תנ״ך · אחרונים · משך חכמה

משך חכמה

רבי מאיר שמחה הכהן מדווינסק

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

משך חכמה

רבי מאיר שמחה הכהן מדווינסק

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/משך-חכמה/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

תוכן העניינים

בראשית 5
נח 13
לך לך 19
וירא 30
חיי שרה 46
תולדות 51
ויצא 55
וישלח 60
וישב 67
מקץ 72
ויגש 78
ויחי 82
שמות 90
וארא 100
בא 105
בשלח 136
יתרו 148
משפטים 166
תרומה 192
תצוה 199
כי תשא 209
ויקהל 224
פקודי 231
הפטרת שקלים 237
הפטרת זכור 237
הפטרת החודש 238
הפטרת שבת הגדול 238
הפטרת יום ראשון פסח 241
הפטרת אחרון של פסח 241
הפטרת שבת ראש חודש 241
מגילת אסתר 241
ויקרא 245
צו 278
שמיני 298
תזריע 313
מצורע 320
אחרי מות 339
קדושים 364
אמור 387
בהר 425
בחקתי 436
במדבר 451
נשא 459
בהעלותך 472
שלח 492
קרח 510
חקת 526
בלק 538
פנחס 544
מטות 565
מסעי 577
רות 585
דברים 586
ואתחנן 590
עקב 606
ראה 619
שופטים 639
כי תצא 658
כי תבוא 713
נצבים 724
וילך 739
האזינו 750

וזאת הברכה 755
איכה 769
דרוש 773

בראשית

בראשית תרגם יונתן בחוכמא ברא עלמא ויעוי' ברמב"ן וזה דברי הגמרא סנהדרין ל"ח זו מידתו של הקב"ה שברא את כה"ע בחכמה, ונראה להסביר עפ"י מה שהביא בספר עה"ק בפרק ח' מחלק היחוד, ז"ל הקדמונים, אין סוף הוא שלמות מבלי חסרון וא"ת שיש לו כח בלי גבול ואין לו כח בגבול הרי אתה מחסר שלמותו כו' ואני מוסיף שהרי מובן שמה שיש להא"ס לברוא דבר בגבול בתכלית גם זה הוא בלא גבול שהרבה גבולים לבלי תכלית הוא בכח אין סוף לברוא מבלי גבול, רק שבחר בכח הגבול הזה הנברא ולפ"ז נסביר סוד המוחין כי המחשבה וההסכם מאין סוף לברוא מציאות גבולי וגם זה יתכן לבלי גבול באופנים אין מספר זה נקרא כתר ולכן נקרא אין שעדיין בזה אין גבול והוא נעלם בהשגת שום נמצא ואח"כ כשבחר לעשות גבול מן הגבולים אשר לב"ת כח זה נקרא חכמה כח מה וכשבחר בגבול זה אשר המציא הנמצאים כפי מה שהם הוא בינה דמינה איתבני עלמא ובחר בזה הגבול מחמת שהיה ערב לו וכמאמרם במ"ר דין הניין לי כו' זה המתיקות והטעם שערב להא"ס בגבול זה יותר מבשאר הגבולים הוא נקרא דעת לשון חיבור שמחובר חכמה לבינה, והן תרי רועים דלא מתפרשין לכן דעת לית בחושבן ועשר ולא אחד עשר כדברי הס"י וזה מכוון דברי שלמה בחכמה יבנה בית ובתבונה תכונן ובדעת חדרים ימלאו וזה חכמה בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה שם בגמרא התבונן כל זה ביאור נכון לפי דעת הקדמונים.

יום אחד. אמר אחד ולא ראשון לפי שראשון ושני הוא על דבר המתיחס זה לזה ומגביל זה נגד זה והנה הבריאה של אור ראה שאין העולם כדאי להשתמש בו גנזו א"כ הבריאה של אור שנברא ביום ראשון היה במדרגה גבוהה מבריאת העולם לפי מצבה בעולם הזה לכן אמר שהוא רק יום אחד שהוא אחד במדרגתו ובמצבו ואינם מסודרים זה נגד זה. ופשוט.

בספר יצירה. עולם. נפש. שנה. עולם מצאנו פליגי ר' אליעזר סבר עולם מאמציעתו נברא ור"י אומר עולם מן הצדדין נברא [יומא דף נ"ד ע"ב עי"ש]. נפש. מצאנו לר' אליעזר (סוטה דף מ"ה ע"ב) דהולד נוצר מטיבורו עי"ש ות"ק פליג דמראשו נברא. שנה. ר' אליעזר סבר מתשרי נברא העולם וזה קור שבספר יצירה ור"י סבר בניסן וכן בכמה מקומות ר"א סבר דהמרכז העיקר וכמו דאמר (תענית ט' ע"ב) כל העולם כולו מימי אוקינוס כו' ור"י אמר ממים עליונים וכו' אולם מצאנו שנחלפו שיטתם במדרש משלי היכן החכמה מצויה ר"א אומר בראש ר"י אומר בלב עיי"ש ולגבי החכמה הלב באמצע דכליות יועצות והבן.

תדשא הארץ. אמרו ז"ל ואנוהו הוי דומה לו מה הוא רחום וחנון כו'. כן מצאנו אצל הבריאה כמו שאמר המשורר ועד לא כל חי הוכן לכלכל כו' שלשת ימים הראשונים אז הכינותם לאחרונים לכן גם באדם דרש ר"א הקפר בירושלמי לא יקח אדם בהמה ועוף אלא א"כ התקין להם מזונות כמו שהשי"ת הצמיח כל דשא ועשב ויצר מאורות ואח"ז ברא חי' ועוף.

ואת כל העץ וכו' דייק פה בלשון כל העץ ולא עץ פרי כמו בתחילה בציווי. מפני לרמז על אתרוג שטעם עצו ופריו שוין והוא עץ פרי. והוא עץ הדעת לחד מ"ד שאתרוג היה שאותו לא נתן לאכלה ודו"ק.

נעשה אדם בצלמנו הצלם האלקי הוא הבחירה החפשית בלי טבע מכריח רק מרצון ושכל חפשי. והנה ידיעתו יתברך אינה מכרעת הבחירה כי אין ידיעתו באה נוספת כידיעה של בשר ודם הבאה מהחושים רק היא עצמותו יתברך וכמו שכתב הרמב"ם והנה אם כי אין ביכולת בנו להבין איך היא כי אילו ידעתיו הייתיו רק זאת אנו יודעים שלהבחירה החפשית הוא מצמצום האלקות שהשי"ת מניח מקום לברואיו לעשות כפי מה שיבחרו ושלל ממפעליהם הגזירה וההחלטה בפרטיות ולכן אמר אל לבו נעשה אדם בצלמנו. פירוש שהתורה מדברת בלשון בני אדם שאמר נניח מקום לבחירת האדם שלא יהא מוכרח במפעליו ומחויב במחשבותיו ויהיה בחירי חפשי לעשות טוב או רע כאשר יחפוץ נפשו ויוכל לעשות דברים נגד מזגי טבעו ונגד הישר בעיני ד' ולכן מדבר בלשון רבים כאשר בכ"מ לשון אלדות לשון רבים וכמו אשר לו אלקים קרובים אליו וכן כל לשון מרות כמו שפירש"י פ' וירא על קרא דכאשר התעו אותי אלקים כו' יעו"ש ועיין ירושלמי סוף פ' הרואה.

וזה כוונת רבותינו במדרש ר' אמי אמר בלבו נמלך משל למלך שבנה פלטרין ע"י אדריכל ראה אותה ולא ערבה לו על מי יש להתרעם לא על אדריכל הוי ויתעצב אל לבו כי בבחירת האדם החפשית הוסיפו לעשות רע לכן ניחם ד' על האדם הבחירי אשר עשה ובמשל האדריכל לפי דרכנו הוא כח האלקי המצמצם לתת מקום לבריותיו להיות חפשים ולבחור כאשר ירצו והמקובלים ומהם הרמב"ן דברו בזה נשגבות ויובנו לפי דברינו ודו"ק.

וירא וכו' והנה טוב מאוד לא כתב וירא אלקים על האדם בפרט כמו בכל הנבראים רק כללו בכל אשר עשה בזה רמוז סוד הבחירה שאין הידיעה מכרחת הבחירה לכן בכל הנבראים כתיב וירא אלקים כי המה טבעיים והראיה הוא כפי מה שהוא וכן יהיה לעולם אבל האדם אינו בטבעו רק בבחירתו ובחירתו מתחלפת והראיה לא תכריחנו.

והגם כי כבר כתוב וירא בכל הנבראים בפרט. כתב וירא על הכל אחר בריאת האדם שע"י האדם מתעלין כולן שכשעושה רצונו של המקום יתברכו כולם בגללו עד שאמרו שמוסיפין כח בפמליא של מעלה והכוונה בכל הנבראים כולם ואז ע"י האדם המה טוב מאוד שנתוסף בהן מעלה וזוהר יתר מכפי בריאתם ודו"ק.

לפ"ז יתבאר דברי המדרש נמלך במלאכי השרת כו' גילה להם שהצדיקים עומדים ממנו ולא גילה להם שהרשעים עומדים ממנו וכו' שידיעת השי"ת אינו מכריח הבחירה כמו שהבאתי בשם הרמב"ם וידיעת המלאך מכריח לכן לא גילה להן רק הטוב שעליו מוכרח האדם קצת וכמו שאמרו הקב"ה עוזרו והבן.

לאמר מכל עץ הגן אכל תאכל לאמר זו גלוי עריות שנאמר לאמר הן ישלח כו' (סנהדרין נ"ו). פירוש, דסיפא דקרא ואת זנית כו' ותחניפי ארץ בזנותיך כו וימנעו רביבים ומלקוש כו'. אשה זונה כו' ואמר בספרא פ' קדושים ולא תזנה הארץ מזנים הן הפירות. ר"י אומר הרי הוא אומר ותחניפי ארץ הרי ענשו של דבר שהפירות מזנין ועצירת גשמים ואין ראוים הפירות לאכול לכן צוה עליו לאמר מכל עץ הגן אכל תאכל. שיראה שלא יזנה בעריות כמו שפירש להלן על כן יעזוב האדם כו' ודבק באשתו ולא באשת חבירו שאז תזנה הארץ והפירות לא יהיו ראוים לאכול ולכן צוה עליו שיראה שיאכל מכל עץ הגן ולא כמו שהיה בדור המבול שמחטים נעשו זוניין יעוין ירושלמי כלאים ובמד"ר פ' כ"ח ודו"ק: וכן הוא בסדר עולם יעוי"ש ומיוסף מבורכת ארצו מכל השבטים שלא זן עיניו מהערוה.

מכל עץ הגן אכול תאכל פירוש הוא מצוה להחיות נפשו ולהנות מפרי הגן וכמו דאמר סוף ירושלמי דקדושין עתיד אדם ליתן דין וחשבון כו' ולא אכיל ואם אמר האדם לאשתו כי השי"ת צוה לאכול מן הגן אף שלא כוונה למצוה מכל מקום היה קיומה מגין שלא לאכול מעץ הדעת אבל כיון שלא אמר לה במצות השי"ת לאכול ולא קיימה המצוה וכדברי הרא"ה באוכל מצה וסבר שהוא חול לא יצא וכמו שלא זכרה חוה הצווי רק בלא תעשה לכן לא הגין עליה ועברה הל"ת ודו"ק.

אעשה לו עזר כנגדו פירושו עפ"י מה דאיתא בכורות ח' שלשה כו' פנים כנגד פנים הואיל ודברה בהן שכינה אדם דג נחש ולכך נתאוה להן הנחש (כמו"ש במדרש) וזה כנגדו פנים כנגד פנים ומצאתי כעין זה בזוה"ק פ' תזריע.

תרגום : ע"כ יעזוב בית משכבי אבוהי ואמי' דמכל עריות אדם שוכב עם אמו ואב עם בתו בסוף קידושין.

לא מות תמותון כי יודע אלקים כי ביום אכלכם ממנו וכו'. הענין מבואר כי הנחש בא במושכל לאמר להם כי אין כונת הבורא לבלי אכול ממנו, רק רצונו שתאכלו ממנו ואז תבואו להתקרבות לאלקות בענין נפלא להתגבר על הרע ולבטלו. ואך רצון השם הוא כי מאהבת המושכל והחשק להתקרבות אלקות לדעת טוב האמיתי תעשו זאת במסירת נפש וחפץ אבדת החיים הזמני והנצחי רק כדי לעשות להתקרב לאלקות ואז תצליחו ותשכילו ולכן צוה לכם שאם תאכלו תמותו ואעפ"כ כל מה שאומר בעה"ב עשה חוץ מצא ממחיצתי (כמו שפירשו המחברים) ואין אנו משגיחין בבת קול ומוסרין עצמם באבידת שני העולמים רק בשביל הנחיל כבוד אלקים והתקרבותו וזה על דרך עבירה לשמה והוא באמת חפץ השם האמיתי וזה שאמר לא מות תמותון. פירוש לא כאשר אתם דוברים רק מות תמותון פירוש שתמותו עצמיכם (וכמאמרם ז"ל כל הממית עצמו על ד"ת) כדי להשיג התקרבות לאלקות האמיתית וזה כי יודע אלקים כי ביום אכלכם ממנו כו' שהוא חפץ האמיתי מהש"י [ואפשר יודע לשון אוהב כמו כי ידעתי את אברהם] ולבסוף כאשר אכל התחבא ונתרחק מאלקים וזה שאמר הבורא אליו אשר צויתיך לבלתי אכל ממנו שזה הוא חפצי האמיתי ושלימות רצוני לא כאשר הערימך הנחש ודו"ק.

ארבעה מתו בעטיו של נחש. פירוש דהוא התחיל להטעות האדם ללכת אחרי המורגשות המוחשות ולא אחרי המושכלות כמוש"כ המורה פ"ב מח"א, והנה כאשר יחיה האדם השלם ולא ימות ולא תתפרד הרכבתו כהרכבת הגלגל אז יטעו אחר המוחש בראותם אותו נשתנה משאר המין האנושי וייחסוהו לאלקי וידמוהו שהוא ענין אלקי ולפי דעת המדרש היה הטעת הנחש שהטעם שהם ענין אלקי וכמו שאמר והייתם כאלקים כו' וזה הסיבה ביאר ר' סעדיה גאון בספר האמונות לכן אמר על זה הנביאים לעולם יחיו וזה כונת הגמרא בעטיו של נחש פירוש עבור הטעת של נחש כי לולי זה היו ראויים לחיות ודו"ק.

ולזה הגלגלים החיים וקימים לעולם הם אינם בעלי רצון לשנות מהלכם ולא ישנו תפקידם כדי שלא יפול עליהם הטעיות שהם מנהיגים ברצונם ולתת כבוד אלקים להם לכן כיון שהם מוכרחים אין הטעיות בהם שהלא רואים אנו שאינם ברצונם ומשועבדים לעשות רצון קונם שאינם בעלי בחירה לשנות הלוכם ממערב למזרח או מיום ללילה וכיו"ב וכמו שאמר אברהם אבינו בתחילת התבוננו בטעיות העו"ג (יעוי' סוף אליהו זוטא) אבל האדם הבחריי אם היה חי לעולם אז נפל הטעיות לייחס לו ענין אלודות לכן מוכרח להיות בן תמותה למען ידע כי אך הבל נדף הוא אחריתו רמה וידעו הכול כי ד' הוא האלודים וחפשיות הבחירה היה ע"י עץ הדעת והדברים ארוכים.

ענין אחר בכונת הכתובים בפרשה זו כי הבורא נתן להאדם כל זורע זרע היא התבואה ופירות האילן למאכלו ולבהמה וחיה נתן כל עשב והבדיל בזה האדם ליתרון נפשו השכליית, כי יהיה מאכלו יותר זך ומרומם וע"ז נתקנא הנחש והיה ראויה זאת הקנאה לכל חית השדה אך הנחש היה ערום מכולם ויוסיף דעת יוסיף מכאוב ולזה בא כמתלהלה יורה חצים בלבב חוה האף כי אמר אלקים לא תאכלו מכל עץ הגן. והכונה כי נתן האדם בגן לעבדו ולשמרו וזה שלעג, אף כי אמר אלקים מכל עץ הגן לא תאכלו אעפ"כ אתם עובדים וטורחים בגן לחרוש ולזרוע ולבלי הביא אוכל לפיכם די קצף ובזיון [והוא מאמר קצר ונמצא כיו"ב רבות] ותאמר האשה אל הנחש לא כן חלילה, מפרי עץ הגן נאכל ואף מפרי העץ אשר בתוך הגן לא מנע אותנו השם מהעדר המעלה אשר יחסה לנו כאשר מנע מפיכם כל פרי עץ רק מפני כי הוא מזיק לנו בטבעו ואף מנגוע בו אסר לנו כי הוא ארסיי, אבל אהבתו לנו כאב על בן אין דבר יקר ממנו, אבל לכם לפי גסות טבעכם לא יאות לכם כל פרי עץ לאכלה, לכן לא מנע ממכם הנגיעה בפרי עץ, ולכן כאשר נתקלל הנחש קללו עפר תאכל כל ימי חייך היינו שהוא קנא על פרי העץ ולכן אבד אף ירק עשב ועפר יאכל כל ימי חייו. ולעולם אין לו רפואה אך לימות המשיח כמוש"כ רז"ל במדרש והוא דאמר במשנה פ"ק דסוטה, אני אמרתי יהיה מאכלו מאכל אדם, הוא אילו לא הסית נתעלה לגודל שלמותו על שאר בע"ח והיה מאכלו מאכל אדם ודו"ק.

ואל האשה אמר הרבה ארבה וכו'. הנה בעת הצווי לאדם אז היה טרם יצירת חוה כמבואר בכתוב רק היתה בגדר המוטל חוב שמצווין את האב על הבנים ועוד מה שנתנה לו לאכול היה בגדר לפני עור שהכשילה אותו מה שהיה מוזהר מפי השי"ת לכן על החטא עצמו מה שלא שמרה הצווי שנצטוותה ממולידה הוא אדם שממנו לוקחה, נתקללה בצער גדול בנים ולידתן. ומה שהכשילה אדם נתקללה בהוא ימשל בך, ועל אדם היה ג"כ החטא כפול, שנצטוה להזהיר את בניו והנלקחין ממנו, והוא שמע לקול אשתו, וזה אשר צויתך לאמר, פירוש לאמר לאחרים ואכלת בעצמך ודו"ק. ימשל בך הוא שהוא יהיה הזן ומפרנסה ומידו תקח מחסורה וזו הממשלה עליה.

ואל אישך תשוקתך כו'. בגמרא עירובין דף ק' חשיב עשרה קללות שנתקללה וחשיב מנודה לכל אדם דאסירה לבי תרי, הכוונה שאינו מדבר ממה שאסור מצד הדת והז' מצות רק חשיב כולהו מילי אשר הם מסוג הנמוסי והדרך ארץ צא וחשוב, וא"כ מצד הטבע והנימוס שאשה אסורה לשנים והאיש מותר לישא הרבה. דאם אשה תנשא לשנים יבטל ישוב העולם כי יאבד הייחס לא ידע אב את בנו ומי הוליד ויהרס כל מוסדות

הישוב כי מי יעמול על זרע בני בלי שם ומפני זה אמרו דשכיבת חמותה אינה אוסרה דלפי רעיון המוסרי של הברייתא פ"ק דסוטה היא נתנה עיני' כו' ומה שבידה נטלוהו ממנה הוא מה שהיא נאסרת לבעלה הרי למד בקו"ח דשכיבת חמותו אוסרתו באשתו וכמו דיליף בקו"ח (יבמות צ"ה) אבל לטעם זה הוא דזה רק דסוטה נאסרת משום שיבטל היחס כיון שמזנית תחת בעלה לא יתודע יחס הבנים לאביהן אם כן בטל הקו"ח ולכן אינה נאסרת אשתו בזנותו עם חמותו, ודו"ק. אבל קודם החטא היו עולים למטה שנים וירדו שלשה א"כ לא שייך זה שידע תיכף את בנו, ופשוט. ולכן בעבדים דלית להו חייס לכן אין להם אישות ודו"ק.

קניתי איש את ד', זה היה קודם החטא, והיה מחפץ הבורא שיהיו נצחים בחומר זך (כמו שכתב הרמב"ן בפירושו) ואם כן אין התולדה להיום קיום נצחי במין כיון שהם קיימים באיש, לכן אמרה קניתי איש את ד' היינו שהגדלתי והוספתי במציאות ובמין וזה שאמרו רז"ל דיינו שמגדלות בנינו ומצילות אותנו מן החטא, שקודם החטא היתה רק לעזר אדם מביא חיטין חיטין כוסס כו' שלקיום המין לא היינו צריכים לה אבל אחר החטא היא מקיימת המין האנושי, ולכן קרא שמה חוה כי היא היתה אם כל חי ר"ל היא הראשונה שמקיימת המין והבן.

ויבא קין מפרי האדמה כו'. ואל קין כו' הנה כפי המבואר בירושלמי בכורים דדבש מקרי פירות כמו תמרים, ובדבש כתוב קרבן ראשית תקריבו אותם כו' לריח נחוח, לכן לא שעה אל מנחת קין שהביא מפרי האדמה דגם בן נח בבמה דידי' אסור בשאור ופשוט. יעוי' בירושלמי ריש עו"ג, עו"ג וותרנית היא כו' וקטר מחמץ תודה והענין מושכל כי לא בחר השם בהקרבן כי אם בהשתתף מעשה האדם בזה כמו בעל חי שהאדם טורח בטפולו וגדולו, לכן אסרה תורה מחוסר זמן שכיון שנולד והוא נגמר מהטבע בלבד לא ירצה, וכן הפרי כיון שגדולו נגמר מהטבע בלבד בלא מעשה האדם לא ירצה לריח ניחוח לפני השי"ת לכן לא ירצה למנחה רק סולת חטים או גרש כרמל שנשתתף מעשה האדם וכן יין ושמן שהכול בא במעשה האדם, ודובשא דתמרי ושאר פירות המשקין היוצאין לא חשיבי כדאמר פ' כיצד מברכין דמברכין עליהן שהכל ואכמ"ל לכן גם בתורת בן נח כן דפרי לא ירצה לריח ניחוח ודו"ק.

ויאמר קין אל הבל אחיו ויהי בהיותם בשדה יתכן כי קין אמר אל לבו, שכוונת השי"ת בדברו ואליך תשוקתו ואתה תמשל בו, שכוון אל הבל אחיו שהבל משתוקק אליו לאבדו ולהכחידו מן העולם אבל ואתה תמשל בו, היינו שקין ימשל עליו, ולא פירש דברי השם שמכוונים אל החטא וכביאור התרגום, וזה ויאמר קין אל הבל אחיו שאמר בלבו שמכוון

השי"י אל הבל אחיו ולכן אמר השי"ת קול דמי אחיך כו', ירצה שהוא בדבריו כביכול גרם לחרת אפו של קין על הבל ודו"ק.

אז הוחל לקרוא בשם ד' הנה בפרשה של קין לא כתיב רק ד' וכמו שאמר בן עזאי סוף מנחות שלא נאמר בקרבנות רק שם המפורש כדי שלא ליתן פ"פ למינים לאמר שמקריבין חלילה לאיזה כח נפרד וכי"ב, והנה אחרי שהבל נהרג עבור הקרבנות פסקו אנשי הדור מלהקריב קרבנות. והוחל לקרוא כלם בשם ד', ר"ל מה שפרסמו עבודת השי"ת והשגחתו על ידי הקרבנות וכמו שכתוב בלך אצל אברהם ובתולדות גבי יצחק ויבן מזבח ויקרא בשם ד', ומוסב אז על שלמעלה וכיו"ב בפ' עקב בעת ההיא הבדיל ד' א"ש הלוי יעו"ש. וזה נכון בכוונת אונקלוס ודו"ק.

זה ספר תולדות אדם. נבאר פה הכתובים בתהלים יודוך ד' כל מעשיך וחסידיך יברכוכה כבוד מלכותך יאמרו וגבורתך ידברו, להודיע לבני האדם גבורותיו וכבוד הדר מלכותו. הענין כי החסיד הדבוק להשי"ת באמת ובלי מסך מבדיל יבטלו ממנו כל הדמיונים החומרים והטבעים ובלי יבדילו בין צורה ליוצרה, הנה כל הנבראים והמציאות וההשגה בכללה, הוא שפע נשפע מזוהר רצונו יתברך בלי הפסק, והמה אורות מאירים מההשגחה כל רגע ומזה ימלאון חדרי נפשו כי זה המציאות וההנהגה וההשגחה המה כבוד הבורא מהם יושג השי"ת ועל ידם יחזה להבורא ראיה מושכלת וזה התפעליות נפשו באמת אבל מרוב תדירותם וההרגל אשר הורגלו בהם בני אדם הפשוטים לא יתבוננו אל מעשי ד' זולת כאשר הבורא ית"ש משנה ההנהגה התדירית ועושה לזמן לא כביר הנהגה חדשה [כי הנס לא יתמיד כ"א יתמיד הוא שב לטבע ומתחייב שנוי רצון חלילה, דברי רמב"ם] וזה שאמר שחסידיך יברכוכה וכבוד מלכותך יאמרו, ואח"כ וגבורתך ידברו, אבל להודיע לבני האדם [הפחותים במעלה] גבורותיו וכבוד הדר מלכותו שהמה יתבוננו מגבורותיו כבודו והדרו, כי לחולשת ראית עיני שכלם יפרידו בין ההנהגה להבורא וכאילו העולם עומד בפני עצמו ואינו מכיר כבוד הבורא רק ע"י ההערה שהעיר הבורא יתברך עליהם במה שמשנה הטבע ומשדד המערכה, בזה יודעו כי אלקים הוא המנהיג ובהשגחתו מסובב כל הסיבות וכל ההנהגה הטבעית ממנו הכל וזה שאמר שלבני האדם מוכרח להודיע גבורותיו וזה גם כוונת הפסוק לספר בגוים כבודו בכל העמים נפלאותיו כנ"ל ודו"ק בזה.

ויקרא את שמם אדם, ראה ברעיא מהימנא בדרשה דאדם אתם קרוין אדם ואין אוה"ע קרוין אדם לאכללא כו' ודא רזה דאדם ועיין זוה"ק ויחי בדרשת הינוקא רל"ט ומשם נראה, כי ענין אדם הוא שלימו דכר ונוקבא וטעמו כמו"ש ויקרא את שמם אדם, [לכן

מפורש ביבמות ס"ג כל ישראל שאין לו אשה אינו אדם] וזה דוקא בישראל ששניהן מכונין להוציא תולדות לקיום האומה ומצווין בפו"ר [והוא שכוון ברזא דאדם היינו יחוד קוב"ה ושכינתיה כמו שדורש בזוה"ק ויחי רכ"ח על הך דחזקיה ויתפלל אל הקיר עיי"ש והבן] לא כן אוה"ע שאינן מצווין על פו"ר כי ענין הולדה שלהם רק לקיום ישוב העולם ולמלאות רצון הטבע הדורש תפקידו כמו כל הברואים והנקיבה אינה מתיחסת אל הזכר כלל (וכמו שמצאנו רחמנא אפקריה לזרעו) ועיין בעלי הנפש להראב"ד בשער הקדושה בזה, וזה הענין שנבראו הבהמות גופים נפרדים מן האדמה, לא כן האדם היו זכר ונקיבה בריאה אחת עיי"ש דבריו הקדושים לכן אין האוה"ע קרוין אדם.

ובזה מיושב מה שהקשו התוספות בכ"מ למה צריך למעט קבר שלפני הדבור ומר' בנאי דמציין מערתא דאדה"ר וכו'. ולפ"ז א"ש טובא דהגמרא אמר סנהדרין נ"ט. דפו"ר לישראל נאמרה ולא לב"נ משום דלא נישנית בסיני וכל מה דלא נישנית בסיני לישראל ולא לב"נ ופרש"י שם בעמוד א' דדוקא מסיני אבל עד סיני נצטוו ב"נ עיי"ש א"כ היו בני נח מצווין על פו"ר ושפיר מיקרו אדם כמו ישראל אחר סיני ודו"ק.

ראה והתבונן בפרשה זו כשספרה התורה שני חיי הדורות כתוב קודם מספר הקטן למספר הגדול, זולת בחיי אדם זכר מקודם מספר הגדול והוא כי חיי האדם קצובין לו מתחילת יצירתו שניתן בו ליחות השרשי על משך וזמן שנים אילו וזה דומה לנר שיכול לדלוק שעות ורגעים, א"כ מעת לידתו שניהם ידועים במספר והפרט כהכלל שניהם שוים בקדימה וכמו שאמרו סוף החולץ אלו שני דורות ולכן אין קפידה בהם לזכור השנים בקדימה זה לזה. אבל אדם הראשון שנברא מקודם לחיות לעולם כקיום הגלגלים וצבאם כמו"ש בואו ונחזיק טובה כו' ויעוין רמב"ן מה שכתב בזה א"כ ע"י חטאו מת תוך ימיו ונפסק לחלוחיתו ונתפרדו יסודותיו. והוא כנר שדלק ימים ושעות ובא אחר וכבהו א"כ התהוות הימים קודם והשעות בסוף, כן באדה"ר שחי מקודם ט' מאות שנה ואחר זה נתהוו השבעים שנים. לכן כתיב בו המאות קודם והבן. מפי אבא מארי ז"ל.

ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד נח את שם וכו'. אפשר על פי מאמרם ז"ל כי המתין הקב"ה לידת יצחק עד אחרי שנימול אברהם שיהא זרעו טהור ולכן נח שחי תשע מאות וחמשים נמצא המחצה מזה תע"ה וכיון שעברו רוב שנותיו ולא חטא שוב לא יחטא עוד ולכן ויהי נח בן חמש מאות שנה ועברו רוב שנותיו ויולד נח שם חם ויפת כדי שיהי' זרעו צדיקים.

ובמדרש א"ר יודן מה טעם וכו'. וזה הוליד לחמש מאות שנה וכו' אפילו יפת שהוא הגדול לכשיבוא המבול אינו בן מאה שנה ראוי לעונשים ונראה הטעם. דעכשיו אין

בית דין של מעלה עונשין עד עשרים. ומולידין לי"ג כן אנו רואים אצל מהללאל חנוך שהולידו לס"ה שנה. וזה י"ג פעמים חמשה. ולכן גם בעונשין אז לא היו נענשין עד עשרים פעמים חמשה שהוא ק' שנה ודו"ק.

בהפטרה למען תדעו ותאמינו לי ותבינו כי אני הוא לפני לא נוצר אל ואחרי לא יהי'. פירוש כי על העדר מציאות חומר קדום לא בא המופת רק משה ואברהם אבינו פרסמו כי המציאות נבראו ברצונו ית' מן האין המוחלט כ"מ במורה ח"ב פרק י"ז אולם שלא יוכל להתהות כמו הבורא יתברך הוא מגדר הנמנע שכל מה שיהוה או יברא הוא עלול תלוי' בסיבתו לא עילה ראשונה שנמנע מצד עצמו ולא יתואר השם ביכולת על כל אלו כמפורש במורה ח"ג פרק ט"ו לכן אמר כי לפני לא נוצר אל הוא חומר קדום שלא נברא מרצונו יתברך על זה אמר למען תאמינו ועל מה שאמר ואחרי לא יהיה ע"ז ותבינו כי הוא נמנע מצד עצמו ודו"ק.

נח

צדיק תמים בדורותיו הנה שני דורות היו דור אחד שלפני המבול ודור אחד שלאחר המבול. ובגמרא תמים בדרכיו צדיק במעשיו ופרש"י תמים עניו ושפל רוח צדיק בלא חמס והנה בדור שלפני המבול היה מעלתו שהיה בלא חמס שכולם היו חומסין ושטופין בעריות והוא לא אבל אחר המבול היו כולם גדורים מעריות ופרושין מחמס אמנם תמים עניו ושפל רוח בדורו אין חשיבות שאצלם לא היה חשוב צדיק אבל אחר המבול שנשאר לבדו וד' דבר עמו וברכו והצילו והיה זן ומפרנס כל העולם ולא היה מתגאה אז היה נחשב במה שהיה עניו לכן אמר כי אותך ראיתי צדיק כו' בדור הזה ותמים לא זכר ודו"ק.

ואתה קח לך מכל מאכל אשר יאכל כו' נראה פירושו כמו דדרש ר' שמעון בחולין קכ"ט אוכל שאתה יכול להאכילו לאחרים כו' ורק לבהמת הפקר מותר דלא נהנה ולא מידי רק הכא מזונתן עליך שחייבין לזונם וכמו שאיתא בסנהדרין עיי"ש ולכן בעי דוקא מאכל אשר יאכל שתוכל להאכילן לא איסור הנאה ודו"ק.

בא אתה וכל ביתך אל התבה כו' הנה השבע מצוות שנצטווה אדם המה מושגים לנימוס המדינה ולהנהגה הטבעית לכן כתיב בהו ויצו אלקים שזה מורה על כח כל הכוחות הטבעיות אשר מורגש לכל מעין על הבריאה בכללה כי יש אלקים בארץ אבל כאן שעשה נח מצוה יתירה וזהו לפרוש מאשתו וכמו שאמר ויעש נח ככל אשר צוהו ד' ויבא נח ובניו כו' וזה מושג רק בנבואה מצד הגזירה לא מצד הנימוס לכן כתיב כאן ד'

שזה מורה על היותו מתגלה לנבראים בהרגשה פרטיות, שמרגישים את כבודו בהבדל מן הבריאה ודו"ק.

ויותר יתכן דגם האיסור בתשמיש הוא ענין נימוסי דהמולידים לימים מועטים אם יולידו יחסר להם מזון ופחדו שמא ימותו מרעב. לכן אסורים כולם שלא יהיו אלו שבעים ואלו רעבים, ועוד לא ידעו כמה יהיו בתבה, אכן העיקר משום דכאן צוהו השי"ת שיקח מהטהורים שבעה וזהו לצורך קרבן לכן בקרבנות לא כתוב לא א' ולא אלודים רק ד' שלא ליתן פ"פ כו' כדברי בן עזאי סוף מנחות לכן כתוב ד' לבדו ודו"ק.

כי אתך ראיתי צדיק כו' עיקר הנסיון של כל הנבראים הי' ההסתפקות וקבלת מרות מנח ובניו כן נסיון של נח הי' העמל והסבלנות לכלכל כל מינים שונים לפי כלכלתם ולעשות רצונם וכמו שספר שם אליעזר (בפ' חלק) ולסבול טרדתם מה שלא ישוער בשכל ותמים פרשו בגמרא תמים בדרכיו וצדיק במעשיו ותמים בדרכיו הוא עניו וסבלן (רש"י) לכן ידיעת השי"ת אינו מכריח הבחירה וידיעת הנבראים מכריח לכן אם גילה הדבר לנח שהוא תמים הלא היתה ידיעתו מכרחת הבחירה והיה מוכרח על הסבלנות היתרה וענותנותו לכן לא גילה השי"ת אליו ונשאר על זה בבחירתו חפשי מההכרח ולכך גדלה מעלתו ודו"ק.

גם מעוף השמים שבעה שבעה מה שלא זכר שנים שנים מעוף הטמא משום שגלוי וידוע לפניו שעופות הטהורים מרובים יעוין סוף אלו טריפות אבל בהמות שטמאים מרובים לכן הזכיר אותם.

גם מעוף השמים שבעה כו' לחיות זרע על כל הארץ בטהורים הכתוב מדבר רש"י והא דלא כתב בפירוש מעוף הטהור אתי שפיר לפ"מ שכתבו התוס' בנדה דף נ' דתרנגולתא דאגמרא הזכר טמא והנקבה טהורה יעו"ש א"כ במין כזה צוהו להביא שבעה מפני שאף שהזכר טמא אכן הוא לחיות זרע על כל הארץ ובנקבה הנולדת תהי' טהורה וכן מדויק הפסוק שכאן נזכר לחיות זרע ודו"ק.

ומן העוף וכו' שנים שנים באו אל נח. הנה בעוף לא כתיב הטהור שסימני עוף זפק וקורקבנו נקלף סימנים שבפנים ולא היה ידוע לנח. אבל בבהמות הסימן מעלה גרה ומ"פ סמנים שבחוץ ואחרי זה כשעלו לתבה ופרנסן י"ב חודש וראה מי באו שנים ומי באו שבעה אז ידע כל הסימנים והמינים וכמוש"כ התוספות פרק אלו טריפות דכל הדורס מנח גמירי להו ודו"ק.

ויצא נח ובניו ואשתו ונשי בניו כו' אע"ג דהשי"ת אמר לו צא מן כו' אתה ואשתך והתיר לו בתשמיש מ"מ נהג כמו יולדות דמבואר במדרש אגדת בראשית פרק מ"א דכל זמן

שלא הביאה קרבנה ומחוסרת כפרה טמאה היא לבעלה יעוי"ש. לכן שהוא הבין להביא קרבן נהג איסור כל זמן שלא הביא קרבנו ואולי איסור זה נהגו בעצמם או מד"ק כמו דדריש אשר ישכבון יעוי"ש היטב ודו"ק.

כל רומש על הארץ למשפחתיהם יצאו מן התבה ובמדרש רומש מלא פרט לכלאים למשפחתיהם פרט לסירוס פירוש שכלאים ומסורס פסולים לקרבן, לכן מסיק דב"נ נצטוו על הכלאים ועל הסירוס א"כ הנך שהן כלאים ומסורסים הלא נעבדו בהן עבירה, ולכן היו פסולים לקרבן ב"נ ובירושלמי מגילה דבני נח מותרין להקריב בבמה דידהו בעלי מומין ומכל מינים הטהורים א"כ דחזינא דשנעבדה בהן עבירה בגופן פסולים לבני נח ע"כ דגם לישראל אסור דמי איכא מידי דלישראל שרי ולעו"ג אסור א"כ הא דפליגי בסרוס בבצים בבכורות אם הוי מומא היינו בכה"ג דלא נעבדה בהן עבירה כמו ביד"ש ויש בזה להאריך ואכ"מ וראב"י סבר שם במדרש דלא נצטוו בני נח ע"ז רק לפי שהקריבן על המזבח הגדול שבירושלים לכן לא הקריב לאילו שיהיו פסולים לישראל ודו"ק.

ובגמרא פרק חלק למשפחותיהם יצאו אמר ר' יוחנן ולא הם והענין דהמבול היה שוהה שנים עשר חודש (עיין עדיות משפט דור המבול י"ב חודש) אף שכל ענין המבול היה שלא ע"ד הסדור הטבעי, וקיום נח והבעלי חיים היו בענין השגחה מיוחדת להתקיים באויר כזה אשר היה משחית ומכלה ולזה אמר ויזכור אלקים את נח ואת כל אשר אתו בתבה פירוש בעוד היותם בתבה זכר אותם בהשגחה מדויקת וכן דרשו בב"ר מה זכירה נזכר לו שזן ופרנס אותם כל י"ב חודש שבתבה וא"כ היה ביכולת ההשגחה למחות כל היקום כרגע אולם כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ [לבד מה שלא השחיתו במקרה] ונשחת תכונת הבע"ח לגמרי וטבעם היה לאהוב הרע והחמס ולזה היה צריך חנוך י"ב חודש ולהיות נעצרים מתשמיש ומורגלים בצמצום מזונותיהן, להיות ניזונין מידו של אדם. ויהיה מוראו עליהם ולא יטרפו טרף ואחרי שיהיו מגודלים בחנוך טוב וישר כזה אז יצאו לאויר העולם ויחיו הנהגה מיושרה וכמו שאמרו ז"ל שמן המבול ואילך גדרו עו"ג מן העריות וכמו שאיתא במדרש פ' ויצא פ' ע' יעו"ש ולהתהפך הטבע ולהעשות ע"י הפחד וההרגל טבע שנית שערה החכמה העליונה שצריך י"ב חודש לכן אמר שלמשפחותיהם יצאו מן התבה כי קבלו עליהן להדבק במינן (רש"י) וכמו שא"ר יוחנן וכולן חזרו חוץ מתושלמי והוא מפני שנשתנה טבעיהן ומזגן מהחינוך והפחד האלקי הבלתי טבעי ולזה אמר ר' יוחנן ולא הם כי נעשו כבריה אחרת והרואה אותם בתקופה הקודמת למבול וראה אותם אחר המבול יאמר כי המה ברואים אחרים כי מה הוא צורת הבע"ח אם לא טבעו ותכונתו וזה נתחלף בחילוף גמור והבן.

ויבן נח מזבח אמרו במ"ר במזבח הגדול בירושלים יתכן לפ"ז דכאן היה דין קדושת בהמ"ק. ומשום זה אע"ג דאין מזבח בבמה ואין ריח ניחוח בבמה. היה כאן מזבח וריח ניחוח. ונח היה כהן ורק העלאה היה עושה דלזה בעי כהן לכן כתיב ויעל עלת במזבח ומה שהקריב מכל החיה והעוף הוא כמדרשם לא הטרחתי עליך להביא מן המדבר רק בקר וצאן שהם ברשותך. וזה הטעם שנאסר חיה ועוף להקרבה כדי שלא ימסור אדם נפשו לצוד ציד להביא לקרבן ממדבר ומן הרודפים. לזה בנח שהיו כולם אצלו ותחת ידו היה מקריב מכולם ונכון.

כל רמש אמר הוא חי לכם יהי' לאכלה. דאדם לא הותר לו בשר לאכילה. רק נח זכה בהן בשכר טפולו וקיומו אותם כל זמן היותו בתיבה והכין להם מדור לקיים מיניהם, לכן בשכר זה נתנו לו לאכלה, והדגים שבים שלא נמוחו במבול (קדושין י"ג) נתנו לאכילה שלא להטיל קנאה במעשה בראשית (מגילה כ"ה).

אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו, תרגם יונתן בהמה שנשחטה ועדיין מפרכסת, כי אעפ"י שדעת הפוסקים דהיא מותרת דלא כרמב"ם, הוא משום הואיל ושריא לישראל דמי איכא מידי דלישראל אסור ולעו"ג שרי אבל קודם מתן תורה הוה אסור מפרכסת לדידהו ולזה כתיב בנפשו דמו שב' הוא ייחס קצת שעדיין קצת נפשו בו אבל בפרשה ראה כתיב ולא תאכל הנפש עם הבשר, ומלת עם הוא על הדביקות האמיתי אבל אם נשחטה אעפ"י שמפרכסת אין הנפש דבוק בו מותר והבן.

ולפ"ז יתכן דחזקיה דסבר דעו"ג ששחט בהמה ומפרכסת דיצאת מכלל חיה. אפשר דרק לישראל דכתיב הנפש עם הבשר שמורה על דבוק אמתי לא היכי ששחט בה רוב שנים שהדביקות אינו גמורה שנפשה מפרכסת לצאת, וכמו שאמרו חי הוא וסופו למות, (ריש מי שאחזו) אבל ב"נ לחזקיה ג"כ מוזהר כל זמן שמפרכס דכתיב בנפשו והבי"ת בא על ייחס קצת. [ויש לעיין לפ"ז בהא דמייתי מברייתא דלא כחזקיה הוא מדתני אבר הפורש ממנה כפורש מן החי דזה לישראל דלסוף תני ואסור לב"נ] וא"כ לפ"ז מצאנו תירוץ להא דתנן בריש טהרות ומייתי לה בחולין ק"ב באבר מן החי מן עוף טמא ואין שחיטה מטהרתה דמפרש לב"נ ולאכילה אמר דלחזקיה ג"כ אסור לב"נ ובתוספות רע"ק הניח זה בתימה ודו"ק.

שפך דם האדם באדם דמו ישפך כי בצלם אלקים וכו'. ע"ד מליצה יתכן, כי באדם קאי על דיין, שנהרג ב"נ (בימים הקדמונים) בדיין אחד, עיין אונקלוס על מימר דיניא ובסנהדרין יעו"ש, וזה שאמר כי בצלם וכו', בדמיון צלמו מה הוא דן ביחידי אף את תהא דן ביחידי כי שכל האדם אשר הוא השופט בצדק הוא חלק מהכל [מהשכל] האמיתי ית"ש.

שפך דם האדם כו' ואתם פרו ורבו כו' שטחיות הכתובים עפ"י הברייתא דסוף חזקת הבתים בדין שנגזור על עצמינו שלא נישא נשים כו' ונמצא זרעו של א"א כלים מאיליו, ולא ע"י עו"ג רש"י, לזה אמר כי אף בשעת שיש חרב ושפיכת דם הרבה אין לכם להביט ע"ז כי אנכי אדרוש את נפש האדם ושפך דם האדם דמו ישפך רק אתם פרו ורבו ולא תאמרו כי למה נלד לבהלה ולכליון מוטב שיהיה כלה מאליו אין לכם להביט ע"ז ולכן כתיב בשאלתות דרב אחאי פרשה ברכה דמצוה ליקח נשים ולהוליד בנים מקרא דירמי' דאמר קחו לכם נשים והולידו בנים כונתו דאף בעת הגזירה והגלות מצוה לפרות ולרבות כמו ירמי' שצוה לבני הגולה בבבל ועיין הגהות מיימוני פרק ט"ו מהלכות אשות בזה ודו"ק היטב.

פרו ורבו וכו' לא רחוק הוא לאמר הא שפטרה התורה נשים מפו"ר וחייבה רק אנשים כי משפטי ד' ודרכיו דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום ולא עמסה על הישראלי מה שאין ביכולת הגוף לקבל, ומכל דבר האסור לא מנעה התורה בסוגה ההיתר כמו שאמרו פרק כל הבשר ומשום זה לא מצאנו מצוה להתענות רק יום אחד בשנה וקודם הזהירה וחייבה לאכול, וכן לא מנעה המשגל מכל בריה לבד ממשה רבינו לפי שלא היה צריך לגודל מעלתו ולזהירות גופו ויותר מזה במלחמה בעת הנצחון לגודל החום והרחבת הלב ידע אל דעות כי אז לא יתכן לעצור בעד הרוח בעת חשקו באשה יפ"ת והתירה התורה יפ"ת א"א וכמאמרם לא דברה תורה אלא כנגד יצה"ר וכבר האריך בזה מחבר אחד ומצאנו איך היה זאת לאבן פינה לאבות הקבלה שפטרו מיבום מי שמתו בניו אח"כ משום דרכיה דרכי נועם וא"כ נשים שמסתכנות בעיבור ולידה ומשום זה אמרו מיתה שכיחא עיין תוס' כתובות פ"ג ע"ב ד"ה מיתה שכיחא לא גזרה התורה לצוות לפרות ולרבות על אשה. וכן מותרת לשתות כוס עיקרין וכעובדא דיהודית דביתהו דר"ח סוף הבא ע"י רק לקיום המין עשה בטבעה שתשוקתה להוליד עזה משל איש ומצאנו לרחל שאמרה הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי ובזה ניחא הך דאמר רב יוסף סוף פרק הבא ע"י דאין נשים מצוות בפו"ר מהכא אני אל שדי פרה ורבה ולא קאמר פרו ורבו היינו דבאדם וחוה שבירך אותן קודם החטא שלא היה לה צער לידה היה מצוות שניהם בפו"ר ואמר להם פרו ורבו אבל לאחר החטא שהיה לה צער לידה והיא רוב פעמים מסתכנת מזה עד כי אמרו אשה נשבעת שלא תזדקק כו' לכן בנח אף דכתיב ויאמר להם פרו ורבו הלא כתיב קודם ויברך את נח ואת בניו אבל נשיהם לא הזכיר שאינם בכלל מצוה דפו"ר, וביעקב קאמר פרה ורבה וזה נכון ובמהרש"א סנהדרין נ"ח הניח זה בויש ליישב וכוון לזה ודו"ק.

עוד יתכן לאמר בטעם שפטרה התורה נשים מפו"ר משום דבאמת הלא הטביעה בטבע התשוקה ובנקבה עוד יותר כמו שאמרו טב למיתב טן דו וכו', ודי במה שהיא מוכרחת בטבע וע"כ דעיקר המצוה היא כמו דתנן ביבמות לא יבטל אדם מפו"ר אא"כ יש לו בנים כו' דאם נשא אשה ולא ילדה מחוייב ליקח אשה שיש לה בנים ומדרך התורה לבלי לגדור הטבע וכיו"ב אמרו דרכיה דרכי נועם כמוש"כ. ולכן לגזור על האשה כי תנשא לאיש ולא יוליד תצא מאהוב נפשה ותקח איש אחר זה נגד הטבע לאהוב השנוא ולשנוא האהוב. ורק האיש שיכול לישא עוד אחרת עליו הטילה התורה מצוה, וזה המשך המאמרים שאמר ר' אליעזר בר"ש סוף פרק הבא ע"י ודו"ק.

ויאמר אלקים אל נח ואל בניו כו' ר"י אמר לפי שעבר על הציווי לפיכך נתבזה ר"נ אמר לפי שהוסיף על הציווי כו' לפיכך זכה הוא ובניו לדיבור, (מדרש רבה) פליגי אם הלכה כב"ש או כב"ה דלהך דיעה דבשני זכרים קיים א"כ קיים נח מצוות פו"ר, ומה שאמר לו צא אתה ואשתך הוא היתר בלבד שמצוה אין כאן שכבר קיים לכן אמר הואיל והוסיף על הציווי ונהג בקדושה שיצא הוא ובניו זכה שנתייחד הדיבור אליו ולבניו אבל ר"י סבר שלא קיים מצות פו"ר רק בזכר ונקבה א"כ יתכן שמצוה היה לנח ולא היתר לבד. לכן אמר לפי שעבר על צוויו לפיכך נתבזה פירוש באהלה כדלקמן יעו"ש במדרש.

ואני הנני מקים את בריתי כו' זרעכם אחריכם ביבמות סוף פרק נושאין עה"א אמר אחריו המיוחסין אחריו אלא מעתה גבי אברהם דכתיב להיות כו' ולזרעך אחריך כו' ה"ק כו' ולפ"ז הכא גם כן צריך ביאור מאי ולזרעכם אחריכם ונראה דנשבע הקב"ה שאינו מביא מבול לעולם ע"ז אמר להלן והקמותי את בריתי אתכם ולא יכרת כל בשר כו' ולא יהיה עוד מבול כו' אבל עוד נשבע הקב"ה שאינו משחית כל בשר אפילו במבול אש כמו דאמרו בזבחים פ' פרת חטאת יעוי"ש היטב וכמו שאמר לא אוסיף עוד להכות את כל חי כו' וע"ז אמר הנני מקים את בריתי אתכם ואת זרעכם אחריכם שאינו משחית כל מין האדם ולזה אמר לזרעכם אחריכם דאילו מי שאינן מיוחסין היינו שהמה ממזרין דבר בא לשבעים שנה ומכלה כל הממזרים כדאמר בירושלמי יבמות פרק הערל ה"ג יעוי"ש כן יתכן. אף ע"ג דאין דין ממזר בעו"ג וכמוש"כ בתוספות פרק אלמנה לכה"ג דף ס"ח ע"ב וממזר מעו"ג הבא על אשת איש עו"ג כי מגייר שרי בישראל בכ"ז פסול מקרי וכמו ענה שפסול היה ברש"י וישלח יעו"ש והביא פסולים יעוין ודו"ק.

ואני הנני מקים את בריתי כו' מכל יוצאי התבה כו'. הנה בתבה לא היו רק מי שנולד ופרה ורבה וכמו שאמר להחיות זרע אבל הנולדים מהעפוש ומהאשפות לא היה צריך להכניסם בתבה, ועם אלו המינין לא הקים את בריתו כי העיקר כדברי רבינו במורה פרק

ע"ב מח"א שהם אינם מכוונים ביצירה אבל נתחייבו להכרח מזג החומר ונכללו באמרו לשחת הארץ והבן. ולפ"ז מובן טעם חכמים דפטרי בהורג מינין שאינן פרין ורבין כמו כנים בשבת ודו"ק היטב.

איש האדמה במדרש פרשה ל"ו אמר ר' ברכיה חביב משה מנח נח משנקרא איש צדיק נקרא איש האדמה משה משנקרא איש מצרי נקרא איש אלקים הענין דיש שני דרכים בעבודת השי"ת דרך אחד מי שמייחד עצמו לעבודתו יתברך ומתבודד ויש מי שעוסק בצרכי צבור ומבטל עצמו בשביל הכלל ומפקיר נפשו עבורם א"כ צ"ל לפי המושג שזה שמתבודד יעלה מעלה מעלה וזה ירד ממדריגתו וכן אמרו קה"ר כי העושק יהולל חכם, ריב"ל שכח ס' הלכות בשביל שעסק בצרכי צבור ובכ"ז מצאנו שנח התבודד ולא הוכיח את בני דורו לכן אמרו עליו שאף הוא היה ראוי לכלייה ורק מתבודד לעצמו היה בכ"ז אחר שנקרא איש צדיק ירד ממדרגתו ונקרא איש האדמה ומשה נקרא איש מצרי שהוכרח לגלות, שזה מורה פחיתות בנפש הואיל ומסר עצמו על ישראל בהריגת מצרי נקרא איש אלקים, שהגיע לתכלית השלמות מה שיוכל האדם להשיג, ועיין מד"ר ברכה ודו"ק.

ויהי כנען עבד למו לכן כל מה שקנה עבד קנה רבו והיה שייך לבני שם לכן ניתן כל עושרם לישראל יעוי' קהלת רבה ק' ב' על מקרא ולחוטא נתן ענין לאסוף כו' יעו"ש (סנהדרין צ"א גביהה בן פסיסא).

ויהי גבול הכנעני כו' באכה סדומה כו' וצבויים כו' פרט הכתוב כאן ערי סדום לבד צוער כדי לפרש למה חס המקום על צוער שמפני שפוקד עון אבות על בנים שאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם וכנען רבעו והם אמרו הוציאה וכו' ונדעה אותם לכן בעונות אבותם אתם נמחו משא"כ צוער לפיכך ניצולה ופשוט.

לך לך

אל הארץ אשר אראך יתכן לפרש כי צווהו לילך לארץ מקום המיועד לעבודה ולקרבנות ששם הקריבו אדה"ר ונח קרבנותיהם ושם יפרסם אלקות ויקדיש שמו בשחוט בנו ויראה את הכחות הטמונים בסתר לבבו אשר מצא נאמן לפניו וזה שאמר אראך פועל יוצא שיראה את הטמון בלב אברהם לאחרים וכמו שאמר המלאך כי עתה ידעתי כו' והנה לפ"ז אברהם יתראה ויהיה הנראה לאחרים ודו"ק.

ואברכה מברכיך ומקללך אאור פירוש כי המברכים אם יברכם השם יהיה סיבה שיברכו את אברהם ולאחר ברכת השי"ת יתוספו המברכים והמקלל לאחר שיאור אותו השי"ת

הלא לא יהיה שום איש מקלל את אברם בראותו כי השי"ת מעניש המקלל לכן הקדים המקלל לקללת השי"ת אותו והבן.

וילך אתו לוט קודם ביאתו לארץ ישראל היה לו לוט חבר ורע ולכך כתיב אתו וכשהיו בארץ ישראל וראה ד' פעמים נתקדש בקדושה יתירה עד כי היה לוט רחוק הרבה ממנו ולכך כתיב ויעל אברם ממצרים כו' ולוט עמו דרק לוט מצד בחינתו הלך אתו כחבר ורע ולכך נאמר וגם ללוט ההולך את אברם כי הוא לא הבין גודל השגתו ומעלתו והבן.

ויקח אברם וכו' מהו ויקח אלא אמשיך לה במילי אוחרי בגין דלית ליה רשות לבר נש למפיק איתתא למיהך בארעא אוחרא בלא רעותה דילה. (זוה"ק פ' לך) וצ"ע הא לארץ ישראל מצוה וכופה האיש את אשתו לעלות ואז ג"כ היתה ישיבת א"י מצוה וכמו דאיתא ביבמות דף ס"ד זכר לדבר ויהי מקץ עשר שנים כו' שאין ישיבת חו"ל מן המנין עיי"ש ומכאן סעד לשיטת יש מי שאומר שהובא בשו"ע סימן ע"ה סעיף ה' ודו"ק: ויתכן דרק אברהם היה מצווה לך לך לכן שרה לא היתה מצווה לכן לא היה יכול לכוף אותה.

ואולי כפי מה שדרשו בב"ב שאברהם קנה הארץ בהילוך על מקרא קום התהלך בארץ א"כ לא היתה עדיין ישיבת ארץ ישראל מצוה דעוד לא החזיק בה ואכמ"ל.

ויבן שם מזבח לד' הנראה אליו הענין הוא עפ"י מש"כ ומבשרי אחזה אלקי והוא לדעתי כי הנפש עצמו משכיל רוחני משיג אמיתת השי"ת מציאותו ומוראו וכבודו רק בשביל שמלובש בחומר גס מסך מבדיל חוצץ בינו לאביו שבשמים נחוץ לנו התורה שהיא כלי המחזה (מיקראסקאפ) לזכך החומר ולהסיר מלבושיו הצואים עד כי ישוב כמו טרם הולדו. [וזה מאמרם ז"ל משחרב בהמ"ק מחיצה של ברזל מפסקת בין ישראל לאביהם שבשמים והכוונה מחיצת החומריי אשר יפסיק בין זוהר השגחתו באספקלריא המאירה לישראל] וא"כ הנראה כי זה ביכולת החומר להזדכך עד אשר לא מפסיק בין זוהר אשנבי הרוחני לבלי לחצוץ בהשכלתו אבל לראות יותר מאשר יראה המשכיל בהיותו במציאותו בעצמו בלא לבוש הגשמי זה אינו באפשרי לכן אמר כי לא כן כי כאשר יש כלי הבטה וכלי המחזה אשר יגדילו חוש הראות אלף פעמים כפי היותו כן יש בכח השלם האלדי לזכך את החומר עד כי ישוב למחזה מלוטשה ובהירה מגדלת עיני הנפש אלף פעמים לאין מספר שתראה מראות אלקים וזה ומבשרי מן הבשר הוא החומר הגס [ככתוב לב בשר עיני בשר] אחזה כמו ע"י מחזה מגדלת אלקי ולכן אמר אחזה ולא אראה והוא ביאור ורעיון יקר וזה נמצא כי דבר אלקים שמענו גם לנחש גם לדג ומתייחס לקול אלקים. הוא השגת חפץ השם ורצונו בנמצא זה השומע בפרט אך ראות כבוד אלקים לא מצאנו בנבראים הפחותים. ואדם הראשון קודם החטא היה חומר זך ובהיר ודק אשר לא

חצץ מאומה בינו למראה כבוד ד' לכן הלך ערום כי המשכיל הרוחני בל יצטרך לכסות בשר הערוה ושוה לו למקום הנחת תפילין כי לא היתה לו שום תאוה ועניין רע. אך כאשר אכל מעץ הדעת נתהפך לחומר גס מובדל מאמיתת השגתו והתקרבות אלקים וחומרו חצץ בכוחות רעים מולידים התאוה והכעס, נקימה, דמיונות כוזבים. [וזה כוונה שניה במאמרם ז"ל ק"ל שנה היה מוליד רוחות ושידים] לכן ידעו כי ערומים הם ויתבוששו כי עתה היתה המקום לבשר ערוה, ולכן כתיב וישמעו את קול ד' אלקים, רק שמעו קולו ולא ראו כבוד ד' ויקרא ד' איכה ויאמר את קולך שמעתי בגן היינו שמעתי ולא ראיתי כבודך ואירא כי עירום אנכי היינו שחומרי חוצץ ומפסיק ביני לך אבי שבשמים.

והנה מן אז לא מצאנו רק ויאמר ד' אבל לא וירא ד' רק כשבא אברהם לארץ ישראל אז הזדכך חומרו עד כי שב כאדם קודם החטא וזה הוא וירא ד' אל אברהם ויאמר היינו שמתחלה ראה אותו וזה כונת הפסוק פה ויבן שם מזבח לד' הנראה אליו היינו שראה אותו קודם האמירה, שלא חצץ החומר מאומה וכן כוונת הפסוק וארא אל אברהם יצחק ויעקב וכן תמצא אצל כל אחד מהאבות וירא אליו ד' ודו"ק היטב.

ויעתק משם ההרה פעל יוצא כמו ויסע משה את ישראל. "שהעתיק האהל" ראב"ע ויתכן כי קאי על המזבח שהעתיקו מאילון מורה לבית אל ושם בנה אותו מהאבנים שהיו כבר ורמז לבניו שבתחלת ביאתם לארץ יקפלו האבנים מירדן ויבנו מזבח אח"ז קפלום ובאו ולנו בגלגל כדתנן סוטה דף ל"ו ע"א עיי"ש ודו"ק שם במשנה שהאבנים מאילון מורה קפלו ונטלום והביאום לגלגל יעו"ש.

ויהי לו צאן ובקר וכו' פרט כל אלו להודיע כי לא חשב להשתקע במצרים לכן לא קנה סוסים שלא יניחו המצרים סוס להוציא ויוכרח למכור אותם.

וינגע וכו' נגעים גדלים ואת ביתו אנשי ביתו ת"א והוא כדאמרו בפרק שבועות הדיינין דאיהו בהכרת ואינהו בדין קל כן היה פרעה בנגעים גדולים ואנשי ביתו בנגעים שאינן גדולים.

אל מקום המזבח כו' נראה דאמרו מנחות דף יו"ד אי כתב רחמנא על דם האשם כו' נתקנח לא, כתב רחמנא על מקום כו'. לכן הדבר מובן שהמקום שבנה אברהם מזבח בהלכו משם עבדו הגוים לעצביהם א"כ המזבח נאסר וכמו שגנזו אבני המזבח ששקצום מלכי יון (עו"ג דף נ"ב). אבל המקום המחובר לא נאסר שכתוב על ההרים כו' ולא ההרים עצמן כיון שאין בהן תפיסת ידי אדם לכן כתוב אל מקום המזבח שרק המקום נשאר בקדושתו.

ובזה יבואר מה שדרשו על מקרא עד מקום שכם להתפלל על בני יעקב כשיבואו להלחם בשכם. דאז לא ישאר מהעיר רק המקום לבדו וזה ביאור הקרא ד' אהבתי מעון ביתך ובזמן שאין שכינה רק מקום משכן כבודך שהמקום קדוש ואין ארון ואין שכינה וכמו שאמרו תלפיות אפילו בשעה שהוא תל כל פיות פונים אליו ודו"ק.

וד' אמר אל אברם כו' שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם צפונה ונגבה וכו' וימה כי את כל כו' ע"ד דרש יתכן כי אמר לו כי מן ארץ הקדושה נבראו כל גבולות הארץ וכמו דאיתא ביומא נ"ד וזה מרכז העולם ולכן נתנה לאברהם מרכז היצורים ותכלית הנבראים וכן איתא בזוה"ק ורזא דמלא לך לך דהא קב"ה כו' כד מטא לגוי נקודא דאמציעותא דישובא כו' ותקיל וידע דהא כמה דמההיא נקודא אמציעותא דישובא מיניה אשתיל כולי עלמא לכל סטרויא. הכא נמי ידע דהא חילא דשרי עלה מתמן נפקו כל שאר חילין דממננן על כל סטרי עלמא עיי"ש והבן וזה כוונת הפסוק כי מן המקום אשר אתה שם נבראו צפונה כו'.

אחרי הפרד לוט מעמו במדרש ר' יודא אמר כעס היה לאבינו כו' בשעה שפירש לוט כו' ר' נחמיה אמר כעס היה להקדוש ברוך הוא בשעה שהיה מהלך עמו לוט כו' ויתכן דפליגי בהא דפליגי בפרשה מ"ב אם כל מקום שנאמר אחרי הוא סמוך או הוא מופלג דלמ"ד אחרי מופלג ולא דיבר עמו הקב"ה תיכף זהו כר' יהודא דכעס היה על אברהם משום שפירש ממנו לוט ולא נתייחד הדיבור אליו אבל למ"ד אחרי סמוך הוא כר' נחמיה דכעס היה עליו בשביל שהיה מהלך עמו לכן כיון שפירש דיבר עמו תיכף וזה אמת וכן פליגי במד"ר שמות פ' ט' אם ויפלא שבעת ימים אחרי הכות ד' את היאור היה סמוך או מופלג יעוי"ש היטב.

שא נא עיניך וראה כו' לך אתננה ולזרעך הענין שארץ ישראל מקודשת מכל הארצות והיא תחת השגחת השי"ת ואף בשעה שהיא תחת ידי זרים בכל זה לא בטלה קדושתה וכן היה בימי אברהם שד' נתן לו את הארץ אף שכנעני היה אז בארץ ועבור כברת ארץ נתן ד' מאות שקל בכ"ז היה הארץ נתונה אליו היינו שהיה קדושת השם שורה על הארץ ולא היתה עומדת תחת המזל ושרי מעלה וזה שאמרו שגם בימי אברהם לא עלתה ישיבת חו"ל מן המנין לענין עשר שנים שלא ילדה יעוין יבמות ס"ג לכן אמר אעפ"י שלמטה בארץ אינך רואה מאומה במה נתונה לך כי הכנעני עדיין קשור בה ככלב ויונק שדיה בכל זאת שא נא עיניך למעלה להתבונן על רוחניות ההשגחה וההנהגה וראה כי כל הארץ לך אתננה שגם לך היא נתונה והיא נתקדשה בקדושה שראויה לך ולבניך ועיין מש"כ בזוה"ק והבן.

כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך כו' ולזרעך עד עולם יתכן כי הבטה בהפקר קונה (עיין סוף ב"מ) כיון שאינו קנוי לאחרים והנה הזכות שהיה להכנעני כו' היה רק קנין פירות וכמו שפרש"י ריש בראשית והגוף רוחנית הארץ הקדושה לא היה בזה קנין לשום אדם לכן אמר שזה יקנה בראיה בלבד ויהיה לזרעו עד עולם שאעפ"י שנכבשה הארץ קדושה ראשונה כו' וקדשה לע"ל ועל קנין הפירות שנתון להכנעני כו' בזה כיון שהוא תחת רשות אחר צריך מעשה כמו הילוך וזה לא יהיה לזרעו עד עולם שיטלו מהם וזה שאמר קום התהלך כו' כי לך אתננה דייק דוקא לך ומעט מצאתי מזה בכלי יקר.

ויבא הפליט כו' והם בעלי ברית אברם יתכן כי סיפר מעלת אברהם שמסר נפשו אחרי אשר הצליחו להרוג חמשה מלכים עם רב יותר מהם בכ"ז מסר עצמו להציל בן אחיו אך יתכן כי גר בארץ נכריה יראה להרבות משפחתו כי ירא מפני יושב הארץ ולא מצד החסד שהיתה חקוקה בנפשו לכן אמר והוא יושב באילוני ענר כו' והם בעלי ברית אברם ולא היה ירא מפני יושב הארץ בכ"ז מסר עצמו למלחמה ופשוט.

וישב את כל הרכוש כו' והנשים והעם סיפר הכתוב כי דרך כל הנלחמים בעד השבויים אשר אך במצוא להם לוחם יהיו המה בעזרו לכן לא תאמר שהנשבים היו ג"כ בעזרו של אברהם אמר הפסוק שלא פעלו מאומה רק השיב הרכוש קודם והנשים קודם העם וטעמו כי לא היו מאמינים שאברהם במעט אנשיו ינצח ופחדו פן ינקומו מהם אמרפל וחביריו כאשר ינצחו בסוף לכן לא היו רוצים לעזור ולשוב עם אברהם עד לסוף ודו"ק.

אשר מגן צריך בידיך ר"ל שבידיך הציל צריך וזה הוא מלך סדום.

ויתן לו מעשר מכל ע"ד רמז יתכן כי זה מדברי מלכי צדק ברוך וכו' אשר מגן וכו' ויתן לו על אברהם שהשי"ת נתן לו מעשר מכל היינו שבעה אומות חלק עשירי משבעים ולכן סדום ועמורה וכל אשר להם המה שלו וכן דרך הנבואות להתחיל בנוכח ולסיים כמדבר בעדו.

תן לי הנפש והרכוש קח לך היינו שראה שנותן לו מעשר א"כ ע"כ סבר דקנה ביאוש דאל"כ אלא שמלכי צדק יקנה אותם ביאוש ושינוי רשות הוה מצוה הבאה בעבירה וכמוש"כ תוס' ב"ק ס"ז ותן לי הנפש היינו עבדים דלעבדים לא מהני יאוש והרכוש קח לך והדין דבנשתקע שם הבעלים מהני אף גבי קרקע כמוש"כ בירושלמי הביאו תוספות סוכה ל' וזה שאמר הרימותי ידי כו' ובל תאמר אני העשרתי את אברם היינו שלא נשתקע שם הבעלים ותאמר אני העשרתי ודו"ק.

הרימותי ידי אל ד' כו' הביאור כי מד' מצעדי גבר כוננו ולד' המלחמה ואיש המעלה ייחס זה אל הפועל האמיתי ית"ש. לא כן הפתי ידמה כי כחו ועוצם ידו עשה הגבורה הזאת

וכמאמר הכתוב פן ינכרו צרימו ידינו רמה כו'. לכן אמר אברהם הרימותי ידי פירוש כוחי וגבורתי במלחמה איננו מסיבתי לא מחכמתי ולא מגבורתי חלילה רק אנכי מרים אותה לד' קונה שמים וארץ ולכן מה לי לשלל שלך ואם אהנה הוא כנהנה מקדשי גבוה ולכן אם מחוט כו' ואם אקח מכל אשר לך כו' וזה כוונת המדרש ורבנן אמר עשאן שירה כמד"א זה אלי ואנוהו אלקי אבי וארוממנהו פירוש שכמו ששרו בני ישראל על קריעת ים סוף שהוא ענין נסיי נפלא בלתי טבעי כלל כן ייחס אברהם נצחון מלחמתו לד' אשר בהשגחתו הפרטית ובזרוע עוזו נצח המלכים ואמר ע"ז שבח להשי"ת יתעלה והבן.

אם מחוט ועד שרוך נעל. במ"ר חייך שאני נותן לבניך מצות יבמה כמד"א וחלצה נעלו כו' מכאן רמז למה שאמרו בירושלמי פרק מצות חליצה עיקר חליצה התרת הרצועות ואיפוא נזכר בכתוב רצועות ומהך קרא רמז נכון והרא"ש כתב דאין רמז לרצועות יעו"ש, ומכאן דכתוב שרוך נעל אלמא דהרצועות עיקר. ומברכין ממדרש זה ברוך אשר קדשנו במצותיו וחוקיו של אברהם אבינו כנזכר בסדר חליצה. והיכן נזכר חוק ומצוה אצל אברהם בקרא דעקב אשר שמע אברהם בקולי. וישמור משמרתי חוקותי מצותי וזה נרמז במלת עקב שהוא מנעול של חליצה שעל עקיבו של אדם ונכון.

ובחולין (דף פ"ט ע"א) בשכר כו' זכו בניו לחוט כו' ורצועה ויתכן שבתפילת שחרית שאברהם תיקנה כל ישראל מלובשים בתפילין וטלית גדול משום זה.

רק אשר אכלו הנערים בחולין (שם) א"ר אבא קשה גזל הנאכל פי' בח"א שלפי חסידותו של אברהם שהיה מחשיב זה לגזל מכל מקום הנאכל לא השיב יעוי' והיינו דלא רצה להנות משל אחרים ומעשה ניסים, והנה להלכה דיכול לאמור לעבד עשה עמי ואיני זנך לא היה לו הנאה כלום אולם ר' אבא סבר כרב בגיטין י"ג דאין יכול לאמור עשה עמי ואיני זנך אם כן נהנה מהנס שאכלו עבדיו.

אחר הדברים האלה היה דבר ד' במחזה כו'. כי הכנעני הלך אז לכבוש הארץ ובאותו עת הבטיח השי"ת להנחיל הארץ לאברהם ולהכרית הכנעני הלא יפלא מאוד דבר כזה אמנם אחרי הראהו כי סדום אשר כלה ונכרתה מאת [מחמת] השי"ת עליהם על שהמה רעים וחטאים ובכ"ז כל זמן שלא הגיע הזמן נעשה להם נסים ונפלאות שנפלטו מהחרב ויצאו מהטיט ולקחו שללם והתחילו לישב בשלוה. א"כ לא יפלא בעיניך על הכנעני והאמורי.

אל תירא אברם, יתכן כי אנשי סדום היו רעים וחטאים ואם היו גולים מארצם הטובה כאשר היה המנהג למנצחים הקדמונים להעביר את העם מארצם הלא סר חטאתם כי נצרפו בכור העוני ואין ארי נוהם מתוך קופה של תבן כו' אבל עכשיו ראה כי לא התעוררו מעצמם לפעולות הרחמים כאשר ריחם עליהם אברהם, רק הוסיפו עושק

ואכזריות חמה, לכן ירא לנפשו כי הצלתו אותם היתה סיבה כי ישארו ברעתם וזדון לבם לכן אמר אל תירא אברם ודו"ק.

ויוצא אותו החוצה הוציאו חוץ ממזל שלו. אברם אינו מוליד, אברהם מוליד אין מזל לישראל (נדרים ל"ב) כי ישראל בכלל אינם תחת המזל אבל בפרט מסובבים במזל. וזה הוא אב המון גוים ר"ל ענין כללי וכמאמרם ז"ל בתענית שאני משה כיון דרבים צריכים לו כרבים הוא וזה הוא אין מזל לישראל כי ישראל יאמר על הכלל כולו כידוע.

במה אדע כי אירשנה. פירושו דדבר שנאמר עפ"י נביא אינו יכול לשנות אף לטובה (עיין שמונה פרקים לרמב"ם) אך דבר שנאמר שלא עפ"י נביא יכול לשנות. וא"כ בני ישמעו מאתי דבר ד' והבטחתו שהוא עפ"י נביא אבל במה אדע אני לעצמי כי אירשנה כי אנכי שמעתי מפי ד' ופן יגרום החטא והבן.

עגלה משולשת. יתכן כי אדם הראשון המשילו הקב"ה על הצומח לאכלו ולכלותו לצרכו והקריב קרבן, ולנח התיר הבע"ח לכן הקריב קרבן ולאברם נתן עשר אומות לצרכו לכן צוהו להקריב שלשה קרבנות נגד חי, צומח, ומדבר, והבן.

ועבדום וענו אותם וכו'. הרמב"ן האריך על דברי הרמב"ם שלא נראו דבריו בעיניו שאם עשה אחר קיום מצות השי"ת הלא הוא זריז ונשכר, ויפה אמר, אילו אמר הכתוב בלשון צווי שיעבדו בם הגוים אבל כאן אמר דרך ספור ועבדום וענו אותם ולכן נענשו שמן הדין אין רשאי ב"נ דהוזהרו על הדינים ובפרט להיות כפויי טובה שהם נתעשרו מיוסף ולמדו חכמה מאתו ולא ידעו את יוסף לכן נענשו ואשכחן דוגמתו דהאומר כל הרוצה לתרום יבוא ויתרום מועיל לענין תרומה ואלו כל התורם אינו מפסיד לא מועיל לרבינו נסים בנדרים ל"ו עיי"ש דכאומר כל הזן אינו מפסיד לא מחוייב לשלם לו ולאו שליחותיה עביד יעו"ש ואכמ"ל כן הכא כיון שנאמר בלשון ספור לא בלשון צווי לא היו רשאים לעבור דיני ז' מצות ופשוט. וזה מכוון הגמ' צפרדעים שלא נצטוו על קידוש השם דכתיב ועלו בך ובתנוריך דרך ספור לא בלשון צווי.

תקבר בשיבה טובה שיעשה תשובה ישמעאל בימיו הנה מעשה אבות סימן לבנים הוא רמז שבני ישמעאל באחרית הימים יתקרבו להאמת ויאמינו בד' אחד (רמב"ן פ' בראשית) ויבדלו מהעו"ג כמוש"כ רבינו (בתשובה) וזה שביקש יצחק על עשו יוחן רשע הוא שגם הוא יתרחק מעו"ג באחרית הימים והי' התשובה בארץ נחכת כו' לכן בל יראה גאות ד' ויהי' עובד עו"ג עד ביום ההוא יהי' ד' אחד כו'.

ודור רביעי ישובו הנה, כי לא שלם וכו', לפי מה שנתבאר שידיעת השי"ת הבלתי נפרדת מעצמותו לא תכריח על הבחירה, א"כ איך אמר לנביא שידיעתו נפרדת ונוספת ואיך

הוא יודע כי האמורי יחטא עד שיהא ראוי לגרשו מן הארץ ולכן מוכרח דהכוונה הוא כן. שממ"נ אם יחזור האמורי למוטב ויעשה הישר בעיני ד' הלא ישמע לקול דברי הנביא אשר ידבר אליו בשם ד' לאמר תנה הארץ הזאת לבני אברהם. ואם לא ישמע להכריחו בחזקה ולגרש אותו בחרב נוקמת בל יאות עד כי ישתרש בעוונו ויוגבר חטאו ואז יהא ראוי לגרשו בחרב ובפרט כי זה הנבואה שהארץ היא של בני שם כבר נודע לכל בני נח מנח אביהם אשר היה נביא לד' שאמר ברוך ד' אלקי שם וכמו שפירש"י שם והבן.

השמש באה הנה דע כי עד אברהם לא נקרא שמש רק המאור הגדול רק משבא אברהם בארץ ארם בחרן ולמד כי השמש מוכרח מהיוצר שתמיד עולה במזרח ושוקע במערב והוא רק שמש לשרש פני קונו קראהו בלשון ארמי שמש מלשון יש משוני' דניאל. והוא מצוי בתרגום ובמשנה שמש ואינו בלשון עברית רק שירות משרת לכן קרא להחמה שמש ופשוט.

הנה תנור עשן ולפיד אש כו' בגיהנם או במלכיות ברר לו את המלכיות הה"ד אם לא כי צורם מכרם זה אברהם כו' מ"ר. ולפ"ז א"ש מה דאמרו (עירובין י"ט ע"א) דהבא על הנכרית כו' לא מבשקר לי' אברהם ונופל לגיהנם משום דדרשו גלתה יהודה וכי כל האומות אינן גולין אלא כו' דלא אכלין מדלהון ולא נסבין מן דהון גלותן גלות לזה כיון שהוא בא על הנכרית א"כ אינו חושש להתבוללו בעמים ואין גלותו גלות לכן הוא בא לגיהנם שאינו רוצה בברירתו של אברהם אבינו וזה צור ילדך הוא אברהם תשי שנשאו נכריות ולכך אינו מצילו ודו"ק.

ושרי אשת אברם לא ילדה לו. הענין דמעיקרא היתה סוברת שהסיבה גם מאברהם וכמו שארז"ל אברהם ושרה טומטומים היו, אבל עכשיו שהבטיח לו בברית בין הבתרים בכריתות ברית שאינה חוזרת כלל שיהיה לו זרע הנה ראתה שמשום שהיא אשתו לא ילדה היא לו. שלה לא הבטיח השי"ת שיהיה לה בנים ולכן ותאמר שרי כו' הנה נא עצרני ד' מלדת שאותי עצרני ד' מלדת שהסיבה היא בשבילי אולי אבנה ממנה.

ותתן לאברם אישה. במדרש לו ולא לאחר. והכוונה דמפורש במדרש וכן בירושלמי קידושין דבב"נ או הוא מגרשה או היא מגרשתו לכן אמרו שכאן לא תוכל להיות לאחר אשה אף אם יגרשה אברהם דמ"ד אמר עמק המלך שהמלכוהו על כל העולם א"כ יש לו דין מלך שאסור להשתמש בשרביטו כמפורש בפ"ק דסנהדרין בירושלמי גבי מלך ולקמן ר"פ ס"א ושמה קטורה מן קטר כו' היינו ג"כ מטעם זה ודו"ק.

הגם הלום ראיתי אחרי רואי וכו' באר לחי כו' הנה מבואר ריש גיטין דרקם וחגר תרגום קדש וברד. ויעוין תוס' שם שפלפלו בזה וכפי הנראה דמחוצה לארץ הוי א"כ הא אמרו

סוף מוע"ק דאין השכינה שורה בחוצה לארץ ויעוין מכילתא פ' בא דגבי יחזקאל או משום דכבר התנבא בארץ או משום שהיה על נהר כבר והוי מקום טהור ולכן התפלאה על שראתה הלום לא בארץ ותירצה בעצמה דזה משום אחרי רואי, הואיל שראתה מלאכים ושכינה בביתו של אברהם יכלה לראות אף בחו"ל. ולכן אמר על כן קרא לבאר באר לחי רואי. שהואיל שהיה על המעין מקום טהור לכן זכתה אף בחו"ל וכמו שאמרו שם אעפ"י כן לא נדבר אתו אלא על המים והבאר גרם לזה ודו"ק.

והי' תמים במצות מילה שכ"ז שהערלה בך אתה בעל מום לפני רש"י. ולפי זה למדנו מזה דכמו דבעל מום מחלל עבודה כן ערל בעל מום הוי. ומחלל עבודה וגם בבמה פסול בעל מום להקריבו וזה נכון ורב חסדא אמר זבחים כ"א דבר זה מתורת משה רבינו לא למדנו כו' שמפרש שזה קאי על שלא יסתכל באיצטגנינות שלו כדפרשו בסוף פ"ג דנדרים ועיי' רמב"ן ודו"ק היטב ורבינו בהל' ביאת מקדש כתב דהוא כזר ולפ"ז היה צ"ל כשר בבמה.

ויפול אברם על פניו. ממורא השכינה שעד שלא מל לא היה בו כח לעמוד ורוה"ק נצבת עליו. רש"י בשם חז"ל, ופירושו על דרך מה דאיתא במסכת יבמות דערל אסור לאכול ולסוך בתרומה רק שלא בזמנה קודם ח' אינה ערלה כן פשיטא לירושלמי וכן פסק רבינו הרמב"ם, ודוקא קודם שמונה דלא הוה כיוצא בו בר מילה בשום מקום אבל בל"ז אף טומטום שאינו מחוייב ליקרע ולימול מקרי ערל עיי"ש בתוס' דף ע'. ולכן קודם הוזכר צווי השם למול אצל שום נברא לא היתה מאוסה הערלה והיה עומד ושכינה עומד עליו אבל כיון שאמר לו היה תמים ואתנה בריתי כו' ונצטוה לימול שוב הוה ערלה ומעכבא ומאוסה הערלה ומש"ה ויפול על פניו וזה נכון ודו"ק.

והיית לאב המון גוים יתכן כי אברהם מסר נפשו באור כשדים ונחבש בכותא עבור פרסום דיעותיו בכפירה בע"ז ובטול האלילים, אמנם לא היה יכול להוכיח לבאי עולם מה שנתאמת אצלו שהשי"ת משגיח בפרטיות ומתראה לבחיריו בשפע נבואה פרטית להשגיח בפרט ולצוות האדם על מצוה פרטית חוקיית לכן במצות מילה שמל נפשות כל ב"ב ונפש עצמו הראה שמאומת אצלו בלא פקפוק הנבואה וההשגחה האלקית בפרט לכן אמר כי עכשיו ע"י המולו את עצמו ובניו יהיה לאב המון גוים שיתאמת שיטתו באלקות לכל היודעים שמו שבלא שום פקפוק הוא עושה ויהיה לרב, [וזה מורה שם אב כמו אב לפרעה] להמון גוים. ומפני זה הטעם עשה משתה גדול ביום הגמל שיראו שמל בן זקונים הנולד ע"ד פלא בטח אין לו שום ספק בשיטתו ונבואתו מהשי"ת ודו"ק.

והקימותי כו' ולזרעך אחריך מאי קא מזהיר דלא תנסוב נכרית ושפחה דלא ליזול זרעך בתרה וביצחק לא נאמר אחריך משום דאברהם צוה שלא ליקח אשה ליצחק מבנות הכנעני וביעקב נאמר ולזרעך אחריך בפ' וישלח משום דיצחק צוהו שלא לישא מבנות הכנעני היה מקום לאמור שזה מפני שרבקה אמרה קצתי בחיי אם לקח יעקב כו' למה לי חיים אולם אחרי מות רבקה אין קפידא וכאן כבר מתה רבקה קודם בואו לאביו לכן אחר דלא לנסוב כנענית ושפחה רק שיהיו זרעו מיוחסים אחריו ויעוי' פסחים סוף אלו עוברין אפשר אברהם הזהיר את יצחק כו' כו' ודו"ק.

והקימותי את בריתי כו' את ארץ מגוריך ארץ כנען פירוש דהכנעני הי' לו קנין פירות עד דור הרביעי והשם נתן לאברהם הארץ לאחוזת עולם, היינו קנין הגוף, וא"כ לא הי' יכול אברהם לקנות הארץ בחזקה משום דכל מה שמועיל לארץ הוי קנוי להכנעני ובשל כנעני עביד כמו שכתב המשל"מ בשם גדולי הדור בפ"א ממכירה יעו"ש, לכן צוהו הקב"ה על המילה שהוספת מצוה שלא נצטוה נח הוי כנתינת כסף וכמו בפועל ע"ז דף ס"ג ובזה קני ארץ ישראל, לכן ונתתי כו' את ארץ מגוריך שאתה גר והוא קנוי לכנען לקנין פירות שיהיה שלך לאחוזת עולם ולכן אמר כאן נתתי לך ולא בשום מקום ומה שצוהו ללילך לארץ ישראל לא נחשב כמו כסף שכבר פי' רש"י לך לך להנאתך ולטובתך.

ואתה את בריתי וכו' לדרתם, חסר כתיב לרמז כי דור המדבר אינם נמולים מפני שלא נשבה להם רוח צפונית כדאמר יבמות פרק הערל, וכזה דרשו רז"ל גבי קשת יעו"ש.

המול ימול ביתך ומקנת כספיך והיתה בריתי בבשרכם כו'. בפרק אין מעמידין (עבודה זרה דף כ"ז) דריש דעו"ג פסול למול וכן מומר לערלות ועיין ירושלמי שבת פרק ר"א דמילה ומדרש רבה ור' יהודה מכשיר מילת עו"ג דלא דריש הך קרא. ונראה לדעתי כי יש בזה ענין גדול, דהגמרא בשבת פרק ר"א קל"ה דריש דכבר כתיבא ובן שמונת ימים ימול לכם כ"ז לדרותיכם יליד בית ומקנת כסף, ולמה חזר וכתבו כאן היינו דיש יליד בית ומקנת כסף שנימול לאחד ושם קאמר דאם לקח שפחה ועוברה וילדה אם הטבילה קודם לידה זהו מקנת כסף שנימול לשמונה ואם הטבילה אחר לידה זהו שנימול לאחד, וכן ביליד בית כשקנה שפחה ונתעברה אצלו ג"כ עיין שם לת"ק כדאית ליה ולר' חמא כדאית ליה בלקח שפחה ע"מ שלא להטבילה, א"כ הא דנימול ליום אחד מקנת כסף ויליד בית מיירי שנולד כשהשפחה לא טבלה וא"כ להיותו נכנס בכלל יהדות צריך טבילה ומילה דקיי"ל דגר צריך טבילה ומילה ולר"י במילה לחודא כן הוא וכ"ז שלא טבל ומל אינו עבד ישראל רק נכרי לכל דבר, ואף אם בדיעבד מל שלא בפני שלשה

אינו גר לשיטת הרי"ף ורמב"ם דאסור בבת ישראל דמשפט כתיב בו ולכן בענין המול ימול, דוקא מי שצריך להכנס לברית במילתו בעי שיהיו המוהלים כשרים לדון ובודאי נכרי ואשה פסילי ואף אם מהלו עו"ג בפני ישראל שלשה מומחין ג"כ מסתפקנא, דר' יהודה בעי שתהא המל גופיה ישראל היכי שמכניסו לבריתו של א"א מטעמים שאבאר, דר' יהודא סבר דכותי לא ימול ישראל מפני שמל לשם הר גריזים, א"ל ר' יוסי היכן מצאנו מילה שצריכה לשמה ור"י סבר שצריכה לשמה דמפיק מל"ד המול יעו"ש, והקשו רבותינו בתוס' דא"כ אמאי כשר ע"י עו"ג הא אדעתא דנפשיה עביד ותירצו דסתמא לשמה קאי יעו"ש באורך גדול, וזה תינח בישראל שבן ברית הוא, והמילה הוא רק מצוה פרטית, אבל לא בעו"ג שנכנס ע"י זה לברית ודאי לאו סתמא לשמה קאי, ובעינן שיהא המל ישראל וגדול שמכוון לשמה ובקטן ע"י אחרים עומדים ע"ג צ"ב, ותליא בשיטות עמוקות בגיטין פרק המביא דף כ"ג ואכ"מ ולכן כתב קרא המל ימול יליד ביתך ומקנת כספך דמיירי באופן שאינו נימול לשמונה וע"כ שלא טבלה אמו קודם שנולד והוי עו"ג גמור, ולכן למילתו בעי לשמה ובעינן שיהיה המל מהול ולא עו"ג ומומר דאינם מכוונים לשמים ובפרט שצריך שיהיו שלשה שראוים לדון, וזה נכון בס"ד.

וכיון שזכינו לזה א"ש מה דקאמר הגמרא בפרק החולץ (יבמות דף מ"ו) פשיטא כיון דאמר ר' יהודה בחדא סגי יעו"ש. דלכאורה קשה דהוה ליה לפרש דר"י סבר כר' יהושע דטבילה בלא מילה מהני ומילה בלא טבילה לא מהני, וזה דקאמר לפיכך דטבילה בלא מילה מהני ומילה בלא טבילה לא מהני, לכן להכניסו תחת כנפי השכינה מותר לתקוני אם לא מל משא"כ ר' יוסי תרתי בעי דטבילה לחודא לא מהני וא"כ ממ"נ אם מל מערב שבת בפני ב"ד היה לו להטביל מע"ש, ולדייני דלא בקיאי בדיני, בשבילם אין אנו מתירים טבילה בשבת לתקוני גברא, ואם עדיין לא מל עוד אינו מיקרי ישראל בטבילה וצריך שימול למחר ולמחר יכנס תחת כנפי השכינה וא"כ נטבילו למחר וזה היה נכון. אך לפ"ז א"ש דע"כ ר' יהודה סבר דאו מילה או טבילה ולזה דריש המל ימול כשנכנס לברית במילה וכמו שפרשנו לכן מוקי בפשוט ונראה לי כעת בלא עיון בראשונים דהיכי דלא מל בפנינו ג"כ מתיר לטבול בשבת להכניסו תחת כנפי השכינה, והיכי דמל בפנינו מותר משום דנכנס במילה לברית ולא מתקנינין כלום, והא דקאמר סד"א טבילה עיקר והיכא דמל בפנינו אין מטבילין דהוי מתקן גברא שבטבילה זו נכנס לברית ויכולים היו להטבילו אתמול לכן לא דחינן שבת קמ"ל דאו הא או הא, ולכך בכל גווני שרו אם לא מל בפנינו מותר להטבילו משום להכניסו תחת כנפי השכינה ואם מל הלא לא מתקן מידי, וא"ש דר' יהודה קאי על מה דאמר ברישא ומטבילין אותו קאמר דמטבילין אותו

בשבת, אך זה דלא כרש"י ותוס' וגם בראשונים לא עיינתי עוד לכן הדבר צריך חיפוש עוד ודו"ק בכ"ז.

הנה ברכתי אותו בלשון עבר שהברכה שאמר להגר הרבה ארבה את זרעך, זה כיון השי"ת על ישמעאל בנה, ובפרט אם קטורה אינה הגר.

וכל אנשי ביתו יליד בית ומקנת כסף נראה דהכוונה כאלו הוי כתוב ולכל אנשי ביתו דמובן שאחרי המלחמה הג' ושם אברהם שהמלכוהו כולם היו רבים נותנים מתנות לעבדיו שלא יזכה בהן אברהם והוי כמו קנין שקנה קנין דאמר לגבי תרומה דאוכלים בתרומה יעוי' פרק אלמנה לכה"ג בזה לכן לכל אנשי ביתו מי שהיה להם יליד בית ומקנת כסף ג"כ נמולו אתו ודו"ק.

בהפטרה אל תראי תולעת יעקב פי' מפני התולעת כן הפשוט ועיין ילקוט על פסוק מי את ותיראי מאנוש ימות משל נאה וכן פירש במ"ר סוף פ' ויחי.

שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב דריש ליה גמ' פרק ר"א דמילה על מילה שעושין אותה בשמחה והענין דשלל הוא דבר הנלקח מיד אחר מה שהיה לו וזה מילה שנלקחה מן ב"נ דכל מצוה שנאמרה לב"נ ולא נשנית בסיני לישראל נאמרה ולא לב"נ א"כ נלקחה מב"נ ופו"ר אע"ג דנטלה מב"נ התם אם קיים פו"ר בעודו ב"נ ונתגייר קיי"ל דפטור מפו"ר אח"כ משא"כ במילה שעו"ג שנתגייר כשהוא מהול צריך להטיף ממנו דם ברית וקיומו אינו כלום ואינו מועיל כלל לכן שפיר הוי שלל שנשלל מהם.

עוד יתכן דפשטיה על התורה דמצוה בעידנה דעסיק בה מצלא בעידנא דלא עסיק בה לא מצלא משא"כ תורה שמצלא גם בעידנא דלא עסיק בה וזה הוא מחמת שהתורה תבלין ליצר הרע ומתשת כוחו הרע ואין בו כח להסיתו עוד לעבירה כן במוציא מציאה הוא שמח ושש במציאתו ונוסף עוד כשהוא שלל הנלקח משונאו הנלחם בו מבלעדי שניתוסף הונו ונתרבה כוחו עוד הוא שש במה שנחלש השונא כי אין לו במה להחיות נפשו וזה שאמר דוד ששש על התורה כמוצא שלל רב שהשונא נחלש ואין בו כח עוד לתגר בו מלחמה וגם במילה יתכן עפ"י מש"כ המורה שמחליש כח תאות המשגל וזה כשלל רב שהשונא המתאוה נחלש ודו"ק.

וירא

ואקחה פת לחם וסעדו לבכם אחר תעבורו ע"ד הלצה דשיטת היראים דאכילה בלא שתי' אינו חייב בברהמ"ז לכן אמר שלא אתן רק לחם לאכול בלא שתי' ולכן אחר סמוך תיכף תעבורו שלא תצטרכו לברך.

מהרי שלש סאים קמח סולת פירוש שמשלש סאים יהא סולת וזה עשרון מסאה כדאמר בלחם הפנים (מנחות דף ע"ו) כיון דמחטים ומישן כו' ועשרון הוא מאכל אדם והאכל במ"ז ה"ז בריא ומבורך (עירובין פ"ג) וחייב בחלה ואסור לטמא חולין הטבולין לחלה (עו"ג נ"ו) לכן שרה שפירסה נדה לא לשה זה. ודו"ק.

ויקח חמאה וחלב ובן הבקר אשר עשה איתא בפסיקתא רבתי משה חזור להם תשובה כו' הלא אכלתן בשר בחלב אצל אברהם אבינו כו'. והענין דאברהם קיים כל התורה כולה וכפי הנראה דהבן הבקר היה בן פקועה ושחיטה התירתו ואין בה משום בב"ח דחלב שחוטה מותר ועיין שעה"מ, ולכך ע"כ דיצא מכלל בני נח דאי לאו הכי אסור עדיין משום בשר בחלב ועוד דאין שחיטה מתירתו והוה אבר מן החי וכיון דכבר נתקדש בקדושת התורה מדוע תצעקו מה לילוד אשה בינינו הלא שלו הוא נוטל ועוד יש להאריך עפ"י דברי הט"ז.

ושרה שומעת פתח האהל והוא אחריו יתכן לדעתי דכל זה מדברי המלאך והנה בן לשרה אשתך והוא אחריו ופירושו כי השם יתעלה אמר בעת שמל אברהם והקימותי את בריתי ביני ובין זרעך אחריך לדורותם כו' להיות לך לאלקים ולזרעך אחריך ונתתי לך ולזרעך אחריך לכן אמר שהוא הוא הבן אשר תוליד שרה יהיה אחריו של אברהם ובמקומו וממלא מקומו ומתיחס אחריו משא"כ ישמעאל ובני קטורה הם אינם אחריו כי הוא בן האמה והמה בני הפילגשים [יעוין יבמות סוף נושאין על האנוסה בזה] רק שא"כ היה צריך לאמר והוא אחריך שדיבר לאברהם בנוכח לכן הפסיק המאמר ושרה שומעת פתח האהל ודבר המלאך במכוון שתשמע שרה ולנוכח שרה סיים והוא אחריו ובל"ב מדות דר"א בנו של ריה"ג פירש כן קרא ונר ד' טרם יכבה ושמואל שוכב בהיכל ד' שהוא סידר המקרא ונר ד' טרם יכבה בהיכל ד' ושמואל שוכב וכן פירש"י בפ' ואתחנן על קרא דלא עליתם בהר לאמר עיי"ש וכיו"ב רבות ודו"ק.

והוא אחריו במדרש זה ישמעאל מפני היחוד בזה פרשתי מה דבסוף פרק עשרה יוחסין בתר דמסיים כל הלכות יחוד מביא מצינו שעשה אברהם אבינו כה"ת כולה עד שלא נתנה שנאמר וישמור הוא מפני שאברהם העמיד את ישמעאל להיות שלא תתיחד שרה עם המלאך ולכן כתיב וישמור שזהו לסייג לתורה ולפי הגירסא קיים א"ש טפי שקיים הוא מונח על הסייגים והגדרים שעשה אברהם למצות התורה וזהו עקב אשר שמע בקולי לקיים המצוה כראוי וישמור משמרתי שעשה משמרת למשמרת וכמוש"ד ושמרתם את משמרתי בפ"ב ב' דיבמות יעו"ש וזה שדייק שעשה אברהם כו' עד שלא נתנה דהי' אז אינו מצווה ועושה ולא תקיף יצרו כמו המצוה ועושה כמו שאמרו גדול

המצוה ועושה כו' והיה עושה סייגים כ"ש עכשיו שאנו מצוים דתקיף יצרו כ"ש שצריך סייג לתורה ודו"ק.

והנה אמרו רז"ל כי גדול הנאמר באיוב יותר מאברהם דאלו באברהם כתיב עתה ידעתי כי ירא אלקים אתה ובאיוב כתיב יר"א תם וישר כו'. והביאור פשוט כי הירא מפני אביו ורוצה למלאות רצון אביו מפני יראתו אם השגתו שלמה ומשגת דעת אביו מבין מה שאביו יתענג מזה זה עושה ומה שלא יתענג ואדרבא יקפיד עליו זה אינו עושה נמצא כי הוא מסיבת יראתו עושה מה שמשיג ברצון אביו והנה איוב היה דל ההבנה בידיעת דרכי השי"ת ואחרי יראתו את אלקים עדן לא השיג שמפני מורא השי"ת צריך לסור מרע ולהיות ישר ולכן היו לו תוארים אחרים לבד יראת השי"ת אבל באברהם שהיה השגתו תכלית השגת הנבראים וכמו שאיתא בספרי ויבוננהו מאברהם שהשיג מעצמו כל התורה כולה ומסבת מורא השי"ת היה סר מרע וישר ותמים וכליל השלמות ואוסם כל החמודות הכל ממה שהבין רצון השי"ת התמימה ומיראתו מפניו עשה זה על צד המיוחד והנפלא ודו"ק.

למה זה צחקה שרה הנה רבינו הרמב"ם בפירוש המשנה ובחיבורו כייל לן כי הנאמר מפי השם יוכל להשתנות על ידי השתנות המקבלים לכן פחדו שמא יגרום החטא אבל הנאמר לנביא לא יוכל להשתנות לזאת כאשר אמר השם לאברהם ויצחק בלבו הלבן מאה שנה יולד משום שיוכל להשתנות אבל שרה אחרי ששמעה כבר מפי אברהם אשר הוא אצלה הוא כאלו שמעה מפי נביא כאשר קרא שמה שרה שנאמר לו כל זה ביחד ותצחק לכן אמר למה זה צחקה שרה כו' דהלא הנאמר מפי נביא לטובה לא יוכל שוב להשתנות עוד והבן.

המכסה אני מאברהם כו' ואברהם היה יהיה לגוי גדול ועצום, הנה באמת הוא בטבע בעל החסד שמי שהרבה להטיב אותו חפץ אחרי זה כי יזכר לטוב שמו לכן יחפוץ בהתקיים מי שהטיב לו למען יהיה חסדו קיים לעד ונזכר לדורות כאשר בארתי וזוכר חסדי אבות פירוש החסדים שעשה לאבות לכן מטיב לבניהם עדי עד למען לא יהיה מה שהרבה חסדו לאבות לחנם ובפרט האיש שאין לו בנים כל קיומו בזכרו כי האנשים שהטיב להם יזכורו לעד חסדו כי במי יזכר שמו ואם יתמו האנשים שהטיב לו הלא היטב חרה לו כי גם שמו תמה נכרתה מספר החיים לכן אמר כי אברהם מסר נפשו להציל את סדום ועמורה כו' ורכושם ואם יתמו סדום ועמורה הלא יחרה אף אברהם כי אין האיש שהכיר טובתו עוד בתבל לכן אמר ואברהם היה יהיה לגוי גדול ונברכו בו כו' אף אם יהפך סדום כי שמו ישאר לברכה בקרב הארץ ולכן כאשר אמרו כי עתה

נרע לך מהם שזה כפית טובה ללוט אשר עבורו הציל אברהם את כולם לא היה תועלת לאברהם בהשאר אותם כי שכחו טובתו גם חסדו עמהם לכן אמרו עוד מי לך פה להציל אותן ברחמים הלא בוז יבוזו לך ודו"ק היטב.

כי ידעתיו למען אשר יצוה כו' כי אם אמר השי"ת שיצוה את בניו הלא היה מוכרח ומחוייב אמנם ידיעת השי"ת אינו מכריח הבחירה כמוש"כ הרמב"ם בספר המדע לכן אמר ידעתיו שנשאר אצלו בידיעה בלתי גזירה מכרחת בחירתו למען אשר יצוה בבחירתו ומרצונו לכן לא הוציא זה השי"ת מידיעתו שלא להכריח בחירתו וזה כהתרגום.

כי ידעתיו כו' אשר יצוה כו' צדקה ומשפט זה דין ופשרה דגמרינן לקרא דויצו מזה (רש"י סנהדרין נ"ו ע"ב) אף ע"ג דאיכא תנא דאמר דאסור לבצוע זה דוקא בבית דין דישראל דדנין על פי דרכי התורה אסור לדיין לבצוע רק לדון בדיני תורה אם לא כשאינו יודע דין תורה אז מותר לבצע ולפשר אבל בבית דין של בני נח שמוזהרין על הדינים לדון דיני נמוסים כפי השכל האנושי בזה מותר ומצוה לפשר אפילו אם יודע הדין שלהם ולכן אמר בדוד ויהיה דוד עושה משפט וצדקה משפט שיש בו צדקה הוי אומר זה ביצוע כשאינו יודע או בדין מרומה שמשפט קודם ובאופנים שאין דין צדקה אבל באברהם כתוב צדקה ומשפט שקודם שנתנה, והיו בני נח תורה פשרה העיקר והדין הנמוסי טפל הי' משפט אחר הצדקה שהפשרה קודם ודו"ק וכן הביא רמב"ן בוישלח בדיני ישראל כל דין שאתה שלם ממנו (לא דין מרומה ויודע הדין) אי אתה רשאי לברוח ממנו (פירוש לבצע ולפשר) כו' אבל בדיניהם אעפ"י שאתה יודע שאתה שלם ממנו אתה רשאי לברוח ממנו (פי' מצוה לפשר כמו דפירשתי) ויעו"ש ברמב"ן שפירש בדרך אחר ובירושלמי שלפנינו אין זה המאמר. ולכן אמרו בניו לדין שאשה פסולה לדין וביתו לצדקה שפשרה כשר בנשים יעוי' דף נ"ז ע"ב ודו"ק.

כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו כו' לעשות כו' הנה חנוך מצוה לבנים במצות עשה לא נזכר רק עשה דולמדתם את בניכם הוא בת"ת ואמרו בנזיר דף כ"ט דהאב חייב לחנך בנו במצות ואין האשה חייבת לחנך בנה במצות פירוש דהוי כמו מצות עשה של תלמוד תורה דהאשה פטורה ויעוי' או"ח סי' שמ"ג בביאורי הגר"א ובמג"א ומקור מצות חנוך במ"ע מקורו מזה הפסוק מאברהם אבינו שיצוה את בניו בקטנם על המצות וקרא דחנוך לנער עפ"י דרכו שהביא רמב"ם בסוף הל' מא"ס (ושם לענין איסורים) הוי מדברי קבלה אבל העיקר מאברהם וכאן משמע שאף לבנות מצוה על האב ויעוי' מג"א דרק בנזיר אין מצוה על בתו וכן משמע בגמ' שם, ואכמ"ל.

ושמרו דרך ד' לעשות צדקה ומשפט מזה מקור הברייתא דת"ר עו"ג דף ל"ט חבר שמת אשתו ובניו וב"ב הרי הן בחזקתן עד שיחשדו וזהו בכלל ביתו חשתו ועבדיו ושמרו.
ויפנו משם האנשים במדרש הדא אמרת אין עורף למלאכים פירוש דדריש לשון ויפן הוא שחזר לאחוריו והפנים הוא כנגד המקום אשר אליו יוצא וזה ויפן ויצא ואיתא ביומא דף נ"ג שמהיכל ועזרה וכן תלמיד הנפטר מרבו לא היו חוזרין פניהם והולכין רק מצדדין והולכין דרך אחוריהם. וא"כ כאן שהיה הקב"ה אצל אברהם ואברהם הלך לשלחן הלא לא החזירו פניהם רק הלכו לאחוריהם ואיך שייך ויפנו לכן אמר שהמלאכים אין להם עורף וסביבותם פנים לכן כתוב ויפנו ששמו פניהם לצאת ונכון.
אולי יש חמשים צדיקים בתוך העיר כו' אשר בקרבה פירוש כי יש טוב מוחלט ויש טוב מצטרף בבחינת הרע הוא טוב וכמאמרם בדורותיו היה צדיק כו' וזה שאמר אף אם הם אינם צדיקים בעיר אחרת רק שלנגד אנשי סדום המה צדיקים לא תשחית למען חמישים הצדיקים אשר בקרבה הם צדיקים אבל בעיר אחרת אינם צדיקים.
השופט כל הארץ לא יעשה משפט משום שאתה שופט כל הארץ והשקפתך מקפת כל הארץ ותחשוב סדום נגד עיר אחרת ולא תמצא בה צדיקים נגד צדיקים אחרים ובשביל זה לא תעשה משפט חלילה לך מזה רק תביט בפרט על העיר אם הם צדיקים נגד אנשיה לא תשחית ודו"ק.
ואנכי עפר ואפר פרק כסוי הדם אמר רבא בשכר שאמר אברהם כו' עפר ואפר זכו בניו לשתי מצות אפר פרה ועפר סוטה הענין מבואר דמצאנו היסודות אינם מקבלים טומאה כל הגדולי קרקע והמים המחוברים לקרקע לבד מה ששלמותו באה ע"י מפעלות האדם ומסיבותיו בהם יתכן הטומאה כי הטומאה אינו בשום נברא שכל אחד ואחד הוא מוכרחיי לפעולתו וטבעו בלתי בחיריי רק הטומאה באדם מצד התנגדות כוחותיו ורצונו המכריחים בדרך אשר בה יבחר וע"ז מצינו כי כל העבירות החמורות כתיב בהו ולא תטמא הארץ ונטמאתם בם לכן כאשר הסוד האלקי וחכמתו הבדיל את עמו ישראל והזהירם על טהרת הנפש והרחיק מהם דברים המסאבים לנפש לא גזרה טומאה רק על דברים הקרובים להיות מצורכי אדם כי הוא הסיבה לטומאתם לכן כל אוכל אשר אינו נאכל רק ע"י הדחק צריך מחשבה וכן בהכשר אמר בריש העור והרוטב פירות שלא הוכשרו כתנור שלא נגמרה מלאכתו דמי דהטומאה אינו מתייחס רק באיכות האדם ומסיבותיו אשר הוא בפעולותיו יביא הטהרה ויסבב הטומאה וכל הקרובים לצרכיו מקבלין טומאה וכן בכלי עץ כל שהוא ממשמשי האדם ומשמשי משמשיו וכן בכ"ד ע"י מפעלות האדם יבוא הטומאה כיון שחלה בו ענין האדם הבחירי והמרובה ומסובל

בכוחות שונות ומתנגדות אשה לרעותה וכל מי שיש בו שלמות יותר הוא עלול לטומאה כמו שאמרו שדבר תורה העו"ג אינם מקבלים טומאה לפי שהם נעדרי השלמות לכן כמעט קרובים הם אל הטבע ויסודותיה אשר המה נעדרי הבחירה ויותר מזה הפליא ר' שמעון בן יוחאי בשיטותיו התלמודיות שלא חשבן כאשר השקיף בזמנו על מעמדם ומצבם בעולם הרוחני כאשר אמר בפרק במה מדליקין כל מה שתקנו לא תקנו אלא לצורך עצמן כו' ואמר כי הם אינם מטמאין באהל ולחד שנויא אף במגע ומשא כו' (יבמות ס"א) וכן אמר כי אוכל שא"א יכול להאכילו לאחרים אף שהב"נ מותר לאכלו כמו פטר חמור בכ"ז אינו אוכל לקבל טומאה דהוי כמו שאינו ראוי רק לאכילת כלב והבן.

ואמרנו ע"ז מליצת הגמרא פרק מי שמתו ריב"ב כו' אין ד"ת מקבלין טומאה כל עיקר שנאמר הלא כה דברי כאש נאום ד' וכן נאמר אנן כי כלי אדמה אינן מקבלין טומאה וכשנשרפו באש ובכבשן מקבלין טומאה דהוי כלי חרס כן הגוים אשר לא נשרפו באש דבר ד' המה קרובים אל האדמה ויסודותיה ואינם מקבלים טומאה. לא כן עם ד' אשר נשרפו באש דת למו המה רחוקים מן הטבע ויסודותיה ועליהם לפי גודל שלימותם ואיכותם והפלגת טהרת עצם נפשותיהם יתיחס עליהם הטומאה אם לא ירחיקו עצמם מכל דבר אשר לא טהור.

כן טהרת הישראלי תלויה כמו כל הזרעים אם יחזורו ויזרעו נטהרו מטומאתן דטהרו אגב אביהן וכמו כן מים מתטהרים בהשקה ששבים הן לחבורן הקודם להיסודי וכמו שאמרו בתו"כ פ' שמיני שנטהרו ע"י אביהן. כן טהרת הישראלי הוא בשובו אל אבותיו היינו בהיבטל בכח בחירתו לכן הליכותיו עלי ארחות תבל ליסודו היינו הנפש אל אביו שבשמים אשר משם לוקחה ושם מחצבתה והחומר מבטל התפעליות כוחותיו עד כי הוא כעפר בלתי מרגיש ממעדני העולם ועוגביו ולא יחוש למקרי הזמן ופגעיו ונטהר בהשיבו אל יסודותיו וע"ז המתפלל צריך שיתן עיניו למטה ולבו למעלה כי לבו הוא כנוי אל מעון החכמה אל החכמה בעצמותה וכמו שדרך הכתוב לכנות אל המעון בכ"מ זה יהא למעלה דבוק באלקים יתברך ועיניו המה עוגבי מעדני החומר צריך שיהיו למטה להיבטל עצמו להארץ אשר ממנה לוקח אשר לא ירגיש כי הוא חי אשר צריך לאיזה דבר וכן אמרו ולא תתורו אחרי לבבכם זו מינות ואחרי עיניכם זו זנות זה על ההסרה מדבקות השם וזה על חמודות הזמן ודודיה אשר המה מתוארים בשם זנות לכן כשאמרו שבא נחש על חוה והטיל בה זוהמא הוא מפעלות השטן וכוחותיו החומרות החשוכות מעדנים דמיונים ולא פסקה עד האבות שהמה בטלו הכוחות ושבו בעודם בחיים מלאים דשן אל מחצבתם ויסודותיהם לכן אמר אברהם ואנכי עפר שהוא ביטל עצמו ממציאות

חי והיו עיניו למטה ולא נהנה מהעו"ז כאצבע קטנה ונטהר ע"י אביהן. והוא כשתילי תרומה שנטמאו ושתלן דטהורין וכמים הנטהרים בהשקה לכן נתן הש"י לבניו מצות המטהרות אפר פרה ועפר סוטה שזה מטהר טמאים וזה מטהר אשה לבעלה בינה זה.

ויאמר לא אשחית אם אמצא שם ארבעים וחמשה הנה בהנך מניני דלקמן בארבעים ושלשים אמר לא אעשה שלא יתחיל להרע כלל אבל בעשרים ועשרה שהמנין מועט אמר לא אשחית אבל לעשות להם איזה עונש יעשה שרק שלא להשחית יגינו אולם מה שאמר לא אשחית אם אמצא שם ארבעים וחמשה בזה יש דבר גדול כי החטא יגדל לפעמים מצד החשבון כי יש דין ויש חשבון ששוקל בדבר שהיה יכול לעשות מצוה ועשה עבירה תמורתה ונידון גם על זה וכיון שיש תשעה והעשירי שמשלים נוטל שכר נגד כולם א"כ החטא גדול שלא נתעורר אחד להשלים לעשרה להיות עדת צדיקים ולכן מצד החשבון גדול העונש ולכן לא ישחית אבל ייסר אותם שלא נתעוררו להשלים לעשרה. אבל בארבעים שהיה חסר לכל עיר שני אנשים אם כן כל אחד בפני עצמו יאמר כי אין בהמנעו כל כך חסרון כי אף אם יצדק ג"כ יחסר לעשרה ולכן אמר לא אעשה. ועיין ראב"ע שכתב שמזה רמז גדול לדרז"ל שאין דבר שבקדושה פחות מעשרה בני אדם וזה מוסר גדול לאחר יוהכ"פ שאם לא שבו אז העונש על החשבון יותר גדול שהיה נקל לשוב להבורא יתברך שאז היו קורעין גזר דינו אפילו ביחיד כמבואר בר"ה ולא שבו ודו"ק.

ובענין זה פירוש הגר"א באבות מאמרם דין וחשבון שדין הוא על עבירה שעשה וחשבון הוא מה שהיה יכול לעשות מצוה וברור כי אין דנין רק על אותו אופן שעשה העבירה אם עשה עבירה בפיו יחשב לו מה שלא עשה מצוה בפיו וא"כ ניחזי למשל אם חטא במעשה הלא מחשבין לו מה שהיה יכול לעשות מצוה ע"י מעשה ואין לו עונש רק על העדר המעשה אבל במחשבה שחשב בעבירה מחשבין לו מה שהיה יכול להרהר במצוה ולחשוב במצוה ומחשבה של מצוה מצטרפת למעשה א"כ אז היה לו שכר כמחשבה ומעשה נמצא בהעדרו נעדר ממנו מחשבה ומעשה א"כ לפ"ז עונש החשבון הוא גדול על המחשבה יותר מן על המעשה וזה שאמרו הרהורי עבירה קשין מעבירה היינו לענין עונש החשבון ודו"ק. ויעוין מה שכתבתי בפ' האזינו.

וילך ד' כאשר כלה לדבר ואברהם שב למקומו הוא רמז למה שאמרו ז"ל גדולה הכנסת אורחים מקבלת פני השכינה. והנה אברהם היה עסוק בהכנסת אורחים א"כ כשהלך לדבר עם השכינה ושב למקומו היינו שהלך למדרגה הגדולה שהיה לו מקודם אבל לולא זה היה אברהם הולך ממעלה אל מעלה והוא הולך תמיד ולא יתכן עליו ששב למקומו.

הוציאם אלינו ונדעה אותם פירוש נדע כל מאווייהם וחפציהם אם רוצים לרגל את הארץ וזה שאמר הנה נא לי ש"ב כו' כי על כן באו בצל קורתי פירוש על כן בשביל הבנות להתחתן אתם באו האנשים הנה בצל קורתי.

כי משחיתים אנחנו את המקום הזה בדבר הזה חטאו כמאמר רז"ל ביומא והכוונה כי הדבר הנגזר מהשי"ת לרעה יכול להשתנות ע"י תשובה ואין זה גזר דין שאינו נקרע כלל. אבל הדבר הנמסר אל המלאכים כבר הוא גזר דין ובל יוכל להשתנות כי ידיעת הנבראים מכריח הבחירה לכן השי"ת שלח אותם לסדום אולי ע"י שיגידו כי ד' רוצה להשחית העיר ישובו מדרכם הרעה כמו שמצינו בננוה לכן כאשר אמרו כי משחיתים אנחנו הלא אמרו הדבר בהחלט ושללו הבחירה והגזר דין אינו נקרע ונטלו דרכי התשובה אולם לוט הבין מסוף דבריהם כי עדיין תשובה מועיל כי לזה שלח אותם השי"ת לכן ויצא לוט וידבר אל חתניו כי דיבר להם שיעוררו את בני העיר לשוב מדרכם הרעה כי אם לא ישובו כלה ונחרצה ויאמר קומו צאו מן המקום כי משחית ד' את העיר ועדיין אין הגז"ד נחתם ויכול להתקרע ולכן ע"י יציאתכם מן העיר יתעוררו לתשובה וכמו שאמרו במדרש על בנין נח את התיבה שזה גופא היה התראה לתשובה ולכן כתיב וידבר אל חתניו וכו' ויאמר קומו וכו' כי היה בזה שני ענינים ודו"ק.

וידבר אל חתניו כו' לא הלך לדבר עם נשי בניו יעוין רמב"ן משום כמו דאמרו ז"ל נבח בך כלבא עול כלבתא פוק יעוין עירובין דף פ"ו ופשוט.

ויהי בשחת אלקים את ערי הככר יתכן כי הוא על התבוננות של אברהם על מפעלות הבורא יתברך כי הדרך במי שמתפעל ועושה בחרי אפו דין נורא אשר לא נשמע כמוהו אזי גם על בנו לא יחמול ובאכזריות נוקם שוטף כל אשר יפגעהו, לא כן מפעלות הבורא יתברך כי בעת שחתו את ערי הככר בגפרית ואש אז זכר בריתו את אברהם לתת לו את יצחק והציל את לוט וזה שאמר וירא כו' ויהי בשחת אלקים כו' ויזכור את אברהם היינו לתת לו את יצחק וישלח את לוט שכל זה מוסב על וירא שכל אלה ראה אברהם והיינו שבמשפט אמיתי בלא שום התפעלות איזה אשר לא יתכן אצל הבורא חלילה שחת את הערים האלה והבן.

הוא אבי מואב עד היום כו' כי הממזרות הוא פסול בתולדה ומועיל לרעה אל תכונת הנפש וכמו שאמרו כי הממזרות יסבב עזות פנים לכן אמר כי התכונה הרעה מהאבי המשפחה נשאר אצלו ובניו עד היום (ועיין בעה"ט תצא) ואף שאין ממזרות אצל עו"ג יתכן להיות כי למ"ד ממזרת לאחר עשרה דורות מותרת לכן רות באה לבועז שכבר היה עשרה דורות ממואב אביהם אם תחשוב נגד דורות מישראל אברהם יצחק ויעקב יהודה

פרץ וחמשה דורות מפרץ עד בועז ככתוב בסוף רות והמציאה ההשגחה שיהיה כבר עשר דורות ודו"ק.

גם היא ילדה בן ר"ל הבכירה היתה היא המעוכרת ולוט לא ידע כלל א"כ היתה היא מזרעת תחילה ולכן ילדה בן אבל הצעירה כיון שידע בקומה של הבכירה חשב שברצונו בא על הצעירה והיא לא חמדה שהבכירה הסיתה אותה ובכ"ז ילדה בן. ונשאר בטבע הבנים ממואב שבנותיו הסיתו לזנות בשטים.

הנך מת על האשה אשר לקחת. והיא בעולת בעל הכוונה. דעשה שתי עבירות האחת איסור גזל וכמו שמפורש בסנהדרין דף נ"ז על הגזל גנב וגזל ויפ"ת וכי"ב ופרש"י דהוה נמי גזל שגוזל את אשתו וכן שם בן נח שיחד שפחה כו' אעפ"י שאין זה בעולת בעל דאשות נהרג משום גזל עיי"ש. [וצע"ק כעת על רמב"ם דפירש משום עריות אשת חבירו וסוגיא דגמרא לא משמע כן] ולכך קאמר הנך מת על האשה אשר לקחת דהוה גזל. והשנית והיא בעולת בעל דהיא אשת איש ולכן אמר אבימלך ובנקיון כפי עשיתי זאת דזה מורה על הנקיון מחמס ודו"ק.

ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא. הכוונה, דב"נ אינו צריך גירושין רק בפרישתו או בפרישתה סגי וכמפורש בירושלמי פ"ק דקדושין והכא מדלא אמר האמת שהיא אשתו בעת לקח אותה אבימלך הלא אין רצונו שתהיה אשתו והוה כגירושין לכן קאמר כי נביא הוא ויודע שאתה תחזירנה לו לכן שתק אבל עדיין היא אשתו שלא פירש ממנה.

כאשר צוה אותו אלדים. מוסב גם על ויקרא שמו יצחק כאשר צוה כו' וקראת שמו יצחק אף ע"ג שמשרה שצחקה הקפיד השי"ת בכ"ז קראו יצחק על שם שאברהם שמח ולכן אמרה שרה כל השומע יצחק לי להשתתף בקריאת שמו כדרך האמהות והבן.

כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה. דע דהנפש של האדם הוא שכל נבדל רק שלא נשתלם עד בואו לעולם ואז נעשה מנבדל מחובר להמין ואחרי הפרד החומר אז דבוק לנפש זולתו במה שהשתלם ממנו וזה אינו מובן למי שדבוק בחומר ולכן מצאנו בגמרא כד שכיבנא ר' אושעיא נפיק לותי דמתריצנא מתני' כותי' הרי דהנפשות דבוקות ומיוחסות זה לזה במה שנשתלמה אחת מחברתה והנה אמרו שבת קמ"ו עד ג' דורות לא פסקה כו' כי מאברהם נטלה שרה את הטוב והזוהמה נטלה הגר ובאברהם היה הזוהמה מה שטעה בידיעת אלודות טרם שהכיר את בוראו ושרה בררה ממנו הצדק והטוב לבד לכן ילדה את יצחק ולכן נאמר כל אשר כו' שהיא אינה בוררת רק הטוב לכן המליצו ז"ל בפרק חזקת לר' בנאה וכו' דחזי דגני אברהם בכנפי' דשרה וקא מעייניה לי' בראשו שרואה רק לברור הטוב מראשי' והדיעות הצודקות והקדושות אשר העלה בעצם

עיונו אחרי הכרתו את בוראו בשלמות בזה האופן הוא מיוחס חבור הנפשות וצורותיהם הנבדלות במה שנשתלמו זה מזה ויעוין שו"ת רשב"א סי' תמ"ה להבדרשי בזה.

ותלך ותתע במדבר באר שבע, פירוש כי סולם מוצב בבאר שבע ושם שער השמים, והיה עומד שם אברהם להתפלל. ולכן היא ידעה מזה וזה ותלך ותתע כו' ותשב לה מנגד היינו נגד שער השמים מקדש שלמעלה מכוון לשלמטה לזה אמר כי שמע אל קול הנער באשר הוא שם לא בסיבתך שישבת נגד שער השמים והבן.

ויקרא מלאך כו' אל הגר מן השמים, הנה בפ' לך כתוב ויאמר מלאך ד' כי היתה מדברת עמו כעם אדם מפני שהיתה רגילה עם מלאכים כי בבית אברהם היו מצוים והיא היתה צריכה לשוב לבית אברהם אבל כאן שנגרשה מביתו ולא שבה אליו עוד כתוב מן השמים שרק קולו שמעה אבל לא ראתה אותו ומה שכתוב בעקידה ויקרא מלאך כו' מן השמים כו' הוא לפי שבעת העקידה שהיה מקריב אברהם בנו להשי"ת היה אז התגלות אלודות כמו שהיה לכהן גדול ביום הכפורים לפני ולפנים שע"ז נאמר וכל אדם לא יהיה באהל מועד ופי' בירושלמי אפילו אותן שכתוב פניהם פני אדם לכן לא היו יכולין להיות על ההר אז רק קרא מן השמים שהמלאך לא היה יכול לגשת אל ההר לכן אמרו במדרש כי אברהם היה ככהן גדול אז בעת העקידה ולכן לא היו יכולים המלאכים לבוא שמה ודו"ק בזה וזה שאמר אשר יאמר היום בהר ד' יראה.

ובזה אתי שפיר מה דאמר בפסיקתא ארץ המורי' כשתבוא להמקום אני מקדישך לכ"ג המורי' לשון חלפין כמו ואם המר ימיר תמורתו של שם כה"ג היינו דכמו דאמרו אצל שופר בפ' ראוהו ב"ד כיון דלזכרון אתי כמאן דאתי בפנים דמי אם כן כאן דכל העקידה לזכרון וכמו דאמרו כאלו אפרו צבור ע"ג המזבח וכמו דאמרו אמר הקב"ה תקעו לפני בשופר של איל כדי שאזכור לכם עקידת יצחק בן אברהם אם כן הך עבודה כאלו עשוי בפנים דמי בקדה"ק ובעי להיות כה"ג ולזה כשתבוא למקום אני מקדשך שעבודתו מחנכתו כמו שאמרו ביומא דף י"ב בנטמא כה"ג ובא אחר תחתיו יעוי"ש וכאן סדור המערכה מקדשתו ודו"ק.

באשר הוא שם. בגמרא ר"ה י"ח אמר רי"צ אין דנין את האדם אלא לפי מעשיו. לשון דנין קשה היה לו לאמור אינו נידון. והנראה דבמ"ר הלבישו זה לשיחה בין הקב"ה למלאכי השרת רשע או צדיק ששאל למלאכים ואמר באשר הוא שם והנראה דידיעת השי"ת במעשי האדם ידיעתו היא מידיעת סיבתו ועצמותו ואינה ידיעה חוצית המתוספת עליו. לכן אינה מכרחת הבחירה כמו"ש רמב"ם והבאנו לעיל וא"כ ודאי לא שייך שידון האדם על מעשיו בעתיד ולכן אמר איוב [שנתספק בידיעה ובחירה כמו שמצינו ספ"ק דב"ב

רצה איוב לפטור כו' מן הדין בראת חמור פרסותיו קלוטות כו' בראת רשעים כו' וזה כי טען אשר הידיעה מכרחת] בהסתפקותו אחרי שכעת הוא צדיק רק בעתיד אולי ירשע אמר הכראות אנוש תראה העיני בשר לך כו' כי תבקש לעוני כו' פירוש העון העתיד הלא ידיעתך אינה מכרחת. אמנם ידיעת הנבראים העלולים היא מכרחת. אך א"כ הלא מצאנו שמשה אמר וקם העם הזה וזנה אחרי מותי השחת תשחיתון. אמנם ז"א בדיוק רק בקירוב כמו שהאריך בזה בסוף תז"ח בשם סבא דסבין. לכן אם הנבראים יודעין בקירוב סד"א דכיון דידיעתם מכרחת מענישין על העתיד. אמנם זה הוי כידיעה בלא ראיה. וכמו אומד דאין דנין בדיני נפשות לכו"ע ואף בדיני ממונות ג"כ אין מענישין לרבנן דפליגי על ר' אחא לכן עשו זה לשיחה שמלאכי השרת שידיעתם חוצית מן הסיבה העליונה וצריכה להכריע אבל זה ע"ד הקירוב לפי המאורעות שיודעים מה שיהיה לעתיד אבל מ"מ על דרך הרחוק יכול לבחור בצד אחר לכן גם על ידיעתם אין מענישין ולכן אמרו בגמרא אין דנין שגם ב"ד של מעלה שידיעתם לעתיד מכריחין ג"כ אין מענישין לפי שהוא רק ע"צ הקירוב והוי רק כאומדנא וכידיעה בלא ראיה ודו"ק.

ויהי בעת ההיא ויאמר כו' אלקים עמך כו' ועתה השבעה לי כו'. הוא כי אברהם היה נעלה בהצלחתו ברצות ד' דרכיו וחסדו היה גדול לרחוק ולקרוב לבלי קץ, ואמנם כעת אשר ראו אכזריות גדולה מאברהם לשלוח שוכבת חיקו עם בנו הבכור אל המדבר עם חמת מים ולחם, אז פחדו ממנו שכיניו אולי בחרות אפו בם ינקום נקמתו, ועשו עצות בנפשם להקדים רפואה ולכרות עמו ברית וזה שאמר ויהי בעת ההיא ויאמר.

ויקרא שם בשם ד' אל עולם. יתכן דהוי כמו דכתיב לעולם. דקודם שנולד יצחק ופרסם אברהם מציאות השם והשגחתו הפרטיות ואחדותו שהוא בלתי מושג אם מת הלא נשכח כל לימודיו ועיקריו וכמו שאמרו במדרש שהנפש אשר עשו בחרן חזרו לסורן. אולם כאשר נולד יצחק אשר הבטיח השי"ת והקימותי להיות לך לאלקים ולזרעך אחריך וכדאמרו יבמות צ"ט המיוחס אחריך וידע שהוא ינחיל הדיעות האמיתיות ויפרסם אלקותו לכן אמר שהוא עכשיו אל לעולם ולא יופסק ידיעתו יתברך לדור דור והבן.

ויהי אחר וכו' נסה את אברהם מה שתלה הכתוב הנסיון באברהם ולא ביצחק. הוא שכל מעשיהן של אבות הוא יחס אומתנו וקרבותה להשי"ת מכל משפחות האדמה, וכמו שכל משנה תורה מלא מזה ומהשמרו את השבועה כו' ומעשיהן המה לזכרון טוב לבניהם. והנה העקידה אשר עליה התפלל אברהם ד' יראה. הוא לזכרון טוב לישראל וכמו שאמרו למלך מואב אחרי ששאל מ"מ אלקיהן של אלו כו'. והנה אם זכר הכתוב נסיון של יצחק אז גם עשו בא לצוד ציד כי הוא זרעו של יצחק כמוש"כ הפוסקים ועיין

שו"ת מהרימ"ט וריב"ש סימן ל"ח [אמנם עיין (שבת ק"ד) ז"ץ ח"ק הללו זרעו של יצחק וכו' עיי"ש משמע דרק ישראל נקראו זרעו של יצחק ולא עשו] אבל על נסיון של אברהם הלא הנודר מזרעו של אברהם מותר באומות כי בזרעך יקרא לך זרע בזרעך ולא כל זרעך וא"כ אין זה זכות רק ליעקב ולא לעשו שבסיבתו מת אברהם חמשה שנים קודם שיצא לתרבות רעה. ולכן אינו זרעו כלל ולכן תלה המלאך בשם ד' יען אשר עשית כו' ולא חשכת בנך יחידך כו' את זרעך שזה אינו רק של יעקב וזה שתקנו קדמונינו בסדר והוא רחום ותראה לפניך עקדת יחיד למען ישראל ולא לזכות לעשו אשר החריב ביתו ושרף היכלו ועיין ירושלמי תענית פרק סדר תעניות ה"ד ולא יצחק נגאל כו' עיי"ש, והבן ודו"ק בכ"ז.

את בנך את יחידך ממני מה דלא אמר אשר אהבת משום דמלאכי השרת מחשבה שבלב אינם יודעים כמוש"א כי אתה לבדך בוחן כליות ולב ואהבה היא מכוחות הנפש הנסתרים מהנבראים זולת הבורא יתברך.

והעלהו שם לעולה על אחד ההרים אשר אומר אליך כי כל תכלית העליה הוא שיהיה לזכרון כמו אשר יאמר היום בהר ד' יראה והר המוריה הוא מקום המזבח והירושלמי מקשה על אין לך כל הר וגבעה וכו' ומשני עפ"י דבור ונראה שקודם הקרבת יצחק לא עבדו ע"ז על ההר רק אחרי הקרבתו שאין לך כל הר וגבעה אבל אין אדם אוסר דבר שאינו שלו אך כיון דפלחו ישראל לעגל גלו דעתייהו דניחא להו וזה ההר הוא הקדש מאברהם ולא מהני ניחותא דישראל רק זה ניחא אם א"י מוחזקת מימות אברהם למפריע וע"ז יורה מאמרו של הקב"ה והעלהו על אחד ההרים [היינו להיות לזכרון להבא] אשר אומר שאומר עכשיו, אליך היינו שיהיה אליך מיד ויהיה שלך מוחזק תיכף ודו"ק.

ויבקע עצי עולה. בתרגום וצלח אעי לעלתא היה לו לכתוב ויבקע עצים לעולה ונראה משום דאמרו במנחות דף כ"ב דעצים שלא נשתמשו בהן הדיוט, ואסור בעצי סתירה לכן אמר עצי עולה שמיוחדין לעולה ואליבא דפליג וסבר דלא בעי עצים חדתי אזיל לטעמו דסבר במעילה י"ט דעצים קרבן גמור ויש בהן מועל אחר מועל וקדושת מזבח עליהן ולכן הוו עצי עולה שהן קדושים בקדושת הגוף לא קדושת בה"ב ודו"ק.

שבו לכם עם החמור עם הדומה לחמור יתכן כי מפני שעוד לא נזדככו ליטהר מכל שמץ עו"ג אף אחרי שהיו מגודלים בבית אברהם שכל ימיו היה מזהיר על העו"ג בכ"ז היה ירא כי אחרי אשר יראו כי מלאך ד' שולח לו אל תשלח ידך כו' ונזדמן איל אחר תחתיו ויחשבוהו לענין אלקי ויתנו לו כבוד של מעלה לכן אמר שבו לכם עם החמור ורמז להם שהם עם הדומה לחמור אשר התפעלות קלה תוכל להיות לפעולה אצלם לבטל כל מה

שמלאו אזנם לשמוע מאברהם ולכן חשד אותם ע"ז, וזה יתכן עפ"י דרך הדרש שנתנבאו ונשובה אליכם ודו"ק.

הנה האש והעצים ואיה השה לעולה פירוש שקרבן תמיד בעי ביקור (פסחים צ"ה) רק כדי שלא יהיה בו מום. אבל בב"נ לא פסלי מומין רק מחוסר אבר (ע"ז ה') ולא בעי ביקור בהם אך אברהם יצא מכלל ב"נ ובבמה אינו טעון עצים ורק תמיד במזבח בעי שני גזרי עצים ואש קדוש ג"כ אינו טעון בבמה (מנחות כ"א) וזה ששאל הנה האש והעצים אלמא דין תמיד במזבח ואיה השה לעולה שטעון ביקור ולכן אמר יראה לו השה וכו' פירוש שכבר מבוקר ודו"ק.

האש והעצים וכו'. ולא הזכיר המאכלת מפני שגם שחיטה לחולין טעון דבר תלוש לא מחובר אבל אש ועצים אינו רק בעולה שיהיו חדתי מוכנים לגבוה ומזה ילפינן שגם חולין טעון דבר תלוש לשחיטה ועיין תוספות פ"ק דחולין דף ט"ז.

ובזבחים צ"ז ע"ב מה עולה טעונה כלי אף כל טעונה כלי מאי כלי כו' אלא דסכין ועולה גופה מנלן דכתיב ויקח את המאכלת והתם עולה הוא כו', והנה מקרא מפורש כן ביחזקאל מ' פסוק מ"ב ויניחו את הכלים אשר ישחטו את העולה בם והזבח. הרי דלשחיטת קדשים טעון כלי ומשום דעולה אשכחן בהדיא גבי יצחק דטעון כלי, לכן כתב בם והזבח. דלפי משפטי הלשון הו"ל למיכתב אשר ישחטו בם את העולה והזבח רק דשאר קדשים אינו מפורש. אך ילפינן מעולה דהואי גבי יצחק ודו"ק.

ויקרא אברהם שם המקום ההוא ד' יראה, הענין דאמרו ז"ל בישראל מחשבה טובה מצטרפת למעשה מחשבה רעה אינה מצטרפת למעשה ובאומות אינו כן רק מחשבה רעה מצרף למעשה ומחשבה טובה אינה מצטרפת למעשה והא הקב"ה אינו בא בטרוניא עם בריותיו ולמה העמיד הקב"ה נביאים לאו"ה כדי שלא יאמרו אילו העמדת לנו נביאים כו'. אך הביאור כי בהמסרו יצחק את נפשו על קידוש שמו יתברך ומאז והלאה הוקבע לטבע קיים באומה הישראלית להימשך אחרי רצון ההשגחה מעומק הלב ולמסור נפשם ורוחם ומאודם על קדוש שמו יתברך כאשר עשו אבותינו באלף החמישי ובשישי כידוע, עד כי כעת יוקשה אל נפש הישראלי מה זה נסיון להאשל הגדול צור מחצבתינו אברהם ויצחק וכן כתב הרמב"ם בהלכות גירושין שמפני כן גט המעושה עפ"י דין הוי הואיל שנפש הישראלי חשוקה לרצון השם באמת לכן אם מחשב הישראלי לעשות מצוה ונאנס ולא עשה מצטרפת למעשה כי המחשבה נתעצמה וחקוקה בנפש הישראלי ומצדו אין עכוב כלל אבל חשב לעשות רעה היא רק כפורחת והבל נדף שעלה במחשבתו מאיזה סיבות שונות. אבל זה אינו מרצונו הטוב והאמיתי, לא כן באומות

העולם נפשם אותה רע ורשע תאות נפשו ואם יחשוב בטוב זה אינו חקוק אצלו רק עלה מאיזה סיבה אבל לא נתעצמה בנפשו כלל ולכן אמרו בסנהדרין ירושלמי אף הקב"ה אינו דן יחידי שנאמר וד' יושב על כסאו וצבא השמים כו' אעפ"י כו' חותם ביחידי שנאמר ויאמר ד' מי יפתה את אחאב היינו שמחשבה בלב אף המלאכים אינם יודעים כמו דכתיב אתה ד' לבדך בוחן כליות ולב. [ודלא כתוספות פ"ק דשבת] לכן לגמר דין היו צריכים לידע מחשבתו לכן חותם יחידי ובאחאב היה מה שהסתו איזבל אשתו ולזאת היה דינו מי יפתה את אחאב מידה כנגד מידה. וא"כ כעת שכבר עקד את יצחק ונעשה נפשו כליל לד' ושוב בניו יהיו חושקים מטבעם לעשות רצון הקב"ה ויהיה מחשבה טובה מצטרפת למעשה ומחשבה רעה לא יהיה מאומה נחשב וזה אינו רואה שום נברא זולתי הבורא ית"ש. לכן אמר ד' יראה שהוא יביט למחשבותיהם ויראה למעלליהם כי עיניו פקוחות על כל דרכי איש לתת לאיש כדרכיו והנה עד העקידה נזכר אלקים ואחר כך הויה מפני שצדיקים מהפכים מדת הדין למדת הרחמים ובפרט ליודע סוד העקידה שעקד יצחק לאכללא אשא במייא כמד"א בזוה"ק ואכמ"ל ובהר השגחה הנסיית שזה הויה לכן שם נהגה באותיותיו וזה יראה ודו"ק היטב.

במדרש שם קרא אותה שלם כו' אברהם קרא אותה יראה כו' אלא הריני קורא אותה ירושלים כו'. והענין דשם היה בדור המבול והיה בתבה וזן ופרנס כל הנבראים שם בתבה והעיקר היה לתקן המדות והפעולות שהמה היו מושחתים שהשחית כל בשר דרכו ומלאה הארץ חמס וכל לימודו היה לתקן המדות והתכונות בכל החי. וזה מורה שלם שהוא מורה שכל המין האנושי הוא אדם אחד וכל אחד הוא אבר מאיברי האדם הגדול וכל אחד נצרך לחבירו מושפע ומשפיע זה לזה וכולם כאחד נושאים קיום מין האנושי ונצחיותו. אמנם אברהם התפלסף מאד בחכמה ולמד כל דרכי הטועים והתווכח עמהם וחקר בשכלו כי יש ד' אחד משגיח על הכל ולא מסר השגחתו להכוכבים כאמונת הצאב"ה ומשום זה צלי אברהם ד' יראה שאמרו בספרי כי צורם מכרם זה אברהם שבירר לו הגליות ולא גיהנם. ובגלות צריך להיות ההשגחה הפרטית יותר לקיומם כמו שאמרו גלו לבבל שכינה עמהם ואכמ"ל. וזה אשר יאמר היום בהר ד' יראה, ר"ל שיתגלה אלקותו בראות כל בשר כבוד ד' בנסיים פרטים והנה ירושלים בנויה על שתי הדברים היינו לזכך המושכלות שעיקרן במוח ולתקן ולקשט המדות שעיקרן בלב. וזהו בכלל מאמרם ז"ל לעולם יכנס אדם שני פתחים ואח"כ יתפלל זהו המוח והלב ולכן ירושלים כלילת יופי משוש לכל הארץ ושם עלו שבטים להודות לשם ד' כי המדות והמושכלות שניהם נזדככו ונטהרו בירושלים ולכן קרא אותה ירושלים על שני הפעולות ולזאת בארץ חרן

ששם היו המדות לא בהשחתה כי שם פעלו שם ועבר. לכן צוה אברהם ליקח אשה לבנו משם כדברי רבינו ניסים בדרוש ה' שהמדות מושרשות בלב הבנים ג"כ ואכמ"ל ולכן נקרא ירושלים יראה על שם טהרת המושכלות ושלם על הזדככות התכונות והמדות אשר ע"ז נאמר כלילת יופי. ואמרו במד"ר ויצא פ' ע' הדא אמרה שאנשי מזרח גדורים מן העריות שעל זה פעלו שם ועבר לתקן המדות והתכונות אך לא הועילו לבני דורם לתקן המושכלות וכמוש"נ וזה שאמרו במ"ר פ' נ"ה המוריה שיצאה הוראה לעולם זה תיקון המושכלות ושיצאה יראה לעולם זה טהרת התכונות ועונש על השחתת המדות וכמוש"כ ולא תקיא הארץ אתכם כאשר קאה הגוי לפניכם כי את כל אלה עשו הגוים כו' וכדברי ראב"ע כי בארץ ישראל גם העו"ג שלא נצטוו נענשו על העריות יעו"ש. ועיין תענית ט"ו ובתוספות שם ואכמ"ל וזה דרוש נכבד ודו"ק.

בי נשבעתי כו'. השבע לי שאין אתה מנסה אותי כו' מד"ר. ובזה רמז לו עקב אשר שמעת שישמע עקב במנין שנותיו והוא כל שנותיו כמו שדרשו על עקב אשר שמע אברהם יעו"ש היטב.

יען אשר עשית את וכו' וירש זרעך את שער שונאיו והתברכו בזרעך וכו'. הנה האכזריות הוא מדה נשחתה והיא מחלה המתדבקת כי אם יעשה האדם זה פעם אחד יקנה בו מדה הפחותה הזאת ויהי כחיתי טרף להשחית ולחבל גם לבלי תועלת והפליגו בזה עד כי השובר כלים בחמתו כו' אמרו בשבת כי הוא כעובד ע"ז ואף אם עושה האדם דין ומשפט במקום המועיל אבל אין דרך בני אדם להתברך בו אמנם עכשיו שאברהם השתמש במדת האכזריות לשחוט את בנו יחידו הנולד לו לזקנותו אשר הוא נגד הטבע ולא כוון רק לקיים רצון השי"ת ולפרסם אלקותו לכן מעתה ירש זרעך את שער שונאיו שמעתה נתונים העמים הנשחתים הם הז' אומות שבארץ ישראל שנאמר עליהם לא תחיה כל נשמה ואסור לחמול אף על עולל ויונק שלזה צריך אכזריות לכאורה. ובכ"ז אני יודע כי והתברכו בזרעך כו' שלא יכוונו בהאכזריות רק לקיים מצות השי"ת וכמו שדרך יהושע בעצמו על צוארי המלכים לקיים מצותו יתברך בלבד, אבל לא שיקנה בהם מדת האכזריות חלילה והבן.

וישב אברהם אל נעריו ובמדרש. ויצחק היכן הוא שלחו אצל שם ללמוד תורה משל לאשה שנתעשרה מפלכה אמרה הואיל ומן הפלך הזה נתעשרתי לא יהא זז מת"י לעולם כך אמר אברהם כל שבא לידי אינו אלא בשביל שעסקתי בתורה ובמצות לפיכך איני רוצה שתזוז מזרעי לעולם. דע כי התורה היא משלמת את הישראלי ומכשרתו ברמ"ח איבריו ושס"ה גידיו נר"ן ומעלתו אל תכלית השלמות האפשרי ובלעדה לא יוכל אדם

לבוא לידי כשרון הגמור מיום נתן ד' אותה לישראל. ומלבד שהיא משלמת את החיסרון ומונעה הפחיתות אשר בהאדם מצד חומריותיו וכוחות טבעו המשוקעים וטמועים בהבלי הזמן ועוגביו. עוד היא בעצמותה טוב ויקר אושר האמיתי ובה יתקרב האדם לאלקינו ובה יחזה פניו הוא השגת האלקות כי התורה היא מעונו של השי"ת ובה הוא שרוי וכמו שראינו במקדש שבלוחות העדות על הארון שם שרתה שכינה ומשם יצאה אורה לעולם (מנחות) והוא כנוי על שפע החכמה והשגה והשלימות ובמקדש שני שחסר הארון חסרה שכינה ובנסוע הארון ויאמר משה קומה ד' ולכן לעתיד לבוא ג"כ אין מצות בטלות וכן מצאנו להצדיקים במתיבתא דרקיע עוסקים בהלכה כי אף בלא חומר ובלא יצר ובלא רע ג"כ התורה היא התכלית האמיתי והוא הדבקות הנשגבה לאלקים.

וזה שאמרו בשבת דף פ"ג לעולם אל ימנע אדם מבהמ"ד ומד"ת ואפילו בשעת מיתה כו' שנאמר זאת התורה אדם כי ימות באוהל אפילו בשעת מיתתו של אדם תהא עוסק בתורה. פירוש דאמרו פ"ק דברכות אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו כו' וא"ל יזכיר לו יום המיתה כו' הרי דיום המיתה מועיל להחליש רע ולבלע היצר יותר מתורה וק"ש, ואם כן אם תאמר כי התורה אינו רק להסיר הפחיתות ולהדיח הרע ולהשלים החסרון א"כ בשעת מיתתו של אדם שאז נחלש ממנו היצר לגמרי אינו צריך לאחוז בתורה ע"ז אמרו שאינו כן. שעצם התורה היא תכלית השלמות אף במקום שנעדר הרע לכן אף מיתתו של אדם יהא עוסק בתורה ובכ"ז אינו דומה שלימות התורה להמצווה ועושה מצד מצוה למי שאינו מצווה ועושה מצד שלימות המושג מהתורה. כי להסיר הרע הוא כמעט בד"א וע"ז אמרו עו"ג שיושב ועוסק בתורה הוא ככה"ג שנכנס לפני ולפנים פירוש שכה"ג נכנס להסיר הרע לכפר ולשלוח העונות אל ארץ גזירה שזה ענין הסרת הרע בזה הוא גדר אחד מי שמצווה ועושה למי שאינו מצווה. אבל להשיג זוהר השלימות הרוחני ועוצם התקרבות לאלקים אין בזה סוג וערך כלל מי שמצווה ועושה למי שאינו מצווה ועושה. שנועם העליון ודביקות האלקי אינו אלא רק למי שמצווה שעוסק בתורה ולכן נתקבלה תפלת משה שלא תשרה שכינה באומות כיון שאינם מצווים אף אם יהיו עושים לא ישיגו דביקות האלקים השוכן בתוך תורתו כמו שביארנו. וזה עומק מאמרם שאברהם שלח ליצחק ללמוד תורה כי התבונן במאמרם זה אשר העירו לנו כי להסרת הרע ולכלות החומר ומאהביו השטן ומדיחיו כבר הגיעו אברהם ויצחק בנסיון העקידה שהגיעו לתכלית מעלה האנושית אשר לבם היה חלל בקרבם לגמרי אבל בכ"ז לא הזניחו התורה כי היתה חביבה עליהם אף שלא היו מצווים ועושים ולא הוסיפו להם התורה בעצם שלימות לולא הסרת ההעדרים והפחיתות כאשר הוסיפה להשלמים המצווים

ועושים בכ"ז לא הזניחו מאהבתם אותה שעל ידם הסירו הרע וסילקו הפחיתות ונעשו אורים גדולים ומזהירים מפיקים נוגה ככוכבים לעולם ועד.

ופלגשו כו' ואת מעכה ספר לנו הכתוב. כי לא נשתדל אברהם ליקח אשה לישמעאל ממשפחתו אע"ג שהיה לו ליקח אשה לישמעאל בן פלגשו את מעכה בת פלגש נחור. שכן היה דרכם להשתדך בני פלגשים עם בנות פלגשים בכ"ז לא היה איכפת לאברהם ולקחה לו אמו אשה ממצרים כי הוא לא מהברית שנכלל עליו דאמר ביבמות סו"פ נושאין להיות לך לאלקים כו' דלא תנסוב כו' ודו"ק.

בהפטרה מה יש לך כתיב לכי משום דמן התורה כתבו הקדמונים דמלוה ע"פ גובה ממטלטלין דיורשים ובפרט דהמלוה היה יהורם בן אחאב ומלך כל תובו אף ממטלטלין מיחשב כמוחזק כמו דאמר ב"ב נ"ה דהבכור אינו נוטל פ"ש אם כן הכלים שבביתה מוחזקים להבעל חוב וכי איכא ברכה והוי כהפקר וזכי כליו של יהורם להמוחזק ונעשה שלו ואיך תסלק לו חובו בזה לכן אמר לי לך שהיא תמכור לאלישע הכלים ויהיו הנוספים של אלישע ויתן לה השמן לשלם נשיה להבעל חוב לכן כאשר שאלה כלים מאחרים היו הנוספים שלה ושלמה נושה מהשמן ודו"ק. וזה מורה הכתוב כאלו כתב לי לך ודו"ק.

הענין מבואר. דאלישע היה סבור דיחיי' מת בשביל זכות הספקתו וזה שאמר ושמת משענתי על פני הנער זכות שהשונמית היתה משענת להנביא במעון ומזונות אבל אינו כן רק עיקר תחיית המת הי' באמונתה התמימה בהנביא ובשביל האמונה צדיק יחיה את בנה לכן ע"י גחזי שלא האמינה בו שידעה כמדרשם הוא קדש ואין משרתיו קדש וכן אמרה חי ד' כו' אם אעזבך לכן לא החיה הנער אבל אלישע שהאמינה בו הוא החי' הנער לכן לנסות גודל אמונתה בהנביא אלישע עשה השי"ת שהעלים ממנו והוא שלח לשאול השלום לילד ובכ"ז האמינה בו ולא נפל מלבבה שום חסרון אמונה בהנביא כי הבן אשר נתן לה יהי' בן קיימא וחי' יחי' לכן בזכות זה החיה בנה ולכן לא נאמר וישמע ד' בקול אלישע כמו שכתוב באליהו ודו"ק.

חיי שרה

וידבר אל בני חת כו' איש ממנו לא יכלה את קברו פירושו דאיתא בבכורות שמכר קברו באין בני המשפחה למחות וזה הוא לעיני בני חת שלא ימחו והיינו דאמר איש ממנו אפילו בפרט לא יכלה את קברו שהוא כבוד גדול כי נשיא אלקים וכו' ואינו צריך הסכם הכללי ודו"ק.

ויקם שדה עפרון כו' לאברהם למקנה לעיני בני חת כו' פירושו על פי שיטת רבינו האי גאון הובא בביאורי הגר"א חו"מ סימן קצ"ד שעו"ג מישראל וישראל מעו"ג בלא טעם דסמיכת דעת לית בהו חד קנין מהני ג' קנינים דמקנים בהו קרקע רק בשטר לחודא ולכן ישראל הלוקח מעו"ג יצאו מרשות עו"ג ע"י כסף רק דישראל לא מצי זכו בהו רק ע"י שטר או חזקה לחוד כמו בנכסי הפקר ולכן אבות שיצאו מכלל בני נח ולכן ויקם שדה עפרון לאברהם למקנה רק לעיני בני חת שלא דנו את אברהם כדין ישראל לגבי ב"נ וכדין תורה אבל עפ"י דין תורה לא קנה אברהם את השדה רק דהוי כמו שדה הפקר וכשקבר אברהם זכה בה מדין חזקה ולכן כתיב אחר כך עוד ויקם השדה כו' אחרי שקבר שרה ונכון.

כי אל ארצי ואל מולדתי תלך ולקחת אשה לבני הנה אמר אברהם ארצי לרמוז כי ארם נהרים ג"כ יהיה של בניו שדוד עתיד לכבוש סוריא ויהיה ארצי רק אליעזר השמיט דבר זה שלא יחרה אף לבן ובתואל על זה. ויתכן כי אברהם לא אמר שילך אל משפחתו רק אל העיר אשר הולד שם ומשם יקח אשה אף אם אינה ממשפחתו רק שתהא מן העיר הזאת. ולכן אמר כי הנערה אשר יראה בה נדיבות להטריח ולהשקות לגמליו ראויה היא להנשא לבן אברהם ולהביאה לתוך ביתו ובטח תוטב בעיני הנערה ואביה להתחתן עם אברהם ולא היה ניחוש. רק אליעזר רצה לאמת זה להם אשר הדבר בגזירה מוחלטת ובהשגחה פרטית (כאשר כן היה באמת) אמר שאברהם ציוהו ליקח ממשפחתו ומבית אביו [אולי סבר שזה נרמז באמרו ואל מולדתי] והוא ניחש וכן היה כי העלמה היתה מבית אבי אברהם. ולכן שינה גם בזה שלא נתן לה הצמידים עד ששאלה בת מי היא כי כיון שלפי דבריו הציווי היה מאברהם רק על משפחתו מי יודע אם ממשפחתו הוא. ובאמת לא צווהו רק על העיר שבה נולד ולכן נתן קודם ששאל בת מי היא כי תהיה למי שיהיה תנשא לבן אברהם ובזה מסולק מה שהקשו בתוס' למ"ד דב"נ נצטוו על הכישוף ולא תנחשו כתיב יעו"ש. שלפ"ז הוא באמת לא ניחש את שסיפר להם שסמך על הניחוש שהיא ממשפחת אברהם כמו שאמר לפניהם שנצטווה ע"ז ג"כ מאברהם ודו"ק.

ואשר דבר לי יתכן כי הוא מקרא קצר כדרך המקראות והיינו אשר דבר לי כי ביצחק יקרא לך זרע לא בישמעאל ואשר נשבע לי לזרעך אתן את הארץ הזאת וכו' לכן לא תשב בני שמה כי לו הבטיח ד' ליתן הארץ הזאת ויתכן כי זה לא פרסם אברהם שלא להטיל קנאה בין הבנים ודו"ק.

מה דלא צוה את יצחק בנו שלא ישא אשה מבנות הכנעני. מכאן ראיה להמוהרי"ק הביאו רמ"א דהבן אינו חייב לשמוע להאב אם מוחה בו מלישא אשה שהוא חפץ. ומה

דצוה יצחק ליעקב לא תקח אשה מבנות הכנעני הוא מפני שאמר לו ויתן לך ברכת אברהם כו' את ארץ מגוריך אשר נתן בו לאברהם ובזה כתוב ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ כנען והייתי להם לאלקים ופירשו בסוף פרק נושאין על האנוסה. לא תיסב כנענית ושפחה דלא ליזול זרעך בתרה. אם כן הוא תנאי וכן אמר לו יצחק שלא תקח מבנות הכנעני ויחול עליך ברכת אברהם לנחול הארץ כמו שנתן ד' לאברהם על תנאי זה ומשום זה אמר וירא עשו כי ברך יצחק את יעקב כו' בברכו אותו ויצו עליו לאמור לא תקח כו' מבנות כנען שאין זו מצוה שמחוייב לכבד את אביו רק תנאי בברכו אותו שאם לא ישמע אליו בזה אין הברכה קיימת וכמוש"כ.

כי עשית חסד עם אדוני פירושו ע"ד האמת כי יצחק מדת גבורה ומהתדבקות גבורה עם החסד נעשה בריח התיכון אמת ולכן כאשר הרגיש ברבקה מדת החסד אמר ברוך ד' אשר לא עזב חסדו ואמתו שנולד מדת אמת מהתמזגות חו"ג וזה הוא מדתו של יעקב. ולכן ותשא רבקה כו' ותפול מדת פחד יצחק. וזה מי האיש הלזה ההולך בשדה עוצם הדינין ותתכס ודו"ק.

ויהי הוא טרם כלה לדבר והנה רבקה יוצאת. לפי דרכי הלשון הו"ל למיכתב ויהי טרם כלה הוא לדבר אך הענין. דלפי הנראה הבקשה של אליעזר הוא הסיבה ומה שרבקה יצאת וכדה על שכמה הוא המסובב. אולם האמת לא כן כי השם רצה להראות שרבקה בת זוגו של יצחק שם הדברים בפי אליעזר שיעשה נסיון בהשקיית מים וידע מזה שרבקה בת זוגו וא"כ יציאת רבקה הוא הסיבה והמסובב הוא שידבר זה אליעזר בזה שאמר ויהי מה הוא שהיה שהוא טרם כלה לדבר היינו שדבורו היה מהשם ודו"ק בזה. או שדבר אל לבו במחשבה לבד אם כן ההוי' והמופת הי' רק אליו לבדו.

ותרד העינה וכו' ותרץ עוד אל הבאר ותשאב לכל גמליו. מזה הוכחתי בתשובה כהבית שמואל דמעיינות ובארות אחד הן בלשון תורה. וכן הוא בלשון חכמים תענית י"ט גבי נקדימון בן גוריון למלא לו י"ב מעיינות מים ויעוין רש"י שם דלא היו נובעים כ"כ והיה ע"י חפירה ובנין סביבם כדמשמע. ויתכן דכשהלכה לשאוב לה ולאליעזר עלו המים לקראתה כמד"ר והוא כמחכה ומביט לקראתה וזה כצופה בעינו ולכן כתיב העיינה וגבי גמלים לא עלו המים והיתה מוכרחת לירד להבאר ותשאב ודו"ק.

ותאמר גם לגמליך אשאב, למדנו שהאדם צריך לחוש לעצמו ושמירתו על עצמו ולאליעזר אחר שבקש הגמיאיני נא נתנה לו. אבל בהמות משום צער בע"ח מוטל על אחר כמו על הבעלים ומזה למדנו הלכה דקוצץ אדם ע"י עצמו, אבל אינו קוצץ ע"י

בהמתו מפני שאין בה דעת ומשנה ערוכה היא בסוף הפועלים. ולכן נתנה להם אף שלא ביקש ומה שלא ביקש מפני שאין דרך ארץ להטריח חבירו עבור בהמותיו ופשוט.

וירץ לבן אל האיש כו' שהנערה הגידה כדברים האלה. זה מה שאמר ברוך ד' אלקי אדוני כו' בית אחי אדוני. והיה סבור לבן שבא אליעזר לקחת אותו לחתן עבור בתו אשר יולדה לו כמו שדרשו רז"ל וד' ברך את אברהם בכל בת היתה לו ובכל שמה ולכן רץ. אולם אחרי התבוננו וראותו את הנזם והצמידים וכשמעו כו' כה דבר אלי האיש פירוש דברים הנראים שמכוונין אליה לבד. אז התבונן כי רק לרבקה כוון לקחת אותה לכלה לאברהם אז בא אל האיש ולא כרץ במרוצה ובחיפזון ודו"ק.

ויפתח הגמלים ויתן תבן ומספוא כו'. פירוש. שלבן פתח הגמלים ונתן תבן ומספוא ומים כו' אבל לאכול הלא ידע לבן שבבית אברהם נזהרין מאכילת איסור ולא ידע מה ליתן לפניהם לכן התעסקו בהכנת המאכלים אנשי אליעזר, ולזה כתוב ויושם לפניו לאכול שאנשיו שמו לפני אליעזר המאכלים כפי שידעו אצל אברהם שצריך שחיטה ובדיקה ואיסור בשר בחלב וכיו"ב, ועיין ראב"ע.

ומה שהאריך בהספור להראות שרק מפני קרבת המשפחה רוצה אברהם ליקח אשה לבנו מהם. ומה שלא הלך יצחק בעצמו מפני כי הוא אינו מכיר המשפחה ולא שמע מאמו מהמשפחה שהולידה אותו אחרי זקנתה אחרי אשר כבר יצאה מחרן ולא סיפרה לפניו כי לא היתה זוכרת אותם.

ויאמרו מד' יצא הדבר וכו' הנה רבקה לפניך קח ולך ע"ד צחות יש לומר. דשיטת כמה פוסקים דשליח להוליך קדושין אינו יכול לעשות שליח אחר דהו"ל מילי כיון דתלוי ברצון האשה לא הוי מעשה ולכן לא מצי משוי שליח אחר להולכה יעוין סימן ל"ה בהגה"ה וכאן היה שליח מאברהם והלא אברהם הוא שליח מיצחק וא"כ אין שליח עושה שליח אולם אחרי כי מד' יצא הדבר והדבר מחויב להיות א"כ אין זה תלוי ברצונינו והוה כמו שליח להולכה בגט דמצי משוי שליח אחר משום דאיתא בע"כ א"כ היא מקודשת בצמידין אשר על ידיה וקח ולך ותהיה אשה לבן אדוניך כאשר דבר ד' שכבר נתקדשה כו', ולכן בקשו תשב הנערה אתנו כדין בין אירוסין לנשואין כמו שדרשו בגמרא.

וישתחו ארצה לד' למעלה כתוב וישתחו לד' ולא ארצה. נראה דדמשק אליעזר שדולה ומשקה מתורת רבו לאחרים והיה יודע מאברהם שאבן משכית אסור אף לשמים לכן ברחוב כתוב וישתחו לד' אבל כאן בבית לבן וישתחו ארצה שלא על הרצפה לד'.

וזה הלמוד לא נזכר גבי האבות משום שהאבות הן המרכבה. (מד"ר פ' לך) והי' אצלן כמו במקדש רק כאן שאליעזר הלך בארם חוץ לאברהם כתוב הדין הזה דעל רצפה אסור להשתחות ודו"ק.

ומגדנות כו' הוא והאנשים אשר עמו. אבל אמה ואחיה ורבקה לא היו אוכלים משום שאבלים היו מבתואל ורק אירוסין מותר תוך שבעה. אבל סעודת אירוסין אסור כפסק רמב"ם לכן נתן להם מגדנות היינו קליות ואגוזים כמוש"כ במדרש.

ותרכבנה על הגמלים. לא זכר הכתוב באליעזר ועבדיו שרכבו על הגמלים רק ברבקה ונערותיה, משום שאמרו בנדה דף י"ד רוכבי גמלים אסורים לאכול בתרומה שא"א שלא יוציאו ש"ז מחמת חמום, לכן באנשים לא נזכר רכיבה בגמל שהשחתת זרע נקרא רע בעיני ד' קודם מתן תורה ודוק.

ויביאה יצחק האהלה כו'. ויקח את רבקה ותהי לו כו' יתכן כי היה חושש כיון שראתה אותו חמדה אותו ושמא ראתה מחמת חימוד ולכך המתין עד שתטהר ואחר זה לקחה אמנם זה חומרא לחוש מן הראיה לחוד ועיין חת"ס סימן קפ"ד שהאריך בזה היטב.

ותהי לו לאשה ויאהבה. לפי מה שמבואר בילקוט ובכל בו הלכות כסוי הדם שכשנפלה נשרו בתוליה ור"ח בתוספות כתובות פ"ק פי' דמוכת עץ פתחה נעול אם כן כשבא עליה מצאה פתחה נעול לכן ויאהבה וכפי הנראה יצחק היה ככהן גדול שהיה בגדר קדש הקדשים. לכן אמרו במד"ר שמפני זה לא היה רשאי לצאת מארץ ישראל. לכן נראה מהג' יבמות דף ס"א דרבקה נערה הואי ואם המתינו עשור כו' הלא אין בין נערות לבגרות רק ששה חדשים לבד ואם הואי בעת נשואין בוגרת היה אסור בה. לכן אמר אל תאחרו אותי כו' אבל מוכת עץ בעת נשואין מותר דלא אשתני גופה והוי כאירס האלמנה ונעשה כ"ג כמו"ש בתוס' לכן היו עופות שומרים הדם שמוכת עץ מעיקרא לא ישא ודו"ק.

ויקברו אותו יצחק וישמעאל. ב"ב (ט"ז ע"ב) ומדאדברי' שמע מינה עשה תשובה פירוש דהטעם משום דהוא הי' בן הגבירה אבל חטא של ישמעאל היה כי מצחק היה על המשתה שמאבימלך נתעברה כפי' הספורני לכן תשובתו היה שהודה שיצחק בן הגבירה מאברהם והי' מאמין לקול המלאך ששמע כמו שדרשו ע"פ והוא אחריו זה ישמעאל.

בהפטרה אתה נשבעת בד' אלוקיך. וכן אמר בנייהו אמן כה יאמר ד' אלקי אדוני המלך דוד משום שע"י נתן הנביא נאמר לו ונתתי לך שם כשם הגדולים כו' פי' במדרש זה שאומרים אלקי דוד ובונה ירושלים לכן בתפלתנו מסיימים אחר וכסא דוד בונה ירושלים

משום שהנוסחא היה אלקי דוד והיה מעין החתימה ועיין משחת בנימין סימן נ"ה - ורמזה לו שע"י נתן הנביא באה אליו ודו"ק בכ"ז.
כאשר נשבעתי לך בד' אלקי ישראל כי שלמה בנך ימלוך. פירוש כי כמו ישראל סבא המליך בנו יהודה ונטל מראובן כן אנוכי אמליך שלמה הצעיר מאדוניהו וכפירוש התרגום על יתר שאת כו'.

תולדות

ויעתר יצחק לד' לנכח אשתו פירוש בשביל אשתו רשב"ם. כי הוא היה בטוח שיהיה לו זרע וכמו שאמר השי"ת לאברהם וקראת את שמו יצחק והקימותי את בריתי אתו וכו' לזרעו אחריו רק יתכן שיוליד מאשה אחרת לכן התפלל כמו שאיתא במדרש שכל מה שיוליד יהיה לו מצדיקת הלז. אך כיון שהוליד הבנים ירא לאמר אשתי פן יהרגוני כי ההבטחה יכולה להתקיים בזרעו ומה שהיה מפחד אברהם ואמר לאבימלך והרגוני על דבר אשתי יתכן כמוש"כ הרמב"ם בחיבורו ובפירוש המשנה (והובא לעיל) שהנאמר עפ"י נביא אינו יכול להשתנות רק אם נאמר לנביא עצמו על עצמו יכול להשתנות שלא יהיה מזה הכחשה לדברי הנביא לכן אברהם שלו בעצמו נאמר אבל שרה אשתך יולדת לך בן כו' יכול להשתנות אבל אברהם שאמר ליצחק הרי נאמר לו מפי נביא וא"כ אינו יכול להשתנות ביצחק כדי שלא יסתפק בנבואת אברהם אביו ודו"ק.
כי עקרה היא בוא"ו כתיב וע"צ הרמז יש לומר דהיא היתה בת ג' שנים ובן ארבעים בקחתו את רבקה ובן ששים שנה בלדת אותם הרי היתה בת כ"ג שנה כשילדה צא מזה י"א שנה שאינה מולדת (יבמות י"ג) א"כ לא היתה עקרה רק י"ב שנים. הוא בגי' י"ב ודו"ק.
שני גוים בבטנך זה אנטונינוס ורבי כו'. הענין דשרה בררה חלק הטוב וחלק הרע נטלה הגר וכמו שאמ' עד יעקב אבינו לא פסקה זוהמה (שבת קמ"ו) וכיון שראתה שהבנים מתרוצצים וכשהולכת לבית ע"ז עשו מפרכס לצאת הרי כאן האחד טוב והאחד רע ולמה זה אנכי שלא כדרך שרה שלרבקה ניתן גם את הטוב גם את הרע ולא ביררו לה הטוב לעצמו והשיבו לה שני גוים זה אנטונינוס הרי שבחלק הרע שלך מעורבב גם הטוב ולכן המה שניהם בבטנך ודו"ק.
כי ירא לאמר אשתי פן יהרגוני כו' חסר מלות כי אמר ראב"ע ובמכוון יש לאמר דהקשה רמ"א בתשובה כיון שהחזיק את עצמו שלושים יום לאחותו למ"ד בן נח אסור באחותו איך היה מותר להיות עמה והעיקר דבזה מועיל אמתלא אע"ג דבכ"מ אמרו מלקין על

החזקות כאן הוה אמתלא דמוכח למי שיודע יופי רבקה ודרך אנשי המקום הפרוצים בעריות ודרך יצחק אשר למד מאברהם שעשה כן הוי אומדנא גלויה ומפורסמת שהענין הוא שקר רק מיראה והענין כאלו אומר בעצמו פן יהרגוני לכל המתבונן ומעיין בזה כי הדבר צווח ועומד פן יהרגוני לכן נשמט מלת כי אמר להורות שלא היה צריך לאמור זאת ודו"ק.

ויהי לו מקנה צאן ומקנה בקר כו' הנה כתוב שני פעמים מקנה מפני שיצחק חידש מצות מעשר כמוש"כ הרמב"ם בהלכות מלכים ומעשר בהמה אינו מתעשר מצאן על בקר וכבשים ועזים מתעשרין מזה על זה ולכן היה לו מקנה צאן בפני עצמו ומקנה בקר בפני עצמו כדי להפריש מעשר מכל אחד ואחד. וכבשים ועזים מתעשרין זע"ז לכן כייל להו במקנה צאן ועיין ריש פרק מעשר בהמה דדריש כהאי גוונא קרא דכל חלב וכו' תן חלב לזה וחלב לזה כו' ודו"ק.

אל תירא כי אתך אנוכי כו' והרבתי את זרעך בעבור אברהם עבדי הנה בחייו קראו אוהבי וכן במראה ראשונה ויצחק אמר עקב אשר שמע אברהם בקולי וכאן קראו עבדי הוא להראות כי אברהם אביו עבד עבודת קרבנות שבנה מזבחות בבית אל באלוני ממרא והוא אינו עושה מזבח ואינו עובד להקב"ה שאין עבודה אלא קרבנות לכן הבין יצחק מה שהעיר לו הקב"ה ויבן שם מזבח והבן.

ויבן שם מזבח הנה ענין בנין המזבח היה לפרסם הנבואה או הנס אשר ע"ז בנה המזבח וכן קראו שם המזבח ד' נסי ד' שלם וכיו"ב. והנה במחזה הראשינה אשר הנבואה היה שיירש הוא וזרעו כל הארצות האל לא פרסם אותם כי היה מפחד מפני יושב הארץ פן יחרה קנאתם בו ויצחק לא נלחם מימיו ועוד כי היה נגד דרכי המוסר אשר אנשי הארץ שלמים הם אתו והוא יביט לנחול ארצם לכן לא פרסם המראה הזו ולא בנה מזבח. לא כן במראה השניה אשר לא הזכיר לו הארץ רק שאמר אל תירא וברכתיך. בנה מזבח ופרסם המראה. לכן אמרו הנה ראו ראינו כי היה ד' עמך זה על התגלות כבוד ד' אליו והבן.

ואחוזת מרעהו יתכן כי שב אל יצחק שרצה לפייסו והלך עם הרועים שנתרועע יצחק עמהן למען יפייסוהו.

תהי נא אלה בינותינו ביני וביניך כו' הוא כמו שפסק הרמב"ם דכמו דנשבע אדם לקיים המצוות בקום ועשה לזרוזי נפשיה כן נשבע שלא לעשות דבר האסור לעשותו. וזה שחומר הוא רק ביד"ש לכן כחן הלא הוי מושבע ועומד מאברהם שהשביעו לו ולנינו ולנכדו ואין שבועה חלה על שבועה רק חומרו בידי שמים לכן אמר לשון אלה ודו"ק.

אתה עתה ברוך ד'. פירוש שכאשר היית עמנו אמרנו כי עצמת ממנו. היינו שלקחת שלנו ומאתנו נתעשר אבל כעת רואים שאתה בעצמך ברוך ד' ומהשגחתו יתברך באה אליך ההצלחה והברכה הנפרצה מגבולי הטבע.

ויקרא אותה שבעה על כן שם העיר באר שבע עד היום הזה הכוונה שבפרשת וירא כשנשבע אבימלך ואברהם וכרתו שניהם ברית קרא למקום באר שבע אבל אחר כך כשגרשו את יצחק הופר הברית בין שניהם ובטלה השבועה שנשבעו שכיון שאבימלך הפר בריתו תו אין בני אברהם בכלל השבועה אבל כי באו ליצחק ועשו עמו שלום ונשבעו זל"ז שוב נתקיים השבועה ונקרא שנית שם המקום באר שבע עד היום הזה וזה שאמר על כן שם העיר באר שבע עד היום הזה ונכון.

ויבא לו יין מרכא כפולה יעו"י זוה"ק פ' בלק דף קמ"ט בשם הינוקא ופשוט דהשותה כוסו בב"א הרי זה גרגרן שנים דרך ארץ לכן הפסיק והוא הביא לו הכוס שתי פעמים ששתה בשתי פעמים ופשוט.

וירח את ריח בגדיו המתבונן יראה כי הדברים שהביא ליצחק לשמח נפשו ולהיותו מוכן לנבואה ומעון לשפע האלוקי כמו שאמרו האבות הן הן המרכבה ויעו"י רמב"ן בזה הביא לו נגד קרבנות וזה בשר ולחם וגדולה מזו אמרו רז"ל המביא דורון לת"ח כאלו מקריב בכורים הממלא גרונם של ת"ח כאלו הקריב נסכים כו' כ"ש האבות הק' לכן בשר ולחם קרב בבמה קטנה כמו דאמרו אין תרומת לחמי תודה בבמה אבל לחמים איכא (יעוין זבחים קי"ט) וכן נסכים אע"ג דאין קריבין בפ"ע אבל עם הזבח באין וכדברי רע"ק לכן רק בהריחו ריח בגדיו שזה נגד קטורת שאין קטורת בבמה קטנה לכן אמר ראה ריח בני כריח שדה כו' זה בהמ"ק שקראו יצחק שדה וכן דריש במ"ר פ"ה על בהמ"ק שראה אותו והבן.

ויברכהו ויאמר ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה' יפלא האיך יוחס על ריח ראייה ועוד מה ראה בלשון נוכח והענין יובן עפ"י שני הקדמות מדרש ותכהן עיניו מראות מראות ברעתו של רשע מראות בעשנן של אלו (רש"י) זוה"ק: ויאמר ראה מלא סתום הוא אית דאמרי שכינתא הוא ואית דאמרי יצחק ושניהן אמת כי רוה"ק מדבר בפיו בשמא דקוב"ה וזה שאמר ראה תוכל לראות ולא יכהו עיניך מאותו רשע כי ריח בני (הוא יעקב) כריח השדה אשר ברכו ד' וזה שקרא הרוה"ק בני ליעקב כמו שכתוב בני בכורי ישראל או שאמר ראה פירוש תוכל לראותו שהוא יעקב ולא תקללנו כי ריח בני כריח השדה כו' והכל הולך אל סגנון אחד.

יעבדוך עמים וישתחו לך לאמים כתיב חסר וא"ו לרמז ששה אומות חסרים אשר לא תחיה כל נשמה וגרגשי פנה לאפריקי ועיין תוס' גיטין מ"ו יעו"ש. והא דכתיב במקץ ויקדו וישתחו חסר כי קאי על בנימין שהשתחוה דקודם השתחו אחיו ארצה ואחרי זה בנימין לכן וישא עיניו וירא את בנימין ולפ"ז בנימין ויעקב שהשתחוה על ראש המטה לא השתחוו לאפיו ארצה. וזה שאמר יעקב הבוא נבוא כו' להשתחות לך ארצה כי רק באחיו כתיב שהשתחו ארצה ודו"ק.

ויהי אך יצא יצא יעקב מאת פני יצחק אביו אפשר דיצא כמו דאמר פרק הוציאו לו (יומא דף נ"ג) וכן תלמיד הנפטר מרבו לא יחזיר פניו וילך כו' רבא כד הוה מיפטר מניה דרב יוסף וכו' וזה מאת פני יצחק אביו שהלך מנגד פניו או אפשר דפני הוא לשון כעס וכמו שדרשו על וימת הרן על פני תרח אביו שהוא סבור שהוה עשו ונתחרט על שבירך אותו ושמהו לאדון לאחיו יעקב איש תם והיה בכעס ואין השכינה שורה מתוך כעס ולכך ויחרד חרדה גדולה עד מאוד ועיין תנחומא.

הנה עשו אחיך מתנחם לך להרגך ועתה בני שמע בקולי כו' אם לוקח יעקב כו' הענין שנאמר לה בנבואה ורב יעבוד צעיר ואיך יהרוג עשו את יעקב אולם יכול להתקיים בזרעו כמו לאום מלאום יאמץ אך זה דוקא אם ישא אשה ויוליד בנים לכן עכשיו הנה עשו אחיך מתנחם כו' ואיך תוכל לישא אשה פה לכן ברח לך אל לבן אחי אמך וקח אשה משם ודו"ק.

ויתן לך את ברכת אברהם ראה עתה כי הגירות מתקיים ביעקב והוא פורע השטר לכן אמר ברכת אברהם וזה אשר כרת עמו בברית בין הבתרים שאמר כי גר יהיה זרעך לזרעך נתתי את הארץ הזאת וכמו שאמרו זאת הטענה בשלחם מלאכים אל מלך אדום עיין רש"י ומדרש שם פרשה חוקת ופשוט.

בהפטרה מגישים על מזבחי לחם מגואל כו' הענין כי לחם הפנים שנים עשר חלות הנחלקין לכל המשמרה ויש שמגיע להם כפול ע"ז היו מלעיגים וכמו דמייתי ריש פסחים הגיעני כזנב הלטאה בדקו אחריו וכו' והבזיכין הם המתירים הלחם ומקריבין אותו על המזבח והנה אם הן מלעיגים מן הלחם תו גם הבזיכין הוי מגואלין לכן אמר מגישים על מזבחי לחם מגואל כו' זה הבזיכין שקריבין ע"ג מזבח ובמה באמרכם שלחן ד' נבזה הוא א"כ שהלחם הוא נבזה הלא גם הבזיכים מגואל שזה המתיר של הלחם ודו"ק.

ויצא

וילך חרנה. פירוש שהיה גר ולא היה לו שום מבטה פרטית תכליתית רק לילך חרנה למשפחת אביו ואחי אמו אשר המה יעזרוהו ויסעדוהו. אבל כשהבטיח לו השי"ת ושמרתיך בכל אשר תלך. שוב לא השקיף על חרן בפרט ולא היה תקותו על משפחתו ואחי אמו רק וילך ארצה בני קדם שהלך לכל מקום שיזמין לפניו הכל בהשקפה חדא כי בכ"מ ישמרהו השם ואלקים יהיה עמדו והבן.

אני ד' אלקי אברהם אביך ואלקי יצחק יתכן עפ"י מה שהביא המהרי"ט בשניות או"ח סימן ז' דזרע אברהם לא מיקרי עשו וזרע יצחק מיקרי משום דביצחק יקרא לך זרע נאמר לאברהם ביצחק ולא כל יצחק. [וכבר הבאתי לעיל פ' וירא דמאגדה דשבת פ' הבונה ז"ץ ח"ק הללו זרעו של יצחק מוכח דעשו אינו זרע יצחק עיי"ש. אך לשיטת הרי"ט משום שבניו של עשו הם מכותית שולדה כמותה א"ש ודו"ק:] ולכך מדוייק שפיר אלקי אברהם אביך ביצחק לא הזכיר אביך מפני שהוא אבי עשו ג"כ, ולכן מסיים אשר דברתי לך ועיין רש"י משום דביצחק כו'. או משום שיצא מארץ ישראל ואינו מכבדו אשר נענש ע"ז במכירת יוסף ועשו מכבדו לא הזכיר אביו ולכך בוישלח קאמר יעקב אלקי כו' אבי יצחק משום שחזר לארץ ישראל ללכת אל אביו. והזוה"ק מתרץ באופן אחר עיי"ש ודו"ק.

אל האדמה הזאת אמר אדמה ולא ארץ לרמז שישוב כשהוא מת ממצרים להאדמה הזאת.

אכן יש ד' במקום הזה ואנכי לא ידעתי הענין מבואר עם הפסוק וארא אל אברהם יצחק ויעקב באל שדי ושמי ד' לא נודעתי להם ועיין רש"י ומדרש ולכן בכל הספר לא תמצא אני ד' רק אני אל שדי רק אחרי יציאת מצרים שכבר נתקיימה הגזירה של ועבדום וענו אותם התחיל להראות בשם הויה ולכן בהבטחתו לאברהם קודם התחיל להראות בשם הויה וזה שאמר בפ' לך ט"ו אני ד' אשר הוצאתיך וכו'. ומיד אמר ובמה אדע ונגזר השעבוד הקשה ונפסק עבור זה ההתגלות בשם ד' רק בשם שדי [עיין נדרים ל"ב שבזה חטא בשאלת במה אדע ונגזר השעבוד עיי"ש] לכן לא מסר אברהם ליצחק רק שם שדי והורהו דרכי השם בהוראת שם שדי. וכן ביצחק כתיב אני אלקי אברהם ולא כתיב הויה וכן ויתן לך האלקים. ואל שדי יברך אותך וכו' אבל יעקב במחזה אמר אליו אני הויה אלקי כו'. [דבמחזה שתא דרגי מנבואה כו' בזוה"ק עיי"ש] וזה שאמר ויקץ יעקב וכו' ויאמר אכן יש ד' כו' ואנכי לא ידעתי שלא ידעתי מדה זו מאבותי ולא הורו לי דרכי השם בזה השם הנורא וזה ביאור נכון ודו"ק.

ויקח האבן אשר שם מראשותיו כו' לא בנה מזבח כי חשש פן יקריבו עליו לע"ז יושבי הארץ. אבל מצבה לא היה דרך העו"ג להקריב עליו כמו שאמרו בספרי אשר שנא

שהיתה אהובה בימי האבות ועיין רש"י שופטים ולא הקים אותה בלילה דאין בונין בהמ"ק בלילה כמו שאמרו וביום הקים כו'.

וישב עמו חודש ימים כו' יעוין מדרש ומכאן למדנו שאורח מקרי לענין עירוב שלשים יום ירושלמי הדר ה"ב וכן לשאר דברים וב"ב ח' ליתובי מתא וחדש דקרא שלשים יום ויעוין תוס' כתובות דף ע"א ד"ה ר' יודא.

הפעם אודה את ד' עפ"י דרך המדרש יתכן כי על שלשה הרגשות ראיה שמיעה משוש אין שום ברכה לא על מראה נאה ולא על קול נעים רק על הרגשת הריח יליף מכל הנשמה תהלל דבר שהנשמה נהנית כו' לכן בראובן שמורה על ראיה ושמעון על שמיעה ולוי על משוש אין ברכה רק ביהודה שכתוב והריחו ביראת ד' כתוב הודי' ודו"ק.

ותלד זלפה. לא נאמר ותהר בבני זלפה יתכן כי נולדו מהריון אחד וגד נגמר צורתו לשבעה חדשים. (כמספר גד) ואשר נגמרה צורתו לתשעה כיודא וחזקי' בני ר"ח בנדה כ"ז ולכן קראה שמו מלשון גודו אלנא שנקצץ מאחיו ואמרה בגד מלשון בגד שהיה מלובש באחיו כמו בגד. ודו"ק.

הנה שכר שכרתיך הלילה צריך להבין מאי שכירות יש כאן ונראה דהוא מטעם שסילקה עצמה מלשכב עמו לילה זו. הוי כקנין גמור ולא שייך על זה לאמור דהוי כמו קנין דברים ועיין רא"ש ב"מ גבי בן המצר דקנה מני'. ברא"ש פרק המקבל סימן כ"ג ועוד יש לדבר בזה אכמ"ל.

זבדני אלקים זבד טוב. תורה, כהונה, מלכות, וזה יזבלני אישי, וכמו שדרשו ז"ל על ויעש להם בתים בתי כהונה ומלכות כי כתר כהונה לוי. כתר מלכות יהודה. כתר תורה יששכר. וכמו שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעיתים. אך יששכר בלא זבולון מחזיקו אינו יכול ללמוד ולכן אמרה בלידת זבולון הפעם יזבלני אישי וזבדני אלקים זבד טוב ודו"ק.

ויהי לו צאן רבות ושפחות ועבדים כו'. זרות רואים אנו כאן. דבכ"מ כתוב עבדים קודם שפחות עבד ושפחה. עבד או אמה, והנראה עפ"י מה דאמרו וכופה ליתן תבן לפני בקרו ולא לפני בהמתו. ופרש"י כמו סוס וחמור שהם צהלים לרביעה ולכן לצאן קנה שפחות ולגמלים וחמורים קנה עבדים וכל אלה קנה עבור הצאן שהיה לו מעדרי לבן וכפרש"י ולכן הקדים שפחות לעבדים להראות שהשפחות היו מיוחדות לצאן והעבדים לגמל וחמור ודו"ק.

ובזה מדויק נמי בפרשת לך ולאברם היטב וכו' צאן ובקר וחמורים ועבדים ושפחות ואתונות דהפסיק בעבדים ושפחות בין צאן ובקר לאתונות ללמדנו דבר זה. דלחמורים נתן עבדים ולאתונות שפחות.

ויתכן דאצל אברהם במצרים קנה מקודם עבדים ללמדם דרכי השי"ת והנהגתו אבל אצל יעקב היה בנקל לו להשיג שפחות קודם מפני שכבר נצטוה על המילה ולא היו רוצים העבדים להמול בשכם ולכן קנה שפחות קודם ופשוט.

אנכי וכו' אשר נדרת לי שם נדר כו'. הזכיר להם הנדר שכל הנודר ואינו מקיים אשתו מתה כמו שכתוב למה יקח משכבך מתחתך יעוין רה"ש דף ו'. והענין שאיחר יעקב את נדרו. מפני שדרשו רז"ל על קרא לא תקים לך מצבה אשר שנא ד' אלקיך מצבה זו אהובה לאבות ושנואה לבנים. ויתכן כי בעשרים ושנים שנים האילו. התחילו הגוים לעשות מצבה לע"ז ופוק חזי דלבן אמר עד המצבה ויעקב לא אמר יעו"ש. ואפשר כי נתוודע להם ממה שיעקב ניסך עליה נסך ויצק עליה שמן והקדישוה כי שם יעקב היה גדול בארצו ועשו אותה לנעבד. לכן איחר נדרו עד שאמר לו הקב"ה ועשה מזבח לאל הנראה כו' ויבן שם מזבח כו'. ומה שאמר להלן ויצב יעקב מצבה כו' היא בפעם הראשון כפירוש הראב"ע ורמב"ן קלסו ע"ש ודו"ק.

כי מכרנו כו' כל העושר אשר הציל מאבינו לנו הוא ולבנינו. רמז מכאן לתקנת חכמים לכתובת ב"ד דבירושלמי מבואר דהוי כנוחל מן האם דאין הבכור נוטל פי שנים (עיין אור שמח) לכן אמרו כי הוי כסף נדוני' שלהם לכן המה להם היינו הנשים ולבניהם הזכרים אחרי מת יעקב כמו כל כסף נדוני' שתקנו חכמים כתובת ב"ד ודו"ק.

כי מכרנו ויאכל גם אכל כו'. הנה דע דהתורה שללה ומנעה דין העבדות בעמו ישראל וגם שאין האדם רשאי למכור עצמו לעולם, עבדי הם ולא עבדים לעבדים. וזה היה בהם ידוע מאבינו אברהם. ולכן כאשר שלחו אחי יוסף כו' ושא נא לפשע עבדי אלדי אביך, ואח"ז באו ואמרו לו הננו לך לעבדים, אמר להם התחת אלדים אני, שכיון שהנכם עבדים לד' לא תוכלו להיות עבדים לאדון אחר, אם לא יהיה במקום אלדים. וכן דריש בירושלמי, דעבדים פטורים מק"ש, משום ד', אלדנו ד' אחד, מי שאין לו אלא אדון אחד. ולכן השבטים שאמרו ליעקב אבינו שמע ישראל כו' לא היו יכולים להיות עבדים לאדון אחר. אך התירה תורה מכר לזמן, וזה רק באנשים, אבל בנשים היא אינה מוכרת עצמה כלל, רק אביה יכול למוכרה כשהיא קטנה, אבל לא לאיש אשר לא יוכל ליעדה, כמו לקרובים וכיו"ב, והוא רק מכר לאשות, וכן מקדשה אביה לעולם כשהיא נערה, דרק ענין האשות שלה מסרה התורה לאביה. וזה בישראל שקנויים לד' לבדו, והוא אדונם לא אחר, אמנם

בעו"ג הדין דמוכר בניו ובנותיו לשפחות לעולם כמו שאמר הכתוב מהם תקנו עבד או אמה (רמב"ם פ"ט מהל' עבדים), והדין דיש לשכירות מתחלה ועד סוף, והוי מלוה, וכמו דאמרו בקדושין ס"ג מ"ח. והרמב"ם פסק דמקדש במלוה אינה מקודשת, ובמכר פסק דבמלוה מהני' לכן הקונה שפחה במלוה קונה. ולכן אמרו, כי יעקב היה פועל לזמן והוי שכר פעולה כמלוה, ואם היה כמו קדושין הלא אינה מקודשת, רק היה כמו מכר דמועיל במלוה והיו קדושין שלנו כמו מכר, שבן נח יכול למכור בנותיו גם לשפחות, ומכש"כ לבעליהן, וזה כי מכרנו. ומשיחתן של אמהות למדין תורתן של בנים, שנחלקו שאול ודוד בפ"ב מסנהדרין ודו"ק.

וינהג את כל מקנהו כו' לבוא אל יצחק אביו וכו' מה שאמר אל יצחק ולא הזכיר רבקה שעדיין היתה בחיים. משום שהיא אמרה ושלחתי ולקחתיך משם וכ"ז שלא שלחה אליו הרי מחלה לו כבודה, אבל יצחק אמר רק וקח לך משם אשה. ולכן הרי לא מחל על כבודו ומפני כן הלך אל יצחק אביו ודו"ק.

ותגנוב רחל התרפים. אפשר שזה היה כדי שיראה אליו ד' וכמו שדרשו על ויאמר ד' בפרשת בא שבית פרעה כו'.

עם אשר וכו' לא יחיה. שבן נח נהרג על הגזל. ואינו קללה כלל כן נראה לפי הפשט אבל לפי המדרש מתה רחל מאותה קללה (רש"י) אע"ג שלא מצא בכ"ז קללת חכם אפילו על תנאי אינו חוזר. כדאמרו ז"ל במכות על יהודה עי"ש בתוספות.

כי לא אוכל לקום מפניך תיבת לוא מלא בויו אלף והוא כאלו כתוב כי לו לא אוכל לקום הא לאחרים אוכל לקום וכמו שדרשו בשבועות אם לוא יגיד ונשא כו' עי"ש.

כי מששת את כל כלי מה מצאת מכל כלי ביתך. ירמוז על מה שפירש השל"ה הא שאמרה רחל דרך נשים לי הוא רמז על התרפים שע"ז מטמאה במגע ומשא כנדה. ואם נגנב ע"ז אמרו במסכת ע"ז דף נ"ג ע"ב דאיכא מאן דמבטל לה דמדלא יכלה להציל עצמה. עצמה לא מצלת לאחריני מצלה רק כאן שלבן מבקש אחריה איך ביטלם וכמו דאיתא במדרש שאמרו שבטים בושנו ממך אבי אמא שאמר למה גנבת אלקי יעו"ש ולכן אם לא היה מבקש וממשש את כליו למצא התרפים לא יכלה רחל לאמר זה ולשקר חלילה אבל עכשיו כי מששת את כל כלי הרי עדיין המה אינם מבוטלים ושפיר אמרה דרך נשים לי שהם מטמאים עדיין ולכן מה מצאת מכל כלי ביתך ודו"ק.

אם תענה את בנותי ואם תקח נשים על בנותי עיין יבמות דף מ"ד עצה טובה קמ"ל ד' אין טפי לא כי היכי דנמטייה עונה בחודש וכאן היה לו ארבעה נשים.

ויזבח יעקב זבח בהר עד כאן לא מצאנו בתורה זבח ורק מזבח כתוב בכולם משום שבני נח היו מקריבין לגבוה שחוטים וטהורים כמו שעשה נח אבל חולין היו אוכלים בנחירה כמו ישראל במדבר ושחיטה מן הצואר יליף ממקום שזב חתהו וזה מלת זבח רק יעקב שחט וחדש מצות השחיטה.

ולפ"ז דברי רמב"ן שלא שמרו מצות רק בארץ ישראל יתכן להיות כי הר הגלעד שצפה יעקב שהמצפה יהא לבניו שבט מנשה שמר שחיטה ולכן ויזבח זבח ושחט בעצמו וקרא לאחיו לאכל לחם זה דבר המתוקן כל צרכו לאחר שהי' שחוט ומוכן אז קרא אותם שהיה חושש לקרוא אותן בחיי הצאן שחש מפני שוחט לעו"ג דזה מחשב וזה עובד כמבואר בחולין דף ל"ח לכן לא קרא אותם רק לאחר שנשחטו והוכנו ונתבשלו ונהיו לחם לאכול וברור ולכן ביחרו שהיה שלמים ורק לאחר זריקת דמים והקטר חלבים כתוב ג"כ ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם כו' דמשולחן גבוה זכו בדבר המתוקן כל צרכו ודו"ק היטב.

וישב לבן למקומו ויעקב הלך לדרכו פירוש כי מי שיש לו איש קדוש כיעקב בתוך ביתו הלא ראוי להתבשם ממעשיו וחכמתו ולקיים בו הולך את חכמים יחכם ולא כן היה וכאשר הלך יעקב שב לבן למקומו הראשון היינו מצבו הרע בדיעות ובמדות רמאי ואוהב ממון ויעקב הלך לדרכו שהצדיק ות"ח האמיתי הוא הולך ממקום הראשון למעלות גדולות וכמו שאמרו ת"ח אין להם מנוחה בעוה"ז ובעוה"ב שמתוספים מעלה ומעלה מיום ליום ומיד ויפגעו בו מלאכי וכו' והבן.

ויפגעו בו מלאכי וכו' כאשר ראם מחנה אלקים זה הענין שהמלאך הנראה בעין מוחשי הוא או התלבשות מן המלאך וזה ויפגעהו איש שנתלבש בלבוש אש או הוא דקות המוחש וההשגה המורגשת עד כי הוא כפגיעה אחד באחד והנה אם אחד בא לקראת חבירו הלא מרחוק רואה את חבירו ואחר כך פוגע בו שבא אצלו משא"כ המלאך קודם זמן שהוא אצלו אינו רואהו וכשהוא אצלו הוא רואהו שאז נתגדל השגתו והוא רואהו וכיו"ב פירשו הקדמונים מקרא הגם הלום ראיתי אחרי רואי שכיון שפסק מדבר עמה תיכף לא ראתה אותו וזה שאמר שאעפ"י שהמה הלכו מארץ ישראל לקראתו בכל זה לא ראה אותם מרחוק רק כאשר פגעו בו שבאו אצלו ממש שאז היה צריך להם אז השיג אותם ונזדככה ראייתו ולכן אמר כאשר ראם אחרי הפגיעה ולא קודם הפגיעה מחנה אלקים זה ודו"ק.

מחנה אלקים זה הענין שבני אדם מחוברים ומתיחסים זה לזה מצד השתוות תכונתם מצד יחס טבעם זה קרובו וזה מקבל תועליות זה מזה ומחומר אחד קורצו לא כן שכלים

הנבדלים כל אחד שכל פשוט נבדל מכל גשם כל אחד עלול בהווייתו מרצון הבורא מרצונו הפשוט הבלתי מחויב ומתי הם נעשים הגמוניא אחד בשעה שנשתלחים לענין אחד וכאן באו מלאכי ד' להצילו מיד עשו ולשמרו בדרך וזה שאמר מחנה אלקים זה שכולם מתיחסים ומשתווים זה לזה עד כי ראוי לכוללן לקרותן בלשון יחיד מחנה שכולם למטרה אחת באו ודו"ק.

וישלח

ויהי לי שור וחמור צאן ועבד ושפחה לא אמר גמל כדלקמן ואת הגמלים דהענין כי האלקים עשה את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים כי תחלת הבריאה היה כי יטה עצמו לצד הטוב תמיד רק היצר הרע הוא מסית בפני עצמו אמנם כאשר בא נחש על חוה והטיל בה זוהמא שנתערבבו הטוב והרע בו בעצמו וכמו דתרגם אונקלוס מיניה למידע טב וביש עד שג' אבות ביררו וזיקקו כי מאברהם יצא ישמעאל ומיצחק עשו עד שבא יעקב והיה מטתו שלמה כדאמרו ז"ל בשבת ועצם נפש הישראלי נוטה לטוב רק שאור שבעיסה ושעבוד מלכיות מעכב ולכן מהני כפיה במצות כדברי רמב"ם פ"ג מגירושין והרע הוא ענין בפ"ע לא כעשו וחביריו אוה"ע שנפשם אוותה רע ולכן חשודים על הרביעה כדאמרו ריש אין מעמידין וזה ששלח לו עם לבן גרתי ותרי"ג מצות שמרתי ויהי לי שור וחמור כי הטוב עם הרע נפרדים המה ולא כגמל אשר דרשו חז"ל במדרש על רבקה ותרכב על הגמל מה גמל יש לו סימן טומאה שיצא ממנה עשו וכן עשו הוא חזיר היער כדאיתא במדרש זה אדום שאצלו מעורב הס"ט עם סימן טהרה שכיבד אביו ואמו ועוד וזה דרוש ארוך אכ"מ.

או יתכן כי הודיעו כי מעלת יעקב שהוא זכה למעלה גבוה אשר אין לשום נברא רק הש"י כי נפש הבהמיי קנוי לנפש המדברת והוא בכלל מוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ לא כן נפש המדבר אינו קנוי לזולתו רק להשי"ת משא"כ נפש העו"ג שהוא נגד נפש הישראלי בן בכורו של השי"ת בערך יחס נפש הבהמיי אל נפש המדבר קנוי קנין גמור קנין הגוף בעצם. אבל הם אינם קונים לא זה מזה ולא הם קונים מכם בינה זה. עוד יש אצל הישראלי כי הוא מקדיש דבר שדהו חייב במעשרות ובזה פליגי אם יש קנין ודוקא בא"י ובהמתו קדוש בבכורה לא כן בהמת עו"ג הוי כבהמת הפקר שמעצם קדושת הישראל המושפעת מהשם שאמר כי אני מקדישכם שופע שפע קדושה גם על קנינו ובהמתו ולכן גם להקדיש הזמן הנברא היותר דק במציאות אין בכח שום נברא רק אצל ישראל שבכוחם להקדיש מועד ויובל וע"ז נאמר כמה דמיונות בירושלמי ר"ה על

מתנה זו שנתן ישראל בהפלגה גדולה משל לטבעתו של מלך כו'. ולכן שלח לו להודיעו עוצם גדולתו כי הוא ראוי לבכורה וזה שאמר גרתי תרי"ג מצות שמרתי ויהי לי שור וחמור צאן שכל אלה קדושים בבכורה ששפע קדושת יעקב שופע גם על מקנהו וקנינו, עבד ושפחה שהם קנוים ליעקב קנין הסכמיי ברצון השי"ת שכל נפשות המדברים נגד מעלתו המה בערך נפש הבהמה מול האדם וזהו ואשלחה להגיד לאדוני דברים הקשים כגידים ועיין במדרש וזוהר ודו"ק.

בתנחומא ריש וישלח ואריה זה יהודה כבקר זה יוסף יאכל תבן זה עשו כו' יעו"ש. נראה דאמרו אין זרעו של עשו נופל אלא ביד זרעו של רחל ופירשו משום דעשו בא בכח כבוד אב שכיבד יצחק וזרעו של רחל לא צערו את יעקב והנה אמרו כל המברך את הבוצע זה יודא נאץ ד' שיהודה גרם צער לאביו במכירת יוסף לכן וירד יהודה מאחיו שנדוהו לכן כאשר לעתיד יתוקן חטאו של יהודה יתקיים וארי' כבקר יאכל תבן שגם יודא יאכל בית עשו.

ויקח מן הבא בידו מנחה לעשו. נראה פירושו עפ"י התוספתא דעו"ג פ"ג המוכר עבדו לגוים כו' שמא יצא לרשות שאינה רשות פירוש שאינו רשאי למכרו לעו"ג שמא יצא לע"ז ובזה אין רשות לרבו עליו לעשותו גוי ולכן אמר שמכל אשר יש לו צאן ועבד לא נתן לו העבדים שעל זה אין רשות לו עליהם להפקיען מיהדות וממצות להיותן עובדי עו"ג וזה שאמר מן הבא בידו ואין יד אלא רשות ב"מ דף נ"ו יעו"ש ודו"ק.

והנה רש"י פירש שעישר בהמותיו ולקח מן החולין אך בילקוט איתא ששלח לו המעשר אעפ"י שהוא קודש שהחניף לרשע יעו"ש. ונראה דשם בשיטת רע"ק דסבר דמעשר הבא מחו"ל אינו קרב רק ירעה עד שיסתאב וא"כ אמר הגמרא ריש פרק מעשר בהמה דחייש לתקלה לכן נתנן לעשו אבל למשנה דסברה דאם באו תמימים יקרבו הלא היו ראוין להקריבן למזבח ולכן דריש כרש"י דמן הבא בידו זה החולין והמעשר הקריב במזבח כשבא לשכם ובנה שם מזבח ודו"ק.

רחלים מאתים ידוע במלאכת רועי צאן להגדיל העדר ולהיות הולדות טובים ורכי הצמר ולכן שלח לו כל אלה אשר ראוים להוליד ולדות כמו רחלים וכמפורש מנחות צ"א ע"ב שהמה בנות שתי שנים ואילים דכבשה בת שנתה אינה מולדת כדאמרו ריש פ"ג דבכורות ויעוין תוס' תמורה דף י"א ד"ה השוחט וכן פרים ופרות שהן בנות שלש שנים דבפחות מכאן אינם מולידים. לזה אמר ואילי צאנך לא אכלתי כי כבשים בני שנה ודאי אין מדרך כל רועה לאכול שעדיין לא הוליד ועיקר האומנות אשר בהמשך הזמן יהיה

הנולדים מהם בגדול נאה טובי הבשר ובעלי צמר לבן ואומן לא מרע אומנתו אבל אילים שכבר הולידו זה יאכל הרועה לזה אמר יעקב שגם אותם לא אכל ופשוט.

ויתכן שלזה נקראים פר ופרה לשון פרי שעושה פרי כשהוא בן שלש שנים ודו"ק. ור"א אמר עגלה בת שנתה ופרה בת שתים ולכן נשתנו הטבעיים ועכשיו פרה בת שתים יולדת כמו"ש בתוס' עו"ג דף כ"ד ובכ"מ. ובזה יש דרך להבין דברי המקובלים שלעתיד יהיה הלכה כר"א ואכמ"ל והבן ולכן בקש משה שיצא זה מחלציו.

על פניו ומ"א אף הוא בכעס שהיה צריך לכל זה רש"י אינו במדרש לפנינו רק הגירסא אף הוא בעקא והמעיין יראה דדריש על והוא לן כו' במחנה דריש אף הוא בעקא והמכוון על הקב"ה ע"ד עמו אנכי בצרה וכזה דרשו על קרא דוהוא אסור בזיקים והבן.

ויעבר את אשר לו פירש רש"י דאשר לו העביר אבל התרפים אשר גנבה רחל מאביה לבן בזה לא זכי ולא העבירם רק השליכן תוך הנחל וכמו שאמרו יוליכן לים המלח ויעוין מ"ר על פסוק ויטמון אותם תחת האלה כו'.

ויעבר את אשר לו הנה בפ' מצורע כתוב אשר לו הבית ודרשו שאינו משאיל כליו לאחרים כן כאן שכל הכלים היה משאילן לאחרים שאף שהוא חדש טומאת עו"ג כמו שאמר והחליפו שמלותיכם והטהרו (רמב"ם פ"ו מהל' אבות הט') יכול היה להשאילן ולטובלן אבל כלי חרס לא היה יכול להשאילן שאין להן טהרה במקוה אלא שבירה לכן היו מיוחדין לו לבדו שלא יכנסו בבית שיש בו עו"ג ולכן אמרו שנשתייר על פכים קטנים וזה כלי חרס ודו"ק.

למה זה תשאל לשמי הענין על פי הירושלמי כבר מלתך אמורה. (הביאוהו תוס' גיטין ס"ב) והנה המברך צריך לידע השם שידע על מי יחול הברכה לא כן ביעקב שברכו יצחק מברכיך ברוך א"כ המברכו ברוך מן ההשגחה וא"כ המלאך שבירך יעקב כבר הוא מבורך ואינך צריך לברך ולידע השם ויברך אותו שם מלאך ליעקב ודו"ק.

על כן לא יאכלו בנ"י את הגיד. ולא נקראו בנ"י עד סיני כו' לאחר מעשה גה"נ חולין ק"א לזה מרמז הקרא מגיד דבריו ליעקב והכתיב דברו. והיינו דבר אחד גיד הנשה שנוהג לדורות ואז נקרא יעקב חוקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי אף שקודם מתן תורה נאסרו מ"מ דוקא בני יעקב ולא מאומה אחרת וכמו שכתבו תוס' פסחים דף כ"ב ד"ה ור"ש יעו"ש ודו"ק.

ויבא יעקב שלם כו' פירוש שבסוכות עדיין לא נתרפא מצלעתו והי' בעל מום ופסול להקריב אפילו בבמה דידן כמבואר ריש פרק שני דזבחים לכן בנה לו בית ולא מזבח אבל לשכם שבא שלם בגופו שנרפא מצלעתו בנה מזבח והקריב קרבנות ודו"ק.

ויחן את פני העיר פסיקתא בראשית פ' י"א אברהם שלא כתוב בו שמירת שבת כו' אבל יעקב שכתוב בו שמירת שבת שנאמר ויחן את פני העיר נכנס עם דמדומי חמה וקבע תחומין כו' פירוש שהמודד וכלתה מדתו תוך העיר אין לו רק עד מקום שכלתה מדתו אמנם בתוספות פירשו דבלן בה מהלך כולה דהעיר לזה נחשב כד' אמות וכן פסק רמ"א סימן ת"ח ופירש האבן העוזר דדוקא בשבת בה מבעו"י באויר מחיצות וכמו דחלקו בין ספינה לדיר וסהר ביצא חוץ לתחום יעו"ש שמוכרח כן מדברי תוספות בדף נ"א ולזה יעקב שלמה מדתו תוך העיר ולא חנה רק פני העיר ולא הלך חוץ לתחום אף תוך העיר משום דאע"ג דלן בה הואיל ולא שבת באויר מחיצות מבעו"י וזה שנכנס עם דמדומי חמה ודו"ק.

והציור בזה. דבאמת כמו שלהחי די במזון מהצומח והמדבר ניזון מהחי כן נפש המשכלת מבני נכר די לו בשבע מצות אולם נפש הישראלי מקורו ממקום גבוה חלק ד' ממעל אם אין לו כל התורה בכללה ופרטה אז אינו בחיותו. כי עם הישראלי המה מעון ומכון לאלקות בעולם השפל ואין השכינה שורה אלא באלפי רבבות ישראל וזה סו"ד מה שאמרו ש"ס רבוא המה כללות הפרצופים ולכן אברהם חפש להפיץ שיטתו ודיעותיו באלקות לכל באי עולם באשר חשב כי הוא יחידי ואח"כ ראה כי ישמעאל יצא ממנו ולכן נטע אשל להכניס כל באי עולם לברית ואמרו ברישׁ עו"ג שני אלפים תורה מוהנפש אשר עשו בחרן דשעבידו לאורייתא. וגם היה זה בכוונה שהלך למצרים מקום החכמה והחרטומים לפלפל ולקרבם לשיטותיו באחדות ובתורה. לא כן יעקב ראה שמטתו שלמה ובזרעו די שיהיו מעון ומרכבה לשכינה וכמו שהבטיחו וראה שד' נצב עליו ראה להיפוך כי בניו יהיו נפרדים מעמים אחרים מוגבלים בתחום ואף ללבן חותנו הניחו בטעותו וכעס על רחל שגנבה התרפים להבדילו מעו"ג כן במצרים היו יושבים בארץ גושן נפרדים מהעמים. וכן לדורות באומה אין מקבלין גרים בימי דוד ושלמה שזה כהכרח או למקנא לגדולתם וזה מליציתם שאברהם קיים עירובי תבשילין להכניס אורחים ולקבל גרים תחת כנפי השכינה אבל לא קבע תחומין שמא ימנע אחד מלבוא לשמוע דיעותיו. לא כן יעקב קבע תחומין. להגביל ולתחום בין עם ישראל לעמים. ולכן במרה עדיין לא איפקוד אתחומין משום שהיו נוסעים במחלוקת ולא היו ראוים להיות משכן לאלקות עד כי הארה האלקית תהא די להאיר לעולם השפל ולכן לא ניתן מצות תחומין אבל בסיני איפקוד על תחומין שויחן ישראל והיו ראוים לקבל התורה ואז ניתן תחומין כמו ליעקב שלכן אמר וישכון בטח בדד עין יעקב. וזה שאמר הנביא אם תשיב משבת רגליך זה על תחומין כמוש"כ ז"ל סוף פרק מי שהוציאוהו והאכלתיך נחלת יעקב

אביך זה יעקב שקבע תחומין וזכה למדה בלא גבול ופרצת ימה וקדמה בשכר שהוא קבע גבול ותחומין זכה לנחלה בלא גבול ודו"ק היטב.

ויקן את חלקת השדה כו'. עפ"י מה דאיתא בזוה"ק כל אתר דלית שמושא כו' לית תמן שכינתא ובאתר דאית כו' דמצוה תמן שכינתא שרי ואכסנאי אסור כמבואר כתובות ס"ה ע"א מאלקנה וזה ויקן חלקת השדה שאינו אכסנאי ושכינתא שריא. לכן ויקרא לו אל אלקי ישראל והבן.

אך בזאת יאותו לנו האנשים כו' מקניהם כו' ויהרגו כל זכר אפשר כי בן נח נצטווה שלא לחבול בעצמו וכתיב את כל דמכם לנפשותיכם אדרוש אך אם כוונו לש"ש הלא נתגיירו אך המה לא נתכוונו לגירות רק לקחת נשיהם ומקניהם וחבלו בעצמם שלא כדין ודו"ק.

בהמול לנו כל זכר כאשר הם נימולים, פירוש שבני קטורה היו נימולים אך עור הערלה לא עור הפריעה שלא נתנה פריעה לאברהם אבל יעקב ובניו קיימו כה"ת עד שלא ניתנה ופרעו ג"כ וזה שאמר כאשר הם נימולים בפריעה וזה פשוט ועיין תוס' יבמות דף ע"א ע"ב ד"ה לא ניתנה וכו' עיי"ש.

לכל יוצאי שער עירו בפ' חיי אמר לכל באי שער עירו שבאו לגמול חסד עם שרה ובאו גם הנשים אבל כאן שאמר להמול אמר רק לזכרים לכן אמר לכל יוצאי שהנשים אינן יוצאין לסחורה ויושבים בבית ובפרט בארץ קדם.

ואת כל טפם ואת נשיהם שבו לפי שטת הרמב"ן שהריגת שכם היה על מעשיהן המקולקלין כמו שבעת אומות של ארץ ישראל המעיין יראה דבכל מקום נהרגו הנשים היודעות למשכב זכר במדין וביבש גלעד ובעיר הנדחת (עיין רמב"ם) אולם לפי שיטת הרמב"ם דמשום שלא הושיבו דיינים לנקום בשכם ועל דינים המה מצווים א"ש דבני נח נהרג עפ"י קרוב ולא עפ"י אשה כמבואר סנהדרין יעו"ש ודו"ק לכן החיו הנשים.

קום עלה בית אל ושב שם ועשה מזבח. יתכן דבזוהר פ' ויחי דף רל"ט אדם כי יקריב מכם הכא איתרמיז מאן דיעביד פולחנא דקורבנא שלים דישתכח דכר ונוקבא כו'. לכן אמר גבי אברהם ויט אהלה בתחלה נטה אהל אשתו ואח"ז שלו ויבן שם מזבח. וכן ביעקב ויט אהלה מהלאה למגדל עדר כו' לכן אכסנאי אסור בתה"מ כמבואר סוף פרק אעפ"י [ואולי דבירושלים דלא נתחלקה לשבטים ואמרו אין משכירין בתים בירושלים לפי שאינן שלהן (פ"ק דיומא) ולא היה לעולי רגלים דין אכסנאי והיו מותרים בתשמיש ולא היו מבטלין מצות פו"ר בעלייתן לרגל יעוין בזה] לכן אמר ושב שם שיקבע דירה לדור בקביעות ויהא מותר להיות עם נשיו ואז יעשה מזבח ודו"ק.

ואולי לזה כוון המדרש על ותצא דינה ר"ל מייתי לה מהכא ויבן שם מזבח פירוש דעל זה נענש בדינה בתו לפי שבנה מזבח בחלקת השדה אשר נטה שם אהלו ולא אהלה שלא נטה שם אהל אשתו ובנה מזבח ועבד פולחנא דקרבנא שלא כדין לכן נענש שיצאה דינה ושכם עינה אותה. לכן לרמז ע"ז מייתי ריש לקיש ויבן שם מזבח הנאמר אצל אברהם ששם כתוב ויט אהלה ואחר זה ויבן מזבח. ולא כן עשה יעקב שלא נטה אהל נשיו ויצב מזבח לכן נענש על זה וזה כוונה קרובה במדרש.

ועשה שם מזבח וכו' ויבן שם מזבח כו' כי שם נגלו אליו האלקים הענין דמדתו של יעקב אחוזה בתרין דרועין חסד ודין. והוא המתקת הדין הנקרא רחמים ולכן אמר לו הקב"ה שיעשה מזבח לצד מה שמדתו אחוזה בחסד כמד"א אל"ף למ"ד כל היום ויעקב קיים בעצמו אם חסד כו' אם משפט לך אשירה. ויבן מזבח כו' כי שם נגלו אליו האלקים היינו מה שמדתו אחוזה בדין ולכן במדת החסד הבא מאתערותא דלתתא נקרא אל"ף למ"ד כתיב הנראה אליו היינו שהפועל הוא הרואה וזה יעקב שמעורר חסד. וכביכול הוא נראה. אבל מצד הדין שזה בא מצד אתערותא דלעילא כמאמרם שברא הקב"ה במדת הדין כו' כתיב נגלו היינו שיעקב לא פעל כלל מצדו רק השם הסיר מאתו המסך החוצץ ונגלה לו האלקים וכאילו וילון פרוס על פניו והוא מסיר אותו והבן היטב.

לא מצאנו בשום אדם שיצוהו השי"ת לעשות מזבח לבד יעקב בפעם הזה. והנראה משום דאמרו שונא גזל בעולה, והבאתם לד' את הגזול כו' הירצך, ויעקב חשש שמא יש בידי גזל משלל שכם, לכן הודיע הקב"ה שלא ישים לבו שאין בהם חשש גזל כלום.

והחליפו שמלותיכם יתכן לפירוש רמב"ן ששמרו תורה רק בארץ ישראל לכן היו לבושים בגדי שעטנז בחו"ל ואמר להם עתה להחליף שמלותם ודו"ק.

ויתנו אל יעקב את כל אלהי הנכר אשר בידם ואת הנזמים אשר באזניהם פירוש באזני אלהי הנכר דהוה תכשיטי ע"ז ואסורים להדיוט בהנאה ולפ"ז נראה דהך אשר בידם קאי ג"כ על הע"ז והוא עפ"י מה ששנינו כל הצלמים אסורים כו' רשב"ג אומר אף כל שיש בידו כל דבר. וזה שאמר את כל אלהי הנכר. מה המה אלהי הנכר אשר בידם כרשב"ג דמי שיש בידו כל דבר ואת הנזמים אשר באזני אלהי הנכר. או אפשר דהנה ע"ז של עו"ג עד שלא באו ליד ישראל מצי גוי לבטלינהו ומשבא אינו מבטל. ולכן אמר אשר בידם דכיון שבאו לידם תו לא מהני להו בטול ודו"ק. אולם לשיטת הרמב"ן הוא דרבנן ומה"ת מצי לבטלינהו צ"ל דקיים מצות דרבנן. ועיין מש"כ הרמב"ן בפירושו כאן דברי נועם.

ויטמן אתם יעקב ירושלמי ע"ז פ"ה ה"ד ר' ישמעאל ב"ר יוסי דלית אתון סגדין להדין טורא אלא לצלמוי דתותיה דכתיב ויטמון יעקב כו'. ובזה מבואר המקרא במלכים ב'

י"ז עד היום הזה כו' וכמצוה אשר צוה ד' את בני יעקב אשר שם שמו ישראל. דהכוונה דבשעה ששם שמו ישראל אז הטמין הע"ז תחת האלה עם שכם ועובדים לע"ז זו שתחת ההר. וכזה דריש במד"ר פ' וישלח על קרא דגוי וקהל גוים. את הקרא דגבי אליהו שתים עשרה אבנים כו' אשר היה כו' ישראל יהיה שמך יעו"ש ודו"ק.

ובהך קראי דמלכים יש לבאר עוד שם. ויצום לאמר לא תיראו אלהים אחרים ולא תשתחוו כו' כו' ואת החוקים כו' והמצוה אשר כתב לכם תשמרון כו' ולא תיראו אלהים אחרים. והברית אשר כרתי אתכם לא תשכחו ולא תיראו אלהים אחרים דמה שכפל ושלש לא תיראו וכו' בענין זה. נראה דרמז על הנך שלשה דברים דחשיב במשנה פרק ד' מיתות זה המקבלו עליו לאלוה ואומר לו אלי אתה. דעל זה נסקל כעל זביחה והשתחוואה, וזה לא תיראו הראשון. והמגפפו והמנשקו ומרחיצו הוא אינו במלקות דהוי לאו שבכללות לכן כתוב והמצוה כו' תשמרון ולא תיראו אלהים אחרים. ועל הנודר בשמו ונשבע בשמו זה בל"ת ויש בו מלקות כפסק רבינו ע"ז אמר ואת בריתי כו' ולא תיראו א"א בפעם הג' וחלקן מפני שהן עונשין חלוקין ודו"ק.

והנה על הנודר בשם עו"ג דמצוה לנדור ולשבע בשם השי"ת כמו שאמר ובשמו תשבע לכן כתוב כי אם את ד' אלודיכם תיראו ועל עבודות שחייבין עליו מיתה שהן בפנים כתוב כ"א את ד' בכח גדול כו' שהוציאן ממצרים לעבדו במדבר לכן כתב אותו תיראו ולו תשתחוו ולו תזבחו אבל בשאר עבודות של כבוד כמו מלביש ומנעיל וסך ומנשק שהן אינן בפנים ואינן שייכים להשם יתברך בלתי מושג בחוש ובלתי נראה רק למשמשיו כמו כיבד ורבץ בפני הארון (סוף ברכות) [ולכן לא חייבה התורה מיתה רק אצל השתחוואה אינו [חיוב] בגוף הנעבד שצריך שיהא מוחש רק מכניע עצמו לפני מי שממליך עליו וכי מתכוון לשמים הרי לבו לשמים אף דסגיד לאנדרטא] לכן לא כתב כ"א ד' אלקים תיראו ודו"ק כי זה אמת בס"ד.

כי שם נגלו אליו האלקים, פירוש שדבר שישנו כאן רק שמכוסה שייך ע"ז גלוי. וכאן היה בית אל ששם אמר יעקב אין זה כ"א בית אלקים היה כאן השכינה ורק נתגלה ולזה אמר נגלו ולא נראו. ולזה אמר ויעל במקום אשר דבר אתו. פירוש במקום עצמו ששם משכן אלקים לשם עלה אלקים ודו"ק.

ותמת דבורה מינקת רבקה כו' ויסעו מבית אל כו'. הענין דדרשו רז"ל מתה עלי רחל בשביל שאיחר נדרו. והנה ברה"ש בפ"ק אמרו והיה בך חטא ולא באשתך חטא ודוקא אם אינו מקיים כלל ע"ז אני קורא למה יקח משכבך מתחתיך אבל לא כשמאחר כמו שאמרו שם ופירשו בתוס' יעו"ש. אך נראה שמאמר ושבתי בשלום אל בית אבי מלבד

שהוא מאמר התנאיי הוא גם מאמר חיובי שאשוב לבית אבי וביתו זו אשתו כמו שכתוב וכפר בעדו ובעד ביתו וכאן מתה רבקה. וא"כ לא שב לבית אביו והוי כמו שמבקשין ממנו ואין לו שלכן מתה תיכף רחל עבור שלא קיים את נדרו ודו"ק.

ויקרא את שמו ישראל הפירוש מפני שלא מצאנו שהשי"ת יאמר בכל התורה על יעקב ישראל רק יעקב יעקב וארא אל כו'. יעקב בכל מקום שמדבר עליו בעצמו. רק במקום שמדבר בהשתתפותו אל האומה כגון בני ישראל או אלקי ישראל וכי"ב. וכן וזכרתי את בריתי כו' יעקב לכן כתוב ויקרא את שמו ישראל, אבל באברהם הלא אמר אח"כ אברהם. לכן לא היה צריך לכתוב עוד ויקרא את שמו אברהם.

ולזרעך אחריך אתן את הארץ. יש להתבונן דבאברהם ויעקב נאמר לזרעך אחריך וביצחק לא כתוב רק לזרעך לבד. ויתכן דפירשו בפרק נושאין ולזרעו אחריו מיוחס אחריו ובאברהם דלא לינסוב שפחה וכותית יעוי"ש. והנה מפורסם במדרשות דבית ראשון היה בזכות אברהם שקראו הר לכן היה גלוי שכינה שנא' בהר ד' יראה ובית שני היה בזכות יצחק שקראו שדה לכן שלט בו ידי עשו ובית שלישי בזכות יעקב בית שקבוע לעולם. ולכן בבית ראשון עלו כולם מיוחסים וכמו שחתם שם י"ד בשבטים והתיחסו לבית אבותם ובבית שלישי כתוב וישב מצרף ומטהר כסף אבל בבית שני הלא עזרא נטל כל הפסולים מבבל ועשאה סולת נקיה וכתוב ואלה העולים מתל מלח כו' ולא יכלו להגיד בית אבותם וכמו דדריש פרק עשרה יוחסין לכן גבי יצחק כתוב לזרעך אתן את הארצות כו' ודו"ק.

בצאת נפשה כי מתה כו'. ותמת רחל ותקבר. כפל המיתה וסמך מיתה לקבורה שאין משהין מטה של חיה מפני הכבוד כדאמרו נהרדעי בסוף מוע"ק יעוי"ש.

וישב

ויראו אחיו כי אותו אהב אביהם מכל אחיו וישנאו אותו. הענין דבלא זה היו סבורים מפני שהוא בן רחל אהובתו לכן אוהב גם בניה יותר מכולם. אבל כאשר ראו כי אותו אהב מכל אחיו היינו אף מבנימין לכן הוא ודאי מפני הדבה שמביא עליהם ומתכבד ומתיקר אצל אביהם בקלונם, לכן וישנאו אותו ופשוט.

שמעו נא החלום כו' והנה אנחנו מאלמים אלומים כו' לדעתי אמר להם ע"ד תוכחה למה תשנאו אותי הלא נחרץ עליכם על זה משפט, שובו ולא תשנאו אותי כי אז ינחם ד' עליכם וכן הבינו רז"ל במדרש. אמר כך יהיו הנביאים מוכיחין אתכם כו' ובחלום השני סיפר להם למען יסירו שנאתם כי אין זה העדר כבוד ומעלה להם רק ראה כי אביו ג"כ

ישתחוה לו ולכן כתיב ויקנאו כו' ואביו שמר כי בכל אדם מתקנא חוץ מבנו. ומסולק מה שהאשמו בזה הספורני והבן.

ויוסיפו עוד שנוא אותו על חלומותיו ועל דבריו. הוא עפ"י מה דאיתא בספרי פ' קרח סימן קי"ז הנה בשמחה כו' וכאן אמר והנה אנחנו והנה קמה כו' והנה תסובינה. ולשמחה מה זו עושה. שעל כל פרט שמח בשמחה במדה גדושה. וזה שאמר הכתוב ועל דבריו שדבר שלשה פעמים בלשון והנה.

ויצילהו מידם בזוה"ק האריך מה זה הצלה אם יוטל בבור מלא נחשים ועקרבים ונראה לפענ"ד כי חשבו כי הוא מחויב מיתה בידי אדם, ובידי אדם דנין מבן י"ג ובידי שמים אין דנין עד בן כ' והוא לא הגיע לכ' ודו"ק.

והבור רק אין בו מים. הרואה מקום שנעשה לו נס מברך ברוך שעשה לי נס במקום הזה. הפירוש כדברי אבודרהם דוקא שיצא מדרך הטבע. והא דמברך על נר חנוכה משום שנעשה נס בפך השמן שזה נגד הטבע. והנה עיקר הנס היה לנצחון מלכות אנטונינוס וישראל קבלו מלוכה מאתים שנה ולזכרון צריך להאיר נרות. ולזה סגי בחזותא בעלמא. אך להורות על נס פך השמן צריך דוקא דיהא שלטא ביה עינא תוך עשרים אמה ורמז לזה שהיה מאיר מתוך ההיכל ופתחו של היכל גבוה כ' אמה.

והנה ביוסף אמר ר' תנחומא במדרש שבשעה ששב יוסף מקבורת אביו שהציף בבור ולשם שמים נתכוין לברך ברוך שעשה לי נס במקום הזה. ועיקר הנס הוא מה שהעלוהו מהבור ובסבות השגחה נעשה לשר על כל מצרים, אך הברכה צריך לברך על דבר יוצא חוץ מהטבע, וזה שאמר ר' תנחום שבת כ"ב אבל נחשים ועקרבים יש בו והיה נס יוצא מטבע העולם. ולזה בירך ברוך שעשה לי נס, לכן נסמכו שני מאמרי ר' תנחום הוא ר' תנחומא דבמדרש כידוע להורות שבחנוכה וביוסף הנס היה הסבות מההשגחה נצחון ומלוכה רק שהברכה היה כאן על הבור שלא הזיקוהו נחשים וכאן על פך השמן. ויעוין ילקוט שמואל כ"ג סלע המחלקות שכשהיו באים דוד ואנשיו אותן ששה מאות ודוד היו מסתכלים ומברכים ברוך שעשה לי נס כו' צ"ל דסבר כמו דאמר קודם שמלאך בא מן השמים לכן היה חוץ מהטבע והיו מברכים. ומה שלא היו מברכים השאר על נס של דוד כמו שצריך לברך על אדם מסויים משום שרודפו היה שאול והוא ג"כ אדם מסויים ודו"ק בכ"ז.

מה בצע כי נהרג את וכו', ר"מ אומר ובוצע ברך כל המברך את יהודה כו' (סנהדרין ו') הכוונה שהמעשה היה תכלית הטובה שירד יוסף למחיה לפניהם ולהקים שבועת בין הבתרים. אך הם חשבוה לרעה כאשר אמר להם יוסף. ולכן נכשל במעשה דתמר

שעבירה גוררת עבירה דוגמתה שראויה היתה תמר ליהודה. וכמוש"א ממני יצאו כבושים הדברים. רק המחשבה היה שהיא זונה כי כסתה פניה וכו' ונולד מזה מלכי ישראל וגם המברך זה נאץ ד'. ור' תנחום ב"ח מוקי לה במעשה העגל שאמר אהרן השתא עבדו כו' ולא הוו להו תקנתא לעולם מוטב כו' א"כ המעשה היה רעה והמחשבה טובה גם המברך זה נאץ ד' כי שניהם צריכין כפרה וכמוש"א סוף קידושין נתכוון לאכול חזיר ואכל טלה כו' נתכוון לאכול טלה ואכל חזיר וזה מצוה שלא לשמה. עבירה לשמה וזה כוונת הגמרא בהכר בישרוהו בהכר בישר שעבירה גוררת עבירה דוגמתה ודו"ק היטב.

ובוצע ברך נאץ זה המברך את הבוצע זה יהודה כו' פ"ק דסנהדרין נראה דסבר ר"מ דכיון דהוא היה נער את בני בלהה ובני זלפה אם כן היו ארבעה בנים שלא רצו להרגו ולא התנגדו אל יהודה אם רצה להשיבו אל אביו ובני לאה היו חמשה בלא ראובן ואם יהודה אמר להשיבו לאביו הלא היה להצילו ורק יהודה בצירופו היה רוב חמשה נגד ארבעה והי' משיבים אותו לאביו.

וידנו אל תהי בו כו' אחינו בשרנו הוא. העניין כי תנן בהמפלת שלשה שותפים באדם כו' אביו נותן עצמות כו' ואמו אודם שממנו עור ובשר והמהרש"א שם כתב דנחלפו העוברים ויוסף היה בבטן לאה וניתן בבטן רחל לכן קאמר שפיר יהודה אחינו מצד האב בשרנו מצד אמנו שהיא הזריעה אודם שממנו הבשר ודו"ק.

ותקרא את שמו שלה, פירוש הראב"ע מלשון שליה על הכתוב עד כי יבוא שילה עיי"ש וזה הולד הרך שהוא חלוש התולדה כשליה. ומבאר כי היה בכזיב בלדתה אותו ואמרו שלשה חדשים אחרונים תשמיש יפה לולד שמתוך כך יצא הולד מלובן ומזורז. וכיו"ב אמרו ריש פרק בן סו"מ ואני דחקתי ונכנסתי כדי שיהיה לי בן זריז ומלובן ולפי שהיה בכזיב היה חלוש ולהלן אמר ולא יסף עוד לדעתה ובכ"ז היה חזק התולדה עד כי אמרה עליו מה פרצת עליך פרץ כו' והבן.

ובסוף פ"ב דנדרים שאלו לאמא שלום דביתהו דר"א מפני מה בניך יפיפין ביותר. נראה דשאלו לה ע"ז מפני דאמרו ג' חדשים האחרונים יפין לה ולולד וכו' וכן דרשו בפרק בן סו"מ על קרא דמה בר בטני כו' ור' אליעזר סבר כל כ"ד חודש דש מבפנים וזורה מבחוץ כו' (יבמות סוף פרק ד' אחין) ובטח גם במעוברת סבר כן כיון דלא סבר מן השמים ירחמו ובשמוש במוך אסר, וא"כ הפירוש דאם אינו יכול לפרוש ממנה יעשה כן, אבל אסור לעשות כן ור' אליעזר ודאי דלא עשה כן, וא"כ לא היה עמה כל ימי עיבורה. ומפני מה הן יפיפין ביותר ודו"ק.

ותשב בפתח עינים שפתחה לו את העינים שאמרה לו פנויה אני וטהורה אני, פירושו פתחה לו המעיין והוא כנוי על אותו מקום והראתה לו שטהורה היא. ויתכן יותר על פי מ"ש בגמרא סוף פרק ד' אחין שתמר מיעכה באצבע כדי שתוכל להתעבר דאין אשה מתעברת מביאה ראשונה ולכן אמר ע"ז בפתח עינים שפתחה המעין והיינו שמיעכה באצבע כדי להתעבר אך הא אמרו כל ששהתה עשר שנים אחר בעלה ואינה ניסת אינה יולדת, ותמר שהתה אחרי בעלה עשר שנים, אולם דעתה היתה לנשא לשלה רק כי ראתה כי גדל שלה והיא לא ניתנה לו לאשה, א"כ היאוש שלה מלהנשא היתה מעת כי גדל שלה ובזה הזמן לא היה עשר שנים. אולם לפי מה שדרשו שזה היה אחרי מכירת יוסף לא יתכן מספר השנים שהרי בני פרץ באו למצרים ודו"ק.

הנה שלחתי הגדי הזה מה שמצין הזה יעוין במורה ח"ג פרק מ"ט דברי נועם. ויתכן, דהיה דרכם להקטיר זבחים וזה הגדי היה נזהר בו לבלי להקריבו לד' דהוי כמו אתנן זונה כדאמרו בש"ס בתמורה לר"א דפנוי הבא על הפנויה עשאה זונה (ובמופקרת יעוין תוס') לכן היו זהירים מלהקריבו דאף בבמה אסור אתנן ולכן היה מצין הזה שזה לא יתערב בכל הצאן פן יקריבו אותו. ואם יתערב באחרים כולם ירעו.

זנתה תמר כלתך וגם הנה הרה לזנונים. הענין דאמרינן ביבמות אשה זונה מתהפכת ומזנה כדי שלא תתעבר וכש"כ שאינה עושה פעולה להתעבר ותמר היתה בתולה ובתולה אינה מתעברת מביאה ראשונה עיין סוף פרק ד"א לכן אמרו וגם הנה הרה לזנונים בטח זינתה כמה פעמים לכן אמר צדקה ממני כי ע"כ לא נתתיה כו' וכדי שתתעבר מיעכה באצבע כדאמרו שם ודו"ק.

היא מוצאת והיא שלחה אל חמיה לאמור לאיש אשר אלה לו. יבואר עפ"י מה דאיתא בערכין האשה שנגמר דינה כו' פשיטא חד גופא נינהו מהו דתימא הואיל דכתיב כאשר ישית בעל האשה ונתן ממונא דבעל הוא כו' קמ"ל והנה בני נח נצטוו על העוברין וחמירי מישראל בזה וקרא דגם שניהם לא קאי עלייהו, וא"כ ממונא דבעל הוא. דבעל האשה אפילו בא עליה בזנות (ב"ק מ"ג ע"א) ואיך נקטלינה נמתין עד שתלד רק הכא שהרה לזנונים ואין יודע מי הוא הבעל ואפילו אם יבוא ויאמר אינו נאמן לכן שלחה לאיש אשר אלה לו אנכי הרה. וא"כ יש סימן מהאתנן ויש כאן איש שיש לו זכות בולדות ואיך נפסיד ממונו דבעל ובזה אתי שפיר מוטב וכו' ולא אלבין וזה הכר כו' ואל תאבד שלש נפשות כו' ודו"ק.

ולא יסף עוד לדעתה י"א לא הוסיף כו' וי"א לא פסק וכו' אולי פליגי בהא דאבא שאול סובר דהבא שלא לשם מצוה ביבמה קרוב להיות הולד ממזר. ופירש בירושלמי דר' יוסי

סבר כוותיה ולכן בעל דרך סדין יעו"ש ריש יבמות ופירש הק"ע דוקא ביאה ראשונה אבל כיון שלקחה וקנאה בביאתו תו הרי היא כאשתו ומותר לשם אישות יעו"ש. ובזה מחלוקת בבלי פרק הבא ע"י דף נ"ו אם ביאת שוגג קונה ביבמה לכל הדברים דתהיה כאשתו לכל דבר וא"כ אם לא קנה עדיין צריך לכוון שלא לשם אישות לכן לא בא עליה עוד. ואם קנה אותה ונעשית כאשתו מחויב לקיים מצות עונה ולא פסק ואין לומר דא"כ היה צריך לקיים בה עוד מצות יבום. זה אינו. דכיון דהקים שם ע"י זרע כבר נתקיים מצותו ודו"ק היטב.

כדברים האלה עשה לי עבדך. בשעת תשמיש אמרה לו כן. היינו שפוטיפרע ואשתו היו חרטומים וקוסמים וכמו שאמרו שראתה כי יוצא ממנה לו שלשלת גדולה ולא ידעה שמבתה ואמרו כי לש"ש נתכוונה. ואולי ראה גם פוטיפר כן וחשב אז כי יוסף ג"כ ראה כאלה ולש"ש נתכוין גם הוא לכן לא חרה אפו מתחלה רק כאשר אמרה לו כדברים האלה שיוסף לא רצה לבוא עליה כדרכה שתוכל להתעבר רק למלא תאות לבו עשה כאשר יעשה פוטיפר היינו דרך איברים וכמעשה ער ואונן שפוטיפר היה סריס כמו שאמרו ז"ל שנסתרס מעת שקנה יוסף ולכן ויחר אפו.

מקום אשר אסירי המלך אסורים. פירוש שנאסרו על דברי מלכות אשר אין להניח להם שום אדם זר שלא ידברו מאומה כן היה ירא מיוסף שלא יספר המעשה כאשר הוא כי נכרין דברי אמת. ופוטיפר היה יודע המעשה ורצה לכפות חרפת אשתו עיין תרגום יהונתן ופשוט.

ויקצוף פרעה על שני וכו'. הקציף הקב"ה אדון על עבדיו לעשות רצון של צדיק יוסף כו' פ"ק דמגילה ומה שסיבב השי"ת ששר האופים ג"כ יחטא ויהרג לפי שבלא זה היה מחשב שר המשקים שיוסף פתר מדעתו לטוב אם יהיה כן יהיה ואם לא מאי איכפת ליה. אבל כיון שפתר חלומו של האופה לרעה לתלות על עץ הרי אם היה דרך חכמה והשערה לא סיכן עצמו פן לא יקוים כן ואז הלא נקום ינקום ממנו שר האופים ויכלה חמתו בו עבור הפחידו באימת מות ובודאי חכמת אלקים בקרבו ובטוח כי יתקיים פתרונו לכן הזכירו לפני פרעה ופשוט.

שני סריסיו שלא נאמר ששר המשקים היה גדול במעלה ולכך הבין יוסף שלגודל מעלתו ימחול לו המלך לכן כתב שני שיהיו שוין במעלה וכמו דאמר הגמרא ביומא שני השעירים מיעוט שעירים שנים ומה ת"ל שני שיהיו שוין. ודו"ק.

ונתת את כוס פרעה בידו כו' אשר היית משקהו יתכן כי אם יפול בלבב האדון איזה חשש ספק באמונת עבדו אז לא יקח מידו כוס מיוחד אליו רק כי יתנו שני כוסות על

השלחן והעבד ימלאם יין מכלי אחת והאחד יקח האדון והשני ישתה העבד ואחר זה ישתה האדון לכן אמר שלא יהא שום חשש ספק בלבו עליך שתתן כוס פרעה המיוחד אליו בידו וכו' כאשר היית משקהו ולא שתשתה עמו והוא ישתה לבדו וההשגחה עשתה שיחלום גם שר האופים ויפתור לו לרעה כדי שיאמין בו השר המשקים. כי אם לא כן יחשוב כי רצה לחנפו ולפתור לטובה וכמו שביארתי לעיל ופשוט.

נראה דמן השמים היה שיהיה ימים עם שר המשקים והאופים ללמוד טכסיסי מלכות וכל חללה של רשות אשר ראוי לשליט לידע ולכן חלמו רק ג' ימים קודם צאתם שאם חלמו קודם אז היה שר האופים קצף עליו ולא היה מלמדו מסתרי המלוכה ומנהגיה ושר המשקים ושר האופים המה היו שרי המדינה של כל המשקים והאופים במדינה עליהם ועל המכס מהם ודו"ק.

מקץ

הנה המעיין בחלומות פרעה יראה כי בהפרות נזכר והנה שבע פרות אחרות וכו' ותעמודנה אצל הפרות ובשבלים לא כתב כן. ומפני שפרעה שכח זה ולא הזכיר זאת ליוסף ובא יוסף אשר ידע ברוה"ק החלום ואמר כי כל החלום ד' עושה ולכך שנה והכפיל להורות כי נכון הדבר וכו' וממהר לעשותו ועל העמידה שעמדו אצלן מורה על פעולה שפרעה צריך לעשות כי בתוך ז' שנים הראשונות כבר עמדו השבע השנים אחרות כי צברו בר ואספו דגן להיות למחיה על שבע שני רעב וזה נקרא שעמדו שניהן זה אצל זה וזה ועתה ירא פרעה איש חכם וכו' ולכן לא נשנה הדבר הזה בשבלים כי עמדו אצלן יען זה מפעולות פרעה שהוא צריך לעשות וע"ז אינו בא הסימן בהשנות פעמים ויאמר פרעה (שנזכר החלום) הנמצא איש אשר רוח אלקים בו היינו לדעת גם החלום. והבן.

במדרש ודבר שפתים אך למחסור ע"י שאמר לשר המשקים זכרתני והזכרתני ניתוסף לו שתי שנים שנאמר ויהי מקץ כו' כוונתו דהתורה מספרת לנו דרכי ההנהגה העליונה אשר סבבה בהשגחה אשר יהיה אצל שר הטבחים וילמוד דרכי המלכות למען יוכל היות שר ושליט במדינה כזו אשר היתה מושלת בכיפה וברום מעלת החכמה והשכלה חרטומים וקוסמים וכאשר ישב בבית האסורים ישב עם סריסים אשר למלך המשקה והאופה והיה משרת לפניהם וקבל מהם נימוסי וטכסיסי מלוכת מצרים והנהגתה אמנם אחרי יצאו שר המשקים והאופה לא היה עוד תועלת מישיבתו בבית האסורים רק היה על ששם בטחונו בהשר סבבה ההשגחה אשר שכח שר המשקים וכו' ודו"ק.

ברכות נ"ה רבא רמי כתיב והחלומות שוא ידברו והכתיב כי בחלום אדבר בו ל"ק כאן ע"י מלאך כאן ע"י שד ופירש בזוהר ריש ויצא וריש וישב דאיהו דרגא דגבריאל דממנא על חלמא וז"ל הזוהר כאן בפרשה ויאמר פרעה אחרי הודיע וכו' מה כתיב בדניאל אדין לדניאל בחזווא די ליליא רזא גלי דא גבריאל דאיהו חזי חיזו מן חיזו תא חזי מה כתיב והנה כבוד אלקי ישראל בא כו' מה כתיב בתריה וכמראה המראה כו' ומה נאות לפ"ז הגמרא כאן ע"י שד דאמרינן גיטין ס"ו בבואה אית להו בבואה דבבואה לית להו וזהו חיזו מן חיזו דבשד ליכא. וזה כמראה המראה ודו"ק.

ושם בפרק הרואה נ"ה דדוד לא חזי חלום רע ואחריני חזו ליה חלומות רעים ובזה יבואר הכתוב בתהלים ל"א מכל צוררי וכו' ופחד למיודעי שהיה פחד למיודעיו שראו עליו חלומות מבהילים והבן.

את חטאי אני מזכיר היום הביאור דיתכן טעות בפרעה אשר חשד את שר המשקים בחנם אך כאשר הגיד כעת כי היה רואה זה בחלום ויוסף פתר לו א"כ כל מפעלות פרעה היה בגזירה קדומה מהשגחה העליונה וא"כ מה ששם אותו בבית האסורים מאת האלקים היתה זאת והיה באמת חוטא אשר היה ראוי לעונש לשבת בסוהר. ולכן אמר את חטאי אני מזכיר היום שהיום רואין אנו שהוא חוטא ודו"ק.

ותבאנה אל קרבנה וכו' ומראיהן רע כאשר בתחלה. יתכן שבא לרמז כי כל כסף וזהב שבעולם לקטו והביאו למצרים והיה ניכר שני השבע שהנחילו עושר לדורות רק כשעלו ישראל ממצרים העלוהו עמהן שנאמר וינצלו וזה ולא נודע כי וכו' ומראיהן רע כאשר בתחלה ולזה רמזו לו בחלום זה כדאמרו שלהי ערבי פסחים יעו"ש ולזה אמר יוסף ועל השנות החלום פעמים כי נכון הדבר כו' וממהר האלקים לעשותו אבל מה שלא נשנה וזה שלא נודע כי באו אל קרבנה ומראיהן רע כבתחלה לא נשנה אצל השבלים אם כי נכון הדבר מהאלקים. אבל אינו ממהר לעשותו כי עוד זמן למשך ר"י שנה עד שיצאו ממצרים והבן.

שבע פרות הטובות שבע שנים הנה וכו' חלום אחד הוא ושבע הפרות כו' ושבע השבלים הרקות יהיו שבע שני רעב הדקדוקים גלוים והענין כי הפרות מורות על השבע והרעב אשר תהיינה בארץ מצרים. ולכן חלם שמן היאור עולות שבע פרות והנה שבע פרות כו' מן היאור שהצלחת המדינה תלוי במימי היאור אם הוא עולה ושוטף על כל גדותיו. והשבלים מורים על השבע והרעב בכל הארצות הסמוכות אשר למטר השמים ישתו מים ולכן בפרות כתיב ותעמודנה אצל הפרות עפ"י מה שבארתי לעיל כי העמידה מורה שבשבע שני השבע היו מכינים מזון לשבע שני הרעב וכאילו היו עומדים זה אצל זה

אבל בשבלים הלא בשאר ארצות לא הכינו (או היה נרקבת כמו שאמרו רז"ל) לכן לא כתיב ותעמודנה כו' והנה במצרים לא היו שבע שני רעב כי בעוד היה יעקב פסק הרעב מארץ מצרים ולאחר מיתתו פליגי תנאי בספרי. אבל בשאר ארצות היה רעב כל השבע שנים וזה שאמר חלום אחד הוא הוא הוראה אחת כו' שבע שנים הנה פירוש המשך שבע שנים ושבע השבלים הריקות כו' יהיו שבע שני רעב אבל שבע הפרות שמורה על ארץ מצרים לא יהיו שבע שני רעב אף שהוראתן הוא לשבע שנים מ"מ יפסק הרעב ע"י סיבה מפני ברכתו של יעקב. ונכון.

ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם וישיתהו על ארץ מצרים. יתכן דעיקר הוראת החלום היה השבלים שמורה על הרעב ומדוע הקדים בחלומו הפרות (עיין רמב"ן) אך בירושלמי דפרק אלו מציאות דעובדא דמלך מוקדון הלך למדינת קדם כו' אמר דגבייהו הווי קטלי דין ודין וממונא לגינזא דמלכא א"ל נחית גביכון מיטרא א"ל נחית זרח גביכון שמשא כו' אית גביכון בעיר כו' א"ל בדיל בעיר הדא דכתיב אדם ובהמה כו' בשביל בהמה תושיע ד'. והנה פרעה היה קדוש להמצרים ולא היה דרכו להביט על הליכות בני אדם ודרכי מדינתו ובהיות גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם אז ירבה עושק וגזל, כי אוי לארץ אשר שריה רבים. לכן היה במצרים עוות הדין כזה להושיב בבית האסורים על דבר פרטי איש ממדינה רחוקה כל ימיו ויהיה כלוא בלא משפט ולכן עשה כל שר לפי רצון נפשו ולכן הראו לו בחלומו הפרות תחלה להראות שבשביל הבהמות מודיע ד' לפרעה אשר בל יגועו ברעב ובשביל בהמה יושיע ד' ולזה אמר ועל השנות החלום פעמים ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם איש דוקא ולא אלקי וקדוש ושלימותו יהיה שידע דרכי הנימוס והסדר וישיתהו על כל ארץ מצרים שיהיה בידו הכל ואם שר אחד יעות משפט יהיה עין למעלה ממנו אשר יראה ולא יוכל אדם למיעבד דינא לנפשיה בלתי הודיע להשר על כל מצרים. וע"ז מורה הקדמת הפרות על עוות משפט שבארץ מצרים וכאשר עשה אותו אמר ראה נא והבט על כל דרכי הנהגת המדינה כי נתתי אותך על כל ארץ מצרים ואם יהיה איזה עוות משפט מידך יבוקש ויתיחס הדבר לך לבד ולכן כאשר עמד יוסף ורצה לאסור את אחיו בלא משפט כללי וחוות דעת הקהל אמר מרגלים אתם שזה דבר הנוגע למלכות אשר זה לא יהיה במשפט הקהל בפרסום וזה שאמר לו אני פרעה ר"ל שמורה על ממשלה אלקית בלשון מצרים ואין כבודי להביט על עלילות ב"א ותחבולתם, ובלעדיך כו' כי אתה תשגיח על כל המתהווה בארץ מצרים והבן.

יהיו שבע שני רעב ועתה ירא פרעה, הענין דלטובה אין הקב"ה חוזר ולרעה חוזר כמו שביאר הרמב"ם בהלכות יסוה"ת, ולכן על השני הרעב הקב"ה חוזר אבל באמת הרעב

היה לטובת מצרים שנאסף כל הכסף למצרים, ולכן ועתה ירא פרעה וכו' ויצברו בר כו' ונמצא דגם זה לטובה למצרים לכן לא יחזור הקב"ה ודו"ק.

ויטב הדבר בעיני פרעה כו'. יתכן מפני שעל ידו נתחזקה ממשלתו והוגדל והוקדש מעלתו בעיני ההמון שהאלקים מגלה לו עתידות ומיעצו בחלום. וזה היה דרך העמים הקדומים להקדיש ממשלתם. לכן אמר: אתה תהיה על ביתי כו' פירוש כי הנהגת המדינה בענינים פנימיים והנהגתה בענינים חוציים הכל על פיך רק הכסא אגדל ממך שממך אהיה גדול בעיני העם שתראה להגדיל מעלתי ולהקדישני בעיני ההמון וכן עשה כי נשבע שלא בפניו חי פרעה ועוד שלא גילה עליו שלא למד לה"ק וקנה את כל אדמת מצרים לפרעה.

אחרי הודיע אלקים אותך כו' אין נבון וחכם כמוך. פירוש. דאין הקב"ה משרה שכינתו אלא על חכם גבור ועשיר. (נדרים לח) וא"כ אם היה יוסף מושלם במעלות האלו היה אפשר להיות כי בחכמה המה גדולים יותר ממנו רק שאינן גדולים כמוהו בשאר מעלות אבל אחרי הודיע אלקים אותך שאתה בבית האסורים ויחסר לך המעלות האלו בטח גדלת בחכמה מכל חכמי דורך וקוב"ה יהיב חכמתא לחכימין ולכך הודיע אותך.

ויתן לו את אסנת כו' יתכן כי רצה שלא יבזוהו במצרים ומי המה המכירים אותו יותר מבית אדוניו אשר בהם תעל הקנאה יותר ויוכלו לעשות איזה מרד במצרים לכן נתן את בת אדונו לו לאשה לסתום פיהם ויאהבו אותו.

כי נשני אלקים כו' ולא כתיב כי אמר כי נשני כדרך הכתוב מפני שפרעה לא ידע לשון הקודש ויוסף נשבע שלא יגלה זה לכן לא היה יכול יוסף לפרסם טעם השמות ופשוט.

מארץ כנען לשבר אוכל אוכל נקרא את אשר נתמרח בכרי ובר הוא התבואה כשהיא בשבלים וא"א לבר בלי תבן לכן אמר ויקבץ את כל אוכל כו' אשר סביבותיה נתן בתוכה וזה אשר נתמרח בכרי ונדגן אבל בר בשיבלים ויצבור בר כו' כחול הים לכן אמרו לשבר אכל כי הלקוח משנתמרח פטור ממעשר ובפרט שהיה של ארץ מצרים שהוא חו"ל אבל תבואה מחו"ל הבא לארץ טרם שנתמרח חייב במעשרות [ומן התורה לשיטת הגר"א סימן של"א סעיף י"ב] לכן רצו ליקח אכל היינו מה שכבר נתמרח ויצו יוסף וימלאו את כליהם בר היינו מה שלא נתמרח כדי שיצטרכו לעשר ויומעט מזונותיהם וימהרו לשוב ולכן אמר בפעם השני מלא כו' האנשים אוכל דכיון שצוה להחזירם מן הדרך לא רצה לשנות מכפי מה שבקשו לכן בפרשת ויגש. ועשר אתונות נושאות בר ולחם ומזון לאביו בדרך נתן להם בר הוא מה שלא נתמרח בנסעו לאכול בחו"ל ולחם ומזון לאכלם בהיותו

בארץ ישראל. והנה יצחק חידש מצות מעשרות כמוש"כ הרמב"ם מקרא דויזרע יצחק מאה שערים ויעקב חזק זה באמרו עשר אעשרנו לך ודו"ק היטב.

אחיכם אחד יאסר בבית משמרכם כו' הנה הוי דינא דתנן בירוש' תרומות סיעה שהי' אומרים להן תנו לנו א' מהם כו' ואם לא נהרג כולכם כו'. דאם לא יחדוהו יהרגו כולם ואל ימסרו אחד מהן כן כאן הלא על פי הדין יאסרו כולם ואל ימסרו אחד מהם לשבי אף עפ"י שכאן לא היה צריך לעשות מעשה דבלא זה היו כולן במשמר מכל מקום אסור אם לא יחדוהו ומכ"ש כאן שהן לא היו אסורים והוא בקש שיאסר אחד לכן אמרו איש אל אחיו כו' ולא שמענו על כן באה אלינו הצרה הזאת שאיך נמסור אחד ממנו בלתי שהאחד ימסור עצמו מדעתו להאסר למען הציל את אחיו ולרחם על הכלל ואנו לא רחמנו על יוסף לכן באה עלינו הצרה הזאת שצריכים אנו להיות מתעורר רחמי האחד על הכלל ולברור להאסר עבור אחיו שזה מדה כנגד מדה כו'. ולכן בכה יוסף וידבר אליהם שמה שקשה להם לברור את האחד הוא בעצמו יברור ויקחהו ויאסרהו ודו"ק: מצאתי קצת בבחיי.

אל תחטאו בילד, הענין. שבדיני אדם נענש מן בן י"ג שנה ובדיני שמים עד עשרים שנה אינו חייב יעוין ירושלמי דבכורים. ועוד נפק"מ דבדיני אדם דנין על שם סופו כמו בן סורר ומורה ובא במחתרת ובדיני שמים אין מענישין על העתיד וכמו שאמרו רה"ש י"ד באשר הוא שם. והמה דנו יוסף כמו רודף, וזה מרמז הפסוק ובטרם יקרב אליהם ויתנכלו אותו להמיתו. שלפי דינם היה חייב מיתה בטרם יקרב אליהם לעשות להם רע על שם סופו שהוא מחפש עלילות עליהם להמיתם וזהו דרך מליצה. וזה שאמר אל תחטאו בילד, שאינו מחשב לעשות רע רק מה שעבר כבר וזה לא עשה מעשה ודמו נדרש שקטן פטור בדיני שמים והראיה שהשליך אותו בבור נחשים ולא הוזק מפני שבד"ש פטור עד כ' שנה ודו"ק.

מה זאת עשה אלקים לנו. יתכן דכוונו לרוה"ק אשר מהמכירה היה לו טובה גדולה. וא"כ הם עשו לו רעה מעין הטובה. והשי"ת שלם להם טובה שהושב כספם מעין הרעה שסופה להתגולל עליהם כו' כאשר חשבו. ואין זו מדה כנגד מדה.

טבוח טבח והכן מע"ש לשבת (מכילתא בשלח) זהו דלא כריב"ח בחולין צ"א והכן טול ג"ה בפניהם משום דסבר דג"ה לא נאסר לבני יעקב. ולכן קאמר על ריב"ח שם כמ"ד ג"ה נאסרה לבני נח היינו דאם לא היו מצווים רק שהיו מקיימין מעצמם טפי הו"ל לדרוש הך והכן לשבת כמו דאשכחן קרא והכינו את אשר יביאו וע"כ משום דסבר ג"ה נאסר לב"נ לכן מסתבר טפי לדורשו על גה"נ ודו"ק.

ירד ירדנו בתחלה לשבור אוכל. יתכן ע"ד צחות כי דרך העשיר שאינו הולך לבקש אוכל בחנם להסתכן בדרכים. רק יקנה מהסוחרי תבואה אשר נמצאים לרוב בעת רעב. וכאשר יחזק הרעב ויתום הכסף יבקש תבואה במקח הזול וישים נפשו בכפו להביא ממרחק לחמו וזה שאמר להם אביהם למה תתראו, פירוש אם אתם קונים תבואה מהמביאים מארץ מצרים לכנען. הלא יתראה העושר שלכם בכסף וזהב לבני המדינה ולכך אמרו לאיש אשר על בית יוסף ירד ירדנו בתחלה לשבור אוכל ולא המתינו עד כלות פרוטה מן הכיס. אשר ידמה כי שמו בכליהם כסף או זהב. דרק בתחלה תיכף כאשר התחיל הרעב ירדנו לשבר אוכל ותודה לשם כי יש לנו רוב כסף או זהב וכל סגולות מלכים והבן.

אלקים יחנך בני. לחיבתו קראו בנו אבל מכל מקום למדנו שהיה יכול להיות בנו אם כי לא היה גדול ממנו רק שמונה שנה וזה כמו שביארו בריש פרק בן סו"מ דדורות הראשונים ילדו לשמונה שנים ולמדנו כי יוסף נגמר אצלו כלי ההולדה לשמונה שנים ובכל זה בעודו בן י"ח שנים התאפק על יצרו ותוקף חומו מאשת פוטיפר.

וישימו לו לבדו ולהם לבדם ולמצרים האוכלים אתו כו' הכונה. הם בני ביתו ואשתו ובניו אשר היו מצרים. כי לא יוכלון המצרים לאכל לחם כו'. ואם יאכל עמהם הלא יאמרו כי הוא אינו מצרי אשר אוכל עמהם. ואם יאכל הוא ובני ביתו. והם לבדם. הלא אין זה מדרך הכבוד לבייש אותם אשר יאכלו לבדם על שולחנו. ולכן אכל הוא לבדו ובני ביתו לבדם. והם לבדם כדי שלא יתביישו, לכן אמר ותרב משאת בנימין מהיכן ממשאת כולם שכל אחד נתן: אסנת ומנשה ואפרים כמוש"פ רז"ל כי הם היו המצרים האוכלים עמו לחם.

וישתו וישכרו עמו. ספר זה הכתוב כי במכוון עשה זה יוסף שכאשר יאמר שבנימין גנב הגביע איך יקחהו לגנב בתוך ביתו לעבד ומי הוא המחזיק גנב בתוך ביתו לכן שתו יין ויאמר שהרבה יין עושה ומחמת שהיה שתוי ומלא יין חמד הגביע אשר ינחש בו יוסף אך הם יצאו כאור הבוקר וישנו בלילה אחר הסעודה ואלו שתו יין הלא שינה מפיגתם לכן וישכרו עמו ששתו יותר מרביעית כדי לשכר ואין שינה מפיגתו אדרבה כ"ש ששינה משכרתו כדאמר עירובין דף ס"ד והיה טוען שעל ידי מה שהיה שתוי ושכור גנב הגביע הזה ודו"ק.

וישבו לפניו הבכור כו' זה מורה דיוסף היה מקרב את בני השפחות כפי רז"ל ולכן מן פרשה וישב לא נזכר שם שפחה על האמהות ובפ' ויגש בני בלהה בני זלפה אשר נתן לבן ולא כתב לשפחה ולכן הושיב אותם כסדר תולדותם ולא הקדים על בני האמהות לבני הגבירות כמו במנין של במדבר רק כמו באפוד יעוין סוטה דף ל"ו עתידין אחיך

שיכתבו על אבני אפוד. וזה נשי אביו שהיו כנשי אביו אצלו. או משום שלאחרי מות לאה ורחל לא זכר עליהם שם שפחה.

גם עתה כדבריכם כן הוא. אינו מדוקדק לכל הפירושים. ועיין באלשיך ונראה דלכוונה שניה רמז להן. שאם היה כפי אשר אמרתי קודם כי הוא כסף אחר אז היה הקו"ח שלכן טוב שאיך תגנובו, אבל גם עתה כדבריכם שהכסף הושב בכונה להתנפל עליכם. כן הוא שבאמת צוה יוסף להשיב בכונה, ולכך החזרתם שחשבתם כן שהושב בכונה ולכך הקדמתם להשיב אבל הגנבה מכם לא יבצר לגנוב כסף או זהב.

אשר ימצא אתו יהיה לי עבד כו'. פירוש. כי איש כזה אשר לא אמון בו והוא גונב משלחן זרים לא יאות לקבלו לעבוד שר גדול כיוסף רק יהיה מאנשים העובדים את עבדו. אמנם כאשר אמר יוסף הוא יהיה לי עבד אז הבינו כי רק עלילה הוא מבקש וכי לא גנב שלולי כן לא היה לוקח איש כזה לעבד בבית אדון מצרים ולכך ויגש אליו יהודה ויאמר כו'.

הלא ידעתם כי נחש ינחש איש אשר כמוני. פירוש. שמא יאמרו שכוונו כמו שגנבה רחל התרפים להפריש לבן מעו"ג כן כוונו להסיר יוסף מניחוש דב"נ הוזהרו על הכישוף לזה אמר כי מובן הדבר כי בזה לא יפרישו אותו מניחוש. ונחש ינחש אם לא בגביע ינחש בדבר אחר.

ויגש

ואחיו מת אמרו כן, דלפי ידיעתם איך היה מקושר יוסף לאביו בטח אלו הי' בחיים היה מודיע לאביו במכתב מקומו וזה מקרי ברי. רש"י בכתובות דף כ"ב באומרת ברי לי שאלו הי' קיים היה בא ועיין ר"ן שם ודו"ק.

ולא יכול יוסף להתאפק לכל הנצבים. ר"ל כי רצה להתאפק ולהביא את יעקב לקיים השמש והירח כו'. משתחווים לי, ולא היה לו לרחם עליהם כאשר לא שמעו בהתחננו אליהם אך שלא היה נאות לפני האנשים הנצבים שלא ידעו כל המאורע והיה נראה כאכזר וכלב בליעל בלתי חונן ולא היה יכול להתאפק בסיבת כל הנצבים עליו.

כי פי המדבר אליכם. פירוש. שרצונו היה להתאפק ולהביא באופנים האלה את יעקב (כמפורש במדרש) אך היה סבור שלא ירד כי בחוץ אין רוח הקודש שורה דרק כ"ז שנאבד יוסף לא שרתה עליו שכינה שאין שכינה שורה מעצבות אבל כיון שיודע ליעקב מיד ישיג רוה"ק ושוב לא ירצה לבא למצרים לכן אמר כי פי המדבר וכו' כי ידוע מאמרם בתענית. על נהר כבר אשר היה מכבר. וא"כ כיון ששרתה עליו שכינה בא"י שוב לא יפסיק אף בחו"ל וזה אמר כי פי המדבר ר"ל בלשון רוח הקודש כמו בארץ ישראל ודו"ק.

או יאמר שלא יעלה בדעתו שהוא נצרך לטובתו היינו שאינו מכובד במצרים כי יוסף היה עבד ומבית האסורים יצא למלוך לכן לכבוד לו אם יבוא יעקב הגדול בשמו וביחוסו והוא נשיא אלקים למצרים, אבל לא חש לטובת אביו, לכן אמר אחרי הצעת דבריו הקודמים שחש רק לטובתם והנה עיניכם רואות כו' פי המדבר הוא רק אליכם לטובתכם ולהצלחתכם הנמרצה. כי כבודי הוא במעלה ראשונה אשר לא יתכן להיות גדול מזה, וכן כבודו הוא בתכלית בכל מילי, והוא שלא מכל צד לא יוסיפון בי מעלה רק הוא לטובתכם ואליכם דייקא ופשוט.

או יאמר באופן אחר שלא יאמר יעקב שיהיה בארץ כנען ויכלכלנו בשלוח לו שם מזון ומחיה לכן אמר כי זה לא יתכן אשר ישלח איש נכרי לארץ אבותיו מזון ומחיה הלא יאמרו כי צופה להוציא חלב הארץ והוא נכרי ואינו אוהב לארץ מצרים ולא חפץ בטובתה. אמנם אם היה יוסף מצרי בכל הליכותיו ובלשונו אז אמרו המצרים ששכח ארץ מולדתו ולא חשדוהו בזה. אבל אתם רואים כי פי המדבר אליכם בלשון הקודש עברי אנכי בכל דבר. הלא בטח יחשדוני בכל זה כבוגד בארץ מצרים ודו"ק.

עגלות עפ"י פרעה שסוסים לא היו מוציאים במצרים לחוץ למדינה בלי רשיון וכשהיו יוצאים היו מסרסים וכמו שאמרו במשנה שאין פרה וחזירה כו' וסרוס אסור לב"נ וא"כ היה עובר יוסף על לפני עור יעוין במ"צ צ"א לכן הוכרח לשלוח עפ"י פרעה שהוא צוה לסרסן ולשלוח עגלות וזה עפ"י פרעה ודו"ק.

ויזבח כו' לאלקי אביו יצחק. משום דאמרו סוף פ"ק במגילה דנענש על שלא כבד אביו כ"ב שנה. היה ירא שמא יענש מדה כנגד מדה שיוסף לא יכבד אותו וכיו"ב ולכן זבח זבחים לעורר רחמים על שלא היה אצל אביו יצחק לכבדו. ודע דאמרו אבל כל ז' אינו משלח קרבנותיו דכתיב שלמים בזמן שהוא שלם (מו"ק ט"ו) ולכן בשעה שפירש ממנו יוסף והתאבל עליו יעקב כל הימים והיה חסר שפרשה ממנו שכינה לא הקריב קרבנות אולם כשידע שיוסף חי ותחי רוח וכתרגומו רוח נבואה לא היה חסר משלימותו, לכן אמר ויסע יעקב וכל אשר לו. שכל אשר לו בכוחות נפשו היו שלמים אתו לכן נסע באר שבע ויזבח זבחים. והנה היין והשמן שעשה יעקב בבית אל על המצבה היא מנחת נסכים דמתנדב אדם יין ושמן בפני עצמן ולא היו נסכים לזבח דהא היו על האבן ולא על המזבח. וקיי"ל דהני דברים דהווי כמנחה אין שנים מתנדבין וכמו דתנן בספרא כשם שאין שנים מתנדבין מנחה כך אין מביאין לא יין ולא עצים כו' רק או ביחיד או בצבור. וכאן הקריב בשבילו ובשביל כל בניו והיה חסר יוסף ובניו שהיו במצרים לא היה יכול

להקריב מנחה ונסכים לכן רק ויזבח זבחים כו' ולא יצק שמן ויין. וזה מאמרם במד"ר על ברית השבטים הקריב הוא שהקריב עבור השבטים והיו כשותפים בקרבנן ודו"ק.
או יתכן דאין מנחה ונסכים בבמת צבור לר' יהודא ורבנן עיין זבחים קי"ז ובתוספות. ולכן בית אל היה דינו כירושלים. ונראה מרז"ל שזה ירושלים שיעקב קראו בית אל יעוין רש"י ויצא ובפרק גיד הנשה (חולין צ"א.) אבל בבאר שבע וכן בעיר שכם לא הקריב נסכים ושמן דהיה להם דין במת צבור ודו"ק בכ"ז.
או יתכן דהיה מקריב מעשר בהמה כמו שאמר וכל אשר תתן לי עשר כו' ולכן מעשר בהמה של חוצה לארץ לא קרב. כמו"ש ריש פרק מעשר בהמה לכן לא הקריב בבואו לארץ מפדן ארם.
ויאמר אלקים כו' במראות הלילה כו'. הנה אצל אברהם ויצחק לא מצאנו זה רק ביעקב כאן ובויצא היינו מפני שהיה מוכן לצאת לחו"ל לגור. לכן בא אליו התגלות אלקות בלילה להראות שאף בלילה בחשכת הגלות שורה שכינה בישראל כמו שאמרו גלו לבבל שכינה עמהם וזה אברהם תקן תפילת שחרית ויצחק מנחה ויעקב ערבית והן איברים ופדרים שהן קריבין בין ביום בין בלילה והנה אמרו ז"ל שאין השכינה שורה בחו"ל רק למי שהיה רואה בארץ ישראל כמו שאמרו על יחזקאל סוף מוע"ק לכן סוף עבודה כמו הקטרת איברים שכבר נשחט ונזרק ביום נוהג אף בלילה. בינה זה ולזה אמר יענך ד' ביום צרה ישגבך שם אלקי יעקב שבזמן שהם בצרה ובחשכת לילה ישגבך אלקי יעקב שנגלה אליו בלילה ודו"ק.
ומזה יצא לנו מוסר השכל שכאשר ישראל אוחזין אל הקבלה הנאותה והולכים בדרכי ולמודי אבותיהם אז הישראלי הוא גוי איתן עתיק יומין אשר נגלו אליו האלקים בהיות המקדש על מכונו אז שורה השכינה עמהם גם בחו"ל גם בלילה אבל בזמן ששכחו ברית אבותיהם ואינם הולכים בדרכיהם אז כשהם בפני עצמם הלא אין שכינה שורה בחו"ל ונסתלקה שכינה מהם ונתונים למשסה ולבז. כי שאינו חושב עצמו לגוי עתיק שכבר ראה והיה דבר ד' אליו ודו"ק.
בזה יובן מה דאמר (ירמי' ל"ב) כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת כו' להסירה מעל פני הוא כי בגבעון כתוב בלילה הוא נראה אלקים לשלמה זה בבמת צבור וכשנבנה הבהמ"ק והתפלל והיה גלוי שכינה כתוב וירא ד' אל שלמה בלילה בדבה"י ולא זכה להראות אליו ד' כי אחרי גלוי שכינה כזאת לעיני כל ישראל יען כיום גזר על ישראל שיגלו על שנשא בת פרעה כו' לכן היה מתגלה להם בלילה להורות שגם בגלותן יהיה ד' עמהם ולזה אמר במלכים בגבעון נראה ד' אל שלמה בחלום הלילה ולכשנבנה בהמ"ק

וירא ד' אל שלמה שנית כאשר נראה אליו בגבעון לא במעלה גבוה יותר רק כמו בגבעון. ודו"ק.

אנכי ארד עמך וכו' ויוסף ישית ידו על עיניך. יתכן כי אמר לו שבל יחקור בעיונו ובעיניו השכלים על תכלית ומהות הענין שצריך לירד למצרים ולעלות כי מה זה תכלית וסבה לאיזו שלמות. שלאברהם אמר לילך לארץ כנען להשאר שם בארץ המיוחדת לו אך לילך למצרים מה זה תכלית. אמר כי הענין של יוסף ישית ידו על עיניך שזה הענין יעצום עיניך שבל תחקור ובל תסתכל אחרי דרכי ההשגחה כי רמו. כי מי מלל זה אשר הצער של יוסף יהא לתכלית נרצה כזה שידור במצרים ויהי לשליט ויפרסם דעות צודקות וכל הארץ יהיו כפופים לו הלא זה הענין די לשום יד ולכסות השקפת עיניך והבטת הבנתך המוחשת וזה ע"ד צחות.

בנותיו ובנות בניו הביא אתו לפי הפשט הוא מכוון על נשי בניו וכדאמר במדרש רבה פ' וישב על קרא דכל בניו וכל בנותיו כו' וזה רמז מה שחושב ובני בניו אתו, והפסיק במלת אתו ואחר זה בנותיו כו' אתו להורות דהיו אסורין בתשמיש בבואן מצרים מפני הרעב דאסורים בתשמיש כמו שדרשו על קרא דוליוסף יולד כו' בטרם תבוא שנת הרעב בתענית, וזה כמו שכתוב בנח בבואן אל התבה ודו"ק.

אלה בני זלפה וכו' שש עשרה נפש, בכולהו כתיב ילד ליעקב כל נפש, וכאן לא כתיב כל, ויתכן, מפני שאמר בספר הישר שסרח איננה בת אשר רק בת אשתו ונתגדלה אצל אשר לכן לא אמר כל.

בני רחל אשת יעקב יוסף ובנימין. לפי שמצאנו באברהם ששלח בן פלגשו וכן ביפתח בן אשה זונה גרשוהו אחיו מבית אביו וכו' באו אחי יוסף עם אביהם שלא יאמרו מסתמא הוא בן אשה פחותה ויגרשוהו מבית אביו לכן פרסמוהו כי אמו עקרו של בית ואחיו בן אמו בנימין אשר לא עזבו ובשבילו חרדו כל החרדה הזאת ופשוט.

בני רחל כו' אשר ילד ליעקב ולא כתוב אשר ילדה ליעקב כמו בשאר נשים לפי התרגום יונתן שבתוך הבטן הוחלפו יוסף מבטן לאה לתוך בטן רחל אם כן לפי מה שדרשו בסוף פ' המפלת דאשר ילדה הוא על הריון שאשה מזרעת תחלה יולדת זכר אם כן לא היה הזריעה מרחל לכן רק על הלידה לבד כתיב אשר ילד ודו"ק.

וצאנם ובקרם כו' לא זכר הנשים כמו שזכר פרעה משום שכבר קרה להם בשרה וחשש שמא גם בנשיהם.

ויתן להם יוסף לחם בסוסים ובמקנה כו' ובחמורים בין סוסים לחמורים ולהלן בוארא גבי דבר כתוב בסוסים ובחמורים כו' נראה משום דאמרו כל שאין עיבורן שוה אינן

יולדין זמ"ז בריש בכורות וסוס וחמור עיבורן שוה ויולדין פרדות אם כן הלכה דבני נח נצטוו על הרבעת כלאי בהמה כפסק רמב"ם ואסור למוסרן לעו"ג דירביע ויעבור על לפני עור כפסק רמב"ם וכמו שפירש הפרישה. לכן לא מסר יוסף לעבדיו להיות כאחד. ולכן הפסיק וכתב מקנה צאן ובקר. בינתיים שזה לא ירביעו כיון שאינן יולדין זה מזה ודו"ק.

קנה אותנו ואת אדמתנו כו' אולם יוסף שנא מאד את קנין העבדות להיות שליט אדם באדם לרע לו. לכן אמר ויקן יוסף את כל אדמת מצרים לפרעה אבל לא אותם לעבדים, רק הארץ תהא קנויה לפרעה והם יהיו קנוים לשעה להיות עובדים עבור לחמם ולהיות שכירי ימים לעבודת שדה. ולכן אמר יוסף הן קניתי אתכם היום. פירוש לזמן ואת אדמתכם לעולם לפרעה לכן העביר אותן בערים שבל יהיו כמחזיקים באדמתם ובמה יוכר שקנה את אדמתם. אם הם לא נמכרו ויושבים על נחלתם ודו"ק.

ונהיה ולא כו' והאדמה לא תשם כו'. זה אינו בכרמים ופרדסים שאינם צריכים זרע להם רק מפני שחזק עליהם הרעב מכרו איש שדהו ובזה המוכר שדה מכר גם האילנות וכפירוש רשב"ם דף ס"ט על קרא דויקם שדה עפרון כו'. ובמשנה ברשב"ם ס"ח נאמר ותהי הארץ לפרעה ואמר הא לכם זרע והיה בתבואות אבל לא בפירות האילנות אבל הארץ היתה כולה לפרעה גם כרמים.

קניתי היום אתכם ואת אדמתכם לפרעה. ספרה התורה לנו זאת. מפני דהתורה אמרה ושאלה אשה משכנתה וכו' כלי כסף וזהב ושמלות, וכבר צעקו אנשי מצרים לפני אלכסנדר מוקדון תנו לנו כסף וזהב ששאלתם והשיב להם גביהה בן פסיסא בפ' חלק צ"א תנו לנו שכר עבודה של ששים רבוא שעבדתם עמהם במצרים רד"ו שנה יעו"ש ובמדרש והא עבודה עבדו למלך מצרים כמו שכתוב ויבנו את פיתום וכו' לפרעה ואיך נטלו מאת העם כלי כסף וזהב. אך כיון שפרעה קנה אותם והמה וכל מה שלהם שייך למלך מצרים והכל שלו אז שפיר נטלו דמי עבודתם ודו"ק.

בהפטרה יהודה ובני ישראל חבריו אפרים ובית ישראל כו' כי בני יהודה הי' להם מקדש והיו עולים לרגל כדין זכרים ועץ אפרים לא הי' להם מקדש ולא עלו לרגל כדין בית ישראל אלו הנשים ודו"ק.

ויחי

ויחי יעקב בארץ מצרים וכו' הענין. שהאדם יש אחד שחי לעצמו [גם זה טוב] ויש שחי לבני ביתו ויש שחי לעירו ויש שחי לכל העולם וע"ז נאמר וצדיק יסוד עולם. ויעקב אבינו לא בעירו לבד היה חי ולא בארץ גושן לבד רק בכל ארץ מצרים והיינו שפסק הרעב

ממצרים שברך לפרעה שיעלה היאור בשבילו. וזה שאמרו אבל כבד זה למצרים ולא לארץ גושן בלבד. שחזר הרעב למקומו אחר פטירתו, ולכן רבינו הקדוש קרי אנפשיה וחייא יהודה י"ז שנים בציפורי היינו שמענוותנותו הקטין כבודו שאינו חי רק בצפורי אבל האמת שר"ח צווח אי לכם עוברות שבא"י הרי שכבודו הגין על כל ארץ ישראל ודו"ק: וזה שראו אחי יוסף כי מת אביהם. היינו שחזר הרעב למקומו וכמאמר הספרי פ' עקב ולכן יראו מפני יוסף. עוד יש לאמר, דידוע דקבר צדיק מכפר ומצאנו לירמיה שהלך על קברי האבות. וקבר משה מכפר על עון פעור כמאמרם בסוטה. וזה שאמרו אבל כבד זה למצרים היינו מה שאין הקבר במצרים ודייקו זה והבן.

וישתחו ישראל על ראש המטה. ועוד שנשבה לבין הגוים והוא עומד בצדקו לשון רש"י ופירושו שיוסף היה חי מאה ועשר שנים. ופלגא דלהון נ"ה ושלשים שנה היה בעמדו לפני פרעה ושבע שני השבע. ושנתים הרעב. וי"ז שנה שחי יעקב במצרים הרי בס"ה נ"ו ובזה דייק רש"י והוא עומד בצדקו דעברו רוב שנותיו ולא חטא שוב לא יחטא. ודו"ק.

ויאמר ליוסף הנה אביך חולה כו'. הנה לא היה אז האזהרה של לא יוכל לבכר. אמנם בכ"ז היה אז דין בכורה כמו נחלות אחר מתן תורה והאבות עשו דבריהם על פי התורה אם לא מה שראו צורך גדול לפי הזמן לכן הדין דמנחיל אדם את בניו לר' יוחנן בן ברוקא כמה שירצה שירבה לאחד וימעט לאחד הוי רק כשהוא שכיב מרע לכן כשהיה חולה לקח מנשה ואפרים. והזמין הקב"ה דין מנשה ואפרים להראות כי לא מאהבת רחל או מפחיתות לאה העביר הבכורה מראובן ליוסף דהרי מנשה ואפרים הן מאם אחד ובכל זה וישם אפרים לפני מנשה ודבר הנאמר ע"י נביא אינו יכול להשתנות מטובה, לכן לא זכר יעקב מה שנאמר לך אתננה שכיון שההבטחה לעצמו יכול להשתנות, אבל לזרעו הרי נאמר ע"י נביא ואינו יכול להשתנות והוי כמוחזק ולכן יכול להנחיל לבניו. ומשום זה אמר נראה אלי בלוז כו'. ונתתי את הארץ הזאת לזרעך אחריך אחוזת עולם והוי כמוחזק שכיון שאינו יכול להשתנות מפני החטא, לכן יכול להנחיל את בניו דבראוי לא אמר ריב"ב דיכול להנחיל לבניו וכמו שפסקו האחרונים ודו"ק.

ועתה שני בניך הנולדים לך כו' אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי. פירוש. שהשם הבטיח לו שיתן הארץ הזאת לזרעו אחוזת עולם. אולם אפרים ומנשה כעת היינו בזמן הזה יהיו כראובן ושמעון. אבל בבוא הגואל האחרון יהיו לאחדים כמו שפרשו רש"י ותוספות פרק יש נוחלין (בבא בתרא דף קכ"ב) מקרא דכתיב שער יוסף אחד, וזה שאמר ועתה יטלו שני בניך שני חלקים.

אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי. פירוש דארץ ישראל הוי מוחזקת מורשה מאבותיהם א"כ אם היה עושה ליוסף בכור הרי היה מנשה בכור אצל יוסף והיה לפ"ז נוטל מנשה שני חלקים משני חלקי יוסף ואפרים רק השליש, לכן אמר כי לא נתן ליוסף רק לבניו שיהיו כבניו. וכן כתוב בדברי הימים נתנה בכורתו לבני יוסף כו' וא"כ אפרים שוה למנשה לכן לא הקפיד יוסף רק על אשר ישית יד ימינו ולא מה שהקדים אפרים למנשה באמירתו. ולכן אמר ידעתי כשאמרתי אפרים ומנשה גם ידעתי עכשיו ובמכוון אמרתי ועשיתי כך ודו"ק.

ואני בבואי מפדן מתה עלי רחל כו'. הענין שחשש שמא יאחר שבועתו להוליכו לארץ ישראל, לכן רמז לו כי רחל מתה עליו היינו בשבילו שאיחר את נדרו.

מתה עלי רחל. רבותינו פירשו בסבתי ובשבילי על שאחר נדרו ואמר את אשר תמצא כו' לא יחי' ואולי יתכן לפי דברי רמב"ן דנתעברה בחו"ל ומעת בואה בגבול הארץ לא נגע בה. יתכן כי משום זה לא היה זריז ומלובן כאמרו סוף פרק המפלת לכן קשתה בלדתה.

ואקברה שם בדרך בעוד כברת ארץ כו' מכאן רמז למה שאמרו ז"ל בירושלמי דמת מצוה קנה מקומו דוקא כשהוא חוץ לתחום, אבל אם הוא תוך תחום העיר מביאו לבית הקברות ולכן אמר כי היה עוד כברת ארץ תחום שבת, ולכן לא הביאה לבית הקברות רק ואקברה שם וכו' ודו"ק.

ראה פניך לא פיללתי כו' בגמרא ב"ב דף קצ"א מכיר בן מנשה ויאיר בן מנשה נולדו בימי יעקב ופירש רשב"ם גמרא ולענ"ד י"ל עפ"י מה דדריש בל"ב מדות דר"א בנו של ריה"ג גם לרבות גם הארי וגם כו' הדוב לרבות גוריהן. וכן מות יומתו גם שניהם לרבות מעוברת שסוקלין ולדה. וא"כ גם הכא דרשינן קרא ראה פניך וכו' גם את זרעך דגם לרבות ולדותיהן, וזה נכון.

גם הוא יהיה לעם וגם הוא יגדל. לפי מה שבארתי שבגם את זרעך מרבינן גם מכיר ויאיר בני מנשה יש לפרש שלכן אמר גם הוא יהיה לעם זה מכיר בן מנשה וגם הוא יגדל זה יאיר בן מנשה שפירש רש"י בפסוק ויקרא אתהן חוות יאיר כו' לפי שלא היו לו בנים לכן אמר וגם הוא יגדל אבל לא יהיה לעם ודו"ק.

בחרבי ובקשתי ת"א בצלותי ובעותי. צלותי הוא סדר תפלה הקבוע כמוש"א השבח והתפלה וההודאה מעכבין (תוספתא מנחות) ובעותי הוא בקשה אשר אמרו אם רצה אדם לחדש בתפלתו מעין כל ברכה שואל אדם צרכיו יעוין פ"ק דע"ז בזה. והנה הנפק"מ. כי סדר תפלה שזו עבודה קבועה אין הכוונה מעכב ואם כוון לבבו באבות סגי ובכוונה מועטת סגי לא כן בחידוש שמבקש האדם צרכיו ומחדש בעי כוונה יתירה ואולי נכלל

זה בהא דאמרו פ"ק דתענית אין תפילתו של אדם נשמעת אלא א"כ משים נפשו בכפו והא כו'. ולבם לא נכון עמו כו' ואעפ"כ והוא רחום יכפר עון לא קשיא כאן ביחיד כאן בצבור פירוש שסדר התפלה שהוא בצבור אף שהוא בלא כוונה מתקבלת. לא כן הבקשה החדשה היא צריכה להיות בכוונה מופלגת, ואמרו בירושלמי ברכות שאחיתופל היה מתפלל ג' תפלות חדשות בכל יום [אולי ע"ז אמר דוד במזמור שאמר על אחיתופל ערב ובוקר וצהרים אשיחה כי אין אני מתפלל יותר מהחיוב וישמע קולי] והנה חרב הוא בעצמו מזיק שברזל שיש לו חדוד ממית בכל שהוא ואין צריך אומד (כ"מ פ"ג מרוצח) אבל הקשת בעצמו אינו מזיק רק כח המורה. ותלוי לפי כח ורחוק המורה בקשת, לזה קרא לתפלה בשם חרבי שהיא אף בלא כונה מרובה. ובעותי בשם קשתי. שהיא כמו קשת שהיא עד שמשים נפשו בכפו, ולכן אמר ברכות דף ה' כל הקורא ק"ש על מטתו כאלו אוחז חרב של שתי פיות כו' כי על מטתו איננה בכוונה מרובה. ולכן אמר שמע ד' תחינתי זה בקשתי שצריכה כוונה מרובה כש"כ ד' תפלתי יקח. שא"צ כוונה כ"כ ודו"ק היטב.

ידך בעורף אויבך ישתחוו לך בני אביך. בתוספתא ברכות נאמרו טעמים מפני מה זכה יהודה למלכות יעו"ש. ואולי יתכן עוד כי בשמואל א' ט"ו וישמע שאול את העם ויפקדם בטלאים ומאתים אלף רגלי ועשרת אלפים איש יהודה ולבסוף כתוב ויחמול שאול והעם כו'. ונראה כי אך העם חמל. אבל מספר אנשי יהודה החרימום בלא חמלה ולכן כיון שלא חטאו בעמלק זכו במלכות ונכון וזה שאמר משום שידך בעורף אויבך שלא תחמול על עמלק לכן ישתחוו כו' וזהו שני מצות להכרית זרעו של עמלק ולהקים להם מלך ודו"ק.

ויהי למס עובד. פירוש כי עבודתו בתורה נותן ממנה מס לזבולון וכמו שדרשו ז"ל על פסוק שמח ישכר באהליך וזבולון בצאתיך. ובסוטה כשמעון אחי עזריה והבן.

ברכות אביך גברו על ברכות הורי וכו' תהיין וכו' נזיר אחיו הענין. דכל בניו של יעקב היו מצערים את אביהם במה שלא הגידו לו ממכירתו. אולם יוסף היה מצער עצמו כל הכ"ב שנה שלא שתה יין וכמאמרם נזיר אחיו שהיה נזיר מן היין. וזה שאמר ברכות אביך כו' לראש יוסף ולקדקד נזיר אחיו ולא לבניו הנותרים שלא נזהרו בכבוד אביהם ודו"ק.

כל אלה שבטי ישראל שנים עשר. יתכן דהמה דברי יעקב אעפ"י שלא ברכתי את השלש הראשונים בכ"ז כל אלה הם שבטי ישראל ובכללותם נקראו בשם ישראל. ואולי כוון למה דאמרו ריש פרק יש נוחלין גמירי דלא כלה שבטא והשבט יהיה בפני עצמו ולא ימחה שבט מישראל ודו"ק.

וידבר יוסף אל בית פרעה כו' כו' לשיטת רמב"ן אונן כ"ז שלא נקבר אסור לסוך ולרחוץ ולקשט וגם לרמב"ם דאונן שרי אין זה מדרך הנימוס וכבוד אביו לסוך וללבוש בגדי שררות כפי הראוי להיות בבואו אל המלך בעוד אביו מת מוטל לפניו לכן לא היה יכול לכנס אל פרעה לדבר עמו.

אבי השביעני לאמור. לא אמר לו כי הוא בעצמו נשבע אנכי אעשה כו' רק השביעני שלא יהיה כבוגד בעמו ובארצו שהמליכוהו ועשו לו טובה הרבה ובכל זה אביו האלקי אשר קברו היה לתפארת להמצריים הוציאו ארצה כנען לכן אמר כי אביו השביעו לקברו בקבר הכין לו בחייו משום דאדם יכול להשביע חבירו בדבר שברשותו כדעת רבינו הר"ם פר"ק משבועות יעו"ש. לכן השביעו שיוליך אותו ולא יקברהו במצרים כי אמנם אחר שמת האדם אין הגוף דבר שברשותו שאז לאו בר זכיה הוי והגוף אינו שלו (רק מדין כבוד) אולם יעקב אבינו לא מת והוא חי נמצא כי הוא עדיין הגוף ברשותו ויכול להשביעו שלא יקברו במצרים ודו"ק.

ויעש לאביו אבל שבעת ימים. בירושלמי מו"ק דרשו ז' ימי אבלות. והיינו לכל חיל פרעה אשר לא יכלו עבור בארץ אחרת כמו בסוס ורכב ופרשים והוי בעי לאהדורי מגבול הארץ ולדידהו הוי כדאמר רבא מו"ק כ"ב מכי מהדרו אפייהו מאבולא דסיכרא חייל אבילות ולכן עשו אבל דלדידהו כמו שנסתם הגולל. ולכן אמרו אבל כבד זה למצרים דאילו לבניו עדיין לא חיילא אבילות עד הקבורה. ולכן שב אחרי קברו אביו אחרי מופלג ששהו ז' ימים ולמ"ד אחרי סמוך הוא כמוש"כ בשו"ע שאם הוא קרוא להמושל. שכן אמר ואשובה ודו"ק.

מספד גדול וכבד מאד. תנא אפילו סוסים אפילו חמורים דחמור ידע אבוס בעליו. ובספרי ובתוספתא סוטה אמר דכיון שמת יעקב חזר הרעב למקומו וכתוב וינהלם בסוסים כו' ולזה אמרו דגם סוסים וחמורים הרגישו במותו של יעקב ופשוט.

בזוה"ק בפרשתינו דף רי"ט א"ל כד מתער קב"ה ימינא דיליה אתמנע מותא מן עלמא ולא יתער האי ימינא אלא כד יתערון ישראל בימינא דקוב"ה ומאי ניהו תורה דכתיב בה מימינו אש דת למו בההוא זימנא ימין ד' עושה חיל לא אמות. הפירוש עפ"י מה דאמרינן בשבת מניחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה והפירוש, הוא דעניני תפלה קבועין על הזמנים ערב ובוקר וצהרים. וכן הברכות כולן כד מיתער משינתיה כו' כד מסיים מסאני כו' והמה על ענינים גשמיים, ולא מצאנו בהאישים הרוחניים תפלה רק שירה שאין שירה אלא תורה שנאמר כתוב השירה הזאת, והנה הזמן הוא בא מהקפי הגלגלים ותהלוכות השמים. לא כן תורה שחיובה תמיד בלא הפסק והיא למעלה מן הזמן וכל

הנבראים כולם. והזמן הוא הדק שבגשמים כי כמעט אינו מורגש לרוב דקותו. וזה התפלה הוא קיום העולם הגשמי, מקום הנמצא בו זמן וזה מניחין חיי עולם. התורה היא חיותה של כל העולמות וכל הנבראים גשמיים ורוחנים ועוסקים בחיי שעה שהתפלה היא חיותה של השעה והזמן ולמעלה מן הזמן אין מקום לתפלה ודו"ק.

ובמובן זה אמר ר' אליעזר ריש פרק ב' דיו"ט מניחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה פי' דלר' אליעזר הוי שמחת יו"ט מצוה כמו תפלה נגד תורה וזה שעוסקין בחיי שעה שהוא שמחת יו"ט שהיא מצוה והיא תלוי' בזמן וזה קיום הגשמי אבל תורה היא חיי עולם שבמקום שאין גשם כלל עוסקין בתורה אבל לרבנן הוי שמחת יו"ט חובה ומי שעוסק בתורה ואינו מקיים שמחת יו"ט הוי כלומד ע"מ שלא לעשות וכדאמר ירושלמי ריש ברכות ואכמ"ל.

וזה הענין שאדם הראשון היה גבוה מסוף העולם ועד סופו שבשכלו השיג כל שלמות הנבראים והעלולים מכל הנבראים וכיון שאכל מעץ הדעת הוקטן קומתו. היינו שאבד בהירות רוחנותו ונשאר מונח ואמון בחיק הטבע וגבהו מאה אמה [הוא מאה ברכות שמיוסדים על כל צרכי האדם הטבעים והבן] וההנהגה הטבעית מכונה בשם שמאל והרוחנית בשם ימין וזה שדרש בספרי האזינו והמים להם חומה מימינם ומשמאלם מימינם זו תורה ומשמאלם זו תפילה והנה אם יאחזון ישראל בתורה אז תהי הנהגה הרוחנית האלקית ויהיה האדם רוחני ועצם פשוט שאינו מתפרד, לא כן בתפלה שההנהגה טבעית. והאדם מונח בחיק הטבע. והרכבתו נפרדת ולכן הוא בן תמותה, וזהו ותשת עלי כפכה כף כהה [וכמו שדרשו חז"ל ידכה יד כהה וזה יד שמאלו של הקב"ה הוא הנהגה טבעית.] לא כן אם ימין ד' רוממה אז לא אמות ויבלע המות לנצח בב"א וזה שדרש בזוה"ק רכ"ג שאני עמלא דאורייתא דלמעלה מן שמשא הוא והבן כל זה היטב.

כל הבוכה על אדם כשר הקב"ה סופרן ומניחן בבית גנזיו. (שבת פרק האורג) יובן עפ"י דברי הגמרא. ומי איכא בכיה קמיה קוב"ה והא כתיב עוז וחדוה במקומו לא קשיא כאן בבתי גוואי כאן בבתי בראי והציור מובן. שבטבע אין שום שנוי והרגש כלל, וזה סופרן בבית גנזיו. ופירוש בתי גוואי דשם קוב"ה בוכה כביכול ודו"ק.

כל מי שאינו בוכה על אדם כשר ראוי לקוברו בחייו שנאמר ויקברו בהר געש כו' שלא הספידוהו כהלכה. הענין, דיש בכיה על הפסד הת"ח. ואז הבכיה אפילו על זקן וישיש, והנה במשה מצאנו שנתקצרו שנותיו עבור ישראל לא כן יהושע מצאנו בגמרא ששהה

בכיבוש וחילוק כדי שיחיה יותר ולכן לא בכו על יהושע אולם בשביל הפסד אבי ישראל אין נפק"מ ולכן געש עליהם ההר ודו"ק.

הצדיק אבד ואין איש שם על לב פירושו עפ"י מה דמסקו תוס' ב"ק כ"ז ע"ב דמזיק בידים באונם דגניבה פטור ובאונס דכעין אבידה דקרובה לפשיעה חייב עיי"ש ומצאנו בב"מ פ"ב דרך הנוח (שמונחין בסדר) דרך נפילה ולכן אם הצדיק ימות כמות כל האדם אז הנה אונס כעין גניבה לא כן אם הצדיק מת דרך אבידה אז בחטאינו נאסף הצדיק וחייבין ע"ז משום אדם המזיק וזה הצדיק אבד ובכל זה ואין איש שם על לב ודו"ק.

ויהיו נא פ"ש ברוחך אלי פירוש כי הצדיק אחרי מותו אין בכוחו להשפיע רק מאור התורה שיושבין ועוסקין בישיבה של מעלה אבל מן המצות נעשה חפשי וזה פי שנים תורה ומצות. ואמר לו אם תראני לוקח מאתך אז אני חייב במצוות כאדם חי ולכך אמר בעירובין מ"ג דהני שב שמעתתא דאליהו אמרינהו כו' ואם לא פירוש כי אם אני נתהפך לרוחני כחנוך אז אין אתה רואה אותי בעת הלקיחה וכמו שפירשו קדמונים על הפסוק אחרי רואי עיי"ש וזה שימו לילות כימים על משים לילות כימים דאז ישפיע לכם קדושה מתורתו הלומד כעת בישיבה של מעלה הניעו ראש על צדיק כתמר שזה אין לו כעת כי במתים חפשי ודו"ק.

בשמחות מת לשבע ימים הוא מיתה של חיבה וזה ושבע ילין בל יפקד רע וכמו שדרשו בברכות אל תקרא ושבע אלא ושבע ודו"ק.

ברכות דף י"ח היה מהלך בבית הקברות כו' וס"ת בראשו הר"ז לועג לרש כו' ופירשו תוספות ורא"ש דה"ה דעל פה אסור לקרות כו' ולפי מה שפרשתי דתורה איכא גם בישיבה של מעלה וכמו דמצינו מקומות אין מספר אפשר דלקרות ע"פ שרי ורק לקרות מס"ת זהו גופיה מצוה דקורא מתוך הספר דדברים שבכתב א"א רשאי לקרות ע"פ דקלף ליכא בישיבה של מעלה במקום דליכא חומר והא דאסור לומר בפני המת אלא דברים של מת היינו משום דג' ימים נפשא טייסא על גופא כדאמר בירושלמי סוף יבמות לכן שפיר הוה לועג לרש כשקורא בתורה.

והנה התוס' ב"ב פרק הספינה [ובאורך בתוס' ר"י חסיד לברכות] כתבו דהך דלועג לרש היינו כמ"ד מצות אין בטלות לעתיד לבוא ולכך גבי כלאים בתכריכי של מת בנדה דף ס"ב אמר ר"י דאתיא כמ"ד בטלות לעתיד לבוא וזה פלא דהלא יחזורו ללבושיהן ע"י נס ופלא א"כ יכול להתהוות בגד עם ציצית והסבר הדבר ע"ד מושכל נראה דאם המצות הוא טוב החלטי אף אם אין יצר הרע המסית כו' אז מה שאינו מקיים המת מצוה היינו כמי שאין לו לולב במה יקיים המצוה שאין הגוף עמו אשר בו יוכל לקיים המצות המעשיות

הצריכים גוף לחול עליו ושפיר הוה לועג לרש, אבל אם תאמר דלעתיד כשאין יצר הרע כמו דכתיב ואת הצפוני ארחיק מאתכם (עיין סוף סוכה) אז המצות בטלות אלמא שאין המצות רק להסיר רוע החומר העוכר המסית האכזרי א"כ המתים שאין להם יצר הרע (כמו שמצינו פרק הספינה יצרא בהאי עלמא מי איכא) שוב אינם צריכים להמצות והרי זה כמי שאינו צמא שאינו צריך למים להסיר צמאונו ולא שייך לועג לרש ודו"ק.

ר"ה דף ח"י ע"ב זה ג' בתשרי שבו נהרג גדליה בן אחיקם ומי הרגו ישמעאל בן נתניה הרגו ללמוד ששקולה מיתתן של צדיקים כשריפת בית אלקינו כבר עמדו על הסתירה ממדרש איכה דקשה יותר מבית המקדש דכתיב הפלא פלאים: והנראה, דבמיתת הצדיק אין מי שיכפר ויגן על הרעה ועוד שנענשים על מיתתו, ובבהמ"ק אדרבא שפך חמתו על עצים ואבנים כדי שיתקיימו ישראל רק אין מי שיכפר ובטל אגודת הכללי מעם ד', והנה במיתת גדליה מצאנו לחז"ל בנדה דף ס"א שאדרבא הוא היה חייב בעצמו שיוחנן בן קרח אמר אליו שישמעאל בן נתניה נשכר ממלך בני עמון להרגך והאי לישנא בישא כו' למיחש מיבעי ולכן כתב ביד גדליה בן אחיקם רק שבטלה אגודת ישראל וכבה גחלתן לזה שקולה ולזה מקדים ומי הרגו ישמעאל בן נתניה הרגו לאמר אותו שהגיד לו יוחנן מקודם ואיהו לא חש א"כ על מיתתו לא נתחייבו ישראל מאומה לזה שקולה וכו' ודו"ק.

כד שכיב ר"י וכו' והבאתי את השמש בצהרים זה יומו של יאשיהו. היינו שידוע שהשמש וצבא השמים המה רוצים לעשות רצון בוראם בחשק בלתי מוגבל. רק שהשי"ת מעכבם בכח המושך וידוע לתוכנים ואכמ"ל והנה יאשיהו היה בעצמו הגורם למיתתו וכן ר' יוחנן כמפורש במלכים ובב"מ פרק הפועלים. כי השם יתברך הסיר כח המעכב ועשה סיבות אשר המה הגורמים לזה וזהו והבאתי את השמש בצהרים שהשמש רצה מצד עצמותה רק שהשי"ת הסיר המעכבים ודו"ק.

אוי נא לה אמרה רקת כי אבדה כלי חמדתה ר"ל כי אם הצדיק מת מתוך זקנה ומחלישות מתחילה מרגישים ההפסד מהתעליות ממנו הרחוקים וכשנחלש יותר גם מן הקרובים וכשמת גם מעירו אבל אם מת פתאום אז עדיין שמעתתיה מבדרן בעלמא רק הקרובים מרגישים תיכף וזה שאמר אוי נא לה פירוש שבטבריה מרגישים תיכף ההעדר, ולענין התועלת היו המאוחרים כמו"ש ארץ שנער הרה וילדה כו' והבן.

נראה לומר טעם על מה שאמרו חז"ל ולחם אנשים תאכל. כי כבר ידוע ענין הבריאה של האדם אשר נפש האדם בעצמותה היא שכל הנבדל. רק הוא כמו נהמא דכסופא שאין לה רק מחסד חנם לא כן בירידתה אשרי וטוב לה כי תאכל יגיע כפה וכבר קלסיה המגיד למרן ז"ל בזה ולכן כדי שלא ישאל האדם על דרכי ד' מה המה אם בן תמותה

הנהו למה הורד ממרום גאונו. ע"ז מאכילין אותו לחם אנשים פוק חזי נהמא דכסופי לחם חסד ותו לא תתלונן על דרכי השם והבן.

פקד יפקוד אתכם והעלה אתכם כו' הנה למדם כי לא יעלו בחומה עד בוא נביא מהשי"ת ויאמר פקד כו' וזה למוד לדורות שלא יעלו מעצמן ולא כמו שעשו בני אפרים שהקדימו הקץ וגם אם יאמר להם הנביא שיעלו לארץ אחרת הוא נביא שקר רק שיאמר שיעלו לארץ אשר נשבע לאבותינו וכמו שהיה במשה רבינו ודו"ק.

מה שהשביע יוסף את בני ישראל ולא את בניו משום שידע שבניו חלק מהם ירשו מעבר הירדן וירצו לקוברו אצלם ולא יעבירוהו את הירדן לכן צוה לבני ישראל שהם יקברוהו בארץ ישראל לא בעבר הירדן וכן היה כו' קברוהו בשכם כמו שכתוב ביהושע. ויעוין מכילתא ריש בשלח.

בהפטרה ושמרת את משמרת ד' פירוש יעשה משמרת למשמרת ד' וזהו סייגים שתקן שלמה עירובין ונט"י ושניות וכמו דיליף ביבמות פ"ב מקרא ושמרתם את משמרתי יעו"ש היטב: וזה דאמר במדרש חכמה לשלמה כחול על שפת הים כו' אף חכמה גדרה לשלמה זה הסייגים שתקן.

ואשר עשה לשני כו' הנה יתכן דהיה נודע מהנבואה לדוד אשר בימיו לא יבנה הבית כי אם שלמה יבנה כי איש מנוחה הוא ובעת חנוכה יתקדש בכבוד השי"ת וכמו שאמר ונקדש בכבודי וכן לבית עולמים, ולכן מצאנו ששרתה שכינה בבנין שלמה וירא כל העם וירונו כמו במשכן בימי משה וזה במלכים קם ושפיכות דמים מסלקת השכינה כמו שאמר בסוף מסעי בספרי על פסוק כי אני ד' שוכן בתוך בנ"י וכן אמור בדה"י כ"ח לא תבנה בית לשמי כו' ודמים שפכת לכן צוה לשלמה קודם בנין הבית להרוג את יואב וכאמור ולא תקחו כופר כדי שלא יהא עכוב להתגלות השכינה עון שפיכת דמים ודוק: וכפי הנראה אשר עשה לי הוא על שהרג את אבשלום כי דוד היה סבור כי יש להתנצל את אבשלום קצת על שהיה מוכרח בגזירת הנביא הנני מקים עליך כו' ושכב את נשיך ויעוי' דברי אמת לר"י בכר דוד דרוש א' בזה. ומצאתי כ"ז ב"ה ברלב"ג יעו"ש.

שמות

נבואת משה הוא למעלה מנבואת כל הנביאים שנבואת כולם הוא עפ"י אות ומופת וכל המאמין באותות יש בלבו דופי או שמוסמך עפ"י נביא מוחזק לנביא כמו אלישע ע"י אליהו. רק שהתורה אמרה להאמין לנביא שמראה אות ומופת כמו שצותה להאמין לעדים אעפ"י שאינו מן ההכרח שתמיד יעידו אמת וחנניה בן עזור יוכיח שהיה נביא

אמת ולסוף נעשה נביא שקר כמו שאמרו פרק הנחנקין לא כן משה רבינו שכל ישראל שמעו שהקב"ה מדבר למשה פנים אל פנים וכולם הגיעו למעלת הנבואה וראו איך הקב"ה מדבר עמו לכן אמר הנני בא אליך בעב הענן בעבור ישמעו כו' וגם בך יאמינו לעולם שכל זמן שהאמינו מצד האותות כמו במצרים היה קל הביטול ע"י נביא אחר שיראה אותות ומופתים לא כן עכשיו אף אם יבואו אלף רבבות נביאים באותות ומופתים לאמר בשם ד' לשנות קוצו של יו"ד מתורת משה לא נשמע לו ומצוה להמיתם כדין נביאי שקר כיון שעל נבואת משה אנו עדים בעצמינו וזה שאמר וגם בך יאמינו לעולם ודו"ק בכל דברי רבינו בהלכות יסודי התורה פרק ז' וח' כי כל דבריו קדושים וברוח נבואה אמרן בלי ספק.

וא"כ איך צוה השם שיאמינו לעולם במשה הא הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים ואין הידיעה מכרחת הבחירה ושמא יבחר משה אחר זה חלילה להוסיף מדעתו ועל כרחין שהשי"ת שלל ממנו הבחירה לגמרי ונשאר מוכרח כמלאכים. והטעם שהתכלית הוא הבחירה שבלא בחירה אין מעלה על האדם יותר מכל הנמצאים וכמו שאמרה צפרדע לדוד אל תזוח דעתך שהיא אומרת כל היום שירה היינו שמקיימת תמיד פעולת יוצרה בלי הפסק ועל צד המוסר כיוון דוד בהתבוננו מן הצפרדע שהאם בשביל שהוא בחירי יאסוף נועם זמירות הגיון לבו אבל האמת כי כל העיקר הוא לנצח הבחירה ובאין בחירה הלא גם טרם ירדה הנפש בתי חומר היתה משכלת להפליא וזה מאמרם ז"ל כל הלומד ע"מ שלא לעשות נוח לו שנהפכה לו שליתו על פניו כי שם היה הנפש משכיל בלי מפסיק מחיצה החומרית [וזה רק בלומד משום שנהנה מן החכמה הא מי שלומד לקיים מצות השי"ת בלימודו הלא גם זה מפעל נגד הבחירה הרעה ומנצח יצרו ללמוד דעת ד' ע"ז אמרו תלמוד גדול כו' לידי מעשה בינה זה ודו"ק] וכן אמרו רז"ל בתנא דב"א זוטא פרק י"ב משלו משל לאדון שהיו לו עבדים והיו יושבין מעבר לחומה שלו ברזל כו' מאותן שעלו על החומה לאותן שלא עלו על החומה איזה מהן חביב יותר הוי אומר אותן שעלו על החומה כו' אצל הצדיקים מה נאמר בהם כו' משא"כ במלאכי השרת יעו"ש באורך כי הצדיק עלה על החומה והמלאך לא עלה ע"ש רק שמשה שמצד עצמו עמל ויגע כל כך עד שהעלה עצמו למדרגה הגבוה שבמדרגות האנושי השלימות היותר האפשרי לכן זכה שיבטל ממנו הבחירה א"כ זה עיקר תכלית הבריאה לזכך החומר עד שישוב בשרו גם לרוחני ולכלי חזיון בכבוד אלקים וכמו שכתוב ומבשרי אחזה אלקי. אבל כל ישראל שהמה לא היו ראוים למדרגה ונבואה כזו רק כדי לקיים הדת שלא יבוא שום מבהיל להכחיש דבר אחד ע"י אות ומופת הוכרחו לעלות למעלה רמה כזו לשמוע

קול אלקים מדבר מתוך האש וכמו שאמרו ומי כל בשר אשר כו' כמונו ויחי שיהיו הם העדים על נבואתו א"כ אח"כ הלא שבו לבחירה שאל"כ אין תכלית תו בברייתם כיון שזכייתם שסרה מהם הבחירה והיה השכלתם בהירה בלי עירוב דמיון וגשם כלל עד כי הוכרחו כמלאכים שמוכרחים מצד שכלם שע"ז נאמר כפה עליהם הר כגיגית שהיו מוכרחים מצד שכלם והשגתם לקבל עליהם התורה והיה ענין מקריי היינו שהיה רק להיות מאמינים בנבואת משה לא מצד האותות ויאמינו בד' לעולם א"כ מה שיותר מן ההכרח הלא נאות לפניהן לשוב אל הבחירה. ובלא בחירה הלא לא היה להם שכר על קיום התורה שעל הכרח אין שכר כיון שלא מצד עמלם והכנתם היה סר מאתם הבחירה וזה שאמר שובו לכם לאהליכם היינו לבחירה ולכוחות הגוף המוקף באלפי כוחות דמיונות ההטעאה שקריות תאוות חשק וכיו"ב וזה האוהל שהגוף הוא אוהל הנפש שבעת מתן תורה יצאת נשמתם הוא שהחומר לא היה חוצץ מאומה ואתה פה עמוד עמדי שזהו שאצלו בטלה כל כוחות הגוף וחומריותו והשגתו צלולה ובהירה ונעדר בחירתו ונשאר משכיל מעוצם השגתו מוכרח להשלימות היותר נעלה ומטעם זה פירש מן האשה וכל זה בא בקצרה בדברי רבינו פרק ז' הלכה ו' יעו"ש היטב ולכן אמר וגם בך יאמינו לעולם.

והנה יהושע מצאנו שאמר לו הש"י שוב מול בנ"י שנית וזהו לפריעה כדאמרו פרק הערל יעו"ש ובבה"ג יליף דדוחה פריעה שבת מן שנית שהוקש למילה, וכן מצאנו שאמרו במסכת מכות דף י"א ויכתוב יהושע הדברים בספר תורת אלקים אלו אחד עשר פסוקים שבמשנה תורה ופרשת ערי מקלט נאמרה על ידו, ולכן אמר וידבר מפני שהיא תורה וכן אמרו בנדרים אלמלא חטאו ישראל לא ניתן להם אלא ס"ת וספר יהושע בלבד כו' לכן גם ממנו שלל השי"ת הבחירה לגמרי כמו ממשה שלא ישלול חלילה דבר מתורת משה וזה נרמז גם בברכת משה יה יושיעך מעצת מרגלים ונרמז גם בסוף וילך כי ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחיתון כו' מכאן שתלמידו חשוב כגופו כו' היה נראה למשה כאלו הוא חי וכיון שליהושע נסתלק ג"כ הבחירה לכן משה ויהושע היו ביכולתם לצוות להעמיד חמה כי החמה וירח המה משכילים ומוכרחים לעשות רצון קונם לא מצד הכרח רק מה שמשיגים רצון השי"ת ומצד זה סיבת השגתם היא הכרחיותם וזה שתקנו ז"ל ששים ושמחים לעשות רצון קונם וזה נכלל במה שכתב רבינו שם פ"ג הלכה ט' משבחים ומפארים ליוצרם כמו המלאכים א"כ הבחירי גדול מהם שאעפ"י שהוא בעל חומר בחירי בהטעאה גדולה ואפ"ה עושה רצון קונו אולם זה רק מי שנצח המלחמה כבר וזה כמשה ויהושע אבל מי שהוא עדיין לא הגיע למעלה כזו להעשות כמלאכים

הלא גם בקדושיו לא יאמין וזה אינו יכול לצוות על הגלגלים בעודו בחיים ועומד בקשרי המלחמה לכן אמר הש"י ליהושע היום הזה אחל גדלך לעיני כל העמים וזה נרמז על עמידת חמה כמו שאמרו במסכת ע"ז דף כ"ה שגם משה העמיד חמה אתיא אחל כו' וכתיב ביהושע אחל גדלך כו' למען ידעון כי כאשר הייתי עם משה אהיה עמך היינו שנסתלקה מאתו הבחירה, לכן היה יכול להגיד בעתיד כי יהיה עמו, כי בבעל בחירה זה מגבורת השי"ת שאין ידיעתו מכרחת ואולי יבחור ברע ולא יוכל השכינה להתייחד אליו וזה שאמר בעת ההיא ד' שוב מול בני ישראל שנית, כיון שנסתלקה ממנו הבחירה יתכן לצוותו על הפריעה, מה שלא ניתנה לאברהם בינה כל זה ודו"ק.

ובזה מבואר מה שאמר השי"ת ליהושע כי יאמרו אליכם בניכם מחר לאמר מה האבנים האלה לכם אות היא כו' מפני ארון ברית ד' בעברו בירדן פירוש שמה הידיעה החדשה הניקנית לכם מן האבנים האלה הלא אתם בעצמיכם עברתם את הירדן וע"ז תאמרו כי הירדן נקרע מפני ארון ברית ד' ושהארון עיקר שבעבורו נקרע הירדן כי אחרי שעברו כל ישראל והארון עמד לבדו עד שנטלו ישראל את האבנים א"כ נקרע בשביל הארון לבד וזה לאות כי משה שהוא על ידו ניתן התורה והיה השי"ת תמיד מוסיף מצות על ידו כמו פרטיות באוהמ"ע והסבת נחלה ע"י בנות צלפחד וכיו"ב הוא היה התורה כמו שאמר זכרו תורת משה ואחריו לא קם נביא כמוהו ולא יקום כי גדול ממעלת משה בנבואה גם משיח לא יהיה כמוש"פ רבינו שזה לנצחיות התורה שלא ישונה ע"י שום אדם כי אם ישונה אז הוא נגד נבואת משה חוקת עולם ואין חילוף ושנוי ידיעה אצל הבורא לכן משה היה יכול לשבור הלוחות ולקבל ע"י לוחות אחרות והים נקרע מפני ישראל לא כן אחרי מות משה תו אין נביא רשאי לחדש דבר והתורה קיימת כולה לדורות והלוחות הם קיימין לדורות והירדן נקרע מפני הארון כי ארון הוא ברית ד' לדורות ולא יהיו עוד לוחות אחרים והתורה כבר מסורה בידינו בשלימותה לא כן להלן כי ישאלו בניכם את אבותם פירוש הם בני בניהם ישאלו אבותם שהמה בניכם מה האבנים האלה והודעתם את בניכם לאמר פירוש שידעו מה לאמר לבניהם ולהשיב כי יבשו מי הירדן מפני ישראל כו' ודו"ק ופוק חזי דאמרו פרק העור והרוטב (חולין בדף קכ"ד) האלקים כו' אי אמר לי יהושע בן נון בשמיה לא צייתנא ליה דוקא ליהושע קאמר לא למשה כי ממנו ואילך אין נביא רשאי לחדש דבר כו' ועיין ב"י הלכות ת"ת סימן רמ"ב ובט"ז ס"ק כ' מש"כ בזה ודו"ק היטב בכ"ז.

וישמע פרעה את הדבר הזה יעוי' מדרש בילקוט ויתכן עוד דהלשינו לפרעה שאמר אכן נודע הדבר כמדרשו על מה משתעבדים יותר מכל אומה ולשון וא"כ מגיד שאסור להלשין ולגלות לפרעה מסתורן של ישראל לכן קצף פרעה ודו"ק היטב.
אלקי אביך אלקי אברהם כו' לפי מש"כ הרמב"ם בהלכות מלכים שהאבות חדשו מצות ועמרם נצטווה במצות ותורות. לכן כתיב אלקי אביך זה עמרם כו' שהג' אבות עם עמרם נצטוו במצות וכן אמר במדרש אלקי אביך על עמרם.
ראה ראיתי את עני עמי כו' ואת צעקתם שמעתי מפני נוגשיו יתכן כי הכלל מכונה בלשון יחיד והפרטים בשם רבים ולכן אמר כי שמעתי צעקת הפרטים לא שכל אחד צועק על עצמו מפני שהוא נלחץ רק הפרטים צועקים על לחץ האומה בכלליותה וכל אחד אינו חושש על עצמו בפרט רק על חלול כללות כבוד האומה והבן.
וארד להצילו וכו' ולהעלותו מן הארץ ההיא אל ארץ טובה ורחבה אל ארץ זבת חלב ודבש אל מקום הכנעני והחתי והאמורי כו' ולהלן לך ואספת כו' ואומר אעלה אתכם כו' אל ארץ טובה כו' אל ארץ הכנעני כו' אל ארץ זבת כו' והענין עפ"י מה שאמר להם במשנה תורה לא בצדקתך ולא ביושר לבבך כו' כי אם ברשעת הגוים האלה כו' ומשמרו השבועה והכוונה פשוטה שלא תאמר שבצדקתך באת לרשת את הארץ ואם תחטא ככל רשעת הגוים אשר לא יהיה גוי צדיק ממך מה אעשה להחליף גוי אמונים בגוי עובד פסילים לא כן כ"א ברשעת הגוים וכו' ואם תרשע אז תקיא הארץ אותך כאשר קאה הגוי מלפניך ולכן אמר כאן אל ארץ זבת חלב ודבש שהיא עצם טוב לך לשבת ולשמוח בכל הטובה ויותר עיקר אל ארץ הכנעני אשר שם המה הרשיעו ונתמלאה סאתם שהחטיאו את הארץ בכל תועבה אשר שנא ד' אולם לבני ישראל צוה את משה שיזכיר להם התכלית הטובה להם ולא רשעת הגוים האלה כדי שלא לערבב שמחת הנאנקים האלה אשר ימצאו מנוח כרגע כי סיום המאמר הוא השקפה התכליתי וכיו"ב דרשו על אהיה אשר אהיה כו' ונכון.
ויאמר משה כו' מי אנכי כו' ויאמר כי אהיה עמך וזה לך האות כי אנכי שלחתיך בהוציאך את העם ממצרים תעבדון כו' על ההר הזה קישור הכתובים כי משה היה עניו ונמוך בדעתו יותר מכל האדם כאשר העיד עליו הכתוב והוא משה עד שלא נדבר עמו הוא משה משנדבר עמו כמבואר בתורת כהנים ריש ויקרא שלא זחה דעתו עליו והוא ענין נשגב מבינת אדם איך יתכן שלא יתפעל האדם משנוי הטבע שבידו להופכה כחומר חותם ואין בנמצאים למעלה ממנו שיהיה נמוך ושפל יותר מתינוק קטן אין זה רק מפני שגדלה השגתו באלקות פנים אל פנים ודבוק תמיד באלקים אמת והוא בטל ממציאותו

האנושית כנר בפני האבוקה ולפי ערך גדלו בהשגה באלקות, יודע הוא כי הוא אפס ואין ואין הקב"ה משרה שכינתו רק על עניו ונמוך בדעתו ולכן לא השרה שכינתו רק על סיני שהוא הנמוך וקטן מכל ההרים וכמו שאמרו חז"ל בפ"ד דמגילה עיי"ש על קרא דלמה תרצדון הרים גבנונים ולכן אמר כי אהיה עמך וזה מה שאתה עניו אמיתי בדעתך שאתה אומר לפני יודע תעלומות מי אנכי כו' וזה לך האות וכו' כי מענותנותך יראו הכל שאתה מקושר באלקות והנך שליח מיוחד לי מה שאתה עניו הוא סיבה כי אנכי שלחתיך כמו שבהוציאך העם ממצרים תעבדון וכו' על ההר הזה הנמוך מכולם והבן.

ואמרו לי מה שמו כו' אהי' אשר אהי' כו' אהי' שלחני אליכם. יעוי' מה שכתבתי בפ' ברכה ששם אהי' שתי פעמים כ"א הן כנגד כ"א שמות שבתפילין של יד וכן הם בתפילין של ראש ובצירופן יש מ"ב הוא השם הנורא שהיודעו אימתו מוטלת על הבריות, וכל זמן שבין עיניך יהיו שתים ותפילין דמארי עלמא שכתוב בהן אהבת ישראל ומעלתו אם הכבוד השם יתברך הוא בגלוי ומקויים וראו כל עמי הארץ כי שם ד' נקרא עליך ויראו ממך וזה תפילין שבראש שאז שם מ"ב בשלמות. אבל כשההשגחה היא בהסתרת פנים אז נתגלה רק תפילין של יד שאינו נראה לרבים כמו שכתוב והיה לך לאות ולא לאחרים לאות. ואז הוא בבחינת שמוני בניך כחולדה הדרה בעקרי בתיך וזה אמר אהי' אשר אהי' זה שמי בהנהגה הנסיית שאז וראו כל עמי הארץ כי שם ד' נקרא עליך ובשעה שאין בגלוי אז רק אהי' שלחני כו' שאין נראית רק תפילין של יד ודו"ק.

וזה מה שאמר האי צדוקי עמא דאסתיר מרי' פניו מנייהו כו' אחוי ליה ועוד ידו נטויה שנא' ובצל ידי כסיתיך שהראה לו שאף עפ"י שהתפילין של ראש אינו נראה שעל פניו אבל תפילין של יד רחימותיה לגבן איכא שנאמר ובצל ידי כסיתיך ודו"ק.

והנה בארנו בהפטרה פ' פקודי כשההשגחה היא בהעלם כמו בזמן הגלות הזה הארוך אז הקדושה על מקום מקדש בהעלם ועומד אחר כתלינו לכן אסור להקריב על מקום מקדש, שבגלות אין נראית קדושה על המקדש אבל להקריב בבמות גם כן אסור שבהעלם עוד הקדושה קימת יעו"ש מבואר מאוד מה שאמר השם יתברך לשלמה הקדשתי את הבית הזה כו' שמי שם עד עולם שבזמן הגלות גם כן קדוש אמנם רק בהתגלות רק תפילין של יד לבד, והיו עיני ולבי שם כל הימים שביום שבזמן שישראל בארץ ועשרה נסים נעשו במקדש לבד הקבועים אז יראו כל עמי הארץ כי שם ד' נקרא עליך ויראו ממך ואז יהיו תפילין של יד ושל ראש ששניהם הם שם מ"ב וזה והיו עיני ולבי שם כל הימים זה עיני הוא תפילין של ראש בין עיניך ולבי זה תפילין של יד שהן שימה כנגד הלב אבל בלילות הן רק תפילין של יד ומקום מקדשו מסור לזרים עד בוא גואל בב"א.

בגמ' בעו"ג ד' ע"ב לא ליצלי אינש מוספין וכו' ביחיד בג' שעי ואב"א משום כו' דעוסק בתורה דכתיב ביה אמת דין דלא כתיב בי' אמת עביד לפנים משוה"ד כן מפורש בנחמיה ט' משפטים ישרים ותורות אמת. לכן אמר וכל מאמינים שהוא דין אמת בתורה דכתיב בה אמת ואז אינו עושה לפנים משורת הדין, ההגוי באהי' אשר אהי' זה שם מ"ב השם הנורא שיודעו אימתו מוטלות על הבריות ואין מוסרין אותו אלא למי שמעביר על מדותיו פן ינקם מאויביו הלא נפחד מעומק הדין.

ויאמר אלקים אל משה אהיה אשר אהיה וכו' ויאמר עוד וכו' כה תאמר אל בני ישראל ד' אלקי אבותיכם כו'. פירוש שהבורא ית"ש השגת הויתו נצחית ובלתי מושגת קדמון ושלם בתכלית השלימות בקדמותו האמיתית לא"ס רק משתנה בשמותיו לפי השגת הנבראים וכמאמרם ז"ל כשאני עושה דין וכו' וכשאני עושה חסד כו' ופעולותיו המה לפי צורך הנמצאים ולפי שלימות הנבראים ואמר לו למשה התגלות חדשה בשם הויה אשר לא נתגלה בזה להאבות בעודם בחיים עלי ארץ ולכן הקדים, כי חלילה לא ידמו שנהיה אצלו שום השתנות או הוספה בשלימותו חלילה רק אני ד' לא שניתי וזה שאמר כי אנכי אינני כהמושגים זולתי אשר המה מקבלים הוספה ושינוי ויתכן להיות בם מחר מה שאינו היה אתמול וזה תכלית בריאותם כמו שאמר אתהלך (להלוך תמיד ממעלה למעלה) לפני ד' לא כן הבורא חלילה רק מה שהוא יהיה לעתיד בבוא משיח קדשינו ויראינו נפלאות לא ישוער לשכל המלאכים (וכמאמרם ז"ל עתידין צדיקים שמלאכי השרת כו') הוא כעת וכן היה טרם הבריאה בלי שום שינוי ותמורה וזה שאמר מה שאנכי עתיד להיות כבחור ביום קרב בקריעת ים סוף כזקן ויושב בישיבה במתן תורה ועוד ועוד הנני אנכי כעת וכן הוא אמור לנצח שמה שיושג אצל הנבראים בזמן העתיד הוא כן בזמן הקודם וזה אהיה אשר אהיה שהנני מה שאהיה לזמן הבא ובזה רמוז כי ישיגו בו עוד השגה יתרה ונפלאה וזה אשר אהיה בשעבוד ש"מ שעדיין אין השגתו בשלימות לכן מה אני מזכיר להם צרה אחרת ולכן כה תאמר לבנ"י אהיה פירוש שהנני תמיד בלי שום שינוי חלילה כו' וכה תאמר לבנ"י ד' אלקי וכו' ודו"ק. ולזה כוון בזוה"ק פ' ויקרא ר"א פתח. אהיה דא סתימתה עילאה כו' דזמן כו'.

מעודי נתקשתי ומצאתי במגיד משרים אם שם אהיה הוא כתר למה מותר להגות ושם הויה אסור. ונראה פשוט כי קצת השגה יש מחכמה עיין מגיד שם, אם כי השגה גמורה אי אפשר אף לנברא יותר שלם. וזה שאמרו דע מה בחינת מה הוא סוד החכמה למעלה ממך ושם הויה רמוז כתר בקוצי דיו"ד יעוין ולכך הוא שם שקרא לו אדם כמו שאמרו ויקרא לו כו' והוא שלימות ותכלית השגת הנבראים להיות כהשגת אדם קודם

החטא שקרא שמות, לכן אסור הוא להגות כי השגת הנבראים בהשי"ת אינו על שלימות האמיתי כפי מה שהוא וזה נפמש"כ הקדמונים הפשט כי הוא כמו יהי"ה וי"ו במקום הי' ועוד הכל כפי מה שמדבר האדם על השגתו בהשי"ת ולכן אסור להגות אבל שם אהיה הוא מה שאנו משיגים ומבינים כי השי"ת מכיר את עצמותו בתכלית השלמות וזה דבר השי"ת לעצמו כביכול אהיה זה ההשגה מבינים הנבראים השלמים על צד השלימות לכן מותר להגות והבן היטב: וראה לשון רבינו ביסוה"ת פ"ב ה"י הקב"ה מכיר אמתו כו'.

אלקי אברהם יצחק ויעקב פירוש מה שהבטיח לשלש אבות ביחד אבל שלש אומות קני קניזי וקדמוני שלא הראה רק לאברהם לבד זה לא יתן לכם כעת רק פירשן לעתיד כמו שאמר במ"ר לכן כתוב חד אלקי בכולן ודו"ק.

ב"ב ע"ה ג' נקראו על שמו של הקב"ה. צדיקים שנאמר כל הנקרא בשמי משיח דכתיב וזה שמו אשר יקראו ד' צדקנו ירושלים כו' ד' שמה אל תקראו שמה אלא שמה הכוונה דהוראת השם מובן על ג' דברים האחד כי הוא מחוייב במציאותו והוא בעצמו סיבת מציאותו וכל אשר זולתו המה אפשרי המציאות וסיבת מציאותם הוא רצונו יתברך להמציאם וזה חותמו של הקב"ה אמת שזה קרוי אמת. יעוין ספר המדע פ"א ה"א ב' ג' בזה. הוראה השנית שהוא נצחיי אין ראשית לראשיתו ואין סוף לאחריתו וזה הי' הוה ויהי' השלישית על השגחתו הפרטית וקיומו הנמצאים בכל עת ורגע כי זה מאמרם שתלוים בזרועו של הקב"ה ואינו כמו פועל שעשה כלי ששוב אין צריך אל הפועל, רק הוא מחיה אותם ומהוה אותם כל רגע בלי הפסק ובהפרד רצונו מהם נעדר מציאותם וזה מהוה כל עלמין ובערך ייחס אל הנבראים כפי מה שעלה ברצונו יתברך אי אפשר לעולם בלא צדיקים והמה סיבת הנמצאים זולתם א"כ יש להם יחס בהוראה הראשונה שמחויב המציאות האמיתי יתברך וברצונו סיבת כל הנמצאים המה צדיקים וזה כל הנקרא בשמי לכבודי בראתיו שתכלית הבריאה ליתן כבוד להשי"ת ובאין צדיקים אין כבוד משיח הוא נשמתו בערך הנבראים עלה במחשבה טרם נברא העולם ויהיה עד סוף הבריאה וכמו שדרשו לפני שמש ינון שמו והוא ביחס הוראה השנית. ירושלים היא מקום ההשגחה הפרטית וזה ד' שמה, ששם הוא ד' ועיניו צופיות תמיד שאפילו בארץ ישראל כתיב אשר ד' דורש אותה תמיד ומכש"כ ירושלים. זה יתיחס אל הוראה השלישית השגחה הפרטיית וזה אשר נקראו בשם ד' ודו"ק: ויתכן דלזה כוונו ובכן תן כבוד ד' לעמך הוא כבוד שמתייחסים בשמו של השם של הקב"ה ודו"ק.

זה שמי לעולם וזה זכרי לדור דור יתכן כי מה שמתיחס על האבות אלקי אברהם יצחק ויעקב הוא שמי לעולם כי ברית אבות לא תמו כמוש"כ ר"ת בפרק במה אשה והיינו

מה שאני מוציאכם ממצרים אשר זהו ראשית דבקות השי"ת להאומה הישראלית ורובי מצות בנוים ע"ז כמו פסח וסוכה ומועדים וכיו"ב ולכן הקב"ה מתאר עצמו תמיד אנכי ד' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים אני ד' אלקיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים וכי"ב לאין מספר הוא זכרי לדור דור כאמור בנביאים ולא יאמר עוד חי ד' אשר העלה מארץ מצרים כ"א חי ד' אשר העלה ואשר הביא ב"י מארץ צפונה ומכל הארצות כו' דתהא יציאת מצרים טפל יעו"ש ושקלו וטרו בזה בסוף פ"ט דברכות עיי"ש והבן.

פקד פקדתי אתכם ואת כל העשוי לכם במצרים ואומר אעלה אתכם מעני מצרים פירש אבא מארי ז"ל ע"ד הציור דידוע דברי רז"ל כי השי"ת בדעתו שוקל במאזני צדק מה שיש לזכות ומה שיש לחייב ואמרו נושא עון והזכות מכביד והכל במשל כפי שידוע שקול הדבר אצל תמים דעים כמוש"כ הרמב"ם. כן הכתוב מדבר כאן פקד פקדתי שתי פקידות אתכם הוא מצב ישראל שהפרו ברית מילה ועובדין ע"ז. אף רואה אני את העשוי לכם במצרים קושי השעבוד והצרות שמעבירים אותם ע"ד קונם והמאזנים שקולים. וגזרה חסדו להיות נושא עון ומכביד מאזני השעבוד, וזה אומר אעלה אתכם נגד מה שאני רואה מעני מצרים והעוני והשעבוד בפרק מכביד המאזנים והבן.

כי לא יתן כו' ולא ביד חזקה. פירוש, דהנפש הישראלי המוכרח ע"י הכאה נפשו מתאווה אל השלימות האמיתי וע"י כפיה סרה ממנו תאות החומר ונשאר הנפש נהנה מקיום רצון השי"ת כמו שכתב הרמב"ם הל' גירושין פ"ב אבל הוא לא יסכים ברצונו המוחלט ולא ע"י ידי יד חזקה שאף אם יכוהו ביד חזקה ויכפוהו ג"כ לא יתן להלוך ברצונו רק בעל כרחו דזה אינו נתינה ברצון ודוק.

ויען ויאמר והן לא יאמינו לי ולא ישמעו בקולי כי יאמרו לא נראה אליך ד' הא דכתוב כאן ויען מה שאין בכל הפרשה. נראה ע"ד רמז דבפרק אלו נאמרים דריש כל עניה ואמירה מועטו הלוים בקול רם. ובפ"ב דערכין דריש ממשה ידבר והאלקים יעננו בקול על שיר שהלוי משורר עיין רש"י שם לכן מרמז שבאמירה זו שדבר לה"ר על ישראל ולכך הראוהו נחש כדרש חז"ל בזה נעשה הוא לוי ואהרן כהן וכמו שדרשו רז"ל על קרא דאהרן הלוי עכשיו הוא כהן ואתה לוי ונעשה הוא משורר בעבודת הלוים וזה ויען משה ויאמר שבאמירה זו נעשה משורר בעניה בקול, ולפי דרך הזוהר שהשיר משמח אלקים הוא דין והלוי הוא בעל דין והכהן איש חסד א"ש יותר.

השליכהו ארצה כו'. הנה רמז לו כי יכה את פרעה כאשר שם הנחש למטה כי פרעה נקרא נחש בריח, ושנית כי ישראל אשר הם משחתים בדיעות אשר היו עובדי ע"ז יתהוו מאושרים ויזדככו במעלתם כבריאות הבשר המצורע אשר בשינוי רצון השי"ת יתהוו

גוי קדוש עם ד' ומה שמכניסם לארץ אחרת ואינו נותן להם גדולה במצרים. או שאינו הורג את המצרים ומורישם מפניהם לזה אמר כי כמימי היאור אשר בשנוי מקום יהיו לדם ביבשת. כן העם הישראלי ראוי לסגולה במקום מחצבתם מקום אשר הוא הורתם ומסוגל לנשמתם אשר הוא תחת השגחת השי"ת לבד כידוע דברי רז"ל בזה ודו"ק.

למען יאמינו כו' והיה אם לא יאמינו. אין כתוב כאן ויאמר ד' כי לא פסקה התגלות הנבואה ממנו בתוך כך רק כשהיה לנחש וכשנצטרע ידו סר מעליו השי"ת כי אין השי"ת מיחד שמו על הרעה, לכן כתוב אחר כך ויאמר לא כן על הטובה יחד שמו ולא סר מעליו ועדיין היה באמצע הדיבור לכן לא כתב ויאמר ופשוט.

לך שוב מצרים כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך מוכח דאם היו חיים המבקשים את נפשו לא היה צריך לילך להוציא בנ"י ממצרים אעפ"י שכל ישראל צריכים אליו אינו צריך להכניס עצמו בסכנה ומזה יצא לרבנו במשנה שהגולה לעיר מקלט אפילו כל ישראל צריכים אליו כיואב ב"צ אינו יוצא ועיין אור שמח הל' רוצח בזה. ומזה יתפרש המכילתא פ' יתרו חו"ש לאותו צדיק כו' אבל דרש משה קו"ח ימול ויצא הרי סכנת נפשות פי' דמה להצלת הרבים אמר לו השי"ת כי מתו כל האנשים ואינו מחויב להכניס עצמו בסכנה כל שכן שמילה שהוא על התינוק לבד שאינו דוחה סכנת נפשות וברור מאוד.

ויקח משה את אשתו. הוא חשש פן לא יאמינו בו לכן הכניס בניו ואשתו אשר ידעון כי הוא בטוח בדבר ה' להוציאן ממצרים כי אם לא, מי יכניס את בניו ואשתו אל מקום עבדות ומסוכן כזה. ולכן כמו שנענש על שאמר והן לא יאמינו לי כן נענש על מה שלקח את בניו עמו ולא מל את בנו, כיון שלא היה צריך ליקח את בניו בדרך לכן לא הגינה עליו המצוה ויבקש להמיתו לעבור שלא רצה למול בנו משום סכנה ודו"ק.

בני בכורי ישראל שבן בכור נוטל פי שנים משום שהוא עשה אותו לאב כן ישראל עשו כביכול להשי"ת לאב להעולם שהם הכירו השגחתו ויחודו בתבל ופשוט.

לא תאספון לתת תבן. נראה משום דמעיקרא שהיו נותנין להם תבן מן המלוכה היה מס על המצרים שכל אחד יתן תבן והשוטרים היו גובים ויאספום התבן ואח"כ נתנו לישראל לעשות בהם לבנים וכעת אמר שלא יאספו התבן מהמצרים רק שבני ישראל מעצמו יקחו תבן ולזה נכתב באלף מלשון אוסף החסיל ודו"ק.

בהפטרה ובאו האובדים בארץ אשור הנה בכל התנ"ך נמצא חרוף וגדוף רק באשור את מי חרפת וגדפת כו' ומקור הזימה הוא במצרים לכן אמר הושע בדרכי התשובה אשור לא יושיענו ועל סוס (למצרים) לא נרכב ולא נאמר עוד אלודינו המה הפועלים שאומרים

כי כח ידיהם הוא אלקים ולכן אמר ובאו האובדים כי אובד הוא על התועה בדיעות מינות וכמו שאמר תעיתי כשה אובד והנדחים מסיבות התאוה והשתחוו לד' זה הכנעה להשי"ת בהר הקדש שכל מקום שיש גדר ערוה נקרא קדוש ודו"ק.

וארא

והוצאתי ד' לשונות של גאולה והוצאתי הוא כמו שדרשו על להוציא גוי מקרב גוי כעוברה מתוך אשה וזה הוצאה כמו להוציא מבטן הוא על שהיו משוקעים בע"ז ובדיעות משחתות, והצלתי זה על מה שענו אותם לכלותם וכמו כל הבן הילוד כו' זה כמציל מן הרוצח, וגאלתי הוא מעבודת עבד להיותם חפשים בלתי משועבדים, ולקחתי אתכם לעם כו' הוא לעם נימוסיי ולאומי במשטר וסדר וד' עליהם למלך ודו"ק.
ד' כוסות כנגד ד' לשונות של גאולה והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי (ירושלמי) כוס ראשון קידוש. דישראל מקדשי לזמנים וכמו שאמרו החודש הזה לכם יעוין ירושלמי ר"ה ואימתי כשהם קדושים וסמך קדושים תהיו לעריות שבכ"מ שאתה מוצא גדר ערוה את מוצא קדושה וגדולים ממלאכי השרת שנאמר בהם שתי קדושות והתקדשתם והייתם קדושים היינו שהן מקדשין את הזמן (ויקרא רבא) ולכן כשהיו גדורים מן העריות במצרים שלכן יתכן והוצאתי שאל"כ איך יכול להוציא בני נכרית כמותה וכמו בבית שני ונקראים קדושים מקדשי הזמנים והצלתי יתכן להציל כשנכרי רודף אותן ומציל אותן מן הגייס אבל לא כשהן רודפין זה את זה וזה שלא גלו מסתורין שבהן וזה רומז אל כוס ברהמ"ז שעיקר המלשינות הוא בא מהעדר האמונה בהשגחה ומחסרון הסתפקות וברכת המזון הוא שמאמין שכל אחד ניזון מהשי"ת ומההסתפקות שמדקדקין על עצמן כזית וכביצה, ואינו מקנא לחבירו וגאלתי הוא שעבד רוחו שפלה עד כי אמרו חוב הוא לעבד שיעשה ב"ח זילא ליה שכיחא ליה וזה מצד שאינו מרגיש יחס אבותיו דעבד לית ליה חייס והן לא שנו שמותיהן דזכרו יחס אבותיהן ראובן שמעון נחתין וסלקין וזה רומז על כוס השני שאומרים עליו חצי ההלל הראשון שמיוסד על זכרון יחס האומה מאבותיה וזכרונותיה הקדומות ולקחתי כו' לעם, זה שלא שנו את לשונן שהיו מקוין להגאולה ולהלאומית העתידה, ולמדו זה מיוסף, שעם גודל חשיבותו במצרים נאמר בו כי פי המדבר אליכם שהיה מקוה להעתיד ואמר פקוד וכו' וזה הוא חצי ההלל השני שמיוסד על הלאומיות העתידה שע"ז נאמר מן המצר כו' וזה מכוון הד' כוסות דלית עביד בכל חדא מצוה ועיין במכילתא ודו"ק.

לכן תקנו על היין שהם היו נגאלין בשביל שהבדילו עצמן מהמצריים וכן יבדילו ישראל בגלות זה ויהיו מצויינין ובזה יגאלו ולכן מורה על היין דאין הוראה על ההבדלה יותר מהיין וכמו שהלשין המן זבוב נופל לכוסו כו' ואדוני כו' מדיחו ג"פ וגזרו על יינן משום בנותיהן שגם בזה כעת יבדלו ויגאלו בב"א.

ולקחתי אתכם לי לעם כו' והבאתי אתכם אל הארץ ר' סימאי אומר נאמר ולקחתי אתכם לי כו' מקיש יציאתו ממצרים לביאתו לארץ כו' שנים מס' רבוא כו'. כוונת המאמר הזה המופלג הוא כי כל האותות והמופתים ושפטים גדולים אשר עשה למצרים בי' מכות ובקריעת ים סוף שוה בשביל שיבואו שנים מס' רבוא אל המטרה האלקית וכמו שכל זה שעשה במדבר הכל היה לתועלת אשר שני אנשים ישארו מס' רבוא כן לא ימנע מהשי"ת לשדד הטבע ולהראות זרועו והשגחתו על בניו בפרט לכל באי עולם, אף כי אינם ראוים אל הדביקות לאלקות והמטרה התכליתית רק שנים מס' רבוא ומאות אלפים שונאי השם יאבדון עבור תועליות פרטים מצוינים מאמינים בהשגחתו ולזה אמר רבא וכן לימות המשיח וכן הוא אומר ככל אשר וכו' לכם ד' אלקיכם במצרים לעיניך כי הנפלאות עשה לכולם ולהביט וליקח מזה מוסר צדק ואמונה טהורה זה רק ליחידים מהכלל לכן לא ירפה ידי המאמין בראותו כי אין מי שראוי אל המטרה האלקית רק יחידי סגולה כי משביב אש בהריחו ברוח סוער יאיר כל העולם, כן ההשגחה האלקית בהדבקה ביחידי סגולה אשר יריחו רוח משפט וצדק תהיה לאור עולם ולאש לוהט שלהבת יה ולכן נסמך אל מה שהביאו קודם אחד ממשפחה מזכה כל המשפחה כו' יעו"ש ודו"ק כי זה מושכל.

והייתי לכם לאלקים. וידעתם כי אני ד' אלקיכם כו' והבאתי אתכם אל הארץ. הענין עפ"י דברי הנביא זכרתי אהבת כלולתיך לכתך אחרי במדבר כו' כי זה באמת ענין נורא אשר עם גדול כמוהו הלכו בבטחונם במדבר ציה ולא שאלו באיזה דרך תוליכנו. ולכן אמר כי באמת בשכר זה שתבטחו בי ותלכו אחרי בתום לב בשכר זה תבואו אל הארץ (וכנזכר זה הרבה בספרי) וזה שאמר כי באמת כעת נראה לכם כי הסיבותי לכם רעה ולהכביד עולם לבל ליתן להם תבן ובכ"ז תראון כי זה עוצם הטובה ותכלית הדרור ולקחתי אתכם לי לעם כו' וידעתם פירש בלשון ציווי שתדעו בטח כי אני ד' כו' המוציא אתכם, ומזה תדעו כי והבאתי אתכם אל הארץ כו' ונתתי לכם מורשה ולכו בכל אשר תלכו ולא תנסון את ד' ותלכו אחריו כצאן אחר רועה וכן אמר בזוה"ק ברעיא מהימנא פקודא דא למינדע כו' הרי דריש בלשון צווי ודו"ק.

וידבר משה כו' ולא שמעו אל משה פירוש ענין הבאה לא"י מקוצר רוח ומעבודה קשה כי דרך קשי יום אשר יחפוצו לשמוע רק כדי לצאת מצרתם ולא לשמוע בהבטחות

עתידות ובהצלחות נפלאות כו' ולכן וידבר ד' וכו' ויצוום אל ב"י ואל פרעה וכו' להוציא בנ"י מארץ מצרים כלומר לדבר רק אודות זה וכמו שנזכר לקמן (דו"ק ותשכח) והבן ע"ד צחות.

ויצום אל בני ישראל ואל פרעה כו' להוציא את בנ"י כו' יתכן כי גם אז במצרים היו גדולי האומה אשר היו שרים נכבדים ואפרתים והם היו משעבדים את בני ישראל לעבדים שמכרו המצרים להם ואולי היו המה השלשה שבטים ראובן ושמעון ולוי שהנהיגו שררה במצרים כמו שאיתא במדרש נשא פ' י"ג לוי שלא היה בשעבוד מצרים לכן לא נטל נחלה בארץ, וכן ראובן לא נטל רק בעבר הירדן ושמעון נתקיים עליו אחלקם ביעקב כמוש"פ רמב"ן ומהם היו בני חורין הרבה ושרים אשר היו משעבדים את ישראל הנמכרים להם מהממשלה של פרעה, לכן צוה השי"ת שבני ישראל גם פרעה יוציאו את בני ישראל מהשעבוד ולכן סמך לזה יחוס השלשה שבטים ומסיים הוא אהרן ומשה כו' הוציאו את בני ישראל על צבאותם שיהיו כל משפחה ושבט צבא בפני עצמו ולא ישתעבדו ישראל זה לזה. הם המדברים אל פרעה וכנראה שלזה כיוון הירושלמי ר"ה פ"ג ה"ה ויצום אל בני ישראל מה צוום על פרשת שילוח עבדים [ר"ל שישלחו עבדיהם מישראל ששעבדו תחת ידם כמוש"כ] הה"ד כה אמר כו' אנכי כרתי ברית את אבותיכם ביום הוציאי אותם כו' מקץ שבע שנים תשלחו איש את אחיו העברי וכו' הנאמר בירמיה ל"ג יעו"ש ודו"ק.

ויתכן לומר בדעת המדרש נשא ששלשה שבטים אילו הנהיגו שררה במצרים, לפיכך נתיחסו כאן עפ"י דאמרו במכילתא דבשביל ד' דברים נגאלו שלא שנו שמן ולשונן וכו' והיו מצויינין לגוי והחזיקו עצמן לגרים מפני שהיו מצפים לתשועת ד' שיעקב בירך אותם איש איש כברכתו בחלוקת הארץ כמו שאמר וירכתו על צדון וכו' אבל שלשה שבטים הללו שיעקב רחקן אילו היו משועבדים ככל אחיהם היו מתערבין במצרים והיו מדמים שאין להם חלק ונחלה בקרב ישראל לפיכך מנעה ההשגחה מהשתעבד אותן בחומר ולבנים ודו"ק.

ואלה ראשי בית אבותם. הנה העמיד השי"ת משה ואהרן לנביאים ומנהיגים לבל יפול ספק בלבב בני ישראל ופקפוק בשליחותם, לכן בחר בהם שהם זקנים והזקן בל יעשה תחבולות רמיה לרמות אחרים ובפרט להוציא עם שלם בלתי מסודר ולהניחם כצאן אחרי כי זקן האיש ופחד המות נגדו וחום רוחו כבר אבדה כן בחר השי"ת באופן כי יהיה מבקרים אחרי פעולות משה ומהרהרים אחריו בכל נטיה לרעה כדי שלא יהיה שום פקפוק בנבואתו לדורות הבאים אחריו והיו ארבעים שנה פנוים משדה וכרם ולבבם

טרוד רק במושכלות והיו מביטים אחריו בכל פרט ופרט, וכן עם קשה עורף דבר הנחקק בדבר קשה הוא חרות לעד לא ימחק. לכן ספר כי בני ראובן פלוא ובני שמעון שאול בן הכנענית ובני יצהר קרח ופינחס, אשר כל אלה בני פלוא ושבט שמעון וקרח היו מתנגדים אל משה בכל פרט ופינחס עשה מעצמו וקנא לד' אשר כל אלה לא נשאו פני משה והיו מבקרים את מפעליו לזה הוא אהרן ומשה אשר אמר ד' להם הוציאו את בנ"י ממצרים כו' כי הם ינחילו את המושכלות האמיתיות וידיעת האלקית בלא שום פקפוק מורשה לדורות ומשה בן שמנים כו' בדברם אל פרעה כדי שיאמינו בם ישראל כי זקנים כאלה לא ישקרו ולא ירמו אותם להוציאם במדבר כו' והבן.

וידבר ד' אל משה לאמר אני ד' דבר אל פרעה וכו' אשר אני דובר אליך הענין, שמשה טען קודם הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה וזה אחד מעשרה קל וחומר בתורה, אולם יש לו פרכא שבני ישראל המה בעלי בחירה וזה מגבורת השי"ת שאין ידיעתו מכרחת הבחירה אבל פרעה מלך מצרים ולב מלכים ושרים ביד ד' שמלכים אינם בעלי בחירה וכמו שאמר אשור שבט אפי מטה זעמי ואני ד' ובידי להטות לבבו לכל מה שארצה ולזה אמר משה שהטענה השניה ואני ערל שפתים נשאר וזה שאמר ויאמר משה לפני ד' הן אני ערל שפתים ואיך ישמע אלי פרעה וע"ז השיב השי"ת כו' ואהרן אחיך יהיה נביאך כן קישור הפסוקים ודו"ק.

ויאמר משה לפני ד' כאשר התעורר אותו השי"ת כי נבואתו גדולה במדרגת האבות כי הוא בשם ד' באספקלריה המאירה. לכן הכין משה עצמו לנבואה רמה וסדר דבריו לפני ד' לכן נאמר כאן לפני ד' מה שאין כן בכל התורה כולה ולכך כתב שני פעמים לפני ד' אחד באמרו הן בנ"י לא שמעו אלי, והשני באמרו הן אני ערל כו' למדך תורה ד"א לשליח צבור פעם ראשון מסרב, ב' מהבהב ופרש"י ננער לעמוד וזה שאמר הן אני פירוש מזומן לילך אבל ערל שפתים כו' וזה כלל גדול שלפני הוא הרגשת דבר שלפניו וערכו ודו"ק. וכמוש"כ המג"א בסי' נ"ג דדבר של שררה אף לגדול יסרב יעוי"ש.

ואני אקשה את לב פרעה כו'. הענין, כי מצרים היה אז הממלכה היותר כבודה ומוחכמת ומסודרת ולכן הרבה השי"ת אותות ומופתים כדי שידעו מצרים כי אני ד' ויפרסמו מציאותו יתברך לכל העולם והוצאתי את בנ"י מתוכם, פירוש. בזה יוציא את בנ"י מתוך מצרים בדיעות ומדות אשר הן משוקעין בתוך טומאתם כי יזדככו ויבואו להשגת היחיד האמיתי וידיעת השם המחוייב המציאות ודו"ק.

והשלך לפני פרעה יהי לתנין שכעת אמר השם שיהיה לתנין ויהיה בו כח בריית תנין ובמאמרו ית"ש נתהווה זה כעת בעת אמרו למשה ולכך אף בעודו מטה בלע מטותם (נס בתוך נס כפי' רז"ל) לכן לא אמר ויהי לתנין בוא"ו ודו"ק.

ויפן פרעה ויבא אל ביתו. הוא דמכת דם לא היה בבית פרעה וכמו דאמר במד"ר ממכת דם העשירו ישראל יעו"ש, וכיון שלקחו במחיר א"כ רב המחיר אשר נתן פרעה למשה שגדלוהו תוך ביתו כבני מלכים לכן לא היה במימי ביתו שלא נהפכו לדם ולכן לא שת לבו גם לזאת ופשוט.

בלטיהם אלו מעשה שדים בלהטיהם אלו מעשה כשפים. סנהדרין ס"ז ע"ב עיין חדושי אגדות. ונראה להנך תנאי דסברי דבני נח נצטוו על הכישוף אתי שפיר דבפעם הראשון עשה השי"ת מופת אשר יוכלו המצריים לעשות על ידי כשוף דאכתי אין משום לפני עור ובדם וצפרדע עשה השי"ת דברים שלא יוכלו לעשות ע"י כישוף רק ע"י מעשה שדים בלטיהם (לכן לא קרא למכשפים רק לחרטומים) דעל מעשה שדים לא הוזהרו בני נח ואין כאן משום לפני עור דכיון שהיה ברי שיקרא לעשות כמותו הוי לפני עור ודו"ק.

להכרית הצפרדעים ממך ומבתך כו' כו' רק ביאור תשארנה. השאיר ביאר להורות כי אשר נהי' בדבר השם הוא מציאות מוחשי ובריאה ממשית קיימת לעולם כמו כל הנבראים בראשית הבריאה לא כן המתהווים מהחרטומים ע"י שדים וכשוף הוא אינו לעד רק דבר שאינו מתקיים לכן ישארו ביאר להראות ההבדל והנה החרטומים הביאו צפרדעים אבל לא בבתי פרעה ומה שהעלו ע"י שדים הי' בכחם להסירם אם כן להכרית מעם מצרים ומעבדיו אין זה התפארות כי גם החרטומים הסירו שלהם לכן אמר להכרית ממך ומבתיך שאותם לא היו יכולים החרטומים להסיר ודו"ק.

הנני משליח בך. פירוש, על ידי אחד מהמחבלים ואעפ"כ והפלתי ביום ההוא כו' אע"פ שכיון שנתנה רשות למשחית אינו מבחין כו' וזה יותר פלא.

ויקרא פרעה כו' לכו זבחו לאלודיכם בארץ כו' פירוש כי בפעם הראשון אמר ואשלחה העם אבל כאן שראה ששני פעמים אמר אליו שלח עמי ויעבדוני ולא הזכיר כמו קודם מכת דם ויעבדוני במדבר סבר דאין קפידא אם יעבדו לד' שלא במדבר לכן אמר זבחו בארץ ויעוין גיטין דף ע"ו אמר ע"מ שתתן לי מאתים זוז וחזר ואמר ע"מ שתתן ג' מאות זוז ביטל האחרון את הראשון יעוי"ש.

או יתכן משום דאמר והפליתי ביום ההוא את ארץ גושן אם כן כיון דההשגאה להבדיל ארץ גושן היא בדיוק יתכן להיות ג"כ הזבח לאלודים בארץ כיון שראוי' להשגחה פרטיות כל כך והבן.

הן נזבח תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו דרך ג' ימים נלך במדבר וזבחנו לד' אלקינו כאשר יאמר אלינו. יתכן דהכי אמר וזבחנו לד' אלקינו לעיני מצרים בארץ אבל אימתי כאשר יאמר אלינו, דמן הטבע הלא יסקלונו רק כאשר יאמר לנו ד' לזבוח לעיני מצרים אז נזבח כמו שהיה בשחיטת הפסח ודו"ק.

דרך שלשת ימים נלך במדבר וזבחנו כו' כאשר יאמר אלינו פירוש, כי שלמים לא קרבו בני נח רק עולות. לכן אמר שאנו נזבח כאשר יאמר אלינו ענין וסדר אחר מהקרבנות וזה הוא שלמים וכיון שנאכל תועבת מצרים האם לא יסקלונו.

וישם ד' מועד לאמר מחר יעשה ד' הדבר בארץ. כי במכוון עשה השי"ת הדבר הזה כדי שימכרו המצרים את בהמתם לבני ישראל ולא ימותו וכן היה כי מכרו כל בהמתם ובנ"י נהגו בהן טובת עין ונתנום אח"כ למצרים ולכן בושו אחרי זה להשיב פניהם ריקם בשאלם מלבושים וכלי כסף וזהב.

ולא יכלו החרטומים לעמוד לפני משה כו' פירושו שבושו מפני משה ולא היה כח בלהטיהם לעשות שחין על משה אף שהיה סמוך לפלטין של פרעה ולא בארץ גושן וכבר חלה בו הצרעת שידו היה מצורע כשלג ונוח לחול עליו שנית ובכל זה לא יכלו להפוך בשרו לשחין ולכן נכלמו מפניו מאד ואדרבא מהם התחילה מכת השחין וכמו שאמר כי היה השחין בחרטומים.

הירא את דבר ד' מעבדי פרעה. יתכן להיות לפי שאמר משה בדבר השם יתברך ועתה שלח העז את מקנך כו' ועבדי פרעה היו מזהירים שלא יניחו להאדם אשר בשדה והמקנה לכנוס אל הבתים כדי שלא להאמין למשה לכן אמר המצרי הירא את דבר ד', שהיה מאמין בדבר השי"ת והי' ירא מדברו יותר ממה שהי' ירא מעבדי פרעה, ומ"ם הוא מ"ם היתרון כמו טוב שם משמן טוב, הניס כו' ולכן אמר משה אתה ועבדיך כו' טרם תיראון.

רק בארץ גשן כו' לא הי' שם ברד היה זה במכוון להטעות לבב מצריים שיסברו שבני ישראל ישובו ממדבר למצרים אחרי זבחם לד', שלכן לא היה הברד כדי שישראל יאכלו מפרי העץ שאם לא ישובו היו מכניסים הביתה הכל ולא היו נזוקים ודו"ק.

בא

גם האיש משה גדול מאד בארץ מצרים בעיני עבדי פרעה ובעיני העם, הנה ידוע התהוות הכבוד בעם ישנו משני פנים או מעוצם חכמה של הנכבד ומדותיו האלקיות והנהגתו הנפלאה, או מפעולות זרות בלתי מושגות ופלאים יוצאים מגדר ההרגל הטבעי, עד

כי יחשבוהו לאלקי, והנה המכובד מהחכמה ויושר הנהגתו הנה תחלת כבודו אצל החכמים האצילים בעם הם היודעים להוקיר חכמתו הם המבקרים הנהגתו הם החודרים בעין חודרת אל מדותיו ומאשר יפליאוהו לשלם אמיתי יתפרסם שמו גם אצל ההמון וחרדת קודש ירעדו ממנו, אולם האיש המכובד מצד פעולותיו הזרות והנפלאות, הוא יהלל תחלה מן ההמון אשר בעינים טוחות יחשבוהו לאלקי ולאמר כי הוא בלתי טבעי ויטפלו עליו שקרים ופליאות זרות בספורים מפליאים עד כי יתפרסם שמו אצל ההמון וגודל הפרסום יעש כנפים גם בלבות הנבונים בעם להטיל ספק בלבם לאמר לא לחנם יתפרסם שמו אצל ההמון עד כי גם הם יכבדוהו והנסיון יוכיח על זה. והנה משה נקרא איש אלקים כי הנהגתו הבלתי טבעית היה אלקית באמת עלה לשמים וירד, גוזר ומצוה על כל חוקות הטבע ומשטרי השמים מפיח פיו ימלאו קצות ארץ שחין, בהרים ידו באו חיות מקצות ארץ, הנה ממפעלות כאלה ההמון במצרים נחרדו נבעתו חיל אחזתם. לא כן החרטומים ושרים בדם וצפרדע הקשו לבם לאמר כי הוא מפעולות הכשוף או דבר אחר הנעשה בפעולת הדמיון עד כי אחרי כל התפלספותם הודו כי אצבע אלקים הוא וכן אמרו עד מתי יהי' זה לנו ולא אמרו האיש. פירוש שאינו איש כי יצא מגדר האנושי והנהגתו הטבעית חכמתו וענותנותו וכל מדותיו חושש לטובת זולתו רחמן בכל הגיוניו ופעולתו עד כי כל מבין שראוהו והתבונן בו אמר כי זה משה האיש האמיתי ומבלעדו אין ראוי האדם להקרא איש כי כולם כבהמות נמשלו נגדו. ומצד זה נתפרסם שמו אצל האצילים כי הם הבינו חכמתו והפליאו הנהגתו ומצד זה נתפרסם שמו מתחלה אצל האצילים בעם החכמים הם עבדי פרעה ואחרי כן אצל העם וזה ביאור הכתוב גם האיש משה [מצד אנושיותו והנהגתו הטבעית] גדול מאד וכו' בעיני עבדי פרעה ובעיני העם שנתפרסם לעבדי פרעה קודם ואח"כ להעם והבן.

גדול מאד כו' פירוש, כי המופת אם יעשהו אדם פחות המעלה לא יתפעלו ממנו נבונים ומבקשים להן סיבות וטענות לדחות, אבל איש גדול כי יעשה מופת הלא יותר פלא אם לא ישמעו לו וזה מספר לן הכתוב והבן.

ואחרי כן אצא. לפי כונה שני' נראה דקאי על ראש הפרשה שאמר כחצות כו' אני יוצא בתוך מצרים ע"ז אמר ואחרי כן אצא כמו שמבואר במכילתא על קרא דאשר פדית ממצרים גוי ואלודיו, שכל זמן שהיו ישראל במצרים היו שכינה עמהם וכשיצאו יצאתה גם שכינה עמהם. ויעוי' ירושלמי פרק ד' דסוכה ודוגמתו לעיל ושמרתם את הדבר הזה לחק כו' דקאי על ראש הפרשה ודו"ק.

החודש הזה לכם וכו' בספר המצות לרבנו מ"ע קנ"ג האריך רבינו ורמב"ן שם השיג יעו"ש, והמגילת אסתר חשב כי דעת רבינו כדעת הרמב"ן וכן כתב בסוף דבריו שכן דעת רבינו בחיבורו הגדול, ובמח"כ העיד ללא אמת ולענ"ד העיקר כשיטת רבינו וידו החזקה ובקיצור דשיטתו כך הוא הקביעות על פי חשבון כפי שאנו מונים עתה אף שלא נראה לשום אדם ביום שלשים מקודש החודש ועפ"י הראיה אם לא באו עדים מעובר וזה הלכה למשה מסיני שכ"ז שסנהדרין קיימין צריך דוקא להתקדש עפ"י ראיה שאם לא יבואו עדים ויעידו לפניהן אינו מקודש רק מעובר, אבל בזמן שאין סנהדרין אף אם יש ב"ד סמוך א"צ לקבוע עפ"י ראיה דוקא רק אם רוצים עפ"י חשבון ג"כ הרשות בידם היינו שלא ירצו לקבל עדים וכי"ב. והנ"מ כשיש ב"ד סמוך אבל כשאין ב"ד סמוך ואין מי שיקבל העדות מתקדש דוקא עפ"י חשבון ולכך קאמר והשתא דידעינן בקביעא דירחא פירוש שגם בא"י אין ב"ד סמוך רק מחשבין עפ"י חשבון [ולא מפני שהיום בקיאין יותר] א"כ גם אנו מחשבין ודו"ק.

אולם מי צריך לקבוע הוא שלשה מן הסנהדרין וברשות הנשיא שהוא ראש להם ואם אין סנהדרין קובע ב"ד סמוכין מן הסנהדרין איש מפי איש כפי שלשלת הסמיכה ואף אם הלכו בחו"ל ולא הניחו כמותן בארץ ג"כ מעברין. והשתא שאין ב"ד סמוך אף בארץ ישראל אנו מקדשין חדשים עפ"י חשבון, היינו שאנו יודעים שבני ארץ ישראל מקדשים יום זה לר"ח עפ"י חשבונם. והטעם שאם אין ב"ד סמוך תליא רק בבני ארץ ישראל הוא דשיטת רבינו בפהמ"ש ובחבורו בהכרע כי אם רצו ישראל שבא"י לסמוך זקנים הרי הם מוסמכים א"כ בקידוש החודש סגי בחשבון בני א"י שחזינא שדין סמוכין יש לקיבוץ הכללי להסמיך זקנים כמו ב"ד סמוך א"כ חשבונם כדין חשבון ב"ד סמוך וזה נכון בס"ד. ועיין וראה כי דיני סמיכה המה דומים להלכות קידוש החודש ובזה סרו תמו הקושיות והמבוכות אשר העיר הרמב"ן וחשב להרמב"ם לטועה חלילה וכמדומה לי שבזה יהרסו גם דברי רלב"ח בקונטרס הסמיכה ואכמ"ל והענין עמוק וחתום באוצרות רבינו ולפענ"ד כמוש"כ ודו"ק.

ובזה יצא לנו טעם נפלא על הא דקאמר הגמרא הזהרו במנהג אבותיכם גזירה דילמא אתי לקלקולא דא"כ קשה גם בח"ל גם בא"י יהי' להם דין אחד דגם בא"י שייך האי טעמא, וצ"ל משום דכבר נהגו והוה כמו דלא בטל הטעם ואכמ"ל דצריך ב"ד גדול בחכמה ומנין להתירו וכ"ז אינו נראה שיהיה לעיקר הטעם אבל מקובלים אנחנו מרבנו הגר"א דאם כי חז"ל פירשו טעמם בכ"ז עוד השאירו טמונים בסתר לבבם טעמים לאלפים גדולים ורמים אבל לא גלו זה לאוזן המון בני ישראל ככה אומר אשר לדברנו יש טעם נפלא

דלפי מה שכתב רמב"ם בפהמ"ש בריש סנהדרין דיהיה ב"ד בארץ ישראל טרם ביאת משיח וקיבוץ גליות עיי"ש דבריו הנעימים וכן מפורש בירושלמי מע"ש פרק כרם רבעי זאת אומרת שבנין בהמ"ק יהיה קודם מלכות בית דוד, א"כ אם יהיה ב"ד בארץ ישראל יהיו מוכרחים לקדש עפ"י הראיה ואם לא תתראה הלבנה ביום שלשים אעפ"י שע"פ חשבון יהיה ראוי לקבוע בו, בכ"ז יהיה מעובר ואז יהיו צריכים לעשות בגולה שני ימים ולכן גזרו גם עכשיו דוגמה שעשה ריב"ז לאסור יום הנף גזירה שמא יבנה בהמ"ק וזה טעם נכון לעשות בזמן הזה שני יו"ט של גליות ובזה יסתם פי המתפרצים בעוה"ר ודו"ק בכ"ז היטב.

ובמכילתא פ' ב'. מה חודש אין תוספות עיבורו אלא בסוף אף שנה אין תוספות עיבורה אלא בסוף. ור' נתן דמפיק לעיל משמור את חודש האביב, פליגי אם דנין אפשר משאי אפשר דבחודש לא שייך לעבר אלא בסוף ובזה פליגי תנאי עיין מנחות פ"ב ובכ"מ ודו"ק.

בעשור לחודש כו' ויקחו להם איש כו' זה מקחו מבעשור כו' נראה בזה עוד טעמים שפסח מצרים הי' מקחו מבעשור כי ההשגחה רצתה לעשותם גוי מצוין בנימוסיו ויהיו ראוים להנהגה מסודרה ומתנהגת תחת גדוליה ויוכלו לעצור בעד מאוי' לבבם ורסן תאות נפשם וינהגו במשטר חזק (דיסציפלין) לכן כאשר ישתוקקו כולם להיות חפשי וידע השי"ת כי יעמדו בכורי מצרים מפני פחד דברי משה בשם ד' על נפשותיהם ויבואו אל פרעה וילחמו בעד נפשם עם חיל פרעה וירבו חללים על פתח פלטין של פרעה ואז כי ילכו מי יעיז לדבר נגדם ובכל זה כל זמן שלא ישמעו מפי משה ואהרן ללכת בהסכם פרעה לא יזיזו ממקומם וזה חנוך חזק לעצור ברוחם כעת הזאת ויהיו ראוים להנהגה נימוסית מאושרה.

עוד נראה שהרי לא יכלו לצאת מביתם בלילה זו והיו מוכרחים להשתתף עם שכניהם שבצדם והיו יותר משש מאות אלף גברים מבן כ' ועם נשים וטף היו קרוב לשני מליאן ורובם היו עניים טרם ששאלו ממצרים והיו צריכים לאכול בשר צלי ולבלי לשבור עצם מאין היו להם, ע"ז אמר במכילתא משכו מי שיש לו וקחו מי שאין לו היינו שהעשירים היו נותנים להם דמים והם היו לוקחים צאן ובזמן שהאדם עוקר משכנו הלא כל פרוטה יקר אצלו ובכל זה יעשו צדקה גדולה להיות כל איש אוכל כל הלילה בשר צלי ולכן אמר מלמד שקבע להן ב"ד שמתחלקת בג' כדיני ממונות דמיא, ב"ב דף ח' ע"ב וירושלמי סוף פאה יעו"ש ודו"ק.

ויקחו להם איש וכו' במכילתא פרשת ג' מיכן אמרו שלוחו של אדם כמותו ולקמן פרשת ה' דריש משחטו ועיין ירושלמי ריש פ"ב דקדושין דמייתי להנך בשם תרי תנאי ומקשה

תמן הא אדם שוחט פסחו של חבירו שלא מדעתו עיי"ש וכפי הנראה דתליא בהא דלמ"ד עד שיזרק הדם אדם מושך עצמו מפסח א"כ איך מצי שחיט שלא מדעתו דילמא ימשוך חבירו מיניה וזה מחלוקת ר"ש ורבנן בפסחים ע"ש ודו"ק.

איש לפי אכלו פירוש לפי הרגל אכילתו ולא אכילה גסה אם ימעט הבית מהיות משה.

שה תמים זכר וכו' במכילתא, ריה"ג אומר ומה איל שתחילתו פסול סופו כשר, פירוש במקום דבעינין איל (כמו אשם תלוי) פסול בתחילתו סופו כשר מבן י"ג חודש ויום אחד כמפורש פ"ק דפרה שה שתחילתו כשר פירוש עד שלשים יום אינו דין שמשלשים יום עד כלות השנה כשר ודו"ק.

שה תמים זכר. בכל התורה כתוב זכר תמים. ונראה משום דלתוספתא וירושלמי דילן דדקין ותבלולין אין פוסל בפסח מצרים רק תמים שלא יהא מחוסר אבר כדין קרבנות בני נח, לכן כתב תמים ברישא שזה דין כללי ברישא שהוא נוהג בכל קרבנות בבני נח, והדר כתב זכר שזה דין חדש בפסח מצרים שבני נח כשר להקריב זכר ונקבה מן כל הטהורים כמו שהקריב נח כמבואר בירושלמי פ"ק דמגילה הביאוהו תוספות בחולין כ"ג, ולמ"ד דדקין ותבלולין פוסלין בפסח מצרים ותמים שלא יהא בעל מום, נראה שבמצרים היה להם דין במה קטנה ואמרו סוף זבחים מומין פוסלין בבמה, אבל נקבה אמרו בעו"ג כ"א דעולת נקבה כשרה בבמה קטנה, לכן תני קודם מה שבכל קרבנות במה קטנה וזה תמים שלא יהא בו מום, ולבסוף זכר, שבבמה גם עולת נקבה כשרה וכאן מוכרח להיות זכר אבל במשכן כתוב זכר תמים שעולת נקבה פסולה תמיד ודו"ק.

מן הכבשים ומן העזים תקחו. במדרש, כשם שאני הורג אדם ובהמה וכו'. כך אתם יש לכם רשות ליטול מכל מקום שאתם רוצים לפיכך נאמר תקחו. והכוונה, דכיון דדקין ותבלולין לא היה פוסל בו כדאיתא בתוספתא א"כ משחתם בהם מום היכי דפסול מום פוסל עו"ג (חולין כ"ג), לכן נעבד היה כשר בהם, והם עבדו הצאן ובטלו אותן במה שעקדו אותם וזבחום ובבע"מ אמרו עשה קרב כמקריב לכן גם בהם. שהרי כהנים ששחטו לדבר אחר פסולים כבעל מום (סוף מנחות) ואין קרבנו ריח ניחוח, לכן כאן שישראל היו עובדי ע"ז וכדאיכא במכילתא משכו מעו"ג וכו' והיו כשרים להקריב. כן היו הבהמות נעבדים וכשרים להקריבם, כיון שזה היה לבטול העו"ג וכמו בגדעון שהותר מוקצה כו'. וזה מכל מקום שתרצו אף מהנעבדין ויעוין פ"ב דע"ז גם אתה תתן בידינו כו' ודו"ק: וכן בתוספתא דאתנן ומחיר לא היו פוסלים בו משום הך דמשחתם בהם היכי דמום פוסל פוסל דבר ערוה כמו דאמרו בחולין ס"ג יעו"ש היטב.

ובגמרא פסחים דף צ"ו בעי ר"ז אימורי פסח מצרים היכי אקטרינהו ואם נאמר דהקטירו האימורים א"כ יש מהן למזבח, ובזה בכל קרבנות בני נח פוסל מחוסר אבר שנאמר מכל החי ולמה כתב בפסח שה תמים ע"כ דדקין ותבלולין פוסל בו יעוין ירושלמי מחלוקת בזה (פ"ט ה"ה בפסחים) ולפ"ז א"ש דצריך קרא דתושב ושכיר למעט גר שמל ולא טבל, דסד"א דהרי אבותינו במצרים מלו ולא טבלו ואכלו מפסח אבל אם נאמר דלא היה הקטר אימורים א"כ מצי לומר דדקין ותבלולין לא פסלו ביה, ותמים שיהא שלם באיבריו דמכל קרבנות לא יליף דאין בהן למזבח וכהירושלמי ותו לא הוינא למיטעי דמל ולא טבל אוכל הואיל ואבותינו אכלו פסח מצרים שהרי לא פסלו ביה מומין והיה ככל קרבנות בני נח אבל מל ולא טבל דעו"ג גמור הוא איך יאכל בפסח דורות וע"כ כר"א ואין ערל כטמא וזה שבעי ר"ז דנפ"מ לדינא ודו"ק.

מן הכבשים ומן העזים פרט לחולה ומזוהם. ובעולה דריש בגמרא תמורה כ"ח פרט לזקן וכאן כתיב בן שנה וב' מיעוטים למעט הנך, ובילקוט גירסא מוטעת יעוין בתמורה שם גירסא הנכונה יעו"ש ותבין.

בין הערבים, במכילתא, בן בתירא אומר בין הערבים שחטוהו בין שני הערביים כן גירסת הגר"א וכוונתו לדברי הגמרא זבחים דף י"א אליבא דב"ב דכל היום של י"ד כשר לשחיטת הפסח יעו"ש.

אל תאכלו ממנו נא כו' ולא תותירו ממנו עד בקר. דע כי ההבדל בין אל ללא הוא, כי אל הוא ענין בקשה כמו שמצאנו מלת נא סמוך לאל ולא מצאנו סמוך ללא כמו אל נא שמצוי בתנ"ך, כי לא הוא מורה יותר על הציווי ולכן כל הבקשות להשי"ת שאין נופל ציווי עליו בא במלת אל כמו אל תשכח ענוים, אל תתן לחית נפש תורך, אל תרחק ממני, אל תסתר פניך ממני כו', ולכן מצאנו ויאמר לא, ולא ויאמר אל כי אל אינו ענין החלטיי רק הוא ענין בקשה והנה טרם הכה ד' כל בכור במצרים הלא אז היו המצרים חושבים שזה ענין מתחבולות משה כמו שאמרו עד מתי יהיה זה לנו למוקש, אולם בעת הכה ד' כל בכור ראו הכל כי ההשגחה פרטיות מהכולל כל השלימות וע"ז אמרו בפרק איזהו נשך אני הוא שהבדלתי בין טיפה של בכור אני עתיד לפרע ממי שאינו כו', כיון שההשגחה חלה בפרטי פרטיות תדע כי ישקיף ד' וירא כל מפעל כל מצעד, ואז דבוק קנין האלקי בעם ישראל שהוא בן בכורו וקנה אותם לעבדים כי פרעה וכל העם מהרו לשלחם מן הארץ וחיוב כל המצות תלה השי"ת בעת הזאת, לכן אמר אל תאכלו ממנו נא פירוש מבעוד יום ג"כ [כדעת רבי סוף פרק כ"ש] וכש"כ קודם חצות לכו"ע פירוש רק בלשון בקשה שאז היה העיקר מעם ישראל שהאמינו בהשי"ת ואכלו צלי דרך שררה וחפזון

ומקלם בידם, והאמינו שד' יוציאם בזרועו הנטויה. וזהו לשון אל דרך בקשה אבל אחרי חצות כאשר יהיה צעקה גדולה וישלחו אתכם ויהיו כל הבכורים מתים אז נופל לשון לא תותירו ממנו עד בוקר שהוא מורה על ציווי ופקודת מלך כי כבר יש לו התחייבות על נפשותיכם ועבדי הם ומצווים לכל אשר אני אצווה ודו"ק.

וכן בפרשת בהר וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך פירוש, סדר הנהגתו ועניניו והחזקת בו שישוב על כנו ואל מקומו וכבודו, גר ותושב וחי עמך שרק להחיותו אתה מצוה לא להעשירו. אבל אני מצוך שיחיה עמך ותתן לו לחם ומים ופרנסה ובבקשה אני מאתך אל תקח נשך ותרבית שע"ז אינו נופל רק ענין בקשה שהגר אינו בן מצוה ואינו בן דת א"כ הוא יקח מאתך נשך ותרבית ואתה לא תקח ממנו הלא תתרושש ותעני רק אעפ"כ אני מבקש מאתך שאל תקח מאתו נשך ותרבית כי להחיותו הנך מצווה ובל תבזה צלם נברא בדמות, וחביב אדם שנברא בצלם אם כי לא אחיך הוא וכן חששו חכמינו שמא ילמוד ממעשיו ודילמא אתי למיסרך, ורק משום כדי חייו התירו ואמרו בסוף מכות ואת כספו לא נתן בנשך אפילו רבית דנכרי וחי אחיך עמך את כספך לא תתן בנשך בלשון ציווי ופקודת מלך כו' ועיין פרק איזהו נשך רבי אומר גר תושב האמור לענין רבית א"י וע"ד הפשט יש לנו רשות לפרש כמוש"ב.

ועוד שם וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה אל תונו איש את אחיו, פירוש שזה לשון בקשה שענין אונאה שבאה שלא מדעתו של אדם וברצונו למכור או ליקח א"כ זה שטות שאם אתה תונה אותו כי תקח ממנו הוא יונה אותך כי יקח ממך וראוי מענין הנימוס והשכל שאל תונו איש אחיו ולא תונו איש את עמיתו זה אונאת דברים וע"ז יאות לשון הציווי והפקידה כי אף שיצא שם רע על חבירך אל תונה אותו ודו"ק. וכן בקדושים אל תפנו אל האלילים ואלהי מסכה לא תעשו לכם כי על המחשבה לא יאות צווי החלטי כי מה יעשה האדם אם מהרהר, רק צריך האדם להקשיח לבבו מזה ולהדפה מקרב לבבו ולכן מצאנו אל תאמר בלבבך בהדוף כו' בצדקתי וכו' וראה דברי הראב"ע על פסוק לא תחמוד דברים מושכלים וזה צווי על המחשבה בעניני ע"ז ולכן נופל שפיר אל תפנו אבל א"מ לא תעשו נופל לשון צווי ופקודה, וכן אל תפנו אל האובות ואל הידעונים ג"כ על המחשבה וכן בפרשת מן אל יותר ממנו עד בוקר אל יוצא איש ממקומו בלשון בקשה מפני שזה פעולת הבל כי אם יותיר איש הלא ירום תולעים ויבאש לכן רק בלשון בקשה וכן ראו כי ד' נתן לכם השבת וכו' אל יצא איש ממקומו הכונה כי ד' נתן לכם לחם יומים ואם תצאו ללקט מן הלא לא יתן לכם יומים ואל תמצאו בו א"כ מי פתי יעשה זאת כי יפסיד את אשר ילקט משנה כי הלחם משנה ודאי ירום תולעים כיון שלא היה

התועליות שלא נחו ולא שבתו במקומם יבטל נס של קיום הלחם ביום המחרת ולא תמצאו מאומה. ולכן אמר בלשון בקשה, וכפי הנראה שעתה בפעם ראשון מחל הש"י להם ולא הבאיש הלחם אף שיצאו ללקוט ולכן אמר עד אנה מאנתם. כי אם תמאנו עוד ותצאו ללקט ביום השבת, מלבד אשר לא תמצאו, גם הלחם משנה ירום תולעים ויבאש, כי על כן נתן לכם לחם יומים כן נ"ל בזה.

וכן ראשיכם אל תפרעו, שזה לשון בקשה לעשות מעשה לגלח כדי להיות ראוי לעבודה, ובגדיכם לא תפרומו שלא לקרוע בגדים של"ת מעשה נופל ע"ז לשון צווי והבן. וזה יין ושכר אל תשת שבשעת השתיה אינו עושה איסור עדיין רק בשכבר שתה אסור ליכנס, ואם שתה הרבה שהגיע לשכרותו של לוט פטור ממלקות א"כ לא מיירי הקרא בכגון זה, אלא ששתה רביעית ונמצא דבשעת השתיה אינו עושה איסור עדיין ואם כן אינו רק בקשה שלא יביא עצמו לשכרות ולכנוס אח"ז וכמו דאמרו בהוריות דף י' נפ"מ דלפניא אחרינא לא הו"ל למישתי ודו"ק. וכן אל תחלל את בתך להזנותה דדריש בפרק הנשרפין (סנהדרין דף ע"ו) שלא ימסור בתו לזנות, דזה אינו מפעולות בעל שכל שימסור בתו לזנות או שיזנה עמה זה נגד הטבע כי יצה"ר לא מתגרי בזה וכל אדם רוצה שתהא בתו בצניעות היותר גדולה ולכן אמר אל ומפני זה לא מצאנו צווי מפורש בתורה על זנות הבת רק יליף לה מקו"ח ומכש"כ מה דפירשו המשיא בתו לזקן המשהה בתו בוגרת זה ענין בקשה שיחוס על כבוד בתו שלא תבוא לזנות עם אחרים ואינו נופל ע"ז צווי ופקודה ועיין רמב"ם סוף פ"ב מהלכות נערה.

והנה רבותינו בעלי התלמוד נתעוררו בזה דאל הוא לשון בקשה שאמרו סוף פ"ק דעירובין וכי לוקין על לאו שבאל ובירושלמי פסחים פרק אלו דברים א"ל מי כתיב לא אל כתיב א"ל והכתיב אל תאכלו ממנו נא מי כתיב לא אל כתיב אעפ"כ זה עומד בשמועתו וזה עומד בשמועתו הרי דסבר למסקנא כן דאין לוקין על לאו שבאל והכלל אמת לכל מעיין ודו"ק. וכן במלכים ג' ותאמר בי והמת אל תמיתוהו ויאמר כו' והמת לא תמיתוהו שהיא בלשון בקשה והוא אמר לשון אזהרה.

ובשל מבושל במים בגמרא צלאו ואח"כ בשלו מנלן כו' שאני הכא דא"ק ובשל מבושל מ"מ ועיין במכילתא לפי גירסת הגר"א הוא דבשול הוי לשון צלי כמו דכתיב ויבשלו כו' באש ויתכן עוד בזה דבחולין דף קט"ו מה ת"ל מבושל יש לך בישול אחר שהוא כזה ואיזה בשר בחלב והפירוש דהוא מבושל היתר עם היתר דהפסח בפני עצמו שרי והמים המה היתר בפ"ע והבשול אוסרן כמו כן בשר וחלב דכל חד בפני עצמו היתרא הוא. ונתבונן כ"ז שלא נצלה אסור באכילה וא"כ הבישול אינו מתירו ואינו מניחו לבוא

לכלל היתר כשיצלה אותו אחר הבישול, ולא דמי לבשר וחלב שהבשר היה היתר קודם והבישול אוסרו ועל כרחין דצלאו ואח"כ בשלו אסור נמצא דדמי ממש לבשר וחלב דהבישול אוסרו אחרי שכבר הותר באכילה וילפינן תרתי מזה ונכון בס"ד.

ויתכן דמשום הכי פריך הגמרא ורבנן האי בשל מבושל מאי דרשי, דלא מצי לתרץ דאתא לרבות צלי קדר דמקו"ח לא ידענא ומרבי זה מקרא כמו שכתב באמת הכס"מ אליבא הרמב"ם דהך סוגיא קאי לריש לקיש דמרבי מובשל מבושל, מבושל אחר כיוצא בו וזהו בשר בחלב דכוונת התורה דמרבי ענין שהוא על ידי תערובות וזהו תערובות בשר בחלב, שזה תערובות ע"י בישול ואם נימא דצלי קדר אסור א"כ הוי האיסור מפעולת הבישול בלא תערובות היינו שפסח אסור ע"י פעולת הבישול בלא תערובות היינו שנתבשל בשומן עצמו וזה צלי קדר א"כ אינו בדומה למכוון האיסור של התורה בבשר וחלב ששם התערובות ע"י בישול אסור לכן על כרחין לא מרבינין צלי קדר. אם תאמר דלפ"ז מאי פריך בשל מבושל מאי דרשי הא מיבעי לאסור בשר בחלב ע"י בישול כדר"ל, זה אינו דמשום זה לא הוה ליה לרחמנא למיכתב זה אצל פסח רק גבי בישול בשר בחלב להורות שם שכמו אסור בישולו כן אסור אכילתו ע"י בישול ובפרט דנאמרה זה קודם מתן תורה שעדיין לא נצטוו על בישול בשר בחלב אם לא דיש מזה ילפותא גם על מילי דפסח, לכן אמר דידענו ממה שדימה התורה אכילת פסח ע"י בישול במים לבשר בחלב שגם שצלהו ואח"כ בישלו אסור והורה לנו בזה ענין חדש גבי פסח. ומיושב לרב כהנא דאמר לר' יוסי דמצה שנתבשל אין יוצאין בו דבטל מתורת לחם כן פסח נתבטל מתורת צלי ותו לא מיבעי קרא לאסור צלאו ואח"כ בשלו וא"כ בשל מבושל מאי דרשי זה מיבעי לרבות צלי קדר ולא סבר לדריש לקיש וכן סבר הרמב"ם לכן דריש לאסור גם צלאו ואח"כ בשלו זה מסברא וצלי קדר מבשל מבושל ודו"ק היטב.

ולא תותירו ממנו עד בוקר וכו' במכילתא ומה ת"ל עד בוקר אלא אם חל י"ו להיות בשבת מגיד שאינו נשרף אלא עד אור י"ז. פירושו דאמרינן ביבמות דף ה' מה למילה ותמיד שכן ישנן לפני הדיבור פירוש דעשה דקודם הדיבור עדיפא א"כ יו"ט שגם הל"ת הוא קודם הדיבור לא שייך שתדחה, אבל שבת שהל"ת אינו קודם הדיבור וכדמוכרח שם בגמרא א"כ סד"א דעשה דקודם הדיבור דוחה אותו ודו"ק. ובאמת צע"ק על הגמרא הא במרה נצטוו על שבת כדמפורש בסנהדרין ולקמן במכילתא וא"כ גם הל"ת קודם הדיבור ויש לישב ואכ"מ.

והיה הדם לכם לאות במכילתא ומה ת"ל וראיתי הדם אלא בשכר מצוה שאתם עושים אני נגלה וחס עליכם כו'. כוונתו להך דאמר בזוה"ק על פסוק זה ובג"כ כולי' בין לטב

בין לביש בעובדא תליא מילתא עיי"ש. וזה שאמר שאתם עושים דייקא. אך קשה לענ"ד הא מחשבה טובה מצטרפת למעשה (קידושין מ') ואולי קודם מ"ת היה להם דין ב"נ או כמו שפירשו קדמונים דאם עשה אז מצטרפת גם המחשבה למעשה ודו"ק. אולם מרש"י לא משמע כן בד"ה מחשבה שאין בה פרי עיי"ש אולם הא כתיבא תמן ונאנס ולא עשה והכא בלא נאנס מיירי הזוה"ק. ועיין מעשי השם ח"ב פכ"א ודו"ק.

והיה היום הזה לכם לזכרון כו' לדורתיכם חקת עולם תחגוהו בפרשת אמור בכל המועדים כתיב חוקת עולם לדורותיכם ופשוט כי על שמחה גדולה כזו שיצאו ממצרים מסבלותם ועבדים נרצעים היו לגוי מצויין במלכיו וכהניו הלא מדרך הנימוס והתולדה לחוגג היום הזה אך זה לדור הזה אולם לדור אחרון אשר לא ראו בהצלחתם ולא לקחו חבל בעבודתם מוזר זה רק הוא חוק מחוקי התורה ככל חוקי התורה וזהו לדורותיכם תהיה זאת לחוקת עולם לא כן לדור הזה אינו חוק וגזירה רק נימוס ומושכל מונח בחוקי הטבע ואף בזמן שלא יאמר עוד חי ד' אשר העלה ממצרים כו' גם כן תחגוהו.

וחגותם אותו חג לד' פירוש לא על החירות מהשעבוד רק על מה שהכיר ד' אתכם לו לעם ולכן חוקת עולם תחגוהו אף אם יהיו עבדי אחשורוש שהנהגת והכרת האלקות לא יופסק מהן לעולם.

כי כל אוכל חמץ ונכרתה אין הכרתה אלא הפסקה הנפש ההיא מזידה דברי ר"ע (מכילתא) והגמרא מחקו ולענ"ד דהא אכתי לא נצטוו בקרבנות וכן משמע ממזידה רק בכרת ובקרבן הוא שוגג ובכ"ז חייב כרת וזה לרע"ק לטעמו בשבת ס"ח ע"ב אבל למונבז שמה בכה"ג חייב בקרבן ואינו חייב כרת עיי"ש דרע"ק מחשיב ליה מזיד ומונבז חשיב ליה שוגג ודו"ק. וכן נמצא זה הלשון בספרי בכמה מקומות.

הנה בפסח מצרים לא היה חימוצו נוהג אלא יום אחד כן כתבו דיו"ט לא נהיג. ולדעתי הא דאמר להם עתה דבר שלדורות הוא להורות שלימות מצוותיו יתברך כי כל העמים בדתותיהן הנימוסיות יעשו יום הנצחון יום מפלת אויביהם לחג חג הנצחון לא כן בישראל המה לא ישמחו על מפלת אויביהם ולא יחוגו בשמחה ע"ז וכמו שאמר בנפול אויבך אל תשמח כו' פן יראה ד' ורע בעיניו והשיב מעליו אפו הרי דאדם המעלה אינו שמח בנפול אויבו משום שהשמחה רע בעיני ד' הלא הרע בעיני ד' צריך לשנאותו ולכך לא נזכר בפסח חג המצות כי בו עשה במצרים שפטים רק כי הוציא ד' את ב"י ממצרים אבל על מפלת האויבים אין חג ויו"ט לישראל ולכך על נס חנוכה אין היום מורה רק על הדלקת שמן זית וחינוך בית ד' וטהרתו והשגחת אלקים על עמו בית ישראל בזמן שלא היה נביא וחוזה בישראל ולכן נעשה ההדלקה על ענין בלתי מפורסם ההדלקה שמונה

ימים בהיכל משום שהמנהיגים והשרי צבאות היו הכהנים הגדולים החשמונאים והיה חוששת ההשגחה שמא יאמרו כחם ועוצם ידם ובתחבולות מלחמה נצחו הראתה להן ההשגחה אות ומופת בהיכל אשר אינו ידוע רק לכהנים למען ידעו כי יד אלקי עשה זאת והם מושגחים דרך נסיי למעלה מן הטבע וכן בנס פורים לא עשו יו"ט ביום שנתלה המן או ביום שהרגו בשונאיהם כי זה אין שמחה לפני עמו ישראל רק היו"ט הוא בימים אשר נחו מאויביהם וכמו שהיו צריכים למנוחה והיה נחשים על דרכם ונהרגו הנחשים היתכן לשמוח יום שנצחו הנחשים כי רק השמחה על המנוחה לכן ויכתוב מרדכי את הדברים האלה וישלח ספרים כו' לקיים עליהם להיות עושים כו' כימים אשר נחו בהם שלכן לא היה חושש לקנאה את מעוררת עלינו בין האומות (שאנו שמחים במפלתן רש"י) שאין השמחה רק על המנוחה לא על יום ההרג בשונאיהם ועיין ירושלמי אמר ר"ח י"ג זמן מלחמה הוא והוא מוכיח על עצמו שאין בו נייחא כו' ועיין בראש"ש ריש מגילה ולכן כיון שהחלו לעשות אם היו מפסיקין מלעשות היו סבורים שעשו השמחה על ההרוג בשונאיהם ובתוך אלו השנים כבר נצמחו אויבים חדשים ושונאים מקרוב ולבני ישראל חושבים מחשבות להשמידם ולכלותם מעל פני האדמה לכן היו עושים כל ימיהם להראות אשר שמחים על ההצלה מן הרוצה להשמידם לא על הנקימה וזה אשר החלו לעשות כו' והבן והנה המצרים נטבעו בים סוף ביום ז' של פסח ואם היה אומר השי"ת שיעשו בשביעי מקרא קודש היה מדמה האדם שהשם צוה לעשות חג לשמוח במפלתן של רשעים ובאמת הלא מצינו שלא אמרו לפניו שירה שנאמר ולא קרב זה אל זה שאין הקב"ה שמח במפלתן של רשעים לכן אמר בארץ מצרים שיעשו חג בשביעי ולהורות שאין החג מסיבת מפלת מצרים בים שצוה להן טרם שנטבעו בים ודו"ק וכן מפורש בילקוט רמז תרנ"ד שלכן לא כתב שמחה בפסח ואין גומרין הלל כל ז' משום בנפול אויבך אל תשמח.

ולמה אמר גם אני אודך בכלי כו' תרננה שפתי כי אזמרה לך ונפשי אשר פדיתה זה בהתגלות שפתי ירננו על פדיון נפשי גם לשוני שהוא טמון בפי כל היום כו' כי בשו כי חפרו מבקשי רעתי ע"ז אהגה במטמנים כי מבקשי רעתי בשו וחפרו.

אך אשר יאכל לכל נפש מכילתא כל אוכל נפש דוחה יו"ט ואין כל עבודה דוחה יו"ט שהיה בדין ומה אם במקום שאין מקצת או"נ דוחה שבת מקצת עבודה דוחה שבת מקום שכל אוכל נפש דוחה יו"ט אינו דין שכל עבודה דוחה יו"ט ת"ל אך אשר כו' וצריך ביאור זה הקו"ח איך דנין קו"ח כזה הלא נאמר דיו מה בשבת מקצת עבודה דוחה אותה כן ביו"ט רק מקצת עבודה דוחה אותה וכמו שאמרו סוף כיצד הרגל על הא דדן ומה במקום

שהוקל על השן ורגל החמיר בקרן מקום שהחמיר על השן ורגל אינו דין שנחמיר בקרן א"ל דיו לבא מן הדין להיות כנדון מה ברה"ר ח"נ אף ברשות הניזק ח"נ א"כ הכא נמי נימא דיו מה בשבת רק מקצת עבודה דוחה כן ביו"ט רק מקצת עבודה דוחה ועל כרחין דאתיא סתמא דמכילתא כר' טרפון דכל היכי דמיפרך קו"ח לא אמרינן דיו ובגמרא לא פרכינין דיו דהתם עבדי ב"ה קו"ח על עולת ראיה וש"ח, דהמה חובת היום כמו תמידים ומוספים חובת היום בשבת כן הני חובת היום ברגל וא"כ הוא דיו כשבת, ואבא שאול שסובר נדרים ונדבות קרבין ביו"ט ועביד קו"ח ומה במקום שכירתך סתומה כירת רבך פתוחה מקום שכירתך פתוחה א"ד שתהא כירת רבך פתוחה והוה קשה לי' נימא דיו כמו שבשבת כירת רבך פתוחה כן תהא ביו"ט ולא יותר והיינו דוקא עולת ראיה וש"ח דהמה צורך הרגל כמו מוספים בשבת ולא נדרים ונדבות דע"ז נאמר דיו לכן מסיים וכן בדין שלא יהא שולחנך מלא ושולחן רבך ריקם, פירוש וכיון שכן הדין נותן אף בלא הקו"ח דשבת ולא אמרינין דיו דהקו"ח אינו רק גלוי מלתא וראיה לסברתינו דשולחן רבו עדיף משולחנך ודו"ק: אבל א"כ איך יליף כאן במכילתא על נדרים ונדבות שקרבין ביו"ט לימא דיו ואם דהוי מיפרך קו"ח הא הוי ילפינן עולת ראיה וכמו שפירשתי לעיל וצ"ב עוד בזה ואכמ"ל.

ושמרתם את המצות ושמרתם את העבודה הזאת ושמרתם את הדבר הזה ובמשפטים חג המצות תשמור וכן בתשא וכן בראה שמור חדש האביב. הנה על מצוה פרטיות זו נאמרה שמירה בפרט הרבה פעמים כמו על שבת שנאמרה בו שמירה שמור את השבת ובתשא ג' פעמים שמירה בשבת ובבהר ובקדושים את שבתותי תשמורו לכן נקרא פסח שבת כמו דכתיב ממחרת השבת שהוא כמו שבת בשמירה, ושמור בכ"מ הוא לא תעשה כמו שאמרו כל מקום שנאמר השמר כו' אינו אלא ל"ת וכן מוצא שפתיך תשמור זו ל"ת וכן ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו ליתן ל"ת על כל עשה שבתורה ולכן בשבת כל העשין שבו המה כל"ת ונשים מצוות בקידוש היום כל שישנו בשמור ישנו בזכור וכן פסח עיקרו הל"ת וגם העשין שוב יש להן דין ל"ת ונשים חייבות במצה דכל שישנו בלא תאכל חמץ ישנו בקום אכול מצה ועיקר דרשה מזה דלא כתיב עשייה במצה ובפסח רק שמירה לכן נשים חייבות (ומסולק מה שהקשו מכלאים ומציצית בתוס') ובירושלמי ברכות פרק הרואה דסבר דלעשות ציצית ותפילין ומזוזה מברך על עשייתן (אף שלא גמר מצותה בשעת עשי') תני דגם על סוכה ולולב מברך בשעת עשייתן היינו משום דחג הסוכות תעשה כתיב ולולב יליף מסוכה (סוכה י"א יעו"ש) וכן בציצית, אבל על אפיית מצה לא כתיבא דמברך משום דלא כתב עשייה במצה רק שמירה לבד ולכן בירושלמי

פ"ק דסוכה גבי סוכה ישנה דפליגי ב"ש וב"ה אמר מצה ישנה תפלוגתא דב"ש וב"ה כו' ובבלי לא מזכיר זה משום דטעמא דב"ש דיליף מחג הסוכות תעשה ובמצה לא כתוב עשייה רק שמירה ודו"ק: לכן כשישראל שומרים חדש האביב והמצות שומר השי"ת הלילה הזה לגאלם וכיו"ב אמרו כשאתה שומר נרי אני משמר נרך כו'.

שבעת וכו' שאור לא ימצא בבתיכם. כי אינו ראוי לשום אדם. כי כל אוכל מחמצת בין נשים בין אנשים ונכרתה ולכן לא ימצא בבתיכם, ולהוראה זו כתב בתיכם כי בית הוא מכונה מי שיש לו אשה וכמו שאמרו בית ישראל אלו הנשים כו' סוף פ"ב דשביעית מזה דמרבי רבנן מכי כל הנשים והוא טעם, לכן לא שייך למידרש מכי דרשא אחרינא, אבל גבי כל המנחה כו' לא תעשה חמץ כי כל שאור כו' אין זה טעם מספיק. דהא אפילו לאחר קמיצת המנחה שירים של כהן ג"כ המחמץ לוקה, לכן מרבה מכי לרבות עירובו ומסולק קושיית הגמ' ריש אלו עוברין. לכן אמר קשיא ולא תיובתא דאיכא תירוץ כמוש"כ ז"ל וע"ד הפשט אמר חלקם נתתי מאשי והוא כאלו זכה האש בכולן והם זכו מהאש, לכן חמץ שאסור להקטיר גם לכהנים אסור לאכול, ועיין במדרש תשא פ' מ"א א"ל איני מבקש אלא מה שבתוך פיך כו' ודו"ק היטב.

אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה כו'. יתכן דכיון דפירש רבינו בפ"ב מיסוה"ת שאין צורות האדם מחוברת מהיסודות רק נתונה מאת ד' מן השמים. לכן בהפרד החומר לא תאבד הנפש יעו"ש. לכן נפש הבהמי שהיא מתהוה מהיסודות היא יורדת למטה כמו שאמר בקהלת וזה שאמר לכל נפש שהוא לבדו יעשה, לא לנפש הבהמה שהוא רק בהתקיים החומר לא לבדו ודו"ק.

שבעת ימים כו' כתב כרת באוכל חמץ, ובאינו עושה פסח (במצרים) לא כתב כרת (רק בפ' בהעלותך) משום דאם לא יעשו פסח יבוא המשחית לנגוף ויהא מת מעצמו ופשוט. ולכן אמרו בתוספתא דפסח מצרים אין עליו כרת יעו"ש. ודע דהאמונה בד' בעשיית פסח הי' בדבר שיבוא הבחינה תיכף אם לא יתקיים דבר ד' בלילה הזה, אבל ענין המצה שאנו אוכלים על שלא הספיק בצקם להחמיץ. והנה השי"ת צוה אותם על כסף וזהב ושמלות והיו מכינים עצמם ליל למדבר לחוג חג ולעבוד ד' ועל מזון לא הכינו להם מאומה ולא שאלו את משה למה על שמלות צוויתנו ואיך לא נכין מזונות ולכת בארץ לא זרועה אשר בטחון ואמונה כזאת הוא מפליא פלאות ובזכותם אחרים באים כמוש"א זכרתי לך חסד נעוריך כו' (סנהדרין) והוא ספור שבחא דישראל שלא הכינו מזון והלכו אחרי משה כבהמה בבקעה וכצאן אחרי הרועה ובזה זכו לקבל התורה ולהיות עם ד' ושכינתו עליהם ואם כן הגר שבא לחסות תחת כנפי השם ורוצה להכנס בתוך ישראל ואינו אוכל

מצה רק חמץ בפסח ואינו חפץ דבר שעבורו זכו למעמד האלקי ולקבל התורה ודאי דהוא נכרת אלא אף ישראל גם כן נכרת, אבל בפסח וכל התורה כולה, תורה אחת לכם ולגר ונכרתה מכם ומהגר. וכן בכל התורה כתוב אזרח קודם לגר רק כאן כתוב גר קודם משום שע"י בטחון שלא בקשו ולא הכינו מזון ויצאו בחפזון והאמינו בד' זכו להר סיני ולהעשות ישראל ואם כן על הגר פשוט קודם שבלא זה אינו שייך אל העם הישראלי והוי לא זו אף זו שאף ישראל נכרת כיון שאינו משתבח בתהלתו ותפארתו שאבותיו היו מאמינים ובוטחים בד' ואשרי להם ולזרעם.

שאור לא ימצא בבתיכם. פירוש, דאשכחן ויחפש וימצא, הרי אחר החיפוש מקרי מציאה, וכאומר אם תחפש לא תמצא שאור, ומזה למדנו שצריך לחפש אם יש חמץ, ואז תדע כי לא ימצא אחר החיפוש [ולפירוש זה בדיקה מן התורה] ולכן דוקא בבתיכם אבל בחצרות אינו צריך לחפש ולבדוק דהעורבים אוכלים אותם, וכדאמר רב. והכותים טעי בזה דהם משהין חמץ בחצר דאינון דרשי בבתיכם ולא בחצריכם, וזה אינו דנפקא לן מלא יראה ושם בכל גבולך כתיב וילפינין שאור שאור ועיין ירושלמי ריש פסחים אבל בחצירות חשודין הן וכו'. ודו"ק כנ"ל ע"ד הפשט.

כל אוכל מחמצת ונכרתה כו', לא כתוב כאן מיום הראשון, עד יום השביעי כמו שכתב לעיל ונכרתה כו' מישראל מיום הראשון כו', ורק גבי אכילת מצה כתב עד יום אחד כו' משום, דהכא מסיים בגר ובאזרח, ובגר יתכן שאם נתגייר בתוך הפסח הלא אז לא יהיה בו הדין דחיוב כרת רק מיום שנתגייר לפיכך לא כתב כאן מיום הראשון ועיין סוכה כ"ז ע"ב ופשוט.

מכילתא בגר ובאזרח הארץ. לפי שהוא מעשה בישראל צריך להביא את הגרים אף בכל שהוא מעשה בישראל. בזה א"ש מה דנתקשו בעלי התוספות סוכה דף כ"ח עיי"ש דשאני סוכה דישבו בנ"י בסוכות ומעשה בישראל וכן יש ליישב כאן ועיין ברכי יוסף או"ח סימן תר"מ ודו"ק ולפי דבריו צ"ל דהכא צריך לכתוב בפירוש והבן.

משכו וקחו לכם צאן למשפחותיכם כו' והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות. הענין דנחלקו במדרש משלי החכמה היכן מצויה בלב או בראש. והברור דההרגשות המה כולן בלב כמו נקימה אומץ, גאוה, כעס, מורא, וזה שכתוב לבי יחיל בקרבי, יתור לבו ממקומו, לבו כלב הארי. אולם המושכלות הן בראש, שם מקור המושכלות, והציורים, והמדמה, והזוכר, וראש מלך שבאיברים (שבת ע"א). והנה ההרגשות כולן באין לאדם מיום הולדו וזה שאמרו אימת יצה"ר נתון באדם, פ' חלק, אבל השכל הוא בא כשנשתלם האדם ולכך קראוהו (נדרים ל"ב) ילד מסכן וחכם, לא כן ליצה"ר קראו מלך זקן וכסיל.

והנה אמרו על ישראל שהן מאמינים בני מאמינים (שבת צ"ז) וצריך להבין הלא באומות העולם שאמרו ההמיר גוי אלהיו (תענית פ"ק) אלו כותים וקדרים שהללו עובדין למים כו' הלא מאמינים בטפשות כאלה וכל העמים כן וא"כ כח אמונתם גדול, אמנם מצאנו במדרש שוחר טוב פ' ל"א אמונים נוצר ד' אלו שעונים באמונה אמן אומרים ברוך מחיה המתים ועדיין לא בא א"כ האמונה בעתיד אך הלא יש מהעמים שמאמינים ג"כ ביעודים עתידים.

והברור דההרגשות כולם בנויות מהטבע והמוחש אשר תתרגש מהם לב האדם כמו האהבה והיופי והגבורה, והעמים הקדמונים הקדישו כל כוחות הטבע בהתרגשם מכל זה והעריצום וקראו לכן שמות אלילים לאליל היופי, לאליל הגבורה, אליל האהבה כידוע, ומי שהיה לו בזה הפלגה הקדישוהו וקראוהו בן אלקי, ועד היום העמים מציירים תמונות ומקדישים המוחשים ואף הישמעאלים מקדשים קבר משיחם במעקא וכיו"ב, נמצא דההרגשות מסייעים לאמונתם הבנוי על המוחש והמצוייר, לא כן ד', שעמד אברהם והתבונן שאינו חלק מהנבראים ולא כח בגשם ואינו מתואר ואינו מצוייר ואינו מושג שאילו היה מתואר או מצוייר היה נגדר בדבר מה והיה לו תכלה וכל שיש לו תכלה יש לו תחלה והוא מחוייב המציאות ממציא כל המציאות בלעדי האפשריות מאין המוחלט, יחיד שאין כיחודו שאילו היה יותר מאחד היה חלוק ביניהם באיזה צד והיו בעלי גבול שזה נגבל מחבירו וכל המציאות כולה רותקה מהממציא האחד יתברך, וזה עיון אמיתי ומושכל, אבל מי יוכל להשיגו עד כי כתב רבינו בחיי הזקן שלא יעבדוהו באמת רק הפילסוף או הנביא, ובכ"ז כל ישראל מאמינים באמת מציאותו ואחדותו ענין מושכל כזה, ומלעיגים לכל ההרגשות וההתפעלות שמרגישים מצד הטבע ומבינים שהמה כולם הווים ונפסדים אפשרי המציאות וכגרזן ביד החוצב וע"ז ביארו מאמרם ז"ל, מפני מה זכו ישראל לקרות את שמע שהן בני אברהם יצחק ויעקב מבינים ענין פילוסופי כזה וילעגו לכל ההרגשות ולכך כביכול בחכמתו שרצה שכל ישראל יתעצמו בעיון מושכל שיאמינו באחדותו וכל ההרגשות והמוחשים לא ירעו להם ולא יזיקו למושכלותם, מה עשה לדרכי ההטעאה מכוחות המדמה והמתעה, הרבה להם תורה מושכלות רבות בתורה שבכתב ושבע"פ לחזק כח השכל להיות קיים ועומד ומתגבר על המדמה, ועל ההרגשות המתעות ומביאות להתפעל מהטבע ולשכוח היוצר בראשית ולתת כבוד להנבראים, הרבה להן במצות לחלק להם ההרגשות כמו אהבה, אהבת רעים חיי המשפחה, אהבת האומה, נקמה לנקום משונאי ד', חסד לעשות עם חבירו, וכל ההרגשות מקום להם במצוות. יופי פרי עץ הדר, ואך על זמן ואחרי החג נזרק

וכיו"ב וזה רצה הקב"ה לזכות את ישראל (פירוש נקיון מלשון זכיתי לבי) להעמידם על הדת הפלסופי ולבלי להתפתות מהציורים והמוחשים הרבה להם תורה מושכלות [וכמו שאבאר בס"ד מאמר הגמרא נזהא דתורא בסמוך] לגעור בכח המדמה, ומצות ליקח כל המוחשים וההרגשות למצות ומעשים טובים שלא יפתו את האדם לרע ולכן נשא הציץ על הראש והיה כתוב קודש לד' שהשכל כולו קודש, אמנם על הלב מקור ההרגשות כתיב בני ישראל להורות שההרגשות יהיו אל המצות שרובן המה התאחדות האומה כמו בית הבחירה וביאה ברגל לירושלים, ולקט שכחה ופאה ומעשר ותרומה שזה התאחדות האומה. ולכן יהיו ההרגשות עסוקים במצות ולא יתפתו להטבע להעריץ מה שהלב מתרגש מהם לעבוד ע"ז ולכך אפוד מכפר על עו"ג (זבחים פ"ח).

ומפני שכל ישראל ממליכים עליהם המלך הראש זה כח השכל המשיג מציאותו יתברך באחדות המוחלט בחיוב המציאות על כל ההרגשות, היינו שנהרגים והורגים גם בניהם ר"ל וכל האומה נשחטת ונחנקת בשביל מציאותו יתברך ואחדותו שמושגת בשכל ובלתי מורגש ובלתי מצוייר, וזה זכו ישראל מעת שירדו לים ומסרו עצמם על קיום אמונתו יתברך לבלי להשלים עם המצרים, ונוכל לאמר מפני מה זכו ישראל למלכות היינו להמליך השכל על האיברים וההרגשות מפני שירדו לים וכמו כן אמרו בתוספתא ברכות שיהודה זכה למלכות ששבטו ירד לים תחילה וזה בצאת ישראל ממצרים היתה יהודה לקדשו כו' הים ראה כו', שעל ידי הים נעשו ישראל מושלים על כל ההרגשות. לפיכך שנו חכמים אפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב, פירוש שאעפ"י שנגאלו לשעה וחוזרין ומשתעבדין ועבדי אחשורוש הוי הרי הן בני חורין ומלכים גמורים שממליכים השכל על כל ההרגשות. ומהיכן זכו ממסירת נפשם שירדו כל ישראל לים רק בשביל אמונת מציאותו האמיתית האחד יתברך המושגת רק בשכל ברי בלי ציור והרגש כלל, ובקושי השעבוד של מצרים כמעט היה נשכח והיו עובדים ע"ז, רק לפי שנקנה בהם האמונה האמיתית מאבותיהם אברהם יצחק ויעקב ברגע אחד חזרו לאמונתו האמיתית וזבחו אלהי מצרים לעיניהם וקשרוהו לכרעי המטות עוד מיום העשור והיה מסירת נפש, מפני זה זכו להמליך השכל על ההרגשות כמצרים שהיו עובדים לנילוס שהיה משקה להם וכיו"ב עבודת הצאב"ה שביאר במורה ח"ג, ולכן אמרו במדרש ויסב אלקים את העם דרך ים סוף לפיכך שנו חכמים וכו' עד שיסב כמו שבארנו, כי זה החרות הגמורה כי השכל ימשול על ההרגשות.

ולכן אמר משכו מעו"ג וההרגשות תקחו למצוות לחיי המשפחה ואהבת רעים שה לבית אבות. ולמנות עם השכנים והמכוון האמיתי שיהיו התאחדות האומה בכלל. ולכן נשים

בראשון חובה וכל ישראל עולים לבית הבחירה בשער אחד לקיים מצות פסח ומטעם זה כתבה התורה ושחטו כל קהל, שכל ישראל שוחטין פסח אחד, היינו שכוונת התורה התאחדות האומה בכללה ובזה יהיו עסוקים כל ההרגשות לא שיתעו באמונה האלקית באיזו תמונה באיזו ציור, ואם תאמר איך יוכלו כל ישראל לבוא למעלה רמה כזו, ע"ז אמר והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות זה אברהם יצחק ויעקב שמהם באו לכם כל האמיתיות ודו"ק.

וזה שאמר וערבה לד' מנחת יהודה וירושלים שבמנחה לא כתוב רק ונפש כי תקריב קרבן מנחה וארז"ל מי דרכו להקריב מנחה עני, שאעפ"י שאין בו נפש [כמו בהמה ועוף] מעלה אני כאלו נפשה הקריבה שעיקר הקרבן הוא מסירת נפשה מעשה בעניה כו' יעוין במדרש ולכן תערב מנחת יהודה שהוא היה תחילה בירידתו לים ובמסירת נפש והבן.

והנה יש להאריך, שכל מקומות המקודשים אין יסודם מן הדת רק מהאומה והשרשים כמו הר המוריה שמשם נברא אדם ושם הקריב אברהם את יצחק וכן נבחר עפ"י נביא ובדת לא כתוב רק מקום אשר יבחר ד' והר סיני מקום הדת כיון שנסתלקה שכינה ממנו ועלו צאן ובקר, שחלילה ההרגשות לא יתעו לייחס להדת איזו ציור, רק ירושלים וכל ארץ ישראל והר המוריה בנויים על התייחסותם לאבותינו שרשי האומה והתאחדות האומה לשרשה שכל ההרגשות יהיו רק להתאחדות האומה וזה דרוש עמוק, אכמ"ל.

ובדרך זה ביארתי מאמר תמוה ונפלא בפרק ערבי פסחים, אמר רב ניזהא דתורא הן הן. ניזהא דאריה זה זה, ניזהא דגמלא דא דא, ניזהא דארבא אילני הייא הילא והילוק הוליא, והמכוון הוא, דהדברים הצריכים לעורר הבעלי חיים הן בקול אחד פשוט הנאמר ונשנה כ"פ, ולעורר הכח והחפץ של המדבר כדי לעורר כוחו של האדם למשוך החבל הוא בקולות משונים וזה עיון נפלא להורות אותנו שלשבר כח התאוה יפה להתעורר במאמר אחד או במושכל אחד כמה פעמים, כמו שמתאוה אדם לדבר איסור יאמר בהתלהבות הרבה פעמים מאמר מחריד אחד כמו הקנאה והתאוה כו' מוציאין וכו' או בוא וחשב הפסד וכו' וכיו"ב, אבל לישר הדיעות ולהצדיק המושכלות נגד הטענות הבאים בלבו של אדם, ע"ז יחשוב ויתחכם בטענות ומושכלות שונות בתשובות מוחלפות לעורר הדיעות הצודקות אשר חקוקין במושכל הישראלי וזה עמוק.

ולקחתם אגודת אזוב. ביונתן ותסבון כו' דבמאן פחרא כו'. ובפסוק והיה הדם לכם לאות כו' פירש ויהא דם נכסת פסחא וגזירת מהולתא מערב לכון למיעבד מניה את כו' עיי"ש. וכוונתו, דדימה זה להזייה במצורע בנגעי בתים שצריך אגודת אזוב ובכלי חרש כו', שטהרת הבית מע"ז כטהרת מצרעת בתים ופשוט, והיו בישראל שבט לוי שלא עבדו

ע"ז ומהלו כמו דדריש בספרי על קרא דכי שמרו אמרתך כו' לכן הקדים מזוזות למשקוף שמזוזות רומזים על יצחק ויעקב כדאיתא במדרש רבה. ומצות פסח מצאנו אצל יצחק ויעקב כמו על קרא דקח לי שני גדיי עיזים שהיה לפסח שזה המכוון ותכלית הבכורה, שישראל יתקיים בהם ועבדום וענו אותם ובשביל שיפרעו השטר חוב יהיו הם בניו של יעקב העיקר, ולהם יקרא זרע להתדבק באלקות לעולם ולמתן תורה, לכן נזכר בנתינה המזוזות קודם, אבל בהנך שמשכו מעו"ג ונימולו בעת עשיית הפסח, בהם היה אגודת אזוב שנטהרו בתיהם כטהרת צרעת בנגעי בתים, שזה טומאה היוצאת מגופם ולכן היה דם הפסח מעורב בדם מילה והיה המשקוף קודם שהוא רמז לאברהם שמילה ניתנה לאברהם אבינו והוא העיקר בזה. ולכן לא כתב קהל עדת ישראל רק לכל זקני ישראל שהן זקני אותן שבטים שעבדו עו"ג ולא נימולו הם היו צריכים לאגודת אזוב ודו"ק היטב.

ויותר יתכן, דהנה עו"ג הוי כצרעת וכמו דדרשו על קרא והצרוע אשר בו הנגע על בהמ"ק ראשון שהיה בו סמל בבאה. וכן כשחטאו בעגל אמרו כי פרעה אהרן שנעשו מצורעים שזה טומאה היוצאת מגופו וכן ערלות שזה לא הותרה בצבור, וכמו שאמרו בפרק אלו דברים דאמרינין לצבור זילו מוהלו. לכן מי שנכשלו בעו"ג ומילה היה האגודת אזוב כמו במצורע וכמו שפירש יונתן בתרגומו, אולם שבט לוי וכיו"ב שנימול ולא עבדו ע"ז היו טמאים בשאר דקדוקי מצות שלא שמרו וזה כמו טומאת מגע שהותרה בצבור, ולאלו היה האגודה כמו אזוב באפר פרה שלטמאי מתים שטומאה זו דחויה בצבור ודו"ק.

אשר בסף, מכילתא, מגיד הכתוב שחוקק עוקה בתוך האסקופה. צ"ע דלפ"ז מתקיים שפיר מן הדם אשר בסף, ותמוהין דברי הירושלמי בפרק מי שהיה טמא ה"ה דקאמר נותן כלי על האסקופה עיי"ש ודו"ק.

ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בוקר הנה המתבונן יראה כי במצרים נשתכח מהם גופי תורה שהיו גוי מקרב גוי הללו עובדי ע"ז כו' וכן הפרו ברית מילה [ילקוט]. אמנם הסייגים והגדרים שמרו ביתרון גדול, כמו שאמרו במכילתא שלא שנו שמם, שלא שנו לשונם, שלא גלו מסתורין יעו"ש, לא כן בגלות בבל היו שומרים גופי תורה אמנם הסייגים והגדרים עברו, שבניהם היו מדברים אשדודית ושינו שמם והתחתנו עם גויי הארצות כמו שנאמר בעזרא, והנה בימי היות ישראל בגולה, העיקר הוא הסייגים והגדרים שלא יתערבו בין העמים, ולכך אמרו עד יעבור עמך עד יעבור עם זו קנית כו' ראוים היו ישראל לעשות להם נס בימי עזרא כדרך שהיו כו' אלא שגרם החטא. פירוש, שעברו הגדרים והסייגים ולכך אמרו במד"ר חזית סוף פרשה ד' מהיכן היו ישראל מנסכין במדבר ממה שהיו תגרי עו"ג מוכרין ועדיין לא נאסר יין העמוני, ולכן

אמר יחזקאל בנסכים ממשקה ישראל שלא יהי' כמו שהי' במדבר מיין העמוני ודו"ק. הלא הנסכים היו במדבר מיין עו"ג ואח"ז גזרו על יינן ושמנן ופתן לעשות סייג וגדר בין ישראל לעו"ג שלא יאבדו קיומן וצורתן הלאומית ולכן אמרו על י"ח דבר שאף אליהו אינו יכול לבטלן. פירוש שנחיצת הסייגים מוכרחין לאומה עד כי אף אם יבוא המבשר על משיח ג"כ לא יבטלו אם לא כשיבוא משיח ואז כו"ע עבדים לישראל (עירובין מ"ג) ויעשה השי"ת מה שיהיה ברצונו. דוגמא ההלכה פסוקה דר"ז שבנות ישראל החמירו על עצמן וכו' ובזמן המקדש ע"כ שיבטל דאל"ה לא תדע האשה מתי להביא קרבן זיבה. **והנה** אברהם עשה סייג וגדר כמו עירוב תבשילין והוא אחריו מפני היחוד (מדרש). והנה על שניות לעריות אמרו ושמרתם משמרתי עשו משמרת למשמרתי וזה נאמר על אברהם עקב אשר שמר משמרתי, כי ידעתיו אשר יצוה בניו אחריו ושמרו דרך ד' היינו שמירה וסייגים וגדרים, והנה איוב היה שומר מצוה וגופי תורה וסר מרע אבל בלא סייג וגדר ולכן אמרו עפרא לפומיה דאיוב דאילו בדידיה איסתכל ואברהם אפילו בדידיה לא הסתכל, הרי דאיוב לא עשה סייגים רק היה סר מעצם הרע. ולכן גם בניו הניח לעשות משתות והקריב עולות אולי חטאו בניו, אבל לא הזהיר אותם שלא לעשות משתה ולכך אמרו בשמות רבה פ' כ"א יציבני למטרה יפרפרני שכשעמד סמאל ואמר בניך היו עובדי עו"ג עד עכשיו כו' מה עשה הקב"ה מסר לו איוב כו'. פירוש שאמר לשטן השמת לבך לעבדי איוב כו' ומה טען השטן שלא היה שומר סייגים וגדרים ומה התועליות משמירתו גופי תורה וההשגחה עשתה גדר לשומרו ולהצליחו וזה ואתה שכתה בעדו כו'. וכיון שכן הנך טוען שעיקר הוא שמירת הסייגים הלא בני ישראל המה מצוינים וגן נעול מעין חתום לא שנו שמם ולשונם דבר אל בני ישראל ויסעו ששומרים הסייגים באופן נפלא מאד, וזה ביאור מאמרם מנין היה יודע משה שהוא יום כו' בשעה שהיה לומד תורה שבכתב היה יודע שהוא יום ובשעה שהיה לומד תורה שבע"פ היה יודע שהוא לילה, שבלילה, הוא תוך הגלות, העיקר תורה שבע"פ הסייגים והגדרים המה נחוצים לקיום הדת ודו"ק.

ולכן הרבה התורה בסייגים גבי פסח וחמץ בבל יראה מפני שעל פי הגדרים והסייגים נגאלו ולהורות נתן שלא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר שכל אדם יהא נגדר ומקושר ללאומתו בסייגים וגדרים, שכל זמן שלא יהיה אור האלקי מופיע עליו גלויה לעיני כל הסכנה גדולה שלא יתערבו בין האומות ויאבדו קיומם, וזה אני ד' לא שניתי שתמיד אני ברחמים והגזירות הוא כדי שאתם ב"י לא כליתם שלא יתערבו בין העו"ג בהתקרבם

אליהם, למימי אבותיכם סרתם מחוקי ולא שמרתם שלא עשיתם סייגים וגדרים ודו"ק היטב.

ועבר ד' לנגוף יעוין מדרש דהמעוברות היו מפילין הבכורים וכמו דכתוב ונגפו אשה הרה ויצאו כו' לכן כתוב וכל פטר שגר בהמה על נפלים כמו דאמרו בכורות דף ג' דאף נפלים קדוש בבכורה וכן אמר בבהעלותך כי לי כל בכור כו' פירוש אף נפלים ביום הכתי כל בכור שהכה גם המעוברות ונפלו הבכורים.

ושמרתם את הדבר הזה לחק לך וכו'. כי באמת אמרו שלש מזבחות היו במצרים משקוף ושתי מזוזות. והכוונה כי אז היה התגלות כבוד אלקי בפתח כל בית ישראל כאשר היה אחר זה בבמת ציבור והיה אז המשקוף והמזוזה מזבח ליתן עליו דמים לכן אמר [כי מתן דמים בפסח לא כתוב בתורה יעוין ריש פרק ב"ש] כי הדבר הזה שיתיר מתן דם את בשרו לאכילה יהיה לחק לך ולבניך עד עולם, רק יהיה על המזבח מקום התגלות השם וביאת כבודו שמה, לכן על אכילת פסח לשחוט צאן ולאכול צלי אש לא ישאלו הבנים [אף הרשעים] כי כן מהראוי לחוג חג לאומי ולעשות יום משתה ושמחה יום אשר יצאו מעבדות מצרים, יום אשר קנאו חירותם והיותם לגוי גדול מצויין בעמים אבל על המתן דם ע"ג המזבח טרם שיאכל בשר הלא יאמרו מה העבודה לכם ואמרתם זבח פסח הוא לד' שנתגלה כבודו עלינו והשרה שכינתו בתוכינו שזה דבר רוחני נשגב אשר לא יתחשב בגוים ועמים בל ידעום ודו"ק.

והיה כי תבואו אל הארץ. אשר יתן ד' לכם. לשון כזה לא בא בכל התורה, ונראה דלמ"ד דפסח לא נהוג עד לאחר ירושה וישיבה, ופסח גלגל היה ע"פ הדבור כמוש"כ בתוספות קדושין ל"ח, וע"ז שואל הבן מה העבודה הזאת לכם, כיון שאין אתם מצווים על פסח טרם ירושה וישיבה ואתם באים לכבוש הארץ תעשו פסח שערל לא יאכל בו ואתם מוכרחים להמול ובזה תכבשו הארץ בהיותכם כואבים וטרודים בפסח, ולכן בא כאן לשון זה ודו"ק. ובא ע"ז התשובה ואמרתם זבח פסח הוא לד' להורות שמלחמת ישראל לא תהי' רק עפ"י נס ואשר חרב רק גאותיך לגאוה, אבל לא שבו יכבשו, וכמו שנגף מצרים ובזה יצאו, כן יכבשו בזה יריחו ועם נושע רק בד' ולכן כתוב אשר יתן הארץ ועדיין לא נתן. וזה אצל גלגל שהיה פתח יריחו ודו"ק.

ואמרתם זבח פסח הוא לד'. הרמב"ם דריש מזה דלשם חולין פסול, וטעמו, דכמו דדריש גבי העלאה בחוץ דמעלה להדיוט פטור משום דכתיב לד' יעוין ריש השוחט והמעלה וגבי חטאת אמרו דשוחט לשם חולין כשר ואינו עולה לבעלים לשם חובה, וביארתי בחידושי דפסח כיון שלא עלה לחובה פסול יעו"ש ולפ"ז ברור דזורק דם חטאת לשם

חולין מרצה דכיון דזריקה ליכא בחולין אין זה מחשבה כלום וכמו שפירשתי בחידושי ודוקא שחיטה דאיכא בחולין אמר דאינו מרצה, ונמצא דבפסח ג"כ אם שוחט לחולין פסול דבעי שיהא זביחתו לפסח לד' ולא להדיוט לחולין, ודוקא בשחיטה אבל בזריקה שזורק לשם חולין כשר בפסח. אמנם בפסח מצרים שישראל היו מותרין באכילת נבילות קודם מ"ת ובבשר נחירה במדבר בחולין, א"כ כי שחט לשם חולין הלא לא היה פסול דהוי כזורק לשם חולין כיון דבחולין ליכא שחיטה, ולכן בפסח מצרים כתוב ואכלתם אותו בחפזון פסח הוא לד' שרק באכילה יכוונו לשם גבוה ולא להדיוט לשם חולין, דאכילה איכא בחולין, אבל בשחיטה לא כתוב לד' רק כי תבואו אל הארץ כו' ואז יהא שחיטה בחולין ואז יפסול לשם חולין בשחיטת פסח ואמרתם זבח פסח לד' לא לצורך חולין דשחיטה איכא בחולין. ויעוין בהלכות ק"פ בחידושי ותבין היטב. ומפני זה שוחט בחוץ לחולין חייב הואיל דשחיטה איכא בחולין ומשו"ה אמרו שחיטה לאו עבודה כדפירשו בתוספות ודו"ק.

וישלח חזקיה מלך יהודה כו' לעשות פסח לד' אלודי ישראל ובפסוק ה' גם כן לעשות פסח כו' ויקומו הכהנים הלוים כו' ויברכו את העם וישמע כו' ותבוא תפילתם למעון קדשו השמים. בשום מקום לא נזכר רק פסח לד' וכמו שאמרו סוף מנחות ובתו"כ. והנראה כמו דמפרש בב"ר פ' ויצא כיו"ב על קרא דאלודי ישראל אבינו יעו"ש כן הכא, דביעקב כתוב קח לך שני גדיי עזים ופירש רש"י מהפדר"א דאחד לפסח הרי דיעקב קיים מצות פסח ואמרו שם ויבוא אל אמו בוכה וכפוף שהיה על ידי רמאות שהי' צ"ל אנכי עשו בכורך כן כאן אף עפ"י שהי' קצת שלו כדין שעיבר ניסן בניסן ולא כטהרת הקדש וכמו שם הסכים הקב"ה על ידו ונטל הברכות ע"ז, כן כאן הסכים השי"ת על ידו וברכו הכהנים ונתקבל תפילתם וברכתם וכן אנחנו לעת הזאת אם ע"י הדחק התרנו קמח מן השוק בכ"ז נקבל הברכות עי"ז ונתברך מאבינו שבשמים ולכן אומרים הכהנים השקיפה ממעון קדשך מן השמים שכאן גבי ברכת כהנים כתוב ותבוא תפילתם למעון קדשו השמים ודו"ק.

ויקד העם וישתחוו על בשורת הבנים רש"י. דע דהרשע מתוך עוני אין לו תקנה דאם מחמת עוני יכפור בהשגחה אז יעשה השי"ת [כדרך שהנכרים עושין האלילים] לאלהי כסף להשפיע להם טובה וכדברי הנשים הארורות לירמי'. ויעוי' מכילתא על לא תעשון אתי אלהי כסף. ואם יוטב לו אחר זה לא יסור מכפירתו אבל כשמכחיש בעבור שטוב לו אז יש לו תקנה בעת ייסרנו י"ד אז ישוב מאולתו ויצעק לד' וכמו שמספר הכתוב דרך הדורות בשופטים ק' ג' יעו"ש ולזה שמעו מהשי"ת כי לא יהיו בניהם רשעים מתוך צרה

ועוני רק כאשר ייטב להם שנא' והיה כי כו' ונתנה לך כאשר דבר, שתהא זבת חלב ודבש ואז ילכו בשרירות לבם ויאמרו מה העבודה הזאת כו' וע"ז יש תקנה כי יקום עליהם צר ויצעקו אל ד' ויושיעם אותם מצרתם כדרך השגחת השי"ת עם עמינו ב"י מדור דור וע"ז השתחוו והודו ודו"ק.

משארותם אלו שיורי מצה ומרור או אינו אלא שיורי פסח כשה"א לא תותירו ממנו עד בקר נראה דשרפו הנותר ביום טוב אף ע"ג דאסור לשרוף משום דאמר רב אשי דאין עשה דוחה ל"ת ועשה, משום דעשה דשבתון כתוב ביום טוב, וכ"ז שלא ניתן השבת לא נאמר שבת ביו"ט דכולהו מקדושת שבת ואז קודם מתן תורה עדיין לא נאמר שבתון ביום טוב והוי דחי עשה לל"ת ולכן שורפין הנותר ביו"ט ודו"ק.

וד' נתן את חן העם הזה בעיני מצרים. למעלה כתוב ויתן ד' את חן העם כו' מבואר ע"פ הא דאמרו בפ' חלק שגביהה בן פסיסא השיב למצרים בפני אלכסנדרוס שיתנו לנו שכר עבודה של ששים רבוא כו' ונצחן בדין ובירושלמי ריש סנהדרין אמר כל מקום שנאמר וד' הוא ובית דינו לכן אמר שגם בית דינו הסכימו ע"ז שהיה להם שכר עבודה ופשוט.

וינצלו את מצרים, במכילתא, מלמד שע"ז שלהם נתכת ובטלה וכו'. לפום מה דקיי"ל שברי ע"ז שנשתברו מאליה מותרין וצריך לבטל, וקיי"ל דלא פלח לא מבטל, אבל מאן דפלח מבטל אפילו זה עובד לפעור וזה עובד למרקוליס וכמפורש בע"ז דף ס"ד ס"ה, ולכך נשתייר בעל צפון להטעותן שיהיו עובדים לבעל צפון ויהיו יכולים לבטל כדאמר בגמרא וא"כ היה שיור הבעל צפון תועלת לביזת מצרים ודו"ק.

ויאמר ד' אל משה ואהרן זאת חקת הפסח. לפלא דבכל התורה בין בדבור בין באמירה כתוב אל משה ואל אהרן לבד פה כתוב משה ואהרן. ויתכן למאי דאמר בפ' הערל ע"ד דלר"מ דמעשר ראשון אסור לזרים אף דלטמאים שרי מכל מקום ערל אסור, לכן אמר דבדין ערל ובן נכר שוין משה שהוא לוי ויש לו מעשר ראשון ואהרן בתרומה שניהם אסורים בערל כמו קדשים ופסח ודו"ק. או יתכן דמרמז דבן נכר שנתנכרו מעשיו לשמים וכמו בת"א בר ישראל דאשתמיד הי' חלוש דעתו דמשה שבן גרשום ימכור לעו"ג ולכן היה אז במדרגה שהיה שוה לאהרן ומוכן כמו אהרן ודו"ק.

כל בן נכר לא יאכל בו. אונקלוס תרגם כפי המדרש כל בר ישראל דאשתמד, משום שהפשט לא יתכן דעל מי קאי האיסור אם על ישראל המאכיל לבן נכר כמוש"כ הרמב"ם הוה ליה למיכתב לא יאכיל לבן נכר ואם על בן נכר עצמו הלא אינו תחת הדת שתהא האזהרה עליו שהדת מדבר אל ישראל ופשוט.

וכל עבד איש מקנת כסף כו'. הנה הר"מ הלכות עבדים פ"ט דהעו"ג מוכר בניו ובנותיו לעבדים והמה עבדים כנענים לכל דבר וזה פשוט מאוד דכולה שמועה דפ' ר"א דמילה מקנת כסף שנימול לאחד מבואר דלוקח עבד בן יומו מהעו"ג ואחר כך מטבילו יעו"ש ועל כרחין בקונה מהאב או מהאדון ולא רק למוהלו ולהיות עבד כנעני דחייב במצוות דהוי כמו גירות יכול האב אלא אף למוכרו לעבד ערל ג"כ מצי ויעוין תורת כהנים פ' בהר אין לי אלא בניהן ובנותיהן הן עצמן מנין אלמא דבניהן פסיקא טפי מהן עצמן. רק אם נתגייר האב צ"ע אם האב מצי למכור בנו לעבד או כיון דאתגייר תו אין בנו לנחלה וכן אינו יכול למוכרו ולפי זה הוי אתי שפיר לשון הגמרא עבד איש אתה מל בעל כרחו ואי אתה מל בע"כ בן איש הוא של איש שנתגייר אי אתה מל בע"כ אף שהוא קטן אכן לא מסתברא ורק על גדול יעוי' רש"י. אך מה שהקשו תוס' דאין זה דבניו שלא נולדו בקדושה אינן מעכבין אותו מפסח אתי שפיר כמו שפירש חתני אברהם שיחי' דכיון דהזכות בידו אף לאחר גירות למוכרו לעבד כשהוא קטן אם כשנתגייר האב אז הבן שלו שלא נתגייר הוי כמו עבדו וכן לא גרע מיליד בית ובתורת עבד מעכבו מעשיית פסח. ולכן כתוב המול לו כל זכר ומסתמא כן דכל זכות האב במכירה הוא מצד שהזן ומפרנס אותם בקוטנן. ורא"ש ריש קדושין דקא מתזנא מנייהו וכפי' התוס' גיטין דהנהוג כן דרחמי האב על הבן ודרכו לזונו ואטו משום דהאב נתגייר לא יזון בניו ובנותיו הקטנים שלא הטבילן ונכון. לכל זה הערני חתני שיחי'.

ולפי זה צריך לבאר הא דאמר בפ' ב' דעו"ג דר' יודא יליף דמילה צריך לשמה מקרא דועשה פסח לד' המול, ומפרש לד' המול, ולפ"ז מנא לן בישראל דזו מצוה לבד דצריך לשמה למילף מקרא דגר דלשם גירות ודאי ערבי מהול אינו כלום כיון דמל בעודו עו"ג [ועיין חתם סופר]. אכן ר' יודא לטעמיה אזיל דסבר בפרק החולץ (יבמות דף מ"ו) דלגירות סגי בחדא או בטבילה או במילה וכי טבל את הבן נכנס בקדושת המצוות ותו נשאר המילה רק מצוה לבד כמו בישראל ובכ"ז בעי לד' לשמה, והוי מצי למימר דטעמא דר' יוסי דא"צ לשמה משום דלטעמיה דבעי מילה וטבילה בגר רק מפרש אליבא דכו"ע דר"א ור"י גם כן מצו סברי דא"צ מילה לשמה מדאמר היכן מצינו ע"כ משום דלד' אפסח קאי ודו"ק היטב.

ומלתה אותו אז יאכל בו. במכילתא, ר' עקיבא אומר אינו רשאי לקיים לו עבדים בלתי נמולים שנאמר ומלתה אותו אז יאכל בו. פירוש מכאן דאינו רשאי להשהות בלתי נימול מדמעכב את רבו מלעשות הפסח. והטעם שמצווה הוא למולו תדע דאם העבד או בנו הוא טמא וזב לא מעכב את אביו ורבו מעשיית הפסח ופשוט, שוב ראיתי להשאג"א

סימן נ"ג במה שתמה על הרמב"ם וכל דבריו אינם מוכרחין. ולא הביא המכילתא שלפנינו יעו"ש.

לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה. אם נאמר דאימורים אקטרינהו במצרים וכמו דבעי בגמרא פסחים צ"ה, ופסח נאכל בשתי חבורות, א"כ היה אסור להוציא הבשר חוץ לחבורה והאימורים היו מוציאים מחבורה לחבורה רק מן הבית לא היו מוציאין משום אל יצא איש, א"כ הבשר נפסל טפי במחיצה יותר מן האימורים וזה שדייק מן הבשר חוצה, דהאימורים שייכי לפסח בכללו להקטירם ולגבי האימורים שתי החבורות כחדא נינהו, ולכן מותר להוציאם מחבורה לחבורה, ובגמרא דריש חוצה על חוץ לחבורה והאימורים אינם נאסרים אך להוציא מן הבית ולא מחוצה ודו"ק.

ועצם לא תשברו בו. כל עדת בנ"י יעשו אותו. פירוש, דהו"א דאם אכל כזית פסח ושוב ליכא רק עשה דאכילת קדשים ולא דחי, אבל עשה דפסח שאין לו כזית הוא דאתי עשה דאכילת פסח ודחי ל"ת קמ"ל דלא, וזה דקאמר ועצם לא תשברו בו פירוש לאכול המוח אף אם כל עדת בנ"י יעשו אותו (עיין פסחים ע"ז מימרא דר' נתן) היינו אפילו אם נימנין כולן על פסח אחד וצריך לשבור העצם כדי להשלים כזית ג"כ לא תשברו.

תורה אחת יהי' לכם לאזרח ולגר הגר בתוככם, נראה דמלמד דאם נתגיירה מעוברת לא נאמר דבנה צריך טבילה, ונמצא דהעובר שיש בה הוי בן נכר שאוכל פסח ותהא אמו אסורה לאכול פסח משום שהעובר ניזן מזה וכמו שאסר לאמו של שמשון לאכל חרצן וזג בימי עיבורה משום שמשון, לזה אמר תורה אחת וכמו שישראלית מעוברת נימנית ואוכלת בפסח כן מעוברת גיורת אוכלת בפסח או משום דאין בנה צריך טבילה דעובר ירך אמו אף אם נאמר דטעמא הוי משום דעובר אין חציצה דהיינו רביתא (כמפורש יבמות ע"ח) והוי כאלו הטבילוהו לעובר וזה דוקא באם נודע שהיא מעוברת אבל אם לא נודע שהיא מעוברת אז לא נתכוונו להטביל את העובר, ובנה צריך טבילה משנולד (עיין דגול מרבבה) בכ"ז אוכלת היא בפסח דאין העובר אוסר עליה מלאכול בפסח ולא דמי לנזירות דשמשון ודו"ק.

כאשר צוה ד' כו' ואת אהרן כן עשו. לא כתב ואהרן כמו בפרשה הקודמת, משום דאמרו במד"ר פ' ואתחנן האי מאן דאכיל לקדירה ידע טעמא דתבשילה כן משה שנענש על שהשהה את בנו מלמול טעם טעם אחר בהאי פרשה דנצטווה על המילה יותר מאהרן. עוד י"ל דכתבו דמדין היה מבני קטורה וגם הנשים חייבות במילה למול בניהם וא"כ אשת משה היה מלת עבדים וזכרים מעכבין אותה מפסח, אבל אשת אהרן לא היו מילת

נשים ועבדים מעכבן אותה כיון שאינה מוזהרת ע"ז א"כ אין המצוה שוה לשניהם לכן כתיב ואת אהרן פסקיה קרא (ב"ק ס"ה) ודו"ק.

באדם ובבהמה כו', במכילתא ומה בכור אדם מטפל בו שלשים יום. כן הוא בספרי פ' קרח אך צ"ב, נימא דכמו בכור אדם מטפל בו כ"ז שאפשר שהוא נופל, כן בכור בהמה וזהו עד שמונה ימים ומשמונה ואילך אין מטפל בו, ואם משום דמצאנו גם בכלו לו חדשיו שמטפל בו עד שלשים יום, כבר פירשו רבנן בתוספות ב"ק דף י"א ע"ב ד"ה בכור שנטרף דבכ"ז ילפינן מיניה דהוי בחשש נופל עד שלשים יום, רק דהתורה תו לא חילקה ובהתרחבות הדבר עפ"י סוד אלקי וא"כ נימא מה התם מטפל בו עד שיצא מכלל נופל כן הכא עד שיצא מחשש נופל וזהו משמונה ואילך. אולם בזה כבר פרקו לו בעלי התלמוד ריש פרק עד כמה לא מסרו הכתוב אלא לחכמים ודו"ק.

מצות יאכל וכו' במכילתא מצות יאכל [את] שבעת הימים, למה נאמר לפי שלא למדנו על החמץ כו'. מנין שהוא אסור משש שעות ולמעלה ת"ל מצות יאכל את שבעת הימים. ופירושו דאת הוא מרבה שלאחר שש שעות מותר לאכול רק מצה לא חמץ כי חמץ אסור משש שעות ולמעלה. ולפ"ז מצי להיות דעוברין בבל יראה משש שעות ולמעלה שסמוך לזה כתיב ולא יראה לך חמץ כו' וקאי על קרא דאת שבעת הימים, וכן משמע מירושלמי פרק תמיד נשחט ה"ד ואתיא כדר"מ, דר"מ אמר חמץ משש שעות ולמעלה מדבריהן, דמשמע דאילו הוה דבר תורה היה עובר בבל יראה, ועיין ש"ק שם, ובנו"ב מהד"ק סימן כ'. ולפ"ז תליא אם דרשינן את דפליגי בזה תנאי ורבי שמעון דריש מאת הגמל בפ"ק דבכורות לאסור חלבו של גמל ואם הוה סבר דחמץ לפני זמנו מדאורייתא כר' יהודא והוי דריש את א"כ הוי עבר בבל יראה משש שעות ולמעלה לכן אמר בירושלמי על ר' שמעון וסבר כר' מאיר דאמר חמץ מדבריהם ועיין פסחים כ"ח תוס' סד"ה א"כ וקשה כו' מה"ת שיהא בב"ת חמץ בי"ד דהא כולהו קראי מצרכינין כו' ולפ"ז א"ש דלא נדרוש מן את שעוברין בב"י משש ולמעלה כ"ש על אכילתו שיהא בל"ת ודו"ק. ור' יהודה לטעמיה בסוטה דף י"ז דלא דריש את [ועיין תוספות מנחות י"א ע"ב ודו"ק] לכן צריך קרא שיעבור בל"ת משש שעות ולמעלה על אכילתו ועיין, א"כ נתגלה לנו דמקרא דאת שבעת הימים ידע רבי שמעון דחמץ אסור באכילה לאחר שש. ועיין תוספות פסחים כ"ח ע"ב ד"ה ור"ש ודו"ק כי קצרתי (וגירסת הגר"א נכונה ופשוטה יעו"ש).

הגדת לבנך ביום ההוא וכו' עשה ד' לי בצאתי ממצרים, ע"ד צחות יש לפרש, לאחד שהשיא בתו לעלם בעדי עדיים בדירה נאה וכל מחסורו עליו ושמחה אשתו אם הבת כי בתה מצאה מנוחה בית אישה ויאמר לה בעלה לא כן, כי מה יעשה הבן עתה

שיחטא לאשתו אימתי אני רואה כי עמלי היה לתועלת ובתי מצאה אוהב נאמן, כי ידאג לפרנסתה ובנפשו יביא לחמו, אז אבין כי כדאי היה עמלי עליו, כי אף כי נצטוו ישראל תיכף בפסח ומצה אין זה עיקר התכלית אשר ישמרו מצות השי"ת בעוד המה נשואים על כנפי נשרים ומסובבים בעמוד ענן ואוכלים מן ושותים מי באר רק כאשר יבואו אל הארץ ובחודש הזה עת הקציר תשמור את החג הזה, אז אראה כי כדאי היו הנסים והנפלאות אשר עשיתי בעת הוציאי אותך ממצרים וזה בעבור זה, שאתה עמל וזורע וקוצר ושומר מצות ד', עשה לי ד' בצאתי ממצרים. והשכילו רבותינו לבאר יותר הפקת רצון השי"ת אשר בעת הגלות עת העם יוכו עבור התורה ואין לפניהם פסח רק מצה ומרור לבד והם שומרים משמרת השי"ת בעבור זה לא אמרתי אלא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך ולא פסח, שהם בגלות בזמן שאין פסח, ובכ"ז הם מקיימים כל חוקות החג כהלכתו, בעבור זה עשה ד' לי בצאתי ממצרים והבן.

ובגמרא אמר ראב"י סומא פטור מלומר הגדה מ"ט כתיב הכא בעבור זה וכתיב התם בננו זה מה להלן פרט לסומין אף כאן פרט לסומא, והדבר נפלא וצריך ביאור ונראה כפירושו, דסומא אשר ראות עינו אין לו והעולם חשך בעדו והוא אסור בעורון עיניו. מה איכפת ליה אם ישב בבית האסורים ואיזה שעבוד יש עליו האם הוא ניצל משעבוד פרעה ועמו ובמה עבד מתחלה את פרעה ובמה יצא לחפשי, רק כי הוא צריך להודות על ציורו בנפשו שבניו המה חפשים ואם לא הוציאו השם ממצרים הרי בניו היו משועבדים לפרעה במצרים, לכן מביא שבן סומים אינו נעשה בן סו"מ מטעם שמי שהוא סומא ונחשב כמת ואינו שמח במעדנות הבריאה הברוכה והעולם ומסיבותיו המה לטורח ומשא על נפשו אינו מקושר בנפשו לבניו אשר אם בל ישמעו בקולו יחרה לו. אף לבו חרד שמא יצא הבן לתרבות רעה. גם בניו כנכרים נחשבו לו, לא יקח חלק בשמחתם ולא ידאג ביגונם. ולכן אינו נעשה בן סו"מ, שהסומא אשר חשוב כמת כבר מת התפעלותו אשר בנו זולל וסובא. ולכן פטור סומא מלומר הגדה כיון שעל עצמו אינו צריך להודות וגם על בניו לא יחוש לטובתם גם רעתם. לכן פטור מלאודיי ולשבחויי וזה שהביא הגמרא מבננו זה הנאמר בסו"מ והדבר מושכל ודו"ק.

והיה לאות על ידכה ולזכרון בין עיניך אות נאמר על ענין האמנתו להבא, כמו מה האות, וזכרון הוא על העבר כי בידיעת עקרי הדת ואשר הושגו לקדמונינו, הוא זכרון על עקרי הדעות שהשיגו ע"י יציאת מצרים בהשגחה ובייחס עמנו בפרט ובשכר ועונש, ולרפיון יד האומה לבלי התיאש מן התקוה העתידה כי הראשונות לא תזכורו, כי יוסיף ד' לגאול עמו הוא ענין יציאת מצרים שהוציאם בהיותם בתכלית השפלות במצב הגשמי והעדר

מעלות החכמה והרוחני ובכ"ז שמר בריתו ונאלם גוי מקרב גוי וזה אות כי לא ישכח ד' עמו ויביאם לתכלית מועיל לעת קץ, וזה והיה לאות על ידכה יד כהה, ר"ל כשתתמוטט ידן של ישראל שיקוו אל הנועד ע"י נביאיו, ולזכרון בין עיניך הוא בעלות על הרעיון התבוננות וההתפלספות לתור להרהר על אמיתיות המקובלות, אז אותן ענינים אשר לא היו בדמיון והיו בפרסום גדול יהיו לזכרון כי הקבלה אמיתית, ולזה בא אכילת פסח לזכרון, כי פסח, כמו שהיסח הדעת פוסל בקדשים מפני אשר נעבד בו ענין זריקה והקטרה ענין המיוחס אל העבר, וענין מצה הוא לאות כי בעי שימור לשם מצה להשתמר להעתיד מעת קצירה או לישה והוא לקוות אל העתיד בהיותם במצב העוני והשפלות כי בוא נבוא אל המטרה הרצויה ברצון השי"ת ודו"ק.

ובמלכים א' ט' והיו עיני ולבי שם כל הימים הכוונה עיני הוא על ההשגחה העליונה ולבי הוא על האהבה אשר היא בלב, והנה ההשגחה היא דבוקה בישראל לפי ערך מעלתו כמו שהרחיב לדבר במורה, ובישראל יש ד' סוגים בני תורה ומצות, טעם וריח, טעם ולא ריח כו' כנגד ד' מינים שבלולב, כן ההשגחה חלוקה בהנהגתם אבל אהבה היא לכולם, וכמו שאמרו בשבת נתן ריחו עדיין רחימותי' גבן, לכן ההשגחה הוא סוד תפילין של ראש שהקב"ה מניח תפילין וחלוקה בד' בתים והוא מקום בין עיניך והאהבה הוא סוד תפילין של יד שימה נגד הלב לכן כולהו בחד בית ולזה אמרו עד מתי עוזך בשבי ותפארתך ביד צר, שעוז הוא תפילין של יד וכמו שכתוב נשבע ד' בימינו ובזרוע עוזו, ותפארתו הוא תפילין של ראש לשום פאר כו' זה תפילין של ראש, שבגלות ובשבי אין ניכר כ"כ ההשגחה והאהבה, והוא דרוש ארוך ואכמ"ל.

למען תהיה תורת ד' בפיך במכילתא מכאן אמרו כל המניח תפילין כאלו קורא בתורה וכל העוסק בתורה פטור מן התפילין. לכאורה צ"ע מהך דאמר בסוף פרקא קמא דקדושין נענו כולם ואמרו תלמוד גדול שמביא לידי מעשה אלמא דדבר המביא לידי התכלית ובעצמותו הוא ג"כ מצוה טוב יותר מן המסובב והכא נמי הנחת תפילין מביא לידי תלמוד, א"כ תפילין גדול יותר מן תלמוד תורה. ויש לפרש דהתם מיירי באדם שלא למד מימיו דהלמוד לידי מעשה הוא סיבה קרובה כפעולת הזריעה אל הצמיחה לא כן התפילין הוא סיבה רחוקה כפעולת זריחת השמש אל הצמיחה שאפשר גם בלעדה וזהו מסייעא לפירוש ב' בתוספות תמן עיי"ש ודו"ק.

אולם האמת הוא כך דקיימא לן העוסק במצוה פטור מן המצוה אף מחמורה וא"כ הקורא בתורה בודאי פטור מן התפילין מפני שעוסק הוא במצוה אבל ז"א דהא בתלמוד תורה ע"כ מפסיק לכל המצות שאל"כ יהא למד על מנת שלא לעשות רק כוון דכתיבא למען

תהיה תורת ד' בפיך הרי סבה הוא אל הלימוד א"כ המניח תפילין הוא רק כאילו עוסק בתורה ולכן הקורא שכבר הוא עסוק בהמסובב פטור מתפילין שהוא הסיבה ודוגמתו מצאנו בירושלמי ברכות דסבר רשב"י דהקורא בתורה פטור מק"ש. ופריך ולית ליה הלומד ע"מ שלא לעשות נוח כו' ומשני סבר רשב"י זה שנון וזה שנון.

ולפ"ז תלמודין ב"ק י"ז דאמר (לפי השאלתות) על ר' יוחנן דמנח תפילין והדר מתני פירקין דהא תלמוד גדול שמביא לידי מעשה פליגא על הך מכילתא דגם תפילין הוה כתורה ומביאה לידי תלמוד א"כ כשאינו עסוק בשתיהן ודאי תפילין קודמין שמביאין לידי תלמוד והגמ' דילן סברא דהוה כשאר מצות ולכן תלי הגמרא בעירובין צ"ה דלמ"ד דתפילין נוהגין ביום ובלילה הוי מצוה שאין הזמן גרמא ונשים חייבין, ובמכילתא מפיק לעיל דנשים פטורות משום דפטורות מתלמוד תורה וכתיב למען תהיה תורת ד' בפיך, ולפ"ז כו"ע מודו דפטורין מתפילין ודו"ק. ובזה פליגי הירושלמי בסוף מגילה דסבר מזוזה קודמת לתפילין ותלמודין בפרק התכלת דתפילין קודמין משום דירושלמי סבר כמכילתא דתפילין שינון ומזוזה עשיה ודו"ק. ובאמת קושית הגמ' ב"ק צ"ע דהא אפילו כשלומדין מבטלין משום מעשה, והא דתלמוד קודם ע"כ בשאפשר להתקיים ע"י אחר וכמאמר הגמרא כתיב וכל חפציך לא ישוו בה כו' כאן בשאפשר להתקיים ע"י אחר והדבר צריך תלמוד. והארכתי בזה הרבה בחידושי בכמה מקומות ובארתי כמה גדרים בזה ואכמ"ל.

מימים ימימה, במכילתא, ד"א מימים ימימה מגיד דאדם צריך לבדוק את התפילין לאחר י"ב חודש. בספר משכנות יעקב יור"ד הביא מכאן ראיה לבדיקת הריאה מעוט המצוי דהוה דאורייתא. ולענ"ד יש לומר עפ"י מה שתירצתי קושיית תוספות שהקשו אמאי דאמרינן בכלאים עושה לו תכריכים למת הא איכא לועג לרש, וכמו בר"י דאזיל ושדי תכילתא לבה"ק ואמרתי דבלא תעשה העיקר הוא מה שאין אדם עושה, ואם עשה מחמת אונס או ענין אחר הפוטרו שוב הוא כמו כל אדם שהעשיה אינו נחשב לעשיה ושוב לא עשה כמו זולתו לא כן במצות עשה אף שלא יעשה מחמת איזה אונס מ"מ לא מיחשב כמאן דעביד דסוף סוף לא עשה וא"כ שפיר במת בל"ת דכלאים אין הלבישה מתייחס כלל אליו כיון שנעדר ממנו הבחירה והיכולת ואין לך אונס גדול מזה, לא כן בעשה סוף סוף לא עשה ושפיר איכא לועג לרש ודו"ק. וכן אמינא גם בזה דכיון דרוב אינו טריפה שוב אין לנו לחוש למיעוט, דהולכין בתר רובא, ושוב אף אם אחד מני אלף יאכל טריפה לא תתיחס זה לעבירה כלל וכמו שלא אכל דמי ונמצא דשוללין ממנו האכילה ולא עבר כלל לא כן במזוזה דאם יקרה לאחד שמזוזותו תרקב אף שלא היה צריך לחוש

לזה. וכמאן דאניס דמי מ"מ בטח לא תתייחס אליו מעשה חדשה לאמר שהיה לו מזוזה כשרה נמצא דלא קיים המצוה, א"כ שפיר צריך לבדוק, ונכון.

ובזה בארתי דברי הרמב"ם הלכות חמץ ומצה פ"ה הלכה ט' משום שנאמר ושמרתם את המצות כלומר הזהרו במצה ושמרו אותה מכל צד חמוץ לפיכך אמרו חכמים צריך אדם ליזהר בדגן שאוכל ממנו בפסח שלא יבוא עליו מים אחר שנקצר דלפ"ז צריך לקיים ושמרתם את המצות בכל הפסח. וצע"ג דהאיך אמרי בצקות של נכרים ממלא אדם כריסו כו' ועיין ברכי יוסף בזה. ולפמש"כ א"ש. דבאמת לכל מעוט אין צריך לחוש כלל, אך זהו בכל ימי הפסח, שהוא ל"ת שלא לאכול חמץ, ושוב כי אין צריך לחוש מדינא א"כ אם יאכל הוה כמו שלא אכל חמץ כלל, לא כן בלילה ראשונה דמצוה לאכול מצה אם יאכל אחד מני רבבה חמץ האם תאמר שאכל מצה הלא ודאי לא אכל מצה יהיה מאיזו סבה שיהיה ולכך צריך שמור ודו"ק.

עוד הביא שם במשכנות יעקב ראיה דחיישינן מהך דב"מ ל"ח חיישינן שמא עשאן תרומה ומעשר על מיקום אחר עיי"ש באורך, ובמחכ"ת זה בודאי במקום שיתברר שעשה האיסור, כמו הכא שיתברר שמכר תרומה לזרים בביאת הבעלים, ודאי חיישינין, ובסברות וגדרים אלו נסתרו ראיותיו אשר תקע בהן מסמרות עיי"ש ודו"ק.

והיה כי יביאך כו' ונתנה לך וכו' והיה כי ישאלך בנך מחר וכו' פירוש אחרי הביאה והנתינה שהוא הכיבוש אז יאמרו מחר הרי אינו תיכף כשתבואו וינתן לך, וזה מבואר מאוד כר' שמעון דחובות שקבוע להם זמן הי' קרב בבמה גדולה בעת היתר הבמות וחובות שאין קבוע להם זמן לא היה קרב בבמה גדולה ג"כ ולכן פסח הקריבו תיכף בגלגל טרם כיבוש הארץ. ולכן כתוב לעיל והיה כי יביאך ועבדת כו' על עבודת הפסח, אבל בכור ומעשר דהוי חובה שאין קבוע להם זמן לא קרבו בבמה גדולה עד שילה וזה לכשיבוא הארון לשילה ויהיה אוהל מועד ונאסרו הבמות ואז יקריבו הבכורות דהם חובה שאין קבוע להם זמן למחר ישאלו כשיקריבו את הבכורות מה העבודה הזאת לכם, וחכמים ג"כ סברי דלא קרבו ליחיד אלא עולה ושלמים ובכור קרבן יחיד הוי ודו"ק.

וכל פטר חמור תפדה בשה. עד שהוקם המשכן לא נתקדשו כהנים ובכורים הקריבו ולא פורש מה יעשה בהפדיון ופדיון בכור אדם היה הקדש או שקרב למזבח והשה היה מפריש לעצמו ושוחטו ואוכלו וזה עומק פשט המשנה פ"ק דבכורות מפריש טלה לעצמו שנא' וכל פ"ח תפדה בשה פירוש שאף שעדיין לא ניתן לכהן היה מצוה בהפרשה לאפקועי איסורי' כן הכא שלעצמו ואינו נותנו לכהן מפריש אותו לעצמו ודו"ק היטב.

וכל פטר חמור תפדה בשה כו'. וכל בכור אדם בבניך תפדה בגמ' שאל ר"ע את ר"א מה נשתנו פטרי חמורים ובירושלמי שקלים אתם מכרתם בכורה של רחל בעשרים כסף אף אתם תנו בעד בכורכם חמשה שקלים עשרים גרה. והוא פלא אם נענשו עבור זה מדוע שבט יוסף צריך ליתן חמש סלעים ולמי לשבטו של לוי שהוא היה המוכר אם לא שהכוונה שאתם הסכמתם שפדיון אדם חמשה סלעים לכן יקח לוי פדיון נפש אדם חמשה סלעים ולא יותר מכפי מה שקצב בדמיו.

אמנם נראה עפ"י מה שדרשו ביתרו פ' כ"ט אנכי הגדתי והושעתי והשמעתי אנכי הגדתי למצרים שברחתם כדי שישמעו וירדפו כו' והושעתי אתכם שנאמר ויושע ד' והכוונה כי אין שנוי רצון אצל השי"ת רק הכל בסיבוב הסיבות ועלילות בהשגחה נפלאה וכאשר תבוא צרה לאדם וינצל ממנה בישועת השי"ת אין זה שינוי חלילה ברצונו יתברך רק היה גלוי להשי"ת שהאדם צריך לבוא להצרה ולהנצל ממנה ובפרט יציאת מצרים אשר הכנסתן למצרים היה בגזירה מוחלטת וע"ז נכרת ברית בין הבתרים עם אברהם אבינו אשר היה צריך ליתן אותם בכור הברזל לצרף אותן אשר יהיו נכנעים בטבען ומוכשרים לייגע את נפשותם וילמדו החכמות הרמות אשר התנוססו אז במצרים שהיתה הממלכה האדירה בתבל, ועוד טעמים כמוסים וגלוים לחכמת הבורא, לכן כאשר פסח ד' על כל בכור בבני ישראל והרג כל בכור באדם ובבהמה אשר במצרים שמזה ראו ההשגחה הפרטיית ודביקות השי"ת לנבראים השומרים דרכיו וחוקיו צוה לזכרון אשר יקדישו כל בכור באדם ובבהמה ובזה נכלל גם ביאתן למצרים ע"י יוסף הבכור מרחל, וייחד את החמור לזכור את הכנסתן למצרים ע"י החמורים כמו שמבואר בפ' מקץ וישאו שברם על חמוריהם, לרמוז שהכניסה למצרים עד היציאה היה שלשלת ארוכה סיבות שונות אשר כולם כאחד התלכדו ללמד מפעלות תמים דעים אשר הכל בהשגחה מיוחדת ומאז מאבותם הנחיל אותם השי"ת לסגולתו וקדושתם וקרבתם להשי"ת הוא מן צור חצבנו האבות, וכמו הבכור אשר הוא קדוש מאליו בטבעו כן לא פסקה ההשגחה מזרע האבות מתחילת כניסתן למצרים שעל ראשון עד יציאתם, וע"ז יורה קדוש בכור אדם ופטר חמור ודו"ק.

מכילתא לא אם אמרת בלקוח שאינו נולד ברשותו, עיין בכורות דף נ"ו דאם מכרו ולקחו מיפסל בלקוח. רק לאו דוקא קאמר, שכן יצא מרשותו איזה שעה כו'.

והיה כי ישאלך בנך מחר כו' והיה לאות על ידכה. יתכן כי זה יאמר האב אל הבן עד סוף הפרשה הכל מוסב על ואמרת אליו שתאמר לו אלו הדברים, וכמו שאמרו קטן היודע להניח תפילין אביו לוקח לו תפילין, ולכן אמר כי בחוזק יד הוציאנו ד' ממצרים, היינו

אותי ואותך האב והבן ולכן בפרשת קדש כתיב הוציאך ד' ממצרים שזהו מדברי השם אל ישראל, כי שם אינו רשאי האב לאמר אל הבן והיה לך לאות על ידך כי שם מדבר הכתוב במי שאינו יודע לשאול וכמו דכתיב והגדת לבנך כו', ולכן כתיב ביום ההוא להוציא מר"ח, כי הוא אומר בלא שאלה ולכן סד"א שיאמר מראש חודש, ולזה כתיב ביום ההוא משא"כ בכולהו בנים כתיב כי ישאלך ובודאי אינו שואל רק בזמן שרואה שנוי ולא צריך למעט שיאמר לו רק ביום ההוא וכיון שהוא במדבר במי שאינו יודע לשאול לאו בר דעת הוא שיהא יודע להתנהג בקדושת תפילין וכמוש"כ תוספות בריש ערכין, ולכן אינו אומר לו אביו והיה לאות על ידכה וכן מפורש במכילתא על פסוק ושמרת את החוקה הזאת למועדה במי שיודע לשמור עיי"ש והבן כ"ז.

מכילתא מה העדות ר' אלעזר אומר מנין אתה אומר שאם היתה חבורה של חכמים כו' שצריכין לעסוק בהלכות פסח עד חצות לכך נאמר מה העדות. פירוש, עפ"י מה ששנינו ראוהו שלשה והן ב"ד יעמדו השנים ויושיבו מחבריהם אצל היחיד ויעידו בפניהם ויאמרו הרי דאעפ"י שהן ב"ד בכ"ז בתורת עדות צ"ל להגיד אעפ"י שהעדים הן בעצמן חכמים, ה"נ כתיב עדות וצריך ג"כ לעסוק בהלכות פסח אפילו חכמים ודו"ק.

ונראה פשוט דר' אליעזר קאי לטעמו דסבר בברכות פ"ק דזמן פסח עד חצות לילה ולהכי אמר כאן עד חצות ולפ"ז מוכחא דסבר דאף מצה ומרור אינם נאכלים רק עד חצות דאל"ה הו"מ לאמר דחייבין לספר כל הלילה, דיש כאן בעבור זה בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך ומזה ידע רבא דראב"ע סבר דמצה בזה"ז אינו נאכל רק עד חצות דכי אהדריה למילתא קמייתא הוא דאהדרה. (עיין סוף ערבי פסחים) וליכא כאן בעבור זה בדו"ק.

ובזה מדוייק לשון המסדר בהגדה, וכל המרבה לספר בי"מ [פירוש אפילו יותר מן החיוב] הר"ז משובח מעשה בר"א ור"י וכו' שר"א סובר דפסח נאכל עד חצות ור"י סובר כל הלילה שהיו מספרים [כולם] כל הלילה בי"מ הרי חזינא דכל המרבה לספר בי"מ אף יותר מחיובו הר"ז משובח ודו"ק.

התבונן נא שבכל הבנים כתיב כי ישאלך בנך לאמר לבד בהבן הרשע כתיב והיה כי יאמרו אליכם בניכם, ולא כתיב לאמר והוא עפ"י דרשת הספרי ואתחנן לאמר השיבני תשובה כו' והנה החכם ששואל מה העדות והתם ששואל מה זאת רצונם לדעת ולשמוע תשובה כי אותה הם מבקשים לא כן הרשע ששאלתו מה העבודה הזה לכם הוא רק לועג על העבודה שלדעתו הוא דבר בטל ואין רצונו בתשובה להוסיף דעה כי לא יחפוץ

כסיל בתבונה ורצונו הוא שיהיה הקושיא אלומה כדי שיהיה הלעג חזק ולכן לא כתיב כאן לא שאלה ולא לאמר ודו"ק.

בשלח

ולא נחם אלקים כו' כי קרוב הוא. במכילתא קרוב הוא הדבר שאמר הש"י למשה בהוציאך כו' את האלקים כו' קרוב הדבר לשוב למצרים כו', מכילתא ויתכן כי הושרש בלבבם טעיות העו"ג והבליהם ומושגיהם הזרים, לכן לא פעלה עליהם התגלות כבוד ד' ואמיתתו אשר הופיע עליהן פתאום לשלש חדשים לעקור מלבבם כל רע, וכשעשו אחדים מהם וערב רב העגל לא היה אחד [לבד חור] אשר התנגד עליהן ומיחה בידן, כי עוד לא נחקק בליבותם הוד מציאות אלקי יחיד בלתי מושג, משגיח על כל ומנהל כל בהנהגתו הפרטיות, ועל זה אמרו ובלבם יכזבו לו כמו שדרשו רז"ל, ואם היה מביאם תיכף אל ארץ האמורי, ארץ מלאה כל פסל ותבנית אשר נהבלו בכל העו"ג ותועבותיהן אז לא נעקר מהם ציורים הרעים ומחשבת און, לכן הוליכן במדבר ושם בדד ד' ינחנו, ונעקר מלבבם ונתרחקו מכל תעלוליהם והבליהם, ונתקיים ואין עמו אל נכר, שאין אצל ישראל שום שורש מאל נכר, וזה שאמרו כי קרוב הוא הדבר כו' תעבדון את האלקים כו' ולכן קרוב הדרך לשוב למצרים ליסודות מדעי חרטומיהם וכהניהם וזה הסיבה אשר עכבן השי"ת נורא עלילות להן במדבר ארבעים שנה ודו"ק.

ובמדרש, ורבינו הגדול אמר לפי שביקש הקב"ה ליתן אימתן של ישראל על עו"ג עכבן מ' שנה במדבר ומאיר להן בעמוד ענן ביום ובעמוד אש לילה ושמעו כל העו"ג ונפלה עליהם רעדה שנאמר תפול עליהם אימתה, אחריו מה כתיב תביאמו ותטעמו. ובזה נראה טעם שהיו מתנבאים ירמיה ויחזקאל על כל הגוים מפלת השמחים על צרת ישראל והמעיקים להן בהיותן בגולה, כדי שאם יבואו הדברים ידעו העמים כולם שנבואה שורה בתוך ישראל אף לאחר גלותן, ויכבדו דברי נביאי ד' ולכן כאשר פקד ד' את עמו ע"י כורש והתנבאו חגי זכריה, האמינו הגוים כולן בנבואתם ונפל פחדם על העמים ולכן כתוב בעזרא ו' ושרי יהודה בנין ומצלחין בנבואת חגי זכריה כו' כי נפל פחד היהודים מדברי הנביאים על העמים והצליחו בנבואתן ופשוט. ועיין מש"כ בפרשה חוקת כיו"ב.

ויקח משה את עצמות יוסף, עמו במחיצתו וזה שמת מותר להיות במחנה לויה, פסחים. ומשום זה אמרו לענין מעלות דדבריהם דמשתלח מן החיל, כן נכרים משתלחין מן החיל, דבגר תושב כתיב לא תסגיר עבד אל אדוניו עמך ישב, דכתיב עמך, לכן בכ"מ דמת בכלל

עמו גם גר תושב מותר להיות, וכשם שאין מושיבין גר תושב בירושלים, כך אין מלינין בה המת ואין קוברין כו' ויעוין הלכות בית הבחירה בזה ודו"ק.

ויהפך לבב פרעה. מכילתא ריה"ג אומר משל כו' הלך הלוקח ופתח בה מעיינות כו' רשב"י אומר משל כו' הלך הלוקח וחפרה ומצא בה אוצרות כסף כו'. פליגי, במה דפליגי בפרשת בא פרשה ה' שר' מתיא בן חרש אומר כו' הגיע כו' שיגאל את בניו כו' ולא היה בידם מצוות כו' נתן להם כו' דם פסח ודם מילה שיתעסקו בם כדי שיגאלו כו' ר' אליעזר הקפר כו' וכי לא היה בידם כו' מצות שאין כל העולם כדאי בהן כו' והנה לריה"ג הוא כמו שדה שפתח הלוקח בה מעיינות ועשה אותה שדה פוריה, כי לא היו מוכשרים מן צד עצמם רק בעזר ובציווי האלקי משא"כ לר' אליעזר כו' שהיו בתולדם מיושרים ומוכשרים לכל דבר טוב ומועיל רק שחשכת גלותן האפיל זוהר לבבם ויושר מזגם ותכונתם הטוב דומה לחפר לוקח ומצא בה אוצרות כסף וזהב וז"ב.

ד' ילחם לכם ואתם תחרישון. מכילתא, לא בשעה זו בלבד ילחם לכם אלא לעולם ילחם כנגדן של אויביכם. הביאור, שכעת באו בטענה ובתשובה נצחת לד', למה הוציא אותם ממצרים, ועל זה צריך הקב"ה מן הדין ללחום בעדם, לכן אמר להם שאף בשעה שלא יהיה להם שום טענה על השם כמו בימי ססרא וזרח מלך הכושי, ובעתות העתידות אשר אמרו ולנו בושת הפנים כו' כמו שהתנצל דניאל בעד ישראל גם אז ילחום באויביהם של ישראל, וזה שאמר ד' ילחם לכם בשעה שאתם תחרישון שלא יהיה לכם שום תביעה על השם שיהיה לכם בושת הפנים לדבר גם אז ד' ילחם לכם והבן.

מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו. במכילתא ר"י אמר אמר הקב"ה למשה משה אין להם לישראל אלא ליסע נראה דמפרש דכל בני ישראל הלכו אחר משה כצאן בבקעה אחר הרועה אמנם בים צוה הקב"ה למשה שיסע אחרי העם והמה באמונתם בו ילכו בתוך הים ובזכות הנסיעה שיבואו תוך המים בים יבקע להם הים לכן כתוב ויסע מלאך האלודים ההולך לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם זה משה שנקרא כאן מלאך האלדים וכמו שכתוב בחגי ויאמר חגי מלאך ד' (יעוי' ריש ויקרא רבא) לכן בזכות שהלכו לים ומשה אחריהם נבקע הים ולכן אמרו להלן במכילתא מתוך שהיו נוטלין עצה קפץ נחשון בן עמינדב כו' לתוך גלי הים ויעוי' תוספתא ברכות פרק ד' וזה שאמר דבר אל בנ"י ויסעו הם יסעו ואתה אחריהם ובזכות זה יבקע ים ודו"ק.

וישובו המים ויכסו כו' לכל חיל פרעה לא נשאר עד אחד, מכילתא, אף לפרעה דברי ר' יהודה שנאמר מרכבות פרעה וחילו כו' ר' נחמיה אומר חוץ מפרעה כו'. ר' יהודה לטעמו בפרק העומר, דאמר והלא מן התורה אסור שנאמר עד עצם היום הזה, דעד ועד

בכלל, הכי נמי עד אחד ואחד בכלל, ור' נחמיה סבר כרבנן דהאיר המזרח מתיר ועד ולא עד בכלל, ופשוט, ומה"ט נראה דסבר ר' יהודה דהים הגדול בכלל ארץ ישראל משום שנאמר עד הים האחרון יהיה גבולכם בסוף עקב ועד ועד בכלל והגמרא בגיטין פרק קמא מפרש טעמו דר"י מקרא הקודם ודו"ק.

והמים להם חומה מימינם ומשמאלם. בהתבונן בדרכי התורה נראה כי במצות מעשיות כמו עו"ג ועריות יש כרת וסקילה ושאר מיתות ומלקות לא כן בנמוסיות ומדות כמו מחלוקת לשון הרע רכילות גזל אין מלקות דהוי לאו הניתן לתשלומין או דהוי לאו שאין בו מעשה, אולם זה דוקא ביחיד העושה אבל אם הצבור נשחתין בזה מצאנו להיפך בירושלמי דפאה דורו של דוד כולם צדיקים היו וע"י שהיו בהן דילוטורין היו נופלים במלחמה כו' אבל דורו של אחאב עובדי עו"ג היו וע"י שלא היו בהן דילוטורין היו יורדים למלחמה ומנצחין בו שאם הצבור נשחתין בעו"ג ועריות ע"ז נאמר השוכן אתם בתוך טומאותם אבל בנמוסיות ומדות לשון הרע ומחלוקת ע"ז כתוב רומה על השמים כו' כביכול סלק שכינתך מהם. וגדולה מזו אמרו שבמקדש ראשון היו עו"ג עריות כו' ובמקדש שני היו עוסקין בתורה ובמצות כו' מפני שנאת חנם ושם שאלו מי הם גדולים תנו עיניכם בבירה שחזרה לראשונים כו' הרי דאם הצבור נשחתין במדות גרוע יותר מאם נשחתין במצוות ולכן אמר ר' יוחנן חלק דף ק"ח וראה כמה גדול כוחו של חמס שהרי דור המבול עברו על הכל ולא נחתם גזר דינם אלא על שפשטו ידיהם בגזל דכתיב הנני משחיתם כי מלאה הארץ חמס שעל עריות דין צבור יש להם והי' מרחם עליהם אבל על נמוסיות לא יתכן ולכן על חלול שבת בעוה"ר שנתפשט אז יכולים לקוות כי יאחר להם כי הם צבור ואף בעו"ג אמרו בספרי והנפש ונכרתה שאין הצבור נכרתין, אבל כיון שפרצו בנמוסיות הולכים בחרבות וחצים לחמוס ולגזול ונשחתו במדות כי המה כחייתו טרף אז נקום ינקם ד' ולא יאחר, כי איך נחשוב להם אם כיחידים הלא על מצוות הן נכרתין ואם כצבור הלא על נמוסיות הן יתמו, וכן בדור המבול על גזל לבד היה דנן כיחידים אבל כיון שהשחית כל בשר דרכו אם היה דן אותן כל יחיד לעצמו היה נכרת וע"כ דדן אותם בהצטרף כצבור והיו נכרתין עבור הגזל ולכן מצאנו שעל העגל שהי' החטא בעו"ג מחל הקב"ה להם ונתרצה להם אבל על מרגלים שהי' לשון הרע וכפיות טובה לא מחל להם ונגזר במדבר הזה יתמו. ובזה אתי שפיר המדרש שהובא בילקוט והמים להם חומה מלמד שעמד סמאל ואמר רבש"ע לא עבדו עבודה זרה ישראל במצרים ואתה עושה להם נסים, כו' ונתמלא עליהם חמה וביקש לטובען (לכן כתוב חמה חסר וי"ו) היינו דעל הנסים שעשה להם בהוציאם ממצרים לא טען משום דהגם דהיו נשחתין

במצוות כמו שעבדו עו"ג והפרו ברית מילה אבל מאושרין היו במדות שלא הי' בהן לשון הרע והיו אוהבין זה את זה יעוי"ש מכילתא בא פ"ה ולכך בצבור הקב"ה עושה להן נסים אבל במים כשנחלקו לד' כתות ויש שאמרו נשוב מצריימה הלשין שצריך לדון אותם כיחידים והן נכרתין על עו"ג והיך אתה עושה להן נסים ודו"ק.

אמנם המסתכל יראה דבקרא קמא כתיב והמים להם חומה בוי"ו רק בכתוב השני כתוב בלא וי"ו וע"ז דרש המדרש שנתמלא חימה והוא דבאמת אמר להם משכו מעו"ג והדבקו במצוות והם עשו תשובה על עו"ג שהאמינו בד' וכן מלו עצמם ובשר בניהם ועבדיהם ולכן לא הי' לצעוק להסם על שהשי"ת עשה להן נסים במצרים בהוציאם ביד רמה בעמוד אש וענן רק כאן שאמרו מצרים אנוסה מפני ישראל כי ד' נלחם להם במצרים הלא הודו כי ד' נלחם וחזרו בהן לנוס מפניהם אם כן גם הם עשו תשובה (ומפני זה זכו לקבורה רשב"ם דף קי"ח) ע"ז צעק הלא גם ישראל עבדו ע"ג במצרים ונמחל להם א"כ מפני מה הללו נצולים והללו יהיו נטבעים ע"ז השיב הקב"ה שוטה כו' וכי מפני ישוב עבדוה הלא לא עבדו אלא מתוך שעבוד ומתוך טרוף דעת אבל התשובה שפירש מעו"ג ושחטו תועבת מצרים לעיניהם היו מתוך הישוב ומתוך ההרווחה דששה חדשים בטל השעבוד מהם כיון שהחלו המכות אבל המצרים הוא להיפך דעבדו עו"ג מתוך ההרווחה והשלוה והתשובה הי' מתוך הטרוף שנהממו בים ולכן הם נטבעים וישראל עושה להם נסים יתן השי"ת שבנ"י ישובו לד' מתוך הרווחה אמן.

אז ישיר כו' הזאת. דע דדבור הוא לשון עזה כמבואר מכות דף י"א, ולשון קשה בתו"כ פ' שמיני, לכן לא מצאנו בשום נביא בתורה ולא בנ"ך שיאמר, שדבר הנביא אל ד', רק וידבר ד' אל משה, שהוא לשון צווי, אבל שמשה ידבר אל השי"ת לא כתוב בשום מקום, רק בפ' פנחס וידבר משה כו' יפקוד ד' ויעוין בילקוט וכן ביפתח וידבר יפתח את כל דבריו לפני ד', וכן כתוב בבוא משה אל אהמ"ע לדבר אתו, פירוש, שידבר השי"ת את משה, ובא והכין עצמו לזה. ומצאנו בשמואל כ"ב וידבר דוד לד' את דברי השירה, וכן בתהלים אשר דבר לד', וזה שדבר השירה הזאת לכבוד השי"ת ולהודות לו, ולא לשון דבור אל השומע. ומה נפלא המכילתא לפ"ז שבחשבון עשרה שירות חשיב אז ידבר יהושע לד' ביום כו' ויאמר שמש בגבעון דום לשירה, והמכוון שזה שדבר לשם השם ולכבודו להגדיל תפארתו ותהלתו אמר לשמש דום כו', אבל לא שדבר להשם יתברך. וברור.

עזי וזמרת יה, מכילתא. ד"א עוזר אתה וסומך לכל באי העולם. אבל לי יותר עשאני אימרה ועשיתיו אימרה כו' דכתיב וד' האמירך היום, ישראל אומרים שמע ורוה"ק כו'

אשריך ישראל, ישראל אומרים מי כד' אלוקינו כו' ומי גוי גדול, ישראל אומרים כי תפארת כו' ישראל אשר בך אתפאר הנה גלו רבותינו שכאן כתיב סוד התפילין תפילין דישראל ותפילין דמארי עלמא דכתיב בהו שבחן של ישראל וזה ד' פרשיות (א) וד' האמירך כו' ולתתך עליון, (ב) ומי גוי גדול, (ג) אשריך ישראל, (ד) ישראל אשר בך אתפאר וזה עזי אין עוז אלא תפילין דכתיב ובזרוע עוזו, וזמרת יה זה תפילין דמארי עלמא שמשבח אותן, וזה ישראל אשר בך אתפאר ואין פאר אלא תפילין שנאמר פארך חבוש עליך ויעוי' פ"ק דברכות דף ו' סדר אחר וז"ב.

ונראה דאימתי זכו ישראל לתפילין כשיצאו ממצרים והאמינו בד' וזה אהבת כלולתיך לכתך אחרי במדבר אז שמתיך כחותם כו' והנה ידוע דברי הרמב"ם דהמאמין באותות ומופתים יש בלבו דופי שקל הביטול אם יבוא אחר ויעמיד חמה או מופת אחר, אבל אמונת ישראל בתורה, משום שהם בעצמם ראו הנבואה וכבוד ד' כמשה והמה עדים על אמיתתה יעוין דברי נועם, והנה בים זכו לנבואה עד כי היו מטיילין באצבע ואמרו זה אלי ואנוהו כו' וכל כך לא היה החומר חוצץ עד כי גם עוברין שבמעי אימן אמרו שירה שלא חצצה החומר ונעשה החקיקה האלקית בהם וזה מכוון מאמרם נעשה כרסן כאספקלריא המאירה כו'. אמנם על הבנים המתעברות והדורות הבאים לא פעלה הנבואה עד מתן תורה שאז נאמר אשר ישנו פה ואשר איננו פה שעל כל הדורות פעלה החקיקה האלקית ולכך נאמר וגם בך יאמינו לעולם. היינו הדורות הבאים אחריהם והנה ידוע דידיעת הבורא לעצמו איננה סותרת הבחירה רק ידיעת הנבראים, וא"כ קודם הים עדיין היה בידיעת הבורא שישראל יבחרו ויזכו לנבואה ויאמינו בלא דופי באמיתת ד' ובהשגחתו אבל לא היה ביכולת להתגלות לנבראים, והנה מה שיוכל להתגלות לנבראים אמרו רז"ל שמשה זכה לזה שראה כתר של תפילין, וזה היה אחרי שכבר בחרו ישראל בטוב וירדו לים וזכו לנבואה והיו מטיילין באצבע ואמרו זה כו' והיו מעידין על נבואת משה כעדים שגם המה היו נביאים וראתה שפחה בים כו', ולכן במצרים כ"ז שהאמונה היה על אותות ומופתים והיה הביטול קל אם כי כבר היה תפילין דמארי עלמא שידיעתו אשר בלתי מושגת היה שישראל יזכו לכך, אבל לא היתה יכולה להתגלות לנבראים, ולכך בפרשיות ראשונות שנאמרו קודם מתן תורה וקריעת י"ס, לא נאמר וקשרתם שעדיין לא היה הקשר נגלה לנבראים ולא היה ביכולת להתגלות ודו"ק היטב.

במדרש א"ל הקב"ה לישראל בעולם הזה אמרתם לפני פעם אחת זה אלי אבל לע"ל אתם אומרים אותו דבר ב' פעמים שנאמר ואמר ביום ההוא הנה אלקינו זה קוינו לו ויושיענו וכו'. הכוונה כמו דאיתא בפסחים סוף פ"ג ביום ההוא יהיה ד' אחד ושמו אחד וכו' אלא

העוה"ז על בשורות טובות אומר ברוך הטוב והמטיב וכו' לעוה"ב כולו הטוב והמטיב. כן בעוה"ז זה אלי שנאמר וחסד אל כל היום דוקא על הטובה, אבל לע"ל הנה אלקינו זה מדת הדין, זה ד' קוינו לו וכו' זה מדת הרחמים שעל שניהם מודים ומשבחים ודו"ק. **ובגמרא** שם ושמו אחד וכו' בעוה"ז נכתב ביו"ד ה"א ונקרא באלף דל"ת, אבל לעוה"ב וכו'. ובזה יבואר מה שיסדו קדמונינו וכל הרשעה כולה כעשן תכלה כו' ותמלוך אתה ד' לבדך, כי שם הו"י נקרא בזוה"ק חרבא דמלבשא בנרתקא, הנרתק הוא שם אלף דלת, ולכן ד' בהיכל קדשו שאינו נהגה באותיותיו רק באלף דלת כמנין היכל וכעת שמלובש יש כופר ויש רשע ויש עול, אבל לעתיד יהיה נקרא בשם יו"ד ה"א וכמאמרם ז"ל וזה שאמר ותמלוך אתה ד' לבדך, פירוש יו"ד ה"א בלא לבוש אלף דל"ת והבן זה.

ד' איש מלחמה. הנה מכבר אמרתי ליתן סעד אל דברי חכמי הקבלה אשר א"צ חיזוק כי נפש האדם גבוה יותר ממלאכים, וזה הוא, כי תוכן קריאת השמות הוא שם הנאות לפי השגת הדבר בשלימותו, ואם אנו משיגים באיש שהוא חכם, לא נכנהו לעשיר שהשגנוהו בחכמתו וכיו"ב וזה פליאת חכמתו של אדם הראשון בקריאת השם, וא"כ כי נמצא לחז"ל שדרשו שקרא לו ד', א"כ הוא קרא אותו כפי השגתו שהשיגו ובמה שהשיג אותו בו קרא לו שם [וזה דברי הזוה"ק כי א"ס אף בקוצא דיו"ד לא רמיז כלל עיין] וא"כ אנו מוצאים שהשרפים והאופנים מקדישים אותו בשם ד', רואים אנחנו שהשגת המרכבה לא גדלה מהשגת אדם הראשון קודם החטא ודו"ק. ובאמת הבורא ית"ש אינו מושג וידוע כלל, רק השמות הן כינוין להאורות וההשגחה האלקית הנאצלת מאתו ית"ש, במקום אשר מושג יותר להנבראים הוא מורה שכל כך צמצם כבודו בלבושים א"ס להתראות כבודו אליהם וכל מה שגלויה גדול הוא יותר מופלא ומפורש לא"ס ואיהו אף בקוצא דיו"ד לית לאיתיחסא ביה רק שאנו משיגים אותו בזה, ושם הוא נקרא לפי השגת הנבראים ולכן כאשר אמרו זה אלי ואנוהו והיו מטיילין באצבע הרגישו חלילה שאינם משיגים אותו כלל, ואדרבא הוא תכלית הצמצום וההעלם לא"ס, וזה שאמרו ראה והבן קדושת הצמצום וההעלם, שד' יצמצם כבודו עד כי יתראה כאיש מלחמה, וד' הוא גם כן צמצום, כי ד' שמו פירוש, לפי הנקרא אצל הנבראים ותבין גודל הצמצום לא"ס ודו"ק.

וברוב גאונך תהרוס קמיך, פירוש, אף שברוב גאונך לא יאות להלחם עם השפלים, בכ"ז תהרוס קמיך, מפני שאינו שום עשיה, רק תשלח חרונך, פירוש החרון אף בעצמו וסילוק השגחתו בלבד, יאכלמו כקש והבן.

מי כמוכה באלים, ד' מי כמוכה כו' נורא תהלות וכו' ובסדר התפילה מלכותך ראו בניך בוקע ים לפני משה זה אלי ענו ואמרו, הנה הנמצא המושגי יתפאר בהתעלמו ובהסתירו פניו, ובהיותו רואה זולתו ואינו נראה, לא כן הבורא ית"ש, הוא בלי מושג ובלי מובן ובלי ציור חלילה, רק מושג לעצמו מבין את תבונתו, גם זה אנו אומרים בלי הבנה פנימית, והנה הפלסופים הקדמונים מהם הכחישו אשר יהיה במציאות אשר יבוא הרגש פנימי לאדם כי פה נתראה כבוד הבורא, אולם עפרא לפומייהו, כי המה בשללם העינים המגבלים מאתו יתברך נתנו גבול ליכולתו יתברך שאינו יכול להראות כבודו להנבראים חלילה ומשאתו יצאו להדיח, אולם זה הענין איך הוא, תראה בספר עה"ק בשם ר"ע המקובל הקדמון, וזה ענין שיעור קומה שמצאנו לרז"ל ושכינה וספירות כידוע ליו"ח ואמיתתו מובן לאיש אשר הופיע עליו כוח אלקים, אולם איך שהוא, מובן לכל משכיל, כי המופת בצמצום כבודו האלקי להתגלות להנבראים עד כי ירגישו כבוד ד' הוא נפלא יתר מכל הפלאות ונוראות, לכן אמר כו' נאדר בקודש, פירוש קודש מונח על פרישה מגשם ומגבול וזה השללות, כי רק יצייר גדולתו, בשללות, נורא תהלות, כי תוארים חיובים אינם בו וכדברי המורה באורך, וזה נורא תהלות, בכ"ז עושה פלא, עד כי מלכותך ראו בניך בוקע ים לפני משה, והרגישו כך כבוד אלקים בצמצום נפלא עד כי זה אלי ענו ואמרו, וכאשר הפליגו גודל השגה שהיו מטיילין באצבע כו' ותבין גודל הפלא מיכולתו ית"ש והבן היטב. וזה עומק האגדה בוא וראה כוחו וגבורתו של הקב"ה כו' מחזיק עצמו לקבל הכתר מעבדיו שזה הפלא על הצמצום שיושג כבודו לנבראים בעלי תכלית ואפשרי המציאות במושג מה.

עושה פלא מכילתא ד"א עשה פלא עם אבות ועתיד לעשות עם בנים שנאמר כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות אראנו מה שלא הראתי אל האבות. פירוש, דפלא נאמר על דבר שישפוט השכל שהוא לא יכול להיות טרם שיראה בעיניו. והנה כאשר נתוודע, לדמיון, מציאות הדילוג רב היה לפלא והפליא הרואים, אמנם אח"ז כי נתוודע הטעלפאן אף שהוא חכמה יותר גדולה, לא הפליאה הרואים כ"כ, כי אחרי אשר הוודעו הדילוג רב תו אח"ז נגדו אינו מוזר ונפלא כ"כ מציאות הטעלפאן אשר יפליא הרואה מי שלא ידעו כמו שהתוודע הדילוג רב, לכן טרם שנקרע הים ונפלאות מן ושליו הלא היו מפליאים הרואים וא"כ יאמר הכתוב כי אחרי שקריעת י"ס ומן כבר נודעים שכבר היו לאבות, אחר זה בייחס המן וקריעות י"ס וענינים נגד דברים הטבעיים, ככה יעשה השי"ת לעתיד דברים שיפליאו מחדש הרואים, הלא אז יהיה קריעת ים ומן נגדם רק כערך הטבע נגד

מן וקריעת י"ס א"כ לא יהיה דוגמה מה שהראה לאבות נגד מה שיראה לבנים ודו"ק. מאבי אבי הרב ר' חנניה זצ"ל.

נהלת בעזך אל נוה קדשיך מזה יצא הא דאמר ר"ל משום ר' יהודה נשיאה כי אין מבטלין תנוקות של בית רבן אפילו לבנין בית המקדש (פרק כל כתבי) דכתיב מפי עוללים ויונקים יסדת עוז, וזה נהלת בעזך זה תורה של תנוקות בית רבן, אל נוה קדשיך זה בהמ"ק כדדריש במכילתא, הרי דאין מבטלין אפילו לתנוקות של בית רבן, וזה שאמר כל עיר שאין בה ת"ת של תנוקות ב"ר מחריבין אותה, והוא דכתיב מפי עוללים ויונקים יסדת עוז למען צורריך להשבית אויב ומתנקם, וזה שאם תשב"ר אין לומדין תורה אז יש אויב ומתנקם חלילה ודו"ק. וכמו שאמר כאן נהלת בעזך וכו' שמעו עמים ירגזון כמו דדריש במכילתא יעו"ש.

עד יעבור עמך ד' וכו' יבואר עפ"י מה שנ"ל טעם דהא דקדושה ראשונה לא קדשה לעתיד לבוא וקדושה שניה קדשה לעתיד לבוא, משום דאמרו בפרק יש בכור (בכורות דף מ"ז) לויה שנבעלת בעילת זנות נותנין לה מן המעשר ואוכלת וכהנת כיון דאיבעלה הו"ל כזרה, ואפילו קדושת לויה פקע ממנה ועיין שם בתוספות והוא כמו דאמרו בפרק אלמנה לכה"ג ס"ח והיא הנותנת כהנת דקדיש גופה פסיל לה, הא דלא קדיש גופה לא פסיל לה וכן אמרו כיו"ב בפרק כל כתבי מקום הכתב לא קא מבעי לי דכי קדוש אגב כתב הוא דקדיש אזלא כתב אזלא קדושתה, שלמעלה ושלמטה וכו' דמתחלה לשם חלק קדוש והשתא כשנמחק כתב נמי חלק. רש"י. ולכן אמרו כי ד' מתהלך בקרב מחניך זו מחנה הארון ונמצא דכיבוש ארץ ישראל היה ע"י הארון, כן הבהמ"ק היה ע"י גילוי שכינה, לכן כי חטאו ישראל פקע קדושתם לגמרי והוי כאילו לא נכבשו, אבל בית שני שלא היה כיבוש ע"י ארון שלא היה ארון ובבהמ"ק לא הוה שכינה כמו שאמרו חמשה דברים חסר בב"ש סוף פ"ק דיומא, א"כ לא הוי הקדושה ברום המעלה עד כי תפקע מהשממון והחורבן, לכן עדיין הן בקדושתן קיימין והוה כלויה שנבעלה בעילת זנות דלא נפקע קדושת לויה, וזה שאמר עד יעבור עמך ד' זו ביאה ראשונה, פירוש בפעם ראשון שעל ידי ד' גלוי שכינה והארון, עד יעבור עם זו קנית זו ביאה שניה שהיתה בלא ארון ובלא גילוי שכינה ומשום זה לא זכר בה ד'. ולכן תביאמו ותטעמו בהר נחלתך שיהיו כנטוע לעולם, ומה יהיה קדושתו מכון לשבתך פעלת ד' למה יהיה מוכן למקדש ד' כוננו ידיך והוא מקדש שלישי אשר ירד בנוי ומשוכלל מן השמים כמו שכתב רש"י, סוכה דף מ"א. ולכן בבית שני כיון דאינו רק בגדר מכון לשכינת ד' הוה כמו גליוני ספר

תורה וכמו קדושת לוים שהם רק נתונים לכהנים ולכן לא פקע קדושה מהן ויהיו נטועים לעולם וקדושה שניה קדשה לע"ל ודו"ק היטב.

עוד יש לומר טעם על מה שקדושה ראשונה בטלה וקדושה שניה לא בטלה וקדושה לע"ל, עפ"י מה שאמרו מכאן מודעה רבה לאורייתא שטענת אונס היתה להם, והקשה הרשב"א אמאי נענשו בכל העונשים ותירץ שבשביל התורה נתן להם ארץ ישראל, ואם לא ישמרו שוב לא שייך להם ארץ ישראל, וכ"ז שהיו בארץ ישראל נענשו בעונשין, א"כ כיון שגלו שוב פקע קדושת ארץ ישראל, דיש להם אונס, ובשביל שפקע מאתם שמירת התורה בחיוב, ופקע קבלתה וא"כ אינו שייך ארץ ישראל להן ובטלה קדושתה, אבל אחרי כן שקבלוה בימי אחשורוש בלא אונס, א"כ פקע מאתם טענת אונס, ושוב שייך ארץ ישראל להם, וגלות מארץ ישראל הוא עונש ככל עונשין, אבל א"י שייך להן ולא פקע קדושתה ודו"ק.

ד' ימלוך לעולם ועד. בנוסח עלינו. ויקבלו כולם את עול מלכותיך ותמלוך עליהם מהרה. והענין כי כל האדם הוא עלעקטריי אלקי כאשר יתנוצץ במוחו המחשבה לעשות זה מיד ילך זאת ההרגשה אל האיברים באמצעות הלב לעשותו, ותיכף יעשה זה היד או הרגל או איזה אבר כפי מה שיעלה במחשבתו לא כן אם הוא דבר המזיק אל איזה אבר לא יתנוענע האבר תיכף לעשות זה, רק צריך להתעמק במחשבה מאוד עד כי יתרצו לזה האברים לכן אמר שיקבלו את העול היינו שיתנוצץ הרעיון לאיזה מצוה לאיזה דבר אלקי יתעוררו תיכף כל האברים והחושים והעורקים בלי מפריע למלכות שמים ולא יפריעו איש איש מעבודתו. וזה רעיון יקר.

וילונו העם על משה לאמר מה נשתה (תיבת לאמר אינו מדוקדק) במכילתא ר' יהושע אומר, היה להם להימלך בגדול כו' לאמר מה נשתה, אלא עמדו ואמרו דברי תרעומות על משה. ר' אליעזר המודעי אומר למודים היו בדברי תרעומות על משה כו' לכך נאמר לאמר מה נשתה. ופירוש לאמר, שהיו רגילים לאמר, ולכך לשיטתם אזלי לקמן על וימתקו המים ר"י אומר מרים היו לפי שעה ונמתקו, כי התלונה היתה רק לפי שעה לא בהרגל, ולכן מרירות המים לא היה ג"כ בטבע המים אך בגדר מקרה, ור"א המודעי סובר שהיה בהרגל לכך סובר שמרירות המים היה ג"כ בטבע המים ולכך אמר מרים היו מתחילתן ודו"ק.

ושם נסהו, שם נשא לו גדולה דברי ר"י ר"א המודעי כו'. מכילתא. לטעמייהו אזלי דר' יהושע סובר חוק זה שבת ומשפט זה כיבוד אב דברים שלא נצטוו עליהן בני נח, ולכך הוגדלו, אבל ר"א המודעי סובר חוק זה עריות ומשפט אלו דינים שבהן נצטוו בני נח,

ולכך דריש לשון נסיון על המים. וכל חד דריש חק על מה שבין אדם למקום ומשפט על בין אדם לחבירו ופשוט.

וכן אזלי לטעמייהו ר"י ור"א המודעי בהא דדרשי ושמרת כל חוקיו דר"י דריש אילו הלכות, משום דלטעמו דחוק זה שבת, והלכות שבת הן מקרא מועט והלכות מרובות וזהו הלכות, ור"א המודעי דסבר משפט דינין וחוק עריות, סבר והאזנת למצותיו אילו הדינין (גירסת הגר"א) ושמרת כל חוקיו אילו עריות ודו"ק.

כי אני ד' רופאך ואם אשים אני ד' רופאך. פירוש דכתיב יככה ד' בשחין מצרים כו' אשר לא תוכל להרפא ובכורות דף מ"א דלא מתסי יעו"ש לכן אמר כי אני ד' רופאך ע"ד פלא מה שלא עפ"י דרך הטבע.

וילונו כל עדת בנ"י על משה כתיב וילינו שהאספסוף ערב רב הלינו את עדת ב"י לומר כו' מי יתן מותנו כו' בשבתנו על סיר הבשר כו' וכמו בפ' בהעלותך יעו"ש.

בתת ד' לכם בערב בשר לאכול ולחם בבוקר לשבוע, אינו על משקל אחד, שהו"ל ובבוקר לחם לשבוע. ופשוט, דמרמז על מה שאמרו סוף פ"ק דקדושין עוגות שהוציאו ממצרים טעמו טעם מן לכן אמר ולחם פירוש כמציין אל הלחם שאכלו ושטעמו בהעוגות אותו יתן לכם לשבוע.

ויאמר משה אל אהרן אמור אל כל עדת בנ"י קרבו כו' ויהי כדבר אהרון אל כל עדת בנ"י כו' והנה כבוד ד' נראה בענן וידבר ד' אל משה. לפלא מה שלא אמר משה בעצמו, אולם יתכן כי משה היה מכין עצמו לדבר עם השם, והדבור של השם היה תיכף כדברו אל העם ולא היה לו עת להכנה אילו דיבר עם העם אף כי משה לא היה צריך להכנה כמו שאמר עמדו ואשמעה מה ידבר ד', אשרי לילוד אשה כו', כבר ידוע דברי הרמב"ם בהלכות יסוה"ת פ"ז שזה היה רק אחרי מתן תורה מעת שפירש מן האשה בשביל שהיה מזומן תמיד לדיבור השם יעו"ש שזהו שזכה לקרני הוד שחומרו לא היה חוצץ מאומה והיה שכל נבדל ודו"ק.

ויפנו אל המדבר מכילתא ר"י אומר לא נפנו עד שנגלתה להם גבורה, הוא כשיטתו קרבו על שנגלתה להם שכינה, ור"א אומר לא הפנו אלא על מעשי אבות שנאמר המדבר כו', הוא כשיטתו לעיל קרבו כדי ליתן הדין, לכן פנו אל זכות אבות להגן עליהם ודו"ק.

יומא דף ע"ו לחם אבירים אכל זה יהושע שירד לן מן כנגד כל ישראל, שעלה עם משה עד תחומי ההר כו' והמתין לו יהושע שם כל מ' יום כו' ושם היה יורד לו כנגד כל ישראל, רש"י. פירוש דמן ירד בזכות משה וכשמת משה בז' אדר נסתפקו ממן שבכליהם ארבעים יום עד ששה עשר בניסן וכדאיתא בקדושין ל"ח וזה היה בזכות יהושע, ומאין זכה לזה

בשביל אותן ארבעים יום שהמתין למשה בהר ולכך קאמר דירד לו מן כנגד כל ישראל הוא דרך מליצה על מה שנתפרנסו כל ישראל בשבילו אותן ארבעים יום ודו"ק.

ויקצוף עליהם משה. פירוש שבאמת היה בזה בטחון נפלא ונסיון תמידי, כי המה בארץ לא זרועה ומונח מן והולך לאיבוד והמה לא ילקוטון רק הנצרך לאותו יום וזה נסיון תמידי בכל יום, אבל כאשר הותירו וירום תלעים ויבאש, וא"כ הוא ללא תעליות, כי אם ילקוטו מה יהיה הלא ירום תולעים ויבאש, ובטל הנסיון והתקיים רצון השם האמיתי ולכך קצף עליהם משה, אבל, השי"ת לא קצף כי הוא לתועליות, כי יהיה הנס גדול בשבת שלא הבאיש, ובלא זה לא ידעו הנס של שבת, אבל משה רצונו בשבח מטרונא וכמאמרם ז"ל תפילין דמרי עלמא כו' ודו"ק.

ולפי זה אתי שפיר מה דאין מניחין ביום טוב שחל אחר שבת שלשה לחמים כמו שהי' יורד המן לשלש ימים שגם ביום טוב לא הי' יורד המן ולפי זה א"ש דמה שמניחין לחם משנה הוא על הנס שכל יום אם הותירו הבאיש וירום תולעים ובשביל קדושת השבת נשאר קיים וזה רק בשבת כי הותירו ויבאש אבל אחר שבת כיון שלא נתקלקל אחר יום הששי אין עוד נסיון שאם יניחו אותו אחר שבת יתקלקל כיון שבזה לא הותירו ולא עברו פי המקום ב"ה ואין הוראת שום נס בזה לכן אין מניחין ג' לחמים ודו"ק. ויעוין תוספתא פ"ק דרה"ש לענין רה"ש מוכח דהנס היה דלא כלה העומר אם קדשוהו ביום שלשים ואחד, שביום שלשים לאלול לא היה יורד שמא יקדשוהו ב"ד יעו"ש ואכמ"ל.

ויאמר ד' אל משה עד אנה מאנתם לשמור מצותי ותורתי, הדא הוא דאמרי אנשי בהדי הוצא לקי כרבא ב"ק פרק החובל ובפ"ק דסנהדרין ואבא ממשה ופירושו משום דלא כתיב לאמר ומשמע שלמשה ג"כ היה מדבר ופשוט ועיין חא"ג.

עד אנה מאנתם, הנה בפרק ר' עקיבא בשבת סבר ר' אחא בר יעקב דעל הוצאה לא איפקוד יעוין תוס' וקרא דאל יצא נכתב לאחר מתן תורה בכ"ז יכול להיות דהמעשה הי' בשבת הראשונה וקרא דעד אנה מאנתם נאמר תיכף משום דהלכו לקבל המן והי' עימור דהוי מלאכה גמורה רק תלי בפלוגתא אם יש עימור שלא בגידולי קרקע ודו"ק.

וישבתו העם ביום השביעי הענין דתשובה על עשה שעבר בשב ואל תעשה מועיל תיכף ששב נתכפר לו, לא כן העובר על ל"ת שעבר בקום ועשה צריך תשובה מעולה וכמו שאמרו ה"ד תשובה כו' מחווי ר"י באותו פרק באותו מקום באו"א, לכן כשהותירו ממנו עד בקר זהו עבירה בשב ואל תעשה היה מועיל תשובתם מיד, אבל כשעברו בקום עשה שיצאו ללקוט לא נתקבלה תשובתם עד שבא יום השבת ושבתו ביום השביעי ודו"ק.

למען יראו את הלחם אשר האכלתי אתכם כו' בהוציאי אתכם מא"מ. הענין כי האדם אל יחשוב כי אימת יושגח בפרט ותהא פרנסתו דרך נסיי, כשכבר הוא דבוק בדרכי ד' ומנהיג עצמו בדרך בלתי טבעיי, רק אז ישליך על ד' יהבו, אבל כ"ז שלא בא לזה יחוש לנפשו, לכן אמר בא וראה אימתי האכיל את המן לישראל האם לאחר קבלת התורה וקיומה, הלא תיכף בהוציאי אתכם מא"מ האכלתי אתכם את המן, לכן כל איש אשר ידבנו לבו לקבל עליו עול דרכי השי"ת ותורתו בל ידאג מאין יבוא עזרי, כי אף לא הקשיח עדיין מלבבו כל דרכי העולם ולא הורגל בתורה, רק מטרת לבבו גלוי להיודע תעלומה כי כוונתו להתאמץ במעוז התורה יחלצהו ד' ולא יעזבו ויזמין פרנסתו מקודש.

והנח אותו לפני ד' וכו' כאשר צוה ד' אל משה ויניחהו אהרן וכו' הקושי מבואר, ויתכן שמרמז שכל זמן שיהיה משה יהיה המן כי מן ירד בזכות משה, כמו שארז"ל בתענית וזה שצוה ד' אל משה, שלמשה ירד המן. או יתכן שבדברי ד' לא נאמר רק שיהיו למשמרת ולא כתיב שיהיה לפני ד' רק דבכריתות והוריות יליף משמרת ממשמרת דגבי מטה אהרן שם בפרשת קרח כתיב שד' צוה אותו למשמרת לפני העדות, ואולי הוי יליף משה מהך גז"ש, ומה שלא אמר השם כאן לפני העדות, משום שלא נעשה עדיין הארון, ולכן אמר משה אל אהרן קח צנצנת כו' והנח אותו לפני ד' למשמרת כו' כאשר צוה ד' אל משה, פירוש כמו שצוה במטה אהרן אל משה שמשה יניח אותו לפני העדות בעצמו, כן כאן יניח אהרן לפני העדות צנצנת המן. ומה דאמר אל משה, היינו כהצווי שהיה למשה בעצמו, שיעשה בעצמו היינו מטה אהרן, וזה נאות יותר לפי מה דאיתא במסורה כל צווים באת לבר מן אחד כאשר צוה ד' אל משה, היינו להוראה הנ"ל שכתבתי שמשה בעצמו נצטווה לעשות, ועיין רש"י כי תשא כה אמר שימו איש חרבו על יריכו. עיין שם דוגמתו, ודו"ק.

וראה במכילתא שאהרן הניח הצנצנת המן תיכף כשהוקם המשכן בשנה השניה ולא בשנת הארבעים והוא ע"פ דברי הרמב"ם שהנס לא יתמיד שאם יתמיד אין זה נסיי רק שב לטבעי שהטבע הוא ג"כ ניסים רצופים כידוע, רק שלהראות שדוד הטבע, א"כ אם יתמיד בטלה הוראתו, רק שלמן הוצרכו ישראל ארבעים שנה, ולכך שלא יאמר אחד שהורדת המן הוא ענין טבעי שנתחדש וישאר קיים בטבע, לכן הניח בתחילה הצנצנת להראות להם שתיכף במות משה ויבואו לארץ ישראל יבטל המן שאינו יורד רק לשעתו שצריכים לו, והבן.

ויבא עמלק. ירושלמי פרק ראוהו ב"ד הלכה ח' עמלק כושפן היה כו' מה עשה משה ערבב את המזלות הה"ד שמש ירח עמד זבולה וכתיב נתן תהום קולו רום ידיהו נשא

מרום ידיהו נשא. נתן תהום קולו פירוש כי ביומא דף כ' אמר קול גלגל חמה הולך מסוף העולם ועד סופו, וקול רדיא קול התהום דכתיב תהום אל תהום קורא, וכשהן שניהן קול זה מבטל קול של חבירו, אבל כיון שרום ידיהו נשא והעמיד חמה כמו"ש בפרק אין מעמידין, א"כ תהום נתן קולו, שנשמע קול התהום ודו"ק.

בהפטרה כי ביד אשה ימכר ד' את סיסרא, פירוש דיעל בעשותה עבירה לשמה שבא עליה אותו רשע ש"ב אשר עשתה זה להחלישו בזה נאסרה לבעלה חבר הקני דהוי רצון להמאסר לבעלה וכמו אסתר למרדכי ואבדה מה שבידה נטלוהו ממנה (סוטה ט') לכן הוי כמו מכר שזה נתנה המחיר ויעוין נוב"י תניינא סימן קס"א בחלק יור"ד ולא הביא מהך דיעל יעו"ש. וזה שאמרה מנשים באהל תבורך שהיא יצאתה מאהל ונאסרה לחבר בעלה ודו"ק.

ותשר דבורה לא כתוב לד' כמו בשירת הים ובשירת דוד משום דכתיב אורו מרוז ושמתיה ברך בד' מאות שפורי ואין הקב"ה מיחד שמו על הקללה כמו שאמרו ז"ל, ועוד דנסתלקה ממנה שכינה באמצע השירה כמו שאמרו ריש פרק אילו דברים לכן לא כתוב השירה הזאת לד' ופשוט.

מנשים באהל תבורך. גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה וזה מאמהות (יעוי' רש"י נזיר ובתוס' ראש הוריות) ויתכן דהאמהות כוונו להעמיד שנים עשר שבטים ועל מצות פרי' ורבי' לא הוזהרו נשים לכך נקראת מצוה שלא לשמה אבל יעל במלחמות מצוה גם נשים מצוות כמבואר סוף סוטה אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה לכן נקראת עבירה לשמה ודו"ק.

יתרו

שם האחד גרשום כו'. מה שלא קרא להראשון אליעזר כי לא רצה שיהיה בשמו שם אל, כי מאתו יצא יונתן וכמאמרם ז"ל ויואל משה לשבת עם האיש ודו"ק.

גר הייתי בארץ נכריה, מספר מעלות משה איך היה קשור אל אהבת עמו אשר אם כי לא הכיר אותם כי נתגדל בבית פרעה והיה חתן יתרו כהן מדין ועמו משוקעין בטיט וחומר, ובכ"ז היה נחשב בעיני עצמו לגר בארץ נכריה והיה חושב את ארץ מצרים אשר שם עמו לארץ אחוזתו, וצערו ע"ז היה גדול עד כי לא הרגיש בהצלתו ולא קרא אותו ע"ש שעזרו והצילו מחרב פרעה ודו"ק.

נחמיה ט'. כי ידעת כי הזידו עליהם. ע"ד צחות כי ידוע מש"כ הקדמונים, אף דהקב"ה אמר כי המצרים יעבדו אותם, בכ"ז לא כוונו לשם שמים, וזה ותתן אותות כו' אף כי ידעת מזה, וידיעתך מכרחת, בכ"ז נענשו, כי הזידו עליהם. והבן.

ויקח יתרו חותן משה עולות וזבחים, ויבוא אהרן וכל זקני ישראל לאכול לחם כו' לפני האלקים מכאן שהנהנה וכו'. רש"י. לדעתי יתכן לומר, זבחים שהקריב יתרו היו זבחי תודה ולכך אכלו לחמי תודה לפני האלקים. ואם היה אחר מתן תורה יתכן שפרט אהרן שהיה כהן ובא לאכול תרומת הלחם, ובפרט לריה"ג במנחות דף ע"ג: בן נח מקריב תודה, ואם נאמר שהיה קודם הקמת המשכן הלא תודה קרב בבמה ודו"ק. אך אין תרומת לחמי תודה בבמה.

או יתכן שהיה קרבן שמביא גר ואעפ"י שאינו צריך להביא רק עוף כמבואר ריש פ"ד מחו"כ, זה לדורות, אבל יתרו היה דינו כמו ישראל בשעת מתן תורה שהקריבו עולה וזבחים יעו"ש. והנה במכילתא שמשה היה עומד ומשמש לפניהם ומביא ע"ז מר"ג, ולפי המבואר בקדושין דף ל"ב מביא מזה שנשיא שמחל על כבודו, כבודו מחול. יפלא, הלא משה היה מלך ואין כבודו מחול. אכן הלא דרשו על ויהי בישורון מלך זה משה וכתיב בהתאסף ראשי עם וזה בעת מתן תורה יום הקהל, אבל יתרו בא קודם מתן תורה. ולתנאי דסברי דלאחר מתן תורה בא יתרו, א"כ משה לא היה עומד ומשמש לפניהם, וצריך לומר דמש"ה לא כתיב משה, דדריש בסוף ברכות שאכלו בסעודה שמשה שרוי בתוכה וכאילו אכלו לפני האלקים, והמכילתא דדרש שמשה היה עומד ומשמש אמרה שם שאכלו בסעודה שתלמידי חכמים יעו"ש, ולא לפני משה, יעויין חידושי אגדות למהרש"א ודו"ק. ולפי מה שבארנו דכ"ז שאין הגר מביא קרבנות אינו מביא נסכים, לכן לא כתיב נסכים בקרא יעויין מש"כ בפ' בהעלותך. ולכן כיון שהקריב עולה וזבחים דעשה קרבן גרים ובזה שנעשה ככל כשרי ישראל (לשון רמב"ם) לכן תו לא נזכר שם יתרו שהיה לו בהיותו עובד עו"ג וכהן מדין רק כתוב בכל התורה חותן משה ולא שם יתרו.

מה הדבר אשר אתה כו', מדוע אתה יושב לבדך, וכל העם נצב וכו' פירוש, כי דין ביחיד אסור רק בקבלו עליו ודינין בישיבה, ובע"ד בעמידה (שבועות ל'), אבל אם קבלו מותר הבע"ד לישב, וזה שאמר ממ"נ, אם לא קבלו אם כן צריך שלשה, ואם קבלו הלא מותרים לישב והוא ששאל מדוע אתה יושב [והם בעמידה] ולבדך ר"ל שאתה דן ביחידי, והשיבו, כי מה שב"ד בשלשה, איכא על זה תרי טעמי, חדא דשכינה שרויה ביניהן עיין ירושלמי ריש כיצד מברכין, מ"ד שנים מזמנין איהו דאמר שנים שדנו כו', ועוד טעם עפ"י זה בורר לו אחד וזבל"א והשלישי מכריע כי אין ב"ד שקול, ושני הטעמים לא שייך גבי דידי'

כי לגבי משה שכינה שרויה אף ביחיד ובמראה אליו אתודע כו', וזה שאמר כי יבוא אלי העם לדרוש אלקים פירוש אף ביחיד, והטעם השני, מי יתעקש עמדי שאני המלמד תורה והמוסר להם החוקים, וכל אלו שהורו בפניו אמרו לא כך למדתנו רבינו משה, וזה שאמר כי יהי' כו' והודעתי את חוקי האלקים וכו' ודו"ק.

כי יהיה להם דבר בא אלי, פירוש הדבר בא אלי בלא השקפה על האנשים כלל ורק הדבר בעצמו ולכן כתוב בלשון יחיד, והוא כי הוא דן בלי משא פנים כלל ופשוט.

אעצך ויהי אלקים עמך. יתכן להיות כי כמו כאשר דברו על משה שפירש מן האשה נגלה השי"ת לאהרן ומרים פתאום, ואמרו רז"ל שהיו טמאים בד"א והיו צועקים מים מים וכיון שכל העדה בא אליו לשפטם, ולא יתכן שלא היה בהן טמאים אשר לא היו יכולים ליטהר וכיו"ב, וא"כ לא היה ביכולת להיות השכינה עמו תמיד, או שאילו לא באו למשפט לכן אמר איעצך ויהי אלקים עמך, פירוש שיהיה תמיד אלקים עמך, גם ושפטו את העם בכל עת, פירוש אף בשעה שבעם טמאים ג"כ יוכלו לבוא למשפט ודו"ק.

ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל כו' יתכן דהרבה גרים עלו עמו כמו שאמרו על ושחת עמך דזהו ערב רב, והנה אמרו בריש פרק מצות חליצה דגר דן את חבירו דבר תורה, ויתרו שהיה גר אמר ואתה תחזה מכל העם ר"ל אפילו גרים, אבל ההלכה דגר פסול לדון ישראל [לדברי התוס' ד"מ] ויבחר משה אנשי חיל מכל ישראל דוקא, על העם, אבל מגרים לא בחר כיון שאינן כשרים רק לדון גרים ולא את ישראל ודו"ק.

ובמכילתא, תחזה בנבואה כו' יראי אלקים, אילו שהן יראין מן המקום בדין כו' תחזה באספקלריא יראי כו' אילו שעושין פשרה בדין כו'. כי הוראה מסור ללב והשם יודע אם לעקל אם לעקלקלות, ולכן ר' יהושע סבר כי אסור לעשות פשרה כשיודע לשהדין נוטה, ורק יראי ד' בדין ולא לדעת רק בנבואה, אבל ר' אליעזר סבר כתנא דאמר דעד שלא נגמר דין רשאי לבצוע אעפ"י שיודע את הדין, לכן אמר יראי ד' שעושין פשרה בדין ומונעים עצמן מן הדין. ועיין ריש פ"ק דסנהדרין פלוגתא דתנאי בזה לכן אמר ואתה תחזה באספקלריא ודו"ק.

ושפטו את העם בכל עת. יליף מזה שגמר דין כשר בלילה, ולפי מה שהביא הסמ"ע דלאור הנר דנין, א"כ הא אמרו בברייתא שכל ארבעים שנה שהיו במדבר היה מאיר בכל בית ולא היה צריך לעששית [הביאוהו תוס' ריש במה מדליקין] א"כ פשוט ושפטו את העם במדבר בכל עת אף בלילה.

בחודש השלישי לצאת בנ"י. המתבונן יראה כי זה אין בכל התורה דוגמתו, דענין חודש מתחלת בוי"ו החיבור או ויהי בחודש השלישי כו' רק היכי שהוא באמצע הענין כמו

בבהר בחקותי שמתחיל הענין בבהר ומסיים בבחקותי וכאן מתחיל כמו בבראשית ומזה מוכח כדפרש"י ובמכילתא ואל משה כו' דזה היה קודם מתן תורה ויכתוב משה את כל דברי ד' זהו מבראשית ועד מתן תורה ויקח ספר הברית זה הספר מבראשית עד מתן תורה ועד בחודש השלישי כתב קודם מ"ת ומבחודש השלישי כתב אחר מ"ת והתחיל לכתוב כמו מבראשית בענין המתחיל בפ"ע ויעוי' גיטין דף סמך דפליגי אם מגילה מגילה כו' וזה ענין אחר ודו"ק.

ויסעו מרפידים וכו'. פירוש, כי בקריעת י"ס האמינו במשה, אך אחרי כן ברפידים שאין נופל זרעו של עשו אלא ביד זרעו של יוסף, לחם יהושע נתקררה אמונתם במשה, לכן אמר הנה אנכי בא אליך בעב הענן, פירוש צמצום נפלא בהתלבשות גדולה, כדי שישמע העם שיוכלו לשמוע בדברי עמך, וגם בך יאמינו לעולם ולא יתקרר כמו שהיה בעת קריעת י"ס והבן.

והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ. פירוש כי לא מיבעי בשעה שהעמים הם שקועים באמונות המוטעות ואינם מכירים היוצר היחיד, אלא אף בשעה ועת שיהיה שמו אחד ויהיו הכל מכירים ויודעים אמיתות השי"ת אז יהיו הם הסגולה, וזה אף כי לי הארץ שהארץ כולה יהיה לי לשמי כולם יהיו מכירים שם ד' ג"כ תהיו סגולה. והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ. או יתכן דאמר כי ממזרח שמש ועד מבואו גדול כו' שם ד' יהי' בסוף מנחות דקרו לי' אלדה דאלדה הנה מכירים השם יתברך אבל משתתפים אחרים ואינם מכירים אמיתתו יתברך וכמו נבוכדנצר שקרא לבל שהוא אלודיו ובכל זה העיד כי הוא בשמים אלודי ישראל עליון על כל וזה שיקרה שבנ"י מושפלים ונרדפים אכן אם היו נושעים לעולם באמת אז השכילו כל העמים שד' אחד ושמו אחד ויזנחו עצביהם ופסיליהם ויעשו שכם אחד לבוא אל האמת לכן אמרו וכל החיים יודוך סלה ויהללו את שמך באמת, אימתי יגיעו לזה בזמן שהאל ישועתינו ועזרתינו סלה שלא יראה בשום השפלה לעובדי אל אמת וזה ביאור הכתוב הללו את ד' כל גוים שבחוהו כו' בשביל שבאתם לידיעת האמת ולעבוד ד' שהוא לבדו המשגיח ומהוה כל ולא מסר שום כח לזר רק ד' אחד לבדו ולו לבדו ראוי להתפלל בשביל זה שאתם רואים כי גבר עלינו חסדו ואמת ד' לעולם כו' וזה שאמר שתראו להיות מקושר להשם יתברך באופן שתהיו סגולתו עד כי מזה יבואו כל העמים להכיר השי"ת ויהי' לי כל הארץ שיגיעו מזה לידיעת האמת בד' ודו"ק היטב.

ויענו כל העם יחדיו ויאמרו כל אשר דבר ד' נעשה. הנה מצות התורה יש אשר לכהנים ויש אשר ללוים ויש לכה"ג ויש למלך, או לסנהדרין, ויש למי שיש לו קרקע ובית רק

בכלל ישראל צריכה התורה להתקיים וכל ישראל ערבין זה לזה ובקיומם כולן מקבלין שכר, ואתן צאן מרעיתי אדם אתם, שכל האומה הישראלית הוא אדם אחד, יש אשר הוא כלב [כמו שאמרו צדיקים לבן של ישראל] ויש כראש, ויש כעין והוא שנמצא ראשי העדה עיני העדה, וכל אחד צריך לקיים מצוה התלויה בו ובכללותם הוא אדם שלם, לכן על מצות שאין לקיימם צריך ללמוד, דכל העוסק בתורת חטאת כאילו הקריב כו' או להחזיק לומדי תורה, לכן להלן ענו כל אשר דבר ד' נעשה ונשמע יש מהם שנעשה מה ששייך אצלינו ויש שנשמע שנלמד ונבין פנימותם והלכותיהם וחוקותיהם, אבל כאן ענו כל העם יחדיו כל אשר דבר ד' נעשה, שבכללות העם כאחד כולם יחדיו יעשו כל אשר דבר ד' וכל אחד יעשה השייך לו ודו"ק.

ויגד משה את דברי העם אל ד'. במכילתא ובשבת פרק רע"ק זו מצות הגבלה יעוי"ש ברש"י באורך. ונראה דזו שאמר שהענן יכסה את כל ההר ובענן לא יהי' רק משה כמו שאמר הנני בא אליך בעב הענן שרק משה יהי' בעב הענן והעם העומדים תחת שפולי ההר ישמעו בדברי אליך ויעוין מורה ח"ב פרק ל"ב מה שהאריך שישראל שמעו קול הדבור ולא הדבור עצמו זה מחלוקת בגמ' ד' ע"ב ל"ק הא בפני כו' ואב"א ל"ק הא בקריאה הא בדבור יעוי"ש ובגמ' שם ויכסהו הענן להר וזה רמוז מצות הגבלה שנאמרה בג' בחודש ולרבנן בד' לחודש ודו"ק היטב.

וכבסו שמלותם, תרגום אונקלוס ויחוורון לבושיהון וכן להלן בעשיה ויכבסו שמלותם, פירש וחוורו לבושיהון. וזה כלל גדול, כי במקום שהכוונה הוא טבילת בגדים תרגם ויצטבעון, והיכי שהכוונה לכיבוס בעלמא תרגם ויחוורון, וכן פירש"י ז"ל דבריו בסוף תזריע עיי"ש. והנה ביבמות פרק החולץ (יבמות דף מ"ו ע"ב), ור"י באבות נמי טבילה הוי מנ"ל אילימא מדכתיב לך על העם וקדשתם היום ומחר וכבסו שמלותם כו' במקום שטעון כבוס אינו דין שטעון טבילה, ודלמא נקיות בעלמא ההוא כבוס לאו משום טומאה הוי דליטעון טבילה מקו"ח אלא שיהיו בגדיהם לבנים והגונים לקבל פני שכינה, רש"י, אלא מהכא ויקח משה ויזרוק על העם וגמירי דאין הזיה בלא טבילה, א"כ האונקלוס לטעמיה דמפרש לקמן ונסיב משה את דמא וזרק על מדבחא לכפרה על עמא וא"כ לא היה הזיה על העם, וזה כשיטת ר' אליעזר בן הורקנוס רבו דבאמת הוי מילה בלא טבילה ומל ולא טבל גר מעליא הוי, לכן מפרש כאן דנקיותא בעלמא ומשום זה תרגם ויחוורון לבושיהון שאינו רק לליבון לא לטבילה ודו"ק, אבל לקמן בפ' בהעלותך גבי לוים וכה תעשה להם לטהרם הזה עליהם מי חטאת והעבירו כו' וכבסו בגדיהם והטהרו, ושם תרגם ויחוורון לבושיהון וזה צ"ע דכיון דאין הזייה בלא טבילה

הלא כבוס בגדים היה ע"כ לטבילה והיה לו לתרגם ויצטבעון וצ"ע כעת וכן במטות וכבסתם בגדיכם יעוי"ש.

ויתכן לומר כאן דיצטבעון הוא על הטהרה שבלא חציצה כלל וחציצין הלכה למ"מ, ואז עדיין לא נאמרה הלכות חציצה, והיה כיבוס ככיבוס משום טהרה שלא קפדינין אחציצה לכן תרגם ויחוורון.

הגבלת את העם סביב לאמור הענין דהכבוד האלקי והנבואה היה עד מקום שישראל עומדים נגד ההר, וכמו שאמר פנים בפנים דבר ד' עמכם בהר. וכמו שבעזרה אמר בתורת כהנים שמותר בנגיעה ואסור בביאה משום דהכתלים הם חוצצים בין משכן ד' לחוצה, כן כאן היו ישראל המחיצות החוצצים בין גלוי כבוד אלקים לזולתו, ולכן ההר היה אסור בנגיעה שלא כלתה מקום הכבוד מן ההר, ולכן אמר כי הכבוד יש לו גבול ומה גבולו זה העם סביב, וזה והגבלת במה את העם עם העם סביב, שהם יהיו המגבילים לכן השמרו לכם כו' ונגוע בקצהו כו'. ויאמר ד' כו' העד בעם פן יהרסו אל ד' לראות זהו על ההבטה הנבואית יותר מכח אלקי השופע עליהם שיעמיקו להביט אל דברים שכיסה עתיק יומין ויאמר משה כו' לא יוכל העם לעלות למעלה נבואה כזו כו' הגבל את ההר וקדשתו כו' לך רד ועלית, פירש שלא תדמה כי הכבוד והגלוי יהיה רחוק ממקום ישראל לא כן כי פנים בפנים ידבר עמהם והגלוי יהיה סופו עד מקום שעומדים העם והם יהיו המחיצות למקום הכבוד וההר הוא כמו ההיכל ואצל העם הוא כמו עזרה וכמו שאמרו במנחות שקדושת ההיכל אינו רק כשנכנס דרך עזרה, כן קדושת ההר אינו רק למי שנכנס דרך מקום שעומדים העם לכן לך רד ועלית כו', כי אז תחול הקדושה עליך ביתר שאת, והכהנים והעם אל יהרסו כו' ובמנחות דף כ"ז הוא אצל הנכנס לבית הכפורת דממעט דרך משופש אפילו בדרך ביאה כמוש"פ בתוס' שם יעוי"ש ודו"ק.

ולכן כיון שישראל המה היו מחיצות הכבוד והמה היו משכן לאלודות כן נשאר קדושתן לעולם וכמו שאמר ושכנתי בתוכם וכמוש"ב היכל ד' המה ולכן גלו לבבל שכינה עמהם וכמו מחיצות וקרשי המשכן אבל ההר קדושתו לשעה וכמו כל מקום שעמד המשכן, לכן בהר כתוב ההיתר תיכף במשוך היובל המה יעלו בהר שמעיקרא לא נתקדש רק לשעה אבל ישראל קדושתן לעולם לכן אחר זמן התיר להם שובו לאהליכם ודו"ק.

וזה ביאור הילקוט ויעמוד העם מרחוק מבית הבחירה ודבר עמו דכתיב וירא המקום מרחוק שישראל היו הן המחיצות להר וקדושתן קדושת עולם לכן היה משפט ההר כמו בית הבחירה ואברהם קראו הר ויצחק שדה ולכן וירא המקום מרחוק פי' בזמן שראה אברהם שלא יהי' בית רק בבנין שלישי וציון שדה תחרש וישלטו בו ידי ישמעאל

ועמים אחרים לכן אמר לנעריו ישמעאל ואליעזר שבו עם החמור כו' שלא תלכו להר כי עוד רחוק שיאמרו כל הגוים נקומה ונלכה בית ד' או יתכן כי אם לא חטאו בעגל ולא נשתברו הלוחות הי' חירות משעבוד מלכיות והיה אז בית הבחירה לבית.

לא תגע בו יד. פירוש, לא תעלה על דעתך שימות שיומשך הנשמה למקור המקורין וכמו נדב ואביהוא, ולכן אמר כו' אם בהמה אם איש בגדר אחד ואופן אחד בלא הבדל ודו"ק.

לא תגע בו יד. הנה מצאנו יד ד' על נבואה וזה ע"פ גדר במקום שהיה חסר הכנה כראוי להנבואה כמו באליהו וישן ויגע כו' כו' שהי' צריך ליגע בו וביחזקאל שראה כבוד השי"ת בכפר הוא בחוצה לארץ מקום שאינו מוכן לנבואה כתוב יד ד' לכן אמר שלא יעלה על הדעת שבעת התגלות כבוד הש"י לכל המון ישראל ומקום שירד הש"י וכל קדושיו עמו אז גם על מי שאינו מוכן אם יגע בהר תנוח עליו הרוח לכן השמרו ונגע כו' לא תגע בו יד שלא ינוח על העולה הרוח הנבואה רק סקל יסקל כו' ודו"ק.

במשוך היובל המה יעלו בהר, מה שאמר ההיתר תיכף (והיתר דלכו לאהליכם אמר בסוף) משום שלמדה תורה ד"א שלא יסיים בדבר רע שכתוב לא יחיה וזה שכוונו חז"ל דבאמת כל עיקר הדת היה כדי לעקור מלבות בנ"י ענייני ע"ז ולהראות להם כי לא ראו כל תמונה, וכמו שהארכתי לעיל כי אין קדושה בשום נברא רק להבורא יתברך, וזה שאמר שלא תדמו כי ההר הוא ענין קדוש ובסיבתו נגלה השם עליו, לא כן בני ישראל, כי במשוך היובל וכו' יעלו בהר והוא מעון חיות ובהמות, רק כ"ז שהשכינה עליו הוא קדוש מסיבת קדושת הבורא ית"ש, לכן אמר כי לא המקום מכבד כו' אלא האדם מכבד את מקומו כו' וזה רעיון נכבד. ולכן בבית עולמים שקדושתן לעולם לכן שלא ידמו שיש קדושה בעצם הבנין לכן מותרים ליגע כל הטמאים אף טמאי מתים מאחוריו וכמו שדרשו בתו"כ פ' תזריע מלא תבוא דמאחוריו מותרין ליגע בו כל הטמאים להראות דרק ממי ששכן שמו בתוך הבית הזה אתה ירא ובפנים ממנו קודש לא מאחוריו ודו"ק שפנים הלוחות והעדות ומשכן הכבוד.

במשוך היובל המה יעלו בהר למדו מכאן ריש ביצה דדבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו, ופירשו תוס' דבלא קרא הוי ידענא דהא לא נאסר רק משום שכינה וכשנסתלקה שכינה מותר. והענין צריך ביאור, דהא סד"א לאסור משום תשמישי קדושה והוי כקדושת עולמית קדושה קבועה כמו דחזינא לענין מחנה דאמר בעירובין כיון דכתיב עפ"י ד' יחנו ועפ"י ד' יסעו כמאן דקביעי דמי (נ"ה ע"ב) ונראה משום דמחובר לא מיתסר וכמו בעו"ג דמחובר לא מיתסר, והא דנתקדש ההיכל והעזרות אף בחורבנן ובמגילה בסוף אף כשהן שוממין הרי הן בקדושתן משום דבחפר בה שיחין ומערות מיתסר גם

בעו"ג כמו דאמר בע"ז דף נ"ד ע"ב. ובמעילה דף כ' משוה לענין מחובר עו"ג להקדש יעו"ש בזה היטב. עוד נראה כמו שבארנו בכמה מקומות דעל ידי מעשה גבוה לא נתקדש שום דבר רק בהקדישו האדם. ולזה מוכרחין אנו לפרש המקרא הלא אתה העדותה בנו כו' הגבל את ההר וקדשתו, לא שהשם צווה למשה שיקדש ההר, רק שהוא שב אל השי"ת שהוא יקדש אותו במה שירד לעיני כל העם על ההר, ואינו צווי רק הוא עתיד [עבר מהופך ע"י הוי"ו לעתיד]. עוד נראה שלכן אמרו ז"ל מעולם לא ירדה שכינה למטה מעשרה, והלא היה מקום הכבוד למעלה מי' ולא נתקדש קרקע ההר ודו"ק בכ"ז.

ויתיצבו בתחתית ההר, מלמד שכפה עליהן הר כגיגית. פירוש, שהראה להם כבוד ד' בהקיץ ובהתגלות נפלאה, עד כי ממש בטלה בחירתם הטבעיי ויצאה נשמתם מהשגת כבוד ד', והיו מוכרחים כמלאכים בלא הבדל, וראו כי כל הנבראים תלוי רק בקבלת התורה, (וכמדומה שכבר עמדו ע"ז) ואמר רבא מכאן מודעא רבא לאורייתא, והא דכופין בקרבנות עד שיאמר רוצה אני, טעמו כפירוש הרמב"ם בהלכות גירושין ספ"ב, וזה לשונו הזהב, ואין אומרים אנוס אא"כ נלחץ ונדחק לעשות דבר שאינו מחויב בו מן התורה כו' אבל מי שתקפו יצרו הרע לבטל מצוה או לעשות עבירה והוכה עד שעשה דבר שחייב לעשותו אין זה אנוס ממנו, אלא הוא אנוס עצמו בדעתו הרעה כו' מאחר שהוא רוצה להיות מישראל ורוצה הוא לעשות כל המצות ויצרו הוא שתקפו, וכיון שהוכה עד שתשש יצרו כו' עכ"ל, וזה עיון נפלא בעצמו, ומתאים בשיטתו במש"כ בהלכות סנהדרין, דאם אנסוהו לבוא על הערוה במקום דיהרג ועל יעבור ועבר חייב מיתה שאין קשוי אלא לדעת עיי"ש ובזה כתב בהלכות יסודי התורה, דאם עבר ולא נהרג אינו חייב רק שעבר מצות עשה של קדוש השם עיי"ש. וטעמו, דכל העבירות כחילול שבת וע"ז וכדומה אם האדם עושהו ע"י אונס אין זה עשיה ברצון בעצם הדבר, רק סיבת הכרח העונש מביאו לעשות זה בלא חפץ פנימי, אבל גבי ערוה האיש שנתקשה הוא אינו מצד שעושה זה מחמת פחד העונש רק הוא עשייה מהתרגשו בחימום תאות הערוה, מזה נתקשה, ובידו היה להתאפק על תאותו ולבלי להתקשות, א"כ הוא עושה מחפץ התאוה, זה נקרא רצון להתחייב באונסין, אף שבאמת הנה מצד הפחד והעונש, מסיר מאתו יראת השם, וא"כ מתחמם בטבע אל הערוה כמו אל אשתו המותרת לו, בכ"ז הוא נקרא רצון, א"כ גם הכא, שרצון נפש הישראלי נוטה בטבע ובחפץ נמרץ פנימי לקיים מצות ד', רק עצת היצר תקפה עליו, מיד כשיוכה מכות אכזריות יוסר חפץ החומר ועושה המעשה שמגרש או מביא קרבן, זהו חפץ פנימי לעצמיות המצוה הוא רצון גמור, ולהרמב"ן דפליג עליו תמן בחידושיו וסובר שאין זה רצון בודאי גם הכא לא נקרא רצון ודו"ק. ולפ"ז

מוכרח דבהתקרבו אל הערוה עדיין הבחירה בלבבו שלא להתקשות ולא אמרינין דיצרו הוא דתקפו וכמו באשה אפילו אומרת הניחו עיי"ש ומסולק מה שנתקשו האחרונים מהך דר"א מחייב על כל כוח וכוח, ותוס' יבמות כ"א ד"ה גזירה ביאה ראשונה עיי"ש, וקרוב לזה תמצא בפני יהושע פסחים דף כ"ו עיי"ש ודו"ק בכ"ז. ולפי שיטת רבינו משה דקטן שנתגייר הגדיל יכול למחות נשאר גר תושב ופרשו באור שמח הלכות איסו"ב פרק י"ב אם כן אף דמודעה רבא מכל מקום נשארו גרי תושב ולכן נענשו בבית ראשון על עו"ג ושפ"ד ועריות דברים שגר תושב מוזהר אבל כי הדר וקבלוה בימי אחשורוש נענשו גם על שאר מצוות ודו"ק.

פן יהרסו אל ד' לראות ונפל ממנו רב. הענין דברוב חכמה רוב כעס, וסביביו נשערה מאוד כי על קלה שבקלות נידון, וכן כל השלם יותר בצורתו ושכלו התגבר על חומרו, כאשר יפול יופסד יותר, וכמו שרואין אנו בדברים גשמים שהחומרים אשר איכותם היא צורתם כשיפלו יפסדו לגמרי, לכן כאשר ראה ד' את אשר יעשו עגל מסכה, ויפול מישראל כשלשת אלפי איש, לו היו במעלה יותר עליונה ובהשגה יותר דקה ובהירה באלקותו יתברך, אז בעון העגל לא נשתייר משונאיהן של ישראל שריד ופליט, לכן אמר פן יהרסו אל ד' לראות במעלה רמה מאוד ונפל ממנו רב בעת שיחטאו (העגל) [בעגל] ויפול מהם כשלשת אלפים איש, לכן אל יהרסו אל ד' לראות ויהיו נידונין כשוגגין ודו"ק.

וידבר אלקים את כל הדברים האלה לאמר זה אינו דומה לשאר לאמר שבתורה שהשם צוה למשה לאמר לישראל משא"כ כאן שהיה מדבר אל כל ישראל, לכן נראה כמו שכתב הרמב"ם שכל עיקרי הקבלה הוא אינו מן המופתים, שכל שמאמין מצד זה יש בלבבו דופי, רק מצד שת"ר אלף אבותינו המה עדים נאמנים שהגיעו לתכלית הנבואה וראו כבוד ד' ושמעו עשרת הדברים והמה מנחילי הקבלה דור לדור, וכמו שאמר שאל אביך ויגדך כו'. וזה שאמר וידבר אלקים וכו' לאמר, היינו שכל ישראל השומעים יאמרו לבניהם ובניהם לבניהם עד עת קץ הימין מצב הר סיני ועשרת הדברים [וכן דריש בירושלמי הך לאמר דאז ישיר כו' מה ת"ל, לאמר לדורות כו' היינו שעל כל צרה יאמרו השירה או ההלל יעוין ירושלמי סוטה פרק ה'] והנה המכילתא מפרש לאמר שהיו ישראל אומרים על הן הן ועל לאו לאו, היינו שקבלו מצות עשה לעשותה, ומל"ת שלא לעבור עליה, ורע"ק סבר על הן הן ועל לאו הן, הוא שהיו מקבלים לעשותן, ואזדא רע"ק לטעמו שדריש בשירת הים במכילתא ובסוטה סוף פרק כשם, לאמר שהיו אומרים על כל השירה מענה אחת אשירה לד' כגדול המקרא את ההלל, וכן הכא היו אומרים על כל דבר אתה הוא ד' אלקינו אשר הוצאתנו מארץ מצרים פירוש וחייבים אנחנו לשמור

מצותיך וכדאמר שם בגמרא לאמר אמילתא קמייתא, אבל רבנן סברי כקטן המקרא ההלל, ולאמר אכולי מלתא ומלתא, כן הכא אמרו כל מצוה לא יהיה לנו אלקים אחרים על פניך כו' ור' ישמעאל סבר כר"א בנו של ריה"ג, ויש להאריך בזה ודו"ק.

אנכי ורבנן אמרי אמירה נעימה כתיבה יהיבה, א"ד למפרע יהיבה כתיבה נאמנין אמריה (שבת ק"ה). ונראה דפליגי בהא דפליגי אמוראי בגיטין דף סמך, אם תורה מגילה מגילה נתנה, או תורה חתומה נתנה, ולמאן דאמר מגילה מגילה נתנה, זה אמירה נעימה שכל אמירה בפרט כתיבה, ומשה כתבה על הספר בדיו ויהיבה לבנ"י ולמד אותם את התורה, אבל מ"ד תורה חתומה נתנה, זה יהיבה שנתנה לבני ישראל, שתיכף שנאמרה למשה מפי הגבורה נאמרה לבנ"י כמו פרשת נחלות לבנות צלפחד ופ' ציצית וכיו"ב, ואחרי ארבעים שנה כתיבה, ואעפ"י שנכתבו אחרי זמן רב מיום שנאמרו מפי הגבורה, נאמנין אמריה שלא היה בהם שום שינוי וגירעון או יתור מדעתו ודו"ק.

דע דהדת הישראלי נחלק לשני דברים, בדיעות, ובמעשים. הנה בדיעות הל"ת הוא קל במושכל כמו האמנה בע"ז ובשיתוף שזה הבל ושוא נתעה לכל במושכל ראשון, רק העשה הוא חמור וצריך להאמין בהשגחה פרטית, וזה מרומז באנכי ד' אלקיך אשר כו', והנה מדוע דרך רשעים צלחה כבר שאל משה הודיעני נא דרכיך כו', ולכן פתח הכתוב באנכי ואחרי זה לא יהיה לך אלקים אחרים דזה חמור יותר, אולם במצות הנה הקום ועשה קל יותר דנוח לאדם לעסוק בתפילין וציצית, לא כן הסור מרע כבד מאוד, כמו הזהירות מאכילות אסורות ובפרט במקום שאין ישראל, וכן הביטול ממלאכה בשבת ויו"ט בזמן חריש וקציר וכיו"ב, אמנם במדבר שהיו ניזונין מלחם שמים ואכלו משולחנו של מקום הרי לא היו צריכין מאומה וכמו שאמרו בספרי על פסוק צדקת ד' עשה, א"כ לדידהו היה הל"ת בשבת קל, לכן בדברות ראשונות כתוב זכור היינו לקדשו ולברכו שזה היה חמור במדבר והיה נחוץ האזהרה עליו ביותר ובדברות שניות כתיב שמור קודם כניסתן לארץ שזה היה נחוץ האזהרה על בטול מלאכה בו אם כי נאמרו בדיבור אחד והבן.

לא יהיה לך. הרמב"ם ז"ל בספר המצות בל"ת דלא יהיה לך מנה ד' אזהרות, ל"ת לך פסל, לא תשתחוה להם, לא תעבדם ובאמת כי דבריו מוכרעים בכמה מקומות בסוגיית הש"ס, אולם רמב"ן השיב, א"כ שמעו מפי הגבורה חמשה מצות, ומפי משה תר"ח, וכבר בארו החכמים ששמעו מפי משה תורה היינו תרי"א ושתים מפי הגבורה והרב כותב זה כמה פעמים ואינו נזכר, ופירוש דבריו, דאלו מה דנאמר את עשרת הדברים כו', היינו דכל מצות האמורים בע"ז, אחת המה, אבל הכא קרא דריש תורה צוה לנו משה היינו

כמנין תורה תרי"א א"כ מוכח דלא יהיה לך אינו רק מצוה אחת פרטית, [ודברי הרב מעין החכמה אינם צודקים כמובן]. אולם חלילה לרבינו שיעלם ממנו המאמר השגור בפיו, רק רבינו אזיל בשיטתו בספרו המורה ח"ב, בביאור ארוך מוכרח מכל שיטות רבותינו בעלי התלמוד, דישראל לא שמעו רק קול אלקים בלבד ולא פרטי הדברים, ופירש אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום, היינו מצד גבורת המופת, כי שני שרשים אלו מציאות השי"ת והיותו אחד, אמנם יושגו במופת, וכל מה שיוודע במופת משפט הנביא וכל מה שידענו בו שוה עיי"ש [והרב המקובל בעל עה"ק האריך בסתירת דבריו בחלק סתרי תורה פרק ל"ג יעו"ש] הרי מהרה סר מאתו קושיית הרמב"ן כי דרכו נשגבה, וכבר אמרתי כי דברי רבינו בכל ספריו. ביד, במורה ופהמ"ש רוח אחת בהם, אולם מש"כ המגילת אסתר, דילמא לא אמרו רק לא יהיה לך מלבד דמוכח ממדרשות, דקאמר שבשני דברות ראשונים כו' עוד דעת רמב"ן ז"ל דמכתובים גופיה מוכח כן, שמדבר בלשון מדבר על עצמו ולא תעבדם כי אנכי ד' אלקיך כו' משא"כ בדברות האחרונות [ועיין בדברי רמב"ן שהובא בספר עבוה"ק לר"מ בן גבאי שם] ודו"ק בכ"ז.

פוקד עון אבות על שלשים, במכילתא בזמן שהם אינן מסורגים הא כיצד רשע בן רשע בן רשע כו' כיון ששמע משה את הדבר הזה ויקוד כו' אמר ח"ו אין בהן רשע בן רשע. בן רשע פירוש דביתרו נאמר פוקד עון אבות על בנים על שלשים על רבעים כו' וא"כ נוכל לפרש, שדור שלישי בעצמו רשע אעפ"י שאביו הוא צדיק אבל בפרשת תשא, נאמר פוקד עון אבות על בנים ועל בני בנים על שלשים כו', א"כ כיון דכתיב בני בנים היינו שלשים ולמאי כפליה רחמנא ע"כ להורות דכל השלשה המה רשעים, ולכן שמח משה שאין בהן חוט משולש ברשע ודו"ק.

לאהבי ולשמרי מצותי. במכילתא, לאהבי זה אברהם אבינו וכיו"ב ולשומרי מצותי אלו הנביאים והזקנים, פירוש שאברהם היה בן נח ולא היה מצווה על קידוש השם כמו דמסיק בסוף בן סו"מ, ומצד אהבה עשה מה שאינו מצווה אבל הנביאים והזקנים היו מצווים על זה לכן הם שומרי מצותי ופשוט.

לא תשא. במכילתא. כך תהא פטורה מן המכות ת"ל את שם ד'. פירוש דנפק"ל מלקות מקרא ליראה את שם ד' אלקיך כו' והפלא את מכותיך כמו דדריש בירושלמי שבועות פ"ג ובתמורה דף ג' ומפיק מגז"ש, את שם, את שם להורות דלוקה ודו"ק ע"ש.

כי לא ינקה ד' אשר ישא שמו לשוא. יתכן דלפסק הריטב"א דנשבע שלא יאכל נבילות הוי שבועת שוא אע"ג דנשבע לקיים המצוה, לא שייך לזרוזי נפשיה כיון דהוא שב ואל תעשה, וזה שאמר כי לא ינקה כו' אף באופן מצוה. ולפ"ז א"ש מה דבשמואל א'

קאפיטול למ"ד השבעה לי כו' ואם תסגירני ביד אדוני ולא נשבע לו כי אף דבעבד גוי לא שייך לאו דלא תסגיר עבד כו' בכ"ז כאן היה עבד לעמלקי, שמצוה לאבדם הם ושללם ואיך ישיב לו עבד מצרי לכן הוי שבועת שוא ופשוט.

ויתכן עוד דהנה בני נח הוזהרו על שבע מצות ולא הוזהרו על שבועת שוא ושקר משום דבידי אדם אינן נהרגין על זה הא בידי שמים נענשין על זה כדאשכחן באבות שהשביעו לבני נח, כמו יעקב השביע לעשו ופרעה ליוסף וכיו"ב, כי זו היא מצוה שכלית, ויעוין בירושלמי נזיר פ"ט אמר ר' יונה עו"ג אין להם היתר חכם כו', ויעוין במשל"מ הלכות מלכים שהאריך בזה. והנה אם כי אמרו בסנהדרין גבי בני נח שלא ענש הכתוב אלא א"כ הזהיר גבי קרא דכי כל התועבות האלה כו' בכ"ז לענין שבועה דהאזהרה שכליות ענש השם בידי שמים גם שלא הזהיר, וכל מצות שבתורה האזהרה סיבת העונש שלפי שהזהיר ועבר על צוויו נענש, לכן אמר לא תשא כו' כי לא ינקה ד' את אשר ישא שמו לשוא יהיה מי שיהיה אף ב"נ שאינו מוזהר, ואת כל מי אשר ישא שמו לשוא לא ינקהו ד' אע"ג דבידי אדם אין נענשין ודו"ק.

לא תעשה כל מלאכה יתכן דמפרש כל מלאכה ולא מקצת מלאכה פרט לשנים שעשאוהו או זה עוקר וזה מניח ולכן פטור ממיתה דליכא אזהרה רק לפוטרו מקרבן יליף מקרא דבעשותה כולה ולא מקצתה משום דקרבן לא בעי אזהרה ודו"ק.

כי ששת ימים עשה ד' כו' הים וכל אשר בם. מכילתא, מגיד שהים שקול כנגד כל מעשי בראשית, הענין דבירושלמי ע"ז ריש פרק כל הצלמים, בהא דצייריו ע"ז כדורא בידיה מפני שאלכסנדר ראה העולם ככדור ואת הים כקערה ויצוריניה קעריה בידיה אינו שליט בים אבל הקב"ה שליט בים וביבשה מציל בים מציל ביבשה הרי דהטועים אחרי ע"ז היו מודים שע"ז אינו שליט בים, והוא מפני שהטועים אחרי הע"ז היו אומרים שהקב"ה מפני גדלו אינו מתעסק בהוויות העולם רק נתן כבודו להמזלות והכוכבים שישפיעו וינהיגו העולם, ולא הבינו שהם כגרזן ביד החוצב. והנה פעולת המזלות אשר לזה עשו צורותיהם ועבדו לאותן צורות, אינו ניכר רק ביבשה, כמו מגדים תמתיק שמש וכיו"ב, משא"כ בים אין פעולתן ניכר והים בהוויתו, כפי שהיה בתחילת בריאתו חוק נתן לחול הים לכן מודים שע"ז אינו שליט בים ולכן אמר כי ששת ימים עשה ד' את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר בם. פירוש, שכמו שהים הוא מחודש מהש"י ואין ע"ז שליט עליו וכל המזלות אינם משפיעין עליו, ולכך כל מעשי כשפים נבדקין על המים, עיין בבלי סוף פרק ד' מיתות. ואפשר מפני זה הודו שהקב"ה שליט בים, כן כל אשר בם הם מושגחים מהשי"ת, והשביתה אין רק העדר הבריאה החדשה שכל

ההיולים מוכנים מששה ימים, ולכן גם האדם צריך להכין הכל, ולכן נולד אסור להראות שאין חדש מששת ימי הבריאה, רק ההנהגה וההשגחה ופעולת ההרכבה המה עדיין ביד השם ובהשגחתו הפרטית והחלקיות ביבשה כמו בים. וזה שאמר במצוה לא יהיה לך, באותה שעה עלה אוקינוס והציף שלישו של עולם, אמר להם המקום אתם עושים מעשה חדש וקראתם עצמכם בשמי, אף אני אעשה מעשה חדש ואקרא עצמי בשמי שנאמר הקורא למי הים וישפכם ד' צבאות שמו, הוא מפני, שהמה מפעולות שע"י סיבתם נפעל בהשגחת השי"ת טועין בני האדם, כי ד' מסר להן ההנהגה. לכן לקח והציף מי הים על היבשה, לקחת מפעולות הכוכבים אשר שם אינם פועלים כלל, וזהו הקורא למי הים ד' צבאות שמו להראות שד' פועל בצבא מעלה ובצבא מטה והם שניהם כאחד שקולים צבא מטה כצבא מעלה ושניהם מושגחין ומונהגים מאתו יתברך, וזה ענין ארוך אכמ"ל. ולכן אמר יונה את האלודי השמים אני ירא אשר עשה את הים שלא מסר לזר כן היבשה.

לא תרצח הנה בטעם העליון בקמץ והוא סוף פסוק שבא בקמץ, ובטעם התחתון הוא טפחא ופסוק אחד עם לא תנאף, ונראה כי יש שני מיני רציחות, רציחה בשביל העתיד בשביל קבלת תועליות או ממון או שאר הנאות, והגדולה שבהנאות הוא תאות המשגל וכמו שאמרו סוף נדרים כי נאפו וידיהם דמים מלאו שרוצחו כדי ליקח אשתו וכיו"ב, וזהו כשנכללין ביחד לא תרצח עבור ההנאה, ותפס היותר גדולה שנפשו של אדם מחמדתן, וזה לא תנאף, ונכללין יחד בחד פסוק וכבר בארתי בחידושי שרציחה לא הותרה מכללה בב"ד כמו חובל בחבירו, משום כיון דנגמר דינו לאו אדם הוא ואין עליו שם אדם, והחובל בו וההורגו פטור, וזה רק גמר דין שאין לו משפט אנושית, ולכן ברציחה עבור הנאה הלא הותרה מכללה אצל גואל הדם שרשות אצלו וכל אדם חייבין עליו, רק שרוצחו כדי ליקח נקמה וזה רציחה בעבור הנאתו, וא"כ הותרה בב"ד, לכן בציבור קוראין לא תרצח בקמץ בסוף פסוק להראות שרציחה בלא הנאה הוא מאמר כללי גם בב"ד, שאינו רק אם נגמר דינו, וזה דין, לא שהותרה מעשה הרציחה ורציחה בלא הנאה הוא מאמר בפני עצמו ואינו מצטרף עם לא תנאף, שזה רציחה שרק בגדר עונש לא הותרה גם בב"ד בלא גמר דין ודו"ק.

לא תענה ברעך עד שקר. הראב"ע טרח למה לא כתיב עדות שקר, ופשוט. דאעפ"י דעצם העדות אמת רק שהוא אינו עד וכמו ידיעה בלא ראיה הך דמבואר שבועות דף ל"ד ע"א בעובדא דר"ש ב"ש, או ששמע משני עדים שפלוני הרג באחד בשבת נפש, בכ"ז אם בא

ומסהיד קודם ביאת העדים בר קטלא הוי כמבואר מכות דף ה' ע"א, ואף שאינו עדות שקר, בכ"ז הוא עד שקר, וע"ז קאי משום לא תענה כו' ודו"ק.

לא תחמוד בית רעך כו'. במכילתא. לא תחמוד וכו' כלל, ועבדו ואמתו פרט וכו' כלל ופרט וכו'. ועיין ריש פרק מרובה כל ריבויא הוא, ובסוף שור שנגח את הפרה וכל ריבויא הוא, וכאן כתיב וכל אשר לרעך והנה שם במכילתא אי מה הפרט מפורש בנכסים המטלטלים וכו' ויש לעיין דנראה מזה דתלוש ולסוף חיברו הוי תלוש ועיין ש"ך סימן צ"ה ויש לאמר שבנאו ברשות החומד שהקרקע של החומד. עיין תוספות פרק לולב הגזול (סוכה דף ל"א) סד"ה אם גזל עצים כזה ודו"ק.

כל העם רואים את הקולות וכו' ואת ההר עשן וירא העם וינועו ויעמדו מרחוק. הביאור דאמרו דבכל המסעות כתיב ויסעו ויחנו בלשון רבים שנסעו במחלוקת עד שבאו לסיני ונעשו הגמוניה אחת שלא היו במחלוקת, אמר הרי השעה שאתן תורה לבני, אמנם אם כי לא היה להם מחלוקת בכ"ז היה בהם ניצוץ קנאה אחד בחבירו, שלא הגיעו עוד לאהוב חבירו כנפשו ולשמוח במעלת חבירו, ועל זה אמרו במכילתא אף כשעמדו בסיני נאמר עליהם ויפתוהו בפיהם כו' ולבם לא נכון עמו שהיה הלב לא מטוהרה מקנאה, והנה אמרו כי משה שקול ככל ישראל, אבל כן היו כל ישראל שקולים כמשה, וא"כ אם היה בלא שום קנאה ושום פירוד לבבות זה מזה, רק כל העדה כולם קשורים בלב ונפש אחד הלא היו כולם איש אחד והיו ראוים לקבל כל התורה כמשה, אבל כיון שלא היו קשורים בלבב אחד, א"כ כל אחד בפרטו לא הגיע לשלימות כזה לקבל התורה, ומה שראו ושמעו בדברות היה כדי לאמת האמונה בלבבם וכמו הוראת שעה. והנה האש הרוחני אין אצלו שום עשן כי הוא אוכל ושותה כדאמרו ביומא סוף פ"ק ועשן במערכה מי הואי יעו"ש, ולכן אמרו בפרק הספינה ועשן ונוגה אש להבה לילה כו' עשן בחופה למה, שברוחניות ליכא עשן, אר"ח שכל מי שעיניו צרות בעוה"ז בתלמידי חכמים שיש בו קנאה על מעלתם, לא קנאת סופרים, מתמלאות עיניו עשן לעוה"ב, וכיון שראו ואת ההר עשן, התבוננו כי לבבם לא טהרה מקנאה, ואינם ראוים לראות כבוד אלקי, באור הבהיר, רק יש עשן, וינועו ויעמדו מרחוק, שהתבוננו שהם רחוקים מהשלימות המופלגת להיות כולם בכללות איש אחד פרטי ולקבל הדברות מהשי"ת, לכן אמרו למשה דבר אתה עמנו כו' פן וכו'. ולכן אמרו במכילתא מגיד שלא היה בהן כח לקבל יותר מעשר דברות, בינה זה ודו"ק.

ומשה נגש אל הערפל אשר וכו'. מכילתא לפנים משלש מחיצות חושך, ענן וערפל, חושך מבחוץ, ענן מבפנים, ערפל לפני ולפנים, ע"ד הציור שיש שלש מחיצות עד השכלי

האלקי והמה, המורגשות המוחשות, המדמה, ונבואת משה היה באספקלריא המאירה, היינו בלא כח המדמה, וזהו שלש חלוקים בין הנביאים למשה כמו"ש בפ"ז מהלכות יסוה"ת, זה מה שכולן איבריהן מזדעזעין וכח הגוף כשל, והוא הרגשה בכוחות הגוף. ב', הדברים שמודיעין דרך משל כמו סולם כו' וכמו החיות, וכן סיר נפוח, שזהו ממוחשות, שכבר ראו הדברים האלה במוחשות, וכן מדמה שנאמר וביד נביאים אדמה, וזהו שלשה הבדלות, ומשה נכנס לפנים משלש מחיצות, והדברים ארוכים ואכ"מ.

יש להתבונן מה ואיזו השתלמות היה למשה בקבלת התורה, כי האיש משה היה גדול קודם מ"ת שנשתלם וזכה למעלתו, ובאיזה דרך פעלה בו קבלת התורה. והענין כי דרך הפלסופים אשר השלימות אל האדם הוא במחויב ובהכרח, וזה כשיתעצם נפשו במושכלות, ומשכל היולי ישיג הנקנה, ויזכה לשכל הנאצל והאלקי, ומצד שנפשו דבוקה למושכלות יתדבק אל שכל הפועל ויהיה קשור מעדנות אליו תמיד, ובזה יקנה הנצחיות בנפשו, ולפ"ז לא יגיעו להשלימות רק אחד בכמה דורות, וכן לפ"ז למה להם חיים, הלא החומר חוצץ בין המושכלות להנפש. ובאמת זה לפי דעתם אשר העולם קדמון כקדמותו, והוא בא בחיוב מן השי"ת לא ברצון, כי בעל הרצון ירצה בדבר שישלימהו בהמצאו והבורא אינו חסר דבר שצריך השלמה חלילה, וכיון שאין לשם יתברך שום מכוון, רק המציאות, הוא כצל מן האדם וכאור מן השמש, א"כ לא שייך שכר מכוון ונצחיות מכוון אם לא בחיוב והכרח באמצעיות המושכלות. לא כן האיר השי"ת עינינו בתורתו והרבה מופתים בשמים ובארץ להראות כי הטבע והמציאות הוא כחומר ביד יוצר לכל אשר יחפוץ יטנה וכשם שבידו לשנותה כך בידו לכלותה ולבלותה ונגולו השמים כספר לפניו, ולהפכה לאין המוחלט כמו שהיה, רק כל מה שעשה הי' להראות לישראל כי הוא שליט בטבע והמציאות ברא וחידש במכוון לפניו לתכלית ההטבה לנבראים, א"כ אם יהפכנה לאין והעדר את מי יראה כי הוא שליט, וכיון שהעולם ברא ברצון, הרי יכולת ביד השי"ת לגזור נצחיות לנפש ברצון ושכר רוחני והשגה אלקית ברצון, ובמה כאשר יעשו כל חוקי העולם והויותיו עפ"י חוקי תורתו הקדושה, ככה ינהגו בעולם המעשה, אז כאשר יגבירו בחירתם על חוקי הטבע מסיבת רצון השי"ת, אז יבוא להם השלימות האמיתי, וזה עיקר התכליתי, וכמו שאמרו ז"ל במדרש שוחר טוב מזמור ד', אדם פושט ידו לקערה ומצא בה איסור מי נשכו נחש, או עקרב עקצו וכן אדם בא אצל אשתו ואמרה לו כשושנה אדומה ראיתי מיד פורש מי עקצו ומי נשכו הוי סוגה בשושנים, הרי תאות האכילה ותאות המשגל למשחק לאיש הישראלי להתגבר עליהם מחמת רצון השי"ת ותורתו, הלא זה ההתקרבות היותר נמרץ להשי"ת ועבור זה

משיגים השלימות האמיתי. ונמצא בין דרך זה לדרך ההתעצמות במושכלות, יש הבדל פרטי והבדל כללי הבדל כללי כי ע"י ההנהגה בעולם המפעל בדרכי ד', יוכל כל אדם לזכות לתכלית השלימות, אף מי שמוטרד בפרנסה ולבבו אינו דבק אל המושכלות, וכמו שד' נראה אל כל בית ישראל וכמו בית השואבה שמשם היו שואבין רוה"ק ע"י שמחה של מצווה אבל ע"י מושכלות מי יעלה בהר ד'. הבדל פרטי כי הדבוק במושכלות והמתבודד אשר נפשו מופשטה מחומריות העולם ע"י מושכלות לא יזכה רק הנפש למעלת הניצחיות, וע"י הנהגה עפ"י דרכי התורה הלא גם החומר יזכה להיות אור מזהיר ואוהביו יאירו כשמש בגבורתו ויהיה נצחיי קיים, ולכן משה טרם קבלת התורה כתיב של נעלך מעל רגליך, וזהו התפשטיות חומרו וכוחות גופו, כי מה לחומר במקום אדמת קודש, לא כן אחרי קבלת התורה עלה בהר סיני עם חומריותו וזהו מה לילוד אשה, הוא החומר בינינו (שבת פ"ח), וזה שהשיב להם, כלום משא ומתן יש ביניכם כו' לא תרצח, ל"ת, קנאה יש ביניכם, יצה"ר יש ביניכם כו', פירוש, כל אלו המה ענינים שהם מצות מעשיות, לכן הם המעדנים הם המזככים את החומר להופיע עליו אור אלקי, ולכן זכה לקרני הוד כקרני השמש, כי גם גופו היה דק, ספירי רוחני. וזה עלית למרום שבית שבי שדרשו על משה שעלה לקבל תורה"ק, והוא לקחת מתנות באדם, באדם הוא החומר לקח מתנות, כי נתעלה למעלת הרוחנים, וזה שלא ידע איש את קבורתו, כי באמת אין ממשה לקבור מאומה, כי גופו אינו תופס שום מקום כי הוא עצם רוחני. בינה זה.

והנה מצד המושכלות, הלא הקדימה לשמים על הארץ כי המה מושכלים אמיתים, רוחנים, קדושים, לא כן הארץ, אבל מצד דרך ההתגברות על חוקי הטבע עבור רצון השי"ת ובחירה בטוב המוחלט, בזה הקדימה לארץ, כי המלאכים המה משיגים ומוכרחים מצד השגתם לבחור בטוב. והנה תכלית כל הנמצאים לדעת רז"ל הוא האדם כמו שדרשו על קרא דמלאכיו יצוה לשמרך מי גדול השומר או הנשמר, ולכן בקרא בדבר ד' שמים נעשו מורה שנעשו בלא מכוון שהול"ל עשה, לכן אמרו כי תכלית השמים הוא, כשהאדם מכיר את בוראו ומיחד הכל לשי"ת אז הוא תכלית הבריאה וזה בשמירת שבת ואומר ויכולו, והכל תלוי בידי שמים חוץ מי"ש, שהבחירה חפשית, ולכן הוי כנעשה בלא מכוון מהבורא כביכול, וזה שאמרו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית כיון שהוא גומר התכלית, אמר ר' אלעזר מנין שהדבור כמעשה שנאמר בדבר ד' שמים נעשו, היינו שבדברו שהשי"ת ברא וחידש בזה נעשה שמים. וכן קרא דאלה תולדות השמים והארץ בהבראם, הלא מורה כאילו נבראו חלילה שלא במכוון שהוא לשון נפעל מעצמו,

לכן דרשו באברהם, שע"י אברהם שנוסה בנסיונות כמה ובחר בטוב, בזה היה תכלית התולדות משמים וארץ, ויתר הדברים יבואר במק"א.

וזה שבעצרת הכל מודים דבעינין לכם, דזהו תכלית מן התורה שכולם יזכו ויזככו החומר וכוחותיו עפ"י התורה אשר תיישר כל צעד בעולם המעשה, וזה השכר על הנפש החומריי שיזכה למעלות רוחניות רמות סדרו רבותינו כל צרכי סעודה, בשר שור הבר ואוזא שמינות, לויתן ויין המשומר בענביו, שזהו מורה הכל על השגות רוחניות מגיעות לנפש החומרי, באשר יהיה דק ונעלה מאוד וישיג גם בעונג אלקית לעתיד ד' יזכנו לזה, ולכן אמרו במנחות מ"ש שני כבשים דמקדשי לחם ומ"ש ז' כבשים דלא מקדשי כו' אלא כאיל נזיר מה איל נזיר כו' שלמים הוא דמקדשי ה"נ, (עיין מנחות מ"ו) ופירוש, כי עולה לשם וחטאת מכפר לא מקדש לחם רק שלמים, שלכן נקראו שלמים ששלום לעולם, כי המשכלות האמיתיים בהתבודדם אינם מקדשים את החומר, רק ההנהגה במעשים ובענינים החומרים עפ"י התורה, הם המקדשים החומר וכוחותיו וכל ההנהגות העולם, ולכן רק שלמים בכוחם לקדש את הלחם, ומה שכהנים אוכלים שלמים הוא מצד שליחות מן הבעלים מכללות ישראל שהם הבעלים בשלמי צבור, אבל לא עולות שהוא אינו לבעלים וז"ב. וזה שאמר הושע כי חסד חפצתי ולא זבח ודעת אלודים מעולות שכולו כליל.

וזה שאמרו ז"ל ארץ יראה ושקטה, בתחילה יראה שמא לא יקבלו התורה ונמצא תכלית השלימות נשאר רק ע"י מושכלות והארץ מצד חומריותה מי יגיע בה למושכלות ותהיה היא השפילה בתכלית בכלל המציאות העולם הרוחנים משכילים אמיתים, ולבסוף שקטה, שהיא התכלית שע"י המצות מעשיות יזכו הכל לתכלית השלימות, וגם החומר יתעלה לאין חקר, ותהיה השראת השכינה בארץ וכבוד ד' יהיה לאור יומם, ובאמת כי כן להוסיף שלימות וקדושה בישראל ע"ד וצדיק יסוד עולם, זה אין בכח קדוש ד' נבדל ונפרד מן האדם וחומריותיו, רק הצדיק אשר הוא עושה שלום בין איש לאשתו, בין אדם לחבירו מורם ומלמדם בזה כח להוסיף על כח ההארה מן האלוקית, זה נרמז מה שאמרו בתו"כ פ' שמיני שכל שבעת ימי המלואים היה משה משמש ולא שרתה שכינה על ידו, שמעלתו גבוה מאד ממעלת בני ישראל, לכן מן שירד בזכות משה לא ידעו בנ"י מה הוא, כי לא השיגו ערך רוחניותו, ונשתנה הטעם בין צדיקים לרשעים כמו שאמרו ונפשינו קצה בלחם הקלוקל, ועיין יומא פרק יוהכ"פ באורך, עד שבא אהרן ושרת בבגדי כהונה גדולה, ששם היו כלולין על לבו כל שמות שבטי בנ"י בחושן ואפד, ובגדיו היו מכפרים כ"א כפרה מיוחדת על ישראל והוא מפני כי אהב שלום ורדף שלום,

ועליו נאמר ויבכו כל בית ישראל כמו"ש ז"ל, לכן נראה כבוד ד' אל כל העם, וכן העננים שירדו בזכותו היו מקיפים כל ישראל כולן כאחד, וזה שאמר הלל הזקן שהיה במדרגת אהרן כידוע, אם אני כאן הכל ראוים להיות כאן במקדש לשאוב רוה"ק, אבל אם איני כאן מי כאן, מי ראוי להיות כאן במקום קדוש כזה, כי משמאי וחביריו מעלתם גדולה כל כך עד שלא יוכלו העולם וכללות ישראל להתקדש על ידם וכמו עולות דלא מקדשי לחם. וכאשר תשקיף תראה כי הלל היה הנהגתו להקדיש דרכיו להשי"ת, וכל הנהגתו בגשמיותו לשם יתברך בלבד, וזה בחינת שלמים, ושמאי היה בחינת עולה נפרד מן גשמיות ומתבודד והנהגתו היה נוראה, ולכן סבר ב"ה ראיה מעה כסף וחגיגה שתי כסף, שכן ישנה שני אכילות לכן באה מרובה כבחינתו ושמאי סבר להיפך והבן. ועיין ביצה ריש פ"ב, ובמדרש רבה ויקרא פ' בהר על קרא דגומל נפשו איש חסד, וכן הנהגתו בין אדם לחבירו כמו שאמרו בבמה מדליקין ובפרק מציאת האשה שרץ לפני עני בן טובים שלש פרסאות, ודו"ק בכ"ז.

לא תעשון אתי, שמשים שאפשר לעשות כמותן (רה"ש דף כ"ד) כדתניא לא יעשה אדם בית תבנית היכל כו' חצר תבנית עזרה כו' שולחן תבנית שולחן כו'. לא תני מזבח תבנית מזבח ואולי משום דמצאנו לבני עבר הירדן שעשו מזבח גדול למראה (יהושע כ"ב:כ"ח) ואמרו ראו את תבנית מזבח ד' אשר עשו כו' הרי דפנחס הסכים עמהם וטעמו לא איתברור למה אם מפני שגם במת יחיד טעון מזבח יעוי' בסוף זבחים מחלוקת ר' יוסי ור"ש או משום דבני נח נצטוו בזה ע"י נח שבנה מזבח, או משום דלבית המטבחיים דמי (זבחים פ"ה) וצריך ברור עוד אולי דוקא בעושה על מנת להשתמש בו מנורה להדליק בה שולחן להניח בו לחם וכן כולם כיו"ב ודו"ק.

אלהי כסף וכו'. ירוש' בכורים, דיין זה שהוא מתמנה בכסף אין עומדין מפניו כו' והטלית שעליו כמרדעת של חמור, פירושו עפ"י מה דתנינא שבת דף קי"ד דטלית של בנאים מצד אחד רבב חוצץ, ושל עם הארץ דוקא שיהיה משני הצדדים ומרדעת של חמור כטליתו של עם הארץ, לכן אמר זה שהוא מתמנה בכסף הוא מבוזה כ"כ עד שטליתו אינו חוצץ עד שיהא הרבב משני צדדין שאין הוא מכובד כלל וכלל ודו"ק.

וזבחת עליו את עולתיך כו' את צאנך ואת בקריך. היה לכתוב מצאנך ומבקרך, רק הכוונה לרמז שבמדבר יאסר להן בשר תאוה וכן הצאן והבקר יזבחו על המזבח לשם, לעולה ולשלמים, ולכן כתוב את צאנך וכו' ודו"ק. לא תבנה אתהן גזית. מכילתא, ר' נתן אומר הרי שבנה שתי אבנים גזוזות שהניף עליהן ברזל שומע אני יהא המזבח כולו פסול, ת"ל אתהן, הן פסולות ולא המזבח כולו פסול ולכן כתוב כי חרבך כו' עליה ותחללה

בל' נקבה על האבן ולא עליו ותחללנו על המזבח שהמזבח כשר. ודייק מדאמר אתהן שמורה על כל אבן ביחוד, ועל דרך גז"ש יתכן דדייק מאתהן אתהן האמור בנגעי בתים דכתיב וחלצו את האבנים והשליכו אתהן, שכל הבית קיים, רק בפשיון שני בעי נתיצה כל הבית. ולפי זה יתכן דמה דכתיב בפרשת קדושים באש ישרפו אותו ואתהן מורה, שאם נתערבו הנשרפין בנסקלין לר"ש דשריפה חמורה, ולרבנן בנהרגין או בנחנקין אין שורפין את כולם וידונו כולם בקלה, שרק אתהן בשריפה לא אחרים, ולא אזלינן בתר רובא כדהקשה רי"צ לרבינו תם ודו"ק. לפי י"מ דמשה בנה מזבח אחר מתן תורה למחרתו יעוי' רמב"ן על זה המזבח גם צווהו שלא יבנה גזית והוי רשות וזה ואם יהיה במה וג"כ נצטווה ע"ז. ולכן אסור להביא סכין ע"ש דמכפר כמזבח של במה דבנין במה כשר בלילה וגם בלילה מכסין אותו.

כי חרבך הנפת עליה כו' יעוין דברי רמב"ן שהאריך ופירש טעם חדש, דשחיטה לאו עבודה שהיא בסכינים של ברזל יעו"ש. ויפלא דהמנורה הלא עשו מלכי חשמונאים של ברזל וסדור המנורה עבודה, ואבנים שנגזזים בכסף ג"כ אסורים למזבח דכתיב אבנים שלמות תבנה.

משפטים

שש שנים יעבוד לרבות הבן כו' ועבדך ולא ליורש נראה למאן דאמר כר"ז בן הקצב דבן ובת בנכסי אם שוין לנחלה, אם כן באשה שקנתה עבד עברי ומתה דלגבה הבן והבת שוין ולא נקרא הבן רק יורש ואין עבד עברי עובד אותו ואולי על אשה שקנתה עבד עברי תנא בירושלמי בקדושין שם העבד עברי והאמה אינם עובדים לא הבן ולא הבת יעוי"ש ודו"ק. וגם בשדה אחוזה נראה דמוקמה בת לאמה בשדה אחוזה לר"ז בן הקצב יעוי' ערוכין כ"ה בע"ב ודו"ק היטב.

אם אדוניו יתן לו אשה, הענין כי בנשואי אשה יש שני דברים, האחד שאם אינו נושא ממעט הדמות, ר"ל שאינו מקיים פו"ר שזהו השלמת הבריאה ותקונה, והשני ששרוי בחטא, וכאן ע"י שפחה אינו מקיים פו"ר שולדה כמותה רק ששרוי בלא חטא, וזהו אם אדוניו יתן לו אשה, היינו אשה כזו אשר התועלת אינו רק לו ולא להשלמת הבריאה.

ובמכילתא, אם אדוניו יתן לו אשה, ר' עקיבא אומר אם אדוניו יתן לו, המיוחדת לו שלא תהא כשפחה הפקר. פירוש דר' ישמעאל לא מצי לדרוש כן, דלדידיה אמר פ"ב דכריתות ששפחה חרופה היא שפחה כנענית המיוחדת לעבד עברי וחייב עליה אשם ומלקות, א"כ כ"ש דאינו מוסר שפחה לשני עבדים, ורק רע"ק לטעמיה דמוקי קרא

דשפחה חרופה בחציה שפחה וחציה בת חורין יעו"ש, ור' ישמעאל מוקים לו למוסרה בעל כרחו ולמעוטי מוכר עצמו יעו"ש בקדושין בסוגיא דעבד עברי ודו"ק.

האשה וילדיה תהי' לאדוניה הי' לו לאמר יהיו ואולם מלמדנו כח האדון אשר העבד קנוי אליו אשר אם יש להשפחה ילדים יכול האדון לכפותה לינק את ולדות אחרים ולא תנוק את ילדיה ולכן אמר תהי' שאם האדון רוצה אין ילדיה אצלה ודו"ק.

והוא יצא בגפו. מכילתא, ד"א למה נאמר לפי שהוא אומר שש שנים יעבוד, אין לי אלא כו' נרצע [שאינו יוצא בשש] מנין ת"ל והוא יצא בגפו להביא את הנרצע, ר' יצחק אמר א"צ ומה העובד שש שמיעט הכתוב יציאתו ה"ה נוהג בו מנהג האמור בפרשה, נרצע שריבה הכתוב יציאתו אינו דין שינהוג בו מנהג האמור בפרשה. לכאורה יש פירכא מה לנרצע שאינו עובד הבן לפיכך לא ינהוג בו מנהג האמור בפרשה. וצ"ל שלענין מה שאינו עובד הבן, לא מטעם קולא הוא דאקיל רחמנא גביה. רק משום דאמר אהבתי את אדוני וכתיב כי אהבך ואת ביתך כי טוב לו עמך, והבן, על עבדותו לא נתרצה שמי יודע האם טוב לו עמו ואם יאהוב אותו, לכן אינו עובד הבן וז"ב. אולם למאן דיליף מן אם בגפו יבוא בראשי אברים נכנס בראשי איברים יצא, שאינו יוצא ע"י הכאת ראשי איברים כעבד כנעני, סד"א דנרצע שלא רצה לעבוד רק משום כי טוב לו עמך, יצא בראשי איברים אם הכהו רבו מכה אכזרי כזאת ולא גרע מעבד כנעני, קמ"ל שאינו יוצא בראשי אברים. אולם נראה דת"ק סבר מוכר עצמו אין רבו מוסר לו שפחה כנענית ופירשו רבים מהקדמונים שמותר בשפחה רק בעל כרחו אינו מוסר לו וסד"א דנרצע הוי כמוכר עצמו שכבר יצא ממכירת ב"ד בהגיע שש, רק מה שלא רצה לצאת סד"א דהוי ע"ז כמוכר עצמו ואין מוסר לו בעל כרחו, או אף זה סד"א דאם מתה שפחתו שיעדו לו בטרם הגיע שש תו אסור בשפחה אחרת כדין מוכר עצמו קמ"ל ודו"ק.

ועבדו לעולם. יש לעיין בעבד עברי שנמכר בזמן שהיובל נוהג, ובתוך שש בטלו היובלות כמו בשעה שהגלה עשרת השבטים שלא היו כל יושביה עליה כיון שאין עבד עברי נוהג אלא בזמן שיובל נוהג, מי פקע עבדותו או דלמא נשאר עבד כמו שדה אחוזה וא"כ הרי הנרצע שאינו יוצא בגרעון כסף ויוצא רק ביובל אם היה יובל הוי אפקעתא דרחמנא ואם לא היה יובל, שנבטל היובל נשאר עבד לעולם כל חיי האדון ומדוייק הכתוב ועבדו לעולם לפי פשוטו שהוא עובד אותו לעולם רק אם יהיה יובל מפקיע, והבן. ועיין תוספות ערכין דף ל"ג ד"ה אלא, וברמב"ן גיטין גבי פרוזבול יעוי"ש ודו"ק.

כמשפט הבנות יעשה לה, לשיטת הסוברים דכתובה דבר תורה יתכן הפירוש דיכתוב לה כתובה ודו"ק ונכלל זה בדברי רמב"ן יעו"ש.

ועונתה מלשון עונה שזה מענה על שאלת הטבע.
אם שלש אלה לא יעשה לה וכו'. לפי הדין יכול להתקיים פשט הכתוב כפי מה שפירשו רבים בראב"ע דקאי על שארה כסותה ועונתה והכוונה דאשמע לן קרא מאי דאשמע מתניתא בפ"ק דקדושין ואם יעדה כו' מה"ד לא ליבשיל הלכתא מנה קמ"ל, והלכה כרבא דנושא אדם כמה נשים על אשתו והוא דמצי קאי בסיפוקייהו, לכן קמ"ל דאם יעדה וישא אחרת ולא מצי יהיב לה מזונה וכסותה כופין אותו להוציאה חנם רק בגט ככל אשה ומכש"כ היכי דמורד משלשה אלה כופין אותו להוציאה בגט, ולר' אמי א"ש טפי, דסבר דבכל אשה אם נושא עליה כופין אותו להוציאה, חדשה כאן התורה דמצי לישא אחרת עליה שלא מדעתה, כיון שאביו יעדה לו, ובפרט למ"ד בירושלמי דמיעדה לבנו קטן ושלא מדעת שלמה נתקדשה לו לכן מצי לישא אחרת עליה ולכו"ע כיון שנתיעדה לו בעל כרחה מצי לישא אשה דמדעתה כורתת לו ברית, וזה ישר, ומזה מקור מרווח לכל מה שחייבוהו חכמים וכופין אותו להוציא ודו"ק.
ובמכילתא, אבא חנן משום ר"א אומר ויצאה חנם בבגר אין כסף בסימנים, מגיד שהיא יוצאה בגרעון כסף. הנה עיקר הגירסא כהגהת הגר"א שמחק בבגר, וצ"ל ויצאה חנם אין כסף בסימנים מגיד שיוצאה בגרעון כסף, ולכן לא כתב ויצאה לחפשי דנערה חוזרת לרשות אביה ואינה חפשית ונקיט סימנים היינו כולל הנערות והבגרות, ואי משום דמייתרי קראי, זה אינו דקרא אתי להשמיענו דיוצאה בגרעון כסף דהיינו דדייקינין שיש מקום שיוצאה בלא כסף ולא חנם והיינו שר' אליעזר סבר כבית שמאי דשמותי הוא, דהאשה מתקדשת בדינר וסתם כסף האמור בתורה כסף צורי והיינו דינר, מטבע הפחותה בצורי כדפירשו בתוס' בדף י"א, וזה שאמר שבסימנים יוצאת בחנם בלא כסף, הא יש מקום שיוצאת בלא כסף ולא חנם והיינו כשמגרעת בפדיונה והיא נמכרה עבור כסף וזהו עבור דינר, ולכן בסימנים לא מהדרינין הכסף שנתן להאב, אבל בל"ז יש מקום שלא מהדרינין הכסף שנתן לאביה וחנם אינה יוצאה והיינו שאין כסף דינר, אבל חנם לא כשמגרעת, ועיין דברי ר"ל שם, דמכירה שלה בעי כסף היינו דינר לבית שמאי, ולזה אמר קרא ויצא חנם אין כסף למידק דיש מקום שאין כסף ולא חנם, והיינו שמכרה בדינר והוא מגרע אין כאן דינר שזה כסף צורי, וחנם ג"כ לא הוי. וזה עומק הפשט למתבונן. ור' אליעזר לא מצי לפרש טעמייהו דב"ש כדריש לקיש דכתיב והפדה מלמד שיוצאת בגרעון כסף, וכמו היכי דלא מצי לייעד לא מצי האב לזבנה, כן היכי דלא מצי לגרע, דהא ר' אליעזר מפרש דמוכר אדם את בתו לקרובים כמפורש בדף י"ט ע"ב. והמכילתא דרשה והפדה היינו לשפודה אב או למצות פדיה יעו"ש ודלא כר"ל על גרעון ודו"ק.

ושמתי לך מקום. ואיזה מקום קולטו זה מחנה לויה. רש"י. בפרק פרת חטאת (זבחים דף קי"ו) אמרינן ובשילה לא היו אלא שני מחנות בלבד יעו"ש דמסיק לקליטה. נראה קצת טעם דאבדה בשילה מחנה לויה חשיבותה משום דכתיב בשופטים וישימו להם פסל מיכה כו' כל ימי היות בית האלקים בשילה, ושם במיכה כתיב ויאמר מיכה עתה ידעתי כי יטיב ד' לי כי היה לי הלוי לכהן הרי דהמכשול היה דהואיל והיה לוי ממשרתי בהמ"ק לכן בטלה אז קדושת מחנה לויה ונתחללה כבודה ומעלתה ג"כ ולכן לא היתה קולטת לרוצח וטעם זה מושכל וכמו שאמרו בלגה חלונה סתומה סוף סוכה יעו"ש.

וכי יזיד איש על רעהו להרגו בערמה מעם מזבחי תקחנו למות, לא מוזר לומר דכוונת המקרא למה שנהוג אצל העמים וכתוב בתורה פן יהרגוני אנשי המקום בפרעה ואבימלך, ולשון ערמה מצאנו אצל נחש והוא נתן עיניו בחוה כדברי הגמרא בפ"ק דסוטה, הוא אמר אהרוג אדם ואשא את חוה, וזה שאמר, כי יזיד איש על רעהו ויחמוד אשת רעו ויהרגו כדי לישא אותה לכן אמר מעם מזבחי תקחנו למות, כי זה יתכן להיות בכהנים יותר משום שגרושה אסורה עליהם ולכך אין להם לפעמים עצה אחרת ומוכרחים רק להמית בעליהם. והכהנים, הנשים צריכות להם לעסקי קרבנות זבה ויולדת, לכן אמר מעם מזבחי.

ולפ"ז יתכן מה דדריש בפרק בן סו"מ איש מזיד ומזריע יצא קטן שאינו מזיד ומזריע. פירוש שאינו מוליד מלשון ויזד יעקב נזיד דלפ"ז א"ש, שאצל הקטן לא נגמרו כלי ההולדה ואינו מתאוה ולא מצוי אצלו אופני רציחה כאלה. וכן קטן אינו מצוי אצל המזבח שאינו עובד ועבודתו פסולה כמבואר פ"ק דחולין דף כ"ד ע"ב ודו"ק.

ובמכילתא, וכי יזיד איש להוציא הקטן, דמואיש כי יכה כל נפש אדם, הוינא ממעט קטן שהרגו קטן דכתיב כל נפש אפילו קטן, ולכך כתיב מכה איש שהמוכה גדול חייב אף קטן קמ"ל דאף אם הרג לגדול ג"כ פטור ודו"ק. ומה שצריך להוציא קטן משום דבני נח הוזהרו על הרציחה יעוין או"ש הלכות איסו"ב.

שם במכילתא רעהו להוציא אחרים, איסי בן עקביא אומר קדם מתן תורה היינו מוזהרים על שפיכות דמים [פירוש דישראל שהרג עו"ג אז חייב מיתה] לאחר מתן תורה תחת שהוחמרו הוקלו, פירוש, דבאמת גם כעת אנו מוזהרין על רציחת אחרים ומה שפטור ישראל שהרג עו"ג (בימים הקדמונים) הוא משום שהוחמרו, פירוש שדמו של ישראל חשוב בעיני מלכו של עולם ולכך אינו נהרג עבור עו"ג, לכן הקלו, העו"ג שישראל ההורגן פטור, ולכן אמר באמת אמרו פטור מדיני בשר ודם ודינו מסור לשמים ומהאי טעמא נראה דאדם המזיק לעו"ג חייב לשלם אע"ג דאם הורגו אינו נהרג, ולא שייך בזה ולא

יהא ממונו חמור מגופו, דטעמא דפטור בהורגו משום שקשה בעיני השם להרוג ישראל ויקר המותה לחסידיו, משא"כ ממונו ודו"ק.

ויתכן משום דישראל שהרג בן נח איכא מלבד חטא הרציחה עוד עון דחילול השם ית' וכמו שהפליגו בירושלמי אלו מציאות ניחא ליה לשמוע ברית אולודדין דיהודאי מן כל. אגר עלמא כ"ש ברציחת גופו החלול השם ובזה אמרו אך יוהכ"פ ותשובה ויסורים כו' רק מיתה ממרקת כו' אם יכופר לכם העון עד תמותון נמצא דיש עונש מיתה על חילול השם ואיך יכופר לו ע"י מיתה חטא הרציחה ועל כרחין דינו מסור לשמים ודו"ק.

ומכה אביו ואמו כו'. מכילתא, אין לי אלא אביו ואמו אביו שלא אמו כו', ר' יצחק אמר וכי לא באת אמו אלא להחמיר עליו או להקל עליו לא מפני שהוחמר בו הוקל בו ת"ל ומכה אביו ואמו. יתכן פירושו עפ"י שני הקדמות דהחובל בחבירו פחות מפרוטה לוקה, ולאו שניתן לאזהרת מיתת ב"ד אין לוקין, נמצאת את אומר שהחובל בחבירו פחות מפרוטה לוקה מקרא דלא יוסיף כו' ואם הכה את אביו הלא לא ניתן למלקות משום דמצי לבוא לידי מיתה, אם יכה עוד את אמו אחר כך כדאמר פרק מרובה (בבא קמא דף ע"ד) למ"ד הכחשה תחילת הזמה אין לוקין על הכחשה משום דמצי לבוא למיתה אם יוזמו אח"כ, ועיין סנהדרין פ"ו בסוגיא דעדי גניבה בנפש שהוזמו ובבעל המאור ומלחמות שם, לזה אמר דעל כרחין אביו או אמו, דאם תאמר אביו ואמו שניהם, הלא נמצא חומרו מביאו לידי קולא שאם יכה אביו לחודיה יפטור מכלום אף ממלקות, ובחובל בחבירו לוקה. ונכון.

וגונב איש ומכרו כו', המוכרו לקרובים פטור וכמו שאמרו עד שיוציאנו מרשות אחיו, שזה גניבה אצל נפש שמרחיקו ממשפחתו ומוכרו, ולזה אמר קרא שאף אם הוא פחות ונבזה רחוק מכל הרגש אחוה וחיי משפחה עד כי הוא ממר ליולדתו ומכה את אביו גם אותו אם ימכור איש מות יומת, ולכן הפסיקה תורה בין מכה למקלל, וזה כי התורה הרחיקה הקנין עבדות לגמרי מהחברה האנושית ודו"ק.

ונקה המכה, מכילתא, שומע אני מן השבת ומן הרפוי. פירוש דסד"א דמותרה לדבר חמור הוי מותרה לדבר הקל וא"כ מלקי לקי משום לאו דחובל בחבירו, ממונא לא משלם ופטור משבת ורפוי, משום דאין אדם לוקה ומשלם, ת"ל רק שבתו יתן ורפא ירפא, חוץ ממה שנותנין לו דמי איבריו ונותנין לו דמי שבתו ורפויו, פירוש עפ"י מש"כ הגהות אשר"י סוף פ"ב דב"ק דד' דברים אינו חייב באתרו ביה, לכן קאמר דמיירי הכא כגון דמשלם נזק, ולכך אפילו התרו בו לדבר חמור, בכ"ז פטור ממלקות משום תשלומי נזק

ולכך תו חייב לשלם גם שבת ורפוי ודו"ק. ועיין גמרא כתובות ל"ב ע"ב ובאור שמח סוף הלכות נערה בזה.

וכי יכה וכו' בשבט נקום ינקם. לדברי רמב"ם דדוקא בשבט שדרך להכות בו רב לעבד ואב לבנו יעו"ש, א"ש פשטיה דקרא, דאיפוא שכיח עדים גמורים והתראה ברב שמכה את עבדו, ובלא התראה ועדים גמורים הלא הדין דמכניסין אותו לכיפה ומאכילין אותו שעורים כו' וזה נקימה, ואם יום או יומים כו' לא יקם שאין מכניסין אותו לכיפה ג"כ, כן הוא לפי הפשט ודו"ק ואולי רומז על זה לשון לא יקם ודגש הקו"ף משלים הנו"ן, שיותר טפי היה לכתוב לא ינקם, להורות על דין כיפה שהוא מלא קומתו שלא יוכל לישב ולשכב אך לעמוד כמבואר ברמב"ם.

ומת תחת ידו. במכילתא, הא אם הכהו ומכרו לאחר ומת פטור. צ"ע טובא, דא"כ הוי התראת ספק שמא ימכור אותו, ולא שייך כאן סברת תוס' גיטין ל"ג ד"ה ואפקעינהו ושבת דף ד' ע"ש והבן, ואיך משכחת מיתה ונקם ינקם, וגרסת הגר"א מחוורת מאוד, ורמב"ם לא הביאו, ואין זה ענין להך דאמרינן סנהדרין ע"ב אשתני דינא אשתני קטלא, דהכא אין השנוי ברוצח רק בנרצח ופשוט, אמנם ראה בתוספתא דב"ק הגירסא כמו שהוא לפנינו עיי"ש ודו"ק.

אך אם יום או יומים יעמוד כו'. עיין רמב"ן. ואולי הדין שב"ד אומדין אותו אם ראוי לחיות מהכאה זאת מעת לעת פוטרין אותו ולא ינקם אף אם ימות אח"כ, שכבר יצא מב"ד זכאי וכמו באמדוהו לחיים בבן חורין ולפ"ז א"ש הלשון יעמוד ולא כתיב אם יום עמד ולא כתיב יחיה רק שהב"ד אמדוהו להתקיים יום או יומים ופשוט.

וכי יגח שור את איש כו'. הנה בכל הפרשה כתוב איש, וקאי בעל או בעליו על הקודם, אבל כאן לא כתיב רק כי יגח שור לבדו ולא כתיב שור איש, הוא מפני ששנו חכמים במשנתינו, דשור ההפקר ושל הקדש שנגח ג"כ חייב סקילה ויהיה שור בלא בעלים ג"כ חייב סקילה. וכי כתוב אחר זה ובעל השור נקי, על כרחין על הבעל שזכה בשור אחר הנגיחה, וזה כהך תנא דאמר יצא פלוני נקי מנכסיו ואשמועינן דהשור נאסר בהנאה אף עורו. וזה פשוטו של הפסוק. ובזה השבתי לשואלי אימור לא אסר התורה הנאת העור רק לבעל השור לא לאחרינא [אע"ג דבאיסורי הנאה דבר תורה לא שמענו לחלק בין זה לאחר]. אבל לפ"ז דקרא לא מזכיר בעלים בנגיחה רק שהיה שור של הפקר ועל בעלים של שור, הוא שזכה בהשור אחרי הנגיחה ג"כ נאסר בהנאת עורו ותו ליכא לחלק בין הבעל לאחרינא דאיהו לא פשע מידי, ודו"ק.

מכילתא, פ' יו"ד. רשב"י אומר למה נאמר כו' ומה במקום שלא עשה בו קטנים כגדולים כו'. לא אם אמרת להלן שעשה בו שלא מתכוון כמתכוון. פירוש דר"ש לטעמיה בש"ס דף מ"ד ע"ב דנזיקין שלא בכוונה פטור עיי"ש ולכך קאמר הך פירכא, אבל אנן קיי"ל כר' יודא דמחייב אף שלא בכוונה, ולכן פרשן שכן חייב בד' דברים ופשוט מאד.

והשור יסקל במכילתא, ומנין שאף בהנאה אסורה אמרת קו"ח ומה עגלה ערופה שהיא מכפרת על ש"ד ה"ה אסורה בהנאה, שור הנסקל ששופך דמים וכו'. הך מכילתא סתימתאה ר' ישמעאל כמוש"כ רמב"ם בהקדמתו, ורי"ש לטעמיה דסובר עגלה ערופה מתסר מחיים משעת ירידתה לנחל איתן וכמפורש בקדושין נ"ז ע"א ובכריתות כ"ה עיי"ש היטב, ולכך שפיר יליף דמתסר משנגמר דינו בהנאה, לא כן בגמרא דילן צריך קרא דמיתסר מחיים, והא דפריך דלמא אתי קרא לאה"נ לאחר סקילה היינו למלקות, דמעגלה ערופה לית בהו מלקות והא דיליף ר' לאסור עג"ע קו"ח משוה"נ היינו מחיים דע"ז ליכא קרא ודו"ק.

שם במכילתא, ר' יהודה אומר נקי מיד"ש שהיה בדין כו' ת"ל ובעל השור נקי ביד"ש, הרי דסד"א דמועד יש לו כפרה בדמים, ותם אין לו כפרה, דר"י לטעמיה דסבר דמצינו תם חמור ממועד שבתם בעי שמירה מעולה ודו"ק.

והשור יסקל. במכילתא עורו מנין היה ריי"ש אומר קו"ח, ומה חטאת שבשרה מותר בשחיטה, עורה אסור, שור הנסקל שבשרו אסור בשחיטתו א"ד כו'. הנה מכאן מוכח דלא כשיטת ר"ת בכ"מ (ובסנהדרין באורך) דמחיים אינו אסור בהנאה, דא"כ מה דמיון להדדי, התם מתסרי מחיים ומאן שרי להעור, אבל הכא מחיים לא מתסר כלל ומאן אסר להעור ודו"ק. ובחידושי לב"ק הארכתי בזה ודו"ק.

וכי יפתח איש בור כו' והמת יהיה לו. הזרות מבואר דלא כתוב קודם ומת רק ונפל שמה שור או חמור, ובתר כן כתב והמת יהיה לו כאילו הוי כתוב ומת מקודם. ובוא וראה בכל הפרשה כתוב ומת, ואח"כ מדבר וגם את המת יחצון כו' שהמת הידוע יחצון, אבל כאן לא נזכר קודם מיתה ואחר כן כתיב והמת, כאילו היה מדבר קודם ממת, וזה פלא. ומזה דרשו דיש כאן בור שחייב בנזיקין ולא במיתה, היינו בור ט' טפחים, ודבר זה נמסר לחכמים לדעת מה זה בור לנזיקין לבד ואיזו בור ראוי למיתה וקים להו לרבנן יו"ד עבדי מיתה ט' נזיקין עבדי מיתה לא עבדי, דהו"ל למיכתב והנפול יהיה לו, או דה"ל לכתב ומת קודם. וזה עומק הפשט שגילו לן רבותינו, והוא קרוב לפירוש שני ברש"י דף ג' ע"א ד"ה וזה אב לנזיקין ודו"ק. ובשור, כי יגוף שור איש את שור רעהו ומת אע"ג דכל הדין הוא כן בנזיקין כמו במיתה, כתב ומת משום דפשטיה דקרא דוגם את המת יחצון,

הוא כר' יהודא דשבח נבילה למזיק פלגא ושור שוה מאתים שנגחוהו ומת והיא שוה בשעת מיתה מאה זוז והושבחה הנבילה והיא שוה בשעת העמדה בדין מאה ועשרים זוז, המזיק משלם תשעים, וזה דוקא במיתה הא בנזיקין קיי"ל שאם נגח שור שוה מאתים והושבח על ת' זוז נותן כשעת הנזק ואין למזיק בשבח כלום. ועיין יש"ש וט"ז סימן ת"ג בזה, וא"כ דינא דוגם את המת יחצון הוא דוקא במיתה לא בנזיקין וז"ב ודו"ק.

והא דשור ולא אדם חמור ולא כלים, הוא ענין מושכל, משום דאדם בן דעת לשמור עצמו מבור שיש בו כדי להמית, וכלים איך באים אל התקלה הא סתם כלים דלאו הפקר נינהו בעליהן משמרן, לא כן בעלי חיים דדרכן להלוך ואין בהן דעת לשמור עצמן, ובכ"ז בשור פקח ביום פטור וזה מרומז בגמ' נ"ד ע"ב נפל לתוכו בן דעת פטור כו' מאי בן דעת מין בן דעת פטור, ולזה לא שייך לחלק בין אדם לעבד, דאטו עבד לאו בן דעת הוי ומתורץ קושיית תוספות דף מ"ט ד"ה חמרתא מעברתא דלענין שור שהזיק דפטור עליו האדם מדמי וולדות לא הוי רק קולא דאקיל רחמנא מגזה"כ שפיר מחלקינין בין עבד לאדם. ובאמת מצד הסברא מחוור טפי שיטת ירושלמי דבבור שיש בו עשרה טפחים כדי למות, פטור גם מנזקי אדם וכלים, ובבור ט' חייב, משום כיון דאינו עמוק ובבור כזה אינו נזהר גם בן דעת ולא אושי מילתא ונגאני דארעא מיקרו ולא אסיק אדעתיה לשמור עצמו מהן ובבור עשרה הו"ל למיזהר וקלא א"ל דבור יש במקום פלוני ודו"ק.

ונפל שמה כו'. היה צ"ל ונפל בו, ומורה דאף אם הבור הוא סיבת התקלה חייב וזה אם נפל חוץ לבור והוא כשמואל בדף מ"ב יעו"ש, ופשטות הכתוב מורה לנו, דאם חפר או גילה אחד בור בחצר של חבירו ונפל שמה שור או חמור, משלם הבעל החצר דכיון דידע איבעי לי' למלויי, וזה שאמר כי יפתח איש בור או כי יכרה איש בור פי' ברשות אחר, בעל הבור ישלם דאיהו חייב למלויי הך בור ולכסותו וכן כתבו רבנן בתוספות דף מ"ח ע"א סה"ד אע"ג ובדף כ"ט סה"ד פליגי ודו"ק.

והמת יהיה לו לניזק כו' מגיד ששמין דמי נבילתו ומנכה לו דמי נזקו. מכילתא. הנה תלמודין בדף נ"ב דרש למעט שור פסולי המוקדשין שאין המת שלו, והמכילתא סברא דפודין הקדשים להאכילן לכלבים א"כ המת שלו שראוי לפדותו וכמו שעמדו התוס' על זה שמה [ולא שייך לומר לו ולא לעורו וכמו שראיתי בחת"ס יו"ד שהקשה כן דאטו לא לעורו כתיב כיון דנבילה הואי ואינה ראויה לאכילה ופשוט] ואזלא מכילתין לטעמה דקאמר ר' ישמעאל סתמא דמכילתא לעיל סוף פרשה יו"ד נמצאנו למדים קדשים יש להם פדיון, הרי דפודין קדשים להאכילן לכלבים ודו"ק. והא דצריך לבעלים מטפלים

בנבילה עיין בשיטה מקובצת ב"ק דף יו"ד שהקשה דמנלן בבור לבעלים מטפלים בנבילה דמכולהו לא אתי שכן אין תחילת עשייתן לנזק יעו"ש מה שתירץ ודו"ק.

וכי יגוף. מכילתא, בכלל נגיחה נגיפה כו' אבא חנן משום ר"א אומר נגיחה, נגיפה, דחיה, רביצה, בעיטה, נשיכה מנין ת"ל ולא ישמרנו בעליו כו' ומה ת"ל ולא ישמרנו הוסיף לו הכתוב שמירה אחרת ואיזו זו נשיכה. הנה נראה דפליגי, דלת"ק אם הועד לנגיחה הועד לחמישתן ור' אלעזר סבר דמועד לנגיחה אינו מועד לנשיכה, אבל רמב"ם פסק דמועד לדבר אחד אינו מועד לדבר אחר (עיין פ"א ה"ה). ואולי יש לאמר דאם נגח ולמחרתו נגף, ולמחרתו בעט לת"ק הועד לכל, כמו מועד לשור וחמור וגמל דנעשה מועד לכל המינים, ולנשיכה לא הועד לר"א, דכמו שפירשו תוספות הך דמועד לאדם מועד לבהמה כו' לרב פפא עיי"ש. וצ"ע בדברי הרב המגיד ובספרי הקדמונים. ואם כה א"ש דברי ר"א שסובר שלנשיכה צריך ולא ישמרנו, הא מן דברים אחרים אינו מועד לנשיכה, שלנשוך בעלי חיים אין דרכו של שור יותר מכל מילי דנגיחה וכו' ודו"ק.

או נודע כי שור נגח כו'. הנה בשור שהמית איש או אשה כתיב והועד בבעליו ולא ישמרנו, ונראה דלר' אחא דסבר דדנין מאומד וגמל האוחר בין הגמלים ונמצא גמל הרוג בצדו בידוע שזה הרגו, וזה דוקא בשור שנגח שור בכה"ג, אבל אם המית איש הרי איתקוש מיתת שור למיתת בעלים כדכתיב וגם בעליו יומת, ובדיני נפשות אין דנין מאומד אף לר' אחא, כמפורש סנהדרין דף ל"ז ע"ב בדיני נפשות הוא דלא אמדינין, הא בדיני ממונות אמדינין עיי"ש ועיין תוספות פרק כיצד הרגל דף כ"ד ע"ב ד"ה במכירין כו' והבן. או דלסברת רשב"א דדוקא גבי דיני נפשות אין מקבלין עדים שלא בפני בע"ד, לכן שם גבי נוגח איש כתיב והועד בבעליו וכו', משא"כ בנוגח שור לא בעי שיעידו בפני בע"ד כתיב או נודע כו' ודו"ק.

כי יגנוב כו' וטבחו או מכרו יעוין רש"י. ובשני הטעמים יתבאר דברי הגמרא בפרק מרובה גנב עגל ונעשה שור, טלה ונעשה איל כו' ותשלומי ד' וה' כעין שגנב כו' א"ל כי השתא, היינו דלא משלם משום שא"ל תורא גנובי ממך, א"ל רחמנא ניצלן מדעתא דילך כו' אדרבא רחמנא ניצלן מדעתא דילך. הפי' דפליגי בהנך תרי טעמי דלטעם דמשום דבטלי' ממלאכה אם כן כי גנב ממנו עגל הלא היה מלאכתו פחות ואח"כ נעשה שור היה לחרישה והי' הבעלים עושה בו מלאכה אם כן מסתברא דחיוב תשלומי ד' וה' באין כבשעת הטביחה ומכירה שאז היה ראוי למלאכה גדולה והי' משתכר בו הרבה והיה לו להתחייב בתשלומין כפי שעת החיוב בעת הטביחה [ועיין רא"ש סי' ב' מה שמחלק בין כפל לד' וה' יעו"ש] אבל לטעם דגדול כבוד הבריות דבעת הגניבה הי' צריך

להטעינו על כתפיו הלא אז היה בשעת הגניבה. ורואים אנו השקפת התורה גם בחיוב על הטביחה או המכירה להקל עליו מפני שבעת הגנבה הי' מבזה עצמו עליו ואם כן חזינן כוונת התורה שישלם דמיו כפי מה שהיה בעת הגנבה על אופן זה יתחייב בעת טביחה ארבע וחמש בדמיו כיון דבחילוק בין שור ושה צופי' מבט התורה על מה שהיה בעת הגנבה וזה נכון ודו"ק היטב. והגנב דעל מה שבטל ממלאכה זה הוי שבת דליכא בבהמה מכל מקום הקילה התורה עבור זה בתשלומין ובפרט דהבעלים הי' משתכר וכמו דאמר בערוכין אם הי' אכר נותן לו צמדו ובטלו מאומנתו ודו"ק.

וטבחו או מכרו, במכילתא, הקיש טובח למוכר ומוכר לטובח, מה מכירה חוץ לרשות כו' מה מכירה מותרת באכילה, אף טביחה מותרת באכילה, מה מכירה מותרת בהנאה אף טביחה מותרת בהנאה. ותמוה לכאורה. אמנם מה נעימים הדברים לפמש"כ בשיטת רא"ש בשיטת רי"ץ, דתנא דמשנה דילן מיירי בטובח ע"י אחר ושוחט בשבת פטור משום דאינה ראויה, ואעפ"י כן שוחט טריפה חייב, דהא אינו עומד רק לשחיטה כזו, אך שוחט בשבת הלא היתה עומדת לאכילתו ובשחיטתו אסרה באכילה עיי"ש בחידושי, וזה מכוון המכילתא, מה מכירה מותרת באכילה, שאין לך מכירה שתאסר הבהמה באכילה רק היא כמו שהיתה, ובהנאה אשכחן דאוסר המכירה במוכרה לע"ז, ולא לאכילה ואין המכירה סיבה לאסור אותה באכילה, כן גם הטביחה אינה רק אם איננו סיבה לאסור הבשר באכילה, אבל שוחט בשבת או קדשים בחוץ וכיו"ב, שהשחיטה סיבה לאסור אותה פטור מד' וה', משא"כ שוחט טריפה דאינה עומדת לאכילה בלא"ה ודו"ק, והדר דריש מה מכירה מותרת בהנאה כו', פירוש למעט גונב איסורי הנאה ל"צ קרא, דאף מכפל פטור רק בא למעט, כשנאסר ביד הגנב וטבחו פטור. והא דטבח שור הנסקל חייב עיין בכתובות ל"ב בתוספות שם והבן. ור"י דלא סבר הך דרשא לעיל דף ע"ז, היינו או דפליג ותנא דתוספתא מסייע ליה, או סבר דגבי קדשים לא שייך דכיון דממון הוא אצל בעלים לר"ש ואמאי יהיה פטור אטביחה, וכן בטריפה בשוחט סברא לפטור, דכיון דאינה עומדת לאכילה מי הוא אשר בשגעון ינהג לשחוט דרך שחיטה [ולא לנחור ולעקר] כדי להתחייב, משא"כ במכר הלא עיקרו עומד למכר ולמלאכה, וכיו"ב. ופוק חזי מה דנקטה משנה דילן דף ע' השוחט ונמצא טריפה, דקמ"ל דאף דקודם שחיטה לא היתה טריפה פוטר ר"ש ודו"ק.

אולם בפשוט נראה דצ"ל מה [טביחה] מותרת באכילה, פירש שחיטה ראויה בעינין וטובח טריפה פטור, כן מכירה בעי שיהיה ראוי לאכילה, פרט למוכר טריפה שהוא פטור, ומה מכירה מותרת בהנאה אף טביחה כו' שאם אסור בהנאה אינו נמכר דאינו

עליו בעלים כלל, כן בטביחה, היינו אם שחט קדשים תמימים בפנים שהוא פטור וכריש לקיש בפרק מרובה (בבא קמא דף ע"ו) עיי"ש. ועיין תוספות פרק אלו נערות גבי שור הנסקל אם טבחו.

והנה רישא דמכילתא, מה מכירה חוץ מרשות, אף טביחה חוץ מרשות, ופירש מרשות הבעלים, וצ"ע דאי ברשות היינו שלא הגביה עדיין, מכפל נמי פטור ולמה לי קרא דתשלומי ג' לא משלם, והיה נראה מזה קצת ראיה לשיטת ראב"ד בשיטה מקובצת, דהא דאמר טבח ומכר ברשות, פירושו אף שהגביה הגנב וקנה אותה. ועיין. אולם יש לישב בכמה אנפי ודו"ק.

שם במכילתא. מה טביחה כולה אף מכירה כולה, והנה לכולה לא בעי היקשא דטביחה, דלעיל גבי גונב נפש ומכרו דריש ומכרו שמכר כולו ולא חציו, רק כוונתו, כמו דטביחה הוא דבר דאיתא בטביחה פרט לקרנה ולגיזותיה, כן מכירה אם מכר חוץ מקרנה חייב דו"ה וכן מפרש בגמרא דרבי סבר הקישא ות"ק לא דריש הקישא עיי"ש ודו"ק.

שם במכילתא, עד שלא יאמר יש לי בדין אם הטובח חייב מוכר לא כש"כ כו'. שיטת המכילתא ע"כ כהך תנא דעיקר חיובא דמכירה, היינו שמכר לאחר יאוש, דנקנה להלוקח ביאוש ושינוי רשות, אבל למ"ד דקודם יאוש מפני שנשתרש בחטא, א"כ לא דמי כלל לטובח, דטובח קנאו בשינוי מעשה ועוד דאהנו מעשיו ופשוט. ועיין ב"ק דף ס"ח ודו"ק.

שם במכילתא, ד"א וכי יגנוב אף מוקדשין היו בכלל כו' ת"ל זה הדבר כו'. הנה לא מצי אתיא כר"ש דסבר שחיטה שאינה ראויה לא שמה שחיטה, דקדשים בחוץ אסורים, ולכולהו קשה, דהא מכיון שנשחטה מקצת נאסרה בהנאה ואידך לאו דמאריה קא טבח, וצ"ל כגון ששחט מקצת סימנים בפנים וגמרן בחוץ כדמוקי בדף ע"ב הך דחולין שנשחטו בעזרה, וע"כ כמ"ד דבר הגורם לממון כממון דמי, דאל"ה רעהו ולא של הקדש ודו"ה ולא ג' וד' וז"ב. ובתוספות קדושין דף נ"ז ע"ב ד"ה מה שלי בשלך אסור, נראה מדבריהם דהוי כמו קדשים שמתו דיצאו מידי מעילה ושחיטתן מתרת אותן, וזה פלא, דהגמרא בדף ע"ו קדשים נמי שחיטה שאינה ראויה היא ומוקי ר"ל בשוחט בע"מ בחוץ, ובפרק עד כמה, מי שאינו מומחה וראה את הבכור כו' ה"ז יקבר, ודחוק לומר דלפום מסקנא דיליף לאסור חולין שנשחטו בעזרה תו ילפינין מה שלך בשלי אסור באכילה והנאה אף שלי בשלך אסור באכילה והנאה, דא"כ למ"ד חולין שנשחטו בעזרה לאו דאורייתא שרי קדשים בחוץ, זה פלא, גם עיקר הדבר תמוה, דנחזה דשלמים קדשים קלים לית בהו מעילה, ואפ"ה איסורא רכיבא עלייהו דבר תורה, כדפרש"י פרק כל שעה (פסחים דף

כ"ז) ד"ה בעצי שלמים עסקינין יעו"ש, ואם מתו מי התירן מידי אסורא דאיכא בהו וכן כי שחטן בחוץ, ותו קדשי קדשים אע"ג דמידי מעילה יצאו מ"מ מידי איסורא לא נפקו, וזה כוון רש"י, אולם זה א"ש דהתם עדיין ממון ותכלית איכא להקדש כמו להדיוט, משא"כ במתו אין תכלית להקדש תו ולאו ממון איכא בהו, וגם של הדיוט באיסורי הנאה איכא כמה דיעות לרבותא דיצאו מרשות בעלים והפקירא נינהו ודו"ק.

אולם במה שכתבו דקדשים שמתו לית בהו איסור תורה צע"ג מדברי המכילתא, דיליף לאסור עור שור הנסקל במיתתו קו"ח מחטאת שבשרה מותר בשחיטה עורה אסור במיתתה, אלמא בקדשים שמתו אסורים דבר תורה ודו"ק.

ונראה לי, דבהמה פסולי המוקדשין שנפדו כתיב תזבח ואכלת בשר ודרשו בשר ולא חלב, ופירשו בתוספות דחלבו אסור, ופלפלו הרבה לענין גיזה יעוין חולין דף ל"ו בזה, והכי נמי דרשינין תזבח דוקא ע"י זביחה מותר לאכול הבשר, אבל שלא ע"י זביחה אסורים בהנאה, והוא אם מתו יקברו, ועיין בכורות ט"ו דפליגי אם פודין להאכילן לכלבים ואיך דריש קרא דתזבח. וכיון דפסולי המוקדשין שנפדו דפקע ממון הקדש מהן, בכ"ז כי מתו יקברו ואסורים מן התורה, כש"כ דקדשים שמתו דאסורים דברי תורה גם העור, יעוין שבועות דף י"א תוספות ד"ה משום עורה, [ושלא בדקדוק נקטו שם פדיון גבי בכור]. ובזה א"ש דברי תוספות בזבחים דף ס"ט ע"ב ד"ה ר' יהודה, דנבילת העוף לא יחול איסור נבילה על איסור קדשים, דאף דנתנבלו ומתו לא פקע איסור קדשים מהן מן התורה וכדמוכח מהך מכילתא וכמוש"ב. ודו"ק בכ"ז.

תחת שור. במכילתא. תחת שור להוציא את החיה כו' הא מה ת"ל כו'. פירוש דהוה מרבה מהא דכתיב אם המצא תמצא בידו כו'. משור ועד חמור כו' חיים שנים ישלם, שבידו הוא שלא מכר וחיים הוא שלא טבח וכמו שתרגם אונקלוס כד אינון חיין, ושם חמור כתיב, והו"א דשור או שה דכתב גבי טביחה ומכירה ע"כ לאו דוקא, לכן כתיב תחת השור ותחת השה להורות דשור ושה דוקא, וחיים דכתיב לקמן מפרש להביא את החיה, לכן כאן ממעט חיה מקרא דשור או שה ודו"ק. והגר"א הגיה דהוי יליף משור שור משבת יעו"ש כדאמר בגמרא דילן יעו"ש.

אם במחתרת ימצא הגנב וכו' זרחה השמש עליו. כל מקום שנאמר מצא הוא בעדים, שאף אם ראוהו עדים שהרגו אין לו דמים. אבל אם הגנב ראה את העדים יש לו דמים, והכוונה שנמצא הגנב ברשות הבעה"ב ורק זרחה השמש עליו שאינו בא על עסקי נפשות, וכן כי ימצא הגנב בגינה או בשדה מקום שאין בעה"ב מצוי, אבל הגנב הלך לרשות הבעלים ונטלו, לכן אמרה תורה אם אין לו ונמכר בגניבתו, אבל אם עדים מעידים

שדבר הנגנב נכנסה לרשותו של הגנב רק אחרי שנכנסה לרשותו נעל בפניה לגונבה או נטלה כיון שהגניבה לא נטל מרשות הבעלים, וזה שדייק אם תמצא הגניבה ולא שנמצא הגנב, שהגנב לא נתפס כגנב ברשות אחר, שלא הלך לרשות אחר, ואין העדים מעידים שנמצא הגנב ברשות אחר, רק שהגניבה היא באה לרשות הגנב, ולזה אמרו אין לי אלא ידו גגו חצירו כו' ת"ל המצא תמצא, פירוש שרק הגניבה נמצאת, אבל אין עדים מעידים על הגנב.

ובזה כיון שהאיש לא הלך לרשות אחר לגנוב, נראה לי אם כי איתרבאי חצר לחייבו משום גנב כדאמר פ"ק דמציעא דף ט', בכ"ז דין להמכר בגניבתו ליכא, שאינו נמכר בגניבתו רק אם הלך לרשות אחר לגנוב וגנבו, אבל אם הגניבה באה לרשותו וברשות שלו גנבה, אז רק דין תשלומי כפל עליו, אבל אם אין לו לא נמכר בגניבתו, ולכן כיון שהדבר הנגנב באה לרשות הגנב והוא נעל בפניה ונטלה, לא יתכן רק בבעלי חיים שכן דרך המצוי שהולכים ובאים ברשות אחר, לכן כתוב משור שה חמור חיים, מידי דבעלי חיים, אף שדין תשלומי כפל אינו בבעה"ח לבד, ואף בכל מידי דמטלטל וגופו ממון, רק שדינו שאינו נמכר בגניבתו היכא שלא גנב מרשות הבעלים, שלא הלך לרשות אחר לגנוב, וזה באופן המצוי בבע"ח, לכן חשיב בעלי חיים ודו"ק. כן נ"ל לפרש פשט המקרא ואין סתירה לזה מדברי רז"ל.

ומה שאמרו ב"ק ק"ה תועה בדרך מצאתיו כו' איבעי לך לאהדורי כו' לא היה לך לאוספו אל ביתך כו' ואין לך גנב גדול מזה, רש"י, לא מצי לאמר ממונא כפר ליה, היינו שאם אין לו לשלם כשטוענו שגנב מרשותו, הרי צריך לשלם ואם אין לו נמכר בגניבתו וכפר ליה דון מכירה, נראה דע"ז אינו כפירת ממון לחייבו קרבן ובפרט דבן חורין הוא כקרקע ופטור מקרבן שבועה. ובאור שמח פ"ה מהלכות טוען ונטען ביארתי דאינו נמכר בהודאת עצמו ותו אינו חייב קרבן שבועה כיון דאם יודה יפטר וכמו קנס דכופר ודו"ק.

כי יבער איש שדה או כרם. פירוש שיוליך בהמות לאכול שחת שדהו ויצאת הבהמה משדהו לשדה אחר, ישלם וכן פירש הספורני. והטעם דלחייב שן בשדה אחר הלא אם גדורות הן איך נכנסה הבהמה לתוכן ואם אינן גדורות היה לו לגודרה וכדאמר אביי פרק כיצד, וכשנפל הגדר זה אופן רחוק, ועל כרחין שסביב הבקעה היה גדר, רק בין שדהו לשדה חבירו לא היה גדר בינתיים וכשהוליך הבהמות בשדהו היה לו לשומרן שלא יכנסו בשדה חבירו דהא היו גדורות סביב הבקעה. ועיין רפ"ק דב"ב ובש"ך סימן שצ"ז ותראה שזה נכון, ומשו"ה הכתיב את בעירה, היינו מה שמבעירים שדהו ודו"ק.

כי יבער איש שדה או כרם ושלח את בעירו ובער בשדה אחר. הכתיב בעירה בה"א ונראה דבריש כיצד הרגל אמרו תנא שן דחיה ושן דבהמה כו' וזה בעירה על השדה בעיר השדה, וזה על חיית השדה, כמו שכתוב בפ' בראשית ויקרא אדם כו' לכל הבהמה ולכל חיית השדה ותרגום חיות ברא והקרי בעירו זה בהמה בייתית שמקבלת מרות. וע"ד דרש יתכן דמרמז דהבעל שרועה בהמות אשתו, דמן התורה אין קנין לבעל בנכסי אשתו, רק שדרך היה שהוא אוכל פירות נכסיה, יעוי' תוס' סוף השולח, והוא אצלה כרועה על בהמתה, הוא חייב בתשלומין וכמו דתנן מסרה לרועה נכנס הרועה תחתיו, ואף עפ"י שהוא בבעלים כדאמרו פרק השואל גם כן חייב הבעל. ולפ"ז נראה דאם מסרה לרועה והוא הבעלים במלאכת הרועה, גם כן חייב הרועה על תשלומי נזקין של אחרים, כיון שהבהמה תחת הרועה וברשותו ודו"ק, אף אם נאמר דמן התורה חייבת בדברים של חיבה כמצעת המטה וכו' דבבעלים מחוייב לשמור רק דעל תשלומין פטור כמבואר ברמב"ם ואכמ"ל.

שדה או כרם. פירוש, דלא מיבעי שדה דלא אמר היה לו לגודרה, אלא אף כרם דדרך לגדור, ישעי' ק"ה פרץ גדרו והיה למרמס, בכ"ז חייב לשלם.

מכילתא פרשה י"ד. למה נאמר כי תצא אש כו' ללמד לעשות אונס כרצון כו' לכל הנזקין שבתורה. זהו כוונת הירושלמי פרק קמא א"ר לא צריך הוא שיאמר בכל חד וחד, השור מלמד שהבעלים מטפלים כו'. וכתוב בבור והמת יהיה לו תנא דבר"י יצאו קרקעות כו', והאש מלמד על כולן שהוא חייב באונסין. ופירושו לענ"ד, דכמו באש כיון שתחילתו בפשיעה, אף שסופו באונס, שאינו יכול לכבות ולהציל חייב, כן כל הנזיקין חייב אם תחילתו בפשיעה, שלא שמר שורו, אף שאח"כ הבעלים אונס ואינו יכ;ול לשומרו חייב, ואין זה גדר של תחילתו בפשיעה וסופו באונס דלקמן דפליגי בהא, דהתם על האונס מתחילה לא היה לו לחשוב שיקרה כך, אבל הכא כוונתו שמתחילה היה לו לידע שיהי' אונס אח"כ ולקמן גבי טמון מתחילה כאונס ע"ז שלא פשע כיון שהיה טמון. ודו"ק בזה.

כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים, מכילתא ר' נתן אומר כסף להביא כסף מעשר, או כלים לרבות. והנה בירושלמי שבועות ריש פרק שבועת הדיינין, כהדא דתני ר' נתן או כלים להביא כלי חרס, וזהו מהמכילתא. והנה הך דדריש כסף מעשר, מזה ידעינין לרבות מעשר לכפל, כדאיתא בתוספתא ב"ק פ"ז, וסבר מע"ש ממון הדיוט, כמוש"כ רמב"ם הלכות מעשר שני.

אם לא ימצא הגנב ונקרב בעה"ב אל האלקים כו' עד האלקים יבוא דבר שניהם, אשר ירשיעון אלקים. בסנהדרין פ"ק דף ד', דכו"ע יש אם למקרא רבי סבר ירשיעון אלקים

אחריני ולכך סבר דיני ממונות בחמשה, דשני אלקים, וירשיעון תרי, הרי ד' ואין ב"ד שקול הרי חמשה, ורבנן סברי ירשיעון דהאיך והאי, אלקים האמור למעלה כו', פירוש דמעיקרא כתיב האלקים בה"א וכאן כתיב אלקים בלא ה', וכוונתו אלקים מהנך שנקרב ובא אליהם, ודוגמתו במכות י"א ואידך מדלא כתיב הגדול חד מהנך הוא. ולרבי טעמא דכשבאין באין אל הב"ד הקבוע לדיני ממונות והמה חמשה, אבל בגמר דין סגי בשלשה מהן המחייבין דאחרי רבים להטות, לכן כתיב אלקים בלא ה', שלא כל הב"ד מחייבין אותו, ואולי הה"א מרמז דבחמשה ודו"ק.

אם לא שלח ידו במלאכת רעהו. מכילתא לצרכו, אתה אומר וכו' ת"ל על כל דבר פשע, שב"ש מחייבין על מחשבת הלב בשליחות יד שנאמר על כל דבר פשע, וב"ה אין מחייבין אלא משעה ששלח בה יד שנאמר אם לא שלח ידו כו'. מלשון המכילתא הבנתי עומק דברי ב"ש דסברי דחייב באונסין שיראו על החפץ תיכף מן המחשבה שחשב ליטלן לעצמו, דכיון דהוי ברשותו מאן מחי בידיה, ולכך קמה תיכף ברשותו והוי כמו גזלן עליה, אבל אימת מחייבינין אותו על המחשבה אם רואין אנו ששלח בה יד אחר כן ומחשבתו בא לידי מעשה, בזה אמרינין דמשעת מחשבה כבר אתחייב באונסין דאגלאי מלתא, דמן המחשבה הוי כמו גזלן, אבל אם לא שלח בה יד, דמחשבתו לא באה לידי מעשה אינו חייב על המחשבה בלחוד והוי כמו עבירה שבין אדם למקום, דאמרו סוף פ"ק דקדושין מחשבה שעושה פירות כשעשאה נפרעין גם על המחשבה רש"י, ולכך כתיבי קראי אם לא שלח בה ידו בשומר שכר, להורות דאף הוא אינו חייב על המחשבה בלחוד, רק אם שלח בה יד, ובשומר חנם כתיב על כל דבר פשע להורות דאף דקיל חייב משעת המחשבה, ולכך לא מהדרי ב"ש כלום בברייתא בגמרא ובזה מדוקדק לשון ב"ה במכילתין, וב"ה אין מחייבין אלא מעשה ששלח בה יד, פירוש, אע"ג דנתקיימה מחשבתו ושלח בה יד אינו חייב מן שעת המחשבה. ועיין לשון משנה ב"מ ודו"ק. ואמר לי אחד, כי בדברינו מיושבת קושיית תוספות ב"מ מ"ג ע"ב ד"ה ב"ש סברי שליחות יד אינה צריכה חסרון כו', דלפ"ז הוא ענין אחר, דאם שלח יד היינו שהגביהה ע"מ ליטול מקצת ממנה אעפ"י שלא נטל אותו מקצת בכ"ז חייב, ובאמת דחייב אח"כ על האונסין שבאו עם שעת המחשבה ודו"ק בכ"ז.

כי יתן כו' ומת או נשבר או נשבה אין רואה. יעוין ריש פרק השואל דקו"ח הוא דכיון דנשבר או מת דאונסא דסליק אדעתיה פטור כש"כ בנשבה. ואולי הוא מכוון על לסטים מזוין ורועה מזוין, דאעפ"כ פטור דאיהו לא מסר נפשיה לזה קמ"ל קרא. ויתכן דקמ"ל דאם יש רואה חייב עד דמייתי סהדי דנאנסה לזה קמ"ל דאף אם טעין נשבה וסד"א

דמירתתי אינשי לאודועי, דמרתתי להגיד משום הלסטים מזויין קמ"ל דא"א דלא מגלי חדא וקלא הוי אית ליה למילתיה ודו"ק.

מכילתא חזר ודן מן גניבה. לכאורה פירושו מה גניבה שיכול להציל בשמירתו חייב כו', אבל קשה על שיטת התוספות ב"ק דאף אם נגנב באונס חייב, איך שייך למילף מן גניבה האם תוכל למילף דשבויה חייב באונסין דקרא פטריה בהדיא, וכן הביאו הטור בשם ירושלמי, אבל ש"ש אפילו הקיפוהו חומה של ברזל אין אומרין אילו היה שם יכול להציל אלא א"כ היה שם ולא יכול להציל (פירוש דהוא שבויה דקרא) וצ"ע. והרש"ל ביש"ש ב"ק סימן י"א פרק ו' כתב על הטור כו' ותדע דהרא"ש לא הביאו כו' ואם היה הירושלמי כדברי הטור מסתמא הביאו כו' ובודאי אם הרא"ש לא ידע מזה כו' יעקב בנו מניין לו. ע"כ. ובמחכתה"ג לא עיין ברא"ש פרק המפקיד סימן נ"א שהביא כל זה, וכעת הוא בדפוס מהגאון מור"מ די לונזאנו שמצא בכת"י.

בין שניהם. מכילתא, שלא ישביענו הדיין בע"כ. פירוש אם אמר אני משלם ואינו רוצה לשבע, וסד"א דמצי טעין רוצה אני בחפץ והשבע לי, קמ"ל דלא מצי להשביעו בע"כ. אך הא אית ליה מיגו, דאי בעי אמר נגנבה ומשלם, רק מיגו לאפטורי משבועה לא אמרינן, ועוד דבעי לקנויי כפילא בטוען לסטים מזוין, דגנב לפום הלכה, וזהו שבויה דקרא כמוש"כ תוספות ב"מ מ"ב. ויש להאריך ואכ"מ ודו"ק.

אם גנוב יגנב מעמו ישלם לבעליו. הנה לעיל כתיב וגונב מבית האיש, בזה הורה לנו הכתוב גדר המבדיל בין שו"ח לשו"ש, שהשומר שכר צריך להיות תמיד אצל הדבר וכמו שכתבו התוספות פרק המפקיד והרא"ש שם באורך, שאפילו הקיפוהו בחומה של ברזל ונגנב חייב, ואומרים אילו היה שם היה יכול להציל, משא"כ שומר חנם צריך להניחה במקום המשתמר. ומטעם זה כתבו האחרונים דהגם דשומר חנם אינו יכול לחזור בתוך הזמן, הא שומר שכר יכול לחזור, כיון דהוא עצמו משועבד להיות עמה לא להיותה במקום המשתמר לבד, הוי פועל וחוזר אף בחצי היום, וזה מפורש בכתוב דבשו"ח כתוב מבית רעהו, שכן דרך שמירתו שמניחה במקום המשתמר, ובשו"ש כתוב יגנב מעמו, שכן שמירתו להיות בעצמו אצל דבר הנשמר ועיין סימן ש"ג ודו"ק.

וכי ישאל איש מעם רעהו, נתקו הכתוב השואל מכלל השומר ואמרו ענין בפ"ע, מעם רעהו מגיד שאינו חייב עד שיוציאנו חוץ לרשותו, מכילתא. ונפלא הדבר לשיטת תוספות פרק השואל דף צ"ט ד"ה כך תקנו משיכה, דשואל שאני משאר שומרים דבשאר שומרים בהנח לפני חייב, ושואל דוקא במשיכה, ולכן בעי שיוצאנו מרשות בעלים ולכן נתקו מכלל השומר שיהיה מעם רעהו דוקא ודו"ק.

אם בעליו עמו לא ישלם אם שכיר הוא בא בשכרו. נראה בטעם ששאילה בבעלים פטור אף אם הוא עושה במלאכה אחרת ואינו אצל פרתו ואינו במלאכתו רק בשעת שאלה, לא בשעת האונסין, ודלא כרב המנונא דאיתותב, [וטעמא דרב המנונא נראה שהיה לו להשגיח עליה וכמוש"כ הגר"א באדרת אליהו], נראה דלמ"ד שוכר פטור על גניבה ואבידה פשוט, דאם הבעלים שכור עמו במלאכתו בשעת שאלה אמרינן, שלכן השאילו פרתו עבור מה ששכרו למלאכתו והוי כמו שוכר שנותן לו בשאלה עבור השכר שקבל מידו, ואם היה שאול למלאכתו אמרינן דאין דרך אדם להשאיל עצמו ואת פרתו בחנם דמילא כי האי לא עבדי אינשי, אם לא דאיכא ליה טיבותא והנאה מרובה מהשואל, אשר בשביל זה השאיל עצמו למלאכה ואת פרתו והוי כשוכר, וסברא כזו תמצא בפרק בני העיר, דפקע קדושת בית הכנסת, אם יהיב במתנה, דאי לא דהו"ל הנאה מיניה לא הוה יהיב ליה והו"ל מתנה כזביני, ולכן אמר אם בעליו עמו לא ישלם כמוש"ב, אם שכיר הוא פירוש הבעלים שכיר, בא בשכרו, פירוש הדבר השאול בא בשביל השכר שיש לו מהשואל והוי ליה רק כשוכר ופטור על השבורה והשבויה וכן על הגו"א למ"ד כשו"ח דמי. ואם כי אינו טעם מספיק למ"ד שוכר כשו"ש דמי ולמאן דפטר פשיעה בבעלים, מ"מ בכתוב הוא ביאור נכון ודו"ק.

וכי יפתה כו' אשר לא ארשה. די לא מארסא, (ת"א). וזה כפי רע"ק דספרי ומייתי ליה בכתובות ל"ח אשר לא ארוסה וס"ד נקטליניה וישלם קנס קמ"ל, אבל אם נתארסה ונתגרשה חייב קנס ומשלם לאביה, ונכון, דאל"כ הוה ליה לתרגם די לא נתארסה.

מהר ימהרנה לו וכו' מכילתא, מגיד שהוא עושה עליו מוהר. ואין מוהר אלא כתובה, שנאמר הרבו עלי מוהר וכו'. דע דאף לתנאי דסברי כתובה ד"ת, זה דוקא בנושא אשה מדעתו צריך ליתן לה כתובה, אבל בנושא אשה בעל כרחו וצריך לישא אותה והב"ד כופין אותו לא מקרי מוהר, וכמו קרא דמייתי דחשקה נפשו בה, ולכן באנוסה לולא הקנס שנותן לה מיד כשנושא אותה אח"כ אף שנבעלה לו שלא כדרכה ועדיין בתולה למישקל כתובה מאחר, בכ"ז אם המאנס נושא אותה שכשהיא רוצה כופין אותו לישא אותה אין לה כתובה מן התורה. ומסולק קושיית תוספות פרק אלו נערות (כתובות דף ל"ט ע"ב) ד"ה טעמא עיי"ש. ולזה במפתה שעושה עליו מוהר וכותב לה מאתיים זוז, מדקרי לזה מוהר חזינא דבדעתו וברצונו תלוי ואם אינו רוצה אינו מוכרח לישא אותה, לכן אם נושא אותה חייבתו תורה במוהר, וזה פירוש הגמרא מהר ימהרנה לו מדעתו משמע ודו"ק.

ויותר מזה אף בשומרת יבם שנפלה מהאירוסין נראה דאם מייבמה אין לה כתובה מה"ת אף שיכול לחלוץ, כיון דחליצה במקום יבום לאו מצוה, אינו כונסה מדעתו ולא הוי מוהר. וזה פירוש הגמרא אשה הקנו לו מן השמים (יבמות ל"ט) וברור ופשוט.

אם מאן ימאן אביה לתתה לו, כסף ישקול. לדעתי אין לו הכרע, אם מאן ימאן אביה לתתה, לו [הוא על האב] כסף ישקול כמהר הבתולות או שחוזר על לתתה וכהטעמים, ועיין מש"כ בחידושי על הרמב"ם בזה.

מכשפה לא תחיה, כל שוכב עם בהמה מות יומת, זובח כו', וגר לא תונה ולא תלחצנו. במסכת גרים, לא תונה זו אונאת דברים, אל תאמר לו אמש היית עובד הבל (ואתה מקודם) [צ"ל ועתה מקודש], עד עכשיו חזיר בין שיניך (אתה) [צ"ל עתה] עומד ומדבר עמי, ומנין שאם הוניתו שהוא יכול לענות כי גרים הייתם מכאן היה ר"נ אומר מום שבך אל תאמר בחברך. עכ"ל. והנה קיי"ל דבן נח שברך השם ונתגייר פטור הואיל ואישתני דינא ואישתני קטלא, דבעודו בן נח אם ברך בסייף וכשנתגייר אם יברך הוא בסקילה, אבל במילי דלא אישתני דינו כגון שהרג ישראל דמעיקרא בסייף ועכשיו בסייף חייב אף אם נתגייר ואף אם אישתני דינא להקל כ"ז מבואר בפרק בן סו"מ דף ע"א וברמב"ם הלכות מלכים, וזה שאמר הפסוק, אל תונה אותו בדברים שלא נצטווה עליהן בעודו גוי, ודאי לא יתכן לבעל השכל לגנותו, כמו שלא יגונה האדם בהכרחיותיו כי זהו מפעולות הטבע לא מבחירתו. כן לא יגונה הגר במה שנולד במעי נכריה, ונהפוך הוא, כי בזה יוגדל מעלתו אשר הכיר הבורא לדבקה בתורתו ובעמו, וצור מחצבתינו יחס אומתינו אברהם נולד במעי נכריה עד כי הכיר את בוראו, רק בדברים אשר נצטווה בעודו גוי ועבר עליהן כמו שעבד ע"ז ובירך השם וכיו"ב ע"ז יוכל להנות בדברים, לכן סמך לו מכשפה אשר בעודו בן נח הוא בסייף [לר' שמעון שסובר כן בסנהדרין] וכשנתגייר הוא בסקילה אם מכשף, וכן שוכב עם בהמה שבן נח בסייף וכשנתגייר בסקילה, בכל אלו אם עבר בן נוח ונתגייר פטור דאישתני דינו ואישתני קטלא, וגר שעבר אלו הדברים ונתגייר, לא תונה שלא תזכרנו מעשיו הראשונים כלל שיכול לאמר לך כי גרים הייתם בארץ מצרים הללו עובדי ע"ז והללו עובדי ע"ז כמאמר רז"ל על גוי מקרב גוי, וגם אתה עבדת ע"ז במצרים טרם גירותך שבין ב"נ ובין ישראל מצווים ע"ז ונהרגין ע"ז ודו"ק.

זובח לאלקים יחרם בלתי לד' לבדו. הענין כי בשבת כתיב שבת היא לד', משא"כ בכל מועדים קודש יהיה לכם שאוכל נפש מותר בו, מפני שישראל מקדשין אותה, משא"כ שבת הוא לד' דמקדשא וקיימא לכן אוכל נפש אסור בו, ובכ"ז כתיב ושמרתם את השבת כי קדש היא לכם, שבפרט מסורה בידכם והוא לפקוח נפש, לרפואה לחולה שיש בו

סכנה שבת דחויה ומסורה היא לכם כמוש"א יומא פ"ה, משא"כ ע"ז אין מתרפאין בה אף בסכנה ויהרג ואל יעבור וזה שאמר בלתי לד' לבדו, שלכם אינו מסור כלל אף להבריאכם ולהעמיד קיומכם ודו"ק.

כי אם צעק יצעק אלי, ולהלן הוא אומר כי יצעק דבהשבת העבוט העונש שפלוני יעשיר והמלוה יעני, אבל כאן העונש והרגתי אתכם כו' ואין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחלה ומסתמא בתחילה הענישו בממונו ולבסוף כי לא שב הענישו בגופו ולכן אמר כי אם צעק יצעק פירוש צעקות הרבה ולא הועיל אז והרגתי אתכם וכו' ודו"ק.

וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב והיו נשיכם אלמנות ובניכם יתומים. הענין דהרוגי ב"ד נכסיהן ליורשיהן והרוגי מלכות נכסיהן למלך כמו דאיתא בסנהדרין מ"ח ע"ב ובירושלמי פרק ד' מיתות אמר ד' מיתות נמסרו לב"ד ולרשות [הוא המלכות] לא ניתן אלא סייף בלבד, ואפשר דאם נכסיהן למלכות ה"ה דמפקיע משעבוד הכתובה ואינה נפרעת כתובתה, וזה שאמר והרגתי אתכם בחרב הוא ע"י מלכות והיו נשיכם אלמנות שאין להם כתובה להינשא ובניכם יתומים שאין להם נכסי אביהן לרשת אותם וזה אפשר ודו"ק. או שכוון כמו"ש ביחזקאל כ"ג אפך כו' יסירו וזה שלא יכירו אותם ויהיו נשיהם עגונות.

וחרה אפי והרגתי כו' לא נמנה זה בהנך המחויבים מיתה בידי שמים משום דכתיב כי אם צעק יצעק כו' דווקא כשצועק אבל אם אינו צועק לא אף לפי שדריש במכילתא שמוע אשמע לשאינו צועק מ"מ אינו בהרגתי אתכם רק עונש בעלמא ויעוין ב"ק דף צ"ג דהצועק ג"כ נפרעין ממנו יעו"ש לכן לא נמנה במחויבי מיתה בידי שמים. ורמב"ן כתב משום דכתיב שיהרגם בחרב מלחמה וכו' ויעוין תוספתא סנהדרין פרק י' דיליף ר' יהודה דהמנשק במיתה בידי"ש, דכתיב והכרתי כו' ימות בחרב יהוא כו' ודו"ק.

בכור בניך תתן לי כן תעשה לשורך כו'. ועיין בפ' עד כמה. והפשט כי כל שלא שהה באדם שמונה ובבהמה שלושים יום ה"ז לא יצא מכלל נופל א"כ כמו בבכור אדם יפדה אותו אחר שלושים ככתוב בפרשת והיה כי יביאך שאז יצא מכלל נופל כן תעשה לשורך שביום השמיני תתנו לי שאז יצא מכלל נופל ודו"ק.

לכלב תשליכון אותו לא תשא שמע שוא כו' בפסחים קי"ח כל המספר לשון הרע וכל המקבל והמעיד ע"ש ראוי להשליכו לכלבים. יתכן כי יש חילוק בין בעל מום לטריפה, שבעל מום אינו קדוש וטריפה אינו קדוש אך במעשר ותמורה ובולדות קדשים נקדשו בעלי מומין, וטריפה גם בהם אינו קדוש ואף למ"ד ולדות במעי אמן הן קדושים ג"כ לא קדשי רק קדושת דמים ונפדין להאכילן לכלבים וכמו שפסק הרמב"ם בפ"ד מתמורה.

כן מצאנו שהצבור הקב"ה מכפר להם כמ"ש ישא ד' פניו אליך ל"ק כאן ביחיד כאן בצבור, כן מצאנו שזכות אבות מכפרת וכמוש"א ושבח אני את המתים מהחיים כו' כן מצאנו שזכות רבו מכפר וכמו שאמרו פרק כיצד מעברין הניחו לו אדם גדול שימש, וזה, זכות אבות הוי כולד קדשים וזכות רבו הוא כתמורה ומעשר הוא כצבור ולזה אמרו שבמספר לשון הרע אין כל אלו הדברים מגינים עליו לפי שבעל מום אין חסרונו רק לגבוה הא להדיוט מותר משא"כ טריפה שגם להדיוט אסור, שרק עבירה היא אצל גבוה, לא כן מספר לשון הרע ומקבלו הלא חטא להנימוסי והמדיני ומשבית השלום והאושר, ומפריע הקיבוץ. והבן. וזה שאמרו כבני מרון כבני אימרנא, משום שבמעשר בעל מום קדוש ולא טריפה, כן יוה"כ מכפר על בין אדם למקום שזה כבעל מום לגבוה, אבל בין אדם לחבירו שזה בגדר טריפה אין יוה"כ מכפר עד שיתרצה ודו"ק.

ולא תענה על רב וכו'. במכילתא, אזהרה לדיין שלא יטה אלא לכף זכות שנאמר לא תענה על רב. הנה הרמב"ם פ"י מייתי קרא דא להמלמד זכות שאינו חוזר ומלמד חובה. ואפשר לכוון זה במכילתא, אבל פשוטו דהוא אזהרה שלא יהיה מצדד תמיד רק לכף זכות כנגד המכוון האמיתי, וזהו דקאמר שלא יטה אלא לכ"ז, פירוש דלהטות דווקא לכף זכות לא יעשה כך וכדאמר רשב"ג לרבנן מכות סוף פ"ק אף הן מרבין שופכי דמים בישראל יעו"ש ודו"ק.

ושוחד לא תקח כו' יעור פקחים. נראה דליכא למימר דהא דכפלו עוד בפרשת שופטים, דחד לשוחד דברים דהא בכתובות אמר דיליף מדלא כתיב ובצע. ונראה דכאן מיירי בדיני נפשות שלא יקח שוחד ובפ' שופטים מיירי בדיני ממונות. ולזה המשך הקרא כן, ונקי וצדיק אל תהרוג, זה שנגמר בב"ד לזכות ולסוף ראו לו חובה אל תהרוג כי לא אצדיק רשע, שפעולת הב"ד מתיחס הכל להשי"ת כמו שאמר אלקים נצב וכו' והמשפט לאלקים הוא, וכיון שטעו ב"ד ודנו זה מפעולות השי"ת ולא אצדיק רשע אם לא שיש טעם כמוס אצל השי"ת שלא יחפוץ במיתתו ומי יבוא בסודו, אך זה כשאחד מהב"ד לא לקח שוחד אבל אם ע"י שוחד טעה אז חוזר דינו ואין ראיה ממה שדנו הדין אף שרצו לדון בצדק, כי אין זה מהסכם השי"ת, שבב"ד הנוטלים שוחד בקהלם אל תחד כבודו, ולכן מסיים כי השוחד יעור פקחים, פירוש בדבר המפורש שאין צריך חכמה לזה וכמו דבר שהצדוקים מודים בו שבזה אם טעו מחזירין אותו ודו"ק.

השביעית תשמטנה כו' למ"ד יש קנין לעו"ג להפקיע מתרומ"ע יעוין סוף השולח א"כ בשביעית יקנו שדות עם העו"ג בשותפות יתנו שנה כנגד שנה ויאכל הישראל בששית והעו"ג בשביעית, ששת ימים תעשה מעשיך כו' למען ינוח שורך וחמורך כו' א"כ יקנו

בהמות בשותפות וכן עבדים ערלים דבהו משתעי קרא יעוין סוף החולץ בן אמתך בעבד ערל כו', יקנו בשותפות ויאמר ישראל לעו"ג טול חלקך בשבת וכו' ואי משום שביתת בהמתו אפשר דבשותפות, ועו"ג עביד אדעתא דידיה ולוקח חלקו שרי, יעוין תוספתא דמאי פ"ו ועו"ג דף כ"ב, וכן שדה ערלה יתנו כך עם העו"ג, ונמצא דמהאיסורים ומהמצוות יעשו שותפות עם עו"ג, כדי שלא יהיה להם הפסד של שבת, לכן אמר ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו, שתעשו סייגים וגדרים שלא להשתתף עם העו"ג, ושם אלקים אחרים לא תזכירו וכו' על פיך וכדאמר שמואל אסור לאדם שיעשה שותפות עם העו"ג שמא יתחייב לו שבועה כו' והתורה אמרה לא ישמע על פיך כו', ודו"ק.

ששת ימים כו' וביום השביעי תשבות כו' ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו ושם אלקים אחרים לא תזכירו. יתכן עפ"י מה דאמרו רז"ל בשבת דף קי"ח כל המשמר שבת כהלכתו אפילו עובד ע"ז כדור אנוש מוחלים לו, וזה שאמר ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבות כו' ובכ"ז אל תסמוך ע"ז להקל במצות התורה, רק בכל אשר אמרתי אליכם תשמרו ושם אלקים אחרים ל"ת. וזה ע"ד צחות.

וינפש בן אמתך בעבד תושב (ולשיטת רשב"א אף בעבד עו"ג) הכתוב מדבר יבמות מ"ו ולפ"ז יתכן שתוכן הכתוב שאם העבד גוי הי' רשאי לעשות מלאכה לצורך רבו בשבת אז היו כל ישראל קונים עבדים גוים ותושבים שיעשו מלאכות אדוניהם בשבת לכן אמר כיון שאמרתי שלא יעשה העבד לצורך רבו ורבו מוזהר על שביתתו בשבת לא תקנו עבד גוי רק עבדים שמלו וטבלו וחייבים בכל המצוות כאשה ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו שתהיו נשמרים שלא יגלו מסתורין שלכם וכמו שאמר הגמרא שם בסמוך לספר שלא ישמע כו' ושם אלהים אחרים לא תזכירו ולא ישמע ע"פ כיון שכל בני ביתכם ועבדיכם יהיו ישראלים עבדים שמלו וטבלו ודו"ק.

ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו וכו' שלש רגלים תחוג הוא הקדמה למצות שלש רגלים שכשיבוא לראות את פני ד' והיו מגלין להם הכרובים והראו להם חיבתם לפני ד' שמעורין זה בזה כדאמר יומא נ"ד, לכן אמר קודם, שחלילה לא תדמו שיש בזה ענין עו"ג או תמונה וכדאמרו שם כו' יעסקו בדברים האלה רק הוא מצוה כדי להראות אם עושין רצונו של מקום וכמו שבארנו במק"א. וכן בתשא כתב אלהי מסכה ל"ת קודם רגלים.

את חג המצות תשמור כו' אשר צויתיך למועד חודש וכו'. הנה בירושלמי ע"ז בראשו אמר שירבעם הסית ישראל עו"ג ותרנית היא יעו"ש היטב דחשיב לענין כהן, וזמן לחלבים ולבשר, התורה אמרה לא תזבח על חמץ דם זבחי ועו"ז אמרה וקטר מחמץ תודה כו'. למדנו מירושלמי הזה דענין החמץ היה חוק קבוע לעובדי ע"ז אשר היה מורה

על איזה רעיון כוזב המפירה אחדות השם והשגחתו, לכן כאשר הבדילן השי"ת מעו"ג במצרים אמר שיחוגו את חג המצות, וכן הנביא אמר לא יעלו כהני הבמות כ"א אכלו מוות כו', יעו"ש בקדמונים, לכן אחרי הדברות אשר היו במעלה רמה רחוקים מכל מושגי הע"ז אמר פה בפרשה תאכל מצות כאשר צויתיך, פירוש רק כמצות הזכרון, אבל לא באותו אופן שאכלו במצרים להרחיקן מע"ז, אבל אחרי העגל שחזרו להמושגות אשר נשרש בהן בהיותן בקרב גוי עובד עץ ואבן, אמר שבעת ימים תאכל מצות אשר צויתיך, באותו המכוון ממש שהיה בעת צויתיך שהיית אז תועה בע"ז והיה להרחיקך מחוקי הע"ז ולהבדילך מן התועים ודו"ק.

מכילתא נאמר שלש רגלים בשביעית שלא יסתרסו שלשה רגלים ממקומן, ומה ת"ל אלקי ישראל אלא על ישראל ייחד שמו ביותר, הענין דהמועדים נאמרו כאן על האביב קציר ואסיף, והוה אמינא שלא ישכחו כי לד' הארץ מצוה להראות שלש פעמים בשנה לדעת כי הוא מד' וכמו שהאריס צריך לבוא אל האדון, אבל בשביעית שכבר ידעו כי לד' הארץ ואינם חורשים וקוצרים, לא בעי שלש רגלים, לכן קמ"ל דלא יעקרו רגלים ממקומן, דיש בזה ענין אחר, מפני שהשי"ת דבוק אל נפשות האומה הישראלית והמה כחלק מן הכלל, וזה חלקי ד' אמרה נפשי, ומפני שאין בכח האדם להיות דבוק תמיד להשי"ת דכתיב ואספת דגנך, לכן אמרה תורה שיעלו לרגל לראות פנים ויתדבקו אל הכל ולכשילכו למלאכתם בבית ובשדה יהיו כאבר המדולדל שאם יכול לחזור ולחיות אינו מטמא באבר מן החי, כן יתדבקו אל הכל ויתקדשו בקדושת יושב הכרובים להיותם ראוים שיקרא אלקי ישראל, ולכן ישראל הוזהרו על קדוש השם ולא בן נח, שכמו שמאבדין החלק עבור הכל כמו שחותכין אבר להחיות האדם כן צריך למסור נפש הישראל החלקי עבור ידיעת השי"ת הכלליות, ודו"ק.

חודש האביב רש"י ל' אב כו'. כן הדבר שהוא לשון אב אבל על מכוון עמוק דתבואה שהביאה שליש אמרו בגמ' רה"ש י"ב כל שזורעין ומצמחת ויעוין בתוס' שם בשם ירוש' דפירש דהתבואה אלו תולשין אותה וזורעין אותה היא מצמחת הוי זמן חיוב למעשר יעוי"ש לכן מקרי אב שהוא ראוי להוליד זרעים כשיזרעו אותו ודו"ק ורש"י פי' כמשמע מגמ' דילן מנחות ע"א דו"ק.

וחג האסיף, וכן בכי תשא, לא כן בדברים כתיב חג הסוכות, הטעם עפ"י דברי הגר"א שכשניתן לוחות השניים ומשה ירד מן ההר, וחזרו ענני הכבוד בט"ו לחדש תשרי נצטוו על סוכות כידוע, ולכך אז קודם דברות שניות נקרא חג האסיף ולא חג הסוכות ומסולק

קושית ר' חנינא בר"ה דף י"ג ע"א יעו"ש והבן. ולא שייך לקרותו חג האסיף על סוכה ועיין.

שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך אל פני האדון ד' וכו'. בפסיקתא דחזון על פסוק כה אמר האדון ד', אר"ל כו' שנא' האדון הוא מוציא ומכניס זכר לדבר והנה ארון אדון הברית שהוא מוציא כנענים ומכניס ישראל. והובא בילקוט [וכן מצאתי להזוה"ק כאן במפו' ר"י אמר האדון כמו דכתיב כו' וכ"א מעקר דיורין ואתיב דיורין וכו'] והנה גם כאן הוראתו כן שהוא מוציא כנענים ומכניס ישראל. לכן תהיו עולים לראות פני האדון שבידו להוציאכם ובל תחוסו על מיטב כרמכם להניחם כצאן בלי רועה, כאשר תמצא להתשב"ק שחכם אחד שאלו על גודל הפלא, שאומה שלימה יניחו כל אשר להם ויעלו לירושלים. ומפני זה פטור מי שאין לו קרקע לראות עזרה, דאין לו תועליות פרטיות בכניסתו לארץ ודו"ק והנסיון הכביר שהולכים כל זכרים ואינם מניחים רק החגרים והסומים ומפקירים הארץ זה בעצמו מגין עליהם שיושגחו בפרטיות להנצל מכל צר ואויב ולא יחמוד כו'. לזה אמר מה יפו פעמיך בנעלים כו' מה נאין רגליהן של ישראל בשעה שעולין לרגל בתו של אברהם אבינו פירוש שנוסה בעשר נסיונות וכה"א וצבי עמים כו' עם אלודי אברהם שהי' תחלה לגרים פירוש דאין מקבלים גרים בימי דוד ושלמה ורק מיגר אתך שבשפלות ישראל מתגייר ומתגורר עם ישראל זהו גר הצדק ועליך יפול וזה נדיבי עמים עם אלודי אברהם שמנוסין בנסיון כאברהם אבינו ודו"ק.

ולא ילין חלב חגי עד בקר, לפי סדר הלשון היה לו לאמר ולא ילין עד בקר חלב חגי וכמו שאמר לא תשחט על חמץ ולסוף דם זבחי, לכן דריש רב כהנא בפסחים דף ע"א דמפרש איזה בקר, זה בקר של יום ראשית בכורי אדמתך תביא בית ד' כו'. וזה יום הבאת העומר דכתיב בו ואם מנחת בכורים תקריב, וזה בששה עשר, לכן ידעינן דאימורי חגיגת ט"ו נפסלין בלינה, אבל לא דריש בקר ראשית דזה חוכא, דראשית הוא סמוך לא תואר ודו"ק.

והנה בתוספות סוף פרק המקבל הרגישו מדוע בשכר שכיר בעי שיהא כל הלילה, ומדוע באימורין אם הורידן מע"ג המזבח בסוף הלילה קודם אור הבוקר מפסיל בזה יעו"ש. ונראה דכתיב לא ילין לבוקר זבח חג הפסח, ועל אימורי פסח קאי כפירוש התרגום וכן בפסחים נ"ט וכתיב לבוקר משמע דעל המתנה לבוקר אף בשעה קלה מפסיל דלא כתיב עד בוקר ודו"ק. ויתכן משום דבירושלמי ריש ע"ז עו"ג ותרנית היא דכתיב לא ילין חלב חגי כו' וכתיב בעו"ג הביאו לבקר זבחכם, לכן כיון שנמשכו ישראל אחרי עו"ג בעגל

שחטאו קבוע לדורות החמירה תורה שלא ילין לבר ממדבחא אף שעה אחת בהמתנה לבוקר ודו"ק.

לא תבשל גדי בחלב אמו. מכילתא, יכול אף טמאה אסור להתבשל בחלבה ת"ל בחלב אמו ולא בחלב אדם, מכאן מוכח דלא כרבינו אהרן הלוי שאמר שחלב אדם הוא בכלל הטמאים ולוקה על חלבו, דא"כ קרא שלישי למה לי הלא הוא בכלל טמאה, ושיטת הרמב"ן שאומר שמותר לגמרי מן התורה ודאי דא"ש, דצריך קרא למעט דסד"א דבחלב המותר קפדא רחמנא, ולשיטת הרמב"ם ג"כ יש ליישב עיין הלכות מא"ס פ"ב ה"ג ובהרב המגיד שם.

שם במכילתא, ר' עקיבא אומר אינו צריך אם גיד הנשה כו' בב"ח כו' דין הוא שיש בו בבל תאכל לא אם אמרת גה"נ שאיסורו קודם מ"ת תאמר בב"ח כו' הרי נבילה תוכיח שאין איסורה קודם מ"ת כו' לא אם אמרת בנבילה שכן שהיא מטמאה במשא, [ולא אמר גיד הנשה יוכיח, הצד השוה שבהן שאסורים בבל תאכל, משום דאיכא למיפרך מה לגיד ונבילה שכן לא היה להם שעת הכושר לאכילה, דנבילה היה אסורה מקודם משום אמה"ח ואינה זבוחה, לכן לא יליף במה הצד] חלב ודם יוכיחו שאין מטמאין במשא כו' הם יוכיחו על בשר בחלב אעפ"י שאינו מטמא יהא אסור באכילה [וכיון דאתי מתלתא אם לא הדר דינא לא פרכינן פירכא כל דהוא רק קולה וחומרא, ולכן לא מצינין למיפרך מה לכולהו שכן לא היה להן שעה"כ, דאין זה רק פירכא כל דהוא. והא דיליף איסי לקמן וקא פריך מה לערלה שכן לא היה להם שעה"כ וחשיב לה פירכא גמורה, משום דתמן לא היה לאיסור ערלה מעולם לבוא להיתר והאיסור חל מעיקרו משא"כ בנבילה לא היה איסור נבילה מעיקרו רק שהיה אסור משום אמה"ח ובשר מן החי, והיה מצי להיות היתר ע"י שחיטה, אם כי זה סברא להיות מפני זה שינוי בדין ועיין רש"י פ"ק דבכורות דף י' ע"א ד"ה לדידי נמי כו' אבל שור הנסקל כו' לא היה לו שעה"כ אפילו קודם לכן דבהמה בחייה בחזקת איסור עומדת, אך אין זה רק פירכא כל דהוא] לא אם אמרת בחלב ודם שכן חייבין עליו כרת כו' [וא"כ תו אם תאמר גיד ונבילה יוכיחו הוי הדר דינא ואף בתלתא אם הדר דינא פרכינין כל דהוא וכמו שפירש ריש לקיש בפרק כל הבשר (חולין דף קי"ג ע"א) ודו"ק] ת"ל לא תאכלנו כו' וכפי הנראה שלזה כוון ריש לקיש באמרו חדא מתלתא אי הדר דינא ואתי במה הצד פרכינין כל דהוא, דלדברי איסי אין צורך לזה, רק ליישב דברי ר' עקיבא ודו"ק בכ"ז.

שם ר' שמעון אומר מפני מה נאמר בג' מקומות כנגד שלש בריתות שכרת הקב"ה אחת בחורב ואחת בערבות מואב ואחת בהר גריזים והר עיבל. עיין סוטה דף ל"ז ע"ב ר' שמעון

מוציא הר גריזים כו' ומכניס אוהמ"ע שבמדבר, לכן העיקר כגירסת הילקוט ר' ישמעאל, ורי"ש לטעמיה דכללות נאמרו בסיני ופרטות באוהמ"ע חדא ברית הוי יעו"ש.

שם רבי אומר או מכור לא תבשל כו' אמרה תורה כשתמכרנו לא תבשלנו ותמכרנו. הנה לפי גירסא זו א"ש מה דקאמר הגמרא בכריתות דף כ"ד, דהא רבי דס"ל איסור חל על איסור וה"מ איסור חמור על איסור קל, אבל איסור קל על איסור חמור לית ליה, וכתב רש"י לא אתפרש לי היכא, ולפ"ז ניחא, דלפי מה שפירש הרמב"ם בפירושו למשנה דכריתות, דלמ"ד אין איסור חל על איסור בבשר בחלב לא מתסר בהנאה כיון דליכא איסור אכילה יעו"ש, א"כ הכא דמתסר בהנאה למוכרו לעו"ג כשמבשל נבלה, א"כ אתי איסור דבשר בחלב וחייל על איסור נבלה, אלמא דאיסור חמור חייל דהוא חמור שכן בפני עצמו אסור בהנאה, דאם לא היה חל לענין איסור אכילה לא היה חל לאיסור הנאה, דהנאה ואכילה בני ענין אחד הוא, תדע דלא לקי כשאוכל בשר בחלב שתים, אחד משום אכילה ואחד משום הנאה, ולרמב"ם לא לקי על כל הנאה כלל וכלל, לבד במוקדשין דהקדש ממונא דגבוה הוה, וממונא לא שייך שיהא אין איסור חל על איסור כיון דממון הוא, ובודאי אסור להתהנות מממון דחבריה, דאטו משום דממונא דגבוה הוא גרע אתמהה, וכיון דאיתוסף איסור הנאה הוי איסור מוסיף במוקדשין, וזה ביאור נפלא בס"ד לנקודה הנפלאה של הרמב"ם שם שקיצר באמרים כדרכו, ועיין טעם המלך ופתח הבית והנלע"ד כתבתי. והך סוגיא דגמרא הוי ניחא, רק בגמרא חולין מוכח דלא גרסינן רבי עיי"ש, ואפשר דצ"ל דבי ר' אלעזר תנא [פירוש אליבא דרבי] ודו"ק בכ"ז.

ומזה משמע קצת דלא כשיטת הרמב"ן החדשה בחידושיו לע"ז המכונה מעשי צדיקים, דמכירה אינו איסור כלל מן התורה, רק הטעם דכתיבא או מכור לנכרי, היינו מדכתיב שיוכל למוכרו, אלמא דאיהו בעלים דממונא דיליה נינהו, וע"כ דשרי בהנאה עכ"ד. ולשון לא תבשלנו ותמכרנו, ע"כ פירושו דאיהו איסורא דאסור למוכרו ודו"ק. ומהא דריש פסקא, לכלב תשליכון אותו ככלב וכו' ת"ל לא תאכלו כל נבלה כו' ומה נבלה כו' הרי היא מותרת בהנאה, נראה דאין ראיה, דתמן פירושו או אינו אלא כמשמעו פירוש וכלב של הפקר קאמר ודו"ק.

ויספר לעם את כל דברי ד' ואת כל המשפטים. דע דבני נח הוזהרו על הדינין, ושיטת ראשונים דהוא נמוסים שדעת האדם נותן עליהם, אבל לכוף ולרדות על חוקי התורה וגדריה הוא רק מצד שכל ישראל ערבים זה בזה, ואם יעבור אחד הוא מזיק לחבירו ולהכלל כולו, בזה יש לב"ד לכוף ולשפוט העובר את מצות השי"ת דבלא זה אין זה מהראוי שיתערב אחר במה שיש להאדם עם קונו, לכן מקודם אמרו כל הדברים אשר

דבר ד' נעשה ולא קבלו עדיין המשפטים, אבל כי זרק הדם על העם להכניסן בברית וכמו דאמרו במכילתא יתרו, אמר להם הרי אתם קשורים ענובים ותפוסים, וזה ספר הברית שכרתו כל ישראל יחד, לכן אמרו כל אשר דבר ד' בין הדברים בין המשפטים נעשה, שהעובר מצות ד' הוא גדר בין אדם לחבירו שמזיק להכלל ודו"ק.

ויזבחו זבחים שלמים לד' פרים. בריש חגיגה אמר דהוו שלמי חגיגה ע"ש ויחוגו לי במדבר רש"י, ובזבחים דף צ"ז ע"ב וכן במנחות אמר שלמי צבור נמי כתיב בהו ויקח משה חצי הדם וישם באגנות, וכפי הנראה דלאו שלמי חגיגה הוו דהוי קרבן יחיד רק דאתו בכנופי'. יעוי' תמורה י"ד. ונראה דתלוי בהך פלוגתא דתנאי בזבחים דף קט"ו ע"ב דתניא וגם הכהנים הנגשים אל ד' יתקדשו ריב"ק אמר זו פרישות בכורות ר' אומר זו פרישות נדב ואביהו כלומר לא נקראו כהנים בכורים רק נדב ואביהוא שנעשו בסיני כהנים כו' הנגשים כו' להקריב קרבנות, לכן למאן דאמר דהיו בכורים היו קדשים קלים והיו נאכלים לישראל ולכן כתוב ויחזו האלודים ויאכלו כו' אבל אם נאמר דהן נדב ואביהוא א"כ היו שלמי צבור קדשי קדשים והיו נאכלים לכהנים בני אהרן וכמו דמצאנו שלמי צבור בלא לחם בעצרת שנאכלין לכהנים וברור בס"ד.

חגיגה דף ו' ואי ס"ד עולה שהקריבו כו' עולת תמיד הוי מי איכא מידי דמעיקרא לא בעי הפשט ונתוח ולבסוף בעי, פירוש דאם עולת ראיה הוי הלא הוי קרבן יחיד וכשר אם הקריבו בבמה הגם דלא יצא י"ח יעוי' ירושלמי סוף פ"ק דמגילה גבי שלמי חגיגה כן ובבמת יחיד סבר רב סוף זבחים דגם עכשיו לא בעי הפשט ונתוח ובסיני דין במה הוי אבל עולת תמיד דהוא קרבן ציבור ליכא בבמה כלל יעוי' בזה ודו"ק היטב.

וחצי הדם זרק על המזבח, וזרק על מדבחא לכפרא על עמא, אונקלוס. ובאמת כן אמרו בזבחים פרק דם חטאת זאת התורה לעולה מה עולה טעונה כלי אלימא וזרק בשלמי צבור נמי כתיב בהו ויקח משה חצי הדם וישם באגנות, וע"כ דמפרש כהתרגום דזרק זה הדם ג"כ על המזבח, אם כי בכריתות ויבמות אמר הגמרא דהזאה הוי וישראל נכנסו לברית בהזאה, אולם למה דאמר פ"ק דמגילה בירושלמי דלמ"ד שלמים לא קרבו בני נח, הא דכתיב ויזבחו שלמים, פירוש שלמים בלא נתוח ובלא הפשט, א"כ קושיית הש"ס לא קשיא מידי, דרק מעולה יליף דבעי מזרק דכולהו עולות הואי, אולם שמואל משום ר"א ור' אליעזר סבר דיתרו בא קודם מתן תורה וקריעת י"ס שמע ובא, וכתיב ויקח יתרו כו' עולה וזבחים וסבר דשלמים הקריבו בני נח, א"כ שפיר מקשה, וכמו דמפורש ירושלמי שם ובש"ס פרק פרת חטאת (זבחים דף קט"ז) ודו"ק.

והתורה והמצוה אשר כתבתי להורתם, אשר כתבתי לא יתכן על התורה והמצוה ועיין רשב"ם, ונראה דאלמלא נתנה תורה היו למדין צניעות כו' גזל מנמלה כו' (גמ' עירובין), לכן אמר אשר כתבתי בספר הטבע אשר יצרתי שזה ספר של השי"ת היוצרה, ולפי דברי ריש לקיש בריש ברכות, הכוונה על אשר כתב השם בנשמות כלל ישראל שכל אחד קיבל חלקו מסיני והוא כתוב על לוח לבם חרותה במקור נשמותיהם כל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש וזהו גמרא ודו"ק.

והנה בברכות דף ה', אשר כתבתי זה נביאים וכתובים, פירוש דאמרו בנדרים פ"ג ברוב חכמה רוב כעס, שאלמלא חטאו ישראל לא ניתן להם אלא תורה וספר יהושע בלבד כו' הרי הנביאים וכתובים נאמרו כשחטאו ישראל, א"כ קודם שחטאו לא היה ביכולת הכתב להראות לשום נברא שידיעתם מכרחת הבחירה, רק אשר כתבתי השי"ת בעצמו שידיעתו אינה מכרחת להבחירה כדברי רבינו הרמב"ם שידיעת השי"ת אינה כידיעת הנבראים שהיא עצמותו ואינה מתוספת עליו ודו"ק.

תרומה

ויקחו לי תרומה מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי. פירוש מאת כל איש ולא מאת כל אשה, שמאשה שיש לה בעל אין מקבלין גבאי צדקה דבר מרובה כדתניא סוף ב"ק דף קי"ט, ובפ"ק דשקלים דריש לזה על תרומת שקלים, ונשים וקטנים אין שוקלין ודו"ק.

בשמים לשמן המשחה ולקטרת הסמים, עיין רמב"ן וראב"ע, ובאמת גוף הדבר פלא די"א סממנים נאמרו למשה מסיני, ובקרא בתשא לא נאמר לפום פשטיה דקרא כפי מה שפירשו הקדמונים הראב"ע ורשב"ם רק שלשה סממנים וחלבנה עד כי הרמב"ן אמר שהסממנים שלא נתפרשו אין פירושן מי המה רק מדבריהם. ולדעתי נראה עפ"י מה דאמר בריש יומא דקח לך סמים פירושו משלך, והוא שיהיה משל משה, לכן נראה לי דשלשה סמנים נטף ושחלת וחלבנה ולבנה הם היו משל משה, והשאר שלא נתפרשו רק בע"פ למשה מסיני היו משל ישראל, והמה היו נקראים בשמים, ולכן אמר וזאת התרומה אשר תקחו מאתם הוא מאת בני ישראל בשמים לשמן המשחה ולקטרת הסמים שהיו משל משה. ולפ"ז יתכן דהבשמים שהיו משל ישראל גם לשמן המשחה לא נזכרו בכתוב רק נאמר למשה בסיני ולא נמסר לחכמים מה הוא משום דלא היו עושין רק של משה וכולו קיים לעתיד לבוא, וזה מחוור מאוד בפשט הכתוב. והקבלה והפשט תואמים יחדיו להך מ"ד דקח לך משלך ודו"ק.

וכן תעשו. בגמרא. אין מוסיפין על העיר ועל העזרות אלא במלך ונביא וכ"ג ואורים ותומים כו'. ובתוס' ד"ה וכן תעשו לדורות ועוד אע"ג דאהרן היה בבנין משכן וכי נשאלו באורים ותומים לעשות משכן, הלא קודם שנתכהן אהרן נעשה המשכן עכ"ל. ודבריהם תמוהים דהא הקידוש לא היה בעשיית המשכן רק במשיחתו וגדולה מזו כתבו תוספות בע"ז ל"ד גבי משה במה שמש ז' ימי המלואים, דכל ימי המלואים לא היה רק קדושת במה, וכן אמרו בשבת דף פ"ח דלא נפסל ביוצא עד שמיני למלואים מפני שקדושת המחיצות והמשכן בכלל לא היה עד יום שמיני שהקימו ולא פרקו ואז כבר היה האו"ת על אהרן מז' ימי המלואים, יעו"ש ראשון לאכילת קדשים וברש"י שם ודו"ק. אמנם מה דאמרו בגמרא ובירושלמי שמשתי לחמי תודה אחת נאכלת ואחת נשרפת עפ"י נביא תמוה, כיון דחושבים לקידוש מקדש מצוה לדורות ולתוספות העיר, א"כ אין נביא רשאי לחדש דבר מעתה. ויעוין רמב"ם שכתב דילפינן דאחת מהם נאכלת ואחת מהם נשרפת רק שהנביא חידש איזו נאכלת יעו"ש.

ונראה לדעתי דכמו דאמרו בפ"ק דיומא דכאשר עשה ביום הזה צוה ד' לעשות אליכם לדורות ביוהכ"פ דומיא דמילואים, ואמר דנכנסו מים תחת דם, כן הכא הגם דלדורות העיר מתקדשת בתודה והעזרה בשירי מנחה דברים הנאכלים בהם, כן המשכן נתקדש אז בשני חטאות חטאת דאהרן וחטאת דישראל בשמיני למילואים, רק לדורות שאין חטאת באה נדבה ילפינן למנחה דבר הבא בנדבה, והאחד מהם היה נאכל והאחד מהם נשרף, שעגל בן בקר דאהרן נשרף, ושם וברש"י, שלא מצאנו חטאת חצונה נשרפת אלא זו בלבד ושל העם היה נאכל, א"כ לדורות נכנסו מנחות תחת החטאות ותודות בעיר תחת החטאות רק שאיזו מהן נאכלת, זה עפ"י נביא ולזה כוון רמב"ם ודו"ק. ובפירוש הר"ח דתודות ממלואים ילפינן כונתו משמיני דמלואים, והרשב"א לא פירש בדבריו כן ותמה עליו יעו"ש.

ודע דאמרו דבעי נביא ואו"ת, ובירושלמי תני תמן אם יש נביא או"ת למה אני צריך אשכח תני ר' יהודה אומר צריך או"ת. נראה דטעמו משום דאמרו בפרק בא לו ביומא דף ע"ב דאעפ"י שגזירת נביא חוזרת, גזרת או"ת אינה חוזרת ולכן היה צריך או"ת שלא יהיה חוזר ודומיא דמשפט וקדשתו לעולם ודו"ק. וא"ש דבירושלמי פרק בא לו אמר אורים כו' ותומים שהן מתמין דבריהם, שבעת שהיו ישראל תמימין היו מכונין להם הדרך שכן מצאנו שבדו להן בגבע בנימין אמר ר' יודא ח"ו לא בדו להם כו' שבראשונה אמר עלה ול"א נתתיו כו' הרי דלתנא דחוזר כמו גזרת נביא, א"כ למה צריך או"ת, ור"י לטעמו דאינו חוזר לכן צריך או"ת ודו"ק.

ונראה לדעתי, דמעלת משה שנתנבא בזה הדבר שדבריו אינם יכולים להתבטל וזה מנצחיות התורה וגם גזירתו אינו חוזר, לכן כשיצאו למלחמה לא נמלכו באו"ת ויעוין סנהדרין י"ו בזה [וכל מלחמותיו של מצוה] ולכן נאמר בשל תורה זה הדבר, וכשהיה משה לא היה צריך או"ת לקדוש המשכן, דנבואת משה הוא כמו אורים ותומים ודו"ק כי הוא ענין נפלא בס"ד.

ושם בירושלמי, אח"ז א"ר אבוה איתפלגין ר"י ור"ל ח"א בונין ואח"כ מקדשין פירוש הקרבנות כו' מ"ד כו' כולו הן עולות. פירוש שהמחיצות עולות אעפ"י שנחרבו דקדושת המחיצות לא בטלה, והיינו, דאי בעי או"ת הלא בימי עזרא לא היה או"ת ורק לזכר בעלמא עביד, וקדושת המחיצות היו לעולם, אבל ממלך לא קשה ליה דנחמיא היה במקום מלך וכמו שפרשו הקדמונים עליו מלכך יבוא לך, ודלא כשיטת אבא שאול דנחמיה לא היה מלך ודו"ק.

הנה בארון לא נצטוו על זהב טהור רק ארון וכפרת, אבל הזר והבדים אם כי לא יסורו ממנו, אינן רק זהב לא טהור. והוא כי הטהרה הוא ההכנסה לכור לצורפן וכמפורש בירושלמי דשקלים פ"ז הל' ג' ונמצא דההכנסה לכור הוא כמו עבוד בעור, לכן הארון עצמו הוא כמו עור הקלף שכותבין עליו תפילין שצריך עבוד לשמה. אבל הזר זהב והבדים המה כעור הבתים שלשיטת רמב"ם אין צריך לעבדם לשמה משום שהעבוד אינו מוכרח כמו שמפורש בבאורי הגר"א, לכן לא היה צריך להתיכן לשם ארון העדות. והכרובים לא הי' צריך לכתוב שהם של זהב טהור כיון שהם מקשה מגוף הכפרת והכפרת היה זהב טהור א"כ גם הכרובים הם זהב טהור כמו"ש רבינו בפ"ג הל"י מהלכות בית הבחירה גבי נרות המנורה יעו"ש.

בטבעות הארון יהיו הבדים לא יסורו ממנו, ואמרו ז"ל המסיר בדי ארון לוקה. והנה במזבח כתיב והיו הבדים בשאת אותו, וכן בשולחן, משא"כ בארון הבדים הם קבועים בו תמיד הלא דבר הוא. ונראה עפ"י מדרש שהארון רומז לכתר תורה שהוא מונח לכל הרוצה ליקח, והנה הת"ח צריך סעד לתומכו שיהא עשיר מטיל מלאי לכיסו וכתודוס איש רומי ובזה תורתו מתקיים, וכן אמרו ז"ל גם על הארון ביומא דף ע"ב כתיב ועשית כו' מכאן לת"ח שהצבור מצווין לעשות מלאכתו, ולזה באו הבדים שלעולם הבדים הם המחזיקים בה, הם הסומכים ידי הת"ח שהוא הארון לעדות ד' ותורותיו, ומהראוי שיהיו תמיד אוחזים בארון הברית לא יסורו ממנו וכמו שהפליגו רז"ל בירושלמי פ"ז דסוטה לא למד ולא לימד לא שמר ולא עשה ולא היתה בידו להספיק וכו' לכן באו הבדים קבועים בו תמיד. (ומצאתי באלשיך).

וע"ד המושכל. הנה נודע שיטת רמב"ם דצריך להדליק הנרות גם ביום שזהו בכלל הטבת הנרות לדידיה, ושיטתו מושכלת, דכמו שאמרו ז"ל וכי לאורה הוא צריך כו' ולהראות כי הוא אין צריך להאיר רק שזה חוק דתיי הוצרך להדליק גם ביום, כמו שההדלקה ביום אינו להאיר כן ההדלקה בלילה שלשניהם ענין אחד, כן הארון שהוא נושא את נושאיו (סוטה דף ל"ה) ואין הבדים לשאת אותו שהוא נושא את עצמו כי הוא משכן כבוד הנושא העולמים, לכן צוה כי הבדים בל יסורו ממנו להורות כמו שאין ענין להבדים בעת היותו מונח באוהל מועד, ככה בשעה שנושאין אותו על הכתף אין זה ענין הנצרך להכבוד הנשוא כביכול, לכן לא יסורו הבדים ממנו תמיד כמו שהנרות בהיכל דולקים תמיד ודו"ק.

ואל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך. הנה כל הכלים עשו במקדש שני לבד הארון, כי הלוחות נגנזו והלוחות מעכבים הארון ובקדשים כל מקום ששינה הכתוב לעכב, לכן תנא ביה קרא דאינו ארון עד שיותן בו העדות, וכיון שבמקדש שני לא היו בו לוחות לא היה ארון ודו"ק. ויפה כתב רמב"ם שאם נשבר הארון צריך לעשותו מחדש שכ"ז שיש לוחות הוא מ"ע לדורות.

ויתכן כי הכתוב שאח"ז ונועדתי לך שם וכו' הוא מאמר המוסגר, ואת כל אשר אצוה אותך הוא סיום המאמר, ואל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך את כל אשר אצוה אותך אל בנ"י, שכל הס"ת יתן בארון או מצד הארון כמו שאמר בסוף וילך ועיין ב"ב יו"ד ודו"ק. ולר' יודא דארון באמה חמש טפחים וס"ת מונח אבראי בדפא דהוי נפיק מני' א"ש דמתחלה אמר ונתת אל הארון את העדות כו' המה לוחות העדות בארון ואח"כ יכסהו בכפורת ונתת הכפורת על הארון כו' ואמר ואל הארון מבחוץ תתן את העדות אשר אתן אליך זה הס"ת שנקרא עדות כמו שאמר בוילך לקוח את ס"ת הזה ושמתם אותו מצד כו' והי' בך לעד כו'. וזה מבואר בירושלמי שקלים פרק ו' יעו"ש.

ונשא בם את השולחן. במזבחות ובארון לא כתב רק לשאת בשאת כו' וכאן כתב ונשא בם, פירש שמצוה לישא את השולחן אף שלא לצורך בהיותו במקדש להראותו לעולי רגלים ראו חבתכם לפני המקום, ומשו"ה לא הוי כלי העשוי לנחת כמו"ש סוף חגיגה ויעוין תוספות שם ודו"ק.

ועשית מנרת וכו'. בפרק שתי מידות דף פ"ח פליגי תנאי אם נרות באין מן הככר, ובמלקחים ובמחתות מודו כ"ע יעו"ש, ומפרש תמן טעמו יעו"ש. וטעם של התנא דסובר דאין נרות מן הככר, נראה, משום דבראש ויקהל כתיב ואת מנורת המאור ואת כליה [מלקחים ומחתות] ואת נרותיה ואת שמן המאור, אפסקיה קרא לכלים קודם נרות

המערכה, ושמע מיניה, דכמו כלים הן דברים שהן חוץ לככר, כן הנרות הם דברים שחוץ לככר, ולכן בכ"מ כתיב לקמן סוף ויקהל תרי זימני, דעשייה היה הנרות קודם למלקחים ומחתות, ורק משה שנה בפעם אחד להודיעם שאין הנרות מן הככר, ולכן לא כתוב ואת כל כליה כמו דכתיבא גבי שולחן ומזבח ולקמן במנורה, משום דהיכי דכתוב בסוף כתיב ואת כל כליה כמסיים הדבר, אבל כאן שכתב אח"כ הנרות לא מצי לכתוב כל כליה ודו"ק.

גביעים כפתורים ופרחים היו ארבעים ושנים ואחד מהם מעכב וכשהיא באה של זהב, אבל אם של שאר מתכות אין עושין גביעים כו"פ, הלכות בה"ב פ"ג. ונראה דמרמז נגד שם מ"ב ואין מוסרין אותו אלא למאן דלא מיכול מבר נש כלום כדאמר בירושלמי פרק אמר להם הממונה הלכה ז' ולכן כשהם עניים שעושין מנורה של שאר מתכות אינה באה גביעים כו"פ, שאז אינם ראוים להיות רגילים בשם מ"ב וזה רמז נאה ודו"ק.

והיה המשכן אחד. יתכן שלא הפרידו הלולאות מהקרסים אף בשעת מסעות וכן להאוהל שע"ג ודו"ק.

ומכסה עורות אלים מאדמים ומכסה עורות תחשים. פליגי ר"י ור"נ אם מכסה אחד היה או שני מכסאות. ונראה דכמו שהיו מחיצות טרם בוא אל הדביר, כן היו הכיסוים מלמעלה. והנה המשכן הוא היכל והיה אחר זה החצר והיו שני מחיצות קודם בואו לפני ולפנים הוא הקודש הקדשים, היכל וחצר, כן סבר שעל יריעות שש כו' שהיו חופפים על הארון מלמעלה ועל הכרובים מקום משכן הכבוד, היו חופפים היריעות הנקראים משכן וקרסים נראים ככוכבים כמו שהיה חופף הפרכת על הכרובים, ולמעלה היו שני מחיצות מכסה יריעות עזים הוא האוהל, ומכסה העורות תחשים מלמעלה שני מכסאות, ואולם מצאנו דפליגי תנאי אם קדושת היכל ואולם חדא מלתא היא, ובריש עירובין אמר לר' יהודה דסבר דקדושת היכל לחוד ואולם לחוד, א"כ היה שלש מחיצות היכל, זה מקום השולחן המנורה במשכן, ואולם במקדש זה מקום הפנוי במשכן, ועזרה הוא החצר. לכן סבר דשני מכסאות היו והיו למעלה שלש מחיצות מכסה האהל ואלים מאדמים ומכסה תחשים ודו"ק.

ולמ"ד מכסה אחד היו פירש אבא מארי ז"ל מכסה עורות תחשים מלמעלה על המעלה שהמקום שלהם היה על גג שעל הארון, וזה מלמעלה שמכוון נגד קודש הקדשים היה מכסה תחשים. ולכן בבמדבר ומשמרת בג' מכסהו דמכסה אחד היה ודו"ק.

והנה בפסחים דף פ"ו אמר דגגין ועליות לא נתקדשו לבד [מגגו של] היכל שנאמר וגנזכיו ועליותיו כו'. ונראה המקור לזה ממשכן דאיקרי מקדש דמקום ההיכל היה מכוסה

ביריעות ארגמן ועזים כו' שזה נגד ההיכל, והחצר כולו שזה נגד עזרה היה מחיצות לבד בלא תקרה וגג, לכן במקדש לא נתקדשו שזה אינו מעיקר ההקדש. וכן מבואר טעמא דמה שאמרו פרק ב"ש (זבחים דף מ') שאם נפתחה תקרה של היכל לא היה מזה, דההיכל בעי להיות מקורה כמו שהיה המשכן אבל לא העזרה ודו"ק. ועיין רש"י ותוספות שבועות י"ז ע"ב דגג נתקדש וגרסי בגמרא וגגן, דאגג דלשכות קאי ודו"ק. וכן מבואר בספרי זוטא פ' נשא דר"י אומר גגו היה מקודש ממנו עיי"ש.

למשכן עצי שטים עומדים שנטלין דרך גדילתן סוכה מ"ה ודוקא בקרשים שהיו נפרקין במסעות זה מזה, אבל ארון ומזבח שהיו מחוברין תמיד לא היו עצים כדרך גדילתן לכן כתוב רק עצי שטים ולכן בסוכה בדפנות וסכך לא בעי דרך גדילתן וברור מאוד. ויעוין טור סימן תר"ל וב"ח שם.

וארבעים אדניהם כסף. יתכן דאמר בירושלמי שבת פי"ב דקרש שזכה להנתן בצפון כו', רואים אנו דצפון קדוש יותר מדרום ואדנים שהיו לצפון מוכרחים להיות בצפון, ואינם רשאים לשנותם לדרום משום דאין מורידין בקדש כדיליף מויקם המשכן ואת אדניו, אבל בדרום כתיב אדני כסף משום דרשאי לשנותן לצפון דמעלין בקדש ודו"ק.

הנה נחושת לא הוזכר במשכן רק בחצר ואדני המסך היו קדושים בקדושת המזבח, שהמסך היה לצורך עבודה שבעינין שישחטו השלמים ויזרקו בזמן שפתוח אוהל מועד, וצורך חוץ היה כחוץ דמי, אולם בקדושת הפרכת נסתפקו ביומא דף נ"ב אי קדושתו כבפנים או כחוץ ויעוין, אמנם העמודים היו מצופים זהב כבפנים, וזה שהיו מקדושת שניהם וכן כתב הראב"ע. ויעוין שבת קכ"ד ע"א לענין תוך הפתח דפליגי תנאי גבי עירוב ודו"ק.

צלע המשכן האחד. שם צלע לשון נקיבה. אך קאי על המשכן שהמשכן הוא אחד ומשכן לשון זכר כמו"ש והיה המשכן אחד, ופירשו, שיבריח המשכן בשעה שהוא אחד ולא הניחו בו הארון והמנורה עם השולחן והפרכת הבדילה בינתים, ובויקהל כתיב צלע המשכן האחת ודו"ק.

ועשית פרכת כו' מעשה חושב יעשה אותה, לפי שאין כאן הפסק בין קדשי קדשים להיכל במחיצה לכן הפרכת היה מעשי חושב לרמז על ההבדל אשר מצד פרכת זה לצד זה לכן היה ארי מצד זה ונשר מצד זה, לא כן במסך לפתח האהל ולפתח החצר היה מעשי רוקם שהיו המחיצות מבדילות בין הפנים לחוץ, ולכן נסתפקו מקום מחיצות גופייהו אי קדושת חוץ להן או קדושים כמו בפנים יעו"ש ביומא נ"א, ולכן הכהן הגדול שנקרא קודש קדשים ומעלתו היה שנכנס להקטיר קטורת לפני ולפנים אשר שם ההפסק

במעשה חושב לא במחיצה, לכן נעשה בגדיו האפד וחושן מעשי חושב, וכתונת ומצנפת ואבנט שבהן שוה לכהן הדיוט אשר זה יורה על ההגשה למזבח אשר עומד בחצר נעשה מעשי רוקם ודו"ק.

והבדילה הפרכת לכם בין הקדש ובין קדש הקדשים. יתכן שכוון ע"ד מה שאמר בדברי הימים ויבדל אהרן להקדישו קודש קדשים כו'. וזה שאמר כי הפרכת הוא יבדיל לכם בין הקודש ובין קודש הקדשים, שאהרן שמצוה לבוא מפנים הפרכת הוא קדש קדשים, אבל מי שהוא קדש לבד אסור לבוא מבית הפרכת, וזה שאמר והבדילה כו' לכם או והבדילה לכם, שמצד הש"י השוכן בין הכרובים אין הבדל כי הוא מלא כל הארץ כבודו רק מצדכם הוא הבדל. ודו"ק.

ועשית את המזבח כו' חמש אמות אורך וחמש אמות רוחב ושלש אמות קומתו רבוע יהיה המזבח. הנה דעת ר' יוסי בזבחים נ"ט שגבוה עשרה ומשפת סובב ומעלה היה גבוה שלשה, ונראה דאשטח זה קפיד רחמנא שיהא המזבח רבוע, במשך גובהו שלשה וזה משפת סובב ומעלה, וזה מקום המערכה דאמר בדף נ"ד ובתוספות שם ד"ה רב אמר בבנין כתבו כן דלא קפדינין על רבוע רק במקום המערכה לא למטה ודו"ק. ולכן אם נפגם בסידא גם כן פסול המזבח וכמו"ש בתוספות סוכה דף מ"ט [ויעוין שכתבו דילפינין ריבוע דקרן ממזבח] ופליגי תנאי בפ"ק דחולין דמ"ס בטפח ומ"ס בכזית, מר משער במידה ומר משער במידי דאכילה, והיינו דפליגי בפלוגתא אם המזבח דומה לשולחן או לבית המטבחים דבזה פליגי אמוראי אם יש הפשט ונתוח במזבח בזבחים דף פ"ה יעוין הגירסא בש"ס ווילנא החדש ודו"ק. מש"ה כתב רחמנא רבוע יהיה, דמידת ארכו ורחבו אינו מעכב אך הריבוע מעכב. ועיין שם בסוגיא ודו"ק.

וכן לפאת צפון וכו' ולכתף השנית חמש עשרה כו'. לא כתוב אמה, שלא נמדד באמה רק שכוונו למידת פאת נגב, וכן כיונו למידת הכתף, אבל בסממנים כתיב בד בבד שלא יניח משקל כו' (בריש כריתות). ובזה מדויק מה דבמשכן כתוב מדה אחת לכל היריעות, פירוש שלא מדדו באמה רק יריעה אחת ואח"ז מדדו ברוחבה ואורכה לכל יריעות המשכן, אבל באהל שהשש יריעות היו צריכים להיות מעבר שלפני הפרכת והיריעה הששית נכפלת על המסך שלא היו שם קרשים והפתח אין קדוש כמו תוך המשכן כמו שביארתי לעיל, שאדני המסך היו נחושת, לכן לא היה רשאי למדוד חדא עם חברתה רק מדד כל אחת בפ"ע, לכן כתוב מדה אחת לעשתי עשרה יריעות שכל יריעה נמדדת בפני עצמה באמה. ודו"ק.

יומא דף ל"ח, עמד הוא וכרכה אמר להן הטילוני לים כו' חוץ משערי נקנור מפני שנעשו בו נסים וי"א מפני שנחושתן מצוהבת היתה. ונראה הא דלא ניחא ליה בתירוץ קמא כדאמר בפרק הכונס אמר כך מקובלני מב"ד של שמואל הרמתי כל המוסר עצמו למות על ד"ת אין אומרים דבר הלכה בשמו כו' ויסך אותם לד' דאמרינהו משמא דגמרא, וכן כאן שמסר עצמו על דבר זה מפני זה לא היה ראוי להזכיר שמו ושלא להחליפם ודו"ק. וזה שאמר לקדושים אשר בארץ המה ואדירי כל חפצי בם, פירוש הגבורים אשר כל חפצי אני מוצא בהם ירבו עצבותם למה שאחר מהרו לילך ולשאול לסנהדרין, בל אסיך נסכיהם מדם ובל אשא שמותם על שפתי, אמנם על ת"ת דרבים צריך למסור עצמו למיתה ולסכן עבור זה ואדרבא נענש יהושע מפני שלא עסק בתורה בעת המלחמה ולכן משה שנתן נפשו על תורה של כל ישראל אמרו שלפיכך נקראת על שמו שנאמר זכרו תורת משה עבדי כדדריש במכילתא בשלח פרשא א' יעו"ש.

תצוה

ויקחו אליך וכו'. יתכן על פי דברי הראב"ע בפרשה בהעלותך שאעפ"י שאמרו כל דברות שנדבר הקב"ה עם משה לא היה אלא ביום שנאמר ביום דבר וכו'. בכל זה כשהיו הנרות דולקים היה כיום ודבר עמו בלילה, לזה אמר ויקחו אליך פירוש לצורכך שהאדם דעתו בהיר בעת האור וכמו אין אורה אלא שמחה, ולזה הוא לצורך הכנת נפש משה להדיבור שיהיה שורה מתוך שמחה, אבל חוקת עולם לדורותם מאת בני ישראל, שלדורות הוא חוק בלי טעם וגזירה היא מלפני, שכלום לאורך אני צריך והלא כל ארבעים שנה לא הלכו אלא לאורו וכו' ודו"ק. ומזה רמז למש"כ בסמ"ע דכשנרות דולקין מותר לדון בלילה.

ובזה יש לפרש מה דעשה שלמה חמשה מנורות ור"א בן שמוע אמר בפ' שתי הלחם דעל כו' ובכולם היו מדליקין דכתיב את המנורות ונרותיהם לבערם כמשפט ופשוטו שהיה מדליק בכולן ודלא כפירש"י דפעמים בזו ופעמים בזו ויעוין בילקוט מלכים דעל כולן היה מסדר רק בשל משה תחלה ויעו"ש טעם של שולחן וכיור ודו"ק. וכבר נאמר אצל דוד אביו שהניח זהב למנורות הזהב כו' משום דדריש שכיון שבמקדש שהי' רוחב עשר על שלושים אמה הי' מנורה אחת אם כן על כל החשבון הוא עשר פעמים שלושים הוא שלש מאה אמה וקומתו עשר אמה ולפי זה החשבון ההיכל שבנה שלמה היה ששים על רוחב עשרים א"כ עשרים פעמים ששים הוא אלף ושני מאות וקומתו שלשים א"כ הוא ג' פעמים ככה הוא שלשת אלפים ושש מאות א"כ היה מוכרח להיות אחד עשר

מנורות ולבד משה עשרה מנורות חמש מימין של משה וחמש משמאל של משה א"כ לפי החשבון היה צריך להיות עוד אחת רק שלא היה יכול היות יותר על צד אחד מעל הצד השני ובפרט לפרש"י דהדביר היה גובה עשרים א"כ לא היה רק מאה אמה יותר ולכן עשה גם שולחנות עשרה כי השולחן צ"ל נוכח המנורה וכזו כן זה וזה רק במקדש שלמה שהיה גלוי שכינה אבל במקדש שני שאינו רק חוק סגי באחת ודו"ק היטב.

ויקחו שמן זית. במנחות דף פ"ו מזיתו. ויעוין רש"י שם והנראה לפרש משום דגבי יין אמרו לא יביא יין מגיתו, ב"ב צ"ח, וכמו דפירש רשב"ם שם דכתיב הסך נסך שכר לד' ובתרגום על קרא דיין ושכר יזיר, מחמר חדת ועתיק הרי דשכר עתיק, ולכן בשמן כתיב שמן זית שהמצוה כל שהוא חדש עדיף טפי וזהו מזיתו שניכר טעם הזית בשמן וכמו שאמרו בעו"ג, דחמרי חדתא וענבי הוי חדא טעמא, וז"ב. ובזה מדויק לשון הכתוב בשופטים ט' החדלתי את דשני אשר בי יכבדו ולא כתיב בו משום דהשמן ניכר טעם הזית בו ודו"ק. ואולי משום דשמן זית אין דרכו לשתות וכמו דמשמע בריש כיצד מברכין אי דשתי אוזוקי כו' לכך כתוב בי.

וחשב אפודתו אשר עליו וכו' יתכן ע"ד רמז דאמרו אפד מכפר על ע"ז (זבחים דף פ"ח), ומחשבה אצל עו"ג הוי כמעשה כמוש"כ סוף פרק קמא דקדושין, וזה שאמר וחשב אפודתו וכו' כמעשהו (מצאתי להקדמונים).

ולקחת את שתי אבני שהם. הנה בשהם דחושן הוא למטה יוסף רמז שישראל נקראים על שם יוסף וכמו שאמר במד' שוח"ט מקרא אולי יחנן שארית יוסף. ודע דאפד מכפר על עו"ג שנא' אפד ותרפים וחושן מכפר על הדינין, לכן שהם מרמז ליושר הדעות המשובשות הטעה בשכל שזה גרם לעון עו"ג וישפה שהוא גמר החושן אבן האחרונה עליו מרמז להסרת העול והמרמה והאונאה שזה גורם לעוות הדין, וכמו שאמר בתו"כ על קרא דלא תעשו עול במשפט במדה ובמשקל כו' שהמודד קרוי דיין. לכן אמרו על ושמתי כדכוד שמשותיך חד אמר שהם שהוא הסרת ההטעה באלודות וחד אמר ישפה שהוא הסרת מרמה והעול שבין אדם לחבירו, לכן אמר [כדכד] כדין וכדין וזה שסיים הכתוב וכל בניך למודי ד' שילמדו הידיעה הברורה בהשגת אחדותו יתברך וכמו שאמרו בקרבנות לא נאמר אל ואלודים ושדי רק ד' שלא ליתן פ"פ לחלוק [סוף מנחות] ששם ד' אינו מתייחס לשום נמצא זולת הבורא היחיד לבדו וזה שהם ורב שלום בניך שיסורו מהם העול והמרמה שזה ישפה וזה כדין. ודו"ק היטב. ודע דכל השבטים צערו לאביהם במכירת יוסף ויוסף עצמו לא הודיע לאביו רק יוסף היה ירא מפני החרם, אבל בנימין

כבד לאביו ולכן שרתה שכינה בחלקו ולכן כשאבד ישפה מבנימין הראה להם השי"ת גודל מצות כבוד אב אצל דמא בן נתינה ודו"ק היטב.

ששה משמותם וכו' בירושלמי פרק אלו נאמרין אמר דבאבני אפד היה כתוב בן באבן אחד וימין באבן השני ודריש דכתיב ששה משמותם מקצת שמותם וכן בתרגום יהונתן, לכן היה כתוב בנימין על שתי כתפות האפד, ולזה אמר בברכות בנימין כו' ובין כתפיו שכן. וזה רמז נאה.

תרשיש ושהם. הא דכתיב בוי"ו לרמז דוהוא נער את בני בלהה ובני זלפה לכן נתחברו באבני אפוד ג"כ, דשוהם היה של יוסף. או דמרמז שהיה נותן הפסקה למשה בין דיבור ודיבור כמו שאמרו רז"ל, ולכן כאן שהשי"ן הוא סוף של תרשיש ותחלתו של שוהם ג"כ שי"ן, וכדי שלא לערבב האותיות אמר ושוהם וכמו שאמרו בירושלמי פרק כיצד מברכין גבי המוציא שלא לערב האותיות, ובפרק היה קורא גבי קריאת שמע יעו"ש ודו"ק. לכן בפרשת פקודי גבי עשייה לא כתיב בוי"ו עיי"ש.

ובגמרא מגילה כרשנה כו' תרשיש. כלום שמשו בב"כ לפניך דכתיב בהו תרשיש. תרשיש היה אבן של אשר דבנותיו היו נאות ונשואות לכהונה גדולה ועיין בספרי ברכה ומ"ר ב"ר פ' ע"א, וזה לימוד זכות על ישראל שהן היו מגדלין בת נאה בצניעות שתהא ראויה לכה"ג העובד במקדש, ואלו כשיש להן יפיפיה, הן מוליכות אותה ערומה.

תענית אף כנסת ישראל שאלה שלא כהוגן שמני כחותם על לבך כחותם על זרועך כו' דבר שפעמים נכסה ופעמים נגלה כו' על כפים חקותיך. הענין, דבקשה שיהיה בהמ"ק בנוי ושם נושא הכה"ג שמות השבטים בני ישראל לפני ד' לזכרון על לבו באבני חושן ועל כתפיו באבני אפד פתוחי חותם, ופעמים נכסה כמו בזמן החורבן, לכן השיב על כפים חקותיך וכמו שאמר באבות דר"נ פ"ד יש לנו כפרה אחת כמותה וזה גמ"ח, והוא על כפים בידים שגומלות חסד ודו"ק.

לזכרון לפני ד' תמיד, ולהלן על לבו לפני ד' תמיד. ביומא דף ו' פליגי תנאי על תמיד דגבי ציץ למאי נדרש עיי"ש, ובזה לא ידעינין למאי נדרש, וכפי הנראה דמרצה אף שלא בשעת הקרבה, רק דבזה היה ניחא מה שכ"ג היה מותר בכלאים במקדש עיין בספר ושב הכהן ע"ד זה בציץ, אולם אפשר דוקא שם ודו"ק.

ונתת אל חושן המשפט את האורים ואת התומים כו'. לא כתוב בו תמיד, שלא היה אורים ותומים בבית שני שהוא מהחמשה דברים שחסרו בו (סוף פ"ק דיומא) והוא שם המפורש. ולכן כתיב והיו על לב אהרן כו' ולא ונשא, כי בזמן ששם המפורש בחושן הוא בגדר ארון, שנושא את נושאיו ואינו משא כלל, אבל בלא או"ת כתיב ונשא אהרן

שמרגיש משא קצת, וכן דרשי ז"ל באבות דר"נ על קרא דואתפוש את שתי הלוחות ואשברם, והלא היו בידו ומאי שייך ואתפוש, רק שקודם שפרח הכתב מעליהן לא היו למשא, וכיון שפרח הכתב נעשו משא ותפש אותן כמי שתופס משא בידו יעו"ש היטב.

ועשית ציץ זהב כו' קודש לד'. יתכן דלא קאי על הציץ רק הבגדי כהונה מעכבין זה את זה, ונקרא מה שעל האפד והחושן עם הציץ כאחד, וזהו ראובן שמעון כו' יוסף בנימין שבטי ישורון קדש לד', וכמו שאמר קודש ישראל לד' ראשית תבואתה כו', ולכן אמרו בזבחים מ"ה דציץ אינו מרצה על קדשי עו"ג דרק על השבטים מכפר, ומשו"ה מרבה בספרי בהעלותך מככם כגר יהיה לפני ד' דציץ מרצה עליהם, ועיין תוספתא מנחות פ"ו, אבני שהם ואבני מילואים מעכבין זא"ז. ומפני זה אמרו יבמות דהעבירו בנות מדין לפני הציץ דלעו"ג הציץ אינו לרצון רק לפורעניות היינו משום דעליו כתוב דישראל קודש לד' אם כן הם החטיאו את ישראל בדבר פעור וחללו וטמאו קודש לכן נפרעו מהם ע"י הציץ ופשוט.

ולפ"ז השמות שבאפד על כתפות שמקושר להציץ הוא כנגד קשר דל"ת שבשל ראש, ושמות שבחושן הוא כנגד קשר של יו"ד שבשל יד והמה תפילין דמארי עלמא שנושא אותם הכ"ג במקדש לרמז שקשורים הם ישראל להשי"ת בלב וראש כביכול, ומש"ה כתוב גבי חושן ונשא תמיד, דעיקר של יד וכמו בתפילין דידן דשל יד מעכב של ראש, נמצא דשל יד הוא תמיד, ולכך באפד לא כתיב תמיד רק ונשא אהרן את שמותם כו' ודו"ק היטב.

ואולי משום זה אמר ריב"ל ירושלמי חגיגה פ"ב דהיה מתלבש בכליו רק בשבתות ויו"ט, משום דאז אין תפילין נוהג ולכן היה מתלבש בכליו כנגד תפילין ודו"ק.

ואבנט תעשה מעשה. כתב ואבנט תעשה ולא ואת האבנט תעשה משום דרמז שהיו עושים עוד אבנט של שש אם יכנס אהרן לפנים, כמו כה"ג ביום הכפורים שלאהרן היה רשות תמידי באופן הזה.

ולבני אהרן תעשה כתנות. בירושלמי יומא פ"ג רבנן אמרי שני כתנות לכל אחד ואחד כו'. לפ"ז הלא בפקודי כתוב והלבשתם כתנות וזה אי אפשר שילבש לכל אחד שתי כתנות דהוי יתור בגדים. ונראה דכאן משום דמסתברא טעמא היו עושין להם שתי כותנות משום דהכהנים צריכין לשתי בגדים האחת לעבודת הבקר להרמת הדשן ובגדים לעבודת התמידין כמו שפירשו על ולבש בגדים אחרים פחותין, לכן היו עושין להם שני חלפות בגדים וברור.

ועשית להם אבנטים ומגבעות תעשה להם לכבוד ולתפארת. יתכן למאן דאמר ביומא דף כ"ג דעבודה דהרמת הדשן לא צריכה רק שני כלים מדו בד ומכנסי בד ילבש, וא"כ האבנט ומגבעת היה רק לעבודות שאינן מן הפחותות כמו הרמת הדשן שכתב רמב"ם דלובש את הפחותין, וזה לעבודות שהן לכבוד ולתפארת, אבל מכנסים וכתונת שש צריך גם להרמת הדשן ומדויק לשון הפסוק ודו"ק.

והנה כל דבר שיש בו כבוד בהיותו לא יהיה בחסרונו פחיתות, אבל דבר שבהעדירו יהיה פחיתות לא יהיה בהיותו שלימות וכבוד. והנה בגדים אילו יהיו בהיותם כבוד, אבל על המכנסים בלבשו אותם אינם בגדי כבוד אולם בהעדרם הוא פחיתות, לכן כתב מיתה על המכנסים שאם לא ילבש אותם יהיה פחיתות וחייב מיתה, וזה כדברי הר"י דאורליינוס בסנהדרין בתוספות ובזבחים דף י"ז ע"ב, וחייב על ביאה ריקנית באהמ"ע בלא מכנסים, אבל על שאר ב"כ אינו חייב בחסרונם רק על עבודה משום זרות דאין בגדיהם עליהם אין כהונתם עליהם והוו כזרים, ולא על ביאה ריקנית באהמ"ע, עיין תוספות סנהדרין פ"ג ד"ה ולא משום כו' ובתוספות יומא ה' ע"ב ד"ה להביא ודו"ק.

ואת אהרן ואת בניו תקריב ורחצת אותם במים. הך רחיצה טבילה כמפורש בתו"כ, ולכן ואת פסקיה קרא, משום דאב אינו רוחץ עם בנו (פסחים דף נ"א יעו"ש).

ושחטת את הפר כו' פתח אוהל מועד כו'. הנה שי' רמב"ם ורש"י זבחים פ"ג דשלמים שנשחטו קודם שנפתח דלתות היכל פסולין משום דבהו כתיבא פתח אהל מועד. ופירושו דגבי עולה לא כתב בשחיטה פתח אהמ"ע רק גבי זריקה, לכן מדבריהם לא היו שוחטין התמיד עד שנפתח דלת היכל משום דלזריקתו היה צריך להיות פתוח ההיכל וכאן כתיב ושחטת פתח אהמ"ע. נראה דהראב"ע פירש הא דקדשי קדשים נשחטין בצפון להורות דמשולחן גבוה זכי והוא חלק גבוה כמו הלחם המונח בהיכל על השולחן בצפון, ולכן בקדשים קלים הנשחטין בדרום בעי להראות שהן קדשי גבוה וגם הן אימוריהן לגבוה סלקא ובשחטה קדשי קדוה"ג דלא יוכלו למפרקי, לכן נשחטין פתח אהמ"ע בזמן שהוא פתוח להורות דיש בהן חלק גבוה לכן כאן בשבעת המילואים דלא היה טעון צפון כמו שדרשו על קרא דראשון לצפון היה הפר חטאת שהוא קדשי קדשים ג"כ טעון לשחוט בזמן שדלת אהמ"ע הוא המשכן פתוח ודו"ק.

ואת בשר הפר וכו' חטאת הוא. הנה בשעת הזאת קדושת במה הואי. כמוש"כ תוספות בעו"ג ל"ג, רק דחטאת זה צוה השי"ת להקריבו בבמה אע"ג דאין חטאת קריבה בבמה, לכן כתיב חטאת הוא אחר הקרבה והשריפה להורות שאין שלא לשמו פוסל בו כיון דהוי אינו ראוי לעבודה כמו בעומר ריש מנחות דהוי כמו אשם שנאמר בו הוא לאחר

הקטרת אימורים זבחים ה' ודו"ק. ויעוי' שטמ"ק בכורות דף ד' בזה. או יתכן דהשתא כהנא שלוחי דרחמנא, דמי איכא דאיהו כו', אבל משה למ"ד דזר היה הוי שלוחא דידן רק שהיה שקול ככל ישראל וכצבור ולכן אין מחשבתו שלא לשמו פוסל דלתקוני שדרתיך ולא לעותי לכן כתוב חטאת הוא לאחר הקטרת אימורים ויעוין נדרים דף ל"ו ע"א עיי"ש היטב דלפי המסקנא דשלוחי דרחמנא נינהו נשאר סברת רב שימי בר אשי דיכול לאמר לתקוני שדרתיך כו' במפגל בקדשים ג"כ היכא דהוי שלוחא דידן וכמו שהי' במלואים ודו"ק.

ונתת על תנוך אזן אהרן כו' אזן בניו כו'. הנה בעשיי' כתוב כסדר אהרן ואח"כ בניו, ונראה דבספרי אמר בפ' קרח דלכן מקדשים ידיהם ורגליהם משום שלעבודה עובדים בידיהם ורגליהם שלכן לא יהי' חוצץ בין ידו לעבודה וכן בעי להיות עומד ברגלו על הרצפה בלא חציצה ובזה שוים אהרן ובניו לכן צוה עליהם כאחד אבל משיחת האזן הוא על מצות יתירות שנצטוו בהן כהנים וכל מצות השמעיות מיוחסות אל האזן (כמו אזן ששמעה על הר סיני) לכן יש מצות הרבה בכה"ג מה שאין בכהן הדיוט לכן פרט אזן אהרן לחוד ואוזן בניו לחוד. גם בהקבלה אינו דומה אהרן שהי' עולה להר סיני וכמה דברות דבר אליו ד' ודו"ק.

ולקחת אותם מידם והקטרת כו' דמשה היה במלואים במקום כהן והם כבעלים לכן הולכת אברים למזבח דבעי כהונה ופסולה בזר (ויעוי' משל"מ שחקר אם הוליכן זר אם נפסלו האברים מלהקריב) אמר ולקחת מידם שהוא ככהן יוליך האימורים להקריב למזבח, אבל להוליך בידם לקרב קצת למשה היו רשאין דהולכה שלא ברגל, לא שמיה הולכה והם הוסיפו דלא היו מושיטין ידיהם למשה לקרב לו להקטיר ואף הולכה שלא ברגל לא עשו, לכן אמר בצו ויקח משה אותם מעל כפיהם והוסיף על המצוה ודו"ק.

והנפת אותו תנופה כו' והיה לך למנה. הנה מנה יקרא דבר המתוקן כל צרכו כן במשלוח מנות צ"ל מבושלין כ"צ, לכן כאן שהסומכין היו אהרן ובניו הם היו בעלים מהקרבן וזכו בהקרבנות מחיים, אבל משה לא סמך שאין סמיכה אלא בבעלים והוא לא זכה בהקרבן מחיים רק כשנזרק ונקטר האימורים היה מנה כל צרכו, לכן כתוב והיה לך למנה, שאימתי יהיה לך כשהוא מתוקן ומותר לאכילה ומשולחן גבוה זכית בהחזה, דהיה צ"ל נקרב כמו שוק לגבוה לכן הניף אותו משה שאז היה הוא הבעלים בהחזה ודו"ק. ובמשנה פ"ק דביצה אין משלחין אלא מנות כו'.

את חזה התנופה ואת שוק התרומה אשר הונף ואשר הורם. הרמה הוא על דבר העולה למעלה ולכן אם יניף למעלה נקרא תרומה, והנפה הוא לצדדין כמו שעושין בנפיא לכן

נקראת נפה, וזה מוליך ומביא מעלה ומוריד כו'. אולם מצאנו על דבר השוה לחבירו ונתרומם באיזה מעלה, אשר יופרש ויובדל מחבירו נקרא תרומה, וזה תרומה מן הטבל, על הרמת מעלה שנעשה קודש, ומזה נקרא השוק תרומה שהורם במעלה משאר הבשר הנאכלין בכל מקום לבעלים וכאן נקטר, והחזה ושוק קדשו לדורות כל החזות ושוקין של השלמים, אשר ינתנו לכהן ומשולחן גבוה זכו אשר חלק שמים נתן להם והם אוכלים ובעלים מתכפרים, וכן נתקדשו בזה המורם מלחמי תודה ומורם מהלחם הבא עם איל נזיר. ושיעור הכתוב כך הוא, אשר הונף ואשר הורם מאיל המילואים, ואשר הונף ואשר הורם מאשר לאהרן ומאשר לבניו, וזה מסל המצות אשר אחד מכל מין נקטר לפני ד' והונף והורם, והמונף מסל המצות קידש לדורות המורם מלחם תודה ואיל נזיר והמצות היו באות כמו בקרבן שבתודה שלש מינים (משנה פ' התודה) ולחם חמץ לא בא מפני שאינו רשאי להקטיר ממנו כמוש"כ ואל המזבח לא יעלו לריח ניחוח, וכאן כתוב והקטרת על המזבח וכו' לריח ניחוח כו'. ודו"ק היטב.

ותרומה יהיה מאת בני ישראל מזבחי שלמיהם תרומה לד'. פירוש שאף משלמי צבור בעצרת אשר כשהמה חיין המה מורמין ומונפין בכולן לפני ד', בהם צריך להניף ולהרים החזה והשוק אחרי השחיטה, וזה כמו כונה שניה ותרומה יהיה, פירוש הרמה למעלה מזבחי שלמיהם אשר כולן לכהנים ועוד תרומתם לד' מן השלמים, אשר הם כולם בחייהם מורמין לד'. ועיין מנחות דף ס"ב פליגי רבי ורבנן ורבינא אמר שלמיהם רבויא הוא יעו"ש ובתו"כ דדריש קרא דשלמיכם יעו"ש ודו"ק.

ואכלו אותם אשר כופר בהם כו' לקדש אותם. הנה כל ענין המלואים היה שמזה נתחנכו לדורות וזכו בחזה ושוק מזבחי השלמים שיהיו כהנים אוכלים ובעלים מתכפרים [ועיין בתו"כ במכילתא דמלואים מבואר כל פרט ופרט], לכן היה ההוראה לדורות שיאכלו הקדשים הכהנים, אף אם לא יהיו מקריבים, וכמו כאן שהמקריב היה משה והכהנים אכלו המתנות כהונה, כן לדורות יאכלו כהנים בעלי מומין שקדושים בקדושת כהונה אף שאינם מקריבים, ולשון כהונה נאמר על העבודה וכמו שתואר כהן הוא שם עובד ממש כמוש"פ רש"י בקרא הכהן תחתיו מבניו. ולכן לעיל גבי בגדים כתוב והלבשת אותם כו' וקדשת אותם וכהנו לי, שהבגדים אינו רק לעבודה, הא בעלי מומין האוכלין קדשים מתנות כהונה אינן צריכין בגדים, אבל כאן גבי אכילה לא כתוב לכהן לי רק לקדש אותם שאף שאינם עובדים אוכלים בקדשי קדשים רק שקדושים בכהונה וכמו כאן שהמה לא היו המקריבים ודו"ק.

יומא פרק בא לו, ת"ש לא היו ישינים בבגדי קודש כו' הא מיכל אכלי, שאני אכילה דצורך עבודה כו'. מקרא מפורש הוא ביחזקאל ק' מ"ב ויאמר אלי לשכות הצפון לשכות הדרום כו' הנה לשכות הקודש אשר יאכלו שם הכהנים כו' קה"ק כו' בבואם הכהנים [בבואם באותן לשכות לאכול] ולא יצאו מהקודש כו' ושם יניחו בגדיהם כו' ועיין מצודות שאוכלים בבגדי כהונה. וכפי הנראה שצריכים שיהיה פתוח אל הגזרה הוא ההיכל, ולפני פתח אהמ"ע עיין זבחים נ"ה נ"ו דמסיק דוקא לשחיטה, דענין לפני אהמ"ע לא לאכילה, אפשר דעל המלואים ושאר קדשי שעה קאי יחזקאל, לכן בעי פתח אהמ"ע וכמלואים דמשה ודו"ק.

וזר לא יאכל כי קדש הם. לפי מה דאמרו בתו"כ פרשה אמור דזר שאכל בשר קדק"ד אחר זריקת דמים משלמין קרן לכהנים ולוקחין בדמיו שלמים, ולזה אמר כי אינן כמו תרומה שדמיהן לכהנים והתשלומין נעשים תרומה, לזה אמר שרק הם קדש ולא תשלומיהן. ויעוין פירוש ראב"ד שם. וכן כתוב בבכור קדש הם, שאין התשלומין נעשין קדש יעו"ש ודו"ק היטב.

ואם יותר מן הבשר כו'. לא הזכיר שלא יותירו כמו שצוה בכל הקרבנות, פשוט שלא יוכל אחר לאוכלו ואכילה גסה לאו מצוה לכן אין מהנימוס להזהירן ע"ז. ולכאורה יתכן לומר דבבמה אין איסור להותיר, והא ששנינו בסוף זבחים הזמן שוה בבמה, היינו שאם נותר אסור לאכלו, ותוס' כתבו בעו"ז דכיון שלא היו המחיצות קבועות דין במה היה להם ולכן לא היה אסור להותיר. ובפסח שאני שבארתי במק"א דדין קדשי מקדש היה במצרים שנתגלה שכינה והוי א"ש.

ובזה יתכן מה דפליגי בתו"כ פ' צו אם היה הפשט באיל המילואים ואם לא היה הפשט היה הנתוח בעורו כמו בשרפת פרים הנשרפין בחוץ דהי' נתוח בעור יומא דף ס"ח הוא משום דבשבעת ימי המלואים דין במה היה לו ופליגי בפלוגתת רב ור' יוחנן סוף זבחים אם יש הפשט ונתוח בבמה ודו"ק.

אולם לדעתי נראה דמה שכפלה התורה גבי תודה בפרשת אמור שור או כשב כו' וכי תזבחו זבח תודה לרצונכם כו' כל הפרשה נאמר אצל מומין דנוהג גם בבמה ולכן אמר לא תותירו ממנו עד בוקר, דבפרשה צו כתיב תרומה לד' לכהן, ובבמה אין מתנות כהונה, אבל באמור מיירי בבמה, וכן כתבו בתוספות דקרא דמיום השמיני והלאה ירצה מיירי בבמה, דלילה כשר בבמה ומחוסר זמן הוא עד יום השמיני ופסול בבמה. ובזה מדויק לשון והלאה, שכל הזמן אח"ז בין יום בין לילה כשר להקריב בבמה, ומש"ה תנא קרא דלא נילוף ממלואים דאין איסור להותיר בבמה ודו"ק.

ויתכן כי בירושלמי פ"ק דיומא אמר, דלא היו יושבים פתח אהמ"ע רק מקצת היום ולילה ומסר יום ללילה והיה מפרק המשכן אחר כך, וחד אמר שני פעמים וחד אמר שלש פעמים יעו"ש, א"כ כן בלילה היה עד טרם אור הבוקר מפורק, ולר' יוחנן היה עד אחר שהאיר היום וקדשי שעה לא היו רשאים לאכול רק פתח אהמ"ע כמפורש בקרא, וא"כ כשהוא מפורק היו אסורים באכילתן, הגם כי הבשר והלחם לא נפסל במה שפרקו המחיצות וכמו דקדשי דורות מיפסלו משום יוצא כדאמר מנחות צ"ה, הכא דדין במה היה לו ולא נפסלו ביוצא, ותו לא נצטוו שלא להותיר, כיון דבכלות זמן אכילתן היה מפורק ולא היו יכולין לאכול, וכל מקום דמזהיר שלא להותיר עד בוקר היינו שראוין לאכול עד הבוקר ודו"ק.

וזה אשר תעשה על המזבח כו'. תנא דבי ר' ישמעאל בג' דברים נתקשה משה כו' וי"א אף הלכות שחיטה נתקשה שנאמר וזה אשר כו'. פירוש דסברי כרע"ק דפליג על ר' ישמעאל וסברי דבשר נחירה הותר במדבר בחולין, לכן לא נהגה מצות שחיטה רק בקדשים, לכן גבי כבשים על המזבח רמז דהראה לו הלכות שחיטה ודו"ק.

עולת תמיד לדורותיכם פתח אהל מועד לפני ד' אשר אועד לכם שמה לדבר אליך שם. יש מרבותינו לומדים מכאן שמעל מזבח הנחושת היה הקב"ה מדבר משהוקם המשכן וי"א מעל הכפורת כו'. רש"י. יתכן דפליגי בהא דפליגי ר' יהושע בן לוי ור' יוחנן בפ"ד דמגילה אם בהכ"נ עושין בית המדרש או בהמ"ד עושין בהכ"נ והבית הגדול זה אמר שמגדלין בו תורה וח"א שמגדלין בו תפלה למ"ד תפלה עדיפא, א"כ מזבח הנחושת מקום העבודה עדיפא, ולמ"ד בית המדרש עדיפא, מעל הכפורת מקום שמונח בו העדות והלוחות זה התורה עדיפא, וכבר הארכתי במק"א דתלוי אם מפסיקין מדברי תורה לתפלה והדברים ארוכים ודו"ק.

וקדשתי את אוהל מועד ואת המזבח ואת אהרן ואת בניו אקדש לכהן לי. כפל הדבר שמלות אקדש לכהן לי הם כמיותרים. אולם הוא מכוון נפלא עפ"י מה שאמרו בספרי כל מקום שנאמר לי קיים לעד ולדורות, וזהו שלא תאמר שכיון שהם נתונים למזבח לעבודה, א"כ בזמן שמזבח שומם גם בכהנים אין בהם קדושה, לכן אמר וקדשתי את המזבח כו' ואת אהרן ואת בניו אקדש לכהן לי, קיים לדורות לא שיהיה תלוי קדושתם במזבח, שקדושה שלהם אינו תלוי במזבח והמה קדושים לעצמם מהבורא יתברך. עיין ספרי בהעלותך סימן צ"ב דדריש על וכהנו לי ודו"ק.

ועשית מזבח מקטר קטרת וכו'. הראב"ע נתקשה מדוע לא נכתב צווי עשית מזבח הקטרת רק אחרי כלות פרשת המשכן ומלואים. והעיקר כי כל הצווים כמו הארון אם

אין ארון אין מניחים לוחות, וכן בלא מזבח אין מקריבין עולת תמיד, וכן בלא בגדים אין כהן רשאי לעבוד, ובלא מנורה אינו רשאי להדליק נרות, ובלא שולחן אין מניחין לחם הפנים, אבל מזבח מקטר קטרת שעיקרו לכך [שהכפרות שבאין ביוהכ"פ אינו רק לכפר טומאת מקדש וקדשיו, ואין צורך לכך רק אם יהיה בהמ"ק ועבודה, אבל לא באו לכפר דברים הנצרכים כפרה בלא בהמ"ק, וכן קיי"ל דנתנין בפנים שנתנן בחוץ כיפר אלא שהבשר אינו נאכל, ובלא"ה חטאות הפנימים נשרפין ולענין אימורים פירשתי בחידושי ואכ"מ], הלא קיי"ל דהקטרת נקטר אף אם אין מזבח וכמו דאמר רב בזבחים דף נ"ט דמזבח שנעקר מקטירין קטרת במקומו, ואינו רק למצוה, ולכך כתיב בתר דהשלים כל הדינים מן הכלים והבנינים המוכרחים להשראת הכבוד במשכן הקדוש, ולהורות דאין זה רק מצוה בפני עצמה ודו"ק. ובזה מכוון הפסוק מלכים ט' והקטיר אתו אשר לפני ד' דאין טעון מזבח רק מקומו כשר להקטיר.

לא תעלו עליו קטרת זרה כו' ומנחה ונסך כו'. הוא לרמז דיש נסכין שמזלפין על גבי האישים וכדאמר שמואל בזבחים דף צ"א והוי כאילו כתיב לא תעלו מנחה ונסך ר"ל, זה המתנדב יין שמזלפין ע"ג האישים שהוא הקטרה. ולכן כללו בהלאו דלא תעלו עליו ואחר כך מיירי בנסכים שנותן לספלים, אמר עליו לא תסכו ודו"ק.

וכפר אהרן על קרנותיו כו' יכפר עליו. תנא ביה קרא דמזבח שנעקר מקטירין במקומו, אבל דמים לא (זבחים נ"ט). ולכן תנא בדמים דבזה מעכב המזבח שדוקא עליו יכפר, אבל קטורת סגי במקומו של מזבח ודו"ק.

כפר אהרן על קרנותיו אחת בשנה כו'. הנה אצל אהרון וב"ד במדבר לא הי' יכול להיות פר העלם דבר אהרון אינו מופלא לגבי משה, והוראה דיליה לאו כלום הוא (הוריות דף ז') וב"ד אינן מופלין לגבי משה הוראתם על הצבור בלא משה לאו מידי, ולכן אמר וכפר אהרן על קרנותיו אחת בשנה, שאין כפרה זו אצל אהרן רק אחת בשנה, אבל מדם חטאת הכפורים יכפר עליו לדורותיכם רק אחת בשנה, זה עליו, שבע מתנות שהן על גגו של מזבח הזהב שגם לדורות אין זה רק אחת בשנה, שבפר כהן משיח וציבור אין שם הזי' על גגו של מזבח, ולכן מה שמכפר עליו אין זה רק אחת בשנה ודו"ק.

מדם חטאת הכפורים אחת בשנה כו' קדש קדשים הוא לד'. הנה לא הזכיר מתן פר כהן משיח ופר העדה בהעלם דבר שאינו רק במקדש. ראב"ע. ויתכן דאמרו בזבחים דף מ"ב תנא דבי ר"י מפני מה נאמרה פרכת הקודש בפר כהן משיח ולא נאמר בפר של צבור, משל למלך בו"ד שסרחה עליו מדינה אם מעוטה סרחה פמליא שלו מתקיימת אם רובה סרחה אין פמליא שלו מתקיימת כו' ה"נ, כיון דרוב הצבור סרחו כביכול אין

כאן קדושה, ונמצא דכשחטאו הצבור בהעלם דבר אין כביכול הקדושה על המשכן, וכי חטא הכהן המשיח בהעלם דבר ודאי דנסתלקה קדושה מן הכהן המשיח, לכן אמר אחת בשנה יכפר עליו כו' אימתי בזמן שהוא קדש קדשים לד', פירוש בשעה ששורה הקדושה על המזבח, דבעת שהצבור חוטאין כביכול נסתלק הקדושה מהפרכת וכש"כ מהמזבח, וכן בשעה שאהרן הוא הכהן המשיח [שהוא במקום אהרן] הוא קודש קדשים כמו שכתוב בדברי הימים כ"ג ויבדל אהרן להקדישו קודש קדשים הוא ובניו עד עולם כו', אבל בזמן שנסתלק הקדושה מאהרון המשיח או מהמזבח, אז יש מתנות על המזבח, אולם בזמן שקדש קדשים כו' אז אין מתן דם עליו רק אחת בשנה ודו"ק. ובאמת באהרן לא הי' יכול העלם הוראה דהוראתו וב"ד אינו כלום כ"ז שמשה קיים.

קדש קדשים הוא לד'. במזבח החיצון בפסוק ל"ז כתיב והיה המזבח קדש קדשים ולא כתיב לד', והענין עפ"י מה דפירש במאור פ"ד דעכו"ם דאבני מזבח היו יוצאין לחולין כיון שבאו בה פריצים וחללוה, אבל כלי שרת לא נפקי לחולין ע"י פריצים כמו בימי אחז יעו"ש, ובזבחים דף כ"ז אמר, דמזבח חיצון הוי רצפה ומזבח הזהב הוי כלי שרת יעו"ש לכן לא נפקע לחולין אף ע"י פריצים, לכן אמר ק"ק הוא לד', אולם במזבח החיצון דמתחלל ע"י פריצים לא כתיב בו לד'. וכי"ב אמר קדושין דף נ"ג דכתיב בי' קודש ולא כתיב בי' לד' יעו"ש היטב. וכי"ב אמרו בסוף פ"ק דתמורה דקדשי בה"ב כתיב קרבן ד' ולא קרבן לד' יעו"ש.

בהפטרה. זאת תורת הבית על ראש ההר כל גבולו סביב קודש קדשים הנה זאת תורת הבית. זה מורה דהעיקר כמוש"כ רבינו בפ"ו מהלכות בית הבחירה ה"י דרשות ביד ב"ד להוסיף על העזרה כל שירצו אבל רק בהר הבית, לכן אמר שכל גבולו סביב קדש קדשים, הנה זאת תורת הבית, שאין להוסיף על הבית רק במקום ההר בלבד וכל ההר מוכן לבנות עליו בית אם ירצו ב"ד ויהא צריך להוסיף, אבל יותר מההר לא. וכמו שאמר תביאמו ותטעמו בהר נחלתך מכון לשבתך פעלת ד', שכל ההר מוכן לעזרה. ועיין מש"כ רבינו פ"א שם הלכה ג' עוד מקראות ובחידושי על הרמב"ם בזה. וזה נרמז גם בישעיה יו"ד עוד היום בנוב לעמוד הר בת ציון שהכתיב בית, שכל ההר ראוי להיות בית ודו"ק.

כי תשא

ועשית כיור כו' ונתת אותו כו' ונתת שמה מים היה צ"ל ונתת בו מים, והעיקר דכל כלי שרת ראוין לקדש מהן ידים ורגלים וכמו שאמרו פ"ב דזבחים דף כ"ב, רק הקידוש צ"ל במקום הזה, מקום שבין אהמ"ע ובין המזבח, ובין המזבח משוך קימעה כלפי דרום,

וזהו שאמרו בירו' פרק טרף בקלפי סוף הלכה ה' מתניתא פליגא הכיור והכן מעכבין פתר לה מקומן מעכבים, פירוש שאין מקדשין ידים ורגלים רק במקום הזה, ולכ"כ ונתת שמה מים שזה היה מעכב אף אם אין המים נתונים בכיור, ודו"ק. וכ"כ בעשיי' בפקודי ויתן שמה מים כו'.

ורחצו אהרן ובניו ממנו את ידיהם ואת רגליהם בבת אחת היה מקדש ידיו ורגליו. בשו"ת שער אפרים סי' מ"ח הקשה מהא דמגילה אי הוה כתב את יום י"ד וט"ו כדקאמרת השתא דכתיב ואת כו' אתא את ופסיק. ועיין מרובה דף ס"ה בזה. והנ"ל עפ"י מה ששנינו בספרי פרשת קורח פסקא קט"ז שאכילת קדשים כעבודה למיטען קידוש ידיו, אי מה להלן קידוש ידיו ורגליו אף כאן ידיו ורגליו, אמרת מקום שצריך ידיו ורגליו כו' מקום שאינו צריך אלא ידיו מקדש ידיו, ולכן אמר ירחצו ממנו אהרן ובניו את ידיהם, בין לקידוש לעבודה בין לקידוש לאכילה, ואת רגליהם לעבודה, ולכן פסיק קרא. ועיין פ"ק דבכורות דף ו' ורבנן איידי דהא קדושת הגוף והא קדושת דמים פסיק להו והדר ערביה ודו"ק. ודע, דדוקא אכילת קדשים במתנות כהונה בעי קידוש ידים מן התורה, אבל לא אכילת קדשים לבעלים ישראל, דזה רק מתקנת שלמה כדאמר בפ"ק דשבת, והבן.

ואל בני ישראל תדבר לאמר שמן משחת קודש יהיה זה לי לדורותיכם. נראה דכוונתו על מי שיכול להמשך לדורות, אבל במי שאינו יכול להיות נמשך גדולתו לדורות בזה אינו נמשח בשמן המשחה, ומש"ה אין מושחין אלא מלכי בית דוד בלבד, דמלכי ישראל אין יכולת להמשך מלכותן לדורות, וכמו שכתב רבינו משה בהלכות מלכים דרק עד ארבעה דורות כמו ביהוא. ולכך שאול נמשח משמן המשחה (עיין רש"י ותוספות כריתות) דהיה מלכותו נמשכת לדורות לולא חטא בגלגל כמו שאמר שמואל שם, לכן מי שיכול להמשך גדולתו לדורות זה נמשח בשה"מ. ועי' היטב בכריתות ובירו' שקלים ודו"ק.

קדש הוא קדש יהיה לכם, פירוש אף בשעה שהוא לכם ג"כ בקדושתו קאי, וכמו דאמרו בכריתות דכה"ג שנטל משמן המשחה שע"ג ראשו ונתן על בני מעיו שחייב יעו"ש דמפיק משמן משחת אלדיו עליו.

ויאמר ד' אל משה כו' הנה בשמן המשחה כתיב לאמר אעפ"י שלא הוכשר רק בשמן שעשה משה לבד ובקטרת שהוא לדורות לא כתוב לאמר. ונראה דמעלה עשן היה צריך להיות בקטרת בכל יום כמו דכתיב באחרי כי בענן אראה על הכפורת וכסה ענן הקטרת ולא ימות כו', ובקטרת שהקטיר משה בז' ימי המלואים לא היה מעלה עשן, שעדיין לא נראה הכבוד על הכפרת שבכל יום הקימו ופרקו, ולא היה עליו רק קדושת במה כמו

שכתבו תוספות בע"ז ל"ד לכן לא כתוב לאמר, היינו שלדורות יהיו צריכים מעלה עשן מה שלא הוזכר עכשיו. ועיין יומא דף נ"ג ובתוספות ישנים שם ובמל"מ ודו"ק.

ואת השולחן ואת כל כליו ואת המנורה ואת כליה ולהלן גבי עשייה כתוב במנורה כל כליה. ובשולחן כתוב ואת כליו. נראה דהכלים של המנורה היו הרבה גביעים כפתורים ופרחים ונרות ומחתותי' ומלקחי' אבל רובם היו קבועים במנורה עצמה בגופה (ובנרות פליגי מנחות פ"ח) ולכן בעשיית מנורה כתוב כל כליה ובשולחן ואת כליו, שכלי המנורה היו מרובין משל שולחן אם נחשוב גם המחוברין למנורה, אבל במשיחה הלא כלי השולחן שאינן קבועין בשולחן כלל היו רבים מכלי המנורה שאינן קבועין ובמנורה הקבועים במנורה נתקדשו במשיחת המנורה עצמה נתקדשו גביעיה כפתורי' ופרחיה ונרותיה לא כן בשולחן שכולן קערותיו וכפותיו וקשותיו ומנקיותיו לא היו קבועין בשולחן והיו צריכים משיחה לעצמן כל כלי (וכמו בגדי אהרן), לכן המה הרבים מכלי המנורה שאינן קבועין בה לכן כתוב ואת השולחן ואת כל כליו ובמנורה רק ואת כליה ופשוט.

קח לך סמים. אמרו כו' קח לך משלך יעוי' ריש יומא דף ג' ובויקהל אמר והנשאם הביאו כו' ואת הבשם ואת השמן למאור ולשמן המשחה ולקטרת כו' ולא נזכר שהם הביאו למשה, ונראה עפ"י מה דדריש פרק יוהכ"פ נשאם ממש שהם העננים שהביאו ברדת המן והמן היה בזכות משה כמו שאמרו בתענית (פ"א) לכן הוי כמו שלקח משל עצמו ודו"ק.

ואת שמן המשחה ואת קטרת הסמים לקדש כו'. נראה למ"ד בריש יומא, דכל שנאמר בו קח לך היה משל משה, א"כ שמן המשחה וקטורת היה משל משה, לכן אמר שלא יעשו לצורך משה, ומשה ימסרם לצבור אחר זה כשהן מפוטמים, רק משה ימסור הבשמים והסממנים לצבור והם יעשו לקדש.

והנה בגמרא דילן אמר דמחציתו של קנמון בשם ר"ן והיה בא לחצאין מפני ההכרעות, אמנם בירוש' שקלים פ"ו ה"א מפרש דמחציתו של משקל מר דרור שהיה חמש מאות ולא היה קנמון בשם בכולו רק ר"ן, יעוין במהר"א פולדא שם. ונראה דלזה המ"ד יתכן, דשניהם אמת, דקנמון בשם היה ת"ק שקלים, רק דר"ן היה של משה, והר"ן השניים היה משל צבור. ולפ"ז לא היה במשקל הסממנים רק ר"ן משל צבור ואלף ות"ק משל משה, נמצא דשל צבור היה חלק הששית מכל המשקל, ואולי משום, דהמשכן כן הארון ושני מזבחות ושולחן ומנורה וכיור שמשחם היו ששה דברים, (היינו שני מזבחות בחדא) ונשאר לדורות למשוח רק הכהנים בלבד, שזה ג"כ חלק ששית, לכן חלק ששית בא

משל צבור, ואלף ות"ק מנים היו משל משה ור"ן משל צבור, שממנו משחו לדורות. ודו"ק היטב.

ושמרתם את השבת כי קדש היא לכם מחלליה מות יומת כי כל העושה בה מלאכה ונכרתה הנפש ההיא. הזרות מבואר, שתולה החמור בקל ולכן הוציאו שמואל בשבת דף ע' למדרשיה אשוגג ומות יומת בחטאות, ולכן אמר מות יומת כי כל העושה בה מלאכה ונכרתה, שכלל גדול הוא כל דבר שחייבין על זדונו כרת חייבין על שגגתו חטאת וז"ב. אך פשטא דקרא נראה דאמר, דלא יהיה לפלא, הלא השבת גופיה נדחית מפני פקוח נפש אחת מישראל, והרי היא קלה אף מפני ספק פקוח נפשו של אדם ומי שעובר על השבת נהרג ונסקל, אכן באמת קדושת השבת נדחית מפני נפשו של ישראל, כי אם אין ישראל ליכא שבת בעולם ומי יעידו על שביתות השם ממעשיו ועל קדמותו בעולם, אכן אם הישראלי לא שמר את השבת הוא גרוע ונבזה אף מן הבהמה ונסקל וזה כפרתו, כי גם אם אינו נסקל נפשו נכרתת מן הקשר האמיץ אשר קשורה כנסת ישראל בד' ובתורתו ומיתתו טובה גדולה לו וכמאמרם ז"ל כל המומתין מתודין מיתתי תהא כפרה על העון הזה עיי"ש. וזה שאמר ושמרתם את השבת כי קדש היא לכם היינו שהיא נתונה לכם ואתם העיקר והיא הטפילה לכם [וכן דריש רנב"י יומא פ"ה ובמכילתא] ועושין כל צרכיהם בחולי שיש בו סכנה בשבת, כי אם אין ישראל מי המה המקדשים אותה, ואעפ"כ מחלליה מות יומת, כי המחללה הוא נשפל ממעלתו וחלל ברית קודש שהיה בינו ובין השם, כי כל העושה בה מלאכה ונכרתה הנפש ההיא מקרב עמיה, א"כ הוא לאו בר קיימא הוא ומיתתו טובה גדולה לו.

ופוק חזי כי בכל חייבי מיתות, רובם עריות, ע"ז רציחה, שבכולם אין מתרפאין מהם, לכן לא הזכיר זה הענין רק בשבת, וגדולה מזה מצאנו לראב"ש שהרודף לחלל שבת מצילין אותו בנפשו אעפ"י שהרודף אחריו וההורגו יחלל שבת בהריגתו, היינו שזה הרודף לחלל שבת הוא רודף לחלל במרד ובמעל ולשקר בעדות שמו הגדול יתברך, אבל ההורגו הוא מחלל שבת כדי לקדש שמו יתברך, וחלול שבת אינו רק הזדון והשקר בעדותו של השי"ת, ולכן שבת לחולה הוא כחול לכל דבר שהוא כדי שיתקדש שמו יתברך ע"י ישראל הם המקדישים הם המעריצים שמו יתברך ומודיעים בעולם קדמותו והשגחתו והמציאו הנבראים במכוון. ואולי פירושו דקרא לראב"ש מחלליה, היינו מי שרודף לחלל השבת מות יומת כדי שלא יחלל השבת, דבעושה מלאכה כתיב אחרי כן כל העושה בו מלאכה יומת. ועיין תוס' סנהדרין דף ע"ח ע"א ודו"ק.

ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם וכו'. הנה לשון עשייה על השבת שהוא על העדר המלאכה ובטול העשייה זר קצת, ועיין במכילתא ודריש ר' אליעזר לעשות את השבת, היינו כמו ביום השבת. ופירושו לקיים את שמירת השבת גם מילה שהיא לדורותם ברית עולם ביני ובין בנ"י אות היא לעולם, שאות וברית לדורותם נאמר במילה פ' לך. וכזה דריש גם רנב"י בריש פרק ר"א דמילה יעו"ש. ובזה א"ש מה דקאמר קודם בלשון נוכח ושמרתם, וכאן בלשון נסתר ושמרו כו' ביני ובין בנ"י לדורותם הכל בלשון נסתר, כי על מילה קאי, ואותן שנולדו במדבר לא נמולו כי לא נשבה להן רוח צפונית לכן אינו אומר בלשון נוכח, כי הנוכחים לא נמולו, יעוין ריש פרק הערל ודו"ק שם ברש"י ובתוס'. ואכמ"ל.

והנה ביתרו נאמר ששת ימים תעבוד ועשית כל כו' ויום השביעי שבת לד' אלקיך, ובתשא ובויקהל נאמר ששת ימים יעשה מלאכה, תעשה מלאכה, ופירשו רז"ל במכילתא בזמן שעושין רצונו של מקום מלאכתן נעשה ע"י אחרים כו'. וזה מדוקדק, דבתשא ובויקהל נאמר יהיה לכם קדש, קדש היא לכם, וזה כמו שאמרו שהשבת מוספת קדושה לישראל, ובזמן שעושין רצונו של מקום והשבת מוספת קדושה לישראל לכן מלאכתן נעשה ע"י אחרים, לא כן ביתרו לא נאמר קדש בשבת, וזהו בזמן שאין עושין רצונו של מקום לכן כתיב תעבוד כו'. ועיין ירושלמי פרק ואלו קשרים ודו"ק.

עשו להם עגל מסכה וישתחוו לו ויזבחו לו ויאמרו כו'. בגמרא פרק ד' מיתות (סנהדרין דף ס"ג) אמר דאיתקושי איתקוש לחייב על אמירה מיתה יעו"ש. ולפ"ז יתכן דכאן הראה לו שישבור את הלוחות, שמוטב שידונו כפנויה בסייף כדין מיתת בני נח ואל ידונו כאשת איש, שישראל בסקילה על ע"ז ולכן אמר לו שעשו עגל מסכה, שישראל אינו עובר רק בלאו גרידא ולוקה, ובן נח חייב מיתה כדאמר דף נ"ו יעו"ש ויצו זו ע"ז, חד אמר סרו מהר מן הדרך אשר צויתים עשו כו' לחייב משעת עשייה, ולכן אמר לו שידונו כדין בני נח שחייבין מיתה על עשייה לעובדה, ולכן ישבר הלוחות שיתבטלו הקדושין ויהיו נדונין כבני נח, ולכן בפרשת עקב שמשה מספר שבירת הלוחות מספר רק מה שהשי"ת אמר לו סרו מהר כו' עשו להם מסכה כו' וארא כו' עשיתם לכם עגל מסכה כו' ואשברם לעיניכם, התבונן שמה ותראה שזה ישר לפי דרכי הגמרא. ועיין במסכת ע"ז דף נ"ב דיליף ר' ישמעאל ואת חטאתכם אשר עשיתם את העגל, דלרע"ק דע"ז של ישראל אינה אסורה עד שתיעבד א"ש דכאן היה דינם כפנויה כבני נח ומשעת עשייה מתחייב ונאסר וקם לו בחטא, ודו"ק היטב.

עשו עגל מסכה וישתחוו לו ויזבחו לו ויאמרו אלה. הנה בכל מקום חשיב מן הקל אל החמור ובגדר לא זו אף זו לכן מוכרח דהאמירה אלה אלהיך הי' החמורה ומוכרח דבקבלו עליו ואמר לו א"א חייב קטלא, כיון דחמורה מזביחה והשתחויה והגמרא אמר דלר' עקיבא דמחייב במגדף קרבן אף דלית בה מעשה ובכריתות אמרו דמגדף חמור מעכו"ם דהוי כאלו גרף הקערה ולא שייר כלום, א"כ אמר אלי אתה לעכו"ם דחמור מזובח לעכו"ם חייב קרבן כ"ש מעכו"ם, ואי דתאמר דאין בה מעשה או משום דחמור לא נתן שגגתו לכפרה הרי מגדף דחמור יותר ומביא קרבן על שגגתו, זה עומק ביאור הגמרא, קמ"ל דאיתקושי איתקוש וא"כ לא שייך למגמר מיתה בהשתחואה דזה אינו בתורת היקוש וכמו עשיית פסל, דאינו רק בלאו וכתובה קודם דהוי מקל אל החמור ולא קשה מה שהקשו בתוס' סנהדרין ס' ע"ב ד"ה מנין כו' ופשוט.

ויחל משה את פני ה'. ברכות ל"ב, מלמד שעמד משה בתפלה כו' עד שאחזתו אחילו כו' אש של עצמות כו'. הביאור כי הוא האריך בתפילתו על דבר העגל, עד שהרגיש כי מעצמותיו ג"כ נמצא פגם בזה. וזה שאב נותן בבן עצמות, ובן בנו יונתן היה כהן לפסל מיכה וכמו שאמרו ביש נוחלין נ' תלויה דאביו ממשה יעו"ש, לכן היה לו פ"פ להתפלל נגד דבר ד' ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול, כי בבניו ימצא ג"כ הפגם הזה ודו"ק.

והמכתב מכתב אלקים הוא כו'. בשבת ק"ד ואמר ר"ח כתב שבלוחות נקרא מבפנים ונקרא מבחוץ כגון נבוב בובן רהב בהר סרו ורס. כונת המאמר הזה נראה, דהשגת השי"ת וחוקי תורתו, היא חכמה העליונה, יש בה שני דרכים אחת להשיגו מהתבוננות הנמצאים, ע"ד שאמר הנביא שאו עיניכם וראו מי ברא אלה, ומקישור הטבעים והויתם כמוש"א מלפנו מבהמות ארץ אלמלא נתנה תורה למדנו צניעות מחתול כו', והוא התבוננות מהגשמים לעולם השכליים הנבדלים, ומהעלולים לעילת העילות, כדרך שחקר אברהם אבינו ע"ה ואמר יש מנהיג לבירה זו. ויש דרך להבין אמיתת חיוב מציאות השי"ת עפ"י הערה האלדית כדרך שהיה במתן תורה, ואז הבינו בהתהות השכליים הנבדלים מהשי"ת ברצונו המוחלט לא בחיוב, ואחרי זה פרטיות הבריאה שיורדת למטה, וזה נקרא מבפנים ונקרא מבחוץ, שתי ההשגות אלו כנה אותן בזה תוארי הקריאה והבן.

והנה כאשר לפתע פתאום שהיה בהם עדיין המשוקעים בתועבות מצרים וגלוליו, איך שיחסו מנהגים רבים והקדישו כל כח לאלקי, וכמספר הכחות היה מספר אלהי העמים, לכן עוד לא נחקק בהם להבין אמיתת מציאות יחיד ביחידות גמורה בלי תואר, בלי גדר, בלי מושג מהותו אצל הנמצאים, וכאשר ראו שכלים נבדלים במעמד הר הנבחר החליפו

מהם צורה ביוצרה ובאו לטעות, שכנו אצל אחר שראה למט"ט דיתיב [זה שר העולם מנהיג הבריאה, שע"ז מורה לשון מט"ט בלשון יוני מנהיג והוא חד מתרין כרובי זה שר העולם ושר התורה שאמרו עליו שקושר קשרים לקונו. והנה קיום האומה הוא באופן פלאי בזמן הגלות, אבל כבוד התורה בטלה בעוה"ר, לכן דברו בעלי המשל דמיומא דאתחרב בית מקדשא לא אישתאר אלא חד כרובה דינקא מיניה והבן]. ולכן אמרו במדרש שראו במרכבה ורצו להוציא טטרומולין שבמרכבה פני שור, והחליפו השכליים הנבדלים בכבוד השם היחיד המחויב במציאותו. המהוה הכל מרצונו המוחלט, לכן אמר, כי באמת שהיו שכליים נבדלים במעמד הר סיני אינו מבואר בכתוב רק בזה שגבי משכן כתוב כאשר הראית בהר, ובמנורה אשר אתה מראה, ורק במזבח כתוב כאשר הראה אותך בהר בלשון נסתר ומי הראהו, וע"כ כי מלאך הראהו, וכמו שאמרו כיו"ב במנחות מלמד שגבריאל היה חגור כו', ולכן אמר שזה היה גורם טעותן בעגל, ומשום זה תפש ר"ח הכתוב נבוב לוחות תעשה אותו כאשר הראה אותך בהר, וזה היה סבת הכתוב סרו מהר מן הדרך אשר צויתים כו' כמו שביארתי. וזה מליצה עמוקה בס"ד ודו"ק.

ויאמר יהושע קול מלחמה במחנה כו'. הענין עפ"י מה דאמרו במסכת תענית אלפא וריו"ח כו' מדקא שמענא ש"מ לדידי קימא שעתה, וכאן ראוי היה ליהושע לנקום נקמת ד', כי הוא נלחם בחרב עם עמלק, וזה שאמר קול מלחמה כו' דהיה סבור שעמלק בא עוד הפעם להלחם בישראל ואין זרעו של עשו נופל אלא ביד זרעה של רחל כדאמר פ' יש נוחלין, ולכן היה ע"י יהושע שבא מאפרים בנו של יוסף, ויאמר משה כו' קול ענות אנכי שומע, שאתה לא שמעת, רק אני שמעתי, ש"מ שבדידי תלוי הדבר ולכן התיצב כו' וישק את ב"י ודו"ק.

ויהי כאשר קרב אל המחנה וירא את העגל ומחולות ויחר משה וישלך מידיו את הלוחות וישבר אותם תחת ההר, הענין, כי התורה והאמונה המה עיקרי האומה הישראלית וכל הקדושות א"י וירושלים כו' המה פרטי וסניפי התורה ונתקדשו בקדושת התורה, ולכך אין חילוק לכל עניני התורה בין במקום בין בזמן והיא שוה בא"י ובחו"ל [לבד מצות התלוים בארץ] וכן הוא שוה בין לאדם הגבוה שבגבוהים, משה איש האלקים להשפל שבשפלים, ואם יעבור אחד מהמה על אחת ממצות ד', דת אחד לו עם השפל שבשפלים, ומשה לא קראו התורה רק סרסור, אבל אין התיחסות התורה לו והתורה היא מחויבת המציאות כי קוב"ה ואורייתא חד וכמו שהוא מחויב המציאות כן התורה, ומציאותה אינו תלוי רק בעילת העילות ית"ש. והנה דל השכל קצר ידו להשיג מציאות מחייב המציאות בלתי תכלית ובלתי מושג, ולכך חתרו להם מסילות לעשות צורות ודמיונות או

כונים למערכת שמים לאמר זהו המרכבה לאלקות וזהו המשגיח והמסבב כל הענינים בעולם, ולו עבדו וזבחו והקטירו, ורקודי הנפש ורתיחות הדם נתהוה ממושג מוחשי ונראה. והמה כאשר ראו כי בושש משה נפלו מאמונתם ובקשו לעשות להם עגל ולהוריד על הצורה ההיא רוח ממעל ולשפוט ע"ז כי הוא מרכבה לאלקות והוא המשגיח בעולם השפל והוא העלם ממצרים וזה הי' גם חטא עגלי ירבעם יעוי"ש היטב למתבונן.

וע"ז צווח משה ככרוכיא, האם תדמו כי אני ענין ואיזו קדושה בלתי מצות ד', עד כי בהעדר כבודי עשיתם לכם עגל, חלילה גם אני איש כמוכם, והתורה אינה תלויה בי, ואף אם לא באתי היתה התורה במציאותה בלי שנוי חלילה, והראיה כי ל"ח שנה שהיו נזופים במדבר לא היה הדבור מתיחס למשה ואל תדמו כי המקדש והמשכן המה ענינים קדושים בעצמם, חלילה, השי"ת שורה בתוך בניו, ואם המה כאדם עברו ברית, הוסר מהם כל הקדושה והמה ככלי חול באו פריצים ויחללוה וטיטוס נכנס לקה"ק וזונה עמו ולא ניזוק, כי הוסר קדושתו. ויותר מזה הלוחות מכתב אלקים, גם המה אינם קדושים בעצם רק בשבילכם, וכאשר זנתה כלה בתוך חופתה המה נחשבים לנבלי חרש ואין בהם קדושה מצד עצמם, רק בשבילכם שאתם שומרים אותם. סוף דבר אין שום ענין קדוש בעולם ויוחס לו העבודה והכניעה, רק השי"ת שמו הוא קדוש במציאותו המחוייבת ולו נאוה תהלה ועבודה, וכל הקדושות המה מצד צווי שצוה הבורא לבנות משכן לעשות בו זבחים וקרבנות לשם הי"ת בלבד, והכרובים חלילה אין להם עבודה ושום מחשבה וענין, רק זהו כמו הקברניט רוצה לדעת הרוח לאן נוטה עושה תורן, כן עשה הבורא יתברך סמנים וציונים להודיע אם ישראל עושין רצונם של מקום בזמן שפניהן איש אל אחיו כו' ודו"ק. ולכן אין בארון רק לוחות והס"ת והכרובים המה מבחוץ על הכפורת לא בארון רק שמורים למציאות המלאכים כמבואר במורה ח"ג פרק מ"ה.

וזהו ויהי כאשר קרב אל המחנה וירא את העגל ומחולות [וראה כי גדל טעותן עד, אשר לא חשבוהו לספק כלל כי לא רצו לעמוד אולי ירד משה ולהביט מרחוק על ביאתו רק היו משוקעין בטעותם בתועבות העגל אשר חשבוהו לאלקי] הבין טעותן ויחר אף משה וישלך מידיו את הלוחות, ר"ל כי אין שום קדושה וענין אלקי כלל בלעדי מציאות הבורא ית"ש, ואם הביא הלוחות היו כמחלפים עגל בלוח ולא סרו מטעותן, אולם כאשר שבר הלוחות, ראו איך המה לא הגיעו אל מטרת האמונה בד' ותורתו הטהורה. וזה דברי הגמ' בכ"מ ומכילתא שגם על עת עמידת בהר נאמר ובלבבם יכזבו לו, שעדיין לא נחקק בתוכם הציור האמתי להאמין בנמצא מחוייב המציאות בלתי מושג ובלתי מצויר, ולכך טעו בעגל. ובלוחות הראה להם לעקור מהם כל דמיון כוזב והפליא לעשות

משה רבינו בשבירת הלוחות, ולכן נתן לו הקב"ה יישר, שאמר לו הקב"ה פסל לך שני לוחות אבנים כו' וכתבתי על הלוחות כו' אשר שברת היינו ג"כ להיות לאות על השורש שלמדת להם בשבירת הלוחות, וזה כי לוחות ושברי לוחות מונחין בארון, ולהורות כי הראשונים אשר מעשה אלקים המה כמשמעו הוא בכבודו עשאן, רש"י, המה שבורים ולוחות שפסל משה המה השלמים, להראות כי אין בנברא קדושה בעצם רק מצד שמירת ישראל התורה כפי רצון הבורא ית"ש הקדוש, הנמצא האמיתי, הבורא הכל ית"ש וזכרו. וכמעט ע"ז נכלל כל ספר דברים להזהירם בזה כי לא ראיתם כל תמונה השמר לך כו' כו' ודו"ק.

ולפ"ז גם זה מכלל הטעות, שאמרו שמשה העלן מארץ מצרים, ולא משה העלן, רק היה השליח לדבר לפרעה, אבל הקב"ה בהשגחתו הפרטית העלן, ולכך אמר הקב"ה לך רד כי שחת עמך, במה שחת, שאמרו אשר העלית מארץ מצרים. שגם אותך חשבו לאלקי וכאילו היית מעלה אותן ממצרים בכח אלקי בלתי השגחתי הפרטית. וזה רעיון יקר. ולכן בחוקת כי אמרו למה העליתונו, שניהן שוין באו אז הנחשים ונשכום יעו"ש ברש"י ודו"ק.

ובזה מבואר דברי התו"כ סוף פרק א' דבר אחר משה משה, הוא משה עד שלא נדבר עמו, הוא משה משנדבר עמו, דכוונתו אל הענין שביארתי, שלא היה למשה שום ענין או כוח להשפיע לאחר שנדבר עמו, לבד מה שרצה הקב"ה בכל פרט כפי הצורך להנהגה הנסיית לאותו שעה, אבל התורה היא מציאות זולתו. ועיין ק"א ומש"כ נראה נכון ודו"ק.

וזה מ"ש ואת מקדשי תראו לא מן המקדש את ירא אלא ממי שהזהיר על המקדש. יבמות ו' ע"ב, וזה אני ד' מד' אתה ירא. ולכן אמרו הפלשתים כאשר בא ארון יושב הכרובים מי יצילנו כו' שלא היו מבינים זה, לכן אמר ד' מלך ירגזו עמים יושב כרובים תנוט הארץ ד' בציון גדול כו' על כל העמים יודו שמך גדול ונורא קדוש הוא שיבינו וידעו כי רק שמך קדוש הוא כו' כו' רוממו ד' אלדינו כו' קדוש הוא שרק ד' קדוש הוא. וראה משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו כו' שלא היה להם ארון וכרובים ומקדש שקראו קודם שנבנה המשכן וכן שמואל במצפה בלא ארון ומקדש וכרובים, רק שמרו עדותיו וחוק נתן למו הוא למשה ואהרן במצוה לבנות משכן ולשמואל לבנות מקדש וכמו שמסר לדוד מגילת בהמק"ד [ירושלמי מגילה פ"ק] לכן רוממו ד' אלהינו והשתחוו להר קדשו אבל לא מן המקדש אתה ירא רק כי קדוש ד' אלדינו שהוא המקדש כל הנקראים בשמו ודו"ק.

ובאמת שהעיקר שלבורא יתברך ראוי להתפלל ואין ראוי להתפלל לזולתו עם העיקר שהבורא יתב' בורא ומנהיג לכל הברואים, המה עיקר אחד, כי כל עיקרי הטעותים

שלהם היה בחשבם כי הבורא יתברך אינו מנהיג בשפלים ומשאתו יעצו להדיח, כי אי אפשר למשכיל לאמר כי כל הענינים נפלו במקרה כדעת האוילים, ועל כרחך כי יש מנהיגים בנבראים אשר הבורא לגודל זכות בריאתם מסר להם ההנהגה בתבל, ואם יעבדום וימסרו נפשם בפעולות וענינים אשר מראה כי כוסף הנפש להם ודבוק להם בכל כונתו, אז ימשוך להם טוב וכל שמן וכדברי הנשים הארורות, אבל באמת כל התבל מושגחת כולה בהשגחה פרטית מעתיק יומין, הבורא יתעלה בעצמו, ולו אין חילוק בין תולעת קטן שבים לכל הנבראים ואישים העליונים, מט"ט שר הפנים ומיכאל לבוש הבדים, כי רחוקים המה מאתו בתכלית ההשואה, ומי שיכול להשיג מציאות הבורא יתברך מושגח מאתו שוה עם מט"ט שר הפנים ולא נופל זה מזה, ולא יכול שום מלאך לעשות לנו דבר בלתי רצון הבורא בפרטיות מאומה, וכמו שלא נופל דג קטן מדג הגדול בעצם בריאותו וכן לא נופל המורכב בד' יסודות מהשמש המורכבת ביסודות מזהירים, ככה לא נופל בן תמותה, איש כמונו, בעצם ולא נכנע מאישים העליונים הפשוטים ונבראים מעצם רוחני פשוט, וכולנו כאחד שוים ומושגחים בפרט ונבראים מהנמצא האמיתי בהחלט הבורא יתברך שמו א"כ אין שום תפילה ושום קדושה בעצם מבלי הבורא יתברך ברצונו והשגחתו הפרטית בכל עת בלי הפסק, וכולם בטלים במציאותן אל הבורא יתברך ממלא כל עלמין ומסבב כל עלמין, ואמר בפשוט, מה למעלה מה שהוא למטה, מה לפנים, מה שהוא לאחור, שהבורא יתברך הוא ראשון והוא אחרון, הוא לפנים ולפני ולפנים, וזה שאמר שמע ישראל ד' אלקינו, היינו הבורא יתברך משגיח בפרטיות והוא אלקינו בכל פרט ופרט, לכן תדע כי ד' אחד, ואין אלקי זולתו כאשר ביארנו. ויש להאריך בזה ואכ"מ.

כי ברע הוא. פירוש, כי היו במצרים עובדי ע"ז ונתערבו בגוים ולמדו מעשיהם, ונשאר עדיין מעט רע קלוט, והופסק הזוהמה בעמידתם אצל הר סיני, מ"מ נשאר אצל קצתם נטיה, וכאשר ראה אהרן שכן הוא חלילה יומשך הדבר ויתגלה מעט ומעט השורש פורה רש ולענה, ע"כ התחכם לעשות עגל ולהוציא מכוח אל הפועל כדי שיצאו כל הניצוצים הרעים ויודע מה אתם וזה כי פרעה אהרן, פירוש מגולה, נתגלה שמצו וקלונו, רש"י, יעו"ש ודו"ק.

כה אמר ד'. בתדב"א פ"ד, מעידני עלי שמים וארץ כו' שלא אמר השי"ת למשה וכו' עיי"ש. אולי פירושו משום דאמר לשון כה אמר ד' ולא בזה, שכל הנביאים נתנבאו בכה ומשה בזה, וע"כ שלמד בקו"ח ערש"י ודו"ק. ובפרט בדבר צווי שהוא לשעה לעשות מיד היה לומר זה כמו בכל התורה.

ויעמוד משה בשער המחנה כו' עברו ושובו משער לשער, הענין, כי אמר הרגו איש את אחיו כו' וקרוב פסול לדין כמו שפסול לעדות, וזה שאמר שהדיינין יהיו אחרים, והוא שאמר משער לשער, היינו מב"ד לב"ד וכמו שתרגם אונקלוס פ' תצא על קרא ואל שער מקומו ולתרע ב"ד אתריה וכמו שפירשו סוף נגמר הדין על ויטהו אל תוך השער, והוא דן אותם כדין עיר הנדחת בסייף, ואין עושין עיר הנדחת אלא בב"ד של ע"א, וזה שאמר ויעמוד משה בשער המחנה הוא בב"ד הגדול ומשה מופלא שבהם ודו"ק. ולפי פסק הרמב"ם דמן התורה קרובים מן האם כשרים לעדות א"ש, שזה שאמר ואיש את אחיו כו' הוא מן האם כדאמר ביומא לאביו ולאמו לא ראיתיו זה אבי אמו מישראל. ובזה מיושב מה דלא דריש על אמו, זה אמו מישראל, דעל האם הרי הוא קרוב מן התורה [ואפשר משום דקרא דקהלת ואשה בכל אלה לא מצאתי זה העגל כמו דדריש במדרש שם]. והא דאמר ביומא דף ס"ו חד אמר גפף ונשק במיתה, ברור דסבר כר' יהודא בתוספתא דסנהדרין פרק י' דכתיב והשארתי בישראל שבעת אלפים כל הברכים אשר לא כרעו כו' וכל הפה אשר לא נשק לו מקיש נשיקה לכריעה מה על הכריעה חייב כך על הנשיקה ובמה מיתתן בידי שמים והתוספות ישנים שם לא הביאו תוספתא זו ונדחקו דהוראת שעה היה יעו"ש ודו"ק בכ"ז היטב.

מדרש וי"ר, ואשה בכל אלה לא מצאתי, אילו נשי דור המדבר, רבי אמר נשי דור המדבר כשירות היו כיון ששמעו שהן אסורות לבעליהן מיד נעלו דלתותיהן, ובמדרש חזית בפסוק לבבתני אחותי כלה אית דאמרו נשי דור המדבר כשירות היו כו' ולא נתנו מנזמיהן לעגל וכיון ששמעו שאסורות להן כו' והפירוש עפ"י מה דאיתא בפ' מצורע פ' י"ז שהעידו עדות שקר בהקב"ה ואמרו לעגל אלה אלקיך ישראל ומנין שלקו בצרעת שנאמר וירא משה את העם כי פרוע הוא שפרחה בהן צרעת, וכן במדרש נשא כל צרוע וכל זב מהיכן היו המצורעים כו' מעגל יעו"ש היטב ומצורע אסור בתשמיש המטה כמו דאיתא במו"ק דף ז' ואפילו לרבי מ"מ בימי ספורו אסור כמד"א וישב מחוץ לאהלו ופשוט.

מגילה דף כ"ה. מעשה עגל הראשון נקרא ומתרגם כו' קמ"ל כ"ש דניחא להו דהו"ל כפרה. בזה א"ש מה דלא מפ' הגמ' טעמא דעגל שני נקרא ולא מתרגם, דמשום יקרא דאהרן קפדי. ויעוין בירו'. ולפי הגמ' א"ש, דבני ישראל דלא הוה להו כפרה שלמה דכתיב וביום פקדי ופקדתי ואמרו רז"ל אין לך כל דור שאינו נוטל אונקיל אחת מחטא העגל (פרק חלק דף ק"ב) לכן מתרגם כי היכי דלהוי להו כפרה. אבל באהרן שנתכפר לגמרי לכן אינו מתרגם משום יקרא דאהרן. ודו"ק. וכהן משיח בעו"ג דינו בשעירה

כהדיוט, משום דבטלה ממנו החשיבות לגמרי, אבל אהרן היה מביא עגל בן בקר כמו שמביא על שאר עבירות פר כהן משיח שלא היה חטאו כחטא עו"ג, לכן הקריב עגל בן בקר. וזה ביאור הספרא ריש שמיני אעפ"י שנתרצה וכו' עיי"ש. ובלוים היה פר לחטאת שלבכורים ג"כ נחשב כפר הע"ד בשאר עבירות וערש"י שם ודו"ק.

בעו"ג דף ד'. לא היו ישראל ראוים לאותו מעשה כו' כלומר גבורים ושלטים ביצרם היו ולא הי' ראוי להתגבר יצרם עליהן אלא גזירת מלך הי' לשלוט בהם ולא היה אלא ליתן פ"פ לבע"ת כו'. רש"י. ועוד יש בזה כונה מועלת כי הדור הזה הם היו המקבלים התורה במעמד הנורא שראו כבוד ד' ושמעו איך הי' מצוה שישמעו למשה והמה המנחלים המסורה לבניהם עד דור אחרון, והנה ידוע שכל המופתים אינם אמתים רק מי שראם אך לעתיד ישוב זכרם ספור (לשון רבינו במורה ח"ג פרק נו"ן), לכן להראות כי לא היה למקבלי התורה מסני שום ספק במה שראו במעמד הנורא אחרי כי ירד משה וצוה להלוים לעבור משער לשער ולהרוג הלא הלוים היו רק אחד ממאה נגד רבבות אלפי ישראל חלוצי צבא, כי המה היו כשמונת אלפים ובכל זה הניחו אותם אלפי בנ"י ולא עמדו נגדם אלו הי' אצלם שום ספק במעמד הנבחר הזה האם לא עמדו על נפשם ונקהלו להשמיד הלוים לבלי יכלו להרוג בהם מספר גדול כשלשת אלפי איש, ומזה הוא נראה להדור יולד אחריהם כי לא הי' להם שום ספק במעמד הנורא רק כיון שירד משה מההר ידעו שהן חייבים מיתה וימותו משה עפ"י צווי הלוים ושתו מימי העגל אף כי ראו שהמות כרוך בזה שרצו שתהא מיתתן כפרה על חטאיהם ולכך זכו לחיי העוה"ב ודו"ק היטב.

ושלחתי מלאך לפניך כו' אל ארץ כו'. יתכן דנתקיים זה שבא מלאך כשעברו הירדן בימי הסגר יריחו וכמו שאמרו גבי בכורים ארץ זבת חלב ודבש פרט לעבר הירדן שאינה זבת חלב ודבש ולכן אמר הנני שולח מלאך אל ארץ זבת חלב ודבש, היינו כשיעברו הירדן ויעוין רש"י ודו"ק.

ונפלינו אני ועמך. בקש שלא תשרה שכינה על האומות כו' שנאמר ונפלינו אני ועמך. פירוש אפילו אם יתגיירו כמו הכוזרים. לכן אמר זכריה רני ושמחי ב"צ כו' ושכנתי בתוכך כו' ונלוו גוים רבים אל ד' כו' והיו לי לעם, ובכל זה ושכנתי בתוכך לא בשאר אומות העולם, שלא תשרה שכינה רק על ישראל ודו"ק.

והיה נכון לבוקר. עפ"י מה דאיתא בנדרים ז' האומר לחבירו בוא ונשכים ונשנה פרק עליו להשכים שנאמר ויהי ביום השלישי בהיות הבוקר כו' ויוצא משה לקראת האלקים,

אבל הכא אדרבא משה השכים והמתין עליהם, לכן אמר והיה נכון לבוקר ונצבת לי שם, פירוש, שאתה תמתין עלי כו' וישכם משה בבוקר כו'.

ואיש לא יעלה עמך, זה אהרן, שנפגם במעשה עגל ולכך לא עלה.

בירושלמי מסכת עו"ג פ"ג ר' אבוה מידמך עברין קומי י"ג נהרי דאפרסמון כו' ואני אמרתי לריק יגעתי. פירושו עפ"י מש"כ במורה ח"א פ' נ"ד וצריך למנהיג המדינה כו' וביאר הרבה כי המנהיג צריך להתנהג בי"ג מדות האלה ולפעמים להתאכזר כפוקד עון אבות על בנים כו' יעו"ש דבריו הקדושים. וזה, שר' אבוה היה מנהיג הדור וכמו דאמהתא דבי קיסר קרו ליה מדברנא דאומתיה, ונשוא פנים זה ר' אבוה בבי קיסר, וכן היה נוהג לנקום בעושי עבירה וביחוד במינים, וכמו שאמרו בעו"ג כ"ח שאני ר' אבוה דמוקמי ביה מיני בנפשיהו תמות נפשי עם פלשתים, ולכן היו מראין לו י"ג נהרי דאפרסמן שכל אחד נגד מדה אחת, אף שהתנקם בעושי רע יש לו שכר הצפון על זה, לכן אמר ואני אמרתי לריק יגעתי כו', אכן משפטי מה שעשיתי משפט וריב ברשעים את אלקי הוא שהדביק במדותיו של הקב"ה שלא ישא פנים לשונאיו, המה עובדי עו"ג ודו"ק היטב.

כי את מזבחותם תתוצון כו' של האמורי והכנעני כו' ואת אשיריו תכרותון פירוש של יושב הארץ לכן באו בלשון יחיד וכמו דאמרו בעו"ג דף נ"ג דארץ ישראל מוחזקת להם ואין אדם אוסר דבר שאינו שלו ואשירות הוו מחובר לקרקע רק דמתסרו משום דכיון דפלחו לעגל גלו דניחא להו והוי כעכו"ם של ישראל דלא מהני ביטול, לכן רק הני דהוי עד עשיית העגל בעי שרפה אבל דבתר כן לא בעו שרפה לכן רק של יושב הארץ שכעת יושב בארץ אבל מזבח ומצבה דבתלוש מיתסרי דבתר העגל ג"כ עיי"ש ודו"ק.

וזנו בנותיו אחרי וכו' והזנו את בניך אחרי אלהיהן, דישראל לא קני בעו"ג דאסורה בהנאה ויעוין מג"א סימן תקפ"ו ואכמ"ל, רק דעו"ג לא אסור ליה ליהנות מע"ז ולגבי דידיה ממון גמור הוי, וכמו דשרי רבה בר אבוה להני דמגיירי לאיזבוני איסורים שלהם (בע"ז דף ס"ד) ולכן לעולם מקרי אלהיהן בלשון נקבה ולא אלהיהם במ"ם דמוסב על הבנות, אף כי יזנו בניך ודו"ק.

בחריש ובקציר תשבות. מה חריש רשות אף קציר רשות יצא קציר העומר שהוא מצוה. מיירי דחל העומר בשבת, א"כ שבועות אימת בשבת ואז אין חגיגה וראיה קרבין שאינן דוחין השבת ויום טבוח אחר השבת לכן כתיב חג שבועות דהוא על תשלומין כל שבעה וכדיליף ריש ראש השנה, והחגיגה קריבה בתשלומין לכן לא כתיב חג הקציר כמו במשפטים ודו"ק. ולכן כתיב חג האסיף להורות דאף שמיני לתשלומי חגיגה אף שאין בו סוכה.

שלש פעמים בשנה יראה כו' כי אוריש גוים מפניך ולא יחמוד איש את ארצך. הנה בפ' משפטים כתוב שלש פעמים בשנה וכו' ולא סיים ולא יחמוד איש את ארצך, הוא כמו שאמרו בפרק כיצד מעברין שאלמלא נשתברו לוחות ראשונות לא שלטה בהם אומה ולשון, וא"כ לא היו צריכים לירא פן יקח אחר את ארצם, אבל כאן שנשתברו הלוחות ויכולים האומות לנצחן ולשלוט בהן, לכן הוצרך השי"ת להבטיח שע"י מצות ראיה ברגל לא יזוקו ולא יחמוד איש את ארצם.

לא תבשל גדי כו' במכילתא יכול שאינו נוהג אלא בפני הבית בזמן שמביא בכורים ת"ל לא תאכלו כל נבלה לא תבשל גדי כו' מה נבלה נוהג שלא בפני הבית. יתכן כי אחר שלוח מרגלים וימאסו בארץ חמדה בכיה זו נקבע לדורות כמו שכתוב וימאסו בארץ חמדה וישא ידו להם להפיל אותם בגוים ולזרותם בארצות, לכן כתוב דבשר בחלב דומי' דנבלה אף שלא בפני הבית ודו"ק.

ויאמר ד' אל משה כתב לך את הדברים האלה כו' ויכתוב על הלוחות את דברי הברית עה"ד. ובעקב בעת ההיא אמר ד' אלי פסל וכו' ואכתוב על הלוחות כו' ויכתוב על הלוחות. וכן לעיל כתוב וכתבתי על הלוחות את הדברים אשר היו על הלוחות הראשונים אשר שברת. הענין כי אלמלא חטאו בעגל ולא נשתברו לוחות ראשונות לא נשתכחה תורה מישראל ולא היתה אומה ולשון שולטת בהם, והביאור כי לולא זה היה הופעת אור האלקי פועל בם והיו מזוככי החומר והיו ממלכת כהנים וגוי קדוש, אבל כעת צריך כל אדם ליגע לזכך חומריותו בתכונות נפשו במדות ישרות וטהורות, גם לעמול על למוד התורה ולהשחיר את פניו כעורב, ואח"כ לאסוקי שמעתתא אליבא דהילכתא סיעתא דשמיא, וכל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות ועול ד"א. לכן הלוחות ראשונות מעשה אלקים המה הקב"ה בעצמו עשאן (רש"י) גם הכתיבה, לא כן לוחות שניות משה פסל אותן גם הכתיבה משה כתבן כדרך כל אדם הכותב, אבל החקיקה מזה ומזה כדרך שהיה בלוחות הראשונות שזה ענין נסיי ונפלא כמאמרם ז"ל שמ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדין, זה היה מפועל אלקי כדי להראות שהחומר צריך אדם לזכך אותו, וירמוז שגם הכתיבה הוא להכנה ממפעל האדם, אח"כ לחקיקה הוא מצד עזר הקב"ה ולכן כתוב ויכתוב על שני הלוחות כמכתב הראשון, היינו שהיו חקוקין מזה ומזה חרות על הלוחות מזה ומזה ודו"ק.

הענין דספר תורה נכתב בלשון יוני ולחד מ"ד בכל לשון, אף דכל התורה שבע"פ ופלפולא רמוז בתגין ונקודות כמו רע"ק שהיה דורש על כל קוץ, והיתורים שבהן התורה נדרשת, מכל מקום לא מעכבי לקדושת ספר תורה בלשון אחר. והטעם נראה דאמרו

נדרים ל"ח לא ניתן פלפולא של תורה אלא למשה ולזרעו שנאמר כתוב לך ופירש רא"ש זה הדרשות המרומזות בכתב התורה ובצורת האותיות, רק משה נהג טובת עין ונתנה לישראל ודו"ק.

ויהי שם עם ד' וכו' לחם לא אכל כו'. במדרש ובזוה"ק אמרו דהיה ניזון מזיו השכינה, ולכך טרם שעשו העגל, שאהרן והזקנים ראו אלקי ישראל ויאכלו וישתו, דחדו כאלו אכלין ושתן, היינו שהיו ניזונין מזיו השכינה, לא נזכר בסוף משפטים שמשה לא אכל לחם ומים לא שתה, דאין זה גדלות נגד אהרן וזקני ישראל, אבל לאחר העגל סרה מהם השגה זו לכן הזכיר זה לפלא, וכן בעקב זכר ב' פעמים מה שלא אכל ושתה בלוחות ראשונות ודו"ק.

לחם לא אכל ומים לא שתה. דע, דבדברות הראשונות היה השפע האלדי רב כל כך עד, אשר לא היה מהפלא, כי לא אכל לחם ול"ש מים, רק התמיה על אצילי בנ"י, אשר ויחזו את כו' ויאכלו וישתו, עי' רש"י, אמנם בדברות האחרונות הי' בצמצום ההתגלות כבוד ד' והשפעתו עד, כי לפלא היה על משה, אשר לא אכל ולא שתה. ובאמת משה לא אכל גם בראשונות כמו שכתוב בפ' עקב.

בהפטרה. אני נותרתי נביא לד' לבדי, הנה באמת נשארו נביאי ד' עוד מאה, מה שהחביא עובדיהו במערות, רק ביאורו על דרך דאמרו בקדושין במקדש אשה במעשר שני דכתיב קדש הוא לד' ולא לקדש בו אשה, ופריך בתרומה דכתיב תרומת ד', ומשני דלא כתיב לד', כן אמר ואחביא מנביאי ד' שהשי"ת נתן רוחו עליהם, אבל אליהו הוא נביא לד' שהוא מיוחד לנביא לשם ד', ולא לשום דבר רק שהוא כולו בכל כוחותיו ועניניו נביא לד' ודו"ק.

ותפל אש ד'. הנה ע"ז דריש גוי וקהל גוים שעתיד לעשות כקהל גוים שהקריבו בחוץ ולכן לדעתי לא היה בכח של מלכי יהודה הצדיקים כמו אסא, יהושפט, יותם למנוע את העם מלזבוח בבמות לשם שמים באיסור שחוטי חוץ כיון שראו העם ששרתה שכינה בהר הכרמל. ולכן לדעתי משום זה לא נזכר בספר מלכים [ובשמואל גם בעת בנה דוד מזבח בגורן ארונה היבוסי] בחינוך בהמ"ק בימי שלמה מה דכתיב בספר דברי הימים שבכלות שלמה להתפלל יצאה אש מאת ד' מן השמים ותאכל האש כו' והחלבים ויפלו כל העם וכו' משום דבמלכים כתיב מה שנפל האש בימי אליהו בהר הכרמל, א"כ אין זה התעלות למקדש מה שנענה דוד באש ושלמה בחינוכו לכן לא נזכר רק מה שכבוד ד' מלא הבית. ולפ"ז נראה לי דלא כתיב ותצא אש מאת ד' כמו בשמיני וד"ה גבי דוד רק כתיב ותצא אש ד' וכו', הכונה שגחלת שירדה בשלמה כו' ומזה האש שלמעלה שהי'

מונח על מזבח ד' מימי שלמה יצא על הר הכרמל ויעוין זבחים ס"א ב' יעו"ש ואכלה הכל גם המזבח ודו"ק.

ויקהל

שבת שבתון לד' כל העושה בו מלאכה יומת. הנה בכ"מ דכתיב מיתה כתיב מות יומת, לבד ממקומות יוצאים מן הכלל, וכתיב השור יסקל וגם בעליו יומת, וזה מיתה בידי שמים כדדרש במכילתא. וכן הא דכתיב בפרשת אמור ומכה בהמה ישלמנה ומכה אדם יומת, הוא כדדריש תנא דבי חזקיה שעל חייבי מיתות שוגגין שימות ולא ישלם, דחיוב מיתה שעליו פוטרו מן התשלומין. ויתכן דמכה אדם קאי על עוברין שכן כתיב שופך דם האדם באדם, היינו עובר, דמו ישפך שבן נח נהרג עליהן וישראל נמסר מיתתו לדיני שמים (תוספות סנהדרין נ"ט ד"ה ליכא מידי עייש"ש). והא דלא כתיבא כאן מות יומת נראה דעל מלאכת המשכן קאי, וטרם שהוקם המשכן לא היה נוהג דין דיני נפשות שאין כהן ואין משפט כדדריש פרק ד' מיתות (סנהדרין נ"ב ע"ב) ואז לא היה עדיין המשכן ולא היה אהרן כהן ורק מיתתו ביד"ש. ומשו"ה א"ש הא דאמר גבי עגל ביומא זבח וקטר בסייף ולא דן אותם כעובדי ע"ז בסקילה, שאז עדיין לא היה כהן ולא היה דיני נפשות, רק שבני נח קודם מ"ת ג"כ נהרגו על ע"ז וזהו סייף שבן נח מיתתו בסייף. ובתשא דכתיב לדורותיכם, כתיב כל העושה בו מלאכה כו' מות יומת וז"ב, ודו"ק.

ובזה מדוקדק לשון הגמרא פרק כלל גדול (שבת דף ע') אם אינו ענין למזיד דכתיב כל העושה בו מלאכה יומת ולא מייתי קרא דבתריה דכתיב כל העושה מלאכה ביום השבת מות יומת, דבמכילתא דריש אין לי אלא עונש על מלאכה של יום מלאכה בלילה מנין ת"ל מחלליה מות יומת, ולכן מייתי הגמרא מקרא דויקהל דכתיב העושה בו מלאכה ולא כתיב ביום ודו"ק.

הנה בפרשת תשא נאמר שבת אחר מלאכת המשכן ובפרשה זו נאמרה להיפוך מלאכת המשכן אחר שבת וכבר עמד ע"ז בספר חסידים סימן תקס"ח. ויתכן, דהנה מלאכת המשכן אינו דומה למכשירי עבודה דלא דחו שבת משום דמכשירין אפשר לעשותן מערב שבת, משא"כ המשכן אי אפשר להיות בלא שבת, לכן הוי אמינא דדחי שבת. ויתכן, דבעבודה הותרה שבת משום דבמשכן הלא שורה הכבוד והשכינה מצויה שם, והשבת עדות לבאי עולם שהשי"ת ברא העולם וחידשו מהאפס המוחלט והעבודה מורה על השגחת הש"י בפרטיות ומקיימו בכל עת ורגע ברצונו יתברך, וכל העולם הוא מתהווה ומתחדש בכל עת ורגע מרצונו יתברך, כאמור לעושה אורים גדולים אשר

מזה למדו בתפלה המחדש בכל יום תמיד מעשי בראשית, ושם מעון הש"י וכמו שאמר שלמה בנה בניתי בית זבול לך, לכן אף מכשירים כמו קליית העומר וחבטתו ואפיית שתי הלחם [למ"ד דנפסל בלינה ותנור מקדש] דוחין שבת, אבל בנין המשכן והמקדש לא דחי שבת, דכ"ז דלא נבנה המקדש אין השכינה שורה בישראל, ובאמצעיות משכן ומקדש השכינה שורה בישראל, וכ"ז שאין שכינה שרויה הלא לא נדחה שבת, אבל קודם שעשו בני ישראל העגל הלא היה התנאי בכ"מ אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך, והשכינה היתה שורה בישראל שלא באמצעיות המשכן, רק הוא הי' מקום מיוחד לעבודה ולהשראת השכינה, אבל לא באופן שעל ידו יזכו לראות בכבוד השי"ת, כי בני ישראל בעצמם הם היו המעון להשי"ת והיכל ד' המה, אז היה בנין המשכן כאחד מפרטי צורך העבודה אחרי בנין המשכן אחר העגל, שכיון שהשראת השכינה וכבוד השי"ת חופף על בנ"י קודם בנין המשכן, א"כ תו עבודה וכל צרכיה אף בנין המשכן דחי שבת, לכן נאמר משכן קודם לשבת, אבל אחר שחטאו בעגל הלא לא היו ראוים לכבוד השי"ת רק באמצעיות המשכן, א"כ לא נדחית שבת בבנין המשכן, לכן נאמר שבת קודם, וכמו שפירש"י הקדים להם נווי שבת למשכן לאמר שאינו דוחה שבת. אמנם רש"י בתשא יליף מאך את שבתותי תשמרו דאין בנין בהמ"ק דוחה שבת יעו"ש, אולם בסוף יומא יליף מאך את שבתותי תשמרו למעט פקוח נפש דדוחה שבת יעו"ש. ודו"ק בכ"ז. וכבר ביארתי דאם יעשו מלאכה בבנין המשכן בשבת לא יתחייבו מיתה בידי אדם, ועוד דאיתא במדרש פרשה ויקרא פ"א דכ"ז שלא נאמרה מאהל מועד לא נענשו ישראל עליה. יעו"ש ודו"ק.

לא תבערו אש וכו' במכילתא. לפי שהוא אומר בחריש ובקציר כו' שבות מחריש בשעת הקציר כו' מה שביעית שאין חייבין עליו כו' ה"ה שובת מע"ש לשביעית שבת שחייבין עליו כרת כו' דין הוא שישבות מע"ש לשבת ת"ל לא תבערו אש כו' ביום השבת, ביום השבת אי אתה מבעיר, אבל אתה מבעיר מע"ש לשבת. בזה אתי שפיר דר' עקיבא לטעמיה דכיון דדריש תוספות שביעית מקרא דבחריש ובקציר תשבות, א"כ צריך קרא דביום השבת ללמד שמדליק מע"ש לשבת דניליף משביעית לולא דקרא גלי, ולכן סבר הבערה אסורה ביו"ט. ולכך אמר בפסחים א"צ הרי כבר נאמר כל מלאכה לא יעשה שרפה מעין מלאכה מה ת"ל תשביתו מערב יו"ט, אבל ר' ישמעאל דדריש קרא בחריש ובקציר תשבות על שבת ולית ליה תוספות שביעית מקרא, עיין רה"ש דף ט', א"כ קרא דביום השבת ע"כ לדייק דביו"ט מותר כמו דדריש ר' יונתן לקמן, ולכן מוכרח להביא מקרא דלא תשחט על חמץ כו'. ולפ"ז יצא דאף למ"ד לחלק יצאת מ"מ מוכח לר'

ישמעאל דלית ליה תוספות שביעית דביו"ט מותר הבערה לגמרי אף שלא לצורך כלל, ודלא כמו שפירשו תוס' ביצה דף כ"ג ע"א ד"ה ע"ג חרס מותר לפרש דברי הירושלמי. יעו"ש ודו"ק היטב.

קחו מאתכם. הנה מהשלשה תרומות לא נזכר רק שתים דאלו תרומת קרבנות עדיין לא נגמר המשכן והבאין לפני משה היו רק אנשים לכן אמר קחו מאתכם תרומה זה תרומת אדנים חצי שקל לכל זכר שהנשים אינן שוקלין וממשכנין על השקלים, לכן אמר קחו מאתכם שיקחו וימשכנו בחזקה ורק מאתכם האנשים אבל תרומת המשכן כל נדיב לב יביאה את תרומת ד', נשים ג"כ, ובנדבת לב ולא ממשכנין ופשוט.

יבואו ויעשו כו' את השולחן כו' ואת כל כליו ואת לחם הפנים. הנה נכלל בכל כליו גם כלים של לחם הפנים המה כלים שהלחם נאפה בהן, הדפוסין וכל כלי הלישה והאפיה [וכמו שנכלל עמודי המסך בעמודי החצר. יעוין ראב"ע] לכן היו הם יותר משל מנרה לכן כתוב אצל שולחן כל כליו ולא במנרה ומלבד זה דהא כתיב אח"כ ואת נרותיה.

את קלעי החצר את עמודיו ואת אדניה. ירמוז כי אדני המסך לפתח האהל ג"כ נחושת ולכן אמר אדניה בלשון נקבה על המסך.

ויבואו האנשים על הנשים. תרגום ומייתו גובריא כו'. פירוש שהביאו מעל הנשים בעודן על הנשים. יעוין רש"י. ונראה דאומר כוס זה לעכו"ם לא מתסר להדיוט אבל משום מוקצה לעו"ג מתסר לגבוה (יעוין אור שמח פ"ה מאיסורי מזבח), לכן אמרו במס' עו"ג נ"ג אלה אלהיך כו' מלמד שאיוו לעגלים הרבה א"כ היו חושבין לעשות מתכשיטין עוד עגלים והוו מוקצה לעו"ג, לכן הביאו התכשיטין נזם כו' בעודן על הנשים שאין בהן חשש מוקצה דהנשים לא רצו ליתן נזמיהן לעגל, שכן כתוב ויתפרקו בעל כרחן ודו"ק.

כל נדיב לב הביאו חח ונזם וטבעת. פירוש שדברים אלו מביאים האדם להרהור עבירה עיין שבת ס"ד, ושם היה התגברות היצר ועשיית רצון השי"ת באמת. וזהו נדיב לב, פירוש בהשכלת הלב והבן.

במדרש רבה פ' ויגש בארה שבע שהלך לקוץ ארזים שנטע אברהם כו' א"ר לוי ממגדל צבעי' כו' והיו נוהגים בהן איסור משום קדושת הארון כו'. כוונת המדרש דעצי שטים שהביאו היה מה שהביא יעקב והכנום לארון ובודאי היו נוהגים במו קדושה שלא יעשו בהם מלאכה, לכן כתוב וכל איש אשר נמצא אתו משום דמקטן לא היו מקבלין דאינו מקנה לאחרים מן התורה ולא מסר לצבור (ויעוין בשעה"מ הלכות שקלים לענין קטן ששקל באורך), אבל עצי שטים כתוב וכל אשר נמצא אתו עצי שטים לכל מלאכת העבודה שהי' לכל המלאכה והיו נוהגים בו איסור מאבותיהם אם כן הוי לקטנים זכות

גמור שקבלו מעמהן לצורך מלאכת הקדש ובזה אף בקטן מועיל מן התורה כדברי תוס' בריש פרק בן סו"מ יעוי"ש לכן לא כתוב איש רק וכל אשר נמצא אתו אף קטן גם כן ודו"ק.

וכל אשה חכמת לב בידיה טוו כו' וכל הנשים כו' טוו את העזים. מה דבתכלת וארגמן כו' כתוב בלשון יחיד וכאן כתיב לשון רבים, משום דאת העזים טוו גם נדות שטוו על העזים וכדאמר בשבת, ובעלי חיים אינם מקבלים טומאה, אבל בתכלת שמקבל טומאה טוו רק טהורות לכן אמר בלשון יחיד שכל אשה טהורה טוו תכלת וארגמן ודו"ק.

והנשאם הביאו כו' ושמן למאור ולשמן המשחה. פירוש דכשר לשמן המשחה אף שמן שאינו כתית כמו למנחות רק הם הביאו שמן כתית כמו למאור דבעי דוקא שיהא כתית כמפורש מנחות פ"ו יעו"ש וברמב"ם סוף הלכות איסורי מזבח ודו"ק.

כל איש ואשה אשר נדב לבם אותם להביא לכל המלאכה כו' הביאו בני ישראל נדבה לד'. הענין דבירושלמי פ"ד דשקלים אמר דלרבנן אין קרבן משתנה משל יחיד לצבור, ובבלי סוף ב"מ גבי שומרי ספיחי שביעית דחיישי שמא לא ימסרם לצבור יפה וברה"ש פ"ק יעו"ש, ובמנחות כ"א אמר דהכהנים מביאין שקלים, אע"ג דאין מנחת כהנים נאכלת ושתי הלחם נאכלים משום דמסרי לצבור יעו"ש, ולזה אמר כל איש ואשה אשר נדב לבם אותם בפרטיות היו מכונים להביא לכל המלאכה היינו למוסרם לצבור לכלליות ישראל לצורך המלאכה, ואחרי זה הביאו בני ישראל נדבה לד', שכללות הצבור הביאום אחרי זה לשם ד'. אבל לא באה נדבות למלאכת המשכן מן נדבות פרטיות רק שמסרו לצבור יפה יפה והצבור הביאום לשם ד' ודו"ק.

ראו קרא ד' בשם בצלאל כו' בן חור למטה יהודה כו'. הענין, דמסירת נפש צריך להיות שלא בחקירה והתחכמות יתירה, ויהודא מסר עצמו בים במסירת נפש כמו דאיתא בתוספתא דסוטה, וכן חור מסר עצמו בעגל, דהחקירה תעכב [ברצון פנימי] מלמסור נפשו על קדוש השי"ת כעדות יעב"ץ החסיד, לכן אמר שבעבור זה שלא חקרו ולא נתחכמו יותר מדאי לכן וימלא אותו בחכמה ובדעת כו' והבן.

ובגמרא פרק הרואה, בצל אל היית וכו'. ביאור הענין כך, דפרטיות של ישראל קדוש אבל שארי קדושות יותר, אבל כלל ישראל אין דומה להן וכל הבריאה כולה בשביל ישראל שנקרא ראשית, ולכן המשכן הוא ישראל שבחיבור הקרשים והקרסים והיריעות נעשה האהל אחד. ולכך בפרטיות העשייה בתרומה נזכר כלים ואח"כ משכן, שהארון מקודש יותר מפרטיות מישראל, אבל בכללות בפרשה תשא כתיב משכן קודם, שזה עיקר הכונה שהמשכן שכלל בנ"י באים בתוכו מקודש יותר ממקום המיועד לשכינתו

יתברך, שכללות עדה קדושה אין לה שיעור, ולכך בצלאל שהיה יודע לצרף אותיות והיה בקי איך מהצירוף יולד ענין גבוה וחדש, אשר אינו בפרטים רק בכלל וכמו שהבריאה הכללית טוב מאד וכמוש"כ וירא את כל אשר עשה והנה טוב כו' כן בישראל לכן הקדים המשכן ודו"ק.

משה נצטווה בתחילה כלים ולסוף משכן לכן כתוב גבי כלים אשר אתה מראה בינוני פועל, עומד, ובמשכן כתוב הראית לשון עבר שהנבואה מהמשכן היה מצויר אצלו מקודם כלים. ועיין ברכות נ"ה ע"א בזה ודו"ק.

מרבים העם להביא כו' אשר צוה ד' לעשות אותה. הענין, דהם לא היו מקדישין כדי שלא יבואו לידי מעילה וכמוש"א בונין בחול ואח"כ מקדישין, רק קדושת בהכ"נ יש להן או כמו תפילין דהזמנה מלתא, אך זה הוי כמו טוי לאריג כיון שמחוסר מלאכת העשייה, ובהא הזמנה לאו מלתא כדאמר בפרק בני העיר. אמנם ז"א דעד כאן לא אמרו רק בהנך דהמצוה הלבישה והישיבה בבהכ"נ לכן טוי לאריג ליכא למ"ד ואם תעשה התפילין אשה דאינה מצוה ג"כ כשר, לכן מחוסר מעשה האריגה והטויה לא הוי הזמנה, אבל כאן דהמלאכה צוה ד' לעשות אותה ודוקא מי שהוא מצוה אבל אחר אינו רשאי לעשות, ועשייתה לגבי דידהו הוי גמר מצוה והראיה שהיה מקופל, א"כ הטויה גופא הוי הזמנה ואסור לשנותה לצורך הדיוט, דבעשייה דידהו נגמר מצותן לגבייהו ודו"ק היטב.

ויעבירו קול במחנה כו' אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקודש ויכלא העם מהביא. פירוש דאם יזמינו אותם למלאכת הקודש תו הוי הזמנה מילתא. ואפילו למ"ד הזמנה לאו מילתא הוא דוקא במשמשי קדושה, הא בקדושה עצמה כמו רצועות הזמנה מילתא כמוש"כ הפוסקים דילפינן מעגלה ערופה לכן אפילו בבתיהם לא יעשו במלאכה כו'.

הנה אמרו דלענין רה"ר בעי שיהיו ששים רבוא בוקעין בו, ובפ"ק דעירובין דף ו' פירוש בתוס' דעיקר קאי על מנין המפורש בתורה יעו"ש. וכוונתם דכתיב בבהעלותך שש מאות אלף רגלי העם כו' אלמא דקפיד אזה. והנה המותר על שש מאות אלף היו שלשת אלפים וחמש מאות וחמשים לא היו מגיעים לרבוא, לכן כללות המנין שש מאות אלף היו שקליהם לעמודי המשכן, אבל מה שאינו מגיע לרבוא המה האלפים הנותרים היו שקליהם ווים לעמודים בחצר אהל מועד ולכן אמרו בפרק שלשה שאכלו ברבוא אומר אלקי צבאות יושב הכרובים, שפחות מרבוא אינו במשכן אהל מועד ששם יושב הכרובים רק בחצר אהל מועד. וכיון שכן אתי שפיר מה שעשתה ההשגחה העליונה, שמשה ישכח למנינו את הווים לעמודים, שלולא כן היו מתרעמים האנשים ששקליהם היו מחוץ למשכן מושב הכרובים, לכן להורות שלא עשה במכוון ולא יתרעמו עליו על

שנתן אלו השקלים מחוץ למשכן [וכמו שאמרו סנהדרין דף י"ז הריני מטיל קנאה כו'] שכח, להורות שהדבר שנעשה שלא במכוון לא רמיא אדעתיה ולכן שכחן. וזה כונת המד"ר פקודי עד שהוא יושב ומחשב שכח כו' התחיל יושב ומתמיה כו' מה עשה האיר הקב"ה עיניו כו' ווים לעמודים אותה שעה נתפייסו כל ישראל על מלאכת המשכן כו' שהיו רואים שעשה זה שלא במכוון ודו"ק.

ויעשו כל חכם לב כו' את המשכן כו' כרובים מעשה חושב עשה אותם, וגבי פרכת ויעש את הפרכת כו' מעשה חושב עשה אותה כרובים, וכן בצווי כתיב בלשון זה בפ' תרומה, דבפרכת כתוב מעשה חושב יעשה אותה כרובים. והענין דביריעות משכן היה העיקר הכונה לעשות ציורים נאים, ובזה היה ציור כרובים, אבל בפרכת היה כונה אחרת, שהיה צריך להיות נגד מקום הכרובים שבארון, למען ידעו לכון מקום הכרובים ובפרט במתן דם פר העלם דבר שצריך מקום הפרכת נגד בין הבדים, וכן בהזאות יוה"כ, ועיין משל"מ הלכות מעה"ק פ"ה, ובמקדש האריכו ראשי הבדים והיו בולטין כמין שני דדי אשה, עיין יומא נ"ד בזה, וכוון כרובים אלו בלי שום ציור אחר נגד מקום הכרובים שעל הכפרת ודו"ק.

ויעש חמשים קרסי זהב. פירוש שעשה הרבה חמשים ולא פחות מהן וכן בצווי בתרומה ועשית חמשים קרסי זהב. ובאהל ויעש קרסי נחושת חמשים, פירוש, שלא הוסיף אף שהנחושת דבר קל לא עשה רק חמשים וכן בצווי ועשית קרסי נחושת חמשים המנין בסוף ופשוט.

ויחבר את היריעות כו' בקרסים כו' ויעש קרסי נחושת חמשים לחבר את האהל. ובצווי כתיב שניהם שוה יעו"ש. ואולי משום דיריעות עזים היו מגולין מבחוץ שמכסה עורות תחשים לא היו רק על הגג, לכן הניח לחברן בקרסים למשה לכבודו. ונרמז זה בצווי שכתוב וחברת את האהל שהחיבור היה בשעה שהוא אהל, שכבר הוקם המשכן ופרש עליו היריעות עזים ונעשה אהל, אבל משכן כתוב וחברת את היריעות בשעדיין אינו משכן רק והיה המשכן אחד, אבל כ"ז שלא הוקמו הקרשים חובר כבר המשכן וכן עשה ודו"ק. ויעוין תוספות שבת כ"ח.

ויעש קרסי נחושת חמשים לחבר את האהל. פירוש דבאהלים היו שוכנים ישראל במדבר והיו מדובקים בקרסי נחושת, אבל של זהב לא היו עושים לאהליהם, לכן קרסי זהב היו סתמא לשל גבוה, וסתמא לשל גבוה ואינו צריך לחשוב בעשייתן לשם גבוה דסתמן לשם הקדש הוו, לא כן בקרסי נחושת היה צריך להיות מחשבתן בעשייתן לשם גבוה לחבר האהל דסתמן להדיוט הוו. ויעוין ירושלמי שקלים ודו"ק בריש זבחים.

ויעש בצלאל את הארון. מה דלא כתיב בכולהו בצלאל משום ששאר הדברים עשו גם אחרים בבית עולמים וכן בבית שני ולעתיד, אבל ארון משנגנז עוד לא עשו אחר כי אין לעשות לוחות אחרים, ורק ארון בצלאל הוא שקיים לדורות ולא אחר. ודו"ק. ואולי דהקפיד הכתוב שלא יעשו לדורות ארון וכרובים רק זה שעשה בצלאל.

ויתכן עוד, דאמרו כשבאו גוים להיכל מצאו כרובים מעורים זה בזה כו' יעסקו בדברים האלה מיד הזילום, וכזה דרשו במכילתא על לא תעשו אלקי כסף, שאם עשו אותן של כסף הרי הן כאילו עשו אלקי כסף, וא"כ חשש השי"ת שמא אחרי שחטאו בעגל, שמא כשיעשה אחד את הארון יבוא להרהר איזה מחשבה זרה הנוטה לדרכי הטלמסאות ועצביהם, לכן בחר בבצלאל שאבי אביו נהרג על אשר מיחה בעשיית העגל, א"כ מצד החנוך והטבע שהוא שונא כל הנוטים אחרי ההבל וציור שום דמות ותמונה ובל יבוא לשום מחשבה זרה כלל, ולכן כתב ויעש בצלאל שהוא לבדו עשה את הארון בלי שום סיוע. ובזה יבואר שהשי"ת קודם עשיית העגל אמר ראה קראתי בשם בצלאל כו' ואמלא כו' לעשות בכל מלאכה, וכשאמר משה לישראל כתוב לעשות בכל מלאכת מחשבת, ולפי שזה היה אחר העגל ואז המלאכה היה צריך להיות טהורה גם בהמחשבה שלא יהרהרו שום ציור גשם ותבנית דמות כלל, וזה מלאכת מחשבת, שהמחשבה תהא טהורה וברורה ונקיה ודו"ק. ואולי כונו לזה במליצתם הנוראה דנפיק כגוריא מבקה"ק ודו"ק.

הנה בארון לא נזכר בתים לבדים, ובשולחן ומזבח כתיב בתים לבדים, משום שבית הוא העשוי לדירה שפעמים הוא בתוכו ופעמים אינו, ויוצא מן הבית, לכן בכל הנך שאינן בו קבועין לעולם כתיב בתים לבדים בתים לבריחים, ולכן כתיב אחר כך ויעש את הבדים, אבל בארון שקבועים בו לעולם לא כתיב בתים לבדים, ולכן כתיב ויעש בדי עצי שטים שלא הזכירן קודם, ולא נאות למיכתב את הבדים, ופשוט.

ויעש את שמן המשחה קדש ואת קטרת הסמים טהור. הפירוש עפ"י מה דמסיק בשבועות דקטרת אפילו לאחר שהושמה במכתשת אינה קדושה קדושת הגוף, ועיין ירושלמי שקלים, ולפיכך לא נפסלה בלינה, לא כן שמן המשחה קדש. עיי"ש ודו"ק.

ויעש את הכיור נחושת כו' במראות הצובאות כו'. הנה בצוי כתיב ועשית כיור נחושת לרחצה ונתת שמה מים, ובעשיה לא כתוב לרחצה, רק להלן בפקודי ויתן בו מים לרחצה, זה מורה שכוון למדרש תנחומא, הובא ברש"י, שלא רצה משה לעשות ממראות הנשים ואמר לו השי"ת שיעשה מהן שדבר זה הביא שיפרו וירבו ב"י והיו גן נעול לבעליהן,

ולכן מזה הכיור ישתו הסוטות ונקתה ונזרעה זרע, א"כ גילה לו שמהמים ישתו הסוטות ולא יהיו לרחצה לבד אך גם לשתיה, ולכן לא כתיב כאן לרחצה ודו"ק.

ולפאת צפון מאה באמה. ספר הכתוב שאף שהש"י בצויו התיר למדוד קלעי פאת צפון במדת פאת נגב, בכ"ז טרח הוא למדוד כל אחת בפני עצמה באמה. ועיין מש"כ בפ' תרומה ודו"ק.

ומסך שער החצר. בפרשת תרומה בצוי כתיב כל עמודי החצר מחושקים כסף כו' ואדניהם נחושת, ונכלל גם עמודי המסך שזכר קודם, וכאן בעשייה כתוב כל קלעי כו' והמסך באנפי נפשיה ועמודיו, ולא נכלל ביחד מסך שער החצר עם הקלעים, יעוין. ונראה דכמו דאמרו בפסחים דלא נתקדש שער נקנור מפני שהמצורעים יכניסו ידם לבהונות, וגם ביאה במקצת שמה ביאה והתורה התירה, לכן במשכן שהיה נגד שער נקנור מסך שער החצר היה קיל קדושתו שמצורעים מכניסים ידם למתן בהונות, וזה בעשייה שהיה לאחר העגל שהיו מצורעים (כמו שהבאתי לעיל) אבל בצוי שהיה קודם עשיית העגל כדפרש"י בפסוק ויתן אל משה ככלותו כו' ואז לא היו מצורעים בקרב ישראל וכדאמרו במדרש נשא פ' ז' מהיכן באה עליהם הצרעת ממעשה העגל, לכן נכלל המסך שער החצר ביחד עם הקלעים ועמודיהם ואדניהם נכללו כאחד ודו"ק בזה.

פקודי

ואלה פקודי כו' עבדת הלוים ביד איתמר כו' פירוש מנין כל הקדשים שנמסרו להלוים אבל לא מה שנמסרו לכהנים ולכן לא זכר מה שעשו בהזהב שהביאו רק הכסף והנחושת (יעוי' ראב"ע בשם הגאון) לפי שהזהב עוד לא ספרו למה שעשו הוא בבגדי הקודש לאהרן בציץ ואפוד וחושן שאחרי זה אמר שרקעו פחי זהב וקצצו פתילים ושרשרת זהב וטבעות זהב ומשבצות זהב והבגדי הקדש לא נמסרו להלוים רק לאהרן ולבניו. ופשוט.

משכן העדות. הנה ביארתי לעיל דארון מוכרח להיות בו העדות והמשכן אימת הוא נחשב לאוהל מועד לאסור הבמות רק כשיש בו ארון כדתניא תוספתא סוף זבחים איזהו במה גדולה אהמ"ע נותן כדרכו אין הארון נתון שם וזה שאמר שדין משכן יש לו רק כשהוא משכן העדות שהעדות נתון בו ויעוין ראב"ע.

משכן העדות עדות לישראל שמחל הקב"ה על מעשה העגל עבודת הלוים כו' שאף שמחל לישראל מכל מקום להבכורים לא החזיר כהונתם וכמו דאמרו כהן שזבח לעו"ג אין קרבנו ריח נחוח אפילו אם שב הרי הן כבע"מ דאינו מועיל תשובה ודו"ק.

ויהי זהב התנופה. בצוי לא כתב רק תרומה וכאן כתוב בזהב ובנחושת התנופה ולא בכסף ובויקהל כתוב תנופת זהב לד' דכלים שנשתמשו בהן הדיוט לא ישתמשו בהן לגבוה יעוין ירושלמי יומא לכן כאן שהתיכו אותן שרי כמו"ש המגן אברהם סי' קמ"ז ותנופה כאן במעלה שהונף משל הדיוט לתשמיש גבוה וזה כאן בזהב שכתוב חח ונזם וטבעת וכומז דברים שהן היו לתשמיש אדם והונפו לצורך גבוה וכן כתוב כאן נחושת התנופה משום שכתוב שעשו הכיור וכנו ממראות הצובאות כו' לכן כתוב נחושת התנופה, אבל כסף אין כתוב כלים לכן לא כתוב כסף התנופה ודו"ק, כי התנופה כאן אינו כמו בכל מקום שהוא על המונף ביד רק על המעלה לבד וזה אמת.

ומן התכלת וכו' עשו בגדי שרד וכו' כאשר צוה ד' את משה בכל מלאכת המשכן לא נזכר בפרטיות כאשר צוה ד' את משה, רק בהבגדים נזכר כאשר צוה ד' את משה. יתכן משום דהבגדים היו של כלאים שש וצמר וזה אינו מותר רק ע"פ צוי ד' את משה, שנביא אחר אינו יכול לעקור את דבר ד' שלא ללבוש כלאים. או יתכן משום דאמרו בפרק הקומץ רבה דלא יעשה אדם תבנית מנורה תבנית היכל מלא תעשון אתי כו' אבל בגדי כהונה אין בהן לאו בעשייתן להדיוט כיוצא בו ויכול לעשותן הרבה, ולכן המשכן ושולחן ומנורה סתמא לשמן קיימי ולכך אינו צריך לומר שהוא עושה לשמה, אבל הנך לאו סתמא לשמן קיימי ובפרט לפי מש"כ תוספות ריש זבחים דאף בגט אשה שזינתה לאו להתגרש בגט זה קיימא, א"כ הכא לאו להשתמש בבגדים אלו קאי. לכן צריך שיחשוב לשמן, וכמו דבעי באזכרות קידוש. הרבה הארכתי בזה במק"א. ולכן כתוב בכל בגד כאשר צוה ד' את משה בפרט שעשה לשם צוי ד' את משה ודו"ק.

אבני זכרון לבני ישראל, שיזכרו בני ישראל ששמותם חקוקים באפד לפני ד' ויתבישו לעשות עבירה, וכמו שאמרו גבי יוסף עתידין אחיך שיכתבו על אבני אפד כו' סוטה ל"ו והיה לבבם דבוק לד' שיזכרו מעלתם שהם נושאים את הכבוד.

ויעשו פעמוני זהב טהור. הנה בצוי בפ' תצוה לא נזכר טהור. ונראה אף במקום שנאמר זהב סתם היו רשאים לעשות זהב טהור רק כאן אתי לדרשא דפעמונים העשוים לתכשיט בגדים טהורים רק כשהן משמיעים קול, היינו זוג עם ענבל דהוא משמיע קול דכלי מתכות טמא וכמו דמפרש בפרק במה אשה (שבת דף נ"ח ע"ב) ומפיק לה מקרא כל דבר אשר יבוא באש כו' לכן מספר שעשו פעמונים וענבלים כדאמר בזבחים פ"ח, לכן אמר שעשו פעמוני זהב טהור דמכלל דמקבלי טומאה וכמו דדריש מנחות דף כ"ט יעו"ש היטב, ובצוי כתיב ונשמע קולו וע"כ דיעשו זוג וענבל ודו"ק, דמשום זה בצוי לא כתב טהור.

פעמון ורימון כו' לשרת כו' וכן בתצוה והי' על אהרן לשרת ונשמע קולו כו' אין הפירוש שישרת בהם אהרן בקדש רק פירושו כמו ומן בגדי השרד כו' עשו לשרת בקדש שפרש"י שהם משרתים ומכסים הקדש בעת המסעות כן הפירוש כאן שהפעמון ורמון ישרת לאהרן בבואו אל הקדש כמו שפירשו בתוס' ישנים בשם ר"ח יומא דף נ"ב חביבים כו' לשליח שזה כמו שליח שמבשר שבא אהרן יעו"ש והנה הם משרתים לאהרן כמו שליח ופשוט.

הנה בויקהל כתיב בריחו וקרי בריחיו, היינו להורות על בריח התיכון שבו כתוב עשייה בפני עצמו, ובפקודי גבי הבאה כתיב בריחו וקרי בריחיו ג"כ כנ"ל, ובהקמת המשכן כתיב בריחיו, היינו משום שהבריח התיכון לא הועיל נתינות משה רק בנס היה עומד כדאיתא בשבת פרק הזורק יעו"ש. וזה רמז נכון.

ויביאו כו' ואת קטרת הסמים ולעיל בויקהל ויעשו כו' את קטורת הסמים טהור. צריך ביאור הא קי"ל דכל מעשי הקטרת צריך להיות בקדש ואם פטמה בחוץ או בכלי חול פסולה יעוי' ר"מ הל' כלי המקדש פרק ב' הל' ז' ואיך עשה בצלאל טרם שהוקם המשכן בחול את הקטרת וצריך לאמר כהרמב"ן שהך ויקטר עליו קטרת סמים קאי על שבעה ימי המלואים שהקטיר משה שהי' זר ולכן נתפטמה שלא במשכן ואז הי' דינו כבמה יעוי' תוס' עו"ג ל"ג ד"ה בחלוק שאין בו כו' אולם לפירוש רש"י לקמן שחרית וערבית כמוש"נ בבקר כו' בהטיבו כו' יקטירנה, דעל אהרן קאי צריך לאמר איך פטמה בצלאל בלא משכן על כרחין כריב"ל בירושלמי שקלים פ"ד הל' ג' דסבר פטמה בחולין כשירה יעו"ש ודו"ק. ובמנחות דף ט' למד על יציקה ובלילה שכשירה בזר ומדכהונה לא בעיא פנים נמי לא בעיא כו' ולפ"ז הא איכא פטום הקטרת דבעיא פנים ולא בעיא כהונה וע"כ דסבר ר"ל כריב"ל בירושלמי דפטמה בחול כשירה ודו"ק.

ביום החודש הראשון באחד לחודש. יפלא דלפי משפטי הלשון היה לומר בחודש הראשון ביום אחד לחודש. ויום החודש הוא שם על ראש חודש וכאמור בשמואל ויהי החודש, מחר חודש, וא"כ מיותר לומר באחד לחודש, וכן ביחזקאל מ"ו וביום החודש. לכן נראה דהפירוש כאן לא על ציון היום שהוא ערב ובוקר יום אחד, רק המכוון הוא על עצמות יום ולא לילה וביום של החודש אמר, ר"ל ולא בלילה. וזה דהקמת המשכן לא היה רק ביום. ויעוין פ"ב דשבועות י"ד מקרא אחרינא. אי נמי מכוון ביום הראשון שקביעות החודש יהיה ביום הראשון לשבת ולא יעברוהו, וכן אמרו ראשון למעשה בראשית ודו"ק.

ונתת את מזבח הזהב לקטרת לפני ארון העדות. הנה פשטא דקרא הוא על הקמתו במקום שיהא מכוון לפני ארון העדות, אבל א"כ הו"ל למיכתב לקמן גבי משה שהקים לפני הארון, ושם כתוב לפני הפרכת וכן כתוב בפרשה תצוה שיהיה לפני הפרכת. ונראה דהקדמונים מהם אמרו דטעם הקטרת הוא מפני שלא יהא ריח כבמקומות שמפטמין הבשר ושורפין החלבים תמיד יום ולילה. ולכן להטיב הריח צוה לפטם הקטרת ולהריח בשמים. וכבר צוחו ע"ז דא"כ מדה ומשקל ל"ל, ולמה חייבה כרת למפטם כמותה. ולדעתי קטרת של ז' ימי המלואים יוכיחו שעדיין לא קרבו קרבנות הרבה ופרקו בכל יום. וזה שאמר שלא תדמו שהקטרת הוא לצורך הבאים לחצר, רק הוא לריח ניחוח לצורך גבוה, וכמו שאמרו עבודה צורך גבוה, וזה ידוע להבאים בסוד ד' כמה פלאים מרומז בקטרת. ולכן אמר מזבח הזהב לקטרת לפני ארון העדות היינו שהקטרת יהיה לצורך שכינת כבודו אשר שכן על ארון העדות ששם יעד כבודו השי"ת ודו"ק.

ונתת את מזבח הזהב לקטורת, פירוש שכל זמן שלא הקטירו עליו אין רשאין להזות עליו דמי הפר והשעיר כדאמר ריש פרק ב"ש, ולכן יכון שהוא לקטרת ופשוט.

והא דלא אמר מזבח הקטרת כמו בפרשה דלעיל, נראה דבר"ה פרק ראוהו ב"ד אמר דאין כ"ג נכנס בבגדי זהב לפנים משום שאין קטיגור נעשה סניגור ודוקא מידי דהקרבה יעו"ש, לכן אמר מזבח הזהב, אף דזהב קטיגור, מ"מ עיקרו אינו לכפרה, דדם הכפורים אחת בשנה, אבל עקרו הוא לקטרת הסמים דאינו לכפרה ודו"ק.

ונתת את מזבח הזהב לקטרת. פירוש, דמזבח שנעקר מקטירין קטרת במקומו, אמנם זה דוקא במקדש שהיה המקום קדוש, אבל במשכן שהיה מטלטל ממקום למקום ונמשח המשכן אבל המקום לא היה קדוש כמוש"ב במ"א בפ' תרומה, לכן אם נעקר המזבח אין מקטירין במקומו, לכן גבי עשי' לא כתב לקטורת רק גבי הקמה שבמדבר רק המזבח לקטרת אבל מקומו אינו ראוי לקטרת וזה המזבח הוא לקטרת ודו"ק. כן דע דאף ע"ג דבגמ' לא נזכר מהיכן למד שמזבח שנעקר מקטירין במקומו נראה, דיליף דבשמן המאור כתיב בפ' אמור ויקחו אליך כו' על המנורה הטהורה וכו' וכאן בפ' תשא כתיב גבי קטרת ושחקת כו' לפני העדות באהמ"ע כו' ולא זכר את המזבח לאמר על המזבח יקטירנה, לכן מורה לנו דרק מקומו מעכב אבל המזבח לא מעכב, דאם נעקר מקטירין במקומו וזה דיוק נכון. וכן ילפינן מקטרת הפנימי שאם אין ארון נותן במקומו אבל דמים לא ילפינן ששם אינן גומרין הכפרה, עיין זבחים דף ק"ו ילפינן חוץ מפנים ובדף נ"ב יעו"ש ודו"ק.

בגמ' יומא ר' יודא אומר מזבח ממוצע ועומד באמצע עזרה כו' נמצא מזבח מכוון כנגד היכל וכותליו. נראה דר' יודא לטעמיה דאמר בזבחים דף י"ט דמזבח שעשה משה

היה רחב עשר אמות והי' כמו המשכן שהי' חללו עשר אמות והי' עומד פתח אהמ"ע, והקרסים סבר בפ' הזורק דהיו מלמטה עובין אמה ומלמעלה כלין והולכין עד כאצבע אם כן רק למטה עובין אמה והי' מלמטה מכבר עם בדים לשאת המזבח בהן והי' הבד יוצא כשיעור אמה שישא אדם שרחבו אמה והי' מכוון כנגד משכן וכותליו וכן עשו בבית שני וזה ברור ויעוין תוס' שבת שם ודו"ק.

והיה המזבח קדש קדשים. לעיל פירש כל הנוגע במזבח יקדש, שמקדיש פסולים ליקרב, אבל רק בראוי לו כדאמר פרק המזבח מקדש את שראוי לו, את שאינו ראוי לו לא מקדש למעט קמצים שלא נתקדשו בכלי. אמנם כלי שרת ומזבח פנימי מקדש אף שאינו ראוי כדאמר בדף כ"ח יעו"ש, לכן המזבח הוא קדש לקדשים, הא הנך דלא קדשי כמו קמצים שלא נתקדשו בכלי אינם קדושים עליו ודו"ק. אבל בשאר כלי המשכן כתיב והיה קדש שמקדש אף מי שאינו ראוי לו כקמצים שלא נתקדשו בכלי.

ומשחת את הכיור כו' וקדשת אותו. לא כתיב והיה קדש בכיור וכן בכה"ג כתיב והלבשת כו'. הענין מפני שלדעתי מי כיור אין מועלין בהן דנתנו לרחיצה ולהנות לכהנים וכן בגדי כהונה אין מועלין בהן דנתנו להנות בהן כדאמר קדושין נ"ג ודו"ק.

והנה בפרק שני מדות אמר דמדות הלח נמשחו בין מבפנים בין מבחוץ ולכן בירוציהם קדוש. ולכן נראה דהכיור צוה השי"ת לתת בו מים ואחרי זה למושחו, א"כ לא נמשח מבפנים רק מבחוץ ובו לא היו בירוצים דאין בירוצים למים, ולכן כתוב הכיור בפני עצמו ולא נכתב בכלל כלי המזבח משום דהוא נמשח מבחוץ לבד, והוא נכלל בכלל כלים יעוין זבחים נ"ט צפונה שיהא צפון פניו מכלים, וכיון כלי הוא, רש"י ודו"ק.

ואת בניו תקריב והלבשתם כתנות, ומשחת אותם כו' להיות להם משחתם וכו'. נראה דכמו דכתב הראב"ע שמה שנאמר ויצוק על ראש אהרן היה קודם לבישת המצנפת, יעו"ש, כן אם נאמר שעשה יציקה ומשיחה על ראש של בניו היה טרם לבשו המגבעות ונמצא שלבשו רק הכתונות והמכנסים כדאמרו מנין שלא יהא דבר קודם למכנסים (יומא כ"ג) רק שלא הלבישם משה כמוש"כ הרמב"ן, אך הכתונות לבדן היה מלבישן והיה מושחן, וכן מצאנו לתנאי דסברי דבהרמת דשן לא הזכיר רק מכנסים וכתונת משום שכשרה בשני כלים ונמשחו כן, ואח"כ כשלבשו כל הבגדים הזה עליהן ועל הבגדים. וזה מרמז המסורה יעוין בבעה"ט דמשחתם בהם מום בהם, דבהרמה דכשרה בשני כלים כשרים בעלי מומין כדאמר ר"ל שם ביומא. ודו"ק בכ"ז.

כאשר משחת את אביהם. יתכן דעל מעלת אהרן לא היה משה מתקנא שהיה נביא ומלך וכה"ג, אבל על מעלת בניו אמרו על תקרב הלום ביקש לו ולזרעו כו', וא"כ אולי לא

ימשח אותם בשמחה רבה ובלב שלם, לכן אמר ומשחת אותם מרצון גמור כאשר משחת את אביהם.

ויקח ויתן את העדות אל הארון וישם את הבדים על הארון. לפלא, הלא כבר כתוב שבצלאל הביא הבדים בטבעות כמוש"כ ויבא את הבדים בטבעות על צלעות הארון כו', וליכא למימר שעדיין לא נמשח והיה מותר להסירם, רק שהביא לראות אם יהיו הטבעות לפי מדתם, א"כ קשה דכתיב לעיל וירכסו את החושן כו' אל טבעות האפד כו' ולא יזח החושן מעל האפד אע"ג שעדיין לא נתקדשו עד הזיית הדם ושמן המשחה. אולם המדקדק ימצא כי המה הבדים היו בהטבעות משני צלעיו והיה אצל צלעיו, אולם בעת ההקמה היו מעמידין אותן על דפנות הארון ומשכיבין אותן מלמעלה מעל הארון, ולכך כתיב ויקח ויתן את העדות כו' וישם את הבדים על הארון, היינו שמתחלה היו על צלעיו ובעת הקמתו היה מניחן על הארון וזה עומק פשוטו. אבל בפרשת במדבר כתיב ובא אהרן ובניו בנסוע המחנה כו' ושמו בדיו, היינו שישימו אותם על צלעות הארון ולא יהיו מונחים על הארון. ובזה מסולק מה שתמהו ע"ז התוספות יומא דף ע"ב ע"א ד"ה כי כתיב עיי"ש. והנלע"ד כתבתי ודו"ק.

ויתן שמה מים לרחצה. פירוש, דמים חיים נובעים הוי מידי דחזי לאדם לשתות, אבל מי גשמים מכונסים אינן ראוין לשתיית אדם רק לבהמה וכדאמר פרק עושין פסין לא התירו פסי ביראתו אלא מים חיים בלבד מידי דחזי לאדם, ולכן לשתיית סוטה הוה אמינא דחזי לאדם, לכן אמר שנתן מים לרחצה והמה של שאר מימות דלא קיימי לאדם וכחכמים החולקים על ר' ישמעאל דאמר מי כיור מי מעיין הם ודו"ק.

בהפטרה. אשר היה עם לבבך לבנות בית לשמי הטיבות כי היה עם לבבך רק אתה לא תבנה הבית. הענין עפ"י מה דביארתי בדרוש במק"א, דסובר ר"ח וטעמו פרשתי דשמוני בניך כחולדה הדרה בעיקרי בתים, שהשכינה שורה בתכלית ההעלם כדאיתא בזוה"ק דינקא באשמורה ג' דזהו התגלות, עד שיופיע אור ד' לעין כל, בב"א, ובמות אסורין דהא בהעלם קדוש הבית כמו שהיה והבן. וטעמו נראה, דידוע מה שדרשו רז"ל על הפסוק טבעו בארץ שעריה שהשערים המה מעשי ידיו של דוד, ולכך לא שלטו בהם אויבים, ולכן במחשבה היה קבוע בלבו לבנות הבית, ושלכן נשאר הקדושה קיימת לעולם עולמים בתכלית ההעלם בחינת המחשבה של דוד קדישא, לכן אמר הטיבות כי היה עם לבבך, פירוש פועל יוצא, הטיבות להקדושה שתהיה קיימת לעולמים בתכלית ההעלם. ולכך כתיב במלכים ט' והבית הזה יהיה עליון כל עובר עליו ישום ושרק כו' ולבית הזה, ובדברי הימים ב' ז' כתיב והבית הזה אשר היה עליון לכל עובר עליו ישום,

הענין דכתובים ברוה"ק, ורוה"ק דרגא תתאה מנבואה כידוע, לכן בנביאים בדרגא עילאה כתיב והבית הזה יהיה עליון, שקדושתו קיימת אף בזמן שהוא חרב, וכל עובר עליו ישום כו' לא כן בכתובים דהוא דרגא תתאה דהוא באתגליא כתיב והבית הזה אשר היה עליון, פירוש ואינו עליון בקדושתו בעת חורבנו ודו"ק.

ואבנה הבית כו' ואשים שם מקום לארון ובדברי הימים ואשים שם הארון. יתכן דשלמה כוון שיהא מקום הארון קדוש בקדושת הארון לענין קטרת של יום הכפורים והזאת בין הבדים, שאם יטול אויב הארון יעשו כמו שהיה בבית שני וכמו דאמרו בפ' הוציאו לו אבן שתי' הי' שם ומימות נביאים הראשונים הי' שם, ובסוף סוטה דוד ושלמה, עיי"ש, וכמו דדרשו במנחות מקרא דמקדש הקודש בדף כ"ז וזה ברור מאוד ודו"ק, ומימות יאשי' נגנז הארון ויעוין בהלכות בהב"ח פרק ד' הל' א' ידע שסופו לחרב ודו"ק. ולפ"ז רמז מקום לארון לגנזו שם ובמקומו נגנז:

הפטרת שקלים

ויקח כו' ארון אחד. הסמיכות כאלו כתוב ארון איש אחד רד"ק. ונראה משום דחששו למוסיף על הבנין (יעוין ריש פרק כיסוי הדם) לכן כתוב בדברי הימים ויתנהו בשער בית ד' חוצה, פירוש בשער ניקנור שלא נתקדש החלל (כדי שיכניסו המצורעים בהונות פסחים דף פ"ה ע"ב). ועוד משום שלקחו ארון איש אחד ולא ביטל להבנין. ועיין או"ח סימן קנ"ג ס"ק כ"ב ודו"ק. ועיין שקלים סוף פרק ששי בזה.

הפטרת זכור

ממיטב הבקר והצאן לזבוח לד' אלקיך. פירוש שלא חיישינן לרביעה, דכיון דהם ממיטב, והנרבעת נכחשת בבשר, עיין פרק אין מעמידין. ולכן אמרו גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות ועשינו לד' דאם איתא דאקציה או דפלח לא היה נותן אותו. ובטול מצרים לעו"ג שלהם היה מועיל דלא הוי בגדר לא פלח דהא נשתייר בעל צפון כדי להטעותם ודו"ק.

ויאמר אליו שמואל קרע ד' את ממלכות ישראל מעליך היום ונתנה לרעך הטוב ממך וגם נצח ישראל לא ישקר וכו'. הענין דלטובה שאמר מתחילה רעה חוזר לטובה, ולרעה אינו חוזר מן הטובה שאמר תחלה. וגם בנגמר גזר דין אמרו בגמרא דביחיד אינו חוזר ובציבור חוזר, עיין רה"ש, והקשה הטורי אבן הא בחזקיה נגמר הדין ואפ"ה חזר, ותירץ דמלך כפרתו כצבור לא בשעירה ואף לאחר גמר דין חוזר, לכן אמר שמואל לשאול, חדא קרע ד' ממלכות ישראל מעליך היום וא"כ אין שוב לך דין מלך, וביחיד אינו חוזר אחר

גמר דין, ועוד ונתנה לרעך הטוב ממך וא"כ לגבי דידיה טובה ושוב אינו חוזר אף קודם גמ"ד ומעתה ונצח ישראל לא ישקר ולא ינחם ודו"ק.

ובזה מבואר מה דאמר הגמרא סוף נזיר, שנאמר איך אלך ושמע שאול והרגני שכבר היה עליו מורא בשר ודם, פירוש דבשלמא במלך מצוה שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך, אבל הכא כבר הוסר מאתו המלוכה וכמו שאמר שאול ולא המלך שאול, ואפ"ה נתירא, ופשוט.

הפטרת החודש

הפטרת פרשת החודש

וכי יעשה הנשיא נדבה עולה או שלמים נדבה לד'. הקדים נדבה לעולה, שהמתנדב עולה דילמא אתי לידי תקלה דימעול, צריך להביאה לעזרה ולקרות שם עולה עליה כהלל פסחים ריש אלו דברים, אבל בשלמים שאין בהם מעילה מחיים יכול להיות שם שלמים קודם ואחר זה נדבה לד' ודו"ק.

הפטרת שבת הגדול

וערבה לד' מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכו'. הנה מתוק הוא דבר המתוק מצד עצמו, אבל ערב הוא דבר הנתמזג ונתערב מתערובת מינים שונים שיהיו מתבשמין זה מזה, וכמו קטרת שהיה מעורב חלבנה עמהם ובכללותם היה ערב, ומנחה אינה באה בשותפין רק ביחיד שנאמר נפש, וצבור מביאין מנחה אחת, דכתיב בהו כל נפש הבאה לבית יעקב, שהיו עובדין לד' אחד והן אחד, אבל בעשו כתיב נפשות, שהיו עובדין לע"ז הרבה כדאמר במדרש, וזה שאמר וערבה לד' מנחת יהודה כימי עולם, שלא היה בהן עו"ג בדורו של הבל והמנחה ערבה, שנתבשמו זה מזה ונעשו נפש אחד. וזה הכונה בשופטים ו' וידל ישראל מאוד, ואמר בילקוט, שלא היה בידן להקריב מנחה, שנאמר ואם דל הוא כו', פירוש, שלא היה ביניהן חיבור וקישור זה לזה, שנפרדו זה מזה, שהיו עובדין לבעל ולאשרה ולא היו מקושרין להאחד היחיד המקשר כולם כאחד, והיו נפרדין ואין שותפין מקריבין מנחה. ולכן בסוף א"ל צליל לחם שעורים זה מנחת העומר, שהיו נחשבין לצבור וכלליותם שקול כנגד כל מדין ועמלק, שכל אחד מישראל שקול הרבה, ויכולין להקריב מנחה, ושעורים ליכא ביחיד רק בציבור. ודו"ק.

או יאמר, שמנחה אינה באה בשותפין רק בצבור, ולכך בזמן שהיו ישראל נחלקין לשתי ממלכות לא ערבה מנחת יהודה וירושלים, שהיו מקריבין בבמות והוי יהודה כשותפין,

אולם לעתיד שיתקיים נבואת יחזקאל ל"ז ולא יהיו עוד לשני גוים כו' ורועה אחד יהיה לכולם, אז בהיות כל ישראל כאחד ועיניהם נשואות למזבח ד' בירושלים אז תערב לד' מנחת יהודה וירושלים ודו"ק.

ואשרו אתכם כל הגוים כי תהיו אתם ארץ חפץ. הנה ארץ ישראל בזמן שכל יושביה עליה אינה ביד ישראל למכור לצמיתות, כי לי הארץ, ובתנאי שלא תחזור ביובל לא מהני, דהוי כמוכר דבר שאינו שלו, כן ישראל בעצמם עבדי הם וקנוים להשי"ת, ואינם יכולים להמכר לצמיתות, רק ביובל יצאו ואינם בעלים על עצמם להמכר לעבדות, רק קנין למעשה ידיו, וזה שאמר שיסכימו כל הגוים, כי אתם ארץ חפץ ואינכם ברשותכם להמכר ולהכנע לבני אדם, כי עבדי ד' אתם ולא עבדי אחשורוש. ודו"ק.

ליראי ד' ולחושבי שמו. אפילו חשב לעשות מצוה ונאנס ולא עשה כו' (סוף פ"ק דקדושין), אך אונסא כמאן דלא עבד היכא שחבירו צריך להתחייב, דלו יהא דפלוני נאנס, מכל מקום חבירו שכנגדו לא נתחייב על אופן זה, יעוין ש"ך סימן כ"א, אך זה רק במי שצריך תועליות, לכן כיון שחבירו אנוס ולא עשה, לא נתחייב על אופן זה, אבל בהשי"ת, שאם חטאת מה תפעל לו כו', לכן כיון שהישראלי אנוס מיחשב כאילו עשה וזה והיו לי ליום כו' אשר אני עושה סגולה, שאהבתן אצלי אינה מצד התועליות שאקבל מהן רק ענין סגולי, ולכן שכרם גדול כאילו עשאו לבד רק אם נחייב על פרט שיעשה חבירו ונאנס חבירו ולא עשה אין השתעבדות מחבירו, דהא לא נעשה. לכן בסוכה וכן בתקיעת שופר דדרשי מנין שנאמרין מלכיות דכתיב אני ד' אלדיכם, וקאי על שופר דסמיך למו, לכן מאני ד' אלדיכם ואין ליתן שכר אם נאנס ולא עשה בטל ההתחייבות לשלם ע"ז, לכן אמרו במשנה בירדו גשמים, דדומה למי שבא למזוג כוס לרבו כו'. וכן ברה"ש כל שנה שאין מריעין בתחילתה ואפילו איתייליד אונסא כהבה"ג, אבל בלולב דלא כתוב אני ד' אלדיכם, רק בכלל התורה הוא מיחשב שפיר כאילו עשאו, ודו"ק, כמו שהיה בשנת תרע"ז. ולכן מה שדברתם, שע"י הרדיפות והצרות שוא עבוד אלקים, שהעבודה לא יוכל להיות, כי הישראלי לא יוכל לעסוק בתורה ומה בצע כי שמרנו משמרתו היינו הל"ת לא תאמרו כן שבין העובד אלקים לאשר לא עבדו תרויהו צדיקי גמורי נינהו, ואילו בין צדיק לרשע המרחק גדול ועושי רשעה ילהט אותם יום הבא, וזה עוז שתוקף שישראל מחזקין עצמן נגד הרדיפות, ומזה נחת רוח לרצון השי"ת, וזה וחדוה במקומו, וזה בבתי גואי, שזה יותר טוב לפני השי"ת מהטוב והצדק שעשו ישראל בזמן שיש שלום, והוא הרצון הפנימי של ישראל הוא נפלא במסירת נפשו נגד הרדיפות, וזה בתי גואי, ורק בבתי בראי איכא בכיה שמצב ישראל שפל בתורה ומצות מן הרדיפות

אבל בבתי גואי עוז וחדוה במקומו, כגירסת ש"ס כ"י בחגיגה ה'. יעוין בדיקדוקי סופרים ודו"ק בכ"ז.

ובענין זה יש לבאר הפסוקים בשיר השירים כי עזה כמות אהבה וכו' רשפיה רשפי אש וכו' מים רבים לא יוכלו לכבות וכו', דהנה אש ומים ידוע דמים מכבים את האש, רק תולדות האש ומים, התולדה כמו ברזל שהוסק באש מיבש דבר הנשרה במים, והנה המון עמים כהמות ימים יהמיון ואיך אינם מכבים את ישראל שדתיהן של אלו אש (ביצה כ"ה), אמנם תנן במשנה פ"ד דביצה אין מוציאין אש מן המים, דנגד האש יכולים להוציא ע"י השמש אש מהמים, רש"י, ולכן באליהו כתיב ויהי בצהרים ויהתל בהם אליהו, שגם פעולה טבעית אינם יכולים לעשות, ואליהו המתין עד עלות המנחה, כד מנח שמשא, שלא יאמרו שעשה פעולה טבעיית, לכן כתיב שמש ומגן ד' אלקים, שהשגחת השי"ת תמיד, וכמו דכתיב השוכן אתם בתוך טומאותם אפילו כשהן טמאין (יומא נ"ה), ולכן ע"י השגחת השי"ת מהמים, היינו מגזרות ורדיפות של האומות במדינות מארקא, מזה יצא אש להבעיר את שלהבת הדת בתוך לבב בני ישראל ולהיות בכל עוז ותעצומות נגד הרודפים וזה שלהבת יה, לכן מים רבים לא יוכלו לכבות האהבה וישראל עומדים בתקפם לנצח, ודו"ק.

הנני שולח לכם את אליהו כו'. בילקוט. אמרו ישראל בגאולה ראשונה כתיב שלח משה עבדו אהרן אשר בחר בו שלח לי אף שנים כנגדן שלח אורך ואמתך, אמר הקב"ה הנני שולח לכם את האחד אליהו הנביא, והשני הן עבדי אתמוך בו וכו'. הענין דמשה היה שר התורה ולא קם נביא בישראל כמשה, ואותי צוה ד' ללמד אתכם חוקים כו', ואהרן היה נושא ההשגחה והקטיר להסיר הנגף, וענני כבוד היו בשבילו, שהיו סוככין מכל צר ואויב, ובא לקה"ק ששם שוכן הכבוד, וההשגחה הפרטיית על ישראל היה בשביל עבודת אהרן, וכמו שלחם הגשמי מקשר הנפש אל הגוף, כן לחמי זה הקרבנות מקשרים שכינת כבוד השי"ת לישראל, ולכן אומרים עתה ישלח שנים, אורך זה ההשגחה וכמו שאמר יאר ד' פניו אליך, ואמתך זה תורה דכתיב בה אמת (ריש עו"ג), ולכן, השיב להם הנני שולח לכם את אליהו זה ההשגחה וכל הנסים מוזכרים ע"י אליהו ובעת הגזרות היה מבשר, ועבדי אתמוך בו כו' ולתורתו איים יחלו. וההשגחה והתורה סוככים בגלות הארוך והמר עד כי יבואו ישראל אל הר הקדש. וזה באמת סוד שני הכרובים זה סנדלפון שר התורה ומט"ט שר ההנהגה וביניהם שוכן הכבוד. והדברים ארוכים ואכ"מ. ודו"ק.

הפטרת יום ראשון פסח

התקדשו כי מחר יעשה ד' בקרבכם נפלאות. פירוש התקדשו אל תגשו אל אשה כמו במתן תורה. ונראה משום דארון הברית היו נושאים כהנים לפני העם עד הירדן ובירדן, וגמירי דכל זמן שארון ושכינה שלא במקומן אסורין בתשמיש המטה (עירובין ס"ג:) ולכן צוה אותם לפרוש מן האשה.

הפטרת אחרון של פסח

ויצא חוטר מגזע ישי ונצר משרשיו יפרה כו'. הביאור הוא עפ"י האגדה בחלק ביקש הקב"ה לעשות חזקיה משיח. וזה ויצא חוטר מגזע ישי, שגזע כל שרואה פני החמה וכבר נולד וחזקיה שמו, או ונצר משרשיו יפרה זה שרשין שאינן רואין פני החמה (ב"ב פ"ב), והוא המשיח המחוכה. ומסיים זמרו ד' כי גאות עשה, שאם יאמרו שירה על מפלת סנחריב יהי' חזקי' משיח ואם לא מודעת זאת בכל הארץ, זה, שהארץ תאמר שירה, ואז יהי' משיח שעדיין לא בא. ודו"ק היטב. ועיין כן במד' חזית פרשה ד' פסוק אתי מלבנון כלה באורך.

הפטרת שבת ראש חודש

הפטרת שבת ר"ח

מנחה לד' ובפרדים הנה לאסי הבבלי. דסבר בתוספתא דכלאים, דאסור לרכוב על הפרדה משום כלאים על כרחו צ"ל דכאן אמר שהצבים והכרכרות יהיו אסורים להם הפרדים ובני ישראל ישבו בצבים (המה העגלות המקורות) והכרכרות, והיושב בקרון חכמים פוטרין דלא עבדי מעשה והנכרי המנהיג אינו מצוה על הכלאים ופריך עלי' מדוד והרכבתם על הפרדה יעו"ש, וזה ברור.

את המנחה בכלי טהור בית ד', היינו שמביאין בכלי כסף וזהב הראוי לכלי שרת (סוטה דף י"ד) ומתנדבים גם הכלים וקדושים ומתקדשים כאחד (ירושלמי פ"ג ה"י כאחת הן קדושים ומתקדשים), כן גם את הסוסים, הצבים והכרכרות יתנו מנחה לבית ישראל, ופשוט.

מגילת אסתר

התך, שחתכוהו מגדולתו. הכוונה כי גדולתו אצל שלומי אמוני ב"י היה אשר מסר עצמו למיתה על תפילת ג' פעמים בכל יום במידי דרבנן ולהשליך לגוב אריות, אמנם עכשיו

כי כל העם נתעוררו לתשובה גדולה כזו, ואחרי שאמר ודתיהם שונות הלכו וצמו שלשת ימים וקראו צום ובכי ולמדו תורה, ומסרו עצמם על קדושת השם וקיום הדת באופן נפלא, א"כ נתמעט גדולתו של דניאל כי ראו עתה אשר טמון מסירת נפש בכח הישראלי ואין הוא יחיד בזה והבן.

מה זה ועל מה זה. דרשו במגילה פ"ק, שמא עברו ישראל על חמשה חומשי תורה דכתיב בהן מזה ומזה הם כתובים. הענין, עפ"י מה שנחלקו במדרשים אם החותם היה של דם או בטיט, והכוונה דישראל באותו דור נתחייבו על שני דברים, שהשתחוו לצלם, ושנהנו מסעודתו של אחשורוש. ואם דנענשו בשביל ההשתחויה לצלם היה החותם של דם דחייבין ע"ז מיתה, ואם משום שנהנו מסעודתו אין ע"ז חיוב מיתה והיה חותם של טיט, דזה רומז על עבדות בחמר ולבנים, ובגמרא אמרו כרצון איש זה מרדכי, ונמצא מרדכי היה קצת גורם שלא מסר נפשו על זה, וכן אמרו דניאל להיכן הלך וכו' (סנהדרין פ' חלק), דאלו היה שם היה מוסר נפשו על זה והיו כל ישראל אחריו מוסרין נפשם, ואיתא בירושלמי שקלים דכל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש דקדוקיה ואותיותיה הכל היו מרומזים בלוחות דכתיב מזה ומזה הם כתובים, וזה ששלחה אסתר להתך זה דניאל ולמרדכי לדעת מה זה ועל מה זה, על מה העונש, אם על שנהנו מסעודתו של אחשורוש שאינו אך דקדוק מדברי סופרים שאין ע"ז חיוב מיתה, אולם נרמז הוא בתורה, או על שהשתחוו לצלם, וזה יתבררו התך ומרדכי בעיונם הדק. ודו"ק.

אל המשתה אשר אעשה להם. פירוש, דהיא רצתה כדאמרו ז"ל אסביר לו פנים כדי שיהרג הוא והיא שיחשדנה המלך ממנו ויהרוג את שנינו, וכי ראתה שבמשתה ראשון עדן לא עשתה מאומה כי לא עלה על דעתו כלל, לכן הגדילה הקנאה ואמרה אל המשתה אשר אעשה להם שלשניהן עושה המשתה בשוה מה שתמול אמרה אל המשתה אשר עשיתי לו וכן היה כדאמרו בגמרא אמר מאי דקמן דזמנתה אסתר וכו' ודו"ק.

כי ראה כי כלתה אליו הרעה מאת המלך. הענין הוא דמתחלה הי' סבור שאסתר לא תעיז בנפשה לבקשו עם המלך לבוא אל המשתה, רק שהמלך צוה עליה שתעשה להם משתה לעשות לו יקר יותר מכל השרים וזה שאמר וגם למחר אני קרוא לה אבל הכל עפ"י המלך, ולכן אמר למי יחפוץ המלך לעשות יקר כו', אבל בסוף ראה האמת כי הכל הוא מחפץ אסתר והמלך עושה מה שהוא רצון אסתר, א"כ אסתר היא הסיבה והמצוה והמלך הוא הגומר ומקיים דבריה והסוף היא הוצאת הדבר למפעל ע"י, וזה כי כלתה, שכלות הרעה הוא מהמלך אם כן מה התועליות שיבקש ממנו שהוא כשוטר ואסתר הוא השופט, לכן בקש ממנה ודו"ק.

על כן היהודים הפרזים עושים כו' ויו"ט. הנה רוח הקודש אומר לדורות שיהיו עושים זה היום ליום טוב, דכיון שאמרו העושה מלאכה בפורים אינו רואה סימן ברכה, א"כ מי פתי יעשה מלאכה ביום שאינו רואה סימן ברכה. לכן יעשו אותו לדורות יום טוב, וכן מביא דברוה"ק נאמרה וזכרם לא יסוף מזרעם וכמו דכתב בשו"ת רשב"א דלא היה גזרה לבטל פורים מעולם ודו"ק.

ודע, דהגמרא במגילה דף ה' שקיל וטרי, אם פורים אסור במלאכה, ובירושלמי מקשה מהך דאם היה דורשה ומגיהה דהיה כותבה קתני יעו"ש דמשני דבבני כרכים המקדימין לקרות בי"ד כשחל ט"ו בשבת ולא משני בכפרים המקדימין, משום דבהלכה ג' קאמר דשלא בזמנו בבני כפרים המקדימין בעי דוקא בעשרה, וא"כ אין קתני ומגיהה אם כוון לבו יצא, אבל תלמודין דלא מקשה אפשר דסבר דכמו דדרשינין סעודה שעשאה בלילה לא יצא י"ח מ"ט ימי משתה כו' וא"כ יום טוב נמי דוקא איומי קאי, הא לילות אינו אסור במלאכה, ותמן בלילה קאי ודו"ק.

כי המן צורר כל היהודים וכו'. הנה אחת מהפעולות ההשגחה לקיום הדת, היא, אשר שנאת האומות הוא גדול יותר בעזבם הדת, וכמו שאמר וגם אני נתתי אתכם שפלים ונבזים, כפי אשר אינכם שומרים דרכי, וכן במצרים שלא שמרו הדת ג"כ שנאתם היה גדול, וכן המן שאמר ודתיהם שונות הרי שהקפיד על הדת, ועצם שנאתו היה להאומה גם בעזבם הדת, לכן אמר כי המן צורר כל היהודים אפילו לעוזבי דת, כי הפיל פור הוא הגורל להומם, פירוש שיעזבו הדת ואחרי זה לאבדם בטרוניה שמחליפים דת צדק, וכמו כל צוררי ישראל בזמנינו במדינות מארקא ורומניא.

ככתבם וכזמנם. הנה הלועז ששמע אשורי יצא, ומקודם היה הכתב עברי. והיה צ"ל כתוב בכתב עברי ואחרי זה היה כתוב בכתב אשורי, וצ"ל כתוב בכתב אשורי, לכן אמר ככתבם וכזמנם כזמן שיהיה אז הכתב אצל היהודים, כן תכתב המגילה ולכן דריש מוי"ו דויזתא דלזקפיה כמורדיא דלוברת, הוראה בוי"ו שלא נשתנה אחרי זה ע"י עזרא שבכולהו נשתנה ועיין פרק כ"ג ודו"ק.

וישלח ספרים אל כל היהודים כו' דברי שלום ואמת לקיים את ימי הפורים האלה בזמניהם כו'. ודרשו ז"ל זמנו של זה לא כזמנו של זה, וזמנים הרבה תקנו להם י"א י"ב י"ג לכפרים. וביבמות פ"ק רמי ריש לקיש הא כתיב לא תתגודדו לא תעשו אגודות יעו"ש במסקנא, ופרשו הראשונים, עיין בריטב"א, דאימתי שייך לא תתגודדו דוקא, כגון צרת הבת שב"ש מחייבין לה ביבום וב"ה פוטרין, נמצא דעל צרת הבת של ב"ש היו ב"ה אומרין שהיא אשת אח והולד ממזר, וכן על של ב"ה היו ב"ש אומרים שהיא שומרת

יבם שניסת לשוק, דפליגי בזה, דלמר לא הוי דברי ב"ה אמת וצריכין לחזור מהוראתן ולמר לא הוי דברי ב"ש אמת ושייך בל תתגודדו, אבל כאן במגילה הלא כו"ע מודו דבני כפרים בעו למקרי ביום הכניסה, ובני כרכים בט"ו ובני עיירות בי"ד, ולכולהו כדין עבדי, וזה תירוץ מספיק, וכעין זה כתב הרא"ז. וקוטב הסברא, אם חד מנהון הוי שקר לדברי חבירו אז יהיה מחלוקת גדול בישראל ויעשו התורה כשתי תורות, אבל כאן שלכל אחד חבירו עושה כדין האמיתי מאי שייך כאן לא תתגודדו [ועיין שם ביבמות אעפ"כ לא נמנעו משום שנאמר והאמת והשלום אהבו יעו"ש היטב], וזה שאמר וישלח ספרים כו' דברי שלום, שיהיה שלום לכולם, ואמת שכל אחד עושה כהאמת לקיים את ימי הפורים האלה בזמניהם, היינו בזמנים הרבה שתקנו להם דליכא משום בל תתגודדו ודו"ק.

לקיים את ימי הפורים האלה בזמניהם. יתכן כי אצל העמים מונין היום יום ולילה וא"כ היה הנס ביום י"ד ולילה שלאחריו וכן למוקפין, וגזרת המן היה ביום י"ג ולילה שלאחריו, רק אצל דת הישראלי היום הולך אחר הלילה, לכן שלח ספרים לקיים את ימי הפורים האלה בזמניהם של היהודים שהיום הולך אחר הלילה. ולכן אמר בירושלמי דסעודת פורים שחל בשבת מאחרין בליל ט"ז שהמנוחה היה בו אז ולא שייך על זה לא יעבור כמו דפרישית, ועיין ר"ן פ"ק שם. רק ששלח באגרת הפורים השנית לעשות כפי כל הזמנים של היהודים שתחלתן מן הלילה ודברי הצומות, שצומות אסתר היה לילה ויום, כן צומות דדברי קבלה הוא לילה ויום ודו"ק.

ובזה א"ש דמשה נולד בז' אדר, ואמרו בפ"ק דסוטה שנתמלא הבית אורה, וע"כ בליל ז' אדר, ומת בעצם היום בז' אדר, ולכן המן שחשב בלבו שהיום מתחיל מן הבוקר והלילה אחריו א"כ נולד בששה לאדר ומת בשבעה, שהלילה שלפניו הוא מיום אחר, לכן אמרו ולא ידע שבו ביום נולד היינו שטעה בחשבון, פירש, שאם הקב"ה משלים שנותיהן של צדיקים א"כ לא שייך לומר שהמזל רע שמת, אחרי שסוף אדם למות ומתחלת לידתו נגזר עליו שימות באותו יום, וא"כ אדרבא נולד משה מושיען של ישראל בז' אדר והחודש הוא שנולד בו, אבל אם אינו משלים שנותיהן, א"כ הוא סימן רע להיות שמת באותו חודש, והוא סימן רע שהיה יכול למות בחודש אחר. ולזה לפי טעותו נולד בו' אדר ומת בז' לכן החודש סימן רע, אבל באמת הלילה הוא היה ז' אדר וא"כ מוכרח היה למות באותו חודש ואדרבא מזלו של אדר טוב שנולד בו מושיען של ישראל ודו"ק. אמנם יתכן לדרוש, דכתיב ביום אחד באגרות הראשונות והשניות, ונדרוש יום אחד ממעשה בראשית שהלילה קודם ליום וכמו דדריש ב"ז במשנה פרק או"ב יעויין היטב ודו"ק.

ויקרא

הקדמונים נחלקו בטעם הקרבנות, המורה אמר כי הוא להרחיק לב האדם מע"ז, והרמב"ן וסייעתו אמרו, כי הוא לקרב כל כוחות העולמות והוא ענין עלעקטרי רוחני, אשר בפעולות הכהן יעשה גבוהות בעולמות שונים כידוע, ואולי יש להכריע, כי קרבנות במה הם רק להרחיק ע"ז מלבבות עמו ישראל, לכן צוה, כי יקטירו לשם שמים, לא כן קרבנות בהמ"ק המה ודאי לקרב העולמות ולחבר דודים, [ומצאתי אח"ז בדברי רלב"ג בתועליותיו במלכים על קרא דרק בבמות הוא מזבח ומקטיר שאף שהיו מותרות אין בהם כונה עצמיות יעו"ש]. ומקור לזה, הא דתנן ריש פרת חטאת, אין ריח נחוח בבמה קטנה הרי דקדשי במה אינם לריח נחוח. ובזה יובן הא דא"ר נתן הנודר כאילו בנה במה כו', היינו, שבמה הוא לגדור עצמו מע"ז, אבל בזמן שבהמ"ק קיים הוא עושה רשע במה שגודר עצמו מע"ז בהא דבונה במה, הלא ד' בהיכל קדשו ויכול להקריב במקדש, כן הנודר הוא רוצה לגדור עצמו בנדר, אבל הוא מוסיף פשע, שכבר גדרתו התורה באזהרותיה המאירות עינים ודו"ק.

ובזה נתגלה לי סוד במה שחדש רבינו חיים כהן במגילה דף י' למ"ד לא קדשה לעתיד לבוא מ"מ בבמה אסור להקריב יעו"ש, משום דאנשי כנה"ג בטלינהו ליצרא דע"ז א"כ תו אין צורך להקריב בבמה לגדור העם מע"ז, ואין חפץ להשם בבקר וצאן בבמה, שאינם לריח נחוח, רק בשביל להגדירם שלא יקריבו לע"ז, א"כ תו כי בטלה יצרא דע"ז אסור להקריב בבמה. וא"ש מה דמייתי הגמרא תנאי דלמ"ד שהיו מקריבין אעפ"י שאין בית בתחלת הבנין סבר דאז היה אסור להקריב בבמה, ולר' אליעזר דסבר אז היה צריך בית, א"כ טרם שבטלו יצרא דע"ז היה מותר בבמה, וא"כ הא דקתני משבאו לירושלים נאסרו הבמות כו' ולא היה להם היתר, הוא כתנאי, אבל הא דקתני וקדושת ירושלים אין אחריה היתר הוא לכו"ע ורי"צ הדר בי' דבזמן הזה לכו"ע אין מקריבין בבמה דבטל יצרו דע"ז ועיין תוספות זבחים דף ס"א סד"ה מאי קסבר ודו"ק.

ויבואר בזה פסוקי תהלים נ"א, כי לא תחפוץ זבח ואתנה עולה לא תרצה, פירוש, בבמה שאין הקרבנות לריח נחוח, הטיבה ברצונך את ציון תבנה חומות ירושלים אז תחפוץ זבחי צדק עולה וכליל, שאז יהיה עצם הקרבנות חפץ הבורא באמת לענין נכבד לקרב העולמות ולהועיל לכל העולם כולו.

ובזה יתורץ הא דקאמר חולין י"ז מעיקרא מ"ט איתסר כו' דהווי מרחקי ממשכן, וכל שכן השתא דאיתרחקו להו טפי, והקשו בתוספות הא במות מותרות, וא"כ אקריבו להו טפי יעו"ש, ומלבד דבזה"ז אסורים במות כמו דפרישית (עיין טורי אבן) עוד לא שייך

עצם הסברא, דבשלמא גבי משכן שחפץ השם בזבחי צדק עולה וכליל, לכן אסר בשר תאוה כדי שיבואו למשכן, אבל במות שעצם הקרבנות אינם אהובים להשם ואינם לריח ניחוח רק כדי להגדירם מע"ז, לא שייך לאסור בשר תאוה כדי שיביאו לבמה, שאדרבא שמרצון האדם לעשות פעולות הקרבה צוה להקריב בבמה ודו"ק היטב.

ובמנחות בן עזאי אומר לא נכתב בקרבנות לא אלף למ"ד, ולא אלקים, אלא ד'. שלא ליתן פתחון פה לבע"ד לחלוק. והדבר מובן עפ"י מושכל, כי הקרבנות היה מנהג אצל כל הגוים לכחות רוחניות מיוחסות לאיזה צורות ולא כן חלק ד' עמו, כי אין להם ייחס והכנעה לאיזו כוח, רק לשי"ת הנמצא האמיתי והממציא הכל מהאפס המוחלט רק לשם המיוחד בלבד. וכן בכל פרט ציין הבורא ההבדל בין הקרבנות של הגוים, לקרבנות שצוה את עמו ישראל לזבח לד', להקטיר אשה לד'. וזה כונת המאמר, כי ד' לא נקרא על איזה כח מיוחד כמו שמצאנו בשם אלקים על מלאך ודיין, רק על כח כל הכחות ועילת העילות וסיבת כל הנמצאים. לכן העם שעדן לא היה נקי לבבם מהרגשות הכוזבות הדמיונות כאשר בסבת זה חטאו בעגל, לכן אמר פרעה על כן צועקים כו' נזבחה לאלקינו, אולם השוטרים המופלגים בחכמתם הזהרו בדבריהם, לכן אמר להם על כל אתם אומרים נזבחה ד' יעו"ש ודו"ק. ויעוין ענין נחמד עפ"ז בזוה"ק פ' משפטים סוף המקרא אם אדוניו.

מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן וכו'. בתו"כ סוף פרשה ב' ויש ברובע משא"כ בנעבד, ויש בנעבד משא"כ ברובע, רובע בין שלו בין של אחרים אסור נעבד שלו אסור של אחרים מותר. ותמיה טובא על תוספות ב"ק דף מ' ע"ב שהובא הך ברייתא וכתבו, הא דלא קאמר למה נאמר נעבד, וזה תימה, דבהדיא קאמר בסיפא דברייתא כאן ובנוגח ונעבד לא מצריך דסגי בהא דמצריך על נוגח ונרבע ודו"ק.

והא דכתב ראב"ד פ"ד מאיסורי מזבח דאם רבע בהמה לפחותה מג' פסולה, עיי"ש, צ"ע מהא דקאמר פסקא ח' הרי אני דן מה אם בע"מ שאין יעידת ב' עדים פוסלתו מן האכילה עדות אחד פוסלו מהקרבה הרובע ונרבע כו', ואכתי מנא לן רבע פחותה מבת ג'. והא דמבעי הגמרא בסנהדרין נ"ה בשוגג, ל"ק, דזה אינו חסרון בעצם, א"כ נוכל לומר אם רבע במזיד אסור באכילה, לא כן הכא.

והנה פשטא דתו"כ נעבד של אחרים מותר לגבוה, דאין אדם אוסר דבר שאינו שלו. וכפי הנראה לע"ד היא הברייתא דמייתי לה בע"ז דף נ"ד ע"א תנא שלו אסור ושל חבירו מותר, והא דתניא בתוספתא דע"ז פ"ו נעבד אסור בין שלו בין של אחרים, מוקצה של אחרים מותר נראה דא"ש, דמצי מיירי בשהבעלים רצה להשתחוות לה דמצי אחר

לאסור, ואף בע"ז אחרת אם עבדה הבעלים תו מתסרא בעבודת אחר כמבואר בגמ' נ"ג ע"ב דמדפלחו לעגל גלו אדעתייהו דניחא להו ובכ"ז אסור לגבוה נעבד של חבירו. ולכן מקשה הגמרא מהך דכל שעובדים כו' באונס לאו כגון דאנס בהמת חבירו והשתחוה לה, א"כ כיון דאנס בודאי לא ניחא ליה עבודתו לבעלים ואפ"ה מתסר וקשה שפיר ודו"ק.

אולם רבינו משה פסק כתוספתא ולא הביא כלל שנויא דסוגיא, ופסק נגד תורת כהנים ונגד סוגיא דבבלי, וכבר הושג מהראב"ד וצע"ג. לכן נראה לפרש לעולם כמוש"כ הכס"מ ז"ל, דהא דמתרץ חזקיה כגון שניסך יין לעו"ג על קרניו ובמעשה אסור אף להדיוט [ולא צריך תו דחוקא דתוס' שמה דמאי ראיה מייתי משחט בה סימן אחד דאיירי להדיוט עיי"ש, ובאמת ניסוך בין קרניו הוי מעשה כל דהוא כשחיטת סימן אחד ודו"ק] ונעבד שלו אסור, דקשה טובא אי להדיוט בדידיה נמי מותר בלא מעשה ואי לגבוה של אחרים נמי אסור ועיין לח"מ, אמנם שורש דבר, דהגמרא בתמורה כ"ט פריך דאימא דכמו דנעבד אסור לגבוה כן יאסר להדיוט, ומשני מדצריך קרא לאסור לגבוה מכלל דלהדיוט שרי, עיי"ש בתוספות ותבין, ואם לא היה כתוב ומן הבקר לנעבד אז הו"א דאסור לגבוה כמו רובע ונרבע ותו סד"א דאסור להדיוט כקושיית הגמרא בתמורה, דליכא לשנויא מדצריך קרא לאסור גבוה וכו'. וזה דקאמר דלא מצית למילף נעבד מרובע, דרובע אסור להדיוט בין שלו בין של אחרים ונעבד של אחרים מותר להדיוט, לפום השתא דמיירי כ"ז דלא כתיבא הך קרא לאסור לגבוה בפירוש, רק דידעינן מנרבע ואז הוינא אסרנא אותו להדיוט, וכיון דזה סברא פשוטה דאף אם תילף מנרבע לא יהיה דמי לנרבע, דנעבד ודאי מותר להדיוט של אחרים, א"כ תו חזינא דקיל ואיך תילוף לאוסרו לגבוה מנרבע, וכזה פירשו תוספות ב"מ להך דפירש הגמרא ב"ק לאו לקרבן הך דנוגח לא עשה בו אונס כרצון עיי"ש ודו"ק. וכן מוכרח לפרש אף אם תימא דלגבוה מיירי, ע"כ הכי פריך איך תוכל למילף מנרבע כיון דאף אם תיליף לא יהיה דמי לנרבע, וזה דרך נכון בתו"כ, אבל הך דגמרא דילן א"א להולמה דא"כ הו"ל לשנויי דהך דשל אחרים מותר הוא להדיוט כדפרישית, והך דאיזהו נעבד באונס, דאנס בהמה דחבריה ולגבוה ובדלא עשה מעשה. ודברי הרמב"ם צ"ע עוד.

שוב ראיתי כי רבינו משה הלך כדרכו לנטות אחרי הירושלמי, דבפרק כל הצלמים פ"ג ה"ה אית תנא תני שלו אסור של אחרים מותר אית תנא תני בין שלו בין של אחרים כו' דברי הכל היא כו' ודכותיה אעפ"י נאסר לגבוה. ופסק כן, דמסתבר טעמיה ולכך פסק גם בהך דלאחר הקדש דלא כתלמודין בזבחים קי"ד. וז"ב.

ודע דקושיית תוספות ב"ק מ' ע"ב ד"ה ויש בנוגח בחד מיניה סגי תמוה, דהא ממשמעות דקרא מפיק בכריתות ומה שפירש המהרש"א דבריהם אינו לפי הת"כ דמצריך נעבד ג"כ ודו"ק.

שם בתו"כ. ד"א קרבנכם ממקום שהיחיד מביא הצבור מביא. פירוש, דדריש בספרי רק קדשיך אשר יהיו לך תשא ובאת כו' ועשית עולותיך הבשר והדם כו' שמביאין קדשים מחו"ל לארץ יכול אף בכור ומעשר כן ת"ל רק, ותמן ביחיד מיירי קמ"ל דאף צבור מביאין מחו"ל. ועיין תמורה דף י"ח ע"א תוספות ד"ה אפילו ממרעייהו. וזהו דנקיט קרא ומן הצאן תקריבו קרבנכם, וצאן אסור לגדל בא"י ודו"ק.

תמורה דף כ"ח ע"ב. והאי תנא מייתי לה מהכא כו' ותנא דבי ר' ישמעאל מן הבהמה ומן הבקר ומן הצאן מאי דריש פרט לחולה וזקן ומזוהם כו' ות"ק כו' נפ"ל מן הצאן ומן הכשבים ומן העזים כו' לתנא דבי ר"י אורחי' דקראי כו'. נראה לפירוש האליהו רבא במשנה דפ"א דפרה, דעל פלגס דאמר במשנה הקריבו כו', היינו דאף אם בריה הוי דכל זה מן הצאן מקרי, א"כ ר' ישמעאל דקוראו פרכדיגמא, מטבע שנפסל ופוסלו לכל קרבן, דלאו צאן מקרי הוא מקרא דדריש כלל ופרט מן הצאן כלל מן הכשבים מן העזים פרט אין לך בכלל אלא מה שבפרט דכיון דפלגס אינו כבש או עז תו אינו מן הצאן ופסול להקרבה לגמרי. וזה נכון מאוד.

תמים יקריבנו. בתו"כ ר"י אומר תמים יקריבנו יבקרנו ויקריבנו אר"י שמעתי בשוחט תמיד שאינו מבוקר בשבת חייב חטאת ויביא תמיד אחר. הנה כפי הנראה בעולת נדבה דמיירי ביה קרא ליכא למ"ד דביקור מעכב ומאי שייך הך דתמיד הכא, וכפי הנראה מיירי בשוחט ונמצא בעל מום דלא הוי כאנוס, דנימא דאין צריך לחוש לכך והוה אנוס קמ"ל, דמצוה לכתחילה לבקרו וכי לא ביקר שוגג הוא וחייב. ובפסחים ע"א ע"ב השוחט בע"מ חייב, דשוגג הוא ולא אנוס דהו"ל לבקוריה, רש"י. וזה באמת ידענא דמדחששה התורה לבקרו שמא יש בו מום תו כי לא ביקר וסבר שהוא מבוקר הוה כמו סמוך לוסתה ולא ידע דאסור סמוך לוסתה, אבל אם לא חשה התורה לבקרו תו הוה כמו שלא בשעת וסתה ופטור. ויש להאריך. וכבר דברו האחרונים מסוגיא דפסחים צ"ה ורמב"ם השמיטה, אבל מהך תו"כ דמייתי לה גם גבי עולות נדבה ראיה חזקה דבקור אינו מעכב בתמיד ג"כ ועיין טו"א ואכמ"ל ודו"ק.

והנה הגר"א באדרת אליהו הביא הך דרשה דיקריבנו יבקרנו גבי עולות צאן עיי"ש, ובכונה עשה כן, דגבי בן בקר מידרש הך יקריבנו לבדו הוא קרב ולא כשנתערב עם אחרים וע"כ דזה מידרש מעולת צאן וזה דלא כמוש"כ הלח"מ פ"ג ה"א מאיסורי מזבח,

דאין דרשה על הך יקריבנו ודו"ק. וקמ"ל דאף בצאן דלא מנגיחי אהדדי ולא שכיח בהו מום כמו בן בקר, יעוין בכורות כ"ה, בכ"ז בעי ביקור ודו"ק.

וסמך ידו על ראש וכו'. בתו"כ ידו ולא יד בנו. נראה לענ"ד פירושו דיורש אינו סומך וכמו דאמר לקמן פרק י"ז קרבנו ולא קרבן אביו כו' שר' יהודה אמר אין היורש סומך וסתם ספרא ר"י. והא דמייתי במנחות היא ברייתא דלקמן גבי שלמים, עיי"ש, ושם למעט בנו קרא דקרבנו כתיבא. והא דלא נקיט אשה גבי עולה משום דתיכף לסמיכה שחיטה ועולה טעונה צפון, וא"כ מרחק טובא מעזרת נשים ואיך יכולה לסמוך, משא"כ בשלמים דלא בעי צפון, א"כ מצי השלמים לעמוד אצל הפתח של עזרת ישראל ולהכניס ידה ולסמוך, ור"י לטעמיה בקדושין נ"ב וכי אשה בעזרה מנין ודו"ק. ובאמת הא דאמר ר"י לעיל פרשה ב' פסוק ב' עגל זבחי שלמים והוצאנוהו לעזרת נשים וסמכו עליו הנשים צ"ב, דהא כתיב לפני ד' וסמך ובעזרת נשים לא הוה סמיכה כמו דתנן לעיל אם סמך בחוץ יחזור ויסמוך בפנים [וכן פסק רמב"ם] וע"כ צ"ל דכונתו דהוציאו אותו סמוך לפתח עזרת נשים והם השיטו ידם. ועיין חגיגה ט"ז ודו"ק.

שם בתו"כ פסקא ז'. יכול אף עולת העוף תטעון סמיכה ת"ל העולה. פירוש דוקא מקום דבעי זכר תמים בו בעי סמיכה, אבל במקום דלא שנא בין תמימים לבע"מ ובין זכרים לנקבות לא בעי סמיכה וזה דוקא בעופות עיין ק"א ודו"ק. או יליף העולה, העולה דלא כתיב עוד פעם רק בהפשט, והפשט ליכא בעוף ועיין פרק ה' ג' וזה פירוש דלקמן פ"ה פסקא ז' אין לי אלא של אנשים נשים מנין אין לי אלא של ישראל, של גרים ועבדים מנין כו' ת"ל העולה כל שהוא עולה טעונה הפשטה, מה ראית להביאן להפשט ולניתוח ולהוציאן מן הסמיכה כו', פירוש, דהא גם בסמיכה כתיב העולה וסמך ידו על ראש העולה ואמאי לא מרבינין גרים ועבדים ונשים וממעטינין מבני ישראל והכא להפשט דכתיב העולה את מרבה מה שאינו בכלל בני ישראל, עיי"ש. והק"א נדחק בזה במכתה"ג. והאמת עד לעצמו בס"ד.

ויותר בפשיטות י"ל, דכתיב וסמך ידו על ראש העולה ושחט, דוקא בשחיטה בעי סמיכה, פרט לעולת העוף שהיא מליקה. וכיו"ב תמצא בריש דם חטאת אר"ל משום ב"ק תשחט בנשחטות הכתוב מדבר ופשוט.

ונרצה לו לכפר עליו. לפי הפשט יתכן דהוא ע"ד מדה (מל"ב מדות דראבשריה"ג) מסדור שנחלק. והמכוון כאלו כתב וסמך ידו לכפר עליו, וזה שמתודה עליו עון עשה ול"ת שניתק לעשה (יומא ל"ו). ולכפר הוא כפרת דברים בעת סמיכה וכמו באחרי יעמד חי לכפר עליו, שמתודה על העלה ונרצה לו וכאלו כתוב על ראש העולה לכפר עליו ונרצה

לו זה מבשרו הכתוב שיהיה לרצון אליו ודו"ק. וכזה סדר הכתוב בפקודי והיתה להם משחתם להיות לכהנת עולם לדורותם, או כאלו כתוב והיתה להם משחתם לכהנת עולם להיות לדורותם, וזה ע"ד מדה זו מסדור שנחלק.

והקריבו בני אהרן כו'. מקבלה ואילך מצות כהונה יעוין ברכות ל"א ומפורש בכתוב דשחיטה לאו עבודה, וכהן ששמש בבית עו"ג לעו"ג דפסול להקריב במקדש כשר בשחיטה כמו שכתוב ביחזקאל מ"ד הלוים אשר רחקו מעלי בתעות ישראל והמה ישחטו את העולה ואת הזבח הרי דכשרים לשחיטה, רק דבימי שמואל נסתפקו בזה. וכפי הנראה דרק על עולה נסתפקו, לכן בשלמים כתוב כל איש זובח זבח משום דשחיטה מכשירו לאכילה והן נאכלין לבעלים ואמר יחזקאל כי אם הלוים כו' שאף שכהנים היו רק לפי שנפסלו מלהקריב ונשאר דינם כבע"מ, לכן אין בהם רק קדושת לוי' לבד ולכן בלוים אינן נפסלים במום. חולין כ"ה.

ונתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח. הנה לא נזכר אהרן הכהן רק כאן, וטעמו משום דבאמת איך שייך נתינת אש בעולת נדבה ואי משום דחונים היו במסעות ואולי היה באמצע היום, הלא כבר פירשו בתוספות מנחות צ"ה שלא היו נוסעים וה"ה חונים רק בתחלת היום או תחלת הלילה, וכן משמע בפרשה בהעלותך ויש כו' מערב עד בוקר וכו', ועל כרחין דפירושו, דכבר נתנו אש על המזבח לתמיד של שחר, וכן מפרש הגמרא ביומא איזהו דבר שטעון אש כו' זה טלה, ולכן קא משמע לן קרא דביום שמיני למלואים החל אהרן לכהן ואחרי זה נקרא אהרן הכהן, ולכן קודם שכהן אהרן לא היו צריכים ליתן אש על המזבח, וכן כתוב בשמיני ויקטר על המזבח מלבד עולת הבקר ואח"ז כתוב ותצא אש מלפני ד' ותאכל על המזבח את העולה ואת החלבים והיינו כל העולה, התמידים ועולת אהרן והעדה, ומה שכתוב ויקטר, פירוש, שהעלן על המזבח להשרף אח"כ ונשרף על ידי אש שלמעלה כפירוש רשב"ם שם, ולכן אמר שכבר נתנו אש להתמיד, היינו, כשכבר כהן אהרן וזה שהקריב תמיד של שחר וקרבן שלו ושל העם, אז אחרי זה יתנו אש ועצים לתמיד. ולכן דריש הגמרא והתו"כ וערכו עצים על תמיד של בין הערבים, שקודם תמיד של שחר של שמיני לא נתנו אש ועצים, רק כשכבר כהן אהרן. וזה עומק הפשט בס"ד ודו"ק.

ובמה שביארתי יבואר עומק הפשט הכתוב בפרשת צו זאת תורת העולה היא העולה על מוקדה כל הלילה עד הבקר ובער עליה הכהן עצים בבקר, שלא התחיל לסדר סדר העבודה מבקר כאביי דהוי מסדר דמתחיל מבקר, ואין מחנכין את המזבח אלא בתמיד של שחר, דהיה לו להתחיל סדר העבודה מבקר וטעמו משום דבקר ראשון לא נתנו אש

במזבח כמו דפרישית רק התחילה מבערב ודו"ק. ומש"ה כתוב והרים הדשן כו' העולה על המזבח משום דעולת בוקר ראשון לא נתנו לה עצים, רק היתה נערכת על המזבח לבד ועיין מנחות דף כ"ו.

וערכו בני אהרן הכהנים לרבות הקרחנים דברי ר' יהודה. נראה דמעיקרא כתיב בני אהרן הכהן לכן מרמז דכשרים לעבודה אף בני אהרן הכהנים שאינן כשרים לכה"ג, וזה הקרחנים, דכה"ג פסול כשהוא קרח, דאף לגלח כל שערו בתער אסור וכמו שאמר יחזקאל והכהנים בני צדוק כו' לא יגלחו ראשם כסום יכסמו כו' ויעוין רמב"ם בפ"ה מהלכות כלי המקדש, ומכש"כ כשהוא קרח ואין לו שער כלל, ואהרן אינו כשר כשהוא קרח וכהן הדיוט כשר ודו"ק. ואולי נרמז זה במה דכתיב כי נזר שמן כו' וזהו בשערו כמו נזיר, שהכה"ג אסור בתגלחת ודו"ק.

כי אני ד' אוהב משפט שונא גזל בעולה. פירושו עפ"י דברי המדרש בהמה שאוכלת מן האבוס של בעליו נאמר והקרב והכרעים ירחץ במים והקטיר, אבל עוף שניזון מן הגזל נאמר בו והשליך את מוראתו. ופשוט. ולפי דברי הגמרא בסוכה דף ו' א"ש דאף עולה שכולה כליל והכל שלי מ"מ איני רוצה בגזולה וממני ילמדו בני, לא כן חטאת ואשם ושלמים דיש חלק לכהנים ולבעלים ודו"ק. ולפי טעם המדרש נכון לומר כסברת רמב"ם שהבאתי דמוראתה ונוצה של חטאת עוף אינן נאכלין לכהנים ומקו"ח של גמרא דסוכה. ולפ"ז א"ש מש"כ לעיל בפירוש התו"כ דשל עולה היו נשלכין אצל המזבח, להורות דממני ילמדו בני וכהגמרא, משא"כ של חטאת לא היו נשלכין ומטעם זה ודו"ק.

ואם מן הצאן קרבנו כו' ושחט אותו על ירך המזבח צפונה כו'. הנה כתב צפון בצאן ולא בבן בקר אע"ג דבכל מקום כתיב במקום העולה, אלמא דשם עולה הוא נשחט בצפון, ובכל זה נזהרה התורה להזכיר צפון רק בצאן ולא בבקר, ומש"ה בפר משיח ובפר העלם דבר לא נזכר במקום העולה, ועיין תו"כ וריש פרק איזהו מקומן, אמרו במדרש לפי שצפון מורה על עקדתו של יצחק שצפון אפרו לזכרון לפני ד' תמיד. והכוונה, שאמרו שרוח צפונית פתוחה ומורה על הבחירה החפשית שעשה אברהם אבינו שיהיה מסור נפשו של הישראלי להשם וכמעט ששלל הבחירה מבניו אחריו, וכמעט הוקבע טבע קיים בנפש הישראלי למסור עצמו על אהבת השי"ת, לכן לא כתיב רק בבן צאן זכר לאילו של יצחק הבא תמורת יצחק, ולכן לא נזכר בבן בקר בהדיא, דגם אלה תשכחנה זה מעשה העגל אשר עשו שור אוכל עשב ואינו צפון לפניו.

ובזה א"ש מה דדחי בגמרא על קו"ח דתו"כ דבן עוף יהיה טעון צפון מקו"ח שמליקתו טעונה כהן, ופריך מה לעולה שכן שחיטתו טעון כלי, דעיקר כלי נפקא לן מקרא דויקח

המאכלת כדיליף סוף דם חטאת, וכיון דבן עוף אינו טעון כלי, הרי דאינו דומה לאילו של אברהם אבינו שהיה בלא כלי [והמאכלת דריש שמאכלת לישראל שכל מה שאוכלין בעוה"ז הכל בזכות זה], וא"כ שפיר לא טעון צפון, משא"כ בכולהו. וזה פרכא חזקה. ולכן בקדושין לא פריך שכן טעון כלי דאדרבא בעצמו של כהן דמעכב עדיפא טפי וחשיבא, וכמו דחזינא דחטאת הפנימי טעון נתינה בעצמו של כהן, רק לגבי צפון הכונה דאינו דומה לאילו של אברהם דע"ז עיקר הוראת צפון ודו"ק היטב.

ובזה א"ש מה דאמרו במנחות דף כ"ו ע"ב על העצים כו' דוקא כו' העולה על המזבח אי בעו הכי עביד כו'. פירוש דגבי בן בקר כתב על העצים דאי בעי עביד כמו שעשה אברהם לאיל ששחטו והקטיר ממעל לעצים אשר על המזבח וגבי אשר ירום הדשן דמדבר שם מעולת תמיד שהיא מוכרחת להיות במזבח והיא עולת צאן לזה אשמע לן, דאף אם מקטיר העולה מלמטה לעצים על המזבח ג"כ כשר דלא הוי דומי' לאילו של אברהם אבינו.

ולפ"ז א"ש מה דאין שעיר נחשון טעון צפון משום דאמר בתוספתא ברכות מפני מה זכה יודא למלכות לפי שקפץ נחשון ושבטו לתוך הים, קדש שמו של מקום כו', לכן אינו טעון להזכיר עקידתו של יצחק שכן היה לו מסירת נפש על קדוש השי"ת בים, לכן לא הי' נזקק להצריכו צפון בקרבנות, אשר אינן לדורות רק לשעה כמו חטאת דנדבה ליכא ביחיד ודו"ק, ולא היה קרבנו נזכר להזכירו זכות אבות ודו"ק.

וזרקו בני אהרן כו' סביב. בעולה ושלמים דזריקתן בכלי ורצו לזכות במצוה הרבה וזה יזרוק בקרן זה וזה בקרן זה, אבל בחטאת החיצונה שנזרקת באצבע אין מן הנמוס שבדם שטבל אחר אצבעו יושיט חבירו אצבעו דבר שחברו נמאס בה כתב וזרק את דמו.

והקריב הכהן הכל והקטיר המזבחה, זו הולכת אברים לכבש תו"כ. ולכן לא כתב רק גבי עולת צאן משום דבה כתוב שישחט צפונה והכבש הוא לדרום ולכן כיון דהוא טורח גדול להביא מצפון המזבח לדרום הוי אמינא דזה כשר גם בזר כמו הפשט ונתוח קא משמע לן דבעי בהו כהן ודו"ק.

עולה הוא. אשה ריח וכו'. פירוש בבן בקר ליכא חטאת ביחיד, רק בכהן משיח, אבל בן צאן ובן עוף דאיכא חטאת קמ"ל, דלא יחשב שלא לשמו אף לשם חטאת אע"ג דקדשי קדשים הוי כמו עולה ודו"ק.

ואם מן העוף עולה קרבנו וכו'. בתו"כ והלא דין הוא ומה עולה שלא כשרה לבוא נקיבות כזכרים, כשרה לבוא מן העוף, שלמים שכשרו לבוא נקבות כזכרים, א"ד שיכשרו לבוא מן העוף כו' אר"י ומה אם נקבות שבבהמה שלא כשרו לבוא עולה כשרו שלמים כו'.

פירוש, דר"י סבר כהך תנא לקמן פ' אמור פ' ז' דבן נח אינו מביא אלא עולה בלבד ולא שלמים ודלא כר"ע, א"כ שפיר אמר דקו"ח דר"ש אינו, דמצי למפרך דמה לעולה שכן ריבה במקרבים דבן נח מביא עולה ולכך רבה בקרבין עופות, אבל שלמים שלא ריבה במקרבין דאינו מביאן בן נח, ה"ה דמיעט בקרבין דאינו מביא עופות, ולכן עביד הקו"ח נקבות שבעוף מנקבות שבבהמה דחזינין שנקבות מרובין בשלמים כש"כ עופות נקבות שראוין לשלמים, ותו לא מצי פריך הך פירכא. ואולם עדיין יש למיפרך פירכא אחרת על קו"ח דר"ש דעולה באה מן העוף שרבה במקרבין בנדבת צבור לא כן בשלמים שמיעט במקרבין בנדבת ציבור לכך אינו בא מן העוף ועיין לקמן פסקא ח' סברא כזו, מ"מ מסתבר כפירוש הראשון דמה שריבה במקרבין אף בעופות שבן נח מביא מהן. משא"כ לפירוש שני מה שרבה במקרבין בצבור אינו בעוף ודו"ק.

ושם מן העוף ולא כל העוף לפי שנאמר זכר תמים בבקר בכשבים ובעזים. עיין קרבן אהרן. ונעלם ממנו לקמן אמור פרשה ז' פסקא ב' דמפורש כרש"י עיי"ש.

והשליך אותה אצל המזבח וכו'. בתו"כ אותה כשרה ולא פסולה, דאינה נשלכת סמוך לכבש רק נשרפת ככל הקדשים פסולים, אותה ולא חטאת העוף. ג"כ לפי הרמב"ם ז"ל שפסק בהלכות מעילה פ"ב הלכה ו', דבחטאת עוף אינה נאכלת ואסור להנות ממנה, מפרש ג"כ אותה בהשלכה ולא חטאת עוף בהשלכה רק היא כפסולין ונשרפת. ומ"מ אין בה מעילה. ולא דמיא לשאר פסולין שלא היה להן שעה"כ דהא נעשית מצותה ודו"ק. אולם זרות גדולה היא מאין ידע לה רבינו משה ז"ל, ובתמורה גבי עולת העוף מירי. ולכן לולא דמסתפינא אמינא דט"ס נפל בדבריו וצ"ל הוזה דמה אין בה מעילה עולה אסור להנותו במוראתו ונוצתו וט"ס נפל ממלת אבל לאבל ונראה שהיה כן לפני הכס"מ ויש להאריך ואין כאן מקומו.

ושם בתו"כ פסקא ז'. עולה אעפ"י שמצה דם הגוף ולא מצה דם הראש. לענ"ד נראה דלזה ג"כ כונה התורה במה דכתבה ומלק והקטיר ונמצה דמו על המזבח אף דמצוי קודם הקטרה, דהקטרה דהכא קאי על הראש לחודיה, דעל הגוף לקמן קאי כמו"ש לעיל, וקמ"ל קרא דראש סגי בלא מצוי רק בהקטרה, אבל הגוף אינו מקטירו עד שמצה דמו, וזה נכון לפי התו"כ לעיל ודו"ק.

לאהרן ולבניו וכו'. תו"כ אין לי אלא מנחותיהן מלוקותיהן מנין כו', אין לי אלא מליקת ישראל מליקת כהנים מנין אר"ש כו', הואיל ואמר סולת מצוה שלהן נאסר מליקת מצוה שלהן. הנה לכאורה אין דמיון דהתם בשל ישראל נקמצת ושל כהן כולה כליל ואין לה מתיר, לא כן הכא, דנזרק הדם בשל כהן כמו בשל ישראל ושל ישראל מתיר לכהן כן

בשל כהן ומנא תיתי דשל כהן צריך להקריבו. לפלא יחשב. אך מה נאות דר"ש לטעמיה לקמן סוף פרק י"ט דמנחת חוטא של כהן נקמצת ושירים קרבים בפני עצמן, א"כ שפיר חזינא דאף כי איכא מתיר מ"מ אינו ניתר לכהן רק למזבח, א"כ כש"כ במלוקות ודו"ק.
וכי תקריב קרבן מנחה מאפה כו'. דע דבכל תורת כהנים בכל מקום שנאמר דבר אל בני ישראל להכלל כולו בלשון לאו אזהרה, אז מדבר בלשון נוכח ובמקום שנאמר צו לאהרן ובניו או דבר אל אהרן ואל בניו, שמדבר בלאו ואזהרה לכהנים לבד אז מדבר בלשון נסתר. ופוק חזי דבכל פרשת ויקרא דכתוב דבר אל בני ישראל כתוב בלשון נסתר לבד מקרא דחקת עולם לדורותיכם כל חלב וכל דם לא תאכלו כתוב בנוכח. אבל במקום שמדבר בענין קרבנות מדבר בלשון נסתר שהלאו על הכהן כמו ומלק ולא יבדיל שאזהרה הוא להלכה (דלא כראב"ש) כתוב בלשון נסתר. וכן מקרא דלא ישים עליה שמן שאינו רק בכהן המקריב (כפי מה שמפורש בחינוך ומתבאר בספר אור שמח) כתוב בלשון נסתר. וכאן מנחת סולת שאינו רק סולת בשמן אין דרך להחמיץ כתוב בלשון נסתר, אבל מנחת מאפה תנור ומחבת ומרחשת שנאפין וכמו לחם ודרך להחמיצו ולכן כתוב בהן לא תעשה חמץ שהלאו הוא על כל המחמיץ בין על כהן בין על זר כתוב בלשון נוכח משום הלאוין. ולא תשבית מלח ומנחת בכורים הוא קרבן צבור כתוב בלשון נוכח כמו בפ' פנחס ופ' לחם הפנים וכיו"ב. ופרשת צו כתוב צו את אהרן ואת בניו, דבר אל אהרן ואל בניו כתוב הכל בלשון נסתר, לבד פרשת חלב ודם כתוב בלשון נוכח משום דכתוב דבר אל בנ"י ובאזהרות יעו"ש. וכן בפ' אחרי ובפ' אמור זה כלל מקויים יעוי' בזה.
והבאת את המנחה אשר יעשה מאלה כו'. מנחת חוטא מנין ת"ל את המנחה כו'. תו"כ ובגמ'. ונראה דדריש כונה שניה אשר יעשה מאלה מקצת אלה, היינו מן סולת ושמן ולבונה, זה מנחת חוטא, שאין בו אלא סולת לבד. ודו"ק.
כי כל שאור וכל דבש כו' קרבן ראשית כו' ואל המזבח לא יעלו לר"נ. בזה מפורש הכתוב הושע ט' כענבים במדבר מצאתי ישראל, שכמו ענבים הן מונפין לגבי מזבח ואל יעלו לריח נחוח דאינן ראויים לאשים והיוצא מהיין הן נסוכין ע"ג מזבחי לריח נחוח, כן מצאתי ישראל שיהיו בניהם טובים ונעלים מהם, אכן כבכורה בתאנה בראשיתה ראיתי אבותיכם שהתאנה בכורה תנופה אית בה אבל היוצא ממנה, דבש אינה ראויה לבכורים ג"כ שאין מביאין בכורים חוץ מיין ושמן, וזה דהבנים גרועים הרבה מאבותיהם, שאינם מלמדים אותם תורה ויראת ד' ולא זה בחר ד' אלוקי יעקב. זה מכוון הפסוק. ועיין תרומות פרק י"א משנה ג'.

תו"כ כי כל שאור וכל דבש מה ת"ל כל שאור וכל דבש פירוש קרא דכל לרבות עירובו בשניהם לכתוב בחד ואנא ידענא לאסור עירובו בשני' לפי שיש בשאור מה שאין בדבש שאור הותר מכללו, פירוש, לפי שהכתוב פרט קרבן ראשית תקריבו אותם ושאור מצאנו שהותר במקדש לבד קרבן ראשית בהקרבה לגבי מזבח בתנופה זה בלחמי תודה דאיכא חמץ, אבל דבש לא הותר מכללו לבד בכורים קרבן ראשית במקדש שיהא דבש טעון תנופה ופשוט. ודברי הגמ' אינו מובן לעני כמוני.

מלח ברית. מנחות כ' ע"א ברית מלח שתהא ברית אמורה במלח דברי ר' יהודה, ר"ש אומר נאמר ברית בכהונה כו' כשם שא"א לקרבנות בלא כהונה כן אי אפשר בלא מלח. ויעוין רש"י דפירש משמעות דורשין א"ב. ונראה דפליגי אם בבמה טעונין קרבנות מלח, דר' יהודה לא מפליג וסבר דטעונין קרבנות במה מלח, ור"ש סבר דכמו כהונה אינה בבמה כן מלח אינו בקרבנות במה, דמדין כהונה הוי דין מלח, דברית עם אהרן ובניו הוא. וא"ש מה דכתב רחמנא עיקר דין מלח במנחה משום דאינו בבמה, להראות דבבמה אינן טעונין קרבנות מלח. ויעוין סוף זבחים דפליגי תנאי אם יש מנחה בבמה, ויעוין. ולפ"ז נראה דקטרת ממעט ממלח משום שאינו על מזבח החיצון. ויתכן דקטרת של נשיאים שהיתה נדבה על גבי מזבח החיצון היה טעונה מלח, [ואולי משום דאינו ברית עולם שאינו רק הוראת שעה]. ולפי מה שפירשתי במק"א דנדב ואביהוא הקטירו קטרת על מזבח החיצון, לפי שסברו שדין פנימי היה לו בעת שנראה כבוד ד', היה קטרת זרה מפני שהיה בלא מלח כדין קטרת בפנימי, ובאמת לו יהא דאז היה דין פנימי להמזבח החיצון בכל זה מפני זה לא אבד מעלת החיצון שקרבנותיו טעונין מלח והיה קטרת בלא מלח במזבח החיצון ודו"ק. ולפ"ז בימי המלואים שהיה דין במה לא היה מלח, לכן אמר יחזקאל דבמלואים שעשו בימי עזרא ישימו מלח על האברים משום דבעי כהונה ודו"ק.

ואם תקריב מנחת בכורים כו'. בתו"כ, עתידה שתפסוק ותחזור, וכן אם יהיה היובל. ונראה דלפי מה דקיי"ל דקדושת הבית לא בטלה וקדושת הארץ הראשונה בטלה כמוש"פ רבינו פ"ו מהלכות בית הבחירה ועומר אינו בא אלא מן הארץ, א"כ אז כשלא היה בית היו יכולין להקריב אעפ"י שאין בית, רק העומר שאינו בא אלא מן הארץ אז הוי ארץ ישראל קודם שקדשה עזרא כמו חוצה לארץ לא היו מביאין, לכן אמר עתידה שתפסוק ותחזור שתתבטל קדושת הארץ, מפני זה לא כתוב בעזרא טרם בוא עזרא שהקריבו עומר, רק עולות ופסח יעו"ש, משום דכ"ז דלא סליק עזרא עדן לא נתקדשה הארץ כדאמרו ערכין דף י"ג הנך שית שנין עד דסליק כו' ומקדיש לא קא חשיב דלא מנו שמיטין ויובלות ודו"ק.

ואם תקריב מנחת בכורים כו'. לא כתבה התורה והנותרת מן המנחה לאהרן ולבניו וכן במנחת סוטה בפ' נשא ויעוין בבלי ריש ואלו מנחות וירושלמי סוטה פ"ג דלמדו מדרשות יעו"ש. ולא כתבה תורה בפירוש, משום דשעורים מאכל בהמה וחסה תורה לכתוב שיתחלק לאהרן ולבניו, שאינו מן הכבוד ליתן להם וחס השי"ת על כבוד בריותיו יותר מכבוד המזבח ודו"ק.

יענך ד' ביום צרה, שעולות מקריבין גם בני נח לכן כתיב ד', משום דמהוה הכל, ישגבך שם אלקי יעקב, בזכות מנחות שאינן נקרבין רק לישראל, וכר"ע במנחות ע"ג, ישלח עזרך מקדש היינו עולות שנקרבין אף בבמה וכש"כ בבמת צבור, ומציון יסעדך אלו מנחות שאין קריבין אפילו בבמת צבור ורק בציון, היינו בבהמ"ק. [ומפרש ע"ד מוגבלות], יזכור כל מנחותיך, כהנקרבים מהם אזכרתה לד' בציון, דאלו מנחת נסכים שכולה כליל קריב גם לבני נח, ורק הנך מנחות דנקמצות דאינו קרב מהם רק הקומץ והלבנה אזכרתה לד', ועולתך ידשנה סלה, זה עולות שקרבים גם בבמה ולבני נח ודו"ק.

ואם זבח שלמים קרבנו. בכל המינים נאמר ריח ניחוח רק בכשב הוא מקריב לא נאמר ריח ניחוח. והטעם משום דבעולה כתיב יקריב אותו לרצונו, אבל בשלמים שהיו אסורין לאכול בשר תאוה במדבר רק שלמים לבד לא היה הקדש לרצונו רק שיאכל בשר ולכן כתיב בלשון צוי ובקשה בפרשת קדושים וכי תזבחו זבח שלמים לרצונכם תזבחוהו, כיון שעל כרחך אתה מקדישו זבח אותו לרצון בלב גמור, ולכן לא כתיב ריח ניחוח דריח מורה על הרצון דמתקבל ברעוא קדם ד', משום דבפר ועז אין הפסד לאדם המקריב שהבשר אוכל, והחלב בלא זה אסור לאכול, ואי משום חזה ושוק הלא בחולין צריך ליתן זרוע ולחיים כו', אבל בכשב מפסיד האליה שמותרת לאכילה ומקריבה לגבוה ואולי חס עליה ואין רצונו שלם בדבר לכן לא כתיב ריח ניחוח. ולכן בכל המנחות כתוב ריח ניחוח לבד במנחת בכורים לא כתוב ריח ניחוח, מפני שהיא חובה ובאה להתיר חדש ואולי אינם מקריבים רק להתיר החדש ודו"ק. והיא של שעורים שאינו מאכל אדם.

ושחטו פתח אהל מועד, מגיד ששלמים ששחטן קודם פתיחת אהל מועד פסולין. לשיטת רבותינו בתוס' הוא הדין בכל הקרבנות וכמו ששנינו במסכת תמיד לא היה תמיד נשחט עד שהיה שומע קול שער שנפתח, ובזריקה גבי עולה כתיב וזרקו כו' פתח אהמ"ע, נמצא דכל התחלת עבודה דמעכבא דוקא כשההיכל פתוח, משא"כ הקטרה. והענין דצריך להיות עבודה דוקא במקום התגלות אלקותו יתברך ליחד העבודה למקור המקורין, לא לכח נפרד וכיו"ב חלילה, אבל כיון שהתחיל בעבודה לשמו יתברך תו סוף עבודה דלא מעכבא, דכל העושה ע"ד ראשונה עושה וסתמא לשמו יתברך מקטיר. ולכן

כל תחילות עבודות אינן כשרין אלא ביום, לא בלילה, משום שביום יש התגלות אלקותו יתברך משא"כ בלילה, וכמו שמצאנו שכל דברות שנדבר הקב"ה עם משה לא היה אלא ביום כמו שנאמר ביום דבר ד' את משה (מכילתא ותו"כ). וכן מצאנו במדרש שבשעה שלמד משה מפי הקב"ה היה יודע שהוא יום וכשלמד לעצמו כו'. ולכן אמרו בשילהי מנחות ת"ח העוסקים בתורה בלילה מעלה הכתוב כאלו עסוקים בעבודה, שנאמר עבדי ד' העומדים בבית ד' בלילות, וסד"א דהוי כסוף עבודה דלא מעכבא שכשרה בלילה קמ"ל בסוף תמיד כל העוסק בתורה בלילה שכינה כנגדו שנאמר קומי רוני בלילה כו' נוכח ד' כיון שפתוח לאהמ"ע התגלות אלקותו יתברך תו הוי כתחלת עבודה שכשרה ביום.

עוד יש לומר, דהכוונה של לימוד בלילה, הוא שלומד בעת אופל לא לכבוד רק בסתר, בצינעא, בעת הדחק, והלומד ע"מ להתכבד או לעשות רב או להשלים את נפשו הוא כזורע ואחרי כן כשבא לעת התועליות נעשה כקוצר, וזה הזורעים בדמעה ברינה יקצורו נאמר על כל מפעלות האדם אם לא בא עדיין התכלית נעשה כזורע לאיזה פעולה ואין זה שעת רינה, אבל העוסק בתורה במסתרים ולבלי לאיזה תכלית, רק התקשרותו לתורה הוא התכלית, א"כ השכר שלו הוא משיג בעת עסקו בתורה, וזה קומי רוני בלילה, שתיכף בעת הלימוד ירונן מטוב לב, כי קשור הוא להשי"ת מדי עסקו בתורה וטועם נועם התורה האלקית ודו"ק.

ושחטו פתח אהמ"ע. בכולהו כתיב ושחט אותו. ונראה משום דדרשו דשלמים שנשחטו קודם שנפתח פתח אהמ"ע פסולים, לזה אמר וסמך ידו על ראש קרבנו ושחטו, שני הפעולות האלה סמיכה ושחיטה יהיו פתח אהמ"ע לאחר שנפתח פתח ההיכל, אף דבסמיכה אין קפידא רק בעי שיהיה תיכף לסמיכה שחיטה, וא"כ אם סמך קודם שנפתח אהמ"ע יהי' הפסק בין הסמיכה להשחיטה מה שצריך לפתוח האהמ"ע ודו"ק.

וזרקו בני אהרן הכהנים. משום דמצאנו שהבכורים הקריבו בסיני זבחים שלמים פרים, לכן באהמ"ע אמר בבקר וזרקו בני אהרן הכהנים, ופשוט, משא"כ בצאן ועז לא הזכיר הכהנים. והא דבעולה אמר בכ"מ בני אהרן הכהנים להורות דמשום שהמה כהנים מחוייבין בעבודות אלו, אבל בשלמים הנה מחויבים משום שנוטלים חזה ושוק שנאכל להם ולנשיהם, שזכו במה שהן בני אהרן ופשוט.

והקטירו אותו בני אהרן המזבחה על העולה אשר על העצים וכו'. יתכן דמלמד שמקטירין על איברי העולה ואינן חוצצין בין אימורים למזבח, אע"ג דבשר וחלב לאו חד מינא נינהו, דכשחד מינא הוי הלא אמרו זבחים ק"י מין במינו אינו חוצץ קמ"ל דמצי

לסדר אימורים על איברים של עולה. וכן בצו פ' מלואים ויקטר המזבחה על העולה שלימד שאברים אינם חוצצין ועיין מנחות כ"ו ע"ב בזה ודו"ק.

פרק י"ח כשב למה נאמר כשב לרבות את הפסח לאליה. יעוין רש"י מנחות פ"ג בזה. ולי נראה, משום שבפסח אמרו במשנה נטמא בשר וחלב קיים אינו זורק הדם, נטמא חלב והבשר קיים זורק הדם משום שעיקרו אינו אלא לאכילה, ובמצרים שלא נאסר חלב, לא היה מתן אימורים, רק שאכלו הבשר עם החלב שויסקי, כדאמר פסחים דף צ"ה הוי אמינא, דבפסח לדורות, שהאליה מותרת באכילה, תהא נאכלת ולא תהא נקרבת, שאכילתו עיקר כמו במצרים, לכן מרבה פסח לאליה. וזה ברור.

לחם אשה לד'. נאמר לחם בכבשים ובעזים ולא בבקר. נראה לי כי בעצם שם לחם נאמר על קרבנות שזמנן קבוע וכמו שכתוב בראש פרשת הקרבנות בפנחס את קרבני לחמי לאשי תשמרו כו' וכן מפרש בתו"כ ומיד בן נכר לא תקריבו לחם אלקיהם דקאי על הקרבנות שזמנן קבוע. והנה מפרש בירושלמי פרק ת"נ דקרא דואם מן הצאן קרבנו לזבח שלמים קאי על פסח ששחטו שלא בזמנו, ובזבחים ט' מוקי לה במותר פסח, שבאמת פסחים לכל ישראל היה לאלפים ונשתיירו הרבה, לכן כתוב לחם להורות דהוא מדברים שהן לחם, והם מקרבנות שחובה על ישראל להביא בזמנו ודין זמנן יש להן להקטרה, ולכן לא כתיב בבקר להורות זה דפסח אינו בא מן הבקר. והא דכתיב וזבחת כו' פסח צאן ובקר הוא על חגיגה כפירוש רז"ל. וגבי בעל מום בפרשת אמור כי כל איש אשר בו מום מזרע אהרן הכהן כו' אשי ד', זה קרבנות שאין זמנן קבוע, את לחם אלקיו לא יגש כו', פירוש אף בתמידין וכל קרבנות צבור, שלא הותר בעל מום כמו שהותר טומאה בציבור ופשוט. וכתוב אהרן הכהן שהוא בכהונתו גרם לזרעו שאף שאינן כהנים שהן בע"מ קבועין מתחילת ברייתן אוכלים בקדשים. ופשוט. ודו"ק.

ואם עז קרבנו. הנה בשור וכבש נזכר זבח השלמים ובעז לא. ונראה משום דבשור וכשב מצאנו שנזכר שהיו שלמי צבור כבשים לעצרת ושור ואיל לשלמים ביום המלואים, ובעז לא מצאנו שיהא שלמי צבור וזה שאמר זבח השלמים לצבור. ויתכן עוד דשור ראוי לעבודה ואיל לגיזתו ולכך ניכר שמקריבו לזבח השלמים, אבל עז דלא בר גיזה הוא (חולין קל"ז) וכיון שבשר תאוה נאסר ודאי מקריבו לאכילה ולא ניכר שמכוון לקרבן ודו"ק.

והקטירם הכהן כו'. יעוין תו"כ. ויתכן כמו דדריש במנחות כ"ז דחלב אעפ"י שאין בשר יעו"ש, כן הכא מגלה קרא דאם לא נשאר רק כזית חלב ג"כ זורק הדם, ולכן אמר דאין הקטרה בפחות מכזית וכי יש כזית בצירוף פחות מזית מן כליות ופחות מזית מיותרת,

ופחות מזית מחלב ובצירוף שלשתם הוי כזית, קמ"ל דהקטרה הוי, ולכך אמר והקטירם שבצירוף שלשתן הוי כזית ג"כ יקטיר אותם ודו"ק.

אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם. בתרגום יונתן למקרב קרבן חובת עמיה דלא כהלכתא. הביאור הוא עפ"י דברי המד"ר וארא פ' ח' אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאום ד' אם יטמין אדם עצמו לעו"ג אני מראהו לבריות, הוא לפי שנאמר ארור אשר כו' ושם בסתר. והנה באמת הוא לפלא אשר כהן משיח ששואל בהוראת אורים ותומים יטעה בהוראה ויעשו אחרים על פיו בדבר שזדונו כרת, הלא רגלי חסידיו ישמור, אך הסיבה הוא אם הכהן המשיח אינו מקריב הקרבנות של יום הכפורים לפני ולפנים כהלכתם, אשר שם אין איש יודע, כאשר הרבו לפלפל בגיטין דף נ"ד, אם אמר דפיגל אי מהימן משום דבידו יעו"ש, אז הקב"ה מכשילו בהוראה והכל יודעין שהוא עצמו צריך לכפרה ולא כפר על העם, וזה הסיבה בשביל לאשמת העם. ובזה מיושב מה שכתוב גבי פר כהן משיח את פני פרוכת הקדש, ובפר של צבור לא כתוב הקדש, דמרמז דבזה נתכפר גם מה שקלקל בבואו אל הקדש לפני ולפנים שנאמר שם וכל אדם לא יהיה כו' לכפר בקדש עד צאתו ודו"ק.

והנה בכהן המשיח לא כתוב ונודעה החטאת כו' משום דכהן משיח חייב בהוראת עצמו בשוגג בהוראה, וא"כ יכול להיות כשאחר כך הורו הסנהדרין שהן רבים אצלו שהוא שגג בהוראה צריך להביא קרבן אעפ"י שהוא אומר עדיין שלא חטא והדין כן, מ"מ יחיד ורבים הלכה כרבים ומוכרח לפסוק כרבים וא"כ לא נודע אליו החטאת ודו"ק.

הכהן המשיח יחטא לאשמת העם. דע כי המושכל כי בעבירה ידוע צריך להכיר החוטא שהוא חטא ולהתחרט ולפרסם חטאו ואינו מן הנימוס שהוא יכפר על עצמו, ולכן לא כתב בכהן משיח וכפר עליו או וכפר בעדו, שלא יאות שהחוטא יכפר על עצמו רק למעלת הכהן המשיח וקדושתו אם יתפרסם חטאו יהי' סיבה לאשמת העם שיאשמו במזיד ויבואו מקל לחמור, לכן צותה התורה להסתיר חטאו ולבלי לפרסם ולא כתב ואשם או הודע וצותה תורה שמצותו שהכהן המשיח בעצמו יביא הדם להיכל ויתן מתן שבע ועל קרנות מזבח הזהב כדי שלא יתפרסם חטאו והעם לא יאשמו ודו"ק.

אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם. פירוש דשגגת כהן עולה זדון אצל העם ושם שמים מתחלל זה יאמר שעשה בזדון ובאופן יותר גרוע כדרך ההמון להגדיל החסרון בקדוש ד', לכן כתב גבי' ונתן כו' על קרנות מזבח קטורת הסמים שבזה נכלל הכפרה על לשון הרע שנאמר על שגגתו ועל זה מכפר קטורת יבוא דבר שבחשאי ויכפר כו' ודו"ק.

ולקח מדם הפר. בתו"כ דם מהפר יקבלנו. הנה קבלת הדם כתוב גבי פר, לכן בדברי הימים ב' כ"ט וישחטו הבקר ויקבלו הכהנים את הדם משום דעיקר קבלה בפר כתיבא יעו"ש.

אמר רבי הצורם אוזן הפר ואח"כ קיבל דמו פסול שנאמר ולקח מדם הפר שהי' כבר. מה נפלא ועמוק הדבר כי התורה כתבה דין קבלה בפר שנאמר ולקח מדם הפר זה קבלה והביא אותו כו' זה הולכה, ובפר העדה לא כתוב דין דקבלה רק הולכה לבד והביא כו' מדם הפר ולכן לא כתבה התורה בפר העדה תמים רק פר בן בקר לבד דבכל חטאות קבועים כתוב תמים לבד מפר העדה והוא לגלות על זה הדרש דבקבלה בעי שיהא תמים ובהולכה כשר אף אם נשתייר כזית יעו"ש. לכן בקבלה בפר המשיח כתוב מדם הפר שהי' כבר דכתיב בי' תמים הוא תמים ולא בעל מום, אבל בפר העדה כתוב רק הולכה והביא מדם הפר ובהולכה לא בעינן שיהא תמים, לכן לא כתב קרא מקודם תמים שלא נאמר הפר האמור למעלה באותו ענין שיהא תמים בהולכה ודו"ק היטב. והא דיליף רב דצריך שיקבל כל דם הפר למצוה דכתיב ואת כל דם הפר ישפוך אל יסוד כו' אם אינו ענין לשפיכת שירים תניהו ענין לקבלה. הוא עומק הפשט, דאם נאמר דעל מותר הדם שנשתייר ממה שהביא הי' צ"ל כתוב ואת כל הדם כמו שכתוב בפר העדה ועל כרחין דעל כל דם הפר אמר שישפוך על יסוד, ואם נאמר דלא קבל כל הדם אם כן הא נפקא לן מקראי דשירים שבצואר בהמה נעשין דחויין לכו"ע, יעוין שם דף ל"ד ע"ב, ועל כרחין דמיירי שכבר נתקבל כל דם הפר בכלי ולכן ישפך הדם שנתקבל בכלי קודם הזיה ליסוד, הרי דמצוה לקבל כל דם הפר בכלי רק לעכב אינו מעכב וסגי אף אם קבל מקצת. ולכן אמר דם הפר בה"י, הוא תמים האמור בענין שבשעת קבלה בעי שיהא תמים למצוה ואומר ואת כל דם שנתקבל בכלי כשהי' פר תמים ישפוך כו' ודו"ק. ובזה אני מפרש הך דאמרו פ"ק דחולין דף י"ז שלש פגימות הן כדי כו' פגימת עצם כו' בבכור כו', פגימת מום בקדשים דנדחקו רש"י ורגמ"ה בזה. והפשוט דקאי על מום שנעשה אחר השחיטה קודם קבלה שפסול הזבח ודו"ק בכ"ז היטב.

וטבל הכהן את אצבעו לא המספג פירוש לפי שמא יחוס שלא יתלכלך הפרוכת מן הדמים וכמו דאמרו ביומא י"ז ובירושלמי צריך ליגע לכן ישפוך מעט מן הדם למזרק ולא יטבול אצבעו רק יספג לכן כתב וטבל. וכן בפ' מצורע אף שהדם ג"כ שופך על כפו כתוב ונתן על תנוך ובשמן כתוב וטבל הכהן את אצבעו היינו משום דשירי הלוג נאכלין לכהנים לכן יחוס לבלי לצוק שמן הרבה על כפו כתוב וטבל שיהא שמן הרבה בתוך כפו ופשוט.

פני פרכת הקדש. ובפר העלם דבר של צבור לא כתיב הקדש ונראה דא"ש לפום מה דקיי"ל בסוף פרת חטאת דחובת יחיד לא קרב בבמה גדולה דכן סברי חכמים ור"מ לבד ר' יהודא וחובת צבור קרב בבמה גדולה, א"כ דוקא כשהיה הארון באהל מועד אז היה פר העלם של משיח, לכן רמז פרכת הקדש, שיש קדש, הוא הארון, שבשביל הפרכת הוא מכוסה ודו"ק.

ובזה א"ש מה דאמר בירושלמי מגילה פ"א הי"א פרים הנשרפים ושעירים הנשרפים איכן הן נשרפין ע"ג קבר, פירוש דמקום טהור כתיב בפר של כהן משיח, ושם אינו נוהג בבמה גדולה, כן בהנך של צבור בפר של יוהכ"פ ופר העלם דבר נשרפין על מקום טמא כשהן באין בבמה גדולה ושם נשרפין על גבי מקום טמא, ודמשום זה כתב מקום טהור בפר משיח להראות דאינו נוהג רק באהמ"ע שהבמות אסורין דשם איכא פר כהן משיח, וזה דאמר מן מה כו' אלא פסחים, פירוש, דחטאת יחיד לא נהיג בבמה גדולה ודו"ק היטב. ולפ"ז מימות שחרבה שילה הלא בבמת נוב וגבעון לא הקריבו מחוסרי כפרה חטאותיהם, וא"כ זבה ויולדת לא היו טהורים לאכול קדשים, וא"כ פסח לא אכלו נשים, כן זבים ומצורעים לא היו יכולים ליטהר, וא"ש מה דכתיב במלכים ב' כ"ג כי לא נעשה כפסח הזה מימי השופטים, ובדברי הימים כתוב מימי שמואל הרואה כי הנשים לא עשו הפסח ודו"ק.

והנה בסוף זבחים פליגי דחד אמר מנוחה ונחלה זו ירושלים, ופרש"י דבשילה היו הבמות מותרין יעו"ש, א"כ כי כתיב לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה איש הישר בעיניו כו' קאי גם על שילה כדקא מסיים כי לא באתם אל המנוחה כו' וא"כ באהל מועד שבשילה לא היו קרבין ליחיד חובות כמו חטאות ואשמות, וכן נזירות אפילו עולות ושלמים לרבנן הוי חובה כמו חטאת (דבזה פליגי ר"מ ורבנן) א"כ א"ש מה שאמרה חנה ומורא לא יעלה על ראשו, אע"פ שנזיר עולם היה שמואל, משום דאין לו מקום איפה להקריב קרבן נזירות דנזיר עולם הכביד שערו מגלח ומביא קרבן כדתנן פ"ק דנזיר, ור' יוסי סבר דבשחוטי חוץ אינו חייב עד שיעלה לראש המזבח, דסבר דבבמה טעון מזבח, והא דכתיב במנוח ויעל על הצור הוא משום דהוראת שעה הוי, פירוש דכמו דמסיק בדף קי"ט למ"ד דבשילה היו הבמות אסורין מאי ויקח מנוח הוראת שעה הוי לכן לא הקריב על המזבח כדי שלא לטעות דבמות מותרין, וכיון דר' יוסי סבר דבבמות היו אסורין בעת שהיה משכן שילה לכן פליג על ר' נהוראי בסוף נזיר והלא אין מורא אלא של בשר ודם וכו', דאל"כ הלא הכביד שערו מיקל בתער, ובפרט לר' יוסי גופיה דהכביד שערו הוא מערב שבת לע"ש עד דפריך בפ"ק דנזיר דף ה' מאי איכא בין הוא לשאר אחוהי וכל נזיר

עולם כן הוא כמו דפירש המשל"מ, ומה שמנוח שמע לדבריו להקריב בחוץ אעפ"י שלא ידע כי מלאך הוא, הוא מפני שהתפלל לד' יבוא נא כו' ובא להורות להם מה לעשות הלא נביא הוא לכן הקריב על פיו. ודו"ק היטב בכ"ז. ועיין ירושלמי תענית רפ"ב טעם על מה דכתב כאן פרכת הקודש משום דכל מקום שאין משיח אין ארון, ועיין בק"ע שם.

ונתן כו' על כו' מזבח קטרת הסמים כו'. דהדין דפר כהן משיח קודם לפר העלם דבר של צבור (הוריות י"ג) לכן הוה אמינא דפר כהן משיח קודם לקטרת, לכן קמ"ל דקטרת שהן תדיר קודמין לפר כהן משיח ויקריב קודם הקטרת בהיכל ואח"ז זריקת דם הפר ואע"ג דמזה על הפרכת והוי כמקודש טפי ודו"ק.

על קרנות מזבח קטורת. ובפר העדה כתוב קרנת חסר. והנך דגבי חטאות החיצונות דריש בפרק בית שמאי. והנראה דבמתנות מזבח הפנימי אמר ביומא דמקיף ברגל ומקיף ביד יעוי' ירושלמי שם, לכן כתוב קרנות מלא להורות דרשאי להקיף ברגל וליתן על כל קרן כשהוא עומד אצלו וכל המתנות נפרדין, וכתוב קרנת חסר להורות דרשאי להקיף ביד ועומד אצל קרן אחד ונותן בידו על השאר וכמו דאמרו שם כולא מזבח פנימי במקום חדא קרן דחיצון קאי ודו"ק. ולפי מה דבזבחים דף נ"ג פליגי אם חודה או אמה לכאן ולכאן יש להאריך בזה ואכ"מ. ודו"ק.

ואת כל חלב פר החטאת ירים ממנו. בכולהו הקטרת אימורין כתיב יסיר, לבד בפר העלם דבר של כהן ושל צבור, והוא, דהאימורין הם דבר נפרד לעצמו ואינו כמו הרמת הקומץ והרמת תרומה, ששם רק חלק מהכל משא"כ כאן הוא דבר נפרד לפני עצמו, ולכן בהקרבנות דהוא סוג אחר דזה לשריפה למזבח, וזה לאכילה דאדם כתיב יסיר, משא"כ בהנשרפים, דכולהו נשרפין באש רק זה על המזבח וזה בבית הדשן, כתיב ירים לשון הרמת מעלה דהוא סוג אחד, רק דמרומם במעלתו שנשרף ע"ג המזבח ונכון.

ובתו"כ, ואת כל חלב פר החטאת לרבות שעיר ע"א. הרי איתרבי בהדיא למתן אישים עם יותרת הכבד ושתי כליות דוגמת פר כהן משיח. וצע"ג לפ"ז ליישב סוגית הגמרא זבחים דף מ"א ע"א שנויא דרב פפא משום דבעי לאגמורי יותרת הכבד לשעירי עו"ג ופר העלם של דבר בגופיה לא כתיבא כו', והא לענין הקטרה גמר מפר כהן משיח גופיה. וכפי הנראה בסוגיא תמן דהך דתו"כ קאי אם דרשינן פר זה פר יוה"כ ודלא כתנא דר' ישמעאל. אבל תימה דתמן דף מ"ט דרש רבא מכאשר יורם מזבח השלמים דפר כהן משיח לרבות יותרת הכבד בשעירי ע"ז ופירשו רש"י ותוספות דלתנא דבי ר"י קאי, וצ"ע דהא חזינא דהך תנא דתו"כ דריש לקמן לפר זה פר יוה"כ ודלא כר' ישמעאל, דריש מהך דהכא דמייתי החטאת לשעירי ע"ז. ותוספות הביאו ברייתא זו דף מ"א עיי"ש וצע"ג.

כאשר יורם משור זבח השלמים והקטירם. לפלא הלא כבר כתוב מפורש הכל ומה בא עוד ללמדנו. ועיין תו"כ וזבחים ריש פרק ב"ש. ולדעתי נראה דבכל חטאות החיצונות הנאכלות מקום חתך אסור, מפני שאסור לאכול מקום החתך, וחותך האימורים יותר, אבל כאן שנשרפת ס"ד אמינא שמקום חתך לא יהא קרב קמ"ל דגם כאן קרב, וכאשר יורם מזבח השלמים שחותך אף מקום חתך לגבוה. כנ"ל בס"ד. ואף כי רבותינו תוס' פרק גיד הנשה (חולין דף צ"ט ע"א) ד"ה לא נצרכה אלא למקום חתך כתבו להיפך, הנלע"ד כתבתי ודו"ק.

עוד י"ל, דיעוין בתשב"ץ חקירה ארוכה איך היו עושין בקדשים בבדיקות הריאה וכיו"ב, ולכן אמר דחשש טרפה סד"א דרק בעולה דנקטר כולו למזבח, אבל בפר כהן משיח דהנקטר למזבח הוא חלב דבל"ז אסור להדיוט ולית ביה משום ממשקה ישראל [עיין ריש פרק ג"ה מידי דהוי אחלב ודם איכא כליות ויותרת הכבד דנאכלין ונקטרין] והמותר נשרף סד"א דלא יקפיד לבדוק אחרי חשש טרפות, לכן אמר כאשר יוסר מעל חלב זבח השלמים, דשם נאכל להדיוט ובודאי דטרפה לא תאכלו ובעי למבדק הריאה וכיו"ב מידי דשכיח בה טרפות ודו"ק. ואפשר לומר דבא ללמדנו דטרפה ודאית אסור בה, דסד"א בחטאת הנשרפת דחלב ודם [ואליה ליכא בשור] בלא זה אסירי להדיוט, ואפ"ה שריין לגבוה דמצותן בכך, אין בזה משום הקריבהו נא לפחתך, דהשאר נשרפין, דבעולה פשיטא דאסור דכיון דלהדיוט מתסר מתסרא לגבוה דהקריבהו לפחתך. ויעוין רש"י חולין כ"ג ד"ה בבהמה, לכן אמר כאשר יורם משור זבח השלמים דטרפה אסור להדיוט לאכילה כן הכא. ועיין בפ"ק דמנחות ילפותות על טרפה. ואכמ"ל. ודו"ק בכ"ז.

והוציא את כל הפר כו'. בפרק נגמר הדין דריש רב אשי במקלל הוצא למחנה אחת כו', ופריך לדידך כל הנך הוציא דכתיב בפרים הנשרפים מאי דרשת בהו. ויתכן דדריש לדאמר בפרק כיצד צולין דהוצאה כתיב כשבת עד שינוח, וכל זמן דלא נח אינו מטמא בגדים רק בנגררין, לכן כתיב הוצאה שינוח, משא"כ גבי מקלל. לכן אמר קשיא דכל קשיא יש לה תירוץ ודו"ק.

הנה בכהן משיח לגודל קדושתו והוא בא לחטא שגגתו עולה זדון והוא לאשמת העם, לכן צותה התורה שכיון שהי' חלול השם לכן צריך לפרסם חטאו והוציאו הפר חוץ לשלש מחנות, מפני שלאחר שהביא כפרתו ושב ידעו הכל ששב ברבים והביא כפרתו. אכן בצבור שהן עשו עפ"י הוראת ב"ד ג"כ צריך להוציא הפר חוץ לשלש מחנות אע"ג דתורה צותה חטאת במקום עולה שלא לבייש עוברי עבירה (סוטה לא), מפני שאינו דומה בזיון של יחיד בפני רבים לבזיון רבים בפני רבים (ירושלמי מגילה פרק ד' הל'

י"א יעו"ש) לכן אמר והוציא את הפר כו', הפר הראשון אע"ג דחטאם אינו גדול כל כך שיביישו אותם, רק שחטאת הקהל הוא ואין בזיון גדול לפרסם חטא רבים בפני רבים ודו"ק.

ונודעה החטאת אשר חטאו כו'. פירוש שאין חייבין אלא בהוראה בשגגה, בודאי יתודע להם מן ההוראה, אבל נשיא ויחיד שחטאם בשגגת מעשה, מצויר שלא יתודע אליו חטאו ויהיה אשם, או יכול להיות כי יתודע אליו חטאתו והבן.

בפרשת חטאת כתיב בכולהו תמים תמימה לבד מגבי פר העדה וקרבן עולה ויורד. נראה דבכל מקום דכתיב ולקח מדם שזהו קבלת הדם כתיב תמים להורות דצריך שיהיה תמים בשעת קבלה דצורם אוזן קודם שיקבל הדם פסול דכתיב הפר (זבחים כ"ה), אבל בהנך לא כתיב קבלה לכן לא כתיב תמים ודו"ק. הנה בכולהו פרשתא דחטאת נאמר כאשר יוסר, כאשר יורם מזבח השלמים, לבד בקרבן העדה, משום שצבור אינן מקריבין שלמי נדבה ולא שלמי חובה, רק בעצרת מקריבין שלמים ושם הוי כבשים וכאן שור, ואי דלכתוב מזבח השלמים ולא משור זבח השלמים הוי אמינא דדוחה השבת וטומאה כמו שלמי עצרת הואיל והוא קרבן צבור לכן כתיב רק גבי פר כהן משיח משור זבח השלמים דאיהו מקריב שלמי נדבה פרים.

וזהו כונת התו"כ, אי מה זבחי שלמי צבור דוחין השבת כו' אף זה ידחה השבת ת"ל משור לשלמי שור הקשתיו כו'. ופירושו דגבי כהן משיח לא הוה אמינא דידחו השבת דהוא יחיד, רק צבור אי הוי כתב מזבח השלמים הו"א דדוחין שבת דבדידהו ליכא שום שלמים רק שלמי עצרת לכן כתב משור, דזה דוקא ביחיד אבל בצבור ליכא שור שלמים. ויעוין פירוש ראב"ד ודו"ק. או דהוי אמינא דקרב גם האליה כמו בכבשי צבור וזה כוון הת"ק.

חטאת הקהל הוא, אשר נשיא יחטא. הענין שהכהן המשיח הוא הנכנס לפני ולפנים, הוא האיש אשר יבקשו תורה מפיו במשפט האורים ועל פיו יצאו ועל פיו יבואו, הנה שגגתו הוא עולה זדון כי העם לא יחשבו אותו לשגגה או טועה, או מתאותו ודמיונו, כי קדוש יקראו לו וכל היוצא מפיו קדוש הוא להם, לכן אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם, זהו חטא שלו לזדון העם, אבל נשיא אף כי ימשול ברוחו או בחרבו, בכ"ז לא יטו העם אחריו, כי לגודל הרחבת דעת המלך הוא נקל להכשל יותר מאחד העם. לכן הזהירתו תורה יותר על דברים המרחיבים דעתו ומרימים לבבו שלא יכשל, כי הוא עלול לזה יותר מאחד ההמונים. ולכן אמרו ז"ל בירושלמי שקלים שאין מושחין כהנים למלכים, וזהו שיסירו דעתו מהדבק באלקיו ורוממות לבבו יסיר מאתו פחד אלקים, או

כי ישגה ינהגו כמוהו כל ב"י אשר יקראו קדוש לו באשר יהיה המכפר והמרצה ישראל לאבינו שבשמים. ואולם מצאנו כי לפעמים אשר בנ"י היו חוטאים נכשל המלך, כמו בדוד שנכשל במנין ישראל ויאשיה בהמרותו פי ירמיה וכן כמה, לכן אמר חטאת הקהל הוא אשר נשיא יחטא, שחטאם גורם לזה אשר הנשיא יחטא, כי אם הקהל דבוקים באלקים אז גם הנשיא ישמור צעדיו להיות נקי מישראל ולא יסירו אימתו מפניהם ודו"ק. **ובתו"כ** חטאת שיהיו כל מעשיו לשם חטאת, הוא, פרט לששרפו שלא לשמו. לענ"ד פירושו, דאם כי כל מעשיו לשם חטאת, הוא פרט לששרפו שלא לשמו, היינו שאין שרפתה צריך לשם חטאת. והילפותא הוא כמו דדריש גבי עולת העוף כן דריש הכא, היינו שהויתו יהיה לשמו, לא כשנשרף ונעשה אפר ודו"ק. ובתוס' דף ח' ע"ב סד"ה הנך הגירסא ששחטו שלא לשמו וכו' יעו"ש ודו"ק.

אשר נשיא יחטא וכו', חטאת הוא. מכאן יליף ריש זבחים שאם שחטו שלא לשמו פסול. וטעמא בעי מדוע כתבה תורה זה דוקא גבי שעיר נשיא. והנ"ל עפ"י מה שאמרו בסוטה דף ל"ב שמפני זה כתבה תורה במקום אשר ישחטו העולה שם תשחט החטאת כדי שלא לבייש עוברי עבירה שיאמרו שזאת עולה ופריך הא עולה זכר וחטאת נקבה ומשני איכא אליה דקא מכסיא, ופריך והא איכא שעירה ומשני כיון דמצי מייתי כשבה ומייתי שעירה איהו קא מכסיף נפשיה, ולפ"ז גבי נשיא חסה התורה על כבודו וצותה שיביא שעיר זכר שיסברו שעולה הוא, מפני שכבודו כבוד העם כולו, ולכן כיון שסד"א שהתורה חששה שישחט במקום העולה ויהא זכר כדין עולה שלא ידעו הבריות שחטאת הוא סד"א שישחט לשם עולה כדי להחזיק לכל הבריות שעולה הוא, לכן קמ"ל חטאת הוא שאם שנה פסול וצריכה להשחט לשם חטאת דוקא ודו"ק.

או הודע אליו חטאתו בגמ' כריתות דף כ"ו דכתוב ידיעה גבי חטאת וגבי נשיא וגבי צבור כו' מה ליחיד שכל קרבנו נקבה [בעי ידיעה ודאית שכן קל הוא שכל קרבנו נקבה רש"י]. ותמוה מאי קולא הואי. ועיין ב"ש. והנראה עפ"י דברי הגמ' סוטה שכן שלא לבייש עוברי עבירה כתוב במקום אשר ישחטו העולה ישחטו החטאת והא איכא כשבה נקבה ועולה זכר משום דמכסיא באליו' איהו קא מכסיף אנפשי' כו' כו' לכן כיון שקרבנו נקבה אם מכסיף אנפשי' הוי לי' כפרה טפי על פי בזיונו, לכן בצבור אמרה תורה דאינן רשאין לבייש הצבור וקרבנן בכ"מ זכרים א"כ במקום דבזיונו הוי לי' כפרה לכן בעי ידיעה ודאית דבלא ידיעה ודאית שחטא לא מכספי אנפשיהו וזה פירוש הפרכה ודו"ק. **כריתות** דף כ"ו למה דכתבה רחמנא ידיעה גבי נשיא כו', תניהו ענין להיכא דמתיידע ליה בתר יום הכפורים דמייתי חטאת. נראה טעם דכתבה רחמנא זה גבי נשיא דחברייא

אמרו בירושלמי הוריות פ"ג דר"ש פוטר בחטא עד שלא נתמנה וידע משנתמנה דהגדולה מכפרת, לכן כתב דיוהכ"פ אינו מכפר מחיוב החטאת ודו"ק.

וסמך ידו על ראש השעיר לרבות שעיר נחשון לסמיכה דברי ר' יודא ר"ש אומר כו'. נראה משום, דר' יודא לטעמי' בריש הוריות, דשבט שעשה בהוראת בית דינו הוי כמו קהל להביא קרבן פר העלם דבר, ולכן אם השעירים, שהביאו הנשיאים אם הי' לכפר בעד שבטים, הוי שבט ונשיא שלו כמו צבור ואין סמיכה בקרבן צבור, לכן קמ"ל, דבעו סמיכה, דהי' רק קרבן יחיד, אבל ר' שמעון פליג שם, דשבט אחד בהוראת ב"ד דין יחיד להם ומביאים כבשה ושעירה לכל חד, א"כ נשיא שבט, שהביא על שבטו תמיד הוי יחיד ולא צריך קרא לרבוי סמיכה. ודו"ק.

תו"כ ושחט אותו ולא תמורתו ושחט אותה ולא חליפתה כו' ולא תמורתה יעו"ש. נראה משום דר"ש מיירי בה ור"ש בחד מקום גמיר ופירשו בתוס' זבחים דף קי"ב דלר' שמעון בחטאת זכר דלית בי' ולד ג"כ תמורתו אינה מתה רק רועה, לכן אמר על שעיר נשיא ושחט אותו ולא תמורתו, שרועה ועל ושחט אותה דגבי כשבה יחיד נקבה נקיט ולא תמורתה שהיא מתה ועיין ק"א ודו"ק.

וכפר עליו הכהן מחטאתו ונסלח לו. בתו"כ וכפר עליו שתהא כפרה לשמו, שלא יכפר לשנים כאחד, שיהא כהן מכפר ע"י עצמו. עיין קרבן אהרן שנדחק. והאמת כהגר"א דדריש תלתא עליו דכתיבי בחטאת, בנשיא ובשעירה וכבשה. וראה איך הדרשות באו על מקומם, כי נשיא הוא שאין על גביו אלא ד' אלקיו וא"כ אחד הוא ע"כ מדרש ללשמו וקמ"ל מלתא חדתא, דעליו דומיא דידיה, דאם שחט על מי שמחויב חטאת פסול, הא אם שחט על מחויב עולה כשרה דמינו מחריב שלא במינו אינו מחריב בה (זבחים דף ג') וקמ"ל דאף אם ישחט שלא לשמו, הרי חבירו מחויב שעירה והוא שעיר, בכ"ז כיון דאחד הוא, היינו שם חטאת מקרי שנוי בעלים ופסול ודו"ק. והך וכפר עליו דשעירה שלא יכפר לשנים, וכפר עליו דכבש על כהן עצמו והכי דריש לה וכפר עליו גופיה הכהן ודריש על חטאתו גופיה, אשר חטא בעצמו, או דריש כמו היקשא מעל חטאתו אשר חטא דכהן משיח [בע"ז הוא כהדיוט ותמן הוא מקריב דו"ק]. ובזה מתורץ הברייתא לקמן פרק י"א פסקא ג' וכפר עליו הכהן מחטאתו שתהא כפרה לשם חטאתו, דלא יליף מוכפר על חטאתו דגבי כבשה, משום דכאן כתיב דרשא דעליו לשמו, לכן דריש מחטאתו דגבי נשיא ג"כ על שנוי קדש ושנוי בעלים כמפורש בזבחים ה' חטאת חטאתו, אבל על חטאתו דגבי כבשה הוא פירוש וכפר עליו הכהן, היינו על חטאתו אשר חטא, פירוש חטא עצמו של המקריב דכהן מכפר ע"י עצמו, ומחטאתו דגבי קרבן עולה ויורד

לא דריש, דהא איצטריך להך דדריש בפרשה י' פסקא ט' דהפריש לכשבה והעני יביא ממנה עוף, ולא מצי למכתב מחטאת סתם, דתמן בנשיא שפיר דריש, אבל כאן דוקא שהפריש מעות לחטאתו מביא ממנה עוף, ולא קאי כלל אזריקה כמו בהנך וכפר, רק אכללות כפרה דמביא מהבהמה עוף. ומסולק מה שנתקשו תוס' זבחים דף ה' ע"ב והק"א שם. ודו"ק בכ"ז וברור.

ואם נפש אחת תחטא וכו'. בתו"כ נפש כי תחטא אחת תחטא, בעשותה תחטא הרי אלו מעוטים העושה עפ"י עצמו חייב ולא העושה עפ"י הוראת ב"ד כיצד הורו ב"ד כו' בין שעשו ועשה עמהם וכו' ובין שלא עשו ועשה, יכול יהיה חייב ת"ל נפש כי תחטא אחת תחטא כו' הרי אלו מעוטים. כל גבר עין לו יראה כי דריש הנך שלשה מעוטים לג' גוני, חדא לעשו ועשה עמהן, וחדא לעשו ועשה אחריהן, ומבעשותה דריש שלא עשו ועשה, ומכולן ילפינן העושה עפ"י ב"ד פטור, ועושה מקצתה דריש מבעשותה אחת לקמן פסקא ט'. וזה ברור. [ואח"ז רב מצאתי כן בפירוש ראב"ד]. וכן מוכח ריש הוריות יעו"ש. והגמרא בשבת פרק המצניע דריש הכי נפש אחת תחטא אחת בעשותה אחת. [וגרסת הגמרא משובשת ונשתבשה מהך דתו"כ]. וזה דקאמר הגמרא וחד לעשה בהוראת ב"ד, היינו נפש אחת. ואם שגיתי ד' יכפר. ומהך דקאמר ור"ש מוסיף מוכח כדברי התוספות שם ודו"ק.

מעם הארץ וכו'. בתו"כ, ת"ל עם הארץ אפילו רובו או כולו. לכאורה נראה לפרש דדריש כמו דדריש לעיל פרשה ג' מדם הפר מן הפר יקבל וכפי מה שפרשו הגמרא בזבחים ויומא, דדריש כמו דם מהפר יקבלנו עיי"ש, הכא נמי דריש עם מהארץ, היינו כל ישראל. אולם באמת נראה דרשת רז"ל מפורש בפסוק בהדיא, דעפ"י דרכי הלשון היה צ"ל ואם נפש אחת מעם הארץ תחטא בשגגה, ולמה כתב תחטא בשגגה מעם הארץ, ע"כ לומר שהחילוק דהתם הוה השגגה מעיני העדה (היינו סנהדרין שהורו להם) והכא הוה שגגה מעם הארץ, היינו שעשו בשגגה של מעשה ולא בהוראת ב"ד, וא"כ בזה תלי העיקר אם שגגת מעשה יהיה העושה מי שיעשה אפילו צבור. ופשוט ודו"ק.

שעירת עזים תמימה נקבה. לפלא דבכל התורה כתוב זכר תמים נקבה תמימה וכאן כתוב תמימה נקבה. ואולי יתכן דאשכחן בתמורה דף כ"ה ודף י"א השוחט החטאת ומצא בה בן ד' חי (יעו"ש בתוספות דרק בשעירה יכול להיות לא בכבשה דאינה יולדת תוך שנתה) והוה"ד בן חמש חי דנאכל ליום ולילה כו' ואי הוה כתב נקבה תמימה סד"א דכולה צריכה להיות נקבה אבל אם בתוכה זכר או דהאם ג"כ פסולה או דהולד פסול, לכן תני תמימה ואח"כ נקבה דיכול להיות בתוכה זכר וכשרים ודו"ק.

ואת כל דמה ישפוך ולמעלה הו"א ואת דמו ישפוך מכאן אמרו כו' יכול אפילו לא נתן אלא מאחד מהן מתן ארבע כו' ת"ל ואת דמו ישפוך כו' והן נשפכין לאמה. הנה לפי מה שבארנו שאינו מן הנימוס שבמקום שיושיט אצבעו יושיט שם חבירו אצבעו, אם כן אין דרך שיקבל בשני כוסות את הדם רק בשני כהנים שירצו לזכות במצוה ויקבלו בשני כוסות למען שכל אחד יתן מתנה מכוסו ע"ג המזבח. ובשעיר נשיא שהקפידה תורה על כבודו דנשיא ואמרה שיביא שעיר כדי שיסברו שהוא עולה ושוחט אותה במקום העולה וזה בשחיטה, אבל בזריקה הלא דם עולה למטה ודם חטאת מלמעלה ולאו יקרי' דנשיא שיתעסקו בו כהנים הרבה ומוכרח כהן אחד ליתן כל המתנות, אם כן כי קבלו בכוסות הרבה צריך כהן אחד ליתן כל המתנות מכוס אחד ושאר הכוסות ישפוך לאמה למען לא יזרקו הרבה כהנים ולא יופחת כבודו דנשיא, לכן בנשיא כתוב ואת דמו ישפוך וכל הדם שנשתיירו בכוסות האחרים ישפכו לאמה ודו"ק. ויעוי' סוטה ל"א והא דם חטאת למעלה ודם עולה למטה התם כהן הוא דידע ואם כן אם יזרקו כהנים הרבה מיכסף ועל כרחך כהן אחד הוא דזריק ודו"ק.

לריח ניחוח. בחטאת שעירה כתיב ריח ניחוח הוא כדי לקיים מה שאמרו סוטה ל"ב במקום אשר ישחטו העולה כו' שלא לבייש את עוברי עבירה, והא איכא חטאת נקבה עולה זכר התם מכסיא באליה תינח כבשה שעירה מא"ל, איהו דקא מכסיף נפשיה דאיבעי ליה לאתויי כבשה, לכן כיון שרוצה להתבייש ולהתכפר בלב גמור כתיב ריח ניחוח. ובשלמים אצל כבש לא כתיב ריח ניחוח, משום דאיהו מביא עצמו לידי חשד שיאמרו עליו בהקטרתו שהוא בעצם חטאת [מאן דלא חזי מקום שחיטתו ועוד דאיהו כשר גם בצפון], ומכסיא אליה, וכיון דאיהו מביא עצמו לידי חשד בחנם תו לא כתיב ריח ניחוח, וכמו שאמרו שאסור לעבור אחורי בהכ"נ בזמן שצבור מתפללין כו' ודו"ק. או דאין נחת רוח לפניו שלוקח האש מה שראוי לאכילת אדם וזה האליה ודו"ק. ומנחת בכורים לא כתיב ריח ניחוח משום דהוא בא מן השעורים דאינו מאכל אדם ולפיכך אין מחשבת פיגול ושלא לשמו פוסל בו כדאמר במנחות דף ו', וכשר אף אם בא במחשבת פסול ולא הקריבו אלא לצורך עצמן להתיר חדש לאכילה, ולכן אמר תקריב מנחת בכוריך שהיא כשרה אף אם לא הביאוה לרצון כדאמר בתו"כ יעו"ש, ולכן לא כתיב ריח ניחוח, והיא כמנחת סוטה בהקטרה ודו"ק בכ"ז. אח"ז ראיתי בברייתא דמס' כלה הנדפס בדפוס חדש ווילנא כתוב שאלו לר"מ מאי דכתיב אשה לריח ניחוח לד' לא ידע אתי שאיל ב"מ אמרו לו כאן בעושין לשמה כאן בעושין שלא לשמה ופי' כמוש"ב דלכן

כתוב במנחת העומר אשה לד' מפני שהן עושין שלא לשמה רק להתיר חדש, אבל בכל המנחות כתוב אשה לריח נחוח וזה ברור וכמו שכונתי מדעתי תה"ל.

ואם כבש יביא קרבנו לחטאת. בכבש כתיב לחטאת משום דאמרו דעדיפא טפי להביא בעזרה ולהקדישה משום דלא ליתי לידי תקלה, ולכן בפר וכבש דבני עבודה וגיזה נינהו מצוי תקלה [עיין תוספות סנהדרין פ'], ושור בר מלאכה הוי וכבש בר גיזה לכן מקדישו בעזרה. ולכן כתיב ושחט אותה לחטאת שיהא עושה אותן בשחיטה לחטאת, אבל שעירה שאין בו גיזה ועבודה מצי להקדיש אותה מקודם ותהא חטאת וכבר היא נודעה לחטאת, ולכן כתיב ושחט את החטאת, שכבר היא חטאת מקודם ודו"ק.

ושחט אותה לחטאת. בזבחים ה' דריש אותה כי שחט שלא לשם חטאת פסולה, אבל אשם כי שחט שלא לשמו כשר יעו"ש. ונראה משום דאשם ליכא רק בכבש או איל לא בפר ולא בשעיר, לכן כתב זה דוקא בחטאת כבשה למעט אשם דג"כ בא מן הכבש ואינו בא נדבה ואפ"ה כשר בשלא לשמו אף כי אינו מרצה. ומדויק מה דמקשה ר"א דהא איכא פסח, דפסח בא מן העזים ג"כ, עיין דף יו"ד ע"ב ודו"ק.

ואת כל חלבה יסיר כאשר יוסר חלב הכשב. פירוש אף האליה. ולכן כתיב אשר יוסר, ובשעירה כתיב כאשר הוסר, משום כאשר הוסר מורה ענין מקריי וכאשר יוסר מורה ענין הווה תמידי. והנה שלמים מן העזים הוא קרבן שבא על צד הזדמנות לא בחיוב, לא כן כבש שלמים, הוא ענין הכרחי ותמידי, שבכל שנה בעצרת מקריבין צבור שלמים כבשים כתב כאשר יוסר וז"ב ודו"ק.

אם לא יגיד ונשא עונו. פירוש דאף בלא שבועה עבר בלא יגיד אף שאינו חייב קרבן כמו שכתבו תוס' פרק הכונס בהא דפריך באם לא יגיד. וכל זה כשתבעו להעיד. וכן הא דחייב בעד אחד לשלם בידי שמים הכל בשתבעו כמו שפסק בר"מ ובשו"ע. אבל אם לא תבעו להעיד אינו כלום אף בשני עדים וע"ז אמרו פרק ערבי פסחים (פסחים דף קי"ג ע"ב) שלשה הקב"ה שונאן כו' ומי שיודע עדות לחבירו ואינו מעיד, פירוש בשלא תבעו להעיד, דאז הוי בגדר מדה רעה כמו הנכנס לבית חבירו פתאום וכיו"ב דסיפא, ומעיד לו הוא שמעיד מעצמו יעו"ש ופשוט.

ונעלם ממנו והוא טמא ואשם. פירוש שהוא בעצמו בלבד טמא לא כשהצבור טמאים שאז מותר לכנס למקדש ואם אכל קדשים אינו חייב כרת. יעוין פסחים צ"ה ע"ב. ולכן להלן דכתיב אשר יטמא בה ופירשו בתו"כ דבועל נדה וזה לא הותר בצבור כמו שאמרו בפ"ק דיומא דלכן היו מפרישין כ"ג מביתו משום שזו לא הותרה בצבור לכן לא כתיב והוא טמא ודו"ק.

ובתו"כ ונעלם ממנו והוא טמא כו' ר' ישמעאל אומר ונעלם ממנו ונעלם ממנו שתי פעמים לחייב על העלם טומאה ועל העלם מקדש. פירושו, דר' ישמעאל לא בעי ידיעה בתחילה. ובאמת לפ"ז צריך להבין מדוע חלקה התורה בין הטומאות והוא טמא ואשם, כיון שהוא ענין אחד שאם יתעלם ממנו מה שנגע בשרץ ונגע באדם ונכנס למקדש חייב אחת ולמאי פלגינהו רחמנא. והוא פלא. לכך פירוש רבי ישמעאל, דזה החילוק בין טומאות לטומאות האדם, דבטומאות אילו לרוב הנגיעה אינה במכוון שלאיזה צורך יגע בדבר המטמאו וכי נגע בטח תיכף יטהר עצמו במים ואין הטומאה עליו רק טומאת ערב, ועל כרחין לרוב הטומאה דרך מקרה להעדר זהירותו או לסיבה אחרת ויתכן השכחה, לא כן הטומאה באדם הוא במכוון לרוב שטומאה לקרובים ולצורך מת מצוה להתעסק בו ולהתטמאות אליו. וכן בא באילו המטמאים לבד מאדם ובנבלתם לא תגעו שהוא ע"ד הזהירות או הזהרה בעת שראוי הטהרה לכל אחד הוא ברגל, לא כן באדם לה יטמאו כו', וכיון שנטמא במכוון הוא בודאי על הרוב לא יתכן ההעלם במעשה שעשה במכוון שיתעלם ממנו אח"כ אם לא נתעלם ממנו שזה קודש [והוה"ד מקדש], לכן שם כתיב ונעלם ממנו והוא טמא, משא"כ כאן כתיב סתם. ועיין פרק אלו הגולין דף ח' מת מצוה דלא סגי דלא מטמא ה"נ דפטור יעו"ש ונכון ודו"ק.

שם ומנין שאינו חייב עד שיהיה בה ידיעה בתחילה וידיעה בסוף והעלם בינתיים ת"ל ונעלם ממנו ונעלם ממנו שני פעמים דברי ר"ע. יתכן דקשה ליה מדוע חילקה התורה בין הטומאות בואשם דזה בא על ענין שמביא עליו קרבן בפני עצמו, ובאמת אם היה טמא לכל מיני טומאות ונכנס למקדש אינו חייב רק אחת, לכן פירש דכונת הפסוק ונעלם ממנו ואח"כ נתודע אליו ואשם שצריך להביא קרבן קאי על כל עניני הטומאות אף על נבלות, רק מה שכתוב קודם ונעלם ממנו והוא טמא ואשם פירושו לציין זמן ההעלמה ואיכות ההעלמה, ונעלם ממנו והוא טמא, איכות ההעלמה שנעלם ממנו מה שהוא טמא, זמן ההעלמה ואשם, בעת האשמה נעלמה ממנו הטומאה, ולמדנו שצריך שידע הטומאה בתחלה רק בעת האשמה נעלמה ממנו, ואין תיבת ואשם בא על הודע אליו שחייב אשם, רק כמספר שתי פעולות שנעלם ממנו ואשם, ומציין בזה שרק בעת האשמה נעלמה ממנו ולכך צריך למיכתב אח"כ ואשם על והוא ידע שמחויב בקרבן. ולכך מוכרח למיכתב תרי ואשם, ומסגולות התורה לסדר לשונה ע"ד יופי הלשון לכך כתבה זה בתוך הדיבור גבי טומאות מגע נבלות ושרץ ודו"ק.

שם בתו"כ. ר"ש אומר חייב כאן וחייב בפקדון כו' ת"ל כאן נפש כי תחטא ולהלן אומר נפש כי תחטא מה להלן אינו מדבר אלא בתביעת ממון אף נפש כי תחטא האמור כאן

לא ידבר אלא בתביעת ממון כו'. הפירוש דלהלן גבי שבועת הפקדון כתיב כי תחטא ומעלה מעל בד', והפירוש שהוא כלל הפרשה, דלהלן דכחש בעמיתו בממון שחייב לו והוא חטא שבין אדם לחבירו, ונשבע על שקר הוא חטא שבין אדם למקום, וזה שאמר כי תחטא בדברים שנוגעים לחבירו ומעלה מעל בד', זהו השבועה שנשבע על שקר ומחלל שם קדשו, זהו הפשוט, כן כאן כי תחטא הוא על ההכחשה שאין יודע לו עדות שבזה גורם לו היזק ומזיקו, שמאבד ממון במקום שיכול להציל ע"י עדות ושמעה קול אלה הוא שנשבע על שקר, א"כ החטא הוא במה שמכחיש עדותו לבד השבועה, והוא על כרחך בדברים שבממון ודו"ק. ומזה ראיה שלבד השבועה הוא חטא מה שמונע עדותו. ומסולק קושיית רבנן בתוספות ריש פרק הכונס ע"ש ודו"ק.

שם רע"א מאלה, יש מאלה חייב ויש מאלה פטור, בדבר שהוא של ממון חייב ובדבר שאינו של ממון פטור. נראה דדריש זה מקרא דכתיב גבי עשירית האפה על חטאתו אשר חטא מאחת מאלה, דפירושו, דיש מאלה שמלבד שאינו חייב קרבן אינו חטא כלל כמו מושבע מפי אחרים, משביע אני אליכם אם לא תבואו ותעידוני שאני כהן וכו' ואמר איני יודע לך עדות, א"כ השבועה לא נשבע ועל אם לא יגיד לא עבר ולא חטא כלל וכלל. ולקמן יליף מאחת מאלה, דממעט ישראל ברגל שכן אינם מוזהרים רק לנבלות לא לטומאת מת שרבים שתו וצריכים קבורה. וכן ממעט כהנים דמוזהרים רק למת לא לשרצים ונבלות וא"כ אינם בכלל לאחת מאלה, שאינן מוזהרין על כל האחת לכן ממעטינהו ודו"ק.

או כי יגע בטומאת אדם לכל טומאתו אשר יטמא בה. בפ"ק דשבועות יליף דהאי קרא בטומאת מקדש מיירי דכתיב הכא לכל טומאתו וכתיב התם טמא יהיה עוד טומאתו בו. והדבר פלא דמנלן למעט תרומה דילמא איתקיש לקרא לכל טומאתו דכתיב בפרשת אמור או באדם אשר יטמא לו לכל טומאתו. ועיין בתוספות בזה. והנכון, דכתיב בטומאת אדם ומפרש בתו"כ זה טמא מת ופשטיה דלכל טומאתו הוא לכל טומאות שבהטמא מת, ונפק"ל מגז"ש שכתיב לענין מקדש, דלענין מקדש כ"ז שלא זורק עליו מי נדה עוד הוא טמא הנוגע במת, וזה שאמר בטומאת אדם היינו במי שנטמא מן המת הנוגע בו לכל טומאתו הוא כנוי על הנטמא במת, וכאילו כתוב שהנוגע בטמא למת כ"ז שהוא טמא וכל טומאתו בו, הא כשזורק מי נדה עליו והוא טבול יום תו אינו מטמא אדם. אבל גבי תרומה כתיב או באדם אשר יטמא לו לכל טומאתו, והכונה הנוגע במת שבאדם כאילו כתוב במת ולכל טומאתו קאי על האדם, ולא שייך למילף להאי קרא דכתיב בנוגע בטמא מת שזה המכוון בטומאת אדם, וזה פשוט ודו"ק.

ויתכן לומר בפירושא דהאי קרא, דכיון להדין של הרמב"ם בריש הלכות משכב ומושב, דטומטום ואנדרוגינוס שראה לובן ואודם כאחד הנוגע בהן אינו חייב על ביאת מקדש, ואם הטומטום בעצמו נגע בהן חייב על ביאת מקדש, לכן אמר כי יגע לכל טומאתו היינו ללובן ואודם, לכן אמר לכל טומאתו היינו שיהא ודאי טמא לא על לובן לבד או אודם לבד [וכמו דאמר ר"ג בסוטה דף כ"ט על בכל טמא לא בספק] אשר יטמא בה חייב על מגעו על ביאת מקדש, אבל אם נגע בהן אחר פטור, וזה גזירת הכתוב וא"ש לשון הכתוב ודו"ק.

ובגמרא שבועות פ"ק, נאמר כאן לכל טומאתו ונאמר להלן עוד טומאתו בו מה להלן טומאת מקדש אף כאן בטומאת מקדש. ומה יאות לדברי רבינו משה דאוכל קודש והוא טבול יום פטור מכרת והוה"ד מקרבן ואם נכנס למקדש טבו"י חייב כרת, לכן כתוב בקרא קמא דבטומאת קדש והוא טמא, פירוש בעוד שהוא טמא גם לחולין ולא כשהוא טבול יום דכתיב בו ורחץ במים וטהר שהוא טהור לחולין, וכיון דבטומאת מקדש מיירי לא כתיב והוא טמא, שאינו טמא לחולין ג"כ חייב כרת וקרבן, וקרא מיירי באופן המצוי דבמקדש אינו מצוי לטמא לנבלות וכיו"ב, ויליף טומאתו דבאדם אם נגע מטומאתו דביאת מקדש דכתיב במגע מת, אבל טומאתו דקודש כתיב שם גם בנבלות לא ילפינין מגז"ש דכאן פלגינהו קראי. ובטלה תמיהת תוספות שם בסד"ה אתיא טומאה ודו"ק.

והביא את אשמו לד' כשבה או שעירת עזים לחטאת. דע דבעולה דעיקרו הקטרת האברים לריח נחוח ומכ"ש בשלמים לכן כתוב כבש קודם לשעיר, משום דלענין הקטרה כבשים קודמים לשעירים, שלהקטרה יש בהן תמיד חלק גבוה יותר היינו אליה, אבל בחטאת יחיד כתוב שעירה קודם לכבשה משום דשעירת יחיד קודם לכבשת יחיד דמכפרת גם בעו"ג כפסק רבינו בפ"ט מתו"מ, אבל כאן דאיתנהו בעולה ויורד דאין זדונו כרת ובטומקוק"ד נתכון לעשות מצוה בזה ההקטרה עיקר ולכן כבשה קודם לשעירה משום דאלי' קריבה, דהכפרה בדם אינו בהן עיקר כמו בחטאת דעלמא ודו"ק. ומפורש כן בזבחים דף ט' ע"ב לענין שנוי בעלים דאם שחט לשם מי שמחויב חטאת נזיר או עולה ויורד הוי כמי ששחט לשם מי שמחויב עולה יעו"ש, דעקרו של חטאת הוי הקטרתן כמו בעולה ור"ש יליף רק דבטעמא שונין הן ודו"ק היטב.

בכל סדר ויקרא גבי קרבנות כתוב גבי בהמות או זכר תמים או נקבה תמימה יעו"ש לבד בקרבנות עולה ויורד לא כתב גבי בהמות תמים משום דדל מביא עופות דאין בהן מומין לכן לא כתב גם גבי בהמות. וכן בנזיר טהור כתוב תמים ובטמא דמביא גם עופות לא כתב גם גבי אשם תמים. וכן גבי יולדת דמביאה עוף לחטאת גם גבי כבש לא כתב

תמים. וכן במצורע דמביא עופות לא כתב תמים גם גבי אשם. אבל צ"ב מדוע גבי קרבן עולה ויורד לא כתב גם גבי עשיר בבהמה תמים משום עני ובמצורע גבי עשיר כתב תמים אעפ"י שעני מביא עופות. ונראה דמזה מסייע לי' לרב הושעי' דאמר סוף כריתות דמצורע עשיר שהביא קרבן עני לא יצא דתנן בנגעים זה דוקא במצורע, אבל בשאר קרבן עולה ויורד אם עשיר הביא קרבן עני יצא והוי כמו בחד גברא לכן לא כתב תמים ודו"ק היטב.

דע דמלת כבש אמרו במשנה פרה פ"א כל מקום שנאמר כבשים בני שנה. וביאור שורש כבש אמרו בפסיקתא ב"ש שהן כובשין עונותיהן של ישראל שנאמר ישוב יכבוש. וזה האמת ששעירה יולדת תוך שנתה וכבשה אינה יולדת רק בשנה שני' לא בשנה ראשונה כמבואר בכורות ריש פ"ג ויעוין תוס' תמורה י"א השוחט כו' ומצא בה בן ד' חי בשעירה מיירי כו'. לכן כל הכבשים אשר הן בני שנה כמו בצבור ובחטאות נקראים כבש שהוא כבוש במעיו שלא נתפתחו עוד כלי ההולדה שלו עד שנה השני' והוא עוד נכבש (וכן מצאנו לשון כבש מעיינו כו') בלא התפתחות כלי התולדה, אבל בעולה ושלמים שבאין מן הקטנים ומן הגדולים שהן בני שתי שנים כתוב כשב כשבים. לכן בכל מקום בתליסר מקומות כתוב כשב כשבים הוא או בעולה, או בשלמים, או בעיניי צאן לבן ששם כל חום בכשבים הוא מי שהיא נתחממה לירבע לזכר, לכן כתוב כשבים. וכן בכ"מ שכולל גדולים וקטנים כתוב כשבים רק אחת יוצא מן הכלל וזה בקרבן עולה ויורד והביא אשמו לד' כו' כשבה או שעירת עזים והי' צ"ל כבשה משום דחטאת בת שנתה אף של עולה ויורד כדמוכח בכל הש"ס ומהם קדושין דף נ"ה ואשתכח בת שתי שנים יעו"ש, ובכריתות דף י' דדלות חד משיתסר כו' וכו' ופוק חזי לשון רמב"ם פרק א' הל' י"ד כל מקום שנאמר בתורה כבש או כשבה או כבשים הרי אלו בן שנה דקדק כשבה. וזה כיוצא מן הכלל ולכן לא זכר כשבים כשב שכוללין גדולים ג"כ. והטעם אולי משום דאינו חמור חטא שלהם וחטאות דילהו קרי בגמ' עולות, לכן חסה התורה על כבודו והקדימה כשבה שתהא האליה מכסה נקבותה שיסבורו הכל שהוא זכר והוא עולה, לכך כתוב כשבה שזה מורה על שמנינותה ורבוי בשרה וחלבה כמוש"כ בהתורה והמצוה שהאלי' תכסה נקבותה או לטעם אחר יעו"ש ודו"ק. ודע דבקדושין אמרו ואישתכח בת שתי שנים נראה דאישתכח מעוברת. ומה דאמרו בזבחים דאיכא בן שתי שנים דמיחזי כבן שנה הוא בזכר יעו"ש. וא"ש מה דתני חנניא עז בת שנתה לחטאת פירש דאף אם היא מעוברת ג"כ מספקינן לה בחטאת דיולדת תוך שנה, רק דכבשה מעוברת אינה מסופקת בחטאת ופשוט.

וכפר עליו הכהן מחטאתו. הנה בעשירות לא כתב ונסלח לו רק בדלות ודלי דלות, שהכונה בקרבן עולה ויורד הוא מה שדי לעני בקרבן זה אף דעשיר שהקריב קרבן עני לא יצא כמבואר סוף כריתות, משום דקרבן זה בלא העניות אינו מכפר שכל מי שרואה דקדוקי עניות אינו רואה פני גהינום, וא"כ על ידי אשר לא תשיג ידו שזה שהוא עני מכפר עליו ועי"ז ונסלח לו שנגמר הכפרה על ידי עניות ודו"ק.

שתי תורים או שני בני יונה לד'. משום שאינן נפדין במום והמה לד', אבל בצאן כתיב אשמו לד', שההקדש הוא לד', אבל אם הומם מצי לפדות אותו ויצא לחולין וא"כ אין הכשבה עצמה לד' ודו"ק.

אחד לחטאת ואחד לעולה. בתו"כ, שתקדום חטאת לעולה. פירוש, דביולדת עולה קודם לחטאת בהפרשה היינו בשעת הקדשה. וזה שאמר אחד לעולה ואחד לחטאת בשעת הפרשה והביא אותם כו'. וזה ששנינו במשנה דכל התדיר חטאת העוף קודם לעולת העוף וכן להקדשה, דאלו להקרבה יליף מלקמן והקריב את כו' לחטאת ראשונה. והא דאמר הגמרא למקראה הקדימה הכתוב לפרש"י דלקרות בפרשה (ותוספות תמהו ע"ז) היינו, דאם היה כתוב אחד לחטאת ואחד לעולה הו"א דשנה הכתוב לעכב, ולכן הקדים עולה דאינו מעכב. עיין זבחים דף ה' ע"א ד"ה עולתה ודו"ק בכ"ז. ואכמ"ל.

והזה מדם החטאת והנשאר בדם. פה שייר לשון החטאת. ופשוט משום דהזיה אינו רק בחטאת העוף, אבל מצוי הוא גם בעולת העוף. אמנם מצוי דעולת העוף הוא למעלה מחוט הסיקרא או בגופה של קרן, וכאן המצוי אל היסוד, וא"כ היה צ"ל בדם החטאת, ומזה דריש הגמרא ריש פרק ב"ש שאין ת"ל בדם כו' שאר דמים מנין כו' לימד על כל הדמים שטעונין מתן דמים ליסוד, וא"כ אינו מיוחד בחטאת העוף לחודא דבכל הדמים כן הוא, ומה נאות הדרשה לפום שיטת ר"ת בתוספות דף נ"ד ד"ה ואי אמרת דעולת העוף לא היה טעון שפיכת שירים ליסוד, א"כ אין זה בעולת העוף רק בשאר דמים, ונפק"מ דאם נשפך שירים ליסוד הוי אכילת מזבח והמולק ע"מ לשפוך שירים למחר פגול, ואם נשפך לאבוד אין מחשבין עליה והוי כמו הך דישפוך לאמה (יעוין דף ל"ט) וברור.

ובזה יתכן לפרש המשנה פשט חדש דלא מפרשה הגמרא [ומוכרח כן ההלכה דאימורים קודם זריקה אינן נפסלין ביוצא ודלא כפירוש רבינא ב"ש], בפרק כל התדיר המעשר קודם לעופות מפני כו' ויש בו קדשי קדשים דמו ואימוריו. והפירוש דנגד חטאת העוף שכולו לכהנים יש בו אימורין דמיקטרי למזבח, ונגד עולת העוף שכולו למזבח יש בו דמו שכל הדם אף השירים נשפך ליסוד והוי אכילת גבוה ובעולת העוף השירים אזלי

לאיבוד. ונכון. ומוכרח לפרש כן אליבא דר' יוחנן דסבר אימורים שיצאו קודם זריקה בקק"ל כשרים, כמו שפרשתי וברור.

עוד יתכן, דלמ"ד מקום עולה מקום שירים בחטאת בדף פ"א יעו"ש, א"כ הא חטאת העוף נעשית בקרן מערבית דרומית למטה מחוט הסקרא, א"כ מאי פליג בין ההזיה למצוי, הא שניהם כשרים בקיר התחתון ואינו טעון איצטבא ועל כרחין דעל שארי מיני דמים קאי, וכאלו אמר שדם הנשאר בכל הקרבנות שוה שנשפך ליסוד, אם כי בחטאת העוף כשר במקום ההזיה שהוא בקיר התחתון. ויעוין תוספות דף נ"ב ע"א ד"ה גג יסוד ודו"ק בכ"ז.

במשפט חטאת בהמה כו' (תו"כ). הנה רש"י פירש כמשפט עולת נדבה. והנה צריך לביאור מקור הדרשה. ונראה משום דאמרו דכאן כתיב אחד לחטאת ואחד לעולה וביולדת כתיב ולקחה אחד לחטאת ואחד לעולה, ובמצורע כתיב, וכן בזבה, ועשה הכהן אחד חטאת וא"ע, שאין הקינין מתפרשין אלא בלקיחת בעלים או בעשיית כהן, יעוין יומא מ"א בזה, וכאן דכתיב והביא כו' אחד לחטאת ואחד לעולה הרי נתפרשו כבר בלקיחת בעלים, שפירש שזה מביא לחטאת וזה מביא לעולה, א"כ כתוב והקריב אשר לחטאת ראשונה והיה צריך למיכתב כאן ואת השני עולה יעשה כמשפט אבל ממה שכתוב יעשה עולה, מורה שעל ידי עשיית כהן נתפרש לעולה וז"א דהשני כבר עולה בהבאת בעלים, לכן דריש שקדושת העולה יעשה כמשפט חטאת ושם עולה לא בא כאן רק להגביל נגד קדושה אחרת דלאו עולה וזה או כמשפט חטאת בהמה או חטאת עוף ודו"ק כי זה נכון במשפטי הלשון.

ובזה מצאנו לעומק דבר במה דסבר ר' יהושע בזבחים פרק חטאת העוף דעולת העוף שעשאה למטה כמעשה חטאת לשם חטאת דאין מועלין בה ומפרש הסוגיא דנמשכת ונעשית חטאת העוף, ולפ"ז ידעינין טעמיה דכתוב יעשה עולה כמשפט, הא שלא כמשפט נמשכת מעולה ונעשית חטאת ונפקא ממעילה. בינה זה. ורבנן בתוספות ד"ה חטאת העוף הרגישו דמהני המשכה בעוף משום דבעשיית כהן תלי רחמנא יעו"ש. ולפי דברינו מפורשת בפסוק ודו"ק.

עשירית האיפה. מאכל לאיש אחד ביום אחד ראב"ע. וזהו כמו דאמרו בעירובין דף פ"ג האוכל במדה הזו ה"ז בריא ומבורך. ויעוין נו"ב מהד"ק סימן ל"ח. ולפ"ז יתכן הא דצותה התורה בלחם הפנים להביא כ"ד עשרונים משום דפר צבור קרב בכ"ד כהנים כמבואר סוף פ"ב דיומא ויהיה לכל כהן מאכל ליום אחד, כי קדשי קדשים נאכלין ליום ולילה, וע"כ דהיה בכל משמורה כ"ד כהנים בשביל הקרבת פר אם יארע להם ודו"ק.

ובתו"כ רי"א חביבה מצוה בשעתה כו' ואין ממתינין לו עד שיעשיר כו' ר' אליעזר אומר חביבה מצוה בשעתה כו' שמיד בערכין הוא מביא סלע כו'. הנה ר"י לא רצה להביא ראיה מערכין, דסבר בערכין נ"ז דאם נדר כשהוא עני והעשיר נותן ערך עשיר, א"כ חשה התורה שמא יעשיר ויעני טרם נתינת הערך ושוב לא יוכל לקיים נדרו ודו"ק.

אל תזכר לנו עונות ראשונים מהר יקדמונו רחמיך כי דלונו מאוד. בנו"ב מהד"ק מביא בשם ספרים שהשב על חטא שעשה פעמים רבים אינו צריך תשובת המשקל רק על ג' פעמים הראשונים יעו"ש. ורמב"ם בפירוש המשנה בנזיר גבי אל תשתה אל תשתה כתב דבידי שמים חייב על כל שתייה יעו"ש. והענין דעבר עבירה ושנה בה נעשית לו היתר שהרצון וההרגל מטעה אותו עד, שחושב שהוא מותר בלא מרד ובלא כונה והוי כמפעל בלא מכוון וגם זה צריך כפרה, אך לא חמורה כעל מרד. ולכן מצאנו שבטומאת מקדש וקדשיו, שהכונה טובה, שנתכון לדבר מצוה לאכול קדש או לכנס למקדש ורק מעשה לחוד יש בחיוב כרת, חלוק בין דל לעשיר ובין דלי דלות, ונמצא שעל הפעמים שעבר אחר שחטא שלשה פעמים בזה החטא יש חילוק בין עשיר לעני, וזה שאמר אל תזכר לנו עונות ראשונים, שכיון שאינו מזכיר הפעמים הראשונים שוב על העבירות שחטא אח"כ בהם יש חילוק בין עשיר לעני ומהר יקדמונו רחמיך כי דלונו מאוד ודו"ק.

ואת אשר חטא מן הקודש כו' ונתן אותו לכהן. פלא מאי כהן איכא הכא להקרן המושב, ולכן מפרש יונתן בתרגומו, דקרא מיירי באופן שאין מחויב אשם מעילות, רק בנהנה מבשר קדשי קדשים לאחר זריקה שהיה להן שעת היתר לכהנים, דהקרן והחומש משלם לכהן, שלו היה שייך הבשר, כמו דתנן בתוספתא דשקלים בשם ריב"ב, אבל אשם מעילות אין כאן, ולכן פסיק לקרא קמא בערכך כסף שקלים כו' לאשם זהו קרן דמקרי אשם, וכמו בגזל הגר דכתיב ואת אשמו כו', וכמו דתניא סוף פרק הגוזל עצים והקדש למד מהדיוט מה אשם דהתם קרן כו'. וזה פירוש נכון ע"ד דרוש. אולם יתכן לפי מה דאמרו במעילה דף ט"ו מחוורתא אין חייבין מעילה אלא כו' ועולה בלבד, וקמ"ל קרא דיביא דבר אשר כהן מקריבו, שעור לכהן ולא יביא דבר שכולו לשם כמו קטרת דבזה פליגי רב ולוי יעו"ש היטב ודו"ק.

לא ידע ואשם ונשא עונו פירוש, דאף אחרי הכפרה של אשם תלוי כי מתיידע לו מביא חטאתו, לכן אמר ונשא עונו, שאם חטא הוא נושא את העון אף אחרי הכפרה, ואשם תלוי אינו בא רק להגין מן היסורין שעליו. וכמו כן פי' המבארים הך דונשא עונו גבי ושמעה קול אלה, דגרם להזיק חבירו בכבוש עדותו צריך לפייס חבירו אחרי הקרבן

ודו"ק. ויעוין בתו"כ על קרא דוהוא לא ידע ובגמרא כריתות דף כ"ו ע"ב דמייתי מקראי אחריני ודו"ק.

ונשבע על שקר על אחת מכל אשר יעשה האדם לחטא בהנה. פירוש דוקא מחיוב לפטור שבזה מצוי האדם לחטא, משא"כ מפטור לפטור מחיוב לחיוב, שאין האדם חוטא בזה חייב בקרבן בטוי כמבואר פרק ד' שומרין. עוד י"ל דוקא דברים שהאדם שמוסרין לו שבועה בב"ד הוא עשוי לחטא בהנה ולא בשבועה וכמו בכל מקום דאיכא למימר אישתמוטי קא משתמיט או למ"ד חשוד אממונא לא חשוד אשבועתא וכיו"ב, הא אם אדם שמחזיקין אותו לנאמן בשבועה אינו עשוי לחטא בהנה שאין דרכו להיות חשוד על ממון, בזה חייב קרבן שבועת בטוי ודו"ק.

ויתכן עוד. דהנה חיוב שבועת הפקדון על זדון שבועה, אף דבזדון שבועה כתיב לא ינקה ד' ואיך מביא קרבן לכפר על חטאתו, אך החמס והעושק הוא מכריחו להשבע לשקר שהוא תובעו, ואיהו לאמת דבריו ולהפטר מבעל דינו נשבע לשקר ואינו מכון לחלל שמו יתברך והוא כאנוס מפני זדון לבו, ובוחן לבות יודע שהאדם טבעו בכך ועשוי הוא להשבע על אחת מכל אלה ודו"ק.

ובתו"כ עליו לשקר ישלם אין משלם אלא לאחר שבועה. פירוש. דתשלומין של קרן אינו משלם רק כשישבע, דמיירי קרא היכי דליתא בעיניה וחייב באונסין ואימתי חייב באונסין לכשישבע. ועיין ב"ק דף ק"ה ב' ורב ששת מוקים לה כשעומדת באגם, וכן מוכח מלקמן תאמר בזה שמשלם חומש ואשם, הואיל ומשלם חומש ואשם, ישלם לפני שבועה ולאחר שבועה כו', דעל הקרן מיירי ודו"ק.

שם אוציא את תשלומי כפל ולא אוציא תשלומי ד' וה'. לפלא הוא. איך אשכח דעל טביחה או מכירה לחודיה ישלם דו"ה, ודו"ה אמר רחמנא ולא ג' ולא ד'. ואולי דאתיא כסומכוס דאמר משלם ג' וד' על טביחה לחודיה ויש טביחה בלא גנבה. עיין ירושלמי סוף ארבעה שומרין ודו"ק. עוד יש לאשכוחי גוני ואכמ"ל.

שם פרק כ' פסקא ז'. מניין שמשלם חומש ואשם על התשלומין האלו ת"ל הקדש ישלם וחמישתו יוסף עליו. פירושו פשוט כמו דתנן בכריתות דף כ"ו ע"ב דאם מעל בכסף אשם היינו ב' סלעים, מביא אח"כ אשם מעילות בב' סלעים ואשם [היינו קרנו] של עשרה זהובים וכליל קרן בהדי חומשא ולא אמרינן שיוסיף על האשם מעילות דכל חומש בהדי קרנא בעי למהוי. וזה דקאמר מנין שמשלם חומש ואשם על התשלומים האלו, היינו שמוסיף חומש על הקרן ולא בהדי הך אשם מעילות, ת"ל הקדש ישלם וחמישתו יוסף עליו. והא דקאמר אשם, דסד"א כי מייתי אשם מעילות של שמונה עשר זהובים

נפיק כולהו היינו אשם מעילות עד תשלומי קרן וחומש קמ"ל דלא כן. וזה מפורש בסוגיא תמן למימרא דחומשא בהדי איל מייתי לה והא כתיב ואת אשר חטא מן הקודש ישלם וחמישתו יוסף עליו וזהו דרשא דתו"כ וברור בס"ד. (וקצת מזה הביאו כן בשם הראב"ד ז"ל).

או מכל אשר ישבע עליו לשקר. הוא לרבות תשומת יד דלא אהדרי' קרא בהדיא. ומהכא פריך רבא לר' יוחנן דאמר כסף קונה במטלטלין. יעוין הפלפול בפרק הזהב. ונראה דלר' יוחנן אתי שפיר לטעמי', דאיהו סבר דגזלה ועושק אין כאן מי דיהיב שטר, ופקדון בשטר הלא אין בו אחריות נכסים דלמא יאנס ואינו חייב כלום, רק בתשומת יד יש מלוה בעל פה ומלוה בשטר, ובמלוה בשטר אם כי חייב בהשבה, אבל מקרבן וחומש פטור דאין משלמין על שעבוד קרקעות וכמו דאמר בפרק שבועת הפקדון לר' יוחנן, דסובר במלוה בשטר פטור מקרבן, דכתיב מכל אשר ישבע עליו מכל ולא כל יעו"ש, לכן לא אהדרי' קרא בהדיא ודו"ק.

צו

זאת תורת העולה. ירושלמי מגילה ודא מסייע לריב"ח דסבר דבני נח לא הקריבו שלמים. זאת תורת העולה היא העולה שהיתה כבר. ובשלמים כתיב וזאת תורת זבח השלמים אשר יקריב מכאן ולהבא. ולר' אלעזר יתכן דסבר כר' ישמעאל דבשר תאוה לא הותרה במדבר והיה צריך להביא זבח שלמים וכמוש"כ הרמב"ן פ' אחרי, דבמדבר היו חייבים כרת על שחיטת חולין בחוץ, לכן כתיב אשר יקריב, שמוכרח להקריב, אבל בעולה שרק בנדבה כתיב היא העולה, שאם הקריבו ודו"ק.

וזאת תורת המנחה כו' והרים ממנו. ממנה היה צ"ל וכתב לשון זכר שקאי על העשרון וכאלו כתב והרים מן העשרון כו' שהמדות בלשון זכר עשרון בלול, הין, לוג וכיו"ב. ומזה דרשו והרים ממנו מן המחובר (מנחות כ"ד). ולכן פריך מנחות ע"ז ע"ב והקריב ממנו מן המחובר אלא מעתה דכתיב ואת כל חלבו ירים ממנו מאי מחובר איכא, ולא פריך לעיל דף כ"ד משום דשם יש הוכחה על דרש זה מדכתב בלשון זכר ודו"ק.

והנה בפרשת בחוקותי, ואם בהמה אשר יקריבו ממנה קרבן כו' אשר יתן ממנו לד' יהיה קדש היה צ"ל ממנה, רק הוא כמאמר המוסגר, וכך סדר הפסוק כל אשר יתן לד' יהיה קדש, רק שלפ"ז יתכן לפרשו על קדושת בדק הבית, שאם הקדישן תמימים תו אינן נפדים לחולין וכמוש"כ רמב"ם פ"ה מהלכות ערכין, לכן פירש הכתוב במאמר המוסגר [ממנו] הוא שהנתינה תהא מקדושת קרבן לד' ואינו בדק הבית (וכמו"ש תמורה י"ג

עיי"ש). וזה מפרטי הקרבן. וקרבן לשון זכר, וע"ז אמר שיהיה קדוש שאינו נפדה תמים ואפילו אם הקדישו לדמים ג"כ נחתא ליה קדושת הגוף ואינו נפדה ודו"ק. ומה דדריש בתו"כ ובגמרא מכל אשר יתן ממנו לד', שהאומר רגלה של זו עולה תהא כולה עולה, נראה דמפרש כל על האנשים הנותנים ופירושו, כל איש, מי שהוא, אשר יתן לד' יהיה קודש וכמו וכל אשר נמצא אתו עצי שטים כו' הביאו, שקאי על פרטיות האישים, כן כאן הכוונה על כל איש, ומדוע בא להזכיר כאן כל איש איך יעלה על הדעת לחלק בין הנותנים, ולזה פירש דהכתוב דייק אשר יתן ממנו אפילו מקצתו ג"כ יהא קדוש כולו, וזה דוקא מה דהוי שלו פשטה קדושה בכולו הואיל והיה יכול להקדיש הכל, אבל מה שאינו שלו לא קדוש, וכמו שאמרו בהמה של שני שותפין והקדיש אחד אינה קדושה רק חציה, ולכן מזכיר הפרטים, לאמר שכל אחד מהנותנים יהיה קדש שלו ולא של חבירו. והני תנאי סברי דכל אשר יתן קאי על כל דבר הניתן, שכל דבר אשר יתן אפילו אבר שאין הנשמה תלויה בו יהיה קדש לד' וא"כ אינו קדוש רק האבר הפרטיי. ונכון בס"ד ודו"ק.

והנותרת ממנה יאכלו אהרן ובניו. ובחטאת הכהן המחטא אותה יאכלנה. נראה דשאלת המינים, דאם ראובן חטא בהמה מה חטאת ולמה ימירו אותה תחת נפש האדם, לכן קרבנות המינים הכל סולת דבר שאינו מרגיש צער, יעוין עיקרים מאמר ג' פרק כ"ה, ולזה חששה התורה שמא יהרהר הכהן בזה וכמו שדרשו בספרי ולעבדו בכל לבבכם שהכהנים לא יהרהרו בעת העבודה, היינו התפלספות המינים, ולכן צותה שהכהן המקריב אותה יאכל בעצמו ואז יאכלו אחרים וכמו שאמר כל זכר בכהנים יאכל אותה, שאם הוא לא יאכל שמא נפלה בלבו התפלספות המינות. והוא קרוב למה שאמר הרמב"ן שנאמנות על נדה מפני שהיא בעצמה מוזהרת ונאמנת לעצמה נאמנת לאחרים, משא"כ גבי מנחה לא הזכיר שהמקריב יאכלנה שבזה אין לחוש להרהור התפלספות. יעוין תוספות יבמות דף מ' ד"ה רצה כהן אחר אוכלה ודו"ק. ופשוט יותר, דמבואר ביור"ד רמ"א סימן רמ"ו דכדי לברר הוראתו צריך ת"ח למטעם ממה שהתיר, כן בחטאת שנפסל במחשבת שלא לשמה אפילו בטעיות, צריך המחטא לאכול ממנה לברר שלא היה בה מחשבה פסולה ופשוט. ואתי שפיר דכתיב יאכלנה דזה כשהיא כולה שלמה, אבל אם כבר אכלו ממנה תו הוי המחטא ככל בני אהרן ושם כתוב יאכל אותה שכל מה שיש ממנה מצוים לאכול כמו שכתוב ברא"ש פ"ג דשבועות החילוק בין שאוכלנה לשאוכל אותה.

תו"כ יאכלו אהרן ובניו לאהרן שלא במחלוקת ולבניו במחלוקת מה אהרן כ"ג שלא במחלוקת אף בניו כ"ג שלא במחלוקת. פשוט דיליף מהא דכתיב בויקרא לאהרן ולבניו כיון דכתיב בלמ"ד בינתיים הוי כאילו מחלק בין אהרן ובין בניו שהיו נוטלים בחלוקה. ומהא דכתיב כאן אהרן ובניו בלא למ"ד בינתיים מורה על בניו כהנים גדולים שנוטלים כמוהו שלא במחלוקת וברור. ודקדוק כזה תמצא בלשון בני אדם ג"כ להשגת הראב"ד פרק י"א מהל' זכיה הלכה ו' יעו"ש ודו"ק.

מצות תאכל במקום קדוש. בתו"כ. לפי שנאמר יאכלוהו אין לי אלא כולה מנין אפילו מקצתה ת"ל תאכל אפילו כ"ש. פירושו עפ"י מה דאמרו בסוף פ"ג דשבועות שבועה שלא אוכל ככר זו כיון שאכל ממנה כזית, שלא אוכלנה אינו חייב עד שיאכל את כולה, ופירשו התם, דאם נאבד מקצתה תו אינו חייב עד שיאכל כולה, ולכן אם הוה ידעינין מיאכלוה הו"א שיהא כל השירים מהקומץ אז מצוה לאוכלה, אבל כשאמר תאכל פירושו אפילו נאבדו מקצת השירים מצוה לאכול הנשאר. ויעוין בכס"מ הלכות שבועות פ"ד. וכן פירש הראב"ד. וזה פירוש כל שהוא, ר"ל כפי הנותר אף אם נאבדו מקצתן אבל לאכול כל שהוא יתכן דאין זה קיום מצות עשה כיון שאינה אכילה. רק דאם היה מגיעו כפול היה אוכל בצירוף שאר קדשים בכזית וכל הקדשים מצטרפין והיו אוכלין הפול מלחה"פ עם צירוף שאר קדשים והיה כזית. ויעוין תו"י ביומא. וכמו שכל הפיגולין מצטרפין, כן כל הקדשים מצטרפין למצות אכילת קדשים. ויעוין חת"ס או"ח סימן מ"ט ודו"ק.

הנה המשל"מ פי"א מהלכות מעה"ק כתב שהאוכל שירי מנחות טרם שהוקטר קומץ גרוע טפי מאוכל בשר קודם הקטרת אימורין, שהרי הקומץ בהקטרתו הוי מתיר לשירים, כמו דם למזבח. ויעו"ש דאולי לקי כאוכל בשר קדשים קודם זריקה יעו"ש. וכיון שכן נראה נא בבני עלי שמספר הכתוב שאכלו טרם שהקטירו האימורים אמר ותהי חטאת הנערים גדולה, היינו עבירה גוררת עבירה כי נאצו כו' את מנחת ה', שבמנחות היו אוכלים שירים קודם הקטרת הקומץ [וכן הוא במדרש שמואל מדוע אתם אוכלין שירי מנחה ומניחים הקומץ לזבובים כו']. ולזה אמר למה תבעטו בזבחי זה שהיו אוכלים בשר קודם האימורים שהקטירו, ובמנחתי, שהיו אוכלים שיריה קודם הקטרת הקומץ. וזה שאמר אשר צויתי מעון, היינו שהמנחה אינה קרבה גם בבמת צבור, רק במקדש ודו"ק.

לא תאפה חמץ חלקם כו'. פירוש לא תאפה חמץ משום שחלקם נתתי אותה. וכמו שפירשו במדרש אוכל ממה שרבו אוכל, כמו שעל המזבח לא יעלה שאור, כן בחלקם הנאכל, כי המנחה כולה נאכלת לד', רק החילוק דאזכרתה נאכל על גבי המזבח שהאש

אוכלה והנותר אוכלים בני אהרן במקום קדוש. לכן אמרו שהמחמץ שירים לוקה. ומפני זה אמר והקטיר המזבח, פירוש שהמזבח יקטיר אזכרתה לד' והנותרת יאכלו אהרן כו' לשם מצות. לכן לא אמר המזבחה, שבכל מקום פירוש שהכהן יקטירם על גבי המזבח, אבל כאן הפירוש שהמזבח הוא המקטיר, ומדבר על המזבח ובני אהרן, כעל שני עצמים הפועלים באכילת המנחה זה באזכרתה, וזה בנותר. וזה דיוק אמיתי. לכן כתיב והנותרת ממנה לא מן המנחה כמו בכל מקום.

כחטאת וכאשם. יתכן דמורה דמנחה אינה קרבה בבמה, לא במת יחיד ולא במת צבור כמו חטאת ואשם דאינו קרב בבמה, יעוין סוף פרת חטאת ושם דף קי"ח לר' יהודא ולר"ש יעו"ש דיליף מקראי אחרינא. ולמ"ד יש מנחה בבמה קמ"ל דבמקום שאשם קרב שם השירים לא תאפה חמץ, אבל בבמה מותר לאפות חמץ השירים, ובבמה קטנה דאין כהן שם ודאי דהבעלים מותר להחמיץ השירים ודו"ק.

כל אשר יגע בהם יקדש. פירוש בין באזכרתה של מנחה שהיא נקטרת לגבוה, בין בהנותרת מן המנחה שנאכלת לכהנים וזה בהם. לכן צריך למילף בלוע באשם מזאת תורת החטאת ופשוט. ויעוין מנחות פ"ג ודלא כראב"ע.

תו"כ בשמן תעשה ריבה לה שמן. יעוין בגמרא דזה דברי ר' שמעון שאומר דלקבוע שמן לא צריך כיון דכתיב על מחבת כמחבת דמיא, ור"י ב"ב אומר כו' ה"א תהוי כמנחת חוטא. ור"ש לא סבר זה משום דלא מצי לאמר דהוי כמנחת חוטא, דר"ש לטעמי' דסבר דמנחת חוטא של כהן נקמצת והשירים קרבין בפני עצמן וכאן כתוב כליל תקטר שנקרבת כולה כאחד בלא קמיצה, ולכן לקבוע לה שמן לא צריך דכיון דהוי כמנחת נדבתו ודאי צריכה שמן ולמה לי קרא דבשמן תעשה אם לא להוסיף לה שמן ודו"ק.

וכל מנחת כהן כליל תהיה. הנה אמרו בגיטין דף כ' היו מוחזקין כו' אשה לא ידעה לאקנויי, לא גמרה ומקנה דבר שהוא מחזיר לה ולא גמרה ומקניא, רק בתורת שאלה. תוס'. ולפ"ז הוא מושכל שכיון שכתוב לכהן המקריב כו' לו תהי' (ויעוין יבמות דף מ' תוס' ד"ה רצה), א"כ הכהן שמקריב מנחתו אם יחזור ויאכלנה לא ידע לאקנויי שאינו מפסיד כלום, שגם עכשיו הוא יאכלנה ולא מקנה כיון שתחזור אליו לאוכלה. ומלבד זה אינו מושכל, שאם כי הכהן ובעלים בזה נתכפרו הוא מפני המצוה שיש באכלם בקדש בני אהרן משרתי השם ובזה הזכות הוא נתכפר לבעלים וזה לא יתכן שהכהן יאכל חטאתו ובזה יתכפר הוא, לכן אמרה תורה שמנחת כהן כולה כליל. אבל חטאת שמקריביו המה רבים נאכל גם חטאת כהן וכן מפסיד חיותה של החטאת ששוחטה לכפרה. ולכן בשמיני למלואים, שאהרן הקריב עגל בן בקר וכל הכהנים היו בנים ואם

יאכל בשר החטאת הלא הוא אוכל של עצמו, שמה שבניו אוכלים גם כן כאילו אוכל הוא ואין זה מהנאות שבמה שיאכל את של עצמו יכפר על עצמו, לכן היה נשרף הגם כי הי' חטאת חצונה ודו"ק.

במקום אשר תשחט העולה וכו'. בתו"כ, ר' אליעזר אומר מכאן לעולת צבור שלא תהא שחיטתה אלא בצפון. ושם במקום אשר תשחט העולה כו' ר"א אומר מכאן לעולת חובה שלא תהא שחיטתה אלא בצפון. הנה המעין יראה כי יליף לזה שצפון נוהג בדברים שאין סמיכה נוהג בהן, דבשניהם כתיב לפני ד' וסמך צפונה לפני ד', ועיין ריש ויקרא פרשה ג', ור"א שמותי הוא דהוי מתלמידי ב"ש, וב"ש סברי דעולת חובה ג"כ אינה טעונה סמיכה כמפורש בביצה דף כ', אע"ג דתמן משמע דתנא דיליף מכמשפט אע"ג דסבר כב"ש, מ"מ יליף דעולת חובה טעונה סמיכה, מ"מ לר"א אפשר דלא יליף דורות משעה וסבר בהא כב"ש, דשלמי חובה אינה טעונה סמיכה, וה"ה דסבר דגם עולת חובה אינה טעונה סמיכה ולא ילפינן חובה מנדבה, לכן יליף מקרא דטעונין שחיטה בצפון ודו"ק.

קדש קדשים היא. הגמרא בסוטה אמר דחס המקום על עוברי עבירה וכתב במקום אשר ישחטו העולה ישחט החטאת דיסברו שהוא עולה. ולכן בחטאת דעל שוגג בא הקפיד הכתוב לכתוב תיכף במקום אשר ישחטו, אבל באשם דבא גם על הזדון, לכן לא הזכיר הכתוב תיכף במקום אשר ישחטו, רק כתב קודם קדש קדשים כו' ואחר כך במקום אשר ישחטו וכו' ופשוט.

כל אשר יזה מדמה על הבגד אשר יזה עליה תכובס במקום קדוש. על דרך הפשט יתכן שאומר, שאם יזה מדמה על הבגד אשר יזה עליהן מדם המלואים, וזהו בגדי כהונה שהזה משה עליהן משמן המשחה ומן הדם על המזבח, ג"כ תכובס במקום קדוש ודו"ק.

ת"כ אשר יזה מדמה מדם הכשרה, לא מדם הפסולה דמדמה דוקא מי שעומדת להזיה, אבל לא מי שנפסלה ואינה עומדת להזיה והוי חד מעוט. וע"ז פליגי רע"ק ור"ש אם היה לה שעה"כ ונפסלה טעון כיבוס. כן פליגי להלן בקרא דכל זכר בכהנים יאכל אותה דמיירי לענין מריקה ושטיפה דבעי שיהא ראוי לאכילה, פליגי אם היה לה שעה"כ ונפסלה טעון מריקה ושטיפה, בתורת כהנים, ושם הגרסא ר' יעקב. ובשיטה מקובצת גם כאן בכיבוס הגיר' ר' יעקב וכן לגבי שבירת עצם בפסח פליגי בתוספתא פסחים פרק ו' גם כן ר' יעקב ור"ש דר' שמעון סבר דגם הי' לו שעה"כ ונפסל אינו חייב משום שבירת עצם ור' יעקב מפליג. וחזינא דטעמי' דר' שמעון כיון דכעת, היינו בשעת השבירה או הבישול אינו ראוי לאכילה, כיון שכבר נפסל, וכן בשעת שהוא נתז על הבגד אינו ראוי להזיה על המזבח דומה למי שלא הי' לו שעה"כ כלל להזות על המזבח או להאכל לכהן

או לבעלים כל חד כדינו, ור' יעקב מפליג בין הי' לו שעה"כ או לא הי' לו שעה"כ וחד טעמא בפלוגתייהו וזה ברור. אמנם מה דבסוגיא דזבחים דף צ"ג מפרשה טעמא דר' שמעון משום דתרי מיעוטי כתיב חד גבי כסוי וחד גבי מריקה ושטיפה אותה יעו"ש, נראה דהגמרא סברא דזה תלוי בהך פלוגתא דפליגי ר' יהושע ור"ג בריש פרק המזבח מקדש, אם בעי שיהא ראוי לאשים או למזבח יעוי"ש בריש פרקא, דמבאר הגמ' דפליגי אם הי' לו שעה"כ מחד קרא יליף, דאם עלו לא ירדו, או בעי תרי קראי, כן כאן אם יש קדושת לטעון כבוס ומו"ש ושבירת עצם בפסח תלי בזה, ורוצה הגמ' לפרש דברי ר' שמעון אף אליבא דר' יהושע דמצריך תרי, חדא להי' שעת הכושר וחדא ללא הי' שעת הכושר דהמזבח מקדש פסולין, לכן אמר דכאן איכא גם כן תרי מיעוטי יעוי"ש ודו"ק. אמנם לפסק הלכה קי"ל כר' שמעון בכל הני מילי דחשובין כחדא לא הי' לו שעת הכושר עם הי' לה שעת הכושר וכמו דאמר לר"ג שם, כיון דפסולין נינהו רבינהו רחמנא לא שנא הי' לו שעה"כ לא שנא לא הי' לו שעה"כ, כן סבר כאן, כיון דמעיט רחמנא פסולין מדין כבוס ומוש"ט ושבירת עצם מה לי הי' לו שעה"כ כו'. והא דהלכה כר' יהושע דכל הראוי לאשים ונסכים אם עלו ירדו בכל זה צריך תרי קראי, משום דקי"ל כר"י דסבר דלאו בכל פסולי קדש לא ירדו דסבר דג' מיעוטים למעט יצא דמה ונשחטה בלילה כו', כיון שכן חזינא דאיתמועיט הני דברים תו הוי אמינא דהתורה חלקה בין פסול שלא הי' שעת הכושר להי' לו שעה"כ דבלא הי' שעה"כ אין המזבח מקדש. אולם לר' שמעון גופיה דסבר דבכל שפסולו בקדש אם עלו לא ירדו ואנן בעינן לאוקמי שיטתו בכיבוס ומו"ש כר' יהושע אמרינן דמשום דכאן איכא תרי מיעוטי יעוי"ש. ומיושב פסקי רמב"ם ודו"ק. ויעוין מש"כ בזה באור שמח דרך אחר.

תכבס במקום קדוש. החמיר הכתוב בדם הנבלע בבגד לעשותו כמו שהיה קודם הזיה, שלא יצא חוץ לקלעים כו'. רמב"ן. ולפ"ז לפ"מ שכתוב באור שמח הלכות בה"ב פ"ו לצדד דאף דאמרו בלשכות הבנויות בחול ופתוחות לקדש, דמבחצר אוהמ"ע יאכלוה, התורה רבתה חצירות הרבה לענין אכילה (זבחים נ"ו), בכ"ז לענין עבודת הדם ואם דם יצא ללשכות פסול משום יוצא יעו"ש, וא"כ צריך להיות הכבוס במקום שהיה צריך להיות קודם הזיה על הבגד, לכן הכבוס מוכרח להיות תוך חלל העזרה מקום ששוחטין בו קק"ל ולא תוך הלשכות הבנויות בחול שאין חייבין עליהן משום טומאה ולכן לא כתיב כאן בחצר אוהמ"ע, רק במקום קדוש לבד שבלשכות אינו ראוי לכבוס. וא"ש דלא כתב בפירוש דגם השבירה בכלי חרס והמריקה ושטיפה צריך להיות במקום קדוש דגם שם הטעם דמקום אכילתן שם שבירתן ומריקה ושטיפה שלהן אותו מקום שהיו ראוים

להיות, וכמו דתניא בתוספתא פרק י'. ולכן היו נאכלין בלשכות תו מריקתן ושבירתן יכול להיות בלשכות ואינן דומין לכבוס וכמו כן בקדשים קלים הוי מריקתן ושטיפתן במקום אכילתן בירושלים במחנה ישראל וזה בודאי ברור. ומסולק בזה מה שהעירוני חתני נ"י (ז"ל) אמאי כי נטמא המעיל יכניסנו ללשכה דרך חלון וכיו"ב ויכבסנו, דאינו חייב משום טומאה ולפי זה מיושב. אך יש לדחות זה בכ"פ. אכמ"ל.

וכל חטאת אשר יובא מדמה אל אהל מועד כו' באש תשרף. ריה"ג אומר כל הענין כולה אינו מדבר אלא בפרים הנשרפים כו' (זבחים פ"ב ותו"כ). והענין דנפש האדם מקביל למשכן הכבוד כמו שמבואר אצלינו במק"א, דכוחות השכל המה מקבילים נגד משכן כבוד ד' הסוכך על הכרובים. ולכן כל החטאות אשר באים על דבר שזדונו כרת, אשר הוא עון השקול ליטול נפש האדם ולהכריתה מחלק החיים, אם הוא בשוגג אשר הוא מפעולות החומר לא הטעה בשכל, מקום כפרתו במזבח החיצון אשר הוא מקביל נגד הלב והרוח, לא בפנימיות, לכן אם החטאת הוא על הזדון וזה הוא או בזדון או בהעלם הוראה אשר הטעה הוא בשכל, גם כפרתו במזבח הפנימי והפרכת מקום השכל. ולכן פר העלם דבר של צבור וכהן משיח, ושעירי ע"ז אשר באים על העלם דבר, ופר יוהכ"פ אשר הוא בא על הזדון טומאת מקדש וקדשיו נקרב בפנימי. ולכן דברים אשר בזדון בל ראוי לאכול ממנו מלבד אשר הוא זדון ולא ירצה, עוד כי כח התאוני אשר באדם אם כי בכללו הוא עברה, אינו ראוי להסירו לגמרי וכמו שאמרו יצר תנוק ואשה ימין מקרבת כו', רק ע"ז אמרו בכל דרכיך דעהו אפילו לדבר עבירה, וזה עצם השלמות לזכך את כוחות החומר אשר בל יאכלו רק לשם שמים לקיים המציאות, ואמרו הממלא גרונם של ת"ח יין כאילו הקריב לגבי מזבח, לא כן ההטעה בשכל הוא כלה נחרצת וראוי להעבירו, כי לא יתכן לעזוב שום שורש מההטעה ולכלותו לגמרי, כי השקר והמרד נתעב לא ירצה ודו"ק. והערני בזה המשורר ר' שלמה בן גבירול באזהרותיו מל"ת קי"א, ולא יאכל פנימיות, בזדון ובתרמית, ויתכן כי כיון לזה אשר הוא בא על הזדון ודו"ק היטב.

כל חטאת אשר יובא מדמה כו'. בפ"ק דזבחים דף י' העירו בתוס' מדוע לא שייך שלא יהא טפל חמור מן העיקר כמו גבי שחטה בהיכל יעו"ש. ונראה לאמר, דכאן דמצאנו חטאות הנכנסין להיכל, לכן חלקה התורה המקום, שחיצונות לא יכנסו להיכל, לגדר שיהא המקום חלוק ולא יתערבו זה בזה, אבל גבי אכילה וכו' לא מצאנו קרבנות שיהי' מצותן שיהיו נאכלין בהיכל. ופשוט. ולפ"ז הוי מצי לקיים כפי הגירסא שבתו"כ אין לי אלא חטאת זכר, חטאת נקבה מנין, דעל חטאת זכר יתכן טפי הקפידא, דכל חטאות

שנכנס דמן לפנים המה חטאת זכר, לכן הקפידה טפי שיהי' כל אחד מקומו לעצמו. אמנם הגמ' מגיה בזה יעו"ש בזבחים ודו"ק.

במקום אשר ישחטו את העולה ישחטו את האשם. בתו"כ ר"א אומר מכאן לעולת צבור שלא תהא שחיטתה אלא בצפון. יתכן דהוא ר' אליעזר בר' שמעון דאמר בפ"ב דחולין דף כ"ט ע"ב דאין שנים שוחטים זבח אחד, הא לחכמים קאי הך דישחטו דשנים שוחטין זבח אחד. ואפשר דמשו"ה בעי ר"א רבויא לעולת חובה ולעולת צבור, משום דק"ל מדוע לא אמר קרא שישחט בן בקר בצפון דכן הוא טעון מילמד עליון מתחתון בוי"ו מוסיף על ענין ראשון, כדיליף בריש איזהו מקומן והו"א, משום דתמן כתיבא וערכו בני אהרן את הנתחים למד לטלה של תמיד שטעון ששה כדאמר ביומא דף כ"ז עיי"ש דר"ז אומר בשם ר' אלעזר, והו"א דלכן לא כתב דטעון צפון, משום דבכל מילי שוה טלה של תמיד לבן הבקר רק בצפון הו"א דלא בעי או משום דחובה הוא או משום דצבור הוא ולא בעי צפון, לכן בעי קרא לרבותם לצפון ודו"ק. ואע"ג דר' אלעזר דיומא הוא אמורא כנראה גם מן הירושלמי, בכ"ז מצינין לומר בטעמו דר"א התנא כן דאזיל בשיטת רע"ק רבו דאיהו יליף דטלה של צבור טעון ששה מהך קרא והו"א דלא בעי צפון, או דחובה, או דצבור הוי ולכן לא כתביה קרא דצפון טעון בבן בקר משום, דשם נזכר טלה של תמיד, לכן בעי קרא לרבותם וצפון לא כתיב בבן בקר לא בעולה ולא בחטאת עדה וכהן משיח, לכן צריך הגמ' למילף מואם מוסיף על ענין ראשון. ועיין תוספות שם ודו"ק בכ"ז.

והא דבכל שחיטות לא כתיב בלשון רבים לבד מאשם, נ"ל, דשחיטת קדשים מצוה בבעלים כמו שפרש"י בפ"ק דפסחים דכתיב וסמך ושחט, אולם באשם שבא על זדון כשגגה, ואמרו בפרק כלל גדול (שבת דף ע"ב) אלא מעתה הפריש קרבן ואמר המתינו לי עד שאבעול ה"נ דא"ח אלא אחת, הרי בלא שב ג"כ מייתי קרבן ואין בזה משום זבח רשעים תועבה, א"כ משכחת דהוא מומר לעבירה אחת דדעת רבינו משה דבודקין סכין ונותנין לו, א"כ צריכין להתעסק בשחיטה זו הרבה בני אדם, ויותר נח דישחטו אחרים ולא הבעלים עצמן ודו"ק.

והכהן המקריב את עולת איש. פירוש לא מבעי עולת צבור שכן אף שלמי צבור שייכים לכהן הבשר והעור כן הכא העור לכהן, אלא אף עולת יחיד, שבשלמי יחיד העור עם הבשר לבעלים גם כן בעולה העור שייך לכהן ופשוט.

לא יניח ממנה עד בוקר. דע כי לאו דלא תותירו לא מצאנו רק בנאכלין ליום אחד, לא ילין עד בוקר לא יניח עד בוקר, לא תותירו ממנו עד בוקר בפסח ובתודה (פרשה אמור), אבל בנאכלין לשני ימים לא מצאנו לאו דלא תותירו. [ולפ"ז א"ש מה דלא עשו סייג רק

בנאכלין ליום אחד ולא עשו בנאכלין לשני ימים כמוש"כ תוספות סו"פ איזהו מקומן, משום דהתורה לא כתבה בלשון לאו דל"ת ודו"ק]. וכן מסתברא, משום דכל בשר שאינו כשלמים אמרו דלאו בשר הוי בסוף תענית ובפרק בן סו"מ, שהטעם נפסל לאחר ב' ימים. רש"י. ולאו בר שמחה הוי שהמלח מפיג הטעם, רש"י, ולכן אין דרך להניח ולכך לא כתבה התורה אזהרה ע"ז, רק על הנאכלין ליום אחד הזהירה תורה שכן דרך להניח למחרתו. אמנם בתו"כ ובפסחים ע"א דרשו קרא דולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב ביום הראשון לבקר על חגיגת י"ד שנאכלת לשני ימים יעו"ש. אמנם בן תימא פליג ע"ז יעו"ש דסבר דחגיגה כמו פסח יעו"ש. ולדידיה איכא למימר כמו שפירשתי. אמנם נראה דאפשר דכיון דקודם זמן שרפה לא חזי לאכילה כמו בשלמים דאם כתב בהו לא תותירו ממנו עד בקר הלא כבר נפסלין בתחלת ליל שני, ולפ"ז בחגיגה י"ד שפיר דהם אינן נאכלין ביום י"ד ואוקי לילות נגד ימים ומתאכלי לילה שניה, ולכן כתב בהו לא ילין כו' לבוקר וכשיטת הר"י מקורביל פרק ערבי פסחים ברא"ש סימן כ"ה יעו"ש ודו"ק. ויעוין ברש"י פ' ראה על הך קרא דלא ילין דבפסח דורות קאי.

והבשר כל טהור יאכל בשר. ובסר קודשא כל דידכי לקודשא ייכול בסר קודשא. אונקלוס. וכפי הנראה דכיון דקיי"ל דטבילת חולין לא בעי כונה כמבואר פרק השוחט בחולין דף ל"א ע"ב ולקדשים בעי כונה וטבל למעשר ולתרומה ולא לקדש אסור לקדש וזהו שאמר כל דידכי לקודשא היינו שיכון לטבול לאכילת קדש ייכול בסר קודשא. ומדוקדק לשון הכתוב שהקדים והבשר היינו קודם שיטהר עצמו, ידע ויתכון לאכול בשר קדש, וכאלו הבשר קדם לטהרתו, וזה שאמר והבשר של קדש כל טהור במכוון אליו יאכל בשר ודו"ק.

ובת"כ יכול לא יאכלו אלא לבעליו ק"ו לפסח. עיין ק"א ודבריו תמוהין דהא קרא דפסח צריך למחשבת שלא למינויו דפוסלת. עיין פסחים ס"א ע"א ודו"ק. והנראה לענ"ד דהך לפסח הוא כמו מפסח, פירוש, דהוה ילפינן בקו"ח מה פסח שנאכל בטומאה, אם כי קרבן יחיד הוא, אינו נאכל רק לבעליו, שלמים שאינן נאכלין בטומאה בשלמי יחיד, כש"כ שלא יהיו נאכלין רק לבעליו, קמ"ל קרא דכל טהור יאכל בשר. ולפ"ז א"ש לשון הפסוק, והבשר [ר"ל מה שאמרתי והבשר תאכל] כל טהור יאכלנו. ודוגמתו מצאנו בגמרא מכות דף י"ט ע"ב וקאמר כו' האיך טמא דשראוי לך. וערש"י שם. ודו"ק בכ"ז.

והנפש אשר תאכל בשר מזבח השלמים כו' וטומאתו עליו כו'. פירוש דבקדשי קדשים הנאכלין בעזרה אינו רשאי להיות טמא דחייב על כניסה במקדש בטומאה. אבל קדשים

קלים דנאכלין בירושלים ואם יאכלם בטומאה נכרת ולכן כתב מזבח השלמים, אבל חייב על כל דבר שיש לו מתירין ודו"ק.

תו"כ פרק ט"ו. או לא בא אלא לחלק כו' לומר על קדשי קלים חייב לאחר זריקת דמים, וק"ק חייבין בין לפני זריקת דמים כו'. פירוש כמו מעילה דבאימורים אינו רק לאחר זריקה בין קק"ל לקק"ד, ובקק"ד הוא גם קודם זריקה כן הו"א גם באיסורי טומאה לחלק. ופשוט.

ונפש כי תגע בכל טמא כו' ואכל מבשר זבח השלמים. בתורת כהנים, ר' ישמעאל אומר מה שלמים שהן ראוין לאכילה אף כל שראוין לאכילה יצאו עצים ולבנה וקטרת כו'. נראה לפרש דאינו חייב משום טומאה רק על קרבן דהוי כבשר זבח שלמים, דהוא דבר הנאכל, אבל עצים ולבנה הבאה בפ"ע וקטרת שהקרבן הוא דבר שאין בו דבר ראוי לאכילה אינו חייב עליו משום טמא שאכל קדש. אולם בקרבן שיש בו דברים הראוין לאכילה אז חייב גם על דבר שאינו ראוי להאכל, כמו בקרבן מנחה שיש בו סולת ולבנה חייב גם על לבנה דהוי דבר שאינו נאכל. ולפ"ז א"ש מה דמרבי בגמ' מקרא דוהבשר כל טהור יאכל לרבות לבנה הוא על לבנה הבאה במנחה חייב משום טומאה הואיל והקרבן הוא מדברים הנאכלין ודו"ק. ולפ"ז א"ש כולא שמועה בגמ' דף מ"ו ע"ב, דללישנא קמא סבר כר' יוחנן דאף תנא קמא סבר בטומאת הגוף דאינו לוקה, והא אמר ר' יוחנן דכרת שלישי מבעו לדברים שאינן נאכלין, ולפ"ז א"ש דתנא קמא סבר כר' ישמעאל דמה שלמים הראוים לאכול, לכן בלבנה הבאה בפ"ע או קטרת ועצים פטור מטומאת הגוף, אבל בלבנה הבאה עם המנחה, דבקרבן מנחה איכא גם דברים הנאכלין חייב ג"כ על לבנה הבאה בפ"ע, אולם ר"ש לטעמי' דגם לבנה הבאה במנחה אינו חייב עליו אף דבקרבן איכא סולת בלולה דהוי דבר הנאכל מ"מ אינו חייב על הלבנה הבאה עמה כיון דאינה ראויה להאכל יעוי"ש והבן. לכן בלישנא בתרא פריך על ר"ש והאמר מר והבשר לרבות כו' ולבנה. ודו"ק בכ"ז ואכמ"ל.

כל חלב שור וכשב ועז לא תאכלו. אין לי אלא חלב שור כשב ועז מנין לרבות הכלאים ת"ל שור וכשב ועז. פירוש, מדלא כתיב או מוכח דאף דבר הבא מן הכבש והעז ג"כ לוקה על אכילתו ועיין פרק מרובה (בבא קמא דף ע"ו) בזה, ואם נפשך לומר פירוש דנילוף לאו מכרת כדאמר ריש כריתות דף ד', והכא נמי נילף דכתיב מן הבהמה אשר יקריב ממנה אשה לד', וכלאים פסול להקרבה, ואף למאן דאמר דתולש חלב מבן ט' חי ואכל חייב כרת מ"מ איתמעיט מהקרבה חלב שליל וא"כ אף כי הוא ולד קדשים ולמ"ד במעי אמן קדושה חלה עליו כלאים ג"כ קדוש כמפורש בתמורה דף י"ז מ"מ לאו בר

הקרבה הוא, ועיין בחולין דף ע"ה ע"א, א"כ כיון דכלאים פסול להקרבה סד"א דאינו בכרת ותו ניליף לאו מכרת כדאמר בכריתות לר' ישמעאל, לזה אמר ת"ל מן הבהמה דמיותר להורות דאף אם הוא אינו מן מין מיוחד רק מורכב ממינים שונים ובכללתו הוא בהמה אשר מינו בר הקרבה למזבח חייב עליו כרת, וז"ב בפירוש התו"כ ודו"ק.

שם. יכול כל שהיה בכלל עונש הרי הוא בכלל אזהרה, כוי ופחות מכזית שאינם בכלל עונש לא יהיה בכלל אזהרה ת"ל כל חלב. פירוש, דכוי הוא מורכב מן הבהמה וחיה שאינו קרב אל מזבח, והוא בן ממין שאינו קרב למזבח ואינו בכרת, לכן מרבה לאזהרה, וכן פחות מכזית אע"ג דבכל האיסורים אסור מדחייביה רחמנא על שיעור שלם מלקות מוכח דהוא אסור אף בפחות מכזית ולא חייביה רחמנא רק אשיעור שלם, שעשה העול בדבר חשוב, אבל אם חצי שיעור היתר הוא איך יתחייב על שיעור שלם, הא הוי כאוכל חצי זית שומן וחצי זית חלב, שהעול לא יומדד רק באיכות ושיעור הכמותי הוא להענישו, אבל לא יתואר בכמות שאם כך אכל אסור וכך מותר, בינה זה כי זה גדר חזי לאצטרופי דאמר בגמרא דאסור חצי שיעור, והוא בחינה שהאיכות הוא אכילת האיסורין נבלה או טרפה וכיו"ב אסור בחצי שיעור שהאיכות נמאס ונתעב אצל השי"ת ורוצה להבדיל עמו מאכילתן, רק חומר העונש יומדד בכמות, וכמו שמי שאכל כמה זיתים חייב מלקות על כל אחת, כן מי שאכל פחות מזית לא יהיה במלקות כל עיקר, רק בחלב סד"א דכתיב אשר יקריב ממנה אשה לד' וסד"א דכמו דאיתמעיט כוי שהוא בא ממין שאינו קרב אצל מזבח וכן חלב דפנות שאין כיוצא בו קרב, כן הוי אמינא דקרא אמר אם הוא שיעור שכיוצא בו ראוי להקריב אשה לד', ולכן פחות מכזית שאינו קרב אצל המזבח דאין הקטרה פחותה מכזית, א"כ סבת האיסור אינו בפחות מזית וסד"א דענין אזהרה לא חל עליו, שכאן הוא סבה איכותי לא כמותי, שסבת האיסור אינו תלוי במה שהוא חלב בלבד, רק בהתייחסו שהוא ראוי להקרב אצל מזבח, וכיון שכיוצא בו אינו קרב למזבח, א"כ סבת האיסור לא חל עליו בפחות מזית לכן קמ"ל מכל חלב דכיון דהוא בא אצל מזבח אף דלא בהאי גונא ממש ג"כ אסור, וא"כ הפטור בפחות מזית הוא סבה כמותי לא איכותי ותו חייב על שיעור כדינו ועל פחות משיעור אסור משום חזי לאיצטרופי כדין כל איסורים דעלמא וז"ב. ואע"ג דר' יוחנן אמר דחצי שיעור אסור משום דחזי לאיצטרופי, ואיהו סבר בפ"ג דמנחות דף כ"ו דיש הקטרה פחות מזית והקטיר קומצו פעמי פעמיים כשרה, כבר פרשו בתוס' תמן דבחלב מודה דאין הקטרה פחותה מזית וכמו דתניא דאם נשתייר חלב פחות מזית אינו זורק הדם יעו"ש. וזה פירוש נכון. ורבוותא בתוספות ובתו"י נדחקו בזה יעו"ש בריש פרק יום הכפורים ודו"ק.

ובזה א"ש מה דאמר בפסיקתא זוטרתא דעל חצי שיעור לוקה. פירוש שאם אכל שיעור חצי זית מכל בהמה, דבכה"ג אינן קרבין למזבח, שאסור לערבב החלבים של שני קרבנות כמפורש מנחות פ"ט ובכה"ג לוקה, אבל א"כ אמאי אינו חייב כרת וצ"ע.

וחלב טרפה. וכו'. בתו"כ ת"ל טרפה יצאת בהמה טמאה שאין לה טרפה ממשמע מוצא אני בהמה טמאה שאין לה טרפה כו' ת"ל חלב לא תאכלוהו, חלב שאסור באכילה טיהרתו יצא חלב חיה טהורה שמותר באכילה. ולפי הגירסא בש"ס זבחים דף ע' מי שחלבה אסור ובשרה מותר יצא חיה שחלבה ובשרה מותר, קשה טובא א"כ טרפה למעט טמאה למה לי, הלא טמאה אין חלבה חלוק מבשרה ושניהן אסורין, וע"כ דהגירסא העיקרית כמו דתנן בתו"כ וכן א"ש בזה דברי רש"י שם ע"א ועוד הכתיב ואכל לא תאכלוהו ופירוש וחלב חיה מותר בלא טעמא דחלבה חלוק מבשרה, משמעות פשט הכתוב אי אפשר בחלב חיה, ואיך מעקר קרא מדוכתיה (ומסולק קצת קושית תוס') ובשעה"מ פ"ד מהלכות מאכלות אסורות תמה על דברי הגמרא ולא ראה הגירסא בתו"כ ודו"ק.

לא תאכלוהו. בתו"כ פרשה י' לא תאכלוהו יכול לא יאכילנו לאחרים ת"ל ואכל מאכילו אתה לאחרים. הרי קרא מפורש להתירו בהנאה (עיין ק"א) א"כ קשה על מה דתניא לקמן פסקא ח' יעשה לכל מלאכה כו' ריה"ג אומר יכול במלאכת הקדש יהא מותר במלאכת הדיוט יהא אסור ת"ל לכל מלאכה, והא קרא מפורש ואכל להתירו בהנאה.

אך בזה יתפרש קמט אחד בסוגיא דפסחים דף כ"ג ע"ב, דריה"ג סבר לא תאכלו משמע בין איסור אכילה בין איסור הנאה, וכי אתי קרא למשריא לנבלה בהנאה הוא דאתא, וכבר תמהו ע"ז נבלה מאי בעי הכא, ולפ"ז ניחא בס"ד, דהא איכא קרא דאכל להתיר בהנאה, אך אי כתיבא חדא קרא, הו"א דדוקא בחלב נבלה, דכמו דאיסור חלב מפיק אותו מטומאת נבלה, כן סד"א דאיסור נבלה מפיק אותו מאיסור הנאה של חלב [דוגמא דאמרינן הואיל ואשתרי אשתרי], אבל חלב כשירה שחוטה סד"א דאסור בהנאה, ואי לא כתיב רק קרא לכשרה שחוטה, סד"א דדוקא שחוטה דבקדשים הוה לאכילת מזבח, לכן בחולין הוה מותרת בהנאה, לא כן נבלה, לכן קמ"ל קרא דכל מלאכה על חלב נבלה להתירו בהנאה, והך ואכל קאי על שחוטה וכמו דדריש בפסקא ו' חלב שאסור באכילה יצא חלב חיה שמותר באכילה, הרי דבשחוטה קאי ודו"ק בכ"ז.

כי כל אוכל חלב מן הבהמה אשר יקריב ממנה כו' אין לי כו' בע"מ מנין ת"ל מן הבהמה, חלב חולין מנין ת"ל כי כל. נראה דדייק דהך כל חלב את מי מרבה לכרת אם נשים הלא איתרבו לכל חייבי חטאות כו', ואם להזהיר גדולים על הקטנים זה שייך באזהרה לא

בכרת וכמו דיליף גבי דם פרשה אחרי פרשה ח' לכן דריש דכיון דתלתה התורה טעם הכרת גבי חלב משום דראוי להקרבה, הוי אמינא דבמדבר דהיה אסור בשר תאוה וכל שור כשב ועז קאי לקרבן, ולכן האוכלו חייב אף אם אכל חולין דהוי קיימא להקרבה, אבל לדורות דהותרה בשר תאוה ובהמת חולין לאו לגבוה קיימא, סד"א דהאוכל חלבה יהא פטור קא משמע לן קרא כי כל אוכל חלב בין בדור הזה בין לדורות יהא בכרת, וא"כ זה דוקא בבהמת חולין ועל בהמת חולין ג"כ חייב בכרת הואיל ומינו ראוי לקרבן, ולפ"ז כי קאי באוכלין מרבה אוכלין כי קאי באוכלין לא מרבה נאכלין תו לא יקשה לר' אלייעזר נאמר דכל לרבות הנשים כי לרבות עירובו, דהא קאי באוכלין ואיך ירבה נאכלין ויעוין רש"י שם ד"ה ומקשינן ולר"א. ולכך אמר הגמ' קשיא ולא תיובתא, דכל קושיא יש לה תירוץ. יעוין שם פרק ואלו עוברין היטב ודו"ק בכ"ז.

המקריב את זבח שלמיו וכו' יביא את קרבנו כו' מזבח שלמיו, לדעתי בא לרמז דמותר שלמים הוא קרב שלמים כמו ששנינו בשקלים יעו"ש, וזה שאמר מזבח שלמיו, היינו מה שנשתייר מזבח השלמים יביא את זבח שלמיו כו' ודו"ק.

ידיו תביאנה כו' את החלב על החזה יביאנו. פירש לפי שבמילואים לא היה מניף אהרן החזה רק משה היה מניף אותו לבדו בלא החלב, לכן אמר שלדורות צריך תנופה החזה על החלב והחזה לאהרן ובניו, ושוק הימין שהיה ניתן במלואים לאהרן שהיה בעלים של הקרבן לא המקריב במלואים, שהמקריב היה משה לבדו במלואים זה לדורות צריך שיותן שוק הימין להכהן המקריב לא להבעלים. כן עומק פשוטו ודלא כהראב"ע ודו"ק.

כי את חזה התנופה ואת שוק התרומה לקחתי מאת בנ"י ואתן אותם. בתו"כ ראוים היו לישראל וכשנתחייבו נטלו מהם ונתנו לכהנים כו' כך אם זכו יתנו להם ת"ל ואתן כו' מה מתנה אינה חוזרת כו'. נראה דאמר בירושלמי מגילה שבר ד' מטה רשעים אלו הבכורות, שהקריבו לעגל תחילה, וטעמו דהוי ככהנים ששמשו לעו"ג דפסולים לעבודה, לכן נפסלו ונלקחו הלוים תחתם. ויעוין רש"י בפ' בהעלותך בשם ר"מ דרשן. ואף בבמת צבור כמו נוב וגבעון פסולים. ומה דתני לא ישמשו במקדש בירושלים קאי על כהנים שהקריבו בבית חניו דהוי איסור הבמות וזה אינו אסור רק בשיש מקדש בירושלים לכן תני בזה הלשון (ודלא כמו שכתבו בתוס' שם). לכן הא אמרו שם במשנה דהן ככהנים בעלי מומים דחולקים ואוכלים וא"כ היו בכורים ישראלים היו ראוים לאכול קדשי קדשים והמורם מתודה וחו"ש ככהנים ורק משום שנתחייבו נטל מהם ודו"ק. ולכן בסוף הוריות תני הקודמין כהן ללוי ולוי לישראל וישראל לממזר, אם כן ליתא

לבכור דין קדימה דנתחייבו ונטל מהם כל הזכות לעולם, לכן בהנך קדימות לא תני בכור כלל ודו"ק.

לקחתי מאת בנ"י ואתן אותם כו' לחק עולם מאת בנ"י. מיותר ופירש בתורת כהנים מרצון כל ישראל. המתבונן יראה דבאמת הוא מושכל דכהן העובד בקבלה וזריקת דמים והקטרה דין הוא שיטול שכרו, רק זה בקרבנות שהוא בנדבת בעלים, אבל דבר שבחובה שלא ברצון הבעלים אז הוו כהני שלוחא דרחמנא ואטרחינהו לעבוד לשולחן גבוה. לכן במעשר בהמה ופסח שהן דבר שבחובה ליכא חזה ושוק וזה הגדר מאת בנ"י ממה שהוא ברצון הבעלים וזה הנדב כמה שאמר בשלמים לרצונכם תזבחו, אבל מדבר שבחובה אינו מביא חזה ושוק, ולכן אמר בני ישראל ששלמים אינו בצבור רק בשותפין נדרין, אבל מעשר ליתא בשותפות ודו"ק.

זאת התורה לעולה ולמנחה ולחטאת ולאשם ולמלואים כו'. הנה לפי סידור הכתובים היה לו לאמר לעולה ולמנחה ולמלואים ולחטאת כי כן כתוב קודם קרבן מלואים בתר קרבן מנחה. ונראה עפ"י מה דאמר בזבחים צ"ח לר' עקיבא דמה מנחה מתקדשת בבלוע ומה חטאת מתקדשת בבלוע דכתיב בהו כל הנוגע יקדש ובחטאת כל אשר יגע בבשרה יקדש, וצריכה דאי קמ"ל מנחה משום דרכיכא ואי אשמעינן חטאת הו"א משום דקריר קמ"ל. לכן תני חטאת בתר מנחה משום דחדא מלתא ילפינן מנייהו והוא דמקדשת בבלוע, ובתר דנקיט חטאת נקיט אשם דכתיבי כהדדי בכ"מ ושניהם מכפרים והדר תני מלואים ודו"ק.

ביום צותו את ב"י להקריב קרבניהם לד' במדבר סיני. מכאן שאין מקריבין אלא ביום. וזה שאמר במדבר סיני, הא כיון שנכנסו לארץ הותרו הבמות בי"ד שנה של גלגל כו'. ובבמה שחיטת במה כשרה בלילה כמפורש סוף זבחים יעו"ש דפליגי אמוראי בהא ודו"ק.

ויאמר משה אל העדה זה הדבר. יתכן דהוא מציין, דאמר משה להעדה כל הפרשה של זה הדבר אשר תעשה להם לקדש אתם כו' האמור בפ' תצוה ומתחיל הפרשה לאמר, שפרשה של זה הדבר אמר להם ואיזה זה אשר צוה ד' לעשות [שאינו מאמירת משה רק מדברי הכתוב], שמציין שזה הדבר ומה הוא אשר צוה ד' לעשות זה אמר אל העדה והוא כדברי רשב"י בגמ' שאף מקרא פרשה מעכב יעוין רש"י שם.

ויחגור אותו באבנט. ההוא אבנטו של כ"ג לא כאבנטו של כהן הדיוט (יומא דף ז') ופירשו בתוס' משום דבבגדי כ"ג היה כלאים באפד לכן היה כלאים באבנט, אבל של כהן הדיוט לא היה כלאים מסתברא דלא היה של כלאים. הענין דבגדי כהונה מכפרין כדמפרש בזבחים דף פ"ח ובגדי כהונה מכפרין על הרהור הלב, ואפד מכפר על ע"ז

כמוש"א אפד ותרפים, ומכנסים מכפרין על עריות וכתנת על ש"ד ובכולהו מחשבה אינה כמעשה לבד מע"ז דמחשבה כמעשה, א"כ אבנט של כ"ג מכפר על ע"ז הוא על הרהור דע"ז שמחשבה כמעשה, ולכן הוא של כלאים כמו אפד, משא"כ בהדיוט דמכפרים בגדיו על עריות וש"ד דבהו אין מחשבה כמעשה, לכן אבנטו אינו של כלאים.

והנה הטעם דמחשבה כמעשה בע"ז דכתיב למען תפוס ישראל בלבם (קדושין סוף פ"ק). הוא משום שכל עברה הוא באמצעיות פעולות החומר כמו עריות וש"ד, אבל ע"ז הוא עיקרו בלב (סנהדרין ס"ה) שאפילו אם קבלו לאלקי בלבבו עבד ע"ז, לכן אם חשב לעבוד במעשה ג"כ מחשבה מצטרפת למעשה, כיון שביכולת לעבור את העבירה בלא מעשה. והנה עריות ושאר עבירות נפשו של אדם מחמדתן או קנאה וכיו"ב, ששרשי העבירות המה שלשה ע"ז, ג"ע,ש"ד, וכולם המה ענפים, כל העבירות שמצד התאוה והחמדה המה בג"ע, וכל שמצד הקנאה והיזק לזולתו הוא בכלל ש"ד, וכל מה שבינו לאלקים הוא מצד ע"ז וע"ז נפשו של אדם אינו מתאוה, רק הוא הטעה בשכל. והנה ביוהכ"פ נפשו של אדם מתענה והוא נפרד מקשרי החומר שמתענה בחמש ענוים והוא מקורו, כי הוא נאצל מגנזי מרומים, הוא דבוק אל הכל, אל מקורו ושרשו הוא יתברך לבד, ולכן אז אינו עלול לחטא בע"ז, רק בענינים אשר החומר והנפש המרגשת אשר גם לבהמה תתכון לעשות, אז עלול לחטא כמו שאמר סוף פ"ק דיומא כמה בתולתא דאיבעול בנהרדעי, ושטן לית ליה רשות הוא אבי ההטעיות והדמיונות המתעים בשכל, ביוהכ"פ נכנס כה"ג לבית קה"ק להורות כי נפש הישראלי קשורה במקור המקורין יתברך, ולכן אז אין אפד ואבנט של כ"ג ביוהכ"פ של בוץ, שאין צריך כפרה על ע"ז, כי הדבקות מנפשות ישראל להשם הוא הטהרה מכל הטעה וכזבון בשכל אשר זה מביא אל ע"ז. וזה מקוה ישראל ד', שזה כהשקה אשר נזרעין, שמים למחוברין זהו זריעותן כמו שאמר בתו"כ ובפסחים ל"ד ע"ב, וכן ישראל להשי"ת, ולשון תו"כ, מים שהן חוזרין אל אביהן לטהר, ולזה דייק ומי מטהר אתכם אביכם שבשמים, והוא שביום הכפורים חוזרת הנפש אל אבינו שבשמים, כיון שהוסר עבותות החומר המקשרה עמו, וזה שאמר פרק יוהכ"פ ענוי שהוא אבדת הנפש והבן.

והנה הגאוה הוא ג"כ בנפש המשכלת ונגמר בהשכל לבד, כי הבהמיי אינו מתגאה והוא מבוא אל ע"ז כמש"כ בפ' עקב ורם לבבך כו', ולכן אמר ראוי לגדעו כאשרה. ולכן על שום מדה לא מצאנו שיהא פסול מעבודה, רק על גסות וכמו שאמרו ריש פסחים בדקו ומצאו בו שמץ פסול ועיין רש"י. ובישכר בן ברקאי, סוף מקום שנהגו, דהוי סבה ומבוא לע"ז, וכהנים ששמשו לע"ז פסולים להקרבה אפילו עשו תשובה והוי כבעלי

מומין כדתנן סוף מנחות. והנה בפ"ד דמגילה אמרו דאמר הקב"ה לתבור וכרמל כולכם בעלי מומין אצל סיני שנאמר למה תרצדון הרים גבנונים, אמר ר"א ש"מ האי מאן דיהיר בעל מום הוי, פירוש דמי שנעבדה בו עבירה כשר לקרבן ואפילו רובע ונרבע ונעבד חלה עליהן קדושה וצריכין מום קבוע לפדות עליהן כדאמר סוף תמורה, אבל בעל מום לא חלה עליה קדושה כלל ואינו צריך פדיון. וזה שאמר האי מאן דיהיר בעל מום הוי, פירוש ולא חלה עליו קדושה ואינו ראוי לעבודה ולקדושת הישראלי הנתקדש בקדושת גבוה ודו"ק.

נמצא העולה מזה, דמה דכה"ג נכנס לפנים הוא מפני שהנפש הישראלי אשר מוסרותיו עם החומר ינותק אז, מתקשר הנפש עם מקור המקורין השי"ת ובטהרה זו כמים החוזרים אל אביהן נטהרו נפשות הישראלי מכל ההטעה ודמיון כוזב, וזה מה מקוה מטהר הטמאים, פירוש מים הטמאים ע"י השקה כך הקב"ה מטהר את ישראל ולכן לית ליה רשות לאשטוני ביומא דכפורי ודו"ק. ולכן נהגו להרבות בצדקה ובחסד בימים אילו (הל' תשובה להרמב"ם) כדי להשתרש בתוך כלל אחבי"ש, הכלל הדבוק לאבינו בשמים תמיד והוי כמו ילדה שסבכה בזקנה דבטלה אל הזקנה דבטל ממנה דין ערלה, כן הדבוק בכלל ישראל נטהר מטומאתו בתוך כל ישראל עמנו הדבוקים בד' תמיד.

ובזה יתבאר מה דיוהכ"פ מכפר על אשם תלוי, והוא דאם לא חטא ונודע לו שלא חטא אחרי שהביא אשמו ונזרק דמו יאכל הבשר, שכבר כפר ספקו והלך לו א"כ הכפרה הוא על הספק, ואם לא חטא אמאי מייתי קרבן, על כרחין דחלה הכפרה, מפני שהביא עצמו לידי ספק, ואם אכל דבר המותר ורק שהיה ספק אם הוא אסור, הלא החטא אינו בכחות החומר, רק בנפש, שלא התבונן לבלי לפול ספק בלבבו, א"כ נטהר במה שדבוק ביוצרו אבינו שבשמים והנפש חוזרת אל אביו שבשמים לטהר, ובזה א"ש הא דספק סוטה אינו נמחל וצריכה לאתויי מנחת קנאות אחר יוהכ"פ (כ"מ סוף כריתות) משום דמנחתה של שעורים, לפי שעשתה מעשה בהמה, ואף אם לא נטמאה הכניסה עצמה לספק הזה, שנתיחדה עמו, שזה ג"כ ענין תאוה, בהמיי, לכן אין החסרון דבוק בנפשו ואין יוהכ"פ מכפר בדבר שמחויב קרבן. ודו"ק היטב.

ויאפד לו בו. הנה בפ' תצוה כתיב ואפדת לו בו, פירוש, שיאפוד החשב האפד אל החושן, אבל כאן שכתיב קודם החושן על כרחך שקאי על אהרן והיה צ"ל ויאפוד אותו בו. לכן נראה דאמרו בזבחים פ"ח דאפד מכפר על ע"ז שנאמר אפד ותרפים, ובזה היה גם אהרן צריך כפרה על אשר עשה העגל, לכן אמר ויאפד לו בו, שרמז בזה, שגם עליו בעצמו כיפר.

וימשח את המשכן כו' ויקדש אותם, שבזה נגמר כל הקידוש, וימשח את המזבח כו' לקדשם כו' וימשח אותו לקדשו, שבזה לא נגמר הקדושה שהזה מן הדם עליהן והוא התחלת הקידוש, ולכן כתיב וימשח כו' לקדשם. והבן. וזה כונת התו"כ על פסוק ויז על אהרן וכו' הא למדת שלא נשלם קידוש אהרן ובניו אלא בהזאת הדם, ופשוט.

ויחגור אותם אבנט. בכל מקום כתיב אבנט לשון יחיד לבד בפ' תצוה כתיב ועשית להם אבנטים. יאות לפ"מ דמובא ברמב"ם, דהאבנט היה אורך ל"ב ורחבו כ"ג אצבעות א"כ היה מדה אחת לכל האבנטים, אבל המגבעות ואינך היו במדתם והי' לכל אחד כמדתו.

וישחט. הנה משה בז' ימי המלואים היה במקום כהן, לכן שחיטה שהכשירה בזר לא כתב משה, וכן בשרפת פרים ושעירים אמר בירושלמי פרק שני שעירי דבזר כשרה, לכן לא כתוב משה רק ואת הפר כו' שרף באש כו' ולא הזכיר משה רק במתן דמים ובהקטרה דברים הטעונים כהן, שאז היה הוא הכהן ובמקום אהרן ודו"ק.

ואת הפר ואת עורו ואת בשרו בשם הפר יכוון על ראשו וכרעיו. ועיין רמב"ן. ודע, כי דרך הכתוב לכתוב עורו ובשרו עור קודם מפני שלא היה הפשט וכן כתוב בפרה אדומה את עורה ואת בשרה, וכן באחרי את ערתם ואת בשרם כו' וכן בויקרא ואת עור הפר ואת כל בשרו כו' רק היכא דכתב גבי הקטרת עולה דהבשר הקטיר על מזבח והחטאת שרף בשרו דעור העולה לכהנים ויכול לעשות בו כחפצו לשרפו או לעשות כלי ממנו דייק כי החטאת שרף הבשר קודם, שבזה עיקר ההבדל בין העולה להחטאת, ולכן בתצוה כתב דבשר הפר ואת עורו כו' תשרף הבשר קודם, שבזה חלוק מן העולה שפרשו אחר כן שהקטירו המזבחה, וכן בשמיני כתב שהבשר ואת העור שרף באש דייק הבשר קודם דבזה הי' חלוק מהעולה שכתב שהקטיר הבשר המזבח, וכאן אם יכתוב עור קודם הלא עיקר הספור שהעולה הקטיר בשרו במזבח ובשר הפר שרף חוץ למחנה ולכן צריך לכתוב ואת הפר קודם, שזה קאי על ראשו ועצמותיו וקרבו וכרעיו שזה בעולה נקטר. *) אולם למה לא כתב ואת בשרו ואת עורו כמו בצווי ולא יכתוב ואת הפר כלל, נראה דאתו מגז"ש דקרב וכרעים דעל ידי נתוח רק שהיה מנתח, עור ע"ג בשר ולא היה מפשיט, וזה אחר שנאמר דין הפשט בעולה. אבן בתצוה במלואים, שלא נאמרה עדיין דין הפשט כתב קרא את בשר הפר ואת עורו, דבזה חלוק מעולה, שהבשר תשרף ובעולה הקטיר הבשר, אבל כאן שכתוב מקודם דבעולה הי' הפשט א"כ צריך לכתוב העור קודם להורות דלא היה הפשט רק העור דבוק עם הבשר, ומשום שעיקר החלוק חטאת מעולה הוא בבשר כתב ואת הפר מקודם ודו"ק.

ויקדש את אהרן את בגדיו כו' ואת בגדי בניו אתו. יתכן מה שדייק מילת אתו, כמו דתנן בספרי נשא סימן מ"ד וימשח אותו כו' שומע אני ראשון ראשון כו' נתקדש ת"ל וימשחם ויקדש אותם מגיד שלא קידש אחד מהם עד שנמשחו כולם, כן באהרן ובניו לא נתקדש אהרן עד שנמשחו בניו, וזהו ויקדש את אהרן כו' ואת בניו ואת בגדי בניו אתו, שאתו נתקדשו יחד, שלא נתקדש אהרן קודם הזיה שעל בניו. ונכון. והנה בכל מילי שוים הכהנים לכלי שרת, שאהרן ובניו במשיחה וכל הכהנים בהלבשה ועבודתן מקדשתן [עיין יומא דף י"ב ודו"ק שם], וכן בכלים הראשונים במשיחה, והאחרונים בעבודה. וכן אמרו בתו"כ צו פרק י"ח יכול יהא אהרן ובניו טעונים משיחה לע"ל ת"ל זאת משחת אהרן כו' וכן בכלים כתב הרמב"ם פ"א מהלכות כלי המקדש ואם נשברו מתיך אותן ועושה אותן כלי אחר ואין קדושתן מסתלקת מהן לעולם, הרי אנו רואים דבהנך מילי שוים הם ודו"ק.

בשלו את הבשר פתח אמ"ע כו'. הנה בפ' קרח בארתי, דמשום זה אינן נאכלין קדשי קדשים רק לזכרי *) נמצא בכת"י המחבר זצ"ל, שמכאן ואילך צריך תיקון. כהונה הטעם כיון דאינן נאכלין רק בעזרה לא נאות שתבוא אשה לשם לאכול, לכן ושם תאכלו אותו ואת הלחם פתח אהמ"ע כאשר צוה ד', מטעם זה, לאמר אהרן ובניו ולא בנותיו יאכלוהו, רק בניו הזכרים, כי לא נאות לאשה לאכול בעזרה, לכן גם הבשול, שזה ממלאכות הנשים וכמו דחשיב במשנה ומבשלת ג"כ לא יבואו הנשים פתח אהמ"ע לבשל, רק אתם בעצמכם בשלו הבשר פתח אהמ"ע [וכן כיון ששם תאכלוהו א"כ מטעם זה תבשלוהו שמה, דאם יצא חוץ למחיצתו יאסר ביוצא]. ודע כי לשכות הפתוחות להיכל לא היו אוכלין בהן בקדשי שעה, דאינן פתח אהמ"ע כמבואר זבחים נ"ו, לכן אמר דמשום דאתם לא תצאו שבעת ימים מפתח אהמ"ע, לכן מוכרחים אתם לבשל פתח אהמ"ע. אבל השי"ת אמר ובשלת את בשרו במקום קדוש, שהחזה שהיה למנה למשה היה נאכל אף שלא פתח אהל מועד והיה משה רשאי לצאת מפתח אהמ"ע, לכן הי' מבשלו רק במקום קדוש בעזרה שלא יפסול ביוצא, אבל אינו כנגד פתח אהמ"ע ולכן שם שכולל הצווי על כל האיל בכללו אמר ובשלת כו' במקום קדוש.

ואת הלחם אשר בסל המלואים. יפלא דלעיל כתב סל המצות בפסוק ב' גבי צואה ובפסוק כ"ו גבי הקטרה וכאן כתב סל המלואים. יתכן דחמץ אסרה רחמנא להקטירו על המזבח, לכן הי' מוכרח להיות מצות בסל שלא יתחמצו, אבל חלק הכהנים כתוב לא תאפה חמץ חלקם וכמו שדרשו שאף חלקם לא תאפה חמץ, ומפרש טעמו דנתתי אותם מאשי, וכמו שאמרו במדרש ממה שאני אוכל, וכמו המזבח שאינו אוכל חמץ, וזה דוקא

בחלק הכהנים אבל חלק הבעלים לא שייך זה, ולכן בקדשי מלואים שמשה הי' במקום כהן ואהרן ובניו היו במקום הבעלים, לכן אחד מורם מהם הי' נקטר על המזבח כמו הרמת חלק הכהן מלחמי תודה, לכן אחר הקטרה היו מותרין אהרן ובניו לאכלן בחמץ וליתן בהן שאור, כמו שלדורות הכהנים מותרין ליתן בהן דבש כמו"ש (פ"ב דסוטה) ולכן לא זכר גבי אכילה לא בצווי ולא בעשי' סל המצות רק סל המלואים. לכן בשמיני שהן היו כהנים המקריבים אמר ואכלוה מצות, שרק מצה יאכלו ולא יחמיצו אותה, לכן אמר אצל מזבח, שאכילתן דומה לאכילת מזבח לענין חמץ ודו"ק. ונראה קצת דגם בלחמי תודה גם כי הן קדשים קלים מכל מקום המורם מהן דשייך זה חלק המורם לכהן אסור להחמיץ, אבל חלק הבעלים מותר להחמיץ. ולפ"ז יתכן, דלזה כיון הראב"י הובא במרדכי פרק כל שעה סי' תק"ע דריחא לאו מילתא מדהיו נאפין בתודה חמץ ומצה בתנור אחד והיו נותנין לכהן מכל מין, פירוש וחלק הכהן אסור להחמיץ אעפ"י שלוקח עשירי מהחמץ ג"כ מ"מ המצה אסור להחמיץ, דבל"ז הלא לא זכה כהן טרם שיזרק דמו וכמו דאמרו בנדרים י"ב. ועיין מנחות ע"ו תוס' ד"ה דאפרישינהו בלישה ודו"ק. ולפ"ז יתכן דכאן במלואים דהיה המורם מהסל נקטר ע"ג מזבח הי' הסל כמנחה והנקטר כקומץ מן המנחה והי' ההקטרה מתרת את השירים לאהרן ובניו לאכול, לכן הי' מוכרח שלא להחמיץ הסל עד שעת הקטרה. לכן כתוב בצואה ובעשי' מסל המצות, אבל בנזיר כתוב ולקח הכהן כו' וחלת מצה אחת מן הסל, ולא כתוב מסל המצות, דחלק הבעלים מותר לחמץ, אבל כאן במלואים בעת הלקיחה הי' בעת הקמיצה קודם הקטרה הי' כמו דבש במנחה דאסור עד שעת הקטרת הקומץ. יעוין אור שמח פי"א מפסוהמ"ק בזה היטב ודו"ק.

והנותר בבשר ובלחם כו'. דע דאף אם נאמר דאז לא נפסל ביוצא לפי שדין במה הי' למשכן תוך ימי המלואים (עיין מש"כ בפ' תצוה), מ"מ כיון שנפרק המשכן ביום לא היה פתח אהמ"ע והיו אהרן ובניו אסורים באכילתן וכיון שנדחו מקדשים מאכילה כבר נפסלו אף אם חזר והקים המשכן כמוש"כ בתוס' זבחים ס"א ע"ב תוד"ה לאחר שיפרקו. וא"כ אם נותר עד אחר פריקת המשכן שהי' מפרקו כל יום גם כן נשרף, לכן לא כתוב עד הבוקר, אבל בציוי דכתב על כללות האיל, ובזה נכלל גם החזה שאכל משה והוא לא הי' צריך לאכלו פתח אהמ"ע, לכן אמר אם יותר עד הבוקר שאז נשרף ודו"ק.

והנותר בבשר ובלחם באש תשרף. נראה דקא' בשלו כו' פתח אהמ"ע ושם תאכלו אותו והנותר בבשר ובלחם (שם) באש תשרפו ומפתח כו' לא תצאו כו'. והכונה דבמקום אכילתן שם תהא שרפתן וכמו דלדורות יליף בתו"כ והוא בפסחים דף פ"ב בקדש

באש תשרף ששרפתה בקדש, ופי' רש"י שם ד"ה פסולי שאר קדשים כו' ויעוין סוף אילו עוברין דפחות משיעור שורפו במקומו שלא במקום אכילתו, רק בכשיעור כזית או כביצה, ולכן אמר דהנותר בבשר כשיעור ובלחם כשיעור ולא אמר והנותר בבשר ולחם, רק ובלחם לחלק שם באש תשרופו ולכן אמר תשרופו שהם ישרופו פתח אהמ"ע (שלחוץ לפתח אהמ"ע לא תצאו), ולכן לא אמר באש ישרף. ולכן אמר בבשר ובלחם להורות שאין שיעורין מצטרפין, דאם יותר בשר פחות מכשיעור ולחם פחות מכשיעור אינן מצטרפין ואינו צריך לשורפן רק בעזרה רק שורפו בכל מקום. ויעוין תוס' פרק כלל גדול ד"ה על חרישה כזה. ודע דתנן במעילה וששה בתודה הבשר כו' והלחם דמצטרפין לנותר יעו"ש להתחייב משום נותר וכן תנן כל הנותרות מצטרפות, ויש להסתפק דלמא דוקא כי נותר כל חד כשיעור או יותר אז אחרי זה מצטרפין, כי אכיל פחות מזית מלחם ופחות מזית מבשר, אבל כי לא נותר רק פחות מכשיעור מזה ופחות משיעור מזה אין מצטרפין. וכיו"ב מצאנו לבעלי תוס' ביומא דף פ"א ד"ה כל שטומאתו ושיעורו שוה מצטרפין ויש להאריך בזה ואין כמ"ק. ודו"ק.

ומפתח אהל מועד לא תצאו וכו'. רבינו משה בן מימון כתב דכה"ג היה לו בית בירושלים ואינו זז משם לעולם. בטח מצא זה רבינו באיזה מקום. אך בזה נתגלה לנו דאיל מלואים היה מורה על מורם משלמי יחיד שוק וחזה שנוהגין לדורות, וכמוש"א והיו לאהרן ולבניו לחק עולם מאת בני ישראל כו' ותרומה יהיה מזבחי שלמיהם. והנה בני אהרן שנמשחו היה להם דין כהן משיח לכל דבר כמוש"כ הקדמונים, שלכן אמר להם מן המקדש לא תצאו והיו מקריבין כשהן אוננין, א"כ חזינא דבמקום שהיה הבשר נתבשל ונאכל הוא בפתח אהל מועד, שם היו צריכין לישב יומם ולילה כל זמן שהיה המשכן קיים, אם לא כשפרקו אז לא היה משכן, אבל כל זמן הויתו היו צריכין לישב בפתח אהמ"ע מקום אכילתן את בשר המלואים. כן ילפינן מזה, שבמקום שנאכל השלמים הוא ירושלים בתוך החומה שם צריך כה"ג לישב תמיד, ולכן אינו זז מירושלים. ומצאנו בגמרא אפכא, דתלי האכילה בהישיבה הוא בזבחים פרק איזהו מקומן (זבחים דף נ"ו) דאמר סמי מכאן אכילה, דנאכלין אף כשאין דלתות ההיכל פתוחין ובלשכות שאינן פתוחות נגד ההיכל, ופריך והא כתיב ואכלו פתח אהמ"ע כו', ומשני קדשי שעה שאני, ופירושו דשם כתיב ומפתח אהמ"ע לא תצאו יומם ולילה. תוס', א"כ נתגלה לנו דהאכילה עם הישיבה במקום חדא הואי, לכן לדורות כן הוא שמוכרח לישב בירושלים מקום אכילת קדשים קלים המה שלמים שחזה ושוק בא מורם מהן. ואולי זה כונת הפסוק ומפתח אהמ"ע לא תצאו כו' כאשר עשה ביום הזה צוה ד' לעשות לכפר עליכם, שלא יצא כה"ג ממקום

אכילת קדשים ופתח אהמ"ע תשבו יומם ולילה, ורבותינו ריש יומא דרשו על פרישה ואמרו דאסמכתא בעלמא יעו"ש. והדברים נכונים ודו"ק. וזה כונת המזמור מה טוב ומה נעים שבת אחים כו', המה הכהן הגדול שבירושלים, והמלך שיושב בציון היא עיר דוד וכמו שאמר זכרי' אלה שני בני היצהר כו'. וזה שאמר כשמן הטוב יורד כו' זקן אהרן הוא כהן גדול, שעומד תחת אהרן ונקרא בשמו ובכה"ג טעון משיחה כה"ג בן כה"ג וכל אחד נמשח בשמן כטל חרמון כו' על הררי ציון זה המלך מבית דוד שיושב שם ודו"ק.

ושמרתם משמרת ד' ולא תמותו. היינו שלא יגשו אל אשה לדברי הירושלמי יומא שהלכו לביתם בלילה, ולא יגשו אל אשה ולא יהרהרו, שלא יבואו לידי טומאה ויוכרחו לצאת ממחנה שכינה, כי כן צויתי, ר"ל, בשביל שתמיד השכינה מצויה אצלי, צוה לי הקב"ה ואתה פה עמוד עמדי. ע"ד צחות.

ויעש אהרן ובניו את כל הדברים אשר צוה ד' ביד משה. לא כתב כאשר צוה ד'. נראה משום דאהרן ובניו אכלו כל הבשר והלחם ולא הותירו מאומה, ולא נשרף הלחם ובשר, ושלא להותיר לא ציוהו ד' בזה מטעמים שביארתי שם, רק בתודה צוה לבלי להותיר, וכן בפסח, לכן אמר את כל הדברים אשר צוה ד' ביד משה אצל פסח ותודה. וברור.

שמיני

ירושלמי יומא הלכה א'. בשמיני אית תנא תני נמשח ואית תנא תני לא נמשח כו'. מ"ד נמשח נתפרק ומ"ד לא נמשח לא נתפרק כו'. מ"ד נתפרק ניחא דכתיב שבעת ימים תכפר על המזבח [כצ"ל]. וזה ט"ס. וצ"ל מ"ד לא נתפרק ניחא דכתיב שבעת ימים תכפר על המזבח [פירוש שבעה ולא שמונה] מ"ד נתפרק מה מקיים שבעת ימים תכפר על המזבח, פירוש, הלא גם ביום שמיני כפר עליו בשמן המשחה, כפרה שהיא בדם. פירוש. דהמשיחה אינה קרויה כפרה, רק קידוש, וכפרה בדם לא היה רק שבעה ימים. וע"ז מסיק כהדא דתני ע"ז וע"ז היו מזין עליו כו', כדי שיכנסו המים תחת דם דר"י רי"א תחת דם ושמן המשחה. פירוש, דעיקר דרשה מן צוה ד' לעשות לכפר עליכם, וא"כ אם הכפרה היא רק על דם, לכן אמר נכנסו מים תחת דם, ואם נכלל בכלל כפרה שמן המשחה הלא א"כ נכנסו המים תחת דם ושמן המשחה, וזה פלוגתת הנך תנאי, דאם נמשח בשמיני הלא כתיב שבעת ימים תכפר על המזבח, ועל כרחין דהכפרה אינו רק בדם, לא בשמן המשחה. וזה ברור בפירוש הירושלמי.

בתו"כ. אתם יש לכם תחילה וסוף תחילה שנאמר וישחטו שעיר עזים. פירוש דעל מכירת יוסף יש קצת אמתלא משום, דיוסף לא הי' לו להביא דבתם רעה ליעקב רק הי'

לו להוכיחן בעצמו, אבל עכשיו שחור שהוכיח אותם הרגו שוב נתעורר עליהם חטא מכירת יוסף שאינם מקבלים תוכחה ודו"ק.

ושור ואיל לשלמים לזבוח לפני ד'. פירוש שישחט אותם ואחר ששחט האיל זרק דם השור. וכן כתוב לקמן וישחט את השור ואת האיל, וימציאו בני אהרן כו', הרי דזרק הדם אחר שחיטת שניהם, לכן כתוב וישחט את השור ואת האיל, ואת פסקיה קרא להורות דלא היה שוחט בסכין אחד שני הראשין כאחד, דזה אסור (חולין כ"ט) ודו"ק.

ושור ואיל לשלמים. ונראה דהיה הוראת שעה שלמים היינו קדשים קלים בצבור, והכהנים היו האוכלים במקום בעלים שהם במקום ישראל קיימו, רק שהיו נאכלין לשני ימים, לכן אכלום הכהנים למחרת משום אינות דלא הותר אצלם רק חזה ושוק שאכלו מצד כהונה שבכל שלמים הוי לכהן המקריב הותר בהם אינות ושאר הבשר אכלו למחרתו ודו"ק.

וזה כוונת הפסוק והמלך וכל ישראל עמו זובחים זבח לפני ד', דשלמים קדשים קלים לא מצאנו בצבור רק בשמיני למלואים, וכן שם היו מלואים וזבחו שלמים בצבור. ובזבח אחד היו משותפים כל ישראל והמלך, שהיה קרבן צבור ודו"ק. ומשמע לן דאף ע"ג דכל בעלי חוברין סומכין וסמך המלך לא מתסר לסמוך משום משתמש בשרביטו של מלך כיון דסמך למצוה ודו"ק. אולם קרבן צבור אינו טעון סמיכה ודו"ק. ועיין דברי הימים ב' ק' כ"ט ודו"ק. וכיון שקרבן שלמה היה קרבנות צבור לחינוך א"ש דמייתי דפר היה קרב בכ"ד ומסולק מה שנתקשה בגבורת ארי על יומא דף כ"ו יעו"ש.

ועשה את חטאתך ואת עולתך וכפר בעדך ובעד העם. הענין, דאהרן היה צריך כפרה על אשר היה סבה לעשיית העגל וכמו שאמרו קח לך עגל בן בקר יבא עגל ויכפר על מעשה עגל. ונמצא דישראל, שהיו סבה שיעשה אהרן העגל היה להם חלק בחטא של אהרן, ולכך בעגל של אהרן נתכפרו שניהם אהרן וישראל מה שהיה להם חלק בחטאו. ובפרט כי אמרו בשבת כל מי שחבירו נענש על ידו אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה, וגם כאן אהרן נענש על ידם במיתת נדב ואביהוא וכמו שאמרו תפלה עושה מחצה, ולכן היו צריכים כפרה גם בחטא אהרן שחטא על ידם. ולכן העגל של אהרן כיפר להם ג"כ מה שחטאו בסבת שהחטיאו את אהרן ודו"ק.

ועשה את חטאתך ואת עולתך כו' קרבן העם. פירוש דהחטאת הקריב את החלבים ע"ג מזבח קודם ששחט את העולה משום דנשרף והי' לו דין אחר. ובקרבן העם שחט וזרק החטאת קודם והקריב ע"ג המזבח איברי העולה קודם לחלבי החטאת כדין שבמשנה,

שאיברי עולה קודמין לחטאת להקטרה, לכן אמר ויקרב העולה כו' כמשפט ולא אמר כראשון, שהקריבה ע"ג מזבח קודם חלבי חטאת ודו"ק.

ועשה את קרבן העם וכפר בעדם. קרבן העם שעיר עזים ועגל וכבש ב"ש. רש"י. לא פרט שור ואיל משום דבשלמים לא מצאנו כפרה רק חטאת ועולה דכתוב בויקרא ונרצה לו לכפר עליו וכמו דאמרו ביומא דף ל"ו, דמתודה עליו, אבל בשלמים כתב ר"מ פ"ג שאינו מתודה וזה וכפר בעדם ודו"ק.

וישחט את עגל החטאת ויקריבו בני אהרן כו' ויטבול אצבעו בדם. הנה בשארי קרבנות כתיב וימציאו אליו את הדם וכאן כתוב ויקריבו. והנ"ל פשוט, דזה היום היה יום ראשון לעבודה באהרן ונתחנך אהרן בעבודה, ורצה להתחנך בכל ד' עבודות שחיטה, קבלה, הולכה וזריקה, ולכן וישחט כו'. והנה בכל מקום בחטאות החיצונות כתיב ולקח הכהן באצבעו לבר בחטאת הפנימי דכתיב וטבל, ואמר הגמרא בפ"ק דזבחים דמש"ה כתיב וטבל להורות דעבודה חשובה מפגלין בה, וכאן כתוב ויטבול את אצבעו בדם להורות דטבילת אצבע היה עבודה חשובה כמו בחטאות הפנימיות. וטעמא דהא היא היתה נשרפת בחוץ לעזרה. ולכן אמר בתו"כ, דהוא דורן לפיו של שטן שנשרף כדין חטאת הפנימי, וכיון דטבילת אצבעו היה עבודה חשובה הרי קיים הולכה בהולכת אצבעו, וא"כ עשה כל ארבעה עבודות שחיטה, קבלה, דשוחט מקבל כדאמר פרק ב' דיומא, והולכה באצבעו, לכן כתוב ויקריבו ב"א את הדם, שהם הקריבו הדם ועשו ההולכה ברגל משא"כ בהנך כתיב וימציאו שהוא עשה ההולכה ברגל להמזבח ופשוט.

או לפי שחטאת נעשה למעלה, לכן כתוב ויקריבו שהוליכו הדם אליו, אבל עולה ושלמים הן למטה מחוט הסקרא ובמשכן הרשת, לכן כתוב וימציאו ופשוט.

ויקריבו כו' את הדם אליו. הענין דבני אהרן היו ארבעה ולכן רצו להשתתף בעבודה להתחנך, לכן קבלו דם החטאת בארבעה כוסות כל אחד כוס לבדו, ומכל כוס היה נותן מתנה אחת ובזה השירים ישפכו ליסוד (זבחים ל"ד), ולכל קרן הושיט לו אחד מבניו הכוס לכן כתוב ויקריבו בני אהרן את הדם אליו, היינו שבאו אליו כל אחד בקרן אחר ולא באו אליו תיכף עם הדם. וכן בשור ואיל, שזריקת דמם היה כאחד וכל אחד טעון שתי מתנות שהן ארבע, קבלו דם השור והאיל בארבעה כוסות, כל אחד כוס והושיטו לאהרן, לכן גם שם כתוב הדם אליו, אבל בעולה שאין כאן רק שתי מתנות הלא קבלו הדם וכולן הושיטו לו הדם, שהוליכו הדם כולן כאחד. ולכן כתוב אליו את הדם, שכולן קרבו אליו עם הדם ודו"ק.

ואת הדם יצק אל יסוד המזבח. ביונתן לקדשה ליה כו'. הנה במקום שכוונת התורה הוא על הקרבן שלצורך הקרבן יתן הדם על היסוד כתיב ישפך, אבל במקום שמדבר שהוא לצורך קדושת המזבח כתיב ויצק וכמו ויצוק על ראש אהרן לקדשו, ולכן בכל מקום בפרשה זו שכתיב יצק מתרגם לקדשא ליה ודו"ק. ויתכן כי יצק הוא מלשון מוצק ולכן במקום שהדם יוצא לחוץ כתיב ואת הדם ישפוך וכמו שאמרו יוצאין לנחל קדרון כו', אבל כאן הי' הדם נשאר על היסוד וכמו שהשמן שנתן על ראש אהרן היה מוצק וקי ם, כמו שאמרו כעין שתי טיפות מרגליות כו', לכן לא כתב יציקה בבני אהרן רק משיחה, וכאן הדם שעל היסוד הי' קיים והאש שיצאה מאת ד' ואכלה החלב היא אכלה גם הדם, וכמו שאמרו אש של מעלה אוכלת ושותה ולכן כתוב אשר יצק מים על ידי אליהו, שהמים שיצק בהר הכרמל נשרף באש של מעלה ודו"ק.

ואת העולה המציאו אליו הנתחים ואת הראש. לא זכר כאן הפדר כמו בויקרא גבי עולת בקר וצאן, וכמו בפ' צו. נראה דטעם דצריך לכסות בהפדר את הראש משום דנותנו ע"ג האש ואמרו פרק גה"נ צ"ג רישא דכבשא כו' מידב דאיב יעו"ש, וא"כ יזוב הדם מהראש ויכבה האש. ויעוין זבחים דף צ"ג מזלפו ע"ג האשים והא קא מכבה וכתיב לא תכבה, לכן מכסהו להראש בהפדר. ובתו"כ אמר טעם אחר מפני שזה דרך כבוד של מעלה (ואולי תלי' אם אינו מכוון מותר. יעוין בזבחים), אבל כאן שלא ניתן האש ע"ג המזבח, רק אש של מעלה ירד ושרף הכל (יעוין רשב"ם), לכן להראות גודל הנס אז הי' המצוה שלא לכסות הראש ומידב דאיב מבית השחיטה ונתמלא דם ובכ"ז אש של מעלה אוכלת ושותה כמו באליהו שגם המים לכחה. יעוין סוף פ"ק דיומא ודו"ק.

ויקרב את המנחה וימלא כפו ממנה כו'. מה דהקדים המנחה לקרבן שלמים, אף דבפרק כל התדיר אמר דמיני דמים קודמין למנחות, נראה לי משום דמנחות הנקמצין איכא גם בצבור דעומר ושתי הלחם של צבור, אבל שלמים ליתנהו בצבור משום דשלמי עצרת הם קדשי קדשים והנך שלמים הוי קדשי קלים כמוש"כ תאכלו במקום טהור, לא במקום קדוש וקדשי קלים ליתנהו בצבור והוי המנחה כתדיר נגד השלמים, לכן המנחה קודמת. ועיין פרק כל התדיר (זבחים דף צ'), אדרבא מנחות קודמין שכן ישנו בצבור כביחיד כו'. וא"כ כאן מנחה התדירה קודמת, ואין זה ענין להך דבעי בגמ' שם בתדיר ומקודש מי קודם, דכאן המעלה משום דמיני דמים קודמין אין זה כמקודש. ועוד אפשר דתלי' אם ילפינן דורות משעה. עיין מנחות דף י"ט, דלכן אמר שמואל דלא ילפינן לענין יד ששם חשובה ממיני דמים ולכן הקמיצה היה בכפו ודו"ק.

וימלא כפו ממנה. לא אמר וימלא קומצו משום דכף מצאנו גם כף אחת, כף תומר, שאין פרוד בינתים, כן היד בזמן שאצבעותיו סמוכים והבשר ממלא, שאין הפסק ביניהם כלל נקרא כף. ולכן אמרו יומא ריש פרק הוציאו לו, דבין הבינים של קומצו הוי ספק ואם לא קמץ איש שמן ונכנס בין אצבעותיו מקטיר הך דבינים לשם עצים יעו"ש, וכיון שהניח אש ועצים על המזבח משום שאש מן ד' אכלה אותם כמו שפירש רשב"ם, לכן לא הי' יכול להקטיר אותם לשם עצים, ולכך הקפיד שלא יכנס בין האצבעות מאומה ודו"ק.

וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם. במשנה ר"י אומר אף כה"ג מגביה ידיו מן הציץ שנאמר וישא אהרן כו'. נראה דאמר לעולם תהא אימת צבור כו', פניהם כלפי העם כו', ולכן ר' יהודא לטעמיה דטומאה הותרה בציבור ואינו צריך ציץ לרצויי, חזינן דגדול כח הצבור שקרבנותיהם אינו צריך רצוי ציץ, לכן מפני כבוד הצבור אז מגביה ידיו מן הציץ שכבודם גדול מכבוד הציץ.

ויבוא משה ואהרן אל אה"מ. עיין רש"י שהביא מתו"כ שאהרן היה מצטער ואמר יודע אני שכעס הקב"ה עלי. ואפשר שמשה ג"כ היה מצטער, דאחר העגל לא יכלו להביט באור פני משה כי קרן פניו, וכמה גדול כחה של עבירה, שמתחלה ראו כבוד ד' כאש כו' ולסוף בפני משה לא יכלו הבט כו' רז"ל, ובאהמ"ע הסיר משה המסוה מפניו ונאמר ובא אהרן ומשה אל אהמ"ע, הרי היה יכול להביט דנתכפר להם חטא העגל, וכאשר לא ירדה שכינה הרי לא נתכפר להם החטא, ומה שיכולים להביט ע"כ הוקטן מעלתו ודו"ק.

ויקחו בני אהרן כו' וישימו עליה קטרת, פשט המקרא נראה דהם הקטירו הקטרת במזבח החיצון וכן כתבו בתוספות עירובין דף ס"ג תוד"ה מאי דרוש יעו"ש. וטעמם היה, דמה שצוה להקטיר במזבח הפנימי משום ששם היה קדש הקדשים והיא מעצמותה קודש הקדשים, וכן כתוב בראש כי תשא במקום אשר אועד לך שמה, וכעת שהכל ראו את הכבוד במזבח החיצון היה עולה על דעתם, שדין מזבח החיצון הוא כמזבח הפנימי, וטעו מפני שראו שקרבן חטאת של אהרן נשרף והיה בדמיונם, שקדושת המזבח בשמיני דין היכל יש לו וכל חטאת אשר יובא מדמה אל הקדש פנימה באש תשרף, שכל חטאת פנימי נשרפת, ולכך נשרף פרו של אהרן, ולכך הקטירו על מזבח החיצון ונשרפו. לכן על שעיר החטאת כפשוטו, שעל שעיר העם קאי, שחטאת העם נשרף דרש והנה שורף ולכך ויקצוף על אלעזר ואתמר בניו הנותרים, שאף הם היו ראוים לשרפה (סוף יומא), שלדעתו שטעו שדין חטאת בשמיני, שהכל ראו הכבוד במזבח החיצון הוי חטאת דין חטאת פנימי יש לו ונשרף, א"כ זה הטעיות של נדב ואביהוא, שמפני זה הקטירו במזבח

החיצון וא"כ גם הם ראוים לאותו עונש ודו"ק. אמנם רבותינו פירשו באופן אחר. יעוין בתו"כ.

הוא אשר דבר ד' לאמר בקרובי אקדש ועל פני כל העם אכבד. פירוש, כי מיתתם היה הכרחי עבור שכל האומר הקב"ה ותרן הוא יותרו מעוהי, דישראל חטאו בעגל ונצלו עדים והוסר הענן ובטלה כל מעלתן, ואחרי תפלת משה והבאתן זהב למשכן, חזרו ענני כבוד ושכינה שורה ביניהן, והקימו כהנים ולוים ואש יצאה מן השמים, א"כ יאמר ישראל הקב"ה נח לרצות וכרגע חיש קל יתנחם על הרעה והקב"ה ותרן הוא, לכן היה צריך להראות כי לא מחשבותם מחשבות השי"ת ולהראות בענין קל מאוד, אשר ביום חתונתו והוקמו לכהנים לשרת בבית ד', עבור דבר אחד, אשר לא צוה נשרפו לפני ד' ולהראות כמה גדול כוחה של עבירה, והקב"ה יחשוב במאזני צדק ומשפט על עון קל. וזה שאמר בקרובי אקדש ואז על פני כל העם אכבד אראה כבודי לישראל, אבל לולא זה לא אוכל להראות כבודי לבני ישראל למען לא ידמו, כי בן אדם הוא ונושא פשע בלי משפט, חלילה מאלקי משפט לא יעשה משפט. וכיון שהגיד לו שזה סבה להשראת השכינה בישראל וידום אהרן. וזה שאמר ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השריפה אשר שרף ד', כי בגללם נשרפו עבור חטא העגל ובסבתו ודו"ק.

ובמדרש ויקהל טוב שם משמן טוב, טוב היה שמותן של חנניה משאל ועזריה משמן המשחה שנמשחו נדב ואביהוא כו'. הענין דע"י חנני' משאל ועזריה היה קדוש השם גדול מאוד עד דנפל נבוכדנצר ואמר בריך אלה כו', וכל דיירי ארעא כלא חשיבו ואמר זה ברגשות ובדביקות עצומה ובהתפשטות הגשמי ובהכנעה עד כי אמרו חז"ל כי רצה לגנות ספר תהלים, שהדביקות חזקה אצלו למאוד, ובא מלאך וסטרו על פיו. הענין שנתעורר כח תאוני ובלבל את שכלו והאביד התפעלותו ורגשתו הגדולה לאלקים וכמו שאמרו מלאך הממונה על התאוה במד"ר פ' וישב על פסוק ויט אליה כו'. וכן אמרו בחלק בשעה שיצא חמ"ו באו כל אומות העולם וטפחו על פניהם של ישראל אמרו יש לכם אלקי כזה כו'. והיו יראים כל העולם מהשי"ת יראת הרוממות על טובו וחסדו ויכולתו לשדד הטבע. אבל בנדב ואביהוא היה נקדש במכובדיי והיה יראת העונש שחלו כל ישראל מפני השם לעבור על מצותו דאף לבני פלטין דיליה לא נסיב אפין כש"כ לאחריני ולכך טוב שם משמן טוב.

ויותר בזה, דהאומנת אוכלת ושותה עבור הילד ובכ"ז כונתה לעצמה, שדברים הטובים לה אף שמזיק לחלבה אוכלת, וכן להיפך אינה אוכלת, אבל האם, האוכלת ושותה הוא רק לטובת הילד שרק מה שלטובתו עושה. והשד הזה הוא צינור להוציא החלב אל

היונק בלא שום נגיעה עצמיות, ואצל השד אם היה היונק משפיע עליו ודאי היה טוב להשד, ולכן אמרו שני שדיך זה משה ואהרן שלא כונו מאומה לתועליותם ולא הרגישו בנפשם שום מעלה על חבריהם, רק היו כצינור המשפיע לחבירו לבד, לכן אמר משה מי יתן והיה כל עם ד' נביאים כי יתן רוחו עליהם, היינו שלא באמצעיות משה, רק שיתן עליהם והוא מקבל נבואתו באמצעיותם, שלא חש רק לטובת ישראל, לא כן נדב ואביהוא שבשעה שעלו להר היה משה נגש לבדו והם עלו עמו וכל העם היו סביב להר כתוב ויחזו את האלקים ויאכלו וישתו ובת"א והוו חדן כו' כאילו אכלין ושתן, הוא כמו המינקת שרצונה לאכול בעצמה ולהשפיע, והיא נהנית במה שהיא משפיעה, ולכן אמר בוי"ר פ' אחרי נטלו אפופסין שלהם מהר סיני שנאמר ואל אצילי בנ"י לא שלח ידו, שהיו ראוים לשלוח בהם יד להכאה, רק שלא רצה לערבב שמחת בתו, שראו את עצמן שהיו גדולים מישראל ונהנו כהמינקת שאוכלת להניק אבל נהנית בזה שהיא המשפיעה ומרגשת טובת עצמה, לכן נתקדש שם שמים על ידם באופן שהיו נפרדים מן הכלל כיון שראו עצמן שהן נפרדין מן הכלל. לא כן חמ"ו כו' שמה ראו שמסרו כו' פירשו הקדמונים שהיה להן לילך כמו דניאל, עיין תוספות פרק מקום שנהגו (פסחים דף נ"ג ע"ב), א"כ התכללו את עצמם בסכנת הצבור לקדש שמו יתברך לרבים ולאהבו על הבריות זכו שנתקדש שם שמים על ידם במה שבאו לתוך הקהל חיים וכמו שהם התחברו אל הסכנה כן ע"י חיבורם אל החיים נתקדש ש"ש ודו"ק.

ולהבדיל בין הקודש ובין החול כו' אשר דבר ד' אליהם ביד משה. אשר דבר ד' זו הלכות (למשה מסיני) ביד משה זו גמרא. כן הגירסא בכריתות דף י"ג ע"ב ובתו"כ גירסא אחרת. והפירוש עפ"י מה דאמרינן בנדרים דף ל"ח לא נתנה תורה אלא למשה כו' נהג בה טובת עין ונתנה לזרעו כו', אלא פלפולא בעלמא להבין דבר מתוך דבר. רש"י. וזהו גמרא היה ביד משה. ועיין רש"י דף מ"ז ע"ב ד"ה שלא שימש ת"ח זה לימוד גמרא ודו"ק.

וידבר משה כו' בניו הנותרים, שגם עליהם היה קצף. פירוש לזה אמר ואכלוה מצות אצל המזבח ולא בהיכל (תו"כ), אף שק"ק נאכלים בהיכל וכמו שאמרו בזבחים ס"ג, רק משום שהארון אמרו מי שארון קולטו למיתה ובמזבח אמרו מי שמזבח קולטו לחיים, כי הארון משכן הכבוד בעצמו ומי יעלה בהר ד' וצריך לזה הזדככות גמורה, לא כן המזבח מורה על קשור האומה בכלל אחד אל אחד ביחוסם אצל השי"ת המאחד לבביהם לכן מזין ומחבב ומזיח. ולזה אמר, כיון שהקצף גדול לכן אכלוה מצות אצל המזבח ולא פתח אהמ"ע כמו מלואים כי הקצף גדול ורק המזבח יקלטן לחיים וכמו שאמרו המזבח קולט ודו"ק. ועיין זבחים ס' וכי אצל המזבח אכלוהו.

ושם בתו"כ אצל המזבח ולא בהיכל אין לי אלא מנחה כו'. וצ"ע דבזבחים דף ס"ג אמר דאוכלין בהיכל. ואולי כאן דאוננים היו ורק דהותרו בקדשי שעה לא היו מותרין רק במזבח, שבו היו מקריבין וקדשי קדשים הוא על שעיר נחשון ועגל בן בקר של אהרן ודו"ק.

ואכלוה מצות כו'. לפי שהיא מנחת צבור והיא מנחת מצות שעה כו', שלדורות אין בצבור מנחה נאכלת והו"א דדינה כמו מנחה הנאכלת בצבור וזה שתי הלחם דאיקרי מנחה (מנחות מ"ו) דנאכלין חמץ, כן הכא הו"א דרק הקטרה מצה, אבל שיריה נאכלין חמץ קמל"ן.

תו"כ. היא ואותה והיא כו', לאיל המלואים ולחמו. הנה איל המלואים היה קדשי קדשים. יעוין זבחים ק"א. אבל נראה דדריש מואכלתם אותה במקום קדוש לרבות לשכות הפתוחות לקודש יעו"ש, ועל זה כתיב אותו למעט איל המלואים ולחמו שלא היו רשאים לאכול בלשכות, רק פתח אהמ"ע, מקום הראוי לשחיטת קדשים וכמו דמסיק זבחים דף נ"ו בקדשי שעה וברור.

ואת חזה התנופה ואת שוק התרומה כו'. שוק התרומה וחזה התנופה כו'. הנה דרך הכתוב לאמור לא זו אף זו כמבואר בכורות בתוספות דף מ"א ד"ה הג' גרב כו', לכן אמר שבמלואים היה שוק מונף עם החלבים והחזה היה מונף לבדו והשוק הי' נקטר לגבוה והחזה נאכלת לכן אמר, כי חזה והשוק ג"כ תאכלו והשוק וגם החזה יניפו עם החלבים ולא כמו במלואים. ויתכן דאמרו בפרק גה"נ, דגיד הנשה של עולה מעלהו למזבח וחולצו משום הקריבהו נא לפחתך, שגנאי הוא להביא ירך מפורעת למזבח. וכפי הנראה להניף לפני ד' גנאי להניף ירך מפורעת ג"כ אין ליטול טרם תנופה וכן לאכילה שהשוק מפורע מגיד הנשה כתב בסוף משום שמחוסר עדיין תיקון לאכול. ודו"ק.

במקום טהור. אלא זו טהרה שאינה ממין טומאה לטהר מטומאת מצורע לומר שיהיו נאכלים בירושלים. פירוש אע"ג דכל עיירות המוקפות חומה מצורע משתלח מהם, זה דוקא מעשה דבדד ישב שלא ישבו שאר טמאים עמו אבל אין זה מפני הטומאה. אמנם בירושלים אם נכנס שם מצורע לוקה משום לא יטמאו את מחניהם מפני טומאתו כמו שכתב רמב"ם בהל' באמ"ק פ"ג ה"ח יעו"ש. וכן כתוב והבאתם שמה ואכלתם לפני ד' כו' את שלמיכם, הרי דנאכל לפני ד' וזה רק בירושלים ואכמ"ל.

והנה שורף. בתו"כ. ר' נחמיה אומר מפני אנינות נשרף לכך נאמר כאלה. ומפרש הגמרא בזבחים, דמשה טעה וסבר שאין חילוק בין קדשי שעה לקדשי דורות והוא נצטוה בקדשי שעה לאכול באנינותן וכמו דדריש לעיל כי כן צויתי באנינות יאכלוה ועיין היטב

בסוגיא. ולהקל הטעות מאדון הנביאים מבחר האנושי אמינא דמשה לא שמע מהקב"ה שיאכלו באנינות והראיה דלא קאמר זה הדבר אשר צוה ד' כדרך המקרא בכ"מ, וע"כ דלא שמע כלל מאתו שיאכלו באנינות, רק משה קאמר להם, שזה הדבר אשר דבר ד' בקרובי אקדש כו' הרי היה הגזירה קודם וכמאמרם במכילתא דמלואים פסקא כ"א מסיני נטלו להם שראו משה ואהרן כו', א"ל הקב"ה נראה מי קובר את מי כו', ועיין ק"א שם, א"כ כשצוה הקב"ה שיאכלוה הרי ע"כ לפום מה דגלוי לשמו יתברך שימותו ויהיו אוננין ואפ"ה יאכלוה. וע"ז השיב אהרן לא כן אחי אם שמעת בקדשי שעה, היינו שצוה הקב"ה לאכול וע"כ דאף באנינות, אולם בקדשי דורות שאמר שהשעיר יאכל אינו להתיר באנינות, רק הוא הלכה לדורות, שלדורות השעיר תאכל, אבל השתא באנינות אסורים באכילה, ומנא יליף מקו"ח דמעשר. וזה שאמר וישמע משה ויטב בעיניו ע"ד אם חכם בני כו', דמדת קו"ח היה משה הראשון שדן קו"ח בעצמו מה ישראל כו' אני שהדבור מצוי כש"כ שיש לי לפרוש מאשתי (ועיין הקדמת בית מאיר וכוון בזה לדעת ר"ת בספר הישר). ודו"ק היטב.

שם בתו"כ. א"ר יהודה חנניה בן יהודה היה דורש כל ימיו קשה הקפדה שגרמה למשה לטעות אחר מיתתו הריני כמשיב על דבריו ומי גרם לו שהקפיד אלא שטעה. הנה לכאורה תמוה דברי חנניה הלא קרא כתיב והנה שורף ויקצוף משה והיה הקצף לפי שנשרף. אך כאשר תעיין תליא באשלי רברבי, דזהו דפליגי בפסחים פ"ב אם נטמא הבשר טעון עבור צורה תנא דבי ר"א, עיי"ש. ואם טעון עבור צורה על מה שרפוהו מיד משום דהוראת שעה היה, ופירשו תוס' דלא נאמרה עדיין דינא דעיבור צורה (עיין מהרש"א), א"כ שפיר אתי פירושא דקראי דרש דרש משה והנה שורף, וזה בודאי לא כוונו להלכה דכפי האמת היה צריך עיבור צורה, ומשום זה שמהרו לעשות בלא משה לשורפו מיד שלא כהלכה קצף משה, ומפני זה טעה וסבר שהיה צריך להם לאכול. עיין תוספות פ"ב ע"א ד"ה בשלמא נטמא כו' דהא ע"כ כו' וע"ב ד"ה ר"י ב"ב ודו"ק. אבל ר' יהודה סבר דטומאה לא בעי עיבור צורה וא"כ הקצף מחמת הטעות שסבר שהיה להם לאכול ביום. ואפשר לומר דבהא פליגי, דחנניה סבר מפני אנינות נשרפה וא"כ הוה פסול בבעלים ובעי עיבור צורה וע"כ דהוראת שעה היה לפי שלא נאמר להם דינא דעיבור צורה, וא"כ שפיר קצף, לא כן ר' יהודה לטעמיה דסבר מפני טומאה נשרפה, וא"כ הוה פסול בגופו ואינו טעון עיבור צורה והקצף היה מפני הטעיות. ואף כי לפי שפרשו תוספות סוגיא דתמן לא שייך למ"ד מפני אנינות נשרפה הוראת שעה עיי"ש, אולם אינו מוכרח פירושם שם למעיין (ועיין קדושין נ"ב יודא קצף). ולכך בתלמודן

פסחים ס"ז מביא מקרא דמטות ויקצוף משה על פקודי החיל כו' ולא מהך דהכא. ועיין רש"י עה"ת שם ודו"ק בכ"ז.

ודע דשיטת רבינו נסים גאון דשעירה ע"ז של יחיד נשרפת והראב"ד בפרק א' ממעה"ק תמה מנין לו זה איפוא כתיב בתורה. ופשוט דיצא לו, דחזינא דעגל בן בקר של אהרן שבא על ע"ז נשרף כמפורש בקראי ומזה למד לכל יחיד, שגם העגל היה חיצון ולא סבר כפרש"י דהוראת שעה היה. ועיין ויקרא פרק ו' פסקא י' ת"ל חטאת הקהל בנין אב לכל חטאות הקהל שישרפו כו' מה זה מיוחד שדמו נכנס לפנים כו' הרי מבואר דלא כר"נ גאון ודו"ק.

הן לא הובא את דמה אל הקודש פנימה כו', דאינו חטאת הבא על עו"ג שדמו על הפרוכת והוא נשרף ומדוע לא אכלתם כו'. כי חשש שמא טעו וסברו כי הוא בא לכפר עון העגל וכמו שאמרו בתו"כ לכן אינו נאכל, והשיב אהרן איך חושב אתה אותנו למוטעים כאלה הן היום הקריבו את חטאתם ואת עולתם ובעו"ג הלא העולה קודם לחטאת בהקרבה ורק הסבה של ותקרנה אותי כאלה כו'. ויתכן כי אמרו כהנים אוכלים ובעלים מתכפרים ואכלו אותם אשר כופר בהם (פרק תמיד נשחט), לכן אמר כיון שמתו בניו ומיתת צדיקים מכפרת, נעשה התועליות אשר היה מאכילתו, ולכן כ"ג מקריב אונן ואינו אוכל. ודו"ק היטב.

וידבר ד' כו' לאמר אליהם. בתו"כ לאלעזר ואתמר, דהואיל דיני קרבנות פסולים נאמרו בפרשה זו דטמאים כמבואר בכורות ט"ז ובתו"כ חמש חטאות המתות ותמורת פסוהמ"ק, לכן אמר לכהנים ודו"ק.

אך את זה לא תאכלו ממעלי הגרה וממפריסי הפרסה. בתו"כ גרסא אחרת בגמרא בכורות דף ט"ז הגירסא מנין לתמורת פסוהמ"ק שמתה ת"ל ממעלי הגרה כו' מנין לחמש חטאות מתות כו' ת"ל ממפריסי הפרסה כו'. הביאור דממעלי הגרה הלא סימן טומאה שלו שאינו מפריס פרסה והוא בחוץ ויליף מזה תמורת פסוהמ"ק שמומו ניכר, דעל מום שבסתר אינו נפדה, ובאידך קרא דממפריסי הפרסה, שסימן טומאה שלו שאינו מעלה גרה והוא סימן טומאה שבסתר, מרבה לחמש חטאות שמתו בעליהן או נמצאו לאחר כפרה או ולד תמורה שאינו ניכר. וז"ב.

דע דתנאי דפ"ק דבכורות ר"א ור"י דסברי דגמל בן פרה טמא, רק אם סימן אחד דומה לאמו והוא אפילו בשערו וכיו"ב טהור, מפני שאז חזינין שאינו אצלו רק מקריי לא בטבעית, יעו"ש היטב בתוספות. ולפ"ז יתכן מה דבשפן אמר ופרסה לא יפריס בעתיד, שמדבר על הזכר הנולד מן הנקבה טהורה, והוא פרסה לא יפריס, פירוש שאם דומה

לגמרי לשפן שרואין אנו אצלו קליטת פרסותיו הוא ענין השתנות טבעיי לא מקרה, שהמקרה לא יתמיד, ויאות לומר עליו בעתיד לא יפריס, אבל אם מקצת דומה לאמו הטהורה, א"כ קליטת פרסותיו הוא ענין מקרי ואינו טמא, ובארנבת שהיא נקבה, יעוין ראב"ע, אמר, שאף אם תלד מין שגם פרסותיו סדוקות, וזה טהור הבא מן הטמא ג"כ טמא אעפ"י שהוא מפריס פרסה, מ"מ כיון שנולד ממין שפרסה לא הפריסה בעבר טמא. כן יתכן ודו"ק.

מבשרם לא תאכלו ובנבלתם לא תגעו. פירוש כמו שנקרא עסק משלח יד, כן נקרא בשם מגע, ופירוש שלסחור אסור בנבלתם. ודוקא מחיים, שאינם עומדים לאכילה מותר כמבואר בירושלמי הביאוה תוספות ב"ק דף פ"ב ע"ב ד"ה לא יגדל אדם יעו"ש. ועיין תו"כ.

ובנבלתם לא תגעו. דרשו מכאן דחייב אדם לטהר עצמו ברגל. ויתכן להיות הא דהאמינו ע"ה ברגל על טהרות, משום דהלכה כחכמים דאמרי איזהו ע"ה כל שאינו מניח תפילין (ברכות מ"ו) וברגל דאין שום אדם מניח תפילין [דגם חוהמ"ע לאו זמן תפילין] אין כאן סימן מי הוא חבר, לכן האמינו וטהרו מגע ע"ה ברגל וכמו בכלי חרס דנאמנין יעו"ש סוף חגיגה.

ובנבלתם לא תגעו כו' ברגל. יעוין בר"מ דאינו לוקה ע"ז. וכוונתו דאין זה לאו גמור רק כמו ניתן לחכמים בזמן שצריך טהרה. וראיה מהא דאשכחן בתוספתא דמע"ק והביאה ר"מ פ"ו מהל' יו"ט דשורפין הפרה ברגל בחוהמ"ע, והא מטמאי כל העוסקים בפרה מתחלה ועד סוף, ואי משום טהרת ישראל, הלא טעונין הזיה ג' וז' ימים ורובם יכול הטהרה להיות בהם אחר הרגל ואיך מותרין להטמאות, ע"כ דניתן זה לחכמים ואינו רק רמז ואסמכתא הך דבנבלתם לא תגעו. אמנם בתוספתא דשבועות פ"ק אמר ר' נתן דרק על טומאת גויות חייבין על טומאת מקדש וקדשיו, אבל השורף הפרה כו' שהן טומאות קדושות אין חייב על טומאת מו"ק, לכן אפשר דלית בהו אזהרה דבנבלתם לא תגעו, רק כטמאי נבלות דחייבין בהו על טומאות מו"ק ודו"ק.

בתו"כ. כל הנוגע בהם יטמא להביא את בה"ט שלא תהיה שחיטה מטהרתה כו'. ויפלא לכאורה, דהא הך קרא דריש התו"כ על אבר מן החי כמבואר באורך פרשה ד', ואיך שייך כאן הך דאין שחיטה מטהרתה. ואולי דאין מקרא יוצא מידי פשוטו ופשטיה דקרא לכל בהמה אשר היא מפרסת פרסה כו' מיירי בנבלת בהמה טמאה, וקרא וכל הולך על כפיו מיירי בחיה טמאה, וקרא דוכי ימות מן הבהמה אשר היא לכם לאכלה מיירי בנבלת בהמה טהורה וכמו שפרשו הפשטנים. ואל זה כוון ר' יונתן בחולין דף ע' למדנו נבלת

בהמה טהורה שמטמאה ונבלת בהט"מ שמטמאה, ונבלת חיה טמאה שמטמאה כו', שמפרש כפירוש הפשטנים. [ורש"י פירש באופן אחר].

אך האמת יורה דרכו עפ"י מה דאמרו חולין ע"ג, מיתה עושה ניפול [באבר המדולדל] והוי כאבר מן החי ומטמא משום אמה"ח, ושחיטה אינה עושה ניפול ואין בו רק מצות פירוש בלבד. ולכן בבהמה טמאה הוי שחיטה דילה כמיתה ועושה ניפול דכיון דאינה מטהרה מידי נבלה תו האבר המדולדל מטמא משום אבר מן החי דהוי כניפול מחיים וקמ"ל כל הנוגע בהם יטמא, היינו באבר המדולדל לאחר שחיטת הטמאה וברור.

שם בתו"כ פ"ז פס' ו' כל הנוגע בהם יכול בכולם ת"ל מהם. צ"ע מאי רומיא, לקמן מיירי באבר מן השרץ ואברים אין להם שיעור כמפורש נדה דף מ"ג ע"ב. ואפשר דיתורא דמהם דריש, דכתיב וכל כ"ח אשר יפול מהם. אך לפי דברי התוס' חגיגה דף י"א ד"ה הא כיצד עיי"ש היטב לא א"ש ודו"ק.

השורץ על הארץ וכו'. בתו"כ פרק ו' פסקא ו' אינו אלא השורץ יטמא עכבר שחציו בשר וחציו אדמה, שאינו שורץ לא יטמא, ודין הוא טמא חולדה וטמא עכבר מה חולדה כמשמעו אף עכבר כמשמעו כו'. פירוש דאם הוה ממעטינין מחמת שאינו פרה ורבה הוי מטהרין אותו לגמרי ואם הוי מקשינין לחולדה הוי מטמאינין אותו לגמרי אף אם נגע באדמה שלו, לכן כתיב בשרץ, והוא כמו דדרשינן בכ"ד בשרץ עצמו יש טהור ויש טמא, בבשר טמא ואדמה שלו טהור. ומסולק קושיית התוספות שהביא הק"א ודו"ק.

שם. הטמאים מלמד שמצטרפין זה עם זה כו' דם בבשר כו' בין במין אחד בין משני מינים. הנה במסכת מעילה דף י"ד קאמר כאן בכולו כאן במקצתו, ופרש"י דאם פרשו משרצים שלמים אז מצטרפי, אבל אם פירשו ממקצתן אינו מטמא בצירוף יעו"ש. ולדעתי למדו זה מהכתוב, אלה הטמאים לכם בכל השרץ היינו שהשרץ שלם, שיהא כולו אז מצטרף אף משני מינים ולכן כללן בטומאה חדא ודו"ק.

אשר יאכל. בתו"כ פרק ט' יכול כל אוכל ת"ל אשר יאכל פרט לאוכל סרוח. עיין ק"א דפירש על המחשבה, וזה לשיטת הראב"ד אבל להרמב"ם כל אוכל סרוח אינו מקבל טומאה אף אם היה ראוי מעיקרא קודם שנסרח לאדם והיה מאוכלי אדם ג"כ אינו מקבל טומאה. וצ"ע להראב"ד הך דמשני הגמרא פסחים דף י"ח ורב אשי אמר לעולם בטלו במעיה לגמרי משום דהו"ל משקה סרוח, דהא מעיקרא היתה ראויה לשתיית אדם ואמאי אינה מטמאה בשר. וצ"ל לראב"ד דלטמא אחרים ודאי אם נפסלו מאכילת אדם או משתיית אדם תו אינה מטמאה אחרים וזה מוזר ודו"ק.

יהיו לכם. בתו"כ יהיו לכם כל שהוא לצרכיכם לרבות ידות הכלים, מכאן אמרו האבן היוצאת מן התנור. מה מדוקדק לפ"ז לשון הפסוק טמאים הם וטמאים יהיו לכם, שלא מצאנו בכל הפרשה, רק שקץ הוא לכם. טמאים המה לכם, אבל כפילות המאמר לא מצאנו, ולפ"ז מדויק, דכבר פירשו תוס' דאינו שייך שהיד יטמא בכלי חרס, דלא עדיפא מגבו דכלי חרס, רק כשטומאה בתוך התנור נטמא גם היד, ואם נגעו אוכלין ביד הם טמאים, וכן פסק רמב"ם עיין משנה למלך, נמצא דלא תוכל הטומאה להתחיל מן היד, רק הטומאה תבוא מהכלי חרס אל היד, וזה שאמר טמאים הם, פירוש שהשרץ טמאתן קודם, ומזה טמאים יהיו לכם, היינו גם היד שהוא לצרכיכם אבל שתתחיל הטומאה מן היד בלתי אפשר. ולכן לעיל פרק ז' יליף לידות הכלים, היינו כלים של שטף וכמו דכתיב יטמא עד הערב. ולכך מהני היד שאם נגע היד מקבל טומאה כיון דמטמאין מגבן, ולכך דריש כל הנוגע בהם שאפילו אם נגעו ביד ג"כ טמאים. ועיין משל"מ ריש פרק י"ז בזה. ודו"ק.

שם בתו"כ פרשה ט'. ריהג"א ונוגע בנבלתם יטמא במגע הם מטמאים כו' מטמא במשא כו' א"ד שיטמא במשא. פירוש, ולפ"ז כי גמרינן מקו"ח דמטמא במשא הוי אמרינן דיו מה התם אינו מטמא רק בכזית, כן הכא אינו מטמא רק בכזית וא"ש דכתיב לעיל כל הנוגע בהם במותם יטמא, היינו דהתם מיירי בכעדשה וכמו דדריש לעיל בהם מהם ולכך אינו מטמא רק במגע, אבל הכא סד"א דבמשא ג"כ מטמא, היינו בכזית קמ"ל, ולכך כתיב בנבלתם, היינו כמו גבי חיה דכזית אינו מטמא במשא רק במגע ור' עקיבא דריש ונוגע למילי אוחרי, והא דאינו מטמא שרץ במשא יליף מאשר היא לקמן פרשה י' פסקא ג' עיי"ש דזה קאי לרע"ק ודו"ק.

ונוגע בנבלתם יטמא. בתו"כ ר"ע אומר לרבות כלי עצם כו', א"כ למה נאמר עזים פרט לעופות. הנה בתוספתא והובא בר"ש כלים פי"ג חיבר להן חוט או משיחה מן דבר הגדל בארץ טמא כו' הרי דמדמה להעושה כלים מן הים דתנן פי"ז דחיבר להן חוט טמא ויעוין היטב בתוספתא ב"מ פ"ז. וטעמא דכל מה שבים וגדל במים אינו טמא. ולכן עופות דנבראו מן המים, יעוין חולין ריש פ"ב, אין בנבראים מן המים טומאה בכלים, וכי חיבר עליהם חוט או משיחה מן הגדל בארץ תו מקבל טומאה. ויעוין בתוספתא דנראה דכוונתו, דבכלים של גלל או אבנים ואדמה אם חיבר להן דבר המקבל טומאה הטמא בטומאתו והטהור בטהרתו, היינו כלי הגלל או של אבן טהור. ודוקא הבאים ממים וכמו דמפרש ר"י שם שע"י עילה טמא. ומפני זה מסולק קושיית תוספות בב"ק

נ"ד אמאי לא ממעט דבר שאין במינו קרב למזבח יעו"ש, ולפ"ז לענין טומאה תלוי במה שהוא בברייתו מן המים ודו"ק.

על כל זרע זרוע. בתרגום יונתן באורחא די יזדרע כו'. כוון אל דברי הגמרא בהעור והרוטב כדרך שמוציאין ב"א לזריעה חטה בקליפתה כו', דאיתרבי שומר לטומאה קלה יעו"ש ודו"ק.

תו"כ פרשתא י' פסקא ד'. לכם להביא בהמה טמאה שמטמאה במשא. פליאה הא קרא כתיבא בהו לעיל לכל הבהמה ושוסעת שסע כו' וכל הולך על כפיו כו' והנושא את נבלתם יכבס בגדיו כו', הרי מפורש. שמטמאת במשא. אך התו"כ דריש לה לעיל על אבר מן החי, אבר מן המת, אבל על בשר נבילה שהיא מטמאת במשא צריך לרבות. אך לפ"ז מאי קאמר השרץ יוכיח כו' ואין שחיטתו מטהרתו ואין מטמא במשא, נימא מה לשרץ שכן אבר מן החי, אבר מן המת שלו ג"כ אינו מטמא במשא, תאמר לבהמה שאברים מן החי ומן המת שלו הם מטמאים במשא, לכן אף בשרה מטמאה במשא. וצ"ע כעת.

והאוכל מנבלתה יכבס בגדיו. אכילת נבלות הלא היא באיסור, ומי שעובר אינו שואל דין טומאה, והיה צ"ל ואם יאכל וכמו שאמר ואם שכב ישכב איש אותה כו', ועל כרחך דמיירי באוכל בהיתר שהוא חולה שיש בו סכנה או שאחזתו בולמוס דמאכילין אותו נבילות, ולזה אמר שלא תאמר, שמה שגזרה התורה טומאה על הנבלה היא גדר וזהירות שלא יבוא לאוכלה לכן מטמאה במגעה, אבל מי שאוכל בהיתר תו ליכא גם טומאה על הנגיעה והוא טהור, לכן אמר והאוכל אף בהיתר ג"כ יכבס בגדיו בשביל שהוא נוגע, וממילא מוכח דבכזית מטמאה ודו"ק.

שקץ הוא לא יאכל. בתו"כ פרק י"ב ת"ל לא תאכלום. הא כיצד באכילה הם אסורין. בהנאה מותרין. בגמרא דילן קאמר דכתיב לכם, ופרש"י שקץ יהיו לכם, וז"א, דזה כתיבא בשרץ המים ולא בשרץ הארץ דבהו כתיבא קרא דלא יאכל, וע"כ דדריש קרא דזה לכם הטמא בשרץ השורץ על הארץ. אולם לעיל דריש דאינו מכשיר את הזרעים. אך איכא קראי טובא דלכם גבי שרץ הארץ, ומהם הך דאלה הטמאים לכם דלא מידרש. ועיין חולין פרק העור והרוטב (חולין דף קי"ח), ותמן דריש הך קרא לכם גבי תנור וכירים יותץ לידות האוכלים והתו"כ לעיל פרק י' פסקא י' דרש לידות הכלים. אולם גם לכם דאלה הטמאים לכם בכל השרץ דריש בתו"כ פרק ז' לידות הכלים עיי"ש ותרי קראי למה לי ועוד דלא מייתר חד לכם, וע"כ כגירסת הק"א פ"ז דמגיה ת"ל בהם עיי"ש ודו"ק.

ולפ"ז ניחא דהך דמרבה מלכם דגבי תנור וכירים יותץ ידות הכלים קאי לר"י בן נורי דפליג על ר"ע לעיל פ"ז הכתוב אומר במטמא ואת אומר במיטמא, אבל לר' עקיבא דמפיק להו מקרא דכל הנוגע בהם, ע"כ לכם דגבי תנור וכירים יותץ מיירי בידות אוכלין וא"ש, אבל הך לכם דוכי ימות מן הבהמה אשר היא לכם דריש תו"כ לבהמה טמאה שמטמא במשא. אולם בזה איכא חלוקים הרבה בין דרשות תו"כ לדרשות הגמרא ודו"ק. ולעיל כתבתי דרך אחר בפירוש התו"כ עיי"ש.

ולא תטמאו בהם ונטמאתם בם. בתו"כ יכול אף דמם וחלבם כיו"ב ת"ל בם אתה מטמא וא"א מטמא בדמם וחלבם. יתכן דהתו"כ מפרש, דקאי על הנבראים מעיפושי הפירות וכפירושו שאז לוקה עליהן ואפילו פירשו לאחר מיתתן מן הפרי מספקא בגמרא אי לוקה, יעוין שיטת רמב"ם, לכן אמר דאם דמם וחלבם פירש מהם אז מותרים הדם וחלב כאילו היו תוך הפרי ודו"ק. ויתכן לדרוש בהם ולא בתערובתן כמו גבי בע"מ ביומא ובזבחים ע"ז וקמ"ל דלא חשבי ברי' ובטלי בתערובות כמוש"פ הפלתי, משום דאינן אסורים עד שיפרשו ולא הוו ברי' ודו"ק היטב.

להבדיל בין הטמא ובין הטהור ובין החיה הנאכלת ובין החיה אשר לא תאכל. בתו"כ, הובא ברש"י, בין טמאה לך לטהורה לך בין נשחט חציו של קנה לרובו של קנה, בין שנולד בה סימני טרפה כשרה לנולד בה סימני טרפה פסולה. הנה בשילהי נזיר דריש ספק נגעים טהור מנא לן כו' דאמר קרא לטהרו או לטמאו פתח הכתוב בטהרה תחילה ללמדך שספק נגעים טהור, ולעולם יש לך בספק לטהר שאופן הטהרה מצוי ביותר שאף ספק טהור, לכן פתח בו הכתוב תחילה, ולכן ניחא גם כאן שהבהמה בחזקת שלא נשחטה עומדת וספק אם נשחטה או לא, אוקי בחזקת שלא נשחטה, ולכן כתיב הטמא קודם שרוב צדדין טמאים, ובין החיה הנאכלת קאי על טרפה ונשחטה בחזקת היתר עומדת, ואף ספק דרוסה דאתייליד רעותא מחיים שיטת רבנן קדמאי דמדרבנן חוששין לא מן התורה לכן כתיב הנאכלת ברישא שרוב צדדים הם נאכלים ודו"ק.

הפטרה. ודוד מכרכר בכל עוז. עוז זו תורה שנאמר ד' עוז לעמו יתן כו'. עוז זו תפילין שנאמר נשבע ד' בימינו ובזרוע עוזו וזה דוד היה מלך שנכנס ויוצא וס"ת עמו וכן היה מניח תפילין והיה מכרכר לפני ד' וכמו שאמרו ריש פרק א"ע קא בדח טובא א"ל בכל עצב יהי מותר א"ל אנא תפילין מנחנא ודוד היה מוכתר בתפילין ובדח טובא לפני ד' וזה בכל עוז, בכל דבר הנקרא עוז.

ככל הדברים האלה וככל החזיון הזה דבר כו' אל דוד. פירוש, שכמו שהבטיחו על בניו שאם בהעותו יוכיחנו בשבט ובנגעים וחסדו לא יסיר מאתו כן דבר אל דוד בעצמו

שיוכיחנו ויצטרע וכמו שהיה כשהרג אורי' החתי נפרע ארבעתים ומגופי' אתפרעו דששה חדשים נצטרע כדאמרו ביומא דף כ"ב יעו"ש. ורמז לדוד עצמו שלא פירש אלא בבניו כן נראה באור הלשון הזה אשר לא נמצא בתנ"ך דוגמתו.

תזריע

אשה כי תזריע וילדה זכר. איש מזריע תחלה כו'. ובמד"ר לעולם הנקיבה מן האיש כו'. יעו"ש. בזה נראה ביאור הגמרא קדושין פ"ק אמר רב חסדא האי דעדיפנא מחבראי דנסיבנא בשתסר כו', דביאורו דרב נחמן קרי לרב חסדא חברין בפרק אין צדין, ובנתיה דרב נחמן בחשן קדירה בכשפים ואמרו הני גברי כו' בפרק השולח, ובנתיה דרב חסדא אמר עליהן ריש פרק מי שמת לדידי בנתיה עדיפי מברא יעו"ש, ורבא אמר ברתא דר"ח קם לי בגוה מר לא קים לי בגויה ועוד, לכן אמר הא דעדיפנא מחבראי בברתי דעדיפי טובא משום דנסיבנא בשתסר, לכן הוא יותר לשם שמים כי נפסק ממנו חום התאוה ודו"ק.

תו"כ. אין לי אלא הבא מידי טומאה חמורה כיולדת הבא מידי טומאה קלה טמא מת ובועל נדה וכל המטמא את האדם מנין ת"ל לא ימותו בטמאם כו' אשר בתוכם לרבות כולם. פירושו עמוק, דזב ומצורע משתלח חוץ לשני מחנות [מצורע לג'] וטמא מת ובועל נדה אינם משתלחים רק ממחנה שכינה כמפורש בפסחים וברמב"ם, וטבול יום מן התורה אינו משתלח ממחנה לויה ודבר תורה אפילו עשה אין בו (יבמות דף ז'), וזה פירושו אע"ג דאל המקדש לא תבוא כתיב בטבול יום דאינו משתלח ממחנה לויה, אבל בכ"ז הרי בא מטומאת יולדת דמשתלחת חוץ לשני מחנות דהוה חמור בעוד לא טבלה, ולכך טבו"י שלו אסור במחנה שכינה, אבל הבא מטומאה קלה טמא מת וב"נ, שגם בטומאתן אינן משתלחין חוץ למחנה לויה מנין שגם הם מוזהרין להשתלח חוץ ממחנה שכינה אפילו טבו"י כתיב ולא ימותו כו' את משכני אשר בתוכם, פירוש מה שהוא בתוכם, שהמה מותרין בטומאתן להיות סביבות המשכן דהוא מחנה לויה. וזה נכון. ומזה התו"כ נראה, דאין אזהרה רק על טבו"י לא על מחוסרי כפורים [וכן משמע פשטיות המקרא], דאל"כ לימא ולא יטמאו קאי על מחוכ"פ ודו"ק.

וביום השמיני ימול בשר ערלתו. הנה אמר קרא בן שמונת ימים ימול וידענא דיהא בן שמונה ימים היינו שיגיע יום השמיני. וכמו כן דרש בפרק ר"א דמילה. וכן דריש במגילה וספרה לה שבעת ימים שיגיע יום השביעי, אבל כי עברו על הבן שמונה ימים הרי הוא בתשיעי כשר מילתו אפילו בלילה, דהרי הוא כבר בן שמונת ימים, לכן אמר כאן דביום

השמיני ימול הוא הפסק ענין, שאינו מדבר מהזמן העבר על הילד, רק שמצד עצמו נימול ביום ולא בלילה, לכן ה"ה ב"ט יהיה ביום ולא בלילה ודו"ק.

פסיקתא. תן חלק לשבעה גם לשמונה אמר הקב"ה אם תתן חלק לשבעת ימי נדה אז יהיה לך בן הנימול לשמונה פירוש, דצריך להוסיף חלק לשבעת ימי הנדה זה עונה הסמוכה לוסתה שאסור בתשמיש ואז יהיה לו בן זכר כדאמרו פ"ב דשבועות להבדיל ולהורות בין הטמא לטהור וסמיך לה אשה כי תזריע וילדה זכר. יעוין שם היטב דף י"ח ע"ב ודו"ק.

בתו"כ פרק א' אמר תלמיד אחד לפני ר"ע כו'. אילו אמר וטמאה ז' ימים ביום השמיני ימול הו"א ז' וח' הרי ט"ו יום ת"ל וביום. פירושו דהגמ' קאמר בשבת וטמאה שבעת ימים ביום השמיני ימול כל שאמו טמאה לידה נימול לשמיני פרט ליוצא דופן, שנימול לא', ופריך הרי דורות ראשונים יוכיחו, ומשני ניתנה תורה נתחדשה הלכה, א"כ הו"א דכך אמרה רחמנא וטמאה שבעת ימים, ומשום שטמאה טומאת לידה לכן אינם נחשבים לשמונה ימי מילה ולכך צריך שמונה ימים אחרים, ודרשינין הכי כל שאמו טמאה לידה נימול לט"ו כל שאין אמו טמאה נימול לח' וכדורות ראשונים, לכך קמ"ל וביום היינו שמיני למספר ז' ימי טומאה, לכן אמר לו רע"ק צללת כו' והלא כבר נאמר ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר לדורותיכם, אע"ג דלדורות תהיה טמאה לידה שבעת ימים הרי, לדורות נימול לשמונה מיום הוולדו. ופשוט.

שם. תשב להביא המקשה בתוך שמונים של נקיבה, שכל דמים שהיא רואה טהורה כו'. הנה לפ"ז מה מדויק לשון הכתובים, דגבי זכר כתיבא בדמי טהרה וגבי נקיבה כתיבא על דמי טהרה. אולם לפ"ז דרשו לעיל תשב להביא המקשה בתוך י"א יום שהיא טהורה כיון דהוי מחמת ולד א"כ כוונתו דדמי קישוי טהורים כדם טוהר שבאים אח"כ מן הולד, אבל כאן דרשו למקשה בתוך שמונים [דכן יכול להיות דוקא בנקבה אם לא בתאומים], שדמי טוהר שלה המה קודמים וכוונתו שתשב על דמי טהרה הקודמים מן הולד שילדה מקודם, לכן כתיב על דמי טהרה. ובגמרא דרשא דתו"כ בשם ר"ל.

בכל קדש לא תגע לרבות התרומה. ויעוין מכות י"ד ובזבחים ל"ג דריש לקיש סבר דטמא שנגע בקודש לוקה מדאפקיה רחמנא בלשון נגיעה. וצריך טעם אמאי לא אמרינין גם גבי תרומה דטמא הנוגע לוקה מדאפקי' רחמנא בלשון נגיעה. ואולי כיון דמרבוי' נפ"ל לא אמר כן. אמנם הענין מושכל, דהנגיעה היא רק כסיג אל האכילה והאכילה בקדשים בכרת, לכן עשתה התורה סיג לדבריה דגם על הנגיעה לוקה וכמו קריבה בעריות וכיו"ב. ולכן בקדשים שאם נטמא הגוף ואחר זה אוכל בשר חייב כרת, לכן עשתה התורה סיג

שלא יבוא לאכול, שילקה הנוגע באוכלי קדש, אבל בתרומה טמאה אם אכל כהן טמא פטור ממיתה ביד"ש, דכתיב ומתו בו כי יחללוהו פרט לזו שמחוללת ועומדת, וא"כ כי יאכל טמא תרומה טהורה הלא יטמאנה באכילה ולא משכחת טמא שאכל תרומה במיתה רק בפירות שלא הוכשרו או בתחב לו חבירו בבית בליעתו וכיו"ב באופן רחוק (עיין תוספות תולין דף ק"א בזה ואכמ"ל) לא שייך לעשות סיג ע"ז שיהא הנוגע בתרומה לוקה שמא יבוא לאוכלה ודו"ק.

תו"כ מה מקדש שיש בו נטילת נשמה כו', שיש בו נטילת נשמה. פירוש בעוד לא טבלה, אע"ג דלגמרי לא דמי כשיטת רמב"ם דטבו"י שאכל קדש פטור מכרת ודו"ק.

ובמלאת ימי טהרה לבן או לבת כו'. רמז בזה שכל שלא עברו שלשים יום באדם ה"ז בחזקת נופל, לכן אמר במלאת ימי טהרה שאז אינו בספק נופל הרי הוא בן ובת, אבל בשעת הלידה אינו רק זכר ונקבה שעדיין ספק נופל ונופל אינו בן כמו ששנינו פ"ב דנזיר יעו"ש.

ובן יונה או תור לחטאת. יולדת עשירה מביאה חטאת עוף לפי שקרבנה כדר"ש שבשעה שיולדת ומצטערת נשבעת שלא תזקק לבעלה [ובמדרש היא רפרפה כו'], לכן מביאה יונה לחטאת שאינה מנחת בן זוגה ואינה נזקקת אלא לבן זוגה. והעולה הוא, כפי הנראה, אחרי שהיתה אסורה לבוא אל הקדש כל ימי טהרתה וכעת באה אל הקדש ובתודה לשמו יתברך על אשר שבה לאיתנה לא יראה פניו ריקם והוא כעין קרבן ראיה. ומצאתי רמז ע"ז באזהרות ר"ש בן גבירול אות ס"ה וטהרת הטומאה בקרבן הנראה וקרבן חטאה, וקרא להעולה קרבן הנראה וכמוש"כ ודו"ק.

זאת תורת היולדת לזכר או לנקבה. ואם לא תמצא ידה די שה ולקחה וכו'. לפלא דבכ"מ דכתיב זאת תורת כתיב בסוף ענין וכאן כתיב אח"כ ואם לא תמצא ידה די שה, והלא דבר הוא. ונראה דר' יהודה סובר דבעל מביא קרבן עשיר על אשתו, ועיין בנדרים ל"ז דאפילו חללה שבת ע"ש, הא קרבן יולדת שהוא גרם לה ודאי דאיהו חייב לכו"ע להביא עליה מצד הסברא ומביא קרבן עשיר אע"פ שהיא עניה, ושם בנדרים קאמר דזאת תורת מרבה בין גדול ובין קטן, וביולדת דקטנה לא מצי ילדה מרבה בין פקחית בין שוטה שכן אדם מביא קרבן עשיר על אשתו, עיי"ש דף ל"ה ע"ב כל הסוגיא, וא"כ לא מצי למכתב קודם ואם לא תמצא ידה די שה ואח"כ זאת תורת דא"כ הא אף אם אינה מוצאת ידה שהיא עניה, ובשוטה הבעל הוא המביא ולדידיה אזהר רחמנא, וכיון דאיהו עשיר מביא עליה קרבן עשיר, ואיך יכתוב זאת תורת להורות דבשוטה ג"כ הדין כך, לכן אקדמיה

קרא להורות דבשוטה דהמביא הוא הבעל אינו תלוי בה. ועיין ר"ן שם ד"ה שכן. וזה נכון עפ"י דרכי הגמרא למעיין.

ולפי שיטת התו"כ נראה, דכאן דריש דאין הקינין מתפרשין אלא בלקיחה או בעשיית כהן. ועיין נזיר כ"ו בתוס' ודריש בתו"כ לקמן פס' קצ"ד דביולדת כתיב ולקחה כו' אחד לעולה ואחד לחטאת, ובזבה כתיב ועשה הכהן את האחד לחטאת כו', היינו או בלקיחה או בעשייה, ועיין יומא מ"א, וא"כ כיון דתורת היולדת מרבה אפילו כשהיא שוטה ושוטה לאו בר הפרשה הויא ואינן מתפרשין בלקיחתה רק בעשייתו של כהן, אבל בזב כתיב ועשה הכהן דאפילו בקטן מתפרשין בעשייתו של כהן, לכן אקדמיה קרא דזאת תורת היולדת קודם ואם לא תמצא ידה כו', משום דבשוטה אין בלקיחתה כלום, ועיין בכ"ז.

שוב ראיתי, שמה שכתבתי דביולדת כו"ע מודו דמביא קרבן עליה, מפורש הוא בספרי פ' נשא והביא את קרבנה עליה כל קרבן שעליה דברי ר' יהודה וחכ"א קרבן שמכשירה לו כגון זבה ויולדת הר"ז מביאה משלו ואין מקיץ מכתובתה וקרבן שאין מכשירה לו כו' הר"ז מביאה משלה ומקיץ מכתובתה יעו"ש. וצ"ע למה אמר בנדרים וכדברי ר"י, כיון דביולדת אף רבנן מודו, ואולי משום דר"י נקיט דמביא קרבן עשיר, ובדברי ר"י נזכר זה בהדיא. ומש"ה סמכיה דוקא בעשיר להורות דאף אם לא תמצא ידה מביא קרבן עשיר וכמוש"כ בס"ד. והרמב"ם פסק כר"י דאיהו גריס שר' יהודה דייק ממדרש כתובתה דחייב בכל קרבנותיה והלכה ככל הנהו דדרשי מדרש כתובה בפרק המקבל יעו"ש. ובספרי זוטא שמביא הר"ש הוא כרבנן ואין כמ"ל. ודו"ק בכ"ז. ולר' מאיר מרמז דחסר עד זאת תורת כו' סמך וצדיק להורות דיש מקשה ק"נ יום ואינה זבה כמספר סמך וצדיק. עיין נדה דף ל"ח.

לזכר או לנקבה. להביא את המפלת סנדל או שליא או שפיר מרוקם. תו"כ. פירוש, דאם כתב זכר או נקבה משמע מיניה למעט טומטום ואנדרוגינוס, וכן אפשר דשם הכללי נקט, וה"ה אם ילדה חמש זכרים, לכן סבר התו"כ לעיל פסקא י"ח נקבה אין לי אלא נקבה מנין לרבות טומטום ואנדרוגינוס ת"ל תלד אפילו אין בו צורת הזכרות או נקבות וזהו כרבנן, דלר"ש מבע"ל לרבות יוצא דופן, וממה דנקיט בשם הפרטי לבן לבת ולא בשם הכללי זכר נקבה דריש לחייב על כל בן, כיון שהוא קוראו בן הרי קוראו על התיחסותו להאם, א"כ כל בן יש לו התיחסות בפני עצמו, וזה כרבנן דלר"ש נפק"ל מדכתיב בן לרבות טומטום ואנדרוגינוס, ולעיל פסקא ד' ת"ל כי תזריע וילדה כל זרע שתלד, היינו דרבנן דרשי תרתי עד שתלד ממקום שהיא מזרעת ואפילו לא ילדה אלא

כעין שהזריעה כמוש"כ תוס' נדה דף י"ח ע"א ד"ה שליא בבית עיי"ש, וזהו דוקא לענין ימי טומאה וימי טהרה דכתיב זכר או נקבה מרבינין אפילו לא ילדה רק כעין שהזריעה, אבל לענין קרבן סד"א כיון דכתיב בן ודאי שליא לא מקרי בן שאין לו התיחסות לאם להיות בנה וקרבן לא מייתא, לכן צריך קרא לרבות אפילו שליא, כתיב גבי קרבן בסיפא זכר נקבה, ואי לאו הך דרשא דאפילו לא ילדה אלא כעין שהזריעה, הוה אמינא דמה דכתיב זכר או נקבה הוא למעט טומטום ואנדרוגינוס מקרבן, דסד"א לרבות מדכתב בן או בת, אבל כיון דלגבי טומאה מוכרח למדרש זכר להורות שיש בו צורת האדם ואפילו שליא, א"כ גם לענין קרבן לא מפלגינין מלענין טומאה וכולא שמעתתא אתיא כרבנן ודו"ק.

ואם לא תמצא ידה די שה. לפלא דכאן מביאה כבש ובכל מקום דכתוב שה גם עז בכלל וכמו דאמר ר"מ במ"ר פ' ויצא יעו"ש. ונראה דלפי מה דפסק רמב"ם פרק י' משגגות דאף אם אינה משגת לכדי נסכין ג"כ מביאה עוף ולפ"ז אמר דאם לא תמצא ידה די שה היינו נסכים ששוה לכל שה בין שה כשבים ושה עזים ולכן לא כתוב די כבש ודו"ק.

והובא אל אהרן הכהן וכו'. ענין הנגעים שנמסרו לאהרן הכהן הוא מסתרי התורה אשר הטומאה והטהרה תלוי בכהן. לכן אמרו בפ"ק דזבחים דשחיטת פרה פסולה בזר, משום דפרה קדשי בה"ב ולא כש"כ הוא כו' אמר רב שישא בריה דר"א מידי דהוי אמראות נגעים דלאו עבודה היא ובעיא כהונה, דהורו לנו ההשתוות דמראות נגעים טעון עץ ארז ואזוב בטהרתו וכן פרה אדומה, והמה שניהם ענין טהרה לטומאה ונמסרו לכהן לא מצד עבודה דשניהם בחוץ. אמנם יש לאמר, דהנה הנגעים היא מחלה המתדבקת עד שאמרו במד"ר ובתלמודין כתובות דלא עיילי למבואיה, ולכן טמא טמא יקרא, וההתעסקות בו הוא ענין מסוכן וצריך לזה השגחה נפלאה פרטיית אשר העוסק ינוצל מזה ויהיה נבדל אשר אליו לא תדבק הנגע, לכן בחרה התורה זה בבני אהרן אשר המה נבדלים משאר ישראל ומושגחים בפרטיות יותר וכמו דכתיב ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים. ועיין פרק ע"פ דף ק"ה בזה וזה יתכן.

בתו"כ פ"א. אי מה ריבים בשלשה אף נגעים בשלשה ת"ל או אל אחד מבניו כו'. מה נאות הוא לפי השיטה דמפרשי בדרב אחא דבר תורה אפילו חד נמי כשר (בריש סנהדרין), דמ"מ סמוך בעינין, ולכן מאהרן לא הוה ידיעינין דאיהו הוה סמוך כדאמר פרק ראוהו ב"ד, אבל הדיוטות סד"א דבעי ג', לכן קמ"ל או אל אחד מבניו הכהנים ודו"ק.

וראה הכהן את הנגע כו' וראהו הכהן. הכפילות מבואר. ועיין תו"כ. ויתכן ע"ד רז"ל שהכוונה שיראה את הנגע אם היא ראויה לטמאנה, הוא שיש בה סימן טומאה שער

לבן, וראהו הכהן הוא שיראה הכהן על האיש אם ראוי לטמאותו, הוא אם חתן נותנין לו כל ז' ימי המשתה וכן ברגל נותנין לו כל ימות הרגל שלא לערבב שמחתו ודרכיה דרכי נועם, ולכן וראהו איך הוא באיכותו אם הוא ראוי לפי הזמן לטמאותו, וזה שאמר וביום הראות יש יום שאי אתה רואה הוא ענין מצד הזמן, לא שאם לפי תכונתו צריך התחברות עם אנשים וכיו"ב אינך רואה בו, רק כשהוא ענין מצד הזמן. בינה זה.

ואם בהרת כו' ושערה בלא מפיק ובפסוק כ' בשחין כתוב ושערה במפיק. ומרמז לנו התורה דשער חלחולי מחלחל כדאמר בפרק העור והרוטב והשער בא מגוף הבשר לכן כאן כתוב ובשר כי יהיה בעורו שחין כו' כתיב ושערה במפיק שער שגדל מהבשר, אבל תמן לא כתב רק עור בשרו, שאין השער בא מן העור (משום זה לא הוי שומר ע"ג שומר יעו"ש) כתוב ושערה בלא מפיק.

תו"כ פ"ב. אמרו לו לא אם אמרת בשיער לבן, שהוא מין טומאה תאמר בשער שחור שאינו מין טומאה אמר להם אף שער שהוא הופך והוא מין טומאה כו'. פירוש, דהא אם קדמה שער לבן לבהרת טהורה, רק אם הבהרת קדמה לשער לבן טמאה, א"כ השחרות שהיתה קודם הולבנה, וכשנולד הנגע השחרות מועיל להטומאה א"כ גם שיער שחור מין טומאה ופשוט.

שם. פ"ב והנה כהה יכול למטה מד' מראות כו'. מדברי רמב"ם פ"א הי"א מוכח דמפרש קרא והנה כהה הנגע פירוש למטה מד' מראות אף אם פשה טהורה, ולא פשה הנגע כו'. פירוש או לא פשה הנגע אף אם עמד בעיניו טהור. וזה דלא כרש"י. ובאמת זה נכון יותר בפשט משיטת רש"י, דלרש"י אמאי כתיב לעיל הנגע עמד בעיניו לא פשה וכאן כתיב כהה הנגע ולא פשה בוא"ו, ולרמב"ם הוא"ו מחלק, אבל דלא כת"כ וצ"ע.

לא יסגירנו כי טמא הוא. בתו"כ שלא יסגירנו כהן. פירוש לפי שהוא טמא לא יסגירנו כהן, כדי שלא יזדקק אליו טהור, אבל מוחלט, מי שהוא מצורע מוחלט יסגירנו, כיון שהמסגיר מוחלט, ת"ל הוא בנראה דברתי, שהנראה אינו צריך הסגר ופשוט.

תו"כ פ"ה. בשר חי החוזר טמא אין שער לבן החוזר טמא ר' יהושע מטמא כו' שער לבן סימן טומאה ומחיה ס"ט מה מחיה חוזרת טמא אף שער לבן יחזור ויטמא א"ל ר"ע אימתי יפה כחו של שער לבן לטמא בזמן ששימש החלט כו', א"ל מה בזמן ששימש החלט אינו מעכב את הפריחה בזמן שלא שימש החלט אינו דין שלא יעכב את הפריחה ועוד שנאמר בשר חי החוזר טמא ואין שער לבן החוזר טמא ע"כ. ועיין ק"א. ולענ"ד נראה דהנה קיי"ל דשער לבן הקודם לבהרת טהור, ואם בהרת קדמה לשער לבן טמא, וא"כ יתכן דכיון דפרחה בכולו שוב בטלה הויות הנגע הראשונה ונמצא דמתייחס עכשיו

הפריחה לבהרת גדולה וחדשה, ולכן שער לבן הקודם הוי קדמה שער לבן לפריחה והוי כמו קדמה הבהרת לשיער וטהור, אולם ר"ע לטעמיה דסבר לעיל דאם היה בהרת כגריס ובו שער לבן ואח"כ נתמעט שוב הבהרת מגריס ונשאר כחצי גריס דטהור וכבר בטלה טומאת הבהרת ושוב נתגדלה הבהרת עד כגריס דהוי שיער לבן ס"ט ואם נימא דשיער לבן מעכב הפריחה א"כ אמאי בקדם שיער לבן לפריחה טהור, וליכא לאמר דכבר בטלה התיחסות הבהרת הראשונה ושוב לגבי הפריחה הוי קדמה ש"ל לבהרת ז"א, דלא עדיף מאם נתמעטה מגריס ובכ"ז אמרינין, דלגבי התיחסות הראשונה הוי קדמה בהרת לשיער לבן ודו"ק. והא דאמר בתוספתא מה למחיה שכן היא מטמאה בבואה בהיותו טהור, אבל שיער לבן אינו מטמא אלא בבא אחר הטומאה, יעו"ש בק"א, יש לה פירכא פשוטה, מחיה בראשי אברים יוכיח שאינו מטמא כל עיקר רק בפריחה מעכבת וחוזרת ומטמאת, וע"כ מוכרח לאמר מה למחיה בראשי אברים שכן מעכבת תאמר לשיער לבן שאינו מעכב הפריחה וא"כ היינו הך דתו"כ. ודו"ק היטב.

שם פרק ו' פסקא ד'. יכול הבא בכולו לבן בתחילה יהא טהור ת"ל הוא, הוא טהור ואין הבא בכולו לבן כו' טהור אלא טמא, ועיין ק"א. וכבר למדנו זה פרק ד' סימן ז'. אולם פירושו עמוק, דהבא מתחלה כולו לבן צריך הסגר, דפורח מן הטהור טמא וכי נתגלו בו בשר חי יותר מכעדשה בבשרו [לא בראשי אברים] הרי הוחלט דזה הוי סימן טומאה וכי נתכסה המחיה אחר כך ובמראה בוהק ג"כ יכול יהא טהור ת"ל הוא, פירוש דכמו הפורח מן הטמא דאם נשאר מראה בוהק מעכבת הפריחה מלטהר כולו, כן הכא שבא מתחילה כולו לבן והפריחה בכולו לא טהרתו, ואח"כ הוחלט במחיה וכי פרחה שנית ורוצה אתה לטהרו מחמת הפריחה גם מראה בוהק מעכב ושוב טמא מחמת הפסיון, דהוי כמו פרחה מקצתו וקאי שפיר אמאי דסמוך מיניה לעיל פסקא ב' ונהפך ללבן אפילו למראה בוהק ודו"ק.

ולפי הדינים המפורשים בתו"כ א"ש ומדויק לשון הכתוב וביום הראות בו בשר חי יטמא, דניחזי דבבא מתחלה כולו לבן או בבהרת קטנה אם נולדה מחיה בראשי אברים אינו טמא, רק במי שהיה טמא ופרחה בכולו ומחמת הפריחה הוא נטהר מן הכהן ע"ז אמרה התורה וביום הראות בו בשר חי יטמא, דאפילו אם נתגלו ראשי אברים בבשר חי טמא, א"כ הו"א דהא מחיה זו אינה סימן טומאה כלל, רק דנין דכמו דאם היתה המחיה בראשי אברים היתה מעכבת הפריחה בכולו, כן דנין השתא, נמצא דבטלה טהרת הפריחה מעיקרא וכמו זב שראה בז' שסותר, קמ"ל וביום הראות בו ב"ח יטמא דוקא מזמן זה ואילך הא מה שהיה מאחר הפרישה עד הראות ב"ח טהור גמור, ומסיים

בשר חי ולא הבוהק, כמו שדרשו בתו"כ, להורות, שאם תאמר דסותרת הפריחה, א"כ גם הבוהק היה סותר כמו שקודם הפריחה היה מעכב. ודוקא מיום זה ולהלן טמא, ולכן הבוהק החוזר אינו טמא ודו"ק.

והתגלח. ג' רבתי לרמז ששלשה לוין נדחים בתגלחתו, שער זקנו, ואף אם הוא כהן דכתיב בו לאוי יתירא ונזיר והוי' ג' לאוין כולם דוחה אותן תגלחתו דמצורע ופשוט.

ואת הנתק לא יגלח. בתו"כ וכי מה יש בו, פירוש, אע"ג דמשכחת שיש ב"ש שחורות רק שהם מן הצד ואינו מבוצר וע"ז אמר לא יגלח, אבל א"כ משכחת לה שהפשיון יהא סימן טהרה, היינו אם יפשה הנתק ויהיו רחוקים מן הקמה ב' שערות ויהיו מבוצרים, ובקרא משמע דפשיון הוי סימן טומאה וכל העיקר שאינו מגלח כדי שיהיה ניכר הפשיון לטומאה ודו"ק.

ואיש כי ימרט ראשו כו' איש צרוע הוא טמא. הענין דמדה במדה לא בטל, ועל קימוץ וצרת עין בא נגעי בתים וכיו"ב, ואם הנגע בראש, בודאי הוא משובש בכח השכל ובדיעות זרות, לכן בא הצרעת בקרחתו מקום המחשבה ומשכן השכל, והנה אם החטא שלו הוא במדות ובכחות הנפש או בפעולות כמו שאמרו על ז' דברים נגעים באים (פ"ג דערכין ט"ז) אז אינו מיוחד החטא מצד כח השכלי המתיחד בו האדם, לא כן אם חטא בכח שכלו שאז הנגע בראשו [ומזה מה שבא על גסות הרוח, שזה הטעה בשכל ומביא לעו"ג כמו שאמר ורם לבבך ושכחת כו', לכן בעוזיה והצרעת זרחה במצחו מקום המחשבה. והבן], הוא חוטא בכח שכלו המיוחד באדם מצד שהוא איש שאינו בשום חי בלתי מדבר, לכן אמר איש צרוע הוא טמא כו' ודו"ק.

מצורע

ביום טהרתו והובא אל הכהן. בתו"כ פרשא א' אם משפטרתיו בעמידתו וכו'. הנה לפ"ז הילפותא הוא מזב וא"כ אינו מטמא בביאה ואינו משתלח חוץ למחנה ג', וא"כ המה נעשים כימי ספר, ושוב נמצאת מרבה והולך, רק למאן דמטמאין במו"מ בימי חלוטו איכא נפ"מ. ודו"ק.

שם בתו"כ. מן הצרוע להביא את שפרחה בכולו שטעון צפרים. פירושו דמן הצרוע מיותר דסגי למכתב והנה נרפא נגע הצרעת דחזינן דנרפא, לכן דריש דקאי על הפך כולו לבן, דקיי"ל דאם מן הטהור טמא ואם מן הטמא טהור, לכן דייק מן הצרוע שידעינן שהיה מקודם צרוע, ולכן עכשיו טהור, אבל אם אינו צרוע הוא אדרבא סימן טומאה.

ופשוט. ובירושלמי פליגי אם פרחה בכולו מתוך הסגר צריך צפרים ומייתי ברייתא דא עיי"ש במגילה פ"ק.
מד"ר. ולקח למטהר שתי צפרים כו'. אמר ר' אחא מאדם יהא שלא יביאו חליים עליו כו'. עיין בת"כ. ונראה דדריש מדכתיב למטהר ולא כתיב לנטהר שהוא נפעל וכמו דכתיב והובא אל הכהן, לכן ע"כ כוונתו שהוא מפעיל בעצמו הטהרה היינו התפעל שמסבת תשובתו להשי"ת הוסר מאתו הנגע. ופשוט.
תו"כ פרשה א' פסקא י"א. טהורות ולא טמאות טהורות ולא טרפות. הא דממעט תרווייהו מחד קרא משום דסתם ספרא ר' יהודא, ואיהו סבר פ"ק דטהרות [עיין לקמן פ' אחרי פ' י"ב] דבעוף טרפה אין שחיטתו מטהרתו מידי טומאתו, היינו טומאת בית הבליעה ולכך שפיר ממעט דהמה טמאות בשחיטתן אבל גמרא דילן בחולין אזלא אליבא דהלכתא דשחיטת טרפה מטהר מטומאתה רק דדרשינין טהורות לפיך, וע"כ לא דריש רק אם מייתר קראי ופשוט. והק"א נדחק בחנם.
וישב מחוץ לאהלו שבעת ימים ולא אהלה, שמצורעת מותר בתשמיש (כריתות ח'). יתכן עפ"י דברי רבינו פרק כ"ה מהלכות אישות, דאעפ"י שאמרו דמוכה שחין כופין אותו לגרש אעפ"י שהיא רוצה מפני שממיקתו, בכ"ז אם היא מוכת שחין והיא רוצה אין כופין אותו, דאליה אינה קשה התשמיש, לכן גזרה התורה שיהא אסור המצורע בתשמיש, שרע הוא לו, ובפרט בעת שהתחיל להתרפאות, ולא המצורעת, שלה אינו קשה התשמיש. ומפני זה אמרו גבי אונס ששותה בעציצו אפילו היא מוכת שחין כו'. ודו"ק.
יומא דף כ"ב התם נמי לא איפרעו מגופיה. לפלא דבנים לא חשיב לגופיה, ויעוין בפר"ח, דנראה דהיה תירוץ בגמ' דחשוב בנו כגופו, ויעוין גיטין מ"ה דאין פודין שבוין יותר מכדי דמיהן, גם בתו לא חשוב כגופו, יעוין תוס' שם וזה חדא שיטה. אמנם נראה, דהקושיא דכיון דעבירה היה בתאות המשגל היה צ"ל העונש בזה וכמו על מה שהסיר את מפיבושת מלהיות לאדון לציבא נטלו המלוכה מבניו על עשרת השבטים, וזה עונש מדה במדה והוי כמאן דאיפרעו מגופיה יעוין רש"י [ויעוין תוס' ישנים שנתקשו בזה], אבל במה שנענש בבניו זה לא שייך לזה, ומשני דנצטרע ששה חדשים ומצורע אסור בתשמיש והוי פירעון בזה, בזה העון גופיה, וכמ"ד דבימי חלוטו אסור בתשמיש. ודו"ק.
את ראשו ואת זקנו. בתו"כ (לפי גירסת רא"מ והובא בק"א) ויש חומר בזקן מן הראש, שהזקן אסור בכל אדם והראש אינו אסור בכל אדם. ועיין פירושו. ולפ"ז מוכרח כפסק רבינו משה בחיבורו, שעבדים מצוים על השחתת זקן, דאל"ה א"כ גם הזקן אינו אסור

בכל אדם, שהעבד יש לו זקן ואינו מצוה על השחתתו, וע"כ דישנו בבל תשחית. ודו"ק. ובמושכל ג"כ לפמש"כ רבינו בחיבורו שכך היה דרכן של עובדי ע"ז להתגודד ולהקיף פאת ראשם ולהשחית זקנם וצונו המקום ע"ז. וכונתו אינו כפי זה שהביא הט"ז, דהטעם דאין לילך בחוקיהם, רק כוונתו כמו שאמרו מצבה אהובה כו' ושנואה לבנים, כן זה מפני שהיה זה מחוקי העמים לע"ז, גזרה החכמה העליונה בחק לאסור זה לעמו ישראל, א"כ בכל הנוגע לע"ז צותה התורה לעבד כמו לישראל, ונשים מפני שדרך נשים היה שלא לגלח [והאשה המגלחת כמו האיש לוקה משום לא תלבש כ"ג. רמב"ם]. ולכך א"ש מה שהכפילה התורה זה לכהנים בפ' אמור, כי המנהג הזה היה יותר לכהני הבמות ולקדושיהם, כאשר נמצא אצל נביאי הבעל ויתגודדו כו', לכן כתב לאו דהשחתת זקן ושריטה. וכו', לכפול איסורן אצל כהנים ודו"ק. ואכמ"ל.

וכבשה אחת כו'. בתו"כ פסקא ט' אחת מלמד שמביא אחת על נגעים הרבה. הנה בתוספתא דכריתות פ"א מצורע שנתנגע וחזר ונתנגע כו' וחכמים אומרים קרבן אחד על הכל עד שיביא אשמו כו', ר"ש אומר קרבן אחד על הכל עד שיביא חטאתו, ועיי"ש, דהך פלוגתא דפליגי אם חטאת או אשם או צפרים קבעי למצורע להביא קרבן עני או עשיר, אינהו נמי פליגי לענין אם מביא קרבן אחד על הכל, ודלא כמו שכתב הכס"מ [כי נשמט מכ"ת הך תוספתא], וא"כ תנא דתו"כ דלקמן פרשתא ד' פסקא י"ג סבר דחטאת קבעה כר' שמעון (עיין ק"א שמה), ה"ה גם להביא קרבן אחר תלוי בחטאת, נמצא דאעפ"י שנתנגע משהביא אשמו, מביא לכל צרעת קרבן חטאת אחד, ולכך דריש וכבשה אחת [הוא חטאת], אחת על נגעים הרבה, אבל הרמב"ם פוסק, דאשם קובע לעשירות, וה"ה דאם נתנגע משהביא אשמו מביא שני חטאות לכל צרעת קרבן בפ"ע. ודו"ק.

ומיהו יש לישב הדרשה לכו"ע, דאם נתנגע משהביא אשמו, הלא צריך להביא קרבן אחר על הנגע השני, וצריך להביא שני קרבנות חטאות ועולות לכל נגע קרבן בפ"ע, מ"מ מביא קרבן אחד ואוכל בקדשים והשאר עליו חובה, דוגמה דלידה ולידה וכיו"ב, וא"כ שפיר כתיב בחטאת וכבשה אחת, שבחטאת אחד אוכל בקדשים והשאר עליו חובה, דכ"ז דלא מייתי חטאת אסור לאכול בקדשים וכדלקמן פסקא י"ג פי"ג. וכן פסק רמב"ם ודו"ק.

דע דשיטת רמב"ם נראה דמנחות של כבשים מותר לערב לכתחילה כיון דבלילתן שוה, לא כן מנחות פר וכבש יעוי"ש. ולפ"ז יתכן דבמצורע, דכל חטאת ואשם אינו טעון נסכים רק מצורע, הואיל ומנגעי איכפר לי' יעו"ש אם כל כוונת התורה שיהיו המנחות והנסכים מהכבשים נילושין ונבללין בביסא כאחד בכלי אחד,שלא יהיה נקרא שם חטאת ואשם

לבד, רק בצירוף עולתו, לכן כיילא רחמנא כולהו כחדא שלשה עשרונים בלולה בשמן וגבי נזיר העולה ושלמים הוי איל וכבש, לכן כתב מנחתו ונסכו דאיל וכבש אין בלילתן שוה וגבי שבת כתבה רחמנא במוסף לשני הכבשים שני עשרונים כו' משום דכיון דשניהם כבשים מותר לעשותם כאחד שלא ירבה במלאכות ולא יהא כל אחד נילוש ונקטר בפני עצמו ודו"ק בזה.

את האיש המטהר כו' לפני ד'. הדבר נפלא, דבכל פרשת טהרת המצורע לא כתיב איש, רק בפסוק זה. ובתו"כ דריש זה. ובפשוטו יש לומר, דהנה דבר זה חידוש הוא דביאה במקצת שמיה ביאה או לענין מלקות כמבואר בזבחים דף ל"ב ל"ג ע"ש, והכא קא מעייל ידיו לשער נקנור, והוה אמינא דלא מיירי רק בקטן המטהר דלאו בר מצוה הוא, ועל הכנסתו למקדש ליכא איסורא משום מכניס דבר טמא, דזה ודאי בעי שיכנוס רובו או כולו, אבל בהבאתו במקצת ליכא איסורא, ועוד דמכניס קטן אימעוט בריש ערכין [וכמוש"ב בחידושי בשם הגר"א] מכרת, לכן קמ"ל קרא דהעמיד האיש המטהר, היינו גדול דבר מצוות, ואם נכנס במקצת איכא כרת או מלקות, בכ"ז לטהר מצרעתו התירה רחמנא. ונכון בס"ד.

ויתכן עוד לאמר, דמצורע בימי ספורו אסור בתשמיש וישב חוץ לאהלו כו' ומצורעת מותרת בתשמיש (ריש פ"ב דכריתות) וא"כ כיון שביום השביעי גילח וטהור אחר הרחיצה א"כ תו מותר בתשמיש, רק שצריך לעמוד למתן בהונות בעזרה לביאה במקצת, א"כ אם יהיה עם אשתו בלילה כאורח ארעא, הלא יהיה טבול יום לקריו ויאסר להכניס בהונותיו לעזרה, לכן כתב רחמנא האיש המטהר, שיהא באותו מצב ומעמד מה שהיה עד עכשיו בשביל שהוא איש לא אשה, כי אשה מותרת בתשמיש בימי ספורה, וזה כמו דאמרו זבחים ל"ב, שאם ראה קרי בלילה אינו נכנס למתן בהונות למחר ודו"ק.

ושחט את הכבש במקום אשר ישחטו את העולה כו' כי כחטאת האשם הוא כו' לכהן קדש קדשים הוא. פשטו של הקרא, דהואיל והוא כולו לכהן וכמו קדש קדשים, לכן צריך להשחט על ירך המזבח צפונה, שמהמזבח זכו עבדיו המה הכהנים, אשר המה שומרי משמרת המזבח, ולפ"ז גם כבשי עצרת שהם כולם לכהן מקום שחיטתן בצפון. והוא מפורש במקרא. וכמעט קרוב לזה דרשו חז"ל בתו"כ צו פרשה ג' על קרא במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת ק"ק היא יעו"ש, שזה הטעם לפי שהיא ק"ק וכולה לכהן תשחט על ירך המזבח. ועיין פרק איזהו מקומן (זבחים דף נ"ה) ודו"ק.

ובתו"כ. יכול שהוא ניתן למעלה כחטאת ת"ל וכו' הכונה לפי שלא כתוב זריקת דם כאן, רק בצו, דכתיב במקום אשר ישחטו את האשם ואת דמו יזרוק, משום דזריקת דמו כעולה

למטה מחוט הסקרא, אבל כאן דכתיב במקום אשר ישחט את החטאת ואת העולה, לא כתוב זריקת דמו, שאין זריקת דמו שוה לחטאת, שנותן למטה מחוט הסקרא. זה כונת התו"כ לפי גירסא הישנה ודו"ק.

במקום אשר ישחט כו', במקום הקדש. נראה דהשמיענו, דלא נאמר כיון דתיכף לסמיכה שחיטה וכל רוח צפוני כשר לשחיטה דבעי צפון, ואף בין האולם למזבח, וכן מקום דריסת רגלי ישראל, וביאה במקצת לא שמה ביאה ומצורע הוא מחוסר כפורים, לכן הוי אמינא דמוכרח לשחוט האשם סמוך לפתח העזרה, שמכניס המצורע ידיו לעזרה ושם שוחטין אותו, כדי שיהי' תיכף לסמיכה שחיטה וכמו שכתוב בהלכות מחוסרי כפרה ברמב"ם פרק ד', לכן אמר קרא שמותר לשוחטו במקום הקדש היינו בין האולם ולמזבח שמקודש שאין בע"מ נכנס לשם והנכנס לוקה משום דאו סמיכת אשם מצורע לאו דאורייתא, או תיכף לסמיכה שחיטה לאו דאורייתא וכמו שאמרו בר"פ כל הפסולים. ודו"ק היטב.

בתו"כ. הוא פרט לששחטו שלא לשמו. פירוש דאימתי אתקוש אשם לחטאת דוקא כשהוא בהויתו, שנעשה לשמו ונשאר בהויתו, אבל אם נעשה שלא לשמו אינו דומה לחטאת, דחטאת פסולה שלא לשמה ואשם כשר שלא לשמו ודלא כר' אליעזר, דמקיש אשם לחטאת לפסול שלא לשמו ולמותר אשם דסבר דמתה ודו"ק. ועיין תוס' מנחות דף ד'.

שם פסקא ג'. ולקח יכול בכלי ת"ל ולקח הכהן ונתן מה נתינה בעצמו של כהן אף לקיחה בעצמו של כהן. פירוש דהכהן שני פעמים כתיב ולקח ונתן הכהן על תנוך, דהכהן השני דונתן הוא מיותר, דהוה ליה למכתב כמו דכתיב בעני בפ' כ"ה, וע"כ להורות, דמה נתינה בעצמו של כהן, אף לקיחה בעצמו של כהן, אבל בחטאת כתיב הכהן חד. ומסולק תמיהת התוס' בזבחים דף מ"ז ע"ב. וכאשר תעיין תמצא דרשות רבות על השנוים בין קרבן עשיר לעני, כמו על מקום דם האשם עיי"ש ודו"ק.

ולקח הכהן מלוג וכו' על כף הכהן השמאלית מצוה שיצוק לתוך כף של חבירו, וכתוב מן השמן אשר על כפו להורות דאם נתן לתוך כפו יצא. תו"כ. הענין, דהימין מכונה על החכמה והתורה אשר בהגבר המושכלות אצל האדם והשמאל הוא על כחות האנושיות, הטבעיי והמתאוה, וההכרח, לזה אמרו לישר מסילה להדבוק בדרכי השם, יצר זה התאוה, והתינוק זה הטבעיי ואשה זה ההכרח, וכמו שאמרו אדם מביא חיטים חיטים כוסס כו' מאירה עינו כו', שמאל דוחה וימין מקרבת, שיקרב זה מצד הצורך בזה אל דרכי החכמה והתורה, לא מצד השמאל של האדם, שדבוק בזה בקשר בלתי מתפרד.

והנה ביום הכפורים נגדר כח התאוה וההכרחי, כי יעמוד האדם כמלאך נפרד מעניני החומר אכילה שתיה כו' תשמיש, אז מצאנו ששמאלו של אדם מכפרת וזהו שאמרו שמאל שהותר מכללו ביוהכ"פ לאפוקי יוהכ"פ דהוכשרו בשמאל (מנחות כ"ה), ולכן שטן לית ליה רשות לאשטוני, כי כח השמאל, היינו כח התאוה אז בטל לגמרי, והנה הכהן כל השנה, אף דהוא אינו פרוש מאשה ומההכרח, כדרך כהני הקופים, אבל מוגדר הוא באכילתו, אוכל תרומה בטהרה וקדשים במקום קדש, באשה מוגדר הוא מזונה, גרושה כו' וכשהוא טמא אסור לעבוד עבודה, ולכן שמאלו עלול להיות כלי שרת לקבל את השמן של מצורע, וזה שאמר ויצוק על כף הכהן השמאלית, שכף השמאל יהי' בכיהונו. ודו"ק היטב.

בתו"כ וכפר על המטהר מטומאתו ולא מזובו. מה שפירש הק"א לא נהירה, דאיך כתב זה אצל עשיר שקרבנותיו בהמות, וקרבן זב הוא עופות, ופשיטא דלא סגי בחד קרבן והו"ל למיכתב גבי עני דקרבנותיו עופות. וע"כ נראה יותר כפי מה דאיתא לקמן פרשת זבים פרק ט' מזובה ולא מנגעה ועיין נדה ל"ז, והכא נמי הפירוש כן אע"ג שהוא עדיין זב מביא קרבן מצורע, ולא אמרינן דצריך להמתין עד שיספור ז' נקיים של זיבה. ובזה ניחא דכתביה רחמנא גבי חטאת להורות, דבאשם ליכא לאשכוחי, דכשהוא זב הרי לא הותרה ביאה במקצת של בהונות, משום דהוא זב, וע"כ באופן דנעשה זב אחר הבאת אשם קמ"ל, דאע"ג דבעי למיספר ז' מ"מ מצי מייתי חטאתו ודו"ק.

אולם דע, דלפ"ז, דכל הדרשה הוא אם נעשה זב אחר שהביא אשמו, קשה טובא לדידן דקיי"ל דאשם קובע, וה"ה אם נתנגע אחר שהביא אשמו צריך להביא קרבן אחר, דמחשב לצרעת בפ"ע, א"כ נראה פשוט, דגם מביא קרבן חטאתו אעפ"י שהוא עדיין מצורע, אכן אנן קיי"ל במוע"ק דמצורע אינו משלח קרבנותיו, וא"ש, דאם הוי מצורע אינו משלח קרבנותיו, אולם זה אינו רק לר"ש, אבל לר"י גם מצורע משלח קרבנותיו עיי"ש דף ט"ו ע"ב. אולם למ"ד דחטאת קובע, וכן סובר התו"כ לקמן, וא"כ נתנגע קודם שהביא חטאתו, לא צריך רק קרבן חדא, וא"כ הוי כצרעת חדא, ופשיטא דאם מייתי חטאתו, הוי מחוסר זמן, כיון דמיחשב לנגע אחד. ועיין מש"כ בחידושי למסכת נזיר בדברי רמב"ם, שכתב ואם הביאה בתוך מלאות על ולדות ראשונים לא יצאת. עיי"ש ודו"ק.

ומה דפשיטא לי', שאם היה מצורע עני וזב צריך שתי קרבנות, היינו אפילו לאכול בקדשים, אע"ג דלידה ולידה מביאה קרבן אחד ואוכלת בקדשים, מ"מ לידה וזיבה צריכה להביא שתי קרבנות, דכ"ז דלא מייתי ב' קרבנות הוי מחוסר כפורים ואסורה לאכול בקדשים. [שוב ראיתי מש"כ בזה בתוס' הרא"ש הובא בשיטה מקובצת לפרק גט

פשוט, יעו"ש להיפך מדברינו]. וכן מפורש בתוספתא פ"ק דכריתות, זה לשונה, האשה שיש עליה לידה ולידה, זיבה וזיבה מביאה קרבן אחד [פירוש ומותרת לאכול בקדשים והשאר עליה חובה], לידה וזיבה מביאה שתי קרבנות [פירוש דאסורה לאכול קדשים עד שתביא שתי קרבנות על לידה בפ"ע ועל זיבה בפ"ע]. לידה ספק ולידה ודאי, זיבה ספק וזיבה ודאי מביאה קרבן על ודאי שבהן יצאת [פירוש דלא עדיפא מאלו היו שניהם ודאין דמייתי חד קרבן ומותרת לאכול בקדשים]. לידה ודאי ולידה ספק, זיבה ודאי וזיבה ספק מביאה קרבן אחד ואומרת אם היא ודאי הוא עליה, אם לא הוא על ודאי שבהן דברי ריו"ח בן נורי כו' [פירוש דכשמביאה קרבנות צריכה להביא על לידה האחרונה, וטעמו כדמסיק הגמרא משום פשיעותא, פירוש שאם תלד עוד פעם שוב לא תביא קרבן ותאכל בקדשים מידי דהיתה אוכלת, אע"ג דלא הביאה על לידות שניות ושלישית, לכן צריכה להביא על אחרונה, ואם תלד עוד הפעם, הלא תדע, שעל אחרונה צריכה להביא ותביא גם על לידה זו שהיא האחרונה, ולכן אם הלידה ודאית היא האחרונה, שפיר מביאה על הודאית, ושוב הספיקות הראשונים לא עדיפא מאם היו ודאין וסגי חד כפרה לכולן לאכול בקדשים, אבל אם הספיקות הן בסוף, הלא אם תביא על הספק, שהיא האחרונה, שמא לא ילדה ואין זה קרבן כלל, וא"כ אינה טהורה מן הראשונים. שהרי לא הביאה קרבן לכפר, לכן מביאה ומתנה אם האחרון הוא כך שילדה הוא עליה, ואם לא ילדה, הוא על הודאי. ודו"ק]. ונמצא דזה אינו סותר להברייתא בגמ', וטעמו דת"ק בגמ', הוא דצריכה להביא על האחרונה וכי הוי ספק באחרונה צריכה להביא שתי קרבנות, וטעמו או משום דסבר דלחטאות מדמינין וכל כמה דלא מייתא על האחרונה אינה טהורה לאכול בקדשים וכדאמר רנב"י, או משום דחיישינן לפשיעותא, דא"כ שוב כשתלד בספק לא תביא עוד דתחשוב שעל הספק אינה צריכה כפרה, ומשו"ה צריכה להביא שתי קרבנות, וברי ב"נ ע"כ לפי התוספתא סגי בחד קרבן רק בתנאי. וכן יש לפרש סוגית הגמרא. והא דקאמר על הודאי, היינו כשמביאה על הודאין בפני עצמן. או משמע, דבגמרא פירוש אחר בדבריו והוא, דסובר דצריכה להביא שתי קרבנות חד על הודאין וצריכה לאמר שהוא על האחרונה, וזהו דקאמר על הודאי היינו מעובדא דמיירי בי' שיש ודאין ויש ספיקות, ויש כ"פ בתוספתא דעת אחרת מהברייתות שהובאו בגמרא. עכ"פ נתבאר דעל לידה ודאית וזיבה ודאית אסורה לאכול בקדשים עד שתביא שתי קרבנות ודו"ק.

ולפ"ז צ"ע דברי הרמב"ם שכתב פ"א מהלכות מחוסרי כפרה היו עליה חמשה לידות ודאות וחמשה לידות ספק, או חמשה לידות ודאות וחמשה זיבות ספק מביאה שתי

קרבנות כו', דמה רבותא היא זו כיון דעל לידה ודאית וזיבה ודאית מביא שתי קרבנות ג"כ ואינו אוכל בקדשים עד שיביא שניהן, וכפי הנראה דכן הוי גריס בגמרא. וצ"ע.

אולם לפ"ז תמוה לי מאוד דברי הגמרא כריתות דף ט' על מתניתין דהמפלת בתוך מלאת, זה לשונה, מנלן דתני תנא קמיה דר"ש זאת תורת היולדת לזכר ולנקבה מלמד שמביאה קרבן אחד על ולדות הרבה, יכול על הלידה ועל הזיבה אינה מביאה אלא קרבן אחד ת"ל זאת, ופריך אלא מעתה אכלה דם וילדה ה"נ דאינה מביאה אלא קרבן אחד אימא הכי יכול על הלידה שלפני מלאת ועל הלידה שלאחר מלאת, וכפי הנראה, דהגמרא מפרש לה על חיובא דקרבן, ופריך א"כ באכלה חלב נמי סד"א דמפטר בחד קרבן, אבל אמאי לא מפרשא דהכי קאמר מלמד שמביאה קרבן אחד על ולדות הרבה, פירוש אפילו ילדה אחר מלאת, בכ"ז לטהר לאכול בקדשים סגי בחד קרבן, יכול על הלידה ועל הזיבה תסגי בקרבן אחד לטהר ולאכול בקדשים קמ"ל זאת, דאם היא זבה אסורה לאכול בקדשים עד שתביא שתי קרבנות וזה היה נכון מאד, ולמה ליה להגמרא לפרש על חיוב הקרבן ופריך א"כ אכלה חלב, הלא אם נפרש על טהרתו לאכול בקדשים א"ש. שוב עיינתי בתו"כ פ' תזריע פרק ג' שם כתוב תורת היולדת כו' האשה שילדה ולדות הרבה כו' בתוך שמונים כו' ואח"כ סמוך לה זאת תורת היולדת האשה שיש עליה כו' מביאה קרבן אחד ואוכלת בזבחים כו' אמר רשב"ג כו' יכול אף ללידה ולזיבה תביא קרבן אחד ת"ל זאת. הנה פשטות התו"כ יורה כמו שפירש, דאדסמיך ליה קאי, דאמר קודם דאם ילדה חמשה לידות ודאות מביאה קרבן אחד ואוכלת בזבחים כו'. וצע"ג. ודחוק לאמר דהגמרא סוברת דללידה ולזיבה סגי בחד קרבן ליטהר ולאכול בקדשים, והא דקאמר דללידה ולזיבה מביאה שתי קרבנות (בתוספתא), פירוש דחיישינן לפשיעותא מדרבנן, דשמא תסבור דעל לידה אינה צריכה להביא, ואם תלד עוד הפעם לא תצריך להביא קרבן, אולם כ"ז דחוק וצ"ע. אח"ז נדפס השמ"ק, ראיתי שהקדמונים הרגישו בזה יעו"ש.

בסוטה אמר דאין חטאת שבא על חטא טעון נסכים, רק של מצורע הואיל ומנגעו איכפר ליה, וקרבן כי מביאו לאישתרוי' בקדשים, וכמו זב וזבה שמטומאתם מביאין קרבן, ולזה לכפר מחטאו די בשילוח ומלטמא בביאה בצפרים ותגלחת ראשונה, לכן כתיב למטהר מן הצרעת הוא מחטאו ומלטמא בביאה, שמיוחד בצרעת, שמתכפר ומתטהר כאחד וכי הוא בימי ספורו הוי טמא כזב וכמו"ב, לכן מביא נסכים לחטאתו, לכן כתב לכפר על המטהר מטומאתו, שאינו כדין חטאת לחטא, רק חטאת לטומאתו, לכן מביא נסכים וזה בעשיר אבל בעני קרבנו עוף ולא שייך נסכים לכן כתב למטהר לבדו.

ואחר ישחט את העולה. יתכן דהורה דשחיטת קדשים מצוה בבעלים וכמו דפרש"י פסחים ז'. לכן כ"ז שלא נזרק עליו דם החטאת הוי מחוסר כפורים ואסור לכנוס במחנה שכינה, אבל כיון שנתכפר מהחטאת הוי כטהור ומצוה שהמטהר מטומאתו ישחט העולה.

והעלה הכהן את העולה כו'. לא זכר הקטרת אימורי חטאת ואשם כאן. ומשום זה מפרש התו"כ הך העולה לאו ע"ש פרטי מקרבן עולה, רק על האשים הנקטרים מן האברים, הן אימורים, החלב ושתי הכליות, וכמו דמצאנו בדה"י בפסח דיאשי' וישחטו הפסח כו' ויסירו העולה כו' למפלגות ד' וכן כאן כיון בזה העולה והמנחה, ומפני זה כלל האימורים עם העולה ללמד, שאעפ"י שהעולה או האשם לא נשחט לשמו ואין על האשם שם אשם ג"כ קרב הוא ומנחתו ונסכיו כמפורש במנחות דף צ"ו. ולכן אמר בתו"כ והעלה הכהן את העולה ואת המנחה אעפ"י ששחטה שלא לשמה, לכן כלל כולן בשם כללי העולה להקטיר האברים וגם החלבים וכל האימורים, שכולן עולין במזבח (לבד חטאת דפסולה שלא לשמו), להורות דגם הכשרים שלא לשמה יעלו הן ומנחותיהן במזבח וכן נסכי יין כדין מנחה. ודו"ק. ואם דל הוא ואין ידו משגת. פירוש דל נקרא ע"ש חסר, כמו חסר בשר דלות ורקות, או חסר רעים ואוהבים, ובכפילות הוא אבר מדולדל כמו מירוק יקרק שנפרד לגמרי מחיבורו. וכל הקרבנות צריכות דעת לבד ממחוסרי כפרה, שאינן צריכין דעת כדי להאכיל אותן בקדשים, וחטאת מעכבו מלאכול בקדשים. לכן בקרבן עולה ויורד צריך שיהא מדעת, לכן אם יפריש אחר צריך שיהא מדעתו, שיתרצה לזה ואימור לא ניחא ליה בכפרה דחבריה, שאינו רוצה להנות משל אחרים, אבל במצורע שאין צריך דעתו, ויכול להביא אחר עליו קרבנו, לכן כתוב ואם דל הוא, נפרד מחביריו ואין לו אח ורע שיחוש על שהוא מעוכב כפרה, ולא תשיג ידו, שאין לו במה להביא, לכן כו', אבל על מדירו אם הוא עשיר לא חס רחמנא. יעוי' ערכין י"ז. ודו"ק היטב. ולכן בפ' עולה ויורד לא כתוב ואם דל הוא.

ולקח כבש אשם מה ת"ל אחד זו שאל ר"ע את ר' נחמיה וכו' תו"כ. ועיין מגילה כ"ו שאל ר"ע את ר' נחוני' על כבש אחד, אם נאמר כבש למה נאמר אחד, ופירושו דקאי על הך דהכא, ואם כי השיב לו שם תשובה אחרת, אפשר ששניהם השיב לו, וכן ביומא תמצא דלא דריש הגמ' במקום שלוקח שנים, ומפרש אח"כ כמו לעיל גבי מצורע עשיר, רק במקום שאינו לוקח רק אחד דריש ליה. ועיין נוב"י מהד"ת סימן קל"ט בחלק או"ח שפלפל בזה עם הגאון ר"י פיק ז"ל. ולענ"ד כמוש"כ.

ושתי תורים או שני בני יונה אשר תשיג ידו. פירוש שלא תימא שתורים מהודר רק שניהן שקולין, לכן אשר תשיג ידו. ועיין סוף כריתות במשנה.
והנותר כו' לכפר. הנה בעשיר כתוב וכפר עליו. ונראה דנגעים באים על גסות הרוח. ועשיר המתגאה הוא גרם טבעי כמוש"כ ורם לבבך, אבל דל גאה מאוס להש"י ולבריות, לכן לא נגמרה כפרתו במתן השמן, לכן כתוב לכפר, שעדיין לא נגמר כפרתו ודו"ק. ועיין צו סי' ע"ה בתו"כ.
וכפר הכהן על המטהר לפני ד'. פירוש כי במטמא מקדש מביא שנים תחת אחת שבחטאת בהמה יש דם ויש הקטרה לאשים לכן מביא בעוף חטאת ועולה, עולה נגד האשים כדברי ראב"ע אבל כאן שאינו מביא רק חטאת העוף ואין כאן אשים לכן אמר לפני ד' שאין אכילה לפניו וכמו שאמרו הלא כל חייתו יער כו' ואינו מקבל השפעה מבריותיו כי הוא מהוה הכל מאין הגמור. ולכן במצורע עשיר לא כתב זה.
סנהדרין כ"ו דרשו על קרא דישעי' כ"ב הנה ד' מטלטלך טלטלה גבר ועטך עטה כו', שנלקה בצרעת, ולכן כי א"ל משריתך היכא ואמר דאהדרו בי, א"ל אחוכי מחייכת בן, משום שסברו, שהואיל שנצטרע שלחוהו חוץ לירושלים, שמשתלח חוץ לחומה. ובזה מדויק טלטלה גבר, שאיש טעון פריעה ופרימה ועל שפם יעטה והיא אינה טעונה פריעה ופרימה ואינה בשפם יעטה, וזה גבר, כדין איש [שהוא במצורע מוחלט, שיש חילוק בין איש לאשה] ועטך עטה. ודו"ק. ופשוט.
וצוה הכהן ופנו את הבית בטרם יבוא הכהן לראות את הנגע ולא יטמא כו' ואחרי כן יבוא הכהן לראות את הבית. הוא בלתי מגביל דקודם כתב לראות את הנגע, וסיים לראות את הבית. אולם הוא ענין עמוק, דהבית אם יסגירנו כהן טמא ומטמא כל אשר בתוך הבית אכן הוא מצד טומאת הכהן שסגרו לראות אם יעמוד בעינו כו', ואח"כ בפשיון אחר שבועה ראשונה יחלוץ ויקציע, ויטוח, או אם עמד בעינו אחרי שני הסגירות, אבל אם פשה אחרי חלץ והקצות והטוח אז ינתץ כל הבית, שצרעת ממארת היא בבית וסד"א שנגע הוא כמת שמיום היותו בבית טמא הבית, אף קודם שראהו הכהן וכי מהני פנוי הכלים הנ"מ לטומאת הסגר או טומאת חלץ את האבנים שהבית נשאר טהור, לכן לא חלה הטומאה, רק מעת אמירת הכהן והסגירו לא מקודם, אבל אם פשה אחרי הקצות, שאז נודע שצרעת ממארת הוא וכל הבית טמא ס"ד אמינא דאיגלי מלתא למפריע, שכל הבית טמא וכל מה שהיה בתוכו נטמא מעת התהוות הנגע למפריע, לכן אמר קרא ולא יטמא כל אשר בבית באיזה אופן לא יטמאו כל הדברים אשר היו בבית טרם טמא יטמאנו הכהן ואחרי כן יבוא הכהן לראות את הבית, הוא על עסק הבית עם צריך נתיצה

כולו והוצאה חוץ למחנה, גם באופן זה הדברים אשר פנו לא נטמאו למפריע, אבל ופנו את הבית כתב בטרם יבוא הכהן לראות את הנגע, כי משעת ראותו הנגע, היינו הסגר, ג"כ יטמאו כל אשר בבית. ודו"ק היטב.

והשליכו אתהן אל מחוץ לעיר. תו"כ אתהן חוץ לעיר ואין אדם חוץ לעיר אלא לעיירות המוקפות חומה בלבד. בזה ניחא לי מה שנתקשה המל"מ דמברייתא דקדושין דף נ"ז אלא כל שעומד בעיר ויזרקנה חוץ לחומה, וכן מדברי רמב"ם מוכחא דהשילוח בתוך עיר המוקפת חומה ולא ידע מהיכן דמושלח אל חוץ העיר למדנו שלא יהיה השילוח בשדה, אך דבעי תוך ע"ח מנ"ל, ואדרבא עיר משמע שאינה מוקפת חומה. ובמחכ"ת, הנה למדנו, דבעי שיהא השילוח תוך מקום, שהמנוגע משתלח הימנו, היינו דכמו בבית בעי שיהא השילוח תוך העיר מקום שהאבן המנוגע משתלח הימנו, כן באדם בעי שיהא השילוח תוך עיר המוקף חומה מקום שהמצורע משתלח ממנו, והצפור משתלח והמצורע נכנס לעיר חומה. ויש לזה מקום גדול במקובל. עיין רבינו בחיי על פסוק ושלח ע"פ וכו' ודו"ק.

ובא הכהן וראה והנה פשה הנגע. התו"כ מפרש דבפושה בשני מיירי והדין דצריך חליצה וטיחה כו'. ולהסיר קצת זרות מהפסוק, נראה דקאי לעיל ואם ישוב הנגע ופרח בבית אחר חילץ את האבנים כו' ואחרי הטוח ובא הכהן וראה כי פשה הנגע, היינו, דכמו דהוה כתוב ואחרי ובא הכהן דמלת ואחרי קאי על שניהם, וכמו יחי ראובן ואל ימות ויהי מתיו מספר, דפירושו ואל יהיו מתיו מספר, ובאמת אלו קאי על פושה בראשון הוה לי' למכתב קודם אחרי בא הכהן וראה כי פשה הנגע ואחרי חילץ האבנים ואחרי הקצות כו' וע"כ דעל פושה בשני קאי. ומדויק לשון המקרא והילפותא, דזו היא שיבה, זו היא ביאה לאצרוכי חליצה וטיחה. ולפשטא דקרא קשה דמשמע דהכהן דהוא מטמא, הוח נותץ והוא מוציא עפרה, וזה תימא, אבל למה דפרישית ניחא דאבעה"ב קאי. ודו"ק היטב.

והזה. על המשקוף כו'. בתו"כ. הנה רמז גדול בדבר, שבבתים הנגע הוא על צרות עין וכדאמר הגמרא יומא י"א אשר לו הבית, שמיחד ביתו לו, שאינו רוצה להשאיל כליו לאחרים, ולכך מזה על המשקוף, הוא על פתח הבית, להראות שתהא ביתו פתוחה לרבים כו' ובאדם בא על לשון הרע ודברי לצנות אשר עליהן אמרו בכתובות דף ה' מ"מ אצבעותיו של אדם דומין ליתדות, שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון, יכניס אצבעותיו לתוך אזנו, ולכך מזה על ידו של מצורע. ודו"ק. וכל איש נלבב יקשיב לנועם מוסרו של הרמב"ם סוף הלכות אלו ואז יטב לו.

והנה מלשון הגמרא בערכין י"ז, דעל ז' דברים נגעים באים על צרות העין וכו' משמע, דנגעי אדם ג"כ באין על צרות העין, ומאי זו מדה במדה. ונראה דצרת העין גורם שירחקו ממנו בני אדם, שלא יאהב חברת האנושי, וכמו שאמרו בכתובות הנודר אשתו שלא תשאיל יוציא כו', ולכן ענוש להיות מצורע ולישב בדד, שלא ישבו שאר טמאים עמו. וכיון דאחד מן הדברים, שנגעים באים עליהם הוא צרת העין, א"ש בזה מה דאמרו ביומא דף מ"א, דעשיר שהביא קרבן עני יצא, לבד במצורע, דאם הוא עשיר שהביא קרבן עני לא יצא, משום שעונשו היה על צרות העין, ועדיין לא שב מחטאו, שהוא צר עין מלהביא קרבן עשיר כאשר תשיג ידו ואיך יתכפר, כיון שחוטא במה שנענש, ע"ז, ועדיין עומד במרדו, ודו"ק. ובפשיטות י"ל, דבמצורע מביא שנים תחת שנים ולכן לא יצא, אבל בכל קרבן עולה ויורד מביא שנים תחת אחד, היינו תחת חטאת מביא שתי תורים אחד לחטאת ואחד לעולה ודו"ק. ובאופן יותר נאות י"ל, לפי שבחטאת אינו טעון נסכים וחטאת מצורע טעון נסכים, כמו שאיתא במשנה מנחות סוף פרק שתי מדות. אבל אם יביא עוף לחטאת יפטר מנסכים, שעוף אינו טעון נסכים, ולכן מצורע עשיר שהביא קרבן עני לא יצא, דאכילה איכא, שתיה ליכא, ובקרבן עשיר אכילה ושתיה איכא (מנחות כ'), אבל בשאר קרבן עולה ויורד הכל אכילה לחוד ושתיה ליכא בהו אף בעשיר, ואין חילוק בין עשיר לעני, אך בין גדול לקטן, אבל לא יחסר סוג הקרבן. ודו"ק.
דברו אל בני ישראל ואמרתם אליהם. מה דבצרעת לא כתיב כן דברו אל בנ"י, יתכן משום דהזב הוא משולח חוץ לשני מחנות ועדיין הוא במחנה שלישית, מחנה ישראל, לכן אמר בזב אל בנ"י, משא"כ מצורע שמשתלח חוץ לג' מחנות ונפרד מן הכלל בנ"י, א"כ אינו בכלל בנ"י, רק הוא בדד לעצמו ופשוט.
תו"כ פרשתא א' דזבים פס' ג'. מה זבה מקום שמטמאה בטומאה קלה. פירוש, דמשמשת טמאה טומאת ערב, ושם אתמעיט שלא כדרכה, רק מקום שמזריע, דשכבת זרע כתיב, עיין לקמן פ"ו פסקא ח', ושם מטמאה טומאה חמורה. ופשוט.
ואיש אשר יגע במשכבו. בתו"כ פרשה ב' פס' ח' אמרו לו מה ראית לרבות זה ולהוציא זה. הדבר נפלא דגם המה ממעטין גזול ומרבין גנוב, ומה זה שאילה. אולם לענ"ד נראה עפ"י מה דתנן בתוספתא ומייתי לה בירושלמי פרק הגוזל עצים זה הכלל, שהיה ר' יעקב אומר כל גזילה, שהיא קימת בעינא, ולא נשתנית מברייתה הר"ז אומר הרי שלך לפניך, והגנב לעולם משלם כשעת הגזילה, ועיין בתוספות ר"י דטראני בב"ק דף ס"ה באורך גדול, דגנב לא מצי אמר הרי שלך לפניך, דכתיב ביה חיים שנים ישלם, אחייה לקרן כעין שגנב, וא"כ א"ש, דלעולם כולהו קודם יאוש מיירי, ובכ"ז, בגנב כיון דלא מצי

אמר הרי שלך לפניך, והכא במשכב, שאין לו טהרה במקוה ואין לו תקנה אלא שבירה, וכדמשמע לעיל במשכבו, ואם נשבר טהור הד"ה מה אם כ"ח כו', ודו"ק שם, א"כ כיון דהוא נטמא שוב הפסידו הרבה, דאינו עומד רק לשבירה, ולכך בגנב כיון דצריך להחיות הקרן כמו שגנב ולשלם אחרים, רביה רחמנא לטומאה דהוי כמשכבו, דשוב אין בעה"ב מקפיד, אם ישכב עליו, כיון שמחויב לשלם לו אחר טהור ובדמים שגזל מאתו, לא כן גזלן, כיון דאומר הש"ל, א"כ הבע"ב מקפיד ולאו שלו הוא. ופוק חזי מה דפסק רמב"ם בנתיאשו הבעלים דמשכב מטמא אף דפסק דיאוש אינו קונה, היינו כמאן דנתיאש שוב לא תליא בקפידא דבעלים, כמוש"כ הלח"מ פ"ב מהלכות גזילה, והפתח הבית. עיי"ש. ועיין תוספות ב"ק ס"ו, שהביאו התו"כ. ולענ"ד נכון מש"כ. ודו"ק.

תו"כ פרשת זבים פ"ד פסקא ד'. ר"א אומר והנושא אותם מה ת"ל כו'. פשוט, דלר' אליעזר אינו צריך קרא לרבות הנושא משכב ומושב, דיליף מקו"ח ממרכב וליכא למימר גולל ודופק יוכיחו, כדפריך ת"ק, דאיהו סבר באהלות פ"ב דגולל ודופק מטמאין ג"כ במשא. ודע דלנושא זב לא צריך קרא דמקו"ח ידעינן, דמה נושא מרכב טמא כש"כ נושא זב. והנה לר' ישמעאל, דסבר בחולין ע"ב, דקרא דוכי יגע ע"פ השדה בעובר משתעי, עיי"ש, וגולל ודופק טומאתן הלכתא גמירי לה, א"כ אם נימא, דזה שאין דנין מהלכה ה"ה דאין עושין יוכיח מהלכה, וא"כ לא מצי למימר גולל ודופק יוכיחו, ושוב ידעינן נושא משכב ומושב מקו"ח ממרכב, וע"כ דריש קרא דוהנושא אותם כר' אליעזר, דקאי על זובו ורוקו כו', א"כ קשה טובא אמאי צריך תנא דבי ר"י למילף בנדה נ"ה ע"ב דרוקו מטמא במשא מכי ירוק בטהור, ביד טהור, הא נפקא ליה מקרא דוהנושא אותם. וצ"ע. ומוכרח לפ"ז דדנין יוכיח מהל"מ, וכן דעת התוספות ב"ק דף כ"ו ע"א ד"ה ולא תהא שן ורגל כו' וי"ל צרורות יוכיחו כו' ואינן משלמין אלא ח"נ, אע"ג דהלכה הוא דנין יוכיח מנייהו. אולם התוספות סוטה דף כ"ח ד"ה אינו דין שעשה בו ספק כו' כתוב איפכא עיי"ש ודוק. אולם מה דאינו מטמא במשא בגו"ד א"ש טובא, דהא מה דמטמא מת במשא ילפינן קו"ח מנבלה כו' מת שמטמא באוהל א"ד שיטמא במשא, וכיון דטומאת אוהל ידענא מהלכה תו אין דנין קו"ח מן הלכה, לכן אינו מטמא במשא. ולדברי רמב"ם פ"ב מה' טומאת טו"מ, דטומאת גו"ד מדברי סופרים צ"ע מדברי תו"כ דילן. ועיין מש"כ בחידושי למסכת ערובין בזה. ודו"ק בכ"ז.

וכי יטהר הזב מזובו כו'. הנה האחרונים חקרו בימי ספירה אם המה במחזקת מסולקין דמים, או כיון דבחזקת טומאה הן כ"ז שלא נגמר ספירתן. יעוין נוב"י מהד"ק סימן ס"ג. ונראה מפשטיות הכתוב, דזב שהזיבה איננה אצלו בטבע רק חולי במותרות הזרע, לכן

כיון שפסק מלראות, חזקת גוף שלו שהוא מסולק מזיבה ועדיף מחזקת טומאתו, אבל זבה שהדם הוא אצלה בטבע, רק שיש לה וסת, בזו חזקת טומאה עדיף וכ"ז שלא נגמר ספירתה, עדיין היא בחזקת טומאה, לכן גבי זב כתיב וכי יטהר הזב בלשון עתיד, שהוא בחזקה שיטהר, וגבי זבה כתיב ואם טהרה מזובה, בלשון עבר, שאם כבר טהרה מזובה, שהטהרה איננה מוחלט כל זמן שלא ספרה ז' נקיים. ומשום זה אמר רבא סוף נזיר לא תימא ספק חזי ספק לא חזי דבכה"ג הזב בחזקת טהרה ודו"ק. ומזה נראה, דזב א"צ הפסק טהרה ויעוין ספר אור שמח הלכות שגגות בזה.

וספר לו שבעת ימים לטהרתו. בזבה כתיב וספרה לה שבעת ימים ולא כתיב לטהרתה, דהעיקר כשיטת רש"י וכל הקדמונים (לבד רמב"ם), דכל זמן שאינה סופרת ז' נקיים, לא הגיעו ימי נדתה, והא דאמרו ימי נדה שאין רואה בהן עלו לספירות נקיים הוא בזבה קטנה, וא"כ הספירה הוא אדרבא לטומאתה שאם תראה אחרי הספירה של שבעה נקיים תהיה טמאה נדה בראיה הראשונה ותהיה טמאה עד הלילה, דטבילת נדה בלילה, אבל כ"ז שלא ספרה ז' נקיים, אז בראיתה סותרת ואינה צריכה רק שבעה ימים, ומקצת יום ככולו, וטובלת בשביעי וטהורה בשביעי, אבל זב כי ספר שבעה תו אם יראה אחר זה אינו טמא כלל, וכי יראה שלש ג"כ יהא צריך שבעה נקיים לבד, לכן כתיב לטהרתו, שרק טהרה היא מביאה ולא טומאה ודו"ק.

ובתו"כ פרק ה' פסקא י"ד מנין שהוא טובל מבעו"י. פירוש דדריש בפסקא י"ב בשמיני יכול בין ביום בין בלילה ת"ל ביום, ביום ולא בלילה, וא"כ הוינא מפרש וספר לו שבעת ימים לטהרתו, ואח"כ בליל השמיני וכבס בגדיו ורחץ במים חיים וטהר וביום השמיני יקח, לכן דריש אימת הוא בא, כשהיה מעורב שמש אלמא טבילתו בעודו יום ודו"ק.

וביום השמיני יקח לו שתי תורים כו'. כן בזבה, משום דחסה התורה על כבוד הבריות, שהזב והזבה יתבזו במה שיודע בפרסום זובם בהתעסק כהנים רבים בקרבנות שלהם, לכן חסה התורה ולא הצריכה רק עופות וליכא פרסום, אולם במצורע, שנתפרסם טומאתו, וכמו שאמר וטמא טמא יקרא, לכן פרסם טהרתו בקרבנות בהמה, ברבוי כהנים מתעסקים בזה, וכיו"ב אמרו בסוף יומא דבחטא מפורסם טוב לו שיתבייש, יעו"ש, כן הכא שידעו בטהרתו בפרסום ודו"ק.

ונתנם אל הכהן ועשה הכהן כו'. אולי מפני שכיון שנזרק עליו החטאת, הרי תו נעשה טהור גם מטומאת מחוסר כפורים, ואם כהן הוא, הלא יכול להקריב עולה בעצמו, וא"כ יהא העולה לבעלים, וכמו כל כהן, שבא לעבודה במשמר אחר ואף אם אינו עובד בקרבן

בהמה עורו להמביא, קמ"ל דכאן צריך ליתן השני תורים אל הכהן להקריב, הואיל ואינו יכול להקריב החטאת. וזה דין חדש.

ויתכן דכבר אמרו ביומא מ"א, דאין הקינין נקבעין אלא או בלקיחת בעלים או בעשיית כהן, ועיין רש"י שם, שמביא מקרא דין דכתיב ועשה אותם הכהן אחד חטאת, וא"כ קמ"ל דאם הפריש הבעלים קינין סתומין והביאן אל הכהן, הרי המה נתונים אל הכהן, דאם מת או נאבדו ונתכפר באחר יפלו כולן לנדבה דהעורות לכהנים, וכמו שאמרו נזיר דף כ"ו דהלכה היא בכל חייבי קינין, ועיין רמב"ם פ"ה מהל' פסולי המוקדשין הל' י"א י"ב ויונעם יותר ומרמז ההלכה. ואם נגיה בדברי התו"כ דריש מונתתם, דאם הפריש הבעלים זו לחטאת וזו לעולה מהני מהא דכתיב ונתתם, וכלום אדם נותן אלא מה שיש לו, שזכות שלו נתון לחבירו. ודו"ק, כי בכל מקום בתורה לא כתוב ונתנם. יעוין היטב.

וכפר עליו הכהן כו' מזובו. הנה בזבה כתוב וכפר עליה כו' מזוב טומאתה. והוא ברור, דזב בעל שתי ראיות הלא טמא שבעה ימים, ובעי לספור שבעה נקיים, וא"כ הראיה השלישית לא הוסיפה עליו שום טומאה, רק חיוב לענין קרבן, דזב בעל שתי ראיות אינו מביא קרבן, ולכן כתיב וכפר עליו מזובו ולא מזוב טומאתו, דהראיה השלישית, שהביאה עליו חיוב קרבן לא הוסיפה עליו שום טומאה, אבל בזבה, הלא כשרואה בשני ימים אינה טמאה ז' ימים, ולא בעיא ז' נקיים, רק יום אחד סגי לשני הימים, א"כ הראיה השלישית שהביאה עליה חיוב קרבן הוסיפה עליה גם הטומאה של שבעה נקיים, לכן כתיב וכפר עליה כו' מזוב טומאתה. ומזה דרשו חז"ל מזובו, יש זבין שמביאין קרבן ויש זבין שאינן מביאין קרבן פירושו מדלא כתיב מזוב טומאתו. ועיין פ"ק דמגילה שם ודו"ק.

תו"כ פרשת זבים פ"ו פסקא ג'. ורחץ במים אפילו במי מקוה את כל בשרו, מים שכל גופו עולה בהן וכמה הן אמה כו' ברום ג' אמות. לפ"ז דהך כל בשרו קאי אשיעורא דמקוה א"ש דגבי זב כתיב ורחץ בשרו במים חיים ולא כתיב כל בשרו, משום דתמן לא בעי שיהא הטבילה במ' סאה, רק מעיין בכ"ש, וכפי שיטת הראשונים הברורה דבין אדם בין כלים מטהר בכ"ש. ודו"ק.

ורחצו במים. בתו"כ. הקיש רחיצתה לרחיצתו מה רחיצתו בנקיות כו' מה רחיצתו במ' סאה. וכן למד לעיל מקרא דוכבס בגדיו ורחץ בשרו במים דחציצה איכא בבגדים. ובזה מיתרצא מה דדריש הגמרא בסוכה ורחץ במים את בשרו מאת בשרו שהוא סימן הפעול שזה מורה עצם בשרו בלא שום דבר החוצץ בין המים לבשר, והקשו בתוספות דכיון דרובו המקפיד חוצץ הלכה למ"מ א"כ קרא למה לי וכיוצא בזה הקשו בגמרא נזיר דף כ"ה ל"ל קרא הילכתא גמירי לה כל שבחטאת מתה, אך לפ"ז א"ש, דבמכות דף י"א אמר

דפליגי תנאי בס"ת שתפרו בפשתן, ר"מ ור"י, דמ"ס דכי איתקוש לתפילין למאי דכתיב בקרא, למאי דילפינן מהלמ"מ, כמו לתופרו בגידין לא איתקוש, וא"כ הכא אי לא הוה כתיב חציצה בקרא רק הוי ילפינן מהלכה לא הוי מקשינן רחיצתה לרחיצתו על חציצה וכן בכבוס בגדים לא הוי ידעינן חציצה ולכך לא מייתי בתו"כ הך דרשא דחציצה, משום דאיהו סבר דלהלכותיהן נמי איתקוש, וא"כ קרא למה לי, מהלכה ידענא, ואולי ר' יהודא סבר כן וסתם ספרא ר' יהודא. ויש להאריך בזה. וקראי דורחץ במים את כל בשרו בפ' אחרי דכתיבא בכה"ג, לכן לא ידענו באשה וצריך להקיש אשה לאיש. ודו"ק היטב.

שבעת ימים תהיה בנדתה. בתו"כ ולא בזיבתה כל שבעה. לפי שיטת רש"י הכי פירושו, דזה יכול להיות, שראתה דם יום י"א, ואח"כ ראתה יום י"ב הרי היא נדה וזבה קטנה, וימי נדה עולין, עיין נדה נ"ד, א"כ הכי פירושו, שזה לא יוכל להיות כלל, שתהיה זבה כל ז', היינו שהיא צריכה שבעה נקיים ובכ"ז אם תראה אחר י"א יום תהיה נדה וא"כ היא נדה וזבה כל ז', זה אי אפשר, דאינה נעשית נדה עד אחר ספירת ז' נקיים, אבל לפירוש הרמב"ם כן הוא דלעולם חשבינן ימי נידות, ימי זיבות כסדרן בין ראתה, בין לא ראתה מתחלת שעת וסת הקבועה לה, וזה אם תראה בלא עת נדתה הוה זיבה, וגמירי לן י"א יום בין נדה לנדה בין חזיא דם, בין לא חזיא, לכן קאמר, ששבעת ימים אלו מתחלת ראיתה, כך לפי המנין ואח"כ י"א זיבה ואח"ז ז' נדה וכו', שבעת ימים תהיה בנדתה נחשבין למנין נדות ולא למנין ימי זיבה, שלא יהיו לעולם בימי זיבה, אף אם ראתה ג"פ קודם ולא ספרה ז' נקיים, בכ"ז אינם מימי זיבה, יכול עד שתהיה רואה דם כל שבעה, פירוש, דסד"א דוקא, שלעולם בתחילת מנין השבעה רואה דם [לא שכל יום מהשבעה רואה דם, כמו שפירש הק"א, דזה לא משמע כלל מהפסוק. ודו"ק]. היינו, שמתחילת ראיתה חשבינן ז' ימי נדה ואח"כ י"א ימי זיבה, ואח"כ אם רואה דם בתחילת ז', שוב הוה ימי נדה, אבל כי לא ראתה דם, אימת שתתחיל לראות, אפילו אחר הז' הוה נדה [וכמו לרש"י. והבן], לכן קאמר תהיה אעפ"י שאינה רואה, פירוש אע"פ שאינה רואה כל ז' כלל וכלל נחשבים לימי נדה, ושוב אחר הז', אעפ"י שלא ראתה דם בהן כלל, הוה זבה, ולראיה אחת מונה אחד, והברייתא קאי על מנין ימי נדות וימי זיבות. ודו"ק היטב בכ"ז, כי הוא נכון.

ואם על המשכב הוא או על הכלי אשר היא יושבת עליו בנגעו בו יטמא כו'. הנה עומק הפשט לדעתי עפ"י דברי שמואל, דבדקה קרקע עולם ומצאה עליו דם דטהורה, דבבשרה עד שתרגיש בבשרה, אבל אם ראתה בלא הרגשה טהורה האשה. והנה הלכה, דדם הנדה מטמא בין לח, בין יבש, והדם אינו עושה משכב ומושב לטמא אדם, לפ"ז יתכן

לפרש כך, דאשה כי יהיה דם זובה בבשרה, היינו ע"י הרגשה, שמרגשת בעת זיבת הדם, אז טמאה האשה דין נדה וכל דינים הנאמרים למעלה על האשה בה, אבל אם לא הרגישה האשה, שיבא ממנה הדם, רק שהדם הוא על המשכב, או על הכלי אשר יושבת עליו, אז אין האשה טמאה טומאת נדה אעפ"י שברור, שממנה יצא הדם, רק שלא הרגישה, אבל הדם דין דם נדה יש לו, שהנוגע בו, בהדם, יטמא עד הערב, וזה שאמר שאין המשכב ומושב טמא רק הנוגע בהדם וזה שאמר ואם על המשכב הוא, הדם האמור למעלה כו' בנגעו בו, בהדם יטמא. ושם דם לשון זכר, כמו שאמר יהיה כו'. כן נ"ל פשטות המקרא. ודו"ק.

ותהי נדתה עליו. פרק בנות כושים דף ל"ג אמר רבא עליו להטעינו משמע. פירוש, דהוי כמו שנדתה הוא דם נדה שלה עליו משמע וכנושא דם נדתה דמי כל הז' ימים, והנושא דם הנדה מטמא בגדים, דכל שלא פירש ממטמאיו, הוא אב הטומאה במגעו לטמא בגדים, וא"כ הבועל נדה מטמא בגדים במגעו, דהוי כמו דדם הנדה אכתפיה דיליה דמטמא בגדים, ותו ליכא לאקושי למשכבו לקולא, דמשכבו אינו מטמא בגדים, רק אוכלין ומשקין ועל כרחך דדרשת מה היא מטמאה אדם לטמא בגדים, אף בועל נדה מטמא אדם לטמא בגדים, לאקושי הוא להיא לחומרא, וליכא למימר לקולא שדומה למשכבו, דהא הכתוב אומר דהוי כמאן דדרי דם נדתה אכתפי' משמע. ויעוין מגילה דף ח' כיון דאמר עלי, כמאן דטעין אכתפיה דמי ופשוט לדעתי ודו"ק.

ובתו"כ פ"ז פסקא י"א יכול היא והוא לא יטמאו טומאה חמורה, אבל היא והוא יטמאו טומאה קלה. פירוש דמשכבו של בועל נדה אינו מטמא רק טומאה קלה לטמא אוכלים ומשקים, וא"כ מקיש משכבו למשכבה, שכמו שהיא אינה מטמאה, רק במשכב המיוחד, כן בועל נדה [דלא עדיף ממנה, שטומאתו מסבת טומאתה], ודחי דלמא שניהן שוין לטמא טומאה קלה במה שאינו מיוחד למשכב ומושב, ומסיק, דלכן כתיב בבועל נדה המשכב משמע המיוחד, הא אינו מיוחד, אינו מטמא טומאה קלה ג"כ, אולם בנדה גופה לא שמענו אפשר, דאף משכב, שאינו מיוחד אינו מטמא רק טומאה קלה ואתמעיט מטומאה חמורה לטמא אדם כו' ונדה גופא חמירא גם בזה מבועל נדה. וכן פירש באמת כן רבינו תם הובא בתוספות עירובין דף כ"ז ע"א ד"ה כל שהזב נישא עליו טהור, ותוס' תמהו מהך ברייתא דתו"כ. ואנא לא ידענא איך ומה. עיי"ש. וצ"ע.

אולם צ"ב הברייתא לעיל פרשה ד' פסקא י"ג יכול לענין לטמא כו' אבל לענין ליטמא תטמא את הכל ת"ל עליו כו'. ודא צ"ב לדברי הכל הא אם נימא דממעטינן, דדבר שאינו ראוי למשכב אינו טמא בעצמותו [אף שלא לטמא אחרים], א"כ קרא בבועל נדה ל"ל

למעט מטומאה קלה מה שאינו ראוי למשכב, הוא קו"ח מנדה. וצ"ע. וצ"ל דכונתו למטמא, היינו שיהיה אב הטומאה לענין מנין אוכלין ומשקין, דהנוגע בו יהיה ראשון. וכיו"ב כתבו תוס' בפסחים דף י"ז גבי כלי חרס. ודו"ק.

והנה הראב"ד כתב דעליונו של זב מטמא כלי שטף במגע וכבר תמה בכס"מ דזה מתנגד לכמה גמרות ערוכות. ואולי נראה לענ"ד דראב"ד לא קאמר רק דוקא כשלא פירש היינו בעוד עליונו של זב מחובר לזב ומונח עליו, אז אם נגעו בעליונו כלי שטף מטמא אותם, ודלא כהרמב"ם, שכתב שם פרק י' ה"ה הכל ולד טומאה ואינו מטמא אדם וכלים, חוץ מן האדם, שעל גבי הזב, שעד שלא פירש ממטמאיו מטמא שאר כלים, ע"ז פליג ראב"ד, דכל זמן שלא פירש העליון מטמא כלי שטף, אם נגעו בו. ומיושב שפיר דרשת הגמרא דנדה ל"ג וכל הנוגע בכל אשר יהיה תחתיו (הזב) יטמא עד הערב, היינו כלי שטף ובחיבורין דיש להם טהרה במקוה. והא דאמר הגמרא אוכלין ומשקין הוא דמטמא, היינו לאחר שפירשו מזב. ודו"ק.

ובזה סר תמיהת הרב ר' יעקב כהנא על ר"ת דהא תני כל הנישא על גבי הזב טמא, וזה דוקא לטמאות טומאה קלה דסבר כהראב"ד, וא"כ עליונו של זה הנישא עליו מטמא כלים בחיבורין. ודו"ק.

כל ימי זוב טומאתה. פירוש, שהזוב מחמת הטומאה לא שהיא מחמת ולד, שאז חביבה להבעל, וזה הוא המקשה מחמת ולד בימי זיבה.

בתו"כ אין לי אלא הרואה שלשה שהיא זבה מנין רואה שנים כו' מנין לרואה אחת שהיא זבה ת"ל כל ימי זוב. בפירוש המשנה לרמב"ם פ"א מזבים הגירסא דיליף על שנים ואחד מן כימי נדתה, וכמו שהנדה אפילו לא ראתה אלא ראיה אחת היא נדה, כן זבה בראיה אחת נעשית זבה. יעו"ש. ולפ"ז לענין משכב ומושב דנפק"ל בברייתא השני הוא מן קרא דאיתא גבי משכב כטומאת נדתה, שאפילו פעם אחד היא מטמאה משכב ומושב ודו"ק. ומסולק תמיהת התוס' בשילהי נדה דר"ע לא דריש כל. עיי"ש ודו"ק.

וספרה לה ז' ימים ואחר תטהר. פירוש ללמדנו, שגם ימי לידתה, שאינה רואה בהן עולין לנקיים ואז תמתין עד עבור הימי לידה ותטהר. וזה כמ"ד אחר מופלג. ולמ"ד אחר סמוך, מלמד שאם ספרה ז' ימים בתוך ימי טוהר וראתה למחרתו ביום השמיני דם, שאז אינו סותר, כיון שהוא אחרי ספירה וטובלת ומותרת לבעלה, אף ששופעת דם. ולכן לא כתיב שבעת ימים לטהרתו כמו גבי זב ודו"ק. ועיין רא"ש סוף פרק בנות כושים והבן.

והביאה אותם אל הכהן אל פתח אהמ"ע. וביולדת כתוב אל פתח אהמ"ע אל הכהן. נראה דמרמז, שלא תשמש ביום שביעי שמא תראה ותסתור וכדר"ש, לכן הלא היתה

אסורה כל ימי זובה בתשמיש ובלילה שמשה מטתה, וא"כ כי רחצה ביום היא טבול יום ואסורה להכנס למחנה שכינה, אף אחרי הקרבן, לכן כתוב אל הכהן קודם. ודו"ק.
והזרתם את בנ"י מטומאתם. זו עשה שבנדה לפרוש סמוך לוסתה (שבועות י"ד). ועפ"ז צריך לפרש הא דקאמר ולא ימותו בטמאם את משכני בתוכם, עפ"י מה דדריש ר"ע סוטה דף י"ז איש ואשה זכו שכינה ביניהן [שם ט"ו], לא זכו אש אוכלתן, וזהו בתוכם, בין איש לאשתו. ודו"ק.
תו"כ פרשת זבים פ"ט פסקא י"ב. ולאיש אשר ישכב עם טמאה להביא את הבא על שומרת יום כנגד יום. הנה מקור הדרשה נפ"ל דלפי סדר הפרשה לעיל כתיב זב קודם ואח"כ בע"ק, ואח"כ נדה, ואח"כ בועל נדה ואח"כ זבה, והכא קא מהדר בועל נדה לסוף, ולכך דריש ליה על בועל שומרת יום, דנפק"ל לעיל מקרא דזבה. יעו"ש לעיל ודו"ק.
בהפטרה וארבעה אנשים היו מצורעים גחזי ובניו. לכן דבר המלך אל גחזי אעפ"י שהיה מצורע (לקמן ח') משום שבא תשועה גדולה על ידו. ולכן כתיב פתח השער, שהיו נוהגין מלכי ישראל בשומרון כקדושת ירושלים, ולא נתקדשו שערי ירושלים כדי שיגינו מצורעים תחתיהן (פסחים פ"ו יעו"ש).
בגמ' ריש פרק חלק. הוא כפר בתחיית המתים כו' מנין שכל מדותיו של הקב"ה מדה כנגד מדה כו' בשער על עסקי שער. הביאור דהטבע המה נסים רצופים, שהבורא יתברך מחדש בכל יום מעשה בראשית וכל העולם תלוי במאמרו של הקב"ה, וכבר ביאר רס"ג במאמר התחיה, שכשם שאין כל באי עולם יכולין לברוא יתוש אחד, כן אין יכולין לכלותו, רק להפריד המורכב. וזה שאמר קהלת ידעתי כי כל אשר עשה אלקים הוא יהיה לעולם כו' וממנו אין לגרוע וכן דוד אמר הוא אמר ויהי הוא צוה ויעמוד, וא"כ המיתה הוא פרוד המורכב ליסודות, והתחיה הוא הקיבוץ מהיסודות את אשר כבר הוא, וקטן הנס והפלא מבריאת האדם מטפה סרוחה, וזה שאמרו מאי דהוי לא כש"כ רק שע"ז רגיל העין לראות וזה לא רגיל, וכן בשליש שלא האמין לנביא שאמר סאתים קמח כו' מחר בשער שומרון, שזה רק קיבוץ הסולת והקמח, שכבר הוא בעולם, ופלא גדול החטה יותר אלף פעמים מזה, רק שזה אינו רגיל העין לפיכך למד מזה שעיקר מדה במדה בפ"ק דסוטה. ויעוין ח"א ודו"ק.
ומשם לא תאכל. היה צ"ל ומזה לא תאכל. ונראה דכיון על מה שאמר סאה סולת וכו' בשער שומרון כו' על השער אמר שמשם שממקום השער יהי' הסבה שלא תאכל ויהי לו כן וירמסוהו העם בשער וימות. וזה כיון הכתוב.

אחרי מות

אחרי

וידבר ד' אל משה אחרי מות שני בני אהרן כו' דבר אל אהרן אחיך ואל יבוא כו' בזאת יבוא אהרן אל הקדש. בירושלמי פ"ק דיומא. למה הוא מזכיר מיתתן ביוהכ"פ, ללמדך, שכשם שיוהכ"פ מכפר על ישראל, כך מיתתן של צדיקים מכפרת על ישראל. הענין עפ"י מה שנבין הפסוקים בשמואל א' וישלח העם שילה וישאו משם את ארון ברית ד' צבאות יושב הכרובים כו' ויראו הפלשתים כי בא כו' אוי לנו מי יצילנו מיד האלקים האדירים כו' הם המכים את מצרים בכל מכה במדבר, ולסוף הענין ותקרא לנער אי כבוד וכו' ותאמר גלה כבוד מישראל כי נלקח ארון האלקים כו', והענין, כי כלליות המשכן נחלק לג' חלקים, כל חלק מורה על חלק פרטי בהנך שלשה, עולם, שנה, נפש. הנה העולמות חלוקים לשלשה, עולם שתחת גלגל הירח, שכתוב בו והארץ נתן לבני אדם [בלשון רבים], כי האדם מושל עליו בכלליות מינו פעמים זה ופעמים זה, והאדם משפיע עליו זורע וקוצר, וחורש, ובונה, וכיו"ב, ומושפע ממנו מאוירו יוזן כל ימיו, מימיו ישתה והיוצא ממנו יאכל. כן בעולם הגלגלים הם משפיעים על בני האדם, מגדים תמתיק שמש, האור יוצא מהם, כמוש"כ להאיר על הארץ ולמשול, החום הוא מהם, התנועה מהם כידוע, אולם האדם משפיע עליהן מעט מהרבה, כמש"כ ונתתי מטר ארצכם בעתו, והיתה שמיכם כנחושה, ומצאנו שיהושע העמיד חמה וירח. והשלישי עולם שכליים נבדלים, אשר כולם משפיעים כמאמרם בכ"מ, וכמו שמצאנו במקרא שר יון, שר פרס, מיכאל שרכם, ומושפעים מעט מעט, רק לקישור שביניהם ובין התחתונים, וכמו שאמרו שנשתתק סנגור (מיכאל), וכיו"ב בכמה מקומות, והשר שהתאבק עם יעקב יוכיח וכיו"ב. ולמעלה מהן הבורא יתברך המשגיח בפרטיות, וכולם משפיעים בגזירתו ורצונו, והוא אינו מושפע, כי הוא אינו משתלם חלילה מבריותיו, אשר ברא מאין המוחלט. כן בנפש יש משכן נפש הצומחת, כלי המאכל, הקבה והמסס, והכבד להזלת הדם, והריאה, אשר ניזונים מן המאכל תמיד ומקיימים האדם בנתנם החיות והגידול, והעיכול, והזן, והדוחה, ושאר כוחות כידוע נמצאים לפי ערך הקבלה מהשפע כן משפיעים תמיד. ואחרי זה יש הלב, אשר בו משכן כוחות החיוני, הכועס [דבבהמה נמי אית בה יצה"ר דנשכה ובעטה כו'. ברכות ס"ב], המפחד, הדואג, התקוה, הוא מקבל השפע מהמאכל בסבת מבחר הדם, הבא מעיכול המזון ומשפיע באופן מרובה מאוד, נמצא הוא משפיע יותר מהשפע שמקבל. השלישי הוא הראש משכן השכל, אשר משפיע לאין גבול כמעט ומושפע כמעט אשר לא תפול עליו החוש, כאשר כל החוקרים

נלאו למצוא קישור הנפש עם הגוף, רק החוש רואה, אשר קישורו הוא ע"י הלחם, אבל עצם הנפש הוא משפיע בלי מושפע מהחומר, ועל זה אמרו ברכי נפשי מה הוא דר כו', כי קישור הנפש עם הגוף וקישור משכן כבוד ד' עם העולם הוא ביחס ודמיון מה.

כן יש במשכן ג', וזה החצר, אשר בו עמד מזבח נחושת הנה תמיד כביכול הוא מושפע, כמו שכתוב לחמי לאשי, שהיא מזון העולם וקיומו, כמו שהלחם הוא מזון לנפש, ומצאנו שבעים פרים דלא ליתרוקן עלמא מן ע' אומות, כמו שאמרו סוף סוכה ובזוה"ק, דד' מאות גוברין ממנן מיתזנן מן אימורים ופדרים כו', נמצא כי הוא מושפע בקרבנות והקטרות תמיד מן האדם, והוא משפיע תמיד, כמו שאמרו פ"ק דכתובות מזבח מזין מזיח, מחבב, מכפר, ולכן נקרא קדש קדשים, ששתי קדושות הוא השופעות יש בו. ואחרי זה ההיכל, ששם השולחן והמנורה, שאמרו בפרק לא יחפור, שמשם יצא עשירות וחכמה לעולם, האי מרבי דידיה והאי מרבי דידיה, ולא היה שם הקטרה כלל, רק סידור השולחן, שנקטרו הבזיכים במזבח נחושת, והדלקת הנרות, והקטרת שחרית וערבית. נמצא השפע בא משם בלא הפסק וקבלת השפע מן האדם מעט מעט מהרבה. ובקדשי הקדשים שם ארון ברית ד', ששם שכן כבוד יושב הכרובים, ומשם יצאה נבואה לעולם, והיו שואבין רוח הקודש, כמו שאמרו בירושלמי, שיונה בן אמיתי מעולי רגלים ושרתה שכינה, פירוש בלא הזמנה והכנה לנבואה ולכך ברח מהנבא, כי היה בלא הכנה והזמנה והיה חושב שאינו ראוי לזה, ואמרו שמשם יצאה אורה לעולם, וכל ההשגחה האלקית ושפע לא היה מבני אדם כמעט מאומה, רק מעט לקישור כמו הקטרת ביוהכ"פ, וכל השנה לא בא אהרן אליו, ולכן כתיב והיה קדש, שחדא קדושה הוא השפעה מהשי"ת לבד. וזה רק מענותנותו, אשר במקום שהכבוד מתייחד וכנגד עולם השכליים הנבדלים יבוא איש ויקטיר כאילו הוא משפיע, ולהשפעתו צריך, וכאילו השכליים תלוים בהאדם, ולפעמים נגלה הכבוד בתמונה, כמו שאמרו ירושלמי יומא פ"ה, ולכן קוראין למפטיר רם ונשא, ורמז ע"ז ר' יוחנן בסוף מגילה במקום גדולתו שם אתה מוצא ענותנותו, יעו"ש היטב ודו"ק. ולכן כיון שהוא נגד עולם שכליים הנבדלים, אשר למעלה ממנו השי"ת, ובעולם השכלים הנבדלים לא עלה איש, רק משה פרץ גבול האנושי, וכמוש"א מה ללילוד אשה בינינו, לכן אמרו בתו"כ אהרן בבל יבוא ואין משה בבל יבוא, שהוא נכנס למשכן העדות בפנים כו'.

והנה ידוע דברי רבינו משה בהלכות עו"ג, שמעולם לא עבד אדם עץ ואבן, רק היו מדמים, שהשי"ת סילק השגחתו ומסר אל גרמי השמימים, וכל אחד ממונה על כח אחד, והיה בדעתם המשובשת, שהם משפיעים ברצונם, והמה בחירים ע"ז, וכיון שכן עשו

צורות להגרמיים, ובהמסרן עליהם ולהם בנפשם ובנפש בניו, בממונו, בכל לבו יתדבק עליו רוח מהמזל על הצורה הנעשית דומה לזה, והמה מתרצים ע"י הכבוד וההכנעה שנעשית להן, ומשפיעים להן בשפע, וכמו שאמרו הנשים הארורות ומעת חדלנו לקטר חסרנו כ"ט, נמצא דבהם בעניני עו"ז היה השפע שהיו מקבלים וההשפעה שנותנים בחדא אורחא, וישראל היו מקטירין הכל לאלקים יחיד, כח כל הכחות, אשר הסיבות אינם נפרדות מאתו, רק בהשגחתו עושה בכל יום מעשי בראשית ומחיה העולם ברצונו, ולכן לא נאמר בקרבנות אלקים, שדי צבאות, רק ד', שלא ליתן פתחון פה למינים, ששמות אלו מצאנו על כחות פרטים, אשר יוכלו לקצץ בנטיעות, לשלול הכחות והסבות מן היחיד המסבב כל הסבות, ולכן שם הויה שהוא מורה על עצם המחויב המציאות, אדון יחיד, משפיע הכל ומהוה כל, לכן אינו סמוך, כמו שמות אחרים אלקי, אדון וכיו"ב, ועל זה אמרו בספרי ולעבדו בכל לבבכם, שלא יהרהר בהן בעבודה כו', כונתו שלא יבוא חלילה לקצץ בנטיעות, ולהבדיל מן היחיד המיוחד איזה פעולה או השגחה. והנה הגוים היו יודעים קצת מדרכי אמונת ישראל, אשר נתפרסם בעמים. והנה מן הקטרה על המזבח וההיכל לא היו מורגשין מזה, שדימו שהעבודות זרות ג"כ משפיעין ומושפעין, רק ארון העדות אשר אין עליו שום הקטרה והשפעה מן האדם [רק ביוהכ"פ], ע"ז חרדו ואמרו מי יצילנו מיד האלקים האדירים האלה הם המכים את מצרים בכל מכה, כי במצרים היו הקטרות הע"ז רבות מאוד ומי בקי בזה כחרטומי מצרים ומכשפיהם, רק הארון הכה בהן מכה רבה, ולזה חרדו ע"ז.

והנה כלת עלי הבינה הדבר היטב ואמרה בהשכל, כי אמרו בירושלמי הובא בתוס' גיטין ס' אכתוב להן רובי תורתי כמו זר נחשבו, אילו נתנה התורה בכתב היו יוצאין הללו בדיפתריות שלהן והללו בדיפתריות שלהן, כן הגם שנשאר במות צבור, וזה בלא ארון, רק ההיכל והמזבח כמוש"כ בסוף תוספתא דזבחים, אבל הגוים אומרים בני ישראל מקטירין לאלקיהן והם ג"כ מקטירין, אבל הארון שהוא משכן העדות בלא שום הקטרה, זה אין בגוים, אף לפי דעתם המשובשת לאליליהם, לכן אמרה כי גלה כבוד מישראל אל הלקח ארון האלקים, כי זה יאמרו גם בגוים יש באופניהם המשובשים לע"ז. ודו"ק.

כן בשנה, הוא הזמן, השבת הוא מושפע, שמי שלא טרח בע"ש לא יאכל בשבת, ומוכן כל צרכו מע"ש. אכן הוא משפיע, כי הוא מקור הברכה, כמו שאמרו ויברכהו, שהשבת נותן שפע לששת ימי המעשה, והוא כמו היכל, שהשפע מרובה מן השבת במזון וחיות, וחכמה לכל ששת ימי המעשה. [אולי ע"ז יורה ג' דברים שאדם צריך לשאול בתוך ביתו עישרתם, שלקראת זה משפיע השבת ברכה במזון, ועשר בשביל שתתעשר, ערבתם,

הוא התנועה וההתנועעות ממקום למקום, שזה מורה על החיות, כי כל חי מתנועע, וזהו הטלטול ממקום למקום, או הוא עירובי תחומין לשיטת רש"י ודאי הוא התנועה, הדליקו את הנר הוא נגד החכמה, כי אור הוא חכמה ואור זו תורה, וכתיב על דרכיך נגה אור, ושמעתתא בעי צלותא כו' ודו"ק.], וההשפעה שנשפע הוא מעט ג' סעודות וקה"י. לא כן יום הכפורים, הוא אינו נשפע מאומה, כי אינו צריך לא רחיצה ולא סיכה, ולא אכילה, ושתיה, ואין עליו שום הכנה מערב יוהכ"פ, רק הוא משפיע כפרה וטהרה לישראל לכל השנה, והוא נגד עולם שכליים הנבדלים, ואז ביוהכ"פ בא אהרן בשליחות כל ישראל, כמו שאמרו פ"ק דיומא שליח ב"ד אתה, ובכלליות ישראל בא אל הפנים בין הבדים, שהוא נגד עולם שכליים הנבדלים כמו שביארנו.

והנה בצדיקים יש שלשה מדרגות, יש ככל המון הלומדים, אשר המה לומדים לעשות רב וכיו"ב, ומפרנסין אותן, ומטילין מלאי לכיסן, ומשלמים עבורם מסים וארנוניות, וכיו"ב, הוא בגדר עולם הנוכחי, שמשפיעין על העולם, שנאמר עץ חיים היא למחזיקים בה, ללומדיה לא נאמר, אלא למחזיקים. יותר מזה יש גדולי הדור, אשר מושפעים במקצת שאסורים במלאכה כיון שנתמנה פרנס עה"צ, ומשפיעין בשפע רב על הדור, ע"ז ההוראה אמרו בירושלמי מו"ק ר' יוחנן שמע דר"ח תשיש כו' שמע דדמך נחית מן חמריה, ואפיק מנא טבא דשבתא ובזעיין, להראות שהיה ראש ישיבה ר' חנינא והיה מתפרנס מן הצבור אבל היה משפיע בתורתו, כמו שאמר (ב"מ), אי משתכח תורה מישראל מהדרנא לה מפולפולי, והיה יודע שם המפורש (ירושלמי יומא פ"ג), נמצא השפע היה רב לבלי ערך מן מה שנשפע והיה בגדר שבת, לכן קרע מאני דשבתא. והנה אמר ונקדש בכבודי הוא בגדר ארון אלקים, שזה כבוד לישראל וכמו שביארנו דברי כלת פנחס. ואמר משה סבור אני בי או בך, עכשיו הם גדולים ממנו שהן משפיעים לישראל [וכמו שאמר וכל ב"י יבכו את השריפה] ולא היו מושפעים כלל, שאהרן זכה לכהונה לבניו, ומשה היה מלך, מה שאין כן הם ביום משחתם תיכף מתו, המה נקראו במכובדיי, והמה כעין משכן כבוד ד' בארון העדות, שאין שם קבלת השפעה לא הקטרה וכיו"ב, רק שמשם יצאה השפעה לכל העולם, ולכן נסמכו מיתתן ליוהכ"פ, מה יוהכ"פ אינו מקבל כלל ומשפיע לכל השנה כפרה וטהרה, כן מיתת נדב ואביהוא שהיו משפיעים ולא מושפעים. ודו"ק.

בקרבתם לפני ד' וימותו. פירוש וימותו לפני ד', ולכן כפל הדבר ויאמר כו' דבר אל אהרן אחיך, לפי שדרשו מהנותרים, שכל בני אהרן היו ראוים להשרף, רק שתפילתו של משה עשתה מחצה וכמו שאמר וגם באהרן התאנף ד' ואתפלל כו', לכן אמר אליו

דבר אל אהרן שאחיך הוא, פירוש ולפיכך אני נושא לו פנים על בנים הנותרים, ותדבר אליו שאחיך הוא. והוא ע"ד הרמז.

והנה מהסמיכות בזאת יבוא אהרן אל הקודש וכו' אל מיתת שני בני אהרן, ולמה היה צריך לאמר זה הדבר של בעשור לחודש השביעי ביום שמיני למלואים, למאן דאמר דפרישת כה"ג שבעה ילפינן מסיני [דלמ"ד דיליף ממלואים מש"ה סמך לאגמורי פרישה כדאמר בירושלמי עיי"ש], אמר בירושלמי ריש יומא מה יוהכ"פ מכפר, אף מיתת צדיקים מכפרת, ולמה סמך מיתת מרים לפרה אדומה כו', מה פרה אדומה מכפרת כו', למה נסמכה מיתת אהרן לשבירת הלוחות כו', מה שבירת כו' קשה לפני המקום בה אף מ"צ. הביאור, דיוהכ"פ מכפר מצד שהוא עת רצון, והוא ענין סגולי למקום ב"ה אשר בו יכפר עון עמו בנ"י, כן במיתת צדיקים הוא עת רצון, ורוכב ערבות שש ושמח בבוא אליו נקי וצדיק ומכפר, והוא מצד הסגולה, אך בתנאי שיהיה כמו ביוהכ"פ, דאימת יוהכ"פ מכפר, דוקא כשקראוהו מקרא קודש, הא במבעט ביום הכפורים, שמבזהו ואינו מחשיבו בלבו, רק כמו כל הימים אינו מכפר, כן בצדיק אם מחשיבו ומרוממו אז מיתתו מכפרת, אבל במבעט בלבו את הצדיק, אז אינו מכפר עליו. [ואולי זה כונת ראוי לקוברו בחיים, היינו בחייו של חכם, שמיתתו לא כפרה עליו מאומה]. ואח"כ אמר דוגמת פרה אדומה, שהיא גורמת טהרה, כן ע"י מיתת צדיק נתעורר האדם לעשות תשובה ולטהר מחטאיו, שמתבונן אם בארזים נפלה שלהבת וכו' וכיו"ב, או על דרך הני בריוני דר"ז, דאמרו עד השתא הוי לן גברא דבעי רחמי עלן כו', וזהו ענין טהרה כפרה אדומה. וכשבירת הלוחות, הפירוש, שיש צדק המוחלטי וצדק המצטרף, כמו בדורותיו היה צדיק, הא בדורו של כו' לא היה צדיק זה צדק המצטרף, וכמו יש רע המוחלטי ורע המצטרף וכמו כי באת להזכיר עוני, שעד עכשיו הייתי צדיק ועכשיו נגדיך אני רשע, וזה שאמרו הלל מחייב העניים, ואם יש צדיק אשר הוא מורה ומדריך הדור ובני דורו אינם נושאים לו פנים ואינם שמים לב לדבריו והיה להם ללמוד ולא למדו אז השי"ת הרוצה בהצדקם לוקח הצדיק ואז נגד שאר האומות המה צדיקים שכשהיה הצדיק בחיים היו נגדו רשעים, [וזה כונת הספרי תריבהו על מי מריבה נסתקפת לבוא לו בעלילה כו' שלכן מת אהרן שהיה מדרגתו גדולה לדור החדש, וזה פירוש העלילה. ודו"ק], וזה ממש כשבירת הלוחות, ששיבר אותם, כדי שידונו כפנויה ולא כאשת איש, שאם ידון אותם בעשיית העגל בעת קבלת הלוחות בידם, מה גדולה עונם, לכן שבר אותם, וזה דומה ממש לשבירת הלוחות. והבן. ויה"ר שיקוים בנו ומחה דמעה מעל כל פנים.

בזאת יבוא אהרן כו'. במדרש א"ל הקב"ה למשה לא שכשם שאתה סבור כו', אלא בכל שעה שהוא רוצה לכנס יכנס, רק שיכנס בסדר הזה. הנה בספר גביעי הכסף הובא בשם הגר"א דפירושו פשוט, דאהרן היה יכול לכנס תמיד בסדר הזה, רק שבניו לא היו רשאים רק ביוהכ"פ, ונתגלה לנו טעמו עפ"י מש"כ הספורני בסוף אמור, הא שכתוב בקטרת ובהטבה אהרן משום, שבאותן ארבעים שנה היה הענן שורה על המשכן יומם ולילה וכמוש"כ כי ענן ד' על המשכן יומם כו', ולכן בעבודות שבהיכל, ששם היה ענן ד' היה דינו אותן ארבעים שנה כמו ביוהכ"פ, שכתוב בו כי בענן אראה על הכפורת, ודפח"ח, ולכן כל אותן ארבעים שנה היה לו רשות לכנס בסדר הזה כמו כה"ג ביוהכ"פ. ולכן כתוב בסוף הפרשה והיתה זאת לכם לחוקת עולם בחודש השביעי כו' אחת בשנה כו', שלדורות הוא רק ביוהכ"פ, שאז ישראל כמלאכי השרת, וראוים לכפרה זו ולשכינת הכבוד על הכפרת בענן, וא"כ אף אלעזר אחרי מותו היה לו רשות כן ודו"ק.

וזה פירוש הפסוק בתצוה וכפר אהרן על קרנותיו אחת בשנה, שזה מחויב לכפר אחת בשנה גם אהרן, אבל רשאי יותר מאחת בשנה, בכל שעה שהוא רוצה ומוצא עצמו מוכן לזה, רק שזה מוכרח לכפר אחת בשנה, אכן לדורות מדם חטאת הכפורים אחת בשנה יכפר עליו לדורותיכם כו', שרק אחת בשנה, לא פעמים בשנה רשאי לכפר, שלדורות שאין הענן שורה, אין רשאי לכנס רק אחת בשנה, ולכן כתוב אחת בשנה יכפר, שעיקר הדיוק, שרק אחת מכפר, לא פעמים. ועיין מה שדרשו רז"ל פ"ק דשבועות ודו"ק.

והטעם נ"ל, דבכל עבודות היום כתיב וכפר את מקדש הקדש ועל הכהנים ועל כל הקהל כו' וכפר מטומאות בנ"י כו', וזה טומאת מקדש וקדש, ושעיר הפנימי היה מכפר על יש בה ידיעה בתחילה ואין בה ידיעה בסוף, ועל מזיד כהנים פר מכפר, ועל זדון טומ"ק שעיר המשתלח מכפר יעו"ש, ואמר ר"ש פ"ק דזבחים שני שעירי עצרת למה באין, על טומאה שאירע בין זה לזה כו'. ולפ"ז, כל זמן שהיו ישראל במדבר, הרי הם היו אסורים בבשר תאוה, והיו אוכלים בשר קדש תדיר, והיה מצוי טומאת מקדש וקדשיו ביותר והיו צריכין לכפרה, לכן היה נכנס בכל עת בעבודת היום לכפר טומאת מקדש וקדשיו ודו"ק.

ולפי דברי הספורנו יתכן מה דבשמן המשחה לבדו (דמשמן עם הדם משח גם לבניו אבל מהשמן לבד) לא משח רק המזבח עם אהרן לבד בלא בניו מפני שהיה עליהם קדושת המשכן וכל כליו שעיקר המשיחה היה עליו מטעם דהגחלים של קטרת נטלים ממזבח החיצון ובזיכין נטלים מפנימי ונקטרין בחיצון ואהרן היה עובד עבודת המשכן היינו קטרת ונרות. ודו"ק.

בזאת יבוא אהרן כו' בזכות מילה, שנאמר זאת הברית אשר תשמרו כו' מד"ר. בירושלמי אמר ר' לוי מפני מה כ"ג משמש בשמונה בגדים, כנגד מילה שנתנה בשמונה. וכאן משמש בד' בגדים משום דבפרק הזרוע והלחיים מביא ועל כל עם הקהל יכפר אלו העבדים ובעבדים איכא מקנת כסף שנימול לאחד (שבת קל"ח) לכן כאן שגם המה בכלל הכפרה משמש בד'. והפירוש דמילה אם אינו מקיים ואת בריתי הפר כתוב הכרת תכרת דאף לאחר יוהכ"פ דאינו מכפר על מפר ברית בבשר לכן יבוא בזאת במילה ודו"ק.

ירושלמי יומא פ"ב ה"ג. מפני מה אינו משמש בבגדי זהב כו', תני ר' חייא ולבשם ובלו שם, שם היו גנוזין שם היו מרקיבין ולא היו כשרים לכה"ג אחר. יתכן דמשני שלכן לא צותה התורה לשמש בבגדי זהב שכיון שכן לכל יוהכ"פ היו צריכין בגדי זהב אחרים וא"כ התורה חסה על ממון של ישראל וכדאמר מנחות דף ע"ו כיו"ב. ובפרט האבנים שלא היו משיגים אותם רק בקושי וכמו דאמרו בגמ' גבי דמא בן נתינא ודו"ק. וראיתי במ"ר פ' אחרי כל הלשון ר"י דסכנין בשם ריב"ל בשביל לחוס על ממונן של ישראל. ונראה דנשמט מן הירושלמי וכמו דפרישית.

ורחץ במים את בשרו ולבשם. בכל הרחיצות כתוב ורחץ בשרו במים. ויתכן דתנן עלה ונסתפג והאריך במשנה למלך מה צורך להסתפג ופשוט משום דמצות בגדי כהונה בד, שיהיו חדשים וכי יתלחלחו במים יושחק חידושן וכמו דאם הוצרכו לנתר אין מכבסין אותן כו' ובגדי לבן מצותן במובחר שבבד וכי לא יסתפג יוסר לבנינותן ולכן כתיב במים את בשרו שיהיה בשר יבש לא לח ממים ופשוט.

וכפר בעדו ובעד ביתו. מנין שבשם כו' מנין שבאנה נאמר כאן כפרה ונאמר בחורב כפרה כו'. והא דלא ילפינן דבעגלה ערופה באנא משום דנוסח הלשון כתיבא באורייתא ולא נאמר אנא. וטעמא דהיכא דכתיב שהאיש יכפר לשלול יכולת הכפרה מן האיש ולהראות כי הוא ברחמים ותחנונים ואין תפלתו קבע לאמר שהשי"ת מחויב למלאות רצון בקשתו כתיב אנא בתחנונים. לכן בחורב שמשה אמר אולי אכפרה יחס הכפרה לעצמו אמר באנא בלשון תחנונים. ומיניה יליף לכ"ג דכתיב וכפר שתלה פעולת הכפרה עליו לכן צריך לומר באנא משא"כ בעגלה ערופה שלא נתיחסה פעולת הכפרה אל הזקנים לא צריכי לומר אנא ומש"ה לא מסיק הגמרא רק בקשיא דכל קושיא יש לה תירוץ ודו"ק.

וכפר בעדו ובעד ביתו. ביתו זו אשתו. ולא מסתברא לרבות, דביתו מיקרו גם בניו, ואם כן אם ימותו בניו ביוהכ"פ באמצע עבודה יהא מעכב, ותורה דרכיה דרכי נועם, לכן מסתברא רק אשתו, משום דזה יוכל לישא אחרת. ולכן בעבד דנרצע דכתיב בי' אהבתי

את אדוני את אשתי ואת בני חזינא דהקפיד התורה שיהיו לו בנים לכן גם אהבך ואת ביתך דרשינן שיהיו להרב אשה ובנים וכמו דכתיב כי טוב לו עמך שיהיו שניהם שוים. יעו"ש קדושין כ"ב ודו"ק.

ושחט את פר החטאת אשר לו. הנה אמרו יומא מ"ג דשמואל סבר דשחיטת פרו בזר פסולה דכתיב אהרן וחוקה. יעו"ש. והנה בירושלמי הוריות אמר דמותיבין לר"י דסבר דשעירי עו"ג אינם טעונים סמיכה דהא כתיב בדברי הימים גבי חזקיה ויגישו את שעירי החטאת כו' ויסמכו ומשני הוראת שעה הי'. נראה פירושו דבא על זדון ולכך ע"כ הוראת שעה הי' ולפי שבאו לכפר על הממלכה ויהודה סמכו המלך והזקנים ידיהם כמו בעלים ולפי שבאו לכפר על המקדש הוי כמו פרו של אהרן דמכפר על הכהנים על הזדון לבד דבשוגג מתכפרי בשעיר הפנימי והי' שחיטה בכהן ולכן כתיב וישחטום הכהנים. ודו"ק. וקבלה כתיב גבי בן בקר ולקח הכהן מדם הפר דם מהפר לכן כתיב תמן גבי בקר וישחטו הבקר ויקבלו הכהנים את הדם כמו דמפרש בתורה גבי בקר והוה"ד לכל הקרבנות למדנו משם. ודו"ק.

יומא י"ט ע"ב מעשה בצדוקי אחד שהתקין מבחוץ כו' ביציאתו היה שמח שמחה גדולה כו' אמר לו בני וכו' לא היו ימים מועטים כו' וי"א ביציאתו ניגף כו' שבא מלאך וחבטו. העניין דפליגי במה דפליגי אמוראי בגיטין נ"ג אם מהימן כ"ג לומר שפיגל הואיל והיה בידו ועיין תוספתא תרומות פ"ב במה דפליג ר"י וא"כ ת"ק סבר דמהימן לומר דפיגל ולכך נאמן שלא הקטיר כהלכתו ובעי קטורת מחדש אבל ר"ח סבר דאינו נאמן וא"כ לא היו מקטרים קטורת ע"ז קאמר ביציאתו כו' שבא מלאך דבירושלמי פריך הא כתיב וכל אדם, אפילו אותן שפניהן פני אדם, ומשני דקטרת לא נעשה כמצותו, וא"כ שפיר הקטירו קטרת אחר, וזה פשוט ודו"ק.

יומא דף נ"ג. כיון שהגיע לשמי קורה כו' עד שנתמלא הבית עשן שנאמר והבית ימלא עשן. נראה דמפרש כמו בילקוט בשעה שבא עוזיהו להקטיר קטרת בהיכל ושוליו אילו שמונים כהנים כו' וזה והבית ימלא עשן מעשן קטרת של עוזיהו. יעו"ש. וכפר על הקודש מטומאות בני ישראל וכו' וכן יעשה לאהל מועד כו'. רבי שמעון מפרש שיכפר על עניני קדש, שאם היה העלם או זדון בטומאת מקדש וקדשיו וכפר ע"ז ורבי יהודא סבר ההוא מבעי ליה כי היכא דעביד לפני ולפנים ה"נ נעבד בהיכל ור"ש ההוא מוכן יעשה נפ"ל ורבי יהודה אי מההיא הו"א ניתי פר ושעיר אחריני ונעביד קמ"ל (שבועות ח'). פירוש, דגם לר' יהודה אין הפירוש על הקדש, היינו בהיכל על הפרכת, דלשון וכן יעשה אין לו שום חיבור, ועוד דחבירו מוכיח וכלה מכפר את הקדש ואת אהמ"ע כו', הרי דקדש

הוא על הכפרת אבל האמת כי כן כיון ר"י, דאם הוי כתוב וכן יעשה לאהמ"ע לחודיה, אי הוי כתוב וכפר מטומאות בנ"י, הוי אמינא, דוכן יעשה על כל הכתוב בפרשה קאי, שישחט פר ושעיר ויביא דמם לאהמ"ע, לכן כתב וכפר על הקדש שמציין, שרק הכפרה הוא הזריקה על הקדש ועל אהל מועד בזה מציין תכונת המקומות להודיע שרק הכפרה צריכה שתהא בזה ובזה לא השחיטה וש"ד. וז"ב.

וכפר בעדו ובעד ביתו ובעד כל קהל ישראל איזה כפרה ששוה לו ולאחיו הכהנים וכל קהל ישראל הוי אומר זו הקטרת (יומא מ"ד). הכונה דהשעיר הפנימי בא על טומאת קדש ומקדש ביש בה ידיעה בתחילה ואין בה ידיעה בסוף משום דבעניני הקדש והמקדש העון של הכהנים יותר גדול במה שהן הן הממונים על הקדש וכי חטאו בזה הוא כעול במה שהופקד עליו והוא כמו שכתב בספר העיקרים על חטא שאול במאמר ד' פרק כ"ו, אבל החטא בדברים אחרים או בקדש באין בה ידיעה בתחילה שוה הכהן אל העם. ולר' שמעון דסבר דוידוי של פר מכפר על הכהנים במה שהשעיר המשתלח מכפר על ישראל, יתכן משום דבמפעל אשר יצא לאור השמש, בזה יגדל עון הכהנים, משום דלפי ערך קדושתם, כן החילול השם יותר גדול, אבל קטרת בא על דבר שבחשאי, בזה, באין חילול השם, שוה העם ככהן לענין כפרה ודו"ק. ועוד דר"ש לטעמי', דעבודת השי"ת עם עבודת הגוף בל יתאימו, דאמר אפשר כו' תורה מה תהא עליה, לכן כהנים שפרנסתן מצוי' בעי כפרה בפ"ע.

ובא אהרן אל אהמ"ע. להוציא כף ומחתה. וקשה דהוה ליה למכתב ובא אהרן אל מבית לפרכת, דשם היה כף ומחתה בין ב' בדי הארון. והנראה, דכניסה רקנית לאהמ"ע בל"ת, עיין מנחות כ"ז, והנה כאן בקטרת, דצריך ליקח הגחלים מהמזבח אי אפשר שיצא עם המחתה והכף מהעזרה, וכן בדם פר כיון שנשחט הפר, הרי מוכרח לבוא דרך ההיכל, ובכ"ז כתיב קדמה, להורות דמוכרח להיות לצד מזרח הכפרת וכדיליף ראב"י שם, אבל כאן הלא לבין הבדים מוכרח לבוא, להוציא כף ומחתה, ולהיכל אינו צריך לבוא דמצי עייל דרך אחורי הכפרת ולהוציא הכף ומחתה מבין הבדים, יעוין תוספות שם ד"ה דרך משופש, לכן אמר ויבוא אהרן אל אהמ"ע, שדרך ההיכל מוכרח לבוא להוציא הכף ומחתה מבין הבדים ודו"ק.

ואת פר החטאת ואת שעיר החטאת אשר הובא את דמו לכפר כו' יוציא. בתו"כ ובגמרא דף ס"א וכולן מטמאין בגדים ונשרפין אבית הדשן דברי ר"א ור"ש, וחכ"א אין מטמאין בגדים כו' אלא האחרון הואיל וגמר ביה כפרה. ובמאי פליגי. ועיין תוספות ישנים. ונראה דאם נשפך דם השעיר טרם שזרק ממנו על המזבח, הלא כילה כבר דם הפר וצריך

להביא עוד שעיר להזאות שע"ג המזבח, א"כ הפר לא ראה את השעיר, דכבר כילה דם הפר והשעיר האחרון לא בא, לכן לחכמים דאינו נשרף אבית הדשן, ומטמא בגדים רק אחרון, מצי להיות דהשעיר המטמא בגדים לא ראה ולא נשחט עדיין בעת היות דמו של פר, ולזה אמר ואת פר החטאת ואת שעיר החטאת, ואת להפסיק בין פר להשעיר, אבל ר' שמעון לטעמיה אזיל בב"ק דף ס"ה ואת הדר ערביה קרא והאי דכתב את לאפסוקי בין פר, שהוא של כ"ג ומכפר אכהנים, לשעיר, שהוא של עדה ומכפר על העדה, א"כ קאי על השעיר הבא בהדי פר כאחד שמטמאין בגדים. ודו"ק.

ואת פר החטאת ואת שעיר החטאת אשר הובא. הנה פרט אותם, אף דבחלב החטאת כלל אותם להקטר' משום, דכאן הוה כמו מילואים בכה"ג תחילה במקום כמו שאמרו ריש יומא, וסד"א דהוי כמו מלואים בשמיני דפר אהרן נשרף ושעיר העם נאכל, לכן אמר דלא כן, רק פר אהרן ישרף, וכן שעיר העם משום, דשניהן הובא דמם בקדש, שבמלואים היו חיצונים, לכן חלק בין אהרן לעם, אבל בהקטרה גם במלואים נקטר החטאת כתב סתם ודו"ק.

והשרף אותם יכבס בגדיו ורחץ בשרו במים. לא כ' וטמא עד הערב, וכמו שכתב גבי כהן השורף את הפרה, משום דביוהכ"פ אינן מקריבין רק קרבנות שזמנן קבועים ודוחין את הטומאה ודוקא טומאת טבול יום, אבל טומאת עצמו כשיש מים לטבול לא הותר וצריך לטבול, וכדאמר בירושלמי פרק כיצד צלין היו הצבור מגעי שרץ, עושין בטומאה, שאין מים לטבול, אבל יש מים לטבול, אינן עושין בטומאה. ושם מצינו לפרש דוקא גבי פסח, דשוחטין וזורקין על טבול יום, אבל לא על טמא שרץ, וא"כ בשיש מים לטבול לא דחי טומאה והוי כיחיד. אבל מסתברא גם בכהן טמא בקרבן צבור, דצריך לטבול, דטבול יום קילא טומאתו, כמו לענין כהן, ששמש בטומאה אחיו הכהנים מפצעין את מוחו, מסתברא דוקא טמא, לא טבול יום ועיין ראב"ע, וביום הכפורים אסור לאכול, ולכן לא כתב וטמא עד הערב, משום דבצבור דחויה טומאה, ולאכול אסור, ואי משום מגע תרומה, הא אסור ביוהכ"פ ליגע באוכלין, עיין מג"א סימן תרי"ב ודו"ק.

כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם כו' לפני ד' תטהרו. פירוש, דאמרו בחגיגה, דכלי שאין בו כשפופרת הנוד, אם הטבילו בו כלים טמאים אינו טהור, אם לא שהכלי החיצון טמא, ומיגו דמועיל השקה לטהרו לגוף הכלי מועיל לטהר הכלים הפנימיים יעו"ש, כן דריש בכריתות מכל חטאתיכם לפני ד' שאינו יודע בו אלא ד', וזהו חייבי אשמות תלוין, ואע"ג דלא איתידע ליה כלל, אף ספק ידיעה, מכפר (שם י"ח), ולזה אמר, כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם, פירוש מהחטאים הבאין עליכם, שנראין לכל ונגלין לכם,

ולכן אף מכל חטאתיכם לפני ד' תטהרו, דהואיל ומועיל הטהרה לעון הנגלה, מועיל לטהר אתכם אף מעבירות הכסויים ונסתרים מכם, וגם העבירות שאינו גלוי אלא להשם תטהרו, וזה דוקא ברוצה בכפרתו של יוהכ"פ ומכיר עצמו לחוטא, וצריך כפרה, הא באומר איני רוצה שתכפר לי יוהכ"פ, שאינו מכיר עצמו לחוטא, אין יוהכ"פ מכפר אף על החטאים הנעלמים מעין האדם, וכמו דאמרו בכריתות דף ז' במבעט ביוהכ"פ, דמביא אשם תלוי אחרי יוהכ"פ. יעו"ש ודו"ק.

הנה רבינו משה כתב, דעל קלות יוהכ"פ מכפר בלא תשובה. עיי"ש בלח"מ בזה וטעמו פשוט, דלרבי אמרינין במסכת יומא תשובה ומיתה מכפרין עם יום הכפורים. לימא דלא כרבי, אפילו תימא כרבי תשובה בעי יוהכ"פ, יוהכ"פ לא בעי תשובה, חזינא דלרבי דסבר דיוהכ"פ מכפר אף בלא תשובה על חמורות בכ"ז תשובה לחודא לא מכפרא, א"כ לרבנן, דסברי בקלות דתשובה מכפרת לחודיה כדתנן במשנה דיומא כש"כ דיוהכ"פ לחודא מכפרא. ופשוט. ולפלא בעיני דכבר האריך רבינו דהידיעה אינה מכרחת להבחירה עיי"ש ובעיקרים ובשל"ה וא"כ לפלא על קושיית ירושלמי ביומא בסוף אמר ר' חונא כו' שהיה בדעתן להביא שעיר אחר ולא הביאו ר"י בר"ב בעי ואין הקב"ה רואה הנולד ויכפר מיד ולפלא הא אינו מכריח. וצ"ע.

ובמתני' סוף יומא, עבירות שבין אדם לחבירו אין יוהכ"פ מכפר עד שירצה את חבירו, אבל אם ריצהו אז יוהכ"פ מכפר, שגם על עבירות שבין אדם לחבירו צריך כפרת יוהכ"פ, וזה שאמר דרשו ד' בהמצאו אמר ר"נ אלו עשרת ימים שבין ר"ה ליוהכ"פ, וזה על שבין אדם למקום, שכביכול ממציא את עצמו, ויהי כעשרת הימים ויגוף ד' את נבל אר"נ אלו עשרת ימים שבין ר"ה, וזהו על שבין אדם לחבירו ג"כ תלוי בעשי"ת. ולזה דרש ראב"ע מכל חטאתיכם לפני ד' וזהו החטאים שבין אדם למקום, שלפני ד' תטהרו, תהיו מטוהרים, ועוד פי' מכל חטאתיכם, עבירות שבין אדם לחבירו, שאדם חוטא לחבירו בצווי שיטהרו את עצמם לפני ד', שמטהר אותם שמתחילה יטהרו הם בפיוס ובריצוי ואחר זה יטהרם ד', שאחר הפיוס לחבירו נשאר העבירה, שבזה נגד צווי המקום, ונעשה בין אדם למקום, וזה שאמר דרשו ד' בהמצאו נגד שבין אדם למקום, שהוא הבעל דין, קראוהו בהיותו קרוב נגד שבין אדם לחבירו, שהוא אין הבע"ד, יעזוב רשע דרכו, זה הטרוד ביצרו המתאוה יעזוב דרכו, אבל לא המחשבות, כמו שאמר איפשי בבשר חזיר, איפשי לבוא על כו', אבל מה אעשה ואבי שבשמים גזר כו', ואיש און מחשבותיו, זהו, על שכליות גזל ואונאה, וכבוד אב, שזה מעולה נפש שאינו מתאוה כלל, וכדברי הר"מ בח' פרקים פרק ו', וישוב אל ד' וירחמהו, ועל שבין אדם לחבירו ואל אלקנו כי ירבה לסלוח,

שעל בין אדם לחבירו נקרא דין, שדן בין אדם לחבירו, כמו שאמר עד האלקים כו'. וזה שאמר לא יאונה לצדיק כל און, שכיון שאינו חושב במרמה ואינו מתאוה, לא יאונה לו, ואין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, שבמצות שמעיות, שחושב ומתאוה א"א לו שלא יחטא, וזה שאמר, שהצדיק בשמעיות, לא יאונה לו און בשכליות, ולב רשעים בשמעיות מלא רע בשכליות, שאון הונח ברוב במרמה, כמו פועלי און דוברי שלום עם רעיהם ורעה כו' שלא אצבע ודבר און כו', והוא על דברים שבין אדם לחבירו, כמו שביארנו. ודו"ק בכ"ז. ולזה אמר און אם ראיתי בלבי לא ישמע ד' וזה, שבזה גם המחשבה גרוע האדם כמוש"ב.

כי אתה סלחן לישראל ומחלן לשבטי ישורון בכל דור. הנה בכל תפלה לא נזכר שבטי ישורון, הלא דבר הוא. והנה אמרו יומא דף ל"ה, דשל שחר היו בגדי הבד מובחרין משל ערב כו' מאי אחרים פחותין כו', לפי שעבודה הראשונה חשובה היא ומכפרת, וזו אינה אלא לפנות המקום כו'. רש"י. ולפ"ז צריך ביאור מדוע לא מייתי הגמרא הך ברייתא דר' ישמעאל, דאמר על הוצאת דשן בגדים שמזג בהן כוס לרבו, אל יבשל בהן קדירה לרבו כדמביא לעיל כ"ג ע"ב. ומסתברא יותר, דרק על הכתנת קאי, שהכתנת היה מובחרת בעבודת הבקר, אבל כל שאר הבגדים היו הם הראשונים, ולכן כאשר דרשו לקמן ע"א מה ת"ל אשר לבש שלבש כבר, ומזה דרשו בתו"כ, שיהיו כלים אחרים בין הערבים, הוא עיקרו על הכתנת, שנאמר בה בפרט לבישה כתנת בד קדש ילבש כו', וכיון שכל הבגדים היו אותן של שחר, לכן לא מייתי דר' ישמעאל כאן. והרמב"ם פסק כן, דרק על הכתנת קאי יעו"ש בהלכות בית הבחירה ובמל"מ [ורבינו משה פסק דהפירוש בזבחים י"ט יש מהן למצוה, יש מהן לעכב, שבהנך בגדים שנאמר בהן בד ולא נאמר שש סגי שיהא חוט אחד לבדו, ורק למצוה הוי כפול ששה, א"כ בגדי כה"ג ביוהכ"פ, שלא נאמר בהן שש סגי לעכב אם אין בהן רק חוט אחד, וכן בהוצאת דשן, ולהר"מ בהרמה, שנאמר בהן מדו בד, ומכנסי בד סגי ג"כ אם אינן כפולין ששה, לכן א"ש מה דדריש ר' דוסא בא ללמד, שבגדי כ"ג כשרים לכהן הדיוט, מפני ששניהן נאמר בד בלא שש. והא דבעי במה נתחנך כה"ג ביוהכ"פ ולא אמר בבגדים שאין חוטן כפול ששה, מפני שלמצוה בעי שיהיו כפולים ששה. ודו"ק].

ויש להבין מדוע נשתנה רק הכתנת. ובירושלמי פרק בא לו מפני מה אינו משמש בבגדי זהב מפני הגאוה, א"ר סימון ע"ש אל תתהדר לפני מלך, א"ר לוי, שאין קטיגור נעשה סניגור אתמול כתיב בהם ועשו להם אלקי זהב ועכשיו עומד ומשמש בבגדי זהב. נראה דלמ"ד, דאבנט של כהן הדיוט היה של בוץ, א"כ היה ממש ככהן הדיוט, נאות טעמו

דר' סימון משום אל תתהדר כו' אבל למ"ד אבנט של כהן הדיוט היה של כלאים, א"כ לא היה נכנס הכה"ג כהדיוט ביוהכ"פ לפנים, וצריך טעמו דר' לוי, משום שמזכיר עון העגל ועליו נאמר וביום פקדי ופקדתי, וכמו שאמרו בחלק אין לך כל דור, שאינו נוטל אונקיא אחת מחטא העגל. ודו"ק. והנה אמרו במדרש משלי סימן א' ר' אבין אומר בכל דור עדיין חטא של מכירת יוסף קיים, עיי"ש, ונמצא, דהכפרה על האומה בכללה לפני ולפנים עדיין שם רושם החטא ממכירת יוסף, ולכן לשון של שעיר המשתלח משקל שתי סלעים. רמז למה שאמרו בשבת פ"ק, שבשביל משקל שני סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף כו' נתקנאו בו אחיו כו', ולכן יתכן כי הכפרה היה לפני ולפנים בבית הכפרת וההיכל, מקום של בנימין, משום שהוא לא היה בהחטא של מכירת יוסף, ולכן לא היה בעזרה חלקו של יודא, כמפורש יומא דף י"ב, משום שאמרו ריש סנהדרין המברך את הבוצע ה"ז חוטא, יעו"ש, וקרוב לזה מפורש בספרי ברכה מפני מה זכה בנימין, לפי שכל השבטים היו במכירתו של יוסף כו' אני אומר כו' שיהיו מתפללים לפני ואני מתמלא עליהם רחמים והם לא היו מרחמים על אחיהם. נמצא שאמרו פוקד עון אבות על בנים, כשאוחזין מעשה אבותיהן בידיהן, וכשישראל חוטאין בדברים שבין אדם למקום, אז פוקד עליהם חטא העגל, ואם ישראל חוטאין בדברים שבין אדם לחבירו, אז פוקד עליהן חטא מכירת יוסף. ומפני טעם זה לא נכנס בחושן, ששמות השבטים חקוקין על לבו לזכרון לפני ד', והשבטים בעצמם הן הזכרון (תוס' רה"ש כ"ו, עיי"ש), מפני שזה יהיה קטרוג, שהן בעצמן לא רחמו על אחיהם והיו מתנגדים ושונאים זל"ז, ולפני ולפנים עדן חקוק חטאן בכל דור [וזה באמת טעם רב הונא, שאחרי מות הראשונים דוד ושלמה פסקה אורים ותומים, מפני שהשבטים נתחלקו לשני מלכים ולא היו יכולים לתמם דבריהם, שיצטרפו שמות השבטים זה עם זה, כיון שהיו חלוקים זה עם זה ושונאים זא"ז. ודו"ק]. ולכן להורות על כפרת החטא של מכירת יוסף, היה כתנת מובחרת, וכמוש"א זבחים פ"ח כתנת על שפיכות דמים כו', שנאמר וישחטו שעיר עזים ויטבלו את הכתנת בדם. ודו"ק.

וזה שאמרו כי אתה סלחן לישראל, היינו על כל החטאים שבין אדם למקום, שהרושם הוא משורש העגל, שנאמר אלא אלקיך ישראל, ושם נאמר סלחתי כדבריך, ומחלן לשבטי ישורון, הוא על חטאים שבין אדם לחבירו, ששורש שלהן הוא מחטא מכירת יוסף, שחטאו שבטי ישורון. ודו"ק בכ"ז. ואכמ"ל.

שבת שבתון היא לכם. בכל מקום אצל יום הכפורים כתיב לשון זכר היום הזה, שבת שבתון הוא, וכן בכל מקום, לבד כאן שכתוב בלשון נקיבה. ומה יאות הדבר לפי מה

דדרשו ריש פרק יוהכ"פ מנין ליום הכפורים שאסור ברחיצה וסיכה, ותה"מ, ונעילת הסנדל ת"ל שבתון שבות. ועיין רבינו ניסים שפירש בשם הרמב"ם דהוי דבר תורה, רק שמסר זה הכתוב לחכמים, כפי מה שיראו ג"כ להוסיף מה שהוא ענוי, יעו"ש, ולכן אמר שבתון היא לכם, פירוש, השביתות בפרט לפרשן תלוי בכם ומסור לכם כפי מה שיתראה לכם עפ"י דרכי התורה ושקול הדעת הישר, ולשון היא קאי על השביתה בעצמה, שהיא מסורה לכם, ולא מדבר על היום, שלהלן מדבר על היום ואמר שבתון הוא לכם, היינו היום ודו"ק.

ויעש כאשר צוה ד' את משה. הנה בכל מקום שכתוב, שעשה אהרן כאשר צוה ד', כתוב שדבר משה אל אהרן בפ' צו ושמיני, רק כאן ובמנורה כתוב דבר אל אהרן כו' ולא כתוב, שדבר משה אליו, ואח"כ כתוב ויעש אהרן כו'. ולכן דרשו מזה שני דרשות בתו"כ מנין שאין אהרן לובש בגדים לגדולתו אלא כמקיים גזירת מלך, ולכן לא כתוב כאן שמו להורות, דעשה כאילו עשה אחר בלא הרגש גדולת עצמותו, ובפעם שני, ששומע מפי משה כשומע מפי הקדש, שהגם שהיה אהרן שקול כנגד משה, ובכ"ז שמע מפי משה, כשומע מפי הקב"ה באימה ובחרדת קדש, לכן כתוב שם אהרן ולא נזכר שדבר משה אליו.

אולם בירושלמי ריש פרק בא לו אמר מנין לקריאת הפרשה כו' מה ת"ל כאשר צוה, מיכן לקריאת הפרשה. ולכן מפרש ויעש משה כאשר צוה ד' את משה, ומה עשה, שדבר אל אהרן כל הפרשה והרי כתוב בכל מקום, שדבר משה וכאן כתוב ויעש, להורות שמקרא הפרשה לדורות משירי עבודות, ולכן עובדה בבגדי בוץ ובחוץ בעזרת נשים, מפני שמשה קרא אותה, ופליגי בסוף זבחים, אם כהן משה במדבר. יעו"ש ודו"ק. ואם בעי לקרות דוקא בלשון הקדש, נראה דזה בכלל אם בלשון הקדש נתנה תורה כו'. ולכן לא חשיב לה בסוטה, רק ברכת כה"ג ודו"ק.

ובפשוט יש לבאר התו"כ דכל דרשא ודרשא נלמד מפסוק אחר, מנין שכל הפרשה אמורה על הסדר כו' נלמד מהך דכפורים, ומנין שאין אהרן לובש בגדים לגדולתו אלא כמקיים גזרת מלך, ת"ל ויעש כאשר צוה ד' את משה זה הכונה לקרא דסוף צו ויעש אהרן ובניו את כל הדברים אשר צוה ד' ביד משה, דכתיבא במלואים בהלבשת הבגדים, ומנין, שאף אהרן שומע ממשה כשומע מפי הקדש ת"ל ויעש כאשר צוה ד' וכו', כונתו לקרא דבהעלותך ויעש כן אהרן אל מול פני המנורה כו' כאשר צוה ד' את משה, ונקיט רישא וסיפא דקרא. וזה פשוט ונכון.

הנה בנביאים לא נזכר יוהכ"פ, מפני כי לא היה בזה הרגש לאומי, כי כולם היו במושבותם, ותענית יום אחד בשנה אינו פלא, ועבודת היום היה עושה כה"ג לבדו במקדש, והוא מצוה פרטיית ככל המצות, לא כן פסח, שכל ישראל באו ממקומם והקריבו אלפי רבבות פסחים לבד בזמן בית שני, שהיו רעבים לדבר ד', זו נבואה, שפסקה מישראל, ורק בעבודת כה"ג לפני ולפנים זכו להשגה קרובה לנבואה, כמו שאמרו בסוטה דף ל"ב ביונתן כ"ג ובשמעון הצדיק, ובפ"ק דברכות בר' ישמעאל ב"א, כשנכנס להקטיר קטרת לפני ולפנים, לכן באו מכל מקום הגדולים לראות פני כה"ג ולשמוע דבר ד' זו נבואה. וזה אמת וצדק.

ירושלמי שקלים פ"ה ה"ד. חייא בר אדא אית הוי נסבין בינונין מאן דהוי יהיב לן מבין ריש שתא לצומא רבא הוון נסבין, מן בתר כן לא הוון נסבין אמרין דשתן גבן. פירוש שלא נהנו מצדקה מיוהכ"פ ואילך, דאמרו דהואי כנדה גבן. ודשתן פירוש בכל מקום נדה (עיין שבת ק"י וש"נ), וזהו מיוסד על דברי ר"א בר חנינא בסנהדרין פ"א ואל אשה נדה לא קירב, שלא נהנה מקופה של צדקה, וזהו כנדה, שיש שעת היתר, כמו בעשרה ימים שבין ר"ה ליוהכ"פ, שהאדם נותן בלב שלם וצדקתו תצילהו ממות. ודו"ק.

זה הדבר אשר צוה ד' לאמר, בתו"כ אין לי אלא אהרן ובניו כו' מנין לרבות ראשי המטות ת"ל זה הדבר ולהלן נאמר זה הדבר כו'. יעוין גמרא דמפרש לענין שאלה בהקדש, יעו"ש. ויתכן כונה שניה, דהדבר דשחוטי חוץ נמסרה לראשי המטות שהם ישגיחו ע"ז וכמו ששלחו בנ"י ויהושע את ראשי המטות לעבר הירדן בבנותם מזבח, מלבד מזבח ד', אשר לפני משכנו. ואולי דרשי ב"ש גז"ש להכי, לא לדבר דינא. ודו"ק.

איש איש מבית ישראל אשר ישחט כו' מחוץ למחנה כו'. הנה בראה אמר כי ירחיב ד' את גבולך ואמרת אוכלה בשר כו', ופירשו בחולין, דבמדבר נאסרו בבשר תאוה, משום דאיקרבו למשכן כו'. לכן יתכן, דהגר שאינו מקושר להאומה, וכמו חובב הקני ששלח אותו לארצו ואין לו חלק בארץ ישראל, ולא היה לו תקוה להעתידות מהאומה, אצלו לא נאסר בבשר תאוה, ולכן כתוב וכי יגור כו' בארצכם כו' חוקה אחת לכם, וכן כגר כאזרח הארץ כו', הכל דוקא בארץ היה דין אחד להם, אבל במצות, שנהגו רק במדבר, כמו איסור בשר תאוה היה הגר מותר, וכמו שהיה טרם שנבנה המשכן אחר מתן תורה, שאז היו מותרין כולן בבשר תאוה. ופשוט. ולכן כפי מה שפירש הרמב"ן, דפרשה זו נאמרה להזהיר, שלא ישחטו חולין ג"כ חוץ למשכן, כיון שנאסרו בבשר תאוה, כל בהמות דין קדשים להם להיאסר בשחיטת חוץ, וזה שוחט להדיוט, היינו לאכילת אדם, לכן כתיב

רק מבית ישראל, אבל הגר אינו בכלל דין זה, אבל בהעלאה שאינו רק על הקדשים לגבוה, שזה שוה גם בגר במדבר כתוב ומן הגר כו'. ודו"ק.

או אשר ישחט מחוץ למחנה. לרבות העוף. תו"כ. לפי הרמב"ן, שהבאתי דבמדבר, שנאסר להם בשר תאוה היה אסור לשחוט חולין חוץ למקדש והיה חייב כרת, לכן לא כתוב עוף, שעוף כל המינים אינם קרבים למזבח, ותורים ובני יונה דבאים למזבח אינם באים שלמים, ולכן לא צותה התורה להביאם למזבח, רק בקר וצאן, שיכול לעשותם שלמים, אמנם לדורות הוא נוהג אף בעוף במוקדשין וברור.

ולא יזבחו עוד את זבחיהם וכו'. במדרש משל לבן מלך שגס לבו עליו והיה למד לאכול בשר נבלה כו' אמר המלך זה יהיה תדיר על שולחני ומעצמו הוא נזיר, כך לפי שהיו ישראל להוטים אחר עו"ג במצרים והיו מביאים קרבניהם לשעירים דכתיב ולא יזבחו וכו' אמר הקב"ה יהיו מקריבין לפני באהמ"ע והן נפרשין מעו"ג כו'. ולפ"ז א"ש מה דהותרו בארץ ישראל בבשר תאוה, לפי שבארץ ישראל היה כח ביד בית דין הגדול לבטל יצרא דע"ז בזכותא דא"י, דאהני להו, וכדאמרו סוף ערכין, שפגם הכתוב בכבודו כו', שיהושע בן נון היה לו לבטל יצרא דעו"ג, וא"כ אין צורך לאסור בשר תאוה, ועכשיו שאנשי כנסת הגדולה בטלוה תו אין צורך להיות אסר בבשר תאוה, ולכן לעולם שוחטין. ובחולין י"ז אמר טעם אחר, משום דמרחקו ממשכן, משום שבעים שנה שהיו בבבל ואז לא הוי מצי לעקור יצרא דעו"ג, ואפ"ה הותרו בבשר תאוה. ויעו"ש שם בתוספות ודו"ק.

הנה בפר שהקריב אליהו (מלכים א י"ח:ל"ג) לא נזכר השחיטה והזריקה, רק ויערוך את העצים וינתח את הפר וישם על העצים, משום דהואי שחוטי חוץ, וחייב כרת על השחיטה והזריקה, דרק משום מגדר מלתא ועפ"י הדבור, יעוין יבמות צ', לכן לא כתוב בפירוש, כדי שלא נלמוד מזה לדורות, ואי משום העלאה דפרש"י שם, נראה דכיון דלא היה אש על המזבח, הוי כמו בהבערה בשבת, דאמרו דאם נתן העצים ואחרון נתן האש האחרון חייב (ביצה ל"ד), כן בהקטרת עולה בחוץ הנותן אש חייב, וא"כ לא עשה אליהו מידי, שאש נפלה מאת ד'. ואפשר ג"כ ששחטו שנים, ואמרו פרק השוחט והמעלה, דיחיד ששחט חייב ושנים פטורין, ואי משום זריקת דמים לא כתוב מפורש בתורה, רק אתרבי מקרא דאו זבח או דם שפך לתנאי שם, ולכן היה יכול נביא לעקור, אע"פ שדרש מקרא דגוי וקהל גויים וכו'. ודו"ק. ונכון.

והכרתי אותה מקרב עמה. דע וראה ההפרש, שבחלב שאוכל לתיאבון כתוב ונכרתה בלא התייחס הפעולה להשי"ת הטוב, אבל בדם, שנפשו של אדם קצה בו (סוף מכות), שאינו רק להכעיס כתוב והכרתי אותה מיוחס אל השי"ת שיעשה במכוון. ובזה יש

לפרש, דידוע שיטת רש"י במנחות, דדם שבשלו אינו חייב במוקדשין יעו"ש, וכי כתיב במוקדשין בפ' אחרי ואני נתתי לכם על המזבח לכפר, בחי שראוי לכפר, א"כ נפשו של אדם קצה בו, לכן כתוב והכרתי, אבל בפ' צו שכתוב בחולין יתכן ע"י בישול ותערובות כזית בכדי א"פ, לכן כתוב ונכרתה. וכן בפ' עריות כתוב ונכרתו, כי נפשו של אדם מחמדתן, אבל גבי מולך ופנה אל האוב והידעוני כתוב והכרתי, שמיוחס הפעולה להשי"ת. ולכן בדם כתיב ונתתי פני בנפש האוכלת את הדם, ואמרו בתו"כ פונה אני מכל עסקי ועוסק אני בו. וכן בנותן מזרעו למולך כתיב ושמתי פני. ומעתה בוא וראה גבי יוהכ"פ פ' אמור, שגבי אכילה שהוא לתיאבון, שתאב לאכול, כתוב ונכרתה, אבל במלאכה שאינה לתיאבון, רק להכעיס ביוהכ"פ, לבעט בו כתוב והאבדתי הנפש, היינו מיוחס הפעולה להשי"ת, וזה פשוט. ודו"ק.

הנה בחלב כתוב כי כל אוכל חלב מן הבהמה אשר יקרב ממנה אשה לד' ונכרתה כו', סבת האיסור, לפי שהחלב נותן לאשה לד'. לכן אינו אסור, רק חלב שור, כשב ועז, שמינו קרב למזבח, אבל בדם הוא גם בחיה ועוף וטמאים ג"כ בכרת, וסבת האיסור והכרת כי נפש הבשר בדם הוא ואינו ראוי לנפש שיאכל נפש. ויעוין רמב"ן דברי נועם. רק שלא יוקשה מי איכא מידי, דלהדיוט אסור ולגבוה שרי, לכן אמר ואני נתתיו לכם על המזבח לכפר ע"נ כי הדם בנפש יכפר, וראוי לנפש שיבוא תמורת נפש. ומזה מקור נאמן למה שדרשו ז"ל לאסור טרפה לגבוה, כיון שאסור להדיוט דין הוא שיאסר לגבוה, וכן גיד הנשה דחולצו ונותנו לתפוח ודו"ק היטב.

ואני נתתיו לכם על המזבח. על המזבח ולא ע"ג קרקע. עיין תוס' שאנץ. ונראה דבפרק קדשי קדשים (זבחים דף ס') אמר לר' יהודה דרצפה מקדש ורב אמר מזבח שנעקר מקטירין קטרת במקומו כו' ומודי בדמים, לכן אמר דלא ע"ג קרקע הרצפה לר' יהודה, דסתם ספרא כמותו. וכן להגירסא ע"ג קרקעו של מזבח, הוא אם נעקר המזבח אין זורקין במקומו ואף נשחטו פסולין, יעוין שם דף נ"ט מודה רב בדמים ופשוט.

על כן אמרתי לבני ישראל כל נפש מכם לא תאכל דם והגר הגר בתוכם לא יאכל דם. הנה דרשו, שזה הלאו הוא להזהיר הגדולים על הקטנים, וזה שאמרתי לבני ישראל כל נפש מכם, אף קטן, לא תאכל דם. ואם נאמר דגר שנתגיירו בניו הקטנים עמו, דמסתמא ניחא להו במה דעביד אבוהון וכי הגדילו יכולים למחות כדאמר פ"ק דכתובות י"א, אולי בזה אינו מוזהר על הקטנים, לכן והגר הגר כו' לא יאכל דם, הוא בעצמו, אבל על בניו הקטנים אינו מוזהר, הואיל וכי יגדילו יכולין למחות לגמרי. ודו"ק.

ובתו"כ פ' ח'. ישראל אלו ישראל, גר אלו גרים כו' א"כ למה נאמר איש איש, אמר ראב"ש להביא ולד בת ישראל מן העו"ג ומן העבד. פירושו, דבהך פרשה דדם כתיבא על כן אמרתי לבני ישראל כל נפש מכם לא תאכל דם, וזהו אזהרה לב"ד, שיראו להפריש את כל נפש מן הדם [וכן מוזהרין גדולים על הקטנים], וסד"א דוקא גרים שראוים לבוא בקהל, וכן עבד לכשישתחרר יהיה ראוי לבוא בקהל ד', וכן ממזר הוא בא מקהל ד' ומתייחס אחריהם, אבל בת ישראלית מן העו"ג סבר דהולד ממזר, וא"כ הוא עצמו אינו בא בקהל ד', ואבותיו ג"כ אינם מקהל ד', סד"א דהוא לא נכלל בכל נפש מכם והוא לא נכרת מעמו, שאין לו עם לא מלפניו, ולא מלאחריו, לכן מרבה שגם עליו מצווים ב"ד, שלא להאכילו דם ושלא יאכל דם. כנ"ל לפי חומר הנושא. ודו"ק.

אשר יצוד ציד חיה ועוף אשר יאכל. לר"מ דסבר שחיטה שאינה ראויה שמה שחיטה קמ"ל קרח, דרז"ה, פירוש דלר' מאיר בן ט' חי טעון שחיטה להתירו באכילה, אבל שחיטת אמו טהרתו מטומאה, לכן קמ"ל דאם אינו מתירו רק באכילה כמו בן ט' חי שנמצא במעי שחוטה, ג"כ בעי כסוי ופשוט.

אשר יצוד ציד חיה או עוף. מרבינין אפילו ניצודין ועומדין והא דכתיב כי יצוד, נראה דדרשינין בפ' כסוי הדם מה חי' אינו קדש אף עוף, וזה יתכן על קדשי מזבח אבל קדשי בדק הבית הלא גם בחיה איתא, ולכן כתב כי יצוד, דהצד חיה הלא אינו ברשותו ואיך אפשר שתהיה קדש, הא אין מקדיש אדם דבר שאינו ברשותו. וע"ז שפיר אמרינין מה חיה שאינו קדש אף קדושת בדק הבית, כן עוף, אבל עוף שדרכו לגדל בבית, כמו תרנגולין ואוזין יכול להיות שהיו קדושים לבדק הבית ואחר כך מרדו, דקיי"ל בריש פרק שלוח הקן, דכל מקום דאיתנהו בי גזא דרחמנא נינהו, לכן רק מהיקשא דחיה ילפינין להו דחי' אין דרך לגדל בביתו. יעוין פרק מפנין בגמ' ודו"ק. ולכן אף בהקדיש רק הדם הביא רבינו בהל' כסוי מהתוספתא דפטורין מכסוי. יעו"ש.

אשר יצוד כו' ושפך את דמו. גבי שחוטי חוץ יליף בגמ', דשוחט להדיוט חייב דכתיב דם שפך, ופי' רמב"ם, אף עפ"י שזה הדם במחשבתו כדם הנשפך, לא כקרבן ה"ז חייב, ועל מחשבת השוחט קאי, והוא קרוב למה שדרשו, שדם קדשים אינו מכשיר, שאינו נשפך כמים, וכן בר"פ כ"ש כמים הנשפכים. ויתכן, דמזה ילפינין בעוף, דקדוש קדוה"ג אינו בכסוי, משום דדם הנשפך לא דם הנזרק למזבח. ור' יצחק בן פנחס יליף מזה, דאין שחיטה לעוף מן התורה, ולפום מה דגמירי לן מהלכה דשחיטה לעוף מן התורה, מורה הך ושפך את דמו, דאינו נוהג במוקדשין. ובר"פ כסוי הדם יליף מקראי אחריני. ודו"ק.

בתו"כ פרק י"ב פס' י"א. וחכ"א נבלה וטרפה נבלה שיש לה טרפה יצא עוף שאין לו טרפה. היינו משום דסברו איסור חל על איסור וא"כ לא מצי דרשי כר"י יצא עוף טמא שאין איסורו משום בל תאכל נבלה. וכן מסיק הגמ' זבחים דף ע', דר"מ דריש למעט עוף טמא מטרפה. ועיין תוספות ד"ה וחד למעוטי עוף טמא שכתבו כן.

ותמיה טובא על הר"ש משאנץ בטהרות פ"א משנה ג' ז"ל ומאן דאית ליה איסור חל על איסור ידרוש הכי מי שאיסורו משום בל תאכל נבלה לחודא כו' וזה תמהון גדול. וכבר הקשה בגהש"ס פסחים ל"ו ע"א ד"ה מידי בלבד כתיב, אבל זה תמוה יותר. וצ"ע. שוב ראיתי, דאפשר דסבר הר"ש כמוש"כ תוספות מעילה ט"ז א', דלוי סבר אפילו למ"ד אין איסור חל על איסור, מודה בטמאה, דחלה עליו איסור נבלה, וא"כ קשה טובא, ולדידיה קשה, דדרשינין כהלכה ככולהו ר' יהודה, דטרפה שמלקה מטמאה, וא"כ לא אייתור טרפה, וע"כ דהך מ"ד דריש בלבד. אך גם זה תמוה, דזה אין הלכה כותיה, דשחיטה מטהרת לכו"ע. אולם ראיתי להשעה"מ שכתב, דמ"ד איסור חל על איסור לא מצי למעט מטרפה דהא יש במינו טרפה גם ללקות עליו משום טרפה. ובודאי, דזה היה כונת הר"ש ז"ל. ודו"ק. ואכמ"ל.

באזרח ובגר. שם בתו"כ. אחרים אומרים באזרח ובגר את שאיסורו שוה באזרח ובגר יצאת מליקה בפנים שאין איסורם שוה באזרח ובגר. עיין קרבן אהרן. והנראה לענ"ד, דתליא בהך דפליגי ר' חייא ובר קטרא בזר שאכל מלוקה אם חייב שתים, דמבואר בירושלמי בשבת וכן ביאר בדרך זה הרשב"א גם סוגיא דבבלי יבמות ל"ג, דתליא דחד סובר, דכיון דהותרה שוב אין היתר למחצה, וגם לזר אין כאן איסור נבלה, ואידך סובר דכמו דחויה היא, ולזר איכא לאו דנבלה, וא"כ לר' חייא דמחייב שתים, הרי אין איסורם שוה, דלזר חייב משום לאו דנבלה ולכהן הותרה, לא כן לבר קפרא אין איסורו חלוק, דגם לזר ליכא לאו דנבלה, וכן פליגי לפ"ז במליקה דעולה דלמר ליכא רק משום לאו דכלי, ולמר איכא לאו דנבלה. וכפי הנראה ברור כל הילפותא הוא רק לאכילת זר אם מטמאת בבית הבליעה, אבל שיהא חלוק זר מכהן לענין טומאה לא אשכחן, ואם נתמעטה מטומאת בית הבליעה לכו"ע נתמעטה, לא שנא לכהן, לא שנא לישראל. וזה פשוט לכל מתחיל. ודלא כמו שראיתי לאחד שטעה בזה. ובפרט למה שפירשתי, דאחרים ממעטי זה מדרשא דלאזרח ולגר ודו"ק. וצ"ע במנחות מ"ה רבינא אמר כהנים איצטריך ליה סד"א הואיל ואישתרי מליקה לגביה, אשתרי נמי נבלה לגביה קמ"ל, הרי גם לזר בטלה לאו דנבלה, ומאי חדושא דוקא בכהנים, וע"כ דלר' חייא קאי דחייב שתים. ולק"מ דעכשיו דכהנים מוזהרים על נבלה ורק קדושתה שרי' גם לזר פקע איסור. ואכמ"ל.

דבר אל בנ"י ואמרת אליהם וכו'. בתו"כ. אמור להן אף אני מוזהר כשם שאמרתי לך וקבלת כך אמור להן ויקבלו. פירוש, שהוא מוזהר על פרישה מאשה, כן אתם מוזהרין על פרישה מערוה, שמשה נצטוה ואתה פה עמוד עמדי. עיין יבמות ס"ב. ופשוט.

וע"ד מושכל יתכן כונת הפרשה, דכבר ביארו חכמים בספריהם, שהתורה לא צותה צווים, אשר יהיו קשים על חברת הגוף עם הנפש לקיימו, לחוקים כוללים כאזרח כגר, כעם ככהן, רק דברים אשר נטועים המה להנהיג על פיהם המזג הגופניי במזג שוה. וכל טבעי לא יושבת. והדברים ארוכים. וזה פירוש מאמרם רמ"ח אברים ושס"ה גידים, וכנגדם עשה ול"ת, שהבורא יתברך עשה את האדם ישר, אשר חלקיו יתאימו עם חלקי התורה והנפש ינהיג הגוף בדרך המסודר מאלקי יתברך באופן נפלא. לא גדרה התורה פרשת המאכל לגמרי יותר מכפי אשר יכול לסבול מזג האדם ולא מנעה ענין המשגל מאשר יאות לקיום המין ולמזג הגוף וכיו"ב, וכבר נתחברו ספרים ע"ז, לכן אקצר. וזה מאמר התורה כי עריות נפשו של אדם מחמדתן ועתידין ישראל לינתק כו' שלא בכו רק להתיר עריות בפרהסיא, וכן בימי עזרא, וכל מצוה שקבלו עליהן בקטטה (שבת ק"ל), לכן אמר שלא תדמו כי הוא קשה לקיים ובלתי אפשרי לטבע הגוף לקיים דבר זה, לכן אמר להם אני ד' אלקיכם, שאני הוא בוראכם ויודע טבעכם ומוסדות מזג גופכם, כי לא כבד הוא להתאפק בעד התאוה ולתת רסן להחמדה, ואני הוא המצוה, שלא תעשו מעשי ארץ מצרים ומעשי ארץ כנען כו' ושמרתם את חקתי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, שיהיו לחיות נפש האדם ולהנהיגה באופן, שיהיה טוב לו בעולם הזה ואשרי חלקו לעוה"ב, לא דברים הממיתים. וזה שאמר, שכשם שצוה לי השי"ת הפרישה לגמרי, באשר לפי זכות חומרי וטבעי, עד כי שב לדק ספירי, ושבה בשרי לרוחניי, ואיננו במרכבת האנושי והבשרי כלל ויכול אני לקיים זה, ככה כשצותה לכם בנ"י על העריות, בטח ידע היודע כל, כי לזכות מזגם והנהגתם הרוחנית עפ"י התורה הוא יאות ונאות, וקל להתקיים כמניעת כל האיסורים. ודו"ק.

את משפטי תעשו ואת חקתי תשמרו ללכת בהם אני ד' אלקיכם ושמרתם את חקתי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם אני ד'. הביאור כך, דהאומה בכללה תכליתה שיתנהגו ע"פ דרכי התורה וד' יהיה אלקיהם, כי אין השי"ת מיחד שמו על הפרטי, כי הפרטי בלא צירוף הכללי אינו תכליתי כלל. והנה האומה בכללה נקל אצלה להיות נזהר בחקים, המה דברים הדתיים, מלהיות נזהר במשפטים המה הנמוסיים והמשטר, חקת הקבועים בשכל ובהנהגה הנכונה, וכשלונה של ירושלים יוכיח, שהוכיחן הנביא מי בקש זאת מידכם רמוס חצרי כו' ועתה מרצחים כספך היה לסיגים כו', הרי שבחקים

היו נזהרים ומקיימים כל מצות הדתיות, רק במשפטים היו סוררים, אולם יחיד הפרטי לו לבדו נקל להיות זהיר במשפטים, שמשיגים מצד השכל ומצד הנימוס, וכמו כל מה דסני לך לחברך לא תעביד, עד כי קראו בירושלמי מצות כבוד אב מצוה קלה, מפני שהיא מושגת מצד השכל הישר בלא צווי דתי ואמרו עליה, שהיא כפריעת חוב [ולכן א"ש מה דאמר בקדושין ל"ד דמצות עשה שלא הזמן גרמא ילפינין ממורא דנשים חייבין, ופריך ונילף מת"ת לפטור, ותמהו דהא לחומרא בעי לאקושי, ובזה מבואר, דמורא וכבוד אב המה מצד הנמוס והשכל וכמעט שאין זה בגדר מצוה, רק בגדר משפט. וכן דריש ר' יהושע במכילתא על קרא דשם שם לו חק ומשפט, משפט זה כבוד אב ואם, וכבר דרשו דהוקשו אשה לאיש לכל משפטים שבתורה, דהוי כפריעת חוב וא"ש]. והנה אצל רבים לא שייך לומר, שיגדרו את הרבים בסיגים במשפטים, דמאי חזית לותר על ממון זה יותר מממון זה, הלא אם כה יהא נוגע לזה ואם כה יהא נוגע לזה, אבל בחקים שייך סיגים, שיאסרו שניות וכיו"ב ויוסיפו מחול על הקדש, וישבתו מכל טורח, אבל בפרטי שייך לומר, שיעשה סיג גם למשפטים כמו איוב שויתר משלו, ולמען תלך בדרך טובים. **ובזה** הכתובים מאירים, שמתחלה מדבר על כלליות האומה, ולכן אמר את משפטי תעשו [שזה צריך להזהיר קודם אצל הכלל, שבזה יפרצו תחלה] ואת חקתי תשמרו [שבזה יעשו סיגים וגדרים] ללכת בהם להתקיים בהם אני ד' אלקיכם, ואח"ז הזהיר הפרטי ושמרתם את חקתי [שזה נגד השכל וצריך להזהירו קודם] ואת משפטי שבשניהם יעשה סיגים, אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, שיקנה חיי עלמא, שיפה קורת רוח בעוה"ב יותר מכל חיי העוה"ז, משא"כ בהכלל התכלית באומה בעוה"ז, כאשר האריכו הקדמונים. ודו"ק.

וחי בהם. סנהדרין דף ס' תוספות ד"ה חוקות דהשתא כו' ואע"ג דהאי קרא דפריך מיני' הש"ס כו' התם נמי כתיבא מ"מ מסתברא דבכל התורה איירי דמסיים אשר יעשה אותם האדם וחי בהם. כונתן נאותה לענ"ד, דלשמואל פריך, ושמואל סבר בסוף יומא, דפקו"נ דוחה שבת ילפינין מן וחי בהם ולא שימות בהן, וזה לא מיירי ע"כ בעריות, דבעריות יהרג ואל יעבור. אמנם להרמב"ם דקריבה ליכא רק לאו, א"כ א"ש, דקאי על ערות ולאו דקריבה, דמיירי ביה בתריה [ובכ"ז פריך שפיר דבזה לא נאסרו בני נח]. אך עיין ביו"ד סימן קנ"ז ובביאורי הגר"א דגם על לאו יהרג ואל יעבור ודו"ק. ולר' מאיר דבבן נח שעוסק בתורה ואינו מצוה על קידוש השם אתי שפיר וחי בהם בעריות גופי'.

אשר יעשה אותם האדם וחי בהם כו'. אפילו בן נח שיושב ועוסק בתורה ה"ה ככה"ג. פירוש, שגר צדק שנתקדש בטבילה ומילה וקרבן כל זרעו קדושים בקדושת ישראל עד

סוף הדורות, אבל גר תושב אינו זוכה לזרעו והמה אינם כמו גרי תושב, אם לא שיקבלו מצות מחדש, ולזה אמר ה"ה ככהן גדול דקיי"ל דכה"ג בן כה"ג טעון משיחה ואינו מנחיל מעלתו לבניו ואיננו כאהרן שזכה לבניו ודו"ק היטב.

בספר המצות להרמב"ם מל"ת שנ"ג הזהיר מקרוב אל אחת מעריות האלו ואפילו בלא ביאה כגון ע"י חיבוק ונישוק וכו', והרמב"ן האריך בהשגותיו. ואם כי הרבה חיצי השגותיו בכ"ז לא קלע להסיר המטרה, הוא הספרא. ומה שדחה דאסמכתא הוא תמה אנכי אם אסמכתא הויא למה צריך קרא למעט זה מכרת מקרא דהעושות, והאיך אמר יכול יהיו חייבין כרת על הקריבה. לפלא הוא. והיטיב לדבר בזה המגילת אסתר והגר"א באהע"ז סימן כ"א יעו"ש. ומה שתמה על רבינו במנין המצות לס' המדע, שברמיזה וקפיצה לוקה יפה תמה. ודברי המעתיק לא באו בדיקדוק. ובחיבורו הלכות א"ב באו מדוקדקים ומזוקקים יעו"ש דברים צודקים. אולם מה שהשיג רמב"ן, דבחייבי לאוין אמאי אינו לוקה. הא מקשינין חייבי לאוין לחייבי כריתות, נפלא בעיני על אביהן של ישראל, שהיכא דכתיבא קיחה קיחה הוא על הראה שחייבין כרת, דילפינן דהראה הוה כמו גמר ביאה וילפינן איש כי יקח את אחותו, דהיא הראה, לחייבי לאוין, אבל קריבה אינו מענין הביאה כלל ואין בה כרת רק מלקות, איך מצינין למילף חייבי לאוין מחייבי כריתות ופשוט. ולבד כ"ז אמינא דלשיטת רבינו, דחייבי לאוין אין איסורם רק בביאה שע"י קדושין, ואיך שייך זה להזהיר בקריבה. ופשוט.

וע"ד המושכל העיקר קריבה הוא רק לגדר לביאה, שזה הוא הגדר האמיתי, שלא יבוא לידי זנות, ובערוה שעל ביאה כרת ובתועבות האלה נגלו הכנענים מארצם, אבל בח"ל אין השכל נותן שיהא הגדר כמו האיסור גופיה. ולדעתי א"ש הא דהקשו בסוטה דף כ"ו דרך אברים פריצותא בעלמא ופריצותא בעלמא מי אסר רחמנא, ולשון מי אסר פירשוהו, עיין מג"א, אבל לשון פריצותא בעלמא צ"ב. והנ"ל דתוספות ביבמות פירשו דקינא לה שאינו חושדה על זנות רק דרך אברים א"כ פריך שפיר דרך אברים פריצותא בעלמא כיון שאינו חושדה על זנות א"כ דרך אברים בלי חשש זנות שתזנה אינו רק פריצות בעלמא והגע נא בעצמך התורה מי קא אסרה זה בלא טעמא שזה גדר לזנות. ודברי השעה"מ שהקשה דא"כ איך ידחו לס"ד ל"ת ביבמה הא מעיקר לאו בקריבה ועדן לא מקיימא עשה זה טעות דכיון דהענין ביאה בעצמה מצוה איך שייך הגדר ע"ז של איסור קריבה וכמדומה שכבר תפסוהו בזה ואדרבא לפי דברי הרמב"ם א"ש סוגיא דמסיק אלא לדרך אברים סד"א משום קפידא והא לא קפיד דא"כ דיבורא נמי וכיו"ב אלא בודאי דעל זה

איכא איסורא דלא תקרבו וכו' ורבינו מפרש דדרך אברים אין המים בודקין אותה. ועיין בחידושי למסכת סוטה באורך דדוקא לטעמיה מפרש כן. עיי"ש היטב ודו"ק בכ"ז.

ערות אביך לא תגלה. יונתן פירוש דזו אזהרה לבת שלא תגלה ערות אביה. והכונה אע"ג דמורא האב עליה לא תשמע לו וחייבת שרפה. ובגמ' למדו לבתו מלמודים אחרים. ויתכן משום דמצאנו בנות לוט שהן עשו כן לכן כתבה התורה אזהרה לנשים ופשוט.

ערות אביך וערות אמך לא תגלה. לפי מה שפירש ר' יודא (סנהדרין נ"ד) באשת אביו הכתוב מדבר יתכן, דכפי מה דקי"ל כרע"ק דמה שנאמר לבני נח על כן יעזב כו' את אביו ואת אמו זו אשת אביו ובבני נח לא תפסו קדושין רק הבעולת אביו בלבד ומיוחדת אליו למשכב לכן אמר כאן כמצין מה שהזהרתי לבני נח ערות אביך וערות אמך לא תגלה כו' לא הוקל קדושתך יותר מבני נח וזה בעולת אביו ביחס קרוב לאמו שהיא אשת אביו ואחרי זה אמר ערות אשת אביך זה כולל גם הארוסה גם הנכנסת לחופה ולא נבעלה שהיא נשואה כמו"ש הכל היו בכלל אשת רעהו שאשת כולל גם ארוסה שאין בן נח מוזהר על זה, וזה יאות דאם על האם לבד איך יתכן לחייבו באזהרה דערות אביך שאם היא אנוסת אביו הלא מותר באנוסת ומפותת אביו. ודו"ק.

ערות אשת אביך כו' אזהרה לאמר מיתה ערות אביך היא משום אשת אביו אתה מחייבו ואי אתה מחייבו משום אשת איש. כן דריש ר' יודא בסנהדרין נ"ד. ולפ"ז נראה, דהתוספתא בפרק י"ב זנתה עם חמיה (בת כהן) בסקילה (כדין החמור בכלתו) ר"ש אומר בשרפה (משום דלדידיה שרפה חמורה) ולא חשיב באשת אב בת כהן שזנתה עם בן האב דלפ"ז אף אם נאמר דשרפה חמורה מ"מ כיון דאין חיוב רק משום אשת אב, לא משום אשת איש, הוי כזנות בלא זיקת הבעל, דאז גם בת כהן אינה בשרפה, וכמו לאחר מות האב, וכמו דאמרו הכל היו בכלל אשת רעהו מות ימות הנואף, וזה אינו רק איסור שהוא משום שמזנית תחת בעלה שזה שם נאף בכל תנ"ך אבל כאן שאין החיוב רק משום אשת אב לבד הוי כזנות בלא זיקת הבעל ודו"ק, ולכולי עלמא אינה רק בסקילה ודו"ק, ורק דזנתה עם חמיה שכלתו חייב משום אשת איש אז לר"ש בת כהן בשרפה. והבן.

כי ערותך הנה. הנה נתבאר בספר אור שמח, דהתורה השוה, דכל שבנקבה ערוה בזכר תהא אשתו אסורה, כמו אחותו ערוה אשת אחיו ערוה, אמו ערוה אשת אביו ערוה, אחות אביו ערוה אשת אחי אביו ערוה, לכן במקום היוצא מן הכלל הזה, כמו בת בנו ובת בתו, דהם הוו ערוה ונשי בן בנו ובן בתו אינן רק שניות כלת בנו ובתו, לכן בהן אמר

כי ערותך הנה בלשון כי, מפני שהן קרובות שלא ע"י קדושין. וכן באחות אמו, שבאשת אחי אמו הוי שניה, לכן אמר כי שאר אמך היא, לא מה שקרובה ע"י קדושין ודו"ק.

ערות אחות אביך כו' אחות אמך כו' כי שאר אמך היא. פירוש, אף אם אחות אמו נשא אותה אחיו ונפלה לפניו ליבום מאחיו מן האב, בכל זה לא תגלה כי שאר אמך היא ואין יבום בשארו, ולכן אמר כי בנתינת טעם להאיסור ובאחות אביו לא יתכן שתנשא לאחיו מאב. ודו"ק.

ערות אחי אביך כו' אל אשתו לא תקרב דודתך היא. יתכן, דבכל הנך עריות מלמד השארי בשר, אשר לא היה לו בהן היתר לעולם לא יתכן שקודם היתה אשתו, כמו ערות אשת אביך אילו היתה אשתו קודם שנשאת לאביו תו לא תפסו בה קדושין לאביו, וכן כלתך אילו היתה אשתו לא היה בה קדושין לבנו, וכן אשה אל אחותה ואשת אחיך, אבל אשת אחי אביך יתכן כי היתה אשתו מקודם ונשאת אחר כן לאחי אביו, שמותר אדם באשת בן אחיו ואמר, שאף בכה"ג שהיתה אשתו מקודם לא יגלה ערות אחי אביו, וזה אל אשתו לא תקרב, פירוש באופן שהיתה אשתך מקודם ג"כ לא תקרב. ולכן כתיב לא תקרב, שהוא על הרוב על אשתו כמו ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב, שכולל אף אשתו, וכמו ואקרב אל הנביאה. ולכן על אשתו שנתרחק ממנה כתיב קריבה וזה דודתך היא, כיון שהיו לאחי אביו בה קדושין נעשית דודתו ואסור לגלות ערותו, הגם דמצד שגרושתו ניסת לאחר אין איסור רק ע"י קדושין, כמו שאמרו סוף קדושין להיות לו לאשה כו'. ודו"ק.

ערות כלתך לא תגלה אשת בנך היא לא תגלה ערותה. יתכן שכפל המאמר להורות, אשר לא יקל האב אם יעד אמתו העבריה לבנו, אשר בידו היה ליעדה לעצמו, וכסף הראשון, אשר נתן לאביה, לקדושין הוא נתן ולא בירר אז אם לו או לבנו ואולי בנו לא נולד עדיין ובדעתו, שגם אחרי כן ברצונו ליקח אותה ממנו, הוא נתן והוא יקחנה [והכי אמר בקדושין י"ז סד"א לא לבטלו הני הלכתא מינה ותהא יוצא ביובל, יעו"ש], לכן קאמר אשת בנך היא, כיון שהיא מסורה לאשות בנך [ובפרט למאן דסבר יעוד נשואין עושה] לא תגלה ערותה. ודו"ק.

ויתכן דמגלה הטעם דגבי יהודה, שבניו שמשו שלא כדרכה, ובן נח לא קני אשה בביאה שלא כדרכה, ולא היו נשי בניו כמו שכתב הפר"ד דרוש א', אבל בישראל שצריכה גט לא תגלה ערותה. ולכך כתב עונש גבי כלתו ולא חשש לכבוד יהודה, כמו שחששה שלא כתבה עונש גבי אחות אשה ודודתו כדברי ראב"ע. ודו"ק. והא דלא כתבה בתו, משום דסמיך כיון דאשת בנו אסורה כש"כ בתו, וכמו שאמרו כיו"ב כל שבנקבה ערוה בזכר

גזרו על אשתו. וכתוב אחותו משום דאשת אחיו מותרת באין בנים לאחיו. וכתוב אחות אביו, שאפילו היא אחותו מן האם ואשת אחי אביו לא מתסר רק אם הוא אחי אביו מהאב לא מהאם ודו"ק.

ואשה אל אחותה לא תקח עליה לצרור. בגמרא נאמר כאן עליה ונאמר להלן ונודעה החטאת אשר חטאו עליה לאמר לך שאין חייבים אלא על דבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת. הענין, דהורה לנו הכתוב באחות אשה, משום שיש מעשים מגונים מצד עצמן כמו רציחה וניאוף א"א, ויש מעשים, אשר המרד גדול אצלן, אבל על השוגג אינו גדול החטא כל כך וכמו דאמרו פ"ב דמכות, דחובל באביו בשוגג מפטר מגלות, דהחטא אינו גדול בעצמותו יותר מחובל בחברו, רק מה שהמרד גדול שמרד נגד כבוד אביו ובשוגג אינו מורד, וכן אנו רואים בתכסיסי מלחמה, אשר אם יעשה העבד בלא פקודת שר האלף יובא במשפט, אף כי עשה דבר טוב ומועיל, כי בטל הקשר הכללי ושלטון המנהיג כל צבא החיל. והנה באחות אשה יתכן לטעות, כי השי"ת צוה לתכלית מטרה ידועה אצלו, ובעושה במזיד הוא נידון כמורד, אבל בשוגג אין כאן מעשה מתועב, כי איך יתכן לומר כי המעשה מתועב, אחרי אשר כל יחס אומה הישראלית בא מאיסור שתי אחיות שנשא יעקב, לזה אמר כי אין הדבר כן, יען קודם מתן תורה היה המעשה בלתי מגונה ואחר מתן תורה המעשה מגונה ובשוגג צריך כפרה, וכמוש"ב במק"א באורך.

עוד בגמרא שם. נאמר כאן עליה ונאמר להלן יבמה יבוא עליה כו' והענין, דבאחות אשה לא משום קורבה מתסר, דהא בכל קרובות אשתו כמו אמה ובתה נאסר גם אחר מותה, וכאן לאחר מיתתה שריא, ולכן אף דיש במצוה זו טעמים כמוסים, דלא כמוש"כ איזו מחברים, דהוא משום הקנאה שמטילים בין משפחה, בכ"ז גדר המצוה כן הוא כמו שכתוב לצרור, ולכן אחר מיתתה שריא, ואדרבא שבזה ניחא לה, שיהיו בניה מסורים תחת יד אחותה לגדלם, וכמו שאמר יוסף הכהן (זבחים ק"א), וזה בעצמו הגדר דצרות מותר לעלמא, דאין זה קנאה גדולה מזו, אשר האחת תהא זקוקה ליבם והערוה תהא מותרת לעלמא, ואם הוא באופן, שזה ענין מוצלח לה זיקת היבם ויבומו, א"כ הקנאה להיפך ודו"ק.

ואל אשה בנדת טומאתה ל"ת. בשבת פ"ק. שהרי לא נשא פנים לתורה שנאמר ואל אשה בנדת טומאתה כו' חדא מטה הואי סינר מפסיק כו'. יתכן דדריש כמו דדרשו על קרא דוכל שאור כו' ואל המזבח לא יעלו לרבות הכבש ת"ל ואל, פירוש, הדבר הסמוך למזבח, כן הכא דריש ואל אשה על המטה, שהאשה שוכבת בה.

ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב. לפי מה שפירשו בתו"כ, דהקרא דאיש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה הוא כולל כל העריות למשכב ובתר כן הוא פורט כל אחת, ויעוין רמב"ן בזה, נאות הא דגבי נדה כתב בלשון הזה הכתוב בכלל לא תקרב לגלות ערוה, משום דבכל עריות מצי להיות, דלא חל רק איסור הקדום ואין איסור חל על איסור לבד איסור נדה חל תמיד, דהוי מוסיף על כל העריות, שהכל אסורים בה ואף בעלה ג"כ מתסר בה, לכן הוי תמיד איסור מוסיף וחייל אף לר' שמעון דלא מחייב בכולל גם בבת אחת, רק במוסיף מודה והוי חיובו בכל העריות. ודו"ק.

ואל אשת עמיתך לא תתן שכבתך לזרע. עיין ראב"ע. ויתכן כי דרך הגדולים מהערבים, אשר ברצונם שלא ישכח שמם או שם משפחתם והם אינם ראוים להוליד יקחו להם רע נאמן מכסה סוד ויצוו עליו להיות עם אשתו ולהוליד בן, למען יקרא שמו על המיוחס לבנו וישאר שמו לזכרון, לזה מנעה התורה אף מזה, אף כי הוא לרצון הבעל, ולזה אמר עמיתך, כי הוא ממתיק סוד עמו, ול"ת שכבתך לזרע להיות לו להבעל לזרע. ורדפה התורה אחר היצר בכל הדרכים. ואם יהיה לך זרע כזו, דהם ממזרים גם ע"ז אני מזהיר ומזרעך לא תתן למולך, אף דהמה ממזרים.

כי את כל כו'. ע"ד המאמר המוסגר נראה, כי משל לבן מלך, שהאכילוהו כו' אלא מקיאו. רש"י. ולפ"ז אם אכל הרבה פעמים והורגל בזה תו אינו מקיא כן תאמרו אתם כי את כל התועבות האלה כבר עשו אנשי הארץ אשר לפניכם ותטמא הארץ, שכבר נטמאה, א"כ שוב ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה כאשר קאה את הגוי לפניכם, דעו כי כל אשר יעשה כו' ונכרתו וכו', לכן ונשמרתם כו'. מפי אבא מארי ז"ל.

קדושים

קדושים תהיו כי קדוש אני וכו'. בתו"כ לאמר אם מקדשים אתם עצמיכם מעלה אני עליכם כאילו קדשתם אותי. הענין, שהבורא יתברך בעצמותו הוא בלי תכלית ובלי גבול ואינו צריך לשום שלמות זולתו והוא שלם קודם היות העולם כמו לאחר היותה רק מפני שהבורא יתברך רב חסד האציל עולמות עליונים וגלגלים אין חקר ואין מספר וכולם מספרים הודו וכבודו ומשיגים הממציאן הבורא יתעלה. ונקודה אחת שם במשטר הגלגלים חומר גס ועב גלגל הארץ והוא קטן מכל הגלגלים [כאשר שיערו החכמים עד אשר תכתוש לעפר דק לא יעלה אבק השמימה] ובה נמצאים לאלפים. ומהם ברא נמצא קטן וחלוש המזג גבוה קרוב לג' אמות, כד מלא צואה ופיו מלא רוק, והוא הולך שובב בלי ידע הממציאו והמנהיגו והשגתו אינו בטבעו, לכן אין מי שיכריחו רק הרשות

נתונה. והוא כולל ענינים הפכיים רבים עול וצדק, רע וטוב, שכל ושכלות, מגונה ונאות, עצלות וזריזות וכיו"ב כוחות לאלפים רבים לבלי מספר. סוף דבר הוא כלול מכל הכוחות והטבעים, אשר יש בעולם המציאות והוא ממש עולם קטן [וכבר האריך בזה המורה ומקורו מאבות דר"נ פרק ל"א באורך]. וכולם נרפים ועמומים ובידו להפיח בהם רוח אש ולהתהוות מכל כח לבלי תכליתו, כאשר נמצאו אנשים, אשר הרחיבו כחותם לבלי תכלית, זה לרע וזה לטוב, דוגמא, חזקיה ומנשה.

והראשון היה האחד אברהם, אשר מעצמו החל להתבונן בממציאו ולהשיגו, כאשר ישיגו אותו האישים העליונים המוכרחים בהשגתו, ואחריו יצחק ויעקב, ועצמו בהשגתם וגדלו בחכמתם כגדולי המשיגים, המה האופנים וחיות הקדש. ולזה האבות הן הן המרכבה. ובחר השי"ת בזרעם והעיר אותם להשגתו, ונתן להם אצילות מחכמתו [נובלות חכמה עליונה תורה], והיא התורה, אשר בהם יוכלו להשיגו וליחדו בכל מפעל ומצעד החומרי, עד כי שבה בשרם לאורים עליונים, ומלאכי מעלה יאמרו לישראל מה פעל אל ואם ישראל בארץ עושים רצון קונם, מקדשים הכל להשם, וזה עיקר שם הקדש, שמוסר לרשות גבוה, והוא שמוסר הכל להשי"ת גופו לעבדו וליראה, לבבו ושכלו לאהבו, עבדיו ובני ביתו, ומיודעיו לקרבם לעבודת השי"ת, עת תציץ הארץ יפרחו פרחיה, קול התורה נשמע וצהלת האדון הכל מלאה הארץ, מביאי בכורים זמר ינעימו ומעשר ותרומת חלבם יפרישו וינתנו למשמיעי שיר בהיכל ה', וכולם כטף כו' יהלכו ברגלם לעיר ד' שמה לראות ולהראות, ובשנה השביעית תשמט הארץ וכולם כבני חורין, ורק על הממציא טרף לביתם יסמוך לבותם, והזמן, אשר הוא גשם הדק שבכל עולם המציאות, אותו יקדישו בקרבנות התלוים בזמן ובשבת, וימים טובים, ועוד כיו"ב. ולשון התו"כ במכילתא דמלואים פס' כ"ג אין לך כל דבר ודבר, שאין בו מצוה למקום כו' עיי"ש באורך זה ג"כ מורה הדברים אשר כתבנו. וכל עולם המציאות אין בו דבר לבטלה, וצדיק יסוד עולם, וכל העולם כולו לא נברא אלא לשמשו כו', ואז הבורא יתברך מגלה הודו ומראה כבודו, כאשר ראהו כמה פעמים בבית ראשון ומשפיע שפע קדושה וברכה ממעין הברכות, כאשר העמיק לדבר בזה הזוה"ק, וזה מה שקראו זווגין, כי מקדושה הנוספת בארץ מצדיקים עושי רצונו, ככה תשפיע לאין חקר מלמעלה מהבלתי תכלית, ואין לך כל טפה שעולה מלמטה שיורדת כנגדו מלמעלה טפחיים [וזה סוד בזמן שאשה מזרעת תחילה יולדת זכר וזה שירו לד' שיר חדש שיר זכר. והדברים עמוקים].

אולם בעת אשר אין עושים רצונו של מקום, האדם הולך שובב, הארץ תצמיח פרי למלאות התאוה, השכל נעשה עפריי, שבת מועד ושבת, אין דבר מורה על הממציא

כולו יתברך, ובליעל יחשוב אין אלקים בארץ, לית דין ולית דיין, וסר מרע מסתולל, וכן רשע וזד מצליח, וכבוד הבורא הוגלה באין גלוי והארה מאתו יתברך, אז יאמר הקב"ה נשמתא דנשמתין, המשפיע ומחיה כל העולמים, כנשמה הממלאה הגוף [ומבשרי אחזה אלקי מה הנשמה דר בה' עולמים כך הקב"ה. ברכות] אין נחת ולא שמחה בבתי גואי, והמה העולמות העליונים המשיגים אותו כפי יכלתם בהכרח, וזה קלני מראשי, קלני מזרועי, והוא עולם המלאכים השכליים הנבדלים נקראו בשם ראש, קלני מזרועי זה עולם הגלגלים גשמיים דקים בעלי צורה מושכלת, וזה זרוע, אשר ההנהגה בהמה כי אין לך כל צמח כו' והגלגל כגרזן ביד החוצב (עיין בספר המדע לרבינו). וע"ד האמת הכונה יותר עמוקה אכ"מ בזה. ולעומת הקדושה העליונה הוא שבת ולעומת הקדושה הבאה מישראל המה יו"ט. וזה שאמר שמלאכי מעלה שואלין אימתי ר"ה ויה"כ שנידונין כולם ע"ז משיב כו' אצל בנ"י מתי המה מקדשין החודש, שלהשפיע הקדושה אין בכח שום נברא זולתי הבורא יתברך זולת ישראל, ולכן גם הזמן להשפיע קדושה תלוי רק בישראל. והאישים העליונים אינם רק מורידי השפע למטה מעילת העילות יתברך, וישראל המה משפיעים בעצמותם למעלה בכל העולמות. וזהו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו כו' [וכבר דיבר בזה בנפה"ח באורך, לכן אקצר] ותהיה נפש חיה המחיה כל העולמות וכל הנבראים, וזהו בקדושה ראשונה אנו מספרים איך הבורא יתברך שלם בעצמותו ומהותו כביכול ומחייב המציאות והכל בכונה עלול מאתו, ומושגח פרטי ורצונו מקיים הכל בלי הפסק, וזהו ממש שמלאכי השרת מקדשין אותו, שג"כ משיגים אותו באמת כפי יכלתם, שהוא בלתי חסר שום שלמות וכו', וזה ונקדש את שמך בעולם כשם שמקדישים אותו בשמי מרום, לא כן בקדושה דסדרא אנו אומרים ואתה קדוש יושב [הענין שממלא בכבודו יתברך כל המציאות כמד"א השמים כסאי וכו'] בשביל תהלות ישראל, שאין לנו קרבן ולא מנחה כו', רק התהלות ותפלות, שזהו קדושה הבאה מסבת ישראל מלמטה למעלה לא כהמלאכים. וזהו שאמרו סוטה ועלמא אמאי קאי אקדושא דסדרא, שזה יחס העולם הזה בזמן הזה. ולכך אנו אומרים קדושה זו בלשון תרגום שלא יתקנאו בו המלאכים, שאין זה ביכלתן. ודו"ק בכ"ז.

איש אמו ואביו וכו'. בתו"כ ר"ש אומר כבשים קודמים לעזים כו' ת"ל אם כבש יביא קרבנו לחטאת. צ"ע לפי מה דאמרינן בסוטה דף ל"ב בשם ר"ש מ"מ תקנו תפלה בלחש כו' והאיכא כו' דשעירה נקבה ועולה זכר כו' כיון דאיהו מכסיף נפשיה עיי"ש, א"כ אפשר דמובחר טפי שיביא קרבנו שעירה דליכא אלי' דמכסא ומכסיף אנפשיה, אך לפי

מה דקיי"ל ביומא דף פ"ו, דנשוא פשע כסוי חטאה בעבירות שבין אדם לחבירו ניחא שפיר. עיין בזה ודו"ק.

יכול אפילו אמר לו אביו ואמו לעבור על אחת מכל מצות כו' ישמע להם ת"ל כו' ואת שבתותי תשמרו. הנה דלא פסיקא ליה מסברא כמו לעיל דאמר גבי אבא אמר השקיני מים ואמו כו' שאתה ואמך חייבים בכבוד אביך, משום דאמרו בירושלמי נדרים פ"ט מדוע כבוד אביו ואמו פותחין בדבר שבינו לבין אביו כו' כן יפתחו לו בכבוד המקום בדבר שבין אדם למקום סוכה שאני עושה משמע דלנפשיה מהני אם צדקת מה תתן לו אם חטאת כו' כן הכא, כיון דלאביו צריך לאכול והוא אמר בשל בשבת, ולהמקום לא מהני מידי סד"א, דיעשה רצון אביו קמ"ל. ופשוט. ובסוגיא דעליה שקיל וטרי אי גמרינן מני' דעשה דוחה ל"ת דכרת מכאן ומבנין בהמ"ק דלא דחי שבת וקראי כתיבי, לזה הא מסברא הו"א דלדחי ומשני שאני הנך שכן הכשר מצוה. והנה בנין בהמ"ק הוי הכשר מצוה אע"ג דהוא גוף מצוה מתרי"ג מצות לבנות בהמ"ק מ"מ תכלית המצוה הוא להקים משכן שיקריבו בו קרבנות וד' יראה שמה, א"כ תכליתה אינו כעת בעת הבנין, רק אחרי שיהא בנוי וזה נקרא הכשר מצוה (יעוין רשב"א שלא פירש כן). כן הא דקרי לכבוד אב הכשר מצוה הוא ענין מושכל מאד. ושמע נא, דזה אינו מצויר בשכל שמצות שבין אדם לחבירו ידחה איסור דברי תורה, ובזה הגדר אמרו איסורא מקמי ממונא לא דחינן, רק משום שבכבוד אביו ואמו יש מה שנוגע לאדם למקום, וזה הרגש דק, שכל מוסדות הקבלה מהר סיני הוא הקבלה הנאמנה ונתנה למשה מסיני, ומסרוה דור אחר דור לזרעם אחריהם והודיעו בנים לבני בניהם יום אשר עמדו בחורב, וכן עד עולם, ואם דור יבזה אביו וילעג למוסרי הקבלה, אז פסק תורה מישראל, ולכן בזה הגדר יש בכבוד אביו גם דברים הנוגעים אל מצות ד' וכלל התורה, לכן סד"א דלדחי קמ"ל דלא דחי, וא"כ גדר כבוד המקום שיש במצוה זו דכבוד אב הוי רק בגדר הכשר מצוה. ודו"ק.

וכי תזבחו זבח שלמים לרצונכם תזבחהו. חסר וא"ו, דהיה לו לאמר תזבחוהו ודריש מזה בתו"כ, שאין שנים שוחטין זבח אחד וכאלו כתב תזבחהו, ורבנן פליגי עליה בחולין ריש פרק שני ואמרי שנים שוחטין זבח אחד. ונראה דמרמז להך ששנינו במשנה סוף פרק ב"ש לשם ששה דברים זבח נזבח לשם זבח, לשם זובח כו' אמר ר' יוסי אף מי שלא היה בלבו לשם אחד מכל אלו כשר כו' רק שיחשוב לשם זביחה, כמו דיליף שם בגמרא מן הך קרא לרצונכם לדעתכם תזבחו, ולכן חסר וא"ו לרמז על ששה דברים אלו אם לא כוון כשר.

ויתכן דבשר תאוה הוי אסור (לר' ישמעאל) לישראל במדבר ואם היו רוצים לאכול בשר היו מוכרחים להביא זבחי שלמים והדם והחלב להשם, והיה מקום לחשוב, כי יקריבוהו בחרי אף ובהכרח, שבאמת הוא רוצה לאכול בשר, רק הוא אסור, לכן מביא הקרבן, אבל לא מנדבת לבו, לכן אמר לרצונכם פירוש בהסכמת דעתכם ובלב שלם, וברצון גמור תזבחהו.

ובקוצרכם כו' אני ד' אלקיכם. רבינו הקדוש סידר פאה אחר ברכות מפני שדרשו בר"ה ל"ב מואני ד' אלקיכם בחודש השביעי, שאומרים מלכיות בר"ה, לכן אחר ק"ש שהוא קבלת עול מלכות שמים, כמו שאמר רש"י למה קדמה פרשה שמע כו' סמך לזה פאה ולקט דכתיב ביה אני ד' וכו' להורות על מלכיות. ודו"ק.

לעני ולגר כו' תעזוב אותם לא לעורבים כו'. פירוש אם אין עני ליטלו מותר ליטול לעצמו. יעוין תוס' ר"ה דף ד' ע"ב. בזה יבואר קרא דדריש אל תגזול דל זה שבט לוי במתנותיו כי דל הוא שאין לו נחלה, ולכן אף כי אין לוי ליטול נוטלו ומעלה בדמיהן והדמים צריך ליתן ללוי, ואם לאו הוא גוזל, אבל אל תדכא עני בשער דוקא אם העני בא בשער ואם לא נוטל לעצמו:

ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם וכו'. הנה הלאו כולל שני אופנים בין שנשבע שאכל ולא אכל או שנשבע להבא שיאכל ולא אכל, כמוש"כ רמב"ם ריש הלכות שבועות, וחלול השם ליכא רק במי ששיקר לשעבר, שיצא מפיו שבועה לשקר, הא נשבע להבא ולא קיים אין זה חילול השם וכשר אף לעדות וכמו שפרש"י שבועות מ"ו ע"ב עיי"ש, לכן כתיב הלאו בלשון רבים, וחללת את שם בלשון יחיד, שלא כל הנשבעין לשקר מחללין שמו יתברך. ועיין פרק במה מדליקין בזה ודו"ק.

או דבא לרמז הך דתענית כ"ג שאילו שנים כשני אליהו כו' לא נמצא שם שמים מתחלל על ידך, שזה או זה בא לידי שבועת שוא, וזה לא תשבעו, ששנים נשבעים זה כך וזה כך ונמצא וחללת כו', שאחד מחלל שם שמים. או דמרמז הך דבן ננס בפועלים וחנוני, שמשניהם בא אחד לידי שבועת שוא. ודו"ק. ויתכן דבחלול השם אינן שוין, שאצל מכובד כשנשבע לשקר חה"ש יותר גדול ולנו אחד החה"ש כפי מה שהוא, לכן כתוב בלשון יחיד. וכיו"ב מפרש בכתובות ס"ז אכלם בעתו יעוי"ש:

ובתו"כ מה ת"ל לפי שנאמר לא תשא שם ד' אלקיך לשוא שיכול אין לי חייבים אלא על שם המיוחד לבד מנין לרבות כל הכנוים ת"ל בשמי כל שם שיש לי. וצע"ג מהא דתנן בספרי נשא פסקא כ"ט כה תברכו בשם המפורש כו' ת"ל ושמו את שמי שמי המיוחד לי, והרא"ש בפרק שבועת העדות כתב לתרץ משום דכתיב וחללת את שם

אלקיך, הרי שם אלקים הוא אינו שם המיוחד לו [היינו שם המפורש ומיוחד רק להשם לא להנבראים], וע"כ דקאמר בשמי בהרחבה וזהו כל שם שיש לי. אולם להרמב"ם דשם המיוחד כל ז' שמות שאינן נמחקין לא א"ש. ונראה, דכונת התו"כ דכתיב לא תשא שם ד' אלקיך לשוא, וזהו שם משבעה שמות שאינן נמחקין, וכאן כתיב שמי והוא ג"כ שם המיוחד, וע"כ אין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות ומרבה כל הכנוים אפילו רחום וחנון. אך צ"ע מאי מקשה הגמ' בשבועות דף כ' שוא ושקר בדבור אחד נאמרו למאי, ולפ"ז הא צריך דיהיה מיעוט אחר מיעוט ולרבות, דאל"כ הו"א דשניהן בשם המיוחד ולא בכנוי וצ"ע. ודחוק דהגמרא אזלא לר"ח בר אידי דסבר שם דף ל' דצ"ל בשם המיוחד [ובל"ז צריך פירוש דברי התו"כ דקאמר מה ת"ל הא צריך ללאו על שבועת שקר עיי"ש היטב בשבועות. ויש לישב]. ויתכן דבשמי הוא כנוי דבית מורה יחס, אבל שם כתיב את שמי שם המיוחד, שהבית הוא יחס מה וכמו שכתבתי בפ' נח בפסוק אך בשר. ודו"ק.

והנה בחלול השם אמרו ז"ל אין כח בתשובה לתלות ולא ביוהכ"פ לכפר כו' אלא כולן תולין ומיתה ממרקת. וזהו שדרשו ז"ל בשבת כי משנאי אהבו מות א"ת משנאי אלא משניאי, וזהו ת"ח שנמצא רבב על בגדו, מפני שזה בגדר חלול השם, שמבזין התורה ולומדיה והוא ממשניאי החכמה, לכן אין לו כפרה אלא במיתה, לכן אהבו מות, שאוהבים המות שמכפר עליהם. וזה שאמר הכתוב תמותת רשע רעה ושונאי צדיק יאשמו, שבין אדם לחבירו מה שהוא רודף הצדיק הוא יאשם אף לאחר מיתתו עד דמהדר למריה, פודה נפש עבדיו ולא יאשמו כל החוסים בו, שלהצדיקים אף אם הם נכשלים בין אדם לחבירו השי"ת פודה אותם שלא יאשמו, היינו שלפעמים מזמין לו חבירו שיקבל גמולו ממנו או שנותן בלב חבירו שיפייסנו, כמוש"כ החסיד בחובות הלבבות שער התשובה פ"י. יעוי"ש:

לא תלין פעולת שכיר אתך עד בקר. הנה בתו"כ ומובא ב"מ קי"ב מפרש אתך שלא ילין התשלומין אתו. יעו"ש. וכן פירש בתרגום יונתן. אולם האונקלוס פירש לא תבית אגרא דאגירא לותך עד צפרא פירש שכיר אתך, שעל האומן שהוא שכיר אתך קאי. ולפ"ז מיעט אם שכרו ע"י אחר ואע"ג דשליח של אדם כמותו, בכ"ז הכא דלא סמיך דעתיה דהאי פועל, כיון שהבעה"ב בעצמו לא שכרו. ומסולק תמיהת הריטב"א שכתב דליתא שום מיעוטא, ולפ"ז איכא מיעוט להאונקלוס. והטעמים מסכימים לו, דאם על השכר בעצמו קאי היה לו לנקוד על אתך מרכא ולא טפחא, שהוא מפסיק. ועיין ב"מ ק"י קי"א ודו"ק, דהוי למכתב לא תלין אתך פעולת שכיר.

לפני עור לא תתן מכשול. הכותים מפרשים כמשמעו, שלא יתן אבן לפני עור בדרך להפילו (רש"י חולין ג'), וכן הוא אמת. ומזה אזהרה לפותח או כורה בור ברשות הרבים. ומשום זה אמרו בור ברה"ר של שני שותפין כו' אי דא"ל זיל כרי לן אין שליח לדבר עברה, היינו דלאו דלפני עור לא תתן מכשול איכא (ואיסורה דבר תורה דלא כהמשל"מ בפ"ב מרוצח) ובבור ברשותו איכא אזהרה בספרי מלא תשים דמים בביתך יעו"ש. והלאו כולל גם אם מכשיל חברו בדרך שהוא עור בדעתו או מחמת תאותו וזדון לבבו. ואם מיעצו לפי דרכו וכיו"ב הוי כמו לאו שבכללות, לכן אין לוקין עליו. כן נראה לי. וכן מצאתי לרבינו בספר המצות בשורש ט' יעוי"ש.

לא תעמוד על דם רעך אני ד'. בספרא. ומנין שאם אתה יודע לו עדות שאין אתה רשאי לשתוק עליו ת"ל לא תעמוד על דם רעך. פירוש בדיני נפשות שאם יודע עדות לזכותו ונמנע ה"ז שופך דמים וכמו דמוקי הגמ' בסנהדרין דמכאן אף למטרח ולאגורי. ודוקא שיודע לזכותו בדיני נפשות, אבל דיני ממונות הוא רק בשתבעו הבע"ד להעיד ובאם לא יגיד כמבואר ריש הלכות עדות ברמב"ם יעו"ש. ובספר המצות סימן רצ"ז באו כאן דברים אינן מדוקדקין (אולי מסבת ההעתקה). וזה שאמר שבדיני ממונות אינו עובר באם לא יגיד רק כשיתבענו, אבל בדיני נפשות אפילו אין הבע"ד תובעו לא תעמוד על דם רעך שאני ד', אני הוא התובע דמי נפש נקי. ויעוין רש"י. ויתכן יותר, דיעוין בספר אור שמח הל' רוצח, דרבינו מפרש הך דיומא דף כ"ה דאמר ולא מעל מזבחי שעל גג של מזבח אם הוא כהן ועבודה בידו אינו מבטל עבודה דוקא למות, שהעובד יודע עדות להמית הרוצח לא יבטל עבודה, אבל להחיות ללמד זכות להרוצח משום פקוח נפש מבטל העבודה. יעו"ש. ולפ"ז למות דעובר משוס לא תעמוד על דם רעך הוי אפילו כשכהן עומד על גג המזבח ועבודה בידו מבטל עבודה, כדי להעיד עליו להחיותו, לכן אמר כי בסוף מנחות אמר בן עזאי, שלא נאמר בקרבנות לא א"ל ולא שי"ן דל"ת, ולא אלדים רק הוי' שלא ליתן פ"פ למינים, יעו"ש, ולכן לא תעמוד על דם רעך, שמחויב אתה להעיד אפילו במקום שאני ד', הוא בכהן שעבודה בידו על גג המזבח בעוסק בעבודה, ששמה אני ד' הוי' לבדו בלא שאר שמות ג"כ לא תעמוד על דם רעך, דלהחיות אפילו מעל מזבחי. ודו"ק. ויעוין מכות דף כ"א כזה גבי כתובת קעקע. עיי"ש. ועוד יתפרש אני ד' אני הוא שהעדתי זכות תחלה על ישמעאל ועל ישראל בים. יעוין ירושלמי רה"ש פ"א.

ולא תשא עליו חטא. פירוש, שהיכא שהדבר נוגע למדת חסידות חששו חכמים ליוהרא, אבל אם נוגע הדבר לחשש איסור ומכש"כ איסור תורה, כמו חדש בזמן הזה וכיו"ב אין

בזה משום יוהרא, ולא ישא עליו פירוש בשביל חבירו חטא, אדרבא על פניו יוכיחנו שגם הוא ינהג כמותו. ע"ד צחות.

ואהבת לרעך כמוך אני ד'. הענין דאמרו במדרש תמורה כשם שהבגד מעיד על האורג והבנין על הבנאי, כן העולם מעיד על השי"ת, והרצון, שסידור הנראה בהרכבת דברים רבי המציאות, אשר כולם בכלליותם מתאימות אל קשר אחד, שכל יסוד שופע בחבירו ומה שחסר בזה משלים זה, ובצירוף הפרטים יושלם המין ובצירוף המינים יושלם הסוג, ובצירוף הסוגים יושלם הגדר, ובצירוף הגדרים יושלם המציאות, אשר מאלפי אלפים סוגים שונים משפיעים אחד בחבירו וכל אחד נתמלא בהעדר של חבירו, וכל חומר מורכב יתבטל מהרכבתו ויתפשט אל היסודות ויחזור וילביש צורה אחרת חדשה ובהירה, וכמו שרואים אנו כאשר בימות החורף יחזרו כל הצמחים ויבול האדמה אל בטן האדמה, והמה ימלאו עטיני האדמה דשן ומן כל הנאכל אל החי יעשה זבל ובזה תחלוף חיל ובימי האביב תפריח כל פרי ותעדה כלבוש הארץ, ככה בזה הכדור הפרטיי וכן מתאימים כל הכדורים, הממלאים כל חלל המציאות, כי זה באמת שלמות ההיולי להיות פושט צורה ולובש צורה. וע"ז אמר בריש קהלת, אחרי דברו מהמציאות שתחת הגלגל, איך הוא מתחלף ושב לאיתנו, והאלקים יבקש הנרדף, פירוש רדיפת המורכבים והשתנות הצורות אשר ילביש ההיולי, כל זה הסדר הנפלא יאמר כי יש אלקים בארץ, אשר הוא סידר אותם באופן נפלא אשר הוא אחד יחיד בלי מורכב ובלי חומר, כולל כל השלמות, נעדר הגדרים והתוארים אשר לא יתכן בו סידור, כי אין בו חלקים וגדרים ואינו צריך סבה להויתו, כי הוא מחויב המציאות, ומציאות כל הנבראים תלוי בו לבדו, כי המקרה לא יסודר והמקרה לא יתמיד, ובזה האופן תעיד הבריאה על הבורא יתברך.

אולם נוסף בההרכבה של בעלי החומר, אשר פושטים צורה ולובשים צורה, אשר צורת הנבראים הוא אפשרי כמו מין הבעלי חיים, אשר לא יתהוה רק על ידי חיבור זכר ונקבה, הלא יתכן בטולם באפשרי ואם ימותו כולם הלא לא יהיה עוד זה המין כלל, א"כ אם יאמר הסכל, שהמקרה הביאה האפשריות להמציאות השלמה באופן יצירה נעלית, הלא כמו שהמקרה הביאה אפשריות המציאות, כן המקרה יביא בטולם, וזה צווח ואומר, כי יש אלקים, אשר המציא האפשרות ושומר צורתם ומינם, אשר ע"ז אמרו ז"ל שהקב"ה יושב וזן מקרני ראמים עד בצי כינים על שמירות המיניי לדעת רבינו משה, כל זה נכלל באמרם, כי כמו שהבגד, שהוא הסידור של חלקים רבים לדבר אחד ולתכלית אחד אשר יושלם בהצטרף כלליותם והוא צורת בגד, וכן הוצאת האפשיריות, כי צורת הבגד היא באפשיריות שלא יהיה ומעיד על האורג, כן העולם מעיד על השי"ת.

אמנם יש עוד במין האדם ביחוד ענין מורה על שלמות הבורא יתברך אשר הבריאה ממנו אינה בחיוב כמו הצל מן האדם, רק שברא בבחירתו וברצונו, המוחלט. והוא מה שמצאנו ענין הבחירה במין האדם שתלוי כל מעשיו ברצונו החפשי והבלתי תלוי בזולתו, אשר זה אין בשום נברא וכמו שפירשו הקדמונים פסוק הן האדם היה כאחד ממנו כו'. ואף השכליים הנבדלים שללו מהם הקדמונים הבחירה. וזה נכלל במאמרם, שאין מלאך אחד עושה שתי שליחות, שאין בו ההפכים והוא מוכרח בהשגתו ושלמותו. ולזה אמרו בפרק לא יחפור שלוחיך לא כשלוחי בשר ודם, שלוחי בשר ודם ממקום שמשתלחים לשם מחזירים שליחותן, אבל שלוחיך למקום שמשתלחין משם מחזירין שליחותן, שנאמר התשלח ברקים וילכו ויאמרו לך, יבואו ויאמרו לא נאמר מלמד ששכינה בכל מקום [פירוש גלוי כבוד השם והשגתו להנבראים], אשר יפלא מה שמצאנו במשה וישב משה ויגד דברי העם אל ד'. אמנם זה פשוט, כי הנמצאים העליונים המה מוכרחים בשלמותם, וא"כ כי נשלח בודאי יעשה מה שנשלח עליו, לא כן האדם הוא בחירי ושלמותו תמיד חדש עמו, כי מהשלמות הנקנה לו בזמן העבר, אין זה מורה על העתיד, כי הבחירה אינו יאות ליחס אליו רק מה שכבר נקנה לו, וזה בעבר לא בעתיד, כי בעתיד יתכן אשר יבחר ההיפוך וא"כ בכל זמן שייך ששב אל השם, השלמות שעושה עכשיו הוא אינו ענין שכבר מוכרח עליו רק מה שתלוי בבחירתו ובחר בזה מחדש. ודו"ק.

וע"ז אמרו חביב אדם שנברא בצלם שנאמר כי בצלם אלקים עשה את האדם, שזה הבחירה הוא רק באלקים, והרוצה לדעת שלמות השם שברא הכל מרצונו הבלתי מוכרח וחידש בבחירותו ברצונו הקדום המתאחד אצלו יורה ע"ז מציאות מין האדם החפשי בבחירתו ובהשכלתו מה שלא יורה ע"ז כל מין הבע"ח אם כי צורתם בתכלית האפשיריות ומורה על מי שהוציא אפשיריותם לפועל, אך כולם מוכרחים המה ומוטבעים בתולדתם וזה צלם האלקים, הבחירה ורצון הבלתי מוכרח, אולם על השגחת השי"ת בכל פרט ומפעל ומצעד ולבעל הבחירה ישלם על כל פרט ופרט [משא"כ במינים המוטבעים, השגחתו דבוקה במין ובכלל], ע"ז מורה מין הישראלי, אחד מצד שקבלו מצד גלוי הארת אלקות עליהם בהר סיני לעיני כל במחזה נבואית ובנפלאות רצופים ארבעים שנה בתדירות לעיני כל ולהספיק מזון לעם שקט ושליו במדבר מ' שנה, אשר בזה לא יתכן שום דמיון כוזב, כי הרעב לא ימלא נפשו באכלו בחזיונות לילה, ואחד מצד השגחה הדבוקה בכל מצעדינו באומה זו מאבותינו, אשר קורתם מסופר בתורה איך ההשגחה האלקית דבקה בהם, אשר המה בגולה עם לבדד ישכון, נרדפים מכל צד

ופינה, והאושר האלקי דבוק בנפשותם, אשר אם ירווח להם מעט יתנשאו ראש על כל העמים ויתקנאו בהם כל הגוים, והמה נעלים במדותיהם, בתכונותיהם ואינם נרחקים מיחס מחצבתם וקורות הוריהם הנכתבים בספר התורה, אשר ע"ז אמרו הן הן גבורותיו כו' שה אחת בין וכו'. ויותר לפלא מה שבהגירושים הרבים נתקיים, כי אם המה נגרשים ממקומם, אז המה כנס שנעשה במקדש, שאפילו כל הרוחות שבעולם אין מזיזין אותו ממקומו, נהי דאזיל ואתי כדיקלא אבדורי לא מיבדר, כן הוא בישראל בגולה, דאם כי נגרשים המה לאמעריקא וכו', בכ"ז איבדורי לא מיבדר ובכל מקום בואם המה מתאחדים ונעשים קהלות ואגודות לתורה ולעבודה ברבוי צדקות ומעשים טובים ונתקיים בהם מי זאת עולה מן המדבר כתמרות עשן, וזה מורה על ההשגחה הפרטיות על ישראל, שהשכינה שוכן תוך בני ישראל. ודו"ק. לזה אמר ואהבת לרעך כמוך אני ד', פירוש, שרעך כמוך מורה שאני ד', כי הסדר והאפשיריות מורה שאני נמצא ומציאותי בלתי תלוי בזולתי, וכח הבחירה שבאדם מורה שאני עשיתי מרצון עצמי ולא נתהוה בחיוב ממני, וההשגחה שבך והארת נבואה אלקית שעליך, שכל זה מורה שאני ד', שזה שם הוי"ה מורה שהוא ההוי' ההחלטית המחויבת ומהוה הכל ברצון מוחלט ומשגיח על הכל. ודו"ק היטב.

או יתכן לומר עפ"י הב"ר פ' מ"א צדיק כתמר יפרח כו' מה תמרה וארז יש להן תאוה אף צדיקים יש להם תאוה ומה היא תאותן הקב"ה, שנאמר קוה קויתי ד' אר"ת מעשה בתמרה אחת שהיתה עומדת בחמתן ולא היה עושה פירות עבר דקלי אחד וראה אותה אמר תמרה זו צופה מיריחו כיון שהרכיבו אותה עושה פירות. הפירוש, דגמירי אין יצה"ר שולט אלא במה שעיניו רואות (סוטה פ"ק), והתאוה כשהיא באה מכח החומר הוא רק על מה שהעין רואה, הלב חומד, וכן אמרו רחב בשמה ביודעה ומכירה כו', אבל מה שאין עין האדם רואה אין הלב חומד, לא כן תאותם של צדיקים הוא מכח השכל כי יוגבר ויתנוצצו זהרי האלקית על הנפש, אז משתוקק אל התקרבות אלקית ענין אשר לא יושג בעיני המוחש, וכמוש"א כי לא יראני האדם וחי, וזה תאותן של תמרה וארז, אשר לא במוחש רק טבעו משתוקק, לכן מתאוה אל תמרה שביריחו, אף שיריחו היה בקצה ארץ ישראל וחמתן אצל טבריה בטיבורה של ארץ ישראל באמצע, כן הצדיק, כאשר נתגבר הנפש על החומר מטבעו משתוקק אל הרואה ואינו נראה זה השי"ת השלם האמיתי למקור החכמה והשלמות, אם כה אוהב האדם את עמו, כאשר נפשותם מצור אחד חוצבו, וכולם מעון לרוחניות ההשגחה העליונה, אז מטבעו אוהב בני עמו, אשר לא ראה אותם מעודו. וזה שאמר ואהבת לרעך כמוך, פירוש באיזה אופן אני ד', כאשר

אתה מצוה לאהוב השי"ת, אף שאינו נראה לך, כן תאהב ותוקיר נפש ישראלי הרחוק ממך, אשר לא ראיתיו מעולם. ודו"ק

או יתכן דהנה העלו החכמים אחרי התפלספם, דענין אהבה, כשהיא חוזרת אל עצמו, באה בסבת ההתנגדות, כמו, העני להעשיר שמקבל טובה ממנו, וכאהבת איש לאשתו, וכאהבת הארץ להשמים שמקבלת מטר ממנו, שכל זה ענין חוזר אל עצמו, שאוהב את עצמו, וכל אומן שונא בן אומנתו, אבל אהבה החוזרת אל הנאהב היא באה מסבת ההתדמות והשתוות היחס והערך, כמו חכם אוהב חכם וכיו"ב. ולכן על אהבת השם יתברך, שאין שום יחס ושיווי בינו להנמצאים, אם לא תהיה חוזרת אל האוהב, וזה מדרגה פחותה ושלא לשמה, אמרו ז"ל בספרי והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך, למה נאמר לפי שהו"א ואהבת את ד' בכל לבבך אינו יודע באיזה צד, כיון שאין ערך ויחוס ושווי אל השי"ת, א"כ הלא האהבה הוא ע"י תקות התועליות וחוזרת לאוהב, א"כ אין זה בכל לבבו ת"ל והיו הדברים האלה כו' על לבבך, שמתיך כך אתה מכיר הקב"ה ומדבק בדרכיו, פירוש, שמתוך זה שאתה מתדבק בדרכי השם מה הוא רחום אף אתה רחום חנון, א"כ יש לך שווי קצת אל דרכי השי"ת ותדבוק במדותיו ומשתוקק אליו, כאשר תדע, כי הוא מקור הרחמים והחכמה, וכל אופני השלמות. וזה האהבה האמיתית. ולכן אמר, כי אם תאהב להישראלי, לא תאהב אותו עבור אותו דבר שיכבדוך בני האדם או יהללוך, או ישיבו לך גמול ותשלום, כי אז אין האהבה מתיחסת אל הנאהב רק אל האוהב, וזה אהבת עצמו, ואז גורם האהבה ההיפוך, כי יותר בטוח להשיג תודה העשיר מהעני, החכם מהסכל, יותר מאשר ישיג ממי שהוא בערכו, רק ואהבת לרעך כמוך, פירוש, שהשווי יביא האהבה ותהא סבת האהבה מה שהוא דומה לך, והוא כמוך וכערכך, ותתבוננן שהוא מזרע מבחר האנושי ומעובדי השם באמת, ומהמחזיקים ידיעת השם בעולם. וזה אני ד', שזה דוגמת אהבה, כאשר אתה צריך לאהוב אותי וכאשר אני אוהבכם, שכתוב ואוהב את יעקב, שזה אהבה בעצם לא דבוקה לאיזה סבה חוזרת לאוהב, כי אם צדקתם מה תתנו לי, והשי"ת אינו מקבל שום תועליות משום נברא, ואדון עולם אשר מלך בטרם כל יציר נברא, כן תאהב לרעך. וכל הדרכים האלה הם אמיתים בכלליותם ובפרטיותם ואשרי מי שיזכה לזה. ובבחינה זו אמרו על משה בפרק ר' ישמעאל ועל יהושע בפ"ב דעירובין, שהיה אוהב את ישראל, שלא קוו לאיש, כי שלמותם היה מעצמותם, וכמו שאמרו בשניהם של נעלך כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש, ולא הנחילו מעלתם לבניהם, ולא קבלו שום שכר מהכלל הישראלי

וחששו בדברים שיהיו לתועליות הכלל עד קץ הימין הרחוק מעיניהם וכמו שנתבאר. ודו"ק בכ"ז.

תו"כ. בן עזאי אומר זה ספר תולדות אדם זה כלל גדול מזה, זה דבר כי תדע, כי כל השיטות מהרשע כבר היו, כמו שיטת האגרוף היה אצל דור המבול כי מלאה הארץ חמס ובאו ב"א אל בנות האדם, שיטת כיס אחד יהיה לכולנו הי' אצל דור הפלגה, כי רצו שיהיו שותפים וחברה יחד בהון ובנשים וכל מחמדיהם לא יהא להם יחס, רק משותף להמין, והקב"ה פלג לשונם, וכל אומה רצתה להכחיד חברתה, רק השתלמות האדם למכון תכליתו ולפסגת מטרתו, אשר בל יוכל להשתלם יותר, היה ע"י השתלשלות ההשגחה אצל האבות, עד בואם אל רום המעלה בהשגחה הנסיית ובחכמה ע"י משה, והגיעו כולם למעלת נבואה, וראו כבוד ד', ולכן תדע, כי זה ספר, הוא ספר התורה, הוא תולדות אדם, התפתחותו למרום קיצו מה שיוכל האדם לבוא בעוה"ז, שאף בימי שלמה לא הגיעו למעלתו. ודו"ק.

ירושלמי סוטה פ"ק. ויבואו עד כרמי תמנתה אמרו מה כרמיהם זרועים כלאים אף בנותיהן זרועין כלאים. פירוש, דבני נח הוזהרו על הרכבת האילן, ושדך לא תזרע כלאים מוקי בסוף פ"ק דקדושין להרכבה, ואפ"ה היוצא מההרכבה מותר באכילה, כן בנותיהן זרועות כלאים, שאחד בא על אשת חבירו ובכ"ז אין בהם ממזרות, יעוין תוס' יבמות ס"ח ע"ב ד"ה נכרי ועבד, ואם יתגיירו מותרין בקהל אף דבן נח הוזהר על עריות ודו"ק. [ד"ז בחלום].

ובגד כלאים שעטנז לא יעלה עליך. הוא מדבר על הבגד, שלא יעלה, ולא כתב לא תעלה. הוא מבואר עפ"י דברי תוספתא במכות, הביאה רמב"ם דאם מלביש אדם לחברו ושניהן מזידין הלובש לוקה, ואם היה הנלבש שוגג לוקה המלבישו, יעו"ש, א"ש, דכאן מדבר שאין הלובש יודע שהוא כלאים ואינו ניכר בו צורת הצמר או הפשתים, רק שמעורב בהבגד חוטין ואינו ידוע מי הם, והוא כלאים, בזה חייב המעלה עליו יהי' אחר ולא יעלה, פירוש, כל המעלין עליו, לכן כתב בגד כלאים, שהוא מעורב צמר ופשתים ואינו יודע, רק המעליהן חייב הוא ולוקה, ולכן סמכי' לשדך לא תזרע כלאים, שהזרעים מעורבבים ואינם נכרים. אבל בפ' תצא כתוב לא תלבש שעטנז, דוקא הלובש (לא המלביש) הוא לבדו לוקה וזה כשידוע אליו שהוא של כלאים וניכר, לכן כתוב צמר ופשתים יחדיו, שרואין הכל שהוא צמר ופשתים יחד, ולכן סמכי' ללא תחרוש בשור כו', שהכל רואין שהן מינים נפרדים. ודו"ק.

לא יומתו כי לא חופשה. תו"כ. הא אם חופשה הרי אילו חייבין מיתה. ר"ש וכו' עירה כל הפרשה כולה לכי לא חופשה מלמד שאין גומר בה כ"א שטר גומר בה. לפי הסוגיא דגיטין דף מ"ג, דמקדש חציה שפחה וחציה בת חורין אינה מקודשת ומאי מאורסת לעבד עברי מיוחדת, א"כ הפירוש הא אם חופשה ה"א חייבין מיתה, דלאחר שחופשה בעל אותה, ואמרינין דאין אדם עושה בעילתו בעילת זנות וגמיר וקדיש לשם קדושין ובמיוחדת אליו לאחר שחופשה כמקדם אבל ר' שמעון סבר בפרק המדיר בקטן שקדש, שאם בעלה משהגדיל, או שקדשה בפחות מש"פ ובעל אותה אח"ז, דאם בעלו לא קנו, דלא בעיל אותה לשם קדושין גמורים ולא אמרו חזקה אין אדם עושה בעילתו ב"ז בכי האי גונא, א"כ הא דאמר אם חופשה ימותו הוא ע"כ בבעל אותה בפירוש לשם קדושין ומאי קמ"ל, ולזה אמר דאשמעינין, דרק שטר גומר בה לא כסף. כנ"ל. ועיין בסוגית הש"ס שם ודו"ק.

וכפר עליו הכהן כו' על חטאתו אשר חטא ונסלח לו מחטאתו אשר חטא. נראה דלפי מה שדריש התו"כ לעיל בויקרא פרשת חטאת וכפר עליו, שהכהן מכפר על עצמו, וה"נ כונתו, שהכהן מתכפר ע"י עצמו. ובכהן הרי בין שפחה, בין גיורת או משוחררת לוקה משום זונה, וקמ"ל, שזה בודאי אין המלקות פוטרו מקרבן, לבד מה שבארתי בחידושי לשבועות, דלא אמרינין כדי רשעתו בקרבן, עוד לא שייך כאן, דמלקות מתחייב בהערה וקרבן לא מחייב רק בגמר ביאה, רק זה קמ"ל, דאין הקרבן פוטרו מן המלקות, לכן אמר וכפר עליו הכהן היינו ע"י עצמו כו' ונסלח לו מחטאתו אשר חטא מחטאתו ולא כל חטאתו. שעדיין מחויב הוא מלקות משום זונה. ונכון ע"ד דרש ודו"ק. ובזה היה מיושב התו"כ מחטאתו כו' לרבות מזיד כשוגג. עיי"ש ותבין.

ויתכן עוד, כי חציה שפחה וחציה בת חורין אם תפסי בה קדושין הלא מיתסרא בזנותה על הבעל כדין א"א. עיין גיטין מ"ג, דאירוסין ממש לזה המ"ד. ואע"ג דאין חייבין מיתה על ביאתה, הלא גם אשת קטן, והוא, כגון שבא יבם קטן על יבמתו, דקנה מן התורה לשיטת רש"י בפ"ק דקדושין דף י"ט וכולהו רבוותא, ואפ"ה ביבמות נ"א שקלו וטרו טובא דמתסרא עליו בזנותה, אע"ג דאין חייבין עליה מיתה, דאיתמעיט מאשת איש ולא אשת קטן. יעו"ש. וכן שומרת יבם שזנתה מתסרא לרב המנונא, לכן גם שפחה חרופה נאסרה לבעלה. נמצא, דמלבד החטא שחטא לפני ד', שע"ז מביא קרבן, עוד צריך לרצות את חבירו ולפייסו דחמסו ועשקו, שאסר עליו את אשתו. ועיין פ"ק דחגיגה דף ט', שהבא על א"א ואסרה על בעלה הוי מעות שאינו יכול להתקן. לכן כתיב ונסלח לו

מחטאתו ולא כל חטאתו, דרק מה שחטא בין אדם למקום ע"ז כתיב וכפר לו לפני ד' על חטאתו אשר חטא, פירוש בין אדם למקום. ודו"ק בזה.

בתו"כ. כל העריות לא עשה בהם את הקטן כגדול והשפחה עשה בה הקטן כגדול. כצ"ל. ופירושו עפ"י מה דמפרש רבינו משה בהלכות שגגות פ"ט, דקטן שבא על שפחה חרופה מביא קרבן לכשיגדיל, וזהו דמרבה התו"כ לעיל בן ט' שנים ויום אחד לחייבו קרבן, לכן אמר שבכל העריות הגדול חייב והקטן פטור וכאן הקטן חייב כמו הגדול. וברור בס"ד. ודו"ק.

לא תאכלו על הדם, במדרש שלש שנים כו' ערלים וכתיב לא תאכלו על הדם אמר הקב"ה לישראל אתה ממתין לערלה שלש שנים ולאשתך אין אתה ממתין תשמור על נדתה. דריש לא תאכלו על הדם, על אשתך שראתה דם, כמו אכלה ומחתה פיה כו'. ויתכן, דלפ"ז מרמז לן המקרא מה שהזהיר ר' ישמעאל בר יוסי את רבי אשתך טבלה אל תזקק לה לילה ראשונה, אמר רב ובנדה דאורייתא הואיל והוחזקה מעינה פתוח. וזהו לא תאכלו על הדם, שצריך להמתין לילה ראשונה ודו"ק.

ובתו"כ פרק י"א. מנין לאוכל מן הבהמה עד שלא תצא נפשה כו'. כל הנך דרשות הוא לאסור דברים שלא שמענו אזהרתן בשום מקום, לבד לא תאכל מן הבשר והדם קיים במזרק, ששנינו בספרי פ' ראה סימן ע"ב ומייתי הגמ' במכות דף י"ז מקרא דלא תוכל לאכול בשעריך, וא"כ למ"ל למדרשיה מהך קרא דלא תאכלו על הדם, דלמלקות הא הו"ל לאו שבכללות. ואולי דמשם למדנו לדברים שעיקרן בא לצורך גבוה, שנודר או נודב זבחי שלמים, והוא משולחן גבוה קא זכי, לכן אם נזרק הדם, הדם מתיר את הבשר, וכאן צריך קרא על מדבר שהיו אסורים בבשר תאוה, וא"כ לא הביאו זבחי שלמים לצורך גבוה, רק לאכול הבשר והיו להוטים אחרי הבשר, ולכן צוה לא תאכלו על הדם, שלא יאכלו קודם זריקת הדם. ודו"ק. ואולי בא לאסור בבמה קטנה, שאסורים לאכול קודם שיזרק הדם. ובזה מבואר קראי דשמואל א' י"ד. יעו"ש ודו"ק. וחתני פירש, דקאי על שפיכת שיריים. ודו"ק.

לא תקיפו פאת ראשכם. למאן דמחייב המקיף את הקטן וכתבו תוס' נזיר נ"ז דה"ה המקיף את האשה, א"ש מה דכתיב הקפה וכולהו לאוי בלשון רבים, דאיתא בנשים, משא"כ זקן אשה המשחיתו פטור, דלאו זקן הוי. לכן כתיב בלשון יחיד פאת זקנך. ועיין פ"ק דקדושין בזה וברמב"ם.

ועוד י"ל, דלמ"ד הקפת כל הראש לא שמה הקפה לא הותר לאו זה בשום מקום, ופאת זקנו אידחי במצורע לגלחו ולכן כתיב בלשון יחיד.

בספר אהבת יונתן מביא מדרש שאלו לרבי מפני מה אתם מגלחים שער ראשכם ואין אתם מגלחים פאת זקניכם א"ל מפני שזה גדל בשטות וזה גדל בפקחות. המכוון, דלא מצאנו על מצוה שהבורא יעשה סיג בטבע, לבד על עריות עשאה ההשגחה שנוי בטבע, שהנשים אין להן זקן, ויעוין נזיר על קרא דלא ילבש גבר כו' וזה סיג לעריות, אמנם שער הראש מצאנו באותו נזיר שהיו קווצותיו תלתלים ופחז עליו יצרו (פ"ק דנדרים), א"כ שער הראש מביא להסתת היצר וזה גדל בשטות, ושער הזקן מגדירו מעבירות ולכן גדל בפקחות ודו"ק. [שוב ראיתי מקור המדרש בבראשית רבה פ' י"א יעו"ש הגירסא הנכונה] ולכן כתיב ושמרתם את משמרתי בעריות, שהכונה שהשי"ת גדר ביצירה מתחילה ועשה משמרת לזה בטבע ולכן כתיב משמרתי. ודו"ק.

את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו כו'. פירוש, דיגיעת דרך ארץ משכחת עון, ובשבתות וי"ט בטלים ממלאכתן ויכולים לבוא לידי עבירה, וכמו שאמר סקבא דשתא ריגלא. וברמב"ם סוף הלכות א"ב חייבין ב"ד להושיב שומרים ברגל כו'. וכן במקדש בנשים יולדות וזבות, שמביאות קרבנותיהן למקדש, וכמעשה שהיה אשר ישכבון את הנשים הצובאות כו'. ולכן אמר שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו, שלא יהא שום נדנוד זימה ולא תזנה הארץ אני ד'. וקצת מזה מצאתי בבעה"ט.

ונראה דזה הטעם דגזרו חכמים שלא תצא אשה בשבת בתכשיטין לשוק באשה ולא גזרו באיש, כשיטת ר"ת ורז"ה במאור וביארם הר"ן בפרק במה אשה, היינו שלא יכשלו בעריות בשבתות, בזמן שהן נחין ממלאכה. ורבותינו רמזו ע"ז בילקוט איוב ל"א ומה אתבונן על בתולה לפיכך אמרו ז"ל, שאסור לאשה לצאת בתכשיטיה אף בחול לרה"ר. ודו"ק. יעו"ש בילקוט.

אל תבקשו לטמאה בהם. מורה דללמוד להורות מותר, כמו שאמרו סוף ד"מ בר"א בנטיעת קישואין, דרק לבקש לטמא בהם, בזה אל תפנו אל האובות כו' והוא תוספות ביאור על הלאו. ופשוט. לכן מסיים אני ד' אלקיכם, שלפני השי"ת נגלו תעלומות הלב ויודע אם מכון ללמוד או לא.

ויראת מאלקיך. בפרק אילו הן הלוקין אוטם אזנו משמוע דמים, דלא שמע בזילותא דצורבא מרבנן ושתק כגון ר"א בר שמעון. עיין רש"י. הנה זה מוסר השכל, כי למה היה ראוי לעונש גדול כזה, רק דבעוה"ר, שקנאה מצויה בין תלמידי חכמים. הנה איש פחות המעלה יתקנא לפעמים על כבוד צורבא מרבנן מחכם מפורסם, כי רבה המשטמה והרכילות, לא כן ר"א בר"ש היה תמיד מורה על הזילזול צורבא מרבנן ולבש כמעיל קנאה לכבוד חד מרבנן, לכן פעם אחד כי שתק היה זילזול גדול להאי צורבא מרבנן

יותר מזילותא דהאי גברא, דאמרו כולן בודאי יודע ר' אליעזר עליו דברים רעים הרבה, שאל"כ לא היה שותק, והיה בזיון לצורבא מרבנן, משא"כ עכשיו, כאשר יחשה חכם מפורסם על זילותא דצורבא מרבנן, אז לא יהיה בזיון, דמי לא ידע כי הת"ח שונאין זל"ז, ויש מתכבד בקלונו של חבירו. ד' ישמרנו מכל אלה.

וכי יגור אתך גר בארצכם לא תונו אותו כאזרח מכם יהיה לכם הגר הגר אתכם. ואולי יבואר עפ"י דברי רבינו משה הלכות א"ב פרק י"ג לפיכך לא קבלו ב"ד גרים בימי דוד ושלמה כו', שכל החוזר מן הע"ז בשביל הבלי העולם, אינו מגרי הצדק, ואעפ"י כן היו גרים הרבה מתגיירים בימי דוד ושלמה כו', והיו ב"ד הגדול חוששין להם, לא דוחין אותם אחר שטבלו מ"מ כו' ולא מקרבין אותם כו'. וזה שאמר וכי יגור אתך גר בארצכם, בזמן שישראל שרוים בארץ והאומה מקושרה ודבוקה עם אחד, לאלקי אחד, אז יכול להיות כי איננו גר גמור, אולי רוצה לבוא בקהל או לשום סבה אחרת מעניני העולם אז לא תונו אותו, היינו, שלא תרחיקוהו ולא תהדפוהו, עד שתראה אחריתו, אולם כאזרח מכם יהיה לכם הגר הגר אתכם, שהוא מתגורר עמכם בארץ אחרים ורואה אתכם בשפלותכם, והאומה כשה פזורה [לזה אמר אתכם בלשון רבים] ואהבת לו כמוך, כי הוא גר מגרי הצדק ומאושר הוא לאלקי השמים, כאחד מבני אברהם יצחק ויעקב. וכיו"ב דרשו על קרא מי גר אתך וכו' ודו"ק.

לא תעשו עול במשפט במדה ובמשקל. יעוין תו"כ. ויתכן, דהכונה, דאף אם תדע שפלוני הקונה ממך גזל מאתך או חייב לך, לא תעשה לו עול במשקל ליטול המגיע לך ממנו, אף שזהו במשפט, שעפ"י דין מגיע לך המעות. ודו"ק.

מאזני צדק כו' אני ד' אלקיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים. הנה בפ' ציצית ושרצים וריבית כתיב יציאת מצרים, ועיין ריש איזהו נשך, ובכולהו נכתב להיות לכם לאלקים, היינו שהמצות אלו המה אלקות, כי אינם מושגים בדת הנימוסי כמו ציצית ושרצים וריבית דמדעתו הנהגת הנימוסית אינה מסכמת לזה, לכן כתיב להיות לכם לאלקים, גוזר ומצוה, שלא תשנו גזרתי ופקודתי ועל מנת כן העליתי אתכם מארץ מצרים, אבל במשקלות שהוא ענין מוסכם בדת הנימוסי ושכל האנושי גוזר לזה ובלי צווי אלקי ישיג זאת האדם מדעתו, לכן לא כתיב בהם להיות לכם לאלקים. ופשוט.

ואל בני ישראל תאמר. עונשין על אזהרות. רש"י. פירוש דפרשה ראשונה נאמר אל כל עדת ישראל כולל הנשים ג"כ, וכאן בעונשין אין מצווין הנשים לענוש שפסולין לדון דיני נפשות לכו"ע, לכן רק ואל בני ישראל לא בנות ישראל, שאינן מצווין לענוש ולדון

הנסקלין והנשרפין. ופשוט. ולכן מתחיל ואל בני כמו באמצע הדבור. ובאזהרות בפ' אחרי כתוב ואמרת אליהם לרבות נשים.

מזרעו ולא כל זרעו. יתכן כי הע"ז היה הטעאה אצל ההמון כמוש"כ רבינו, ונביאי הע"ז הגדילו הטעיות באמרם, כי מי אשר יקטיר בנו יהיה מושפע ממערכות השמים ובהאציל פרי בטנו יתדבק אליהם דבוק גמור וישפיעו עליו כל טוב, כדבר הנשים הארורות לירמיה. ואצל בעל שכל הבריא במעט עיון וביקורת על מעשיהם יבין את כל שקרותם ופחזותם, אשר עיקר מגמתם היה לקבץ הון, וכמו שאמרו במדרש במה שעשו נביאי הבעל בחיאל בית כו', וכן בירושלמי ריש ע"ז בעגלי ירבעם, ולעשות כל התאות המגונות להיות כולם נבעלים לקדושיהם. והנה אם נתן מזרעו לא חיפש אחרי השקר ולא ירד לעמקי מחשבותם, אבל אם נתן כל זרעו, אז היה נופל הספק בלבבו פן יש איזה שקר והוא הולך ערירי, ולכן היה מתחבולות נביאי המולך, שלא למסור כל זרעו לשרפם באש פן יודע שקרם וזדונם, ולכן פטרתו התורה. ועיין במלחמת מצוה לרשב"ש ודו"ק.

עם הארץ ירגמהו באבן. היה צריך למיכתב לפי הנקודה בוא"ו ירגמוהו, ומרמז להא שאמרו דשדי לה חד כי היכי דתיתי מרזיא ואחד מן העדים דוחפו, שרוגם אותו עד אחד ולכן הכתיב בלשון יחיד. וכיוצא דרשו על קרא דתזבחהו.

ואם העלם יעלימו וכו' בתתו מזרעו למולך. לר' שמעון דאמר העובד ע"ז מצילין אותו בנפשו (פרק בן סו"מ ע"ד) וראב"ש יליף חלול חלול [דכתיב להעביר למולך ולא תחלל כו' רש"י] קמ"ל, שרק אם אינן הורגין אותו אח"ז, אחרי שעשה מעשה נענשין כולן בעונו, אבל אם לא הרגוהו קודם שנתן מזרעו למולך, רק שרצה לעשות המעשה, אז אינן נענשין על מה שלא קיימו דין רודף בו להמיתו טרם שעשה המעשה, ולכן דייק בתתו מזרעו למולך, כשכבר נתן. ודו"ק.

והנפש אשר תפנה כו' בנפש ההיא והכרתי אותו, נפש. בכל מקום נפש הוא לשון נקבה ואיך אמר והכרתי אותו. לכן יתכן דעיין ריש כריתות דשקיל וטרי מנא לן חלוקה באוב וידעוני, אם חלוקה דחיוב מיתה מחלק לחטאות. ונראה לנו, דלכן כתב אותו, דפירוש דהשי"ת יכרית האוב או הידעוני מקרב עם ישראל, וכמו שאמר במולך אותו ואת כל הזונים כו', כן אמר שיכרית האוב והידעוני מקרב עמו ישראל, ולכן אמר אותו, וכמו שאמר ריש פרק אותו ואת בנו אותו לחלק. וכן אמר בשאול אשר הכרית כו' מן הארץ. ולפי זה חלוקין לכריתות, ולכן חייבין שתי חטאות כפסק רבינו. ודו"ק.

והתקדשתם והייתם קדושים. פירוש, שמחשבה של ע"ז כמעשה, שנאמר למען תפוס ישראל בלבם, לכן הגם כי כחות המחשבה אינם ברשותו של אדם, שמה יעשה אם

הלב חושב והשכל מוטעה, לכן הבטיח השי"ת והתקדשתם, שתעשה פעולות להיות קדוש במעשה ברחוק מכל התועבות, ואני אבטיח אתכם והייתם קדושים, שאטהר גם מחשבתכם והבא לטהר מסייעין אותו. ועיין סוף פרק אמר להם הממונה.

איש אשר יקלל את אביו ואת אמו. הנה בפרק מרובה (בבא קמא דף ס"ה) אמר את פסקיה קרא. וזה להורות, דאף אם אביו ואמו המה נפרדים זה מזה ומרוחקים זמ"ז, והוא יתבע כבוד אביו ועבור זה יבזה ויקלל את אביו או יקלל את אמו, כי היטב חרה לו על כבוד אביו או אמו ג"כ דמיו בו.

ויתכן דרמז הפסוק, דלא כבן סו"מ, שאינו נוהג רק בבן ולא איש, אלא אפילו בגדול, שכבר הוא ברשות עצמו. ובזה ג"כ אינו כבן סו"מ, שאם רצו למחול לו קודם גמר דין מוחלין לו, לכן אמר, שבמקלל כיון שיש עדים והתראה לא מועיל מחילה מאבותיו, דדוקא בן סו"מ שעל להבא נידון ע"ש סופו לכן מועיל מאבותיו מחילה, אבל כאן נידון על העבירה שכבר עשה, אביו ואמו קלל, לכן דמיו בו ולא מועיל מחילה. וכן כתב הרמב"ם בהלכות סנהדרין פרק כ"ו ה"ו גבי נשיא יעו"ש.

ואיש אשר ינאף את אשת איש אשר ינאף את רעהו כו' רעהו. ביונתן פירש דאשת איש הוא ארוסה ואשת רעהו הוא בעולה, וכמו בפרק ד"מ הכל היו כו' יצאת ארוסה. ויתכן דקיי"ל קדושין שאינן מסורין לביאה הוי קדושין, ואם אמר הרי את מקודשת לאחד מבני היא צריכה גט, ובזה א"א הויא, אבל לא אשת רעהו שאינו מבורר למי היא מקודשת. [ולפי מה שפירשו בקדושין י"ט, דממעט יבם ע"כ על נשואה קאי. ואכמ"ל].

ואיש אשר ישכב את אשת כו' מות יומתו שניהם. פירוש, שדנין את שניהם למיתה. ולכן כתוב זה רק באשת אביו וכלתו, להורות דגומרין דין שניהם ביום אחד, שאפילו אם היא בת כהן ג"כ דינם בסקילה החמורה משרפה ומיתה אחת ועבירה אחת דנין ביום אחד, אבל גבי נואף ונואפת או אשה ואמה, אם אמה ארוסה או האשה ארוסה, דאשת איש ובת כהן, דבת כהן הוי בשרפה באשת איש, וארוסה באשה ואמה בסקילה, והוא באשת איש בחנק, ובאשה ואמה בשרפה, אין גומרין מיתת שניהם ביום אחד, לכן לא כתב אצלם מות יומתו שניהם, דאין גמר דין שניהם ביום אחד. ודו"ק.

מות יומתו שניהם. הנה גבי אשת אביו וכלתו יתכן שמקודם נשא בתו ואח"כ הוי איסור אשת אב או כלתו איסור מוסיף, דאיתוסף איסור לבני אביו או על אחי בנו מאמו והוי הבועל בסקילה, אבל לגבי האשה הוי רק איסור כולל, דנאסרת עוד בגברי ואסורים עליה מלבד חמיה ובן בעלה עוד גברי, ולא איסור מוסיף, ולמאן דאית ליה איסור מוסיף לא כולל א"כ הבועל בסקילה והנבעלת בשרפה, דאיסור כולל לגבה לא חייל על איסור

ראשון, לכן כתיב מות יומתו שניהם, שבמיתה הם שניהם, אבל בסקילה יתכן ביניהם הבדל. ודו"ק. אבל צ"ע איך ידונו הזוממין אם הוי בכלל לאחיו ולא לאחותו גם כשמיתת הבועל חמורה וצ"ע.

ואיש אשר ישכב את כלתו כו' תבל עשו. הקדמונים פירשו מלשון תבלול בעינו, שנבלל הלבן עם השחור, כן כאן נבלל זרע האב עם זרע הבן. וצריך להבין דא"כ ה"ל למיכתב גבי אשת אביו תבל עשו, שמבללין זרע האב עם זרע הבן. אולם הדבר עמוק עפ"י מה דאמר ריש פרק הנשרפין ועוד בתה בשרפה וכלתה בסקילה הילכך לא נדונה הוא עצמו יוכיח דבתו בשרפה וכלתו בסקילה, וא"כ המובן הראשון מהגמ' היה, דהטעם מצד קורבה, שכמו בתו קורבה, כן אשת בנו ודחי, דא"כ הלא בתו היא קרובה יותר, שהיא קרובה מצד עצמה בתולדה, והיא רק מצד הקנין שהיא אשת בנו, ואיך אפשר דבתו הקרובה יותר תהא במיתה קלה מן כלתו, ולכן גבי אשת אביו מצינו לומר דהוי מצד קורבה ולא הוי ק"מ, דאמו הקרובה בעצם שפיר בסקילה וכן א"א, דבזכר הוי האשה ביחס הקורבה מה שבנקבה היא עצמה וכיו"ב אמרו יבמות פ"ב גבי שניות מד"ס כל שבנקבה ערוה בזכר גזרו על אשתו, אבל גבי כלתו אם הוי מצד קורבה לא יתכן, דבנקבה היא בתו בשרפה ואשת בנו בסקילה, הלא הקורבה אינה בתולדה, לכן מפרש, שאין הטעם משום הקורבה רק משום שבלבלו זרע האב עם זרע הבן ותבל עשו. ולכן גבי דודתו ואשת אחיו כתוב ערות דודו גילה, שהטעם מפני הקורבה וערות דודו הוא ביחס הקורבה, כמו שבנקבה היא אחות אביו כן בזכר אשת אחי אביו בכרת. וכן אשת אחיו הוא ביחס אחותו בנקבה. בינה זה. ובספרי אור שמח כתבתי בזה ענין מופלא בהתלמודים. יעו"ש.

ואיש אשר ישכב את זכר תועבה עשו שניהם. פירוש כי אמרו שזממא נתן הש"י באשה, שאל"כ היתה תובעת ונרבעת בשוק, הוא כי הבושה גדול אצלה, לכן אמרו ביבמות שהוא מרגילה, משא"כ בזכרים המה שניהם שוין לסבת התועבה וזה עשו שניהם, כי המעשה באה משניהם.

ואיש אשר יקח את אשה ואת אמה. ואיש להוציא את הקטן. תו"כ. וצ"ע הא נושאין על האנוסה, ואם קטן הוא הרי אין לו בהבת קדושין ואמאי צריך למעטו. וצ"ל כמו שתירץ הגמרא קדושין י"ט על אשת איש, יעו"ש, כגון שיבמה מאחיו ובא עליה כשהוא בן ט', דקנאה מן התורה ונעשית אשתו, ואפ"ה השוכב עמה פטור מדין א"א, ה"נ פטור הך גברא אם נשא את אמה אפילו בעודו גדול ובא על אמה. ופשוט. אך לא מסתברא כלל, דיפטור אפילו אם בא בגדלותו. וכפי הנראה, דדוקא בא כשהוא קטן על אם יבמתו

שבא עליה, אף דלשון ואיש כי יקח משמע שצריך שיהיה גדול בקיחת שניהם אפ"ה לא מסתברא. ודו"ק.

ונראה פשוט, דהא דנתמעט בקטן שבא על יבמתו אשתו שזנתה ממיתה, דוקא ממיתה דכתיב ביה ולא מכרת ולאו, דכתיב בפ' קדושים ושם כתיב אשת עמיתך, וזהו בין קטן, בין גדול כדכתיב ואיש כי יתן מום בעמיתו, ל"ת איש את עמיתו, אע"ג דסתמת הרמב"ם לא משמע כן. והא דסברי כ"פ לענין חמותו אחר מיתת אשתו, דאף מכרת נתמעט, משום דילפינין כרת בחמות מזימה דכתיב באשה ואמה גבי שרפה. ודו"ק. ולפ"ז נסתרו דברי האבני מלואים סימן א' ואכמ"ל.

ואיש אשר יתן שכבתו בבהמה מות יומת ואת הבהמה תהרוגו ואשה אשר תקרב כו' והרגת את האשה ואת הבהמה. לפי מה שחידש רבינו הגר"א באליהו רבא למסכת נדה, דאשה קטנה הנרבעת אין הבהמה נסקלת על ידה, דפתוי, קטנה אונס וליכא תקלה על ידה, אבל בקטן הבא על הבהמה, נסקלת הבהמה על ידו, דאין קשוי אלא לדעת, ורצון גמור הוא ובר קטלא, רק רחמנא חס עליה והוי תקלה גמורה ונסקלת הבהמה, לפ"ז א"ש הא דבאשה כתיב והרגת את האשה ואת הבהמה, היינו היכא דהיא בת עונשין נסקלת הבהמה על ידה, אבל באיש כתיב באנפי נפשיה מות יומת האיש ואת הבהמה תהרוגו, היינו אף אם השוכב אינו איש שהוא קטן, ג"כ הבהמה תהרוגו. ודו"ק. וא"ש מה דתניא בפרק ד' מיתות נ"ה זכר בן ט' שנים ויום אחד כו' והאשה המביאה את הבהמה כו' ולא תני שלשה שנים באשה, דבקטנה אין הבהמה נסקלת על ידה. אבל מהא דמייתי סייעתא לרב משמע דדייק, דבנשכב זכר מירי מדלא תני באשה בת שלש מוכח, דבאשה לכל עריות כן לא תני, ורק בזכר דנשכב בן תשע הוי רבותא. יעו"ש ברש"י. סוף דבר הדבר נכון בלשון הכתוב ובברייתא בס"ד. ועיי"ש כדברי הגר"א ודו"ק.

או י"ל, דמשום שהעושה אותן, עושה בצינעה שלא תשורנו עין, ולכן כתוב באיש מיתתו בפ"ע, לרמז למה שאמרו רבעתי שורו של פלוני, דנהרג על פיו, משום דאין אדם משים עצמו רשע, והוי כמו שאמר פלוני רבע שורו של פלוני והוא עם אחר מצטרפין להורגו, לכן הוא אינו במיתה והבהמה נהרגת, אבל באשה, דלאו בת עדות היא, א"כ אם יש עדים מצוי שהתרו גם בה ונהרגין שניהם ודו"ק.

ויתכן עוד לשיטת רמב"ם, דאונסין אותו לבוא על הערוה חייב מיתה, דאין קשוי אלא לדעת, מיירי הכא אף באונסין אותו, ולכן אינו דומה לבהמה ופרטו בפ"ע מות יומת, אבל באשה הנרבעת אם באונס לא עבדא כלום ופטורה אף במביאתו עליה, כמו מי שעבד ע"ז באונס ורק ברצון מיירי קרא, א"כ נכללת עם הבהמה, דדומה לה בכל דבר. ודו"ק.

מות יומתו דמיהם בם. לפי השקפה הראשונה קאי על האשה והבהמה, ולמה לא כתב זה גבי אדם הרובע בהמה. והוא נאות לשיטת ר' שמעון, דשרפה חמורה מסקילה, וקמ"ל דסד"א, דאם היא בת כהן מאורסה או נשואה תהא מיתתה בחמורה, זה שרפה, לכן כתב דמיהם בם, שלעולם מיתתה בסקילה. והוא משום דכי תחל לזנות כתיב ואין זנות בבהמה, וכמו שאמרו בסוף תמורה וביבמות נ"ח, יעו"ש, ולכן לעולם מיתתה בסקילה. ודו"ק.

ואיש אשר יקח אחותו כו' וראה את ערותה. רבי יצחק אמר חייבי כריתות בכלל היו (בכלל הלוקין) ולמה יצאת כרת באחותו לדונו בכרת ולא במלקות (בפרק אלו הן הלוקין). מה מחוורא שמועה דאמר עולא ברישׁ היו בודקין מנין להתראה מן התורה שנאמר וראה את ערותה אטו בראיה תליא מילתא, אלא עד שיראוהו. טעמו של דבר אם אינו ענין לכרת תנהו ענין למלקות. ולפי רבי יצחק דאשמיעינין, דאין מלקות בח"כ א"ש טובא, דאע"ג דוראה את ערותה, שהראוהו טעמו של דבר, היינו שהתרו בו, אפ"ה אין כאן מלקות רק כרת לחודא, ואין צריך לומר אם אינו ענין. ודו"ק.

ונכרתו לעיני בני עמם ערות אחותו גלה עונו ישא, הא דכתיב בלשון יחיד, נראה, דאף אם בא על הקטנה, שהיא לאו בת עונשין ג"כ חייב כרת. וכן דרישׁ בסוף פרק ד' מיתות קרא דומת האיש לבדו. או דאתא להשמיענו, דאף אם הוא בחמשה העלמות והיא בהלעם אחד, אינה מביאה רק קרבן אחד והוא מביא על כל העלם קרבן בפני עצמו, ולא אמרינן, דהיא מביאה קרבן על כל ביאה, הואיל וגרמה ליה להביא חמש קרבנות. ועיין כריתות ט"ו ע"א ובירושלמי סנהדרין פרק ד' מיתות ה"ה. יעו"ש. וזה עונו ישא, שאין נפק"מ אם היא בת חיובא או לא או אם היא מביאה חמשה קרבנות או לא, רק הוא בהשקפה אל עונו ישא. ודו"ק.

וערות אחות אמך ואחות אביך לא תגלה. הנה בפרשה אחרי מות כתיב כל חד בלאו בפני עצמו וכאן חזר וכללן. והוא להורות, דאשה שהיא אחות אביו ואחות אמו כאחד, כגון, שראובן היה לו בנים מאשה אחרת, ולאה היה לה בנים מאיש אחר, ונשא ראובן את לאה והולידו בנים, ונשאו בן ובת מראובן ולאה והולידו בנים, א"כ לאלו הבנים יש אחות מאם ואחות מאב, וא"כ ע"ז כתיב ערות אחות אמך ואחות אביך לא תגלה, א"כ ממילא מוכחא, דאחות האם מן האם אסורה. ולזה אמר הברייתא, דאשמועינן, דאחות האם אסורה מן האם, דודאי קרא לא מיירי בממזרים, ובהיתר לא משכחת רק באחות האם או אחות האב מן האם. ונכון בס"ד.

וערות אחות אמך ואחות אביך כו'. יעוין תו"כ, והביאו רש"י, דבא להורות, דבין מן האב ובין מן האם, דלא נאמר דוקא מן האב, וכמו בדודתו. ובפרק הבא עי"ב מצריך הא דתנא קרא באחות אביו ואחות אמו, דאי תנא אחות אמו משום, דהיא ודאי, אבל אביו דספק אימא, דדוקא אחות אביו מן האב ולא מן האם, וצ"ב, הא כיון דהוי ספק אמרת דקיל מאחות אמו דהוי ודאי, ואיך יתכן דלא נחייבו רק על אחות אביו מן האב, דאיכא עוד ספק, ולא על אחות אביו מן האם, דליכא רק חד ספק, דעל אחות אביו מן האב איכא ספק גם על אבי אביו ואחות אביו. ויש לישב. וק"ל.

עונם ישאו. ובאשת דודו כתיב חטאם ישאו, כי יצרא לא מתגרא בקרובות כדאמר ביומא, ולכן באחות אביו, שזה נגד הטבע כתוב עון, שזה מרד, ובאשת דודו חטא, שיצרו תוקפו.

ואיש אשר יקח את אשת אחיו נדה היא. אלא כנדה מה נדה אעפ"י שיש לה היתר לאחר מכאן, בשעת איסורה בכרת אף אשת אח אעפ"י שיש לה היתר לאחר מכאן בחיי בעלה בכרת (יבמות דף נ"ד). הא דלא כתיב נדה היא בפ' אחרי גבי לאוין, לפי הירושלמי שהביאו בריש יבמות בתוספות, דאשת אחיו מאמו שאין לה היתר אינה בכרת או בעריי, לכן לא תני בפ' אחרי ששם גבי לאוין כייל אף אשת אחיו מאמו שאין לה היתר לאחר מיתתו, אבל לתלמודא דילן צ"ל בפשוט, דעשה דוחה ללאו, א"כ אינו תמוה מה דעשה דיבום דוחה לל"ת דאשת אח, משא"כ גבי כרת דאין עשה דוחה לל"ת שיש בו כרת, כדמסיק בריש פ"ק דיבמות ערוה גופא ל"צ קרא, דאין עשה דוחה לל"ת שיש בו כרת. לכן כתב היא כנדה, דתורת היתר הוא ולא תורת דחיה, דמעיקרא כשנאסרה לא נאסרה לאחר מיתה, היכא דאיכא יבום. ודו"ק. ועיין תוספות שם ד"ה אלא רמז ליבמה שאסורה בחיי בעלה כן. ופשוט.

ויתכן דמרמז, דאפילו אם אסורה לעלמא מחמת, שהיא זקוקה אליו והיא כנדה, דלכולי עלמא אסורה, וזה הוא במעוברת ובא עליה והולד של קיימא, דאין הולד פוטר עד שיצא לאויר העולם, ג"כ חייב כרת על ביאתו ודו"ק. ויעוין ריש החולץ.

ובתו"כ פרק י"ב פסקא ח'. באשת אחיו מאביו הכתוב מדבר. הקרבן אהרן כתב דמשבשתא הוא. ובמח"כ נעלם ממנו, כי הובא בית ד', הוא תלמוד ירושלמי פרק כלל גדול ובמס' סנהדרין. וכבר ישבו על מדוכה זו רבותינו בעלי התוס' בריש יבמות עיי"ש באורך. אך לכאורה סותר דבריו הקודמים בפסקא ו' ועוד קו"ח ומה אם במקום שהתיר מכלל אשת אחיו מאביו אסר מכלל אשת אחיו מאמו מקום שלא התיר מכלל אשת אחי אביו וכו'. אך פשוט, דאף דממעט אותו התו"כ, היינו רק מכרת, דזה כתיבא בפ' דהכא, אבל מלאו דכתיבא באחרי מות לא ממעטינא, ואפשר דדריש כמו דדריש בפרק הבא

על יבמתו מערות אחיך היא בין מן האב, בין מך האם, וזהו כתיב גבי לאוין באחרי, א"כ א"ש דקאמר או אינו אלא באשת אחי אביו מאמו, כו' ועוד קו"ח, פירוש, דאילו אמרת דלא מיירי באשת אחי אביו מאמו תו גם לאו ליכא, דהא קא ילפת גז"ש דודתו דודתו לעיל (עיי"ש היטב), וא"כ ילפינין מקו"ח, דאשת אחיו מאמו הא אסור בלאו. ודו"ק. אך לפלא בפסקא י"א קאמר מכאן אמרו ט"ו נשים פוטרות צרותיהן, ובזה ע"כ אשת אחיו מאמו והא ליכא בה כרת. וצ"ע. וצ"ל כתירוץ התוס' תמן עיי"ש.

ערות אחיו גלה ערירים יהיו. עיין בזה בתו"כ שממעט אשת אחיו מאמו, שנדה פירוש מי שיש לה היתר והוא אשת אח שאין לו בנים, רק שהיא גרושה ממנו, שאם יחזור אחיו ויקחנה, הלא תהא מותרת אחר מותו ביבום לאחיו. והנה להריב"א בכל חייבי כריתות אין ערירי, יעו"ש, וא"כ הלא עיקר הבנים מיוחסין להאב ומשפחת אב קרויה משפחה ולא משפחת אם, ומי שנשא אשה ושהתה עשר שנים ולא ילדה כופין אותו להוציא, משא"כ אשה, א"כ איש שלקח את אשת אחיו, אם לאחיו היה לו בנים ממנה או שהיה אח מאמו, איך יתכן, שהבנים שהיו לה מאחיו ימותו, וא"כ ילך אחיו ערירי, ומה חטא הוא שילך בלא בנים אם אשתו זנתה, שהכתוב מדבר על דרך הרגיל, שאחיו לא נשא אחרת רק אותה ואין לו בנים רק ממנה, רק אם נדה היא, שיש לה היתר היינו שאין לאחיו בנים, אז אם יש לה בנים מאחר ימותו בניה וערירים יהיו, לא כן באשת דודו, שאם יש לה בנים מדודו, אז לא יתכן שימותו בניה, הלא יהיה דודו בלא בנים ומה חטא שילך ערירי אם אשתו זנתה, לכן כתוב שם רק ערירים ימותו, פירוש, דמחטאן ואילך אם יהיה להן בנים ימותו, אבל בנים שיש להן לא ימותו, דהוא מה חטא שילך ערירי אם אשתו זנתה. ועיין פרק הבא ע"י דף נ"ה ע"א ובפרש"י שם. וכאן בפרש"י היפוך הדברים וצ"ע. ודו"ק.

יש עריות אשר כתוב כי יקח לשון קיחה, הוא נשואין דרך לקוחין. ועיין ריש נושאין על האנוסה בזה. ובירושלמי והא כתיב לא יקח את אשת אביו בא להודיעך שהיה מותר בה עד שלא ניסת לאביו כו'. יעו"ש דבר נפלא. ועל אחותו משני לפי שקין נשא אחותו. יעו"ש. ולפי דברי ר' יוסי, דאין איסור חל על איסור יתכן, דמורה לנו לקוחין, משום שאשת איש אינה ניקחת לשנים בלא דת ומצוה, שאם היא מופקרת אינה לקוחה, אבל איסור אשת אחיו יתכן שהיתה קודם אשת אחיו מאמו ואח"ז ניסת לאחיו מאביו ולא חל איסור דאשת אחיו מאביו, ולא קאי בערירי רק בכרת, כדמפרשי תוס' ריש יבמות, וכן אשה ואמה, אם חמותו נשואה מקודם א"כ נידון בזיקה ראשונה באיסור א"א וליכא שריפה, ולכן כתב אשר יקח דוקא שהיו לו לקוחים בה מקודם, אבל אשת אביו וכלתו

הלא חלות האיסור כשנתקדשו לאביו ולבנו חל תיכף האיסור, ואם היו נשואות לאיש מקודם הלא פקע איסורן במיתת בעליהן, וכי קנויות הן לאביו ולבנו חייב עליהן, ולכן כתיב אשר ישכב את אשה דוה, שאפילו היא א"א חייל איסור נדה, דמוסיף איסורא לבעלה דהוי איסור מוסיף, ולכן על אחותו מוכרחין אנו לתירוץ ירושלמי, שקין נשא אחותו.

ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי. בשמונה פרקים ביאר, שזה אינו על מצות שכליות, שבלשון חכמים נקראים מצות, בזה צריך להיות שונאם בעצם ויהיו שנואים בלבו, ורק שמעיות, כמו, חזיר ובב"ח וכיו"ב המה נקראים חוקים בזה שיאמר אפשי בהם, אבל מה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי, יעוין שם פרק ששי. לכן אמר יעזוב רשע דרכו, שזה רק דברים חוקים והיצר מתאוה להן, רק שגזרה כמו עריות ומאכלות אסורות ע"ז יעזוב דרכו לבד ואיש און, שאון בכל התנ"ך הוא על גזל וחמס וכיו"ב, דברים השמעיים לחמוד אשת רעהו וכיוצא בזה, בזה גם מחשבותיו יעזוב, שנפש המעולה אינו צריך להתאות לזה. ולכן אמר והאזנת למצותיו, שיכניס תוך לבו, שלא יהרהר בהן כלל, ושמרת כל חוקיו, שישמור אבל יתאוה להן, רק ישמור מצד הגזרה ויהיה שכרו יותר גדול.

בהפטרה אפס כי לא השמד אשמיד ב"י כו' בחרב ימותו כל חטאי עמי כו'. פירוש, כי לא להשמיד ב"י ולא יפול צרור ארץ, הוא הגרוע שבהם, כמו צרור, וכל חטאי עמי ימותו בחרב, כמו שאמרו ירושלמי ריש פרק ד' מיתות ולרשות לא ניתן אלא סייף בלבד, ואמרו בדף מ"ז, דהרוגי ב"ד כיון דבדין מקטלי לא הוי מיתתן כפרה עלייהו, אבל הרוגי מלכות, כיון דלאו בדין מקטלי, הוי מיתתן כפרה עלייהו, לכן אמר בחרב ימותו כל חטאי עמי היינו בדין המלכות ומיתתן תהא מכפרת, ולכן ביום ההוא אקים את סוכת דוד.

אמור

אמור אל הכהנים וכו'. בראב"ע. דקאי על הפרשה הקודמת, לפי שהכהנים שומרי התורה. ומה נאות זה לפי המובא בסנהדרין פרק י"ד, דבזמן שיש כהן מקריב על המזבח דנין דיני נפשות, ולכן פרשה הקודמת, דבעונשין של עריות מיירי אמור אל הכהנים, דזה דוקא בזמן שכהן מקריב ע"ג המזבח. ופשוט.

כי אם לשארו הקרוב אליו לאמו ולאביו כו'. הקדים אמו לאביו מפני, כי עקר טעמא דאמו וכל הקרובים הוא מפני, שאם לא יטמא להם הקרוב, לא יתעסק בהם אחר, וכמו שאמרו ביבמות פרק האשה רבה (יבמות דף פ"ט), דמהאי טעמא מטמא בעל לאשתו קטנה, יעו"ש, ולכן קרי להו בפרק הישן (סוכה דף כ"ה) מתי מצוה, יעו"ש. ומן הדין

הבעל חייב בקבורתה, ואע"ג שזהו מדברי סופרים, מ"מ כן הדין והמנהג, ובפרט שהבעל יורשה מחויב בקבורתה מן התורה, ולכן אמר לאמו אעפ"י שאביו קיים, וא"כ סד"א דיש לה קוברין, היינו אביו, לא יטמא הבן, קמ"ל, דאעפ"כ מטמא הבן לאמו, ומשו"ה הקדים לאמו קודם לאביו, אבל בכה"ג אמר לאביו קודם לאמו, שאעפ"י שאביו אינו קיים ואפ"ה אינו מטמא לאמו. ודו"ק.

לה יטמא. על הודאי מטמא ואינו מטמא על הספק. תו"כ. ונראה דממעט אם ספק שמא היתה לאיש או שמא נתארסה, אע"ג דמצינן לומר דמוקמינן על החזקה דלא נבעלה לאיש או לא נתארסה בכ"ז אינו מטמא. כנ"ל.

בעמיו להחלו. בתו"כ. נהג מנהג כזה הרי הוא חולים יכול יהיו חולים לעולם ת"ל בעמיו מזמן שהיא עמו הרי הוא חולים פירש הרי הוא בקדושתו. פירוש, שמפרש לא יטמא בעל לאשתו הפסולה שמחללתו מכהונה. ולכן אמר שה"א, דהאשה הפסולה מחללתו לעולם וכמו שפסול מחללה לעולם, לכן ת"ל בעמיו, בזמן שהיא עמו הרי הוא חולים דבשעה שהוא דר עמה, הוא חולין, פירש ממנה, כמו נודר לגרש אף שעוד לא גרשה יורד ועובד. זה פירושו האמיתי. וכן פי' רבינו בפה"מ פ"ג דסוטה יעו"ש.

לא יקרחה קרחה בראשם כו'. כתב זה להורות, שהמגולח זקן ומקורח ראש כו' אינו ראוי שישמש ע"ג מזבח ומחלל עבודה לפ"ז. ואין זה סותר לדברי הגמ' בזבחים י"ז דאמר, דאינו מחלל עבודה, דאיסורים דקרחה וגלוח זקן, ושרט הוי דינו כמטמא למתים וכנושא נשים פסולות, דכל זמן שהם עמו מחלל עבודה [לדעת קצת] ואינו עובד ע"ג המזבח וכיון שנודר הוא כשר לעבוד כו', כן הכא עד שיקבל עליו שלא לעשות עוד זה פסול לעבוד. ויעוין תוס' יבמות פ"ה ד"ה וכל, שהוא פסול. ועיין בכורות דף פ"ז ודו"ק. ואל זה כוון הראב"ע כאן יעו"ש ותבין.

והא דכתיב לא יקרחה בה"י והקרי בוא"ו עיין זוה"ק. והנראה דמרמז לדין של התוספתא דמכות ופסקה הרמב"ם, דהקורח קרחה בראש חבירו חייב ג"כ, לכן דרשינן הקרי והכתיב ביחד לא יקרחהו וכאילו אמר, שלא יקרחהו קרחה בראשם, היינו אחרים לא יקרחהו, וכיו"ב דרש הגמ' שבועות דף ל"ה על קרא דואם לא יגיד כו' ודו"ק.

קדושים יהיו כו' ולא יחללו כו' כי את אשי ד' לחם אלקיהם הם מקריבים והיו קדש. אולי מרמז, דכמו דאמר בפ"ק דמכות, דהמטמא למת מצוה סד"א דליפטור מכרת אם נכנס למקדש, כן הו"א, דבמילי דרשות הוא הטומאה מחלל אם שמש בטומאתו, אבל אם נטמא למת מצוה אימא, דאינו מחלל עבודה, ולעיל כתב לא יטמא בעל בעמיו להחלו והכונה, דאם הוא מטמא למתים הרי הוא חולין וכדתניא בתו"כ נהג מנהג כזה הרי הוא

חולין, לכן אמר כאן, דאע"ג דטימא עצמו לאביו וכיו"ב, שטומאה אליהם מצוה, בכ"ז אם עבד בטומאתו מחלל עבודה. וזה ולא יחללו כי את כו' והיו קדש אף באופן שהוא קדוש, שלא נעשה חולין, והוא שטימא עצמו למתי מצוה. ועיין תו"כ ובפ"ב דזבחים. וזה, שאף הוא לא נעשה חולין ע"י טומאה זו מחלל אם עבד. ודו"ק.

אשה זונה. הנה כאן המכוון על האשות שיקחו להם לנשים, לכן לא ממעט קטנה, אמנם אמר ואשה גרושה ולא גרושה לבד מרמז על חלוצה, היינו שגט איכא גם בקטנה ובפרט בגרושה מארוסין, א"כ לא יקח ע"י קדושי אביה, אבל לחליצה הלא אינה חולצת עד שתביא שתי שערות והיא גדולה לא קטנה גם כן אסורה לכהן, וזה ואשה דבר שדוקא באשה וזה חלוצה דמרבה בתו"כ. ולמה דמרבה בגמ' מלא יקחו יתירא, דהנשים מוזהרות א"ש, דזה דוקא, בגדולה, דקטנה לאו בת אזהרה הויא. ודו"ק היטב.

גרושה מאישה. בתו"כ פ"א פס' ט' אין לי אלא גרושה חלוצה מנין ודין הוא ומה אם גרושה כו' צרה תוכיח שהיא אסורה לחזור לחולץ וכשרה לכהונה. כל משכיל יתבונן, דהך ברייתא סברא כר' יוחנן דאין החולץ חייב כרת על הצרה, דלריש לקיש, יבמות יו"ד, דחייב כרת והוה אשת אחיו שמת (עיין ירושלמי) ופקע זיקה למפריע, וכמי שלא נפלה לפניו ליבום דמיא, א"כ אין זו ענין גירושין כלל, רק לר' יוחנן דאיסור אשת אחיו פקע בחליצת חברתה, רק איסור לאו איכא, שפיר דמיא לגרושין. ועיין יבמות מ' ע"ב הך דשמואל ודו"ק.

שם בתו"כ. יכול אף הצרה תהא כחלוצה ופסולה מן הכהונה ת"ל ואשה גרושה מאישה שגרושיה ביד אישה ולא שגרושיה ביד אשה. פירושו פשוט, דלכך נקט מאישה, להורות שהגט לא תלוי רק בבעל [זולתה] שאינו צריך דעתה, לא כן בחליצה תלוי בדעת שניהם ועד שיכונו שניהם, א"כ הרי גרושי הצרה תלוי ברצון האשה, היינו הצרה ודו"ק. והגמרא מסיק בכמה דוכתי, דחלוצה דרבנן וקרא אסמכתא בעלמא. מ"מ מסתברא לענ"ד, דלר' עקיבא דסבר ביבמות מ"ד דאחות חלוצה הוה הולד ממזר והכתוב קראה ביתו והוה כאשתו שנתגרשה, אפשר דהוה דאורייתא ואתרבאי מיניה. ובזה א"ש סתימת הנך משניות טובא דנקיט גרושה וחלוצה לכהן הדיוט, וכולהו סתמאי אליבא דרע"ק. ועיין חידושי לסוטה בשומרת יבם שזנתה ודו"ק. אחרי זמן כביר נדפס תוס' ישנים ליבמות ראיתי שהעירו בזה ושמחתי ת"ל.

וקדשתו. בשו"ע סימן קכ"ח יעו"ש. אסור להשתמש בכהן כו' אם לא מחל ע"ז. ועיין ט"ז ומג"א. הגהת מימוני הל' עבדים פ"ג והגר"א כתב על זה דלא כרמב"ם בסה"מ ז"ל במ"ע ל"ב שציונו לכבד זרע אהרן לפארם ולנשאם כו' ואפילו ימאנו לא נשמע מהם זה

כולו הגדולה לאל יתעלה כו' והוא אמרו כו' וקדשתו כי את לחם אלקיך כו' ובא הפירוש וקדשתו לכל דבר וכו' ולשון ספרא וקדשתו בע"כ לומר כי זה נצטוינו בו ואינו בבחירת הכהן כו' ע"כ. והביאו האחרונים ראיות ע"ז. ולדעתם הך וקדשתו דפנו, היינו שאסור באיסורי כהונה ואם רוצה לישא אנו מצוין ע"ז. אולם דברי רבנו מפורשים בתוספתא סנהדרין פ"ג גבי כהן גדול ואם רצה לרחוץ עם אחרים הרשות בידו ריי"א אף אם רצה לרחוץ עם אחרים אין שומעין לו משום שנאמר וקדשתו בע"כ,הרי מפורש, דאין בידו למחול קדושתו וכמוש"כ רבינו.

ואם תשאל מדוע פסק רבינו תמן, דאם רצה לרחוץ עם אחרים הרשות בידו כרבנן דר"י, זה לאו מידי, אטו רבנן פליגי עליה דר"י, בהך וקדשתו בע"כ, רק בכהן גדול בתוספות קדושה שנוהגין בו, שזה אינו בכלל וקדשתו, רק נדרש והכהן הגדול מאחיו ויתר הפרשה ע"ז סברו, שיכול למחול, אבל במה שכהן הדיוט קדוש יותר מזר לא מצי מחיל, ור"י סבר, דגם במה שכה"ג קדוש יותר מכהן הדיוט לא מצי למחול על קדושתו ואפילו לרחוץ עם כהנים הדיוטים אינו רשאי.

ונראה דר"י סבר דילפינן קדושת כה"ג מקדושת כהן הדיוט ואזיל בשיטת ר' ישמעאל בהוריות י"ב דלא צריך קרא, שכה"ג מוזהר על הבתולה כשהוא בעל יום, דיליף מכהן הדיוט, דכתיב ביה והיו קדש, אף כשהן בעלי מומין, כדאמר בתו"כ ומייתי לה בסנהדרין נ"א, יעו"ש, וחכמים ס"ל כרע"ק בהוריות שם, דצריך קרא כשהוא בע"מ ולא יליף מקדושת כה"ד. ודו"ק. וכן המפרש בנדרים וליטול מנה יפה בלחם הפנים פירש דעל כהן גדול קאי.

וזה ברור וכמו שכתב הט"ז, דכהן שיצק מים לר"ת זו היא קדושתו וקו"ח אם במות רבו בטלה קדושה זו כ"ש בחייו של רבינו יעקב, ואותו תלמיד שהקשה אולי לא הרגיש לזה, ור"ת לא רצה ליטול גדולה לעצמו. ובודאי דב"ד מצי למכור אותו בגנבתו לשלם לבעה"ב ובמכרוהו ב"ד רבו מוסר לו שפחה לשמואל (ואיך שייך מחילה). וכ"ז ברור בס"ד ודו"ק. וכן עשה ר' שמן ב"א שהי' כהן לר' יוחנן שבת ס"א וכן אבימי כהן לר' יוסף בפרק חבית קמ"ז יעו"ש.

קדוש יהיה לך כי קדוש כו'. לפי מה שפירשו בעל כרחו דפנו שמכריחים אותו לגרשה את האשה הפסולה אליו, א"ש דמרמז דין המשנה הנושא נשים בעבירה פסול עד שידירנה הנאה, ותני עלה נודר ועובד יורד ומגרש. וזה שאמר וקדשתו, שתכריחו שיגרשה וידור הנאה, כי את לחם כו' הוא מקריב בהוה, הגם כי קדוש יהיה לך, שעדיין לא גרשה רק שאתה בטוח שלאחר העבודה יגרשנה ויהיה קדוש, כי קדוש, מפני מה

אינו צריך לגרש מפני, שאינו מחלל עבודה אף אם עבד ויש לו אשה פסולה ולא יגרשנה, רק שלכופו צריך להרחיקו מעבודת כהונה, והוא אחד מדרכי הכפיות הגדולים, שלא תניח אותו לעבוד ולהיות כהן ותרחיקו מכל כהונתו, אבל לא חלל אם עבד וכמוש"כ רבינו פ"ו מהלכות ביאת מקדש אינו עובד כו' כדי שלא יוסיף לחטוא כו' ואם עבר ועבד כו' לא חלל עבודה. עכ"ל. ודו"ק.

ובת איש כהן כו'. הנה לפי המבואר בירושלמי סוף פרק יש מותרות, דהנך תרי ובת כהן דכתיב כי תהיה לאיש זר וכתיב כי תהיה אלמנה וגרושה כו' פירושן מלמדתה דכהן, היא הנשואה לכהן, שאוכלת בשביל בנה וכשניסת לא תאכל תרומה ואם זרע אין לה שבה לאכול בשביל בנה, ובישראלית הנשואה לכהן, לזה אמר כאן ובת איש כהן, להורות, דהישראלית הנשואה לכהן אם זנתה לא תשרף, ודו"ק. או ירמוז, דאם בת הכהנים כמו אלעזר ואיתמר, שנכהנו באמצע שנותיהם, וזה איש כהן, שנתכהן ג"כ הדין הזה נוהג.

ובת כהן כו'. סנהדרין נ"א בנערה והיא ארוסה הכתוב מדבר כו' כשהוציא הכתוב כו' לסקילה ארוסה ולא נשואה כו' ארוסה ולא נשואה כו' דברי ר' ישמעאל. נראה לנו, דר' ישמעאל מגזירה שוה יליף, טעמא דר' ישמעאל הוי כרבנן דסקילה חמורה משרפה, והא דהקילה תורה בארוסה בת כהן יותר מארוסה בת ישראל הוא טעמו, דחזינן לענין פתח בית אביה דראו גדולים שגדלתם כדמפרש בברייתא דכתובות מ"ה, כן משום זה אמרה תורה שבת כהן, שאביה היא מחללת אמרה תורה בשרפה, להודיע קלון האב, שלא שמר בתו מזנות כשהיא ברשותו, לכן נתנה תורה מיתה קלה ולא סקילה, שבסקילה אינו נודע שמשום זנות חייבת היא מיתה, דהא איכא כשוף דמצוי בנשים (שם ס"ז) ומסית, וחלול שבת, ומקלל אביו ואמו, אבל שרפה נודע לכל שזנתה, שכל הנשרפין בתורה רק דחייבת משום זנות, לכן ע"י שרפה איכא חלול טפי לחביה, דנודע לכל שזנתה ואביה מחללת. אולם לרע"ק דסבר, דנשואה בת כהן ובוגרת ארוסה יצאה לשרפה שפיר אמר ר' שמעון במשנה פ' הנשרפין אילו לא היתה שרפה חמורה לא ניתנה לבת כהן שזנתה. ויעוין רש"י דף נו"ן ד"ה קסברי רבנן כו' דכמו דנשואה יצאת להחמיר כן ארוסה. ודו"ק. ויעוין שם דף פ"ד ר"ש ואליבא דרע"ק וברש"י שם. והמעיין בסוגיא דגמ' יראה כי זה נכון.

אביה היא מחללת היא ולא זוממיה. פירוש כיון שחסה התורה לכבוד אביה, א"כ כשנזדממו עדי' ולא זנתה, אם ישרופו יתפרסם יותר הקלון שהעידו שזנתה ויעורר השם רע, ויתחלל כבוד אביה, לכן מיתתם בחנק, שלא יתפרסם, שעל בת כהן העידו. ודו"ק.

את אביה היא מחללת. מקדושת אביה היא מתחלא. פירוש המכוון כאילו הי' כתוב מתחללת, אבל הפירוש, שהקדושה שיש לה מאביה היא מחללת, עשתה זה חול ומחולל

והואי כאילו אינה בת כהן, דאביה הוי לנחלה, רק הקדושה שיש לה אבדה. וזה מה שבת כהן אכלה בתרומה וזונה לא אכלה בתרומה, דהויא כחללה מתרומה וכהונה. וכמה כרכורים כרכרו בתוס' יבמות דף מ"ד ודף ל"ה מנא לן, דזונה מפסלא בתרומה. ויעוין רש"י דף ס"ח ע"ב. ולפי התרגום הוא מפורש.

ויתכן דבזה פלי'גי ר' מאיר וחכמים בתרומות, דהנבעלת לפסולים סבר דמיתתה בחנק ומשלמת קרן וחומש, דמפרש כהתרגום, וכיון דכבר נתחללה בביאת פסול, תו אינה חייבת שרפה, וחכמים סברי כתנא דדרישׁ אם הי' אבי' כו' ארור שזה ילד כו' שהאב אינו מכובד, וא"כ דכל פעם היא מבזה את אביה כיון שלא שבה מרשעתה, דאם שבה בתשובה הלא אין לבזות אביה, לכן סברי דמיתתה בשרפה, ויעוין סנהדרין נ"א ודלא כר"מ. ודו"ק. ולפ"ז הגירסא שם נ"ב כי הא דתני ר' ירמיה כפי מה שהוא בר"ת ובפי' ר"ח ולא ר"מ. ואכמ"ל.

לאביו בזמן שהוא שלם לא בזמן שהוא חסר. נזיר דף מ"ג ע"ב. מהיכן משמע ועוד דהול"ל לאמו כשהיא שלמה כו'. ונראה, דבכל מקום כתוב ותפשו בו אביו ואמו וכן מקלל אביו ואמו, ומכה אביו ואמו וכאן כתוב לאמו ולאביו כו' יטמא, דאם כתוב לאמו ואביו הוי משמע, דרק לשניהם ביחד יטמא, לא כשמת אחד מהם. וזה ניחא כאן, אולם בכה"ג הלא היה צריך לכתוב לאביו ואמו לא יטמא, דאף לשניהם חינו מטמא ולכן דריש דלאביו לבדו ולאמו לבדה יטמא כהן הדיוט, אבל אם נתרסקו איבריהם ומעורבים אביו ואמו, אף שהן אביו ואמו, כיון שכל אחד אינו שלם באיבריו אינו מטמא גם כהן הדיוט, לזה אמר, דכהן גדול אף כשאביו שלם ואמו שלמה והמה כל אחד בפני עצמו לא יטמא וזה לאביו ולאמו, שהן כל אחד בפני עצמו. ודו"ק.

ומן המקדש לא יצא ולא יחלל את מקדש אלקיו. לפי הפשט מקדש אלקיו הוא כנוי לקדושתו, קדושת כהונה. וזה שאמר כי נזר שמן כו'. וכיו"ב דריש ר' מאיר במשנה מקדושתו לא יצא. ולפי הירושלמי כוון, שאף אם יצא לא יחלל את עצמו, שכהן שעבר על ל"ת מחזירין אותו לכהונה גדולה, שקדושתו קיימת. עיין ירושלמי פ' כ"ג בסנהדרין ודו"ק.

והוא אשה בבתוליה יקח. בהוריות דף ב' בעי כו' משיח שנצטרע מהו באלמנה מידחי דחי או מיפטר פטור יתיב רב פפא כו' תניא אין לי אלא שעבר מחמת קריו מחמת מומין מנין ת"ל והוא ע"כ. ותמוה למה בעי אם נצטער דוקא ולא אם נעשה בעל מום, ועוד פירוש מידחי דחי וכו' לפי רש"י תמוה, ותו איך יליף מוהוא לרבות, טפי משמע למעט, ותו מה דבר חכמה ראה בו. אולם פירושו עמוק עפ"י איזה הצעות. תניא בתו"כ

מכילתא דנגעים סימן קנ"ב והצרוע אשר בו הנגע אעפ"י שהוא כה"ג לפי שנאמר ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרום יכול אעפ"י שהוא מנוגע כו', וכן כתב רמב"ם שעשה דוחה ל"ת [ולכאורה צ"ע הא איכא ל"ת ועשה דוקדשתו כי את לחם אלקיך. אך עיין תוספות ב"מ כ"ט ע"ב ועוד בימי חלוטו אינו קדוש, וכמו שכתב רמב"ם גבי נזיר כיון דאינו עולה יעו"ש], וזהו דבעי כיון דליכא גביה לאו דפריעה ופרימה מי אמרינן דמדחא דחיא עשה לל"ת, הא לשאר דברים מוזהר ככה"ג, ודוקא פריעה ופרימה נדחה מעשה דהצרוע אשר בו יהיה הנגע ראשו יפרע כו' או מיפטר פטור מכל דיני כהונה גדולה והוא כהדיוט לכל דבר, וא"כ האיבעי' דוקא על נצטרע. ופשיט דפירוש דהך ברייתא עפ"י מה דאמרינן, בתו"כ פסקא ע' איש איש מזרע אהרן והוא צרוע אין לי אלא מזרע אהרן עצמו [פירוש כה"ג] מנין ת"ל והוא, וקאי והוא צרוע על כה"ג, וא"כ שפיר יליף מגז"ש והוא אשה בבתוליה יקח מוהוא צרוע או זב, דשניהם מדברין בכה"ג והוא כאילו קאמר אעפ"י שהוא צרוע, בכ"ז אשה בבתוליה יקח ומיניה יליף לעבר מחמת מומו, וממילא מוכחא דמצורע בכ"ז הוי כה"ג. ומחמת שהבין עומק הדברים נשקיה כו' ודו"ק. ומופלג אחד אמר שעפ"י זה מוכרח דהך צרוע או זב במוחלט הכתוב מדבר, דאמרינן והוא אעפ"י שהוא צרוע ופורע ופורם, בכ"ז אשה בבתוליה יקח, שהוא כה"ג לכל הדברים, אבל מוסגר אינו פורע ופורם. וזה שאמר ביבמות דף ע"ג ולהך תנא דפליג עליה דרי"ש דאמר במצורע מוחלט כו' וזה רע"ק דילן דיליף והוא והוא. וזה נכון.

בתורת כהנים, לא מה ת"ל גרושה הייתי אומר כהן הדיוט שמותר באלמנה אסור בגרושה כ"ג שאסור באלמנה אינו דין שאסור בגרושה. ובברייתא בגמ' גרסינן השתא כהן הדיוט אסור כ"ג מבעי ולא מייתי הקו"ח מאלמנה. ועמדו ע"ז המחברים. ולפי מה שנתבאר באור שמח הל' כלי המקדש, דאם אבנט של כ"ג ואבנט של כהן הדיוט שוים, ששניהן של כלאים, אז הכהן גדול הוא כהן הדיוט גם כן והוא נוסף שהוא כהן גדול גם כן, אבל ר' יודא דסתם ספרא כותי' סבר, דאבנט של כהן הדיוט בשאר השנה הוי של בוץ ושל כ"ג הוי של כלאים אינו כהן הדיוט בשעה שהוא כ"ג, לכן צריך לדון בקו"ח מאלמנה. יעו"ש ותבין היטב.

תו"כ אלמנה וגרושה גרושה מה ת"ל כו' גרושה שהיא אסורה לכהן הדיוט יהא זרעו ממנה ממזר. פירוש דהוי אמינא, דגרע מחייבי לאוין, דלשיטת רבינו משה לא לקי בכל חייבי לאוין בביאה בלא קדושין לחודא ובכהן גדול דלקי אם בעל אותה ולא קדש משום לא יחלל הו"א, דגם ממזר הוא עושה, לכן קמ"ל, דרק חללים עושה. וזה כדעת ההמ"ג בזה דכהן גדול לוקה אכולהו בביאה לבד יעו"ש.

איש מזרעך לדורותם אשר יהיה בו מום לא יקרב להקריב כו'. כי כל איש אשר בו מום לא יקרב. לכאורה הוא טעם. ועיין רש"י וצ"ב. והנראה, דענין הקרבנות הוא מחלק החוקים, אשר אין השכל והעיון מורה ע"ז, ולכן לא נאמר שום שם, רק הויה, שלא ליתן פ"פ למינים וכמבואר בתו"כ ריש ויקרא, וא"כ יש לחוש שמא יהיה הכהן העובד לבו תוהא עליו ולא יהיה מודה בעבודה או מסתפק, אשר ע"ז הזהירה תורה לעבדו בכל לבבכם כמו שאמרו בספרי, וזה לא יאות, שהוא יהיה המכפר והעובד, כיון שאינו מודה בה ועבודתו פסולה, כמו שפרש"י ריש פסחים ד"ה שחץ פסול, ולגלות ע"י נביא זה לא יאות למעלת השי"ת וכמו שאמרו וכי דיליטורין אני אצל עכן, לכן היה מהתחבולה האלקית, שבע"מ פסול להקרבה, אף אם הוא כשר שבכשרים וצדיק בצדיקים והמום בו הוא גזרה מהשי"ת מטעם הכמוס אצלו, לכן אם יהיה כהן מי שאינו מודה בעבודה או לבו תוהא עליו, יהיה בע"מ ויפרח המום בו, ויבדל משירות מזבח ד', ולא יהיה גלויה עליו תרמית לבבו, כי כל איש אשר מום בו, אף שהוא צדיק וחסיד ונולד כן ממעי אמו ג"כ לא יקריב, אף שודאי המום שנולד בו אינו לסבת זדון לבבו, כי צדיק ורשע לא אמר. והוא שאמר איש מזרעך אשר יהיה בו מום לא יקריב, וזה אינו גלוי על זדון לבבו, כי כל איש אשר בו מום לא יקרב, אף שהמום בו מתחילת ברייתו, ולכן חסר מלת יהיה כאן, שמורה שהוא איש מומי והוא צדיק וחסיד ג"כ לא יקרב, וא"כ לא יודע לאיש ממה שיודע היודע התעלומות יתברך. ועיין סנהדרין י"א כמה מעשיות במדה זו, שלא לפרסם החוטא ולעשות תחבולה שלא יודע ממנו. ובזה א"ש מה דאמר בתו"כ אין לי אלא תם ונעשה בע"מ נולד בע"מ ממעי אמו מנין, שזה נגד המושכל, שהמושכל נוטה יותר לפסול בע"מ ממעי אמו וכמו דאמר בתו"כ פרשה צו סימן פ"ד נולד בע"מ ממעי אמו מנין שאוכל בחלוקה קדשים כו' ולפ"ז א"ש, דסד"א שחששה התורה שמא הוא תוהא לבו בעבודה, אבל נולד בע"מ ממעי אמו לא יתכן זה קמ"ל. ונכון. ודו"ק.

ובתו"כ אשר יהיה בו מום אין לי אלא שלא יהיה בו מום לאחר הדיבור כזיבה וכנגעים היה בו מום לפני הדבור מנין ת"ל אשר בו מום (פסוק י"ח) [משמע שעכשיו בשעת הדבור יש בו מום] אין לי אלא שנולד תמים ונעשה בע"מ נולד בע"מ ממעי אמו מנין ת"ל אשר יהיה בו מום. זה ט"ס וצ"ל כך ת"ל כל איש אשר בו מום מזרע אהרן הכהן. ופירוש דמילדותו, היינו תיכף מזרע אהרן ניכר המום בו. ובפסקא ה' אשר מום בו פרט לאותו ואת בנו כו' ט"ס וצ"ל מום בו וזהו מפסוק כ"א ואח"כ דריש קרא כי מום בו פרט לשעבר מומו מפסוק כ"ג. ובפסקא ה' דריש כי כל איש אשר בו מום מפסוק י"ח על

אהרן עצמו וזהו כל קמא. ומכל דפסוק כ"א כל איש אשר בו מום דריש על בעל מום עובר, והיינו תרי כל דכתיבי. ועיין בכ"ז באדרת אליהו להגר"א ז"ל ודו"ק.

וידבר משה אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל כתב ראב"ע יתכן, כי בא להזהיר, שגם בני ישראל השוחטין שלמיהן לא יהיו בעלי מומים לולא דברי הקבלה. ובאמת משנה ערוכה כל הפסולים ששחטו שחיטתן כשרה. אולם לענ"ד נראה עפ"י מה דאמרו סוף זבחים, דחין כהונה בבמה ומומין פסולים בבמה, ועיין ריש פ"ב דף ט"ו, דבעלי מומין פסולים לעבודה בבמה, וע"ז שפיר צוה אל בני ישראל. וכן מורה קרא דמדבר על ההקרבה, דבבמה לא יקריבו בעלי מומין ישראלים. ודו"ק והטעם, דכל אשר בו מום לא יקרב גם במושב שרים והקריבהו לפחתך, לכן גם בבמה אסור.

ולא יחללו את שם קדשי אשר הם מקדישים לי אני ד'. הלשון הפוך, ועיין רש"י, ולכן הוא מורה לנו, שטמא הותר לעבוד בצבור באופן שאי אפשר להעשות בטהרה או אם הצבור הם טמאי מתים. וזה שאמרו השוכן אתם בתוך טומאותם אפילו כשהן טמאים שכינה ביניהם. ולכן אמר לא יחללו שם קדשי, באופן שהם מקדישים לי, פירוש, הבני ישראל מקדישים לי, שאם הם בטהרה והשנם שורה עליהם בטהרת הקודש אז לא יחללו, ואם הם בטומאה והשם שורה עליהם בתוך טומאותם, אז מותרים לעבוד בטומאה, שהם סבת קדושת השי"ת בבית שכינתו, בית המקדש, ובאופן אשר הם מקדישים את השם, כן בזה האופן מוזהרים בני אהרן להשמר בקדשיהם לגשת. בינה זה.

ובתו"כ. ר' יהודה אומר נאמר כאן אני ד' ולמטה אני ד' מה כו' מכרית אף אני ד' כו' מכרית. פירוש דהכא כתיבא מקדשי בני ישראל, למעט קדשי עו"ג, ולא ידענא למעט רק מטמא ששימש, דזה עיקר דמיירי ביה הך קרא דוינזרו, כדאמר בסנהדרין פ"ג ומנא לן למעט מנותר, ע"ז אמר קודם מנין שמדבר בזמן כו' (כגירסת הק"א הנכונה) ויליף חלול חלול, דמיירי במידי דכרת היינו זמן ומיירי נמי במידי דמחייב עליה מיתה, היינו טמא ששימש, וג"כ בפיגול דהרצאה, דהא דכתיבא לא ירצה היינו בפיגול וכדתנן לעיל בתו"כ צו פרשתא ח' והגמ' זבחים מייתי לה, וזה דקאמר, דהך קרא דוינזרו מיירי בכולהו תלתא מילי נותר מה חלול שנאמר להלן בזמן, טמא ששימש מה חלול שנאמר במיתה, פיגול ומה חלול שנאמר להלן הרצאה. ועל זה קאמר ר' יהודה, דזה אמת, דעיקר קרא משתעי בטמא ששימש דבמיתה, אולם ילפינן, דמיירי גם בנותר וממעט בו קדשי עו"ג, היינו דכתיב אני ד' וילפינן דמיירי ג"כ בנותר דמחויב עליה כרת [ולא מגז"ש דחלול נפק"ל]. אבל אין לפרש דר' יהודה יסבור, דטמא ששימש בכרת, דהא לעיל סוף פרשתא ג' יליף

ר' יהודה דבע"מ ששימש במיתה חלול חלול ופירשה הגמ' בסנהדרין (והביאה הק"א), דיליף מטמא ששימש דבמיתה. ודו"ק.

איש איש מזרע אהרן והוא צרוע או זב. למ"ד בפרק הערל דבמצורע מוחלט וזב בעל ג' ראיות ומחוסר כפרה הוא, נראה דכתוב קרא על זרע אהרן שאע"ג, שהכהן מקריב הקרבן ומצוה לאוכלו, דכתיב המקריב יאכלנה, ומקצתה מצוה שהמקריב יאכלנה (תוס' פרק החולץ (יבמות דף מ')), לא אכיל עד דמייתי כפרתו. אך ניחזי איך הקריב והלא הוא צרוע או זב וטומאה היוצאת מגופו לא אישתראי בצבור, וצ"ל שהקריב בצבור כשהוא מחוסר כפורים, ומחו"כ דזב ומצורע לאו כזב דמי והוי כטומאת מגע דהותרה בצבור. ובזה פליגי תנאי זבחים י"ז, יעו"ש ודו"ק. ולפי פשוטו יתכן, דהכונה איש איש מזרע אהרן, היינו בדבר דשייך לזרע אהרן בקדשי מקדש אינו נאכל עד אשר יטהר בקרבנותיו דמחוסר כפורים אינו אוכל, אבל בדבר דאינו שייך לזרע אהרן, כמו פסח, שאין לכהן כלום משכחת דמחוסר כפורים אוכל בהן, וזה בפסח הבא בטומאה, דמחוסר כפורים דזב לאו כזב דמי ואוכל בטומאה, אבל בשאר קרבנות צבור, כמו שתי הלחם וכבשים, ולחם הפנים, דנאכלין לכהנים אינן נאכלים בטומאה ומחוסר כפורים אסור בהן לאכול ודו"ק.

ובתו"כ אין לי אלא זרע אהרן עצמו מנין ת"ל והוא צרוע או זב. פירוש והוא קאי עליו. עיין ק"א. ולפ"ז צ"ע על הא דפריך בירושלמי הוריות פ"ב הל' ו' ר' יצחק שאל מעתה לא יטמא בצרעת שאינו ראוי לבוא לידי דלות וכן דלי דלות, דהא קרא מפורש דאהרן נטמא בצרעת. וצ"ע. ואלולי דמסתפינא אמינא, דט"ס נפל בירושלמי וצ"ל לא יטהר בצרעת, פירוש, שתגלחת וצפרים ודאי מביא, רק דינו דיום השמיני, היינו הבאת כפרה אינו מביא. ודו"ק. ועיין בחידושי סוף מנחות בלקוטים.

אשר יטמא לו וכו'. בתו"כ לו לרבות בולע נבלת עוף טהור. הק"א נתחכם בזה. יעו"ש. אך לא דמי תמן כתיב אשר תגע בנבלת כו' ולכך ממעט בולע עוף טהור, לא כן הכא לא כתיבא נבלה רק ברמז. אולם לענ"ד פשוט, דכל הטומאות חוציות מטמאין אדם וכלים וכן יכול לטמאות אלפים אנשים בזה אחר זה, היינו אם נגע כולם, לא כן נבלת עוף טהור, שאינו מטמא רק אדם ודוקא האוכלו, וזה שאמר לו, טומאה שהיא רק לו, זהו בולע נבלת עוף טהור. ודו"ק.

ויתכן להיות פירוש התו"כ לעיל בה לרבות הבולע נבלת עוף טהור, היינו כעין גז"ש בה בה דכתיבא גבי נבלת העוף לא יאכל לטמאה בה. וכזה תמצא בסנהדרין דף צ' ע"א בה זו מצות ל"ת וברש"י שם דיליף גז"ש בה בה. והא דלא מפרש הגמ' כן, דאם נאמר דגז"ש

מקובלת היא, א"כ יקשה דלמה לי גז"ש דרבי, אבל השתא דלאו גז"ש צריך לאיתורי קראי דבה כמו שתרצו התוס'. יעו"ש היטב. אולם התנא יליף הך דינא במיעוט אחר מיעוט אינו אלא לרבות ונקיט בה כונתו לגז"ש, דכמו דאמרו בירושלמי פרק אלו דברים אדם דן גז"ש (מעצמו) לקיים תלמודו. ודו"ק.

ואחר יאכל מן הקדשים. בתו"כ. פרט לעירובים ולפחות ממאה. גירסת רבינו הלל וליותר ממאה. וכן הוא בירושלמי פ"ב דערלה. יעו"ש פלפול ארוך בברייתא דא.

ושמרו את משמרתי כו' פירוש דעל מקדש קאי וזה עליו כו'. ראב"ע. ומדויק היטב, דקאי על טמא ששימש במקדש, דחייב מיתה וילפינן מזה גם טמא, גם טבו"י. ודו"ק. וביאוריו מתאימים עם ההלכה.

ומתו בו כי יחללוהו אני ד' מקדשם. הפירוש, דמקדש להקדשים, וכמו שכתוב להלן בפסוק ט"ז והשיאו כו' ולעיל ולא יחלל את מקדשי, דעל הקדשים קאי. אולם רב סבר דעל הכהנים קאי, דד' מקדש את כהנים, לכן לגודל קדושתם החטא חמור, שאוכל תרומה בטומאה וחייב מיתה, אבל זר האוכל קודש, הוא תרומה, אינו רק באזהרה. כן סברת רב וקיי"ל דלא כותי', משום דבכהנים לא מצאנו, שיאמר, שהוא מקדשם, רק שאומר שישראל יקדשו אותם והשי"ת מקדש את ישראל. זה שאמר וקדשתו כו' אני ד' מקדשכם. ורק בכהן גדול, שממלא מקום אהרן, כתוב כי אני ד' מקדשו. לכן פר משיח ופר העדה שוים לכפרה, שבשניהם נזכר, שהשי"ת מקדשם בעצמו ושניהם בשגגת הוראה. לכן ביוהכ"פ, דכתיב כי ביום הזה יכפר עליכם, שזה רק ד' לבדו וכתוב וכל אדם לא יהיה באהמ"ע, באלו אף שכתוב פניהם פני אדם, לכן הכהן משיח בא לפני ולפנים, וכל יוהכ"פ באהרן דכתוב קדוש ד' ביוהכ"פ, ולקדוש ד' מכובד זה יוהכ"פ, ולאהרן קדוש ד'. ואכמ"ל.

וכהן כי יקנה נפש קנין כספו הוא וכו'. בתו"כ יכול אפילו קנה עבד עברי יאכל בתרומה ת"ל כסף יצא עבד עברי שאינו כסף. מרן בכס"מ הקשה איך סד"א לומר, דעבד עברי יאכל בתרומה, הא כתיבא כל שכיר ותושב לא יאכל בו ועיי"ש מש"כ. ובתו"כ הוה מפרישנא, דקאי על הא דאמר לעיל מנין לאשה שקנתה עבדים כו' אף קנינו שקנה קנין יאכל בתרומה, וע"ז קאמר דסד"א אפילו קנה עבד עברי והעבד עברי קנה עבדים, יאכלו העבדים של העבד עברי בתרומה, ת"ל כסף. וצ"ע בהך דאמר ביבמות דף ס"א ע"א, דמדאורייתא מיכל אכלי עבדי אלמנה וגרושה, שניסת לכהן אפילו עבדי מלוג, וזהו כמו שביארתי. ולתירוץ רבינא דקנין אוכל מאכיל אפשר דיליף לה מהכא. ודו"ק. אולם פשוטו דמקרא דתושב ושכיר הוה אמינא, דכמו בפסח דלא קאי על ע"ע, רק באינן

מהולין או דהמה גרי תושב. ועיין יבמות ריש הערל ובתוס' שהביאו מן המכילתא. ועיין רמב"ם הלכות קרבן פסח פ"ט ה"ז ז"ל אפילו גר תושב או שכיר שנאמר תושב ושכיר לא יאכל בו. ומיושב גם דברי רמב"ם בהלכות תרומות. ודו"ק.

שם בתו"כ אוציא כו' ולא אוציא את של שותפין ת"ל כספו הוא פרט לשחציו עבד וחציו בן חורין, לפום פשטא דרהיטא דשמעתתא דב"ק דף צ', דקאמר מאן תנא להא דת"ר מי שחציו עבד כו' ועבד של שני שותפין אינן יוצאין בראשי אברים כו' ר' אליעזר הוא מי לא אמר ר' אליעזר כספו המיוחד לו, והכא נמי דריש מכספו המיוחד ומאן תנא הוא ר' אליעזר. וכן נראה. אך בכ"ז לא מסתבר, שיחלוק בזה אדם, כיון דהשותף הוא זר, איך יאכל חלק הזר בתרומה [במסכת עבדים עבד שישראל שותף בו הר"ז בן חורין, צ"ל כבן חורין, פירוש, דאסור בתרומה אף חלק הכהן מפני הזר], והוא לדעתי כהך דאמרינן תמן, דאפילו למאן דלא דריש עבדו המיוחד, בכ"ז אינו יוצא רק אם חבלו בו שניהן, אבל בחבלת אחד בשותפין שוין בודאי אינו יוצא רק מחלקו. וכן בחציו בן חורין, הלא הצד חרות הוא חלק זר ואיך יאכל בתרומה. רק אם נפרש דוגמא דתמן ע"כ נפרש בעבד של שני כהנים, ולאחד הפירות, וכן חציו עבד בציור רחוק מאוד, וכגונא דפרשו תוס' ב"ק תמן [או בשני שותפים כהנים בו, ופשוטו שלשניהם חלקים שוים ובכ"ז אימעוט וכמו דפירש הסברא ר' ישעי' דטראני תמן ואכ"מ]. אך זה זר ונסתר מכמה פרקים דיבמות ותרומות. וכן מפורש תמן דעבדיו לא יאכלו מפני חלקו של עובר, הרי דזר אם הוא שותף פוסלו מתרומה. וכ"ז פשוט. ואין להאריך. רק באתי להעיר מפני שראיתי בזה דברים רחוקים ומהם שיחסו לרבותינו הקדמונים בתוס' גיטין מ"ב ע"ב. ועיין תורת גיטין שם. ועיין חדושי פני יהושע ובחידושי תמן בס"ד. ובאמת לפי שיטת הירושלמי דעובד את רבו יום אחד מתחלק לענין איסור גם כן, וכמד"א קידש אשה כו' ביום של עצמו חוששין כו', אוכל בתרומה ביום של עצמו. ופשוט. ופירוש התו"כ פשוט, דממעט של שותפין, היינו אם זר שותף הוא ת"ל כספו בוא"ו בסוף, הוא פרט לשחציו עבד וחציו בן חורין, דמלת הוא ממעט, דמכספו לא ממעט, דגבי עצמו אינו כסף, שאינו יכול למכור צד חרות, לא כן בשותפין הלא גם לחבירו הוה בו כסף ודו"ק בכ"ז. ובמסכת עבדים עבד שישראל שותף בו, פירוש שכהן וישראל שותפין בו ה"ז בן חורין פירוש הוא כמשוחרר שאסור בתרומה ודו"ק.

ובת כהן כי תהיה לאיש זר. בירושלמי מלמדתא דכהן. פירוש, שאשת כהן כי תהי' לאיש זר. יעוי"ש. ודריש בגמ' כי תהי' כי תבעל לאיש זר, היינו נבעלת לעו"ג או לעבד וחייבי כריתות. ולפ"ז היא בתרומת כו' לא תאכל, אבל אם היתה מעוברת מכהן ונבעלת לזר,

זה העובר לא נפסל ומותר לאכול בתרומה הן בן, הן בת יהי' העובר כשר הוא, כמו שפסק רמב"ם פרק י"ח מאיסו"ב הל' ז' יעוי"ש. וזה היא ולא עוברה ודו"ק. ועיין תו"כ.

ובת כהן כו' היא בתרומת. יעוין תו"כ. ויתכן, דכשהיא עם הזרים בודאי אסורה לאכול תרומה שמא חשקה לבעלה או לבני ביתו תרומה, וכמו כתובות נ"ז ע"ב, אלא אף כשהיא לבדה ואין זר עמה גם כן לא תאכל הקדשים.

ובת כהן כי תהיה אלמנה וגרושה כו'. אמרו דעונש שנושא בת כהן. ואמרו שם דבת"ח ניחא ליה לאהרן, יעו"ש, דלדבק בזרעיה. ואמר שם דרב אידי ב"א נסיב כהנתא ונפקו מיני' כו' דסמיכי ר' יהושע בר אידי. ולכן כי חלש רב כהנא שדרוהו רבנן לרב יהושע ברי' דרב אידי, דשמא מת על שנשא כהנתא, לכן שלחו אותו להראות, דבת"ח ניחא לאהרן ושבח לו, יעוין ריש פסחים. ולכן רמי ב"ח, דנסיב ברתא דרב חסדא, בת כהן שכיב על דלא אזמן לרב מנשה ב"ת, דכיון דהיה מחשב את ר' מנשה לעם הארץ, תו לא חשיב גם הוא ת"ח להדבק בזרעיה דאהרן. יעוין זבחים דף צ"ה ע"ב ודו"ק היטב.

ואיש כי יאכל קודש וכו'. בתו"כ. איש פרט לקטן יכול שאני מוציא בן ט' שנים ויום אחד כו'. פליאה איך מצאנו קטן מתחייב בתשלומין על אכילתו, קרן וחומש, ותו תמוה מאי שייך הכא בן ט' שנים, אטו איתרבאי לדבר דתליא בביאתו, דבהא בן ט' שנים ביאתו ביאה. ומאדרת אליהו נראה שמחקה. וכעת אין לי מקום, רק אם נאמר דאזיל אליבא דר' יוסי בר' יהודא בנידה מ"ו, דבן ט' שנים ויום אחד, שהביא שערות ועודן בו הוה סימן. ודחוק מאוד. וצ"ע.

והשיאו אותם עון אשמה כו'. יעוין סנהדרין דף צ' דברי ראב"י, דדריש על אם נותן לכהן עם הארץ ואוכל בטומאה משיאו עון אשמה להישראל הנותן לו ועפ"ז נוסד התרגום במיכלון במסאבוהון.

והשיאו אותם עון אשמה באכלם את קדשיהם כי אני ד' מקדשם. הנה צריך ביאור על מי קאי קרא. ושטחיות הפסוק מורה, כי קאי על התרומה שד' מקדשם, וזה לא יתכן, דא"כ לא היה מועיל שאלה בתרומה. ואצל מזבח והפרכת, והכהנים כתיב כי אני ד' מקדשם. אבל בקדשים כתיב יקדישו בנ"י לד' ולא יחללו כו' אשר הם מקדישים לי, ואיך כתב כי אני ד' מקדשם, לכן ביארו שגם הטבל הוא במיתה. ולכן הקדושה חל עליהן בעצם רק מצווי השי"ת, כיון שמירחן בכרי וראו פני הבית, רק שהזר מברר החלקים מה שהוא קודש ומה שהוא חולין, אבל הקדושה לא בא מהפרשתו. ועיין פירוש הרא"ש נדרים י"ב ד"ה כחלת אהרן ותרומתו, עיי"ש. וזה נכון בפשט.

ובספרי פ' נשא. זה אחד משלשה אתים שהיה ר' ישמעאל דורש בתורה וכו'. והביאו רש"י. ויתכן ע"ד הפשט, דלקמן בפ' קרח כתיב שנתן לכהן מתנות, כדי שישא עון כהונה וללוי נתן המעשר, שישא עון האהל מועד. יעו"ש. ולזה פירש כי אם בני ישראל יאכלו התרומה, אין הכהן נושא עון המקדש, ולכן אמר ולא יחללו את קדשי בנ"י כו'. ולזה והשיאו אותם עון אשמה, פירוש, שהכהנים ישאו עליהם העון אשמה של ישראל ויכניסו ראשם בזה אימת, באכלם את קדשיהם. וכונת התרגום אפשר, דבטמא שאכל קודש חייב אשם. עיי"ש בפ' ויקרא בקרבן עולה ויורד והביא אשמו. ובמדבר ביום מלאת ימי נדרו יביא אותו, אפשר דמרמז דמותר אשם קרב עולה. ולפ"ז אפשר דהכבש שנתותר מנזירות טומאתו יביא אותו ביום מלאת לנזירות טהרה לקרבן עולתו. והך דויקבור אותו דריש בספרי הקב"ה קברו. עיי"ש. וא"ש כל הנך תלתא. ודו"ק. ועיין סנהדרין דף צ' ע"ב דבי ראב"י תנא וכו'. והך דינא דאשם נזיר שיביא ממותרו לעולה לחיובו צ"ע עוד.

ומן הגר בישראל. וכן בפ' קדושים, דבכל מקום מדבר על הגר עצמו כתוב הגר בקרבך, בתוככם, אבל כאן מדבר, שאהרן ובניו לא יקריבו קרבנו במום, לכן שמצוה על אחרים כתוב בני ישראל. וכן בקדושים דמזרעו נתן למולך עם הארץ ירגמוהו באבן, אמר הגר הגר בישראל ופשוט.

תמים זכר בבקר ובכבשים כו' אין תמות וזכרות בעוף. הענין, דבאבות מיום שנימול אברהם אבינו ויצא מכלל בני נח לא הקריבו עופות, וכן בסיני ובמלואים לא הקריבו עוף, ונשאר עליהם דין קרבנות בני נח, דבהו לא פסול רק מחוסר אבר וכמו דיליף מנח. ויעוין תוס' חולין נ"ג בזה וכמ"ד פסח מצרים היו דקין פוסלין בו ולכן כמו דמום לא פסול להם בקרבנותיהם כן הי' ערלים כשרים להקריבן, דערלות הוי כמום, דכמו שאמר לאברהם והיה תמים, כמו שביארנו לעיל דעשה קרב כמקריב. ודו"ק.

ואיש כי יקריב זבח שלמים וכו'. כל מום לא יהיה בו. הקדים ההקרבה מוכח, דכבר הי' קדוש ואמר שלא יהיה בו מום, פירוש, שלא יתהוה בו מום אחר ההקדש, וכתבה התורה לפלא נדר או לנדבה, פירוש, דלגבי שחוטי חוץ במדבר, שהיו אסורין בבשר תאוה והי' כל בהמות שלהם דין שלמים, שאפילו אם שחטן בחוץ הי' חייב עליהן משום שחוטי חוץ, כמורה פשט הכתוב וכמו שבארו במ"ר, ויעוין רמב"ן פ' אחרי דברי נועם, ולכן כאן במומין אמר, שרק כשיפליא נדר או נדבה ויקדיש לד', אבל בהמת חולין אף ע"ג דלהקרבה קאי, מ"מ שרי להטיל בו מום דכיון דיפול בו מום יהיו מותרין לנחור ולאוכלן וכמו שפסק רבינו, ויעוין תוס' חולין י"ז דו"ק, לכן כתב, דרק כי יפליא ויפרישו להקדש לשם ד' לשלמים. אז מוזהר מלהטיל בו מום, דאז בעי פדיון, אבל חולין במדבר שנפל

בו מום לא הי' צריך פדיון רק נחרו ואכלו. ודו"ק. לכן לא כתב לפלא נדר רק בשלמים, שכל בהמות של חולין במדבר היו עומדות לשלמים. ולא כתב בעולה רק אשר יקריבו לחודא. וברור.

ואשה לא תתנו מהם על המזבח. בתו"כ על המזבח זה הדם. סתם ספרא ר' יודא ור' יודא סבר זבחים דף ס', דמקטירין על הרצפה, ששלמה קדש תוך החצר ומודה בדמים דבעי על המזבח, לכן אמר על המזבח. וזה בזריקת דמים דוקא דבעינין דוקא מזבח, אבל אשה, זה הקטרת איברים ואימורים, לא בעינין מזבח דוקא. ועיין גמ' ודו"ק. זה אמר חתני (שיחיה) ז"ל.

אלא לא תקריבו דמעוך למאי אתא מפקינין לבמת יחיד. נראה דדריש לא תקריבו לד' ובארצכם, הוא, שלא יקדישו לד' ובארצכם היינו, בבמה שבארצכם, וקאי למעלה ולמטה, כמו ב"מ ס"א יעו"ש.

ומיד בן נכר לא תקריבו וכו'. הרמב"ן בהשלמתו למנין המצות ל"ת ח' כתב שנמנעו שלא לקבל שקלים מן העכו"ם ולא נצטרף עמנו בקרבנות צבור והוא אמרו יתעלה ומיד בן נכר לא תקריבו כו'. והנה בתלמודין לא נזכר כלל הך דרשא דספרי, ועיקרו קאי, שלא להקריב בקרבנם בע"מ והביאו רבינו במצוה צ"ו עיי"ש, וכן דרשו בתמורה ז' באורך. וזה פשטא דקרא. ואולי יתכן להיות, כי לר' שמעון בזבחים מ"ה, דקיי"ל כותיה, דקדשי עכו"ם אין מועלין בהן ואין חייבין עליהם משום פיגול ונותר כו', דלאו קדשי ד' המה, א"כ איך יהיה סברא דקרבנות צבור, שהם אשה ריח ניחוח תמיד לד' יבוא בהשתתפות העכו"ם חלילה לומר כן. והתו"כ קאי אליבא דר' יוסי, דסובר דמועלין בהן וחייבין משום פיגול כו' וקדשי ד' המה, לכן צריך קרא למעטינהו. ודו"ק. ועיין בחידושי למנחות ע"ג.

משחתם בהם מום בם. בתו"כ מנין שהנקבות בסרוס ת"ל כי משחתם בהם מום בם ר"י אומר אין הנקבות בסרוס. הסמ"ג פירש, דלענין הקרבה ג"כ פליגי אם פסול נקבה מסורסת, וכדמשמע פשטא דקראי, וה"ה לענין חיוב מלקות על עשייה, כדמפורש בתוספתא מכות. עיי"ש. ונראה דלמ"ד דבני נח אינן מקריבין רק עולות [וכמו דפליגי ריה"ג ורע"ק בהא מלתא], וא"כ ליכא רק זכרים, ואיך שייך למדרש משחתם בהם על נקבות. אולם הא כתיבא לא ירצו לכם, ובעו"ג המקריב לא שייך, דלא בר הרצאה נינהו, וע"כ דעל ישראל קאי. ולמאי דמפרש, דקאי על הקרבת קרבנות צבור משל עו"ג, א"ש לא ירצו לכם, אך טעמא דת"ק נראה דדריש, דסרוס בזכר מנכר באברי הזרע, אבל בנקבות הסרוס הוא בפנים ואינו גלוי, דכלי הזרע שלה בפרוזדור הרחם, בפנים, ולזה דריש משחתם בהם מום בם, היינו שהמשחת אינו ניכר רק בפנימיות גופם וזהו בהם (ודלא

כהק"א). ולפ"ז ניחא שפיר, דר' יהודא יסבור לעיל, דמעוך ונתוק, וכרות אף בבצים, ואע"ג דלא מנכר, רק דבליטין טפי מומא הוי, וזהו דדריש מן בהם, היינו, שהסרוס בהם ולעולם בזכרים דוקא. ולפי פירוש הסמ"ג, הא דפליגי לעיל במעוך כו' בבצים, היינו דוקא שהוא בידי שמים וכיו"ב, באופן דלאו מסורס הוא, דאל"ה סרוס פסול, או בבצה אחת שנכרתה, וכ"ז דחוק. וכפי הנראה, דסרוס לא הוי מומא, כיון שהוא בנקבות בפנים ואינו בגלוי. והק"א פירש לדבר פשוט, דלהקרבה גם ר"י מודה דפסול וזה אינו. ורבנן ילפי מזה לחיוב עשייה הסרוס בנקבות וקאי על ובארצכם לא תעשו, ור"י סבר לענין הקרבה קאי קרא ומירי בבצים, והיינו, דקמ"ל דמה דבליטין או קמיטי הוה מומא, והך הכירא פורתא מום גלוי מחשב. ודו"ק. ובזה מתישב מאי דפסק רמב"ם, דסרוס בצים הוה מום [כר"י. ועיין כס"מ שחקר טעמו] ופסק דעבד אינו יוצא לחרות, דגמרא משוה להו במסכת קדושין דף כ"ה. ועיין במקנה שם. וכ"ז חדש וצ"ב עוד איה"ש.

וידבר ד' אל משה לאמר שור כו' והיה שבעת ימים תחת אמו כו' ושור או שה אותו ואת בנו ל"ת כו' לרצונכם תזבחו כו' ולא תחללו את שם קדשי ונקדשתי בתוך ב"י. הכונה, דידוע שעניני עבו"ז היה להתנות להצורות המשפיעים (לפי דמיונם) במסירות נפשם ובשרפת בניהם ובנותיהם, ובהתגודדות, ובשריטה, הכלל להרבות אכזריות ונקימה בנפש האדם, וכמו שאמר הנביא זובחי אדם עגלים ישקון, עד שהאיר הקב"ה באור תורתו, אשר צוה מצות לישראל לתועליותם ולשלמות המציאות, לא לשלמותו, כי אם צדקת מה תתן לו כו', ולבושו צדקה, הוא נתן ביסודי תורתו חמלה וחנינה על נפש האדם בלי הפוגה ובמחלוקות שונות הכהן מצוה לקדשו, הלוי לשמחו, הישראלי לחוננו בהונו, ובל ימכר לעבד, ואם ימכר באופנים שונים, אז לא תרדה בו בפרך, הגר תושב להחיותו, עבד כנעני שלא לבישו, הבהמה שלא לצערה, ואם נאכל בשרה לא נאכל בלי חמלה, רק באופנים שונים, אשר ממעטים צערה רק כצער המות, אשר מזה לא תנצל, ולא נדוש בחסימה, ושביתה לעבד ובהמה, ופקוח נפש דוחה כל התורה, הקיצור כל התורה ומצותיה מורים חמלה, חנינה, חסד דרכיו של השי"ת. והכפילה התורה אזהרה להקריב קרבנות רק ממינים המצויים ולא הטריח הקב"ה לצוד במדבר (תו"כ) ולהסתכן ע"ז, ושלא להקריב בעודו יונק בתוך ז' תחת אמו, כי הוא חמל גם על נפש הבהמי [כאשר תמצא נשגבות לחכמי הפלסופים], ושלא לשחוט אותו ובנו ביום אחד, וכבר התעוררו ע"ז בעלי המדרש יודע צדיק נפש בהמתו זה הקב"ה, שכתב בתורתו שור או כשב כו' ורחמי רשעים אכזרי זה המן הרשע כו', להורות, כי אין להשם תועליות בזבח ולא חפץ בקרבן, רק עשות חסד ולכת בדרכיו, ולכן לרצונכם תזבחו שיאמר רוצה אני, והשמרו

בני, שלא להורות דבר אכזריות בזה, רק ושמרתם מצותי ועשיתם אותם כו' ולא תחללו את שם קדשי, ששמו הטוב מורה על היותו מהוה ומחיה העולמים ורוצה בקיומם ואינו חפץ בהשחתת בריותיו חלילה, לחלל שמו הטוב והקדוש, אולם לא תדמו, כי אם יקרה שיגזרו עליכם לחלל מצותי ולבזות כבודי, כי גם אז תיקר נפשיכם, לא כן ונקדשתי בתוך בנ"י, שאתקדש ותמסרו נפשיכם על כבודי, שזה קדוש השם להבורא, שמצותיו קבועין בנפשותם במסמרות בל ינתקו, שאם המצוה היה באכזריות היה חלילה חלול השם, אבל כיון שאין זה מסבות המצוה, רק מרוע בן אדם הרוצה לבזות שמו הקדוש, אז מצוה לקדש שמו ולהעלות כעולה כליל על אש הדת ולהאיר בזה עיני ישראל הנשארים איך לעבוד לאדון כל היצורים.

וידבר ד' אל משה לאמר שור או כשב. לא נאמר כאן דבר אל בנ"י כו', לרמז כי בעבור ונקדשתי בתוך בנ"י מת משה, וכמו שאמר על אשר לא קדשתם אותי בתוך בנ"י, ודו"ק. **ומיום** השמיני והלאה כו'. מכוון המצוה לפי שלא נתרגל בהאויר החצוני ולא נתמזגו כחותיו עם האויר, ולא נשתלמה עדיין יצירתו. לכן הוכיח מזה רשב"ג, דכל ששהה שמונה בבהמה אינו נופל, דכל זמן שלא כלו חדשיו אינו יכול לסבול האויר החצוני, חליפותיו וסיבוב הגלגל המניעו שבעת ימים, ולכן כל זמן שלא נשתלם יצירתו אינו ראוי להביאו לקרבן. ולכן פירשו בחולין דף ע"ה, דמשום ה"ט אמרו, דבהמת קדשים שנמצא בה ולד אינו רשאי להקריב חלב השליל, אף דחלב גמור לחייבו כרת, מכל מקום אינו ראוי להקרבה כל זמן שהולד לא יצא להאויר מידי דהוה אמחוסר זמן, דנהי דלאו בשר הוי מכל מקום לא נשתלם יצירתו, שיהא ראוי לגבוה. והבן. ויתכן לאמר, דזה גופא, שהעולות אינן באין רק זכרים, ונקבות אינן ראוין להקרבה ע"ג מזבח הוא הטעם, שהנקבה אם תהא מעוברת ויעלה השליל לגבוה, וזה בלתי אפשר, שאין שליל קרב כמו מחוסר זמן. וזה לפי הדרש יתכן. ואם נאמר כן, א"ש מה דבפרק ב' דעו"ג מסתפק הגמרא ואמר דלמא כדרב אדא בר אהבה דאמר עולת נקבה כשרה בבמת יחיד, ובירושלמי לא נזכר כאן ובשום מקום, ובמדרש אף ע"ג דיליף מקרא דשמואל דויקח טלה חלב כו', היינו משום דאמר בירושלמי פ"א מגילה הל' י"א שלש עבירות כו' מחוסר זמן הוא טלה חלב שהיה מחוסר זמן, שהיה יונק מאמו, וכיון דאז הותר מחוסר זמן תו הותר נמי נקבה, דאם היא מעוברת גם השליל ראוי להקרבה, דלו יהא דהוי כמחוסר זמן, גם כן הותרה אז. ודו"ק. והא דמייתי בגמ' שם מואת הפרות העלו עולות לד', יעוין ירושלמי מגילה, דמפרש ריב"ח, דזה משום דבני נח בבמה דידהו מותרין להקריב עולות נקבות, ומפרש קרא דסרני פלשתים המה בקעו עצי העולה והפרות העלו לד'. ויעוין

תוס' חולין דף כ"ג ע"ב. ולפ"ז יתכן דלישראל בבמת יחיד צ"ל עולה דוקא זכרים ודו"ק והא דבקעו עצי עגלה, אף דצ"ל חדתי יעוין זבחים קט"ז ע"ב ציבי חדתא, העיקר, דעשו בעגלה חדשה והי' משמשי ארון, ולא נשתמש להדיוט, והיו מעלין בקודש, שמעיקרא היו משמשי קדושה ולסוף בקעום עצים על המזבח והי' גוף קדושה כדאמר גבי מחתות מנחות צ"ט. ומש"ה לא מצי הגמ' לאתויי במוע"ק מהך קרא רק מקרא דגבי דוד. ודו"ק עיי"ש דף כ"ה.

ושור או שה אותו ואת בנו לא תשחטו. נראה לי, כי אם נשחט אחד בקו השוה ואחד באופק הסמוך לציר הצפוני, שידוע שהיום נתארך בכמה שעות ודאי דמחשב על התהוות האיסור, היינו הנשחט ראשון, שאם נשחט האם בציר הצפוני, שאז הוא עדיין יום, ובקו המשוה כבר היה הלילה מותר לשחוט הבן בקו המשוה בלילה, כיון שהאם נשחטה ביום, ובציר הצפוני אם יש לו עוד בן מותר לשחוט הבן בלילה, כן מותר לשחוט בקו המשוה בלילה. וברור. ואולי דגם לזה מרמז רבוי לשון לא תשחטו, דאף דאחד שוחט מהן בהיתר. אמנם קאי על הבנים ומורה, שכל הבנים יהיו שוין בהאיסור ושנים ששוחטין שני בנים יעברו בלא תעשה בזמן אחד ודו"ק.

ובגמ' פרק או"ב וכדברי ריה"ג אף ערב יוהכ"פ בגליל. יתכן דבירושלמי פ"ק דכתובות אמר דביהודה היה גזירות משום שקבלה היה בידן, שיודא הרג לעשו כמשנ"א ידך בעורף אויביך, ולכך לא היה דין סיקריקון ביודא והיו גוזרין, שכל בתולה שתבעל לטפסר תחלה, ולכך היו מיחדין כו', ואיתא פרק גיד הנשה, שעל יוהכ"פ היה גזירא ושמדא בסוגיא דיוהכ"פ שחל להיות בשבת, ולכן היו מרבין בסעודות ביודא ערב יוהכ"פ, כי היכא דלא להוי אושא מלתא ולא יתודע לשונאים. ונכון.

האומר על קן צפור יגיעו רחמיך כו'. בפסקי תוס' דמגילה הפיטן שיסד צדקו אותו ואת בנו לא תשחטו סבר כמ"ד מפני שמטיל קנאה במעשי בראשית. ועדיין צ"ע, הא גם באו"ב מטיל קנאה, דחיה מותר לשחוט אמה ובנה. ונראה כונה אחרת, דבפרק כל הצלמים בירושלמי כל שיש בידו כדור כו' זה העולם ויצוירי' בידו קערה אינו שליט בים, שגם הטועים העובדים ע"ז אומרים, שאינו שליט בים, אבל הקב"ה שליט בים ושליט ביבשה כו', לכן יאמרו שעל העופות שברייתן מן המים, כמו שאמרו ריש פרק השוחט הוא חס, ששם הוא שליט לבדו, אבל על הבהמות וחיות, שברייתן מן האדמה ששם שליט גם הע"ז לפי טעות העובדין לא חס, וזה כמחזיק ידי המינים, ודו"ק.

וכי תזבחו זבח תודה כו' לא תותירו ממנו וכו'. כבר כתוב בפרשה צו גבי תודה לא יניח ממנו עד בוקר. ובאמת דריש ר"א בסוף פ"ג דזבחים למחשבת הנוח. אמנם יתכן,

דתודה באה מהזכרים גם מהנקבות, ויצויר שישחט בהמה וימצא בה בן ט' חי או בדקה בן חמש חי והוי בן פקועה ואינו טעון שחיטה, אפ"ה, כיון דולדות קדשים במעי אמן הן קדושים נאכלין ליום אחד כדין תודה וכמבואר בתמורה פ"ק דף י"א, יעו"ש, וצריך לשחוט הבן פקועה ולאכלו באותו יום, ונפסל ביוצא אעפ"י שהוא חי, ועיין תוספתא חולין, ואכמ"ל בפלפול, ולכן שם בפ' צו כתיב ובשר זבח תודת כו' כתיב לא יניח ממנו וכתרגומו לא יצנע, שבשר שחוט דרך להצניעו שלא יפול עליו דבר מאוס, אבל כאן מדבר באופן שמצא בו בהמה עובר שהוא חי וראוי לרעות בעדר, ולכן כתיב לא תותירו ממנו כו', פירוש, שלא יניחו אותו כשהוא חי עד בקר. ויעוין בתוס' זבחים ל"ה ובחדושי שם. ועיין זבחים צ"ח אין בע"ח מותריהן בשרפה. והוא ענין אחר. אכמ"ל.

ולכן בפרשה בשלח גבי מן, שבהיותו חפשי באויר ינצל יותר מן הרימה והסרחון מכשהוא מכוסה בכלי, לכן אמר ויותירו אנשים ממנו כו', שהיה המן מונח חפשי בלתי מכוסה וירם תולעים ויבאש. אבל בשבת כתיב ויניחו אותו עד הבקר וכתרגומו ואצניעו יתיה, ובכ"ז שהיה מכוסה בכלים ולא הבאיש ורמה לא היתה בו. ופשוט.

ולפ"ז א"ש נמי דגבי פסח, שאינו נאכל אלא למנויו כתיב לא תותירו, פירוש, שימנו עליו עד שיאכלוהו כולו, שלא יותר ממנו, שיהיו שבעים ויותירו שלא לאוכלו רק לשורפו זה הזהירה תורה, אבל תודה שנאכל שלא למנויו ויוכלו לאכול ממנו כולם רק שיצניעו אותו לאכול למחר, ע"ז הזהירה תורה, אבל להותיר שלא לאכלו רק להשרף אין דרך, דמי יעשה כך. ופשוט.

וכי תזבחו זבח תודה כו' לרצונכם תזבחו. כבר נזכר בשלמים בקדושים, ותודה איקרי שלמים (זבחים דף ו') ולמאי כפליה. ואולי מרמז, דלא ישחוט התודה בערב פסח, שלא יהא רק ראוי, רק לזרוק ולהקטיר, ולא לאכול רק עד חצות, ואין זה לרצון שלכם. שיהא הלחם חמץ מבוער מחצות וממעט באכילתן. ודו"ק. ובדברי הימים כתוב (ב' כ"ט) ויביאו הקהל זבחים ותודות, שהן לאכילה, וכל נדיב לב עולות, שזה מנדבות ופשוט. וזה היה משום דעיבר ניסן בניסן ולכך הביא תודות, אף שבאין על החמץ. ויעוין ערכין י"א ע"ב כבש הבא עם העומר ובתוס' שם.

ונקדשתי בתוך בנ"י כו'. עומק הפשט כראב"ע דמדבר אל הכהנים, ולכן אמר להם ולא תחללו את שם קדשי על הקרבת בעלי מומין. ונכלל בזה כל תוכחת מלאכי להכהנים המקריבים בעלי מומין ובוזי שמי. יעו"ש. ולכן כתב יציאת מצרים משום שמחוסר זמן אינו ניכר, שסימנו שנים כו' אינם מורים רק שכלו חדשיו, לכן לקרבן אסור משום מחוסר זמן, ואותו ואת בנו יכול למכור לשנים ויושחטו ביום אחד, ולכן מעיקר הדין

צריך להודיע אמה מכרתי היום. ובתודה שנאכלת חוץ לעזרה יכול לומר שהיא שלמים ולאוכלן ביום שני לכן כתב יציאת מצרים אני הוא, שהבחנתי ואני עתיד ליפרע ממי שמטעה, וכמו שאמרו בריש פרק איזהו נשך ועתיד אני להפרע ממי שמטעה כו'.

שבת היא לד' בכל מושבותיכם. עיין סוף פ"ק דקדושין. ויתכן, דהצדוקים דורשים בחריש ובקציר היכי דאיכא חריש וקציר, אבל בשביעית אין שבת. יעוין רש"י פ' משפטים, שלכן סמך הכתוב שבת לשמיטה, יעו"ש. לכן הצדוקים דדרשי כן בפ"ק דהוריות, א"כ בשביעית בארץ ישראל אין שבת ובחוצה לארץ יש שבת, לזה אמר שבת היא לד' בכל מושבותיכם, כי היכי דנוהג בחו"ל, דשם איכא חריש וקציר, כן נוהג אף בארץ ישראל, דליכא חריש וקציר. ויאות מאוד לשון הגמ' פ"ק דברכות דאמר ר"א לצדוקי אתון דלא דרשיתו סמוכים, קשיא לכו כו', דהם לא דרשי סמוכים, היינו הדרשא של המכילתא, דנסמך שבת לשביעית בפ' משפטים, דאתם אומרים דאין שבת בשביעית. ודו"ק היטב.

דבר אל בני ישראל כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם. הנה לפי דרכי הדרש בספרי תבוא כי באתי אל הארץ כו' לתת לנו ר' שמעון אומר פרט לשבעבר הירדן שנטלו מעצמן, א"כ מדויק אל הארץ אשר אני נותן לכם ולא עבר הירדן, וזה כמוש"כ רבינו נסים בנדרים, דעבר הירדן לא נתקדשה להביא ממנה עומר, ודלא כרש"י בפ"ק דסנהדרין, יעו"ש ודו"ק.

כי תבואו אל הארץ כו' וקצרתם את קצירה כו', הענין מורה, כי רצון השי"ת שלא יתגשמו בני ישראל בעבודת קרקע ונתן הבורא מצות הרבה בכל פועל, בכל מצעד ליחד כל עניני בני אדם אל השי"ת ולהיות כל פועלים החומריים לדרכים מאירים ומזהירים, להגיע בהן לשלמות האמיתי ולהתקרבות השי"ת, כאשר דברתי בפ' קדושים הרבה מזה. וכן בתחילת הקצירה צוה להביא עומר ושתי הלחם להשם ואז יותרו באכילת חדש. וכן בסוף הקצירה לא תכלה, רק ליתן לעני. ובתוך הקצירה לא תלקט כו'. הכלל ראשית ואמצע וסוף הקצירה קודש הם להשם. וקודש הוא לענינים אשר בהן יושרש החמלה והחסד, אשר הן הן המגיעות את הישראלי לאושר השלמות ולהתכלית הנרצה לאלקים יתעלה. ולכן סיים הפרשה בובקוצרכם כו', אעפ"י שכבר נכתב בפ' קדושים, לעורר לבבינו להמושכל הזה.

ומנחתו שני עשרונים סלת. בתו"כ הרי זה יצא מכלל הכבשים ליתן שני עשרונים. פירוש, דבכל מקום כתוב סלת ואחרי זה מנין העשרונים, וכאן כתוב שני עשרונים ואח"ז סלת מפני, שזה הוא החדוש, לכן פתח ביה קרא.

ומנחתו שני עשרונים כו' אשה לד' ריח נחוח. בכל מקום כתוב אשה ריח נחוח לד', וכאן הפסיק וכתב לד' בין שניהם, דקמ"ל דאף דאין נחת רוח לפניו, שלא נעשה כרצונו, וזה ששחט הכבש שלא לשמו מ"מ תהא מנחתו כפולה ונקטרת אשה לד'. וכ"מ מנחות פ"ט ע"ב יעו"ש ודו"ק.

וספרתם לכם ממחרת השבת. עפ"י דברי הזוה"ק הוא הכנה לקבל התורה, וכספירת זבה לבעלה. והנה תכלית קבלת התורה הוא לקיימה נצח, שלזמן בלבד לא דבר ד' עם כלל ישראל פא"פ, רק שלקיימה לעולם היה המכוון והעיקר אף בהיות ישראל נאנחים ונאנקים, מפוזרים ומבולעים בין האומות, גם אז ישמרו כל פרט ויהיו נבדלים מהם בהלכתם בכל אורחותם ע"פ תורה"ק, וכמו שאמר ואבדיל אתכם מן העמים כו'. לכן אמר שמעת יום השביתה (כפי המבארים, שמשום דכתיב תשביתו קרי ליו"ט ראשון של פסח שבת), שאעפ"י דחמץ אכלי מיניה כולא שתא ולא בדילי מיני', בכ"ז יהיו משביתים אותו מכל גבולם, זה הוראה, שיקבלו התורה וישמרוה כאשר יהיו מובלעים בין בני נכר ויהיו נבדלים מהם. ודו"ק.

שבע שבתות תמימות תהיינה. במד"ר תני ר' חייא אימתי הן תמימות, בזמן שישראל עושים רצונו של מקום. הנה במדרש קהלת תני ר' חייא אימתי הן תמימות בזמן שאין יושע ושכניה ביניהם, ופירשו הקדמונים, דמתרץ עפ"י מה דאמר ריב"ז במנחות, דכתוב אחד אומר תספרו חמשים יום וכתוב אחד אומר שבע שבתות תמימות, וזה בזמן שעצרת באחד בשבת המה שבתות תמימות ואינו צריך לצרף השבוע מן שני שבועות של ימי בראשית, יעו"ש ברש"י, וזה עד ממחרת השבת השביעית תספרו חמשים יום, והוא בכלל החמשים יום, ועשה המשמרות לסימן. וכאן תירץ תירוץ אחר, והוא דאם חל עצרת בה' בסיון או בששה בו הלא אין כאן שבע שבועות תמימות לימות החדש, דבניסן יש שני שבתות ובאייר ארבעה, ובסיון אין שבוע תמימה רק בצירוף הימים מירח אייר, לכן אינם תמימות לחשבון החודש, אבל כשחל בשבעה בסיון, הלא יש שבוע תמימה גם בירח סיון, ויש בצירוף חג השבועות שבועות תמימות בכל חדש וחדש, לכן אמר שבע שבתות תמימות תהיינה עד ממחרת השבת השביעית תספרו חמשים יום, והוא שבהחמשים יום יש שבע שבועות תמימות. ולכן אמר בזמן שעושין רצונו של מקום, דתנן בתוספתא דערכין פ"ק ר' יהודה אומר חל עצרת להיות בה' סימן רע לעולם, בו' סימן בינוני לעולם, בז' סימן יפה לעולם כו' [לפי שהוא שעת מתן תורה והיו טללים מרביצים לפניהם, כדמפרש שם וטל בעצרת יפה לפרות האילן ועצרת ברור בטל זרעו חיטים ב"ב קמ"ה], וזה שאמר בזמן שעושין רצונו של מקום אז חל עצרת בשבעה בסיון

והוא סימן יפה לעולם, ולכן המה תמימות גם לימות החדש, וכשחל בה' או בו' אמר תספרו חמשים יום, שאין שבוע תמימה בחודש סיון רק עם צירוף הימים. ודו"ק היטב.
תספרו חמשים יום. הענין כי ספירה הוא בכל מקום על שיהא משונה מזולתו במכוון. וזה בזב וזבה וספרה לה שבעת ימים, הוא כי תראה במכוון שיום זה טהור ולא ראתה נדה וכן הוא זיבה, וכן קרי ופליטת ש"ז, והרי ימים אילו נספרין במה שהם טהורים ומכוונים מזולתן, אבל השבע שבתות מה ענין ספירתם מכוון, שיהא נשתנה מזולתו, אם לא דזה הוי ספירה ממש בפה, וכן ספירה ביובל בפה כדברי רמב"ם, ותספרו חמשים יום, שיום חמשים הוא יו"ט והוא מכוון בזה ונשתנה מזולתו בחגיגתו וקרבנו. וזה בספירה לבד. ומסולק קושיית תוס' בפ' המדיר. ומתפרש היטב דברי הגמ' מנחות פעמים שאתה סופר נ"א נ"ב נ"ג, שיו"ט הוא הספירה. ודו"ק.
שתים שני עשרונים תהיינה כו' תאפנה. לחם ועשרון לשון זכר ותרגום אונקלוס תרתין גריצין, כאילו כתוב שתים חלות. אמנם נראה דעל מנחה חדשה וכאילו כתוב מנחות שתים. וכן פירש רש"י להלן בלחם הפנים על קרא דוהיתה לאהרן, שכל דבר הבא מן התבואה קרוי מנחה. לכן אמר ר' יוסי במנחות ט"ו הכתוב עשאן גוף אחד והכתוב עשאן שתי גופים, היינו דכתיב מנחה חדשה וכתוב שתים מנחות. ודו"ק.
בכורים לד'. בתו"כ אר"ש נאמר כאן בכורים לד' ונאמר להלן בכורים לד' מה כו' של צבור כו' אף כאן של צבור. ועיין בפ' ויקרא פרק ט"ו בכוריך בכורי כל יחיד ויחיד מלמד שאינה באה אלא משל צבור דברי רע"ק רש"א נאמר כאן בכורים לד' מה בכורים לד' אמורין להלן משל צבור. ונראה, דר' עקיבא לטעמיה דסבר, דשתי הלחם באין בפני עצמן וכדאיתא לקמן פס' ט', ובמנחות דף מ"ו מפרש טעמא דרע"ק, דיליף מבכורים לד' מה בכורים באין בפני עצמן, אף שתי הלחם באין בפ"ע, אבל ר' שמעון סבר בפס' י', דשתי הלחם אינן באין בלא כבשים וא"כ מייתר ליה הך קרא דבכורים לד' לאקושינהו למנחת העומר, והדר מסיק א"ת זו משל צבור ולהלן משל יחיד, פירוש וההיקש דמה שתי הלחם באין משל חטים, אף עומר בא משל חטים, ולעולם זה משל צבור וזה משל יחיד, אם זו ראשית קציר, פירוש, שהעומר בא משל חטים אין זו בכורים, ואם להלן בכורים כו'. אבל זה דחוק מאוד. ולפענ"ד, דרע"ק קאמר להא מלתא דדריש בכוריך בכורי כל יחיד ויחיד, א"ת שהיא משל יחיד ובשתי הלחם שכתוב בלשון רבים הוא משל צבור פריך שפיר, דא"כ אין שתי הלחם מתיר במקדש, דכבר קרבו כל יחיד ויחיד מנחות. וגם זה דחוק ועדיין צ"ע. והא דלא פריך על שני שעירי ראש השנה משום, דלר"ש לטעמיה מחולקין בכפרתן, דשעיר ר"ח על טהור שאכל הטמא. עיין שבועות ודו"ק.

והקרבתם על הלחם שבעת כבשים תמימים ב"ש. נראה דכוון, דגם הלחם יהיו תמימים, שלא יהא פרוסות, וכמו דאמרו גבי לחם הפנים, שאם נפרסה חלה אחת מהן אבדו כולן, מנחות דף מ"ו, ואמרו דף ט' ע"א חסרון כבע"מ דמי, ואין בע"מ בצבור, וזה שאמר תמימים, שגם הלחם יהיו תמימין. ואולי בני שנה כוון גם על שתי הלחם. שיהיו מן החדש, ודלא כהנך דמכשרי מן הישן. וכן דריש רבי שיהא יין בן שנה ככבש. מנחות דף פ"ז. יעו"ש ודו"ק.

שבעת כבשים תמימים. בתו"כ אעפ"י שאין לחם. פירוש דהיה צריך לאמר והקרבתם על הלחם שבעת כבשים תמימים כו' ואילים שנים עולה לד', אבל מדכתב יהיו הוא מאמר בפני עצמו שבעת כבשים כו' יהיו עולה, והכונה בלא לחם, א"כ מה ת"ל על הלחם מלמד שלא כו'. ופשוט.

ומנחתם ונסכיהם אשה ריח נחוח לד'. מקרא זה יליף בכל מקום, דמנחתם ונסכיהם אפילו בלילה, אפילו למחר, דאינן צריכין לבוא עם הזבח דוקא, וטעמא משום, דכבשי עצרת גם המה טעונין מנחות ונסכים, וא"כ מדוע לא כתבה התורה ומנחתם ונסכיהם אחרי הסיום של הפרשה, כמו דכתבה בפ' נשא גבי נזיר ובפ' פנחס, וע"כ דמעיקרא כתבה מה שלד', הוא העולות והמנחות והנסכים אף משל הכבשים השלמים המה לד', ואח"כ כתבה מה שלכהן, הוא החטאת והשלמים, ואם כן מכוון התורה בקרא דומנחתם ונסכיהם גם מנחות ונסכים של כבשי עצרת, וזהו, דהוא קרבן בפני עצמו ואינו טפל ומחובר דוקא אל הזבח, ויכול לבוא בלילה ולמחר. והראיה דאינו כתיב אצל הכבשים. ולכן אמר דבאין אף בלילה, דבבאין עם הזבח, היינו שנתקדשו עם הזבח קרבין דוקא ביום, לא בלילה, רק דמיירי בשהמנחות ונסכים של הכבשים באין בפני עצמן, כמו שהוכחתי מעומק פשט המקרא. ועיין בתוס' מנחות פרק התכלת (מנחות דף מ"ד ע"ב) ד"ה מנחתם ונסכיהם תראה, שרבינו תם התחיל לגלות זה, יעו"ש דבריו הטהורים ודו"ק.

ועשיתם שעיר עזים אחד לחטאת ושני כבשים בני שנה קדש יהיו לד' לכהן. בפרק איזהו מקומן דריש, דכמו חטאת הוא לזכרי כהונה דוקא, כן שני כבשי עצרת לכהן זכר דוקא. וזה עומק הפשט, דלכן כללה התורה בעשייה אחת. ובמקום דכתיב חטאת, עולה, שלמים, כמו בפ' שמיני ובמלואים בפ' צו, כתוב חטאת ברישא וכאן כתוב עולה ברישא. ופריך אביי א"ה גבי איל נזיר כו' ה"נ נימא דהיקיש הכתוב לחטאת כו', פירוש משום, דחטאת קודם לעולה ושני הכתוב וקדם עולה ואח"כ חטאת ואח"כ שלמים, אם לא להקיש שלמים לחטאת, ומשני דאיתקוש למלתא אחריתי, דאם גילח על אחת יצא, וזה חטאת שקרב קודם עולה, דאם גלח עליו יצא. ודו"ק. וזה דאמר אי הכי דלדרשא קמא

דצפון לא שייך להקיש, דהוי בחטאת דבר הבא בהיקש, שאינו חוזר ומלמד בהיקש, ואדרבא אי כתב בתר עולה הו"מ להקיש וכפמש"ב. ודו"ק היטב.

וקראתם בעצם היום הזה. נראה, דבא למעט תוספות יו"ט מאיסור מלאכה, וכמו דדרשינן גבי יוהכ"פ למעט תוספות ענוי מכרת. וזה רק לשיטת רבינו משה, דאיסור מלאכה דתוספות שבת ויו"ט הוי רק מד"ס ואף מד"ס לית ליה. והא דגלתא רחמנא זה גבי שבועות משום, דבא להורות לנו, דלא נפרש קרא כפירוש הצדוקים ממחרת השבת ממש ויהיה תמיד עצרת אחר השבת, וא"כ תמיד תוספות שלו הוי שבת והוי מקרא קודש ואסור במלאכה, לכן אמר בעצם היום הזה, אבל תוספות שלו מותר במלאכה, וא"כ ע"כ ממחרת השבת ממחרת יו"ט. ודו"ק.

חוקת עולם בכל מושבותיכם לדורותיכם. גבי יוהכ"פ ואיסור חדש כתיב להיפוך לדורותיכם בכל מושבותיכם. והנראה, דדבר הודאי כתיב קודם וא"כ יוהכ"פ וכן ט"ז לעומר מקום שאין שלוחי ב"ד יוצאין הוא בספק וצריכין לחוש שלא לאכול עד יום הי"ז, כדאמרו במנחות פרק רי"ש, וכן יוהכ"פ אמרו בסים תבשילא דבבלאי ביומא דצומא רבא, ובירושלמי רה"ש שם, ובמושבות חו"ל אינו ידוע הזמן בודאי, משא"כ בעצרת, שחתוכה היא פעמים בד' פעמים בה', פעמים בו' ולחשבון ימי הספירה מהחל חרמש בקמה כתוב, לכן בכל מושבותיכם לדורותיכם, שזה קדום בזמן ודו"ק.

דע, דבדת האלקי יש מצות המקשרין ישראל לאביהן שבשמים ויש מצות המקשרים ישראל זה לזה, כמו ציצית ותפילין ומזוזה הם מצות המקשרים ישראל להשי"ת, וגמ"ח ותרומ"ע המה מקשרים ישראל זה לזה. וכמשל זה יש בין שבת ליו"ט, שבשבת הלא לא יצא איש ממקומו, והוצאה אסורה, ומלאכת אוכל נפש אסורה, וא"כ כל איש ואיש בפני עצמו הוא, לבדו הוא יושב ועוסק בתורה, שהמה מקושרים אל השי"ת המרכז האמיתי, אשר כל ישראל המה קוים נפרדים המגיעים למרכז אחד, הוא השי"ת, ולסבת זה המה קשורים יחדיו, כמו שאמרו במד"ר בני יעקב שעובדין לאל אחד נקראין נפש, אבל יום טוב הוא מהמצות המקשרים האומה זה לזה, לכן מלאכת אוכל נפש מותר, ואם יבואו אלף אורחים יאפה להם, עד לאורחים וכולן חייבין לעלות לרגל ולשמוח ולשמח, לכן כי אמרו האופה מיו"ט לחול אינו לוקה כו' הואיל וחזי הותרה הוצאה והבערה, שאל"כ לא יהיו מקושרים ומאוגדים זה לזה כאחד.

והנה בהתבוננך תראה, כי בפסח שהוראתו היה על שפסח המקום על בתי ב"י במצרים, הלא אז עדיין לא היתה האומה נקשרת, כי היו בודדים איש באהלו, ואיש אל יצא מפתח ביתו עד בקר, רק שכולם היו מוסכמים בדיעה אחת בלקיחת הקרבן ומקושרים

לאדון אחד, הוא ד' אלקי ישראל, ולכך הפסח שבא בהוראה זו כתיב ביה, שאינו נאכל אלא למנויו והאוכלים אותו צריכים למנות מערב פסח, והוא כמו שבת, שמי שטרח בערב שבת יאכל בשבת, והאומה אינה מקושרת זה לזה רק באופן רחוק, שמקושרים זה לזה ע"י שמקושרין למרכז אחד, לכן כתוב וספרתם לכם ממחרת השבת זה פסח שהוא בהוראתו כמו שבת עד ממחרת השבת השביעית, שאז תהיו מקושרים זה לזה בהתגלות ופאת שדך לא תכלה לעני ולגר תעזוב כו'. אמנם בכל האומות התקשרותם זה לזה הוא נמוסיי ועניין לאומי הבא מצד התולדה והדירה בארץ אחת וההשתוות בדיעות, לא כן חלק יעקב כי התקשרות הלאומי הוא גדול כל כך, כי התורה נתונה להאומה, וכפי הסכמת חכמיה וגדוליה, כן נמשכים דרכי האלקים והשגחתו, וכמו שאמרו נרד אני ואתם לב"ד של מטה ונדע אימת רה"ש ויוהכ"פ ואתם אפילו שוגגין ולא תסור ימין ושמאל כו' וכמו שפירשו הך דאמרו השליך אמת ארצה, שכפי הוראת ב"ד כן האמת.

והנה מצאנו מאימתי התחילה התורה להתנהג עפ"י חכמי האומה וזה הוא תורה שבע"פ ששי בסיון, שמשה חדש יום אחד ודרש יום כמחר, שיהא לילו עמו, ולא שרתה שכינה עד יום שלישי צפרא דשבתא (שבת פ"ז. יעו"ש), וזה קישור האומה זה לזה באופן אלקי עפ"י הוראת תורה שבע"פ שמסורה לגדולי האומה לדרוש עפ"י המסורה להם מסיני ולא תסור והחמירה תורה בדברי סופרים יותר מדברי תורה (ירושלמי ברכות), שזקן ממרה במיתה וד"ת יש מהן בעשה ויש מהן בל"ת, שהתחלתה היה מיום ששה בסיון, שבו לא שרתה שכינה עד צפרא דשבתא, וכמו שדרש משה מגז"ש, ולכן אם האומה מקושרת באופן נפלא כזה הלא צריכים להיות מקושרים ע"י שמחה והתרבות ההכנות מאחד לחבירו. וזה שאמרו הכל מודים בעצרת דבעינין לכם, שיהיה כל האומה מקושרין זה לזה מ"ט יום שנתנה בו תורה לישראל, פירוש נתנה להם, שיהא ההלכה כפי מה שיאמרו ויתנהגו דרכי ההשגחה האלקית בהאומה עפ"י הוראת ישראל וגדוליה ואל תבוז כי זקנה אמך כו'. ודו"ק היטב. ולזה קרבנו שתי הלחם משאר וחמץ דלמזבח אסור ואינו קרב כלל, רק נאכל לכהנים, להורות, דעיקר החג הוא לכם והוי לבעלים, וכהנים במקום בעלים קיימי. ודו"ק.

ובקוצרכם את קציר ארצכם לא תכלה כו' לא תלקט לעני וכו'. רש"י פירש דנקיט ליה לעבור בשני לאוין. ולפ"ז צ"ע על הרמב"ם ז"ל מדוע לא חשיב דלוקה שמונים בחיבורו אם אכל הפאה. יעו"ש. גם צ"ע דקיי"ל דהמפקיר שדהו או כרמו וקדם וקצרה או לקטו, דחייב בפאה ובלקט וטעמא משום דכתיב תעזוב יתירא, הא מבעי ליה לנתק הך לאו יתירא, דאל"ה הוה לקי ארבעים משום הך לאו דלא מנתקא עשה חדא לתרי לאוי כדאמר

הגמ' בתמורה. אולם זה לק"מ עפ"י מש"כ התוס' בחולין פ"א ע"א סד"ה הנח למחוסר זמן. ודו"ק.

אולם דע דבגיטין דף י"ב קאמר טעמא דרבנן לא תלקט לעני לצורך עני, ור"א קרא מוקים לה להזהיר עני על שלו, ופי' דאף רבנן מודו דעני שבישראל מוציאין אותו מידו, דהלכה פסוקה היא בחולין קל"א ע"ב, רק רבנן דרשי תרי קראי, דכתיב לא תלקט לעני בפ' קדושים וכתיב לא תלקט לעני בפ' אמור, חדא לשלא יסייע העני, וחדא להזהיר עני על שלו. ודו"ק.

ובקוצרכם כו' אני ד' אלדיכם. כדאמר סנטרך אנא, שאני ד' נותן גשם, יורה ומלקוש בעתו, אני מוציא לך רוח שתזרה, לכן צריך את ליתן שכרי עומר אחד. פסיקתא. לכן אמר דבזה אין די שכרי, רק בגמר קצירה לא תכלה פאת שדך כו' לעני ולגר תעזוב אותם, והרי זה כאילו יהיב את לי, כי אני ד' אלדיכם, וחונן דל כאילו מלוה ד' כמו שאמרו כביכול כו'. ודו"ק.

או יתכן כי תדעון כי מתן תורה בעצרת לא היה רק על החוקים, כי אם על הנמוסים המושכלים, כמו חנינה לעני ולגר, כי בלא אמונה בד' עלול שכל האדם להיות כפריץ חיות לא יחמול ולא ישא פני אביו. לכן יודוך מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך כבוד אב, שגם ע"ז צריך האמונה בד' והמצוה מפיו, כי בלא אמונה דור אביו יקלל כו', לכן אמר, כי בחג העצרת תחוגו על מתן תורה, לא על החוקים לבד, כ"א גם על המושגים בשכל, לכן ובקוצרכם, את קציר ארצכם כו', גם כן מצד שאני ד' אלדיכם.

במדרש. כי את כל הגוים אעשה כלה כל הגוים שמכלין שדותיהן אעשה כלה ואת שאינך מכלה שדותיך לא אעשה כלה הה"ד לא תכלה פאת שדך ובחודש השביעי. הפירוש דכתיב והוא ישפוט תבל בצדק ידין לאומים במשרים, משום דאמרו בירושלמי פ"ק דרה"ש, דאין הקב"ה דן את האדם, אלא באשר הוא שם, והנה בימות הגשמים הישראלי יושב ועוסק בד"ת ובמצות, והגוי עוסק בתאות העוה"ז ובדברים האסורים, ובימות החמה יצא האדם לפעלו שניהם מוטרדים בעבודת האדמה בקציר ובבציר, ובאסיף, ונמצא שניהן באין לבעל הגמול ברה"ש, זה בלא מצות וזה בלא עבירות. והלא היה ראוי לקבוע יום הדין בפסח, אז היה הישראלי מלא מצות והנכרי מלא עבירות. וזה פלא לכאורה. והענין דמצאנו אצל בנימין הצדיק, ששקלו זכיותיו, מצאו זכות, שהחיה לאשה ובניה ושמעתי כי היה מלא מצות ומע"ט, שלכן נקרא צדיק, רק לחיות מה שאינו מגיע לו ולהוסיף על ימיו, צריך להיות מדה כנגד מדה במה שהחיה לאשה וז' בניה כן יוסיפו לו חיים, והנה בשלשה פרקים נדונין על התבואה והפרות, שזהו פרנסה של

אדם ועשרו, אמנם על חיים נדונין ברה"ש, והנה צריך להיות מדה במדה, לכן הישראלי, שזרע וחרש, ועדר, וניכש, וקצר, ונושא משך הזרע, בא לקצור לא תכלה פאת שדך, שכח לא תשוב לקחתו, נפל מאחורי הקוצר לא תלקט, ואין זה מתנה כתרומ"ע הניתנין בטובת הנאה, שיודע למי נותן, רק עזיבה כתיבא בהו, ומי שבא ליטול נוטל, בין שהוא ראוי והגון בעיניו או לא, וא"כ הוא לאחר כל יגיעתו ועמלו נתן חיים למי שלא רצה ולא ידע אם הוא ראוי או לא, ולו ישקולו אם הוא ראוי להיות בחיים. הלא אין זה מדה במדה, לכן בין ראוי בין לא, יוסיפו לו חיים, לא כן הנכרי, אשר הוא מלא וגדוש באסמיו ויקביו יפרוצו, אם יבוא עני וישאל מעט, הלא יכלימהו וישיבהו ריקם, איך יקצובו לו חיים, וזה שאמר והוא ישפוט תבל בצדק בזכות הצדק, לכן ידין לאומים במשרים, ולישראל יוסיף חיים. לכן אמר לא תכלה כו' לעני ולגר תעזוב אותם, בין ראוי או לא. ולכן בחודש השביעי זכרון תרועה, ר"ל שלכן נקבע רה"ש ויום הדין בחודש השביעי כמו שביארתי. ודו"ק.

זכרון תרועה יהיה לכם. הנה ברה"ש אמרו כל שנה שאין תוקעין בתחילתה מריעין לה בסופה כו'. פירש בה"ג לאו דמקלע בשבתא, אלא דאיתייליד אונסא. הכונה, כי אין התקיעה מ"ע כמו כל המצות, אשר בהעדרה יענש על בלי קיומו אותה וכי אניס רחמנא פטריה, רק היא כמו רפאות תעלה ולזכרון אתי וכמו מכפר ביוהכ"פ, וכמו שאמרו כיון דלזכרון אתי כמאן דאתי בפנים כו' ונמצא החולה אם באונס לא יקח מזור ורפואה האם יתרפא, כן כשנעדר הזכרון שופר, שמכנסת זכרונות ישראל לאביהן שבשמים, תו החולי בלא מזור ורפואה וקטרוג השטן במקומו. [ועיין חו"מ סימן כ"א בש"ך בזה באונסא כמאן דעביד, דאם נתחייב ע"מ שיעשה פלוני ולא עשה באונס ג"כ אינו חייב]. אולם בשבת דאחד המיוחד ממצות שופר, הוא לתקוע בשופר של איל, להזכיר זכות העקדה שופר של איל, כמו שאמרו פ"ק דר"ה, והתקיעה מכניס זכות ישראל מה שנחלו מיצחק, למסור עצמם לחרפה ולמכה, ולביזה עבור שם השי"ת כי נקרא עליהם, זהו זכות עקדה, שבניו עוקדים כל תאותיהם והרגשותיהם ושאלות החיים על מוקד אהבת השם ותורתו. והנה ידוע, כי בנ"י והשי"ת המה כשני אוהבים נאמנים, אשר כל אחד חושש על כבוד רעהו, וזהו תפילין דמארי עלמא מה כתיב בהו מי כעמך ישראל כו', והשי"ת אמר נקום נקמת בנ"י מאת המדינים, ומשה אמר לתת נקמת ד' וכיו"ב הרבה. לכן אחרי אשר ידוע לנו גודל התועליות ממצות שופר, אשר אם יבוטל, אף באונס, הסכנה גדולה, ובכ"ז אמרו ישראל פן יבולע חלילה למצות שבת, אשר מעיד על קדושת שמו יתברך, כי חידש עולמו מן האין הגמור, יהי מה, יעבור עלינו מה ויתקדש שמו

יתברך, יקטרג השטן ולא יכנס זכרונינו לאבינו שבשמים לטובה, אך לא יבולע לשבת המעיד על קדושת שמו יתברך, פן יעבירנו ד' אמות ברה"ר ויתחלל שבת חלילה, כי לישראל מעט היחס מהשבת, כמו שביארתי במק"א מתנה טובה יש לי בבית גנזי, כי השבת מתיחס אל יחס העולם בכללה להשי"ת, לא על יציאת מצרים כהמועדים בעצם, רק בעילה רחוקה, אכמ"ל, ויתגדל ויתקדש שמי' רבא, ועוקדים כולם עבור קידוש שמו יתברך. וכיון שכן הרי זה גופי' מה שאין אנו תוקעים בראש השנה שחל בשבת, זה גופי' עקדה רוחנית מופלגת ומועיל לרצות אותנו, כמו שמרצה זכרון שופר. ודו"ק.

זכרון תרועה. הנה למאן דיליף מחצוצרות הוי זכרון לפני ד', ולמאן דיליף מיובל הפירוש, כמו שפירש רמב"ם זכרון לבני ישראל, שבני ישראל יזכרו מה שתוקעין ויעורו משנתם לתשובה. ולפי זה יתכן לאמר, דר' אבוה דאמר אמר הקב"ה תקעו לפני בשופר של איל ואני אזכור לכם עקדת יצחק בן אברהם אינה מדה שלשית, כמו שהביא רא"ש מהרמב"ן, רק דהמשנה מיירי במקום שיש גם חצוצרות, וזה בהר הבית ובמקדש, ששם אותו מקום שנעקד יצחק ונאמר צפונה לפני ד', שיהא צפון ואפרו צבור ע"ג המזבח, כמו דאמר במ"ר, לכן שם אילו של יצחק הוא בגדר ראי', לא בגדר זכרון, ושם עיקר הזכרון לתשובה, וכמה דפשיט אינש טפי מעליא, לכן כל השופרות כשרים בשוה, אבל ר' אבוה אמר במקום שאין חצוצרות, בגבולין שם המצוה, שיהא זכרון לפני ד', וצריך לתקוע בשל איל, כדי שיזכור לנו עקדת יצחק ודו"ק.

תקעו בחודש שופר בכסא ליום כו'. יעוין ערכין ר"ח דאיקרי מועד לימא כו' לילה המקודש לחג כו' ר"ה ויוהכ"פ דאיקרי מועד ואיתקדוש במלאכה כו' אמרו מלאכי כו' ספרי חיים וס"מ כו'. וזה פירוש הקרא בכסא ליום חגנו. שיהא מכוסה שלא יאמרו הלל ולא ישוררו בחליל ליום חגנו, מפני כי חק לישראל הוא, חק הוא מזונות (ביצה ט"ז), כמו לחם חוקי, שנגזר מזונות לישראל, במה יתפרנסו, משפט לאלקי יעקב, שמי ימות. וזה ספרי חיים במה יחיו וספרי מתים במה ימות. ולכן יהא נכסה החליל והשיר מה שהוא יום חגנו. ודו"ק.

רמז למאה קולות שתוקעין ברה"ש, עפ"י מה דאיתא במדרש תנחומא פ' תזריע סימן ד' א"ל מאה פעיות האשה פועה כו' כשהיא יושבת על המשבר צ"ט למיתה ואחת לחיים, והיום הרת עולם ותבל ומלואה כיושבת על המשבר אם לחסד או לשבט, תוקעין מאה קולות. ודו"ק.

ראש השנה דף ל'. פעמים באו עדים אחר המנחה כו' ונתקלקלו הלוים בשיר, תיקן ריב"ז שיהיו נוהגין היום קודש כו'. ועוד מצאנו קדושה אחת וכיומא אריכתא. וכ"ז צריך

טעם ומובן. ונראה פשוט, שידוע כי הדין בשרשו דיליה הוא תכלית רחמים הגמורים, ועוד ידוע, כי דברי סופרים הוא תורה שבע"פ, הוא עומק הדין, וכל העובר על ד"ח חייב מיתה והזהר בגחלתן שלא תכוה, ועוד כיו"ב, ושיר בעי לנסכים של צבור, וזה שמחה אין שמחה אלא ביין, עיין ערכין י"א מנין שאין אומרן שירה אלא על היין כו' אלקים במה משמח הוי אומר זו שירה, והנה בתקנת חכמים שמח הקב"ה יותר, כי הוא מושכל מובן, ומצאנו בשבת י"ז בשעה שתיקן שלמה עירובין ונט"י יצאתה ב"ק ואמרה חכם בני ישמח לבי גם אני, והנה סוף מעשה במחשבה תחילה, וזה תקנת חכמים אל תבוז כי זקנה אמך זה גדרים וסיגים, וזה סוף מעשה בסוד מ"ל דאצילות ונעוצה בכתר עליון, וזה אם באו עדים קודם המנחה בתפילת מנחה של יעקב סוד תפארת הוא בריח התיכון, התמזגות הדין ברחמים, אבל אם אחרו העדים ונתקלקלו בשיר, התקין ריב"ז שני ימים, נמצא שהמשיכו הדין על יום ב' בשביל תק"ח המשמח אלקים כשיר של נסכים ושוב הוה סוף מעשה במחשבה תחלה נעוצה בגובה דמוחין עילאין ושם נעשה המתקת הדין בשרשו דיליה. וזה שקורין ביום ראשון תולדות יצחק, שהוא התהוות תוקפא דדינא ושרשו דיליה, וביום ב' עקדת יצחק והוא לאכפי' דינין (כדאיתא בזוה"ק בעובדא דשופר) ולהמתיק בחסד עלאה, וזה המתקת דינין בשרשא עילאה סוד שחיטת עולה בצפון. דו"ק.

ראוי להתבונן בפרשת מועדים כתיב וידבר ד' אל משה לאמר דבר אל ב"י, לבד ביוהכ"פ כתיב וידבר ד' אל משה ולא כתיב דבר אל בני ישראל. ויתכן דבאמת מצות תענית דיוה"כ ואיסור עשיית מלאכה הלא כתיב בפרשה אחרי מות, רק נתחדש פה כרת, וזהו מסור לשמים, וכבר אמרו פרק אלו הן הלוקין, דכרת לא בעי אזהרה, דלא שייך התראה, יעו"ש, ואי משום דכתיב והקרבתם אשה לד', כבר פירש בתו"כ, דלכן כתיב אשה לד', להורות דהמוספין אינן מעכבין זא"ז, וכי מקריב איל לחודה, או פר לחודיה ג"כ הוי קרבן, וא"כ הא באחרי כתיב ומאת עדת בנ"י יקח כו' ואיל אחד לעולה וסבר רבי ביומא דף ע' איל האמור כאן הוא איל האמור במוספין ואי משום דכתיב והתעניתם בתשעה לחודש, אשר מזה למדו לתוספות ענוי ביוהכ"פ, דהוי דבר תורה כדעת רבינו משה, כבר אמרו במס' ביצה דהני דאכלי ושתו בערב יוה"כ עד חשכה ולא מחינא בהו, משום דמוטב יהיו שוגגין ואל יהיו מזידין, והכונה, דהאיסור דתוספות אינו רק בעשה, וכי מחינין בידיהו אפשר דיוכרחו ויסתכנו לאכול ביוה"כ אחרי דלא אכלו קודם, דביוהכ"פ חייב כרת, לכן לא מחינא בהו, ומוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין, ולכן לא כתב דבר אל בנ"י להורות, שמוטב שלא לאמר להן, כדי שיהיו שוגגין בזה. ודו"ק.

אך בעשור לחודש וכו' אך בחמשה עשר יום כו'. לפלא מדוע כתוב אך בהני תרי ועיין תו"כ מה שדרשו ע"ז. ויתכן לענ"ד, דזכרון תרועה ברה"ש, כמו שפירש רמב"ם עורו ישינים משנתכם והקיצו נרדמים מתרדמתכם כו', וכאשר ישוב בעשרה ימים ויטהר מכל חטאיו, אז יוהכ"פ מכפר, וכאשר יוהכ"פ מכפר עליו אז שומח בחג הסוכות בארבעה מינים, כמו שדרשו ושמחתם כו' בלולב, לכן קאמר, דאין לדון אחרי דרכיו הגבוהים, כי אף אם לא שב בעשרה ימים שקודם יוהכ"פ, יוהכ"פ אסור במלאכה ותענית, וכן אף אם לא כפר יוהכ"פ ולא הלבין חוט השני ג"כ חייבין בסוכות בלולבין ולשמוח, וכאמור אך בעשור לחודש כו' בלי הבטה כלל על רה"ש ואך בחמשה עשר כו' ולקחתם לכם ושמחתם בלא הבטה אל יוהכ"פ אם כפר עליהן. ודו"ק.

ועניתם את נפשותיכם והקרבתם אשה. הפסיק בהקרבה בין הענוי למלאכה. ונראה, דהענוי לא הותרה מכללה במקדש, וגם שעיר המוסף אינו נאכל ביום הכפורים רק לערב, ולכן אמר ועניתם, מאמר כולל אף לגבוה ואיסור מלאכה הותר בשל גבוה. ודו"ק.

או דמרמז לצלותא דרב ששת בספ"ק דבכורות, שיהא מיעוט חלבו ודמו כאילו הקריב ע"ג המזבח, לכן כתב אותם בהדדי ללמדך ששקולין, והתענית כמו קרבן. ודו"ק היטב.

כי כל הנפש אשר לא תעונה כו' וכל הנפש אשר תעשה כו'. יתכן לפי שאמר מערב עד בקר תשבתו שבתכם, סד"א אם הגדיל קטן או נתגייר בעצם יום הכפורים, תו אינו חייב אם אכל או עשה מלאכה ביום הכפורים, לכן כי כל אשר לא תעונה, אשר תעשה מלאכה בעצם היום ונכרתה. וכן דריש בסוכה דף כ"ז ע"ב על קרא דכל ישראל ישבו בסוכות. יעוי"ש.

כל מלאכה לא תעשו חקת עולם לדורותיכם. הנה כפל הצווי במלאכה ובתענית וכתב חקת עולם לדורותיכם בתר מלאכה ולא אחר הצווי להתענות. ונראה דמרמז ביום הכפורים שנתחנך המקדש שעשה שלמה, שאז לא התענו יוהכ"פ, כמבואר פ"ק דמועד קטן, ולא היה נוהג רק איסור מלאכה לבד ואין חק עולם רק למלאכה. ולדורותיכם אינו בתענית. ודו"ק.

מלבד שבתות ד' ומלבד מתנותיכם ומלבד כל נדריכם כו' נדבותיכם אשר תתנו לד'. הזרות מבואר, שהיה למכתב ומלבד מתנותיכם אשר תתנו לד' וסמך זה אצל נדבותיכם. ויתכן, כי כוון להך דאמר ר' מאיר בנדרים פ"ק דף ט' טוב מזה שאינו נודר כל עיקר מ"ש נודר דלא כו' נדבה נמי לא דילמא אתי בה לידי תקלה כהלל הזקן דתניא כו' מביאה חולין לעזרה ומקדישה, וזה שלימד אותנו, איך לנדור ואיך לנדוב אשר תתנו לד', שיהא תיכף ברשות השם להקרבה ודו"ק.

באספכם את תבואת הארץ כו'. בתו"כ. יכול באסיפת כל הפרות ת"ל כו' מגרנך ולא כל גרנך כו' יכול אפילו מקצתם כו' כיצד ברוב אסיפת כל הפרות. לפ"ז תמיה טובא מה דקאמר ברה"ש דף ז' איזהו חודש שיש בו אסיפה כו' בעינא רוב אסיף כו' מידי רוב אסיף כתיב, והא כתיבא כדדריש בתו"כ. אולם אחר העיון התבוננתי, דסתם ספרא ר' יהודא ואיהו סובר, דאין מסככין אלא מארבעה מינים, וע"כ דלית ליה הך דדריש ר' יוחנן הך קרא דבאספך מגרנך ומיקבך על פסולת גורן ויקב וכמוש"כ תוס' סוכה ל"ה ב', אבל לדידן איצטריך קרא להך דדריש ר' יוחנן, דבפסולת גורן ויקב מסככין, וא"כ לא כתיבא רוב אסיף, ומגרנך דריש ולא גורן עצמו. ודו"ק.

ולקחתם לכם פרי עץ הדר. יתכן עוד, דמרמז, דמכל האוסף והעמל, שיגעו וזרעו, וחרשו, וקצרו כו', העיקר מזה הוא הניתן לשומרי הדת והעניים, המה הכהנים והלוים, והעניים, כי מעשר ראשון ומעשר עני או מעשר שני, והבכורים, והפאה, והתרומה שהן כל אחד אחד מששים ובכללם המה אחד מעשרים, שהוא הנוסף מחלק רביעי על חלק חמישי, שעודפו הוא חלק אחד מעשרים. והגם, כי שני המעשרות אינם שוים, שמעשר שני מהמותר, זה משלים הלקט. לזה מורה, שמפרי הארץ, הרביעי, שנתחלק לעניים וללוים ולכהנים, הוא מרכז המטרה בכל עמל אדם לפיהו, והרביעי הוא קודש הלולים. ולכן מכל הארבעה מינים הפרי אינו רק האתרוג, שהוא רק חלק רביעי, ולזה תשמחו, שזכיתם לחלק לעניים ולקיים מצוה זו.

וחגותם אותו חג לד' שבעת ימים בשנה. לפי דברי ר"י ספרא שמונה הוו, אלא מכאן לחגיגה שאינה דוחה השבת. לכן כאן כתוב שבעת ימים בשנה, שהשבעה ימים אינם רצופים, כמו כל הנך, רק שבת מפסיק ביניהם ורק שבעת ימים בשנה הוו, וזה מדויק יותר, לפי מה שכתוב בתשא תקופת השנה, והרמב"ם פסק, דעל תקופת תשרי לבד אין מעברין, ויתכן, דהתקופה בתוך החג ורק בשנה אחד הוו, אבל ניסן מעברין על תקופת ניסן, ולכן כתוב למועד חודש האביב. ודו"ק.

בסוכות תשבו כו'. התורה האלקית יש בה מצות, שהם מדריכים האדם נגד הטבע, ויש מצות שהם כפי הטבע, רק שהם מטהרים את הטבע ומזככים אותה. וזה מצות סוכה, אחרי שהאדם הוא עמל בשדה כל הקיץ יחרוש, יזרע ויעדור, ויקצור, ויעמר ועמל בשדה ויאסוף את גרנו ואסמיו מלאו בר, ולבו שמח בפרי עמלו, מה מתוקה לו מנוחתו להסתופף בצל ביתו, אז באה התורה ואמרה צא מדירת קבע ושב בדירת ארעי, זה נגד הטבע לקדש כחות האדם והרגשותיו מגבול החמרי. ולכן אמרו חג הסוכות תעשה לד', שיהא שם שמים חל על הסוכה כעל החגיגה והוא ענין קדושה ועצי סוכה אסורין מן

התורה. אמנם יש מצות שהן כפי חוקי הטבע, רק שהוא עפ"י חוקי החכמה העליונה בפרטים מצוינים לפי טעמי החכמה האלוקית וע"ז אמרו המעלה מעלה שעשיתי להם שהבדלום מהשרצים. והנה מחק הטבעי לשמוח בעת האסיף בזרעונים ובעטרות של שבלים, כנהוג בין העמים, ע"ז באה התורה והגבילה ד' מינים ידועים בקבלה ואמרה ושמחתם לפני ד' ז' ימים. לכן גבי אתרוג לא נזכר רק הוקצה למצותו, אבל שיהא חל ש"ש לא הוזכר בגמ' [רק ברש"י ל"ז יעו"ש]. ומפני זה מצות שהן נגד הטבע צריכין הכנה רבה וחיזוק, לכן כתיב תעשה בסוכה [ולב"ש בעי שיהא לשם חג] ותעשה ולא מן העשוי, לא כן בד' מינים שהן כפי הטבע אינו צריך הכנה רבה ואף שאינו אגוד כשר, וליכא עשייה גביה, ולא שייך תעשה ולא מן העשוי, וליקט ענבים ביו"ט כשר ודו"ק.

למען ידעו כו' כי בסוכות הושבתי כו' מארץ מצרים אני ד' אלדיכם. בכל פרשה המועדות לא נזכר יציאת מצרים לבד כאן. נראה, דהשי"ת הוציאן מבית עבדים להיות להם לאלדים ואינם עבדים לזולתו, לכן עבדי הם ולא עבדים לעבדים, וראשית בצאתם ממצרים אמר להם, כי יצא בשש, כי אין קנין בישראל רק לד' לבדו, ולכן בסוף פ' שלוח עבדים כי לי בנ"י עבדים עבדי כו' אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים אני ד' כו', לכן גם מגלות יוציא לבלי היות עבדי אחשורוש, כמו שהבטיח וזכרתי להם כו' אשר כו', וזה בא מסבת קדושת המצות אשר מקדישים את ישראל וכל מי שמזוזה בפתחו וציצית בבגדו ותפילין בו מוחזק שלא יחטא, שנאמר חונה מלאך ד' סביב מצות המסבבים האדם כו' אולם כל החומר בכ"מ נתקדש בבואו לראות בעזרה וזה יראה האדון, שאין לו אלא אדון אחד, כי מי יוכל להשתעבד במי שקנוי להאדון יתברך, אמנם זה רק בלא חומריותו, אכן מצוה שיכנס האדם בכל חומרו, היינו באכילה ושתיה, ושינה וכו' היא הסוכה, לכן נתקדש כל החומר הישראלי, שלא יוכל להשתעבד ולהמכר לבן אדם, רק יהיו עבדי ד' כמו שהוציאם ממצרים להיות לו לעבדים והוא יהיה להם לאלדים, ודו"ק. ולכן זכו לענני כבוד שהיו מוקפים כל חומריותם בענן ד' יומם ואש לילה.

ירושלמי שבת פ"א הל' ג'. ר"ח רובא מקפיד לרב אין את יכול מיכול כ"ש חולין בטהרה אכול וא"ל תהא אכיל שבעת יומין מן שתא. עיין ראש סוף רה"ש בשם אבי העזרי קבלתי כו'. ואם קבלה נקבל. ונראה לפרש, דכונתו על שבעת ימים טובים, היינו פסח ב' ימים וסוכות ב' ימים, ועצרת יום אחד, ורה"ש לבד מקום הועד היו עושין שני ימים מספיקא, והוי שבעת יומין, שלעולם יטהר עצמו ברגל, לכן צוהו להזהר באכילת חולין בטהרה בימים אלו. ודו"ק.

מחוץ לפרכת העדות. בתצוה כתוב לפרכת אשר על העדות. נאות דסמוך פ' זו לרגלים, וברגלים אמרו ביומא דף נ"ב, שהיו מגלים להם את הפרכת ומראין להן הכרובים ראו חיבתכם כו', ולכן לא הי' הפרכת על העדות. ונאות בזה דכתיב כאן אהרן ושם בתצוה כתוב יערוך אהרן ובניו, דבירושלמי חגיגה פ"ב אמר דכהן גדול מתלבש בבגדי כהונה ומקריב קרבנות צבור רק בשבתות ויו"ט, ולכן סמוך לשבת ויו"ט כתוב אהרן לבדו, שהכהן גדול הי' מקריב ועורך המנורה בהיכל ודו"ק.

ולקחת סולת כו' ושמת כו' ונתת כו' והיתה לאהרן ולבניו ובמנורה כתוב יערוך אותו אהרן. מה שבמנורה כתוב אהרן, וכן בקטרת אהרן, אף שכהנים הדיוטים כשרים, הוא דבשמיני למלואים שימש משה, כמו שפירש רש"י סוף פקודי על קרא דויעל את העולה כו', שכל עבודת צבור עשה משה. ולכן בעשיית מנורה בפ' תרומה לא הזכיר הדלקתו, ובעשיית שולחן כתב ונתת לחם פנים לפני תמיד, שזה עשה משה בפעם הראשון. וכן פירש רש"י סוף פקודי על ויעל את הנרות, כמוש"כ בהטיבו אה"נ יקטירנה, שהכונה שזה הקטרה והטבת הנרות עשה אהרן אף בפעם ראשון. וכן כתוב בסוף תצוה וזה אשר תעשה על המזבח שני כבשים בני שנה כו' שזה הקריב משה בשמיני למלואים, והקטיר עליו אהרן ובהעלות אהרן אה"נ, שזה עשה אהרן אף בפעם ראשון, ולכן כתוב כאן ושמת ונתת עה"מ לבנה זכה, שזה היה צריך משה לעשות תיכף בשבוע שהוקם המשכן, משא"כ בקטרת ונרות כתוב אהרן לרמז, שמשה לא יעשה רק אהרן ובניו. ובלחם הפנים אמר והיתה לאהרן כו', הוא שיאכלו אותם, אף שמשה עשה אותה. וזה פשוט.

ובתו"כ פרק י"ח פס' ב' ומנין שאף שתי הלחם כך ת"ל יהיו. פירוש, דהלחם נקרא בלשון זכר וכמו דכתיב יערכנו כו' ואכלוהו, ועיין רש"י, וכל חלה או סלת בלשון נקבה כמו דכתיב ואפית אותה, החלה האחת, א"כ היה צ"ל שני עשרונים תהיה החלה האחת בלשון נקבה ולא לשון יהיה, שהוא לשון זכר, ועל כן דריש, דקאי על שתי הלחם, שכל הלחם הוא שני עשרונים ג"כ יהיה נאפה ונערך החלה האחת פי' אחת אחת. ודו"ק.

ושמת אותם שתים מערכות. בתו"כ ומנין שירדו לתנור שתים שתים ת"ל ושמת אותם. הביאור דלפי פשטיה דקרא, דשתים על המערכות קאי, הו"ל למימר שתי מערכות כדרך כל מנין שבא בסמיכות, ושתים הוא מאמר שלם בלתי נסמך, וכאילו אמר ושמת אותם מערכות שתים, ומזה דשתים הוא מאמר נפרד בפני עצמו, ושמת אותם בתנור שתים, שיהיו נאפות שתי חלות בבת אחת ועל החלות קאי ע"ד דרוש, ושנתה התורה לרמז על הדרוש כידוע. ודו"ק.

ביום השבת ביום השבת יערכנו הכהן, ביומא דף ל"ד דריש לאחר למוספין, דלא כתיב רק חד זמנא ביום השבת. ובזה פליגי תנאי. ויתכן, דקמ"ל קרא, דאף אם לא נאפה על יום השבת הזה שנסדר, רק שנותר לאחר השבת לשבת הבאה ג"כ יערכנו. וזה שאמר ביום השבת ביום השבת הבא אחר השבת הראשון, שאז היה ג"כ יערכנו. וזה מפורש במשנה סידר את הלחם ואת הבזיכין והקטיר את הבזיכין בשבת כיצד יעשה יניחו לשבת הבאה, ובגמ' דסידור חדש בעי, דסדרו שלא כמצותו הוי כנסדר הקוף. יעו"ש. ומזה ידענו דאינו נפסל בלינה ושוב אין אפייתו דוחה שבת, דהא יכול להתקיים מערב שבת, שיכול לאפות אותו קודם השבת. ולזה כוון באגדת שמואל ביום השבת יערכנו הכהן, עריכתו דוחה את השבת ואין אפייתו דוחה את השבת. ודו"ק.

הנה ביוהכ"פ שחל בשבת אמרו פרק שתי הלחם דמתחלקות בערב, ובערב פסח שחל בשבת אמרו רש"י ותוס' ריש פרק תמיד נשחט, דבשבע איכא חילוק החלות, ואע"ג דהאוכל מצה בערב פסח כאילו בועל ארוסתו בבית חמיו, צ"ל משום דבקדשים דאינם משתמרין לשם מצה אלא לשם בזיכין וכן אינן נאכלין בכל מושב אינו יוצא בהן י"ח מצה, לכן הוי כמצה עשירה, דמותר לאכול בערב פסח. ולמהרש"א, שפירש דוקא היכא דאיכא שנוי בגוף המצות, יעוין ריש ערבי פסחים, צ"ל דחביבה מצוה בשעתה וכמו שאמרו על הקטרת אימורים בשבת. ודו"ק.

ויצא כו' בתוך בנ"י מלמד שנתגייר. פרשו בתוס' שנץ, שאביו האיש מצרי נתגייר, דבתוך בנ"י קאי גם על האיש מצרי שהיה גר בתוך בנ"י. וספרה לנו הטעם מדוע הרחיקה מצרי מלבא בקהל עד דור שלישי, מפני שלא פסק זוהמא שלהם עד דור ג' (וכמו דאמרו כיו"ב פרק חבית עד ג' דורות לא פסקה זוהמא כו' יעו"ש), והראיה דמצרי שני היה המקלל. ודו"ק.

וינצו במחנה. סתם במצות שבמיתה הכתוב מדבר, כמבואר סנהדרין ע"ד. א"כ לפי ספק המהרש"ל, דשונא גדול שהוא כאחד מן הרודפים ומבקש להתנקם מעמו, שהוא פסול להעיד, א"כ היה האיש במעמד העדים והיה שונא הפסול מצטרף לפוסלן, דהוי נמצא אחד מהעדים פסול, ומשום זה חבשוהו לפרוש להם עפ"י ד', שזה מסור לתמים דעים לדעת אם הוא לו שונא גדול או לא, שזה אין ביד האדם לדעת אותו. ועיין פרק הנשרפין (סנהדרין ע"ח ע"ב) ודו"ק.

לפרוש להם עפ"י ד'. יתכן, דאף כי לא נתפרש בו מיתה, מכל מקום אזהרה איכא דאלקים לא תקלל, רק הוי חיוב מלקות, והכא וינצו במצות שבמיתה הכתוב מדבר, ורצה להרוג הישראלי, ולכך הוי רודף וניתן להצילו בנפשו, וא"כ חיוב מיתה פוטרו

ממלקות, כמו בשוחט אותו וא"ב לעו"ג לריש לקיש, ובפרט ברודף, דכתבתי במק"א דהוי כאיתעביד ביה החומר. ודו"ק.

הוצא את המקלל אל מחוץ למחנה. בפרק נגמר הדין אמר רב אשי הוצא כו' חוץ למחנה לויה וא"ל רחמנא כו' אל מחוץ למחנה חוץ למחנה ישראל. לזה מדויק מה דבמקושש לא כתוב הוצא רק רגום אותו כו' מחוץ למחנה, דבספרי אמרו, ששבת שניה שנצטוו היה מה שמקושש חללו, וזה היה קודם מתן תורה, שאז לא היו נבדלין הלוים ולא היה מחנה לויה, לכן אל מחוץ למחנה הוא חוץ למחנה ישראל, אבל עובדא דמקלל היה אחר שהעמידו הדגלים ונטע דגלו במטה דן ואז א"ל הוצא, היינו חוץ למחנה לויה, ועל מחנה ישראל כתוב אל מחוץ למחנה כו'. ובתו"כ אמר, ששניהן היו בפרק אחד. ותנאי פליגי בהא, ולמאן דאמר, דמקושש מעביר ד' אמות הוי, דזה תולדה דהוצאה, ובפרק רע"ק אמר, דעל הוצאה לא איפקוד כדפירשו תוס', א"כ ע"כ היה אחרי מתן תורה בסיני, ועיין בפירוש התו"כ לר"ש משאנץ בשם ר' הלל. ובגמ' פריך א"כ הנך יוציא דגבי פרים הנשרפים מאי דריש בהו, ולא קשיא, דשחיטת פרים נשרפים צ"ל אל המזבח בצפון וסברי, דרק נגד כותל המזבח מקרי צפון (עיין זבחים דף כ"א), ולזה אמר יוציא לצד חוץ המזבח קרוב יותר אל הפתח מצפון המזבח ממקום שחיטתו אל מחוץ למחנה זה חוץ לעזרה כולה. ודו"ק.

ורגמו אותו כל העדה. אותו ולא את כסותו ונקב כו' רגום ירגמו בו לא כתב אותו משום דכייל גם זכר גם נקבה ואין האשה נסקלת ערומה. ודו"ק. ויעוין בגמ' דף מ"ה.

רגום ירגמו בו כל העדה כגר כאזרח בנקבו כו' יומת. הפירוש משום דאמר בתו"כ בתוך בנ"י מלמד שנתגיר, ועיין שעה"מ, שהביא שיטת קדמאי, דעו"ג הבא על בת ישראל הולד כשר וצריך גירות, וסד"א, שרק בגר לא הקפידה תורה על דמו, לכן אמר כגר כאזרח יומת, כי משפט אחד לישראל ולגר ואין נשיאות פנים כלל חו"ש. או יתכן, דבן נח שבירך השם ונתגיר פטור הואיל ואישתני דינו אישתני קטלא, יעוין פרק בן סו"מ דף ע"א ע"ב, וסד"א שהגירות מכפרת וגם כשיתגיר ויברך יפטור, לכן פירשה תורה כגר כאזרח יומת, ודוקא על מה שעשה בהיותו גוי פטור ולא דייניגן ליה, דהואיל ואישתני דינא. ודו"ק.

בנקבו שם יומת, עיין תו"כ וגמרא. ולענ"ד יתכן, דמרמז אל הדין הנאמר גדול שבהן נכנס ואומר כך אמר פלוני יכה יוסי את יוסי כו' והשני אומר אף אני כמוהו כו', ועיין תוספות יו"ט פרק ד' מיתות, וזה שכיון איך יהיה אופני המיתה בנקבו שם [פירוש, שאחד מן העדים יקוב עוד את השם], יומת, באופן זה ימיתו אותו ב"ד. ודו"ק.

ואיש כי יכה כל נפש אדם מות יומת. בריש פרק החובל דריש מות יומת בממון. וכן גבי שבת דריש קרא דמכלליה מות יומת בממון ובשוגג לענין חיוב חטאת. יעו"ש. והנראה דבערכין דף כ"ד אמר, דבערכין מסדרין, דאמר קרא ואם מך הוא מערכך, החייהו מערכך, ולגבות חבלות אין מסדרין, ואפילו אם אין לו מה להחיות את נפשו, ומות יומת אם לא שיתפרנס מתורת צדקה. וכן גבי קרבנות. והא דאין מסדרין בחבלות נ"ל דהוי כמו דאמר אין נותנין זמן לחבלות. ועיין סימן צ"ז בסעיף כ"ט לענין חוב שאינו ממלוה ודו"ק.

מכה נפש בהמה ישלמנה. מילת נפש אין מובן, דאטו אם הכחישה באבנים אינו חייב לשלם. והגמ' רמי לה בריש הנחנקין. והנראה, דמזה דריש בפ"ק דב"ק ישלימנה לפחת נבלה, פירוש, שאם פיחתה הנבלה הוא לניזק, ודוקא במתה, דהיה לו למוכרה תיכף ולא להשהותה, הא בהוזקה, שלא היה לו למוכרה, אם כחשה חייב המזיק בתשלומין, משום דא"ל קרנא דתורך קבירא ביה, כמוש"כ תוס' שם, לכן דוקא מכה נפש בהמה ישלמנה ומזה דריש ר' אמי ישלמנה ישלימנה. ועיין שם היטב ודו"ק.

ומכה נפש בהמה ישלמנה נפש תחת נפש. נראה הא דלא כתביה קרא במשפטים, משום דכאן מיירי אפילו בשל עו"ג. ולכן א"ש דלא כתוב מכה אדם מות יומת, רק יומת לחודיה, דמצאנו במיתה בידי שמים וכמו והזר הקרב יומת, דממית עו"ג דינו מסור לשמים ויומת בידי שמים, וכמו שאמר במכילתא משפטים איסי בן עקביא. יעו"ש. וא"ש, דכתיב בנפש בהמה ישלמנה נפש תחת נפש, ואטו על הזיקה או הכחישה באבנים לה מחייב כדרמי בתלמודין ריש פרק הנחנקין, ולפ"ז א"ש, דבסוף פרק קמא דעו"ג בירושלמי (הל' ו') אמרו דלא ימכור לו משום, דמפקיע מגיזה וממתנות ובכורה, לכן כתוב ישלמנה נפש תחת נפש, שמותר למסור לו בהמה בתשלומין, אע"ג דנפקעת מכל הקדושות. ומזיק אינו בגדר הפקעת הלואתו, דשריא בעו"ג, רק בגדר גזל, דאסור בעו"ג. ולכך לא נכתב בסדר אלה המשפטים, דשם אשר תשים לפניהם ולא לפני עו"ג (יעוין סוף גיטין).

ובזה א"ש השמועה דריש ב"ק, דאמר וכולהו כי שדית בור ביניהו אתיא כו' ולא נצרכה אלא להלכותיהן אדם לחייבו בד' דברים, ויפלא הלא על אדם דאזיק שור למה כתב קרא, דזה אתיא מכולהו, ועל כרחין דקרא כתב לחייב אדם דאזיק בהמה דעו"ג, דבנזקי ממונו שהזיק את של עו"ג פטור, דרעהו כתיב וע"ז צריך קרא דעו"ג, שגופיה אם הזיק את ממונו דעו"ג חייב, לכן לא קאמר רק על קרא דהמשפטים, ודו"ק.

כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו. כוליה קרא מיותר דכבר כתיב כאשר עשה כן יעשה לו. [ב"ק ריש פרק החובל]. והנראה, דשופך דם האדם באדם דמו ישפך תרגם אונקלוס בסהדי על מימר דייניא כו' הרי באדם הכונה בפני עדים וגם על שלמטה, דבדיינין דמו

ישפך, כן כאן פירושו כאשר יתן מום באדם בפני עדים, פירוש, בשני עדים, כן ינתן בו, פירוש, בשני דיינים, ואין ב"ד שקול הרי שלשה, ואם שנים אומרים חייב ואחד אומר זכאי, הרי גמר דין בשנים. יעוין. ואולי לזה כיון התורת כהנים, שאמר או משפט אחד יהיה לכם אי מה דיני נפשות בכ"ג אף דיני ממונות בכ"ג ת"ל תחת עין ריבה, פירוש על סיפא דקרא קאי ודריש כאשר יתן מום באדם, כמו שביארנו בס"ד. ודו"ק.

כן יעשה כו' כן ינתן בו וכו'. לפי הקבלה, שהוא תשלומי ממון צריך להבין מדוע לא כתב החיוב על האדם עצמו כמו שכתוב אצל בהמה ישלמנה, שהוא חיוב על גוף האדם לשלם ממה שיש לו, כן חייב לשלם החבלה שחבל בחבירו. ומכאן עד מוכיח כשיטת רבינו משה והיא שיטת רבו הר"י בן מיגש, דפגם, הוא נזק, אין משלם אם הודה בלא עדים, רק אם יש עדים שיצא חבול מביתו, יעוין פ"ה מהלכות חובל ומזיק, וכיון דלא רמי עליה תשלומין ע"י הודאתו בפני ב"ד בלא עדים לא רמיא עליה תשלומין, רק על ב"ד מוטל לגבות הימנו ע"י העדים, לבד שבת ורפוי, שהוא ממון ומשלם בהודאתו כתבה כן ינתן כו', דרק לב"ד אזהר רחמנא, רק שבתו יתן ורפא ירפא חיוב על גוף האדם בעצמו. וזה דיוק נפלא מורה על אמיתת שיטת רבינו. ודו"ק.

משפט אחד יהיה לכם כגר כאזרח. פירושו, דמשפט אחד יהיה לגר ולאזרח בין דיני ממונות, בין דיני נפשות, אבל השופטים אינו כאחד, דגר דן את חבירו ולא את הישראל, כדאמר בפרק מצות חליצה. אי נמי המכוון, שבפ' זו כתוב דינים שנוהגים בכבוד השי"ת, כמו נוקב, ודינים הנוגעים לרוצח, לזה אמר, שלכם יהיה משפט אחד בגר ובאזרח, אבל הנוגע לכבוד השי"ת משכחת, שבן נח שבירך השי"ת ונתגייר דפטור, דאישתני דינא ואישתני קטלא מקלה לחמורה, כמו שאמרו בפרק בן סו"מ, אבל הנוגע לכם לרציחה או להכאה שוה, כי בן נח שנתגייר (בימים הקדמונים) ג"כ חייב מיתה. ודו"ק.

וירגמו אותו אבן. לא כתב וימות משום דהשי"ת לא הזכיר אצלו מות יומת. והנראה, דלפי מה דאמרו חכמים בסנהדרין דף פ' ע"ב ודף ע"ח ע"ב, דבמקושש יודע היה משה שבן מיתה הוא, אבל במגדף לא הי' יודע שבן מיתה הוא והוי מיתתו בלא התראה רק הוראת שעה א"ש, דמקושש היה מחויב מיתה בהתראה למיתה סתם מבית דין, וכשנגמר דינו הוי בר קטלא, ואחרים שחבלו בו פטורין, לזה אמר מות יומת האיש כו', אבל כאן דלא נידון בב"ד, רק הי' דינו מהשי"ת כהרוגי מלכות, לכן לא כתב ביה רק ורגמו אותו כל העדה כו' ולא מות יומת, כיון דהיה בלא התראה. ודו"ק.

ובני ישראל עשו כאשר צוה ד' את משה. פירוש מצות תליה וקבורה, שנאמר במגדף בפ' תצא במשנה תורה. ולכן כתוב כאשר צוה ד' את משה. שבמשנה תורה נאמר בלשון שמשה מדבר בעד השם. ודו"ק. וכן בתו"כ.

או הכונה, דמתחלה נאמר צו את בנ"י ויקחו אליך שמן זית זך כו' ביום השבת כו' יערכנו כו' מאת בני ישראל כו', ויצא המקלל ולגלג על הפרשה דרכו של מלך לאכול פת צונן, וכן כתב הראב"ע שלגלג על צווי זה, שכן מורה פשט הסמיכות, ואחרי שסקלו אותו וירגמו אותו אבן אמר ובני ישראל עשו הדלקת הנרות והקטרת לחם הפנים כאשר צוה ד' את משה ולא חששו על לגלוגו. וכן בנשא גבי וישלחו מן המחנה דכתיב צו את בנ"י וישלחו כתוב ויעשו בני ישראל כו'. יעו"ש. וזה נכון בפשט. ודו"ק. ויתכן, דגם הקרובים באו ושאלו בשלום הדיינים והעדים, וכמו בספרי נשא.

בהפטרה. וראשם לא יגלחו כסום יכסמו ראשיהם. לפי עומק פשוטו יחזקאל מזהיר הכהנים בהקפת פאת ראש, כמו שכתבה התורה לאו דזקן גבי כהנים, אף דנוהגים בישראל, והזהיר להניח פאות הראש אצל שני הצדעין סוף הראש, וזה ככוסמין שזורעין אותם בגבולי השדות, כמו שפירש רש"י ישעי' ק' נ"ח בקרא וכוסמת גבולתו, והשמיענו דבר חדש, דגם הקפת כל הראש, שיגלח כל הראש כולו שמה הקפה וכמו דקי"ל להלכה. ודו"ק.

והאלמנה אשר תהיה אלמנה מכהן יקחו. כבר פירשו רבותינו קדושין פ"ה בזה. והנ"ל דהנה התנבא יחזקאל מה שיהיה בשובן מן גלות בבל, לכן אחרי כי היה כבישת כרכום ונשים בציון ענו, והיו כולן ספקות שמא נאנסו לשבאי הנכרים, דפוסלין בביאתן, ואף בל"ז הא אשת ישראל שנאנסה פסולה לכהונה. דהוי זונה ולוקה משום טומאה, כמבואר פרק הבא על יבמתו, א"כ כולן ספקות דלמא נאנסו, אבל אם תהיה אלמנה מכהן מוכח דלא נאנסה, ובעלה היה משמרה שלא נאנסה, דאי לא"ה הלא היה אסור בה ואיך היה עמה אחר שנאנסה, ועל כרחין דבעלה ידע שלא נאנסה, אבל בישראל דאנוסה מותרת לו אימא נאנסה משבאי, וזה אשר תהיה אלמנה מכהן, שהיה עמה כאיש עם אשתו, אז יקחו, דמוכחא שלא נאנסה. וזה ביאור נכון. ודו"ק.

ועל ריב המה יעמדו למשפט במשפטי ישפטהו. פי' הכתוב, דכה"ג דנין אותו, לכן אם יעמדו להשפט שהם יהיו נידונין ישפטהו, שתשפטו אותו כדת, ולכן כתב יעמדו שבע"ד בעמידה והקרי הוא על שכ"ג דן אחרים. ודו"ק.

בהר

דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם ושבתה הארץ שבת לד' שש שנים תזרע שדך כו'. הביאור, כי דרך המוכר שדהו בעין רעה אינו רוצה לנפשו כי יהנה הלוקח ממנה, ירצה, כי לא יזרע ולא יקצור והארץ תשם ויתאבל הקונה, לא כן הנותן בעין יפה, רוצה שישמח המקבל ויכיר טובתו, ולכן הקדים שלא תדמו כי אני בעין רעה אליכם וחפץ שהארץ תשם, לא כן, חלילה, שכל נותן בעין יפה נותן וכש"כ אנכי, הבורא הכל, הבוחר בישראל עמו, וזה שאמר כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם, בטח בעין יפה הוא מאד, שהשי"ת אינו מצפה לתשלום גמול חלילה, ודאי כי אני נותן חפצי שתשביעו מטובה ותתענגו בה מרוב כל ורק זה מחקותיה ושבתה הארץ שבת לד', שאתם הנכם אצלי כאנשי קדש וארצכם קדש, ואפילו הארץ, שהיא לד' חלה עליה שביעית, וזה הנוטע כרם להקדש חייב בשביעית, (ירושלמי סוף מקום שנהגו), שש שנים תזרע ושש שנים תזמור ואספת כו' ובשנה השביעית שבת שבתון, פירוש, שתהנה כל השש שנים ותאסוף תבואתה וזה חפצי שתשבע מרוב טובה, רק בשנה השביעית שבת שבתון, שזה מחוקי התורה, המורים על ההשגחה וההנהגה הנסית, אשר ברצות ד' תתן הארץ פריה לשלש השנים, שאלמלא אין טעם בשמיטה רק לקיים הנהגה הנסית התמידים בשנה השביעית די, כש"כ שיש בזה כמה ענינים עמוקים מבינת אנוש, רק מושגים להשם האמיתי היודע כל, וזה שבת שבתון לד'. והבן.

ויתכן עוד, כי הירושלמי אמר שם טעמא ששביעית חלה על ההקדש, דהוי כקדם הפקרו לנדרו, והיינו, שכמו ששדה מקנה אם הקדישה יוצאה ביובל, שאין מקדיש אדם דבר שאינו שלו, כדמפרש בערכין, שאינה של מקדיש רק עד יובל, כן בשביעית אינה שלו, ומי שמקדיש כרמו הוה כהקדישה במה שאינו שלו וכאילו קדם הפקרו לנדרו, לכן אמר הכתוב שלא תדמו שהארץ שלכם לזרעה ולזמור ואח"כ המצוה עליכם להשמיט שנה אחת, ולכן אם קדם ההקדש, הרי על הקדש אינו חל שביעית, וכמו נטע כרם להקדש פטור מן הערלה, וכן הקדיש חיה ועוף ושחטן פטורים מן הכסוי, הואיל וההקדש קודם לחיוב מצותן, לא כן, רק תיכף כי תבואו תדעו שתשבות הארץ שבת לד', ומתחילה אינה קנויה לכם על שנה שביעית והיא לכם רק על שש שנים, וחיוב השנה השביעית בא מתחלת ביאתכם בראשית השש שנים ולכן חל אף על ההקדש ואף דבר שלד' חל עליו שביעית ונאכלים פרותיו בלא פדיון. ודו"ק. ונכון בלשון הכתוב.

ובתו"כ. שבת לד' כשם שנאמר בשבת בראשית שבת לד' כך נאמר בשביעית שבת לד'. עיין רמב"ן. אולם לענ"ד נראה, דדינא אתי לאשמעינין, דכמו דקדושת שבת חלוקה

מקדושת יו"ט, דשבת קביעה וקיימא ויו"ט ישראל מקדשי להו ובידם להקדים זמנו או לאחרו, לא כן שבת קביעה וקיימא (עיין ביצה י"ז), כן חלוקה קדושת שביעית מקדושת יובל, דכל מה שנוהגת בשביעית נוהג ביובל, רק דיובל תליא אם לא תקעו או לא שלחו עבדים לחירות, או לא החזירו קרקעות, אז מותר בחרישה וזריעה ואינו יובל כלל, כמפורש לקמן ובר"ה דף ט' ע"ב, וכן פסק רמב"ם להלכה פ' יו"ד משמיטות, לא כן שמיטה הוא קדוש בעצמותו ואפקעתא דמלכא הוה ואינו תלוי בקדושת ישראל, לכן גבי שביעית קאמר שבת לד' ואף אם לא ספרו מנין השנים ולא השמיטו, וגדרו שדותם באבנים, בכ"ז הוא הפקר ופטור ממעשר ואפקעתא דמלכא הוא, [ומזה מוכרח דלא כשיטת רז"ה, דצריך לקדש שביעית ג"כ], ועיין מהרי"ט, שהאריך הרבה בזה, לא כן יובל כתוב בו וקדשתם, שאתם מקדישים אותו, כי יובל היא קדש תהיה לכם, וכמו שכתוב גבי ימים טובים מקרא קדש יהיה לכם, משום ששמיטה מורה על חידוש העולם, כי לי הארץ כמו שבת, אבל יובל מורה על שלוח עבדים, שזה כיציאת מצרים וכיו"ט שהוא זכר ליציאת מצרים. ודו"ק. ואם היא יובל אז לא תקצרו ספיחיה כו' נזיריה, אבל בשביעית כתוב קציר ונזירך, שהאדם מוכרח שלא לזרוע ולא לזמור, רק ביובל תלוי אם הוא יובל, וכמוש"ב שעשו ב"ד הדברים האלו.

ויש בזה דברים עמוקים ע"ד האמת נטועים על שדמות הזוה"ק ומהם פ' תצוה, בשנת החמשים תשובו, דא עלמא דתשובה, ודא עלמא דנפיק מניה תורה. וז"ל הזוה"ק ההוא יומא עלאה דעלייהו, דאיהו יומא דחמשין דשליט על מ"ט יומין רזא דכללא דאורייתא במ"ט אנפין, וכדין ההוא יומא עלאה כו' אפיק אוריי' כללא במ"ט אנפין. עכ"ל. וזה שאמר שאלו לחכמה נפש החוטאת תמות כו' תורה כו' יקריב קרבן. והענין עמוק. וזה אל תבוז כי זקנה אמך, וזה סוד תורה שבע"פ וגבוה מעל גבוה יש לדבר בזה. ואכ"מ. והוא עלמא דחירות, כמוש"כ הזוה"ק וחמשים יצאו בני ישראל ממצרים, היינו סוד חמשים, וזה דכתיבא באורייתא חרות על הלוח חירות משעבוד כו', חירות ממלאך המות. ודו"ק בכ"ז. ולקמן יבואר, שמפני ששבת הוא בעצמו מורה חדוש העולם, לכן לא צריך קדוש ב"ד, וזה הטעם גבי שביעת נמי וכמו שנתבאר.

שש שנים. ענין השנים כימי בראשית. וכן אמרו כשם שנאמר שבת לד' בשבת בראשית כן בשמיטה. ולזה ביום שלישי וביום ששי נאמר כי טוב שני פעמים, לכן בשנה השלישית ובשנה שישית צריך ליתן מעשר עני ולהטיב לזולתו. וזה רמז נאה.

שבת שבתון יהיה לארץ. כלל והדר פרט שדך ל"ת וכרמך ל"ת שנת שבתון יהיה לארץ חזר וכלל, הוא כלל על כל תבואת הארץ והיה שביתה מכל מיני מסחר ועסק ופריעת

חוב וכיו"ב, רק פרט והיתה שבת הארץ לכם לאכלה לך וכו', כן עיקר פשוטו, דשם שבתון בשבת ומועדים הונח על שביתה מעסק ומשא ומתן, כמו שצוח נחמיה ואעיד ביום מכרם ציד כו'. ולכן לא כתוב בפסח ושבועות, מפני שהוא עת קציר ועדיין לא נאספו התבואות והפרות, ואין בהם ממכר, רק במועדי תשרי, שכבר נאספו ונגמרו יבול השדה והאילן והחל המשא ומתן, כתב שבתון מכל ממכר ועסק. ועיין רמב"ן ודו"ק.

ובתו"כ יכול אף שנת היובל תהיה עולה למנין שני שבוע ת"ל שש שנים תזרע שדך כו' שני זרעים עולות ממנין שני שבוע ואין שני היובל עולות ממנין שבוע. בזה אנו רואים דלא כמו שחשבו רבותינו בעלי התוס' בר"ה דף ט' ע"א ד"ה לאפוקי, דלרבנן דפליגי על ר' יהודא ע"כ סברי דלא כר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקא, דיובל משמט מתחלתו, דהכא חזינא, דתו"כ סבר כר' ישמעאל בנו של ריב"ב לקמן פ"ב פסקא א' וסבר דיובל היא שנת החמשים קא אתי דאין מקדישין בסופה, כמפורש לקמן פ"ג פס' א', ובכ"ז אין היובל עולה למנין מהך קרא דשש שנים תזמור כו'. והא דדחינין להך ראיה בנדרים ס"א מועשת התבואה לשלש השנים עיין לקמן בתו"כ פ"ד פס' ו' ד"א לשלש השנים לשמיטה וליובל ולמוצאי יובל, דפירושו דחשיב שלשה שנים שלמים, ולק"מ קושית ר' יהודה. וכן סבר הרמב"ם להלכה.

ובזה זכינו לגלות סוד מופלא, דהגאונים ז"ל המציאו דין חדש במנין השמיטות, ומרן השליט בכס"מ גילה טעמם ז"ל, דסברו שבזמן שהיובל נוהג עבדי כרבנן ואין היובל נכנס במנין השמיטות, שמאחר שקדושת היובל לחוד כו', אבל בזמן שאין היובל נוהג, כיון שאין קדושה נוהגת בו יותר משאר השנים דין הוא שיכנס היובל בכלל שני שבועות, כיון שאין לו קדושה כו' ונמצא, שסברא זו שאני כותב דלא כמאן כו' או אפשר שהיא סברא שלישית שמצאוה הגאונים בשום מקום. עכ"ל. ולפ"ז יאיר לנו כאור נוגה, דהדעת שלישית המכרעת הוא דעת התו"כ, דיליף מן קרא דשש שנים תזרע שני זרעים עולים כו', א"כ בבית שני שלא נהגו בה יובל, שאין כל יושביה עליה ומותרת בחרישה וקצירה היא עולה למנין שבוע, אבל סוגיין דערכין קאי לרבנן דמייתי בנדרים ס"א מברייתא דיליף יובל היא שנת החמשים שנה ואי אתה מונה אחת אף בזמן דלא נהגה יובל וכמו דכתיב שנת החמשים כו' תהיה לכם. ודו"ק בכ"ז.

והיתה שבת הארץ לכם לאכלה מן השבות אתה אוכל ואי את אוכל מן השמור כו'. ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול אף השמור.

והיו לך ימי שבע שבתות שנים תשע וארבעים שנה. בתו"כ ומנין עשה יובל אעפ"י שאין שביעית ת"ל והיו לך כו' תשע וארבעים שנה דברי ר' יהודא וחכמים אומרים כו' והיובל

אינו נוהג אא"כ יש עמו שביעית. פרוש, דתשע וארבעים שנה הוא ענין היקש ששוים כולם בצירוף חדא, ונמצא דלפי הפשט שוים, שכולן כל התשע וארבעים שנה הם אינן יובלים ושנת החמשים הוא יובל, וכ"ז הוא לרבנן, אבל לר' יהודא לא נוכל לומר כן, דהוא סבר, והובא ריש פרק קונם יין ובערכין, דשנת היובל עולה למנין השנים, וא"כ בהנך תשע וארבעים שנה השנה הראשונה הוא יובל ובמה המה שוים, לכן מפרש, דאם אין שביעית וכולן שוין, שאינם שנות שמיטה, ג"כ תנהג יובל בשנת החמשים ודו"ק.

ביום הכפורים תעבירו שופר וכו'. בתו"כ ביום הכפורים אפילו בשבת כו' יכול אף תרועת ר"ה תהיה דוחה את השבת ת"ל בעשור לחודש כו' אלא בעשור לחודש דוחה את השבת בכל ארצכם ואין תרועת ר"ה דוחה שבת בכל ארצכם אלא בב"ד בלבד. הנה בסוגיא דר"ה דף ל"ב פריך רבא חדא אי מדאורייתא במקדש אמאי תקעינין, וזה לא קשיא לפום דרשא דתו"כ, דרק מכל ארצכם אתמעוט, אבל קושיא השניה כו' הא לאו מלאכה היא קשה על הך ברייתא. ולומר דאסמכתא הוא דחוק. ונראה, דקאי הך ברייתא כהך דסבר ר' אליעזר בשבת דף קל"א, דשופר וכל מכשיריו דוחין השבת, וא"כ לעשות השופר, דהוא באופן דאיכא מלאכה, וע"ז קאמר שפיר, דשל ראש השנה אינו דוחה בכל ארצכם. וזה נכון דסתם ספרא ר' יהודה וחביבין עליה שמעתתיה דר' אליעזר רביה דאביו (מנחות י"ח). [וראיתי בקרית ספר להמבי"ט שעמד בזה וביאר דמכשירין דחי אף בשבת, יעו"ש, משום דאינה רק מיובל ליובל].

אבל קשה לרפרם, דמדייק מהא דקאמר עתי אפילו בשבת ש"מ אין כו' הוצאה ליוהכ"פ, א"כ קשה ל"ל למשריא הכא בשבת, הא מדשרי ביוהכ"פ ה"נ שרי בשבת, דהא לא סבר טעמא דהכשרו בכך. וצ"ע. והיה נראה לי לפרש משום, דאיכא מ"ד בירושלמי, דאם הגריל ד' זוגות ליתן מאחד מהם על הפרכת ומאחד על בין הבדים כו', דכולן משתלחין, ובכה"ג לא שייך הכשרו בכך, דאחד מכפר ג"כ וסגי ליוהכ"פ באחד, ואמאי צריך קרא לשבת ושפיר מדייק רפרם. אך יש לדחות, דהו"א שאני יוהכ"פ דהואיל ואישתרי אישתרי, אבל גבי שבת לא אישתרי כלל. אמנם זה תלוי אם אמרינין (זבחים ל"ב) היכא דהוי מתורת היתר הואיל ואישתרי אישתרי, יעו"ש, דפליגי בזה אביי ורבא ודו"ק. אך נראה לענ"ד משמע מירושלמי, דמאן דיליף משבתון זכרון תרועה, פירוש, דבשבת אינו צריך לתקוע מן התורה, א"כ ה"פ אפילו בשבת, פירוש, דחייב לתקוע ג"כ. ודו"ק כי קצרתי. אך לפ"ז יקשה טובא הך דתניא בחולין פ"ד ע"ב תקיעת שופר יוכיח שאין ודאה דוחה שבת כו' אלמא, דמשום איסורא הוא, וכן הירושלמי מביאו במסכת ביצה. עיי"ש היטב.

ביום הכפורים תעבירו שופר כו'. אם נאמר בעשור לחודש איני יודע שהוא ביוהכ"פ. נראה דיוה"כ מכפר בלא תשובה על כל העבירות, אולם מה דשייך לקדושת היום אמר דאין יוהכ"פ מכפר בלא תשובה, כמו לא קראו מקרא קדש ולא התענה בו כו', ולכן אמר שהעברת שופר נחשב מקדושת היום, ואם לא תקעו בשופר אין יוהכ"פ מכפר בלא תשובה, שזה שייך לכפרת היום. ולכן כתב זה על תקיעת שופר לבד, לא על שילוח עבדים ועל חזרת שדות אחוזות, שזה דברים שבין אדם לחבירו ואין יוהכ"פ מכפר בכל העבירות. ודו"ק.

ובזה יבואר ירושלמי רה"ש פרק ראוהו ב"ד הל' ה' א"ר הילא לא נענשו ישראל אלא על פרשת שילוח עבדים הדא הוא דכתיב מקץ כו'. והענין, דזאת עבירה שבין אדם לחבירו ואין יוהכ"פ מכפר, ואף אם היה ברצונם נראה, משום דעיקרו ביוהכ"פ, שביוהכ"פ תוקעין ומשלחין דרור, הוי כמילי דיוהכ"פ גופיה, דאין יוהכ"פ מכפר, וכדאמר בשבועות י"ד מודה רבי בכרת דיומא, וה"ה כל מילי דיוהכ"פ גופא אין יוהכ"פ מכפר בזה. ודו"ק.

וקדשתם את שנת החמשים שנה. בפרק קונם פליגי בזה ר' יהודה ורבנן מכאן אמרו אין יובל עולה למנין שבוע ר' יהודה אומר יובל עולה למנין שבוע. הנה הקדמונים נחלקו, דכולם פירשו דלר' יהודה אין בין יובל ליובל הבא אחריו אלא ארבעים ושמונה שנים, דיובל הוא נכנס במנין השמיטות ובמנין היובל. ובאמת הוכרחו לפרש כן, דכן מבואר סוגיא דערכין דף כ"ד ע"ב לימא רבי כרבנן ס"ל כו' דאי כר' יהודה ס"ל סלע ושתי פונדיונות מבעי ליה, ויעוין רש"י שם דמבאר, דאין רק ארבעים ושמונה שנים בינתיים. אמנם מדברי ירושלמי קדושין פ"ק הל' ב' ברם כמ"ד היובל עולה ממנין שבוע פעמים שהוא בא באמצע שבוע, ומפרש דיובל עולה למנין שבע שנים של השמיטה, ובכ"ז מונין תשעה וארבעים שנה אחר היובל ושנת החמשים מקדשין ליובל, דנמצא דיובל ראשון שעשו ישראל בארץ היה אחר שנת השמיטה תיכף, ויובל שני היה שנה שניה של שמיטה ואח"כ השנה השלישית של שמיטה, ולפעמים אשתכח, דשנת השמיטה היא שנת היובל גופיה. ובאו"ת באורים סימן ס"ז פירש כן אליבא דר"י מסברא דנפשיה ולא ביאר שזה פלוגתא בין התלמודים. ובאמת לפי הירושלמי א"ש מה דאמר לדבריכם הרי הוא אומר ועשת את התבואה לשלש השנים הרי כאן ארבע, דלדידיה מאי ניחא, וכבר הרגיש רש"י שם, ולפ"ז א"ש, דלא נמצא היובל אחר השמיטה, רק בפעם בשבעה יובלות, אבל לרבנן כל שנת יובל סמוך לשמיטה, ודו"ק. ומדויק לר' יודא שנת החמשים שנה ולא שנת שבע שבתות שנה, דבפעם השני יהיה רחוק מהיובל שנה.

ובזה מדויק לשון הפסוק וספרת לך שבע שבתות שנים שבע שנים שבע פעמים, כי לר' יהודה ביובל השני, הלא היו שבע שנות שמיטה, ולא היה בין יובל ראשון ליובל שני רק ארבעים ושמונה שנים, וצריך להיות עוד שנה בינתיים, שיהיו תשעה וארבעים שנה [לבד שנות היובל], וזה שאמר שבע שנים שבע פעמים, והתו"כ שמפרש, שיכול שימנה שבע שני שמיטה רצופים אינו כר"י. ולפ"ז א"ש מה דפליגי ר"י וחכמים אם מונין יובל אעפ"י שלא שמרו השמיטות, דלר"י הן שני מנינים נפרדים שונים זה מזה, ולכן לא תליא זה בזה, ולרבנן, דלעולם מונין שבע שמיטות ואחר זה עושין יובל תליא זה בזה. וזה נכון. וכל השמועות דפ"ק דעו"ג ודפרק ב' דערכין אתיא כולהו שפיר אליבא שיטת הירושלמי, רק הך סוגיא דפרק אין מקדשין. ודו"ק. ושנת שמחמשים שנה מקדשים, אף שאינו סמוך לשנת השמיטה האחרונה, רק מכל חמשים שנים מקדשין שנה אחת. ודו"ק.

ושבתם איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו תשובו. פשטא דקרא דמורה לנו התועליות, שאז כאשר ישובו איש אל אחוזתו, הרי הפיזור בין חיי המשפחה בא ממסבות הזמן, אשר מרחק אחים זה פונה לצפון וזה לדרום לבקש טרפו ומזונו, אמנם אם ישובו איש אל אחוזתו, ישובו בתי האבות לדור במקום הורישום אבותם ויתלקטו אנשי המשפחה, אשר מכרו אחוזותיהם ונתרחקו זה מזה.

יובל היא שנת החמשים שנה. פליגי בראש השנה, אם יובל שלא לחרוש ושלא לזרוע תלוי בתקיעה או בשילוח עבדים. ונראה, דפליגי בערכין בפסוק זה דור דורשיו מבקשי פניך יעקב, דפליגי אם דור לפי פרנסו אם פרנס לפי דורו, לענין תוקפא וניחותא [ובזה פליגי בירושלמי תענית פ"ב ר"א ורבנן, אם חטא הנשיא הגדולה קיימת או לא, עיי"ש בק"ע, והפירוש שחטאו הלמד והמלמד, הב"ד והצבור. ודו"ק שם במה"פ], והנה אם יובל יהיה [אסור] בחרישה וזריעה, הלא צריך לברך השי"ת על שנת מ"ט נ' נ"א עד בוא החדש, ואידך סבר אם ישראל שלחו עבדים והחזירו שדותיהם, תו השנה מתברכת, וזה סבר אם ישראל תקעו בשופר וב"ד עשו מצדיהן, אף שהדור לא עשו ג"כ היא מתברכת, שהדור לפי פרנסו. ודו"ק.

כי יובל היא קודש תהיה לכם כו' בשנת היובל הזאת תשובו איש אל אחוזתו. יתכן, דמורה טעם קדושת הארץ ביובל, שלא תזרע ולא תאסף, ויהיו פרותיה מופקרין לכל, כדי שלא יהיה קשה על יצר האדם להשיב השדה, שכבר קנה והוחזקה בידו להחזירה ליורשי המוכר, לכן אמר להיות הפקר בשנה זו לכל ולא תזרע כו'. ודברה תורה כנגד יצה"ר. ודו"ק.

מן השדה תאכלו את וכו'. פירוש ראב"ע, שתוציא לכם השדה, דמפרות, שהן תוך הבית משנת השמיטה מוכרח לבער, ואי אתה רשאי לכנוס משביעית לשנת היובל שלאחריו, דאוכלין בזתים עד הפורים וכו', וא"כ ביובל כבר כלה מן הבית ואין לאכול רק מה שתוציא השדה ולא משנה הקודם. וזה פירוש התו"כ למעיין. ודו"ק.

בשנת היובל הזאת תשובו איש אל אחוזתו. כוון אל אחים החולקים בירושת אביהם, דמחזירין זה לזה ביובל, ולא יצאתה השדה מהמשפחה, שיתכן לאמר ואיש אל משפחתו כו'. ולכן אמר בשנת היובל הזאת, שלאחר היובל חוזרין לחלוקתן כמו שהיו, כמו שפירש רמב"ם, לא תתבטל חלוקתן מכפי שהיה. ודו"ק.

ובתו"כ. בשנת היובל הזאת וכו' לרבות (המוכר) שדה ועמד בנו וגאלה, שתחזור לאביו ביובל. ונראה ברור, דט"ס נפל וצ"ל [המקדיש] שדה ועמד בנו וגאלה שתחזור לאביו ביובל. וטעמו דהוי אמינא, דכמו דאילו היה ביד ההקדש הלא היה יוצא לכהנים ביובל, א"כ כי פדה הבן נמכר לו זכות וכח שהיה להקדש בה ולא תחזור לאביו ביובל קמ"ל. דדין בנו כאלו פדה הוא, ולכן תחזור לאביו המקדיש. וכן שנינו במשנה דערכין וז"ב. ודו"ק. (וברש"י ג"כ ט"ס יעו"ש שוב מצאתי כן הגירסא בילקוט.

וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה. חסר מלת קניתם. ולדברי ר' יהודא, דקונה מן התגר סרסור אין לו אונאה א"ש, דעל המוכר הזהירה תורה על המוכרים דרך סרסור, וזה בין על התגר הראשון בין על התגר השני הסרסור, שלא יאנו את הלוקח, אבל או קנה רק מן הראשון, אבל מן הסרסור, שזה דרכו שמוכר ולוקח אמרינין, דהוא בקי, שהרי לא שהה בין קנייתה למכירתה, והאי דזבין בזול משום דאיתרמי ליה זבינתא אחריתי וצריך למעות לחזור ולהשתכר. וזה מדויק בפסוק וכי תמכרו ממכר שני מוכרים על דבר אחד וזה דרך סרסור וכמוש"ב ועיין פרק הזהב נ"א ודו"ק.

לפי רוב השנים תרבה מקנתו כו' ולא יהיה ערך המכירה ושויה לפי צורך הלוקח, שאם יחפור בה עד התהום אז יתן לך יותר כו', וכן הגירעון, כי [רק] מספר תבואות הוא מוכר לך, ולא רשאי הלוקח לחפור בורות ומערות, כמו שאמרו בירושלמי סוף פרק השולח יעו"ש.

ועשיתם את חקותי כו' וישבתם על הארץ לבטח. כי יש שני שנאות להלאום האחת מצד שנאת הדת המפרדת בין העמים, והשנית מצד שנאת הקנאה מהעושר והמעלה, לכן אמר ועשיתם את חקותי כו', כי כשתשמרו התורה בכלל, תסוכך ההשגחה עליהם, שלא יהיה עליהם שנאת הדת, ואכלתם לשבע כו', שאז לא יהיה עליכם שנאה מצד הקנאה כי תהיו מלאים כל טוב ולא יחמוד איש את ארצך. ודו"ק.

וישבתם על הארץ לבטח. וזה ג"כ אמר יחזקאל סימן כ"ח ונקדשתי בם לעיני הגוים וישבו על אדמתם כו' וישבו עליה לבטח, זהו שלא יפחדו מפני שנאת הדת ובנו בתים ונטעו כרמים ויהיו עשירים מלאים כ"ט, וישבו עליה לבטח שלא יפחדו משנאה מפני הקנאה מהעושר. ודו"ק.

והארץ לא תמכר לצמיתות כי לי הארץ. רש"י פירש, שזו אזהרה ללוקח, שבבוא היובל לא יהא הלוקח כובשה. ולפי זה קשה הא יובל אפקעתא דמלכא ונמצא דהוי השדה של מוכר ותו כי כובשה הוי גזלן, ועובר משום לא תגזול. ויעוין שבת פ"ה בתוס'. ואכמ"ל. ויתכן לפי מה שפירש רש"י, דקרא הסמוך ובכל ארץ אחוזתכם גאולה תתנו לארץ, שזה קאי על כל דיני הפרשה הסמוכה, שבשדה גואל המוכר בעל כרחו של לוקח לפי מספר שנים שעד יובל, וכן קרובו גואל בעל כרחו של לוקח, ובית ע"ח גואל עד שנתו בעל כרחו, שגאולה היא פדיה בדמים, כן ע"ז נאמר הלאו, שאם אין הלוקח רוצה להחזיר למוכר בנכיון השנים שאכל אם בא לגאול, ובבית אינו רוצה בתוך שנה להחזיר בדמי ממכרו, שמחזיר לו המוכר, וכן בלוים ע"ז עובר הלוקח משום לא תמכר לצמיתות, כיון שאינו רוצה להניח לגאול הממכר וזה נקרא לצמיתות, שנחלט לו המכר ורק ברצונו תלוי הדבר, שאם ירצה ימכר לו, וזה עובר הלוקח, ובבתי ערי חומה, שאחרי שנה אינו יכול לגאול בעל כרחו כתוב, וקם הבית לצמיתות. כן נראה לדעתי. ובזה יתבאר הת"כ על סיום הפסוק כי גרים ותושבים אתם עמדי, דיו לעבד שיהא כרבו, שתמוה דנראה דדריש שגם הרב הוא גר והמקרא צוח כי לי הארץ, ולפ"ז א"ש, דהתורה חששה במקדיש שדהו, שלא יעלה עליו אחד על הדמים או הגזבר בעצמו, לכן אמרה תורה המחיר היותר פחות סלע לשנה לכל הפירות והמקדיש יוסיף חומש, ופודה בעל כרחו של גזבר, ולא יוכל שום אדם להעלות בדמים. ומזה למדו למשכנתא בנכייתא בדמים מועטים, אע"ג דקא אכיל פרי טובא (פרק איזהו נשך ס"ח). וזה שהמקדיש גואל בעל כרחו דגזבר, ולא יוכל הגזבר להשהות השדה ולפדות הפירות, וזה שאמר כי גרים אתם עמדי, שגם לגבוה לא ניתן רשות לכבוש הקרקע ושלא לגאול אם ירצה המקדיש, וזה אתם עמדי, שכמו שרשות גבוה בזה בחינת גר, כן אתם, וזה דיו לעבד שיהא כרבו, שהלוקח שדה אחוזתו לא יהא כחו עדיף מדין הקדש, אם הקדיש שדה אחוזה.

ועל ותושבים אתם עמדי סיים כשתהיה שלי הרי היא שלכם, שכל זמן שלי הארץ תהיו גרים בה. ויותר פי' פשוט כהר"ש משאנץ, שהכוונה כשהיא שלכם ה"ה שלי, ופירושו אם אין כל יושביה עליה, שגלו השבטים אז כביכול אין השכינה מצויה ואין כאן כי לי הארץ, ואז ליכא דין יובל לחזרת שדות להמוכר, רק הוא לחלוטין ביד לוקח ואין היובל

נוהג, וזה הכוונה שתושבים אתם עמדי, שכשאין אתם יושבים גם הכבוד מסתלק. ואז אין היובל נוהג, ובינה הלשון דרך כבוד ודו"ק.

וגאל את ממכר אחיו. פירוש, שמהגואל יוצא ביובל ורק מה שמכר, הוא שני תבואות זה שייך להגואל, אבל כיון שמגיע היובל, שזה לא מכר, שהרי חוזרה אליו זה אין שייך לגאול. ובספרא דריש ממכר לרבות המתנה. ובגמ' דילין יליף מתשובו. ונראה לי דדריש מאיש אל משפחתו תשובו, שהגם שהטעם כי לא תמכר לצמיתות אינו במתנה, שמכר הוא מחמת אונס שצריך למעות, כדאמר פרק חזקת הבתים מ"ח ולכן הוא חוזר ביובל כמו עבד כיון שלא היה מרצונו, אבל הטעם, שישובו בני המשפחה שייך במתנה, לכן אמר תשובו לרבות המתנה, פירוש, שהטעם שאיש אל משפחתו שייך במתנה. ודו"ק.

ואיש כי לא יהיה לו גואל. וכי יש לך אדם בישראל כו'. ואין יכול לפרש בגר שירש את אשתו או את אמו, דהו"ל למכתב ואם אין לאיש גואל, וכמו בגזל הגר, שאין לו מכבר כיון שהוא גר, אבל באמרו לא יהיה לו גואל מורה מאיזה סבה מקריית, העתידה להיות ממקרי הזמן וילדי יום ודו"ק.

קשה לי על ר"מ, דסובר דמתנה אינה כמכר, היאך יפרש קרא דיחזקאל וכי יתן מתנה כו' לאחד מבניו והיתה לו עד שנת הדרור ושבת לנשיא כו'. ונראה משום, דנחלת הנשיא היא מתרומת הקודש ולא ניתן להנשיא רק על אופן זה, שיהיה לו ולבניו, אבל אין לו רשות לתת לעבדיו לעולם. ועוד אפשר, דהפירוש ושבת נשיא, דבשנת הדרור יוצא העבד לחירות, שלא נתן רק להעבד כל זמן שהוא עבדו [והכונה על עבד עברי ממש לא על אחד מהעם], אבל כי נפיק מניה, לאפוקא לא יהיב ליה מתנה, וכדאמרו גבי לקיט סוף פרק נערה שנתפתתה, יעו"ש, דשם פלוגתא דרב ושמואל, לכן ושבת לנשיא. ודו"ק.

ויצא ביובל ושב לאחוזתו. בתו"כ אף מן ההקדש. עיין מש"כ הק"א שיוצאת לכהנים. ובמכ"ת כונת התוס' ברור, דאם הקונה השדה הקדישה ואינה בידו רק ביד ההקדש, בכ"ז נפיק מיד ההקדש, שאין אדם מקדיש דבר שאינו שלו, ומפורש לקמן פ' בחוקותי, ששדה מקנה אם הקדישה יוצאה ביובל, רק תמן כתיבא ואם את שדה מקנתו כו' יקדיש לד' וחישב לו הכהן כו', היינו אם פדאה המקדיש, ובתריה כתיבא ובשנת היובל ישוב השדה, והיינו אם פדאה, המקדיש חוזרת לבעלים ביובל כאילו לא הקדישה, אבל מיד ההקדש, היינו שלא נפדית אימא, דאינה יוצאה מהקדש בלא פדיון, וכזה כתבו תוס' בערכין דף כ"ו ע"ב ד"ה שדה מקנה כו' לפום רהיטא משמע אם גאל האחר מהגזבר כו' אלא שעדיין הוא ביד הגזבר תצא בחנם לבעלים הראשונים כו', ועיין מל"מ בזה,

לכן קמ"ל קרא ויצא ביובל אף אם הוא כעת ביד ההקדש, שהקדישה הקונה, בכ"ז תצא ביובל חנם ושב לאחוזתו. וק"ל.

ויש לחקור לר' שמעון, דדריש טעמא דאינו גואל לחצאין ואינו לוה וגואל, משום דתחזור ביובל, איך הדין במקדיש שדה מקנה שחוזרת ביובל אם גואלה לחצאין, או דלמא בזה שוה הקדש להדיוט, כמו בהדיוט אינו לוה ואינו גואל, כך בהקדש שבלאו הכי תחזור לבעלים. והדבר צריך ביאור בסוגיא דקדושין כ"א ודו"ק.

ואיש כי ימכור בית מושב עיר חומה וכו'. יתכן טעם קצת, דערי המבצר הם הערים המגינים מפני האויב ומתחזקים אם באים במצור, וכמו דאמרו ריש מגילה משום מגני כו', ולפ"ז אם היה הדין, דבית בעיר מבצר חוזרת ביובל, במשך חמשים שנה, הלא יתכן כי ימכר בתים הרבה ובשנת היובל ישובו איש לאחוזתו, ויהיו כל אנשי העיר חדשים וגרים ואינם יודעים ומכירים מוצאי ומובאי העיר, ואין להם הקשר והאיגוד, כי אינם מכירים זא"ז, ולא יוכלו להתחזק, לכן נתנה התורה זמן שנה ואם לא יגאל יוחלט. ומזה דריש הספרי פ' תצא סימן רנ"ט עמך ישב ולא בעיר עצמה פירוש בעיר המוקפת חומה, בקרבך ולא בספר, פירוש שניהן מפני הסכנה, שלא יתחברו לגוים לצר ולאויב, וכמו שאמרו ובעיר הסמוכה לספר אפילו באו על עסקי קש ותבן מחללין השבת. וזה מושכל.

וקם הבית אשר בעיר אשר לא חומה לצמיתות כו'. הנה כמה פעמים חסר בלשון המקרא בית השימוש כמו כי ששת ימים עשה ד' את השמים, שלפי הפשט צ"ל כי בששת ימים, וכיו"ב רבות, ולפ"ז כאן צ"ל וקם הבית אשר בעיר [אשר קאי ג"כ על הבית] אשר לא בחומה לצמיתות, וזה כר' יהודה בשלהי ערכין בית הבנוי בחומה ר"י אומר אינן כבתי ערי חומה. וז"פ. והתו"כ יליף מהקרי עיי"ש.

וכי ימוך אחיך כו' גר ותושב וחי עמך. הנה בגר תושב כתיב וחי עמך, ובאחיך כתיב וחי אחיך עמך, בצירי. והכונה, דחי בפתח הוא מורה על עצמיות הדברים, שהחיות הוא עצמיות אל החי, וכמוש"כ רבינו בהלכות יסוה"ת פ"ב, דחי ד' לא כתיב מפני, שהחיות אין נפרד מאתו יתברך, רק חי ד', יעו"ש, לכן כתוב, שהגר תושב חיותו העצמיות הוא רוחניותו, שהוא דבוק בד' חי העולמים, אינו רק עמך, ואם לא תקרבו ותחייהו, אז יחזור לסורו, אחרי שהוא אינו גר צדק ואינו נפרד מן הנבלות, אבל גבי אחיך חיותו העצמיות זה דביקתו בד' אלקי ישראל לא יסור ממנו נצח, אף אם ידור במעון חיות טורפות, רק חיותו הנפרדת, והיא החיות הזמניי, המקריית לו זה תלוי עמך, כי תראה אשר בל ירד לשחת עבור חסרון מזונותיו והחזיקהו, והחייהו, כי באמת החיות הזמניי הוא נפרד

ומקריי אל האדם, והחיות העצמיי, הרוחני הוא דבוק אל האדם ומתעצם עמו, לכן בגר תושב גם דביקותו בד' אינו רק עמך, לא כן אחיך רק חיותו הזמניי תלוי בך. ודו"ק.

אל תקח מאתו נשך ותרבית. יתכן, שקאי על גר תושב אם נתגייר אחר כך והלוהו הישראל טרם גירותו מעותיו בריבית, לכן כשיתגייר, אל תקח מאתו נשך. ולכן אמר ויראת מאלקיך, שלא יתלה מעותיו בעו"ג, היינו, שיאמר שהגוי צוה להלות הגר תושב בריבית, שכן שכיח. ובפרק איזהו נשך ע"ב פליגי תנאי עיי"ש.

את כספך כו' אני ד' כו' לתת לכם את ארץ כנען. הנה בכולהו שכתיבא יציאת מצרים לא כתיב לתת לכם את ארץ כנען. נראה משום, דקאי על הך פרשה, דכתיב בה גר ותושב וחי עמך, דמזה ידעינין, דגר תושב מצוה להחיותו, וכמו שדריש באיזהו נשך דף ע"א, עיי"ש, וגר תושב אינו נוהג רק בזמן שהיובל נוהג, שכל יושביה יושבין עליה, ולכן אמר אני ד' אלקיכם כו' לתת לכם את ארץ כנען, היינו, שכל זמן שארץ כנען נתונה לכם וכל יושביה יושבין עליה מצווים אתם להחיותו, הא בזמן שאין ארץ כנען נתונה לכם אין אתם מצווים להחיותו, משא"כ בציצית ושרצים, ומשקלות, שאינן תלוין בארץ. ודו"ק.

ושב אל משפחתו ואל אחוזת אבותיו ישוב. הנה לר' ישמעאל בן ר"י בתחלת שנת היובל מר"ה עד יוהכ"פ לא היו עבדים נפטרים כו' ולא משתעבדין כו' תקעו כו' ושדות חוזרות לבעליהן, וזה מדין תוספות קדושה, יעו"ש, נראה לי, שבתחלת שנת יובל היו אסורין בשפחה, לכן אמר עד שנת היובל יעבוד עמך, ולא שנת היובל בכלל, וזה מר"ה אינו עובד ושב אל משפחתו שאסור בשפחה, ואל אחוזת אבותיו ישוב לאחר זמן יוהכ"פ, שיתקעו בשופר אז תחזור אליו נחלתו הנמכרת עד היובל, עד כי נעשה עני, שהיה צריך להמכר לך. ודו"ק.

אחד מאחיו יגאלנו כו' או השיגה ידו ונגאל. פלא כיון דקרובים גואלין אותו כל שכן הוא עצמו. ונראה, דקאי על סיפא דקרא וחשב כו' אם עוד רבות בשנים כו', והכונה פירשו רז"ל, שלא יטעה את העו"ג בחשבון, ויחשוב לפי השנים ולפי שויו בדיוק, וכמו שכיו"ב פירש רש"י לעיל גבי מכר שדה אחוזה, יעו"ש, לכן אמר, דלא מבעי שקרובים אינן רשאין להטעות אותו בחשבון, אלא אף אם הוא גואל את עצמו גם כן לא יטעה את קונהו, רק יחשוב בדיוק ובחשבון צדק.

את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו אני ד'. פירש הראב"ע, דשבתותי קאי על שנות השמטה, דכתיב בהו שבת לד', אך מה שפירש ומקדשי על שנת היובל זר קצת. והנראה כפשוטו, דשבתותי קאי על שנות השמטה, דכתיב בהו שבת לד' [ובפ' קדושים קאי על שבתות]. אך יתכן, דכיון דשמירה הוא על סיג, וזה תוס' שביעית שלשים יום לפני

שביעית, ודוקא בזמן דאיכא מקדש, וכדאמר ריש מו"ק, דההלכה אמרה עשר נטיעות וניסוך המים למימרא בזמן דאיכא מקדש, כן הכא אמר, שתשמרו בשמירות לעשות סיג וגדר, ודוקא בזמן דאיכא מקדש. ודו"ק.

את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו. יתכן דכתיב שמור אצל שבת בעשרת הדברות, וזה על מצות שחייבין עליהן מיתה, שדוקא יחיד העושה חייב, אבל שנים שעשו פטורין מכרת ומקרבן, דכתיב בעשותה, אבל מכל מקום שלא יעשו שנים לכתחלה כתב תשמרו בלשון רבים. ומש"ה כתב גבי מקדש, דסד"א דבמלאכת גבוה יעשו שנים, קמ"ל, דשבת ישמרו אפילו מלעשות מלאכה ברבים, ומלאכה שהותרה במקדש לא שנא בין יחיד בין לשנים שעשו בבת אחת. וכן בכי תשא גבי מלאכת משכן, דלא ידחה שבת כתב ושמרתם את השבת ושמרו כו', להורות, שרבים לא יבנו המקדש כאחד. ודו"ק. (ד"ז בחלום).

הפטרה. ואכתוב בספר ואחתום אף שמוכר כותב שטר, הכא כוון למשנתינו בג"פ והלוקח נותן שכר. ויעוין קצות סימן קצ"א דבעי שיהא ספר המקנה רק בשטר ראיה, וכן הכא, דקני בכסף והוי שטר ראיה. ודו"ק.

שם. ואתן את ספר המקנה כו' לעיני חנמאל דודי ולעיני העדים כו', זה עדי מסירה, לעיני כל היהודים היושבים כו'. הנה דע דבמקיימי דבר דברה תורה, ולכן נרבע והרוג אין מצילין, כי המה בעלי דבר ואינו בגדר עדות, לכן חנמאל שהוא היה המוכר, אינו פוסל העדים, אבל בהיושבים איכא קרובים ופסולים, לכן יחדו את העדים, שלא יפסלו אותן, וכדברי רבנן בתוס' ב"ב קי"ד גבי גטין וקדושין, ולכן כתיב בלא וא"ו, להורות, שהעדים היו מיוחדין בפני עצמן, שלא יפסלו אותן הפסולים, אשר ביושבים בחצר המטרה. ופשוט.

בחקתי

ונתתי גשמיכם בעתם. בלילי שבתות כו' להודיע כמה חטא גורם שנאמר כו' וחטאתיכם מנעו הטוב. הענין, דההנהגה הניסיית היא אינה תכליתית, שהשם ברא העולם, שתתנהג באופן הטבע, אשר היא בת אלקים, וכול תכיל שמדתה יכול להיות באופן ברכה נפרצה ואושר מרובה עד בלי די, רק באופן שאם יכיר האדם כי היא איננה רק השגחה פרטיית על כל פרט, והטבע הוא רק נסים רצופים, אשר מתרגל עין הרואה, וכאשר ילך האדם בדרכי השם במישור גם באופן טבעיי יוכל להתברך, ובזה נתברכו ישראל אם בחקתי תלכו, אז גם חקות שמים וארץ ילכו במישור, כי כל דרכי הטבע, לפי מה שסדרה אותם החכמה האלקית, מכוונות ומגבלות לדרכי התורה והמצוה, ולמען שלא יטעה האדם

וישכח בורא ומסדר, ומשגיח מהטבע, ויחשוב לרוב הרגלו, כי הטבע היא בעצמה, להפרידה מיוצרה, לכן יש נסיים, אבל אינם תכליתיים, והנסים הוא רק להעיר לבות בני אדם על מפעלות הבורא ב"ה בהטבע, כי היא ידו והשגחתו הטהורה. ולכן האומר הלל הגדול בכל יום, שמורה שראוי להודות רק על הנך פעולות שעל דרך נס, אבל מפעלות הטבע אין צריכים להיוצר אחרי שבראן, ה"ז מחרף ומגדף, אבל כל האומר תהלה לדוד בכל יום, שזה מדבר על מפעלות סדור הטבעיי, אשר בכל יום, כמבואר, מובטח שהוא בן העולם הבא.

והנה על דרך נס בלתי סדור הטבעיי אינו מן הפלא, כמו מן וכיו"ב, אבל הענין הנפלא בהטבע הוא ההזנה התמידית, שזה קיום הנמצאים והרכבת הנפרדים, ובדרך טבעי כל יום קבוע הזנה לאלפי אלפים בלי מספר נמצאים, מזון, אשר כל אחד יזון מן הטבע, הוא פועל מורה על חכמה ושלמות, וכבוד השי"ת למבין, יותר ממה שמורה הנסיים, ולכן אמרו משום דאיתא באלפא ביתא, שענין אלפא ביתא מורה על סדור טבעיי, שאינו מדלג, רק שהולך מאלף עד תי"ו. ולכן בברכת המאורות בחול ושבת סדרו באלפא ביתא. והוא כמו סדור הטבע, שמתנהג בלא מרוצה, רק שהולכין הסבות קשורות והעלולים מסודרים ובאופן הסידור הטבעיי אם נותן מזון להנמצאים אז הוא ענין פלא. וזה משביע לכל חי רצון. והנה בענין הטבע צריך גם פועל היצורים, וזה כמו חרישה, וקצירה, וזריעה וכיו"ב, רק שהאדם מוצא הכל מוכן לפניו וכל העולם עומדים הכן לשרתו, ומכין מזון לכל בריותיו אשר ברא. ולכן דייק רש"י משום דאית ביה תרתי, דאתי באלף בית ויש בו שבח הכנת מזון לכל חי דעל דרך סדור הטבעי והכל מוכן, זה עיקר מטרה יותר ממפעלות הנסיי, אשר ע"ז נאמר בהלל הגדול נותן לחם לכל בשר, שהכל על הפלאות נגד הטבע שחשב שמה. ולכן אדם הראשון קרא שמו ד', שהוא ראה הפעולות איך נעשו והיסודות איך נבראו, שזה מה שמורה איך השם הוא נותן הצורות והבריאה ביסודות. ולזה אמרו במדרש אני ד' הוא שמי, הוא שמי שקרא לי אדם הראשון. אבל אברהם הכיר הטבע והתבונן בה, ומדרכי הטבע והליכותיה הבין מפעלות תמים דעים והכיר היוצר מתוך הצורה ויש מנהיג לבירה זו, וע"ז מורה שם אדנות, ולא היה אדם שקרא להקב"ה אד', עד שבא אברם, כי שם ועבר ומשותלח ידעו הויות הנמצאים בחידוש מהשם מקבלת אדם הראשון והשיגו דרכי ד' מן הסבה אל המסובב ומהעילה להעלול, ומן המוקדם להמאוחר, לא כן אברהם השיג מן המסובב ומן המאוחר למוקדם עד כי השיג היוצר השם האמיתי, שהוא בראן וחדשן מן האפס וההעדר המחלט, וע"ז יורה שם אדנות. והשגה זו העיקרית בכונת הבריאה, לכן אמרו בהבראם באברהם, וכמו שהאדם,

שאינו מבין על מציאות והשגחת הבורא רק מן הנבראים יודע ומבין שנבראו ומושגחים בפעולות בורא מחויב במציאותו ובחכמתו המתאחדת עמו, וזה הבנה כהשגת אברהם, וכמוש"א ביום עשות ד' אלקים ארץ ושמים, זה על ההשגה מלמעלה למטה, מן המאוחר אל המוקדם. ודו"ק.

והשבתי חיה רעה מן הארץ. בתו"כ ר"י אומר הנני מעבירם מן העולם ר"ש אומר משביתן שלא יזיקו אר"ש אימתי שבחו של מקום בזמן כו'. הענין מובן, דר"ש קאי לטעמיה, ור"י סבר כר' ישמעאל, דתנן בספרי ומייתי לה בברכות ל"ה ואספת דגנך מה ת"ל כו' שנאמר ולא ימוש יכול כו' ת"ל ואספת דגנך הנהג בהן מנהג דרך ארץ רשב"י אומר כו' אלא בזמן שישראל עושים רצונו של מקום כו' ובזמן שאין עושין רש"מ מלאכתן נעשה ע"י עצמן שנאמר ואספת דגנך, ותמהו תוס', דהא והיה אם שמוע תשמעו כתיבא, אך לא כתיבא בכל מאודכם, וכן כתב החא"ג, והנה אם אדם נוהג מנהג דרך ארץ ואינו דבוק תמיד אל התורה, אז יש מקום למזיקין שישלטו בו, וכמאמר רבינו במורה, שצדיק ורע לו לא קשה, שמחמת שבלתי אפשריי שיהיה דבוק לאלקות בלי הפסק, לכן ברגע אשר נפסק דביקותו עלול למקרים רעים, לכן אמר מעבירין מן העולם, אבל ר"ש לשיטתו בזמן שישראל עושין רש"מ, היינו, שדבוקים תמיד להבורא יתברך בלי הפסק, אז אין עוד מלבדו כתיב, והוא למעלה מעולם הטבעיי ואינו עלול למזיקין ולשום פגע רע ח"ו [וזה בעצמו מה שמצאנו בכתובות ע"ז ריב"ל מיכרך בהו ועסיק באורייתא, דריב"ל היה מובטח בדביקותו תמיד להשי"ת ולתורתו, כי חומרו זך ונעלה מגדרי הטבע, ולכך משכנו אצל רשב"י במחיצת ש"מ], ולכך קאמר משביתן שלא יזיקו כו'. ופשוט.

כל הנביאים לא נתנבאו אלא למחזיק ת"ח, אבל ת"ח עצמן כו' עין לא ראתה. הפירוש פשוט, דהעוסק ודבוק במושכלות אין שכרו רק במושכלות, שאין החוש שולט בו, אבל המחזיק ת"ח, שהוא בנכסיו, דבר גשמיי והחוש שולט בו, עליו נבאו הנביאים כל גמולות המוחשים וענינים המושגים. אמנם כ"ז במחזיק ת"ח, אבל מי שעושה מפעלים, להיות מבני עם הארץ ת"ח ולעשות אנשים לתלמודיים שכרו גדול עד כי אמרו אם תוציא יקר מזולל כפי תהי', ואז שכרו במושכלות אשר אין החוש שולט עליו. לכן בכולהו רבנן המחזיקים אותם שכרם מושג ומעלתם מוחש, לכן מצי לאיסתכולי לבר מגוהרקי דר' חייא, וזהו המחזיקים את ר' חייא, שהם המה מרכבתו, זהו לא מצית לאסתכולי משום, דמי שהחזיק את ר"ח הלא היו נעשים גדיים תישים ומינוקא הוי מתני להו שיתא סדרי כו', וכמו דהוי אמר לר' חנינא בהפועלים שם, דהרבצת תורתו היה להוציא תורה מינוקי, וא"כ שכר המחזיקים אותו הוא ענין בלתי מושג בחוש. ודו"ק.

ואם תלכו עמי קרי כו' כחטאתיכם. לא אמר על חטאתיכם משום, דזה כוון על חילול השם יתברך, וכתיב ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ, ואמר סוף שבת קנ"א אין חיה שולטת באדם אא"כ נדמה לו כבהמה, לכן כמו שחללו השם בשבועות שוא ושקר וחללו השבת, ועשו מקדושת שמו יתברך חולין חלילה, לכן נתחלל כבודם אצל החיות ונדמו כבהמות, ונתחלל יקרת האדם וכבודו אצל חית הארץ, וזה כחטאתיכם. ודו"ק. ויעוין פרק במה מדליקין (שבת ל"ב.)

והשימותי את מקדשיכם ולא אריח בריח נחוחכם. יכול מן הקרבנות כשהוא אומר ולא אריח הרי קרבנות אמורים כו'. רש"י. ולפי שיטת רבינו חיים תוס' בכמה דוכתי, דקדושה ראשונה קדשה לשעתה קדשה לעתיד לבוא, היינו, לאסור הבמות אבל להקריב אעפ"י שאין בית אסור, ועיין מגילה דף י' ובטו"א שקילס זה, ולפ"ז א"ש טובא והשמותי את מקדשיכם מן הקרבנות, היינו, שלא יקריבו על המזבח כלל, ויכול שיהיו הבמות מותרין ת"ל ולא אריח בריח נחוחכם, היינו בכל ארץ ישראל, וזה שיהיו הבמות אסורים וגם להקריב במזבח יהא אסור, וכשיטת רבינו חיים. והעירני לזה האבן עזרא, יעוין בדה"ק ודו"ק.

וזכרתי את בריתי וכו'. מה שאנו אומרים בתפלה וזוכר חסדי אבות, עיין תוספות שבת. ויתכן כי דרך המטיב את מי שמטיב לו לבלי לעזוב אותו, שלא היו הטובות אבודים, וכן מי שהטיב את האבות הוא יטיב ויגונן את הבנים, כדי שיראה פרי טובותיו על מי חלו, וזה שאמר, שהקב"ה יזכור החסדים והטובות שעשה לאבותינו, וא"כ בשביל זה, שלא יהיה לריק לא תופר חסדו גם אתנו. ודו"ק.

ובאופן אחר י"ל וזוכר חסדי אבות, כי הענין, דבירושלמי דפרק חלק אמרו אם ראית זכות אבות שמטה וזכות אמהות שמטה לכו והדבקו בחסד, פירוש, דהמורה כתב דהאבות והאמהות היו כל פעולתם בגשמיות, להעמיד אומה שלמה דבוקה בד' ובידיעתו, יעו"ש, לכן כל הזוכה להחזיק תורה או להדריך בניו לת"ת יש לו זכות אבות, שעושה מה שכונו האבות, ולזה כונו תוס' בשבת ס"ה, דלצדיקים (ר"ל בד"ז שעסקו האבות) לא תמה זכות אבות, אבל אם רואה אדם שלא החזיק תורה וגם בנ"י רחוקים מד' ותורתו וזכות אבות מטה, ילך ויתדבק בחסד וחסדי מאתך לא ימוש כו'. ואם יבוא המקטרג לאמור הלא מדת [חסד] היא טבעית אצלן, שהן בני אברהם יצחק ויעקב, שעשו רב חסד, כיון שזוכר המקטרג זה, אז יאמר השם יתברך אם כן שפעלו אצלם מדת החסד מאבותם, שוב יש להם זכות אבות, מה שהאבות עשו חסד מעצמם, ולזה הוא זוכר חסדי אבות ודו"ק היטב.

ואף גם זאת בהיותם בארץ וכו' לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם כי אני ד' אלקיהם. הענין הוא שנתבונן קצת בדרכי ההשגחה העליונה קצת מה שיוכל להבין, וזה, כי כאשר גזרה החכמה העליונה, אשר ישראל יתנודדו בארצות שנים רבים מאד מאד, עד זמן אשר חקקה המטרה האלקית, אשר לבא לפומא לא גליא, חשבה אופנים ותחבולות, אשר ישראל יתקיימו לגוי ולא יתבוללו בעמים. והעירה ע"ז גדולי האומה לעשות בזה גדרים וסיגים, אשר האומה תתקיים בשאון גלי הים ולא תטבע במצולות הסער השוטף ברוח אמיץ וכביר. והנה הראשון המורה דרך ומלמד ראשי האומה, הוא אבינו הזקן יעקב, אשר ראה את אשר יקרה אותנו באחרית הימים, חשב, אשר אם יהיה שבעים איש בגוי חזק ואמיץ כמצרים מלפנים, הלא יתבוללו ויתבטלו אחד ברבבות רבבה, חשב תחבולה ועצה, אשר בניו יהיו מצוינים שם בבגדיהן, בשמותיהם, ולכן היו ישראל לגוי בפני עצמו ואם היה יעקב אבי כל שבטי ישראל קבור שם, הלא היו מתיאשים מארץ כנען והיו משתקעים במצרים ומחשיבים אותה לארץ מולדתם, והיה בטל יעוד האלקי עליהם, כי לא יהיה זרע אברהם רק חלק אחד מעם מצרים, לכן צוה בכל עוז לקבור אותו בארץ כנען, וידעון כי אבות האומה ויחוסה הוא בארץ כנען [שכאשר ידעו מעלתו היו משתוקקים לקוברו וחשבוהו כאשר הוא למזבח, כמוש"א מה מזבח מכפר כו'. ועיין במדרש שלא יעשו אותו עו"ג יעו"ש]. ובזה נקבע בנפש בניו קישור טבעיי להשתוקק אל ארץ אבותיהם ולחשוב עצמם כגרים, וזה ויגר שם מלמד שלא ירד יעקב אבינו להשתקע אלא לגור שם, פירוש, מלמד לדורות בכל גלות וגלות ההנהגה, שידעון, שלא ירדו להשתקע רק לגור עד בוא קץ הימין ויהיו נחשבים בעיני עצמם לא כאזרחים. וכן צוה יוסף פקד יפקד. וכן כל השבטים, שבזה הניחו שרש גדול בלבב ישראל. ולכן ויקוצו מפני בני ישראל, שהיו נחשבים בעיניהם כקוצים, שכמו שהקוץ אינו נסבך ועושה שרשים בשאר נטעים ואילנות, כן היו נחשבים ישראל, שלא דימו את עצמן למצרים והיו נפרדים בתכונותיהם ובהרגשתם, עד כי היו בעיני המצרי כקוץ. ומזה למדו גדולי האומה ובראשם עזרא ואנשי כנה"ג, שגדרו וסיגו האומה בי"ח דבר, להבדל מן הגוים בכל דרכיהם, שידעון ישראל כי הוא אכסנאי וגר בארץ נכריה והוא כשתילי זיתים, שאינו מתערב עם הרכבה אחרת. ולכן אמרו בירושלמי, שאפילו אליהו אינו יכול לבטל, פירוש, כל זמן, שלא בא הגואל ויפסק שעבוד מלכיות, אפילו בא המבשר ואמר כי תיכף יבוא, לא יבטלו, שהן הן הדברים המקיימין להאומה בגולה ומזכירין אותו, שהוא ישראל והוא בארץ לא לו.

והנה מעת היות ישראל בגוים, ברבות השנים, אשר לא האמינו כל יושבי תבל, כי יתקיימו באופן נפלא, אשר לא ישער מחשבת אדם משכיל, היודע קורות הימים והמצולות אשר שטפו באלפי שנים על עם המעט והרפה כח וחדל אונים [אשר זה לבד ג"כ מופת נפלא וגדול על קיום האומה למטרה נשגבה אלקית, אשר נתנבאו עליה הקדמונים]. הנה דרך ההשגחה, כי ינוחו משך שנים קרוב למאה או מאתים ואחר זה יקום רוח סערה ויפוץ המון גליו וכלה יבלה, יהרוס ישטוף לא יחמול, עד כי נפזרים בדודים ירוצו, יברחו למקום רחוק ושם יתאחדו, יהיו לגוי, יוגדל תורתם, חכמתם יעשו חיל, עד כי ישכח היותו גר בארץ נכריה, יחשוב, כי זה מקום מחצבתו, בל יצפה לישועת ה' הרוחניות בזמן המיועד, שם יבוא רוח סערה עוד יותר חזק, יזכיר אותו בקול סואן ברעש יהודי אתה ומי שמך לאיש, לך לך אל ארץ אשר לא ידעת, ככה יחליף מצב הישראלי וקיומו בעמים, כאשר עין המשכיל יראה בספר דברי הימים. וזה לשני סבות לקיום הדת האמיתי וטהרתו, לקיום האומה, כי כאשר ינוח ישראל בעמים יפריח ויגדל תורתו ופלפולו, ובניו יעשו חיל יתגדרו נגד אבותיהם, כי ככה חפץ האדם, אשר האחרון יחדש יוסיף אומץ מה שהיה נעלם מדור הישן, וזה בחכמות האנושית, אשר מקורן מחצבת שכל האנושי והנסיון בזה יתגדרו האחרונים, יוסיפו אומץ, כאשר עינינו רואות בכל דור, לא כן הדת האלקי, הניתן מן השמים ומקורו לא על ארץ חוצב הלא אם היה בארץ ישראל מלפנים הלא היה להן להתגדר בתיקון האומה כל אחד לפי דורו, ב"ד הגדול היה יכול לבטל את דברי ב"ד הקדום, ומה שנדרש בי"ג מדות אף ב"ד קטן היה יכול להראות אופן הישר בעיניהם, וראה ביוהכ"פ לענין שיעורים מה שאמרו, שבדיני נפשות הוא כל אחד כפי הסכם חכמי דורו איזה שיעור קצוב. יעו"ש. ומלבד זה היה תמיד הופעה אלקית רוחניית, מלבד מקדש ראשון, ששרה עליהן הרוח והיו נביאים ובני נביאים ואסיפת בעלי החכמה והטהרה המוכשרים לזה, כאשר כתב רמב"ם בהלכות יסוה"ת והיה אורים ותומים. אף במקדש שני אמרו, ששם שואבים רוח הקודש, והיה גלוי אור אלקי תמיד חופף, אשר לא ידעו הדור מלפנים, ובההנהגה של האומה בענינים הזמנים, כאשר היה המשפט מסור להם לדון להוראת שעה, שהשעה היה צריכה לכך, לא כן בגולה, שנתמעט הקיבוץ והאסיפה בלימוד התורה, שמטעם זה אין רשות לשום ב"ד לחדש דבר, כמוש"כ רמב"ם בהקדמתו לספר משנה תורה, ואין שום חוזה ונביא ומחיצה של ברזל מפסקת בין ישראל לאביהן שבשמים. כך היא דרכה של האומה, שכאשר יכנסו לארץ נכריה, יהיו אינם בני תורה, כאשר נדלדלו מן הצרות והגזירות, והגירוש, ואח"כ יתעורר בהם רוח אלקי השואף בם להשיבם למקור חוצבו מחצבת

קדשם, ילמדו, ירביצו תורה, יעשו נפלאות, עד כי יעמוד קרן התורה על רומו ושיאו, הלא אין ביד הדור להוסיף מה, להתגדר נגד אבותם, מה יעשה חפץ האדם העשוי להתגדר ולחדש, יבקר ברעיון כוזב את אשר הנחילו אבותינו, ישער חדשות בשכוח מה היה לאומתו בהתנודדו בים התלאות, ויהיה מה, עוד מעט ישוב לאמר שקר נחלו אבותינו, והישראלי בכלל ישכח מחצבתו ויחשב לאזרח רענן, יעזוב לימודי דתו, ללמוד לשונות לא לו, יליף ממקלקלתא ולא יליף מתקנתא, יחשוב, כי ברלין היא ירושלים, וכמקולקלים שבהם עשיתם, כמתוקנים לא עשיתם ואל תשמח ישראל אל גיל בעמים. אז יבוא רוח סועה וסער, יעקור אותו מגזעו, יניחהו לגוי מרחוק, אשר לא למד לשונו, ידע כי הוא גר, לשונו שפת קדשינו, ולשונות זרים המה כלבוש יחלוף, ומחצבתו הוא גזע ישראל, ותנחומיו ניחומי נביאי ד', אשר נבאו על גזע ישי באחרית הימים, ובטלטולו ישכח תורתו, עומקה ופלפולה, ושם ינוח מעט, יתעורר ברגש קדש ובניו יוסיפו אומץ ובחוריו יעשו חיל בתורת ד', יתגדרו לפשט תורה בזה הגבול, אשר כבר נשכחה. ובזה יתקיים ויחזק אומץ. כה דרך ישראל מיום היותו מתנודד. פוק חזי אמיתת דברים בספר אור זרוע סוף הלכות תפילה בתשובה מר"א מביהם ז"ל מעמד האומה בארצות פר"א. עו"ש. וזה לא מאסתים, מיאוס הוא על שפלות האומה בתורה והשכלה הרוחנית המופעת מתורתינו הכתובה והמסורה, ולא געלתים הוא על גיעול ופליטה ממקום למקום, לכלותם הוא על הגלות, שזה גיעול וכליון חרוץ להאומה להפר בריתי אתם הוא על שכחות התורה רק כי אני ד' אלקיהם, ר"ל, שהגיעול והמיאוס הוא סבה שאני ד' אלקיהם, אבל לא מיאוס וגיעול מוחלטת לכלותם ולהפר בריתי אתם חלילה, שעל ידי זה יתגדל שמו ויתקיימו גוי זרע אברהם, זרע אמונים, ראוי ועומד לקבל המטרה האלקית, אשר יקרא ד' לנו באחרית הימים בהיות ישראל גוי אחד בארץ, והיה ד' אחד ושמו אחד. ויש לנו בזה דברים רבים, ואכמ"ל.

וזה לדעתי ביאור הגמ' ריש פסחים וכאור בוקר בעוה"ז יזרח שמש לצדיקים לעתיד לבוא, אשר רש"י ור"ת נדחקו בה. ולפ"ז כך פירושה, דכמו דאילת השחר, שהוא קופץ כאיל, ומרגע לרגע יפול אור יותר בהיר, ויש הוספה בהאור, כן יזרח שמש לצדיקים לע"ל, שזריחת השמש בעוה"ז על אופן אחד, משא"כ לע"ל יהיה תמיד הופעה חדשה והשגות גדולות מרגע לרגע, ומה שידעון מה שלא ידעו בידיעת השי"ת ויתוסף להם הוספה והארה בכבודו יתברך מעת לעת, וכמוש"א ילכו מחיל אל חיל, שלא יהיה לת"ח מנוחה בעוה"ב, רק שיהיו רצים בהשגה ובהארת אור אלקי בלא הפסק, ובזה הפרט

יהיה כאור בקר, שהדמיון הוא בהוספת האור ומרוצתו המתגדלת מרגע לרגע ואינו עומד על תכונה אחת. בינה זה ודו"ק.

בערכך נפשות לרבות ערך סתום. פירוש, שנותן בפחות שבערכין שאינו בהשג יד והוא כעין גז"ש מבערכך דכתיב גבי נקבה יתירא גבי מבן חודש כו'. אולם מה דכתיב גבי מבן עשרים ואם נקבה והיה ערכך שלשים שקל, נראה, דמרמז דזה הערך איכא כבר במשפטי התורה גבי אמה שנגח השור כסף שלשים שקלים יתן כו' ומלמד אותנו, דגם בעבד, שאינו בת"ת ובמצות ג"כ דין ערך הזכר חמשים שקל, דקרא מיירי גם בעבדים, דערך נקבה שוה לתשלומי האדון, ובכ"ז הזכר חמשים שקל, וכמו שכתבו תוס' בריש ערכין. ודו"ק.

והיה ערכך כו' ששים שנה כו' והיה ערכך חמשים כו' בשקל הקדש, דאמרו בכורות דף נ', דלבתר דהוסיפו הוי הערך בשקל הזמני הנוסף, ומעשרים גרה הוסיפו עד כ"ד מעות, ויעוין רמב"ם פ"א מהלכות ערכין הלכה ד', לכן אמר קרא, דהשנים בזמן הנערך, וזה והיה ערכך הזכר כו' עד ששים שנה, וכתיב והיה, שזה מורה על אם יהיה העתיד כבר נגמר ויצא למציאות לגמרי, שכן דרך לשון עבר, אשר עם וא"ו המהפכו לעתיד. ויעוין התורה והמצוה תזריע סימן וא"ו, ולא הביא הגמ' דכתובות דף מ"ב ונתן לחוד יתן לחוד, שזה מורה על ענין זה, שונתן פירושו שיהא כבר נגמר הנתינה, וזה לא זכתה תורה לאב אלא משעת נתינה. וזה שבעת הערך כבר הוא מן עשרים ולא בעתיד אחר הערך, טרם שעמד בדין, דהשנים בזמן הערך, והיה ערכך חמשים כו' בשקל הקדש ג"כ כפי השקל שכבר היה במציאות בעת הערך, וזה אם העריך עצמו בעת שהיה השקל עשרים גרה, ולסוף הוסיפו טרם שעמד בדין על כ"ד גרה או להיפך, הכל בזמן הערך שכבר היה נודע כמה הוא השקל הקדש, ולכן כפל הכתוב והיה ערכך פעם שני לפי הפשט. ודו"ק.

בשקל הקדש כו'. לפי שנאמר ופדה כו' יכול בעבדים וכו' ת"ל בשקל הקדש אין לי אלא סלעים וכו' מנין לרבות דבר המטלטל ת"ל ופדה לרבות דבר המטלטל. כן הגירסא האמיתית בפירוש הר"ש משאנץ, וכן להלן פרק י"ב ובתוס' שבת קכ"ח. והא דכתב ופדה גבי בהמה הטמאה ושקל הקדש למעט קרקע גבי שדה הוא נאות, דבבהמה טמאה דקדשיו לבדק הבית לא צריך קרא למעט קרקע, דאיך יתכן דיסיר הקדושה מדבר דמועלין בו וקדשי ד' ע"י פדיון בקרקע דאין מועלין בו והוא הדין עבדים כמקרקעי דמי ואין מועלין בו, יעוין סנהדרין דף ל"ח, ורק גבי שדה אחוזה ומקנה, דאין מועלים בהם סד"א דפודין אותם ע"ג קרקע כתב בשקל הקדש, דאין פודין רק במטלטל, והרבוי דנפדין אף שלא בשקל כתב גבי בהמה דמועלין בה ואפילו כן לא בעי דוקא כסף. ודו"ק.

ואם נקבה היא והי' ערכך שלשים כו'. הא דאמר היא קאי על הנפש. ויתכן דמרמז, דאם היתה אז מעוברת היא חד גופא לענין ערכין, דהולד לא עדיף מבן פחות מחדש והערך חדא, ואף שילדה זכר בכל זה אחרי דכל הערכין כשעת הנדר אין נותנין עבורה ערך זכר רק ערך נקבה, כיון דהיא נקבה נותן כפי מה שהיא ולא ולדה, אבל בזכר ל"כ הוא וזה מבת עשרים עד ששים שאז זמן ההולדה בנשים. ויתכן למדרש ואם נקבה שהיא אם, שהיא מעוברת והוכר עוברה יעוי' ריש פרק בן סו"מ וכזה דריש תמורה י"ח יעוי"ש.

הנה אמרו דנשאת פחות מכ' יולדת עד ששים (פ' י"נ), וכתבו בתוס', דהאשה מתה יותר מזכר מפני שמסתכנות מלידה, אבל זקנות מאריכין ימים מזכרים, יעוין ריש הכותב בתוס' ובדף נ"ב, לכן מעשרים עד ששים כתוב אם נקבה ומששים ולמעלה כתוב אם זכר, שזה אינו מצוי בזכר יותר מששים, כדרב יוסף עביד יו"ט סוף מוע"ק.

ואם מבן חמש כו' עשרת שקלים ואם מבן ששים שנה כו' ולנקבה עשרה שקלים. עשרת הוא שם דבר עשור של שקלים, וכמו שפרש"י בפ' בא על שלשת ימים. והוא שהכתוב מרמז, שמבן ששים שנה הוא יכול להעריך את עצמו, וע"ד הרגיל דברה תורה, והוא תלוי אם השיגה ידו יתן לפי מה שהשיג, רק לא פחות מסלע, וזה שקל, שאין ערך פחות משקל, ולכן אם השיגה ידו עשרה שקלים הוא מנין קיבוץ מעשרה שקלים נפרדים, אבל מבן חמש שנים הוא קטן שאין נדרו כלום ואחר מעריכו, אם כן אינו תלוי אם השיגה ידו רק בנודר לא בנידר, וכשהתורה מדברת ביחס הנידר אל הערך אמרה עשרת מנין סתמי, עישור של שקלים, לא בקבוץ, שאף אם אין לו לנידר אינו תלוי בהשג ידו, ועשיר שהעריך את העני נותן ערך עשיר. ודו"ק.

ולנקבה ערכך שלשת כו'. הא דכתב כאן ערכך אצל נקבה יותר ממקום אחר, משום שמקביל ערך הנקבה אצל הזכר, כמו ערך מבן עשרים ועד בן ששים, ששם הוא לנקבה שלשה חמשיות מערך הזכר, כן כאן מבן חודש הוא שלשה חמשיות מהזכר, לכן אמר ערכך הקודם. ודו"ק. ולפי התו"כ [וכן בגמ'] נראה משום דכתיב קודם איש כי יפליא נדר בערכך והוא לרבות ערך סתום, וכתב כאן ערכך בנקבה מיותר לרמז שהערך סתום יהיה שלשה שקלים, כמו שאמרו פ"ק דף ד', והוי כמו ציון ולנקבה ערכך הסתמיי וזה שלשת שקלים כסף. ודו"ק.

והעמידו לפני הכהן. היה צ"ל ועמד, רק דבנערך משתעי קרא, שהוא יעמוד, והמעריך מעמידו. ויעוין אור שמח בזה ובראב"ע. ויתכן רמז לזה דאמרו חייבי ערכין ממשכנין, א"כ הגזבר של הקדש מעמידו לפני הכהן ומעריך אותו. ונכון.

ערכין דף י"ז ע"ב. עני והעשיר אשר תשיג יד הנודר. פירוש שתשיג ידו היינו בשעת נתינה, זהו בשעת הערך, היה עני ובשעת נתינה, העשיר, עשיר והעני עפ"י אשר תשיג, היינו שהפה שנדרה השיגה, זהו בשעת הנדר. ולכך במצורע כתיבא אשר תשיג ידו, וכן בקרבן עולה ויורד כתיב ואם לא תשיג ידו, שהכל תלוי רק בשעת הנתינה, ועשיר והעני מביא קרבן עני. וזה ברור. ועיין תו"כ מצורע פסקא ע'. ועיי"ש בתו"כ דדריש שיכול אימתי אני אומר מביא קרבן עני בזמן שהוא עני מתחלתו היה עשיר והעני מנין ת"ל אשר תשיג ידו מאשר תשיג ידו, שיכול אימתי אני אומר יגמור כעני בזמן שהתחיל בעני, הביא את אשמו עשיר כו' ולא דריש חד קרא, לאפוקי, שאם היה עני והעשיר בינתים ואח"כ העני שיביא בעניות, דלא כמו דאמר ר"י בערכין, משום דהך ברייתא לאו ר"י, דכר"ש אתיא. עיי"ש ודו"ק. ובפסקא ע"ב יכול אף יולדת שהביאה קרבן עניה והעשירה תגמר כעניה ת"ל זאת, פירוש, שהביאה קרבנה, היינו חטאת בעניות, יכול שתביא קרבן עולה ג"כ בעניות ת"ל זאת, פירוש דוקא במצורע, שהוא השתנות בקרבן, כי הביאו חטאת מן העוף ולא מן בהמה כעשיר, אבל ביולדת אין השתנות בקרבן שהחטאת תמיד עוף. ודו"ק.

ואם כל בהמה אשר יקריבו ממנה קרבן לד' כל אשר יתן ממנו לד' יהיה קדש. פירוש הפסוק נדחקו המבארים. ונראה, דזה מסתברא דלר' שמעון, דיליף כל הקדשים לתמורה ממעשר בסוף פ"ק דתמורה אמרינן מה מעשר בהמה דהוא דבר שחובה, שאין קבוע לו זמן לא קרב בבמה (אף בבמת צבור), כן אין תמורה, נוהגת בקדשי במה וז"ב, דלדידיה בקדשי במה בעת היתר הבמות לא תפסה בהו תמורה. והנה בפ"ק דבכורות י"ד אמר דקדשי במה חל קדוה"ג עלייהו על בעלי מומין, ואם הקריבן עובר בלאו, דקדשי ואינן קרבין, לזה אמר הכתוב שכל בהמה, איזה בהמה, מי שבה הדין שהבהמה שראויה להקריב קרבן לד', וזה על המזבח היא כל אשר יתן ממנו לד' יהיה קדש, שרק בזה חל קדושת הגוף, אבל אם אינה ראויה להקריב ממנה קרבן, היינו בעלת מום קבוע, תו לא חלה עלי' קדוה"ג למזבח, וזה רק במזבח ובמת צבור, ששני הדברים תלוים זה בזה, דבעל מום קבוע, שאינו ראוי להקריב לא חלה עלי' קדוה"ג, בזה איכא דין תמורה, דאם המיר תופס תמורתו, אבל קדשי במה כיון דאף ע"ג דאינו ראוי להקריב הוא בעל מום גם כן חלה קדוה"ג עליו, בזה ליכא דין תמורה ואינו תופס תמורתו. וכל הכתוב הוא במאמר, מאמר התנאיי של ואם, ואם באיזו אופן שכל בהמה אשר יקריבו כו' לד', בזה כל אשר יתן ממנה (הוא מן הקרבן לד', לכן כתב לשון זכר ממנו) יהיה קודש, וגם הקדושת הגוף אינו חל רק אם ראוי להקרבה ולא חלה על בע"מ, בזה לא יחליפנו כו' ואם המר ימיר

כו' ותמורתו כו'. ודו"ק. ובתורת כהנים פ' אחרי על קרא דוזבחו זבחי שלמים לד' אותם דריש ר"מ אותם, יתכן למעט אותם ולא תמורתם, שתמורות אינן קדושין בהם. ודו"ק.
ודע, דבכור ומעשר וולדות ותמורות חלין קדושתן על בעלי מומין קבועין (וסימנך במו"ת). והנה בכור אינו בכלל קרא זה, דכתוב כל אשר יתן ממנו ובכור אינו נותן, רק דקדוש מאליו ואינו צריך להקדיש אותו ולד ותמורה דחלה קדוה"ג על בע"מ שפיר אינו נוהג בהן דין תמורה, אבל מעשר, דחלה קדוה"ג על בע"מ, ואם כי אינו קרב למזבח, בכ"ז קדיש קדוה"ג, וא"כ סד"א, דאינו בכלל קרא דבהמה, שהקדושה עם הקרבתו שניהן דוקא בתמימין לא בעלי מומין ולא חלה תמורה עלייהו, לכן כתב קרא בפירוש גבי מעשר, דדין תמורה נוהג בהו, וזה נכון מאוד. ויעוין ספר אור שמח בזה.
והיה הוא ותמורתו יהיה קדש. בתו"כ יהיה קדש מלמד, שהקדושה חלה בבע"מ קבוע כו'. בגמ' דף י"ג אמר, דר"י דריש יהיה לרבות הולד, וריב"י סבר כרבנן ומוקי לרבות שוגג כמזיד. ונראה לי דשניהם דרשי הך יהיה, דכתוב לקמן גבי מעשר והיה הוא ותמורתו יהיה קדש, דהך יהיה מיותר ג"כ, אבל יהיה דכאן מרבה בע"מ קבוע לתמורה, ודו"ק.
ואם כל בהמה טמאה וכו'. בתו"כ יכול בבהמה טמאה הכתוב מדבר כו' יכול יפדו על מום עובר. מזה מוכיח הגמ' בתמורה, דלרבנן קדשי מזבח היו בכלל העמדה והערכה, דבקדשי בדה"ב לא נפקא מינה בין מום עובר למום קבוע. ושם פסקא ב' טמאה לרבות את המתה יכול אמר ה"ז הקדש ומתה תפדה ת"ל והעריך כו' מנין לרבות כו' מה בה"ט המיוחדת ששוה שעת פדיונה לשעת הקדשה אף אני מרבה את המתה כו'. צ"ב טובא, דבמאי מיירי אם נימא בקדשי מזבח, למה צריך לרבות מתה, הלא אף אם קדם מומו להקדשו ג"כ לא בעי העמדה והערכה, דדיקלא בעלמא הוא דאקדיש, ולומר דהך תנא כתנא דבי לוי, דאמר בתמורה ל"ב, דאף בע"מ מעיקרו בעי העמדה והערכה וקא מרבה הוא הדין מקדיש המתה, דבעת שהקדישה לא היתה בת העמדה דהיא נפדית. וזהו דקאמר, שאם אמר ה"ז הקדש היינו בבע"מ מעיקרו. ולכן ממעטו רק משום העמדה והערכה, אבל משום אין פודין קדשים להאכילן לכלבים בבע"מ מעיקרו לכו"ע פודין (עיין משל"מ הלכות איסורי מזבח בזה), ודלא כמו שערבב הקרבן אהרן הטעמים במח"כ. אבל זה דחוק, דלא נזכר כלל בע"מ מעיקרו ולא משמע גם מתמורה כן.
וע"כ צריך לפרש, דמיירי בקדשי בדק הבית [דהך תנא סבר בין קדשי מזבח, בין קדשי בה"ב היו בכלל העמדה והערכה, כמפורש בתמורה], ובקדשי בדה"ב בודאי אין חילוק בין בע"מ מעיקרו, דבין כך ובין כך אינן נפדין, וכן כתבו רש"י ותוס' ל"ג ע"א שם. ובכ"ז מרבה מתה אם הקדיש מתה, דמעיקרא לא הוי בת העמדה והערכה ג"כ נפדית. וברור,

דלברייתא זו כיון הרמב"ם בהל' ערכין פ"ה פסקא י"ב ז"ל, אבל אם הקדיש שחוטה או נבלה לבדק הבית הר"ז תפדה כשאר מטלטלין, והיינו ברייתא דילן. והראב"ד סובר, דדברי עצמו הן, ואם נימא, דבקדשי בדה"ב ג"כ אין פודין להאכילן לכלבים א"ש, כיון דמעיקרא לא היתה עומדת רק לכלבים, ומתחלת הקדשה חלה עליו הקדש לפדותה לכלבים, כזה פודין, וכמו שהטיבותי לדבר בחידושי למסכת תמורה להשיג על השעה"מ תמן. ודו"ק. וכן משמע מתוספתא שמה. ולפמש"כ א"ש, דמזה פשיטא ליה דתנא דתו"כ סבר בין ק"מ בין קדשי בה"ב בכלל העמדה והערכה. ועיין תוס' שם ד"ה ואמר רחמנא עביד ליה העמדה והערכה ודו"ק. אח"ז ראיתי להירושלמי פרק ג' דמע"ש מביא ברייתא זו ומפרשה בקדשי בה"ב, וסובר, דבטמאה לא בעי העוהע"ר ופליג על תלמודין. ועיין נועם ירושלמי בזה ודו"ק בכ"ז.

ואם גאל יגאלנו כו'. הא דלא כתיב המקדיש נראה משום דבהקדש בדק הבית הלא כבר יצא לגמרי מרשות המקדיש ואין לו בה שום זכות יותר מאחר, ולכן פירשו בתוס' פרק מרובה, דגנב והקדיש לבדה"ב חייב בתשלומי ד' וה' משום דההקדש הוי כמכירה, אבל קדשי מזבח עדיין הוא הבעלים, ולכן חלה עליו הקדש עליו, יעו"ש ולכן תורא דראובן מקרי ואינו חייב ד' וה' על הקדישו למזבח, לכן בקדשי בדה"ב כמו שדה אחוזה וכי יקדיש ביתו כתיב המקדיש, דאין לו שום הבדל בינו ובין אחר רק במה שהוא מקדיש, לא כן בקדשי מזבח דשלו הם, דתורא דראובן מקרי, לכן כתב סתם ואם גאל יגאלנה, ולא כתב ואם גאל יגאל את בהמתו, כמו שכתוב גבי מעשר משום, דהמתכפר אינו מוסיף חומש, ועוד, דאיש אחר מצי לגאול מיד גזבר בלא רשותו, אבל במעשר לא מצי לגאול איש אחר בלא רשותו, משום דאיהו אכיל לה ושלו המה, וכמוש"כ תוס' מרובה דף ס"ח בסוגיא דצנועין. ודו"ק.

סנהדרין ההקדשות בשלשה, ובגמ' אלא לרבנן שלשה מנא להו כו' קשיא. ולקמן בשלמא לר' יהודה היינו דכתיב כהן אלא לרבנן כהן למה להו קשיא. ונראה, דחדא בחברתה מתורצת, דיסודי התורה, שהשופטים יהיו המדובקים בתורה ועבודה ופנויים מנחלת שדה וכרם, ואין להם יגיעה וטורח, לבד ההשקפה על עסקי הכלל, ומי המה בהיות עם ד' ממשלת כהנים בלא מס ומשא מלך ושרים, כאשר היו בימי יהושע ושמואל, הלא הכהנים היו השופטים, והלוים, לא אחר היו שוטרים, כמו שאמרו יבמות דף פ"ו, ומהאי טעמא כתב בכל מקום אל הכהנים השופטים, ונגשו הכהנים כו' ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע, ולכן להורות, דבענין פדיון ההקדשות ובגבייתן בעינן ב"ד, לכן כתבה רחמנא כהן, שהוא השופט המצוי לפי חוקי תורתינו הק' וכפי מה שכתבה

בכמה מקומות, וכל קושיא יש לה תירוץ, ולא מפני שבעי כהן כתבה רחמנא כהן. ואולי בקרקעות בעי כהן, לפי שפעמים בשדה אחוזה הוא נוגע, שאם לא יגאל ויצאתה לכהנים ביובל, לכן לא פליג רחמנא שבכל מקום בקרקעות בעי כהן. ודרכי התורה רמו עד שרחוקים מהשגתינו לתת טעם לכל דבר, וכיון דבעי שופט הלא הוי ב"ד ואין פחות משלשה. ודו"ק.

ואיש כי יקדיש את ביתו יכול בבית דירה הכתוב מדבר כו' הא מה אני מקיים ואיש כי יקדיש את ביתו מקדיש אדם את נכסיו קדש לד' מלמד, שסתם הקדשות לבה"ב, עיין קרבן אהרן. אולם כונתו, דקאי בשיטת ר' אליעזר בשקלים, דמקדיש כל נכסיו סתם זכרים ימכרו לצרכי עולות ודמיהן לבדק הבית, ודלא כר' יהושע דאמר, דהראוים למזבח יקרבו עולות, וכן מפורש בירושלמי תמן פ"ד א"ר יוחנן טעמא דר"א ואיש כי יקדיש את ביתו אם בב"ד כו' במקדיש סתם. וכן צ"ל בתו"כ במקדיש אדם את נכסיו וחסר אות ב'. ופירושו, במקדיש כל נכסיו אף הראוין להקרבה יפלו דמיהן לבדק הבית [וכן מצאתי הגירסא באדרת אליהו], והגר"א הגיה הירושלמי שם מן התו"כ. והק"א נדחק בזה. ודו"ק.

ואם משדה אחוזתו. אחוזתו מאמו מנין ת"ל יקדיש איש תו"כ. פירוש, דסובר ירושת הבעל דבר תורה ומפרש, דיקדיש איש שירש מאשתו גם כן הוי דין אחוזה, והוה"ד למה שירש מאמו, וכמו דאמר בסוף יש בכור, דירושת הבעל אינו חוזר ביובל. יעו"ש ודו"ק.

והיה ערכך לפי זרעו חומר שעורים בחמשים שקל כסף. יתכן, כי יש זריעה במפולת יד ויש במפולת שורים, ועיין פרק המקבל (בבא מציעא דף ק"ה), שהרבה צריך זרע למפולת שורים יותר מלמפולת יד, וזה שאמר לפי זרעו, פירוש, כאשר יזרע האדם בעצמו, לא ע"י שורים, הקילה עליו התורה כ"כ, שתשוב שדה אחוזתו. ודו"ק.

ויסף חמשית כו' וקם לו, פירוש, שהשדה היא אצל הפודה, ככל שדה אחוזה, שאם מוכרה אחר זה חוזרת אליו ביובל, אבל במקדיש ביתו זה נכסיו מטלטלין, אם מכרן אח"ז מכורין לעולם כתוב ויסף כו' והיה לו, שכל זמן שלא מכרן הן שלו, ופשוט.

אך בכור אשר יבוכר לד' כו' לא יקדיש איש אותו ואם בבהמה הטמאה ופדה בערכך ויסף חמישתו עליו. הראב"ע פירוש אם יקדיש זכר בהמה טמאה לבה"ב אז צריך לפדותו בשויו ותוספות חומש מלבד הטלה שנותן לכהן. ודבריו נכונים. ומצאתי הדין הזה לרז"ל בספרי פ' קרח פסקא קי"ח כפי גירסת הגר"א המחוורת ואת בכור הבהמה הטמאה תפדה שומעני אף שבה"ט ת"ל וכל פטר חמור תפדה בשה, יכול פ"ח כו' ושאר כל בה"ט בכסות וכלים ת"ל עוד ופ"ח כו' ואי אתה פודה שאר בהמה טמאה כלל, א"כ מה ת"ל

בכור בהמה טמאה תפדה אם אינו ענין לבכור תנהו ענין להקדש ב"ה שמקדשים כו' וחוזרים ופודים אותו כו', הרי מפורש, דבכור בה"ט פ"ח מקדישו לבה"ב, ואע"ג דלמאן דאסר בהנאה ואיך יכול להקדיש, דלאו ביתו הוה, הא קאמר הגמרא בכורות דף י"א, דהגונב מבעה"ב פ"ח חייב כפל, אלמא, דמבית האיש קרינא ביה עיי"ש. ובשאר קדשים הקדש עלוי מדרבנן. עיין תוס' סוף תמורה ודו"ק.

אך כל חרם כו' מאדם ובהמה. זה עבדיו הכנענים, שהן כבהמה, לכן כתוב ובהמה. אבל בבמדבר גבי בכור כתוב באדם ובבהמה, דתמן בישראל, לכן כתב לחלק, כמו שכתבו בתוס' שבת דף ע' גבי בחריש ובקציר. יעו"ש. ויעוין בהשגות פרק י"א ה"ו מזכי' יעוי"ש.

אשר יחרם מן האדם. בתו"כ יכול אפילו שלא נגמר דינו ת"ל אשר יחרם מן האדם. ופירש בהתורה והמצוה, דאשר יחרם משמע העומד לכך ומתוקן לכך בלא הכנה. ויפה פירש. שכן דרשו בפ' יוהכ"פ מכל האוכל אשר יאכל זה ביצת תרנגולת כו' ואימא בן פקועה מחוסר קריעה, הרי, דאשר יאכל מורה, שעומד להאכל בלא שום תיקון. ובגמ' פירשו דכתיב מן האדם ולא כל האדם, והפירוש, דאדם כולל אף בן יום אחד כל דהוא כמפורש פרק יוצא דופן (נדה מ"ד.) והנה קטן לא יתכן, שיהא נגמר דינו, אם לא מדין מלך וסנהדרין, כמו בבנות יבש גלעד וכיו"ב, ומדין זה הוי כמו שלא נגמר דינו בב"ד וכמוש"כ בפירוש המשנה סוף פ"ק דערכין, יעו"ש באורך, ולכן כתוב מן האדם ולא כל האדם, שקטן היוצא להרג נערך, שאין בו מיתת ב"ד [לבד בעיר] הנדחת, שתמהו על הרמב"ם דפליגי בזה תנאי. יעו"ש]. ולפי הפשט הוא לא כל חרם, אבל הוא כולל כל האדם שנגמר דינו. ולפמש"ב א"ש, ודו"ק.

ואם גאל יגאל איש ממעשרו וכו'. בתו"כ. איש פרט לקטן. או יכול שאני מרבה בן ט' שנים ויום אחד ת"ל ואם גאל יגאל. עיין ק"א, דבן ט' שנים ויום אחד גואל מעשרו. ובזה א"ש טובא סוגית הגמ' גיטין דף ס"ה דפריך למ"ד חפץ ומחזירו לאחר שעה אינו זוכה לאחרים מהך דתנן אומר אדם לשפחתו העבריה הרי לך מעות הללו ופדה בהן מע"ש כו' האי שפחה ה"ד אי דאתיא ב"ש דלא אתיא ב"ש גבי', אבל למ"ד זוכה לאחרים א"ש, דכשם שזוכה לאחרים הואיל ואיתא בזה דמצי זכי לעצמו [כמוש"כ תוס' ס"ד ע"ב ד"ה שתופי מבואות וי"ל כו'], הכא נמי הואיל ומצי לחלל לעצמו פרות מעשר דיליה, ה"נ מצי לחלל פרות אחרים, אבל למ"ד אין זוכה לאחרים קשה איך מצי לחלל פרות אחרים, ודוקא גבי מעשר גלי רחמנא כו'. אך מתוספות ד"ה ופדו בהן מע"ש ובת"כ ממעט קטן שאינו פודה לגמרי, ע"כ, דפירשו דממעטו לגמרי. עיי"ש. וכן הרמב"ם לא הביאו. ועיין

רש"י בפירוש המשנה בשם הירושלמי ומכ"ז מוכח, דממעטו לגמרי. ובן ט' דנקט לאו דוקא רק עונת הפעוטות, דאז עפ"י רוב הוא בכלל חפץ ומחזירו לאחר שעה. ודו"ק בכ"ז.
יגאל איש ממעשרו. רמב"ם ור"ת מפרשים בקדושין, דאשה שפודה מעשר שני שלה אינה מוספת חומש, והטעם מושכל, דאשה אינה ראוי' לעלות למקום אשר יבחר ד' בו בכל זמן, כי היא הרה או ילדיה קטנים וצריכים לאמם כמו חנה, ולכן שלא יקשה עליה לפדות ולצור הכסף עד שיהא יכולת בידה לעלות ולאכול במקום הנבחר את המעשר פטרה תורה את האשה מהחומש, משא"כ בכל הגאולות. ונכון. ויעוין מש"כ רבינו בסוף הלכות תמורות בזה.
כל אשר יעבור תחת השבט וכו'. בתו"כ קרא לתשיעי עשירי כו' מנין ששלשתן מקודשים כו'. נראה דקשיא לשון הפסוק, דהו"ל למכתב מכל אשר יעבור תחת השבט העשירי יהיה קדש לד', ולפי שכתוב לשון כל אשר יעבור תחת השבט דריש, דכל אשר יעבור תחת השבט יהיה קדש לד'. אך לפ"ז א"כ כולן קדושים, וזה אי אפשר, לכן דרשו כאילו הוה כתיב כל אשר יעבור תחת השבט תחת העשירי יהיה קדש לד', והיינו, שיהיה במקום העשירי, וכמו דכתיב ואקח כו' תחת כל פטרת רחם בבנ"י, שתחת הוא ענין במקומו ותמורתו, וכמו דאמרינין זו תחת זו (תמורה ט' עיי"ש), וכמו וימליכה תחת ושתי, וזהו דוקא אם כבר נמנה וסמוך לעשירי, אז אם קרא את התשיעי הו"א עשירי קדוש תחתיו. וזה נכון, דכן דרך הפסוק לחסר תיבה, כמו דכתיב יחי ראובן ואל ימות ויהי מתיו מספר, דהוא כאילו כתוב ואל יהי מתיו מספר. וכן מצאנו רבות. וספ"ק דגטין א"ר שמעון הנשיא משמיה, דנשיא, וזה כמו שכתוב אמר ר"ש אמר הנשיא. ודו"ק.
והיה הוא ותמורתו יהיה קדש לא יגאל. דייק העשירי יהיה קדש לד', פירוש להקרבה, ותמורתו יהיה קדש, פירוש, שאינו קרב כדין תמורת מעשר, דרועה ואינו לד' רק קדש בלבד.
ובתו"כ ת"ל יהיה קדש מלמד שמעשר בהמה בעמוד ועשר ריה"ג אומר כו'. נראה משום דריה"ג לטעמיה, דסבר קדשים קלים ממון בעלים, וכן לרבי, דסבר פסח ממון בעלים בפסחים צ' צריך קרא דיהיה קדש ולא שכבר קדוש, לכן כתיב בלשון עתיד, דסד"א דפסח ושלמים נכנסין לדיר להתעשר, כדאמר הגמ' בבכורות ריש פרק מעשר בהמה, לכן איצטרכו קראי אחרינא שמצוה לעשר מעשר בהמה. ודו"ק.

במדבר

אלה הפקודים כו' איש אחד לבית אבותיו היו. ולמעלה חמר ראש לב"א משום, דכיון דהם היו מן המנין, והנשיא היה אחד מן המנין. ופשוט.

וסביב למשכן יחנו כו' וחנו בנ"י איש על מחנהו כו' והלוים יחנו סביב למשכן העדות כו'. הנה קיי"ל, דבעל קרי מן התורה משתלח חוץ לשני מחנות מן וכל זב לרבות בעל קרי, כדאמר ר' יוחנן ריש פרק אלו דברים, וא"כ איך היו הלוים עושין במחנה שלהן, איך היו מותרין בתשמיש ואיך היו עם נשותיהן. וצריך לומר, דהלוים השומרים משמרת הקדש היו סמוכים סביב למשכן העדות, ואהליהם ונשיהם, וטפיהם היו חונים סביבות מחנם לפני מחנה ישראל. ולכך היה בין מחנה לויה למחנה ישראל רחוק מיל, כדאיתא במדרש הביאו רש"י על מנגד סביב, ובתוך אלפים אמה היו אהלי הלוים, ושם היו מותרין בתשמיש, ורק סביבות הארון היה לה דין מחנה לויה. לכן אמר וסביב למשכן יחנו, המה הגברים לבד והלוים יחנו סביב למשכן העדות, זה עם נשותיהן כחניית מחנה ישראל. ולכן עדות כתיב, שעדות, שהשכינה שורה בישראל, שזהירין ופרושין מעריות, וכמו שדרשו על קרא דשבטי יה עדות לישראל הביאו רש"י פ' פנחס על קרא משפחת החנוכי. ולכן כתוב והחונים לפני המשכן קדמה כו' משה ואהרן ובניו, דדריש משה על מחנה לויה בריש תמיד [וכמ"ד, דמשה לא נתכהן אלא בז' ימי המלואים לבד] מה משה בחד דוכתא ואהרן בחד דוכתא, ואמאי מפיק קרא דמחנה לויה בלשון משה להקרא השבט בשמו, ולפ"ז א"ש, דמה משה היה בלא אשה, כן היו כל החונים לפני המשכן בלא אשה, שעל זה היה דין מחנה לויה, דבעל קרי משתלח חוץ לשתי מחנות. ודו"ק. ועיין אבן עזרא פ' קרח על מסביב למשכן קרח, כזה.

למחנה יהודה כו' ושמונים אלף ושש אלפים. פרט העשיריות והאחדים בדגל יהודה, שמרמז שיש כאן בדגלו שלשים ואחד פעמים ששת אלפים והוא כמנין שם אל.

ונסע אהל מועד מחנה הלוים בתוך המחנות כאשר יחנו כן יסעו איש על ידו לדגליהם. הענין, דכבוד לא שייך רק כשהם במקום מלך הכבוד, אז היה יהודה בכור לדגלים וראובן שני לו. וכן מחוקי הנימוס, כשיש נכבד אז צריכין לישב במשטר וסדר ולכן בפרק הנזיקין הפליגו רז"ל בשמירת הסדר בקריאה לס"ת החשוב קודם. ורמז לזה מצאנו בפרק ג' שאכלו אין מכבדין אלא בפתח שיש בה מזוזה וכש"כ בתי כנסיות וב"מ, לפי שכבוד אינו רק במקום מכובד ואין מכבדין בדרכים. לכן אמר כאן, שסדר הדגלים הוא לסדר חנייתן אצל אהמ"ע, הסדר הזה יהיה בעת המסעות ג"כ, שאינו דומה לשאר דרכים, שאין כבוד ואין סדר למעלה ולקדימה, משום שאהמ"ע נוסע בתוך המחנות, ומלך הכבוד שרוי

בתוכם, א"כ צריכין להיות בסדר חנייתן על ידו. ולזה כוונו רז"ל במנחות צ"ה ונסע אהל מועד אעפ"י שנסע אהל מועד הוא ואינו נפסל לחה"פ ביוצא, היינו, שקדושת אהל מועד ומעלתו לא נסתלקה בנסיעתן. וכוונו לדרוש זה מעומק הכוונה. לא מן הלשון. ודו"ק.

ועליו מטה מנשה. בכל מקום אמר והחונים עליו, וכאן אמר ועליו משום דכיון שבמספר בסוף הארבעים פ' פנחס היה מספר בני אפרים מעט ממספר הראשון וכמספר בני מנשה בפעם הראשון, ובני מנשה רבו עד כי היו שנים וחמשים אלף, ולכן בפ' פנחס הקדים מנין מנשה למנין אפרים, וזה שמרמז כאן ועליו, שגבר עליו אחיו במנין עד למעלה, משא"כ באינך, דכולהו לא הגבירו על ראשי דגליהם במנין השני. ודו"ק.

ואלה תולדות אהרן כו' ואלה שמות בני אהרן וימת נדב כו' במדבר סיני ובנים לא היו להם. ההמשך יתכן כי טרם צווי לקח הלוים תחת כל בכור בישראל והוא מסבת עשייתן את העגל, וכמו דאמר ר' יוחנן בירושלמי מגילה הלכה י"א מאיכן קשט הקושט שתהא עבודה בבכורות כו' כי לי כל בכור ביום כו' שבר ד' מטה רשעים אילו הבכורות שהקריבו לעגל תחלה והלוים זכו מן העגל, כמו שנאמר ומלאו את ידיכם היום ברכה כו', ולמען לא יעלה טינא בלבב המתעקש לומר וכי יש משא פנים בדבר, אהרן שעשה העגל זכה לכל הכבוד הזה, לפיכך הקדים מה שנטל אהרן את שלו ע"ד העגל אף שהיה אנוס, ולשם שמים נתכוון כידוע, וזה שמספר, שמתו בניו בלא בנים, אשר זה העונש של ערירי לא נכתב בכל מילי דקדש, ואין זה רק שזה היה להפרע חטאו של אביהם, וזהו וימת נדב ואביהוא בהקריבם כו' [היינו, שמספר זמן המיתה ולא סבתה, ולכן לא אמר על הקריבם כו'] במדבר סיני היינו, שהסבה היה המקום של מדבר סיני, שזנתה כלה בתוך חופתה, וכמו שאמרו בעקב על קרא דבאהרן התאנף מאד, ויכהן אלעזר ע"פ אהרן אביהם. ומדויק, כי בפ' פנחס לא כתיב במדבר סיני, אשר שם היו בערבות מואב, וכאן, שכל עניני הפרשה במדבר סיני, מספר שהיה במדבר סיני, הלא נפלא הוא, ולפמש"כ מבואר היטב.

בני אהרן הבכור נדב. הנה יש פסיק, וכאילו אמר אהרן הבכור. ועיין בבעה"ט. או בכור לנבואה, שנתנבא במצרים, כמפורש ביחזקאל, וכמו שאמר לעלי הנגלה נגלתי לבית אביך. ומרמז על מה דאמרו, שאהרן עצמו לא היה במנין, וטעמא דכמו בכור של לוים לא הפקיע, וכמו שאמרו די לו שיפקיע את עצמו, כן אהרן היה בכור ולא הפקיע את הלוים, דאין קדש חל על קדש ודו"ק. וקדושתו היה כבר ממצרים כמוש"ב עכשיו אהרן כהן כו', לכן לא חל עליו פדיון קדושה.

והזר הקרב יומת. נחמיה ו' ואומרה האיש כמוני יברח ומי כמוני אשר יבוא אל ההיכל וחי. הנה אם נפרש, דזר הנכנס אל ההיכל הוא במיתה, זה לא שמענו, ועיין משל"מ סוף ביאת המקדש, וצריך לפרש מי כמוני אשר יבוא אל ההיכל, כדי שיחיה, שיעצו אותו שיסתר שם מפני ההורגים. יעו"ש. וכן מוכרח, שזה כוון ומי כמוני אשר יבוא אל ההיכל והתועליות יהיה וחי [שיחיה] לא אבוא.

ואני הנה לקחתי את הלוים מתוך בנ"י תחת כל בכור פטר רחם מבנ"י והיו לי הלוים. פירושו עפ"י מה דאמרו בספרי פ' בהעלותך סימן צ"ב כ"מ שנאמר לי קיים לדורות, והנה קיי"ל דאין תמורה עושה תמורה, וכן מע"ש נפדה ברחוק מקום, ולקוח בכסף מעשר אינו נפדה, וכמו דמפרש בזבחים ריש איזהו מקומן התם לא אלימא קדושתיה למתפס פדיוניה, וזה שאמר ואני לקחתי הלוים מתוך בני ישראל תחת כל בכור פ"ר, שהתם נתפסין בקדושתן תחת הבכורים, א"כ תו לא יהיו חוזרין ונפדין והיו לי הלוים קיימין בקדושתן לדורות. ודו"ק.

כי לי כל בכור ביום הכותי כו' לי יהיו אני ד'. פירוש, באופן שאני אהיה השם, אבל כיון שהקטירו לעגל וכחשו ואמרו, כי אני אין ד' לכן אינם שלי. והנה הוי אמינא, דבבמה שאין שם כהונה נוהג ולא לויה, סד"א, דהעבודה תהא נוהג בבכורות, לכן אמר מאדם עד בהמה לי יהיו, שבכור אדם לא נתקדש רק באופן אחד עם הבכור בבהמה, וכמו שאין בכור בהמה קרב בבמה קטנה, דהנידר ונידב קרב בבמה קטנה, הא בכור לא, כן בכור אדם אינו קדוש בבמה קטנה, ולכן שם נכנסו הלוים תחתיהם, ותו אין מעלה לבכור כלל. ובגמ' זבחים קי"ח מהו דתימא לבעי קידוש בכורות כמעיקרא כו'. ודו"ק.

וידבר ד' אל משה במדבר סיני לאמר פקד וכו'. בויקרא כתוב בריש הספר, שדבר אליו מאהמ"ע, ואח"כ כתוב בכל מקום וידבר ד' אליו, וכאן כתוב שנית במדבר סיני. וטעמו דלרשב"ל, דסבר דקדשו בכורות במדבר ופסקו, וכל ל"ח שנה עד שנכנסו לארץ לא נתקדשו בכורים, לכן כתב רק זה הפעם במדבר סיני ולא היו קדושים טרם הדיבור מעת יציאת מצרים, דבג' מקומות קדשו בכורות כו'. ולר' יוחנן צ"ל דהא קאמר, דבכור בהמה טהורה ג"כ נפקעו ע"י בהמות טהורות דהלוים, יעוין ריש בכורות, וזה לא היה אח"כ רק אותו זמן. ופשוט, ודו"ק.

ויפקוד אותם משה עפ"י ד' כאשר צוה. יתכן דכתיב במספר ישראל מבן עשרים שנה ומעלה כל יוצא צבא בישראל תפקדו אותם לצבאותם, דלא נמנו רק עשיריות לא אחדים, לכן בכל המספר לא נזכר אחדים, והוא כי כל ראש מבני ישראל נתן מספר אנשיו, והיו שרי עשרות, ומכל מספר הקטן עשו מספר הכולל, ופחות מעשרה לא היה ראש עליהן

בלבד לכן כתיב לצבאותם, שאין מחנה פחותה מעשרה, כמבואר ירושלמי פ"ק עירובין, ובמספר הלוים מבן חדש ומעלה, שמשה נכנס אל פתח האהל וב"ק יוצאת ואומרת כך תינוקות, לא נמנו ג"כ אחדים וכאשר צוה במספר ישראל, משא"כ במנין הבכורים נזכרו אחדים. ודו"ק.

לגרשון משפחת וכו' פקודיהם במספר כל זכר כו' פקודיהם שבעת אלפים וחמש מאות. הא דכפל בו פקודיהם, יתכן, שהמספר היה שוה, שמחצה מזה היה משפחת לבני ומחצה מזה היה משפחת שמעי, והיה כל משפחה לשלשת אלפים וז' מאות וחמשים. ובקהת לא נאמר כלל פקודיהם, לפי שאהרן לא היה בהמנין. ופשוט.

ונשיא בית אב לגרשוני. לא כתב למשפחות הגרשוני, כמו בקהת ומררי, מפני שלא נשתייר במנין שני בפנחס לבני גרשון רק חדא משפחה, כמו שפרש"י. ופשוט.

בגרשון ובקהת הזכיר מקום חנייתם ואחר זה הנשיאים, דבטח היה כל נשיא חונה אצל משפחתו, שכן הנמוס והמוסר, אבל כשהזכיר נשיא, נשיאי כו' אלעזר בן אהרן, שחנה אצל כהנים במזרח, לכן בבני מררי הנשיא הזכיר קודם לאמר, שכולן חנו צפונה. ודו"ק.

פקד כל זכר לבני ישראל כו'. אמר לבני ישראל ולא מבני ישראל. יתכן דקיי"ל לויה שילדה מישראל בנה פטור מחמשת סלעים מ"ט, דבפטר רחם תלה רחמנא, ורחם דילה דלוי הוא, ונראה לי, דזהו דוקא השתא, דנתקדשו הלוים וולדותיהן בין זכר בין נקבה, קדושים ופטורים, אבל במדבר, דעדיין לא נתקדשו בקדושת לוים, אם כן הנקבה שנולדה עדיין לא היו הלוים קדושים, ואחרי זה לא נתקדשו רק הזכרים, א"כ לויה שילדה בנה חייב בפדיון הבן, ולכך אמר בכור זכר לבני ישראל ואע"ג שאמו לויה או כהנת. ועיין בכורות דף ד' בזה ודו"ק היטב.

ולקחת כו' תחת כו'. בתמורה אמרו האי תחת לישנא דאחולי ולישנא דאתפוסי כו' ידו אקדש לישנא דאחולי. ולכן כשאמר פקד לי כל זכר אמר ולקחת את הלוים תחת [אע"ג שלגוף הענין אמר להלן], דהוי כמו ידו אקדש, דבשעה שעוסק עם הבכורים אמר תחת הוי לישנא דאחולי, דמהם נפקע חדושה לגמרי. ודו"ק.

ולקחת את הלוים לי אני ד'. הנה בכל מקום אני ד' הוא הפסק מאמר שמסיים, שאני ד' המצוה ואין לך רשות להרהר או שאני מבטיח ואני ד', אבל באמצע הדבור לא שמענו. ויעוין סנהדרין דף פ"ג אני ד' הפסיק הענין ובירושלמי בכורים. והנראה, דתמורת בכור אמרו דאינה חלה רק ברשות הבעלים שהקדושה באה ברשותו, לכן אמר שאיך יכול להמיר הבכורים הנתונים להשם, והלא כהן בבכור שהבכור מתנה לו אינו יכול להמיר, על זה אמר, שאני ד', והקדושה חלה ברשותי, שלגבי הבכורים הנני כמו הכהן והבעלים

וכמו שפירש בפ' בהעלותך כי לי כל בכור כו' ביום הכותי כו' הקדשתי אותם לי, שהשם יתברך היה המקדיש, ותמורת בכור אינו קרב, רק ירעה ויאכל במומו, לכן הלוים לא היו מקריבין רק נתונים לעבודה. ולכן אהרן ובניו לא היו מן המנין, שהמה היו המקריבים והיו קדש קדשים, ולכך לא היו תמורת הבכורים. ודו"ק. וכן אמרו עשה קרב כמקריב, וכמו שתמורת בכור אינו קרב אינו מקריב. ודו"ק.

קח את הלוים כו'. בבכורות דף ד' ואהרן שלא היה באותו המנין לא לפקע דתניא למה נקוד על אהרן כו' שלא היה באותו מנין לא הוא ולא בהמותיו שלא הפקיעו את בכורי ישראל לא יפקע פ"ח דידיה. רש"י, יעו"ש, והטעם, שהלוים פקעו הבכורות הוא מפני, שהבכורות הפסידו ע"י העגל, וכמו דאמר בירושלמי מגילה פ"ק הל' י"א שבר ד' מטה רשעים אלו הבכורות שהקריבו לעגל תחלה, והלוים הרויחו ע"י העגל מלאו ידיכם כו', א"כ אהרן שהיה נפגם במעשה העגל ובאהרן התאנף ד', לכן לא היה מפקיע בפדיונו את הבכורים. ודו"ק.

והיו לי הלוים אני ד'. דע, דהא דאמרו בפרק בני העיר, דתשמיש קדושה קדוש, ותשמיש דתשמיש לא, יצא להם לדעתי מדין תורה, דאשכחן דכהנים המה משמשי קדושה, קדושה אית בהו, וקדושים יהיו ולא יחללו, וכהנת שזנתה נפסלה מן המעשר, דקדישא גופא, אכן לוים המה נתונים לאהרן ובניו והוי משמשי משמשין, ולכן לית בהו קדושה, ולויה, שזנתה אוכלת במעשר, דלא קדישא גופא, ולכן בעת משא מלאכת הקדש היו הקרשין נטענין על העגלות, ועבודת בני קהת, אשר היה בכתף היה מכוסה בבגדים, כדי שהבגדים יהיו משמשי קדושה והלוים יהיו תשמיש דתשמיש, וכן הדין, דחדא הוי כליין והשני כלי הוי תשמיש דתשמיש, וכמו כאן, שהבגדים היו כליין, ובכ"ז היו הלוים תשמיש דתשמיש, וכיו"ב אמרו ברכות סוף פ"ג גלימא אקמטרא ככלי בתוך כלי דמי, ולכן כתוב והיו לי הלוים אני ד', לרמז, שמהשי"ת משמו יש שני הפסקות, והוא תשמיש דתשמיש, וזה לי, אני, וכן ולקחת הלוים לי אני ד', ואני הוא התשמיש והמלבוש, שאני הוא שם משם ע"ב, והוא כמו שם אדנות, שהוא כסא להשם המפורש, כמו שנאמר וד' בהיכל קדשו, היכל הוא שם א"ד. ועיין רש"י ותוספות סוכה מ"ה בזה. וכן כתוב בעזרא ח' ואמר אליהם אתם קדש לד' והכלים קדש שקדו ושמרו כו', הרי כדפירשנו. ודו"ק היטב.

ובזה נתבאר לנו דבר נכון, דבכהנים דאיכא בהו קדושה, לכן במתנותיהן איכא קדושה, דאינן נאכלין בטומאה, כמו תרומה, דקדש הוא, אבל לוים, דהוי תשמיש דתשמיש ליכא בהו קדושה, לכן מתנותיהן נאכלין בטומאה. ואפילו לר' מאיר, דאמר מעשר ראשון

אסור לזרים, מ"מ סבר, דנאכלין בטומאה, דכתיב ואכלתם אותו בכל מקום אפילו בקבר, כמו שפירשו תוספות ביבמות דף פ"ו ע"ב יעו"ש ודו"ק.

ולפ"ז יתבאר לנו עוד, דמה דפליגי ר' מאיר וחכמים במעשר ראשון, דקדושה לית ליה במעשר, דגלי רחמנא ואכלתם אותו בכל מקום אפילו בקבר, אבל בזרות פליגי, משום דזרות איכא בלוים, שכתיב והזר הקרב יומת, לכן גם במתנותיהם אשר הוא חלף עבודתם באהמ"ע, אע"ג דקדושה לית ביה, זרות איכא גביה, הזר הקרב יומת, לכן זר אסור במעשר ראשון, וחכמים דפליגי סברי, דזרות ג"כ ליכא בו, ואי משום דכתיב והזר הקרב יומת, אין זה משום זרות, דהא אפילו משורר ששיער במיתה, אע"ג דאינהו תרווייהו לוים, א"כ אין זה משום זרות, רק הוא שייך לסדר העבודה, אבל אין זה מצד זרות במין האדם, שבאדם אין הבדל. ולפ"ז יסבור ר' מאיר דמשורר ששיער אינו במיתה רק באזהרה והזר הקרב יומת אין זה רק בזר מוחלט, וא"כ זר גמור, הוא ישראל, ששימש בעבודת הלוים הוא במיתה, ומשורר ששיער אינו רק באזהרה, וא"כ איכא זרות, לכן מעשר ראשון, שהוא חלף עבודתן אינו רק ללוים ולזרים אסור. והנה ידוע, דעל שם התואר יתכן ה"א, כמו החכם, הלבן, האדום, אבל על שם העצם לא יבוא ה"א, כמו הראובן, לבד שם המין, ומטעם זה כתוב האדם, השמש, שמינו הוא פרטיותו, לכן בריש כריתות מדמה הא דכתיב בתרומה זר לא יאכל בו, וכתיב בשמן המשחה אשר יתן ממנו על זר, דבזר שלא מעיקרו פליגי אם מקרי זר, יעו"ש דף ז', אבל כאן דכתיב והזר הקרב יומת, הזר בה"א, הוא שם התואר זר דאותו עבודה, אע"ג, דהמשורר כשיפסל בקול יחזור לעבודת השוערים, כמו שפסק רבינו משה בהלכות כלי המקדש, ובכהאי גונא גבי תרומה היכא דהיא ראויה עוד לשוב לאכול תרומה, כמו בת כהן, שניסת לישראל לאו זרה היא, דשם כתיב בלא ה"א, וזה שם העצם ולא שם התואר. והמופת על אמיתת נושא הדבר, דבכהנים איכא קדושה לא בלוים, דבכהנים כתיב ד' אלקיהם, וכן בכ"ג, אבל בשבט לוי אינו מיחס אלקים עליהם לבד בכל התורה רק ד', אך בפ' שופטים כתוב ושרת בשם ד' אלקיו, ושם בכהן מדבר, יעוין בכל התורה ותשכח. וזה ענין נכון. ודו"ק.

ולקהת חמשת כו' בשקל הקדש תקח עשרים גרה השקל. הנה בכל מקום דצריך לחלק השקל כתב כמה גרה השקל. בכי תשא מחצית השקל כתב עשרים גרה השקל, להורות, שעשרה גרה הוא חצי שקל וככה יתנו. בפרשת ערכין דכתיב שקלים שלמים לא פירש כמה השקל, רק במקדיש שדה אחוזה אחרי שכתב דין פדיון בגירעון, שמגיע חמשים שקל כסף למ"ט שנים, וצריך לחלק סלע אחד, לכן כתב שם עשרים גרה יהיה השקל. וכאן אם הוי אמרינין, שאהרן ושני בניו חלקו הכסף לשלשה חלקים שוים, הרי השקל

אינו מתחלק, כי שלשה עשר מאות ששים וחמשה, הרי י"ב מאות חלוקה שוה, ומאה וששים וחמשה שלשה חלקים כ"א של חמשה וחמשים, וא"כ אינו צריך לחלק השקלים. אך באמת פירשו רז"ל ב"ב קמ"ג לאהרן ולבניו מחצה לאהרן ומחצה לבניו, וא"כ ע"כ צריכים להחלק בסלע אחד, ולכן אמר עשרים גרה השקל.

וראה עומק דברי רז"ל, שבתו"כ פ' בחקתי עשרים גרה יהיה השקל למדך כמה הוא סלע, ובספרי פ' קרח פסקא קי"ח עשרים גרה הוא למה נאמר כו' שוה כסף מנין ת"ל עשרים גרה הוא, כיון ששם אינו צריך לחלק השקלים וחמשה לפה"ב הוא מספר שלם, ולמה כתב עשרים גרה הוא. וז"ב. ויתכן לומר, דרחמנא כתבה שם גבי פדיון הבן עשרים גרה הוא, להורות לנו מה ששנינו בפרק יש בכור (בכורות דף נ"א ע"ב) נתנו לעשרה כהנים כו' יצא, להורות לנו, דאינו צריך ליתן לכהן אחד ואף לחלק למספר גרות רשאי לכל כהן וכהן. וזה נכון. ודו"ק.

ויקח משה את כסף כו' מאת בכור בנ"י לקח את הכסף כו' יתכן, דבא לרמז, כי מן השמים הורו, אשר הגורל הוא לא במקרה רק מהשי"ת, כי היו בכורים כ"ב אלף ורע"ג, ובמקרה היו יוצאים גם מהקטנים יותר מבן חדש, אשר היו צריכים לתת עליהם פדיון ה' שקלים, והיו חייבים האבות לתת הכסף, לזה הורו מן השמים, כי היו יוצאים רק הגדולים, אשר הם חייבים בעצמם לתת ה' שקלים ומאת הבכורים בעצמם לקח את הכסף. ודו"ק.

ויתן משה את כסף הפדים לאהרן ולבניו. במדרש לאהרן מחצה ולבניו מחצה כמו שצוה לו הקב"ה. לפ"ז היה נותן לאהרן כסף פדוים בעד מאה וששה ושלשים ומחצה, א"כ מוכח מה דאמרו בבכורות פרק יש בכור נתנו לחמשה כהנים בבת אחת יצא ולא הוי חצי חמש, רק אם לא איכא גביה חיובא על חמשה סלעים, דאין נכסים כשיעור חמשה ודו"ק. ולכן כתוב הפדים חסר וא"ו, דשל בכור אחד נתחלק לאהרן ובניו.

כל בא לצבא לעשות מלאכה באהמ"ע. הנה בבני קהת כתיב מלאכה, ובבני גרשון ומררי לא כתיב מלאכה משום, שהיו נושאין ע"ג בהמות העגלות והבקרים, ולא היה כאן רק מחמר בעת המסע, דאינה מלאכה, דגבי שבת לא חייב בה רק מלקות. יעוין שבת קנ"ד בזה. אבל בני קהת היו נושאין בכתף, דהוי הוצאה מלאכה חשובה וגמורה. ודו"ק.

ולחם התמיד עליו יהיה. אם נאמר על השולחן בעצמו (יעוין רמב"ן), א"כ בזיכי הקטרת היו על הבגד תכלת, והיה חוצץ הבגד תכלת בין הלחם ובין הבזיכין, וזה כמו דאמרו ונתנו על המערכת לבונה כו' על בסמוך לא על ממש ויעוין פרק שתי הלחם (מנחות

צ"ז ע"א). ויעוין שם צ"ו בתוס' ד"ה והא איכא בזיכין, דמוכח, דשולחן מקדש לבזיכין, ובאיכא בגד תכלת איך היה מקדש הבזיכין. ובכ"ז צ"ב.

ופקודת אלעזר כו' ומנחת התמיד. צריך להבין מה קדושה היה בסלת של מנחה ולמה היה צריך לישא אותה. לכן פרש"י, שמנחת התמיד להקריב. ובירושלמי פרק המצניע הל' ג' ומנחת התמיד של יום תלויה בזרועו. לכן אפשר כי היה מנחה של חביתין, שעליה אמר הכתוב בפ' צו מנחה תמיד. וזה, שהקריב חציה בשחרית, ואם היה נוסע באמצע היום הלא היה צריך לישא חצי השני, שכבר נתקדשה בכלי עם החצי הראשון בבקר. ודו"ק. אך במנחות דף צ"ה (וכן הביא רש"י בהמצניע בשם הירושלמי) אמר, דבמסולק היו קדשי קדשים נפסלין ביוצא א"כ נפסלה ביוצא ואיך הקריבה בין הערבים. ואפשר מטעם זה פסיקא ליה להגמ' שם, דלא היה המשכן נוסע באמצע היום, רק או בתחלת היום או תחלת הלילה, עיין תוס' שם ד"ה ש"מ יש סילוק מסעות בלילה, משום דא"כ היה נפסלה המנחת חביתין החציה השניה. ועיין ירושלמי סוף פרק טרף בקלפי פליגי בזה אם נפסלו ביוצא. ועיין פ"ק דמנחות ח' דפליגי אם חביתין קדוש לחצאין ובירושלמי שקלים פ"ז אם מקדשה ואח"כ חוצה כו'. יעו"ש ודו"ק בכ"ז. ובילקוט וחביתין כו', הרי דמפרש, דעל חביתין קאי.

אל תכריתו את שבט משפחות הקהתי. רמז במלת שבט, שמשפחת הקהתי שקול כשבט, וגמירי דלא כלה שבטא (ב"ב קט"ו), וזה הוא שנאמר לו והקמותי בריתי את זרעך אחריך כו'. וכמו שאמרו בפלגש בגבעה ולא יכרת שבט מישראל. ולכן מרמז כי שקול כמו שבט. ועיין מדרש.

בהפטרה. והיה מספר בנ"י כחול אשר על שפת הים אשר לא ימד כו'. ביומא אר"א כל המונה את ישראל עובר בלאו כו' שנא' כו'. ובסוף ברכות אמר הריני מכשילך בדבר שתינוקות שב"ר כו' שנא' ונתנו כופר נפשו כו'. ועוד אמאי לא מביא מריש וישלח כחול הים אשר לא יספר מרוב. ויעוין חא"ג. ונראה, דישראל כשהן דבוקים זל"ז נמשלים לעפר, ועפר אם מונח ע"ג קרקע מבטל בטיל, וכמו שאמרו מכניס אדם קופה עפר והוא שיחד קרן זוית, אבל חול הוא מחלקים קטנים נפרדים, ואברהם כן יעקב טרם הוליד שבטים היו רוצים שיתפשט שיטתם באלדות ויתפרסם, לכן הבטיח לאברהם כן ליעקב בויצא והיה זרעך כעפר הארץ וכמו שאמרו נדיבי עמים נאספו, שמתוספים גרים בבואם לא"י ורואין בכבוד ישראל, שהן עובדין לאל אחד כו' וזה כעפר, אבל מעת שהוליד יעקב שבטים וראה, כי בזה יתפרסם האלדות ולא ישכח מפי זרעו היה ירא להיפוך פן יתערב זרעו בעמים, ויתבולל בהם, כמוש"ב בריש וישלח ע"פ דויחן את פני העיר, לכן בקש

הצילני נא מיד אחי, שלא יתבולל בעשו, רק שיעקב יהיה לגוי מצוין ונפרד ממנו כו', לכן אמר ואתה אמרת ושמתי את זרעך כחול הים, אף שיהיה בהם כתות נפרדים, ומהם אשר רק שם ישראל נקרא עליהם, בכ"ז לא יהדפו אותם האומות, שיהיו כחול אשר הוא בריח בעד גלי הים, כן המון עמים כהמון ימים יהמיון וישראל כחול נגד גליהם, שהגרועים שבישראל מתקבצים להכלל נגד רצון ההתבוללות, אולם כ"ז במנין כל הכלל כשהוא מונח אצל הים, שזה ידעינין מונשאו איש כפר נפשו שמנה משה כן דוד כלל ישראל, אבל למנות חלק, שצריך לענין פרטי, כמו פייסות וכמו מנין דשאול, שהיה לסבה, היינו לילך להכות פלשתים, או עמלק זה ידענא דאסור מקרא דהושע, שאמר אשר לא ימד ולא יספר, שזה לא ימד שהוא לטול חלק וחלק למדוד וג"כ אסור לספור, לכן אמר הושע לא עמי המה כו' והיה מספר בנ"י כחול הים, שהם נפרדים אבל נגד גלי הים לבלי להתבולל כולן שוין ויסבלו גירוש ושלל, ויהיו לבז, ובכ"ז יהיו כחול, שהוא חומה נגד גלי הים השוטף, המה האומות לכן בשביל זה והיה במקום אשר לא עמי יאמר להם בני אל חי. ודו"ק היטב.

נשא

ואת כל אשר יעשה להם ועבדו. פירוש כל אשר יעשה למשכן ולמזבח כו'. רמב"ן. ולפ"ז נראה דהכלים שנעשו למשכן ולמזבח לא נעשה להדיוט ונעשו לשמה, כמו גוף הקדושה, דהזמנה מלתא היא, וכמו עור הרצועות לשיטת רז"ה. ולזה אמר בירושלמי יומא פ"ג הל' ו', דנעשה להדיוט לא ישתמש בו גבוה. אבל במשא בני מררי היו כמו תשמישי קדושה, והזמנה לאו מלתא, ולכן לא נאמר רק לכל כליהם. ויעוין הלכות בית הבחירה, שאבנים של הר הבית בעי שלא יהיו נחצבין להדיוט, אולי דבבית עולמים שאני, שאם מוסיפין אין מוסיפין רק עד סוף הר, כמוש"ב בחבורי. ודו"ק.

ויפקוד כו' ונשיאי העדה. לא כתב כאשר בפ' במדבר ולהלן נשיאי ישראל, דמרמז דקרבתם לבני קהת, המה קרח, גרם להם שיהיו מעדתו אשר נאמר עליהם נשיאי עדה. יעוין רש"י בפ' קרח.

ביד משה. הוא על ההלכות שנמסרו למשה בעניני עבודת הלוים הרבה מאד, כריתות יד זו הלכה, ואמרו אין ממנין מתורגמן על פחות מחמשים בני אדם, לכן בגרשון, שנשארו שלשים שלא היה להם מתורגמן, לכן לא כתוב ביד משה, לרמז זה הדין. ודו"ק.

לעבודת עבודה ועבודת משא. משא הוא עבודת בני קהת, ובמקום שצריך לישא הקרשים שנשאו בכתף ועבודת עבודה הוא כמו דאמרו (שבת צ"ח) דהוי קאי בן לוי דכי

משתלפו קרשים נקיט להו, יעו"ש ברש"י, שהמשיכה בעגלה עבדו הבקר והמה עבדו עבודתם, דלא לדחקו קרשים ודלא לידרו, ודלא לשתלפו קרשים. ופשוט.

ופקודיו אשר צוה ד' את משה. אולי יכוון להא דאמרו בערכין, דשירה מן התורה, וכפי הנראה דהוי תורה שבע"פ, ויליף שם מקרא, וחד יליף ממשה ידבר והא' יעננו בקול, ולזה אמר, כי לשיר נפסלין בקול, ומי שקולו עבה פסול לדוכן, לזה אמר, כי היה עוד מספר אשר פקד על דבר אשר צוה ד' את משה, זו השיר, שנאמרה בע"פ. ודו"ק. ויעוין במדרש ע"ז.

וכל זב. בגמ' שבע"ק משתלח חוץ לשני מחנות, אבל טבו"י אינו משתלח, שאפילו עשה אין בו רק מדבריהם, שנאמר ויעמוד יהושפט לפני חצר החדשה שחדשו בה דברים כו' טבו"י אל יכנס למחנה לויה. בזה מבואר בירמיה ל"ו בחדש התשיעי קראו צום כו' בחצר העליון פתח שער בית ד' החדש, דאיזה צום היה בכסלו רק על הגשמים, ובפ"ק דתענית הגיע ר"ח כסליו ולא ירדו גשמים כו' תעניות כו' ומותרין בתשמיש המטה, א"כ היו בע"ק טבולי יום והיו אסורים לכנס במחנה לויה ועשו בית חדש שלא נתקדש במחנה לויה, והיו עומדין שם כל העם גם בע"ק טבו"י, וזה בית החדש. וכן יהושפט הוא חדש הגזרה, לכן לכנס טבו"י עשה חצר חדשה, שלא נתקדשה בקדושת מחנה לויה, ולכן הוי חצר החדשה ממש, שבנה חצר חדשה משום, שאז חדש הגזירה דטבול יום אל יכנס במחנה לויה. ודו"ק.

ויעשו כו' וישלחו אותם כו' כאשר דבר ד' אל משה כן עשו בנ"י. הנה בכל התורה כולה בנח ובאברהם, ובפסח ראשון ושני, ובעשיית המשכן, ובלוים, ובקרבנות כתיב כאשר צוה ד' את משה כן עשו, וכאן פתח צו את בנ"י ומסיים כאשר דבר כו'. ופלא הוא. ונראה, משום דצו דריש בספרי זירוז, ובדבר שיש בו חסרון כיס ואינו אלא לשון אזהרה, והוא בגזרת פקוד ומצוה דבר שלטון, וכאן מצד המצוה לשלוח מצורע חוץ למחנה ישראל, זה אינו קשה ואינו צריך פקודה ואזהרה, רק מצד המצורעים לשלחם חוץ לענן ולריב עמהם, אבל המצורעים קבלו זה בשמחה להתכפר מעונם מזבח כפרה (ברכות ה' רש"י), א"כ לא היה כמקיים אזהרה, רק כאלו דבר ד' ג"כ עשו, וכמו דאמר בספרי, שאף הטמאים לא עכבו ולא היו המשלחים צריכים לריב עמהם, והיה נקל לקיים את זה. ודו"ק.

וישלחו אותם כו' כאשר דבר כו' משה כן עשו בנ"י. נראה, דמכל זב דרשו בע"ק, וא"כ ביום שהקריבו קרבנותיהם והיו צריכים לבוא ולהראות היו פורשים מנשותיהן, ומשה היה תמיד במחנה שכינה, שהדיבור היה מצוי אצלו היה תמיד פרוש מאשה, וזה כאשר

דבר ד' אל משה והיכן דבר פה עמוד עמדי כו', שדרשו ז"ל (שבת פ"ז) שצוהו לפרוש מהאשה, כן עשו בנ"י, שבשעה שהיו באים לעזרה פרשו מנשותיהן. ודו"ק. ולכן כתוב כאשר דבר ולא כאשר צוה כמו בכל מקום, משום דמשה עשה מדעתו, והשם הסכים על ידו.

ואשמה הנפש ההיא כו'. שהדליק גדישו של חבירו ביוהכ"פ כו'. בספרי. פירוש, דחיוב כרת דעלמא הרי יוהכ"פ מכפר, והחיוב הוא דבר שבין אדם למקום, אבל מדליק גדישו ביוהכ"פ, דהוי כרת דיומא ואינו מכפר ואשמה הנפש ההיא, בכ"ז חייב להשיב הקרן והחומש. ויעוין ירושלמי פרק אלו נערות ודו"ק.

האשם המושב לד' לכהן כו'. ושמא תאמר שאם צריך אתה ליתן לכהנים עבור גזל הגר, למשל סלע, תתן עבורו תרומה בסלע לכהנים האלו ותחשוב עבור הגזל, שבידך ליתן לאחר, לכן אומר וכל תרומה לכל קדשי בנ"י אשר יקריבו לכהן לו יהיה, בלבד השבת הגזל, שלא תוכל לנכות לו, ואיש את קדשיו לו יהיו, פירוש, שזה ענין אחר שטוה"נ לבעלים ולא תחשוב זו בזו, ומהיכן תהיה לך הטוה"נ איש אשר יתן [כמו מאיש וכיו"ב הרבה] כו' לו יהיה, פירוש, דכהן בעצמו אסור ליתן טוה"נ לבעלים, רק למשל אבי אמו ישראל נותן טוה"נ, שיתן לנכדו כהן. ועיין בכורות דף כ"ז ע"א ודו"ק. ולכהן פירוש בשביל כהן שנותן ישראל עבור הכהן לבעלים.

מנחת קנאות הוא. על קרבנה קאי, דקרבן לשון זכר, ולהלן אמר היא, דעל מנחה קאי. ולכן דריש ריש מנחות מהיא, דשלא לשמה פסולה. ופשוט.

והקריב אותה הכהן. אינה באה בתוך הרגל מדרש. ולכאורה פירושו, שאין משקין סוטה ברגל, כמו שאין רואים הנגעים ברגל, אולם בירושלמי מוע"ק פ"א ה"ב והביאו רבינו משה בהלכות יו"ט פ"ז משקין את הסוטות [וכן משמע בתמורה י"ד ולמנחותיכם מנחת סוטה. עיי"ש]. וצריך לומר דסלקא אדעתין דצריך להשהותה עד הרגל, וכמו שאמרו בזקן ממרא בסנהדרין דף פ"ט, שכדי שכל העם ישמעו ויראו משהין אותו עד הרגל, וכאן שנשים חייבות לראותה, שנאמר ונוסרו כל הנשים ולא תעשנה כמזימתכם כו' (סוטה ח'), ונשים חייבות בשמחה ובאות ברגל לירושלים, לכן אמר והקריב אותה לבדה, כשהיא לבדה ואינו צריך להשהות אותה ולהשקותה ברגל במעמד רבים, רק כשבאה בעצמה לפני ד'. ובזה א"ש מה דאר"י בסוטה דף ח' לא מן הטעם הזה אלא שנאמר אותה לבדה, שלדידיה לא נוכל לפרש, שאף כשהיא לבדה משקין אותה וא"צ להשהותה עד הרגל, שהרי ר"י לטעמיה התם דפליג ואמר, שאין ממתינין אותו עד הרגל,

יעוין בסנהדרין שם, ואין צריך קרא להודיע, שאינו משהה על הספק אותה עד רגל, ועל כרחך דקרא אמר, דרק אותה לבדה ולא חברתה עמה. ודו"ק היטב.

ירושלמי סוטה פ"ב הל' ב'. ולמה מים ועפר וכתב מים ממקום שבאת עפר למקום שהיא הולכת כתב לפני מי שהיא עתידה וכו'. באבות הסתכל בשלשה דברים וכו' דע מאין באת. הענין, דאדם מועד לעולם ומזיק שלא בכונה חייב, ופסק רמב"ם, דדוקא ברשות הניזק, אבל ברה"ר ורה"מ פטור, שאינו צריך ליזהר, וע"ז אמר שאין העולם רשותך, כי מאין באת ולאן אתה הולך, מהעדר אל האפס, ודע כי לפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני ממה"מ הקב"ה, שהוא הבעלים ורשות שלו היא ואתה חייב אף אם שלא בכונה, הלא תסמר שערות ראשך, ואי אתה בא כלל, אף שלא בכונה, לידי עברה, כמו הרבה יין עושה, הרבה ילדות עושה. ודו"ק.

אם לא שכב איש אותך כו' הנקי ממי המרים המאררים האלה. יתכן ע"י מה דתנן בתוספתא דמסכת סוטה רשב"א אומר משום ר"מ ראויה היתה ליסורין קשין מאלו לפי שהכניסה עצמה לספק הזה אלא שהניוול גרם לה להיות נקי לכך נאמר ונקתה האשה, פירוש, שאף אם טהורה היא ראויה ליסורין על מה שנסתרה עם האיש והכניסה עצמה לספק הזה [וכמו דבאמת סבר בן עזאי כן בספרי על קרא דוהאשה תשא את עונה אפילו טהורה, יעו"ש, ובפ"ג מירושלמי הלכה ה' יעו"ש בשם רשב"א. וצ"ע], רק שמה שהיא מתבזה ומתנבלת ושותה מים המרים המאררים כל אלה גורמים שתהיה מכופרת, ובזה תנוקה מעון. ולכך כתיב ונקתה האשה ונזרעה זרע, שתנוקה מעון. וזה שאמר קרא אם לא שכב איש אותך כו', אף שחטאת בזה שהסתרת עצמך והוצאת עליך ש"ר וגרמת להמחק שם שמים, בכ"ז הנקי ממי המרים המאררים כו' משתייתם, אז תנקה מן החטא, ששתייתם ינקו אותך ויכופר עונך לפני אבינו שבשמים ודו"ק.

הנקי. כמו ומות בהר. ראב"ע. כי בלשון צווי שתנקה לא שייך, ואולם שמה דרשו התקן עצמך לצרכי מיתה. ובזה יבואר הספרי ר"י אומר בתחלה מודיעה כחן של מים המרים כו' בתי כו' לחם יבש כו' אף אם טהורה את שתי ואל תמנעי ואם טמאה את הנקי ממי המרים המאררים האלה, שמפרש אם לא שכב איש אותך שתי ואל תמנעי, אבל אם נטמאת, תן תודה שנטמאת וחטאת והנקי עצמך ממי המרים כו' האלה, שלא תשתה אותם, וכמו פלוני יצא נקי וכו'. ודו"ק. וכמו נקי עצמך כו' כתובות פ"ז, וכאן נקי עצמך בהודאתך.

ובזה מבואר דברי הגמ' קדושין, דפריך דלא כפל תנאו ואמר ר' תנחום הנקי כתיב בלשון צווי נוכח לנקבה, ואיך שייך זה על דבר הפועל מאליו ועל כרחין דכמו הספרי, דאם טמאה את סופך לחנק ממי המרים האלה. לכן תנקי עצמך מהמים שלא לשתותן. וז"ב.
כבר נתבאר באור שמח פרק י"ח מהלכות איסו"ב, דכל זמן שלא שתתה הוי רגלים לדבר, דמדנסתרה עם מי שהבעל קינא לה דזנתה, אבל כי שתתה אף דיכול להיות דהזכות תולה או דבר אחר, בכ"ז מותרת לבעלה, דהרגלים בטל, דמדשתתה ולא מרתתה בטל הרגל"ד, תו מוקי לה אחזקת כשרות ומותרת לבעלה, יעו"ש דברי נועם, לכן כתבה תורה בהשביע אותה הכהן אם לא שכב איש אותך כו' ואת כי שטית תחת אישך כו', כתוב כי, אשר בכל מקום הוא כאשר ולא כתב אם, דרגלים לדבר דזנתה עמו, רק שלא זנתה הוא ענין מקריי, לכן כתב אם לא שכב איש כו', אבל אחר השתיה ששתתה כתוב והיתה אם נטמאה, ואם לא נטמאה, שהספק שקול ומוקי לה אחזקת כשרות. ודו"ק.
בתוך עמך. בספרי ועמך שלום [שאינן נענשין עליו], בתוך עמך ולא בזמן הזה, פירוש, משרבו המנאפים אף נשי הכשרים אינן נבדקין, כיון שעמה פרוצים. וכן תמצא מפורש בירושלמי סוטה פ"ט הל' ט' על משנה, דמשרבו המנאפין, פסקו המים המאררין לאלה בקרב עמה בזמן שעמה שלם לא בזמן שעמה פרוצים. ודו"ק.
והניף וכו' והקריבה. מזה יליף בירושלמי פ"ג דסוטה, דתנופה קודם להגשה, ומפלפל לענין עומר, ובבלי מנחות לא מפרש מידי, זהו משום, דתנופה עיקר מצותה במזרח, והגשה במערב המזבח ואין מעבירין על המצות, וכמו דמפרש על מביאין מן הקרוב, יעו"ש, א"כ הנפה קודם, תיכף בבואו לעזרה. ופשוט.
והיתה האשה לאלה בקרב עמה. יתכן, כי זה מפעולות השגחה הפרטיית, אשר דבוקה בעם ד' בני ישראל עמו, אשר התנוססה עליהם לפאר את עמו ולהבדיל אותם לעם סגולתו, ולטהר אותם מחלאת אי צניעות, והיה זה הענין על צד הפלא והמופת, אשר גבהו דרכיו מארחות הטבע, כמו שהעיר רמב"ן בפירושו. והנה אמרו רז"ל כשם שהמים בודקין האשה כן בודקין את הבועל, לכן אמר, כי מקנין ומשקין אותה ע"י גוי בן נכר, אמנם נראה, כי אותו לא בדקו המים, כי לא רצתה ההשגחה להיות הנהגתה עפ"י המופת באומה נכריה ובני נכר, אשר לא מזרע ישראל המה, ולכן אמר לאלה בקרב עמה ולא בעם אחר, שבעם אחר אין המים בודקין את הבועל, ולכן בהם לא תתפרסם התקלה מהאשה הזו, ולא תהיה לאלה בקרב עם אחר. ודו"ק.
כל ימי הזירו לד'. הנה נזרו הוא מלת קנין, כמו שורו וחמורו, אולם הזירו הוא מפעיל, שמזיר את עצמו. והתבונן, שלענין תגלחת ולענין שתיית יין אמר כל ימי נזרו, ולענין

טומאה למתים יאמר כל ימי הזירו, כו'. והכונה, שיש ענין נזירות שמשון, שהוא ע"י מלאך, ואחרי זה אם קבל נזירות שמשון, הוא כנודר לקבל נזירות על דעת המלאך. ומקבל אופן נזירות שהוא עפ"י דעת המלאך, וכמו שהאריך המוהרי"ט בשו"ת, ולכן נזיר שמשון אסור בשתיית יין ובתגלחת ומותר לטמא למתים, לכן אמר הזירו, שהוא מזיר את עצמו פרט לנזירות שמשון, שהוא ע"י המלאך מותר לטמא למתים. ועיין רש"י מכות דף כ"ב ודו"ק.

לאביו כו' לא יטמא להם במותם כו'. הנה בכה"ג ג"כ רק במותם לא בנגעם כו'. ונראה, דקמ"ל דאף, דטומאת קרובים מצוה, ואם מת האב ונדר אח"ז בנזיר, הרי המצוה קדמה וסלקא דעתין, דהוי כמצות פסח, דאם לאחר חצות אז אינו מטמא לקרובים, כמבואר בזבחים ק', לכן קמ"ל דלא יטמא, וזה כאילו אמר כל ימי הזירו לד' כו' במותם לא יטמא, שאף אם הזיר עצמו בשעה שמתו ג"כ לא יטמא. ודו"ק.

ובספרי במותם אינו מטמא אבל מטמא הוא בנגעם וזיבתם. ומשו"ה לא כתיב בכ"ג במותם אף דיליף מגז"ש, משום דלא רצה להראות לו ההיתר, דאם יתטמא, הלא אסור לאכול בקדשים ותרומה ולכנוס למקדש. ואולי כה"ג, דכל השנה כוליה לדידיה כרגל דמי (פרק ואלו מגלחין י"ד) אסור כישראל ברגל, דיליף מובנבלתם לא תגעו (פ"ק דר"ה ט"ז), לכן לא כתבה רחמנא גביה בהדיא במותם ורק יליף מגז"ש. ודו"ק.

כל ימי נזרו קדוש הוא לד'. פירוש אל תדמה, שרק בפעולותיו יתקדש, אבל בעצמותו אינו קדוש, לכן אמר כל ימי נזרו קדוש הוא לד' כי הוא נעשה קדוש בעצמותו ונשגב במעלתו, כיון שהוא נפרד מן התאוות ונבדל מן המותרות ונזהר מכל אלה, הוא נעשה זך בחומריותו ונעלה בעצמותו, לכן אמר וכי ימות מת עליו בפתע, שלא היה צריך להזהר מזה, כי הוא אנוס והביא כו' ועשה כו' וכפר עליו מאשר חטא על הנפש, פירוש, כיון שהוא איש קדוש ורום המעלה צריך להביא כפרה על שאירע שמת איש באהלו, וכמו דאמרו במכות בהא שיושב הרוצח עד מות כה"ג דהוי להו למבעי רחמים על דורן ולא בקשו, והנזיר מעלתו כמעלת הכה"ג, שלשניהן נזר אלקיו על ראשו, וזה אשר חטא על הנפש שמת, וכמו ההוא דאכליה ארי ברחוק תלתא פרסי מיניה דריב"ל ולא אישתעי אליהו בהדיה, ולכן אף אם אירע לו מת מצוה מביא קרבן, כמפורש ריש נזיר. ועיין ירושלמי שם. ודו"ק.

וגלח ראשו ביום טהרתו ביום השביעי יגלחנו. נראה, דלפי מה שנתבאר באור שמח הלכות נזירות, דהלכה היא בנזיר טמא, שאם גלחוהו לסטים תוך שבעה ימים סותר תגלחתו שבעה ימים, הוא, שאחר זה כשיעברו שבעה ימים יגלח תגלחת טומאה ויביא

קרבנות טומאה, זה נרמז בכתוב וגלח ראשו ביום טהרתו ואם נתגלח קודם ביום השביעי לגדול שערו יגלחנו, שיהא שער מה לגלח, וזה בכדי שבעת ימים דסותר שבעה. יעו"ש. וזה מאמר כולל בפ"ע שביום השביעי לשערו יגלחנו.

והימים הראשונים יפלו כי טמא נזרו. שלא תאמר, כי הוא קנס על אשר טמא את עצמו, שיספור הימים הראשונים, וכמו שמצאנו לחכמים שקנסוהו בזה, יעוין סוף פ"ב דנדרים עד שינהוג נזירותו כימים כו', לזה אמר כי טמא שנזרו הוא טמא בשם דבר לא טמא מענין פיעל, שאף אם באונס מת המת עליו, ג"כ ימים הראשונים יפלו, אף שלא פעל מאומה בענין הטומאה, ודו"ק.

ביום מלאת ימי נזרו יביא אותו. וכי אחרים מביאין אותו והלא הוא מביא את עצמו. ספרי. הנה זמן הנזירות לא נזכר בתורה בהדיא, והוא משום שעיקר הנזירות, הוא כמו שאמר נזיר להזיר לד', וביאר שמעון הצדיק, שהוא כהנזיר מדרום שפחז עליו יצרו כו', וזה לגדור עצמו מהתאוות והגאוה והמותרות, ועל זה אין זמן רק כל אחד ישער בנפשו אם זמן זה יספיק לגדור כחות יצרו אז די בשלשים או במאה הכל לפי מה שהוא אדם, והבחינה לדעת אימת נגמר שלמותו ומעלתו, שכחות יצרו לא יוליכוהו שולל והחמדה לא יתעה להשכל, כשהוא מסתכל על עניני עצמו, כמביט על מפעלות אחרים ולבבו אינו חשוד באהבת עצמו, אז בטוח, כי יקח מהנאות העולם במזג הראוי ולא יבוא למותרות, ואדרבא יהנה מהעולם, ויהיה דעתו מעורבת בין הבריות, כי זה אינו מכוונת הבורא, שלא יהנו מהעולם, רק זה בגדר רפואה, וכמו שאמרו נזיר חוטא, ולכן דבר בלשון שהוא מביא עצמו כמביא איש אחר, ובהשקפה שהוא רואה מעלת זולתו ושקול במאזני צדק כן ישקוף על עניני עצמו. ודו"ק היטב.

ועפ"י הפשט יתכן לומר שיביא את נזרו, והוא נזר שלו, הוא השער שעליו נזר אלקיו, וזה אמר שיביאנה פתח אהמ"ע, אבל אם גלחוהו לסטים סותר שלשים יום, כדי שיגדל פרע שער ראשו ואין פרע פחות משלשים יום, ולכן אחר שלשים יום מגלח ומביא קרבן, ואין נזירות פחות משלשים יום, דאין נזר אלקיו פחות מל'. ודו"ק.

והקריב את קרבנו לד' כו' הוא ההקדש והסמיכה והקריב הכהן לפני ד'. לא מצאנו בשום מקום כזה, שיחזור אותו לשון אצל כהן. ונראה דמשמיענו דאם הנזיר הוא בעצמו כהן, בכל זה אינו יכול להקריב עולתו וחטאתו, דאין נזירות פחות משלשים יום, והוי פרוע ראש ומחלל עבודה, ומוכרח להיות ההקרבה בכהן אחר. ולכן לא כתב ועשה הכהן חטאתו כו', דזה דוקא מפני שהוא כהן, וכאן אף אם הנזיר כהן מוכרח להיות בכהן אחר, משום דהנזיר לא חזי לקרב בלא עבודה למקום המזבח ולוקה בלאו משום פרוע

ראש, לכן רק כהן אחר והקריב לפני ד', היינו אצל המזבח (ויעוין משל"מ פ"ו מבאמ"ק) וכשיטת רמב"ם האמיתית. ודו"ק.

כבש בן שנתו אחד לעולה. יתכן דהו"א, דבבמה דחטאת נזיר אינו קרב רק עולה ושלמים, דנידור ונידוב הוא סד"א, דכיון דבבמה כשר עולת נקבה כמ' עו"ג דף כ"ה מביא עולה נקבה, ורק במקדש ליכא עולה נקבה, לכן אחד לעולה, שאף בלא כבשה מוכרח להיות אחד זכר.

ענין החטאת בנזיר הוא לפי שבטל ממנו כמה מצות, כמו טומאה לקרובים, שהיא מצות עשה וכן קדוש והבדלה על היין, ואם פעלו אצלו בפרישות אז הוא טוב ומשובח, אבל מ"מ צריך כפרה ע"ז, כמו שהביא ר"ת, דצריך למיתב תענית לתעניתו בת"ח. ולכן קרבנותיו המה קרבנות הנשיאים בחנוך המזבח, שלב נשבר הוא טוב מכל הקרבנות, כדאמר סנהדרין מ"ג, והנזירות הוא חנוך לשבירת הרוח והלב המתאוה, לכן מביא קרבנות חנוך. ודו"ק.

ועשה הכהן את מנחתו כו'. משום דמנחות ונסכים כשרים לאחר זמן ובכהן אחר, לכן כתב הכהן בפ"ע.

וחלת מצה אחת מן הסל. כתב גבי חלות, להורות, דאף שהיה נותנן בסל אחד אפילו כשהן חמין והן בולעות זו מזו, והשמן שבלול בהן הסלת הוי דבש שמן ומפעפע, וא"כ בלע מן התרומה, ומ"מ מותרים לזרים ואפ"ה לא חייש לזה. וזה בחלות, דרקיקין הי' מושח לאחר אפיה, כמו שכתב רמב"ם במנחת מאפה. יעו"ש. ומ"מ לא דייק הגמ' (בגה"נ ק"א) מהא דהיתר מכלל איסור, דיתכן משום דעדן לא חל קדושת תרומה על חלק כהן, דשחיטה מקדשה ללחם. יעוין תוספות נדה דף י' ד"ה דאפרשינהו בלישייהו. או דרביעית מתחלקת לכמה חלות והוי דבר מועט, ולא מקרי דבר שמן, כדאמר בפסחים דף ל"ח, דמשו"ה לא הוי מצה עשירה. ודו"ק. ורבינו בהלכות נזירות העתיק לשון הכתוב. יעו"ש.

בספרי פסקא ל"ח. קרבנו לד' על נזרו ולא נזרו על קרבנו. פירוש, דבעינן שיפריש קרבנות נזירותו לאחר שנדר בנזיר, אבל אם הפריש קרבנות קודם נזירותו, היינו, שעדיין לא נדר כלל בנזיר אינן קדושים כלל. וכן בירושלמי פ"ב דנזיר ה"ט נטמא בנזירות בנו כו' הפריש קרבנותיו קדשו לא חשין להדא דתני ר"ח קרבנו לד' על נזרו שיקדים נזרו לקרבנו, לא שיקדום קרבנו לנזרו. ועיין פ"ג ה"ב וברור ודו"ק.

שמואל א' ח', לא כי מלך כו' ויצא לפנינו ונלחם ככל הגוים אשר סביבותינו. פירוש כי שמואל נזיר עולם היה, וגמירי דאין נזירות חו"ל עולה מן המנין, אע"ג דהוא רק משום

טומאת ארץ העמים ואז לא גזור עדיין על טומאת ארץ העממים, בכ"ז לפי גירסת ספרים אחרים בתמורה י"ד, וכן הובא הגירסא בילקוט שמואל, דגבי אבשלום פריך והא נזירות חו"ל אינו עולה, אלמא, דאפילו אז שלא נגזר טומאה על ארץ עממין ג"כ לא נהוג להיות נזיר בחו"ל, ולכך לא הלך שמואל להכות רק הפלשתים, שבאו לגבול ארץ ישראל, כמפורש ק' ז', לכן אמרו כי יהיה לנו מלך שילך להלחם עם הגוים אשר סביבותינו. ודו"ק. אך על גירסה זו קשה, דהלא התמהמה אבשלום שתי שנים בירושלים טרם ראה את דוד אביו ומאי פריך. וצ"ע. אמנם לפ"ז דנזיר מוכרח להיות בארץ א"ש דעת רמב"ם, דבזה"ז דאין טהרה כופין אותו לעלות לארץ. ודו"ק.

כה תברכו. שבת פרק כל כתבי (שבת קי"ח א)"ר יוסי מעולם לא עברתי על דברי חבירי יודע אני שאין אני כהן ואילו אמרו עלה לדוכן הייתי עולה. פירוש, שהיה עולה ולא היה מברך, שלא היה עובר על איסור עשה דכה תברכו דאמר בפ' האשה שנתארמלה, רק שהיה חשש בעלייתו לדוכן, כדאמר העומדים אחורי הכהנים אינם בכלל ברכה, דמראין בעצמן, שאינן רוצים להיות מן המבורכין ודוקא דלא אניסי, הא אניסי כמו עמי שבשדות הן בכלל ברכה, עיין שילהי רה"ש ומס' סוטה, א"כ נראה דזר העולה לדוכן מראה בעצמו שאינו בכלל המבורכין וחסר ברכת כהנים, אבל כיון שמעולם לא עבר על דברי חבירו, ואם חביריו יאמרו לו עלה לדוכן הרי הוא אניס, ותו הוי בכלל ברכה, כיון שמה שהוא עלה לדוכן אין זה מצד שאינו חפץ בברכה, רק מצד צווי חביריו, וא"כ הוא בכלל ברכה, לכן עולה לדוכן, דאין בזה איסור. ודו"ק.

יאר ד' פניו. הארת פנים הוא מה שמראה פנים, שהם יוכלו להסתכל בהארת פניו, וזה בהתגלות כבוד אלדים, וישא ד' פניו הוא מה שהשי"ת מסתכל ומשגיח בפרט על עמו ישראל, והוא כנגד יצחק, דאיתא במ"ר, שבשעת עקדה הציץ בשכינה וכהו עיניו מראות, לכן דריש כאן בספרי יאר יתן לך מאור עינים זו מאור (מאמר) השכינה, ודלא כיצחק שסביביו נשערה מאד. וזה יראה, ד' יראה, כמו ישא, בהר ד' יראה, שד' הוא הנראה להאדם, הוא כמו יאר, וזה זכה אברהם ויצחק לבניהם ממסירת נפש אשר היה להם בעקדה. ואכמ"ל.

וימשחם ויקדש אותם. מתיב רבא כל הכלים שעשה משה משיחתן מקדשתן מכאן ואילך עבודתן מחנכתן ואמאי נימא וכן תעשו לדורות שאני התם דאמר קרא וימשחם ויקדש אותם אותם במשיחה ולא לדורות במשיחה והקשו בתוס' ממשכן הוה ליה למפרך שיהא מקדש טעון משיחה כמו שנמשח בימי משה. ואין זה קושיא, דבמשכן תלוי הקדושה בהבנין, ופעמים היה קבוע כאן ופעמים היה קבוע כאן, משא"כ מקדש

הלא היה הקדושה תלוי בהמקום, ומקריבין אעפ"י שאין בית, א"כ הקדושה תלויה בקרקע ובה לא שייך משיחה. וזה פשוט. וזה שאמר יחזקאל ואהי להם למקדש מעט ואמרו ז"ל (סוף מגילה) אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות, משום דבהם הקרקע קדוש, אעפ"י שהן שוממין בקדושתן קיימין, וזהו מעט מקדושת המקדש. ולכן גבי סוטה כתיב ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן, לכן למדנו שמכניס עפר מבחוץ ומניחו ע"ג קרקע המשכן ודיו. ודו"ק בכ"ז.

שש עגלות צב ושני עשר בקר. כתב שני ולא שנים עשר כדרך הלשון, להורות שהביאו עגלה ושני בקר, עגלה ושני בקר, כדרך הזה הביאו, והיה בסך הכל שש עגלות ושני עשר בקר, ולכן אמר שני כי שני בקר יתכן ולא שנים, וזה מורה, שמלת שני קאי גם אל בקר, ששני שני בקר היו מביאין. ודו"ק.

ויהי המקריב ביום הראשון. אותו היום כו' ראשון לשחיטת צפון. הנה הראב"ע פירש טעמו דקדשי קדשים טעונים צפון, משום שהם משולחן השם ונגד הלחם הפנים שהוא על שולחן לפני ד' בהיכל בצפון. ומתוק מאוד. ולפ"ז הלא כבר פירש הרמב"ן, שמה שכתוב בפקודי ויערך לחם לא היה בעת המלואים, וא"כ היה מסודר בשבת שלאחר שהוקם המשכן, ושבעה ימים ראשונים היה בלא לחם, לכן לא היה טעון קרבנות בימים האלה צפון רק קדשי דורות שלעולם טעונין צפון היו טעונין צפון כן תיכף משהוקם המשכן, אבל החטאות שהן של יחיד, ואין יחיד מביא נדבה חטאת, רק הוי הוראת שעה, לכן לא היה טעון שעיר נחשון צפון, כדאמר ריש פרק איזהו מקומן. וזה נכון. ודו"ק. ולפ"ז הואיל והיה בדרום כמו קדשים קלים, לכן קרב בתר עולה כמו שכתוב.

קערת כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש. לא נאמר גבי קערה שקל, אעפ"י שכתוב בסוף, שגם היא היתה בשקל הקדש, משום דבספרי דריש שניהן שהיו שניהן שוין במדה והקערה גילדה עבה, וא"כ המזרק היה תבניתו בתבנית השקל באותו עובי של שקל, והיה ניכר צורת השקלים, משא"כ הקערה היתה עבה קרוב לכפלים עד כי לא ניכר צורת השקל, לכן כתיב שלשים ומאה בלא שקל. ודו"ק.

כף אחת. שעושה מה שבתוכה אחת. מכאן יליף בחגיגה דף כ"ג ע"ב צירוף, שהכלי מצרף, עיי"ש, ופירושו, דהכלים הם שקדשו קדושת הגוף לכל הני. ועיין מנחות וזבחים פ"ח (וטו"א) כאן. ומשניהם מלאים סולת בלולה בשמן אין ילפותא, דשמן הוא מחבר לחלה ולפסול בטבו"י, רק מכף קטרת, דהא יבש הוה ואיך נתקדשו הסממנים המונחים באמצע הכלי מלמעלה, אף דבזבחים דף כ"ה אמר אויר כלי ככלי דמי, הוא דוקא בסופו

לנוח ובאופן אוחרי, עיי"ש, אבל כהאי גונא אמאי קדוש וע"ז הוה צירוף, וזה שדייקה התורה כף אחת, דכל המונח בתוכה מתיחס אל הכף ודבר אחד הוה. ודו"ק. אף דכתיב קערת כסף אחת, התם הוא למנין, ולכך כתיב ברישא חומר הדבר קערת כסף אחת ואח"כ המנין, וכן צ"ל, והכא כתיב כף אחת והדר החומר זהב, וכך היה צ"ל כף זהב אחת עשרה [לפי שמשקלה עשרה של כסף עיין ספרי ורש"י], ולכן בכללי כתיב שלשים ומאה הקערה האחת כסף והדר כתיב כפות זהב (חומר) שתים עשרה (המנין) עשרה עשרה הכף בשקל הקודש, ולא כתיב הכף האחת כמו בקערה, דאחת כתיב לדרשה, ודו"ק. בזה.

פר אחד בן בקר כו'. הא דגבי פרשת מועדות כתיב פר בן בקר אחד, וכך ראוי לכתוב לפי משפטי הלשון, נראה משום, דהנשיאים היו מגדלין הפרים לקרבנות והביאו אותן ממצרים, כמו שהכינו אבני השהם וכו', ויעקב נטע ארזים, כן היו מגדלין את הפרים, ובבכורות פ"ב אמרינן שורים כיון דמנגחן אהדדי שכיח דנפיל בהו מומא, לכן כיון שהיו מגדלין הפרים לקרבנות היו מגדלין כל פר בפני עצמו ולא בהדי הדדי כי היכי דלא ליתי לידי מום, וזה שאמר פר אחד, שהיה כל פר בפני עצמו, ומשו"ה שינה, להודיע לנו זה, דפר בן בקר אחד הוא סימן המנין. ודו"ק.

זה קרבן נחשון. בספרי זה היחיד מביא נדבה כו'. פירוש, קטרת נדבה, דלא אשכחן לבד חובה משל צבור, ואינך הוי קטרת זרה, זה היחיד מביא חטאת בלא חטא כו', פירוש, חטאת בלא חטא ידוע, דצבור מביאין חטאות במועדים ור"ח בלא חטא ידוע, ורק לכפר על טומאת מקדש וקדשיו. וכן פירש בספרי כאן ושעיר אחד לכפר על קבר התהום זה דוחה השבת כו', פירושו לדעתי, דכתיב זה מעוט חדא, דכאן הותרה קטרת נדבה, וכתיב זאת חנוכת המזבח ביום המשח אותו, זאת ממעט, דכאן בא חטאת בלא חטא, דאמרו לבבא ב"ב שהיה מביא אשם תלוי מחרת יוהכ"פ המתן עד שתכנס לבית הספק וכאן תיכף ביום המשח אותו לא היה שייך למיחש משום העלם טומאת מקדש וקדשיו. ולכן בדיוק אמרו ריש זבחים חטאת נחשון עולה הוא, משום דחטאתו היה ביום הראשון שהוקם המשכן, ולא היה ראוי למיחש אף לחטא שאינו ידוע, וזה מורה שביום המשח אותו ודאי בא בלא סבת כפרה על חטא, ודוקא בנשיאים בחנוכת המזבח זאת חנוכת המזבח אחרי המשח אותו מורה בדיוק, שהלא בנין המשכן לא היה דוחה שבת, וכמו שאמר אך את שבתותי תשמורו, וכיון שנמשח ביום הראשון מימי המלואים תו הקים אותו בשבת ופרקו בשבת, וכמו שאמרו ששמיני למלואים היה ראשון למע"ב, וא"כ שביעי למלואים היה שבת, וכן כל הקרבנות קרבים בשבת וכמו שאמרו שבת הותרה

אצל עבודה, ולכן קרבן נשיאים, דהיה אז דינו כזמנו קבוע, דאמר נשיא אחד ליום, שלא ידחה ליום השני, לכן דחי שבת. וזה שמרמז זאת חנוכת המזבח אחרי המשח אותו, שכיון שנמשח תו דוחה שבת. ודוקא זאת, הא בשאר שלא בחנוכת המזבח לא נדחה שבת מקרבן יחיד, ודריש מזה ומתרי זימני זאת, וסידר אותן הספרי לכולהו בחד מקום. ועיין מו"ק דף ט' בזה ודו"ק בכ"ז.

כפות זהב שתים עשרה מלאות קטרת. הא דלא כתיב מזרקי כסף שנים עשר מלאים סלת בלולה בשמן, נראה, משום דהבלילה צ"ל בפנים בעזרה בכלי שרת, ומכאן יליף, דכלי לח מקדשין יבש במנחות דף ח' ע"ב עיי"ש, וא"כ כיון שנתקדשו בכלי שרת הלא נפסלו בלינה, ועל כרחין, דכל אחד בלל מנחה בשמן ביום שהקריב קרבנו, לכן בפרט כתיב, אבל בכולל בצירוף במה שהקריבו ביום המשח אותו, לא היה רק של אחד, של נחשון, מלאה סלת בלולה. אבל קטרת הלא מכתשת כלי שרת, וכיון דצורתה כל השנה כולה אינה נפסלת בלינה, ורק כי קדשו בכלי מדרבנן גזרו פסול לינה, כדפרש"י פ"ק דשבועות דף י"ב ע"א עיי"ש, א"כ ביום ראשון היה תיכף בצירוף הי"ב כפות מלאות קטרת, ואפ"ה לא שייך בהו עיבור צורה, ולכן כתיב בצירוף. ונכון. ודו"ק.

כל הבקר לעולה כו' לחטאת וכל בקר זבח השלמים. לא אמר וכל הבקר לזבח השלמים, משום דבעולה וחטאת דאיכא מעילה לא הקדישו אותם עד שעת סמיכה וכמו שעשה הלל נדרים דף יו"ד, ולכן היו מוכנים לעולה וחטאת, אבל לא נתקדשו, אבל שלמים דלית בהו מעילה קדשום תיכף במספר הזה. ולמ"ד דבשר תאוה אסור היה, א"כ מסתמא הבהמות שלהם התמימים היו עומדים לשלמים. וא"ש. ודו"ק.

כבשים בני שנה שנים עשר ומנחתם. אם נאמר, דרק נסכים לא קרב בקרבן יחיד במדבר, אבל מנחות נסכים קרבו, א"ש דהך מנחה הוה מנחת נסכים, וכמו דפרש"י מנחות דף ח', יעו"ש, אבל נסכים לא הביאו, דהוי קרבן יחיד. וא"ש, מה דכתיב קודם חטאת, דחטאת אינו טעון מנחת נסכים, אבל לפי מה דמפורש בתו"כ במכילתא דמלואים, דמנחת נחשון נקמצת, ויעוין שטמ"ק שם, א"כ צ"ב מדוע כתיב קודם חטאת. ולפי גיר' הישנה, זבחים ס"ג, דמנחה טעונה צפון א"ש, דשעיר נחשון אינו טעון צפון, וחשיב הנך דטעונין צפון ברישא. ודו"ק. ואם נאמר דמנחת נדבה הוי, א"כ לשון ומנחתם דתמיד מדבר על הקרבן כמו ומנחתו, ומנחתם, ומנחתה, וכאן יוכרח לאמר, דקאי ומנחתם על הנשיאים שהם מנחות שלהם, וכיו"ב מפרש ובשרם בכורות דף כ"ח יעו"ש, ולא כתב כן בשום קרבן. ואולי מפני דהספרי דריש, שמספר הכולל מלמד, שמעלה על כל אחד כאילו הקריב כל הכפות או כל הקערות, או כל הבקר, וזה הכל בעולה ומנחה*) דבאין בשותפות, אבל

מנחות דאינה באה בשותפות, והיה כל מנחה מיוחסת לנפש המקריבה, בכ"ז העלה הכתוב כאילו הקריב כל אחד המנחה כל ימי המלואים. ודו"ק.

אמנם התבוננתי, דהתו"כ מתפרש באופן אחר, וזה שאמר קחו המנחה הנותרת מאשי ד', והיה לו לאמר הנותרת מן המנחה, ומדאמר המנחה הנותרת מוכח דיש כאן מנחה שאינה נותרת והיינו מנחת נסכים דנחשון, לכן אמר קחו המנחה הנותרת, זה מנחת שמיני, אבל מנחה אחרת דמלואים לא הי' בה שיריים, רק כולה קרבה קחו את המנחה זו מנחת נחשון, פירוש, אם לא הוי כתב אלא את המנחה הוי אמינא דזו מנחת נחשון, הנותרת זו מנחת יום השמיני, מזה ידענא דעל מנחה זו אמר. ומתפרש כמו ימי חייך הימים כל ימי חייך כו'. כן נראה לדעתי ודו"ק.

ובבא משה אל אה"מ לדבר אתו כו' מדבר אליו מעל הכפרת כו' וידבר אליו. הנה מבואר, שהדיבור מעל הכפרת היה נתיחד אל משה בזכותן של ישראל, וכמו שאמרו בריש מכילתא צא ואמור להם שבזכותם הוא מדבר *)כוונתו למנחת נסכי עולה. עמי, שכל ל"ח שנה שהיה כועס ע"י לא היה מדבר עמו כו', אף שלא הודלקו הנרות, דאחרי זה דבר אליו בהעלותך את הנרות על ההדלקה. ולכן אמרו בפ"ב דיומא, דההדלקה לאו עבודה הוי וכשרה בזר, שבזכות העבודה השכינה שורה בישראל והדיבור היה מעל הכפרת טרם ההדלקה, וזה להראות, שאין בההדלקה עצמה חשיבות עבודה שלא לאורה הוא צריך. ועיין רמב"ם פ"ט מביאת המקדש הלכה ז' עיי"ש.

בהפטרה. ותאמר לאישה לאמר איש כו'. פירוש, כי צותה עליו לפרסם זה, כדי שלא יחשדוה אחרי שקראוה פרדה עקרה כו', אבל מה שאמר לה והוא יחל להושיע את ישראל צותה עליו שלא לפרסם פן יהרגוהו פלשתים ועוד, שלא יסיחו דעתן מן הרחמים, לכן כתוב לאמר, שזה יאמר לאחרים, כדי שיראו קיום דבריו ולא יחשדוה. וברור.

ויאמר לי כו' ואל תאכלי כל טומאה כי נזיר אלקים יהיה הנער מן הבטן עד יום מותו. נצנצה בה רוה"ק, לפי שאמרה מן הבטן עד יום מותו, לכן לא הזכירה ומורה לא יעלה על ראשו, כי טרם מותו גלחוהו הפלשתים, והמלאך, שאמר ומורה לא יעלה על ראשו לא הזכיר עד יום מותו. וזה דיוק אמיתי.

כל אשר צויתיה תשמור. יתכן, דכוון כל אשר צויתי אותה שישמור גם מנוח, שלא יאכל ואל ישת יין ושכר, דנוכח זכר כנסתר נקבה.

ויקח מנוח את גדי העזים כו' ויעל על הצור. הביאור, דהם לא שאלוהו אי מזה הוא, לפי שע"י התפלה בא, הרי נראה דהוא שלוח מהשי"ת, וא"כ היה רשאי לסמוך כמו על נביא ולהעלות קדשים בחוץ. אולם השחיטה, הרי שחט הוא ואשתו, ושנים ששחטו פטורין,

אמנם בהעלאה הרי שנים שהעלו חייבין ג"כ, לכן העלה לבדו דהיה דינו כדין במת יחיד בעת היתר הבמות, דאמר בירושלמי מגילה, דאין אשה מקרבת בבמה, לכן אמר תעלנה, שיעלה הוא לבדו, ולכן אמרה לקח מידנו ששניהם שחטו. ודו"ק.

לא לקח מידנו עולה ומנחה כו' וכעת לא השמיענו כזאת. פירוש, דהוא סבר שימותו הואיל וראו מלאך וא"כ הלא מנוח ימות מיד, שכבר היא הרה, וכמו שאמר הנך הרה, והיא תחיה עד שתלד הבן ותמות, וא"כ הלא היה צריך המלאך להזהירה, שלא תאכל כל טומאה ויין ושכר אל תשת, אבל הפעם השני, שבא עבור מנוח ומפני שנפשה קנויה לו ויכול למחות שלא תענה נפשה מיין ושכר, כיון שימות הוא למותר, לכן דייקה וכעת לא השמיענו כזאת, ר"ל בפעם השני. ופשוט.

בהעלותך

דבר אל אהרן כו' בהעלותך את הנרות. הנה ביומא כ"ד אמרו הדלקה לאו עבודה וכשרה בזר, והקשו בתוס' ישנים שהרי אהרן כתיב. ונראה, משום דתנן אין מחנכין את המנורה אלא בנרות של בין הערבים, ורש"י בשם מדרש, שאהרן היה עצב שנתחנך המשכן ע"י הנשיאים כו' אמר שלך גדולה כו', וזה לחנך המנורה בפעם הראשון צוה אהרן להעלות ולהדליק, אבל לדורות כתיב יערך אותו אהרן, רק הסדור וההטבה לא הדלקה, לכן ויעש אהרן כאשר צוה ד', שבפעם ראשון שנצטוה עשה כן שהדליק אבל אם היה לדורות, הלא לא נודע שעשה כאשר צוה עד יום מותו וקיים כל ימיו ההדלקה. וז"ב.

ספרי פס' ס'. והרי עבודת העלם דבר של משיח יוכיח שנאמר בה עבודה באהמ"ע ובבגדי זהב ולא עשה בה הבנים כאב. פשטיות הספרי מוכחא, דעבודתו של פר העלם דבר כשרה דוקא בכה"ג, לא בכהן הדיוט וכמו שהזכירו תוס' שיטה זו ביומא דף נ"ז ובמגילה דף ח'. עיי"ש. ואם כי הוכיחו מהתו"כ להיפוך, עיי"ש, דאין לפרש דלענין אם עבר, א"כ מאי דמיון לקטרת ונרות. ודו"ק.

קח את הלוים מתוך בנ"י כו'. בפרשה זו בדברי השי"ת נאמר שלשה עשר פעמים בני ישראל, לרמז, שהיו ראוים לכליה עבור העגל, רק הלוים קנאו לשמו יתברך, ונתכפר להם בי"ג מדות של רחמים שהזכיר משה, וזה ולכפר עב"י, עיין ראב"ע, רק פעם אחד נאמר עדת בנ"י, בזה נכללו גם הנשים, שלא חטאו בעגל. התבונן.

ולקחו פר כו' תקח לחטאת ועשה האחד חטאת. פי' בצווי ע"י אהרן וכה"א ויכפר עליהם אהרן, ראב"ע. והנה דע, כי כתוב וכל חטאת כו' לכפר בקדש לא תאכל, ולמד, שכל דמים הפנימים אינן נאכלין, וזה רק באהרן, שאצלו הבדילה הפרכת בין קדש לקדשי הקדשים,

וכמו שאמר והבדילה הפרכת לכם אבל למשה בכ"מ שהי' מכין לנבואה היה שם הכבוד והיה קדש קדשים, ובפרט לתרי"ש, דאמרו דשכינה היה מדבר עם משה ממזבח העולה, לכן תלתה התורה הפר במשה בין בלקיחה, בין בעשי', שדין הפרי חטאת שהיו ע"י משה כדין פרים, אשר מכפרים בקדש הן פר דמלואים, הן פר דלוים, ולכן שניהם אינן נאכלין. ודו"ק היטב.

והלוים יסמכו ידיהם על ראש הפרים. הנה במנחות צ"ד מרבה כל בעלי חוברין לסמיכה, אמנם זה בקרבן יחיד, שבא בשותפות, אבל קרבן צבור, וכמו פר העלם דבר טעון סמיכה בזקנים, שהן במקום צבור, וכן שעירי עו"ג לר"ש טעונין סמיכה בזקנים. ובירושלמי הוריות מייתי מקרא דדברי הימים גבי חזקיהו דויגישו שעירי החטאת לפני המלך והקהל ויסמכו ידיהם עליהם, דשעירי עו"ג היו, וסמיכה בצבור הוא בזקנים, לכן סמך המלך והקהל, המה השרים, דכתוב בפסוק כ' ויאסוף את שרי העיר כו', וא"כ בלוים, לפי מה דמסיק בסוף פ"ק דהוריות, דלגבי העלם דבר הוי שבט לוי ככל השבטים ומקרו קהל, יעו"ש, א"כ קרבן פרים שלהם היה דין קרבן צבור להם והוי טעונים סמיכה בזקנים, ולא סמכו רק זקני וראשי הלוים. וכן מסתברא, דאיך יתכן, דכל הלוים יסמכו על הפרים. ולפי מה דאמר בירושלמי, דשעירי עזים של חזקיהו היו של עו"ג א"ש, דהיו שוחטים העולות וזורקים דמי העולות קודם החטאות כדין פר עו"ג, דקודם לשעיר דעו"ג. ודו"ק בכ"ז.

והנפת אותם כו'. פשט הפסוק מורה, דהתנופה היה מכהן ובעלים, וכמו גבי מנחה ושלמים, ולכן הניף אהרן במקום כהן ומשה במקום בעלים, ומפרש כי נתונים כו' ואקח את הלוים כו' ואתנה כו' לכן אתה במקום שכינה, שהשכינה הבעלים, וז"פ.

ככל אשר צוה כו' ללוים כן עשו להם בני ישראל. המה הלוים הגדולים, שנכנסו לעבוד ולמשא, שמדעתם ורצונם עשו להם בני ישראל כך. וזה שצוה להם דבני מצוה המה, כאשר צוה ד' כו' על הלוים כן עשו להם, פירוש, הקטנים מבן חודש ומעלה שפדו הבכורים, שאינם בני דעה, רק נצטוו עליהם, וכמו שאמרו, שאהרן הניף כ"ב אלף ביום אחד. ופשוט.

ויתכן לפרש עוד, דכן עשו להם בנ"י הכוונה, שגם למשה עשו כן בנ"י, שגילח כל בשרו וכבס בגדיו, כמו שמבואר בפ' חלק (סנהדרין דף ק"ח) איהו נמי קא עביד, וערש"י שם, מפני שהיה משורר. ולכן מהדר קרא משום דבויעש משה לא נכלל משה בהדייהו. ודו"ק.

והנה הראב"ע פירש כן עשו להם תמיד לבני הלוים בני אהרן, ומוזר הוא מאד, שאינו נוהג לדורות. רק דבריו יתכנו לפי מה דאמרו ריש בכורות דבג' מקומות קדשו בכורות

ובכניסתן לארץ ור"ל סבר דקדשו ופסקו, א"כ הבכורים, שהוקדשו בכניסתן לארץ היו אז הלוים שבדורן מפקיעין קדושתן, והיה צריך המצוה הזאת. וזה יתכן.

יכול יהיו הכהנים פסולים בשנים ומקו"ח ומה לוים שאין מום פוסל בהם כו' כהן שמום פוסל בהם א"ד שיהיו שנים פוסלין בהן ת"ל אשר ללוים ולא אשר לכהנים כו'. נראה, דלא לעבודת הקרבנות אמר, דזה אינו ביחס אחד, רק על תקיעה בחצוצרות, דמצוה בבני אהרן כהנים ולא בעלי מומים, כמפורש בספרי ובירושלמי יומא פ"ק, ע"ז אמר, דסד"א שיפסלו בשנים. ולפ"ז לא קשה מה שהקשו, דאהרן ואלעזר כהני בני שמונים שנה, דעל חצוצרות קאי. ודו"ק. ומה דיליף דבבית עולמים אינן נפסלין אלא בקול, דכתיב ויהי כאחד למחצצרים ולמשוררים להשמיע קול אחד, דשם כתוב דהלוים משוררים כו' ועמהם כהנים מחצצרים בחצוצרות קול אחד, וכמו דכהנים אינן נפסלין בשנים כן הלוים אינן נפסלין רק בקול. וברור. ויעוין רש"י שם ודו"ק.

ספרי פסקא ס"ג. ר"י אומר הואיל כו' אם למדתי שהעובד כו' אינו עובד בעשרים וחמשה כו'. עיין גירסות שונות בהגר"א ובפירוש הספרדי. ולדידי נראה להגיה ולפרש כך, דהבן לוי נכנס ללמד לכ"ה שנים, ואם למד תיכף הוא עובד עבודת הלוים, וא"כ הו"א, דקרא קאמר דוקא כשהתחיל לעבוד בן חמשה ועשרים שנים, אז אינו עובד אלא עד חמשים, אבל התחיל לעבוד בן שלשים עובד עד בן חמשים וחמשה, קמ"ל קרא לא יעבוד עבודה, דמייתרא להורות בכל אופן אינו עובד למעלה מבן חמשים (והגהתי לפ"ז מובן). ועיין פירוש הרמב"ן ודו"ק.

ולא יעבוד עוד. אבל חוזר הוא לנעילת שערים ולשיר. רש"י. ומש"כ בפ' נשא עבודת עבודה זו השיר במצלתים כו' דרש"י מחלק בין שירה בפה לשיר במצלתים בכלי, וכמפורש בדברי הימים ב' כ"ג ויספרו הלוים כו' שלשים שנה כו' מהללים לד' בכלים כו', אבל שיר בפה אין שנים פוסלים בהם. ודו"ק, ויעוין רמב"ן.

וידבר ד' אל משה במדבר סיני בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים בחדש הראשון לאמר ויעשו בנ"י את הפסח במועדו. בפ"ק דפסחים יליף רשב"ג, דשואלין ודורשין שתי שבתות קודם הפסח מכאן, דבריש ירחא קאמר, דיליף גז"ש במדבר במדבר דריש ספרא, דאמר בא' לחדש. ולרבנן למה לן הך גז"ש. ונראה לדעתי דבסנהדרין פ"ק פליגי אם מעברין השנה מפני הטומאה, והנה אם נאמר, דאין הפסח דוחה השבת, אז ודאי דמעברין החדש, כדי שיחול פסח, היינו יום י"ד, באחד בשבת, ובשנה השנית באחד בניסן הוקם המשכן, ודרשו ז"ל ראשון למעשה בראשית, וא"כ היה י"ד בשבת, ולפי מה דהוי ס"ד, דאין פסח דוחה שבת, א"כ היו מעברין חדש אדר וקבעו ריש ירחא בשלשים

ואחד, כדי שיהיה ארבעה עשר באחד בשבת, לכן אמר לו השם ביום שלשים, שהיום יקבעו ריש ירחא ולא יאיימו על העדים לעברו, כדאמר ריב"ל בר"ה פ"ק דף כ', דמאיימין בניסן ותשרי לעברו. ולשיטת רבינו משה סוף פ"ג מקה"ח אפשר דהו"א דמעברין את השנה, לכן אמר הכתוב וידבר ד' אל משה כו' בחדש הראשון לאמר, שהיום בחדש הראשון לאמר ולא יעברו לא את השנה ולא את החדש, רק שיקבעו היום לחדש ניסן, שיעשו בנ"י את הפסח במועדו, שדוחה שבת עשיית פסח והותרה אצלו שבת, וכדאמר ביומא סוף טרף בקלפי, והוא כש"כ מטומאה למ"ד טומאה הותרה בצבור, דאין מעברין, כדאמר בסנהדרין שם. ודו"ק היטב.

ויעשו בנ"י כו' במועדו. מלא. וכן בתמיד. לכן יליף גז"ש לדחות שבת. גם מרמז במועדו מלא, שעד י"ד לא יעשו מאומה, כי אין פסח דורות מקחו מבעשור, רק בארבעה עשר, מועד מלא.

ויעשו בנ"י כו'. הנה היו שש מאות אלף מבן כ' גברים, ולמ"ד נשים בראשון חובה, א"כ היו כפלים, וכהנים לא היו רק אהרן ושני בניו, דנדב ואביהוא מתו, ופנחס לא נתכהן עדיין, וכן משה, וא"כ שלשה כהנים היו צריכים לעסוק בעבודת רבבות פסחים בזמן קצר, אם כי מצאנו לאהרן, שהניף כ"ב אלף לוים ביום אחד, יעוין פתיחה לאיכה במד', בכ"ז הוא פלא יותר גדול, לכן דייק השי"ת בין הערבים תעשו אותו, שבזמן קצר מחצות היום עד הערב. והכפיל הכתוב ויעשו בין הערבים, כי הוא פלא גדול. ולכן צוה השי"ת בשנה זו שר"ח ניסן היה באחד בשבת, והיה הפסח בשבת, דאז לא הוצרכו אהרן ובניו להקטיר האימורים עד ערב, דחלבי שבת קרבין ביו"ט, אבל בקביעות אחרת היה להם להקטיר בין הערבים, דחלבי חול אין קריבין ביו"ט, וזה אי אפשר כלל. ודו"ק. ולפ"ז א"ש מה שנסתפקו בני בתירה אם פסח דוחה שבת, היינו על הקטרה נסתפקו. ודו"ק.

עזרא ו', ויעשו בנ"י את הפסח כו' ויאכלו כו' וכל הנבדל מטמאת כו'. לפלא הלא בנו המזבח והעלו עולות, תמידין ומועדים, וחג, וחדשים ומדוע לא הקריבו פסח עד שנה הששית. ואולי, משום דכעת הטהרו הכהנים והלוים כאשר מוכח, דחגי הנביא הוא גלה להן אפר פרה (לכן למדם הל' טומאה בחגי), לכן קודם היו טמאים והקריבו קרבנות צבור בטומאה, אך מדוע לא עשו פסח, אולי, דקרבנות צבור היו מקריבין מתרומת הלשכה, והיו תורמין לשם כל המדינות, כמבואר פ"ג דשקלים, והיה קרבן צבור, אבל פסח לא היו עושין רק הבאים מהגולה, וכל כמה דלא סליק עזרא לא חשיב (ערכין דף י"ג), לכן כיון שלא היה יסוד המעלה עדיין לא היו חשובים כצבור. ואף דאמרו, דלענין טומאה הלוך אחר רוב הנכנסין בעזרה, זה השתא דסלוק כולהו, אבל קודם דלא סלוק

בימי עזרא ולא נתקדשה הארץ. דקדושת הארץ לא קדשה לע"ל, ובטלה בכבוש הארץ בימי נבוכדנצר, תו השבים מהגולה נגד כל קהל הגולה היו כיחידים, ולא בא פסח בטומאה. ודו"ק. ולכן לא נזכר בהך דשנה שני', שהקריבו חטאת מוסף בר"ח ובמועדים, משום דלא היו נאכלים בטומאה, רק בשנה הששית הקריבו אז לחנוכת הבית צפירי עזים לחטאת שאז היו טהורים, והיו נאכלים לכהנים כשעיר המלואים, ודו"ק. והוא ענין ארוך מאוד.

בארבעה עשר יום בחודש הזה בין הערבים תעשו אותו כו'. הוא הכוונה דלא יאמרו שהוא בא על הנס שנעשה בין הערבים בפסח מצרים, א"כ הלא במדבר סיני נשתנה השקיעה, והוא אופק אחר, לכן אמר בין הערבים במדבר סיני כו' שלא הביטו על בין הערבים מעשיית הפסח הראשון, שהזמן הוא כבמקום המצוה. וזה כלל גדול בתורה. ודו"ק.

ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם. נושאי ארונו של יוסף היו שנאמר אהל שכן באדם (מ"ר פ' בשלח). הכוונה דאמרו ביבמות כל אדם שאין לו אשה אינו אדם שנאמר ויקרא שמם אדם, הרי הזכר והנקבה שניהם אדם, ויוסף הצדיק השליט ביצרו, ולא נזדוג רק לאשתו לקיום המין, לא להנאתו הוא נקרא אדם.

למה נגרע, פירוש שעיקר ענין יציאת מצרים היה על ידו של יוסף, והשבע השביע פקוד יפקוד והעליתם עצמותי מזה כו', היתכן, שעל ידו נגרע להקריב קרבן ד' במועדו. והבן. וזה שכתוב ויאמרו כו' אליו, שהוא היה הראשון, שהוציא עצמותיו ממצרים.

למה נגרע לבלתי הקריב כו' בתוך בנ"י. יתכן דתנא דבי ר"י כל מקום שנאמר ביאה לאחר ירושה וישיבה הכתוב מדבר, א"כ לא היו מצווים על הפסח, ומשו"ה לא הקריבוהו כל ימי היותם במדבר. והא דהקריבו בשנה ב' ובגלגל עפ"י הדיבור היה. תוס' ספ"ק דקדושין. והטעם שנצטוו נראה, דמצאנו בכ"מ שהובדלו מע"ז לעבודת השי"ת לשמו המיוחד היה ע"י פסח, כמו שמצאנו בחזקיה אחרי שביערו כל הטומאה והוציאו הנדה, והביאו קרבנות לכפר על שגגת ע"ז עשה פסח לד' [ולכן אמרו וכי יגור כו' גר ועשה פסח לד' יכול מיד שהוא לטהר מעו"ג ת"ל כחקת הפסח וכמשפטו יעשה, וזה נאמר בפסח מדבר הבא לטהר ישראל מחטא של עגל], כי הפסח מורה על ההשגחה הפרטיית, אשר מצוינים בה ישראל מכל העמים, אשר הבדיל בין עמו ב"י למצרים והבדיל בין בכור לאינו בכור, ומורה על היותו בעצמו יתברך הפועל בלי שום אמצעי ומסובב ושלא כהאומרים, אשר מסר השגחתו, לרום מעלתו, לכחות הגלגלים, גרמי השמים הם מנהגים את הטבע, אשר ע"ז נוסדו כל דרכי העו"ג ועבודתם, כמוש"כ רבינו בפ"ג

מהלכות עו"ג, ומורה, אשר השי"ת רוצה בקיום הנמצאים, ובהיותם ע"צ היושר והחסד, וחברה האנושית, אשר מטעם זה נאכל לחבורות ואין שוחטין על היחיד, ולא חפץ ד' בהשחתת נפש המדבר בהקריבם לפניו, חלילה לאל מזרות כאלה, וכמו שאמרו במדרש ירא ד' בני ומלך ואל למולך, פירוש, שהעובדי מולך אומרים כי השי"ת חפץ בקרבנות האדם וזה הוא התכלית לאדם כי ישרף על מוקד האליל או את בנו אשר אהב, לכן אמר, כי השי"ת כמו מלך, אשר חפץ בקיום עמו, כי אין מלך בלא עם, כן השי"ת חפץ בקיום הנמצאים המפרסמים מציאותו ומכירים שמו, לכן אמר אם כי תירא את ד' ירא אותו מלך, אבל לא כעובדי המולך. ודו"ק.

אף משריש בלבב ישראל, כי כולם שוין ועם קדוש לד' אלקיו, וכל אדם ראוי לבוא להשגה האלקית, לכן אין חזה ושוק בפסח, ומורה על רצון השי"ת, כי יבטל השעבוד מהאדם להאדם, ועבדי הם ולא עבדים לעבדים, וכולם בני חורין, וכאשר רצונו, שהאדם לא יעבוד זולתו, כן ברא, אשר האדם לא יעמוד תחת נמצא אחר יהיה גלגל או רוחני, או כח טבעי, רק כולם כאחד המה מושפעים ומושגחים בפרטיות מהשי"ת וכולם כאחד רחוקים ממנו בתכלית ובהשויה, כי המלאך הרוחני אינו קרוב להבורא יתברך משלשול קטן שבים, כי כולם הם אפשרי מציאות, וחיותם תלוי בהשי"ת המחויב המציאות האמיתי. כ"ז מורה עשיית הפסח. ולזה מעברין על התקופה של ניסן, כדאמרו רה"ש דף כ"א, דאז האביב וכחות הטבעיים, וגרמי השמים מוציאים פעולתן באופן היותר חזק, אחרי אשר היתה הטבע ישנה כל ימות החורף ועסקה בפנימיותה לבלות כל, חזר תקופתה באביב, והשמש הפועל בטבע היותר גדול אז הוא בעצם זהרו, לכן צוה השי"ת לחוג הפסח, ליחד כל כחות הטבע לשם המיוחד יתברך, ולהזכיר על כל מפעלות מצרים, אשר השי"ת הרס כל סדרי הטבע, ולעורר, כי הם אינם פועלים ברצון כלום, רק כגרזן ביד החוצב וכשבט ביד מניפו, ע"ז אמרה התורה פסח לד'. ולזה בניסן דרוב אביב מורה הפסח שלא לטעות אחרי המוחש, לכבד את גרמי השמים, הפועלים הטבעיים. ועוד כוונות עמוקות הנעלמים ממנו, אשר הפסח הוא מטהר מעו"ג וכיו"ב. ולכן ביאשי', שטהר את יהודה וירושלים מן האשרים כו' עשה פסח לד'. ולכן מבואר מה שכתוב ולא נעשה פסח כמוהו בישראל מימי השופטים כו', ובדברי הימים מימי שמואל הנביא, כי להוראה כזו לטהרן מעו"ג, שזה בעצם תקפו של עשיית הפסח במצרים אשר אמר להן משכו מעו"ג וקחו לכם צאן כו' לא נעשה מימות השופטים, שלא היה אחרי טעיות כל ישראל בעו"ג, שיבדלו מעו"ג בטהרה גמורה ויעשו פסח כמוהו, ואם כי בחזקיה היה כן זה לא נעשה כטהרת הקדש, וגם לא כל ישראל רק שבט יהודה ובנימין. ולכן אחרי שעשו

ישראל העגל צוה השי"ת בשנה השנית לעשות הפסח, להרחיקם ולהבדילם, ולטהרם מגלולי עו"ג והבליהם. וכן בשנת הארבעים שטעו לבעל פעור ויצמד לבעל פעור, אז צוה השי"ת לעשות פסח בגלגל, אף שהיה קודם כבוש וחילוק. והבן.

ולפ"ז הלא בני לוי אשר עליהם אמר כי שמרו אמרתך במצרים (ספרי) ולא עבדו עו"ג בעגל, יתכן לומר, כי המה פטורים מן הפסח במדבר, לכן לא היה להם לשאול מדוע לא יעשו פסח. אולם ז"א, דהא נתבונן מה שייך לשבט לוי הכיבוש וחילוק, שאינם נוטלים חלק בארץ וד' הוא נחלתו, הלא המה היו נושאי ארון ד' במדבר ועבודתן בכתף, אשר לא היה זה בארץ. אמנם עם כ"ז פטורים בכל מצות שאינם חובת קרקע, שלא נצטוו טרם כבוש וחילוק [כמו פסח לר' ישמעאל], משום שלא יתכן להבדילם מקהל עדת ישראל, וכ"ז שלא נתחייבו ישראל לא נתחייבו גם הם. וכיון שישראל נצטוו לעשות פסח, יהיה מאיזה טעם שיהיה, מפני שעבדו העגל, בכ"ז שוב גם המה חייבים בפסח, דהוי כמו אחר כבוש וחילוק לדידהו, שאינם נוטלים חלק בארץ. וזה, שהטמאים היו משאל ואלצפן או נושאי ארוני של יוסף, שהיה בשבט לוי במחנה לויה, אמרו בחכמה למה נגרע לבלי הקריב קרבן ד' במועדו בתוך בנ"י, שלולא בנ"י הלא אצלינו כמו אחרי כבוש וחילוק, רק שלא הבדלנו, אולם כי צוה השי"ת לישראל לעשות הפסח למה נגרע לבלי הקריב תוך בנ"י אף שאינו על כוונה אחת. ודו"ק. [ולזה אמר מתחלה ויעשו בנ"י את הפסח בלשון נסתר ואח"ז אמר בי"ד כו' תעשו אותו כו' בלשון נוכח למשה ולשבטו הלוים].

ויתכן, דאף דגר צריך להביא קרבן עולת העוף, זה דוקא בלא עשה פסח, אבל עשה פסח עם הצבור סגי בלא קרבן והוא כאזרח הארץ, ותו אינו צריך להביא את קרבנו ואוכל אח"כ בקדשים, כמו שישראל אכלו פסח בלא קרבן. ולכן אמר וכי יגור כו' ועשה פסח כו' המול לו כ"ז כו' לעשותו והיה כאזרח הארץ, פירוש, שמעתה יהיה ככל כשרי ישראל לכל הלכותיו בלא קרבן. ואם כי זה חדש, ולא נזכר כלל רק כן משמע ממשנה דסוף כיצד צולין, דערל גוי טובל ואוכל פסחו לערב ולא נזכר קרבן כלל. ועיין מש"כ בספר אור שמח בזה.

ובגמ' שהיו טמאים שחל שביעי שלהם בע"פ, וזה ביום ההוא דאין יכולין לעשות, אבל למחר יכולין לעשות. ונתקשו הראב"ד, אמאי לא הזו וטבלו עליהן, ותירץ הסמ"ג עשין רכ"ד, דאז היה ראשון בניסן בראשון למע"ב, וא"כ היה ע"פ בשבת, והזאה דאינה דוחה שבת היה גזרה קדומה בימי משה. ולפ"ז א"ש, דרבינו תם פרק מעשר בהמה (בכורות דף נ"ו) פירש, דאיך היו יכולים זבים לטהר במדבר ולהזות מי חטאת על הטמאים הא אין מטהרין בזוחלין אלא פרת ביומי תשרי בלבד, ותירץ, דמן הדין קמא קמא בטיל ורק

מגזרה יעו"ש. ונראה לומר דהיו אסורים בפסח ובקדשים והם היו אסורים בבשר תאוה לכך לא גזור, ולפיכך אמרו מדוע הגזרה דהזאה גזרת וגזרה דיטהרו בנהרות שנוטפין רבו עליהן לא גזרת משום אכילת קדשים, ותירץ להם, דאיכא תשלומין לפסח שני. ודו"ק.

עוד י"ל דהגמ' בפ"ג דזבחים אמר, דצבור טמאי מתים, שנעשו זבים הואיל ודחויה להאי דחוי להאי, יעו"ש, ותוס' פירשו בסוף פ"ק דקדושין, דמה שלא עשו פסח במדבר, משום שהיו ערלים, וע"כ לומר, דמילת זכרים הנולדים במדבר עכבה אותן מעשיית פסח, וכיון הואיל והותרה לעשיית פסח בערלות עפ"י הדיבור, תהא מותרת נמי לעשות פסח בטומאה, ורק שהלוים לא היו ערלים, כי הם מלו במדבר כמפורש בספרי כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו זו ברית מילה, וא"כ לא הותרה ערלות אצלם, ולכך שאלו למה נגרע, אטו משום שמולים אנחנו נגרע מהקריב וכו'. ודו"ק. ואין לומר דהא נטמאו מקודם, והוי כמו ראה קרי בלילה, דלא שייך הואיל והותרה הותרה, ז"א, דהא אם היו מזין עליהן בשבת, הלא לא נשאר אצלם רק ערלות, והיו מותרין לעשות פסח, וכיון דמשכחת היתר שוב אמרינן הואיל והותרה הותרה, ואמר להם, דיעשו פסח שני, ודוקא בצבור, דאינן עושין פסח שני אמרינן הואיל והותרה כו'. ודו"ק בכ"ז.

למה נגרע לבלתי הקריב כו' במועדו. הנה אמרו, דב"ב לא ידעו אם פסח דוחה שבת, ומקשים דהא במדבר, דיום ראשון של נשיאים היה ראשון למע"ב ודחה פסח שבת. והנראה דבירושלמי פ"ג דנדרים אמרו מצות שבת מלא כו' והמילה דוחה אותה משל לשני מטרונות כו' זו שהיא יורדת מפני חברתה את יודע שחברתה גדולה הימנה, א"כ מילה חמורה ממנה, ונמצא, דפסח בצבור, שהיא נדחית מפני המילה, דאי כולהו צבור ערלים אמרינן להו זילו מוהלו כו' (פסחים ס"ט) שוה עם שבת, שגם היא נדחית מפני המילה, לכן כשחל ע"פ בשבת לא ידעו ב"ב מי הוא גדול או פסח, או שבת ואיזו מטרונה יורדת מפני חברתה, לכן לא מצי למפשט ממדבר ששם היו רובן ערלים (תוס' קדושין ל"ז ב' ד"ה ערלים), ואפילו הכי הוראת שעה הי' שתדחה פסח את המילה, ויעשו פסח כשהן ערלים, א"כ אם היא דוחה את המילה, שהיא גדולה מן השבת כ"ש שהיא דוחה את השבת, שהיא נדחית מפני המילה. ודו"ק. והלוים היו נמולים במדבר כמו שבספרי כי שמרו אמרתך כו', א"כ על הלוים לחודא לא הי' הוראת שעה, ואם כל ישראל היו כמותם היה הפסח קרב בלא הוראת שעה, ואם שפסח שלהם אינו דוחה מילה, אימור דלא דחי שבת, דכמו שפסח נדחה מפני המילה, כן יתכן, שפסח נדחה מפני השבת החמורה, אבל זה נגד המושכל, שכעת שכל ישראל פסח שלהן דוחה מילה ולכן דוחה שבת, אטו מפני שהן נמולים יהיה מצות פסח שלהם חלושה וקטנה ותהא נדחית מפני

השבת, הלא תמוה, וזה שבאו בטענה למה נגרע לבלתי הקריב כו' בתוך בנ"י, הלא כיון שפסח שלהן שדוחה מילה דוחה השבת, גם פסח שלנו היום, שהותר להן ע"פ הוראת שעה לעשות בערלות גם לנו בני לוי הנמולים ידחה השבת, ומישאל ואלצפן היו לוים והם הם שהיו טמאים לנדב ואביהוא ובאו בטענה, או נושאי ארונו של יוסף, שהיו לוים, אצל משה ואמרו למה נגרע. ודו"ק היטב.

עמדו ואשמעה. דע דבכל דברות, שנדבר עמו הי' מאהל מועד ובא משה אל אהמ"ע לדבר אתו, וכל היום היה יושב במחנה לוי' סמוך למשכן, כמו שנאמר והחונים לפני המשכן מזרחה משה, לכן בכל מקום לא הי' חושש אם השואלים מאתו ילכו לפנים מן הקלעים, מקום עזרת ישראל, אבל כאן שהיו טמאים או טבולי יום, והיה חושש שמא ילכו אחריו לפנים מן הקלעים, ויתחייבו כרת, לכן אמר עמדו אצל הקלעים, ואני אכנס לפנים למשכן לשאול דבר ד'. ולזה כיון הראב"ע שכ' עמדו פתח אהמ"ע.

איש איש כי יהיה טמא לנפש. הא דלא נאמר פרשה פסח שני במתן תורה בסיני נראה, דלפי מה שנתבאר במדרשות ובגמ' ע"ז פ"ק, וביחוד הרבה לדבר בזה הרע"ב ספורנו בספרו, דלפני מתן תורה אם היו שומרים צורתם לא היו צריכים למקום מוגבל מקודש לשמו, אשר בו יתאחדו ויתכללו כל הכנסיה הישראלית, רק בכל מקום אשר אזכיר שמי אבוא אליך כו' אם מזבח אבנים תעשה לי כו', רק אחרי אשר חטאו בעגל היו תמיד בסכנה, אחרי אשר פסקה זוהמתן חזרו לסורן, ולכן היו צריכים למשכן ומקדש, אשר אליו פונים כל לבבות בני ישראל, כן דריש הגמ' פ"ק דברכות מנין אפילו אחד שיושב ועוסק כו' שנאמר אבוא אליך כו' ביחיד, לכן היו ראוים כל יחיד ויחיד מישראל להשראת שכינה בפהרסיא, כמו ששרתה במשכן ובמקדש בימי שלמה וירא כל העם וירונו, וזה אני אמרתי אלקים אתם, והיה כל יחיד מישראל חשוב כצבור, ובספרי ובמכילתא מקומות אין מספר ונכרתה הנפש ולא הצבור שאין צבור נכרתין, ומה הוא בחיים אף זרעו בחיים, וכיון שקודם העגל אחר מתן תורה היה כל יחיד ראוי למשכן הכבוד, כמו צבור בכל מקום אשר יזכיר שמו, לא היה דין כרת ביחיד, רק אחרי העגל נפסק המעלה מן היחיד וחזר אל הצבור בכללן, ולכן היחיד נכרת מישראל [לבד משבט, דגמירי דלא כלה שבטא (פרק יש נוחלין), שנאמר ואתם בני יעקב לא כליתם, ונאמר ולא ימחה שבט מישראל, ולכן סבר ר' יהודה, דאף אם שבט אחד טמא יעשו כולם בטומאה, דהוי כמו צבור טמא, ואינן נדחין לפסח שני, ולכן סבר ר' יהודה, דשבט שעשה בהוראת ב"ד שלו אינם מביאים כבשה או שעירה לחטאת, שזה קרבן יחיד, שזדונו אינו בכרת, דאין צבור, והוא שבט, נכרת, רק קרבן שלהן כמו קרבן העלם דבר של צבור פר כו' ודו"ק], ולכן אינו

עושה בטומאה דהשוכן אתם בתוך טומאותם אעפ"י שטמאין הן, וזה דוקא בטומאת צבור, לכן קודם העגל לא היה דין כרת של יחיד ודין דחיית היחיד לפסח שני, דהיו כמו צבור והיו עושין בטומאה כמו בטהרה. לא כן אחרי העגל חזרו לזוהמתן ונתחדש אצלם דין יחיד ודין כרת. לכן נאמרה זה ע"י זכאי, מישאל ואלצפן, שעסקו במיתת נדב ואביהוא, אשר מיתתן היה כפרה על מעשה העגל, וכמוש"א וגם באהרן התאנף ד' מאד ואתפלל גם בעד אהרן, ותפלתו עשה מחצה, ובמיתתן נתחנך המשכן כידוע. וזה שאמרו ראויה היה פרשה של פ"ש להאמר אלא שזכו מישאל ואלצפן שתאמר ע"י (ספרי). ודו"ק.

ובגמ' יליף מהכא, דשואלין ודורשין קודם הפסח שלשים יום, ופירש ר"ן דאינו חייב, רק אם שואל התלמיד נזקקין לו, דהוי שואל כענין. ובטו"א הוכיח כן מהא דבמצרים לא הודיען רק מר"ח, כדיליף רשב"ג. ונראה דהב"י פירש, דהא דמשה תיקן שיהיו שואלין ודורשין הלכות פסח בפסח הוא משום יו"ט, והכא משום קרבן, וכן מפורש בעו"ג דף ה' אנן דשכיחי ביה מומין דאפילו דוקין שבעין פסלי בעינן תלתין יומין, ובירושלמי פ"ט אית תנא תני אין דקין ותבלולין פוסלין בו. יעו"ש. ולכן לא הוצרך בפסח מצרים שלשים יום לדרוש קודם. ובירושלמי פריך ל"ל למכתב תמים ביה, הא אפילו בבני נח פסול מחוסר אבר, דכתיב מכל החי, ומשני משום דאין מהן למזבח סד"א, דאין מחוסר אבר פוסל בו יעו"ש, לכן כתב תמים, הא דקים ותבלולים אין פוסל. ולפ"ז א"ש הא דבעי ר"ז בדף צ"ה אימורי פסח מצרים היכי אקטרינהו, דאם אקטרינהו הלא היה מהן למזבח, ולמה כתב תמים, וע"כ לפסול בו מומין, ולמה לא הודיען ל' יום קודם, וע"כ דליכא חיוב לדרוש רק רשות, דהוי שואל כענין, ולא קשה מאי דהוה הוה ודו"ק.

על מצות ומרורים יאכלוהו. פירוש, שיאכלו אותו רק עם מצה, לא עם חמץ, והוי לאו הבא מכלל עשה. וכן פירש רש"י. ואין איסור חמץ אלא באכילתו. וכן במשנה ונאכלין צלי על מצות כו'. ובתוספתא פסח ראשון נוהג כל שבעה ופסח שני נוהג יום אחד, וכמו דכל שבעה על איסור חמץ קאי, כן יום אחד הוא שאינו נאכל עם חמץ. ופשוט.

והאיש אשר הוא טהור ובדרך לא הי'. הנה לא אמר ובדרך רחוקה לא הי', אשר לפי ההלכה אם הוא קרוב מירושלים שיעור שיכול לבוא לזמן שחיטתו ולא בא חייב כרת, וכאן אמר ובדרך לא היה דוקא אם לא הי' כלל בדרך. וכבר פריך לה בירושלמי. ויעוין באור שמח. לכן השכיל הראב"ע לפרש, דה"ק והאיש אשר טהור אף שהיה בדרך לא רחוקה וחדל לעשות הפסח חייב כרת, שהי' לו לזרז ולבוא, ואם הוא טמא, רק שהצבור עושין בטומאה, דצבור עושין בטומאה אז כשלא היה כלל בדרך, רק הי' בירושלים או בשילה, או בנוב וגבעון, מקום שעושין פסח בטומאה חייב כרת אם חדל לעשות הפסח,

אבל כשהוא בדרך חוץ ממקום שחיטת הפסח, אז פטור, דהא אינו יודע, שהצבור טמאין, שאין הולכין רק אחר רוב הנכנסין לעזרה, והוא טמא, אין עליו חיוב לילך ולהודע שמא הצבור רובן טמאים. ופשוט. ולכן אמר, שהוי"ו של ובדרך הוי וי"ו המחלק, כמו ומכה אביו ואמו. וברור בדבריו.

וכי יגור אתכם גר, פשוט, דכוונתו כרבי, דגר שנתגייר בין שני פסחים חייב לעשות פסח שני. ולכן אמר חקה אחת כו' ולאזרח הארץ, שזה לשון זר, שכבר אמר לכם ולגר, אבל קמ"ל, דבין שכל העושים פסח שני הם טמאים או שאחד מהן טמא או גר, שלא נתחייב בפסח ראשון, א"כ לא שייך טעם הגמ' מפני הטומאה דחיתו כו' חקה אחת לכם, שאינו דוחה את הטומאה, והיחיד כציבור שוין. ולר' יהודה דאמר, דדוחה הטומאה, הפי' דסבר בירושלמי, דאם ניתן רשות לבנות בהמ"ק קודם פסח שני עושין הצבור בשני, וזה חקה אחת לכם, היינו לכל הצבור, שלא הי' להם בהמ"ק לעשות פסח בראשון, ולגר שנתגייר בין שני פסחים, ולאזרח שלא עשה בראשון יעשה השני. ודו"ק.

חקה אחת כו' לגר ולאזרח הארץ. בכל התורה כתוב אזרח לבדו, רק גבי פסח כתוב אזרח הארץ. נראה עפ"י שיטת רבותינו בתוס', דכל מי שאין לו קרקע פטור מעשות הפסח. ובזה אמרתי מה דנסתפקו בני בתירא אם פסח דוחה שבת ולא פשטו מפסח מדבר, משום דבפסח מדבר לא היו יכולים להפקיר קרקע שלהם, דחזרה ביובל הבא ואין זה הפקר מפקיע קנין הגוף של המפקיר ועדיין מחויב בראי' ובפסח, דלא יחמוד איש ארצך, אבל בבית שני, שלא נהגה יובל מן התורה הואיל ואין כל יושביה עליה, וא"כ יכולים להפקיר קרקעות ויהיו פטורים מפסח, סד"א דלא דחי שבת, כדברי הר"ד דייטש בתשו' חתם סופר אורח חיים סימן קכ"ד. יעו"ש.

ואם כן בגר שאין לו קרקע רק שדה מקנה, ואם יפקיר אותה לא תחזור ביובל, והואיל ויכול להפקיר שדהו ולהפקע מחיוב פסח סד"א דלא דחי פסח שלו שבת, אמר חוקה אחת לכם ולגר הגר ולאזרח הארץ כמו שאזרח הארץ אינו יכול להפקע ע"י הפקר ממצות פסח, דתחזור אליו ביובל, ודוחה פסח שלו שבת כן בגר, אעפ"י שאין לו רק מקנה, א"כ יכול להפקיר קרקע שלו ויפטר מחובת פסח, בכ"ז דוחה פסחו שבת. ודו"ק. ובמובן כזה אמר בפ' בא ואז יקרב לעשותו והיה כאזרח הארץ, שפסחו דוחה שבת. אך מה דאמר שם שבעת ימים שאור לא ימצא, כי כל אוכל מחמצת ונכרתה כו' בגר ובאזרח הארץ גבי חמץ צריך מובן, למה דייק אזרח הארץ. ונראה, דבפסח מצרים לא היה חמוצו נוהג רק יום אחד, ויצאו כל ישראל ידי חובת פסח ומצה בעשיית פסח על מצות ומרורים, ואיסור אכילה לחמץ יום אחד לבד, לכן הוי אמינא, דגם לדורות מי שעשה פסח על

מצוומ"ר ויום הראשון לא אכל חמץ, שעושה כמו שעשו אבותינו במצרים אינו נכרת, ומי נכרת האוכל ביום השביעי, זה גר שנתגייר תוך הפסח, שלא עשה פסח בראשון, לכן קא משמע לן, דגם האזרח הארץ, שיש לו קרקע ונתחייב בפסח, ועשה פסח על מצות ביום הראשון, כמו שאכלו אבותינו במצרים, ובכ"ז, אם אכל חמץ ביום השביעי נכרת לדורות, כמו על אכילת חמץ ביום הראשון בלא הבדל. ודו"ק.

או ימים. חסר וא"ו, דבכ"מ כתיב יומים. ומרמז דלפעמים נסעו בלילה וחסר מן השני ימים, וכמו דאמר אביי ש"מ יש סילוק מסעות בלילה מנחות צ"ה.

וכי תבואו מלחמה כו' והרעותם בחצוצרות ת"ל ונושעתם כו' אלא מלחמת גומ"ג. ספרי. נראה דדריש מדכתוב בחצוצרות בפתח הוי כאלו בהחצוצרות הידועים (רש"י סוף פ"ק דחגיגה) ומכוון על חצוצרות שעשה משה, והם נגנזו במותו, כמו שהובא ברש"י פ' וילך פ' כ"ח, לכן במלחמת גוג אז יתגלו ויתקעו בהן ישראל. ופשוט.

וביום שמחתכם כו' ותקעתם בחצוצרות. יעוין ספרי. ובפשטא דקרא הוא כל זמן שיהיה חינוך המזבח או העזרה צריך לתקוע בחצוצרות, וזהו שמחה, כדאמר בפ"ק דמו"ק, דשמחה דחי שבת ויוהכ"פ, יעו"ש, וזה שמחת חינוך. וכן אתה מוצא בחינוך הבית בשלמה, שהיו ק"כ כהנים תוקעים בחצוצרות. וכן אתה מוצא בחנוכת עזרא בשעת בנין המזבח ובעת קידוש העזרה. וכן בחזקיה היה כמו חנוכת הבית, שאחז במעלו העמיד פסלים בבית ועשה עפ"י הדיבור חינוך בית ד', וזה שאמר אתם מלאתם ידכם לד', וזה דהוי מלואים, וזה שאמרו הוראת שעה הוי, ולכך ויעמדו הלוים בכלי דוד והכהנים בחצוצרות. יעו"ש. וכן כתיב שם ויהללו עד לשמחה. וכן בנחמיה י"ד פסוק י"א. וכן בעזרא ג' ויעמידו הכהנים מלובשים בחצוצרות וכו' ורבים בתרועה ובשמחה וכו'. ויעוין בירושלמי הוריות, דפריך דסמכו חזקיה והקהל על השעירים לר' יהודה, דשעירי חטאת אין בהם סמיכה, ומשני הוראת שעה הוי, והוא דהיו כמו מלואים, דר"י אזיל לטעמיה, דשעיר נחשון, שהיה מלואים טעון סמיכה, ור"ש דסבר, דשעיר נחשון אינו טעון סמיכה סבר, דשעירי עו"ג טעונין סמיכה. וזה נכון מאד. ולטעמייהו אזלי ר' יודא ור"ש. ודו"ק. וזה נכון. וקרוב לזה באבן עזרא. ולא נזכר חצוצרות רק בכהנים, אבל בלוים לא נזכר בכלי שיר שלהם חצוצרות, ואין פוחתין משני חצוצרות קאי על כהנים. יעו"ש. והתוס' כתבו להיפך בכ"מ. ואכמ"ל. ובדברי הימים א' ט"ו שהיו מעלים הארון והכהנים בחצוצרות. יעו"ש. ונראה, דהשבת הארון היה כמו חינוך והי' צריך להיות בתרועה בחצוצרות. וכן עשה דוד בסוף כשהעלוהו הכהנים בכתף. וזה יום שמחתכם. ולכן אמרו הפרות במזמור יתמא בחצוצרות וקול שופר הריעו, כדאמר הגמ' בעו"ג, דזה המזמור אמרו הפרות. וכן

עשה דוד בחצוצרות. וזה בתרועה ובקול שופר, שמואל ב' ק' ו' ובד"ה ט"ו בתרועה ובקול שופר ובחצוצרות. ודו"ק.

מכבר פירשתי, דביום שמחתכם הוי עת חנוכת המזבח, וזה בחזקי' הוי חינוך, לכן היו מחצרים בחצוצרות, ולכן הי' בשמחה. ומזה נראה דלמד יחזקיה לסמוך על שעירי חטאת, דאמר ירושלמי הוריות, דהוי הוראת שעה, וגם לר"ש דסבר שעירי עכו"ם טעונין סמיכה מוכרח לאמר, דהי' הוראת שעה דדוקא בשעיר שנכנס דמו לפנים אמר דטעון סמיכה, יעוין מנחות צ"ב, אבל הנך שעירי חטאת דחזקיה היו דמם על מזבח החיצון, ולא בעי סמיכה בצבור, רק חזקי' למד מדכתיב וישחטהו ויחטאהו כראשון בשמיני למלואים, הרי דהיה מלואים ודמו על מזבח החיצון, וסבר חזקי', דהשעיר היה מכפר על עו"ג שעבדו בימי משה, וכן הי' רציחת כהן ונביא במקדש בימי יואש, שהרגו את זכרי' הנביא, וכן היה בשמיני למלואים, שאז הי' מלואים וכפר על העגל שעבדו לו וגם כפר על רציחת חור, וכמו שדרשו ויבן מזבח מזבוח זה חור, לכן כמו שכתוב אצלו כראשון, היינו, שכמו חטאת אהרן הי' קרבן יחיד והי' טעון סמיכה, כן הי' חטאת הצבור טעון סמיכה, ולכן בשעירי חטאת שהיו מלואים היו על מזבח החיצון וכפר על עו"ג ורציחה, הי' בו סמיכה אף שהי' קרבן צבור. ודו"ק.

ולכן בחנוכה, דהי' מלואים בימי חשמונאים, שבנו מזבח חדש, ששקצום מלכי יון את אבני מזבח, כמפורש עו"ג נ"ב, כתב רמב"ם דהיו ימי שמחה וקבעום לשמחה. ודו"ק.

וביום שמחתכם כו' ובר"ח. איזהו חדש שיש לו שני ראשים זו תשרי כו'. סוכה דף נ"ה. לדעתי רמז לנו התורה, מה שעפ"י החשבון הנמסר לנו מסיני מולד זקן נדחה, אינו נדחה רק מפני תשרי, אבל חדש שבט, ולפעמים כסלו יכולים להיות גם מולד זקן, כמו שהי' שנת תרנ"א ותרס"ב ג"כ. וכן רבינו בפ' ז' דייק רק על חודש תשרי כל הד' דחיות, יעו"ש, משום דבתשרי שנה קרא, שיהא אחד לחדש בחדוש הלבנה, ולא יהא מולד זקן, שאז אינה נראית הלבנה החדשה ביום, כמו"ש בתוס' רה"ש דף י"ח ודו"ק. וזה דתנא קרא לעכב ודו"ק, היינו ובר"ח ובחדש השביעי באחד לחדש, וכל מקום דתנא קרא לעכב, שיהיו מן החדש, היינו בלבנה החדשה, וכמו דאמרו בכ"מ בגמ'. והבן. אמנם אם המולד ביום שאחר ראש החדש, אז בכל חדשי השנה נדחה, כמו שהביאו המעברים. לכן כתוב זאת עולת חדש בחדשו לחדשי השנה, שעולת המוספים קריבה על מוקדה כל הלילה, והוא בלבנה החדשה בכל חדשי השנה. וליכא מידי דלא רמיזא באורייתא. ברוך נותן התורה.

ובזה אתי שפיר מה דרבינו הק' פ"ג דרה"ש פתח פרקא בראוהו ב"ד כו' ולא הספיקו לאמר מקודש כו' אצל שופר, להורות, דבראש השנה מדבר, דמשמיענו אע"ג, דעפ"י החשבון כשמקדשין מעברין על מולד זקן בראש תשרי, אמנם זה כשהן מקדשין עפ"י הראי' אז גם מקדשין החודש אף במולד זקן. ודו"ק.

והיו לכם לזכרון לפני אלקיכם כו', בספרי למה נאמר כו' שומע אני קרבן שתקעו עליהם יהיו כשרים כו' לא יהיו כשרים ת"ל והיו לכם לזכרון לזכרון נתנו ולא להכשר קרבן. ויתכן לדעתי, דדריש זה מהא דכתיב אלקיכם ולא שם המיוחד, כדתנן בתו"כ ומייתי לה בסוף מנחות שבקרבן לא נאמר לא שם אחד מכל השמות שאינן נמחקין, רק שם הויה, משום שלא ליתן פ"פ למינים, פירוש, כי השמות המה מתיחסים גם אל זולתו, כמו אלקים על דיין, וכולם על כחות אלקותו המתגלים ע"י פעולותיו והשגחתו, ומפני כי העו"ג המה עובדים לכחות מיוחדים לפי טעותם, שיש על כל כח מיוחד שר אחד ולו הם זובחים, לכן לא נאמר שום תואר על השם בקרבנות, תואר מכחותיו המתגלים בעולם, שלא לטעות שאל כח מיוחד אנו זובחים, וכיון שכאן כתיב אלקיכם ע"כ אינו ממכשירי קרבן, וגוף הקרא אתי לזכרונות, כדמפרש לקמן. ודו"ק.

נסעים אנחנו אל המקום כו' והיטבנו לך כי ד' דבר טוב על ישראל. ידוע כי הקב"ה מה שדבר ע"י נביא אינו חוזר על הטובה רק לרעה הוא חוזר, וכאן המקום אשר אמר ד' אותו אתן לכם הוא רעה להאמורי יושב המקום ויוכל לחזור, לכן אמר כי ד' דבר טוב על ישראל, ולא דבר להרע להאומות, כי אולי אם לא יקלקלו מעשיהם יתן ד' להם ארץ אחרת עבור המקום. וכמו שאמרו גרגשי פנה לאפריקי, רק טובה על ישראל, ולכן לא ירצה לחזור מהטובה. ודו"ק.

ספרי פסקא פ"ד. ובנוחה יאמר מגיד הכתוב כשהיו ישראל נוסעים אלפים וחונים רבבות. עיין פירוש הספרדי. ולפענ"ד נראה אדרבא, שבעת חנייתן שמשו מטתן, שבנסיעתן נאסרו בתשמיש, וכמו דאמר בעירובין ס"ג גמירי כ"ז שארון ושכינה שלא במקומן אסורין בתשמיש. עיי"ש ודו"ק.

שובה ד' רבבות אלפי פירוש, שינוחו העשרים ושנים אלפים לוים מעבודתם שנושאים המקדש. ובספרי רכב אלקים רבותים אלפי שנאן כשם ששורה למעלה כו' כך שורה למטה. יעו"ש. ובתנחומא פ' צו ג"כ שירד הקב"ה לסיני עם מלאכים כמנין מחנה לוי'. יעו"ש. ובבבא קמא סוף מרובה אין השכינה שורה בפחות משני אלפים ושני רבבות, ובתוס' שם סוף ד"ה שני אלפים כו' (דאנביאים) ואמשכן קאי מסתברא להגיה [דאלוים] ואמשכן קאי. וזה אמת.

ויהי העם כמתאננים רע בעיני ד'. הענין כי כבר אמרו חז"ל (ספרי), כי אין מוקדם ומאוחר בתורה, ופרשה של טמאים בר"ח ניסן נאמרה, ופרשה של ראש הספר באייר, וצוה לפקוד ישראל והלוים ולעשות דגלים, ולהניף הלוים, ואח"כ נסעו ממדבר סיני ובאו בפארן, ולזה התחילו העם להתאונן על הלקח מאתם העבודה ונתנה ללוים. אולם זה חטא גדול, שלא הבינו איך יוגדל עונם בעון העגל ואיך הובדלו הלוים בקדוש השם, וישמע ד' ויחר אפו ותבער בם אש ד' [וכמו שנשרפו ר"ן איש המתלוננים על הכהונה] ותאכל בקצה המחנה, לפי שיציאת העגל היה ע"י מיכה, שהיטיל הט"ס של משה שכתוב בו עלה שור, ומיכה משבט דן קאתי [וכמאמרם והמים להם חמה כתיב] והוא היה מאסף לכל המחנות, ולכן שלטה בו האש, ולזה ויצעק העם אל משה, שהוא אבי וראש שבט לוי ועליהם התלוננו. ודו"ק.

ספרי בקצה המחנה יש אומרים אלו הגרים המוקנים שבסוף המחנה. נראה מזה, כי הגרים לא היו רק מחוץ לענן. ולכן מסתברא, דמלחמת עמלק, דכתיב ויזנב הנחשלים אחריך, המה הערב רב הגרים. ומיושב בזה מליצת המכילתא וישמע יתרו כו' מלחמת עמלק שמע כי שמע, אשר לסבת שנלחם בגרים גרורים, אשר אחורי הענן נלחמו עמו בני ישראל לפי חרב וראה, כי כדאי וראוי לדבק באומה זו, וכמו שאמרו יבמות ע"ט אמרו אין לך אומה שראויה להדבק בה כזו כו' מיד נתוספו על ישראל ק"ן אלף גרים, יעו"ש ודו"ק. ושם בספרי סובר רשב"מ, דאלו המוקצים שבעם הגדולים שבהם, ואזיל לטעמי' לקמן פס' פ"ו דסובר, דהאספסוף אשר בקרבו אלו הזקנים שנא' אספה לי שבעים איש וכו'. עיי"ש.

התאוו תאוה. פירוש אף שהיה להם בקר וצאן, בכ"ז הא נאסרה בשר תאוה, והיה צריך להביאם לאהל מועד עם כל תיקון הקרבתו, והם התאוו תאוה כו' את הדגה אשר נאכל במצרים חנם בלא מצות, וכעת אין רק בשר ובאלף מצות ואין כדאי על זה הטורח. ודו"ק. וירמוז, כי דג כולו היתר ואף דמו, כדתנן כריתות פרק דם שחיטה. יעו"ש.

ויתכן עוד, כי המן היה הולך בזכות משה, והוא לחם אבירים, שמלאכי השרת אוכלים אותו מזון רוחני כמעט בלתי ממש, והנה בכל הצמחים יש כח החיוני והצומח, אבל כח המתאוה אין בהם לבד בהחי, ולכן ע"ה אסור לאכול בשר, כיון שיגביר כח המתאוה, ואין בו תורה להתאפק על תאותו, וכמו שאמרו בראתי יצר הרע בראתי תורה תבלין, ולכן התאוו תאוה, שיהא להם תאוה וחשבו, שבשביל שאין להם בשר ואוכלים דוממים שאין בהם כח התאוה, כי אפילו בצמחים אמרו דקל זה מתאוה לתמרה שביריחו, משא"כ במן, ולכן רצו לאכול בשר חי, שיש בו כח התאוה להגביר תאותם. ולכן דרשו שפיר

בוכה למשפחותיו על עסקי עריות הנאסר להן. ולכן משה רבינו, ששב אחר מתן תורה להיות איש אלקים, מלאך רוחני בכל אומץ כחו ותמימות אבריו [וכמו שפסלו בעלי מומין בסנהדרין מאתך הדומה לך] וליחו החזק פירש מאשה, שהיה חסר ממנו כחות המתאוים לגשם, לכן בא בסבתו המן, שהוא מזון שאין בו כח מתאוה. ולזה היה אומר מאין לי בשר, שבשר אינו יכול לבוא בזכותי. ולכן אמר השי"ת, כי יאציל את רוחו על שבעים זקנים ובאמצעיותם תהיה חופף ההנהגה האלקית על ישראל, והמה אך אדם סלה, כי המה אינם פרושים מנשותיהם, ויש להם כחות המתאוים, אם המה יקדישו כחותיהם עד כי יהיו ראוים להיות משכן האלקי עליהם ובאמצעיותם תבוא הרוח, אז יהיה בשר, שהוא מן החי, שיש בו כח המתאוה, ולכך יצא הקצף והיה לזרא, אבל ע"י משה לבדו לא היה בשר רק מן. ודו"ק.

ספרי פסקא פ"ט. כיו"ב ר' שמעון אומר מפני מה לא היה יורד מן בפעם אחת בשנה כדי שיהפכו לבן לאביהן שבשמים כו' רשב"י אומר כו'. רשב"י לטעמיה אזיל לקמן פ' עקב פ' מ' משל למלך כו' וכשאין עושין רצונו נוטל האוצר והם מתים ברעב רשב"י אומר ככר ומקל ירדו כרוכים מן השמים כו', הרי ככר לאכול. ודו"ק.

בוכים למשפחותיו כו' ובעיני משה רע כו'. עפ"י מה שדרשו רז"ל על עסקי משפחותם, שנאסר להם עריות היה רע בעיני משה על שחשדוהו בדבר זה, הלא היו יודעים, שהאיסור לא לכבוד משה, כי הוא היה בן יוכבד, שהיתה אחות אביו של עמרם, והוא דבר הנאסר במתן תורה, ולכן לא זכר הכתוב עונש כרת ע"ז בפרט, כמוש"כ הראב"ע, ואיך פגמו מלהאמינו באיסורי עריות. ודו"ק.

ובגמ' תענית ירושלמי פ"ד ה"ה וישמע העם בוכה על שלש עריות שאסר להן משה. והוא כמו דאיתא במס' דרך ארץ המקדש אשה נאסר בשבע נשים ואלו הן אמה וא"א וא"א ובתה וב"ב וב"ב ואחותה בזמן שהיא קיימת, וזה שש נשים שאין להם היתר, ועל עריות דקורבה גם בני נח הוזהרו. ועיין יומא דף ע"ה בזה ודו"ק.

ספרי פ' צ"א. היה רשב"י אומר משל למה"ד לאחד שיצא להרג הוא ובניו אמר לספקלטור הרגני עד שלא תהרוג את בני כו' כך אמר משה לפני המקום ואם ככה את עושה לי כו' הא יפה לי להרגני תחלה. לטעמיה אזיל לעיל פ' ע"ח מפני מה משה שיתף עצמו עמהן אמר עכשיו כו', הרי דסובר, דמשה ידע, שלא יכנס לארץ ישראל, ודומה ממש לאחד שיצא להרג הוא ובניו, אבל רבנן פליגי תמן וסברי נתעלם מעיני משה וכסבור שיכנוס לא"י. עיי"ש ודו"ק.

אספה לי שבעים איש מזקני ישראל. יתכן, כי כאשר הבדיל השי"ת בני אהרן ושבט הלוי לעבודתו, היו מהאומרים אחרי אשר אנו רחוקים משלמות מופלגת, דביקות באלקות, למה נזדכך אותנו בפרישות מבשר ומתאוות הבשריי, כיון שאין לנו יתרון מזולתנו, לכן היה מהתחבולה האלקית לעשות שבעים אנשים מזקני ישראל מעון לשכינת השי"ת, וכל אחד מישראל, אשר שאר רוח לו ומתנהג בפרישות ובהתבודדות ראוי לזה, לכן יבדלו מן התאוות כי כולם יתאוו להשגה המופלגה והכבוד האמיתי. ואולי הוא ע"ד שמתוך שלא לשמה בא לשמה. ודו"ק.

ואצלתי מן הרוח וכו'. דע בגדר הנבואה מצאנו, שהנביא מזדכך לפי כחו, אמנם עדיין אינו מוכן לשפע הנבואה האלקית, רק בדרך חנינה שורה עליו רוח הנבואה, וזה מה שאמרו במכילתא וד' נתן את חן העם כו' רוח הקודש שרתה עליהן, אף שעדיין לא מוכן לנבואה, לכן נקרא חן, שהוא בחנם. ועל זה מצאנו ושמתי רוחי, ונתתי רוחי, ושפכתי רוחי הוא מליצה על השפע האלקית, הבאה במכוון על מי שראוי לקבל נבואה, אבל לא שתחול עליו רק במתנת השם יתברך, כמו נתינת מטר על העשב הראוי לקבל המטר. ואם הנבואה בגדר זה, אז כשתשרה הרוח. ותבוא השפע מהשי"ת, שפע הנבואה יחול באמצעיותו לפעמים על מי שאינו ראוי לנבואה, וכמו שמצאנו אצל שאול, רק מי שיש לו דמיון בכחות נפשו אל עדת המתנבאים תחול עליו שפע הנבואי. לכן נבואת משה, שהיה מצד שחומרו היה זך ומאד נעלה, והיה דבוק לבבו וכל חושיו בהשי"ת, ומבין כל תעלומות הבריאה, וכפי מה שיכול האדם להשיג מן הבורא, עליו לא נאמר ושמתי רוחי עליך, ונתתי רוחי בך, כי הוא היה בעצם אבי הנביאים, כי הוא היה מוכן תמיד לדבור הנבואי בלי הפסק, וא"כ נבואתו לא היה שפע מתפשט מלמעלה, רק הוא בעצמו היה מקבל הנבואה באספקלריא המאירה, שהחומר לא היה חוצץ ומפריד בינו לבין קונו. וזה שאמר פה אל פה אדבר בו בלי חציצה ופירוד. ולכן מצאנו במכילתא, שכל מי ששימש נביא היה שורה עליו נבואה, והוא כיון שהיה מוכן לנבואה בא עליו השפע באמצעיות הנביא, לא כן במשה לא היה שום השתוות משאר בני אדם למשה, ועליו לא באה הנבואה בגדר מתנה וחנינה שיתפשט על הדומה לו. ומשתי סבות האלה לא חלה נבואה על מי שיש לו השתוות לו באמצעיותו. לכן אמר כאן השי"ת, שיסבב אותם סביבות האהל ויהיו מוכנים לנבואה. וזה שאמר, כי הם זקני העם ושוטריו, אשר הוכו על דבר ישראל במצרים, ובזה יהיה להם השתוות מה למעלתך בדבר ישראל, שאתה מסרת נפשך בהריגת מצרי והם הוכו על בנ"י, וירדתי, פירוש, כי יהיה הנבואה בערך נמוך לפי מעלת משה, ושמתי עליהם בגדר שימה לא שיחול עליהם מאליו, וכן כתיב

וירד ד' בענן כו' באמצעים מבדילים ובמסכים הרבה, שיהא הנבואה ראויה לחול עליהם. והנה ראה השי"ת מצדו להוריד הנבואה למדרגה נמוכה במעלת משה, ולהם ראה שיתעלו, ובכ"ז היה בגדר שימה. ולכך אלדד ומידד, שהיה להם השתוות אל הזקנים שרתה עליהם הרוח באמצעיות הזקנים. ולכן אמר למשה משרתו מבחוריו אדוני משה, פירוש, שאתה אדוני מנעורי מדוע לא בא עלי הרוח באמצעיות מעלתך, ולכן נבואתם המה מדמיון לבבם הכוזב, וכמו שאמר ירמיה כ"ג כי המשא יהיה לאיש דברו, לכן כלאם. ולזה אמר המקנא אתה לי בשביל שאינך זוכה לנבואה מי יתן והיה כל עם ד' נביאים כי יתן ד' את רוחו עליהם, פירוש על הנביאים באמצעיות הנביאים, כי בהם הוא בגדר נתינת רוח, והוא שפע נבואי המתפשט מהשי"ת על הנביאים, ולכן יכול להיות גם על כל עם ד', פירוש, המוכנים בטבעם ויש להם השתוות מה אל הנביאים, לא כן אנכי, כי לא ניתן בי הרוח, רק וידבר ד' עם משה, לא מצאנו וישם ד' רוחו, ותנח עליו הרוח וכמוש"ב בל יוכל לחול בשביל שני הסבות שביארנו. ודו"ק.

סדר עולם פרק ל'. ע"כ היו הנביאים, פירוש משהרגו את היצר הרע בטלה הנבואה. עכ"ל הגר"א. וזהו יצרא דע"ז כמבואר ביומא. ולדעתי כוונתו אל דברי הפסוק זכריה ק' י"ג והיה ביום ההוא נאום ד' אכרית את שמות העצבים כו' וגם את הנביאים ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ והיה כי ינבא איש עוד כו' לא תחי' כי שקר דברת ודקרוהו כו', ועל זה כיון הגר"א, ודו"ק, כי לזה כוונת הפסוק על נבואת אמת, שתבטל בבטול יצה"ר ולא קאי לעתיד, דעל העתיד כתיב יואל ג' והיה אחרי כן אשפוך את רוחי כו' ונבאו בניכם כו' חזיונות יראו כו'. וזה ענין רחב צריך ביאור במושכל, ואכמ"ל.

התקדשו ואכלתם בשר. כי האוכל נפש בהמה צריך שיהא דבוק במושכלות, ויהיה שכלו דבוק לשכל הנאצל מהשכל האלקי, כי אז שאר רוח לו ומותר לו מן הבהמה, ונפש הבהמה נתעלה בהתחלפו למעלת משכיל יודע ד', אבל ברדפיכם אחרי תאוות, וכמש"א ויתאוו תאוה, והעם בוכה למשפחותיו (עסקי עריות), לכן חשבו דגה, אשר מרבה הזרע, כמוש"כ בפירוש המשנה לרמב"ם פ"ק דיומא [ואולי זה מש"כ סוף פ"ק דמוע"ק כוורא וחלבה כו' לטעון גופיה וכו'. ועיי"ש], וכן הקישואים והאבטיחים כו', שכן שום מרבה את הזרע כו', ולכן כיון שהם רדופים אחרי תאות בהמיות, מה מותר להם מהבהמה לאכול את בשרו, וכן אמר רבי ע"ה אסור לאכול בשר, ולזה רמז אם תרצו לאכול התקדשו וכו'. ודו"ק.

אדני משה כלאם. יתכן, כי הלא מנדין לכבוד הרב, וכלאם הוא לשון נדוי, שיושב לבדו כמו בבית הכלא. והנה הלא היה מהראוי ליהושע לנדותן לכבוד הרב, זה משה, אמנם

המנודה לתלמיד אינו מנודה לגדול הימנו, ואף אם היה הנדוי עבור כבוד הרב, שהוא רבו של המנודה ג"כ, כמוש"כ בשו"ע ובש"ך, יעו"ש, ואם היה יהושע מנדה הלא לא היו מנודין לגדולים ממנו, והוא היה משרת משה מבחוריו והיה בו מדת הענוה שהיה במשה, ועוד כי לא הכיר היטב מעלות ישראל והיה דן אותם לגדולים הימנו, ומה יהיה התועלת מנדויו, כי לא יהיה לגדולים הימנו ובדעתו שכל ישראל גדולים הימנו, לכן אמר אדני משה כלאם. ובפרט לפי דעת הבית יוסף, שאף לקטנים הימנו, כל שהם חכמים אין נדויו נדוי, לזה אמר משרת משה מבחוריו ולא היה מכיר מעלת ישראל וערכם. ודו"ק.

והנה שלשה אנשים נזכר בתורה שנקראו עבדי, אברהם עבדי, כלב עבדי, בעבדי במשה, אלו שלא אמרו לשום אדם אדוני או עבדך, לא כן יהושע שאמר אדני משה, וכמו שאמרו שלא רצו להזכיר מלכות שמים אצל מלכות בשר ודם (ריש פרק ג' שאכלו). וכן באהרן לא נזכר עבדי, לפי שאמר אדוני למשה.

ויקם העם כל היום ההוא. לפי הטעמים יתכן, דקאמר ויקם העם ההוא, פירוש, אותו העם שבכו למשפחותיו הם לקטו ואכלו. אבל הצדיקים לא לקטו, שידעו שירד בזעף ד' ולא רצו ליקח ממנו ולהנות מן השלו. וכן תרגם יונתן וקמו חסירי מהומנתא די בעמא, וכאילו כתוב ויקם העם הוא כל היום וכל הלילה, ולכן היום במפיק. ודו"ק.

ותדבר מרים ואהרן במשה כו'. המשך הפרשיות יתכן, משום דפליגי ר' יהודה ורבנן בריש סנהדרין אם סנהדרין גדולה בשבעים או שבעים ואחד, ופליגי אם משה היה בכלל הסנהדרין או לא, ומפיק ר' יהודה קראי מפשטן, יעו"ש, דמשני על כולהו קראי, ויתכן משום, דבמצות סנהדרין אמר בספרי גבי זקן ממרה דכתיב ובאת אל הכהנים הלוים, הכהן או השופט כו', דיהיו כהנים לוים בו, וכן פסק רמב"ם בסנהדרין גדולה דבלשכת הגזית, דכתיב בה וקמת ועלית, וכן עשה יהושפט דבה"י ב' קפיטל י"ט יעו"ש, א"כ בסנהדרין של משה מי היה הכהן אם אהרן ובניו, הלא משה היה להם ראשון בשני וקרובים פסולים, וע"כ דפנחס היה, ושלישי בראשון כשר, והיה משה עמו שלישי בראשון, וקיי"ל דכשר, אבל התומים סימן ל"ג ס"ק ג' מבאר דברי ירושלמי משה מהו שיעיד לאשת פנחס, דאמו של פנחס היה מבנות פוטיאל, יתרו, והיתה אחות צפורה אשתו, וא"כ היה לפנחס ראשון בשני בחד בעל והיו פסולים לדין מצד קורבה, אמנם כיון דנאמר לו ואתה פה עמד עמדי הוי כאילו נתגרשה ונתרחקה מאתו, ומותר להעיד לקרובותיה, אמנם ר' יהודה סבר, דאם היו לו בנים ממנה מתחשבי כאילו הן קרובין עכשיו, וכמו דאמרו שם, דמר עוקבא פסול לבני חמיו, אף שמתה אשתו, וא"כ עדיין פסול להעיד לפנחס, לכן אמר, ר' יהודה, דאינו בכלל השבעים, ודו"ק, ולפום ההלכה,

דמשה היה בכלל הסנהדרין, א"כ איך יתכן, כיון דפנחס היה עמהם, וצ"ל דפירש מאשתו והיא כגרושה, והתבוננו לזה אהרן ומרים, איך יושב משה בסנהדרין עם פנחס וחקרו ודרשו שפירש מאשתו, ולכך ותדבר מרים ואהרן. ודו"ק היטב.

מכל האדם אשר על וכו' ולא ממלאכי השרת. ספרי. כן איתא באבות דר"נ, שהיו המלאכים אומרים קרא אתה, וענותנותן הן יותר מב"א, שנאמר וקרא זא"ז.

צאו שלשתכם כו'. לרמז להן, שאינן ראוין לגלוי שכינה רק באמצעיות משה, וכן לרמז למשה שיהא מוכן תיכף לתפילה. ולזה אמר אל, שזה מדת הרחמים רפא נא, עתה, לה, כי רצונך שאתפלל תיכף, וכן תרחם תיכף.

בספרי. בכל ביתי נאמן הוא חוץ ממלאכי השרת רי"א אף ממלאכי השרת. נראה דרבנן סברי וחי אלו מלאכי השרת, א"כ קוב"ה קאמר ליה לא תוכל לראות את פני, כי לא יראני האדם וחי, א"כ מלאכי השרת גדולים ממנו, אבל ר' יוסי סבר אלא אף שאינן יודעין, וכדברי ר"א לקמן, וחי היינו בשעת חיותו אינו רואה, אבל רואה במיתתו, א"כ שפיר קאמר אף ממלאכי השרת. ודו"ק. ופשוט.

והנה מרים מצורעת כשלג כו' אל מרים והנה מצורעת. הביאור עפ"י מה דאמרו במשנה הגרמני בהרת עזה נראה בו כהה, לכן מרים שאמרו פ"ק דסוטה, שהי' פניה מאירה כצהרים, א"כ הבהרת עזה כשלג בבינוני הי' נראה בבשרה כסיד ההיכל, לכן אמר, שהיה עזה כשלג, אבל בהבטה על מרים לא היה כשלג רק נמוך מזה. ודו"ק.

אל נא תשת עלינו חטאת אשר נואלנו ואשר חטאנו. יתכן, שרמז לו, כי גם משה נכשל בזה, שאמר לא יאמינו בי, ועבור זה נצטרעה ידו, כמו שדרשו ז"ל, לכן אמר ואשר חטאנו, לכלול בזה גם אותו.

תסגר שבעת ימים מחוץ למחנה כו'. הענין, דהיו טמאים מדרך ארץ והיו צועקים מים (רש"י), ובכ"ז קראן השם פתח אהמ"ע, אף דטבו"י דבע"ק משתלח חוץ למחנה שכינה, ובע"ק משתלח חוץ לשני מחנות, בכ"ז התירן הש"י לא עפ"י הוראת שעה, רק כי כ"ז שהוגללו הפרכת מותרין זבין ומצורעין לכנס, יעוין מנחות צ"ה בשם ר' אליעזר, והנה בירושלמי שבת כלל גדול ה"ב מה בנין היה במשכן כו' ולא לשעה היה אמר ריב"ק מכיון שהיו חונים ונוסעים עפ"י הדיבור כמו שהוא לעולם, וא"כ כאן דכבר הריעו ונסעו המחנות החונים קדמה (כמבואר ברשב"ם בשם מכילתא יעו"ש), והגיע הזמן ליסע, כמו דפרקו את אהמ"ע, ובטלה קדושת המחנות, וכה"ג אמר בפ"ק דמנחות דף ח' נפרקה כו' נפרסה לחמה כו' אלא כיון שהגיע זמנה לפרק כמו דנפרקה דמי, שבטל הקביעות, דכל עיקר הקביעות הוא משום שעפ"י ד' יחנו [וכן מבואר בערובין נ'] וכיון דכבר עפ"י

הדבור הגיע זמן לפרק בטלה קדושת המחיצות, אבל כיון שהשם צוה לחנות, שוב כמאן דקבוע דמי, ושוב הדרה קביעות המחנה, ותסגר מחוץ למחנה. ודו"ק היטב.

שלח

כל נשיא בהם. פירוש, כי הנשיאים היו עפ"י ד' ואמר שיבחר משה מה שישראל בעצמם בחרו אותם, אילו לא דבר ד', ובזה יוגדל הנסיון, אם יגידו כי טובה, כי הם בודאי לא ישקרו. ואולי מטעם זה לא שלחו משבט לוי. אך בלא"ה לא היה לו חלק בא"י. ופשוט.
למטה יוסף למטה מנשה כו'. פירוש, שהיה גלוי ברוה"ק למשה, שמטה מנשה חציו יהא בעבר הירדן וחציו בארץ, ולכן שלח איש מחצי השבט, שחלקם בארץ ומחבבים א"י, וזה מדת יוסף, שחיבב ארץ ישראל, וכמו שאמרו במדרש, שלא כפר בארצו, ואמר גונבתי מארץ העברים, והעליתם את עצמותי מזה כו'. וכל זה לא הועיל. ודו"ק.
ויקרא משה להושע בן נון יהושע. יה יושיעך מעצת מרגלים. פירוש, דהעם יראו אחרי מלחמת עמלק ממנו וכיו"ב, ולזה אמרו המרגלים עמלק יושב בארץ הנגב כו', ולזה ירא משה אם ישמעו מהלוחם מלחמת עמלק, כי הוא הנלחם עם עמלק, אם הוא ירפה ידי העם, הלא תאבד תקוה מנהם. ופשוט.
ויהס כלב את העם אל משה עלה נעלה כו'. הענין, דהמה היו מתפחדים, מפני ששמעו מאלדד ומידד מתנבאים משה מת ויהושע מכניס, וראו כי משה לא מיחה בהם ולא נער עליהם, וא"כ להכנס בארץ מבצר ולהלחם עם עמלק, אשר כבר נכשלו בו ועם ענקים בלא משה, הלא יפלו כולם לפי חרב, ולכן השתיק כלב את העם, במה שיחסו את כל המופתים אל משה, כי אדרבא גדולת משה תלוי בכם, שכל זמן שהיו נזופין במדבר לא נתיחד הדבור למשה, ולכן אמר עלה נעלה בעצמינו בלא משה, כי אין משה סבה אצל השם להנהגה הנסית, רק האומה הישראלית בעצמה היא ראויה להשגה האלקית הפרטיית, וזה כי יכול נוכל לה. והוא שאמר ויהס כלב את העם במה שמיחסים הכל אל משה, זה לא תדברו ולא יעלה על לבבכם, כי רק במשה תלוי הנצחון והנסים, לא כן, רק עלה נעלה כו'. וזה שאמר יהושע ג' ויאמר כו' בזאת תדעון כי א' חי בקרבכם, פירוש, שלא תדמו, כי משה היה בקרבכם והוא עשה את כל הגדולות, רק כי האלדים, אשר הוא חי תמיד, ולא משה שכבר מת, וד' חי לעולמי עד ויכול להוריש מפניכם כו'. ולכן עד יהושע לא היה מי שקראו א"ח. ודו"ק. והנה הדבור אשר נאמר שלא ע"י שליחות נביא לישראל יכולה להשתנות, אבל כיון שהמה טעו בזה שמשה הוא העיקר, ואם יבוא דור נולד וישכחו את אשר משה היה ילוד אשה והוליד בנים, ידמו באמת, כי הוא בעצמו

אלקי ויטעו בו, כי הוא המסבב מערכות ומשדדם, לכן הוחלט בנבואה כי משה מת, כדי להוציא מלבבם הטעיות. לכן אמר בפ' דברים ויקצוף כו' גם בי התאנף ד' בגללכם לאמר גם אתה לא תבוא שם. שאין יכול לבוא כמוש"ב. ולכן לא היה יהושע יכול לדבר זה מפני שאומרים, שלכבוד עצמו הוא דורש, שהוא יכניסם לארץ ויבטחו עליו. ודו"ק.

כי חזק הוא ממנו. יתכן כי אמרו, כי דרך האיש המגודל בשפלות הרוח ובהכנעה בעבודת פרך, כי לא תתרומם נפשו להלחם בגוי אחר, ומכ"ש בגוי איתן ואמיץ (אם לא בהשגחה נפלאה), ויעוין דברי ראב"ע ע"פ ולא נחם כו', לכן אמרו, כי מלחמות עצומות כאלה בל יאות לדורנו רק לבנינו, שיהיו מגודלים בלא שפלות ועבדות, לכן אמרו כי חזק הוא ממנו ולא מבנינו. כיו"ב אמרו (ב"ב קכ"א) ע"פ דאיש ממנו לא יתן לבנימין כו' ודו"ק.

שמעו כי אתה ד' בקרב העם הזה כו' וענך עומד עליהם. פירוש, שהאומות לא ראו העננים, וכמו דדריש בספרי פסקא פ"ג על ישראל הוא מאיר ואינו מאיר לעו"ג, עיי"ש, ולכך רק שמעו. ופשוט.

ד' ארך אפים. מה שלא הזכיר שני פעמים ד' כמו בתשא, משום דפירשו ד' קודם שיחטא, ופירש הרא"ש בעו"ג על המחשבה, אפ"ה מתנהג עמו במדת הרחמים, אעפ"י שמחשבה מצטרף למעשה, ולכן רק בעגל, לא כאן קודם שיחטא על המחשבה אינו צריך מדת הרחמים. ודו"ק.

ורב חסד לא הזכיר ואמת, שלהזכיר לקיים הבטחה שייך אמת, ולכן גבי עגל הזכיר זכות אבות והשבועה, אבל הכא שבעטו במתנה, והנותן מתנה לחבירו ע"י אחר ואמר אי אפשי לא זכה. עיין ב"ב קל"ח א' ושו"ע סימן רמ"ה. ואף לדברי החולקים על רשב"ג הכא שאני, שלא ידעו מעיקרא ולכך שתקו, ולכך לא היה בידו להזכיר השבועה, א"כ אין שייך להזכיר מדה של אמת. ועיין זוה"ק ודו"ק.

בגמ' רה"ש פ"ק. ונושא עון ועובר על פשע למי נושא עון למי שעובר על פשע רב הונא בריה דר"י חלש כו' וא"ל הקב"ה הואיל ולא מוקים במילי' לא תקומו בהדיה כו'. הענין, דאם האדם מוותר על הדין ומרחם יותר מכפי הדין, כן הקב"ה מרחם עליו נגד הדין, והנה פליגי אמוראי בריש סוטה אם ת"ח צריך שיהיה בו שמיני שבשמינית וזהו קורטב גאוה, דרב הונא בריה דר"י אמר ומעטרא ליה כסאסה לשבולתא, הנה לשיטתו הדין, דת"ח צריך להתגאות קצת, ובכ"ז מוותר על דינו, לכן הואיל ולא מוקים במילי בדבריו לשיטתו, לכן לא תקומו בהדי', וכן בכל מדות שאמרו בת"ח, אם מוותר ע"ז, אז נחשב לחסד בעת שצריך חסד. ודו"ק.

ונשאו את זנותיכם. ענין זנות הי' ראוי לכתוב גבי חטא העגל, כמו שכתוב לזנות אחר המולך. אמנם המכוון בזה, דכמו אשת איש שזנתה, אף אם תעשה תשובה מעולה, וימחק העבירה לגמרי, מ"מ לבעלה אסורה ונטמאה לבעל, כן הם אף שעשו אח"ז תשובה ואמרו הננו ועלינו כו', לא הועיל לבטל, שנגזר עליהם שימותו במדבר ולארץ לא יבואו.

במדבר הזה יתמו וכו'. בב"ב קכ"א פירש רבינו תם, דט"ו אלף ופרוטרוט נשארו, והוא חלק ארבעים, וכבעה"ב שעינו יפה בארבעים, ואולי ע"ז אמר במדבר הזה יתמו, פירוש, מחמת הגזרה, ושם ימותו, פירוש הט"ו אלף בארץ ישראל. ומתורץ מה דלא מצאנו תשובה ע"ז למאן דמביא מכאן בסנהדרין ק"י, דאין להם חלק לעוה"ב. ואולי הם מתו בשבע שכבשו, שהגזרה היתה על בן עשרים, בין שלא היה עמהם בעצה (מדרש), ולכן אמר אשר נשאתי את ידי לשכן אתכם בה. וזה שאמר במטות אם יראו האנשים העולים ממצרים, שבעת עליה היה צריך להיות בן עשרים, אבל אותן שלא היו בני עשרים בעת עליה אותם ראו הארץ ומתו קודם ששכנו בה. ודו"ק.

במדבר הזה יתמו ושם ימותו. ושם לחיי עולם הבא. אמרו ע"ז באפי נשבעתי וחוזרני בי. וליכא מידי דלא רמיזא באורייתא. ונראה, דבדברים חמר וישבע לאמר כו' הדור הרע הזה קראם דור הרע, ובפ' מטות אמר משה ויניעם במדבר כו' עד תום כל הדור העושה הרע בעיני ה', מפני שחזר בו, ויש להם חלק לעולם הבא, ולכן לא קראם דור הרע בתואר זה רק שעשו הרע בעיני ד'.

והאנשים אשר שלח משה לתור וכו'. ספר הכתוב, כי לא הועיל להם התשובה שאמרו חטאנו, מפני שלא היה תשובת המשקל, התשובה הטהורה, רק אחרי אשר כבר מתו האנשים מוציאי דבת הארץ, ויהושע וכלב חיו מן האנשים ההם, וראו כי שקר דברו בד' ובארצו, לכן אמרו חטאנו, ואין זה תשובה גמורה. ועל כיו"ב אמרו ארפא משובתם בגדר רפואה. כי אינו מסיר החטא רק מכאן ולהלאה, אבל לא פרח החטא, שזה עקירת החטא למפרע, כמו שאמרו על קרא דפחז כמים. והנה השב שלא בתשובת המשקל נתכפר לו, אבל שיעשה לו נסים שלא עפ"י דרך הטבע זה אינו מועיל, וא"כ כאן, דהתשובה היה שלא במשקל לא היו ראוים לנסים, אמנם המן והענן לא פסק מהם, כי בזה לא חטאו, רק בהדבר שבו חטאו, שזה שפחדו מהעמלקי והכנעני ויפלו בחרב ולמה ד' מביא אותנו לנפול בחרב כו', בזה גופיה אינם ראוים להההנגה הנסיית, רק שבזה יניח אותם על דרך הטבע, ולכן אמר אל תעלו כי אין ד' בקרבכם כו' כי העמלקי והכנעני יושב שם ונפלתם בחרב ואינכם ראוים להעשות לכם נס שלא על דרך הטבע, אם כי מן וענים יש

לכם אבל בזה לא חטאתם, אך בחרב העמלקי אשר חטאתם בזה ומפניו פחדתם, איך יוכל להעשות לכם נס שלא עפ"י דרך הטבע. וזה שאמר כי על כן, בשביל חרב העמלקי וכנעני, שבתם מאחרי ד', ולא יהיה ד' עמכם, וע"ד הטבע ודאי תפלו לפניו. ודו"ק.

וידבר משה את הדברים כו' ויתאבלו העם מאד. עוד מצאנו בפ' תשא גבי עגל וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו. התם שחזר הקב"ה לכן לא ספר להם משה, רק שמעו, לכן כתיב הדבר הרע, שמשום דמרעה חוזר, אבל הכא שלא חזר, שנשבע, וגז"ד שיש עמו שבועה אינו נקרע, ולכך דבר להם משה משום, שכל מה שדבר משה להם בשם ה' היה מוכרח להתקיים אף לרעה, שכיון שע"י נותן התורה באזהרותיה ועונשי' כל דבריו חיים וקיימים, ולכך התאבלו מאד, שידעו שהקב"ה אינו חוזר ע"י משה אף לרעה. ולכן מה שאמר עוד אני ד' דברתי במדבר הזה יתמו ושם ימותו לחיי עוה"ב לא הגיד להם משה, ולכך חזר הקב"ה באפי נשבעתי וחוזרני בי. ולכך לא כתיב וידבר משה את כל הדברים, אבל לטובה חינו חוזר אף ע"י נביא. ודו"ק היטב. ולכן בנתינת חברון לכלב שמא יש חובה לאחרים שרוצים בה ויחזור השי"ת אמר כלב וישבע משה ביום ההוא כו', דעל ידי משה אינו חוזר כלל וכלל אף ברעה. ודו"ק. יעוין יהושע ק' י"ד.

כי תבואו אל הארץ כו' אשר אני נותן לכם. פלוגתא דר"י ורע"ק בסוף פ"ק דקדושין ובזבחים קי"א רע"ק אומר להטעינה נסכים בבמה קטנה הכתוב מדבר ומה ת"ל אשר אני נותן לכם יכול יעשה במה בחו"ל ויקריבו עליה נסכים ת"ל אשר אני נותן לכם ולא במה בחו"ל. ספרי זוטא. ואיברא דהא מילתא ידענא מקרא דאל ארץ מושבותיכם, דכוון דוקא בארץ, וכאן דכתיב ביאה ומושב ודאי לא נהגה רק בארץ, לא בחו"ל, וכמו חדש לרבנן דפליגי על ר"א, והא דצריך קרא דאשר אני נותן לכם הוא למעט עבר הירדן, שאם בנה שם במה בעת היתר הבמות אין נסכים קרבין, דפרט לעבר הירדן שנטלו מעצמן, וכמו דאמר בירושלמי בכורים ובספרי יעוין שם סוף פ"ק ודו"ק.

ועשיתם אשה לד' כו' או במועדיכם. בספרי הובא במנחות צ' אוציא את חובות הבאות כו' ברגל ומאי נינהו עולת ראיה ושלמי חגיגה ת"ל או במועדיכם. יפלא על הגמ' דפירשה עולת ראיה ושלמי חגיגה, הלא גם בכבשי עצרת לא הוזכר מנחות ונסכים, וצריך גם אותם לרבות. והך ומאי נינהו עולת ראיה וש"ח הוא הוספה מהגמ'. ועיין תוספות. ובאמת הוא כוונה מופלאה מהגמ' בדיוק, דכבשי עצרת ידעינין מנחות ונסכים מקרא אחר דכתיב בבהעלותך וביום שמחתכם ובמועדיכם כו' ותקעתם בחצוצרות על עולותיכם ועל זבחי שלמיכם, דבשלמי צבור מיירי, וכמו דאמרו בערכין י"א מה עולה קדש קדשים אף זבחי שלמי צבור, וזה כבשי עצרת דטעון חצוצרות, ואין אומרין שירה

אלא על היין, כמפורש בערכין י"א שם, וע"כ טעונין כבשי עצרת נסכים. ודו"ק. ובספרי זוטא יליף לכבשי עצרת מהקהל חקה אחת כו' יעו"ש.

והקריב המקריב. בספרי ר' נתן אומר זה בנה אב לכל המתנדב במנחה שלא יפחות מעשרון ולוג שמן. הוא פלא, דמנחת נסכים כאן, ואין אדם מתנדב פחות משיעור נסכים. ובמנחות יליף ממצורע עני יעו"ש. והנראה, דדייק דכתיב המקריב יתירא, ועוד דלא כתיב והקריב לכבש, וכמו דכתב בבן בקר, לכן כוונתו עמוקה, דבמנחות דף צ"א אמר, דאם מביא פלגס, דהוא ספק איל ספק כבש מייתי ומתני, ופירשו רש"י ותוס' מביא נסכי איל ואומר אם איל הוא הרי נסכיו עמו, ואם כבש הוא יהיו נסכים כשיעור כבש באין חובה לו והשאר יהיו נסכי נדבה, שהרי מתנדב אדם נסכים בלא זבח, אע"ג דאין אדם מתנדב לוג אחד לנסכים, בכ"ז כי האי גונא בהדי אחריני קרבו, עכ"ד, וזה גלי לן קרא, דאע"ג דספק לו איזה מקריב, בכ"ז מביא נסכי כבש ודחין, והיינו, שנסכים שיעור עשרון ושלשה לוגין הם ודאי נסכי קרבן, ודלא כמו שכתבו, דצריך להביא נסכי איל בפני עצמן ונסכי כבש בפני עצמן ומתני, דנמצא דהנסכים אינם באים ודאי לכבש או לאיל, רק כל אחד הוי ספק, ע"ז גילה הכתוב שהוא מקריב ואינו יודע מה מקריב צריך להביא נסכים על קרבנו נסכי איל ועל המותר מתני, דנמצא שיעור נסכי כבש המה ודאי על קרבנו, רק לאיל המה בספק, היינו המותר על נסכי כבש, וזה או לאיל תעשה, או לרבות הפלגס, שאם הוא איל הוא בספק [שכל לשונות התורה המה ודאי לא ספק, וכמו דאמרו סוטה כ"ט כל טהור ודאי טהור כו', בכל טמא ודאי טמא], ולא כתיב ולאיל תעשה, שמדבר באופן שספק הוא אם איל. והנה הגם דאינו מתנדב אדם נסכים, בכ"ז אגב אחריני קרבו גם הנך, וזה דוקא, משום דהמותר מנסכי כבש לנסכי איל הוא עשרון סלת, שבכבש אחד ובאיל שתים, ולוג שמן, שכבש הוא שלש לוגין, ובאיל הוא ארבעה, וכיון דהמותר הוא שיעור מנחת נדבה, אע"ג דהכא לקרבן אתי לנסכים, בכ"ז קרב אגב נסכי כבש, וקרבנו אולי דריש על עשרוך ולוג הבא על תנאי, ויליף מזה, דונפש כי תקריב קרבן מנחה כוונתו על עשרון ולוג שמן. כנ"ל לפי חומר הנושא. ודו"ק.

והקריב המקריב קרבנו כו'. פירושו, שיכין הבעלים הסלת והשמן, אבל העובד הוא הכהן (לבד בבמה קטנה כשר בזר). ומה דכתוב בלול הוא על ההקרבה, שיקריב מנחה סלת ויקריב בלול בשמן, אבל לא הקפיד על הבלילה, שאם לא בלל גם כן כשרה, רק הסלת הנתנה בשמן היא נקראת בלולה, והוא תואר למנחה שבאה עם שמן, כמו שכתוב מנחה חרבה ובלולה, והוא מנחה הראוי' לבלילה, דראוי' לבילה בעי שתהא. ולכן באיל דכתיב תעשה מנחת סלת אם הוי כתוב שני עשרונים בלול בשמן כו' היה

פירושו, שתעשה מנחת סלת ותעשה בלול בשמן הוי כאילו כתוב צווי שתעשה את המנחה בלולה, והוי צווי על הבלילה, והיה מעכב, ובאמת לא מעכבא, לכן כתוב מנחה כו' בלולה, שזה רק תואר על המנחה הבאה עם השמן הראוי לבילה. וזה דיוק אמתי בפסוק. ומזה אמרו אם לא בלל כשר. והעירוני לזה רבנן בתוספות מנחות דף י"ח ע"ב ד"ה ואמר ר"ז, יעו"ש היטב.

בלול ברביעית ההין שמן. גבי איל ופר כתוב בשמן חצי ההין, וכן בכל התורה. ויתכן, דלר' ישמעאל, זבחים קי"א, דאינה טעונה נסכים רק בבמת צבור, ואין מחנכין את המזבח אלא בתמיד של שחר, לכן אמר בפרק שתי מדות, דז' מדות של לח היו במקדש, לכן כשקרב קרבן במזבח של צבור ודאי היה שם מדה של נסכי תמיד, וזה רביעית ההין שלכבש התמיד, ולזה אמר ברביעית ההין הידוע לך ויש לך מהתמיד, אבל פר ואיל הלא יתכן דאין להם עדיין מדות אלו, לכן אמר בשמן חצי ההין, עפ"י איזה מדה שיהיה או עפ"י שנתות. ולמ"ד לא בא הכתוב אלא לבמה קטנה יתכן דאמרו בגמ' צריד מנחות, ופרש"י קורטין יבשין, שלא הגיע שם השמן, ולכן אמרו במנחות מ"ז מנחת נסכים מגבלה במים וכשרה שלא ישאר יבש, לכן כאן בכבש שהשמן מרובה שלשה לוג לעשרון, אינו צריך לבלול רק בשמן, לא במים לגבל, ועיין תוס' שם וברש"י ד"ה לא נצרכה אלא ליבש שבה (שם דף ז'), וזה שאמר ברביעית ההין שמן לא לגבל במים, רק בפר ואיל כתוב בשמן חצי ההין, הא של מים אין מדה. ודו"ק בכ"ז.

ספרי פס' ק"ז. לכבש האחד להביא עולת יולדת כו' או אינו מדבר אלא באיל כשהוא אומר או לאיל תעשה מנחה הרי איל אמור כו'. לענ"ד דצ"ל (או כוונתו) על פלגס, דסד"א לרבותו לנסכי כבש, לכן אמר הרי או לאיל אמור, והך או מרבה פלגס, כדאמר בגמ' מנחות דף צ"א עיי"ש, הרי דמביא עליו נסכי איל, וע"כ לרבות כבש של יולדת. ודו"ק.

וכי תעשה בן בקר כו' לפלא נדר או שלמים. יתכן עפ"י מה שאמרו להטעין נסכים בבמה קטנה הכתוב מדבר (זבחים קי"א), וא"כ שלמים יתכן דעושה כן לא מנדבת לבו או שרוצה לידור להשם יתברך, רק כשישחוט אותה חולין יצטרך ליתן זרוע ולחיים וקיבה לכהן, ולכן שוחט לשלמים, כדי שיופטר מליתן לכהן, דחזה ושוק אינה בבמת יחיד (שם קי"ט), רק בצאן, וכבש הלא מקריב האליה לגבוה, דבחולין נאכלת, והוי נדר, אבל בבן בקר אין כאן אלי', ולא הוי נדר להשי"ת, רק שפוטר עצמו מכהן, ודו"ק.

ספרי בן בקר היה בכלל ויצא מן הכלל ללמד על הכלל כו'. פירוש, דכתיב גבי בן בקר עולה או זבח, והלא היו בכלל עולה או זבח דכתיבא ברישא דקרא גבי מן הבקר או מן הצאן. וצ"ע על רש"י שלא פירש כן. ועיין תוס' שם ודו"ק.

אשה ריח נחוח. יעוין רש"י דעל המנחה קאי, ומשום דכתיב גבי יין דריש שמואל בזבחים, דמתנדב יין מזלפו ע"ג האשים. ולא קיי"ל כותי'. ולפי זה נראה מה דכתבה תורה אחר יין, משום דמלמד לנו, דשתין יהי' בגוף המזבח, ושתי' כאכילה, דיהיו נבלעין במזבח, וכדאמר זבחים דף נ"א ע"ב שבני גולה הוסיפו מקום שתין מטעם זה. ובפרט לר"א ב"צ בסוף לולב והערבה, דאחת לשבעים שנה כו' והיו שורפין אותו מרמז קרא דאשה, שהיה נשרף לאישים לבסוף. ודו"ק. ולכן אמר ויין תקריב לנסך ולא כתב ויין לנסך חצי ההין תקריב, משום דאין בנסך אשה.

ככה תעשה לאחד. בספרי שאין לי אלא אלו תמורותיהם מנין ת"ל ככה תעשו לאחד. כן גרסת הגר"א. והוא נכון, דסתם ספרי ר' שמעון, ואיהו סובר במשנה פ"ק דתמורה שאין ממירין אלא אחד באחד כו' ואין ממירין וחוזרין וממירין, וזה לאחד, שאין ממירין אלא אחד באחד, והוא לאחד, תמורה שאינה אלא אחת. ופשוט. ובמנחות דריש בגונא אחרינא, משום דתמורות נפק"ל מכלל ופרט דלפלא נדר או לנדבה תמורות ומותרות כו', ולר' שמעון איצטריך, דקאמר במנחות דף י' בדין הוא שתהא חטאת חלב טעונה נסכים כו' שלא יהא קרבנו מהודר, וחטאתו ואשמו של מצורע הואיל ואינן באין על חטא הן טעונין נסכים, ועיין סוטה ט"ו, ולכן סד"א הואיל ותמורה הויא דבר הבא בעבירה, ועיין תמורה דף כ' ע"ב, וסד"א שלא יהא מהודר, לכן בעי קרא לרבות. ודו"ק.

שם ד"א ככה תעשו לאחד כמספרם להביא את י"א שבמעשר. נראה דמאן דיליף הא סבר כר' יהודה, דאחד עשר שבמעשר קדוש משום תמורת מעשר, והך קרא מרבה תמורות, הי נו כדקאמר לעיל אין לי אלא אלו תמורותיהן מנין ת"ל ככה תעשו. עיי"ש. והך קרא דלעיל, דדריש מלכבש האחד, היינו שסובר כר' מאיר דלא הוי תמורה. ודו"ק.

כל האזרח יעשה ככה את אלה להקריב אשה ריח נחוח לד', וכי יגור אתכם גר כו' ועשה אשה ריח נחוח לד' כאשר תעשו כן יעשה. פשטא דקרא מיירי בנסכים, שאם יתגייר ויקריב קרבנות יעשה נסכיהם כישראל. ורבותינו ז"ל הוציאו זה לפרש על הא שצריך שיביא קרבן עולת העוף, וכאשר נכנסו לישראל לברית ע"י מילה וטבילה והרצאות דמים, וזה כאשר תעשו כן יעשה. וזה אינו נרמז בפסוק לפי הפשט. וכן הקהל חקה אחת לכם כו' ככם כגר יהיה לפני ד', תיבת הקהל אין מכוון לפי משפטי הלשון. והראב"ע הביא שי"מ שהוא סימן הקריאה, והוא כתב כי סימן הקריאה אינו במשפטי לשון הקדש. והנה בכריתות, דראב"י חשיב גר למחוסר כפרה, שמעוכב לאכול בקדשים עד שיביא קנו, אמר ות"ק מ"ט לא חשיב גר כי קתני מדעם דמישרי לאכול בקדשים גר כי קא מייתי לאכשורי נשפיה למיעל בקהל קא מייתי, וזה פלא, דא"כ גר יהא אסור

לבוא בקהל בזה"ז דלא מייתי קרבן, והגמ' פריך אי הכי בזמן הזה לא נקבל גרים, ומשני דכתיב לדורותיכם, אלמא דקרבן אינו מעכבו מלבוא בקהל, ואטו שניא בזמן המקדש מזה"ז. ורבינו משה בריש הלכות מחוסרי כפרה כתב אינו ממחוסרי כפרה, שקרבנו עכבו להיות גר גמור ולהיות ככל כשרי ישראל, ומפני זה אינו אוכל בקדשים, שעדיין לא נעשה ככשרי ישראל, אין אנו יודעים לענין מה הוא ככשרי ישראל. ובהלכות איסו"ב פי"ג וכן לדורות כשירצה הגוי להכנס בברית ולהסתופף תחת השכינה ויקבל עליו עול תורה צריך מילה וטבילה וקרבן. הרבה רבינו מלים, ולא זכינו להבין שורש דבריו.

ועתה שמע נא הנראה לדעתי בזה. דברים, שקרבנות גוי אם מביאם במקדש ליח בהו, דברים אלו צריך לרבותם בגר, שאם נתגייר קרבנו כן הוא כישראל. והמה שני דברים, דמכל האזרח יעשה ככה דריש בספרי ומייתי במנחות דף ע"ג אזרח מביא נסכים ואין העו"ג מביא נסכים, ועיין תמורה דף ג' ברש"י וברמב"ם פ"ג ממעה"ק עולות העו"ג אין מביאין עמהן נסכים כו' ונסכיהן קרבין משל צבור, למדנו, דקרבן עו"ג הבא במקדש אין העו"ג מביא עמו נסכים, וזה מוכח מעומק הפשט שכתיב וכי יגור גר כו' כן יעשה לענין נסכים מוכח, דעו"ג אינו מביא על קרבנו נסכים, והא דכתיב ככם כגר יהיה לפני ד' דמאי ענינו לכאן, טפי הו"ל למכתב גבי ואהבתם את הגר לא תונו אותו, ובאמת פרשו רז"ל בספרי עומק הפשט, שמדבר על רצוי ציץ, וזה דכתיב והיה על מצחו תמיד להם לרצון לפני ד' לגרים מנין ת"ל ככם כגר יהיה לפני ד', וזה ג"כ דבקרבנות עו"ג הקרבין במקדש אין בהם רצוי ציץ, וכמו דאמרו בזבחים פרק ב"ש מ"ה ובעו"ג בין בשוגג בין במזיד לא הורצה לרצון להם ועו"ג לאו בני הרצאה נינהו, לכן מרבה קרא דגבי גרים הציץ מרצה, דכישראל הוא לפני ד' ועל טומאת קרבנו הציץ מרצה. וז"ב.

והנה כאן בפ' נסכים מיחס הקרבנות עולה או זבח בתואר ריח נחוח לד' מפני, ששלמים אינם כולם לאשים, והמנחת נסכים בשם אשה ריח נחוח כו', מפני שכולו לאשים, וערש"י שם, חוץ היין ריח נחוח קרי ליה, מפני שאינו עולה לאשים, ועיין זבחים סוף פרק כל התדיר מה דדריש שמואל, אכמ"ל, ואם כה כוונת הפסוק, שכי יגור גר יעשה קרבן כאשר תעשו לקרבנותיכם כן יעשה הגר לקרבנו הו"ל למכתב וכי יגור כו' ועשה ריח נחוח לד', זה קרבנות, כאשר תעשו במנחות ונסכים כן יעשה, ולמה כתב אשה ריח נחוח לד' אם לא להורות, דעל מנחה לחודא וזה נסכים בפ"ע, אע"ג דקיי"ל דמתנדב אדם מנחת נסכים בכל יום, בכ"ז הקרא לא מדבר ממנחות ונסכים הבאין בפ"ע, לכן פרשו רז"ל עומק הפשט עפ"י הקבלה הנאמנה, שגר צריך להקריב קרבן לאכול בקדשים, וזה עולת העוף. והוא שאמר וכי יגור אתכם גר כו' ועשה אשה ריח נחוח לד' שכבר עשה

הקרבן שחייב להביא [וזה עולת העוף שכולו למזבח, שבעולת בהמה יצא עורה], אז כיון שכבר הביא הקרבן ג"כ ונכנס לברית במילה וטבילה, שע"ז אמר וכי יגור, והביא קרבן, שזה ועשה אשה ריח נחוח לד', כאשר תעשו כן יעשה, פירוש שאתם עושים שאתם חייבין להביא קרבנותיכם עם נסכים, כן כל קרבנות שמביא הגר צריך להביא עליהן מנחות ונסכים, אבל קודם שעשה אשה ריח נחוח לד', שעדיין לא הביא קרבנו, דינו לענין נסכים כקרבנות עו"ג, ואם מביא קרבן שלמים צריך להביא נסכים משל צבור, והוא אינו מביא. ומה שכתוב ועשה אשה ריח נחוח הוא מאמר תנאיי אל הלכות נסכיו. וכן ישראל בקרבנות שהקריבו בסיני, עדיין לא היו נסכים לדברי ריה"ג בספרי פנחס, משום שצריכין היו להזאות דמים, והיה דינם כגר קודם הקרבת הקרבן. וז"ב.

ודע, כי בקרבנות יחיד הציץ מרצה על טומאת הדם והחלב, וכבר ביארתי במק"א פלפול ארוך, להוכיח דלכתחילה אסור לזרוק מן התורה, רק בדיעבד הציץ מרצה, אבל בצבור טומאה דחויה בצבור, ובעי ציץ לרצוי (פרק כיצד צולין ע"ז ע"ח), וזורקין דם טמא לכתחילה, וטמאי מתים מקריבין קרבנותיהם של צבור, ופסח, דעיקרו לאכילה אוכלין בטומאה בצבור, וכתב רבינו פ"ד מביאת מקדש, דאע"ג דאין ציץ מרצה על טומאת גוף, דונשא את עון הקדשים לא המקדישים, וכמבואר פ"ב דזבחים בסוגיא דזקני דרום, זהו בקרבן יחיד, אבל בקרבן צבור ציץ מרצה ובלא ציץ ליכא שום דחוי בטומאה, כן בטומאת הנקרבין, כן בטומאת המקריבין [ודלא כרבנן בתוס', ששיטתם שטומאה דחויה בצבור בטוה"ג בלא רצוי ציץ, ונדחקו ותמהו מהא דפסיקא לגמרא, דטומאת הנקרבין בעי רצוי ציץ]. וזה דאמר הקהל פירוש דינים שלקהל, והמה הלכות טומאה שהציץ מרצה בצבור, חקה אחת לכם ולגר הגר כו' ככם כגר יהיה לפני ד', שהציץ לרצון לפני ד' לישראל ולגרים, אע"ג שבקרבנות גוים הקרבים במקדש אין הציץ מרצה, לגרים הציץ מרצה, שהוא חשוב עם הצבור ונותן מעותיו ללשכה, ומביא קרבן פסח בטומאה ואוכלו בטומאה. ונכון.

ונראה, דקאי ג"כ על ועשה אשה ריח וכו', שאם כבר עשה אשה ריח נחוח, זהו קרבן שחייב להביא ומתירו בקדשים, אז הוא מכלל צבור לרצוי ציץ, אבל כ"ז שלא הקריב קרבנו אינו בכלל רצוי ציץ, והוי קרבנותיו כקרבנות עו"ג, שאין הציץ מרצה עליהן. וע"ז אמר בכריתות ות"ק מ"ט לא תני גר, גר כי מייתי קרבן לאכשורי נפשיה למיעל בקהל קא מייתי, פירוש בקהל לענין רצוי ציץ, שאמר הקהל חקה אחת לכם ולגר הגר, וכ"ז שאינו מביא קרבן, קרבנותיו כקרבנות עו"ג לענין צבור לטומאה לרצוי ציץ. וזה מכוון

הגמ'. ואם לזה כוון רבינו באמרו, שעדיין לא נעשה ככשרי ישראל נכון, ואם לא כוון לזה הוא נכון מצד עצמו כמוש"ב.

ויתכן שמפני טעם זה אסרה תורה ליקח חלק בקרבנות צבור מן הגוים, כמו שדריש בספרא פ' אמור על קרא דומיד בן נכר לא תקריבו את לחם אלקיכם מכל אלה, שאין מקבלין שקלים מן העו"ג יעו"ש, משום דטומאת התהום הציץ מרצה, ובע"ג אין הציץ מרצה, ובל"ז שדין צבור אין לעו"ג, שכל גוי בפני עצמו, והחיבור אצל ישראל הוא תולדותם ואחדותם להאמין באלקים אחד, וערבותם והתקשרותם זל"ז בתורה ומצות, שכל אחד נשתלם מחבירו ע"י התורה, וכ"ז שאין הגר מביא קרבנו אינו נכנס לקהל, היינו להשתתף עם הצבור בהלכות הקרבנות, אשר המה במקדש משכן ד' בתוך בנ"י, וקרבנותיו כקרבנות גוים. ודו"ק בכ"ז, כי הוא ענין אמיתי בס"ד.

ולפ"ז יתכן, דישראל שחטאו בעגל שבר משה הלוחות, שידונו כפנויה, ואחר זה אצל מי שנתחייב בעגל היה אצלו כקדושין חדשים, ולכך היו צריכים מילה, כמוש"א זה הדבר אשר צוה ד', ואין זה אלא מילה, כמו שאמר וזה הדבר אשר מל יהושע כו', ונכנסו בקרבנות כמו בסיני בעולה ושלמים, לכן לא היו צריכים לזה נסכים, ולא היה נסכים לעולה ושלמים אלו. ויעוין מנחות דף ח' בשמ"ק שם ודו"ק.

בספרי אי מה האזרח מביא נסכים כו' יכול אף עולתו לא תהא טעונה נסכים ת"ל ככה. פירוש דכתיב ככה יעשה לשור האחד, היינו, לחייב כל קרבן בנסכים, ולכן כתיבא יעשה בלשון נסתר ולא בלשון נוכח דכתיב תעשו או תעשה, וכתיב יעשה היינו דעל קרבן נכרי קאי, ולהנכרי לא צותה התורה דלישראל דברה תורה ולא לעכו"ם, ודו"ק.

ככם כגר יהיה לפני ד' פירוש לפני ד' שוה הגר אל הישראל לגמרי, משא"כ לכם אינו שוה גר לישראל, כי אין ממנין שום דיין וממונה אלא מקרב אחיך, ורק תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכם, כי התורה ומשפט אחד. ודו"ק.

תרימו תרומה לד'. בזה למד אותנו כמוש"כ בהשגות ראב"ד בשם שאילתות, שהמפריש חלה צריך לקרות שם, לומר ה"ז תרומה, דההפרשה לחוד הוי כמחשבתו ניכר מתוך מעשיו, וא"כ יאמר המפריש זה תרומה לד', ולא יאמר לד' תרומה שלא יהא מזכיר ש"ש קודם פן ימות ונמצא מוציא ש"ש לבטלה, כדאמרו פ"ק דנדרים דף יו"ד, אבל בנתינה אין צריך לומר כלום, רק דברי השם אמר תתנו לד' תרומה. ודו"ק.

כתרומת גורן כן תרימו אותה. מה ת"ג אין לה שיעור כו'. פירושו כי תרומת גורן אינה ניטלת מן התורה מן הלקוח, רק ממה שהשפיע לו השי"ת מתבואת שדהו וכרמו מזה הוא מפריש, וכאשר אסמיו מלאו בר, ונתברך פרי שדהו, בטח יעניק לכהן עבד ד' בעין

יפה מן היפה בלב שמח, כן חלה אף שצריך להפרישה מן מה שקונה בשוק, וע"ז אמרו ופחדת בחייך כו', בכ"ז תהא נותן בעין יפה ובלב שמח להטיב לשומר משמרת הקדש ודו"ק.

כתרומת גורן כן תרימו אותה. על דרך ויהי מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם כו'. ולכן בתרומת גורן לא מכניס דרך גגין כו' ובמוץ, דבפרהסיא זילא מלתא, לזה אמר, דבחלה דמצי אפילו פחות מה' קבין לא יערים. ויעוין מנחות פרק ר' ישמעאל ודו"ק.

ונסכו כמשפט ושעיר אחד לחטת. הנה בכל התורה קרב חטאת קודם לעולה, לבד כאן עולה קודם לחטאת, משום דכתב כמשפט וחטת חסר א'. יעוין זבחים צ'. ובזה פרשתי דברי הגמ' הוריות דף ו', דשעירי חטאת באו על עו"ג כו' הוראת שעה כו' דאלת"ה אילים תשעים וששה כבשים שבעים כו' כנגד מי, וצריך מובן הלא צבור מביאין עולות נדבה, ואם הוו האילים והכבשים נדבה מאי איכפת, ולפ"ז א"ש, דא"כ לעולת נדבה הי' צריך להיות חטאת קודם לעולה, ודוקא לעולה דידיה חטאת קודם. אבל לכבשים ואילים נדבה הי' השעירי עזים קודמים, וכאן היו כולם קודמים להשעירי חטאות, וע"כ דהוראת שעה הי', ודו"ק. ובפשוט נראה, משום דכל מקום דצבור מקריבין היו כבשים מרובים מהאילים, וכאן היו האילים מרובים מהכבשים. וכן בק' ז' שם דכרין תרי מאה אמרין ארבע מאה. ולזה ע"כ הוראת שעה. וכן הגירסא דלא משתכח בכל התורה כולה בפי' ר"ח. יעו"ש.

וכפר הכהן וכו'. בספרי פ' קי"א. ר' אליעזר אומר בא הכתוב לעשות זדון הצבור [פירוש, ששגו עפ"י הוראת ב"ד, אבל ידעו שהוא חלב] כשגגה לכך נאמר כי שגגה היא, וסובר דיחיד שעשה בהוראת ב"ד פטור, רק צבור מחייבי. ופשוט. רבי אומר מנין אתה אומר שאם היו מקצת שוגגין ומקצת מזידין [פירוש, שלמקצתן נתחלפו חלב בשומן וסבר שהוא שומן ומקצת היו יודעין שהוא חלב ואכלו בהוראת ב"ד דמצטרפין ומביאין פר] ת"ל כי שגגה היא, ושפיר מצטרף להדדי. וזה נגד הגמרא, דאמר רבא בהוריות דף ב' מודה רב שאינו מצטרף. אולם ניחא, דהתם קאי למ"ד (כפי משנתינו), דיחיד שעשה בהוראת ב"ד פטור, א"כ אין השגגה שוה, דשגגת חלב בשומן בת חיובא היא, אע"ג דפטור משום דלא שב מידיעתו הוא, אבל באנפי נפשה בת חיובא היא, והכי רבי סובר דיחיד שעשה בהוראת ב"ד חייב, א"כ תרי שגגות בני חיובא אינון ושפיר מצטרפי, ולכך לא דריש כר"א דזדון צבור כשגגה, כיון דאף ביחיד כן הוא. ודו"ק בכ"ז ועיין בהגהות הגר"א (והרמב"ם לא פסק כן).

ואם נפש אחת כו' והקריבה. כתב הפעולה בלשון נקבה על הנפש, בחטאה בשגגה כו' לכפר עליו בלשון זכר ע"כ על הכהן אמר דבי' כתיב וכפר. וזה מכוון הברייתא מנחות דף ע"ד מלמד שהכהן מתכפר ע"י עצמו, ויעוין שם ק"ט דאתי שפיר בחטאה בשגגה, פירוש משלא חטא במזיד זולת זה החטא שהקרבן מובא עליו מימיו לעו"ג, דאל"ה אין קרבנו ריח נחוח. יעו"ש ודו"ק.

לכפר עליו. להוציא הספק שהיה בדין מה אם מצות קלות הרי הוא חייב על ספקן עו"ג חמורה אינו דין שיהא חייב על ספקן ת"ל לכפר עליו להוציא הספק (ספרי). אפשר, דסתם ספרי ר' שמעון, ור"ש סובר כריתות כ"ד שניהן מביאין חטאת אחד דאע"ג דכתיב או הודע אליו חטאתו ספק ידיעה כידיעה ודאית, עיי"ש היטב, הכא שאני בע"ז, שאם שניהם אחד מהן השתחוה לע"ז ואינו ידוע מי הוא, סד"א שמביאין שניהם חטאת אחד, קמ"ל דלא, רק זה מביא אשם תלוי, וזה אשם תלוי וטעמו כדאמר רשב"י במסכת סוטה דף ל"ב ע"ב מפני מה תקנו תפלה בלחש כדי שלא לביש את עוברי עבירה שהרי לא חלק הכ' בשום מקום בין חטאת לעולה כו' והאיכא חטאת נקבה ועולה זכר התם מכסיא באליה תינח כבשה שעירה כו' התם כו' חטאת דע"א לא סגי דלאו שעירה כו' התם נכסוף וניזל כי היכי דניכפר ליה, וא"כ כיון שהיה לו ספק אם הוא חטא או חבירו אינו מכסף ולבו גס עליו ולא נתכפר ליה. כנ"ל לפי חומר הדבר. [שוב ראיתי שנשאל ע"ז הרשב"א בשו"ת סימן תקכ"ג ונדחק בזה. עיי"ש]. ודו"ק.

והנפש אשר תעשה ביד רמה כו' הכרת כו' עונה בה. הוא ע"ד שפירש"י על דמיהם בם, הם גרמו עצמם למיתה, עיי"ש, כן הכא, שכל חטא בא מן התגברות התאוה או מן התגברות הכעס, או מן הפחד, אבל לעבוד ע"ז או לברך השם אין לזה שורש בטבע התולדה, רק רוע השכל ושגיונו, לזה אמר, כי היא היתה בעצמה לזה העון סבה, לא ענין מושרש בהולדה. ויתכן לומר עפ"י מה דאמרינן בקדושין דף מ', שכל העבירות אינן מצטרפות מחשבה למעשה, רק בע"ז, משום דכתיב למען תפוס ישראל בלבם, יעוין, לכן כתיב עונה בה, במפיק ה"א כמו שכתוב בתורה, פירוש. שאף אם העון רק בקרבה, בפנימותה, הוא במחשבתה, ג"כ תשא עונה ותכרת. ולכן אמר הגמ' סנהדרין דף ס"ה שאני מגדף שכן ישנו בלב, וערש"י שם, ופירושו, דעל מחשבת הלב חייב, ולכן לא מהני חרטה תוך כדי דבור, ועיין תוס' ב"ב קכ"ט ע"ב, ולפ"ז ניחא, דכיון דבאמת אילו ידעו ב"ד מחשבה בלב. היו צריכין להמית אותו אף במחשבה, וכמו שנכרת. ודו"ק.

הכרת כו' עונה בה. יתכן כי עדים זוממין אמר בתו"כ, שאין בהן קרבן, לפי שאין בהן כרת, מפני שבכרת לא שייך כאשר זמם, משום דבידי שמים קמי שמיא הוי גליא דשקר

מעידין, אולם במגדף הלא העדים אמרו בשקר יכה יוסי כו' והשומעים קרעו בגדיהם, הוי אמינא כיון דנזדממו נמצא, דהם גדפו השם יתברך, והוי אמינא, דחיוב של הכרת תכרת לעולם הבא איכא עלייהו, ואין להן חלק לעולם הבא, לכן אמר דעונה בה ולא בעדיה הניזומין, רק מיתה חייבים כדין רוצח, דאין עליהם דין מגדף, שלא כוונו לגדף רק לרצוח נפש שונאו, ונמצא דעבירה השניה מצלת אותן מכרת לעוה"ב, דהוו ככל המומתין דמתודין, ויש להן חלק לעוה"ב. ודו"ק.

שבועות י"ג ע"א. ורבנן הכרת בעוה"ז תכרת לעוה"ב עונה בה שאם עשה תשובה ומת מיתה ממרקת, ובתוס' הקשה הר"ש מדריווש, דבפרק בתרא דיומא אמרינן מיתה ויוהכ"פ מכפרים עם התשובה בפ"ע לא הא מני דלא כרבי כו', דמיתה מכפר בשאר עבירות אף אם לא עשה תשובה, וכמו דפרש"י, ועיי"ש תירוצם. ולענ"ד א"ש בפשיטות, דדייק הכי בהנך עבירות בלא עשה תשובה. אע"ג דנכרת בעוה"ז, מ"מ הוא נכרת לעוה"ב, משא"כ בשאר עבירות לבד הנך תלתא אם נכרת בעוה"ז שוב הוא אינו נכרת לעוה"ב, דכרת מכפר, כיון שנענש מידי שמים במיתתו בהכרת, אבל מיתה טבעית בלא עונש כרת ודאי אינו מכפר רק עם התשובה, וכמו יוהכ"פ, ותמן ביומא קאי על מיתה טבעית, וע"ז אמר דאינו מכפר בפני עצמו, רק לרבי מכפר בלא תשובה כמו יוהכ"פ דמכפר. ובמס' נדה דף ל' דרש ר"ש ומה היא השבועה שמשביעין אותו תהי צדיק ואל תהי רשע כו' והוי יודע כו' ונשמה שנתן בך טהורה היא אם אתה משמרה מוטב ואם לא אני נוטלה ממך תדב"ר ישמעאל משל לכהן שמסר תרומה לע"ה כו' אם אתה משמרה בטהרה מוטב וא"ל הריני שורפה בפניך, דהענין דמיתה מכפרת הוא משום, שהנשמה באה לשרשה לכללות נשמות בנ"י לחסות תחת כנפות השכינה והוא כדאמרו בספרא שמיני בטעם זריעה שכן באו לידי אביהם, דמעיקרו היו מחוברים ועכשיו נעשו ג"כ מחוברים, עיי"ש (פרק י"א), וזהו טעם דמועיל השקה במים ולא בשאר משקין, כמו שפירשתי בחדושי חולין. ונחזי, דלפי מה שנתבאר פליגי רבי ורבנן, דלרבי יוהכ"פ ומיתה מכפרין בלא תשובה, ולרבנן מכפרין דוקא עם התשובה, והנה בספרי והובא בסנהדרין דף ס"ד אמר ריש"ש הרי כבר נאמר ונכרתה כו' וכי שלשה עולמים יש אלא כו' דברה תורה כלשון בני אדם, ואם הוי דריש תכרת לאחר יוהכ"פ לא מיותר כלל, וע"כ דלא סבר כרבי, רק כרבנן, ומיתה לא ממרקת בלא תשובה, ולפי פי' לעיל הנה מצאנו בספרי, דר' ישמעאל דריש עונה בה, לפי שנאמר פוקד עון אבות על בנים כו' ת"ל עונה בה, וא"כ אפשר לומר, דשאר עבירות ג"כ בלא תשובה אין כרת מכפר כלל, רק דקרא מורה דאין מספיקין בידו לעשות תשובה, ולכן יבוא לידי כרת. ופשוט. והנה

ידעינין מפסחים ל"ד, דאין זריעה לתרומה כמו להקדש, ולכן אמר ר"ש אם אתה משמרה בטהרה מוטב ואם לאו אני נוטלה ממך, דזהו כרת או מיתה ומכפרת, אבל רי"ש סובר דמיתה אינה מכפרת בלא תשובה, לכן מדמה לכהן שמסר תרומה לע"ה, שאמר כו' ואם לאו אני שורפה בפניך משום דזריעה לא מהני בתרומה, דאף אם יזרעו אותם יהיו אסורין לכהנים. ודו"ק. והנה ביומא דף ט' אמר ר' יוחנן טובה צפרנן כו' של אחרונים א"ל ריש לקיש אדרבא אחרונים עדיפי כו' קא עסקי בתורה א"ל בירה תוכיח שחזרה לראשונים ולא לאחרונים ולריש לקיש ל"ק משום דסבר כר' ישמעאל דאמר עונה בה ולא בבנים, ופירושו, משום שהשי"ת ממצה הדין באבות, ולכך במקדש ראשון דנחרב משום ע"ז לא שלטה הדין בבנים, אבל במקדש שני שבשביל שאר עבירות, לכן פוקד עון אבות על בנים ולא חזרה, עד כי יבוא עת לחננה.

והנה בסוף פ"ק דשבועות דרשו, דעל כל העבירות מיתה מכפרת, אמנם הגזל צריכים הבנים להחזיר גם אחר מותו, ואף אם לא הניח נכסים מחייבי להחזיר משום כבוד אביהם. ולפ"ז מדויק מה דגבי לחם הפנים אמר מעשה באחד שחטף חלק חבירו והיו קורין אותו בן חמצן עד יום מותו, שגזל של קדשי קדשים אינו ככל גזל, לפי שאין זה מעבירות ששייך השבה, שהרי לאו ממונו הוא לקדש בו האשה ולמוכרו, כדאמרינין פרק האיש מקדש ולאו ממונא איכא גביה, ולכן המיתה מכפרת כעל כל שארי עבירות, לכן היו קורין אותו בן חמצן עד יום מותו, אבל אחרי מותו כבר נתכפר לו אף בלא תשובה, ואסור לבזותו ודו"ק.

ובספרי לפי שהוא אומר פוקד עון אבות על בנים כו' יכול אף עבו"ג נפקדת על בנים ת"ל עונה בה כו'. והטעם פשוט, דבכל העונות אף שנכרת מעוה"ז, מ"מ יש לו חלק לעוה"ב ובכלל ישראל מקרי, ולכך נפקדים בניו, אבל הכא דכתיב הכרת תכרת בעוה"ב, ונפסק החבל והוסר מאגד האומה הכללי, א"כ אין התיחסות החטא לבניו, ולכך בעגל שנמחל להם אמר וביום פקדי פקדתי. ודו"ק בזה.

שם פס' קי"ב. רבי אומר העושה מצוה אחת לשמה [ואל] ישמח על אותה מצוה לסוף גוררת מצות הרבה והעובר עבירה אחת [ואל] ידאג עליה לסוף גוררת עבירות הרבה (אך במדרש תנחומא פ' ויקרא איתא כהגהת הגר"א). כצ"ל ודו"ק.

וירגמו אותו באבנים וימת. ובמגדף באמור כתיב וירגמו אותו אבן. נראה להלכה דמקושש הא כאן במדבר לא היה להם בה"ק מוכן לחייבי מיתות ב"ד, והיה מקום סקילתו שם קבורתו, שרגמוהו באבנים וזה היה קבורתו, אבל במגדף שצריך לתלותו, והיו סוקלין אותו באבן אחד, שיהיו קל להסירו מעליו ולסוף תלוהו על העץ וקברוהו.

והוא כחכמים דפליגי על ר"א וסברי, דאין הנסקלין נתלין. ויעוין ספרי. ומעת סקלו המקושש שנתכוון לשם שמים, לפרסם עונש שבת שלא יקילו בזה, עשה בהם הרגש בלב כל ישראל, עד כי בערבות מואב במשנה תורה לא נזכר כלל מהשבת, ובפרט שהמן היה מורה על שביתת שבת, לכן לא נזכר רק בהדברות לבד, כי היה מורא מי שצוה עה"ש על שביתתו.

ספרי זוטא. בני ישראל חייבים בציצית כו' כו' ויאמר ד' אל משה לרבות יחידים. פירוש, כדאמר בתענית פ"ק התחילו היחידים מתענין, ובגמרא מאן יחידים רבנן כו' כל שראוי למנותו פרנס כו', ולזה אמר דסד"א, דכיון דלמען שלא תתורו אחרי לבבכם כו' א"כ הגדולים במעלה פטורים, לכן אמר, דאף אם הם גדולים כמשה רבינו במעלה חייבים בציצית. ולכן כתוב ויאמר ד' אל משה לאמר, שכל מקום כתוב כשהי' צריך לעשות תיכף, כמו גבי עגלות קח מאתם, וכמו כן בנות צלפחד כו' נתן תתן להם כו', כן כאן היה משה צריך לעשות ציצית בעצמו. ופשוט. אולם בתפילין דריש במכילתא, דעוסק בתורה פטור. יעוין סימן ל"ח בביאורי הגר"א. וכן בתו"כ אך את שבתותי תשמורו, דפקוח נפש מצוה בגדולי ישראל ומשה בעצמו, לכן כתוב שם ויאמר ד' אל משה.

פתיל תכלת כו' (ושמונה) חוטים שבה כנגד (שמונה) ימים ששהו ישראל משיצאו ממצרים עד שאמרו שירה על הים. רש"י. והוא ט"ס וצ"ל [ושבעה] חוטים שבה כנגד [שבעה] ימים ששהו ישראל משיצאו ממצרים כו', וסבר כשיטת רמב"ם, דשבעה חוטים הוי של לבן וחוט אחד של תכלת, ולכן פירש קודם פתיל תכלת ואח"כ אמר ושבעה חוטים [פירוש של לבן] שבה כנגד שבעת ימים, וכל אלה דברי ר"מ הדרשן הם. וברור.

וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ד'. ראה מצוה זו עבור מצוה אחרת זה שעטנז כו'. פירוש כמו דאמרו ריש פ"ב דביצה זכרהו מאחר הבא להשכיחו, כן כאן פירושו, משום שמצות ציצית, באה להשכיח מצות שעטנז, שהיא נעשית צמר ופשתים, לכן צוה להזכירה. ופשוט.

כל מצות ד'. גימטריא תרי"ב, ומצות ציצית הרי תרי"ג. וראיתם אותו כי תכלת הוא הממזג הצבעים כידוע, וזה הבריח התיכון, וצורתו של יעקב חקוקה בכסא הכבוד, וזה שאמר תכלת דומה לים כו' ורקיע דומה לכסא הכבוד שנאמר ועליו כמראה כו' תכלת, וזהו ציצית דמארי עלמא, והוא שופרא דיעקב מעין שופריה דאדה"ר. והדברים עמוקים ליו"ח. והבן.

כוונת מצות ציצית לדעתי כך, דזה ידוע, הבורא יתברך בחכמתו המתאחדת עמו ברא מציאות ראויה לו, היא תעיד על שלמותו וחכמתו ומציאותו המחויבת והקודמת, אולם

העולם השפל ברא ספוגי, וזה כי הניח אותה לבעל הבחירה, וכמאמר הכתוב והארץ נתן לבני אדם, שהוא ישלים בריאותה ויפיק אותה לענין נשגב ונעלה, וזהו בהבראם א"ת אלא באברהם, ואם האדם מישר דרכו ושומר פקודת הבורא יתברך, אז הטבע כלי חפץ אצל ההשגחה, ותתפשט כחותיה לאין גבול, וכמו שמצאנו בשני דשמעון בן שטח, שהיו עושים כשני כליות כו', וכן ברבוי דעובד אדום, ועושר של דור שלמה וכיו"ב, וזה שאמרו מאי שדי שאמר לעולמו די, והיינו, שדי ורב הכנות הכין ועשה, והזמין לעולמו, שהם יוכלו להוציא הבריאה אל שלמותה באופן הטבעי ג"כ, אם ישמרו דרכי ד', לאופן נשגב ואופן יותר נעלה, עד כי יצא מגדר הטבע לענין אלקי, וזהו שאמר ר' עקיבא במדרש תמורה על מצות מילה מעשי הקב"ה נאים, או מעשי בו"ד והשיב מעשי בו"ד כמו גלוסקה יפה יותר או חיטים, ולכן גם מצות מילה רצה הקב"ה להניח לאדם שיהי' לו במה להתגדר גם בגופו, ולכן ברא מותרות בבריאה, והאדם יבוא וימול בשר ערלתו, ובזה יחתום להיות עבד לד', ולכן מצאנו בירושלמי ובמד"ר על הא דדריש ר' לוי נימול אברהם בדק ומצא עצמו נימול, שצעק עליו ככרוכיא ר' זעירא כזבנא, שקרנא, מפני כי כל ענין מצות מילה הוא מה שכון הבורא יתברך שהניח מותרות בבריאה, כדי לזכות האדם שיזדכך נפשו בקיום מצותה ויהא מקיים בזה חפץ ורצון הבורא יתברך, א"כ מה אתה אומר, שגם זה עשה ע"י פעולת הקב"ה, א"כ שוב בטלה הכוונה האמיתית בברוא הבורא יתברך דבר טפל ומותר בבריאה, לכן צעק עליו כזבנא, שקרנא, שזהו שקר נראה ומאמר שסותרו מעצמו.

ומה יאות לפי זה, דבמצות מילה לאברהם אבינו כתוב מעת שנצטווה והרגיש, כי הוא אינו תמים כל זמן שלא מל כתוב שם אלדים וידבר אתו אלדים, ויאמר אלדים כו', וכן בוירא כתוב וימל כו' כאשר צוה אותו אלדים, שהוא השלמת הבריאה, שהניח השי"ת להסיר מותרות הבריאה, ע"י האדם והוא יהיה כאלדים להשלים הבריאה, שע"ז נאמר שם אלדים, וכיון שמל כתוב וירא ד' שם מלא על עולם מלא, וכמו שביארנו.

והנה הבריאה בכללה מצאנו להכתוב שמכנה האצילות הראשונה בשם מלבוש, וזה עטה אור כשלמה, וכן מצאנו במדרש נתעטף הקב"ה כו', והוא כי כמו המלבוש חוצץ ומכסה האדם, אשר לא יראה האדם ובשרו, רק לבושו, כן, להבדיל, כביכול אם כי באמת אין חוצץ ואין מבדיל, וכמאמר הכתוב אתה הוא ד' לבדך, ומפרש אימתי אתה לבדך, אתה עשית השמים והארץ כו' אף לאחרי עשייתך שמים וארץ ג"כ יאות לומר, כי הבורא יתברך לבדו הוא, וכמו שהיה קודם בריאת העולם, וכבר האריכו בזה הרבה לכן אקצר, אבל לעין המוחש, השפל, אשר בל יוכל להשיג שום רוחניי ומכש"כ כבודו יתברך,

הבריאה היא כמו מעטה להמאציל עד כי איש בער לא ידע ונבל יחשוב בלבו אין כו', ולכן נקרא כללות הבריאה בשם בגד, ולפי הקדמתנו קודם, כי הבריאה עדיין לא נגמרה, והניח הבורא יתברך להבחירי, שהוא ישלים אותה והוא יוציאנה לשלמותה [אולי כוונה שניה היא במאמרם רוח צפונית פתוחה. והבן], ולכן העיר הבורא אותנו במצות ציצית ולהורות, כי המציאות היא בגד, שמשני צדדיו יש עדיין חוטין שעדיין לא נארגו, ולכן צריך גדיל וענף, והיינו להורות, שגם בפעולות שהאדם יעשה בבחירתו בחיים ובטוב ולהלוך בדרכי ד', גם בזה עזר ממרום תסעדהו, וכמאמרם אלמלא הקב"ה עוזרו וכו', וגם בזה יהא נארג קצת מהשי"ת ומסיועו האלקי להמתעורר לבוא לטהר, ואתה בן אדם הכן לבבך ולבלי לכת אחרי העין והלב, ולתת רסן בעד התאוות החומריות ולדבק בהשי"ת, ובכל דבר מחלקי הבריאה יעשה מצוה מקשרת אותם להשי"ת, וכמאמרם בתו"כ אין לך דבר שאין בו מצוה למקום, ובזה יפיקו ברכה כל מעינות הטבע עפ"י ההשגחה האלקית לבלי די, ותצא הבריאה לשלמותה האמיתית כפי כוונת השי"ת, ואתה בן אדם אם תארוג את הבריאה תעשה שותף להשי"ת במעשה בראשית, וכמאמרם כל הדן דין אמת כו', וזהו שאמרו סנהדרין צ"ט כל העוסק בתורה לשמה כו' כאילו בנה פלטרין של מעלה ושל מטה שנאמר לנטוע שמים וליסד ארץ כו'. ואולי יש לומר על הך ועשיתם אתם ועשיתם אתם, שהוא כאילו עשאו לעצמו. ויתכן, שעל זה בא החוט שבו פותל ומגדל הענף [כדברי רמב"ם שחוט אחד תכלת ובו מגדל הענף עיין בהלכות ציצית] מראה תכלת, שזהו מראה הקשת אשר עליו אמר ביחזקאל כן מראה הנוגה סביב הוא מראה דמות כבוד ד', שלדבריו מורה, שהשי"ת המאציל כל, הוא הרוקם, הוא העושה גם בפעולת הבחירי, וכמאמר הכתוב מד' מצעדי גבר כוננו ודרכו יחפץ כו'. ובוא אחי וראה מאמרם בחגיגה היה מרחיב והולך כשתי פקעיות של שתי וגער בו הקב"ה והעמידו, היינו, שהניח זה להאדם הבחירי, שהוא ישלים אותה והוא יעשה ויבנה פלטרין של מעלה ושל מטה. ולכן בא הרמז במצות ציצית ג"כ באופן זה כשתי פקיעות של שתי ויש בזה עוד דרושים עמוקים, ואכ"מ. ודו"ק היטב.

פרק המדיר בסופו בעובדא דר' יהושע בן לוי אחוי לי דוכתאי כו' פנו מקום כו' אשכחיה לרשב"י כו'. מורה דמקומו היה אצל רשב"י, דרשב"י היה על עסקי הכלל ברומי (סוף מעילה), וריב"ל היה ברומי על עסקי הכלל, כמבואר במד"ר על פסוק והוא צולע על ירכו. עוד יתכן דרשב"י סבר בירושלמי ריש ברכות, דאנו שרגילין בת"ת אין מפסיקין אף לק"ש, ורשב"י כדעתיה דאמר אילו הוינא בטורא דסיני הוי בעי תרי פומי ואפשר אדם חורש בשעת חרישה וכו' הרבה עשו כרשב"י כו' (בריש כיצד מברכין), ור"י בן

לוי סובר במגילה, דהבית הגדול שמגדלין בו תורה ומכנישתא לבי רבנן שרי, ודלא כר' יוחנן דסבר, דהבית הגדול שמגדלין בו תפלה, ואיהו אמר בירושלמי הלואי שאנו נתפלל כל היום, לכן ריב"ל לטעמיה מכרך בבעלי ראתן ועסיק בתורה ונקיט דיסנא, בקדושין דף ל', ולמד לבר בריה יעו"ש, הרי הוא ורשב"י שניהם סברו דתורה עיקר, ולכך מקומו אצל רשב"י.

שם. נקיט ליה בהדיה קרנא דגלימיה. התוס' פירשו, דאע"ג דרמינין להו תכלתא, מ"מ אמר דליו לגלימא בפרק מי שמתו, דהוי לועג לרש, דאינם מחויבים וגדול המצוה ועושה, ופליגי אמוראי בהתכלת אם בגד של עור וכנפיה של צמר חייבת בציצית אם בתר כנף אזלינין או בתר הבגד, ונראה, דלמאן דמחייב טלית בת חמש כנפות בציצית, ואפ"ה כתב הרא"ש, דמארבע כנפות דרשינין דרק על ארבעה כנפות מהנך חמש חייב בציצית, א"כ אין הכנף גורם החיוב רק עיקר הבגד, אבל למאן דפוטר בת חמש כנפות, א"כ הוא תנאי בענין כללית המצוה, מצינין לומר דהכנף מביא החיוב רק הוא תנאי בחיוב, דדוקא בת ד' [וכמו שהוא תנאי בחיוב הבגד למאן דאזיל בתר בגד], אבל אם טלית בת חמש חייבת, הרי הבגד חייב והכנף החמישי פטור, א"כ מי מביא החיוב הבגד, לכן כד הוי דוכתיה אצל רשב"י א"כ הוא סבר דטלית בת חמש פטור, כמוש"כ ר"ת במנחות דף מ"ג ד"ה ור"ש, והכנף מביא החיוב, א"כ ריב"ל דנכנס בחיים הוי בר חיוב במצות כמו אליהו דמוזהר על תחומין, כדאמר בפרק מי שהוציאוהו, א"כ הוי לועג לרש, דקרנא דגלימיה מחויב בציצית, לכן נקט ליה בקרנא דגלימא דיליה. ודו"ק היטב.

ירושלמי פרק מי שמתו. ר' יוחנן שאל לר' ינאי קומי ערשיה דרשב"י הקדיש עולה לבדק הבית מהו כו'. ונראה עפ"י מש"כ בפ' ויחי הביאור דפליגי ר' ינאי ור' יוחנן בנדה דף ס"א אם מצות בטלות לע"ל, דר' ינאי סבר, דתכריכין של מת אסורין בכלאים, משום דאין מצות בטלות לע"ל, ור' יוחנן סבר דבטלות לע"ל, יעו"ש, והוא דפלוגתתם אם כשיהיו כולם מזוככי החומר, והצפוני ארחיק מעליכם, ומלאה כל הארץ דעה, ומקטנם ועד גדולם ידעו את ד', אם אז יהיה צורך למצות, והנה מצות הוי קדושה שחל על החומר ועל הזמן, על כל אבר ואבר מ"ע ועל כל גיד וגיד מצות ל"ת, והוא כקדושת בדק הבית, כמו שבארתי בכמה מקומות, ובלא חומר אין מקום למצות עשה, וכמוש"ב דברי הגר"א בפרשת ראה, ועל זה שאל לר' ינאי איך תאמר דאין מצות בטלות לע"ל, הלא אז הקדושה יהא חל על עצם הנפש קדוה"ג, ומה מקום למצות מעשיות שהן קדושת דמים, והקדיש עולה לבדה"ב אמרו סוף תמורה ובזבחים ק"ב דלא תפיס מן התורה, כיון שהיא בעצמותה קדוש, וע"ז פלפלו אם המת שייך עדיין למצות מעשיות, ור"י לטעמיה דמצות

בטלות לע"ל, דכיון שהגוף יהא מזוכך ויוקדש קדוה"ג מה מקום שתוקדש קדושת דמים, ויעוין בפ' ויחי מש"כ על הך דהניעו ראש על צדיק כתמר, שאם שייך במצות יכול להשפיע מה קדושתו גם לזכות באור המצוה, כיון שאין בטלות לע"ל. ודו"ק היטב בכ"ז. **בהפטרה**. ואת אחי ואת אחותי קרי אחיותי. נראה דהיה לה אחות אחת מן האם ואחת מן האב, לכן כתוב וי"ו, כל משפחותיה מן האב ומן האם.

קרח

ויקח קרח. במד"ר עמד קרח ועשה להם משתה כו' לטול מתנותיהם חזה ושוק כו' לא דבר הקב"ה. פירוש דהמולים היו נאסרים בבשר תאוה ומי שלא נמולו היו מותרים בב"ת, כדברי תוס' בפ' הערל, ובני לוי שמלו במצרים לכן היו אסורים בב"ת והיו מוכרחים לשחוט שלמים במשכן, וא"כ מי שנמול חלה עליו גזרה של חזה ושוק, זה לא יתכן ולא דבר הקב"ה. ודו"ק.

המעט מכם כי הבדיל כו' להקריב כו' ויקרב כו'. יתכן כי המה הובדלו מכל ישראל במצרים, שלא נשתעבדו שם והיו מקיימין המצות במצרים, וזהו שאמרו כי שמרו אמרתך כו' במצרים. ולדעתי היו השוטרים הם משבט לוי, כי לא היו משועבדים, ולכן אמר ביבמות פ' יש מותרות לא היו מעמידין שוטרין אלא מן הלוים כו', כי זכו זה ממצרים, והיו מזוככי השכל ודבוקים במושכלות ולא היו טרודים בחומר ולבנים ולא עבדו ע"ז, לכן היו ראוים לעבוד עבודת ד', דאפילו שגג בזריקה קיי"ל דאין קרבנו ריח ניחוח, לכן לא היו ראוים בני ישראל לעבודה, ולכן נפסלו הבכורים על שעבדו העגל, כדאמר בירושלמי מגילה שבר ד' מטה רשעים כו', דבמצרים היו קודם מ"ת, ותליא אם יצאו מכלל ב"נ קודם מ"ת. ודו"ק. וזה שאמר כי הבדיל מעדת ישראל, פירוש עוד במצרים בענין השעבוד, שתהיו ראוים להקריב לעבוד את עבודת ד' כו', וכן עשה ויקרב אותך, ולשון מכם מדויק לפי העיון, שהאם דבר מועט מכם, להזדהר בעבודת משכן ד', כי תבקשו גם כהונה. ודו"ק.

ויאמרו לא נעלה. פירוש, כי צפו שגם משה ימות במדבר, לכן לא נעלה גם אנחנו, גם אתה, וזה, כי בלתי אפשרי שתעלה, המעט כי העליתנו מארץ זבת חו"ד להמיתנו במדבר, האם דבר קטן הוא שהעלית עם רב כזה להמיתם במדבר ואתה תלך לבדך, ז"א מגדר הנמוס ולא יעשה עול כזה בחיק הבורא חלילה [וכן מצאנו במדרש שהשיב הקב"ה למשה עמך היכן הם], אף לא אל ארץ זבת חו"ד וכו' ותתן לנו, פירוש, כדאיתא בספרי תבוא פרט לעבר הירדן שאינה זבת חלב ודבש אשר נתת ולא עבר הירדן שמעצמם נטלו,

וזה שאמרו שלא אל ארץ זבת חלב ודבש תביאנו ולא תתן לנו נחלת שדה וכרם בעבר הירדן ואין לך יתרון, רק שתראה הארץ, העיני האנשים ההם תנקר. ודו"ק.

כי תשתרר עלינו גם השתרר. שררות הרבה או אתה ואהרן. ראב"ע. יתכן ע"פ מה דאמרו ביומא ס"ט חזן הכנסת נוטל ס"ת ש"מ חולקין כבוד לתלמיד במקום הרב אמר אביי כולי' משום כבודו דכהן גדול, מראין אותו שיש שררות הרבה למטה ממנו (רש"י), וזה שאמרו, כי לכן הרבה שררות הרבה, אהרן כה"ג ובניו סגני כהונה, ונשיאים, ומטה לוי לוים, שיהיו שררות שלו יותר, שיש כמה שררות הרבה למטה ממנו, והוא עליון על כולם, וזה כי תשתרר עלינו גם מן השתררות, שמן שררות שיש לאחרים עלינו תשתרר אתה, והכל הוא בשביל שררות שלך. ומיושב דקדוק הלשון. ודו"ק.

אף לא אל ארץ זבת חלב ודבש כו' ותתן לנו נחלת. נתקיימו דבריהם, כי משה לא הביאם לארץ זבת חו"ד, דעבר הירדן אינה זבת חלב ודבש, כדממעיט מבכורים בספרי וירושלמי. אולם לבני ראובן שבט דתן ואבירם נתן להם נחלת שדה וכרם, כמפורש יהושע י"ג וכמו שאמרו.

ולא הרעותי את אחד מהם. יתכן, כי המשתבחים בענוה, וענותנותם היא פחותה מקרבים ומכניעים עצמם למי שהוא שפל הרבה ממנו במעלתו ומחבקים ומנשקים אותם, אבל מי שהוא בערכם או ערך יותר גבוה, אשר יתכן לטעות, כי ההכנעה אינו מצד הענוה, רק מצד הצדק והנמוס, שפלוני גבוה ורם ממנו במעלה, לאלו מרחקן ומשפילן בערמתו ומתכבד בקלונם, לא כן אדונינו משה הוא היה עניו אמיתי ולא קנא להמתנבאים במחנה, והתפלל, כי יאציל ד' על הזקנים רוח נבואה, וזה שאמר ולא הרעותי את אחד מהם, כי משקל אחד נאמר על הרוב על המיוחד וגדול שבהם, וכמו שכתוב כמעט שכב אחד העם, שגם הגדולים במעלה לא פחת מעלתם, אדרבא הוסיף על מעלתם וכבודם בינה זה.

וקחו איש מחתתו ונתתם עליהם קטרת. עיין רש"י מדוע נתן הבחינה ע"י הקטרת. ולדעתי יתכן, כי הר"ן איש היו הנשיאים אליצור בן שדיאור וחביריו וראו כי חינכו המשכן ונתקבל לרצון קרבניהם, והנה מה הקריבו חטאת, עולה, שלמים, זה גם אהרן הקריב ביום הראשון שמיני למלואים, כמוש"כ ריש שמיני, רק קטרת יחיד לא מצאנו שיהא קרב לשום אדם, רק לנשיאים בלבד, שמשלהם הקריבו, כמו דאמר במנחות נ' ובספרי, וכל קטרת יחיד שלא נמסרה לצבור הוא קטרת זרה, ונדב ואביהוא נשרפו ע"י קטרת, לכן עלה בדעתם שמעלתם גדולה ממעלת הכהנים, וזהו שאמרו כל העדה, זהו הנשיאים, כולם קדושים ובתוכם ד', שנתקבל לרצון קרבניהם והמה חינכו המשכן, לכן

אמר שיעשו בוחן ע"י קטרת שבה אתם מתפארים, ומזה בא טעותכם. ולכן אמר במדרש, שכל מקום שאמר ויהי אינו אלא צרה, ופריך מויהי המקריב ביום הראשון כו', ומתרץ שהולכין להשרף במחלוקת קרח, פירוש, כי ע"י זה הקרבן טעו במחלוקת קרח, כי זה סבה לשרפתם. ויתכן כי נחשון לא היה ביכלתו להסירם מטעותם מפני כי היה גיסו של אהרן, ואמרו, שלכבוד בעל אחותו דורש. ואולי גם מפני זה הודיע הכתוב שהיתה אחות נחשון. ודו"ק.

ואתה ואהרן איש מחתתו. הענין דכל הכלים היו טעונין משיחה, ואותם במשיחה ולא לדורות במשיחה, רק עבודתן מקדשתן, ואם היו נוטלים אהרן המחתה ששימש בה תמיד, אז היו אומרים, כי קטרת שלו נתקבלה הואיל והמחתה היתה נמשחת, משא"כ מחתות שלהם, לכן צוה שיקחו גם אהרן, גם קרח מחתות משלהם, שאינם משל צבור, לכן תהיה הבחינה נצחיית, שמחתות של כולם לא נמשחו, ואפ"ה של אהרן נתקבל ולא שלהם. ופשוט.

ויקחו איש מחתתו ויתנו עליהם אש וישימו עליהם קטרת ויעמדו פתח אהמ"ע כו' ויקהל עליהם קרח כו' האיש אחד יחטא כו'. נראה לי לפי פשטות הכתובים, כי קרח לא הקטיר קטרת, שלא הזכירו שלקח והקטיר, וכן מוכח בפ' פנחס ותבלע אותם ואת קרח כו' באכול האש את חמשים ומאתים איש כו', כי הר"ן איש היו אנשים גדולי ישראל, כמו, שהפליאם הכתוב נשיאי עדה, קראי מועד, אנשי שם [ועיין דברי רש"י בסנהדרין דף נ"ב ע"ב ד"ה למה תלמיד חכם כו' ודו"ק], והיו הולכים בתומם להראות בנסיון מי הוא הקדוש, כי חשבו, כי אינם נופלים במעלתם מהם, ומדוע יפרדו מהיות כהנים גדולים ולוים לעולם, וכאשר אמר להם משה שיקטירו קטרת ובזה יודיע ד' את אשר לו, עשו תיכף כאשר צוה ויקחו איש מחתתו, עומדים הכן לקבל הופעת הקדושה ממקור הקדושות, הוא השי"ת, לא כן קרח, הוא היה בעל מחלוקת כדתן ואבירם, הוא היה מקנא ושונא מפני קנאתו למשה (אשר שנאה מפני הקנאה אין תרופה למכתה), ומחפש עלילות על משה להקטין מעלתו וערכו אצל העם, דעתו היה שלא לשמוע אל משה מה שידבר, רק המה יבחרו ולא הוא, המה יאמרו לו מה שיעשה שזה יהיה הבחינה והנסיון, ולכן לעג ושפך בוז על הר"ן איש לאמר הלא אתם חושדים את בן עמרם, שזה עשה מלבו, וא"כ מדוע אתם שומעים לקולו ליקח מחתות ולהקטיר קטרת כמה שיצוה, השמיעו לאזניכם מה שאתם מוציאים מפיכם, את משה אתם חושבים לבדאי (חלילה) ולקולו אתם שומעים, וכיו"ב בדברי לעג ולצנות. וזה שאמר ויקהל עליהם קרח את כל העדה, היינו על הר"ן איש קיהל את כל עדת ישראל להלעיג עליהם מה שהיו לוקחים

הקטרת ועשו כאשר דבר משה כו', לכן אמרו האיש אחד יחטא, זהו קרח לבדו. והר"ן איש זכו שנעשו מחתותם צפוי למזבח, כי על ידם נתקדש שם שמים. ודו"ק.

ואכלה אותם כרגע. זה היה שעת זעמו של הקב"ה וכמה זעמו רגע בתלתא שעי קמייתא זה בקר. לכן הודיעם שרגע זה הוא זועם וחיים ברצונו, לכן רמז להם לבקש רחמים ולהקטיר לעצור כו'. ופשוט. וזה כוונת הזוה"ק אל הדא דכתיב ואל זועם בכל יום. יעו"ש.

אלקי הרוחות לכל בשר פירוש, כי אמר בדרך למוד זכות על ספיקתם ואשר המתינו למי יבחר ד' בו אמר להם, כי כאשר הכינו קרח וסיעתו לקטרת ליום מחר היו סבורים העם בדעתם, כי ליום מחר בטח בל יקומו החולקים על משה ועל אהרן ממשכבותם ויהיו כחיל סנחריב, אבל כיון שראו, שהשי"ת אשר בידו פקדון הרוחות החזיר להם פקדונם, ועדיין חיים וקיימים הם, אולי כן הוא, כי ד' יבחר בהם לכהונתם, וזה שאמר אלקי הרוחות כו'. ודו"ק.

ויאמר משה בזאת תדעון אם כמות כו' לא ד' שלחני ואם בריאה יברא ד' וירדו חיים שאולה וידעתם כי נאצו האנשים האלה את ד'. פירוש, דמשה סכן כל התורה כולה ולאמר לא ד' שלחני, אם הקב"ה לא ישמע אליו בדבר זה (עיין מדרש תנחומא), ואם לכבודו, לא עשה כן, ולא היה רשאי לעשות מהתורה קרדום, רק דבאמת היו כופרים בד' ובשליחות משה ולכך להחזיק הדת עשה מה שעשה [וזה הרעיון כוונו בתנחומא והבן שם]. והנה אמר לקרח, להראות כי באמת אין כוונתם בתלונה על אהרן, רק הכוונה שלהם להתלונן על ד', ודבר אהרן הוא רק עלילה, וזה שאמר להם לכן אתה וכל עדתך הנועדים רק על ד' כו', ולכך אמר אם כמות האדם ימותון אלה כו' לא ד' שלחני ואם בריאה יברא ד' ובלעה אותם וירדו חיים שאולה וידעתם כי נאצו האנשים האלה את ד', רק הסתירו מחשבת לבבם ולא הפיקו מזימת רשעתם, וכאשר המה שמו בלעם בפיהם ויכסו מחשבות לבבם הרע, ועשו כמתקנאים לד' ותורתו, וכל העדה כולם קדושים, ככה תבלע אותם הארץ ותכס עליהם ועל רשעתם, ויאבדו מתוך הקהל. ודו"ק.

בראב"ע בפרשה זו. ויש כאן שאלה ותשובתה בפ' וילך. כוון מדוע לא נטלה הכהונה מאהרן, שבאהרן התאנף ד' על דבר העגל, ויעוין סנהדרין ז' ובוצע ברך כו', ולא נתנה למשה שלא היה שם, והתשובה בפ' וילך, ששם כתוב כי ידעתי את יצרו כו' ופנה וזנה כו', לכן היה גלוי להשי"ת שיצא יונתן בן גרשם מזרעו, לכן לא נתנה למשה. ודו"ק.

ואם בריאה יברא כו' וידעתם כי נאצו האנשים. היה לו לאמר ואם בריאה יברא כו' אז תדעון כי ד' שלחני. אמנם אמר, כי האנשים האלה קרח ודתן ואבירם, אשר היו אנשים גדולים במעלה, אם היה להם בעצמם הדבר בספק כי משה עשה זה מלבו, אז לא היה

גדול כ"כ חטאם, כי היו כמוטעים ואנוסים מדמיונם הכוזב, אבל אחרי כי המה לא היה בלבם שום ספק, ורק במרד ובמעל קנאתם עלתה זדון ורשע, לכן אמר אל העדה, אשר היו מסופקים בפתוי קרח בזאת תדעון כו' ואם בריאה יברא וירדו חיים שאולה, וידעתם כי נאצו האנשים האלה את ד' ורק במרד בלי ספק כלל עשו זה, ופשוט.

ואת כל הרכוש. לא נאמר ואת כל רכושם, משום דהי' בהם דין עיר הנדחת, לכן גם טף ונשים שלהם כמו של העובדים דנהרגין, כמו שפסק הרמב"ם. וכן בני קרח שלא מתו מפני שעשו תשובה גם רכושם נאבד, כמו שנאבד רכוש כל הצדיקים שבתוך עיר הנדחת, לכן כתיב ואת כל הרכוש ופשוט.

פרק אין בין המודר. דרש רבא כו' רבש"ע אם את עושה דין לבן עמרם כו' אמר להם בכל יום ויום משתחוים לכם ואתם מאירים בכבודי לא מחיתם כו' ובכל יום ויום יורה בהם חצים כו'. הכוונה דאדם העושה טובה לחבירו צריך להחזיק לו טובה ולהללו, כמאמרם אורח טוב מהו אומר כו', ותקנו ברכה לבעל הבית, ואלישע יוכיח, והשמש והירח משכלים [לשיטת רמב"ם] אסור להללם ולהחזיק להם טובה, והתירוץ פשוט, כי האדם בחירי, והכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, א"כ הוא מרצונו בחר לעשות טובה לזה ולכן צריך להחזיק לו טובה, אבל השמש והירח המה מוכרחים ועושים פעולתם הכרחיות, כפעולת הצומח שזן הבע"ח בלא רצונם רק ברצון האלקי השופע בהם תמיד, לכן נאות לברך ליוצר המאורות, ולא להמאורות, אבל מי מוכיח שהם מוכרחים, הוא התדירות כי יום ליום יביע אומר בלא שינוי כלל, והבחירי הוא נשתנה לרצונו כך וכך, לכן הבורא שנה כ"פ הטבע, להעיר הבריות שיש מנהיג לבירה זו, ואם לא רצו להאיר בעת מחלוקת קרח, אז היה השינוי פ"פ למינים לרדות, כי המה המנהיגים עפ"י עצמם, והשם מסר להם ההנהגה כרצונם כטעות דור אנוש, והמה מאירים בבחירותם, לכן מיושב תשובת השם בכבודי לא מחיתם בכבוד בו"ד מחיתם, הלא זה יחזיק הטעות ויהיה חלול כבודי, וזה שאמר ובכל יום ויום מורה בהם חצים, היינו, להורות כי בכל יום יש הכרח חדש, ורצון השי"ת שופע בכל יום, כאמור לעושה אורים גדולים תמיד בכל יום מחדש מע"ב. ודו"ק.

חולין פ"ק גבי עובדא דגינאי חלוק מימך. נראה דכבר כתב רמב"ן, דכל הפלאים שנתהוו בלא נבואה הקודמת לא נזכרו בפרשה, כמו נס דיוכבד, שיתכן ליחס זה אל מפעל זר מזרות הטבע. והנה בטעם שמשה היה השי"ת מדבר עמו פא"פ ולא אבד אנושיותו כשאר הנביאים יתכן עוד, דהיה מפני שאם היה הנביא אומר על העתיד ויקויים, אז היו ההמון מפליגים אותו ומיחסים אותו לאלקי, והיו בגדר עובדי האדם, יהיה הקלקול

גדול מהתיקון, לכן היה בעת בוא אליו הרוח כמשתגע נופל ערום (כשמואל י"ט), שידעו שאנוש הוא חלוש ההרכבה, רק רוח אלקים צלחה עליו, אמנם משה, הלא כל ישראל עמדו במעמד הר סיני וראו כבוד השי"ת פב"פ דיבר עמהם, לכן כל זמן שדורו היה חי לא היו עתידים להטעות במשה, ולחשבו לאלקי, כי המה ידעו סוד הנבואה ואיכותה הנוכחית בראות כבוד ד' ואת גדלו, אמנם לאחר מות הדור הזה לא היה יכול משה לחיות, כי חשש השי"ת שמא יטעו בו ויחשבוהו לאלקי, וזה דרוש עמוק, וכיון שכן זה שא"ל גינאי אתה ספק עושה רצון קונך, ושמא לא יעלה בידך לפדות השבויים, או מהעדר היכולת, או מהבחירה החפשית ויחשבוהו לענין אלקי, שגזר על נהר שיבש בלא תועלת פדיון שבויים, ויהא הקלקול גדול, וא"ל אם אתה חולק מוטב וא"ל אני גוזר עליך שלא יעברו בך מים לעולם וא"כ לא יחשבו זה העולם לפלא רק לענין טבעי, כי יאמרו שזה מקרה זר בטבע, כיון שנתיבש שלא לצורך ולא יטעו בי להקדישני לענין אלקי. ודו"ק.

אמור אל אלעזר בן אהרן הכהן. בכל מקום שלא אמר לאמר לישראל נאמר אלעזר סתם או אלעזר הכהן, כמו בפרה אדומה, וכאן אמר למשה וציין אותו בן אהרן. והנראה דעיקר המחלוקת היה מאליצור בן שדיאור וחביריו הנשיאים, והמה אמרו, כי הכהונה ניתן לבני אהרן ולא לבני משה, כדברי הראב"ע, שבני משה לא היו מיוחסים מצד אמם ובני אהרן היו מיוחסים מצד אמם, וכמו שאמרו אחות נחשון הנושא אשה צריך שיבדוק באחיה, א"כ היחוס מצד שאחי אמם נשיא, והמה נשיאים בעצמם וראוים להקריב קטרת מכש"כ, ולכן אמר אמור אל אלעזר בן אהרן הכהן, שהוא כהן מצד אביו, שבשבילו זכה, וכמו שאמר הנה אהרן אחיך הלוי מעיקרא הוא לוי עכשיו הוא כהן, ובשביל ושמח בלבו זכה שיהיה על לבו כו', והוא כהן מצד אביו. ודו"ק.

וירם את המחתות כו', דשני דברים מפרש בסנהדרין מדוע שורפין דבר שנכשל אדם בו, משום תקלה ומשום קלון, עיי"ש דף נ"ה, לזה אמר כי קלון ליכא, כי הקריבום לפני ד', שלא הקריבו בזה לאחר רק להשי"ת, ותקלה ליכא, כי אדרבא ויהיו לאות לבני ישראל, והמה היו האות המורה אשר לא יקרב איש זר כו'. ודו"ק.

ואת האש זרה הלאה כי קדשו. פירוש, דהם לקחו אש מעל המזבח, כדין קטרת אצל אהרן, וא"כ המוריד גחלת מע"ג המזבח וכבה חייב, אך תמן כי לא אינתיק למצותה, אבל כאן הא אינתיק למצותה, וכמו דאמר סוף טרף בקלפי, אע"ג דאם זר יקח מחתה ויוריד לתוכה גחלים ממזבח ודאי דהוי לא אינתיק למצותה, בכ"ז כאן כיון שעפ"י צווי משה מהשי"ת עשו, והמחתות נתקדשו ע"י עבודה בקטרת, הרי מקרי אינתיק למצותה,

ולכן אמר ואת האש זרה הלאה כי קדשו המחתות והוי אינתיק מע"ג מזבח למחתה, ואין בזה משום לא תכבה. וברור.

והנה אם המחתות היה קדוש, גם האש היה צ"ל קדוש, ולא אמרה תורה שלח לתקלה (קדושין נ"ח) ואיך אמר זרה הלאה. ויתכן דשנינו סוף ביצה שלהבת של הקדש לא נהנין ולא מועלין, דמדרבנן לא נהנין, לכן אמר זרה הלאה, כי מן התורה אין איסור ודו"ק. וכן קטרת לאחר שנעשה מצותו אין מועלין מן התורה. ויעוין תוס' מעילה י"ב.

כי קדשו את מחתות החטאים האלה בנפשותם, דהנה כאן צוה משה שיקריבו קטרת, ויודע מי הוא הקדוש, וא"כ הקדישו על תנאי אם ירצו לד' בקרבנם, והנה קיי"ל בפ"ו דכריתות, דמביא אשם תלוי ונודע לו שלא חטא, דירעה עד שיסתאב, ובאשם ודאי אינו כן, אלא נודע לו שלא חטא יצא וירעה בעדר, וטעמא, דאשם תלוי בא על הספק, ורחמנא צותה לו להביאו על הספק, לכן כ"ז שלא נודע לו שחטא ולבו נוקפו, הרי הוא מחוייב בקרבן זה, ומספק גמר ומקדשו, יעו"ש, ולכן כאן דהיו מצווים עפ"י השם להקטיר קטרת [שגם מה שדבר משה היה עפ"י השם] לברר הספק שלהם היה המחתה כלי שרת, דמספיקא גמרי ומקדשי, והם אחרי הבחינה שאמר משה ורמז להן שלאחד יבחר וכולן יאבדו היו שוגגין, ומדמין כל אחד שהוא הקדוש אשר יבחר בו ד', וכן אמר במדרש לא טפשים היו שכך התרה להם וקבלו עליהם להקריב, הם חטאו בנפשותם, שנאמר את מחתות החטאים האלה בנפשותם, הרי הם היו שוגגין שמסרו נפשם למיתה עבור דמיונם המוטעה, ולזה אמר כי קדשו, דהם גמרו והקדישו מספיקא. ודו"ק.

והנה בסנהדרין דף נ"ב אתיא שרפה שרפה מעדת קרח מה להלן שרפת נשמה וגוף קיים כו' מנ"ל דכתיב ואת מחתות החטאים האלה בנפשותם שנשמתן נשרפת וגוף קיים, והענין, דאמר בסוף נגמר הדין, דהרוגי ב"ד כיון דבדין קא מקטלי לא הוי להו כפרה עד דאיקבור ונתעכל הבשר, וזה דוקא אם שרפה הגוף קיים, אבל אם שרפה הוא להגוף ג"כ, א"כ לא מחסר עיכול והוי כנתעכל הבשר, ותו יש להן כפרה, ואיך קרי להו חטאים בנפשותם, כיון שכבר נתכפר להן חטאיהן בשרפה, ומשני בנפשותם שנתחייבו על עסקי נפשותם, והחטאים דמעיקרא משמע, ומספר מהיכן היה סיבת החטא. ועיין פרק עושין פסין (עירובין דף י"ט) הפושעים דפשעי יעו"ש היטב ובגיטין מ"ב עבדי שהיו כבר ודו"ק בכ"ז.

ולא יהיה כקרח וכעדתו וכו'. הרמב"ן בסה"מ שורש השמיני האריך לתפוס על מה שתפס רבינו רמב"ם, דהך קרא דולא יהיה כקרח וכעדתו הוא שלילה כפי דרשת חז"ל שהחולק על הכהונה לוקה בצרעת, וזה בודאי לאו פשטא דקרא, רק אסמכתא. עיי"ש.

ובאמת, כי גם בעיני היה לפלא על רבינו הרמב"ם שיחשוב זה לפשטא דקרא. אבל מצאתי לרבינו במל"ת מ"ה אבל גופיה דקרא הנה הוא כמו שביארנו לא תעשו חבורה על מת וזהו כמו דרש וכן אמרו בסנהדרין המחזיק במחלוקת עובר בלאו שנאמר לא יהיה כקרח כו' הנה ג"כ ע"צ הדרש אמנם גופיה דקרא הוא להפחיד [פירוש להפחיד שלא יקרב איש זר (הכתוב קודם) שכדי שלא יהיה לו עונש, כמו עונש שנענש קורח ועדתו, וכן פרש"י שם ואינו שייך כלל למנין המצות, רק הוא הפחדה על לא יקרב, וכרופא שאומר אל תשתה ואל תמות כדרך שמת פלוני] ולפי מה שביארו חכמים הנה הוא שלילה לא אזהרה כו', הרי גילה לנו רבינו דעתו, דלפי הפשט בודאי אינו שייך למנין המצות, רק הכא הפשט והדרש סותרים, שלפי הפשט הוא חיוב מיתה ובליעה כקרח, ולפי הדרש הוא לוקה בצרעת, וזה מצאנו כ"פ וכמו עין תחת עין וכיו"ב. ועוד על ענין הבדלו מתוך העדה שוה המצורע לקרח, שגם הוא נבדל מתוך העדה וחשוב כמת. נמצא שפשט הפסוק עיקרו כרבינו, רק מה שרבותינו פירשו הוא כפירושם על עין תחת עין וכיו"ב. ואולם בזה אם יעבירו הכהנים וימנו זרים במקומם יענש כקרח, רק הזר המקריב לבדו נלקה בצרעת. ודו"ק.

אתם המתם את עם ד', הענין מבואר עפ"י הא מה דאיתא בירושלמי תענית אין העולם נידון אלא אחר רובו ומה יעשו גדולי הדור כל ל"ח שנה שהיו ישראל נזופים במדבר לא נתיחד הדבור למשה, א"כ המה ראו אחר המרגלים, כי לא נתיחד דבור למשה חשבו, שמעלת משה אינו מעצמותו רק מצירוף הכלל ומעלת ישראל, לכן באבדן מעלתם גם אליו לא נתיחד הדבור, וזה שאמרו רב לכם כי כל העדה כולם קדושים כו' ומדוע תתנשאו על קהל ד', דעל מי אשר יסכימו הכלל הוא הקדוש וכו'. והנה בסנהדרין איתא הרוגי מלכות מיתתן מכפרת אבל הרוגי ב"ד כיון דבדין קא מיקטלי אין מיתתן מכפרת ונפ"מ דלהוי קרבנן זבח רשעים תועבה, על כן אמר שיעשה מן המחתות צפוי למזבח כו', אלמא דהמה כמו הרוגי מלכות, פירוש, שמצד הדין לא היו חייבים מיתה, רק משום כבודו של משה, וילונו כל עדת בנ"י, כיון שראינו שמעלתם מצד עצמם לא מצירוף הכלל, א"כ אינכם ככל מלך, שהמלך כבודו הוא כבוד עמו בכללו, וא"כ אינו יכול למחול כבוד אחרים, אבל אתם כבודכם ומעלתכם בעצם, ואם הייתם רוצים למחול הייתם יכולים, ואתם המתם את עם ד'. אבל זה טעות, דזה היה עונם, שחשבו שכבודו הוא כבוד כללי, וא"כ אינו יכול למחול, ולא רצו בכפרתן ושחקו למחילתו, ולכך לא היה יכול למחול. ודו"ק.

הרמו מתוך העדה כו' כי יצא הקצף החל הנגף. היינו, שלמעלה אמר הבדלו מתוך העדה, והבדל מצאנו על הפרש פירודי, לא על הבדל במעלה, כמו לא יבדיל (בחטאת העוף), והרמה מצאנו על הרמת מעלה ושורשו, מלשון רם, היינו התנשאות, וכמו תרומה מחולין, ולזה שאמר הרמו, לכן אמר כי יצא הקצף, שהרי נפלו כבר במדרגתם, ואינם רק כשיירי תרומה. ופשוט.

ארבעה עשר אלף ושבע מאות. יתכן לכוון המספר, משום דהם חלקו על הבחר שבט לוי הלא כל העדה כולם קדושים. וזה נגד צוואת יעקב אבינו, שלוי לא ישא מטתו, שהוא ישא הארון, וכפי מה שדרשו רז"ל דבאותות לבית אבותם, והביאו רש"י בפ' ויחי, יעו"ש, לכן נענשו קמ"ז מאות נגד שנותיו של יעקב. וזה שאמר מלבד המתים על דבר קרח, היינו במחשבת קרח שלא חלק בלבבו על שבט לוי, רק על כהונה גדולה. ודו"ק.

דבר אל בנ"י וקח מאתם מטה כו'. הענין כי טעות קרח ועדתו היה כי חשבו, כי הכהונה אינה ענין סגולה וטבעי לזרע אהרן, רק ענין כשרון פעולה, אשר מצאו חן עבור מעלתם, א"כ במשך הימים אשר הכהנים חוטאים או הישראלים המה מקודשים במעלה יותר מהכהנים ראוי להם הכהונה, וכמעלת דוד וזרעו למלוכה אם ישמרו בניך בריתי כו', שעל תנאי, לכן הראה להם, כי מעלת אהרן הוא טבעיי וסגולייי, כערך מעלת ישראל אשר נשבע הקב"ה שלא יחליפם כו', כן ברית מלח באהרן, ולוי נקרא על שם שמיוחד לעבודה, כמוש"א במדרש שגבריאל העלהו למעלה כו', ולכן צוה הקב"ה ליקח שנים עשר מטות, ומטה אחד למנשה ואפרים, להורות כי לבית אבותם מצד התולדה לא מצד כשרון הפעולה, אשר ראובן הפסיד הבכורה עבור שהיה פחז כמים וניתנה לבכור רחל עבור כשרונו, רק מצד התולדה. ובכ"ז מטה אהרן פרח כו' ויגמול שקדים. ולכן לעוה"ב יקחו מנשה ואפרים חלק אחד, כדאיתא פרק יש נוחלין (בבא בתרא דף קכ"ב) ברשב"ם ותוס' שם. וכן אמרו בספרי גדולה ברית שנכרתה לאהרן מברית שנכרת לדוד כו' אהרן זיכה לבנים צדיקים ורשעים. ועיין ירושלמי פרק הניזקין בזה. לכן אמר למשמרת לבני מרי ותכל תלונותם כו' עד עולם, כי אולי יאמרו אהרן ובניו היו הגדולים במעלה להם היה ראוי הכהונה, לא כן עכשיו, לכן מהמטות יראו כי הוא ענין טבעי וסגולי לכל המטה יהיו איך שיהיו. ודו"ק.

הן גועגנו אבדנו כו' כל הקרב אל משכן ד' ימות. תרגום הא מננא קטלת חרבא כו'. כוונתו אל מה שהלכו אל ההר ויכום ויכתום עד החרמה. תוס' פרק יש נוחלין (בבא בתרא דף קי"ט ע"א) ד"ה הא דהוה בני עשרים, והנה תלו הטעם שנענשו, מפני שלא היה עמם הארון, שכן כתוב שם וארון ברית ד' ומשה לא משו מקרב המחנה, והנה בלא ארון קטלת

חרבא, וכל הקרב אל משכן ד' ימות, לא קרוב טוב ולא רחוק יפה ואיך נעשה, האם תמנו לגוע (ע"ד צחות). ובאמת אמרו התורה דומה לשני שבילים אחד של אור ואחד של שלג, הטה בזה מת באור, הטה בזה מת בשלג מה יעשה יהלוך באמצע (תוספתא וירושלמי חגיגה פ"ב), והארון הוא כתר תורה. ודו"ק.

ולא ימותו גם הם גם אתם. בספרי פסקא קט"ז רבי אומר אינו צריך כו' כהנים על עבודת הלוים מנין ת"ל ובנסוע המשכן יורידו אותו הלוים והזר הקרב יומת כו'. אפשר, דלמ"ד דלא נתכהן פנחס עד שהרג את זמרי, א"כ מעיקרא היה פנחס לוי ואח"כ נעשה כהן, א"כ אינו זר לעבודת לויה, דזר מעיקרא בעינן, עיין כריתות דף ז' ע"א, א"כ פנחס מהך קרא אינו מוזהר בעונש עד דצריך למילף מקרא דלא ימותו גם הם גם אתם להזהיר גם על פנחס אם ישמש בעבודת לויה, ורבי סבר כאידך תנאי דהיה כהן מעיקרא. עיין זבחים דף ק"א באורך ודו"ק.

וזר לא יקרב אליכם. אין לי אלא בל"ת, פירוש, שהזר לא יקרב, בעשה מנין שמצוים לראות שלא יקרב זר, והעשה הוא על הב"ד להשגיח שלא יקרב זר ת"ל ושמרתם כו' ולא יהיה עוד קצף. כן הגירסא לפנינו בילקוט. אבל הרמב"ם בחבורו ובסה"מ כתב הגירסא באופן אחר, ששמירת מקדש בעשה ובל"ת. יעו"ש.

והזר הקרב יומת. זר ששימש במקדש רע"ק אומר בחנק (סנהדרין פ"ד). לפי מה דמשמע מיומא נ"ג, דעוזיה הקטיר קטרת במזבח אמאי לא המיתוהו לפי זה. וצ"ל דלא התרו בו שחייב מיתה, רק אמרו לו כי לא לך לכבוד מד' כו'. אולם לר' יוסי בר יהודה דסבר חבר אין צריך התראה אמאי לא המיתוהו. ונראה, דנשיא הוא ככהן גדול שדבריו של גדול יביאו אליך זה ב"ד של ע"א, ואף בנשיא שבט אמרו כן, וא"כ צריך ב"ד של לשכת הגזית סנהדרין גדולה, וכיון דנצטרע, והבהילוהו לצאת והיה משולח חוץ לשלש מחנות כדין מוחלט, א"כ לא היו יכולים להביאו ללישכת הגזית לדון בפניו, אף ע"ג דכיון דנצטרע דינו כהדיוט (ירושלמי פ"ג דהוריות), בכ"ז כאן חייב על מה שחטא קודם שנצטרע. ודו"ק. ולפי המדרש על קרא ולא יהיה כקרח וכעדתו, שעוזיה לקה בצרעת כיד משה, מפני שחלק על הכהונה (רש"י) נראה, דעוזי' לא הקטיר רק שבקש, ודינו כחולק על כהונה כעדת קרח, שלא נענשו על הקטרת זר, שהרי עשו עפ"י משה, רק שחלקו על הכהונה. ואולי היה בדמיונו הואיל ואינו בכלל אשר יותן ממנו על זר אינו בכלל והזר הקרב יומת.

זה יהיה לך כו'. דע שהתורה נקנית במ"ח מעלות, והכהונה בכ"ד מעלות, ובפירוש אבות להגר"א מונה בכ"ג ע"ד כ"ד מעלות, הרי בצירוף מ"ח מעלות, ולכן אמרו יקרה מפנינים

שממזר ת"ח וכה"ג זה קודם, מפני שהמ"ח מעלות שלו עדיף. וזה שהוסיפה הברייתא סוף פרק אלמנה לכה"ג הריני כפרת בן בתי כוזא כו' בן בתי כדא, משום שסוף פרק המפקיד אמרו דמ"ח כוזא איכא בדנא, זה חביות, והיינו כד, היינו חביות, ולכן הממזר אין לו רק מעלה אחת, שמאכיל אמו בתרומה ועדיף מכדא כו'. ולזה אמרו בכתובות גבי רה"ק דשקלא כוזא שדיא מאיגרא לארעא, שבמ"ח מעלות התורה איכא בשמחה ובטהרה ושדיא חדא דאחד בטל או הטהרה או השמחה כיון דחזיא דמנח תפילין ומצטער טובא. ודו"ק.

קדש קדשים לך הוא ולבניך בקדש הקדשים תאכלנו כל זכר יאכל אותו קדוש יהיה לך. הפירוש, דזה טעם על מה שבשר ק"ק נאכלין לבעלי מומין ואינן נאכלין לנשים, משום דצריך לאוכלו בעזרה, ושם אינו ראוי שתכנוס אשה בעזרה, וכמו שאמרו אשה בעזרה מנין (קדושין נ"ב), וכמו שאינו ראוי במקום שקדושי ד' עומדים ולבבם טרודים בעבודה שלא תהיה שם אשה ואוכלים יחד, שזה מביא לידי פרצה בגדר ערוה חלילה, וכ"מ שנאמר קדושה אין אלא גדר ערוה, לכן אמר קדוש יהיה לך, פירוש, ששם תהא נגדר מן הערוה, ולכך אסרה התורה בשר קדשי קדשים לבנות אהרן. וזה טעם מושכל ומפורש בכתוב.

ולבנותיך אתך כו'. פירוש, שהם אתך לא שנשאו לזר ואינם בבית אביהם. ואף כשמתו בעליהן, ושבו לביתך. כן פירש רבא בסוף יש מותרות.

כל טהור בביתך יאכל אותו ולהלן אמר כל טהור בביתך יאכלנו, משום דכאן בקדשי קדשים, וקדשים קלים הלא נאכלים בזמן, וצריך לדעת כל קרבן בפני עצמו אימתי נשחט שיאכל בזמנו, ולכן אמר אותו בדיוק כל חדא באנפי נפשא, אבל תרומה אינו צריך לדעת רק הכלל לשומרו מן הטומאה, וכולו נאכל כאחד. ודו"ק.

ויתכן למ"ד לא נתכהן פנחס עד ששם שלום בין השבטים, א"כ קאמר שפנחס יאכל חזה ושוק גם בכורים, כיון שבנותיו אוכלים, כן יאכלו גם פנחס ובניו. והבן.

והנה בסוטה דף כ"ט דריש מוהבשר כל טהור כו' ודאי טהור הוא דיאכל הא ספק טהור לא יאכל, יעו"ש, וכמו כן י"ל הכא ודאי טהור בביתך יאכל אותו הא ספק טהור לא יאכל, ודוקא בביתך הא ברה"ר אף ספק אם נטמא שם ג"כ אוכל בקדשים. ודו"ק.

כל טהור בביתך יאכל אותו כו' יאכלנו. נראה משום דתרומת מתנם הוא מורם מן הקדשים נאכל לזמן, ולאחר זמנו נפסל בנותר, ולכן כתוב יאכל אותו, שניכר שהוא עדיין בצורתו (כמו דאמרו לשון תעובר צורתו), אבל חלב יצהר ותירוש ובכורים שאין

זמן לאכילתן, א"כ אוכלו אף אם שנתיישן, ואינו ניכר שהוא הוא בצורתו הקודמת, לכן כתב יאכלנו. ודו"ק.

באדם ובבהמה. בתוספתא בכורות פ"ק את שיש לך בו באדם יש לך בו בבהמה כו' יצאו לוים מבכור בהמה טמאה. והא דלא פטורים מבכור בהמה טהורה מפורש בילקוט בשם ספרי זוטא. יעו"ש. וכוונתו, דלפי חוקי הלשון הוי לי' למכתב כל פטר רחם לכל בשר באדם ובבהמה אשר יקריבו לד' לך יהי' או יהי לך, וכמו דכתב בקרא כל חלב כו' אשר יתנו לד' לך נתתים אשר יביאו לד' לך יהי', ולכך דריש, דאשר יקריבו לד' הוא בכור בהמה טהורה חלוק בפני עצמו לענין נתינה לכהן, שאפילו מי שאין לך בו באדם ג"כ יש לך בבהמה, כמו של לוים וכהנים גופייהו. אמנם לענין שאר דברים איתקוש גם בכור בהמה טהורה לבכור אדם, לכן בפ' קדש, דאז עדיין לא היו כהנים ולא זכו במתנות כתוב בכור פכ"ר באדם ובבהמה, דאיתקושו להדדי כולהו כחדא. ודו"ק. וזה עומק פשוטו. ונעלם כ"ז ממהרי"ט אלגזי, יעו"ש.

אך פדה תפדה את בכור האדם ואת בכור בה"ט תפדה. הנה כפי מה שדרשו חכמים בפרק אלו מציאות השב תשיב כו' אפילו מאה פעמים, כן הכא פירושו פדה תפדה אפילו מאה פעמים את בכור האדם, שאם נאבד מעות הפדיון קודם שהגיעו ליד כהן, חייב לפדות שנית, שחייב באחריותן עד שיבואו ליד כהן, ואת בכור בה"ט תפדה רק פעם אחד, שכיון שפדה אותו פעם אחד בשה, אף אם מת השה קודם שהגיע ליד כהן ג"כ כבר פדוי. ומצאתי מזה לראב"ד בפירושו לעדיות שפירש כן להך דפדה תפדה. ובספרי נראה דדריש ר' טרפון אך פדה תפדה את בכור האדם שני פדיות בין שהוא חי בין שהוא מת לאחר שלשים יום חייב בפדיונו, ואת בכור בה"ט תפדה רק כשהוא בחיים ולא אם מת הפ"ח. וראיתי, כי זה כוונת המשנה סוף יש בכור המפריש פדיון בנו ואבד חייב כו' שנא' יהי' לך אך פדה תפדה, פירוש, שהוי' אחד להן, רק שכאן באדם פדה תפדה אפילו מאה פעמים, ופ"ח תפדה פעם אחד דוקא ולא יותר. וזה פירוש הגמ' קרא לקרא אלא כו' הא כדמפרש טעמא וכי איתמר דר"ל אריש איתמר מת הבן לאחר ל' אעפ"י שלא נתן יתן כו' מנלן אר"ל כו', דליכא למימר דילפינין כדר' טרפון דבבכור אדם כתיב פדה תפדה בין בחי בין במת, וכאן בבהט"מ כתוב תפדה פעם אחד רק בחי, כיון דמפיק לי' לדרשא דבאדם חייב הוא באחריותו ולית לן קרא לחייבו משמת, ומנלן וע"ז מסקי מגז"ש. ודו"ק היטב. ובאמת הוא דבר אחד, דכיון שאינו חייב באחריותו, א"כ אין זה חיובא ממון דרמי אכתפיה דגברא רק לפדות אותו, וכיון שמת למה יפדוהו.

ודו"ק. אמנם לר"א, דגם פדיון פ"ח חייב באחריות צ"ל או מדרשא זו או משום דלא איכא עריפה במת. ודו"ק.

בספרי. אך פדה כו' זה שנשאלה בכרם ביבנה כו' פטר חמור שמת מהו לפדותו ולהאכילו לכלבים דרש ר"ט אך פדה כו' אותו אתה פודה ואי אתה פודה את המתה. נראה, דדריש דכתיב ואת בכור הבהמה הטמאה תפדה, פירוש, דוקא כשניכר שהיא טמאה, דאילו טהורה מותרת באכילה, ואפילו טרפה שחיטתה מטהרתה מידי טומאת נבלה, אבל כשהפטר חמור מת אין הבדל בין טומאה ואכילה לבהמה טמאה לטהורה [לבד החלב], שגם נבלת בהמה הנאכלת טמאה היא, אין אתה פודה. כן נראה בפי'. ודו"ק.

תפדה מיד, לשון הספרי ובגמ'. והפירוש, דכתיב בפ' בא ואם לא תפדה וערפתו, וזה אם עברו שלשים יום, ולא רצה לפדותו מצוה לערפו ואז עובר מן התורה, אבל כאן לא כתיב עריפה, שהוא קודם שלשים אף דיכול לערפו, מ"מ לא שייך לומר שאם לא תפדה וערפתו, כיון שעדיין אינו עובר עליו ויכול עוד לפדותו עד שלשים יום וזה מתבאר מדברי רמב"ם. יעו"ש, וכן לא כתיב בשה, משום שבשויו נפדה בכל דבר. ופשוט.

עשרים גרה הוא. בספרי למה נאמר לפי שהוא אומר ופדויו אין לי אלא כסף שוה כסף מנין ת"ל עשרים גרה הוא. ופירושו הואיל דמצאנו דפטר חמור נפדה בשה אפילו בכל שהוא, ובכסף או בשאר דבר נפדה בשויו, כדאיתא בבכורות דף י"א סד"א, דגם פה חלקה התורה, דבכסף נפדה בחמשת שקלים, ובשאר דבר נפדה בשויו לפי דמיו, והוה א"ש מה דכתיב סתמא בפ' בא וכל בכור בניך תפדה, היינו בשויו ובשאר דבר, לכן כתיב עשרים גרה הוא, להורות אף בכל דבר אם נפדה בעי חמשת שקלים, אבל במה נפדה זה ילפינין מכלל ופרט וכלל. כן נראה פשוט. ועיין פירוש הספרדי ודו"ק. ועיין מש"כ בפ' במדבר. ובאמת חמשת שקלים הוא ערך מבן חודש כו' בשעה שחל חיוב פדיון עליו. עיין.

ואת דמם תזרוק על המזבח ואת חלבם תקטיר כו'. בכל מקום דכתוב הקטרה כתוב על המזבח, לבד כאן. נראה, דרבוי הקרבנות במנין מרובה אין רק בבכורות דכל ארץ ישראל, דהמה רבים מאד, וכן המעשר והפסח, שלא הוזכר בהן הקטרת חלביו, רק כאן מובשרם, כדדריש בספרי ובר"פ ב"ש, ויתכן ברבוי מופלג כזה שלא יהא מקום במזבח להקטיר כל החלבים, על זה מצאנו לר"י, דקדש שלמה הרצפה של עזרה להקטיר עליה אף שלא על המזבח, רק בדמים מודה ר"י, דאין זורקין רק על המזבח, וכדאמרו בזבחים

דף ס' יעו"ש, לכן גבי זריקה כתוב על המזבח ובהקטרה לא כתוב על המזבח. ומזה דריש שלמה לקדש תוך החצר. ודו"ק. ולכן גם בשחוטי חוץ לא כתב בהקטרה מזבח. עיי"ש.
ובשרם יהיה לך כחזה התנופה כו' לך יהיה. הוסיף לך יהיה, להורות דהוא דבר בפ"ע ואינו חלוק ממה שאמר קודם את דמם תזרוק ואת חלבם תקטיר ובשרם יהיה לך, רק זה ענין בפ"ע, אינו דבוק אל הקודם. ולכן אמרו בספרי ובגמ' ריש פ"ג דבכורות, דמרבה בכור בע"מ שנתן לכהן, שאין דמו נזרק ואין חלבו נקטר, ואפ"ה בשרו לכהן. או דמרמז אף ביום שני שאז החלב אינו נקטר ונפסל בלינה, והדם אינו נזרק, שכל הלילה איכא שפיכת שיריים, וזה קמ"ל שנאכל לשני ימים ולילה אחד כמו שלמים, שאז אין כאן דם וחלב. והדרשות הן עומק הפשט. ודו"ק.
וכשוק הימין לך יהיה. זה בכור בע"מ, שלא מצאנו בכל התורה כולה. נראה, דדריש ובשרם יהיה לך כחזה התנופה זה בכור תם הנקרב למזבח, שזכה בהן הכהן משולחן גבוה, כמשה שזכה במלואים בחזה ושוק, וכשוק הימין לך יהיה זה בכור בע"מ שהוא נתן לכהן עם חלבו ואליה וכליות שלו, דברים שבתם היו קרבים לגבוה, והוי כמו שוק הימין, שבמלואים היה נקטר לגבוה, ולדורות זכה בו אהרן וזכה במה שזכה בו המזבח. ודו"ק. ובפ' תצוה נאמר וקדשת כו' והי' לאהרן, וממלואים זכה בהן אהרן ובניו.
ספרי פסקא קי"ט. ואומר סעדני ואושעה שלא אהיה לומד תורה ושוכח כו' או שמא ישאלוני מגויי הארץ כו' ואיני יודע להשיבם ונמצאתי מתבייש לעיניהם כו'. בזה יבואר המשנה דאבות הוי שקוד ללמוד תורה ודע מה שתשיב לאפיקורוס [פירוש שמעצמך תדע מה להשיב], ועל מה שאתה לומד ושוכח ודע לפני מי אתה עמל ונאמן בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך, פירוש, אף אם תשכח, בכ"ז לפניו גלוי וישלם לך שכר פעולה, אף שלא היה מזה תועלת, ותלמודך אינו בידך. ודו"ק.
בספרי גדולה ברית שנכרתה לאהרן מברית כו' לדוד כו' ודוד זוכה לצדיקים ולא לרשעים וכן הוא אומר אם ישמרו בניך בריתי כו'. בזה יתפרש הכתוב בתהלים ס"ב אחת דבר אלקים שתים זו שמעתי כי עז לאלדים ולך ד' החסד כי אתה תשלם לאיש כו', זהו כמו שאמר בפ"ט אחת נשבעתי בקדשי אם לדוד אכזב זרעו לעולם יהי' כו', ושם אם ישמרו בניו כו', ושם אם יעזבו בניו בריתי כו' ופקדתי כו' וחסדי לא אפיר מעמו כו', וזה אחת דבר אלדים (בחזון ע"י נתן בשמואל ב ז':י"ד) שתים זו שמעתי כי עז לאלדים, כמו שאמר אשר בהעותו והוכחתיו בשבט, ולך ד' החסד כי אתה תשלם לאיש, הוא הפרטיי החוטא, כמעשהו, אבל לא יופסק בריתו מבית דוד, כמו שנפסק משאול. והבן.

ועבד הלוי את עבודת אהמ"ע והם ישאו עונם. נראה, כי לשון ועבד הלוי הוא מרמז על משה רבינו ע"ה, כי גם הוא היה לוי, לבד ז' ימי מלואים לכמה תנאי בזבחים פרק טבו"י, ולכן נקיט והם ישאו עונם על הלוים, כי לא נאות לומר על משה שישא עונם. וכן מצאנו בריש תמיד שדרש והחנים לפני המשכן קדמה לפני אהמ"ע מזרחה משה והדר אהרן ובניו, שמשה הוא כנגד הלוים. עיי"ש. וכן מצאנו שאמר איש מזרע אהרן והוא צרוע או זב, שדריש בתו"כ והוא על אהרן עצמו, ומפני כבודו כתוב מזרע אהרן, כמוש"כ הראב"ע. ודו"ק.

אשר ירימו לד' תרומה נתתי ללוים לנחלה. פירוש דבפרק יש נוחלין אמר מתנה קריא רחמנא שאם אמר איני נוטל ואיני נותן רשאי, ופיר"ת דבע"ח שלו אינו גובה מן נכסים אלו, לכן כיון שאמר חלף עבודתם יכול שאם אמר איני נוטל מעשר ואיני עובד רשאי ת"ל ועבד הלוי הוא, פירוש, בע"כ, כמו דפירש בספרי חקת עולם לדורותיכם, פירוש, אף אם יתעשרו הכהנים ולא יקחו המעשרות, או באופן שיקנס עזרא שלא יתנו המעשר ללוים רק לכהנים (וכמו דתיקון עזרא), וזה רמז בתורה חקת עולם לדורותיכם, פירוש, אף בדור שלא יטלו הלוים מעשר, כי את מעשר בנ"י כו' נתתי ללוים לנחלה, ובירושה לא יוכל לאמר איני נוטל ואיני נותן, כי זה רק במתנה לא בירושה דבעל כרחו, ולכן יעבוד באהמ"ע בע"כ, אף אם לא יטול המעשר. ודו"ק.

ספרי פס' קי"ט. ד"א על כן אמרתי למה נאמר, לפי שנאמר ונשל גוים רבים מפניך אבל קיני וקניזי וקדמוני לא שמענו ת"ל על כן. הנה מוכח דוקא קיני כו', שהם מהאומות שנתן הקב"ה לאברהם, אבל שאר אומות שכובש מלך ישראל, הלוים בני נחלה, וכמוש"כ הרמב"ם ז"ל סוף הל' שמיטה ויובל, ולפי שיטת ראב"ד שם, דתליא בזה נתינת מעשרות קשה טובא מהא דאמר שמואל ב"ב נ"ו כל מה שהראהו כו' חייב במעשר לאפוקי קיני קניזי וקדמוני, וצ"ל דתמן לעתיד קאמר, ששבט לוי נוחל, כמוש"כ שער לוי אחד וכמוש"כ הסמ"ג, רק דא"י חייב במעשר, והנך אומות פטרי, אבל אילו כבשום קודם בימי יהושע, בודאי היו חייבים במעשר. ועיין פרשת דרכים דרך הקדש שהאריך בזה ולא עמד על דברי הספרי. ואין כאן מקום להאריך. ועיין רשב"ם שם.

שם פסקא ק"כ. ומנין שלא יתרום מפירות הארץ על פירות חו"ל ולא מפירות חו"ל על הארץ ת"ל וכל מעשר הארץ. צריך מובן לענ"ד, דלמה צריך קרא ע"ז, דאין מפרישין מפטור על החיוב ומחיוב על הפטור. ועיין פ"ק דתרומות משנה ה' בפירוש המשנה לרמב"ם, דמביא הך ספרי. עיי"ש. ולולא דמסתפינא ה"א, דאפילו על פירות חו"ל

שנכנסו לארץ, דחייבים במעשר ג"כ אין מפרישין, וע"ז מייתי קרא וכל מעשר הארץ מזרע הארץ, היינו, שנזרעו בארץ, ולא שנכנסו לארץ. וזה דין חדש.

אולם אף אם נפרש כפשטא היינו ג"כ הרבותא שפירות חו"ל יכולים להתחייב בארץ, ופירות א"י יכולים לפטור ביציאתן, ועיין שם בירושלמי דמפרש לן מן הפטור על החיוב ג"כ מתבואה שלא הביאה שליש, אף שהיתה יכולה לבוא לידי חיוב. ודו"ק. אבל מלשון שלא יתרום מפירות א"י על פירות חו"ל מוכחא, דאינו פוטר בהפרשתו את הפירות חו"ל אם יתחייבו אח"כ בכניסתן לא"י, חזינא, דפירות חו"ל חייבין מה"ת במעשר אם נכנסו לא"י. ושיטת הרמב"ם אינו כן. וכבר תמה עליו הכס"מ והגר"א בסימן של"א אות כ"ט. ודו"ק בכ"ז.

ונתתם תרומת ד' לאהרן הכהן. יתכן דכל מתנות כהונה הוא זכות דאהרן, ואהרן זוכה בקבר ומתורת נחלה משמשת לבניו עד סוף כל הדורות, לכן אף קטנים ושוטים מתקיים מצות נתינה בהו, דבני ירושה מאהרן הם, ועיין קצות סימן רמ"ג, וזה ד' הוא נחלתו, ולכן כתב בתרומ"ע מהלוים, דלא שייך טעם כי שכר הוא לכם חלף עבודתכם, דגם הלוים עובדים, ואינו דומה לשכר פעולה, יעוין קצות שם, וגם לוים לא נטלו נחלה בארץ, דנאמר דזה תמורת נחלתם בא"י, לכן כתב שיתנו לאהרן, ואהרן זוכה לכל בניו ונוחלים את אהרן. ודו"ק.

ונתתם ממנו תרומת ד' לאהרן הכהן. לא הזכיר לבניו. נראה, למאן דאמר זבחים ק"ב, דלא נתכהן פנחס עד ששם שלום בין השבטים, א"כ היה לוי והיה צריך ליטול מעשר ולתת מעשר מהמעשר לכהן, וגם הוא מזרע אהרן. ודו"ק.

ואכלתם אותו בכל מקום אתם וביתכם. בלשון רבים אין דוגמתו. ונראה, דבכל מקום מרבה אפילו בקבר (ואף לר"מ דסבר דמעשר אסור לזרים), ולכן סד"א, דבטומאה היוצא מגופו לא אכלי (יעוין בכורות ל"ב), אמר וביתכם, ובנשים רבות מוכרח להיות נדה ויולדת וזבה, ומותרין במעשר.

כי שכר הוא לכם חלף עבודתכם באהמ"ע ולא תשאו עליו חטא בהרימכם את חלבו ממנו. פירוש דלעיל כתוב ויאמרו בנ"י כו' הן גועלנו אבדנו כולנו אבדנו כל הקרב הקרב אל משכן ד' ימות ויאמר ד' אל אהרן אתה כי' ובית אביך תשאו את עון המקדש, בכלל זה גם הלוים, ואתה ובניך תשאו את עון כהונתכם, שיזהירו הלוים כו' שלא יגעו אליכם בעבודתכם, רש"י, ואח"כ מפרש הכתוב ושמרו כו' אך אל כלי הקדש כו' לא יקרבו, ואח"כ אמר ד' לאהרן ואני הנה נתתי לך כו' ולבני לוי הנה נתתי כל המעשר כו' חלף עבודתם אשר הם עבדים את עבודת אה"מ ולא יקרבו עוד בנ"י כו' לשאת חטא למות

ועבד הלוי והם ישאו עונם, הלוים ישאו עונם של ישראל, שעליהם מוטל להזהיר הזרים, ואח"כ אמר בתרומ"ע שמלוי לכהן ונחשב ללוים כתבואת גורן כו' כי שכר הוא לכם חלף עבודתכם באהמ"ע ולא תשאו עליו, פירוש, על אהמ"ע חטא בהרימכם את חלבו ממנו, שכמו שעבור שהלוים נושאין עון המקדש עבור מעשר שלהן, כן נושאין הכהנים עבור התרומ"ע עון הכהונה, וקא דריש הגמ' הא אם לא הרים חלבו נושא חטא של אהמ"ע, וע"כ דתורם מן הרעה על היפה תרומתו תרומה, דאל"ה הא צריך להפריש כדי לאכול ותו לא ישא עון אהמ"ע. ומתורץ קושיית תוס' קדושין מ"ו. עיי"ש ודו"ק.

ואת קדשי בנ"י לא תחללו ולא תמותו. רבינו בספר המצות מל"ת קנ"ג ביאר, דקאי שלא יאכלו הלוים מעשר הטבול לתרומת מעשר, וכמו שמוזהר שלא לאכול טבל לתרומה גדולה, ומיתה נמי איכא. ודבריו נובעים מירושלמי תרומות סוף פ"ק ישראל שהקדים מעשר ראשון בשבלים אסור לאכול ממנו עראי ומ"ט את קדשי בנ"י לא תחללו כו', ודריש דלא כתיב המעשר רק קדשי בני ישראל, היינו מה שהקדישו כשהן שבלים, והפרישו יותר מחובת מעשר, שחיובו היה אחר הרמת תרומה בפחות משיעור הת"ג. ואם נפרש דקרא קאי על אכילת תרומת מעשר בטומאה לכהנים, וכמו שהזהיר על ת"ג בפ' אמור, א"ש מה דאמר קדשי בנ"י, שגם אם ישראל הפריש התרומת מעשר הוא הבעלים ג"כ אסור לאוכלו בטומאה, וזה מה שהקדישו בנ"י, וכמ"ד דבעלים מצי להפריש תרומע"ש (גטין פ"ג). ויתכן, דבזה פליגי בספרי ר' יונתן ור' יאשיה, דר"י דריש אזהרה לכהנים, על תרומ"ע בטומאה, ור' יאשי' דריש אזהרה ללוים על מעשר טבל, רק שנשתבש. ועיין דברי אמת קונטרס טבל ודו"ק.

בהפטרה. ויושיבום במקום הזה. פירוש, כי מלחמת בני עמון בישראל היה עבור ארץ ארנון עד יבוק אשר לקחום בנ"י בעלותם ממצרים, כמוש"א מלך בני עמון אל יפתח, ולכן אמר במקום הזה, זה המקום שנחש מלך בני עמון בא להלחם עבור זה. ובזה המקום הושיבם משה. ודו"ק.

וימכור אותם ביד סיסרא שר צבא חצר. ולא זכר דבורה, משום שכעת שהעמיד להם מלך הדין שאין מושיבין אשה במלכות, דמלך ולא מלכה ודו"ק.

חקת

אשר אין בה מום. בספרי למה נאמר כו' לא אם אמרת במוקדשין שעשייתן בטהרה כו' בטומאה [פירוש טבו"י] לפיכך לא יהא מום פוסל בה הרי פסח יוכיח שעשייתו בטומאה כו' לא א"א בפסח שזמנו קבוע כו' תחמר בפרה שאין זמנו קבוע לפיכך לא

יהיה המום פוסל בה. פירוש, שפסח וכל קרבנות הצבור שזמנם קבוע מום פוסל בהם, אף שבאים בטומאה (תמורה י"ד), שמה שבאים בטומאה אין החסרון בהם, רק לפי שזמנם קבוע, ואם לא ידחו טומאה לא יוכלו לעשות הפסח, אבל פרה שאין זמנו קבוע, ואפ"ה עושה אותה טבו"י, וע"כ דקילא טפי קדושתה, לכן סד"א שאין מומין פוסלין בה, ת"ל אשר אין בה מום.

שם בספרי איסי בן עקביא. שהיה בדין מה מוקדשין שאינן נפסלין במראה שחור ולבן כו', ולא קאמר, דמה להן שכן נפסלין בעשיה בטומאה תאמר בפרה שנעשית בטומאה, כדפריך על ת"ק. ונראה, דבפרק כל האיסורים אמר מה לבעל מום שכן מומו ניכר, וכן במנחות פ"ק דף ו' יעו"ש, א"כ הת"ק דמביא מקו"ח, דאין מלאכה פוסלת בהן, שפיר מפריך שכן עשייתן בטהרה, אבל הוא דמביא קולא וחומרא ממראה שחור ולבן למום ששניהם ניכרין איך יאמר דלהכי לא מפסל בה מום שכן נעשין בטומאה, הלא איזה דבר ראוי להתלות בחברתה, דבר הניכר בדבר הניכר, וכיון דמראות לבן ושחור פוסל בה, כ"ש שיפסול בה מום. ופשוט.

ונתתם אותה לאלעזר כו'. פירוש ונתתם למשה ואהרן, דלגבי ישראל מדבר בלשון נסתר, רק כאן הזכיר גם אהרן, משום דבן חייב בכבוד אביו, רק בנטילת רשות מאביו אהרן.

הנה הפרה נשרפה תיכף שהוקם המשכן ביום ב', כדאמר ירושלמי סוף מגילה, רק לפי שנעשית בחוץ סמך כאן לספור דויכהן בנו אלעזר תחתיו, מספר שבחיי אביו היה ראשונה באלעזר וכבר כהן בחיי אביו. ועל הלוים אמר הזה עליהם מי חטאת, שכבר היה מי נדה. והנה גם אלעזר, שהזה מדמה שבע פעמים היה צריך כבוס בגדים ורחיצה, רק מפני כבודו לא כתב במפורש שהוא טמא, רק רמז זה באמרו וטמא הכהן עד הערב, שזה הכהן המזה נכח פני אהמ"ע, לכן כפל מלת הכהן, וכתבו אחרי ואחר יבא אל המחנה. ודע כי כל עבודות חוץ המה מטמאים בגדים, והעוסק בהן טמא מלבוא למחנה שכינה, אך דוקא הני דתחלתם בפנים, כמו המשלח השעיר, והמוציאים פרים הנשרפים, וכן העוסקים בפרה, שצריך להזות נגד פני אהמ"ע, אבל צפרי מצורע, הכהן אינו מתטמא, שאינו שייך לפנים כלל, וכן בעגלה ערופה. וזה מדרכי התורה, כמו שהעו"ג אינו מתטמא, וזובו טהור, כי הטומאה הוא במקום שיש קדושה. ואכמ"ל.

ביומא מ"ב ע"ב. למ"ד לדורות בכה"ג מנ"ל גמר חקה חקה מיום הכפורים. זה גופיה הטעם, דכתוב קרא על שחוטי חוץ ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים, הוא הנפרדים משכליים הנבדלים, שהשחיטה חוץ למקדש הוי כהקרבה לזולת השי"ת. והנה שעיר המשתלח שהוא בחוץ, והפרה אדומה נקרבת בחוץ צריך שיהא בכהן גדול, שזה ענין

עלול לחשוב מחשבה זרה חלילה, איזה עבודה לכח נפרד, אשר על זה דריש בספרי ולעבדו בכל לבבכם שלא יהרהרו כהנים בשעת עבודה, לכן מצותה בכה"ג, שהוא איש שרוה"ק שורה עליו, הוא לא יבוא לחשוב זרה. ויעוין רמב"ן קרוב לזה, כן מש"כ בפ' אחרי על עזאזל, יעו"ש. והנה מצאנו חקה בסתרי הטבע, שארס המחלה בהתהרכבה בדמי החולה, אז יהי' זה מזור, כאשר נתפשט כעת הרפואה בנשוכי כלב שוטה ובחולי אסכרה, ועוד מחלות שונות, אשר זה שיטת ר"מ בן חרש בסוף יומא, כן בסתרי התורה, כי הפרה אדומה והשעיר המשתלח, כאשר יעשו זה משתלח מבפנים וזו נוכח פתח אהמ"ע, זה מכפר, וזה מטהר, ומי יבוא בסוד ד'. ודו"ק.

ושרף את הפרה וכו'. ספרי פס' קכ"ד שהיה בדין ומה פרה שאין נעשית בפנים מלאכה פוסלת בשרפתה כו' ותפסול בשחיטתן והדין נותן כו' מלאכה פוסלת בשחיטה פרים הנשרפין א"ד שתהא מלאכה פוסלת בשרפתו. הנה זה הקו"ח לא יתכן רק אם נימא, דשחיטה בזר כשירה בפרה וכן שרפה, והפירוש ושחט אותה לפניו, שיהא אחד שוחט ואלעזר רואה, וכן ושרף אותה לפניו, אז שפיר הקו"ח, אבל אם נימא דכהן בעי, ואין זר כשר בשחיטתן וכן בשרפתן, כמפורש בירושלמי פרק שני שעירי, אין קו"ח, דלכן פוסל בפרה מלאכה, הואיל וזר פסול בה, תאמר שם הואיל וזר כשר, לכן אין מלאכה פוסלת. ואולי הוי למד על קבלת פרים נשרפים והזיתם כו' שתהא מלאכה פוסלת בהם, וע"ז ממעט פרים נשרפים ועיין יומא מ"ב מ"ג, דעל שרפה לא פליגי שיוכשר זר, עיי"ש ודו"ק.

וכבס בגדיו ואחר יבוא אל המחנה וטמא הכהן עד הערב. מרמז דהותרה טומאה בצבור, ובכ"ז כשיש לו מים לטבול יטבול, ויהיה רק טבו"י, וכמו ששנינו בירושלמי פ"ז דפסחים. וזה דוקא בכהן לעבודה, אבל בזר הא לא משכחת. ואם שוחטין וזורקין על טמא שרץ, גם בפסח לא הותרה בצבור בטמאי שרץ. ודו"ק. או דמרמז, דאם יש טמאים אחרים יכנס זה הכהן, משום שטומאתו קיל, שאינו חייב על טומאת מקדש קרבן, כמו דשנינו בתוספתא ריש שבועות יצאו זה שטומאתן רק משום קדושה, יעו"ש ודו"ק. או שמרמז, שיבוא למחנה ומותר לעשות פרה שנית, שכשרה בטבו"י. ודו"ק.

והשרף אותה יכבס בגדיו במים. הנה בכל מקום דכתיב כבוס בגדים בתורה לא נזכר במים, לבד הכא. ואולי משום דקיי"ל, דאין מכבסין בגדי כהונה שנגעלו, דאין עניות במקום עשירות (זבחים דף פ"ח). והנה גבי הוצאת הדשן ביומא כ"ג, ולשיטת קדמאי גם בהרמה שם דף י"ב, בעי שיהיו בגדים שחקים ופחותין מן הבגדים שנעשה בהן עבודה, שבגדים שבשל בהן קדרה לרבו, אל ימזוג בהן כוס לרבו, והנה שרפת כל הנשרפין כשרה בזר (ירושלמי יומא ורמב"ם), ולפ"ז כאן, דהשרפה צריך להיות בבגדי כהונה,

נראה דמלבד דהן אסורין לעבודה בפנים משום בגדים שבשל בהן קדרה לרבו, עוד נראה דשחקים כשרים בה, ולכך אם הוגעלו מכבסין במים וכשרים לשרפת פרה אחרת, ולכן אמר וכבס בגדיו במים, להראות דאם אינן זקוקין רק למים מכבסין אותם, ואם הוזקקו לנתר וחול אין מכבסין אותן, ושחקים כאלה פסולים אף גם לעבודה של שרפת הפרה, וכמו שאמר הת"ק דברייתא שם בזבחים בכל בגדי כהונה, ולכן מרמז, שיותר כבוס מבמים אם הוזקקו הבגדים פסולים הם גם לעבודה של שרפת הפרה. ודו"ק.

ומסתפינא לומר, דלר' אלעזר דסבר, דבהוצאת דשן בעי בגדי כהונה, בכ"ז גלי רחמנא דבעלי מומין כשרים בהן, כמוש"כ בתוס' יומא דף כ"ג ע"ב ד"ה יש עבודה כו', כן בשרפת ושחיטת פרה אדומה, אעפ"י שפסולים בזר, מ"מ בעלי מומין כשרין בהן, לכן לא הזכיר בהן כהן, רק ושחט אותה לפניו, ושרף אותה לעיניו, שיהא אחר שוחט ואחר שורף, ועיין יומא מ"ב, ולכך לא נזכר ואחר יבוא אל המחנה גבי שרפה, דאינו נכנס לעבודה במחנה שכינה. ורמז יש לזה שאמר ביומא דף מ"ב מידי דהוה אמראות נגעים כו' דבעי כהונה, ושם בעלי מומין כשרים, כן הכא אף שטעון ד' בגדים כשר בע"מ לשחיטה. והדבר חדש. ובפרט דגבי בעלי מומין שאינן ראוין רק לאכילה, א"כ אכילה לא הותר בקרבנות צבור, רק בפסח בערב. ודו"ק היטב בכ"ז.

וכבס האסף את אפר הפרה את בגדיו. לא נזכר כאן רחיצה במים מה שבכל הפרשה נזכר. ונראה, דהתורה רמזה לזה דבעי כוונה בטבילה לתרומה ולקדש, משא"כ בחולין, דלטבילת חולין לא בעי כוונה, ואמרו בביצה נדה מערמת וטובלת בבגדיה, דהולכת בנהר עם בגדיה והיא טהורה, והבגדים טהורים, ולזה במעשה פרה, דבזכרי כהונה הלא צריך כוונה לטבילתן כתב כבוס בגדים בפני עצמו, והדר כתב רחיצה להורות דבעי כוונה, אבל באסיפת אפרה דכשרה בזרים שהן אינם אוכלים בתרומה, וטבילתן על הרוב לחולין לא בעי כוונה, ויכול להיות הכבוס והטבילה כאחד, שטובל בבגדיו ומחזי כמיקר, ולא נראה כמכוון לטבול, ואם כי מעלות דרבנן התורה רמזה לזה. ועל המוזה דמיירי בנכנס למקדש כמו שכתוב את מקדש ד' טמא בעי כוונה כמו לקדש, כן בעי כוונה בנכנס למקדש. הבן.

ונכרתה הנפש ההיא מישראל. בספרי מפני מה ענש להלן מיתה וכאן כרת ללמוד שמיתה היא כרת וכרת היא מיתה. הגם שבכל מקום אמרו, דמיתה אינה כרת, היינו כמו שפירש בירושלמי בכורים, דמיתה אין זרעו נכרת או מיתה לששים שנה וכרת לנ' שנה, יעוין תוס' שבת דף כ"ה, אבל מ"מ הנכרת הוא מת, וכיון בשלילה כתוב והזרתם את בנ"י כו' ולא ימותו, הוא, שאף מיתה לא יהא בם, ומכש"כ כרת, אם יקיימו וינזרו מטומאות.

אמנם פשוט נראה, דידוע דטומאת מת הותרה בצבור, ורק טומאת מגע וכיו"ב, אבל טומאה היוצאת מגופן לא הותרה בצבור, וכדתניא בבכורות דף ל"ג וב"ש הנ"מ טומאה שאינה יוצאת מגופו כו', ואף בועל נדה אמרו בפ"ק דיומא, דמטומאת ביתו הפרישוהו ולא מטומאת מת, דטומאת מת הותרה בצבור ולא טומאת בועל נדה [ובירושלמי פסחים לענין מגע זב].

ומה נפלא לפ"ז, דבפרשה צו כתיב והנפש אשר תאכל בשר ונפש כי תגע ואכל כו', ובאחרי וכל נפש אשר תאכל נבלה כו' ונשא עונו, הרי כתוב בלשון יחיד, וכאן כתוב ואיש אשר יטמא ולא יתחטא כו' כי מקדש כו' הנפש ואיש למעוטי צבור שדחויה הטומאה אצלם, אבל בפרשה זבים, ונדה, ובועלה, ובעל קרי בסוף מצורע כתוב בלשון רבים והזרתם בנ"י מטומאתם ולא ימותו בטמאם, משום שאף בקרבן צבור אינה נדחית טומאה היוצאת מגופו, ואפילו רבים אינם עושים בטומאה. והנה בספרא ומכילתא בכמה מקומות דרשו גבי כרת ונכרתה הנפש ולא הצבור, ומהם בפ' אחרי גבי העלאה בחוץ האיש ולא הצבור, וגבי דם הנפש ולא הצבור, משום דצבור אינן נכרתין, וכמו שאמרו ריש יש נוחלין גמירי דלא כלה שבטא, וא"כ בצבור ליכא כרת בשום מקום. אמנם מיתה ביד"ש, דיליף בירושלמי לששים שנה איכא בצבור, וכמו דור המדבר דיליף בירושלמי מהם. ולכן בפרשה זבים דמיירי גבי צבור דלא הותרה טומאה אצלם כתוב ולא ימותו בהשללה, משום שכרת אף אם מחייבי ליכא בצבור, ולכן לא כתוב ולא יכרתו. וזה נכון בס"ד.

ובזה בארנו בדרוש מה דאמר ר' אלכסנדרי רצונינו לעשות רצונך אלא ששאור שבעיסה וש"מ מעכבין, שאין טומאתן יוצאת מגופן, רק טומאת מגע והותרה בצבור, שבאמת נפשות בנ"י עיקרן טוב, רק שסבות חצוניות גרמו, ששזפתני השמש, והוי טומאת מגע והותרה בצבור [ולזה בתר דמצלי, דתפלה בצבור], ולכן אמרו היתה לנדה ביניהם, אף זו לברכה, שהעו"ג אומרים, דהנדה שטומאתה יוצאת מגופה כן הם אומרים על עם ד' שטמאים בגופן והחסרונות דבוק בתולדה שלהן, ואינו מסבה חצונית, ולכן אין מקרבין לישראל, ואין ישראל מתערבין בהן. ודו"ק. וזה רחוק מרשעים ד' ותפלת צדיקים, כשמתפללין עם הצבור, ישמע גם לרשעים.

והנה מה שכתבה תורה בפ' אחרי ונשא עונו גבי אוכל נבלת העוף, להורות שהוא בכרת, כדילפי בתו"כ עון עון, הוא, מפני שנבלה הותרה מכללה באכילה לכהנים במקדש, לכן כתב דהאוכל נבלה ונכנס למקדש חייב כרת, כמו בכל טומאה דעלמא. ויעוין שבועות פ"ק דילפי מדכתיב בה. יעו"ש. ופשטא דקרא אם לא יכבס ובשרו לא ירחץ מורה כשיטת

הרמב"ם דטבו"י שאכל קדש אינו חייב כרת, יעוין פרק י"ח הל' י"ד מפסוהמ"ק, ורק אם בשרו לא ירחץ ונשא עונו. ודו"ק היטב בכ"ז.

כי מי נדה לא זרק עליו טמא יהיה עוד טומאתו בו. לפי המבואר בספרי (אינו לפנינו, רק בילקוט, והביאוהו הקדמונים) מפני שהייתי אומר אם קדמה הזאה לטבילה יצא ת"ל וחטאו ביום השביעי ואח"כ וכבס בגדיו וטהר, ובפי' המשנה ביאר רבינו, דזה דוקא ביום השביעי, אבל כי עבר שביעי ולא הזה, אז טובל בלילה ומזה ביום וטהר, יעו"ש, לפ"ז א"ש כי מי נדה לא זרק עליו, אז אם בשביעי טמא יהיה אף שטבל קודם הזיה ואחר זה הוזה ביום השביעי טמא יהיה, ואין הטבילה שקודמת להזיה מטהרתו, ואם עבר יום השביעי, אז עוד טומאתו בו, אבל אם זורק עליו טהור הוא, אם היה הטבילה קודמת להזיה. ודו"ק.

טמא יהיה, לרבות טבו"י, עוד טומאתו בו, לרבות מחו"כ. פירוש, דיהיה הוא עתיד, שעד הערב טמא ואין בידו להסיר טומאתו ממנו, ואנו יודעין שלעתיד יהי' טמא, אבל מחו"כ בידו להביא כפרתו ולהשליך טומאתו מעליו, עוד טומאתו בו לרבות שאם נטמא במת מצוה, חייב על כניסה דמקדש (מכות דף ח'), וזה כתוב גבי משכן ד' טמא, שבמשכן נקרה לפעמים שהיו צריכים לטמא למת מצוה וזה מישאל ואלצפן שנטמאו לנדב ואביהוא, ואפ"ה לא היו רשאים לכנס בטומאתן במקדש, ולכן כתב זה גבי משכן ולא גבי מקדש. ודו"ק.

טמא יהיה עוד טומאתו בו. יתכן לפרש, שלכאורה הוי אמינא היכא דזב או נדה, שטמאים טומאת הגוף חמורה ומשתלחים חוץ לב' מחנות, לכן שבע להו טומאה, וכי נגעו במת לא יטמאן, וכדאשכחן במנחות כ"ב שבע להו טומאה בטומאה אחת (מדרס ומגע זב, דמזב אתי), וגבי טבילת בע"ק לד"ת אמר בירושלמי סוף מי שמתו, שאין שם לטו"ק אצל חמורה, לכן אמר כי מי נדה לא זרק עליו טמא יהיה, אף אם עוד טומאתו בו, פירוש, בשעת המגע במת שיש עליו טומאה שיוצא מגופו בעוד שנגע במת, דלענין שלוח מחנות חמור מטמא מת, בכ"ז בזב שנגע במת כ"ז שלא זרק עליו מי נדה טמא יהי' לחייבו כרת על ביאת מקדש. ודו"ק.

ספרי פס' קכ"ז. ר"מ אומר א"צ הרי הוא אומר וכל הורג נפש בדבר שאינו מק"ט כו' שמטמא בהיסט [גירסת הגר"א]. ופירושו, דר"מ לטעמיה אזיל בשבועות דף ל"א, דר"מ סבר דמושבע מפי עצמו בב"ד כו' עיי"ש, דסבר דון מינה ומינה, והכא נמי דון מינה ומינה לטומאת ערב בלבד, ולכך קאמר א"צ למילף כלל טומאת היסט מנבלה. ודו"ק.

עדיות פ"ו. שר' אליעזר אומר לא אמרו אלא על אבר מן החי כו' והלא קו"ח ומה החי שהוא טהור אבר הפורש ממנו טמא כו' אמר להם לא אמרו אלא על אבר מן החי. פירוש, דפליגי באין בו כזית, וכדמפרש הרמב"ם בפירוש המשנה, וע"ז אמר דאדרבא זה הגורם, דדבר שאיסורו בא בפ"ע, כמו נמלה, א"צ שיעור, אבל אבר מן הנבלה כיון שענין האיסור לא בא על דבר זה לחוד לא הוי בריה, כן הכא לענין טומאה אבר מן החי הלא בא טומאתו מתחלת ברייתו עליו בפרט, וא"כ הוא בריה וא"צ שיעור, אבל אבר מן המת, טומאת המת חלה על כל המת בכללו, וא"כ אבר ממנו אינו בריה וצריך שיעור. או פירושו, דאבר מן החי הוא עיקרו הלמ"מ, ולכן לא ילפינין אבר מן המת בקו"ח, דאין דנין קו"ח מהלכה, וזה דאמר לא אמרו אלא על אבר מן החי. ודו"ק.

ונכרתה הנפש ההיא מתוך הקהל כי את מקדש ד' טמא. יתכן, כי הכרת הוא שהוא נכרת מתוך הכלל, כמו בשר המת מן נפש האדם, כי כמו שהרוח החיוני הוא שוכן בגוף ונמצא בכל חלק מחלקיו, ועורקיו כולם מעון להרוח החיוני, וכאשר יופסד אחד, אז טוב לו להכרת מן הגוף, ולא להפסיד כל הגוף, כן האומה הישראלית היא גוף אחד. מעון לרוח האלקי ומשכן קדשו, ושוכן על כל איש ישראלי בפרט, וכאשר יופסד אחד אז נאות לו ההכרת [ואולי הוא כמו כוונה שניה על משכן ד' טמא. דו"ק], והנה במשכן עדיין לא היו מצווים על ערבות של הנסתרות ועדיין לא היו כגוף אחד, משא"כ כיון שעברו הירדן נענשו על הנסתרות כי כל האומה כגוף אחד וזה שאמר גבי משכן ונכרתה הנפש ההיא מישראל, אולם גבי מקדש, שהם כגוף אחד, אמר מתוך הקהל, שהוא כמו הכרת אבר אחד מתוך הגוף, שכל הקהל הוא אדם אחד מעון לרוח השי"ת. ודו"ק.

כל פרשת פרה נאמרה בלשון נסתר ויקחו, והיתה לבנ"י, והיתה להם לחקת עולם, משום דכולה אינה בפנים מקום שנועד שמה שמו יתב' לישראל, מקום שהכרובים פונים, מקום היחוד העליון, לכן הוי חק סתום, ומדבר השי"ת בלשון נסתר. ודו"ק.

הנה המג"א סימן תרפ"ה כתב, דפרשת פרה דלהוי דאורייתא לא ידענא היכא רמיזא. יעו"ש. ולדעתי הוא מפורש, דבריש יומא יליף לענין פרישה מהך דכאשר צוה ד' לעשות לכפר עליכם, לעשות אלו מעשה פרה לכפר עליכם זה יוהכ"פ ואמר שם אי כל הכתוב בהן מעכב או רק המעכב לדורות, יעו"ש דף ה', ושם ע"ב אמר רשב"י במלואים שאף מקרא פרשה מעכבא, דכתיב זה הדבר אפילו דבור מעכב, א"כ כי ילפינין לדורות גם בפרשת פרה מקרא מעכבא טרם עשיית הפרה, ונמצא בשעת עשיית הפרה מקרא פרשה מעכבא והוי אז דאורייתא, ולפ"ז גם ביוהכ"פ הוי דאורייתא בזמן המקדש. ונכון. ואולי מפני זה היה קורא בע"פ את שבחומש הפקודים, מפני שנאמר אחר מות אהרן,

וכדאמר בספרי שם פס' קמ"ב, וא"כ לא היה קריאתו מן התורה, שע"ז לא נאמר כאשר עשה ביום הזה צוה לעשות לכפר כו', שעדיין לא נאמרה, לכן נשתנה קריאתה בע"פ, וכמו דאמרו על שמונה פרקים הואיל ואישתני אישתני. יעו"ש. והגמ' דאמרה טעמי אחרינא אזלא לפום מאי דלא יליף מסיני, ובפרט ר"ל לטעמיה אזיל דלא יליף מסיני. ודו"ק ועיין מש"כ בפ' אחרי.

לא מקום זרע ותאנה וגפן כו'. לא זכר זית שמן ודבש, שכל זה היו טועמין בהמן שטעמו כצפיחית בדבש ולשד השמן, לכן לא זכרו זאת, ומשום זה נשאו המרגלים רק אשכול ומהתאנים והרימונים, ולא מן הזיתים והתמרים, שזה טעמו במן ופשוט.

ויצאו מים רבים ותשת העדה ובעירם. דע, כי הברכה, אשר, היא בחפץ השם ובסבר פנים יפות, היא אינה מהוללה בכמותה רק באיכותה, כי זה ענין יותר נשגב ויותר נאה, אשר במעט המזון יושבע רעבונו, ובמעט השתיה יושבר צמאו, וכמו שהבטיח בברכותיו ואכלתם לחמכם לשובע, שיהא אוכל קמעה ומתברך במעיו, רש"י, ולכן אמרו ז"ל לא נתקררה דעתן של ישראל עד ששמעו ואכלתם לחמכם לשובע, שזה ענין נשגב, שבמעט המזון יספיק לנפשו, ואם יאכל האדם מזון היוצא מידו של הקב"ה הוא אושר נפשי ומזון רוחני, כאשר הפליאו רז"ל במן לחם אבירים, ולכל אחד הוא לפי שלמותו, כמאמרם ביומא לצדיקים כו', ולכן אילו לא שינו מאמר השם ועשו כפי מצותו, היה הברכה במעיים באיכות, לא בכמות, כאשר היה במן שהמרבה לא העדיף מעומר והיה מספיק, ושתיתם היה ג"כ ענין נפשיי, אשר בזה נבדלו מן שתיית הבהמה, אשר הוא רק לכבות חום הצמאוני מאש הקיבה, אולם כאשר לא נתקדש שמו יתברך, אז היה הברכה בכמות לא באיכות, והיה בו שתייתם שוה לשתיית הבהמה. וזה שאמר השם והוצאת להם מים כו' ולא הזכיר מים רבים [גם בבשלח לא נזכר], והשקית את העדה ואת בעירם, ואת אפסקיה קרא [כדאמר בב"ק ס"ה על קרא דואת אשמו], היינו, ששתייתם יהיה נבדל משתיית הבהמה, אולם כאשר לא עשו כפי צוויו, אז ויצאו מים רבים ותשת העדה ובעירם, שניהן שוין בשתייתן, והברכה אינה רק בכמות. ודו"ק.

הר"י אלבו פכ"ב חשב, כי חטא מי מריבה הוא על שלא קידש משה שמו, כי כאשר ראה כי העם צמא למים, היה מהראוי לאיש כזה לקדש שמו יתברך ולעשות מעצמו להוציא מים מסלע, וד' יעשה רצון צדיק ועצת עבדיו ישלים. ובזה כבר דברו החכמים וספריהם אין אתי. ובאמת ראוי להתבונן, כי לא מצאנו למשה שיעשה דבר וענין בלי צווי השם קודם בכל המופתים ופלאות שעשה, כמו כן, ושליו, ובאר, וקי"ס, מה שמצאנו בשאר נביאים שעשו מעצמם, והש"י הקים דבריהם, כמו הראשון היה יהושע בעמידת השמש,

וכמאמר הכתוב ולא הי' כו' לשמוע בקול איש, וכן באליהו בהר הכרמל ושמואל במטר, זולת מה שמצאנו לו בדבר קרח, הלא דבר הוא. ונראה בזה כי נביא אחר שהשגתו אינה באספקלריא המאירה, ובנבואתו הוא כמשתגע, שהוא מופשט החומר ומשולל החושים, בזה הלא עין בעין נראה, כי לא אלקים הוא, ורק כחות הנבואה האלקית באים מהמשפיע היחיד, אלקי רוחות לכל בשר, לא כן משה, כי הוא נשאר בחושיו ומדבר כאדם עם חבירו, וכמאמר השם פא"פ אדבר בו (ועיין ספרי ומדע), אילו היה עושה כן, אז אמרו עליו כי הוא בעצם כח משפיע, משדד הטבע ועשאוהו לאלקי לעבדו, לכן מפני שהיה קל הטעות להמיר כבודו באל שדי, לא עשה שום נס ופלא מעצמו בלי מה שיצוהו השי"ת מקודם, אחרי סבלו תלונות ורגשות בני ישראל, שידעון כל ישראל, כי הוא איש משה והוא לא יעשה דבר מעצמו בלתי השגחת השם הפרטיית, העושה בבריאותיו כפי חפץ חכמתו, לבד בדבר קרח, אשר צעקו כי כל העדה כולם קדושים, כעם ככהן, כקטן כגדול, הכחישו מעלת משה וחשדוהו בדברים פחותים, הטילו ספיקות, כי עשה כל החלוקה בכהונה ולויה מלבו, אז לא חשד אותם כי יטעו במעלתו להחשיבו אלקי והראה, כי מרצון ד' עשה את כל אלה, אולם עכשו, שהראה בדבר קרח שעשה מעצמו, אז כאשר לא היה מים לעדה, מה אמרו דברי נרגן על כבודו חש, על מה שאין מים לעדה לא יחוש, אז בהעדר עשייתו מעצמו לחוש לטובתם ולגזור אומר להסלע תן מימיך היה חלול השם, לכן אמר לא תביאו כו'. כנ"ל לישב דברי הר"י אלבו. ועצם הדבר מושכל.

ויתכן לומר עוד בענין המי מריבה, שבעת היה מתן תורה נתעלו ישראל וראו הקולות, שהיו רואים הנשמע, וכמאמרם שהיה הדבור הולך סביבות המחנה ואומר כך דקדוקין וכך עונשין וכך אזהרות, והנה רצה השי"ת שכאן בדבור אל הסלע יראו בנ"י הדבור האלקי, אשר יוצא מגרונו של משה ששכינה שרויה בתוכו, איך הוא פועל בסלע ויהיו רואים את הנשמע, ויהיה להם זה לחיזוק האמונה מעין המעמד הנכבד, אשר רצה השם שיהיה קודם כריתות ברית בערבות מואב. ולכך צוה שיהיה גם אהרן, דהיינו, תרי שושבינ[שושבינא דמלכא משה, שושביני דמטרוניתא אהרן], ולהורות מוסר לבנ"י, כי הסלע הוא מתפעל מן הדבור האלקי, והמה המרו את רוחו, והדבור אלקי לא פעל בהם, להיות נכנעים לעבודתו יתברך ולעשות ככל מוצא פי ד'. ולפ"ז היה מהיאות כי בנ"י יכינו את עיניהם להיות פקוחות לראות את הדבור האלקי ויקדשו חוש הראות לראות דבר קדשו, וזה ודברתם אל הסלע לעיניהם, שיכינו עיניהם, אבל משה מכעסו על העם אמר שמעו נא המרים, ולא צוה על הכנת חוש הראות, ולכך לא פעל הדבור האלקי מאומה, והיה צריך להכותו, וזה עון למעלת משה, לא לזולתו. וזה דרך קרב לפשט

לפענ"ד. ואין לתפוס כי הדבור היה ממשה, כי זה לא יסופק, שכבר אמרו חכמינו ז"ל שכינה מדברת מתוך גרונו של משה, וזה היה להם לאות, כי השכינה היא שרויה בקרבו וכל מה שמדבר בשם השם הכל הוא כשומע מפי הקב"ה, ולכן בודאי היה בזה חזוק האמונה בלבב בנ"י ולא האמנתם הוא פועל יוצא, שלא השרישו אמונה בלבב בנ"י. ודו"ק בכ"ז.

וישלח משה מלאכים מקדש כה אמר אחיך ישראל אתה ידעת. הענין כי עם אשר מרדו באדוניהם ונתקו מוסרותיהם והולכים לכבוש ארצות לא להם, מי זה עם ומדינה אשר יניחו אותם לעבור דרך ארצם, לכן הקדים כי יציאתם ממצרים לא היה דרך מרד, רק דרך הנהגה נסית ורצון מכוון מהשי"ת, לכן יניחם לעבור דרך ארצם, ויאמר אליו אדום לא תעבור פן בחרב אצא לקראתך, פירוש שמא אני צריך לצאת בחרב לקראתך, כי תרצה להתגר בי מלחמה בעברך דרך ארצי, ואז אני אהיה מוכרח לאחוז בחרב בידי נגדך, ויאמרו אליו כו' במסלה נעלה רק אין דבר, פירוש, שלא יהיה בידי שום כלי זיין, לא חרב ולא חנית, רק ברגלי אעבורה, ויאמר לא תעבור בכל אופן שיהיה, אף אם אין חשש שמה תתגר בי מלחמה. ודו"ק.

לא נעבור בשדה ובכרם דרך המלך נלך כו' פן בחרב וכו'. יבואר עפ"י דאיתא ב"ב ק"י אין הילוך מועיל כלום כו' כדי שיהא נוח לכבוש בפני בני מודים חכמים בשביל של כרמים הואיל להילוך עביד כו', והנה ארץ אדום היא מן עשרה אומות קיני, קנזי כו', עיין ב"ב נ"ו, והיה ירא שמא ילכו להחזיק, ולכך אמרו לא נעבור בשדה ובכרם, היינו בשביל של כרמים, רק דרך המלך נלך, שאין הילוך מועיל כלום, וכמש"כ תוס' שמה, ע"ז קאמר, לא תעבור בי פן בחרב אצא, פירוש, שלפעמים אנו נהיה צריכים להלחם זה את זה, ויהיה נוח לכבוש לפני בניו בהילוך זה שאתם הולכים, וכמו אברהם אביכם שהלך בארץ כדי שיהיה נוח לכבוש, כמו"ש בגמ'. ודו"ק.

ויאמר אליו אדום כו'. לא כתב מלך אדום (כמו בספור יפתח), כמו בסיחון, משום שהי' להן בית מועצת העם (פארלאמענט), ואמרו (בעו"ג) קטן נתתיך בגוים בזוי מאד, שאין להן מלך בן מלך, ובמקום שאין המלכות ירושה עיקר כדעת העם, לכן כתוב ויאמר אדום, וימאן אדום, אבל בסיחון שהיה ירושה לבנו, וכמו דכתיב בדברים ונך אותו ואת בנו, יעו"ש, לכן כתוב ולא נתן סיחון ולא אבה סיחון.

יאסף אהרן כי לא יבא כו' כו'. יתכן, דלכן מת אהרן באחד לחדש החמשי, כדי שמשה יחנך את אלעזר לעבודת לפני ולפנים ביוהכ"פ וכבית אבטינס, ולכן כלו השלשים יום של בכי קודם אלול, כדי שיכין ארבעים יום. ודו"ק.

וימת אהרן בראש ההר. לא נזכר קבורתו כאן, כמו שנזכר במרים ובמשה, ומזה דרשו, כי הראה להם את אהרן במטתו, וזה ויראו כל העדה כי גוע כו'. עוד יתכן, דלדורות סגי ברבוי בגדים, וא"כ תיכף היה אלעזר קדוש ככהן גדול [וצ"ע אם הבגדים מקדשין שלא במקדש לכה"ג, דכלי שרת אין מקדשין אלא בעזרה, ואולי דעפ"י ד' שאני] והיה אסור לטמא לאביו והיה צריך משה לקברו ואין זה מדרך הנמוס והכבוד שיכתוב שקברו משה לא בנו, רק בפ' עקב זכר ויקבר שם. ויתכן שמה שהזכיר במרים ותמת שם מרים ותקבר שם, להורות כי השבטים היו נשואים לקוברן בארץ, ומרים לא נשאו לקוברה בארץ, אעפ"י שהיא מתה בחו"ל, מפני שקדש עיר קצה גבול אדום, ולעתיד יתן הקב"ה את קיני, קניזי, קדמוני, שזה אדום, עמון ומואב, א"כ יהיה הכל שייך לא"י, ותהא קבורה בא"י. וכיו"ב אמר בכתובות ירושלמי פרק הנושא על ר' מאיר, שהיה קבור באסיא, שכשיבוא משיח יהא דידכון. יעו"ש. רק השבטים היו צריכים לנושאן ממצרים, לכן הוליכו אותן עד ארץ ישראל, משא"כ מרים מתה שם, לכן ותקבר שם, כי כשיבוא משיח, הוא לארץ ישראל, לכן כתב זה ליעד אותו על כל העשר אומות, כי יתקיימו בעה"י בב"א. ודו"ק.

ויבכו אותו כל בית ישראל. פירוש, הכתוב מספר לנו בזה שלא היה כל הארבעים שנה רוצח נפש בשוגג, שהיה נגלה למחנה לויה והיה נפרד מביתו וממשפחתו, שאם היה הלא חזרו במיתת אהרן, מות הכה"ג, והיה להם לשמוח. ודו"ק.

ומה דכתיב בית ישראל, ולא בני ישראל, הענין שהיה זה בשנת הארבעים בר"ח אב, והיו סבורין העם שימותו עדיין בט' באב במדבר, ולנוחם היה להם מיתת אהרן, שגם אהרן ינוח אצל משכבותם, ולא יתמו במדבר הזה לעולם התחיה, משל למלך שזרק צרורות מה עשה השליך מידו מרגליות והגביה כולם (מדרש), אבל בית ישראל המה הטף והנשים, שעליהם לא היה הגזרה, המה בכו כולם על מות קדוש ד' לבלי להביא אותם בארץ. ולעיל כתיב ויבואו כל העדה הר ההר, וכולם שלמים ועומדים לכנס לארץ כו' שכבר כלו מתי מדבר, רש"י. היינו לפי האמת שבטל מהן הגזרה, כמו שהביאו תוס' באורך בב"ב דף קכ"א בשם ר"ת, עיי"ש ודו"ק.

וישמע הכנעני מלך ערד יושב הנגב. זה עמלק, ושינה לשונו לדבר בלשון כנען, כדי שיהיו ישראל מתפללים להשם ליתן כנענים בידם והם אינם כנענים. רש"י. אע"ג דאם הוי ידעי שהם עמלקים היו מתפללים על עמלקים שיתן בידם, מ"מ לא היתה מועלת תפלתם, כיון שהתפללו בטעות. ומזה יצאה ההלכה הקבועה בתלמוד פרק המקבל א"ל (המשכיר) זרעה חיטי ואזל וזרעה שעורי ואישתדוף רובא דבאגי ואישתדף נמי הנך

שערי דיליה כו' או דילמא מצי אמר אילו זרעת חיטי הוי מקיים בי ותגזר אומר וכו', שאני לא בקשתי מהשי"ת שיצליחני בשעורים, אלא בחיטין. ונכון.

אולם יתכן, כי עמלק ידע, כי הוא נאסר לבני ישראל להלחם בו, שהוא מאדום, רק הכנעני נחשב לבני ישראל כאילו הוא שלהם, וארצו מוחזקת בידם, וכל ההבטחות היו על ארצו, א"כ התפלה איננה רק לכוונת המתפלל שכפי שמכוון לבו, כמו שאמרו ברה"ש, א"כ יחשבו שהוא כנעני שעליו הבטיחן השם, ולא יכוונו לבבם לתפלה כלל. ולזה אמר במדרש אמר הקב"ה אין זה אסור עליכם כבני עשו הרי הוא לכם ככנענים שנאמר בהם כי החרם תחרימם, לכך נקרא כנעני ודו"ק.

וידר ישראל נדר כו' אם נתן תתן העם הזה בידי כו'. פירוש, דעד עכשו היה מנהיגם בנסים, המצרים נטבעו וכיו"ב, ואם חלילה נטו מעט מדרך הישר, מיד היו מושפלים ומנוצחים, וכבן שסמוך על שלחן אביו, שבעצמו אינו יודע דרך לפרנסתו, ולא לכבוד הוא לאומה, גם תמיד בלי מנוח, שכאשר ראה כי נסתלקו הענינים מיד בא להלחם, לכן בקשו שיעשו השם חסד שינצחו במערכות המלחמה הטבעית, ויתראו לעיני העמים כגבור ביום קרב, וזה אם נתן תתן את העם בידי בדרכה של מלחמה טבעית. ודו"ק. וכמו שערב לאחד מבית המלך כאשר ירוויח במסחר יותר מכל מחמדי עיניו. וזה מכוון דברי הנביא והי' לך ד' לאור עולם ואלקיך לתפארתך, פירוש, דשם הוי' שמורה על ההנהגה הנסיית זה יהי' לך לאור עולם, ואלדיך, שזה מורה על כח כל הכחות הטבעיים זה יהי' לתפארתך, שגם בהנהגה הטבעיית תצליח ותצא כגבור ביום קרב. ודו"ק.

התפלל כו' כי דברנו בד' ובך. פירוש, דנשיא שמחל על כבודו אין כבודו מחול, ות"ח שמחל על כבודו מחול (כתובות ט"ז), משום דמעלת החכם הוא קנין עצמי דבוק לנפש, ובזה לא נגרע מעלתו, כי הכל יבינו מעלתו וחסרונם, אבל נשיא הרי מעלתו אינו רק ענין נקנה מהסכמת המנשאים אותו, ואם הוא ימחול הלא יוחשב מעלתו כאחד הנקלים, ולכן במחלוקת קרח לא היה ביד משה למחול על כבודו, כי החטא היה שאמרו כל העדה כולם קדושים ומדוע תתנשאו כו', ואמרו כי מעלתם אינו רק הסכמי, וא"כ אין בידו למחול, ולכך לא התפלל עליהם, אבל כאן אדרבא, החטא היה שהשוו עבד לקונו, ושתפו משה להבורא יתברך [עיין רש"י בשם מדרש], וא"כ הגדילו מעלתו, ושפיר יכול למחול, וזהו התפלל כו' כי דברנו בד' ובך, הרי הגדלנו מעלתך, וא"כ תוכל למחול והתפלל כו'. ודו"ק.

והיה אם נשך הנחש את איש כו' וחיה. פירוש, משום שהשי"ת אמר כל הנשוך וראה אותו וחי, לכן אף אם היה חולה מסבה טבעיית והיה קרוב למות, אם נשך אותו נחש

והביט אל נחש הנחושת היה מתרפא ושב לבוריו, לכן היה שמחה לאיש כזה אם נשך אותו נחש, לכן כתוב והיה בלשון שמחה, ולא ויהי. ופשוט.
בהפטרה. ועתה ד' כו' הוריש כו' את אשר יורישך כמוש אלוהיך אותו תירש. נזהר מלאמר את אשר הורישך, שלא יתן ממש לע"ז רק אמר שלפי טעותך את אשר יוריש לך כמוש אותו תירש, וכפי האמת שלא יוכל להוריש באמת לא תירש מאומה, ואמר ואת כל אשר הוריש ד' בלשון עבר, שמידו ירשנו כל. ויעוין ט"ז יור"ד סימן קמ"ז בזה.

בלק

ויבא אלקים אל בלעם לילה כו' ויחר אף אלקים כי הולך הוא. כי באה הנבואה בלילה מסופקת ומלובשת בכח המדמה, אשר ברוב עתותיו כוזב, ואין ספק מוציא מידי ודאי, והוא אמר לו לא תלך, לכן חרה אפו כי הולך הוא, וגם כחד מאתם הצווי של לא תאור את העם. ופשוט.
הקדמונים נתפלאו על נס פתיחת פי האתון, מה תועליות היה בנס גדול כזה שנראה רק לעיני שרי בלק. ועיין ראב"ע. והנראה כי מה שחש השי"ת שלא יקלל בלעם, האם עקימת שפתיו הוה מעשה, אם הוא יתברך יברך מה לנו כי יקלל, והתירוץ האמיתי לדעתי, כי רצה השם להטיל אימתן של ישראל על כל מלכי ארץ ישראל וכל מלכי הגוים, אשר לא יבואו לעורר קרב ברבבות אלפי ישראל, לכן בבלעם שהוא היה נכבד בכל הגוים ומלכותם, והיו שואלים פיו ואחרי עצתו לא שינו, אם איש כמוהו יחזה נשגבות ממעלתן של ישראל, הלא לא יקום רוח באיש, ויהממו כל הגוים מפחדם ושאתם, וכאשר היה כן כאשר אמרה רחב, ויתכן כי כוונה לזה וכי נפלה אימתכם עלינו כו' כי שמענו את כו' ואשר עשיתם כו' ונשמע וימס לבבנו, שהוא מפני ששמענו את אשר עשיתם ונשמע, מפי בלעם, את אשר עוד תעשו לכל הגוים, לכן וימס לבבנו, שאף שהיו אז דבוקים בשם יתברך, בכ"ז לא רצה השם שיערכו קרב, שהשטן מקטרג כו', וכמו שמצאנו בעמלק ובעי, ועוד פן יפלו הנלחמים מבטחונם ויכשלו באמת וזה היה עצה עמוקה מחכמת הבורא יתברך להפיל אימה על הגוים בדברי נביאם בלעם הקוסם, ולכן חשש השם פן יאמרו העמים, כי בני ישראל שחדו מכספם הון רב לבלעם, כי יאמר עליהם חזיונות כאלה, למען יפחדו מהם כל הגוים, ובאמת בדה זה מלבו, והכסף יענה מפיו, לכן הראה השי"ת פליאה עצומה ענין האתון לפני כל שרי בלק רבים ונכבדים מאד, ענין יוצא מגבול הטבעי, להראות כי השם או מלאך השם מדבר עם פיו, ומה שהוא אומר הוא אומר בדבר השי"ת, ויביא מזה התועליות הנרצה, כמו שבארנו. והבן. וזה שאמרו בסוף

ואם תגידי כו' והיינו הוא דבר זה שהטמינו ופחדו שלא יודע לאיש, שבזה יחזור רוחם, שרואים שמתפחדים מהם.

זה שלש רגלים. רמז רמזה לו אתה הולך לעקור אומה שחוגגת ג' רגלים. פירוש, דיראה קרינין, וכל הזכרים רואים פני השכינה, ואתה אף המלאך אינך רואה, ועוד דעל דרך פלא הוא, כמו שהאריך הרשב"ץ בתשובותיו. ודו"ק.

וירא משם קצה העם. שבט דן מאסף לכל המחנות, והוא פסל מיכה ונכשל בעגל, ובו שלט עמלק, ע"ז אמר כי מראש צורים אראנו, פירוש, זכות אבותיו מסייעתו כו', וזה מי מנה עפר יעקב, דן נחש עלי דרך, ועפר לחמו, וזוחל עלי עפר, וזה רובע, שהוא דגלו, וראה שמשון שנהרג כמוהו, ע"ז אמר תמות נפשי מות ישרים, פירוש, של שמשון, וכבר מצאנו לחז"ל בסוטה יו"ד בלעם חגר כו' שמשון בשתי רגליו, וזה עפר יעקב. והבן היטב בכ"ז.

מי מנה עפר יעקב ומספר את רובע ישראל. לא רחוק הוא לומר, שכוון את הרביעי של ישראל, והוא יהודה רביעי לתולדה, ולכן אמר תמות נפשי מות ישרים, המה שבטי ישורון, ותהי אחריתי כמוהו, שבמיתתו היו עצמותיו מגולגלין בארון עד שנתפלל עליו משה, אבל באחריתו גדל מכולם, שמלכות נתקיימה בזרעו עד עולם. והבן.

בפעם השני לא הגיד בלעם לבלק הכן לי בזה שבעה מזבחות, משום דבלק הבין מדעתו, דכמו שעשה בפעם הראשון כן צריך לעשות בפעם שני, אבל בפעם השלישי שלקחו ראש הפעור, ועבודתו בבזוי, לכן לא ידע אם יזבח למבוזין עד שאמר לו בלעם בנה כו' כו'. וכן אמר ר"א בסנהדרין מנין לזובח למבוזין, יעוין רש"י שם דבעי קרא לחייב זובח לפעור ומרקוליס דהוי מבוזין. יעוי"ש.

הנה בשתי הנבואות הראשונות נאמר שוב אל בלק, משום שנאמרו אל בלק, שהזכיר שמו בהם מן ארם כו', שמע בלק, אבל האחרונות לא נאמרו לבלק. וטעמו, משום דדבר בהן על מלכות בית דוד, כמו ותנשא מלכותו, מחץ פאתי מואב, ודוד היה מרות שבאה מבלק מלך מואב, ולכן לא דבר לבשר אליו הטוב לו.

לא הביט און כו'. פירוש, שחטא העגל אינו מביט לאון כלל, והראיה שד' אלקיו עמו ותרועת מלך בו ומוציאם ממצרים, הללו עובדי ע"ז כו', ואפ"ה הוציאם ממצרים. ופשוט.

ותרועת מלך בו. בגמ' רה"ש אלא מלכיות תלת הוא דהוין ד' אלקיו עמו ותרועת מלך בו ויהי בישורון מלך ד' ימלוך לעולם ועד. וכתב הגאון (הביאו הר"ן), דגמרא לאו בסידרא דקראי נקיט, ולאו בדוקא נקטיה, והכי נהיג בסידורי. ובאמת נראה דהגמ' בדוקא נקיט, דתפסו סדר ד' מלך ד' מלך ד' ימלוך לעולם ועד, שההוה קודם ואחר זה העבר, ואחר

זה העתיד, לכן ד' אלקיו עמו ותרועת מלך בו, שהוא ההוה הקודם, ואחרי זה ויהי בישורון מלך, שהוא העבר, ואח"ז ד' ימלוך בעתיד. והטעם שהוא מושג במצב הנוכחי המבט המוחשי, ומזה יש לו דין קדימה על העבר, שאינו רק בכח הזוכר המצייר במח מה שכבר היה, והעבר קודם להעתיד אשר אינו מוגדר בהשכל בציור מדוקדק ואמיתי כהעבר רק משוער ועקרו בכח המדמה. וזה ברור מצד השגתינו, שהוא רק על ידי השכל הנקנה המתוסף על עצמותינו והשגתינו מובאה באמצעיות החושים המובילים התנועה והידיעה המועתקת ממסובב להסבה, ובאמצעיות הזמן המוחש המוגדר על ידי הגלגלים, אשר אז ההוה מוחשי והעבר מושכלי מאשר שלט עליו החוש, והעתיד מצויר בלי חלה עליו המבט המוחשי כלל, לכן הקדימה להוה מפני שההשגה בו נתעצמה יותר ומדויקת ואמיתית מאשר בהשגה העברה, וכן העבר להעתיד, ולפי חוזק ההשגה וההרגשה בא סדורו כן. וכן סדרו בתפלת יוהכ"פ כאמור אנכי כו' מוחה פשעיך למעני, זה בהוה, ונאמר מחיתי כעב, זה בעבר, ונאמר כי ביום הזה יכפר כו', בעתיד, הרי גם לענין כפרה סדרו כן.

אולם אצל הבורא יתעלה, שאצלו אין השגתו מתוספת על עצמותו, ועצמותו עם השגתו אחד, כמוש"כ רבינו בס' המדע הלכות יסה"ת פ"ב ה"י, ואצלו אין הזמן המשוער מביא עליו הידיעה שהזמן אצלו כנברא מן הנבראים, שהמצאם תלוי במציאותו וברצונו, שהוא חדשם אחרי ההעדר והאפס, והוא מביט על כל דברים העתידים במבט והשגה נוכחית כעל ההוה בהשואה גמורה, כמוש"כ בתוס' יו"ט בשם ר' משה אלמושינוני על משנה הכל צפוי והרשות נתונה, לכן מצדו הסדור הקדימה להעבר והעתיד להוה, מצד שהוה הוא נקודה קטנה בלתי מתחלק והעבר והעתיד הוא נצחיות, שכשם שאין ראשית לראשיתו כך אין אחרית לאחריתו, ונוכל לומר עליו בהחלטה, שכאשר היה כן יהיה והעתיד אצלו במשך זמן הבלתי מוגדר ומשוער בעתיד כאשר היה בעבר, ולכן כאשר מדבר הנבואה בשמו יתברך מצדו אמר (ישעיהו מ"ד:ו') כה אמר ד' מלך ישראל וגואלו ד' צבאות, זה מצדו יתברך אני ראשון, זה העבר, ואני אחרון, זה העתיד, ומבלעדי אין אלדים, זה ההוה, הנה סדר ההוה במאוחר שהוא בלתי משך כלל כמוש"ב. אמנם שם מ"ח אמר שמע אלי יעקב וישראל מקראי, שישמעו וישיגו אני הוא זה ההוה אני ראשון ואני אחרון, שהמבט ההוה אשר הוא מורגש ע"י המוחש הוא יותר בחזוק ההשגה, לכן הקדימו כמוש"ב. וכן במ"ג אתם עדי נאם ד' למען תדעו ותאמינו לי ותבינו כי אני הוא, זה ההוה המורגש שעליו אמר אני הוא ועליו אמר ותבינו, כי הוא מורגש בבינה

המתפשטת בלב לפני לא נוצר אל שעליו אמר תדעו, ואחרי לא יהיה זה העתיד אשר אין מוגדר בהמדע רק עליו אמר תאמינו, וזה לפי ההשגה של הנבראים. ודו"ק כי הוא עמוק. **ולפ**"ז האישים העליונים אשר המה נבראים והשגתם מתוספת, רק זה ההבדל בין העליונים להתחתונים, שבהעליונים מתעצם הידיעה אצלם מה שנקנה להם, עד שאין חסרון והעדר אחרי זה בידיעתם, ונתעצם השכל הנקנה בעצמותם ממש והוא מורגש אצלם כמו ההוה, לכן אמרו כשעמדו ישראל על הר סיני שנעשו כמלאכי השרת ואני אמרתי אלקים אתם, ולכן אמרו אלמלא לא נשתברו לוחות לא נשתכחה תורה מישראל שנאמר חרות על הלוחות (ערובין נ"ד), וא"כ אצל הנבראים האישים העליונים מרגישים העבר כמו ההוה, ולכן העבר קודם שהוא יותר במשך הזמן על ההוה, שהוא רגע בלתי מתחלק. ולכן אמר ר' יוחנן בירושלמי סנהדרין פ"ק אין הקב"ה עושה בעולמו דבר עד שנמלך בב"ד של מעלה מ"ט אמת הדבר וצבא גדול אימתי חותמו של הקב"ה אמת בשעה שנמלך בב"ד של מעלה, משום שמפרש ר"ל אל"ף רישא דא"ב מ"ם באמצעיתא ת"ו בסופה לאמר אני ד' ראשון כו' ומבלעדי אין אלקים כו' ואת אחרונים אני הוא, הרי הקדימו העבר להההוה וההוה לעתיד, וזה כפי ההשגה אצל האישים העליונים, שהעתיד לא ראו, כי רק העבר הוא מורגש כההוה, ואין ידיעתם בעתיד מוקפת כהעבר וההוה, לכן העבר קודם להוה, וההוה קודם להעתיד, ולכן האלף קודם שהוא עבר, והמ"ם קודם, שהוא ההוה, ואח"ז העתיד, שאין זה כפי ההשגה ממנו יתברך, שהעבר והעתיד קודם להההוה, ואין כפי ההשגה אצל התחתונים בעלי ההעדר והשכחה, שההוה קודם להעבר, רק כפי ההשגה אצל האישים העליונים ולכן אימתי חותמו של הקב"ה אמת בסדור הזה בשעה שנמלך בב"ד של מעלה, כפי ההשגה אצל העליונים. והמעיין יתפלא, כי ר"ל שינה סדר הפסוקים להראות אמיתת הדרוש וסדר ומבלעדי אין אלקים באמצע. ודו"ק. **ושם** בירושלמי מהו אמת א"ר בון שהוא אלדים חיים ומלך עולם. פירוש, כי אמיתיות הוא דבר שאינו תלוי בשום דבר, וזה הבורא שהוא לבדו מחויב המציאות, וכל הנמצאים תלוים ברצונו, וכמו שביאר רבינו בריש ספר המדע וכוון לדברי הירושלמי, וזה מקרא מלא בירמיה יו"ד וד' אלקים אמת [למה ש]הוא אלדים חיים ומלך עולם. ולכן אמרו על ראש דברך אמת, ששלש תיבות בראשית ברא אלקים סופי תיבות אמת, התי"ו שהוא של העתיד, והאל"ף שהוא על העבר קודם למ"ם שהוא נגד ההוה, שאז ביום ראשון עדיין לא נבראו מלאכים, כדאמר בב"ר, ולא היה שום דבר, א"כ האמת כפי השגה מצדו יתברך העבר והעתיד קודמים אל ההוה, ולכן התי"ו והאל"ף קודמים למ"ם. וזה ענין נפלא מורה על אמיתת הדרוש שביארנו בס"ד. ודו"ק.

כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא כו'. פירושו ע"ד פשט כי כעת, כהעת הזאת והמצב הנוכחי שהחרימו סיחון ועוג ועתידים עוד לנקום ממדין וממלכי כנען יאמר ליעקב כמו על יעקב, ולישראל פירוש על בית יעקב וישראל יאמר ראו מה פעל השם [וכמו ברוך שככה לו בעולמו] התבוננו גבורותיו ונפלאותיו מה שפעל השם, כי הנה עם כלביא יקום כו', שהלביא כששוכב אינו ניכר מאומה וכשיקום רואין מי הוא, כן העם הזה הלא היו עבדים, דאפילו על אנשי ביתם לא שלטו, ופתאום כלביא יקום וכארי יתנשא [שאין העזר מהשתתפות ממלכות אחרים רק מעצמו, וכמו הארי שאינו קורא זולתו לו לעזרה], ראו מה פעל השם ב"ה, כי אין זה סדור טבעי רק השגחה פרטיית מאלקי כל, וחסר מלת ראו, כאשר ידוע דרך הצחות. וזה שהקדים תחלה אל מוציאם ממצרים כו' כי לא נחש ביעקב ולא קסם כו' שאין בהפלאים של ישראל שום נחש או קסם, רק כח השי"ת. והמשך המליצה כך כתועפות ראם לו, פירוש השם לישראל, כי לא כח נחש ביעקב ולא תועפות קסם בישראל, כעת יאמר על יעקב ועל ישראל ראו מה פעל אל הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא כו'. והבן כ"ז.

ותהי עליו רוח אלדים. עד הנה לא זכה לרוח ד' והיה מדבר בלשון המדבר לעצמו כמו מן ארם ינחני כו', אבל כאשר זכה בשביל כבודן של ישראל שתשרה עליו רוח ד' דבר בלשון נסתר על עצמו, כמו נאם בלעם כו', וקרא את עצמו בשמו, מה שזכו המדברים ברוה"ק, ודבר לישראל בלשון נוכח ששם פניו לישראל שבמדבר.

וירם מאגג מלכו. האמת כרש"י דנקרא קודם שנולד, והיא נבואה פרטיית על מלך ראשון שבישראל, שאול, שיתפוס אגג, שכל הנבואות של בלעם אינן נבואות פרטיות ומפורשות. לכן התפלא הנביא ואמר עמי זכר נא כו' ומה ענה אותו בלעם כו' מן השטים עד הגלגל למען דעת צדקות ד', הפליג הנבואה שהי' בשטים עד הגלגל, זה אגג ששוסף לפני ד' בגלגל. ואמר במה אקדם כו' הירצה ד' באילים, שזה הרעיון אמר שמואל בגלגל החפץ לד' בעולות כו'. ודו"ק.

דרך כוכב מיעקב, זה דוד, וקם שבט מישראל, פירוש, מבנימין שנולד כשנקרא ישראל, זה אהוד שהרג מואב ועגלון מלך ושאול שהרג מואב, כמוש"א וילחם סביב כו' במואב ק' י"ד. וכיו"ב דריש בשוחר טוב סימן כ"ב.

דרך כוכב מיעקב. כתרגומו שמלכא הוא דוד, ועליו אמר ומחץ פאתי מואב וקוראו כוכב, שכוכב הוא ספרא דחמה (סוף שבת), וכן דוד חבר ספר תהלים ופירש דברים שהתורה סתמתן, כמוש"א במ"ר פ' בא הרבה מעשים כתב משה בתורה סתומים ובא דוד ופירשן. יעו"ש ודו"ק.

ויצמד ישראל לבעל פעור. כתב ישראל ולא העם, משום שגם הנשים נצמדו. ראב"ע. ויתכן, משום דעובד מאהבת אדם פטור ממיתה כדסבר רבא, לכן אמר ויצמד ישראל, שמצד השכל נתעו אחרי העו"ג, לא מצד התאוה בלבד, וכמו שאמרו בגמ' בתר דאביקו ביה. ודו"ק.

ודע דאחרי מעשה דשטים, דלפי המדרש נגזר עליהם לזרותם בארצות, היה להם אחרי זה דין גירות חדש, והיו צריכים מילה שמלן יהושע, וטבילה והרצאת דמים זה היה הפסח, וזה שאמר בגמ' פרק הערל מלו וטבלו ועשו פסחיהן בטהרה וכמו גר והם יצאו בפסח, כמו במתן תורה שהקריבו שלמים. ודו"ק.

הנצמדים לבעל פעור. במתניתא תנא כצמיד ע"י אשה ואילו ואתם הדבקים בד' אלדיכם דבוקים ממש (סנהדרין דף ס"ד ע"ב). הענין דתנן בגמ' ערובין ס"ט אדם מכם ולא כולכם פרט למומר כו' מן הבהמה להביא בני אדם הדומין לבהמה מכאן אמרו מקבלין מפושעי ישראל. הענין דתאוה יש לבהמה, כמו תאות האכילה, תאות המשגל, תאות נעימות וכיו"ב, ואין זה מפעולות השכל אשר ניתן ממרומים, ולכן אמרו בריש סוטה אין אדם עובר עבירה אא"כ נכנס בו רוח שטות, והיא עשתה מעשה בהמה לכן קרבנה שעורים, כי השכל לא יתאוה לענינים גשמיים, משא"כ עובד ע"ז ובעל דעות משובשות אשר זה אין מנפש המתאוה רק הוא דבוק בנפש, שהטעיות והשיבוש בנפש, לכן ע"ז מצטרף למעשה, כי הנפש המחשבה הוא אחד מסגולתיו וכשנגמר במחשבתו הוא חקוק בו, משא"כ העבירות שמצד נפש המתאוה, שלא נגמרה תאותן עד שיצא אל הפעולה בכחות הבהמיי אשר הם הפועלים, ולכן במגדף כתיב עונה בה, שהעון דבוק בנפש ונחקק בו עצמו, ולכן מקבלין קרבנות מפושעי ישראל, שסבת חטאיהם שדומין לבהמה, שהשכל אינו כובש את התאוה, והתאוה עושה שלה כבהמה, שאין לה שכל להתגבר על התאוה, אבל מומר שעובד ע"ז, שזה אינו בא מסבת נפש הבהמיי, הוא משובש בשכלו והוא אדם מוטעה נתמעט מקרבנות, שאינו אדם ככם, שחלק האדם, הוא הנפש, אינו דומה לנפש הישראלי, אולם בבעל פעור הלא הע"ז היה מן התגברות התאוה, שנכנס לקובה וילדה משקה אותו יין ואומרת השמיעי לי והיא נוטלת ואומרת פעור עצמך, א"כ היה זה מפעולות התאוה, אבל לא שבוש בשכל, לכן עמד פנחס ויפלל על אלה יפלו כ"ד אלף מישראל, שהמשובש בנפשו הלא עונו בנפשו, ונכרת נפשו מקהל ישראל, אבל כאן שהנשיא שבהן הוא לא יכול לשלוט ביצרו, ומתגבורת התאוה באה הע"ז, א"כ המה מישראל, וע"ז יפלו כו', לזה אמר הנצמדים כצמיד ע"י אשה, שהוא רק להרבות החן בעיני בעלה, וכמוש"א אין אשה מתקשטת אלא לבעלה, כן היה רק מתגבורת התאוה,

אבל ואתם הדבקים דבוקים מצד השכל, כי השכל גובר על התאוה, ומי אסור בתאוה כנפש הישראלי סוגה בשושנים, לכן קבר משה מכפר על עון פעור, כמו שאמרו סוף פ"ק דסוטה, משום שמי הוא כמשה אשר התגבר שכלו עד כי בטלו כחותיו המתאוים ופירש מאישה. ודו"ק.

והנה בעגל צוה משה אל שבט הלוי, שיהרגו איש את בנו כו' לא כן בבעל פעור, כי אז כבר הוקדשו לשם יתברך ולעבודת המשכן, ואם יקנאו בעובדי הבעל המה כנוגעים, שיאמרו שעבור עצמם עושים כן, שאם אין מקדש אין לוי וכהן, ולא יהיה קדוש השם מזה, לא כן בעגל, שאז היו במעלתם כשאר העם, והכל אמרו דרק לש"ש כוונו, וכאומר האומר לאביו כו' כי שמרו אמרתך כו'. ויתכן שמשום זה בפנחס שלא נתכהן ומאה מיתות ולא קנאה אחת שאחיו כהנים והוא לא נתכהן, וא"כ ההרגש הטבעיי יחפוץ אשר יתבטל מעלת כהונה, לכן עשייתו היה לש"ש, וזה אשר אמר קנא לאלקיו, לשמו יברך בלבד. ודו"ק.

וזאת התשובה שהשיב השי"ת לדוד (בשמואל) הנה לקחתיך מן הנוה מאחר הצאן כו' ועשיתי לך שם גדול, ולפיכך אם תבנה הבית יאמרו שזה לחזק ממלכתך ולהגדיל שמך בשם קדוש מקיים הדת ולא לש"ש, אכן זרעך אחריך אשר הכינותי כו' הוא יבנה בית לשמי, ויאמרו כולם שהוא לש"ש, דלהחזיק המשרה בידו אינו צריך, שהיא ירושה אצלו. ודו"ק.

פנחס

פנחס בן אלעזר בן אהרן. הענין, דפנחס עשה שני דברים, האחד שהרג ישראל בשביל נקמת כבוד ד' שלא יתחלל, וזה קנאין המקנאין לכבוד המקום והאומה פוגעים בו, השני שהפקיר את כל העוה"ב וקנא לטובתן של ישראל, וכמו שאמרו ויעמוד פנחס ויפלל שעשה פלילות עם קונו על אלה יהרגו כ"ד אלף מישראל, ויעוין סנהדרין מ"ד, והנה הראשון מצאנו באלעזר, שכן כשמת אהרן, ונסתלקו העננים וחזרו לאחוריהן, ועמדו בני לוי ולחמו, והרגו ישראל למען כבוד ישראל והקב"ה, כדאמר ריש יומא בירושלמי, וכתוב ונשיא נשיאי הלוי אלעזר בן אהרן, הרי בצוויו נעשה זה, וזה שיחסו הכתוב בן אלעזר. ובאהרן אמרו רז"ל שרצה להרחיקם עד יום מחר עשה העגל, מוטב שיתלו הסרחון בי ואל יאבדו ישראל, הרי מפני תועליות ישראל השליך כל חלקו בעוה"ב לאהבת ישראל, לכן יחסו הכתוב בן אהרן כו' והיתה לו ולזרעו אחריו וכו' תחת אשר

קנא לאלקיו, שהרג ישראל עבור כבוד הקב"ה, ויכפר על בנ"י, זה כפרת דברים שעשה פלילות עם קונו לתועליות האומה ולאהבתה. ודו"ק.

ובמדרש. בדין הוא שיטול את שכרו. הביאור דכתיב אמרו לצדיק כי טוב פרי מעלליהם יאכלו, והענין, דיש שני עניני מצות מצוה אחת לנקום בעושי רשעה ולהדוף פועלי און שלא ילמדו אחרים ממעשיהם, והמה לא יפריחו פרי רשעתם בכרם ד', קהל ישראל, וכמו שאמר ראב"ש קוצים אני מכלה מן הכרם, בענין כזה ליכא השכר בעולם הזה, רק שמור הוא בעולם הגמול, כיון שלא עשה טוב בעולם המעשה, לא כן הני מצות, אשר המה מפעלות חסד וטובה, באלו אוכל פירותיהן בעוה"ז, וכמו שמנו חכמים בריש מפנין, יעו"ש, וזה שאמר אמרו לצדיק כי טוב, אם הוא צדיק שעושה רק טוב, בזה האופן אוכל פירותיהן בעוה"ז, לא אם הוא צדיק שעושה נקם ומקנא ודן עושי רשע [וכן אמרו בפירוש הפסוק בריש פאה ובריש פ"ק דקדושין בבלי], וידוע מה שדרשו ז"ל על מה לך פה אליה', ולכן כאן שפנחס עשה מעשה נקם ודקר בחניתו אל בטן האיש, הלא מצוה כזו, שהיא קנאה לכבוד ד' ולמען שלא יאמרו התירו פרושים את הדבר ולא יסורו את לבב ישראל מד' בהזנותם עם בנות נכר, הלא ענין כזה תשלומו יאות רק בעולם הגמולי, לא כן עשה השי"ת, כי נתן לו פירותיו בעוה"ז, וזה הוא, שבאמת החלה המגפה, ויעמוד פנחס ויפלל, שעשה פלילות עם קונו ועצר המגפה, א"כ היה זה הצלת נפשות כלל ישראל ופקוח נפשות רבבות ולמוד זכות על כלל ישראל, אשר על הדן את חבירו לכף זכות אמרו, שאדם אוכל פירותיהן בעוה"ז, לכן אמר הקב"ה בדין הוא שיטול את שכרו, שהשיב את חמתי מעל בני ישראל, שעצר המגפה, לכן הנני נתן לו את בריתי שלום. כן ביאור המדרש לדעתי. ודו"ק.

רעה עמך בשבטך כו'. פירוש, שהשי"ת ייסר את ישראל, כמו שאמר בשבט תיסרנו ואל המיתו אל כו' יער בתוך כרמל ירעו בשן וגלעד כו' בשן זה אלישע וגלעד זה אליהו כו' (פסחים פרק א"ד), שאלישע ע"י יצאו דובים מן היער, וזה לעקור בעלי מדות נשחתות, שקללו וביזו את הנביא, ואליהו בהר הכרמל עקר נביאי הבעל, בעלי דעות משובשות, ולכן אמר כי ד' ירעה בהנהגה כזאת לעקרם מישראל אנשים כאלה ע"י גדולי ונביאי האומה, ולא ע"י גוים ואשור וכיו"ב. ודו"ק. ובזה יתפרש הפסוק בירמי' י"ג ורעה הכרמל והבשן ובהר אפרים והגלעד, זה אלישע ואליהו. (עיין פרשת תשא).

לכן אמור הנני נתן לו את בריתי שלום והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם. הביאור עפ"י מה שפירש רבינו בהקדמה לפהמ"ש, שכל ההבטחות שהבטיח הקב"ה לאדם יכול להשתנות ע"י החטא, וכמו שפחד יעקב שמא יגרום החטא, אבל מה

שמבטיח ע"י נביא אינו יכול להשתנות ע"י החטא, אם נאמר במאמר מוחלט, לא ע"י תנאי, עיי"ש דפח"ח, וזה שאמר השם פנחס כו' השיב ולא כליתי כו', פעולה קיימת לדור דורים, שהסיר העון מן כללות ישראל, לכן אמור, פירוש, אתה תאמר לו, לא שאני אומר לו, אעפ"י שהיה נביא, כמו שכתוב [לפנים ד' עמו], והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם, שלא יגרום החטא ולא יוכל להשתנות ע"י שום סבה, שכן מצאנו שאף בבית שני היו כהנים גדולים ממנו, וכדאיתא בספרי, משום שנאמר ע"י משה שהוא נביא, והוא קיים לעולם. ודו"ק.

ובקדושין דף ס"ו: ובן גרושה ובן חלוצה דעבודתו כשרה מנ"ל כו' והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם בין זרע כשר בין זרע פסול. והפירוש, דבני משה נתרחקו מן הכהונה, מפני שבניו היו בני בת יתרו (ראב"ע), ולכך בני אהרן שהיו מיוחסים בכהונה, מפני שהיו בני בת נחשון, ופנחס היה בן בת פוטיאל, לכן גם הוא לא נתכהן עד שהרג את זמרי, ולכן אמר פנחס בן אלעזר בן אהרן כו' לכן אמור הנני נתן לו את בריתי שלום, דבתר אביו אזיל, שהוא מיוחס, ומה שאמו מבנות פוטיאל זה אינו פוסל בכהונתו, והיתה לו ולזרעו אחריו כו' בגדר הזה, אע"ג שאמם תהיה גרושה או חלוצה אין החסרון שבמעלת אמו גורמת לו לחלל עבודתו, דבתר אביהם אזלי, שהוא במעלתו אין חסרון (והוא לא נתחלל). ועיין ב"ב דף ק"ט בזה. ודו"ק.

והנה עפ"י מה דדריש בספרי והיתה לזרעו אחריו ברית כהונת עולם, שקאי על כהונה גדולה, א"כ קמ"ל הפסוק, דבן גרושה שלא נודע, מלבד שאם עבד לא חלל, אלא אף אם היה כה"ג ועבד עבודות כשהיה כה"ג דלא כשר בשאר כהן, כמו עבודות דיוהכ"פ, ג"כ כשר, ולכן אע"ג דכתיב ברך ד' חילו על חללים, בעי גם הך קרא דזרעו אחריו להכשירו למפרע לכה"ג, ולכן ס"ד אמינא, דאפילו בע"מ נמי, קמ"ל שלם, ולא כשהוא חסר. וכן מפורש במכות דרק לענין ערי מקלט פליגי אם מתה כהונה או בטלה כהונה, אבל לעבודת כה"ג לא מבטל כהונה. יעו"ש. ועיין בירושלמי תרומות, דסבר דלמאן דמפיק מברך ד' חילו לא אמרו אלא בקדשי מקדש [וזה דלא כהגמ' פסחים ע"ג דתרומה איקרי עבודה. יעו"ש]. ובזמן שבהמ"ק קיים וכהן מקריב, נראה דוקא בכהן שאינו בע"מ אם אכל קדשי מזבח אינו משלם, אבל בע"מ שאכל קדשי מזבח ונודע שהוא בן גרושה משלם קרן לכהנים. ובזה נדחו דברי הבתי כהונה, הובא בשו"ת רע"ק סימן ע"ה לגבי וא"ו קטיע. יעו"ש היטב ודו"ק.

וידבר משה ואלעזר הכהן אתם כו' לאמר. עיין רש"י וראב"ע. ויתכן, כי במספר ראשון צוה ד' שיקחו ראשי העדה נשיאי השבטים להמנין, כמו שאמר ריש נשא, אולם כעת

אשר נשיא שבט גרם ליפול ע"י כ"ד אלף מישראל נפסלו כל הנשיאים ממדרגתם, וא"כ כשהיו הנשיאים הם היו המדברים אל ישראל לדעת המנין, אולם כעת היו הם המדברים אל ישראל בעצמם אודות המנין, ולכן אמר להלן וידבר משה אל ראשי המטות, וזה לכבדן ולפייסן. ודו"ק.

מבן עשרים שנה ומעלה כאשר צוה ד' היוצאים מארץ מצרים. יפלא למה ליה להזכיר מה שהיה, הלא עכשיו צוה אותם. ונראה, דהמכוון דהם דברו שלא ימנו אותם במנין, שאסור למנות ישראל אם לא ע"י דבר אחר, וכאן מנו אותם ע"י מחצית השקל, שהיו חייבים לקרבנות הצבור. ואולי לזה כוון רש"י, וצ"ל ברש"י כמו שנאמר כל העבר על הפקודים כו' יתן תרומת ד'. ויעוין סוף ברכות בדבר דוד.

בני מנשה כו'. יאיר בן מנשה לא חשיב, לפי שרש"י פירש לקמן סוף מטות על ויקרא אתהן חות יאיר, לפי שלא היו לו בנים קראן בשמו לזכרון, ולכך כאן שחשיב משפחות לא חשיב יאיר. ופשוט.

אלה בני אפרים למשפחותם. הוא משום שהזכיר קודם מנשה ואפרים, לכן שייך לשון אלה. ובשבט דן כתיב ג"כ אלה בני דן למשפחותם, משום שבכל הפרשה כולה כתוב ה"י החנוכי, שחתם שמו על שבטי ישראל שלא שלטו בנשותיהן, והמה כולם מיוחסים, שאין השכינה שורה אלא על מיוחסים שבישראל, ואחת היתה ופרסמה הכתוב שלומית בת דברי למטה דן שהיא זונה, והמקלל הי' ממזר, לכן אמר אלה בני דן למשפחותם, שהם היו כשרים, ולמשפחות אביהם, שמשפחת אב קרויה משפחה. ודו"ק.

ויהיו בני בלע ארד ונעמן, שבפ' ויגש נאמר שלבנימין היה בן ארד, רק שהם לא העמידו רק מתי מספר ונכללו ונבללו במשפחת ארד בן בלע, לכן לא כתוב לארד משפחת הארדי, שגם בני ארד בן בנימין היו במשפחה זו. ופשוט.

אלה משפחת דן למשפחותם. וכן בנפתלי אלה משפחת נפתלי למשפחותם. לא כתוב כן בכל השבטים. ונראה, דהכתוב מספר דהעם בכו למשפחותם, ופירש ביומא דעל עסקי משפחותם, על מה שנאסר להם קרובות, כמו אחות אביו וכיו"ב, ויתכן דרובם היו מבני דן ונפתלי, כי היו חוששין פן לא יתחתנו עמהם שאר השבטים, כי היו מבזין בני השפחות, ואולי נכלל במה דאמרו במדרש, ששלשה שבטים שמרו יחוסן במצרים, יעו"ש, ולזה אמר, כי שבטים אלו בכ"ז היו שומרין יחוס משפחותם, שלא היו נושאין קרובות במדבר והיו שומרי תורה. ודו"ק.

אך בגורל וכו'. ספרי פס' קל"ב אך בגורל יצאו יהושע וכלב. פירושו, לפי דכתיב עפ"י שמות מטות אבותם ינחלו, והיינו עפ"י יוצאי מצרים [ולפי שהפקודים הראשונים מתו

(עיין ב"ב)], משא"כ יהושע וכלב שלא היו במנין השני, שבמנין ראשון היו ולא נטלו למטות אבותם, ולכך לא נחלו חלק בארץ עפ"י הגורל. וזה מדוקדק בלשון רש"י ז"ל. ודו"ק.

וימת נדב ואביהוא לפני ד' בהקריבם כו' במדבר סיני ובנים לא היו להם ויכהן אלעזר כו'. מד"ר פ' אחרי אמר ר' מאיר וכי במדבר סיני מתו אלא מלמד שמהר סיני נטלו איפופסין שלהן למיתה משל למלך שהי' משיא בתו כו' הריני מערבב שמחת בתי כו'. יתכן עפ"י דברי המדרש כן, דבפ' קדושים ר' ברכי' כו' ואתה מרום לעולם ד' לעולם ידך בעליונה בנוהג שבעולם בו"ד יושב בדין בזמן שהוא נותן דימוס מקלסין אותו ובזמן שהוא נותן ספיקלא אין כל בריה מקלסת אותו מפני שהן יודעין שיש שטף בדינו אבל הקב"ה אינו כן אלא בין במדת הטוב בין במדת הדין ואתה מרום לעולם ד', פירוש, דאם לבשר ודם יחטא אדם הורגו לפי המשפט, אבל מה שיש צער לאביו שאין לו בן, זה שלא במשפט אך בחנם, לא כן בממה"מ הקב"ה אם מעניש לאחד כולם חייבים, הבן חייב והאב ג"כ, וזה שיש שטף בדינו, שבמדת בו"ד יש אחד מה שאינו חייב וסובל העונש, ולכן נדב ואביהוא שנתחייבו מיתה מהר סיני, שאכלו ושתו ויחזו אלקים, אבל הצער לאהרן לא היה בדין, לכן המתין עד כאן, שבא אהרן לכפר בעגל חטא העגל, וגם הוא חייב הצער לכפר על עון העגל שעשה, משא"כ אז עדיין לא היה חייב אהרן. וזה ובנים לא היו להם, הא אם היו להם בנים לא מתו, בשביל שהבנים לא יהיו להן אב, ואי משום צער אלעזר ואיתמר שמתו אחיהם [שהן לא נתחייבו לא בעגל ולא במדבר סיני], ויכהן אלעזר כו', שהיה להם עלוי ע"י זה, שנתהוו כהנים במקומם, ולכן מתו בני אהרן. והבן.

ויהיו פקודיהם שלשה ועשרים אלף כל זכר מבן חדש ומעלה כי לא התפקדו בתוך ב"י כי לא נתן להם נחלה בתוך בנ"י. הקדמונים נתפלאו מדוע שבט לוי היה מעט במספרו נגד שארי השבטים. וראיתי שנותנים טעם שבת קול אמרה וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ, והם לא היו בקושי השעבוד, לכן לא היו בכלל כן ירבה וכן יפרוץ. אבל מדוע לא נתרבו במדבר תמוה, כי במנין הראשון היו שנים ועשרים אלף. ורש"י הביא מן הירושלמי דיומא שנהרגו ממנו כמה משפחות. אולם לדעתי יתכן כי לו נתכנו עלילות, והיה צופה ומביט, כי שבט לוי, לגיון של מלך, לא ינחלו נחלה, רק ערי מגרש בתוך ב"י, ואם בני לוי יהיו רבים במספר, הלא יצעקו מדוע נגרע חלקם, וגם על בנ"י יהיה כבד הדבר לכלכל עם גדול כמוהו, וכאשר מצאנו בבני יוסף שצעקו, כי ד' ברכם בעם רב, והמקום צר להם לשבת, לכן היה מחכמת הבורא לבלי הרבות אותם ע"ד הנסיי, רק יהיה מספרם בדרך טבעי, והיו כ"ג אלף מבן חדש ומעלה. ויתכן לכלול זה בכוונת

הפסוק ויהיו פקודיהם שלשה ועשרים אלף כל זכר מבן חדש ומעלה, לכן היה מנינם מבן חדש, כי לא התפקדו בתוך בנ"י, שמנינם היה מבן עשרים, ולמה היה מנינם פחות כ"כ רק כ"ג אלף במספר, כי לא נתן להם נחלה בתוך בנ"י לכן היו מעטים במספר ולא חלה עליהם הרבוי המופלג מברכת אלקי. ודו"ק. ובמנין ראשון היו נמנין מבן חדש, כדי לפדות הבכורים מבן חדש, לכן לא היו נמנין בתוך בנ"י. ודו"ק.

ותעמדנה לפני משה כו'. סרס המקרא ודרשהו כו' לכולן בבהמ"ד היו יושבין מ"ס חולקין כבוד לתלמיד במקום רב כו' הא דפליג לי' רבו יקרא כו' (ב"ב קי"ט). נראה דפליגי בהא דבריש אלו דברים אמר דהלכות הגעלת כלים נשתכח ממשה, ובספרי אמר, דבא לחלק כבוד לאלעזר בחייו, לכן לזה פליג ליה רבו, זה משה, יקרא, לכן חלקו כבוד לאלעזר כו'. ודו"ק.

והוא לא היה כו' בעדת קרח כי בחטאו מת. יתכן, דהיו דרשניות והיו יודעות שהרוגי ב"ד נכסיהן ליורשין, הרוגי מלכות נכסיהן למלך, ומשה היה מלך, כמוש"א ויהי בישורון מלך, ואף שלא נטלו שבט לוי חלק בארץ, יתכן דהיה נותן לישראל בעין יפה שלו, ולכן אם מת בחטאו מן המעפילים או בשביל מקושש עצים ביום השבת נכסיו ליורשין, אבל עדת קרח, שהרעימו על משה להסירו מממשלתו הוי כהרוגי מלכות, ולכן אמרו לא היה בעדת קרח. ודו"ק.

ואם אין אחים לאביו ונתתם נחלתו לשארו הקרוב אליו ממשפחתו וירש אותה. עיין בזה ותראה כי קצרה התורה, כי זה אין סברא לומר, דאחי האב קודמים לאביו, כי הלא קורבתם מצד שהן אחים של אביו, ואיך יכול להיות זה שאביו יחיה ואחי אביו יורשים אותו, וכן בגמ' [ב"ב ק"ט.] אחי האב ל"צ קרא אחי האב מכח מאן קא אתו מכח אב כו' קא ירתי אחי האב, וע"כ דהתורה מדברת על צד הסדר שהושת העולם, שבן ימות אחרי אביו וישית ידו על עיניו, וכיון שהוא מת, כבר מת אביו ואבי אביו, וכן אמרו [שם קח.] לתני הבנים את האב דאתחולי בפורעניתא לא מתחלינין כו', יעו"ש, וא"כ כי אמר קרא ואם אין אחים לאביו ונתתם את נחלתו לשארו הקרוב אליו, הוא על אחי אבי אביו קאמר, שלהם יתנוהו, ואמר קרא שהם קרובים אליו ממשפחתו, והוא מאביהם הוא אבי אבי אביו, שלא נתרחקו ממשפחתו ומשפחתו יאמר על מולדת אב המשפחה והוא הוא אבי זקנו, שהם בניו, והוא בן נכדו, ומצד זה הם קרובים, והמה כשני קוים היוצאים מן המרכז, שהקו השני מתיחס אל הראשון במה שיצא מן המרכז שזה יצא, א"כ המרכז קודם אליו לירש אותו, ונמצא דאחי אבי אביו המה קרובים אליו מצד שהם ממשפחתו, הלא צור חוצבו ממנו, הוא אבי אבי אביו, הלא קודם לאחי אבי אביו, כיון שכל קורבתם

מצד שהם מאבי אבי אביו ולא נתרחקו ממנו וקרובים לו, א"כ אביהם הוא סבת הקורבה והוא קודם, וממש כדמיון הקוין והמרכז, שאין לפרש ממשפחתו קאי על המת והוא על אביו או אבי אביו, ואחי אבי אביו קרובים אליו מצד שהן אחין, הלא היה לו לומר הקרוב למשפחתו, שמשפחתו יאמר על מולדת אבי המשפחה, וכמו שאמר לחצרון משפחת החצרוני כו' שכל מולדתו שהוליד יקראו על שמו, וכיון שאמר ממשפחתו, ודאי דכיון שהם קרובים מאביהם שהוא המשפחה והמה בניו, והמת בן נכדו, וכיון שעילת קורבתם הוא מאביהם, נמצא דאביהם קודם אליהם, שהם תלוים באביהם ואביהם קרוב מצד עצמו, והוא כדמיון העילה והעלול, שהעילה אינו תלוי בעלול והעלול תלוי בו. וכיון שאבי אבי אביהם קודם לאחי אבי אביו, נמצא דהוא הדין אביו של מת קודם לאחיו של מת, והלימוד העיקרי הוא שקורבת האחין אינה קורבה בעצמותה, רק באה מצד האם לענין דין נחלות. בינה זה. וע"ז אמרו בספרי נתנה תורה לחכמים דעת לדרוש כל הקרוב בשאר בשר הוא הקרוב בנחלה. והקבלה עם פשט הכתוב תואמים יחדיו לא יפרדו.

ונתתם את נחלתו לשארו הקרוב אליו וירש אותה פירוש, כי אם אחי אביו המה נוטלין פשיטא שיורשין משום משמוש, שאבי האב יורש בקבר להנחיל לבניו ובני בניו (ועיין תשובות רע"ק סימן ק"נ), אבל כשאין כאן רק אחי אבי אביו, וא"כ הוא איתפלג דרא, ולמר בר רב אשי כשר לעדות, עיין ב"ב קכ"ח ע"א, וא"כ סד"א שאינו כמו ירושה וחוזר ביובל, קמ"ל דתורת יורש הוא. והדברים ארוכים במחלוקת הפוסקים, אם משום משמוש או לא. ודו"ק.

והיתה לבנ"י לחקת משפט כאשר צוה ד' את משה. זה לא מצאנו דוגמתו, שהשי"ת יאמר למשה והיתה לב"י לחקת משפט כאשר צוה ד' את משה. והנראה עפ"י מש"א ב"ב דף קי"ג והיתה ב"י לחקת משפט אורעה כל הפרשה כולה להיות דין וכדר"י שלשה שנכנסו לבקר החולה רצו כותבין רצו עושין דין כו' ואמר ר' חסדא לא שנו אלא ביום אבל בלילה אפילו שלשה כותבין ואין עושין דין דהו"ל עדים ואין עד נעשה דיין, והנה במכילתא ובתו"כ פ' צו אמרו כל הדברות שדבר עם משה לא היה אלא ביום שנאמר ביום דבר ד' למשה בארץ מצרים, ביום צותו, וזה שאמר והיתה לב"י לחקת משפט, שרצו עושים דין, ולא מצי לומר לב"ד הגדול אזילנא ואימתי דוקא ביום, כי אין דין אלא ביום, כאשר צוה ד' את משה, הלא כל הצוויין וכל הדברות לא היו רק ביום, כן משפט לא יהיה אלא ביום, אבל בלילה הרי זה כעדות ולא משפט. ודו"ק. ומזה דריש בספרי, שכאשר צוה ד' את משה בע"פ, וזה כפי הנדרש לחכמים סדר נחלות שלא ככתוב, דבע"פ נאמר הקרוב קרוב קודם. וזה שאמרו מכאן נתנה רשות לדרוש. יעו"ש ודו"ק.

וראית אותה ונאספת אל עמך כאשר נאסף אהרן אחיך. מכאן שנתאוה משה למיתתו של אהרן. פירוש, דמשה עדיין עומד ומשמש במרום, רק אהרן הניח בן כמותו, אלעזר, ולא נאמר בו מיתה, כדאמר גמרא על דוד (ב"ב), אבל משה לא הניח בן כמותו, וא"כ אם בו לא יאמר מיתה הוא ענין נעלה ממיתת אהרן, וכן היה. ודו"ק.

ספרי פס' קל"ח. ראב"ע אומר בד' מקומות כו' ומה ת"ל אלא אמר לפניו כו' ואם לאו כו'. דריש לאמר לשון לא אמור (עיין פסחים מ"ב), והיינו שאם לא תעשה כדברי הודיעני הן או לאו.

ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו במשפט האורים. לפלא כי כאשר נתבונן בכתובים נראה, כי בימי השופטים שאלו לו במשפט האורים וכן בימי שאול ודוד, ואחרי כן בבית המקדש לא מצאנו שישאלו בעת צרה או בעת מלחמה, רק לנביא שאלו, כמו בימי יהושפט, הלא דבר הוא וראוי לעמוד עליו. ומצאנו לחז"ל פרק בא לו אין שואלין אלא בכה"ג שהשכינה שורה עליו ומדבר ברוה"ק, ולא היה בבהמ"ק איש כזה בעת צר להם. ובזה יבואר לנו פסוק בדה"י ב' כ"ו בן שש עשרה שנה עוזיה ויעש הישר בעיני השם ככל כו' ויהי לדרוש אלקים בימי זכרי' המבין בראות האלקים ובימי דרשו את ד' הצליחו האלדים, פירוש, שזכרי' היה כה"ג והיה מדבר ברוה"ק ושכינה שורה עליו, ולזה אמר ויהי לדרוש אלדים בימי זכרי' המבין בראות האלדים, הוא באורים ותומים, וכמו שאמרו אורים מאירים דבריהם, תומים שמתמים דבריהם, ובימי דרשו ד' הצליחו האלדים. ולזה אמר בדברי הימים א' ה' ויוחנן הוליד את עזרי' הוא אשר כהן בבית אשר בנה שלמה בירושלים, פירוש הוא אשר כהן ששאלו ממנו באו"ת, כי הוא היה מדבר ברוה"ק והשכינה שורה עליו, ועזרי' הוא זכרי', כמוש"כ רש"י שם. ונכון.

ולפלא כאשר תעיין בסדר עולם זוטא תמצא י"ח כ"ג שמש בבית ראשון ואלה הם. צדוק, אחימעץ, אביתר, יאחז, יוריב, יהושפט, יוידע, פדיה, צדקיה, יואל, יותם, אוריה, נריה, הושע, שלום חלקיה, עזרי', שריה, יהוצדק, הרי י"ח כהנים ויוצדק לא חשיב, לפי שהלך בגולה, וא"ש מה דאמר הגמ' ביומא זה מקדש ראשון שעמד ארבע מאות ועשר שנים ולא שמשו בו אלא י"ח כ"ג, ועיין מש"כ בתוס' שם, ולפלא שלא זכרו דברי הס"ע זוטא. וצ"ע. אמנם מש"כ לעיל הוא גמרא ערוכה בסוטה משמתו נביאים הראשונים בטלה או"ת, ופליגי מאן נביאים ראשונים יעו"ש, דלפי מסקנת הגמ' פירושא דקרא ויהי לדרוש כו' המבין בראות האלדים קאי על או"ת, וכן מסיק בירושלמי בשם ריב"ל. יעו"ש. ודברי רש"י התמוהים שם, שפירש זכרי' הוא בן יוידע הנהרג בימי המלך יואש, ועיין חדא"ג, נראה, דרש"י מפרש ויעש הישר בעיני השם ככל אשר עשה אמציה אביו ויהי לדרוש

אלדים, פירוש אמציה בימי זכרי' המבין בראות אלדים, שאמציה היה שר צבא בימי יואש אביו והיה נשאל לזכרי' בעל אחותו, אבל כשמלך עשה הרע בעיני ד' בהשתחוו לאלהי אדום. וזה לא רחוק שקאי הכל על אמציה. ופרש"י נכון. ודו"ק.

לחמי לאשי. הנה הלחם סועד לבב האדם ומקשר הנפש להגוף, כן הקרבנות מקשרין משכן כבוד השם עם עמו ישראל, לכן נקראים לחם. וכתוב ברמב"ם הלכות שבועות נשבע שלא יאכל ז' ימים הוי שבועת שוא, לכן בתמיד ובפסח שכתוב כאלה תעשו כו' שבעת ימים כתוב לחם, שהוא מקיים משכן השי"ת תוך ישראל, כמו הלחם המוכרח בתוך ז' ימים. ובשלמים בפ' ויקרא כתוב לחם אצל צאן לא אצל בן בקר, משום דמרמז שמותר פסח הבא מן הכשבים ועזים, שעקרו לאכילה בפסח, ולכן נאכל בטומאה, ממנו מקריבין שלמים. ודו"ק.

בחגיגה בעי מי קרינין ויעלו עולות כבשים כו' או אידי ואידי פרים. פירוש בתוס' דאליבא דמ"ד עולת תמיד הואי, דאישתני יעו"ש, והקשה הטו"א בא"מ דנבעי אם ויעלו עולות עופות כו'. ולק"מ עפ"י מה דמבואר בספרי כאן עולת תמיד העשויה בהר סיני כו' כשם שעולת התמיד טעונה נסכים כן עולת הר סיני ריה"ג אומר כו' לריח ניחוח הקישיתיה ולא לנסכים, ובעופות ליכא נסכים, וע"כ דאו פרים או כבשים, ומדמיעטיה קרא מנסכים מזה יליף ריה"ג דאינה טעונה הפשט ונתוח. ודו"ק.

עולת שבת בשבתו. העולה מכפרת על הרהור הלב (ירושלמי סוף יומא), וחטאת מכפרת על מעשה של חטא. והענין כי כאשר נגדר האדם ממלאכת רשות, מלאכת עבודה, אז אינו מצוי לבוא לידי חטא, לכן בשבת אשר האדם נגדר מכל מלאכה ועבודה אינו בא לידי חטא ואינו צריך להביא חטאת, רק שהרהור מותר בכל מילי דרשות, כמו שאמרו שבת קמ"ט, לכן צריך להביא עולה, שבזה מצוי לבוא לידי עבירה וחטא, לכן אמר עולת שבת בשבתו, לא כן ביו"ט, שהמעשה של רשות, אוכל נפש מותר, לכן חייבים להביא חטאת. ודו"ק.

ובראשי חדשיכם כו' ועשרון עשרון סלת מנחה בלולה כו' לכבש האחד. בכולה פרשה כתיבא לכבש האחד לשבעת הכבשים, וכאן בר"ח לא סיים לשבעת הכבשים, והנראה, דמרמז לנו מה שלימד לנו יחזקאל, כמו דדריש במנחות דף מ"ה וביום החדש תקח פר בן בקר וששה כבשים כו' מנין שאם לא מצא שבעה יביא ששה כו' ואפילו אחד ת"ל ולכבשים מאשר תשיג ידו, וכן קמ"ל כאן דאם לא מצא רק כבש אחד שמביא אחד, לכן אמר לכבש האחד לחודיה, אעפ"י שאין כאן רק אחד, ועיין היטב בתוס' שם ודו"ק. וכפי הנראה דמזה דריש ר"מ שהיו שני עשרונות במקדש, ורבנן לחצי עשרון.

ופוק חזי דבראש חדש שני פרים, בפסח שני פרים, בשבועות שני פרים כתיב לפר האחד ולא מסיים לשני הפרים, לבד בחג הסוכות כתיב לפר האחד לשלשה עשר פרים, לאיל האחד, לשני האילים, והיינו כמו דאמרינין במנחות מ"ה דחג כמשפט כמשפטם כתיב בהו, וכן אמרינין בסוכה דף מ"ז הפרים והאילים והכבשים מעכבין זא"ז, וכרבנן דפליגי על ר' יהודה, לכן ע"כ מוכרח להיות שני אילים, שלשה עשר פרים ודו"ק בכ"ז. ונכון.

ושעיר עזים אחד כו' על עולת התמיד יעשה. דריש בפ"ק דיומא דשדי מילי דחטאת על עולת התמיד כו'. והנה לרבנן דפליגי על ר"ש אה"מ נראה, דמרמז לנו הכתוב דאברי מוסף של ר"ח ניתנין מחצי המזבח ולמעלה, מה שכל אברים של תמידין ומוספין ניתנין למטה מחצי המזבח, כדי לפרסם שהוא ר"ח, יעוין סוכה דף נ"ה, ולכן קמ"ל אע"ג דתמידין קודמין למוספין ואברי עולה קודמין לחטאת, בכ"ז גם אברי השעיר נתנין למעלה מחצי המזבח למעלה מן התמיד, וזה על עולת התמיד שהוא למעלה מן אברי התמיד יעשה. ודו"ק.

חטאת לד'. הביאו כפרה עלי על שמעטתי את הירח. חולין ס'. פי' דאמרו במ"ר פ' בראשית לא נברא להאיר אלא גלגל חמה כו' שעתידין לעשותן אלדות כו' ומה שהם שנים מתכחשין זה את זה כו', ובעו"ג אמרו בשלש שעות ראשונות שמלכי מזרח כו' ומשתחוין לחמה כו' כועס, ומי גרם להטעיות שעובדין לחמה, מה שהוא המאור הג', הפועל היותר גדול בעולם, אבל אם היה שוה אור הלבנה לאור החמה לא היה הטעיות, ולא היו עובדין לחמה, לכן ישראל בני אברהם שעקרו עו"ג מעולם, המה מצווין ליחס כל מפעלות הטבעיים ליוצרם ובוראם האחד ולעקור עו"ג, ועל כל הפעולות לתת תודה להיוצר אשר שכן שמו במקדשו, וע"ד זה בעצרת שנידונין בפירות האילן, והשמש הוא הפועל היותר גדול בפירות, שחומו מבשל, ליחס זה אל השי"ת צוה להביא שתי הלחם עם חטאת על הוראה זו. ובית ישראל הם המשלימים בידיעת השי"ת ואחדותו והשגחתו, אשר הטעיות מעו"ג ליחס להשמש אשר הוא מוכרח כגרזן ביד חוצבו. ודו"ק. ולכן הגם כי ביום הבכורים לא נזכר חטאת, בכ"ז גבי שתי הלחם כתוב חטאת להוראה הנ"ל.

ובחדש הראשון בארבעה עשר יום לחדש פסח לד'. בכל מקום דכתיב הקרבת פסח כתיב בין הערבים, וכאן לא כתוב, משום דדריש בספרי (והובא בירושלמי פ' תמיד נשחט) הא דכתיב כאן בתמיד קרא יתירא ואת הכבש השני תעשה בין הערבים, פירוש ולא פסח שני, אע"ג שבא מן הצאן איננו שני לקרבן תמיד רק אחר התמיד הוא קרב, א"כ ידענא דזמן הקרבתו הוי בין הערבים אחר התמיד. ובירושלמי פרק מקום שנהגו הלכה

ו' על משנתינו הלילה ב"ש אוסרין וב"ה מתירין כו' הא יום אסור אר"ל כו' יום פסח הוא לד', פירוש, שאסור במלאכה אף קודם בין הערבים, לכן לא כתיב בין הערבים. ודו"ק.
ויתכן עוד לבן בתירא דאמר פסח ששחטו שחרית כשר, ובין הערבים הוא בין שני הלילות, היינו, ביום י"ד, פירושו ברור, דבין הערבים במובנו האמיתי הוא, מכי ינטו צללי ערב, רק דאינו מעכב, אע"ג דתנא ביה קרא כמה זימני, משום דמתקיים בין הערבים במובן הבלתי מדויק בין שני הלילות, ולפ"ז מדויק היטב הא דכאן כתיב ובחדש הראשון בארבעה עשר יום, פירוש, ולא בלילה, לחדש פסח לד', ולא כתוב בין הערבים, דאינו מעכב רק שיהא ביום. ובאמור כתיב בחדש הראשון בארבעה עשר לחדש בין הערבים פסח כו', ולא כתוב יום, שמתקיים בין הערבים בין שני הלילות. ואמנם במדבר שקודם ירושה וישיבה לא נתחייבו בפסח, יעוין קדושין ל"ח, רק שעשו עפ"י הדבור, א"כ אם יקיימו כההלכה, שיעשו מכי ינטו צללי ערב כשר, אבל אם לא יעשו כפי הדין, רק יקריבו בבקר, ועל אופן זה לא צוה הש"י להוראת שעה, רק שחזר כאילו הקריבו בשנה אחרת קודם שעברו הירדן, והפסח פסול והוי שלמים, לכן כתוב בארבעה עשר יום כו' בין הערבים, פירוש, שמוכרח להיות ביום בין הערבים, היינו כמובנו הפשטי מכי ינטו צללי ערב, ואם לאו פסול. ודו"ק.
הנה בתוספתא וירושלמי פסחים פליגי אם ניתן להם לישראל לבנות בית הבחירה, היינו שניתן להם רשות לבנות בהמ"ק, וכמו שהי' בימי ר' יהושע בן חנני' (מ"ר פ' תולדות), ואם ניתן הרשות אחר הפסח, ונבנה בהמ"ק קודם פ"ש סבר ר' יודא, דהצבור עושין בפסח שני, דאם הן טמאים עושין הראשון, אבל כיון שלא היה בהמ"ק עדיפא מאילו היו זבין בפסח ראשון, ואכמ"ל, ומביא מיחזקי' המלך שעישה הצבור לעשות פסח שני, יעו"ש היטב, וכיון שלא יכלו לטהר הבית בראשון הוי כמו שלא נבנה עד לאחר הפסח. ונראה לי דזה הוי דריש חזקי' מה דכתוב ובחדש הראשון כו' פסח לד' ובחמשה עשר יום לחדש הזה, ולא כתב בחדש הראשון וכתוב הזה (דלא כמו בחדש השביעי), וכן כתוב באמור, הוא להורות דאם כל ישראל לא היה להם בית הבחירה בניסן, ואז עושין כל ישראל הפסח בחדש השני, ובזה הזמן שכל ישראל עושין פסח בחדש השני גם כן אז עושין כל ישראל חג המצות בשני שבעת ימים, אף ע"ג דפסח שני של יחידים נאכל על מצות רק בליל ט"ו, אבל כשכל ישראל עושין אותו אז עושין חג מצות שבעת ימים, לכן כתוב ובחמשה עשר לחדש הזה, פירוש לחדש שנעשה הפסח מכל ישראל, אז חג המצות שבעת ימים, אף אם הוא אינו בחודש הראשון, רק בי"ד של חדש השני, אז בט"ו

הוי חג המצות שבעה ימים, לזה עשה חזקי' חג המצות בחדש השני וכמו דכתוב בדברי הימים ויאספו כו' לעשות חג המצות כו'. ודו"ק בזה.

חג שבעת ימים מצות יאכל. לא כתוב שום דבר רק קרבנות, ולכן לא כתב סוכות רק כאן, משום שכתב אלה תעשו לד' במועדיכם כו' ולשלמיכם שקרבין תוך החג, יעוין תמורה י"ד ע"ב סד"א דתודה נמי מביא תוך חג הפסח, דמשעה שהקדיש אינו עובר בבל יראה, וכי עבר אחר זריקה והותרו לאכול, סד"א דמצוה דאכילת קדשים דוחה ל"ת שיש בה כרת דחמץ, דאיכא נמי לאו דל"ת, לכן אמר שבעת ימים מצות יאכל ולא תודה נאכלת, ואינו מביא תודה בפסח, יעוין ביצה י"ט ודו"ק. וכפי הנראה דמגלה לנו הטעם שנתרומם נפש הישראלי עד כי כל מה שאוכל השבעת ימים הוי מהפסח ואילך כמו שירי מנחה ואסורים לחמץ. וזה שאמר משה שבעת ימים תאכל מצות על הפסח ודו"ק.

ביום הראשון מקרא קדש. לפלא שבכל הפרשה כתוב מקרא קדש יהיה לכם, ובעצרת תהיה לכם, לבד ביום ראשון של פסח לא כתוב יהיה לכם. והנראה, שבא להורות שלא נטעה ממה שכתוב לא ילין לבקר זבח חג הפסח הא כל הלילה כולה ילין, באמת הוא חלבי חול ואין קרבין ביו"ט, אע"ג דהבשר נאכל בלילה, מ"מ דמו כבר נזרק בחול, וכמו דפריך בפרק תמיד נשחט, יעו"ש, וזה בא להורות, דהוא מקרא קדש אע"ג שאינו לצרכיכם, וזהו אעפ"י שאינו לכם, לכן כתוב מקרא קדש, והוא כי אף הפסח אינו נקרב חלביו ביו"ט, ואעפ"י שהוא לד'. ודו"ק.

ובזה א"ש מה שבפ' אמור כתיב ביום ראשון של פסח מקרא קדש יהיה לכם, הוא מפני ששם נאמר על פסח ראשון שעשו במדבר, והמשכן הוקם בראשון למעשי בראשית, והוי פסח בשבת, וחלבי שבת קרבין ביו"ט, וא"כ היה הפסח קרב בליל יו"ט ולכך כתיב יהי' לכם, הא צרכי גבוה מותר. ודו"ק. ובזה יבואר מה שלא כתוב שם יהיה לכם בשביעי של פסח, משום ששביעי הוה בשבת, ואין חגיגה וראיה דוחין אותו, לכן אף לצרכי גבוה אסור. אולם מה שלא נאמר בפ' אמור בראשון של סוכות צ"ע עוד בזה. ולפי דברינו הוא כמו שאמר לכם הוא לדברים הנוגעים אליכם יהיה מקרא קדש לבד מלאכת אוכל נפש. ודו"ק בכ"ז.

והקרבתם אשה לד' פרים כו' ואיל אחד ושבעה כבשים ב"ש תמימים יהיו לכם. כתוב בואוי"ן, לבד בתמימים יהיו לכם בלא וא"ו. ונראה משום דעשרה קרבנות יש כאן בעולה פרים שנים ואיל ושבעה כבשים, וכל ז' ימי הפסח מקריבין אותם, סד"א דהוה שבעים כנגד ע' אומות, וכמו פרי החג דאמרו סוף סוכה, לכן אמר תמימים יהיו לכם ולא לעו"ג. ופשוט.

תמימים יהיו לכם ומנחתם. דריש במשנה בפרק ט' דמנחות, דסולת שהתליעה פסולה וכן שמן שרוי של שמרים כו' פסולים כבעל מום. יעו"ש. וזה מהסמיכות. ונראה דגם דהמנחות והנסכים, דבעי שיהיו ממשקה ישראל, המותר לישראל, נפקא לן מהך סמיכות דכתיב יהיה לכם ומנחתם, ולכם בעי היתר אכילה לישראל, כמו דדרשינין גבי אתרוג, כמו דפי' בתוס' שם דף ל"ה. ומזה ידענא מה דתניא זבחים דף פ"ח אין מביאין מנחות ונסכים מן המדומע ואצ"ל מן הערלה כו', דבעי לכם. ולפ"ז א"ש מה דכתוב גבי פסח ובגבי יום הכפורים תמימים יהיו לכם ומנחתם, דבששה עשר בניסן קרב העומר, אע"ג דלהדיוט אסור, יעוין מנחות דף ו' ע"ב, וכן ביוהכ"פ דאסורין לאכילה להדיוט משום זמן דיוהכ"פ, לכן הוי אמינא דבהם לא בעי בקרבנות שלהם שיהיו ראוים לאכילה להדיוט, לכן אמר קרא תמימים יהיו לכם ומנחתם, דיהיו ראוים לאכילה להדיוט, וטרפה וערלה וכלאי כרם פסולין לקרבנות ולמנחות ודו"ק.

עשרון עשרון תעשה לכבש כו'. בשום מועד לא כתב תעשה רק כאן בפסח. נראה דמלמדנו, דסלת העשרון ביום ראשון דפסח קודם הקרבת העומר ודאי בא מן הישן, דחדש אסור להדיוט, רק בימים האחרונים אחר הקרבת העומר הוי אמינא דבאין מן החדש כמו להדיוט, לכן אמר תעשה, שיהיו כל עשיות שוין (כדדריש ריש התדיר), דלגבוה בעי שיקריב שתי הלחם, הגם דממנחה חדשה שתהא חדשה לכל המנחות ידענא, אפשר דהו"א דדוקא למנחות הבאין בפני עצמן לא גלל זבח, או יליף לן, דהנך דזרעינהו בין עומר לשתי הלחם אינם מתירין השתי הלחם והעומר שלא כסדרן, דאם יתירו נמצא דאחר הקרבת העומר יביאו מחטים חדשים, ואין כל העשיות שוין. ודו"ק.

מלבד עולת הבקר אשר לעולת התמיד. צריך טעם מדוע לא כתוב עולת הבקר בשום מקום רק גבי פסח. ויתכן עפ"י מש"כ האחרונים, דהעיקר דבמנין שעות כהזוה"ק, שי"ב שעות נחשבין ליום וי"ב שעות נחשבין ללילה, וזמן תפלה הוא עד שני שעות קודם חצות לא זמניות, א"כ עד ד' שעות מיחשב בקר, כדאמרו פרק תפלת השחר, וא"כ בריש תקופת ניסן, היינו ניסן דתקופה, שאז היום ולילה שוין, וכמו שאמרו בפ' כיצד מעברין (עירובין דף נ"ו) בתקופת ניסן ותשרי, ואז מכוון ד' שעות ביום משעה שהאיר המזרח, דכיון דהיום והלילה שוים, והוי עדיין בקר, אבל בשאר חדשים שאין היום והלילה שוה יכול להיות שהאיר המזרח ד' שעות אחר חצות הלילה, נמצא דעד עשרה שעות אחר חצות הלילה שהוא חשבון ד' שעות על היום, וכמו שאמרנו לשיטת הזוה"ק יהיה אז ששה שעות על היום ואין זה בקר לענין אור היום, שכבר עבר ששה שעות זמניות, אם כי

מיקרי בקר לענין תמיד כמו לענין תפלה, ולכן לא כתיב בקר רק בפסח לבד, שמעברין על התקופה של ניסן, כדאמר בפ"ק דר"ה, אבל לא על תקופת תשרי. ודו"ק.

וביום הבכורים כו' שעיר עזים אחד לכפר עליכם. הנה בירושלמי רה"ש אמר טעמא דלא כתיב חטא כיון שקבלתם עול תורה הנכם לפני בלא חטא. ויתכן כמו דאמר ר"ש בפ"ק דזבחים שני שעירי עצרת למה הן באין לכפר על טומאה שאירע בין זה לזה, וא"כ רחוק שימצא חטא חלילה בשעה קלה כזו, לכן לא כתב חטאת, כיון שהביאו חטאת על לחם הבכורים על טומ"ק כו'. אמנם ברה"ש כתיב חטאת ושם איכא שני שעירים, וזה א"ש לר"ש דסבר דשל ר"ח מכפר על טהור שאכל טמא, ושל רגלים מכפר על טמא שאכל קדש באין בה ואין בה, וא"כ שפיר כתב חטאת. וכן איתא בירושלמי שבועות ה"ז ולא ר"ש היא דר"ש חולק כפרות כו'. יעו"ש. אמנם לר' מאיר דסובר דכולן מכפרין על דבר אחד נראה, דבעצרת דרוב ישראל המה בירושלים אינם עלולים לחטוא, וכמוש"א צדק ילין בה, ולכן כיון שהקריבו שעיר לשתי הלחם רחוקין הן מהחטא, אבל ברה"ש דהמה בגבולין צריכים חטאת בכל שעה, אלא שחיסך עליהן הכתוב. ודו"ק. ובירושלמי פ"ק דשבועות אילו ישראל כשרים שמא אינן מביאין מה שקבעה להן תורה.

וביום הבכורים וכו' מלבד עולת התמיד ומנחתו תעשו וכו'. הפסיק בין המנחה לנסכיהם משום שנסך התמיד שוה עם נסכי החג, אבל המנחה יש בה חלוקים, שמנחת תמיד של בקר צ"ל מן הישן ומנחה של ערב כשר מן החדש, שכבר התיר השתי הלחם, וכן מנחות קרבנות החג באין מן החדש.

הגה באמור ובפנחס כתוב מוספים ושתי הלחם וקרבנותיה שאינן רק ביו"ט עצמו ואין להם תשלומין, לכן לא כתוב בשבועות חג, משום שאם חל בשבת אין כאן חגיגה ביו"ט עצמו רק יש לה תשלומין ויום טבוח, לכן במשפטים ותשא וראה, ששם לא נזכר קרבנות כתוב חג הקציר חג השבועות, אבל פסח וסוכות ששבעת ימים כתוב בהן חג. ולפ"ז החגיגות הררים התלוים במאמרו של השי"ת. ופשוט. ומוכח דממחרת השבת הוא ממחרת יו"ט, דלכן משכחת עצרת בשבת.

ובחדש השביעי באחד כו' כל מלאכת עבודה לא תעשו יום תרועה יהיה לכם. לפי מה דדריש ר' לוי וירושלמי מסיק כן, דבפרשת אמור כתיב שבתון זכרון תרועה, משום דבשבת אין תוקעים, יש לכוון גם מה ששם הקדים זכרון תרועה, ואח"כ מקרא קדש כל מלאכת עבודה לא תעשו, אבל כאן כתיב קודם מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכת עבודה ל"ת, שמלאכת עבודה היא מלאכה שאינה של אוכל נפש, הא של אוכל נפש תעשו, שע"כ איירי בחול, ואז יום תרועה יהיה לכם, משא"כ בפ' אמור שאיירי בשבת

הקדים זכרון תרועה, שאינו תנאי אל הזמן שמותר אוכל נפש, שבשבת איירי שגם אוכל נפש אסור, ואין לתקוע רק זכרון תרועה יהיה לכם. ודו"ק.

וע"ד הדרוש הענין, דיש אצל האדם בחינת ראיה ובחינת זכרון, ראיה הוא לסור מכספו החמס ולזרוק השרץ מידו, ולהרחיק העבירה שיש עתה תחת ידו, ובחינת זכרון הוא להרחיק מכחות נפשו את אשר נשחת בטבעו על ידי איזה און אשר עשתה וגרם לנפשו תכונה רעה אשר יוכל לבוא מזה לעשות מה שאינו ראוי כשיבוא לידו, וזהו זכרון, שאין העול תחת ידו, רק כי יחשוב בכחותיו ויפשפש במעשיו ימצא אשר טמא כחות נפשו הטהורה, וכן יש אצל השי"ת ראיה אשר הוא רואה להסיר חרון אף ורוע הגזרה מהאדם, ויש זכרון, שזוכר מה שיש לצדד בזכות האדם, ולכן מרחק ממנו את אשר ראוי להיות עפ"י סדור הטבעי ומקורות הזמן, ולכן בננוה כתוב מן החמס אשר בכפיהם, שלא הרחיקו רק מה שיש בידם, לכן כתוב וירא כו' וינחם על הרעה אשר דבר לעשות, וכן אמרו בירושלמי תשובה של רמיות עשו אנשי ננוה, והנה אמרו בפרק ראוהו ב"ד שופר כיון דלזכרון הוא כבפנים דמי, שיש עבירות שאין אדם רואה לעול, וזה כשהכל עושין יאמר בלבבו אין אני צדיק מכל ישראל, ועד אם הורו לו ב"ד יאמר מה לי הלא ב"ד התירו לי, עד שמטעם זה אמרו יחיד שעשה בהוראת ב"ד פטור, ובכ"ז כל ישראל שעשו עפ"י ב"ד אם כי בחוץ אין כפרה ע"ז, בפנים על הפרכת צריכים לפר לכפר, אולם לפני ולפנים, הוא בין הבדים, גם בלא נודע לו שנטמא ונכנס למקדש או אכל קדש, דהוי כמו טעה בדבר מצוה, שנתכוון לאכילת קדש ולהכנס למקדש דבכה"ג פטור בחוץ, ע"ז ג"כ צריך כפרה לפני ולפנים, אף דלא נודע לו עדיין ונתכוון למצוה, נמצא דבלפני ולפנים גם על דבר של מצוה שעשה בצירוף כל ישראל בהוראת ב"ד ולא נודע לו עדיין מחטאו, ג"כ צריך כפרה, כן ברה"ש שמלך יושב על כסא דין צריך לחפש ולמדכר אנפשיה על כל מפעל פרטיי שעשה אם יש בו אשר לא כדת, אף כי כוון לדבר מצוה ועשה בהוראת ב"ד בכל ישראל, לכן אמר זכרון תרועה יהיה לכם, שהאדם צריך להזכיר לעצמו כל פרטי מעלליו ומעשיו שעשה אף מעשיו הטובים ומה שלא הרגיש בעשייתן שום חטא, וזה שאמר תקעו בחדש שופר בכסא ליום חגנו על דברים המכוסים מבני האדם בתכלית ההעלם גם ע"ז צריכים לזכור ולחפש. ודו"ק. ולכן פירשו בשם ר"ת, דאדם נידון בכל יום, היינו שלא יחלה, זה שלא יחרה עליו אף ד', אבל אם חלה שיתרפא, שזה נגד הטבע, כמו שאמרו שגדול זה הנס מחנניה מישאל כו', ע"ז דוקא ברה"ש, שאז בחינת זכרון אצל השי"ת, שזוכר אותו שלא יבוא שום רעה עליו עפ"י הסדור הטבעי. ודו"ק.

ובמדרש שוחר טוב. תקעו בחדש שופר חדשו מעשיכם ושפרו מעשיכם. הביאור, כי על משפט כזה מי יוכל לעמוד, ולזה אמרו שיראו לחדש מעשיהם, הוא להנחיל שמירת הדת ודיעות הצודקות אצל בניהם, הדור החדש, וע"ז אמרו כל המלמד תורה לבן בנו כאילו קבל מהר סיני, שזה העיקר להיות הדת חדש וידיעת השי"ת חזק אצל הבנים כמו שקבלו מעצמם, וזה נקרא חדשו מעשיכם, ועי"ז שפרו מעשיכם, כי רואין אנו מי שבניו נתרחקו מעבודת השי"ת ואמונתו, גם האבות יחקו כהקופים את מפעלות בניהם לבלי התרחק מאתם הרבה [ויש אשר מתנצלים כי כוונתם לשמים, כדי שיקובלו דבריהם אצל הבנים במה שיוכלו להועיל], לזה אמר חדשו מעשיכם ועי"ז שפרו מעשיכם, ור' ברכי' אמר שפרו מעשיכם וחדשו מעשיכם, כי אם האב נזהר לפשפש במעשיו, אז גם הבן שומר תורתו ונאמן לבבו לאלקיו, ואם רואה הבן כי האב אינו נזהר בקלות, אז אינו נזהר הבן גם בחמורי חמורות, וזה ששפרו מעשיכם ועי"ז חדשו מעשיכם, יהיה דור חדש נאמן לאלדיו. ולזה סיים ומה שופר תוקע בזה במה שמונח בפיו ומוציא מזה בצד הרחוק כך כל קטרוגין שבעולם כו' אני שומע מזה ומוציא מזה, פירוש, כי ע"י הדור האחרון אשר יומשך ידיעת השי"ת ותורתו ע"י זה האיש, הלא הוא זכות בלתי תכליתי, מועיל להרחיק ממנו כל רע אשר עליו בקטגוריא מצד הזמן הנוכחי, וזה בכסא ליום חגנו, מלשון יום הכסא, כי יבוא זמן העתיד בדור החדש הבא לידיעת דרכי התורה ע"י עמל האבות וגידולם לתורה. ודו"ק.

הנה דע דבכל מקום דאומר במנחה ונסכים שהן לפר לאיל לכבש, אם יש פרים יותר מאחד או איל יותר מאחד, או כבש אומר לפר האחד לאיל האחד, אבל כשאין רק אחד אומר לפר לאיל, וכן הראשון בטהרת מצורע בעשיר אמר ולקח הכהן את הכבש האחד, לפי שיש עוד כבשים, ובעני אמר כבש האשם, שאין כבש אחר זולתו, וכאן כתוב בחדש השביעי כו' לפר לאיל לכבש האחד, ובסוכות לפר האחד כו' לאיל האחד, ובשמיני לפר לאיל ובעשור לחדש כו' ומנחתם לפר שני עשרונים לאיל האחד, משום דאיכא לצבור שני אילים איל אחד דעבודת היום כתב האחד. או דמרמז דהוו אחד. וביום הבכורים שני עשרונים לאיל האחד, אף דאין רק איל אחד מ"מ הואיל ועם הלחם יש עוד שני אילים כתב האחד, אבל בראשי חדשיכם כתוב לאיל האחד, כיון שאין כאן רק אחד היה צ"ל לאיל. ונראה דמורה לנו משום דכתיב לחדשי השנה, ויש ראש השנה, שאז איכא עוד איל מוספי היו"ט, לכן כתב לאיל האחד. ומרמז אותנו, דמוספי רה"ש יש כאן שלשה אילים למוספים. ודו"ק.

ובעשור לחדש כו', שלשה עשרונים לפר שני עשרונים לאיל האחד. לפלא, דכל הפרשה או דכתיב בשניהם האחד כמו ביום הבכורים או דלא כתיב האחד, כמו ברה"ש, וכאן גבי פר לא כתיב האחד וגבי איל כתיבא, לזה נראה דקמ"ל קרא דאיל זה של מוספין ואיל של עולת העם האמור באחרי אחד הוא, וכרבי דסבר כן במסכת יומא דף ע' ע"ב. ואולי יש לכוון זה בכוונת הגמ' מ"ט דרבי דכתיב אחד. עיי"ש ודו"ק.

והנה בכולהו מוספין כתיב ריח ניחוח קודם לד', ובוהכ"פ כתיב ריח ניחוח בתר לד', משום דביוהכ"פ לית רשות לאסטוני, שבטל החומר, זה היצר הרע, שפרושים מכל החומריות, וזה שאמר מה מלאכי השרת אין להם ישיבה, שהבעה"ב יושב ואורח אינו רשאי לישב עד שיאמר לו שבו, לכן האדם הוא בחירי יושב כבעה"ב, אבל מלאכים שאין להם בחירה שהם מוכרחים מהשגתם יתברך שמו תמיד בלא חומר חוצץ נקראים קאמיא, שעומדים הם, וביוהכ"פ גם ישראל בטלה חומריותם, והמה כמעט מוכרחים לעשות רצון אלדים, ולכן בכל המוספין צריכין לכוון לשם ריח לשם ניחוח כתיב והקרבתם ריח ניחוח לד', שיקריבו לשם ריח, אבל ביוהכ"פ כתיב והקרבתם עולה לד', וריח ניחוח יהיה בלא כוונה. ודו"ק.

והנה יוהכ"פ מכפר על זדונות, ועל חיובי קרבן מכפר על הספיקות, ואינו מביא אשם תלוי בעבר יוהכ"פ, כמו דדריש מכל חטאתיכם לפני ד' שאין מכיר בו אלא השם, כדתנן סוף כריתות, והנה על אשמות אינו מכפר רק ביחידים, לא בצבור, כי אין אשם בצבור, ולזה אמרו בתפלה מלך סולח לעונינו ולעונות עמו ב"י, שזה מכפר זדון הפרטי וזדון הכללי, ומעביר אשמותינו בכל שנה, כי אין אשם תלוי בצבור, ולכן לא אמר אשמות עמך ב"י. ודו"ק.

ובעשור לחדש. לא כתיב גבי שעיר עזים לכפר עליכם, משום שיום מכפר בלא שעירין. ובחג הסוכות לא כתיב לכפר עליכם, משום שבארבעה פרקים שהעולם נידון בכולהו מפורש בתורה בפסח הביאו עומר שנידונין על התבואה, בעצרת הביאו שתי הלחם כו' על פירות האילן כו' וברה"ש בשופר, אבל בחג הסוכות נסכו לפני כו' שנידון על המים, וניסוך המים הוא הלכה למשה מסיני, ולא כתוב בתורה, ולא נכתב שהוא זמן כפרה ודין ודו"ק.

מלבד חטאת הכפורים. לר' אליעזר ב"ש דסבר, דשני אילים היו חד דמוספין וחד דחובת היום דפ' אחרי היה צריך לכתוב ומלבד עולת העם ובקרית ספר הוכיח מזה כרבי. ודברי רמב"ן המה נפלאים. ונראה לישב, דמנחות ונסכים לא כתיבי באיל אהרן ואיל העם, אע"ג דאינן באין בנדר כו' רק חובה, בכ"ז חייבין במנחות ונסכים מקרא דכתיב בפ'

שלח גבי נסכים או במועדיכם. ועיין מנחות צ"א לרבות אילו של כ"ג ושם. ולר' ישמעאל דדריש הא דכתב בפ' נסכים אל ארץ מושבתיכם לאחר ירושה וישיבה, ולא קרבו נסכים במדבר (עיין קדושין ל"ז), א"כ באיל אהרן ואיל העם לא הקריבו נסכים עד לאחר ירושה וישיבה, וטעמו דהוי כקרבן יחיד, דלא הקריבו במדבר רק בצבור, משום שזה האיל היה רק להעם לא לכה"ג ואחיו הכהנים שקרויין בית אהרן, שלהם הי' פר לחטאת ואיל אהרן לעולה, ולכן לא קרבו בו נסכים עד לאחר ירושה וישיבה, ולכן כאן במוספים, הלא חטאות אין בהן נסכים כלל, ועולות יש להן נסכים במדבר, אבל עולת העם ביוהכ"פ איך יכתוב מלבד עולת העם ומנחתה, הלא עד לאחר ירושה וישיבה לא צריכי נסכים, ואם יכתוב מלבד עולת העם לבד, הלא אחר ירושה וישיבה יטענו נסכים, לכן לא כתבה זה כלל. ודו"ק.

ומה נפלא לפ"ז דר"א ב"ש בדף ע' ע"ב אמר אליבא דרע"ק דחד איל הוי, יעו"ש תוס' ד"ה דכו"ע, ולפ"ז א"ש, דלרע"ק דסבר דנסכים קרבו במדבר, א"כ מוכרח מדלא חשבה התורה מלבד עולת העם ומנחתה ועולת התמיד, כמו שכתוב ברה"ש דחד איל הוי. ודו"ק היטב.

ובחמשה עשר יום לחדש השביעי. לא כתב הזה כמו באמור. נראה דמרמז לדין המבואר ברמב"ם בסוף פ"ג מקדוש החדש, שאם באו עדים מרחוק שנראה החדש בליל שלשים קודם חצי החדש מקבלין עדותן וחוזרין ומונין לאותו החדש מיום שלשים, אבל אחר חצי החדש מניחין מעובר כשהיה ומונין מיום שלשים ואחד, לכן קודם חג הסוכות יתכן להיות כי קודם יום החמשה עשר קבלו עדים שנראה בזמנו וחוזרין ומונין מיום שלשים, ונמצא יום הט"ו אינו לחדש הזה שעשו רה"ש ויוהכ"פ (והטעם עי' בס' אור שמח), רק ליום ל' ודו"ק.

וחגותם אותו חג לד' שבעת ימים. לא כתב כאן בסוכות תשבו, כמו שכתב מצות יאכל בפסח וברה"ש יום תרועה יהיה לכם, משום דבחג היו צריכים כולם להראות לפני ד' בשילה או בבית עולמים, וכי יעלו כולם אז פטורים מדין הולכי דרכים ומשום מצטער ופטורים מסוכה, לכן לא הזכיר זה. ואולי מכאן סמכו חכמים לזה. ויעוין רמב"ן ע"פ דכל האזרח בישראל דברי נועם.

ועוד יתכן דמשום הכי לא כתוב בסוכות תשבו, משום שכולל בזה גם שמיני עצרת שאין בו מצות סוכה, ואי דא"כ הי' לו לאמר שמונה ימים, מזה למד בפסחים דף ע' דחגיגה אינה דוחה שבת, כן נראה דהדיוק מדלא כתב בסוכות תשבו גבי' כמו בפ' אמור. ודו"ק.

ומנחתם כו' מלבד עולת כו' ונסכה. הנה לא נזכר נסכים ביום ראשון. נראה דמרמז, דלמספר רב כזה אם יחסרו נסכים אז אינן מעכבין הקרבן ומביא הקרבנות בלא נסכים. ואמינא דבר חדש מאד, דבכל התורה חטאת קודם לעולה, לבד בחג הסוכות, דיליף בזבחים צ' דכתיב כמשפט עולה קודם לחטאת, וזה דוקא כשבאה עולה עם הנסכים אז העולה קודם לחטאת, דאם מנחות ונסכים באין להעולה כמשפט, אז משפט החטאת שאינה טעונה נסכים מאוחר לעולה כסדר הכתוב בתורה, אבל אם אין נסכים להקריב, אז החטאת קודם לעולה כמו בכל התורה, לכן רמזה תורה ביום ראשון שלא כתבה כמשפט, שלא הזכירה נסכים, משום דבבאין בלא נסכים החטאת קודם. ודו"ק.

ומנחתם ופוק חזי גבי יולדת שאם אין לה די ידה להביא נסכים לכבשה עולה מביאה עוף, אע"פ שעוף אין לו נסכים, בכ"ז כיון שלכבשה אין נסכים עדיף טפי בן עוף שא"צ נסכים שקרבן בלא נסכים אינו מהודר, ולכן אמר ר"ש בהתכלת דעדיף טפי אחד עם נסכים ממרובים בלא נסכים יעו"ש, לכן כאן אם העולה בלא נסכים אז החטאת קודם. ודו"ק.

ועשרון עשרון לכבש האחד. נקוד וא"ו דועשרון קמא, ודריש הגמ' פרק שתי מדות (מנחות דף פ"ז) שלא ימדוד בשל שלש לפר ושל שנים לאיל. וצ"ע דלמה נקטיה קרא גבי חג הסוכות ולא נקטיה לעיל בר"ח ועצרת ופסח. והנראה לענ"ד, דאמר הגמ' בפרק המנחות והנסכים שמנחת פרים יכולה להבלל זה בזה, וכן מנחת כבשים יכולה להבלל זה בזה, וא"כ כאן שהכבשים המה ארבע עשרה, ואיכא כאן איפה, קמ"ל דאינו מודד באיפה רק שצריך למדוד מדתן עשרון עשרון בפני עצמו. וביחזקאל נקט במדות היבש איפה. ועיין מנחות מ"ה ובתוס' שם. והגם כי של פרים ואילים שוה בלילתן ויכולין להבלל זה בזה, לא תמצא בשאר מועדים שני פרים ושני אילים, וא"כ ליכא כאן עשרה עשרונות שיכולין להבלל זה בזה רק בחג הסוכות, קמ"ל דאין מודדין באיפה רק בעשרונות, אע"ג דאיכא טרחה מרובה. ודו"ק.

ומנחתם ונסכיהם כו' מלבד עולת התמיד ומנחתה ונסכיהם. זה פלא גדול על מי קאי הך ונסכיהם, אם על מוספי היום הלא כבר כתוב ונסכיהם, ואם על עולת התמיד, ונסכה הוי ליה למימר. ועיין רש"י בזה. ואחר העיון הוא למוד גדול על נסוך המים, דנסוך היין מתיחס אל הקרבן לא אל היום, ואם הביאן קודם הקרבן פסולים, ומביאה אדם אפילו לאחר עשרה ימים, וכמו דדריש בפ"ב דתמורה מנחתם ונסכיהם אף בלילה, פירוש, בלילה שאחרי הבאת הקרבן, דהמנחה והנסכים מתיחסין אל הקרבן לא אל היום, הא נסוך המים אע"ג דלכתחילה מצותה עם התמיד, כמו דכתיב ביום ששי ונסכיה, בכ"ז

נסוך המים מתיחס אל היום לא אל הקרבן, ולכן אם נסכן בלילה שלפני הבאת הקרבן יצא, ואם עבר היום ולא נסך מים, כיון שעבר יומו בטל קרבנו, וכמו שמפורש בירושלמי פרק לולב וערבה הלכה ו', עיי"ש, נמצא דנסוך היין הוא שייך ומתיחס אל עולת התמיד, וצריך להביאה אחר הקרבן ובלילה שאחר כך ג"כ סגי, ונסוך המים הוא שייך אל חובת היום, לכן כי נסכו בלילה כשר, כן כי לא נסכו בו ביום עבר יומו בטל קרבנו כו', וזה שאמר ונסכיהם היינו נסוך המים שהוא של היום ונסוך היין שהוא של עולת תמיד.

ולבי אומר לי שהוא דברי הירושלמי שם, דבעי הקדימן לזבח מה הן ניסכן בלילה מה הן לא ניסך היום מהו שינסך למחר מן הדא דאר"א בשם ר' יוסי ונסכיה אחד נסכי מים ואחד נסכי יין הד"א הקדימן לזבח כשר ניסכן בלילה כשר לא ניסך היום לא ינסך למחר על שם עבר יומו בטל קרבנו. וזה תמוה דאדרבא מדאיתקוש לנסכי יין ובנסכי יין הכל להיפוך, דבעי להיות אחר הבאת הזבח, ובלילה שלאחריו, ואף לאחר עשרה ימים, וברור שצ"ל ונסכיהם אחד נסכי מים ואחד נסכי יין, ואין זה דרשא דר' נתן דמייתי בבלי בתענית מן ונסכיה, ולפי זה פשיט שפיר דהנסוך הוי של יום לא של קרבן. וכן ברור בעיני, דהא דקאמר בבלי תענית מה ניסוך המים מאורתא דאמר מר ומנחתם ונסכיהם אף בלילה סמיך ג"כ על קראי דונסכיהם דכאן דקאי על היום, רק מייתי דמצאנו נסכין באין בלילה. ומסולק בזה כל תמיהות הרב בגבורות ארי. עיי"ש ודו"ק בכ"ז.

והנה נסוך המים אינו בתורה רק רמוז בקראי, וטעמא משום דא"ר יודא מפני מה אמרה תורה הקריבו לפני עומר כדי כו' תבואה הקריבו לפני שתי הלחם כו' שיתברכו פירות כו' נסכו לפני מים בחג כו', והכוונה כי הנך תלתא דברים לא הקריבו במדבר רק בבואם לארץ ישראל, שלא היו צריכים במדבר לגשמים ולתבואה, לכן אמר ר"ש במשנה מנחות כל האמור בחומש הפקודים קרב במדבר דייק האמור ולא הכתוב, משום דנסוך המים לא היה קרב במדבר. ודו"ק.

לפלא דבכל ימי החג כתיבא ומנחתם ונסכיהם, לבד ברביעי ושמיני עצרת כתיבא מנחתם ונסכיהם בלא וא"ו, הלא דבר הוא. ואולי יתכן כך, דבסוכה פרק החליל (סוכה דף נ"ה) אמר ר' אלעזר הני שבעים פרים כנגד שבעים אומות, ופרש"י שירדו גשמים בארצם, עיי"ש, ובמנחות ריש פרק אלו מנחות נקמצות קאמר ר"ע דעו"ג אינו מביא מנחות ונסכים בפני עצמן רק עולות הוא מביא וכל חברותיה, היינו נסכים הבאים עם הזבח, כן פרש"י תמן, וא"כ בכל הפרים שבאמת הן לכפר על העו"ג, הא עו"ג אינו מביא מנחות ונסכים רק בשביל שהיא באה עם הזבח, לכן נכתב ומנחתם ונסכיהם, להורות דאין מקום להמנחות והנסכים רק בשביל הזבח, שגלל הזבח מביאים ג"כ מנחות ונסכים,

לא כן בשמע"צ שהקרבן הוא לכפר על ישראל, וכן ביום הרביעי שקרבנו עשרה פרים, והוא להורות על עשרה אומות שנתן הקב"ה לישראל ועליהן כתיב לא תחיה כל נשמה [ולכן ביום הרביעי שהוא באמצע, שארץ ישראל באמצע ישוב. והבן], וא"כ מהראוי שיתחייבו בני ישראל בקרבן זה והן מביאין ג"כ מנחות ונסכים בפני עצמן, לכן כתיב מנחתם בלא וא"ו להורות שאין הבאת הזבח סבה להקרבת המנחות והנסכים. ודו"ק.

בגמ' פסחים. הני שבעים פרים כנגד שבעים אומות. הנה מפורש במשנה דשבועות ובספרי, דשעירים מכפרים על טומאת מקדש וקדשיו, והוה"ד פרים ג"כ מכפרין על טומאת מקדש וקדשיו, ומאי שייך בעו"ג טומ"ק וקדשיו. והברור דעיקר המקדש הוא ישראל, כמו שאמרו ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם בתוכו לא נאמר רק בתוכם, וכמו שכתוב למען טמא את מקדשי כנ"י המקודשת לשמי, רש"י, וכמו שאמר היכל ד' המה, לכן על מה שמטעים ישראל בדעות ובמעשים רעים, זה הוי לגבייהו טומאת מקדש וקדשיו, ולכן בימות הבית הי' רצון הש"י שלא יתערבו בגוים ולא ילכו העמים אליהם פן יחטיאו את ישראל כאשר היה, אבל לעתיד, אז אף כי בני נכר לא יגיעו להתנהגה הנסיית, שע"ז נוסד הפסח על שפסח ועצרת על מתן תורה, ויתנהגו בטבעיות, אמנם יכירו כי לד' הארץ ומלואה, והוא שוכן שמים כסאו בירושלים, לכן אם כי במועדים דפסח ועצרת אינם שייכים כלל, אחר כלות ימי האסיף יבואו להודות לשמו יתברך על כל הטוב אשר עשה מעת זרוע זרע עד אסוף הקציר בירושלים, ואז יהיה היפוך מאשר היה עתה כי רצון השי"ת יהי' שיעלו לחוג כו', כי לא יחטיאו את ישראל בקרבתם אליהם, ולכן זאת תהיה חטאת כל הגוים כו' אשר לא יבואו לחוג את חג הסוכות. ודו"ק.

בסוף סוכה. אוי לאוה"ע שאבדו כו', שבישראל איתא בתו"כ דיוהכ"פ מכפר בלא שעירים, ושאר רגלים אינן מכפרים בלא שעירים, וטעמו דיוהכ"פ עיקרו לכפרה, לכן מכפר בלא שעירים, וכיון דלעו"ג אינם בני שביתה, ועיקר הרגל לדידהו רק לכפרה, א"כ יכפרו בלא שעירים גם בזה"ז בלא בית, אמנם מה שייכים לרגלים, כיון דב"נ לא הוזהרו על הרגל, רק בשביל ישראל שהם בני שביתה מכפר להם, ואגב דמכפר לישראל מכפר גם לבני נח, וכיו"ב אמרו בפ"ק דהוריות דמיגו דמכפר אחיים מכפר נמי אמתים, אבל בזמן הזה דלא מכפר לישראל לא מכפר לבני נח. אך תוספות סוף מגילה הביאו מדרש, דבזמן שקוראין בסדר הקרבנות מכפר עליהן, אכן כיון שמריעין ומצירין לישראל ואין מניחים לישראל לעסוק בתורה, איך יתכפר להן במה דישראל קוראין בתורה, כיון שאין מניחים להם לעסוק בתורה. ודו"ק.

אלה תעשו לד' כו' ולשלמיכם. נראה דלפי מה דמסיק בסוף פ"ק דקדושין לא היו נסכים קרבין רק לאחר ירושה וישיבה, ופרש"י, דזה רק בקרבן יחיד אבל לקרבן צבור היו קרבים גם במדבר, ונראה דגם לנדבת צבור, כמו קיץ המזבח היו נסכים קרבים במדבר, כמו שהיו קרבים לחובתם, ורק ליחיד לא קרב עד אחר ירושה וישיבה. והנה מפורש בתו"כ ריש ויקרא דצבור אינן מתנדבין שלמים רק עולות לחודייהו, יעו"ש, א"כ א"ש, דכאן צוה משה מה שינהגו תיכף גם קודם ירושה וישיבה, ומשום הכי לא כתב כאן קרבנות, דשתי הלחם אינן קרבין קודם ירושה וישיבה, יעוין מנחות פ"ד במשנה, לכן אמר דעולות נדבות מרבים טעונין מנחות ונסכים במדבר, אבל שלמים דצבור אינן מתנדבין, רק יחידים ושותפים, א"כ קרבן יחיד לא היה טעון נסכים במדבר, לכן כתב המנחות ונסכים קודם שלמים. וזה ברור. ודו"ק.

מטות

זה הדבר. דע דבכ"מ במלואים ובמשכן ובמן נאמר זה הדבר, משום דאינו נוהג לדורות וכן הוכיחו מזה ב"ב דף ק"כ, דלא תסוב נחלה אינו לדורות, רק דפריך משחוטי חוץ וזה לפירוש רמב"ן ממדרש דגם על חולין נאסרו במדבר, משום דאז נאסר להם בשר תאוה, והיה דין כל בהמות כשלמים, א"כ א"ש דזה רק בדור הזה. אולם זה הדבר דפ' נדרים נראה כי במעשה זמרי הסבה היה שלא נאסר יין עמוני במדבר, ומשום יינן באו לבנותיהן ולדבר אחר. ולא היו יכולים לעשות סייגים אז, דהנסכים במדבר היה מיין עו"ג, כדאמר במדרש שיר השירים, לכן אמר לראשי המטות כי יראו שיעשו סיגים ונדרים ונזירות לבלי לשתות יין כדי שלא יבוא מכשול מזה, כמו שקרה לנשיא זמרי שקנא קנאת שבטו ובא למה שאירע, והענין מושכל ונכון, לכן נאמר זה הדבר, דבדור זה הי' נאות לראשי המטות לעיין בזה.

לא יחל דברו ככל היוצא מפיו יעשה. הנה בגמ' דף ל"ה מסיק דיש מעילה בקונמות אף בקונם פרטיי, וכתב רבינו ניסים ומסתפקא לי מאן דמעל בקונמות אי משתרי ההוא קונם לבתר דמעיל כמו הקדש שיוצא לחולין ע"י מעילה. עכ"ל. ולדעתי כוון לזה הספרי זוטא ז"ל הלל היה אומר הרי מי שאמר קונם לבית זה שאני נכנס ככר זה שאני טועם יכול יתן הנייתו של בית ויכנס דמי ככר ויאכלנו ת"ל ככל היוצא מפיו יעשה, והנה להורות דקונם פרטיי אין לו פדיון לא מסתבר דנבעי קרא, ונראה יותר דקמ"ל דאם כבר עבר על נדרו וכבר חלל דברו, דצריך ליתן הנייתו להקדש כמו כל מעילה, ואפ"ה אסור לכנוס לבית ולאכול הככר. ומדוקדק לשון הכתוב לא יחל דברו, ואם חלל דברו, בכ"ז

ככל היוצא מפיו יעשה, ולא נפקע ע"י המעילה האיסור שאסר על נפשו [פירוש דאמר קונם עלי שלא אסר בקונם על הכל], והוי כמו שלח תשלח, עזב תעזב, דפירושו אם כבר לקח וכבר לקט, כן הכא פירושו אם כבר חלל ככל היוצא מפיו יעשה. ודו"ק.

ואשה כי תדור נדר וכו'. בספרי ואשה מקיש אשה לאיש מה איש עובר בבל יחל ובל תאחר אף אשה עוברת בבל יחל ובל תאחר. הנה רמב"ן בספר המצות מ"ע צ"ד כתב שנדרי רשות אינו עובר בבל תאחר, עיי"ש, ופירש הספרי לענין נדרי גבוה שעובר גם בבל יחל, וכן אשה ג"כ, אעפ"י שאינה עולה לרגל חייבת בבל תאחר. וראיתי למחבר אחד שתמה, דאיך יפלגו אמוראי בר"ה דף ו' בזה אם אשה עוברת בבל תאחר מה שמפורש בספרי. ובאמת פשוט, דהרמב"ן כתב כן אליבא דאמת, אבל הגמ' לא מצי למפשט, דאימא דמרבי לה לענין צדקה דעובר בבל תאחר לאלתר היכא דקיימי עניים ע"ז מרבה לה לענין בל תאחר, וכן מצי קאי על נזירות, ונזירות עובר בבל תאחר נזירות דטהרה לאלתר, וכפי שיטת רבינו נסים בנדרים דף ד'. והא דבעי לרבות אשה לבל תאחר, אע"ג דאיתקשו לכל מצות ל"ת שבתורה [רק היכא דכתיב בהדיא איש כמו גבי בל יחל בעי רבוי כמוש"כ תוס' ב"ק ט"ו] נראה דסד"א משום דאכתי לא שמע אב או בעל, והו"א דתמתין עד שיבוא וישמע אב או בעל ויפר, וא"כ כאן דיוכל להיות ע"י המתנה הפרה בע"כ, א"כ אינה עוברת בבל תאחר, לכן קמ"ל דעוברת על ב"ת, ואף אם מעקר עקר ג"כ עוברת כ"ז שלא שמע, וכש"כ דקיי"ל מיגז גייז בנזיר, אבל גבי מידי דבל תאחר תלי ברגלים הו"א דכיון דאשה לא מחייבא בראיה גם בב"ת אינה, ופשיט דאיכא, והרמב"ן כתב לפי המסקנא בפשט הספרי, דגם על דבר התלוי ברגלים עוברת בב"ת. ודו"ק.

ושמע אביה את נדרה כו' והחריש לה אביה וכו'. לא נזכר ביום שמעו, היינו, כי באב אף אם לא יחריש מיום אל יום רק רגע אחת, כמו שנדרה סוף ימי הנעורים ובתוך כך בגרה הרי אינו יכול להפר. ולכך לא נזכר גבי ארוסה והחריש לה מיום אל יום, כי בארוס פעמים שאם החריש שעה אחת הרי אינו יכול להפר, כגון שכנסה בינתים או אף שבגרה טרם שהפר הארוס נראה דבזה אין מיפר בקודמין, דטעם דארוס מיפר בקודמין משום שותפות דאב, ומ"ל כנסה בינתים מ"ל בגרה בינתים. ועיין בפירוש המשנה לרמב"ם סוף נדרים במשנה דתשע נזירות ותראה כי כן הוא, א"כ לפעמים צריך להפר תיכף כשישמע, לכן לא אמר מיום אל יום. ודו"ק.

ספרי פסקא קנ"ג. וקמו כל נדריה כו' שאם נדרה וקיים וחזר והפר שומע אני יהיה מופר כו'. תמוה הא קרא כתיבא ודריש לה לקמן פסקא קנ"ו ואם הפר יפר אותם אחרי שמעו אחרי קיום הנדר כו' ונשא עונה. וצ"ע.

ואם היו תהיה לאיש כו' וקמו נדריה ואסריה אשר אסרה על נפשה יקום. ובנודרת בבית אביה, וכן בנודרת בבית אישה כתיב וקמו [כל] נדריה [וכל] איסר. אך לפירוש האמיתי שנמסר לנו ממקבלי הפשט האמיתי המה רז"ל, כי בארוסה הכתוב מדבר שאביה ובעלה מפירין נדריה, ואם הפר לה אביה, וארוסה החריש או קיים, אז או מקליש קליש או מיגז גייז, וכדפליגי בזה ב"ש וב"ה ברישׁ נערה המאורסה (נדרים דף ס"ח), עיי"ש, וא"כ אין כל הנדר קיים, וכדאמר הגמ' דאי נדרה מתרין תים כו' ולכך לא כתב כל נדריה, דהאב שהפר כבר מיגז או קליש. וז"ב. ודו"ק.

ספרי ונדריה עליה נדרים שבאו עמה מבית אביה לבית בעלה נדריה שנדרה ברשותו מנין אמרת קו"ח הוא אם נדר שנדרה שלא ברשותו ה"ה מפר קו"ח לנדר שנדרה ברשותו. כן גרסת הגר"א. ופירושו פשוט, דאע"ג דבעל אינו מפר בקודמין, אבל ארוס מפר בקודמין, כדאמר הגמ' דף ס"ו ע"ב. וזה מדויק לשון ונדריה עליה, היינו, שהמה עליה מכבר בעוד שלא נתארסה. עיי"ש. וזה שאמר נדרים שבאו עמה מבית אביה [היינו בעוד שלא נתארסה] לבית בעלה [בעודה ארוסה], וע"ז אמר נדרים שנדרה ברשותו כשהיא ארוסה כו' ע"ז עביד קו"ח. ופשוט.

שם פסקא קנ"ג. אמרו לו לא אמרה תורה אלא והפר את נדרה אשר עליה נדרים שעליה מפר ולא נדרים שאין עליה ד"א אישה יקימנו ואישה יפירנו את שבא לכלל הקם בא לכלל הפר לא בא לכלל הקם לא בא לכלל הפר. הנה נראה, דהמה באים לאפוקי בין דלא נימא דלא חלין כלל, כסברת ר"א, וע"ז קאמרו דנדריה עליה, היינו שיחולו המה מפר, ואי דלא נימא דחלין ובטלין כדס"ד דגמ' אליבא דר' אליעזר בנדרים דף ע"ה קא אמרו היקשא, דכיון דאינו מקים ה"נ דאינו מפיר. ופשוט. והנראה, דמנדרה אשר עליה ילפינין דאין הבעל מפר כ"ז שלא חל הנדר, היינו, שאמרה נטולה אני מן היהודים אם אשמשך, דפליגי בה ר' נתן ורבנן דף פ"ט, ואפילו רבנן מודו במידי דאפשר לאיזדהורי מיניה, יעו"ש בר"ן באורך, וזה ילפינין מן אשר עליה, היינו, שיהיו עליה, שיגיע חלות הנדר קודם הפרה. יעו"ש ודו"ק.

ונדר אלמנה וגרושה יקום עליה. הנה בכל הפרשה כתב יקום יקומו, ולא כתוב עליה, לבד כאן. והנראה דבזבחים דף מ"ג ע"ב אמר על קרא דוהנפש אשר תאכל בשר מזבח השלמים וטומאתו עליו ונכרתה כו', דאימור הך עליו קאי על בשר מדכתב לשון זכר, ואמר דעליו כתיב [ומשמע כמאן דטעין אכתפיה ויכול לפרוק אותה הימנו ובשר לעולם טמא] מי שטומאה פורחת ממנו כו', והנה יש דיעות בפוסקים דנדרי האשה שיש לה אב או בעל אינו יכול חכם להתיר, והא דאמר רבינא הו"ל נדרא לדביתהו לא היה מנדרי

ע"נ, רק נדר שאין הבעל יכול להפר, ולפ"ז א"ש, דשם כתוב יקום שלעולם הן קיימין, אבל אלמנה וגרושה אם מתחרטת יכול החכם להתיר, רק כ"ז שאינה מתחרטת קיים, וזה יקום עליה, שכ"ז שהיא טוענת אותו ואינה פורקת אותו. ודו"ק.

ונדר אלמנה וגרושה כל אשר אסרה על נפשה יקום עליה. פירוש, דאלמנה וגרושה שאסרה הנאת תשמיש מכל היהודים עליה יקום עליה זה הנדר, שלא תוכל להנשא לאדם, ובעל אם יש לה מפיר משום דברים שבינו לבינה, וכן האב ג"כ מפר אם נדרה ברשותו נטולה אני מן היהודים, דהוי ג"כ דברים שבינו לבינה, וכמו דמפרש בירושלמי כתובות פרק נערה האב זכאי כו' בביאה תיפתר כשיאמר לו לכשתקנה לי בתך בביאה יהא לך כסף זה, וכן אם נדרה שלא תכחול או תתקשט הוי אצל האב דברים שבינו לבינה, שלא ירצה אדם באשה מנוולת ולא יתן לאביה ממון עבור זה, וכמו דאשכחן שבת פ' דיהבו לרב ביבי ד' מאה זוזי עבור ברתי' דטפל לה אבר אבר. ורבינו בתשובה לחכמי לוניל כתב, דעל כחול ופרכוס מאי איכפת לאב, ולדעתי הוי דברים שבינו לבינה. ופשוט. ונראה, דאם נודרת מיבמה אחר מיתת בעלה אמרו ביבמות סוף בית שמאי, דאז מבקשין מהיבם שיחלוץ, ולזה אשמועינן, דאם נדרה כשהיא אלמנה מבקשין מהיבם שיחלוץ, ואם היא גרושה מבעלה ונדרה הניית היבם על נפשה, והחזירה בעלה ומת הבעל, ונפלה לפניו ליבום, דאז כופין אותו (וכמו ביש לה בנים ונדרה, יעו"ש.) וזה שאמר דבין כך ובין כך כל אשר אסרה על נפשה יקום עליה, לזה דייק עליה מה דלא כתוב בשום מקום, להורות דבמקום דכתוב יבמה יבוא עליה ג"כ יקום אשר אסרה על נפשה, וחולצת ואסורה להתיבם, וכמו דדרשו בריש יבמות על קרא דואשה אל אחותה לא תקח לצרור עליה נאמר להלן יבמה יבא עליה כו' אף כאן במקום מצוה ואמר רחמנא לא תקח, ואשמועינין דיבם אינו מפיר, ולא דחי מצוה דיבום לל"ת דנדר וזה נכון מאד בס"ד. ועל כיו"ב אמרו בירושלמי ריש אלו דברים, דאדם דן גז"ש מעצמו לקיים תלמודו.

ואם בית אישה נדרה כו' בשבועה. הא דהזכיר שבועה גבי נשואה לא גבי נערה בבית אביה, לא גבי מאורסה, יתכן עפ"י מה דאמרו פ"ג דנדרים אין נזקקין לאלקי ישראל אלא משום שלום בין איש לאשתו, כן למדה לנו התורה שלא יפר אב וארוס ובעל שבועה, רק משום שלום בין איש לאשתו בעל מפר לאשתו שבועה. ודו"ק.

ואם הפר יפר כו' אחרי שמעו. פירש בספרי אחר שקיים, ופירוש, דאם קיים בלבבו הוי מוקם, לכך מתיחס אל השמיעה לבד, ופי' דסבירא לי' ופשט המקרא הוי כאלו כתוב הפר יפר אחרי יום שמעו, ומפני שאינה יודעת מתי שמע, לכן ישא עונה. וכתוב אחרי שמעו למאן דאמר במ"ר אחרי סמוך, דאם הוי זמן הפרה רק יום ולילה לא מע"ל משכחת

דשמע קודם שקיעת החמה ואינו מפר רק עד הערב, א"כ כי מפיר סמוך לשמיעה בערב ג"כ אינו מופר ונשא עונה. ולמ"ד הפרת נדרים מעל"ע, יפרש אחרי מופלג, דפליגי תנאי במ"ר פ' מ"ד. יעוי"ש. וכתוב ונשא עונה רק בבעל, לא באב ובארוסה, משום דאם אינה יודעת והוא מפר וגורם לה תקלה נוטל עונה, וכאילו הוא חטא, זה רק כשהגיעה לעשרים שנה, דבת עונשין בדיני שמים הויא, אבל ברשות האב והארוס אינה רק בימי נערותה, שאז אינה בת עונשין בי"ד"ש, לא כתוב ונשא עונה. ודו"ק.

אחרי שמעו. פשטו דשמע והחריש לה מיום אל יום. ולהנך דסברו דמעת לעת, א"כ אחרי מופלג מהשמיעה מעל"ע. ולמשנתינו דרק אותו יום מפיר, א"כ כששמע קודם בוא השמש ובא השמש תו אינו מפיר והוי אחרי סמוך. ובזה פליגי במ"ר פ' מ"ב. יעו"ש ודו"ק.

בין אב לבתו בנעוריה בית אביה. כבר דרשו רז"ל שעל ארוסה קאי, והוא קאי גם על בין איש לאשתו. ויתכן לפרש, משום דאם מכר האב את בתו לאיש לאמה, הלא יכול ליעדה לו ולבנו, א"כ למ"ד מעות הראשונים לקדושין נתנו אישתכח דחל הקדושין מיום המכר למפריע, דנעשה כאומר התקדשי לי מעכשיו לאחר ל' יום, ויעוין בירושלמי דחוקר על מעשי ידיה, דאישתכח למפריע דארוסה היא ואינו יכול למוכרה לשפחות לאחר אישות, והואי מעשי ידיה לאב מעיקרא, ומשני דנעשה כמקדשה ע"מ שמעשי ידיה שלו, אבל הנדרים ודאי אישתכח דארוסה היא למפריע, ונמצא דאמה העבריה אין האב יכול להפר שמא יקדשנה וייעדנה האדון, ונמצא ארוסה למפרע מיום המכר, ואינו מפר רק בשותפות הארוס, ולכן אמר רק בנעוריה בית אביה, שאם היא בבית אביה יכול להפר, אבל אם היא בבית האדון אינו יכול להפר, דשמא ייעדה. ודו"ק.

ולפ"ז מצינין לפרש וד' יסלח לה כי הניא אביה אותה בהפיר לה אביה ואכלה ואחרי זה זמן רב יעדה האדון, א"כ אישתכח דארוסה היא מעיקרא להאדון, וא"כ בלא הפרתו היתה אסורה לאכול, וד' יסלח לה, והוי נתכוון לאכול בשר טלה ואכל בשר חזיר, וצריכה כפרה. ולכן בסוף קדושין לנתכוון לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה מייתי קרא דאישה הפרם וד' יסלח לה, דכולהו מידרשי כן בספרי, ומשום דגבי אב מצינין למידרש כמוש"פ. והספרי דלא מוקי כן, משום או דסבר דמעות הראשונים לאו לקדושין נתנו או דסובר דמופלא הסמוך לאיש לאו דבר תורה וקטנה היא ואינה צריכה כפרה. ועיין בנדה דחד מ"ד סבר דהוא בעצמו לוקה משום בל יחל, ולדידיה יתכן כדפרישית. ודו"ק בכ"ז.

קדושין פ"א. רע"ק כי הוה מטי להאי קרא בכי אמר ומה שנתכוון לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה כו'. זה אירע לו כד הוה מתלוצץ בעוברי עבירה ומטא לפלגא דדקלא

כו', כיו"ב כו' היה בוכה ומה מי שנתכוון לאכול שומן ועלה בידו חלב [נקט כאן חלב, דאין אשם תלוי בא אלא על דבר שזדונו כרת] כו'. גם זה אירע לו בעובדא דמסכת כלה שקבר מת מצוה שלא במקומו יעו"ש, דאמר ומה אני שנתכוונתי לזכות כו'. ודו"ק.

צריך ביאור בנשבעו איש ממנו לא יתן בתו לבנימין לאשה ואח"כ וינחמו מה נעשה כו', הלא הי' צריך להם להתיר השבועה להלכה דקיי"ל דנדר ברבים אית לי' התרה. ואף שאמרו ואנחנו נשבענו בד', גם הנשבע בשם יש לו התרה. ואי משום דנדר ע"ד רבים, הלא הנודר ע"ד רבים לדבר מצוה יש לו התרה, ואין לך דבר מצוה גדול מזה. ואולי משום דאמרו איש ממנו הוי כתלו נדרם זה בזה (יעוין סוף סימן רל"ו בהגה רמ"א שם), וא"כ אם יתירו להם הזקנים הוי כאלו הותר גם נדר עצמם, וגם המתירין יהיו מותרין ליתן בנותם לבנימין לאשה הוי כמתיר נדרי עצמו (יעוין משל"מ הל' נזירות פ"ב ה"ד), דעל ידי ההתרה יותר גם נדרו. ואי דאנשי בנימין היו יכולים הלתיר, ז"א, דכולם נוגעים בדבר (יעוין סימן רכ"ח בש"ך ס"ק יו"ד ובט"ז מהירושלמי שם), לכן לא היו יכולים להתיר. ודו"ק.

נקום נקמת כו' המדינים אחר תאסף אל עמך. יתכן, דאם היה מלחמת מדין אחר מות משה, היו אומרים שכל ימי משה לא היה נלחם במדין, לפי שמשה החניף להם, לפי שהיה חתן יתרו וישב במדין שנים רבות, לכן מוכרח היה לנקום קודם מיתתו. ועיין מדרש. ופשוט.

לתת נקמת ד' במדין. היינו חילול שמו בגוים. והשי"ת אמר נקמת בנ"י, כי הוא חש על דמן של ישראל. כן הקב"ה מבקש להיות צדיקים רע להם בעוה"ז, כדי שיהא שכרם שלם לעתיד בעוה"ב, שיפה שעה אחת בעוה"ב מכל חיי עוה"ז, ויקבלו על העבירות העונש בעוה"ז, אבל הצדיקים חסין על חילול השי"ת, נוח להם שיתיסרו בעוה"ב, עולם הרוחניי, ולא יתיסרו בעוה"ז, שיש בו חלול כבוד השי"ת. וזה כוונת הגמ' בעו"ג דף ד' ואני יסרתי חזקתי זרועותם אני אמרתי איסרם ביסורים בעוה"ז כדי שיתחזק זרועותם לעוה"ב ואלי יחשבו רע, פירוש, שהם יחשבו שרע לכבוד שמו יתברך, שאם הצדיקים מתיסרים בעוה"ז יש כאן חילול השי"ת. ודו"ק.

ויצבאו על מדין כאשר צוה ד' את משה. הרמב"ן בספר המצות מנה מ"ע הך דדריש בספרי כאשר צוה ד' את משה שלא הקיפו אותה מד' רוחותיה. וטעם פלוגתתן, דהרמב"ן סובר דכמו דהיה מצוה לבקש לשלום, כן הוא מצוה לחוס על נפשם ולהניח להם איזה צד להציל נפשם ולהניח צד אחד פנוי להיות להם מקום לברוח, אבל הרמב"ם סובר, דהוא אופן מאופני המלחמה, היינו למוד בחקות המלחמה, שאם יקיפו אותם מכל צד,

ומהתיאשם בחייהם כי יפלו ביד צר יעמדו על נפשם בכל שארית כחם ויוכלו לעשות חיל, כאשר ידוע בקורות העתים, שכמה פעמים בא מגודל היאוש הנצוח הגדול, לא כן אם יהיה להם אופן להציל את נפשם אז לא ישליכו נפשותם מרחוק ויברחו, וא"כ אין זה שייך למצוה. ולענ"ד נראה כהרמב"ם, דבזה א"ש בספרי וימסרו מאלפי ישראל מגיד הכתוב שהיו בני אדם צדיקים וכשרים ומסרו נפשם על הדבר ר' נתן אומר אחרים מסרום איש פלוני כשר יצא כו', ואח"כ איתא ויצבאו על מדין הקיפוה מד' רוחותיה [פירוש דלטעמיה אזיל דמסרו נפשם על הדבר והלכו במסירות נפש, לכן לא חששו לשום תחבולת מלחמה נמוסיית] ר' נתן אמר נתן להם רוח רביעית כדי שיברחו, פירוש דלטעמיה אזיל, דהם לא רצו להלך רק בעל כרחן נמסרו מאחרים, וא"כ לא רצו למסור נפשם ולהקיפם מד' רוחותיה. וראיתי בספר המצות להרמב"ן שהגירסא היה לפניו תן להם רוח רביעית, לכן דריש זה למצוה, אבל גרסתינו נתן מחוור יותר. יעו"ש. וראה במלכים ב' ט"ו אז יכה מנחם את תפסח ואת כל אשר בה וכו' כי לא פתח ויך את כל וכו'. והבן ודו"ק בכ"ז.

ויקצוף משה על פקודי החיל שרי האלפים ושרי המאות וכו'. הא דלא קצף על פנחס, נראה דסרחון הדור תלוי בגדולים שיש כח בידם למחות, והנה היה משה סבור שהם סוברים, שכיון שאינו מלחמת שבע עממין לכך הותר יפת תואר, ומשו"ה בזזו להם הנשים, ולפיכך פנחס לא היה יכול למחות, מפני שהיו אומרים לו מפני שאתה כהן ואסור לך יפ"ת, דהויא גיורת, וכהן אסור בה, וכמו דאמרינין פ"ק דקדושין כ"א בפלוגתא דרב ושמואל, לכן אתה אומר להורגם, אבל פקודי החיל, שגם הם מותרים ביפ"ת והיה בידם למחות, לכן קצף עליהם, ולכך קרבו אל משה פקודי וכו' ולא נפקד ממנו איש לעבירה כמאמרם בפרק הבא ע"י, היינו שלא באו ביאה ראשונה במלחמה, דמותר ביפ"ת, ובאו להוציא מלבו של משה שחשדן בזה. ולכך הקריבו טבעת וכומז, שמפני שלא חטאו חביב זה לפני המקום, הא אילו חטאו הרי אין קטיגור נעשה סניגור. ודו"ק. ויעוין תוס' שבת ס"ד בזה.

הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם למסר מעל בד' כו'. יתכן, כי דרכי התורה לבלי סור מדרך התורה אף כמלא שעל, וכל האומר הקב"ה ותרן יותרו מעוהי, משא"כ בלעם אמר לישראל כי כו' לא הביט און ביעקב אף אם חוטאים אין משים לב להם ואינו מעניש, והראיה אל מוציאם ממצרים, שהיו אז הללו עובדי ע"ז והללו וכו' ותרועת מלך בו כמו שהרע אינו מקפיד מהרה על חבירו ואינו מסיר חברתו ממנו, ולכן צמדו לבעל פעור, כי לא יזנח ד' ולא יביט בם און. והוא שאמר הכתוב בדבר בלעם, שדבר לא הביט און

ביעקב. וזה שאמרו במדרש ריש פ' דברים מוכיח לאדם אחרי חן ימצא ממחליק לשון כו' ממחליק לשון זה בלעם שהחליק לשון לישראל וגבה לבם ונפלו בשיטים. יעו"ש ודו"ק.
כל הרג נפש וכל נגע בחלל תתחטאו. בפרשה חקת וכל אשר כו' בחלל חרב, דריש הגמ' בנזיר נ"ד זה אבר הנחלל מן החי על אבר מן החי שמטמא באהל, כן נראה לפרש הך קרא דנגע בחלל ג"כ על אבר הנחלל מן החי. ולכן אמר הרג נפש, שהוא ע"י חיבורין וכל נגע בחלל הוא אבר מן החי [ואפשר שע"י חיבורין אינו טמא באבר מן החי. וצ"ע].
אל אנשי הצבא הבאים למלחמה. היה להיות מהמלחמה, כמו לעיל פסוק י"ג. ולפ"מ שאמרו בספרי משה נתן לו רשות לאלעזר שכשיפטר משה כו' לא יהיו אומרים לו בחיי משה רבך לא היית מדבר עכשיו אתה מדבר, לכן כתוב הבאים למלחמה, שאנשי הצבא יהיו תמיד אחרי בוא להארץ למלחמה הם הבאים למלחמה, וישמעו אליו אחרי מות משה.
זאת כו' צוה ד' את משה. לא כתוב כאן לאמר, כי נתעלמה ממנו ההלכה, ומתוך כעסו שכח לאמר, ולמ"ד דצוהו לאלעזר כדי לחלוק לו כבוד נראה, דסבר דטעם כעיקר לאו דאורייתא וחידוש הוא ולא לדורות. ואולי אף לכו"ע. דבאמת לא אסרה תורה רק קדרה בת יומא, וכאן חנו שבעת ימים ואיך הואי בת יומא, רק המן היה מחליא לשבח, ואז היה אסור אף קדרה שאינה בת יומא, לכן לא שייך זה לדורות ולכך לא כתב לאמר. ודו"ק.
זאת חקת התורה כו' אך את הזהב ואת הכסף. למ"ד גיעולי מדין חדוש א"ש לשון חק, אבל לדידן דטע"כ, ולא אסרה תורה אלא קדרה בת יומא מאי חדוש. נראה, דכמו דבשר בחלב שחדוש הוא, דכל חד היתרא ובתערובות אסור, כן הדין הכא, כמו ששם גלתה רחמנא דתערובות טעם כעיקר, מדאסרה רחמנא החלב ע"י טעם הבשר, כן הכא טעם כעיקר בגיעולי כלים, וצריכים הכשר וליבון, וזה שאמר שזאת דין חקת התורה של בשר בחלב יש לו, שהוא חק בלי טעם, ועיין יומא ס"ז ע"ב. ודו"ק.
וכבסתם בגדיכם ביום השביעי. משום דעד יום השביעי הם מטמאין בגדים ואם ילבשו אותם יטמאו אותם שנית, לכן יכבסו בגדים כשיטהרו ביום השביעי. זהו פשוטו. רק דלפי הפשט אמר ואתם חנו מחוץ למחנה, זה מחנה ישראל, שלא יטמאו העם, כמ"ש הרמב"ן, לכן מוכרח ע"כ דהבגדים נעשים אב הטומאה לטמא אדם, מדאמר ואחר תבואו אל המחנה, שלא יטמאו את העם בבגדיהם. ודו"ק.
וחצית את המלקוח כו'. הנה עיקר החק היה מימות אברהם אבינו, כמוש"א במדרש על פסוק דענר אשכל וממרא הם יקחו חלקם, ובמדרש שם שמתחלקין היוצא למלחמה והיושב על הכלים יחדיו, רק שכאן היו מועטין אלף למטה, וצוה השי"ת לחצות השלל,

ושבט לוי היו מהם ג"כ אלף במלחמה. כמו שאמר בספרי, לכן היו שבט לוי ג"כ מהנוטלים חלק בהשלל, וכדברי רמב"ם בסוף פי"ג מהלכות אבל, שלא הי' מדין מארץ שכרת לאברהם ברית, ולכן נוטלים בביזה, רק החלק היה שייך לאותן שישבו על הכלים, ועד בן חמשים שנה, מבן חמש ועשרים היו שומרים משמרת משכן ד' ולא ישבו לשמור הכלים, לכן נתן להם תרומה אחד מחמשים. ודו"ק.

אחד אחוז מן החמשים וכו'. יפלא שלא היה יותר במספר הזה ממספר המתאים מכוון לאלפים, ולא מאות ועשריות. ונראה דבאמת יכול להיות שהיה יותר, וכמו צאן היה שש מאות אלף וכו' חמשת אלפים ואיזה מאות, רק שלפי מספר התרומה לא היה מגיע שיעלה אחד מחמש מאות לא חשבם. ולכן אמר אחד נפש, ולא חצי שלא יהיה שותפות, וכמו שדרשו לענין לחמי תודה אחד שלא יטול פרוסה. ולכן אמר להלן בתרומת הלוים את האחז וכו', היינו אף שהיה מגיע לתרומת לוים שהוא אחד מחמשים איזה יותר, רק כיון שלא היה מגיע לתרומת אלעזר שיהא אחד מחמש מאות, ולא היה אחוז בתרומתו, לכן לא היו נוטלים גם לוים. ודו"ק.

מכל הבהמה ונתת אותם ללוים כו'. פירוש, שללוים נתן מכל הבהמה, וכמו דאמר להלן ויקח משה כו' מן האדם ומן הבהמה ויתן אותם ללוים, אבל לאלעזר לא נתן רק מן המינים שיש מהן מתנה לכהן, כמו מאדם חמש סלעים, ומבקר וצאן פטר רחם, ומחמור פטר חמור, אבל לא משארי מיני בהמה כמו גמלים וכיו"ב שהיו במדין. ודו"ק.

והבקר ששה ושלשים כו' ומכסם לד' שנים ושבעים. צריך טעם למה כתיב והבקר, ולא כתיב ובקר כדלקמן. יעו"ש. והנראה עפ"י מה דאמרו במשנה דשקלים פ"ד במקדיש נכסיו להקדש והיו בהן בהמות ראוין לגבי מזבח, שר' יהושע אומר זכרים עצמן יקרבו עולות כו' ושאר נכסים יפלו לבדק הבית, וכאן שצוה השם ליתן מכס לד' מן האדם ומן הבקר ומן החמורים ומן הצאן, שר' פפייס אומר שנראין כדברי ר' יהושע שיקרבו לצרכי עולות, ולא הוי הכל לבדק הבית, וזה שאמר והבקר, כי צאן וכן בקר פרט בפירוש לגבי המכס לתרומת ד' ולכן לא הוי לבדק הבית, רק הבקר קרב לד' לעולה, וכן נקבות ימכרו לצרכי שלמים, ודמיהן יפלו לעולה, וחמורים ונפש אדם יפלו דמיהן לבדק הבית, ולכן כתב והבקר שפרטו כאילו מקדיש בהמה לבד. וכדאמר בתמורה דף ל"א, דבשלא הקדיש אלא בהמה לא שביק אינש קדשי מזבח ומקדיש לבדק הבית, ולכו"ע זכרים יקרבו עולות ונקבות דמיהן יהיו לעולה, והבקר עצמו קרב לעולה. ודו"ק בזה.

עבדיך נשאו כו' ולא נפקד ממנו איש [לעבירה], כי נתנו את הנלחמים תחת ידיהם שישגיחו עליהם, וזה עבדיך נשאו וכו' אשר בידינו, שנתנו בידנו ולא נפקד ממנו איש.

שלא נפקד מקומו ולא יצא מרשותינו איש אשר לא ידענו הליכותיו במלחמה, והוא כי אחד מהם לא הלך לעבירה בעת הנצחון במלחמה אשר מתגבר חום הטבעי מהנצחון, וא"כ רואים אנו אשר היה בידנו לעצור בעת משובת האנשים הנלחמים לבלי לתת להם להכשל בדבר עבירה, וא"כ אשמים אנחנו אשר בדבר פעור לא מחינו בידי החוטאים, כיון שיש בידינו למחות ולא מחינו, לכן ונקרב קרבן ד' איש מצא [פירוש משרי האלפים והמאות] כו' לכפר על נפשותינו לפני ד', זה לכפר על מה שלא מחינו באנשי פעור. והנה הי' בזה שבחא דמטרוניתא, שלא נכשל איש לעבירה במלחמה אשר נצחוה, וע"ז נאמר כעדר הרחלים שעלו מן הרחצה [מדרש חזית] ושבחא דמלכא, שלא נהרג איש אחד במלחמה עם חמשת מלכים וכל עם מדין, ולזה אמר ויביאו אותו אל אהל מועד זכרון לבני ישראל, שבנ"י לא נפקד מהם איש, שלא נהרג אדם, וזה יזכורו בנ"י שבחא דמלכא, לפני ד', זה זכרון לפני ד' שיזכור שמבני ישראל לא נפקד איש לעבירה, ואף אחד מהם לא חטא. ודו"ק.

עוד יש לכוון הלשון אשר בידנו כפי דרשתם שלא נפקד איש לעבירה עפ"י מה שאמרו בתנחומא פ' תולדות שלשה דברים אינם ברשותו של אדם כו' העינים כיצד היה עובר בשוק ראה עבירה מה יעשה רואה הוא שלא בטובתו, החוטם עבר כו' והריח כו' הריח הוא שלא בטובתו וזה שאמרו מאשר בידנו, היינו ברשותינו לא נפקד ממנו איש לעבירה לא ברגלים ולא בפה וידים ורה"ג, שכל אלה הם ברשותו של אדם, אבל העין והחוטם והאוזן זה אינו בידנו, ובזה נהנו מעבירה וכמו שאמרו בפרק במה אשה ס"ד, שזנו עיניהם מן הערוה, ולזה היו צריכים לכפרה.

ומה שאמרו ונקרב את קרבן ד' ולא אמרו קרבן לד', הוא שאמרו כי רואים אנו אשר אין זה מדרך הטבע כלל והוא בהשגחה מופלגת מאת השי"ת, לכן ונקרב את קרבן ד', ר"ל שלא הקרבנו משלנו רק משל ד' אשר נתן לנו ואנחנו מקריבים קרבן ד', שהוא שלו טרם שהקרבנוהו, ואנן משולחן גבוה קא זכינין, לכן לא אמר ונקרב קרבן לד' (עיין תמורה י"ג). וזה כמו שאמר דוד ומידך נתנו לך. ולזה כוון גם הכתוב בפ' קרח ואל הלוים כו' כי תקחו מאת בנ"י כו' והרמותם ממנו תרומת ד' מעשר מן המעשר, פירוש, שאין זה תרומה משלכם רק משל ד' אשר עפ"י צווי תורתו תקחו מאת ב"י, אחרי אשר הם יגעו, חרשו, קצרו, טחנו, דשו כו' ואתם באים ולוקחים בכח הדת מהשי"ת, וא"כ הוא תרומת ד' שהוא שלו קודם שתפרישו, ואתם משלחן רחמנא אכליתו, ולכן לא אמר תרומה לד'. לזה אמר אף שלכם לא היה יגיעה ובחנם בלא טרח בא לכם המעשר עפ"י ד', ובכ"ז

ונחשב לכם תרומתכם כדגן מן הגורן שמפריש ישראל משלו, שד' יחשוב לכם לצדקה גמורה. ודו"ק.

ויקח משה כו' כל כלי מעשה כו' ויקח משה כו' ויביאו אותו וכו'. לא נזכר כאן בהבאה כלי מעשה, משום דבמדרש דרשו ויצמד ישראל לבעל פעור שנתנו להם צמידים לאתנן על ידיהם, לכן אתנן זונה לא תביא בית ד' אלדיך ואפילו צפוי אסור, וא"כ איך הביאו לבדק הבית אצעדה וצמיד, הלא אתנן זונה כותית אסור, וקרבן ד' הוא לבדק הבית, כמו שאיתא בזבחים קי"ג ובכ"מ, וצ"ל שהתיכו אותן לזהב, ולכן בהבאתן לא כתיב כלי מעשה, שהתיכו אותן לזהב, ומשו"ה לא כתיב רק הזהב לחודא. ולכן לב"ש דסברי דשנוייהן אסורים ע"כ דלא דרשו בית ד' דצפוי אסור ודרשי כר' אליעזר דשמותי הוא למעט פרט לפרה שאינה באה לבית, ורק מקדשי מזבח ממעט. ודו"ק.

ומקנה רב היה לבני ראובן. נראה סמיכות הפרשה, דהא איך יצוה השי"ת שילכו י"ד שנים בלא נשיהם, ויהיו נשיהם במבצרים בעבר הירדן, הלא ביוצאי צבא כתיב ונשמרת מכל דבר רע, יעוין ספרי, אך כיון שראו שלא נפקד איש לעבירה, ראו כי אנשי צבא ישראל שבאותו דור כשרים היו ראוים לכבוש יצרן. ויבואו בני גד ובני ראובן. בני גד היו בעצה תחלה. ראב"ע. וכן מפורש לקמן בפסוק פ' ברכה וירא ראשית לו כי שם חלקת מחוקק ספון ועיין תרגום אונקלוס ודו"ק. וזה שאמרו אל תעבירנו את הירדן, ר"ל, לו ידענו שאתה תעבירנו את הירדן, אז לא רצינו להיות כאן, חבל אחרי אשר אתה תמות כאן מדוע לא נהיה פה.

גדרות צאן כו'. הנה באיזה נשך פירשו תוס', דאם קודם הגט הבטיחה לו שאם יבריא תהיה שלו, אז הוה תנאי, ופירשו ר"מ לובלין ומחנ"א אף בלא משפטי התנאים, שכיון שכנגדו הבטיח לו שתנשא לו, או אם מטרפא מגבו ליה שופרא, בזה אומדין דעתו, דכיון דאיהו לא הוי לאתנויי לבטל המעשה ואתני, חזינא דבלב גמור אומר זה, לכן סמיך עליו חבירו ועושה ע"מ כן כדין תנאי, ולכן במוכר נכסיו אדעתא למיסק לא"י צריך לפרש גם בעת המכר, דהמוכר מתנה לא הלוקח. יעו"ש. ופקפק גם בתקנת ר"י מפריש בגט שכ"מ. והחולקים פירשו טעמם, כיון דהעיקר דמקבלין בחרם לישא זא"ז כשיעמוד מחליו תו סמיך על החרם שתהא אם תעבור, ולא נחית לדין תנאי לבטל הגט אם לא תרצה להנשא, יעוין שם מה שפלפל בזה עם המהרש"א. ובזה יבואר כל הפרשה, דאף שמשה נער עליהם, הואיל והתחילו בדבר כזה, שיעזבו טפם ונשיהם וילכו לפני מחנה ישראל עד התנחל בני ישראל, זה כולל גם שנות חלוק הארץ, ומשו"ה לא נער רק על שנות הכבוש, כמו שאמר האחיכם יצאו למלחמה כו', הוי כפתחו תחילה ואמרו שנעבור חלוצים עד

התנחל בנ"י כו' ועל דעת זה ניתן להם לנחלה עבר הירדן, ואינו צריך דיני תנאים שאף אם לא יתנה עמהן הוי כאילו התנה בכל משפטי התנאים שעל דעת זה סמיך ליתן להם הארץ, ובאם לאו בטלה הנתינה להם בעבר הירדן שמסתמא אמרו זה בלב שלם, וע"ד כן נותן להם, אבל כיון שאמר להם משה אם תעשון כן כו' ואם לא תעשון כן הנה חטאתם לד' אלדיכם, הרי פירש דבכל אופן שיהיה אף אם יבטל המתנה, אם לא יעברו ג"כ יהיו חטאים לד', א"כ תו ליכא אומדנא דעל דעת זה הוא נותן להם אם יעברו חלוצים ואם לא יבטל המתנה, דאימור נותן להם בכל אופן שהוא אף אם לא יעברו, ואיהו סמיך על מה שמקבלים להיות חוטאים לד' אם לא יעברו,, וזה סגי לו במה שישארו חטאים ורעים לד', ואין הוכחה דנותן רק ע"מ שיעברו ויקיימו כפי מה שהתחילו בהבטחתם מקודם, לכן ויצו משה כו' ויאמר משה כו' אם יעברו כו' ואם לא יעברו ונאחזו בתוככם בארץ כנען, כדין כל משפטי תנאים כפול, והן קודם ללאו, ותנאי קודם למעשה, ורק בכל תנאי אינו מחויב לקיים, אך שהתנאי מבטל המעשה, וכאן היו מחויבים לעבור ולקיים, שקבלו שאל"כ יהיו חטאים לד'. ויעוין בשו"ת מהר"ם לובלין ותבין יותר מש"כ ודו"ק.

ומה שפירשתי, דלסברת הרמ"ל הוא הדין בהבטיח לו טרם שהתחיל המעשה יתר מכפי שאמר לו סמיך על דעתא דיליה ולא בעי משפטי התנאים, שרואה שאומר בכל לבבו וע"מ כן עביד מתנתו או גטו יש להעיר, דמשמע מהך דפרק ד' נדרים דפליגי ב"ש וב"ה, דמוכח דאם מוסיף להמוכס כגון שאמר לו נדור ומוסיף בניו הוי כפותח לו בתחילה, יעו"ש, כן הכא כיון שהם הוסיפו להלוך לפני מחנה ישראל עד כלות החלוקה מהארץ, לא במה שגער להם הוי כאילו פתחו הן בתחילה ואמרו אנחנו נעבור חלוצים, לכן לא הוי בעי משפטי התנאים. ודו"ק.

ובאופן אחר פירשתי מכבר עפ"י מה דנתבאר בראשונים דכל מילי דתנאי אינו מחויב לעשותו, כמו הר"ז גטך ע"מ שתתני לי ר' זוז אינה מחויבת ליתן מאתים זוז ולקבל הגט, רק היכא דאין דיני תנאים, כמו בא"א לקיימו ע"י שליח וכחליצה, אם אמר חלוץ לה ע"מ שתתן לך מאתים זוז מחויבת ליתן מדין חיוב, ועיין בקצות סימן רמ"א באורך, ולכך קאמר להו, שלא תדמו שזה כשאר תנאים, שאם תרצו שלא לילך במלחמה אז נבטל התנאי, אבל אין עליכם חיוב למלחמה, שלא כן הוא שזה היזק גדול להחליש לב העם, רק אם לא תעשון כן, אעפ"י שתטלו בארץ כנען, הנה חטאתם לד' אלדיכם, לכן בנו לכם ערים כו' והיוצא מפיכם תעשו, שתהיו מחויבים לקיים זה, ויאמרו בנ"ג כו' טפינו נשינו ומקנינו כו', ועבדיך יעברו כל חלוץ צבא לפני ד' למלחמה, פירוש אף שלא יתנו לנו

נחלה פה בעבר הירדן, בכ"ז אנו מחויבים לעשות, אח"כ אמר משה גם התנאי ליהושע, שאם לא יעברו לא יהיה להם חלק בארץ ג"כ. ודו"ק.

ויאמר בני גד וב"ר, כאיש אחד. רש"י. פירוש, שגם הנשים הסכימו עמהן, אעפ"י שאשה רוצה בקב ותפלות כו', ובלתי רשותן לא היו יכולים לאמר, וכמו שאמרו בפרק אעפ"י.

ויענו בנ"ג וב"ר לאמר כאשר דבר ד' אל עבדיך כן נעשה. ולמעלה אמרו רק כאשר אדני דבר, כאשר אדני מצוה, וכאן אמרו דבר ד'. יבואר עפ"י מה שהביאו הפוסקים דעת השאילתות, דבשליח לא בעי משפטי התנאים, לא כפילות התנאי, ולא הן קודם ללאו וכיו"ב, וא"כ הכא ששמעו שהתנה כל משפטי התנאים (אשר מזה ילפינין כל משפטי התנאים) ע"כ שכינה מדברת מתוך גרונו של משה, וא"כ אינו ע"י שליח, לכן אמרו כאשר דבר ד' אל עבדיך. ודו"ק.

ויתן להם משה לבני גד כו' ולחצי שבט המנשי. הנה אף כי לא נזכר תנאי אם יעברו אצל חצי שבט המנשי, כיון שלכולם יחד נתן ממלכת סיחון ועוג ולהם התנה, גם חצי שבט מנשה בכלל התנאי ועל דעת זה נתן להם. וגדולה מזו מצאנו בפ' המדיר בקדש אחת על תנאי וכנס השניה סתם איכא למ"ד דע"ת הוא כונסה. יעוין רש"י דף ע"ג ע"ב ד"ה בטעות שתי נשים ודו"ק. וכן מפורש ביהושע א' שלכולם היה התנאי. ויתכן טעם שאינו כתוב התנאי אצל חצי שבט המנשי, משום דאמר בירושלמי דקדושין דהכל מודים בלאחר, כמו שאמר הרי את מקודשת לאחר שירדו גשמים, אם ירדו גשמים מקודשת, ואם לאו אינה מקודשת, ולא בעי משפטי התנאים, ופריך מב"ג וב"ר, וההין אם לאו כלאחר הוא ומשני שכן היתה הארץ לפניהם והן מחזיקין בידיהן, לכן בעי תנאי כפול, כמו שפירשו במלחמות פ"ב דביצה, ולכן בנתינה לבני גד וב"ר, שהארץ כבר נכבשה, והוא נתן להם הארץ ע"מ כך בעי משפטי התנאים, אבל בחצי שבט מנשה, שבעת הנתינה עדיין לא נכבשה הארץ, שאחרי זה הלך יאיר ומכיר וכבשו, לכן בנתינה זאת שלא נעשה המעשה עדיין לא הוי בעי משפטי התנאים. ויעוין ירושלמי דבכורים חצי שבט מנשה שלא נטלו מעצמן, פירוש, שבתחילת הכבוש נתן ד' אליו, אבל ב"ג וב"ר בשעת הכבוש היה לכל ישראל. ודו"ק. ולכן בדברים אמר ואצו אתכם לכלול גם שבט חצי המנשי.

מסעי

ויחנו בדבון גד. פירוש דיבון אשר בחלקו של גד כמבואר במטות, שגם לבני ראובן היה עיר נקראת דיבון, כמבואר בספר יהושע יעו"ש היטב ק' י"ג פסוק ט"ז.

זאת הארץ אשר תפול לכם בנחלה כו'. לפי שהרבה מצות נוהגות בא"י. רש"י, פירוש, שגם בעבר הירדן אינן נוהגין, כמו בכורים וכיו"ב. אמנם הפשט לפי שבנ"ג וב"ר התנו שלא יבואו לחלקם עד התנחל, וזה אחר כבוש וחלוק, לכן אמר גבולי הארץ, שהיו צריכים בנ"ג וב"ר להמתין עד התנחל אותם. ויעוין יהושע כ"ב.

כי לקחו מטה הראובני כו' לבית אבותם וחצי מטה מנשה לקחו נחלתם. לא כתיב אצלם לבית אבותם, מפני שהיו נשים בנות צלפחד, יורשות, ואם יקחו להם אנשים משבט אחר, הרי הנחלה מוסבת ממטה אל מטה, ואין משפחת אם קרוי משפחה, ובנות צלפחד הותרו להנשא לכל, כדאמר ביש נוחלין. ודו"ק וערש"י ויחי על פסוק בנות צעדה וכו'.

שני המטות וחצי המטה כו'. כפלות הענין זר, כי היה צ"ל לקחו נחלתם מעבר לירדן כו'. ויתכן מפני שלא כפל תנאו עם חצי שבט מנשה שיעברו חלוצים ולא יאחזו עד יביאו את ישראל למקומם, לכן אמר כי כולם כאחד יקחו נחלתם, ולא חצי שבט מנשה לבדו אם לא יקיימו בני גד וראובן את התנאי וכיו"ב דריש על קרא דתהיינה שש הערים האלה למקלט כו'. ודו"ק.

דבר אל בנ"י ואמרת אליהם, הנה בכל מקום דכתיב ואמרת אליהם מרבה לרבות אף דלאו בנ"י והוא גרים. וכן מייתי בתלמודין פ"ד דסוטה דף כ"ו ובתו"כ מרבה בכמה דוכתי. וכאן לכאורה ליכא למימר דמרבה גרים, דכתיבא בהדיא לבני ישראל ולגר ולתושב כו'. והנראה דהשלשה ערים שהובדלו בעבר הירדן לא היו קולטות אף שהבדילן משה עד שהובדלו לאחר ירושה וישיבה כל השש ערים, כדדריש ר' סמאי באלו הן הגולין דף י', עיי"ש, וסד"א דדוקא לבנ"י שהוזהרו לכבוש הארץ ולהוריש יושבי הארץ ולהנחילה, לכן לא הוי ישיבתם בעבר הירדן חשוב ישיבה קבועה, ולא קלטו הנך ערים עדיין, אבל גרים שלא הוזהרו לכבוש הארץ, סד"א דהנך שלשה ערים דעבר הירדן היו קולטין, ולכן אמר ואמרת אליהם לרבות הגרים, שגם הם דוקא כי אתם עוברים את הירדן כו' והקריתם לכם ערי מקלט, אז יקלטו הנך שלשה ערים ג"כ רוצחים גרים. ודו"ק.

והקריתם לכם. לשון מקרה, לרמז מה דתניא בתוספתא וירושלמי מכות פ"ב, דעד שלא נכבשה שכם הפרישו קרית יערים תחתיה, יעו"ש, וזה שאמר שאף לשעה תפרישו.

מכה נפש בשגגה. בילקוט פרט למכה בשבת דשגגת סקילה לא ניתן לכפרה, ולא שייך אין איסור חל על איסור, דאיסור שבת חל על האדם העושה שלא יעשה מלאכה, ורציחה הוא שלא יהרג הנרצח, והמה סוגים,שונים, כמו אכילה והוצאה ביוהכ"פ בתוס' סוף ד' אחין. ודו"ק.

ולא ימות הרצח עד עמדו לפני וכו'. פשטיות המקרא כר' יוסי ב"י במשנה דפ"ב דמכות, דאחד שוגג ואחד מזיד מקדימין לערי מקלט כו', וזה שאמר והיו לכם הערים למקלט מגואל, זה בהרג בשוגג, ולא ימות הרצח במזיד עד עמדו לפני העדה למשפט. זה עומק פשוטו.

שש ערי מקלט תהיינה לכם. יתכן דאמרו בסוף סוטה שמשחרב מקדש ראשון בטלו ערי מגרש ללוים, וא"כ אז לא היו בבית שני שייכים ללוים הערים שלהם, ואז לפי דעתי לא קלטו רק הששה ערים בלבד, שמה שקולטין הערי מקלט, נראה דאינו אלא דוקא אם הן מחנה לויה, וכמו שאמרו בסוף פ"ב דמכות מקום ממקומך, ופרש"י שתהא מחנה לויה קולטות, ואף ערי מקלט יהיו ערי לויה, אמנם המ"ב עיר כיון שלא נתנו בבית שני ללוים, לא היו קולטין רק הששה ערים לבד, שקליטת המ"ב עיר ילפינן מועליהם תתנו ארבעים ושתים עיר (מכות י'), וכל זה כשהן של לוים, אבל לא כשהן של כהן, לכן בששה ערים הללו אמר שש ערי מקלט תהיינה לכם, פירוש, אף שהם שלכם ולא של לוים. ודו"ק. אמנם עיקר הטעם מה שלא נהגו ערי מגרש בבית שני לא ידעתי. ואולי מטעם זה בטל התרומ"ע מן התורה, וכמו שאמרו בירושלמי מאליהם קבלו המעשרות, יעוין ברמב"ם מטעם אחר. והדברים נעלמים עדיין, עד ד' יאיר עיני. ועיין ד"ה ב' ק' י"א כי עזבו הלוים את מגרשיהם, וק' ל"א ולבני אהרן כו' מגרש עריהם, יעו"ש. ואולי משום דבית שני לא היה החלוקה עפ"י או"ת, לכן לא היה ערי מגרש. וביהושע כתוב אלעזר הכהן באורים ותומים.

ועוד יראה לי דהשש ערי מקלט קלטו אעפ"י שבא שם הרוצח שלא לדעת, ושלא להציל את עצמו, כדאמרו בגמ' זה דוקא בישראל, ולכן אמר שש ערי מקלט תהיינה לכם, אבל בגר תושב רק אם בא לשם להמלט על נפשו, ולכן אמר לבנ"י ולגר ולתושב כו' למקלט, במכוון מדעת דוקא, שבא להמליט נפשו.

או באיבה בידו כו' יומת המכה רצח הוא. בסנהדרין דף ט"ו קטל איהו לא תסגי ליה בממונא אלא בקטלא קטל שורו לפרוק נפשו בממונא. פירוש דהב"ד ימיתוהו כשאין לו ממון לא צריך קרא דפשיטא דב"ד מחייבין לפדותו מקטלא בממון, רק הוי אמינא דגואל הדם הורגו כי לא יהיב ליה כפר, דכפר ליורשין וכמו ברצח בשוגג, דגואל הדם ימיתנו, לכן אמר קרא רצח הוא גואל הדם ימית הרצח, דעל רציחתו גואל הדם הורגו אבל על שורו שרצח אין גואל הדם הורגו, לכן שנה קרא דבכולהו כתוב רצח הוא מות יומת דזה בב"ד, וכאן כתוב מות יומת המכה, ואח"ז רצח הוא, למידרש שאם הוא רוצח גואל הדם ימית, לא על רציחת שורו. ודו"ק. ועל סיפא דקרא קאי.

או באיבה הכהו בידו כו' מות יומת המכה. שנה כאן מבכל מקום, לרמז על אם הכה את עבדו בידו, אז נידון ביום או יומים כאילו הכהו בשבט, שכן דרך להכות עבד וליסרו למלאכתו כדברי רמב"ם פ"ב מהל' רוצח דהמכה עבדו בברזל או באגרוף וכיו"ב אינו בדין יום או יומים רק בשבט כו', לזה ביד קראו מכה, לכוללו בדין וכי יכה איש את עבדו ומת תחת ידו כו', דישנו בדין יום או יומים. ודו"ק היטב.

וישב בה עד מות הכה"ג אשר משח אותו בשמן הקדש. וכי הוא מושחו אלא זה שנמשח בימיו (מכות י"א). והפירוש, שעד שלא נגמר דינו מת כה"ג ומנו אחר תחתיו ולאחר מכאן נגמר דינו כו'. ויתכן, דהורה לנו הכתוב אופני הנהגת ההשגחה, שיתכן בחיק הנהגתה אשר בשביל סבת איש פרטי יועמד זה לכה"ג, והוא בשביל שצריך הרוצח להמתין על מיתתו של כה"ג, ואם יועמד אחר אולי אין לו חיים ארוכים והועמד זה אשר יחיה חיים ארוכים, למען יהיה גולה זה חבוש במקלטו ימים כבירים עד מות כה"ג זה, וכן איפכא כי מזלו גרם. ועיין בהקדמה לפהמ"ש לרבינו משלים רחוקים מזה בדרכי ההשגחה, יעו"ש, לזה אמר אשר משח אותו, שהוא הסבה למשיחתו כמוש"ב. ודו"ק.

ואם יצא יצא הרצח. עיין מכות דף י"א. ונראה עפ"י מה שאמרו דאין לי אלא לדבר הרשות לדבר מצוה מנין כמו יואב בן צרויה שרבים צריכים לו ת"ל ואם יצא יצא, שאפילו כן רשות ביד גואל הדם להרגו ואם הרגו אין לו דם, וכמו שדרשו שלח תשלח כו', ולכן לא יצא מפני ספק סכנת נפשות שמא יהרגנו גואל הדם. ודו"ק.

כי בעיר מקלטו ישב עד מות הכה"ג כו'. הכוונה דכבר הקשתי בחבורי אמאי אמרו אפילו כל ישראל צריכים לו, ליתקנו המלך וב"ד הגדול שכל ההורגו יהרג, אמנם החשש שמא כשיצא יעשה תחבולות להמית את הכהן המשיח, כדי שלא לשוב אל עיר מקלטו, והוא סכנה לנפש הכה"ג, לכן אמר כי בעיר מקלטו כו', ואחרי מות הכה"ג, לכן החשש גדול עבור חייו של כהן המשוח. ודו"ק.

הא דאין ערי מקלט שבעבר הירדן קולטין עד שיופרשו כולן נראה חדא שלא יברחו הרוצחים מא"י לחו"ל ועוד דרוצח שגולה מקוה תמיד שמא ימות הכהן המשיח ויצא במיתתו, אבל הלא אמר השי"ת שאלעזר יהיה בחלוקת הארץ, ונמצא דהרוצח מיואש לחזור עד התנחל הארץ, לכן בכה"ג שלא יהיה לו תקוה לשוב תיכף לא אמרה תורה לגלות. ודו"ק.

כל מכה נפש לפי עדים ירצח את הרצח כו'. ספרי לפי שהוא אומר גואל הדם ימיתנו שומע אני יהרגנו בב"ד ושלא בעדים ת"ל כל מכה נפש לפי עדים כו'. עיין בזה רמב"ם

פ"ו מה' רוצח ה"ה בעד אחד והשגת ראב"ד וכס"מ ודו"ק. אולם ראב"ד מפרש שאין עדים שיצא מעיר מקלטו. ודו"ק.

ספרי זוטא (בילקוט). עד שהוא כשר להעיד ומנין אף עד שאינו כשר להעיד ת"ל עד ועד שאמר עד ועד לרבות בע"ד. פירוש, דכתיב ועד אחד לא יענה בנפש למות, ודרשו מזה בספרי ובגמ', שלמות אינו עונה, אבל לזכות עונה [ואף אחד מן התלמידים], לזה אמר מי שהוא כשר להעיד יכול ללמד עליו זכות, ומנין אף מי שאינו כשר להעיד שיכול ללמד עליו זכות כו', ואפילו הבע"ד בעצמו, היינו הרוצח יכול ללמד על עצמו זכות, וכמו שאמרו פרק נגמר הדין ואפילו הוא אומר יש לי ללמד על עצמי זכות כו' ובשעת משא ומתן (פרק היו בודקין) אמר אחד מן התלמידים ואפילו הוא עצמו כו', ויעוין דף ל"ד שאינו מלמד עליו חובה, ולזה שאינו מלמד חובה וזכות הוא מלמד ע"ז מרבינין מקרא. והזית רענן סבר שהכל דבור אחד. וז"א. ולפירושו הוא מבואר בחו"מ סימן ל"ג סעיף ט"ז. ואכמ"ל.

ולא תקחו כפר לנפש רצח. נראה דמרמז לנו, אשר אם ירצח מי שעבר עבירה שיש בה כרת שתי פעמים, שמכניסין אותו לכיפה או רצח שלא בעדים כו', ואיש ההורגו חייב מיתה, כיון שאין עליו רק דין רשע למות, אבל אינו נהרג, לזה אמר ולא תקחו כפר לנפש רצח ואת מי רצח את אשר הוא רשע למות, בכ"ז לא תקחו כפר. ועיין ריש פרק החובל בזה. ודו"ק.

ולא תקחו כפר לנפש רצח כו'. אבל אתה לוקח כפר לראשי אברים (פ' החובל). פירוש דוקא ברוצח שהוא רשע למות, אבל בחובל שהוא רשע למלקות, שבאין בו שוה פרוטה לוקה אתה לוקח כפר ביש בו שוה פרוטה. ודו"ק.

ולא תחניפו כו' כי אם בדם שפכו. קאי על ולא תקחו כפר לנפש רצח, ולא תטמאו את הארץ אשר אתם יושבים בה קאי על ולא תקחו כפר לנוס אל עיר מקלטו, היינו, לפטור השוגג מן הגלות, שלא יקחו כפר, כמפורש פרק אלו נערות. ובזה גלה סוד העיר מקלט, כי רציחה בשוגג היא טומאת הנפש, וכמפורש בשבועות דף ח', והישיבה בעיר מקלט הוי כעין טהרת המים, רחיצת הנפש, וטבילה כזאת מועיל לנפש המת, שאם מת עד שלא גלה מגלין עצמותיו, וטהרה לגמרי הוי כמו טהרה לתרומה שצריך הערב שמש, כן הכא צריך הערב שמש, וזה מות הכה"ג, שזה הערב שמש האמיתי, ודו"ק.

בתוך בנ"י. ספרי זוטא בתוך בנ"י י"א בתוך כל שבט ושבט וי"א בכל השבטים. פירוש דפליגי אם שבט אחד מיקרי קהל, ולהנך דסברו שבט אחד איקרו קהל אמר פסחים

דף פ' דעושין בטומאה, דכתיב השוכן אתם בתוך טומאותם, אפילו כשהן טמאין. וזה פלוגתייהו. ופשוט.

וידברו לפני משה ולפני הנשאים כו'. לא נאמר כאן לפני אלעזר הכהן כמו בבנות צלפחד. נראה, דהיו מבינין דדבר כזה לא יתכן להיות לעולם, דנמצא יהיו בנ"י חלוקין זה מזה ויתבדרו, ויתנכרו זה מזה, ולא יהיו קשורים ואגודים זה בזה, ויגרום הריסה גדולה לקיום האומה ולהתפתחותה, רק יהי' זה או לפי רצון גדולי האומה או רק בדור זה לבד, עד שיאחזו בה ויהיו מוחזקין כל אחד בנחלתם, לכן לא שאלו מאלעזר הכהן, דאצל אורים ותומים כתוב משפט, שאעפ"י שעל נביא חוזר גזרת או"ת אינה חוזרת (יומא ע"ב), לכן לא שאלו מאלעזר הכהן.

ואדני צוה בד' לתת את נחלת צלפחד כו', הנה מהראוי לכתוב צוה מד'. ואונקלוס תרגם במימרא דד'. ויתכן כי אמרו בסוטה, דקודם יצירת הולד בת קול יוצא בת פלוני לפלוני, בית, שדה כו', והענין בת קול הוא מאמר השם להנבראים, האישים העליונים, ומקשה והא אין מזווגין לו לאדם אשה אלא לפי מעשיו, וכיון שכבר נגזר איך יתכן בזה הבחירה, ופירש"י וא"ת הכל גלוי לפניו הכל ביד"ש חוץ מיראת שמים כו', אבל צדיק ורשע לא אמר, דאין זה ביד"ש, עכ"ל, התבונן עומק הקושיא, דעל ידיעת השי"ת אין קושיא, דידיעתו אינה מכרחת הבחירה, שאין ידיעתו נוספת על עצמותו, והוא היודע והוא המדע, רק על הידיעה הנתונה להנבראים שפיר מקשה, דא"כ כבר מכריח הבחירה, דידיעת הנבראים היא מתוספת והיא שלמות להם, וכיון שהנבראים ידעו זווגו, א"כ הוא בהכרח, ומעשי האדם אינם בהכרח רק ברצון המוחלט אחרי ידיעת השי"ת הבלתי מחייבת, ולכן אמרו כאן, כי כל זווגו של אדם הוא מקודם היצירה, אשר כבר מפורסם גזרתו יתברך אצל האישים העליונים, ולא יאות בזה השתדלות בזיווג ראשון, כדאמר בריש סוטה, רק זאת אנו יודעים, שכל מה שנודע אצל הנבראים היה נודע למשה, כי עליו נאמר ותחסרהו מעט מאלקים והוא איש אלקים, שבכל ביתו, המה כל הידיעות הנמצאות אצל הנבראים, נאמן הוא, ורק כי אמר עמדו ואשמעה מה יצוה ד' לכם, הלא לא נאמרה עדיין מפומא דרחמנא ולא היה ידוע להנבראים האישים העליונים דין נחלות דצלפחד, שצלפחד בעד חטאו מת, אשר אינו תלוי רק בבחירה וטמון מכל הנבראים, וא"כ דין נחלות דצלפחד נתחדש עכשיו, ונמצא דלא יתכן שיהיה נכרז זווגן קודם יצירה ארבעים יום, שהלא זווגן תלוי לפי דין הנחלה שלא תסב נחלה ממטה למטה, וא"כ כמו שהיה דין נחלתן טמון בידיעת השי"ת, כן זווגן הוא טמון בידיעת השי"ת, ולא הכריזה ב"ק, לכן אמר ואדני צוה בד', פירוש, בידיעה הטמונה אצל השי"ת בו בעצמותו אשר

איננה מכרחת הבחירה, אשר אינו מובן לשום נברא ידיעתו כאשר אינו מובן ומושג מהותו, לתת נחלת צלפחד כו' והיו לאחד מבנ"י. ודו"ק.

ולזה אמר השי"ת הנה באמת כן מטה בנ"י דוברים, פירוש על כלליות ישראל דבריהם נכונים, אבל זה הדבר אשר צוה ד' לבנות צלפחד לאמר לטוב בעיניהן תהיינה לנשים, שמן הדין ראויות הן להנשא לכל מי שירצו, ולא עליהם נאמר הדין דהסבת נחלה, רק רשאות להנשא לכל מי שירצו, אך הואיל ואין עליהם הדין דאיסור הסבת נחלה, אם כן כבר נכרז עליהן הבת קול קודם יצירה, ולכן למשפחות מטה אביהן תהיינה לנשים, שככה נכרז קודם יצירה שיהיו למשפחת מטה אביהן, אבל לא מצד הדין, ונפק"מ שאם ימותו בני דודיהן, ויהיה זווג שני שלא נכרז קודם יצירה, אז יהיו לטוב בעיניהן לנשים, כי מצד הדין מותרות ובת קול לא הכריזה, וא"כ ידיעת השי"ת אינה מכרחת הבחירה. ועיין יש נוחלין דף ק"כ ע"א ודו"ק. ובאמת לפי מה דאמרו שם דקטנה שבהן לא נישאת פחות מארבעים שנה, ומצד הטבע אינן יולדות רק נעשה להן נס, לכן לא היה עליהן הדין דלא תסוב נחלה למ"ד דירושת הבעל דדבריהם, וקרא אהסבת הבן קפיד, דהדין אינו נאמר רק עפ"י טבע, לא עפ"י נסיי, לבד הגזרה מהב"ק. ודו"ק.

והנה פ"ג דקדושין דף ס"ח יליף דקדושין תופסין בחייבי לאוין מקרא דכי תהיה לאיש שתי נשים כו', והאחת שנואה בנשואיה כו', יעו"ש, וצ"ע לוקים ביורשת נחלה שניסת לאחד שאינו משבט אביה, וכיון דלא נהיג לדורות לכן קדושין תופסין. והיה נראה, דא"כ איך הוה אמינא משום דבן שנואה בנשואיה הוא יבכר, הלא כיון שילדה הבן תו איננה שנואה, דמה יואיל שיגרשה הלא כבר הוסבה ע"י הבן. ולר"ע דבהסבת בעל קפיד ג"כ, דירושת הבעל דבר תורה צ"ע למה מוקים בבעולה לכ"ג נוקמא כדפרישית ביורשת נחלה, ותו הא כי תוליד עוד בנים משבט אביה יתקיים קצת ולא תסוב בכמות הירושה. ואולי הלאו אינו רק על האשה, שהיא עוברת בל"ת, ולא האיש, ובה תלי רחמנא, ולא שייך שהוקשו אשה לאיש, דכיון דלא נאמרה לדורות לא הוקשה, וקרא משמע דשנואה בנשואיה להבעל מצדו. ועיין רשב"ם דף קי"ג ע"א ד"ה אמר קרא איש, דלא משמע כלל כן. ודו"ק.

ומגורל נחלתנו יגרע. פירוש לפי שבנות צלפחד נטלו נחלתן משני צדי הירדן, לכן בחלק שנטל חצי מנשה, והיו מחלקין לבתי אבות בגורל אמרו ומגורל נחלתינו יגרע, ועל אשר בארץ כנען שעוד לא נתחלק לבתי אבות אמרו ומנחלת מטה אבותינו יגרע. ולפי שנשאו לבני דודיהן, לכן כתב בפרשת פנחס ואשריאל כו' ושמידע, כולם בוי"ו, שהם נשאו את בנות צלפחד, ובניהן היו להם חלק אביהם וחלק אמם.

זה הדבר אשר צוה ד' לבנות צלפחד לטוב בעיניהן תהיינה לנשים. בפרק יש נוחלין ק"כ אמר ר"י אמר רב בנות צלפחד הותרו להנשא לכל השבטים שנאמר לטוב בעיניהם תהיינה כו' אלא מה אני מקיים אך למשפחת מטה אביהם כו' עצה טובה כו'. הנה הפשט דלמשפחות בית אביהן מחוייבים להיות אך מי שיבחרו מהם הוא ברשותן, אבל באמת מקרא אחר הביאן לדרוש הזה, דתניא שם דף ק"ט ע"ב בכולם נאמרה נתינה ובבת נאמרה העברה ללמדך שאין לך מעביר נחלה אלא בת שבנה ובעלה יורשים אותה ומעבירים נחלה משבט לשבט, וא"כ איך כתוב בבנות צלפחד והעברת נחלת אביהן להן, והלא לא הותרו להנשא לכל השבטים רק למטה אביהן, וע"כ דבנות צלפחד הותרו להנשא לכל השבטים. ודו"ק.

וכל בת יורשת נחלה ממטות בנ"י כו'. דוקא, אבל אם היא משבט לוי ויורשת נחלה ממטה אביה אין קפידא למי תנשא, שאף אם תנשא למשפחת אביה ג"כ מסבת נחלה דמטה לוי לאו בר נחלה בארץ, ומה שיורשת משבט אביה הלא אין להם רק ערי מגרש, שלא היו מעלים להם שכר הנמלטין, אולם חזר הכתוב שבת יורשת מבנ"י, היינו משאר השבטים לא תנשא אף לאחד משבט לוי שאין להם נחלה, לכן אמר ולא תסוב נחלה ממטה למטה אחר, ולא אמר לבנ"י, פירוש, שלא תנשא למטה לוי, כי איש בנחלתו ידבקו מטות בנ"י, הוא גם שבט לוי ידבק בנחלתו הוא המעשר אשר נתן לו לנחלה, וד' הוא נחלתו כמו שאמר בשופטים, לכן לא אמר בנחלת מטה אבותיו, כי אין זה נחלת הארץ אשר יזכה מאבותיו. ופשוט.

וכל בת יורשת נחלה כו'. בפרק יש נוחלין דריש דאין אם יורשת את בנה דכתב יורשת ולא מורשת. ועיין רשב"ם מה שנדחק בזה. והברור דצריך להיות הגירסא בת יורשת ואין אם יורשת, שמצד שהיא בת יורשת ולא מצד שהיא אם, שאינה יורשת בנה ובתה רק אביה ואמה, ודריש דהוי ליה למכתב וכל אשה יורשת נחלה ודייק בת. וכיו"ב נמצא ריש פרק בן סו"מ בן ולא אב, ובתמורה י"ח אם ולא ולד. ודו"ק.

אלה המצות והמשפטים אשר צוה ד' ביד משה אל בני ישראל, הנה סוף בחוקותי כתיב אשר צוה ד' את משה אל בני ישראל בהר סיני, וכאן כתיב ביד משה. ופירושו עפ"י מה דאמרו רז"ל פ"ק דיומא משה וכל ישראל עומדין ולא בא הכתוב אלא לחלק כבוד למשה והא תניא קול לו קול אליו משה שמע וכל ישראל לא שמעו למעט את ישראל מכל דברות כו' לא קשיא כאן בסיני כאן באהמ"ע, א"כ בסיני הכל שמעו איך השם מדבר למשה משא"כ באהמ"ע לא שמע איש זולתי משה, לכן נאמר ביד משה, וכן בנחמיה ביד משה אשר ישבו בנ"י בסוכות כו', שכמו שהדבר הנתון בידו של אדם אין רואה זולתו כן

הנבואה היתה מסורה רק למשה. ומה דכתיב אחר התוכחה אשר נתן ד' בינו ובין בנ"י ביד משה, שם קאי על ההלכות המסורות למשה מסיני ופלפולא דאורייתא אשר נמסרו למשה, כמו שאמרו נדרים ל"ח. עיי"ש ודו"ק. ועיין תו"כ שם.

רות

גם שול תשולו לה מן הצבתים. הלא היא תסבור שהוא לקט ופטורה ממעשר, ובאמת חייב במעשר שהם בכוונה השליכו לה מן הצבתים. אך נראה דלקוח פטור ממעשר מן התורה, ולה הוי כמתנה ולא מקרי תבואת זרעך. אמנם שיטת רמב"ם ור"ת פרק הפועלים, דאם לקחן קודם מירוח ומרחן חייב במעשר מן התורה. לזה אמר ועזבתם ולקטה ולא תגערו בה, פירוש שלא תזכה בלקיחה, רק שתעזבו אותם וכל זמן שלא תמרח יהיה שלי, ואחר המרוח אז תהא שלה ותפטר תו משום לקוח. לכן ותלקט בשדה כו' ותחבוט את אשר לקטה, הרי מרחה בשדה ולא זכתה עד לאחר מירוח ומיפטר משום לקוח. ופשוט. ודו"ק.

ותרא אשר לקטה כו'. פירוש דבסוטה פרק משוח מלחמה אמרו דעני שעשה גורן מלקט שו"פ חייב מעשרות משום מראית העין, דמחזי כמאן דגדל בשדהו, רש"י, ולכן אמר ותרא חמותה את אשר לקטה, שהיה ניכר עדיין שהוא של לקט, אף שחבטה, בכ"ז ניכר היה עדיין שהוא של לקט, משבלים מפוזרים, ולא כמרוח בגורן שלו, לכן לקחה אשר הותירה משבעה. ודו"ק.

וזאת התעודה בישראל. פירוש דסתם קנין לכתיבה עומד, וכיון שראו עדים הקנין הם יכולים לכתוב שטר, ואינו יכול לטעון פרעתי כו', נמצא דהקנין הוא התעודה בישראל. ופשוט.

ויאמר בעז לזקנים וכל העם עדים אתם היום. הנה קנין אין צריך עדים כמפורש בתוס' ב"ב דף מ' ע"א בשם ר"ת, ורק להכחשה, ואז אין צריך ליחד אותן, דאף בלא כוונו להעיד עדותן עדות, כדאמר הגמ' אי למיחזי אתו ועיין חו"מ סימן ל"ו ועדי קדושין א"צ לאמר אתם עדי, כדאמר הגמ' קידושין דף מ"ג ע"א. אולם א"ש לפי שיטת הפוסקים בסימן ל"ו, ועיין שיטת רשב"ם ב"ב קי"ד, דעדות קרוב או פסול פוסלת אף בלא הגדה בב"ד, ולר' יוסי אף בראיה בעלמא, ועיין בתוס' סנהדרין, לכן יחד הזקנים והעם לאמר אתם עדים, ששוב לא יתבטלו ולא יצטרפו עם האיש טוב, שהוא היה קרוב לבעז אבי אביו. ולפי דעת הרשב"א הובא בחו"מ סימן ל"ט סעיף ה', דכל שלא הזמינן לא אמרינן קנין לכתיבה עומד, אינם כותבים לו את השטר ניחא שמשום הכי הזמינן. ודו"ק בכ"ז.

ויקח בעז את רות, זה קדושין, ותהי לו לאשה, זה חופה, ויבוא אליה, זה ביאה. ומכאן למדנו שחופה איתא וגומר באלמנה. ועיין יומא פ"ק בתוס'.

דברים

לתת להם. ספרי פסקא ח' לתת להם אלו באי הארץ ולזרעם אלו בניהם אחריהם אלו שכבשו דוד וירבעם, ד"א לתת להם אלו באי הארץ ולזרעם אלו עולי בבל אחריהם אלו ימות המשיח. פשוט דפליגי אם קדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבוא, א"כ אין לאחר נתינה ראשונה כלום, ע"כ דריש על כבוש ראשון, אבל הד"א קאי בהשיטה דקדושה ראשונה ושניה לא קדשו לעתיד לבוא ולכך חשיב להו כל חדא לנתינה בפ"ע, ולישנא קמא סבר כיבוש יחיד לאו שמיה כבוש, [כמו דפליגי בזה תנאי בגיטין ח'. עיי"ש], ולכך לא חשיב כבוש דוד וירבעם. ופשוט. ודו"ק.

ואמר אליכם בעת ההיא לאמר לא אוכל לבדי שאת אתכם כו' איכה אשא לבדי. לדמיון, כאשר יש לאדם ברכה מופלגת בעושר ובנים ויש לו טורח הרבה מגידול בניו, ממניקות ושפחות וכיו"ב די ספוקן, אז יאמר מה גדלה עלי הטורח מכם, יתן ד' כי כן יהיה לכם מבניכם ובני בניכם טרחות כאלה וטורד כזה לא יופסק מכם, כן משה רועה נאמן אמר ד' הרבה אתכם והנכם ככוכבי השמים בריבוי ובמעלה מופלגת ע"ד נסיי, אמר שכן יאמרו רועי ישראל ומנהיגיהם ונביאיהם תמיד עליכם ויתלוננו תלונות כאלה, וזה שאמר ואמר אליכם בעת ההיא לאמר, שכן יאמרו תמיד עליכם כפי אשר אתם במצב העת הזה רועי ישראל ישעיהו וירמיה וכיו"ב.

ואצוה את שופטיכם בעת ההיא לאמר. אמר ר' יוחנן כנגד מקל ורצועה (סנהדרין ז'). בגמ' חשיב כלי הדייינין מקל ורצועה ושופר זה לנדוי, אמנם כאן לא חשיב שופרא, משום דבעת ההיא היו מנודין לשמים דחמיר, כדאמר פרק אלו מגלחין, ולרש"י היו מנודין מעת שעשו העגל, ולא נשב להן רוח צפוני (פרק הערל דף ע"ב), לכן בעת ההיא אינו רק מקל ורצועה. ודו"ק.

בספרי. בין איש להוציא את הקטן מכאן אמרו אין דנין יתומים. הפירוש, דדוקא במה דאית להו חזקת אבהתא, הא תינוק שתקף בעבדיו וכו' ואמר שלי הוא כו' אלא מוציאין מידו מיד (ב"ק קי"ב). ולכך מסיק דוקא יתומים משום דקאי על מה דסליק מיניה זה מחזיק בשדהו ואומר שלי הוא. יעו"ש. ודו"ק.

ובין גרו. זה שאוגר עליו דברים א"ל חרשת בתוך שלי והוא אומר לא חרשתי הוא אומר המית שורך את עבדי והוא אומר לא המית לכך נאמר ובין גרו (ספרי פסקא ט"ז).

פירוש, שהוא אומר חרשת בתוך שלי, והוא אומר לא חרשתי כל עיקר, לא בשדה זו ולא בשדה אחר, וכי מעידין עליו שחרש בתוך שדה שוב הוחזק כפרן וחייב לשלם, וכדאמר הגמ' בשבועות דף ל"ד דשבועה ליכא בקרקע, וכן המית שורך את עבדי והוא אומר לא המית כלל לא שורך ולא שור אחר, ואחרים מעידין שהמית שור, אך אינם יודעים של מי חייב בתשלומין, ולא הוה מודה בקנס כיון שנתכוון לכפור, וכשיטת הירושלמי בשבועות. ודלא כבבלי (ועיין בחדושי לסנהדרין), וזה שאוגר עליו דברים, שמאסף דברים, שמקיבוץ דבריו עם דברי העדים יצא חייב. ודו"ק.

ויצא האמורי כו'. לא זכר כאן העמלקי, משום שרצה לאמר להם שלא יפחדו כעת מפני שהרגו שני מלכי האמורי בחרב, אבל העמלקי יפחדו מפניו, וכמו שהזכירו המרגלים רצועה שלקו בו, עמלק יושב כו'. וכששינה כסות ולשון במות אהרן, לא ידעו היטב אם הוא עמלק, וכמו שפירשו אם נתן תתן העם הזה וכו'.

ואת העם צו לאמר כו' אל תתגרו בם כו' ולהלן במואב ועמון אמר למשה אל תצר כו', אל תצורם ואל תתגר בם מלחמה, מפני כאשר אמרו בפרק י"נ אין זרעו של עשו נופל אלא ביד זרעו של רחל כו', לכן משה שהיה מזרעה של לאה, לא יכול להתגר בם מלחמה, רק שהעם היה צריך לצות שבהם יש יוסף ובנימין זרעו של רחל.

ויאמר ד' אלי אל תצר את מואב ב"ק ל"ח וכי מה עלה ע"ד של משה. פירוש דבשארי אומות כתיב לאמר, דהעם יגורו בם מלחמה, אבל כאן לא כתוב לאמר, וא"כ למשה עצמו היה הצווי, לכן אמר מה עלתה ע"ד של משה. ומסולק קושית תוספות.

אכל בכסף תשבירני ואכלתי ומים בכסף תתן לי ושתיתי. בגמ' בפ"ב דע"ז מה מים שלא נשתנו אף אוכל שלא נשתנה. ויתכן פירושו, דמה מים ראוים תיכף מנתינה לשתיה, כן האוכל שיאכל תיכף מותר אז לאכול, אף אם נשתנה אצל הגוי, רק שלא ישתנה אחר המכר אצל הגוי, משום דבמלחמת ז' אומות אישתראו אף קדלי דחזירי, וא"כ מה שנתבשלו קודם שהיו ברשות ישראל שרי, דהוי כמו שלל דעו"ג, רק לאחר שיהיה קנוי לישראל לא יתבשל ע"י העו"ג, דאז הוי כשלל דידהו. ועיין פ"ק דחולין י"ז בזה, ומשו"ה לא מייתי קרא המוקדם דאדום. ודו"ק.

ששים עיר כו' חומה גבהה כו' ובריח. בריחי נחושת. מלכים א' ק' ד' יעו"ש.

הלא היא ברבת בני עמון וכו' באמת איש. יתכן עפ"י מה שנודע הנהוג בימים הקדמונים אצל העובדי אלילים ועובדי האדם בחינא, אשר יחסו גבורת הגבור לאלוד, ולכל כליו אשר הראה בם גבורתו עבדו וישתחוו, כאשר נודע בשירי היונים, לכן עשו את עוג אשר האריך ימים והיה מופלג בזקנה וגבורה לאלוד וגם לערסו הקדישוה ויניחוה בית

עצביהם ברבת בני עמון, לכן ספר משה כי היה מיתר הרפאים, והוא ענין טבעי רק נתמעט במשך הזמן, לכן טעו העו"ג בו. הלא היא, פירוש היא הקדושה בעיניהם אשר יבואו ממרחקים לעבדה, באמת איש, פירוש יד עוג אשר היה איש לא ענין אלדי כאשר יחשובו, רק כי הטבע לא תמנע מהוציא מפעלות זרות בחיקה מה שרחוק המציאות, כמוש"כ רבינו משה בפירושו למשנה פ"ג דנדה. עיי"ש.

בהפטרה לא תוסיפו הביא מנחת שוא קטרת תועבה הוא לי כו' לא אוכל און ועצרה. הענין, דמצאנו לרז"ל בכריתות כל תענית שאין בה מפושעי ישראל אינו תענית שהרי חלבנה ריחה רע ומנאן הכתוב עם סממני הקטרת כו', הרי דדבר הפחות בעצמיותו, בכ"ז כשהוא מתערב באגודה כללית הוא מתבשם ומועיל להוציא ריח ניחוח מן הסממנים האחרים, ומצאנו שאמרו פיזור לרשעים נאה להן ונאה לעולם, הרי שהאגודה מוסיף חזוק לעושי רשעה, וכן מצאנו שאמרו כל בי עשרה שכינתא שריא. וכבר עמד על זה הר"ן בדרשתו. והנראה עפ"י מה שבארו בדין תרתי לריעותא, שאם הם משם אחד, שמורים שניהן על ניקוב הריאה וכיו"ב, אז הוי טרפה, אבל אם זה מורה על נקב וזה על קמט וכיו"ב כשר, כן הדבר הזה, אם כל אחד בפני עצמו יש לו מדה פחותה זה כלי, וזה בעל לשון הרע, וזה בעל כעס, כשהן באגד אחד אז יומתק מרירותן ויתבשם כל אחד מחבירו, זה ילמוד מזה לפזר הונו, וזה לנוח מרגזו, וזה על שפם יעטה, אבל אם כולם מסכימים על תכונה רעה אחת, הלא אז תחזקנה מוסרותיהם ומן קורי עכביש יהיו כעבותות עגלה, ע"ז אמרו פזור לרשעים נאה להן כו', כי הוא תרתי לריעותא משם אחד, כל אחד מחזיק חבירו, והוי טרפה גמורה וז"ב.

והנה ענין המקדש לאחד כלליות ישראל ולבביהן אל מקום אחד, כמו שאמרו היה עומד כו' נמצאו כל ישראל מכוונים את לבם למקום אחד, ולכן תמיד היתה שם ההנהגה הנסית כמו שמנו עשרה נסים שנעשו בביהמ"ק, ולהראות אף שכל פרטיי בפני עצמו אינו ראוי להיות מושגח פרטי בהנהגה פרטיית בלתי טבעית, בכ"ז הקשר הכללי מעם ישראל ראוי הוא להיות מושגח בהשגחה נסיית, ששם אין פגם, שכולם מעלים ריח ניחוח, זה ביראתו, וזה בצדקתו, וזה באהבתו לישראל, וזה במסת ידו, וזה בתורתו, וכמו שאמרו וירח ריח בגדיו ריח בוגדיו כריח שדה אשר ברכו ד', פירוש, שלהריח נגד עשו הרשע, האם יריח ריח רע"ק וחביריו,לכך הראהו הש"י מי שהוא בסוג אחד, כמו יקים בן צרידיא, ובכ"ז נכנסו בו דברי יוסי בן יועזר כארס והקדימהו לגן עדן, וזה שאמר כריח שדה אשר ברכו ד', דבחקל תפוחין כל עלה כל עשב מעלה ריח, כן בצירוף הכללי גם הפושעים מושגחים ומעלים ריח. ודו"ק. והנה מנחה אינה קריבה בשותפין רק ביחיד,

ובצבור באה מנחה, לפי שהצבור הוא בכלליותו כמו יחיד שהוא איש אחד, וכל אחד מועיל לחבירו כמו שכל אבר מועיל לחבירו וכיו"ב, לכן כיון שהפסידו מעלת האחדות, וכל אחד רצה לבלוע לחבירו, והיו כקציני סדום ועמורה, א"כ כ"א נבדל בפני עצמו, א"כ לא תוסיפו הביא מנחת שוא, וכן קטרת שכ"א מתבשם מחבירו, וגם החלבנה ריח ניחוח, אבל כשכל אחד מפוזר בפ"ע הלא קטרת תועבה היא כמו שהיא בפרטיותה שחלבנה ריחה רע והקריבהו לפחתך וכו', לי, לא אוכל און ועצרה, שיהיה אסיפה מאון, היינו שיסכימו כולם על תכונה אחת רעה.

והנה בתוכחה יש ב' סוגים אחד מה שמתפעל א' מחבירו כמו מאנשים ממי שהוא במדריגתו מזה לא שייך שיקבלו דבריהם, רק באופן שיראה אם חבירו שמטופל בבנים ועני ובכ"ז הוא נזהר מאונאה ומשקלות וכיו"ב כש"כ הוא, ועוד אם חבירו מחומם הוא ובפרקו הוא עומד ואין לו אשה, ובכ"ז הוא נזהר מלהסתכל בנשים כש"כ הוא וכיו"ב, ויש מה שדבריו נשמעים דברי תוכחה, כמו ששומע מגדול הדור וקדוש ד', אשר בזה לא שייך שהוא יתפעל ממנו, כי הוא אינו מסוגו וערכו רק שדבריו נשמעים, ולזה אמרו בפרק כל כתבי לא חרבה ירושלים אלא בשביל שלא הוכיחו זא"ז שנאמר היו שריה כאילים כו' מה איל זה ראשו של זה בצד זנבו של זה כו' דייקו זה את זה, ולא כתבו זה לזה ונקיט רק סימן הפעול, היינו שלא נתפעלו זה מזה, כי בכללות האומה בזה יש מעלה טובה ומדה נאותה ובזה מדה זו, והמה למדו זה מזה חסרונו של זה, וזה לא למד המדה טובה, רק הביט אל החסרון שיש בשל זה, וזה ששמו ראשו של זה בצד זנבו של זה, שהביטו רק אל החסרון שיש בחבירו, והמה לא למדו שלמות זה מזה, אך למדו חסרונות ופחיתות זה מזה, ועל אופן השני אמרו לא חרבה ירושלים אלא בשביל שביזו בה תלמידי חכמים, היינו אנשים חכמים שאינם מסוגם וערכם, שבזה לא שייך התפעליות, רק שיהיו דבריהם נשמעים לגודל מעלתם וערכם, ע"ז אמרו וילעיבו במלאכי אלדים, הוא שאמרו שבשביל שהוא מלאך מופרש ומובדל מהליכות תבל וארחותיו לכן הוא אומר כן, לו היה לו טורח וטורד בהויות העולם, כי אז היה גרוע ממנו הרבה, ועוזא ועזאל שהיו מלאכי כו' וכשירדו לארץ הרעו מהם, ולכן לא היו דבריהם נשמעים, ולכך לא היו תרופה למכתם מחלים במדות והנהגה וחרבה ירושלים תובב"א.

אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו, בראשון [פירוש במקדש ראשון היה חוט של זהורית מלבין כשלג], אם יאדימו כתולע כצמר יהיו, בשני [במקדש שני לא היה מלבין רק כצמר]. (ירושלמי שבת פרק רע"ק), פירוש, שהשני הוא חוט לבן בצבע אדום, כן היו ישראל במקדש ראשון נתגלה עונם (פ"ק דיומא), שעונם לא היה רק בגלוי, אבל פנימות

לבבם היה מלא אהבת התורה ואהבת ישראל, כמו שאמרו מפני מה דורו של אחאב מצליחים במלחמה מפני שלא היה בהם מלשינות, ואליהו אמר אני נותרתי לנביא לד' ואין איש מוסר אותו, וכן אמרו ביהורם בן אחאב, שנשיו וכספו וזהבו היה נותן למלך בני עמון, לבד מחמד עיניך זו התורה לא היה נותן והיה מוסר נפשו על זה, ולכן היה מלבין כשלג, לא כן במקדש שני היה חטאיהם כתולע שדם אדום בתוכו, כן היה בהם בפנימותם שנאת חנם ומלשינות, לכן רח כצמר יהיו ולא היה מלבין כשלג.

ואתחנן

אעברה נא ואראה את הארץ הטובה וכו' ידוע מחקי המלוכה, אשר אם יתחייב האדם ג' עונשין, והיה בהתחייב זה איזה מושל, ינוכה עונש אחד עבור הסרת השררה וממשלה מעליו, ולכן במי מריבה, אמר לא תביאו את העם הזה, מפני שאמר לשניהן, ועל משה שהיה מוציא ומביא את העם והוא הרועה כצאן עמו, לכן הסרת הממשלה וההנהגה די על חטא מי מריבה, אולם במיתת אהרן כתוב בחקת כי לא יבא אל הארץ על אשר מריתם כו', כי מפני שהוא אינו מנהיג, ועליו נגזר שלא לבוא, עבור חטא מי מריבה, לכן התפלל משה אעברה נא ואראה הארץ, פירוש, שלא אהיה מנהיג רק יהושע ינחילנה וכמו שכתוב בסוף דברים, ואת יהושע צויתי כו', אבל אעברה נא בעצמי ואהיה כשאר ישראל הבאין לארץ, ויתעבר ד' בי למענכם ולא שמע אלי, שזה היה בשביל ישראל שיקומו מתי מדבר ועוד טעמים במדרש ודו"ק.

ויתעבר ד' וכו'. כאדם שאומר לחבירו עבר פלוני ע"ד פלוני ספרי [לפי הגהת הגר"א]. פירוש, שהוא ביקש בשתי מדות של הקב"ה ד' אלדים וכמוד"א לעיל בספרי ובפ' פנחס, החזקה שאתה כובש ברחמים מדת הדין, לכן אמר שהקב"ה עבר מדת הרחמים, וזה ויתעבר ד', ופשוט.

ועוד שם ויתעבר, כאדם שאומר נתעבר בי פלוני ונתמלא עלי חימה, ובמק"א אמרו כביכול כאשה המתמלאה מעוברה. וע"ד פשוט נראה, שמשה רצה ליכנס ולעשות גמר התיקון לבנות בהמ"ק, וכמו שאמר וארא כו' והלבנון זה בהמ"ק, והראה לו כביכול שעדיין לא הגיע הזמן וכאילו באמצע ימי הריון שעדיין לא נעקר הולד, האם טוב להוליד אז, כן עדיין לא הגיע גמר התיקון, לכן מוכרח משה למות. וזה רעיון נכון.

רב לך. ע"ד דרש, כי איתא בספרי אתה החילות לא כבר נשבעת בעגל וחזרת בך, אולם הא אמרינן בר"ה כאן ביחיד כאן בצבור אבל משה דהוי רבים צריכים לו כרבים דמי (תענית פ"ק), לכן אמר שיש לך רב, וכמאמרם והיה משה יושב כתלמיד ואינך כרבים

ולאחר גז"ד אינו נקרע ביחיד, וזהו שאמרו בספרי פנחס בשעה שנכנס משה לנחלת בני ראובן וגד שמח ואמר, דומה אני שהותר הנדר, פירוש דבארץ סיחון ועוג היה המן יורד להם בזכות משה ועדיין צריכים לו וכרבים דמי ונקרע אף לאחר גז"ד ודו"ק. וכן בתנחומא מפורש, אמר לפניו אני יחיד וישראל ס' רבוא הרבה פעמים חטאו לפניך ובקשתי עליהם רחמים ומחלת להם, על ס' רבוא השגחת ועלי אין אתה משגיח, א"ל משה אין דומה גזרת צבור לגזרת יחיד יעו"ש.

ואותי צוה בעת ההיא ללמד אתכם כו' חקים ומשפטים לעשותכם בארץ. היינו שסמוך לעשרת הדברות צוה לו דיני עבד ואמה העברים, ודבר זה אינו נוהג רק בארץ, דאינו נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג (ערכין כ"ט) ובמדבר לא מנו יובלות עד כיבוש וחילוק הארץ, וכן אמר ירמיה לד' אנכי כרתי ברית כו' ביום הוציאי אותם כו'. יעו"ש ודו"ק.

ללמד אתכם חקים ומשפטים לעשותכם אותם בארץ. לעשותכם פירושו ע"י כפיה [ובגמרא מצאנו שנשתמשו בלשון זה הרבה, מעשין לפסולות וכיו"ב הרבה] שתעשו בעל כרחם, וכמו דקיי"ל האומר איני נוטל לולב כו' מכין אותו עד שתצא נפשו, וזה אינו רק בארץ, דהא מודעה רבה לדאורייתא, וע"כ כמוש"כ הרשב"א שאם לא יקיימו אין להם חלק בארץ שע"מ כן ניתן להם, וא"כ טרם בואם לארץ לא היה דין כפיה עליהם. ודו"ק.

ונשמרתם מאד לנפשותיכם כו' פן תשחיתון כו' וד' התאנף בי ע"ד כו'. התכת הכתובים נראה כי אחד מן הסבות אשר בגללן היה ברצון הגוזר שימות משה במדבר היה, הוא בשביל כי זה משה האיש הוציא מים מצור חלמיש, פירש כל ימי היותו במדבר מאשה, לחם לא אכל ומים לא שתה, נתן להם לחם מן השמים, הרג מלכי האמורי, בקע ים סוף, אשר לזאת כל ימי חיי בני גילו אשר זכרוהו מנוער ודמו במחשבתם כי המה היו בסוגו ובמעלתו, והוסיפו להתקנא בו ואמרו, הן כל העם כולם קדושים, ומדוע תתנשאו כו' והביטו אחרי משה להטיל דופי במעלליו, לא חששה התורה כלל, אמנם אחרי מות כל הדור הוא והמלינים והמתרעמים תמו ונכרתו, אז נשאר דור חדש אשר מנוער יזכור רק מפעלות משה הבלתי טבעיים, אשר כל מערכות הטבע נקרעו בשבילו, ובפרט בעת היותם נערים לא נחקק בלבם ליחס זה אל השם אשר משה קורא בשמו ומדבר אליו תמיד, חששה חכמה העליונה פן בבואו לארץ ישראל ייחסו אליו, כי הוא האלוד והוא ענין בלתי טבעי מין אנושי אשר צועד על כל מערכות הטבע, ויתבטל בלבבם הרגש האמונה האמיתית ולו יעבדו וישתחוו, וכבר נתעוררו רבותינו במדרש, וידבר העם באלדים ובמשה השוו עבד לקונו, ולכן הסבה שמתו ישראל במדבר ויקום דור חדש, זאת היא הסבה למיתת משה, לכן כאשר צוה על ע"ז אמר וד' התאנף בי ע"ד וישבע לבלתי

עברי כו', כי רק על דבריכם שלא תחטאו ולא תקדישו אותי נשבע לבלתי עברי כו'. התבונן איך חשש המקום שלא יעבדו ע"ז. כן נראה תוכן כוונת הכתוב להמעיין ודו"ק. **ופן** תשא עיניך השמימה וראית את השמש וכו' ועבדתם אשר חלק וכו' ואתכם לקח וכו' להיות לו וכו' וד' התאנף בי כו' לבלתי עברי כו' כי אנכי מת כו' אינני עובר וכו'. כוונת הכתובים נראה ע"פ מה שדברנו בדרוש במק"א, שאין האדם צריך להכנע מול המאורות והרוחניים המשפיעים על פי פעולת האלדי בהם כגרזן ביד החוצב על העולם השפל, כי שניהם כאחד מקבלים השפע מהיחיד האמיתי ברצונו האמיתי, וכמו שלא יתפעל ויכנע האדם מן המזון אשר יאכלם, כי אין להם בזה שום הרגש ובחירה כלל, כן הוא המאורות עם הרוחניים, אין להם בזה שום חפץ ורצון, רק צווי הש"ת, והנה ידוע, כי האומות מתנהגים באמצעות המערכה, כמו שאמר יחתו הגוים מהמה, לא כן בית ישראל אין מזל לישראל ומתנהגים עפ"י השגחתו הפרטית, וזה שאמר ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש והירח כו', כי המה המאירים, המה ימתיקו מגדים ועפ"י מערכותיהם יתנהגו ענייני בני אדם, והשתחוית להם, שתכנע מפניהם ועבדתם, שתחשבם למשפיעים זולת ההשגחה, אשר חלק ד' אותם לכל העמים, היינו כי המה מתנהגים עפ"י המערכה ואתכם לקח ד' כו' להיות לו לעם נחלה כו' היינו שאצליכם אין פועל המערכה כלל רק ההשגחה הפרטית, ובוא וראה, כי אינך צריך להכנע כלל מן המנהיג, כי מי הוא היותר מנהיג בין כל הנבראים בשמים ובארץ יותר ממשה, ובכ"ז ד' התאנף בי כו' לבלתי עברי כו' כי אנכי מת כו' אינני עובר את הירדן ואתם עוברים וירשתם, הרי אתה רואה איך המנהיג הוא ברצון הבורא לפעול על ידו כגרזן ביד החוצב ואין לו שום יתרון עליך, אדרבא אתה עובר את הירדן ומשה איננו עובר, כן השמש והירח וכן כל צבא השמים. ונכון בהמשך הכתובים. ודו"ק.

והנה בגמרא (עו"ג נ"ה) דרשו אשר חלק ד', שהחליקן בדברים, כדי לטורדן מן העולם והבאור הוא, דאמרו דאברהם התבונן, מפני מה אין השי"ת יוצא ממערב ובא למזרח, אם אלדים הוא, ועל כרחך שהוא מוכרח וכמו שבארתי, ונמצא, דהתדיריות וחק וזמן נתן להם שלא ישנו את תפקידם, מזה מוכח, ששמים לעשות רצון קונם, פועל אמת שפעולתו אמת בלתי נשתנית והיא נצחית. וכן הגלגלים שומרים את משטרם ונוטרים תפקידם, וכאשר אמר השם למשה, היום הזה אחל תת פחדך ויראתך על פני כו' תחת כל השמים, והוא שעמדה לו חמה במלחמת סיחון ועוג (עו"ג פ"ב) אם כן נתחזק טעותן של עובדי השמש לאמור, הלא הוא בחירי ובעל רצון וכשרצה קם בהליכתו, ולכן אמר משה אשר חלק ד' אלדיך לכל העמים תחת כל השמים, שבשביל שהוא ד' אלדיך ורצה

לפרסם שמך וגדולתך והעמיד לך השמש, נתן מקום לעובדי השמש לטעות ולטורדן מך העולם. ודו"ק.

ובקשתם משם את ד' אלדיך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך. הענין דכללות ישראל המה כאדם אחד וכל אחד מישראל אבר מן האדם הכללי, אבל אימתי, כשיש להם דבקות במרכז מקור החיים האמיתי חי העולמים יתברך, אז המה כקוים היוצאים מן הנקודה המרכזית ונמצא, כי כל קו מחובר לחבירו בסבת מקורם, המרכז האמיתי השי"ת, אבל כשחטאו והן נסתרים מך השגחתו, אז כיון שאין להם דביקות בו יתברך גם המה נפרדים זה מזה ואין להם יחס ושווי ודביקות, וזה שאמר להם ובקשתם לשון רבים ומצאת וכו' בלשון יחיד, כיון שהם כולם מחוברים אל חי העולמים המה ג"כ מחוברין זה לזה איש לאחיו ידבקו. ודו"ק.

מן השמים השמיעך את קולו ליסרך. פירוש שהיו שומעים שהקול של השי"ת הוא כקולו של משה, ששכינה היתה מדברת מתוך גרונו של משה, לזה נענשו אחרי זה כשלא שמעו למשה ונתיסרו תיכף בעברם על מה שצוה השי"ת מתוך גרונו.

ויוציאך בפניו. ר"ל בפני אבותיך כמו שאמרו נטל הקב"ה רגליו של יעקב והעמידם על הים כו' אף רגליו של אבות כו' הה"ד בצאת ישראל ונגד אבותם עשה פלא.

ועשה חסד כו' לאהבי. במורה ח"א פרק נ"ד, כי שונאי המה עובדי עו"ג וכן נקרא אברהם אוהבי (ישעי' מ"א) שהוא הראשון אשר הרחיק עו"ג וטעותיהם והכיר ופרסם יחוד השי"ת, לזה מדויק הכתוב לאהבי זה אברהם אבינו ולשמרי מצותיו הקרי והכתיב כאחד שכתוב עליו למען אשר יצוה את בניו כו' לעשות צדקה ומשפט, וזה שומרי מצותיו של אברהם אבינו, צדקה ומשפט. ודו"ק.

שמור את יום השבת לקדשו כאשר צוך ד' אלדיך. הענין דהרמב"ן כתב דעיקר השבותין בשבת הוי דבר תורה שאל"כ יצא כל היום בטורח מלאכותיו המותרות כמו משא ומתן וסדור הסחורות, רק התורה מסרה פירושן לחכמים, יעוין בפירושו על התורה, והריטב"א קלסה. והנה טעם השבת יש בו הודעת החידוש שהשי"ת ברא העולם יש מאין וזהו עדות שמעידין שהוא ברא העולם, ויש טעם פרטי, כדי שיתיחד יום אחד שינוחו ממלאכתם ויפנו לבבם לדעת דרכי ד' והנהגתו וילמדו תורה ולא יתגשמו בהויות העולם ומסבותיו, ומצאנו בירושלמי שבת לא נתנו שבתות אלא לעסוק בדברי תורה כו' וזה כהוראה השניה, ולא ניתנו שבתות אלא לאכילה ושתיה, זה מורה שיעיד על החידוש שהשי"ת יצר וברא מאין, וכיון שחידש העולם תו כל המופתים מאין נגד החידוש, ומי שיצר העולם ימציא פרנסתו ויאכל וישתה ועליו לשלם ולא ידאג ליום מחר, והנה במדבר

שהיו כל ישראל אוכלי מן והיו פנוים מעסק עבודה שדה וכרם והיו לומדים כל היום תורת ד' עם כל פרטי ההלכות, וכמו שאמרו בספרי כדי שיתבללו דברי תורה בגופן, ולא נתנו ד"ת אלא לאוכלי מן (מכילתא בשלח) א"כ לא היה שייך טעם השני, כדי שיעסקו בד"ת רק היה טעם עדות על החידוש, לכן המלאכות שאסורין מדברי תורה היו אסורין אבל לא השבותין, אבל כיון שנכנסו לארץ והיו עוסקין בעבודת שדה וכרם ובבנין עירות בעבר הירדן ובמלחמות, היה להם השבת ליום קרוא מקרא קודש לקדשהו בתורת ד' כל היום, ואם השבותין יהיו מותרין הלא יצאו כל היום במלאכות המותרות ובטורח מרובה ותורתן אימתי נעשית, רמזה התורה שמור את יום השבת לקדשו, דשמור נאמר על הסיג והגדר שיעשו החכמים במצות, כמו שדרשו בפ"ב דיבמות ושמרתם על הסיגים, וזה שיעשו סיגים בדברים השבותים לקדשו כאשר צוך ד' אלדיך שלא יפרצו במצות שבת כדי שיהא היום פנוי ממלאכה, ולכן לא זכר כאן את החדוש כמו שזכר בדברות הראשונות, רק אמר כי עבד היית בארץ מצרים כו' על כן צוך ד' אלדיך לעשות את יום השבת, שתזכור שקבלת עבדותו יתברך ויראתו והחלפת יראת ועבדות ד' היוצר הבורא תמורת עבדות לעבדים, והגם כי זכור ושמור בדבור אחד נאמרו, מכל מקום הסדור בא לכוונה, שכתבנו כי הדבור היה כפי התכלית האמיתי שכתבנו במק"א, כי הנהגה של המדבר לא היה הכוונה בההשגחה. ודו"ק.

ושורך וחמרך וכל בהמתך. הא דבדברות הראשונות לא נאמר שור וחמור, נראה משום דנתן הטעם, כי השבת מורה על חדוש העולם, וכמו בעת הבריאה הנה כולן לצביונן לדעתן נבראו, וכל נברא הי' שמח בברייותו על צד השלמות, כן ביום השבת צריך לנוח כל בריה מאדם עד בהמה, אולם בכאן פירש הטעם, שזה מורה על יציאת מצרים ועל חירותם, והרבה השם לקבוע זכר יציאת מצרים, התקשרות השי"ת עם האומה הישראלית, כמו תפילין על ראש, ובציצית בבגד, ובשבת ויו"ט בזמן שיהא בכולם הוראה על קנין החירות ע"י ההשגחה, והוי אמינא, שבשור וחמור כבר בא בהם ההוראה ליציאת מצרים, זה בבכור שור ובכור חמור שנתקדשו בפטר רחם, אין צורך שישבתו בשבת לקבוע בהם זכר ליציאת מצרים, לכן אמר ושורך וחמרך. ודו"ק.

וכל בהמתך. רבויא הוא לרבות עופות (ב"ק נ"ג), דכתיב שמור כו' כאשר צוך ד' אלודיך, והיכן איפקוד במרה, ואמרו שם דאהוצאה לא איפקוד עד מתן תורה יעו"ש בתוספות (שבת פ"ז), אם כן עופות לאו בני מלאכה נינהו, כדאמר (סנהדרין נ"ט), ודש באוזין זה לאו אורחי' רק בימות המלחמה דרך לשלוח איגרות ע"י יונים, ועל הוצאה לא איפקוד

במרה, לכן אמר וחמורך דחמור למשא וכל בהמתך לרבות עופות, ודו"ק, אף דלא אפקוד במרה ע"ז, ומשום דלא נאמר דחמור ממעט שור כתב שורך כו'.

וזכרת כי עבד היית במצרים ויוציאך ד' אלדיך משם ביד חזקה ובזרוע נטויה על כן צוך ד' אלדיך לעשות את יום השבת. הרצון דעיקר מצות שבת הוא כמו שאמור בדברות הראשונות כי ששת ימים עשה ד' את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר בם וינח ביום השביעי ע"כ ברך ד' את יום השבת ויקדשהו, שהוא מורה על חידוש העולם, ושיש לעולם בורא ומנהיג ועשה הכל במכוון, אשר זה עדות על עיקרי האמונה בבורא, ובלא זה אין מקום לדת והשגחה ושכר ועונש כלל, [כי לאיש אשר לא נגה אור הדת עליו כמו אריסטו, הלא השכר בא מעצמו, אך על מי שמדביק שכלו בשכל הפועל אשר בדו מלבם על ידי מושכלות יתקשר מעדנות כסיל להשאר שכל קיים, ועל מעשים אין שכר ועונש כלל] לכן מי שאינו שומר שבת הוא מומר לכה"ת כולה, כי זה מצב ויסוד התורה, רק מצד זה, הלא היה ראוי ונאות לכל באי העולם אף לבן נח לשמור השבת, כי אל יום השבת המורה על יחס העולם לבוראו הלא שוה הוא עם הישראלי, כי שניהם נתהוו באומר אדון כל, ומדוע מצאנו להיפך, כי ב"נ ששבת חייב מיתה, אמנם מי הוא המעיד כי הבורא ברא העולם במכוון, הלא רק אומה הישראלית, אשר עם יותר מהרבה רבבות אלף הוציאם משעבוד מצרים במסות באותות במופתים עשרה במצרים, והכה הארץ והאויר והחי והמדבר, ובקע ים, ובעמוד אש לילה ובעמוד ענן יומם, ובמן כלכלם, אשר כל אלה לא יעשה רק הבורא הטבע והיוצרה הוא יכול לשנותה ולהפכה כחומר חותם, ומי שאמר ללחם לכלכל הוא יאמר לאויר לכלכלם, ולזה אמר ואתם עדי ואני אל, שהם הם המעידים על המציאו העולם מן ההעדר אל ההויה, וכמו שאמר קודם ואנכי הגדתי והושעתי והשמעתי ואין בכם זר, כי הן המה הרואים, הן המה הנושעים, הן המה היודעים, הן המה המעידים, ולזה אמר כאן וזכרת כי כו' ביד חזקה ובזרוע נטויה, הרי אתה היודע, אתה הרואה כי אנכי בראתי שמים וארץ, אנכי עשיתי כל אשר בם, לכן צוך ד' אלדיך לעשות יום השבת.

והנה המועדים האחרים המה רק על יחס הבורא אל האומה הישראלית, כמו פסח, עצרת, סוכות, שהמה עדות רק על שהוציאם ממצרים והושיבם בענני כבוד, וכן ר"ה ויוהכ"פ על שנזכרים לפניו ומכפר עונם, א"כ אינם שייכים אל זר רק אל האומה הישראלית, לא כן שבת היא על יחס העולם אל יוצר בראשית הלא שייך אל כולם, ובכ"ז ניתנה דוקא לישראל וכמוש"ב, וזה שאמרו מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה, כי אין זה רק מתנה טובה, כי אין יחס לה אל האומה מאל כל הנמצאים, ולכן

שבת קביעא וקיימא, כי הוא תלוי בקיום המציאות אשר ברא היחיד את עולמו, לא כן מועדים ישראל מקדשי לה, כי הוא תלוי במציאות האומה וביחס האלדים להם אשר להם נתגלה בזרוע נטויה כו', ומפני זה הותרה ביום טוב מלאכת אוכל נפש מישראל, משום שישראל מקודשים מהשי"ת, והימים טובים מקודשים מישראל, שמציאותם תלוי במציאות האומה, לכן הותרו לישראל המקדשים אותם, ואוכל נפש מישראל גדול מקדושתם, משא"כ שבת הוא מקודש מהשם בעצמו, כמו ישראל, לכן גם אוכל נפש אסור. וזה ישר.

ובזה יתפרש דברי רבותינו בתוס' ב"ק ע"ט, שכתבו, דאע"ג דשבת לא אסרו לצורך מצוה ע"י אמירה לעו"ג, בכל זה לענין קבורת מת אסרו ע"י עו"ג בשבת, דגנאי ובזיון למת שנקבר בשבת, יעוי"ש. וצריך מובן, דאמאי ביו"ט ראשון יתעסקו בו עממין, ולמה אינו גנאי זה למת שנקבר ביום טוב. ולפי דברינו מובן, דשבת יחוסו על חדוש העולם ומתחדש בכל יום תמיד מע"ב זה מתיחס גם אל בני נח, שכולם נבראו בצלם אלדים, לכן הוי גנאי לישראל שנקבר ע"י עו"ג בשבת, לא כן ביום טוב שמורה רק מעשי השי"ת לישראל בהשגחתו, שנקראו בנים, והוציא בנו בכורו ממצרים, לכן בקבורתו ע"י עממין שאינו מתיחס כלל אליו, אין שום בזיון וגנאי למת כלל. ודו"ק. והפשוט כיון, שצרכי החי מותר ביום טוב, אין גנאי למת אם עושין צרכיו ע"י כותי, מה שא"כ בשבת. ודו"ק.

והנה כאשר נתבונן על המועדים, נראה, כי הוראת חג הפסח הוא על הופעת והשפעת האלדים ית' על עמו ישראל מצדו, שהוציאם ממצרים ונגלה בכבודו ובעמוד ענן, אבל ישראל בעצמם גוי מקרב גוי, הללו עובדי ע"ז וכו', ורק הפסח והמילה ע"י צווי השם, א"כ מצדם לא היה הכנה רבה והתקרבות לאלדות, רק מצדו יתברך, ובחג העצרת היה שקול משניהם, התקרבות ישראל לאביהם שבשמים בפרישה ג' ימים, באחדות האמיתי, שע"ז נאמר ויחן ישראל, בקבלת מצותיו נעשה ונשמע, ומצדו יתברך הופעה אור אלדי, וגלוי כבודו, ומתן תורתו, שע"ז נאמר וד' האמירך, את ד' האמרת, חטיבה מול חטיבה, לא כן בחג הסוכות היה ההתקרבות מצד ישראל, שהם עשו תשובה גמורה על חטא העגל, שלא מיחו בערב רב, והם הביאו נדבתם בבקר בבקר, והכינו יותר מדאי לכל מלאכת המשכן, והשי"ת החזיר להם ענני כבוד, שהיה להם משעה שיצאו ממצרים (כדברי הגר"א בשיר השירים). ועל זה מצאנו מדרש מופלא בחזית בשה"ש ג' שאל רשב"י את ראב"י אפשר ששמעת מאביך מהו בעטרה שעטרה לו אמו א"ל הן כו' למלך שהיה לו בת יחידה והיה מחבבה יותר מדאי והיה קורא אותה בתי ולא זז מחבבה עד שקרא אותה אחותי ולא זז מחבבה עד שקראה אמי כך היה מחבב הקב"ה יותר מדאי לישראל

וקראן בתי ולא זז וכו' ולא זז מחבבן עד שקראן אמי שנאמר, הקשיבו אלי עמי ולאמי כתיב כו' ואת אמרת בעטרה שעטרה לו אמו אלא כו' כך היו מצוין אהמ"ע בתכלת וארגמן כו', וזה מורה על ג' זמנים האלה על מה שהיה בעת יציאת מצרים, שאז בבחינת השפע היה בבחינת בת, שהיא מקבלת שפע לבד, ובעת מתן תורה היה בגדר אחותי, ששניהם משפיעים ומקבלים זה מזה, ומכבדים זה לזה, ואחר כך בעת עשיית המשכן היה בגדר אמו, שרק היא המשפעת והיא הפועלת מצדה לבד. אולם בגדר החבה הנה להיפך, כי הבת אהובה יותר, ולזה אמרו היה מחבבה יותר מדאי והיה קורא אותה בתי, פירוש לענין החביבות היה קורא אותן תמיד בתי, אף בשעה שקראה אמי. והנה, כאשר בארנו, שבפסח היה השפע יורד מהשי"ת בלבד, בלי הכנה מעם ד' כלל, לכן אמר וספרתם לכם, שבארו הקדמונים, שזה כמו ספירת הזבה לטהר לבעלה, כן ספרו בני ישראל שבעה שבועות עד שהגיעו למעלת ויחן ישראל והגיעו להבין סוד נעשה ונשמע ולקבל כל התורה לעבדה ולשמרה. והנה כאשר בארנו, שענין שבת הוא רק מתנה טובה לישראל, שהוא מורה רק על המציאו העולמים מאפס אל היש, ומהתקשרות הבורא עם הנבראים, שזה מורה על כל הנבראים ביחד, כן פסח הוא רק מתנה טובה, אם כי הוא על יחס השי"ת עם האומה, בכ"ז כיון שלא היה הכנה מצדם כלל, רק שפע ממעון קדשו, הלא זה יתכן על כל אומה, וכמאמרם בשה"ש ב', כך גאולתן של ישראל היה קשה לפני הקב"ה כו' גוי מקרב גוי שהיו אלו ערלים ואלו כו' אלו לובשי כלאים ואלו כו' לא היתה מדת הדין נותנת שיגאלו לעולם ארשב"נ אלולי שאסר הקב"ה עצמו בשבועה לא היו נגאלין לעולם כו' גאלת בזרוע עמך בטרוניא כו' בשמו גאלן כו' וראה שושנה של ורד ונטלה והריח בה בשעה שסדרו ישראל עשרת הדברות ושבת נפשו עליו בשעה שאמרו נעשה ונשמע כו' הרי כדברנו, שבפסח לא היו מצוינים משום אומה עד שיהיה ראוי להם הדביקות האלקי, רק בעצרת היו קרואים שושנה והיו ראוים להגין על כל העולם, ואם כן בפסח היה כמו בשבת שלא הקדימו כלום רק שפע חנם מחסדו יתברך לחוננם חנם עבור בריתו ולהקים אותם לגוי קדוש, רק במ"ט ימי ספירה פעלו הרבה עד שעלו למה שעלו ונעשו כולם ראוים לנבואה ולמראות ד' בהקיץ, ולכן אמר וספרתם לכם ממחרת השבת [שזהו מחרת יום טוב לפי קבלתנו מסיני הנאמנה פא"פ] שלכן קרא את חג הפסח, שהוא כמו שבת, ששביתתו אינו קשור כ"כ בכם, כיון שלא היה הכנה מכם ולכן וספרתם לכם כו'. וזה כוונת המסדר בהגדה ש"פ, אלו לא נתן לנו את השבת כו' אלו לא נתן לנו התורה, שהשבת מצוין מכלל התורה, כי הוא רק מתנה טובה לנו. וזה רעיון נכון. ודו"ק.

וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ע"כ צוך ד' לעשות את יום השבת פשטו, דכיון שפדאך מארץ מצרים יש להשי"ת אותו הקנין שהי' למצרים בך, והנך עבד השי"ת ונפשך קנוי' לו להשי"ת, לכן יש לו הרשות לצות עליך שלא תעשה מלאכה ביום השבת. וכן פרש"י ומזה נובע הדין המפורש בתוספתא עירובין פרק ו', דעבד של שני שותפין, שזה עירב למזרח וזה למערב לא יזוז העבד ממקומו, שנפשו של עבד קנוי לרבו לאסרו בהליכה ובמלאכה. ויעוי' סוף נזיר, שאין נפשו קנוי לו לעצמו.

כבד את אביך כו' כאשר צוך ד' כו'. הרצון כי אמרו בירושלמי דכבוד אב הוי מצוה קלה, דהיא כפריעת חוב עבור טרחתם ומזונם, ולכן אמר אף באופן שאביך ואמך עזבוך ולא גדלוך גם כן תכבדם כאשר צוך ד' אלדיך במדבר, ששם לא היה טורח גדול על האבות בגידול בניהם, כי מן היה יורד מן השמים, ומים מבאר, ובשר משליו, והענן היה מגהיץ מלבושיהם, ובכ"ז צוך ד' לכבד אביך ואמך, כן תעשה לדור אחרון, וכן בשבת מפני שאמרו לא נתנו שבתות אלא לעסוק בהן בד"ת, שלא יתגשמו בששת ימי המעשה, אם כן האיש העוסק במושכלות ודבוק ליוצרו תמיד, אצלו אין זה המכוון, לכן אמר כאשר צוך וכו' גם בשבת, דאף שדור המדבר היו עוסקים בתורה תמיד וכמו שאמרו לא נתנה תורה אלא לאוכלי מן, ובכ"ז הוזהרו על השבת, ולכך לא נאמר זה בדברות הראשונות.

עוד יש לפרש הפסוק, כאשר צוך ד' הנאמר במצות כבוד אב, דבישראל נוסף על כבוד האבות שהם מוליכים בניהם להצלחה האמיתית והם מוסרים המצות השמעיות והקבלה מדור לדור, לכן בבית שני, כאשר צץ הזדון והצדוקים החלו להכחיש מסורת אבות, אבד ישפה מבנימין (ירושלמי פאה פ"ק), דבנימין היה מכבד אביו יותר מכל השבטים וכמוש"ב בפ' תצוה, ולזה אמר שאף אם אין האב מוריש לו הדיעות הצודקות, גם כן תכבדנו כאשר צוך ד' אלדיך, שאתה בדור שהבנים ג"כ שמעו מפי הגבורה ואינם צריכים למסורת אבות, וכל פרושי התורה שבע"פ שמעו מפי משה, ואעפ"כ צוך ד' אלדיך לכבד אביך ואמך. ודו"ק.

לא תענה ברעך עד שוא, ולא תחמוד אשת רעך. ברשב"ם שלא יענה על חבירו שמת, כדי לקחת את אשתו, [ומשו"ה אחז"ל המעיד על אשה לא ישאנה], ולכן כתוב פה שוא שהוא שקר במילתא דעבידא לאגלויי, ובגירושין אין עד אחד נאמן ואין שנים מצוים לחטוא מפני יחיד (ירושלמי), אבל בעדות מיתה עד אחד נאמן מן התורה, עיין תשב"ץ, לכן אמרה תורה שלא יענה שוא, ועוד דבגירושין היא לא מקלקלא את עצמה ופשוט. ושדהו נזכר כאן בלא תחמוד להורות שאף בזמן שהיובל נוהג ותחזור לבעליה ביובל לא תחמוד לקחת בדמים. ודו"ק.

ולא תתאוה כו' שדהו. מה דלא כתוב בדברות ראשונות שדהו. מפני, שלפי דברות ראשונות אלמלא לא נשתברו הלוחות ראשונות היו ישראל בארץ ולא היה שעבוד מלכיות (ערובין נ"ד), והיה כל שדה חוזרת לבעלים ביובל, ולא הוי רק קנין פירות ולא הוה רק כמכר תבואות השדה, והוה בכלל וכל אשר לרעך, אבל כי נשתברו הלוחות ושעבוד מלכיות ובטל היובל ובפרט בחוצה לארץ הוי קנין שדה לעולם ונפש המוכר צערו לעולם, אז הוא רע לעולם כמו ביתו בע"ח שאינו חוזר ביובל. ודו"ק.

כי ידבר אלדים את האדם וחי. פירוש שאתא מרבבות קודש עם המרכבה, והיו ישראל שומעים הדבור יותר ממלאכי השרת, והיה מגיע הדבור לישראל, ומהם למלאכים, וכמו שביארו מה לילוד אשה בינינו, ולכן אמר כי ידבר את האדם ואחר כך עם החי לעולם, זה מלאכי השרת כמו שדריש ר"ש בתו"כ ריש ויקרא על קרא כי לא יראני האדם וחי. ודו"ק.

ועתה למה נמות כו' מי כל בשר, קרב אתה כו' ושמענו ועשינו. הרצון, כי החומר הוא המחיצה המבדלת הסוכך על הנפש, ואם יופיע אליו רצון הבורא, יעבור דרך מפלשי החומר, ויזדכך, ויתגבר הנפש, וירוץ כצבי לעשות רצון אבינו שבשמים, אבל בעמידתם בחורב ובשמעם קול ד' הוסר מסוה החומר ונעשו רוחניים, וזה מה שאמרו חז"ל, שיצאה נשמתם, ובנ"י רואים את הקולות, שומעים הנראה כו'. והנה התכלית האנושי כי הנפש תהיה סכוכה בחומר, ובכ"ז תעוף כנשר אל מטרת השלמות והתכלית האמתי, אך שיאמינו ישראל בד' לא מצד המופת, כאשר האריך רבינו משה והאלבו הנעים אמריו, לכן הראה להם כי ידבר אלדים את האדם ונבואת משה אמת, וזה שאמרו התכלית שבאנו בסבתו אל הענין הנשגב הזה כבר ראינו, וא"כ לתכלית האומה די בזה, וכעת אשר נשמע קול ד' מדבר אלינו ימצא שנהנה מקדשי גבוה שלא לצורך ומתנו כו', כי בהוסר התכלית, אשר די בהמראה אשר ראינו ליסוד התורה וקיום האמונה, וא"כ בודאי תאכלנו האש הגדולה, ולכן קרב אתה ושמע, ואת תדבר אלינו כו' ואז יהיה כדרך התכליתי, ששמענו ועשינו, השמיעה הוא ההגעת רצון אלדים והברקתו דרך מפלשי החומר ועשינו משא"כ קודם שפסקה זוהמתן והוסר החומר אמרו נעשה ונשמע, כי העשיה אינו צריך לשמיעה, שאין כאן החומר החוצץ, והשמיעה הוא השגת האלודית, זהו גוף עבודה, והוא סוד שמלאכי השרת משתמשין בו המה הרוחנים בלי מסך מבדיל כלל. והבן. וזה שאמר השם מי יתן והיה לבבם זה ליראה אותי כל הימים, וכאחד האומר מי יתן שכדבריכם כן הוא שדי, לכן בראות זה לתכלית האמונה. והבן, כי זה דרוש יקר.

קרב אתה ושמע כו' ושמענו ועשינו. הענין דקודם הדברות אמרו כל אשר דבר ד' נעשה ונשמע, וזה סוד שמלאכי השרת משתמשין בו, עושי דברו לשמוע בקול דברו, וזה

שלעשות דבר ד' אין צריך הכנה להתבונן מה, רק שעצם הדבור האלדי היה נוצץ בתוך לבבם ומאיר בחדרי רוחם הטהור, ומזה היה מתעורר התשוקה לשמוע עוד בקול ד', וזה כמלאכי השרת, שהמושכל הוא עצמותם, ומה שמשיגים רצון השי"ת הוא נעשה להם בפועל, ולכן אמרו, כי מלאך אין לו שם, רק ע"ש שליחותו נקרא, וזה כשמשיג איזה רצון מהשי"ת, אז נעשה המושכל הזה מלא כל מפלשי זהרו ומתנוצץ ממנו עצם המושג הזה, ולכן זכו ישראל אשר הדבור של אנכי ולא יהיה לך הוא מתנוצץ מבין נפשותם והוא אצלם כמעט בפועל, והמושכל הוא עצם נפש הישראלי, אשר בלי חינוך והרגל רב ימסר עצמו על מציאת השי"ת ולבלי לעבוד לזולתו, ואולי גם זה הטעם שעל זה יהרג ואל יעבר, מפני שהוא נקל מאד על נפש הישראלי, אשר הדבור הזה נקבע עמוק, עמוק בשבילי נפשו ומסילות לבבו, אמנם בעת אשר אמרו למשה שידבר עמהם אמרו ושמענו ועשינו, שהשמיעה יהיה קודם לברר את דבריו, ואם יאמר הנביא לעבוד עבודה זרה יהרג, ואם יעקר מצוה אחת מן התורה (שלא להוראת שעה) הוא נביא שקר. ולזה אמר וישמע ד' כו', שמעתי את קול כו' הטיבו כל אשר דברו, וזהו כל מה שאמרו ושמענו ועשינו, מי יתן והיה לבבם זה ליראה כו' ולשמור כל מצותי כל הימים, כי ידעה החכמה העליונה, כי מחטאות נביאיה, אשר ידברו, את אשר לא דבר ד' יהרס מצב הלאומי בזמן מן הזמנים, כי יפירו מצוה וחקי תורה, לזה אמר אם את הדבר הזה ישמרו לשמוע, ואחר כך לעשות, ייטב להם כל הימים. ודו"ק.

קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר ד' ואת תדבר את אשר ידבר ד' אליך, כי אמרו, כי דבור הוא לשון עזה, לשון קשה (מכות דף י"א) וכבר אמרו, כי דבר הנאמר עפ"י נביא אינה יכולה להשתנות אם הוא לטובה, ומכ"ש הנאמר עפ"י משה אינה יכולה להשתנות, אף אם נשתנו מעשיהם, כמוש"ב, לכן כששמע משה מפי השם, הי' באפשרי להשתנות אם ישנו מעשיהם, והנה שמע רק בלשון אמירה מהשי"ת, אבל כיון שדבר משה לישראל תו אינה יכולה להשתנות והוה בגדר דבור לשון קשה, לכן אמרו ושמע את כל אשר יאמר, אבל כיון שתדבר אלינו, אז יהי' מה שאמר הש"י בגדר דבור. ודו"ק.

הטיבו את אשר דברו. במדרש חד אמר כהטבת הנרות וח"א כהטבת הקטרת. הכונה, דהם טענו שהתכלית הוא הבחירה, ואם יהא האדם מוכרח בהשגתו אין תועלת בקיומו התורה מתוך הכרח ובהשגתם הבהירה במעמד הר סיני הלא היו המה מוכרחים כמוש"א מלמד שכפה עליהן הר כגיגית, לכן אם ישמעו מפי נביא, אז יהיו בעלי בחירה הן בשכל, שיוכלו לתלות איזה סבה לבלי לשמוע בקול המצוה, הן בתאות החומר והנה על תאות החומר היותר פלא, שכאשר האדם הוא תאוני ובכל זה מתגבר על יצרו,

ובאופן זה אמרו שבעלי תשובה קודמין לצדיק גמור, שלפום צערא אגרא, אבל באופני ההטעה בשכל ודמיונות כוזבות חלילה מחשבה פוגם, וע"ז אמרו שמחשבה כמעשה, למען תפוש ישראל בלבם, וע"ז אמרו אבל לצדיק גמור עין לא ראתה כו' (ברכות ל"ד), והמהרהר נאמר עליו לא תתורו אחרי לבבכם כו'. והנה בהטבת הקטרת חלבנה ריחה רע ומנאה הכתוב בין הסממנים, שזה העיקר למזג ולבשם את הרע ולנצח כח התאוה במותר לו, ויש שהוא מצוה, כמו פו"ר ואכילת סעודת מצוה שבת ויו"ט, ולנקום נקמת ד' וכיו"ב, והטבת הנרות אמרו מנחות פ"ח נר שכבתה נדשן השמן נדשנה הפתילה כו', הרי דצריך לסלק הפתילה והשמן וליתן פתילה ושמן חדשים לנר, וכן בכח השכל שרומז למנורה [וכמוש"א הרוצה להחכים ידרים וסימנך וכו'] צריך לבלי השאר שום דמיון כוזב והטעה בשכל ושום ספק בדעת, רק השכל וידוע את ד' בלי נטיה כלל מארחות מישור, וזה שע"י שיופסק השגתם המכרחת הברורה, אז יהיו בבחירתם והתגברם לעבוד את ד' כמטיבי הקטרת בכוחות התאוה וכמטיבי הנרות בכח השכל. והבן.

שובו לכם לאהליכם. החתם סופר בחידושיו לע"ז כתב, כי נתקשה כל ימיו מהיכן הוציאו רז"ל הא דגר שנתגייר כקטן שנולד דמי יעו"ש. ולדעתי פשוט, דיצא להם, דמסתמא היה ליוצא מצרים נשים הרבה שהיו מאותן שאין בני נח מוזהרין עליהן, ועמרם יוכיח שגדול הדור היה ונשא דודתו, וכן אמרו ביומא פרק יוהכ"פ בהנך דאסירי לא פריצי בהו, ועיין רש"י שבכו על הנוספות ואם לא היו רגילין לא היו בוכין, ואיך אמר רחמנא אחר מתן תורה שובו לכם לאהליכם ואין אהלו אלא אשתו, הלא אלו שנשאו קרובותיהם צריכין לפרוש מהם, וע"כ דגר שנתגייר כקטן שנולד דמי. ודו"ק. והא דמוכיח ריש ביצה מהא דדבר שבמנין צריך אחר להתירו, היינו דאי משום עריות שנשאו קודם לא היה לו לאמר להם, עד שיאמר האיסור של עריות קודם. וז"ב, ויתכן דק"ל, דחרדה שחרדו כל העם מסלק הדמים ולא יראו נשיהם דמים ויהיו טהורות לבעליהן.

בכל הדרך אשר צוה ד' כו' למען תחיון וטוב לכם והארכתם ימים. זו נגד שלש מצות שדרשו סוף פרק אלו מציאות גמ"ח, קבורה, בקור חולים מהפסוק הדרך אשר ילכו בה, ונגד בקור חולים אמר, למען תחיון, ונגד גמ"ח וטוב לכם, ונגד קבורה והארכתם ימים.

למען תירא כו' לשמר את כל חקותיו ומצותיו כו' אתה ובנך ובן בנך כל ימי חייך. הי' צ"ל כל ימי חייך אתה ובנך כו'. ונראה דהנה אמרו אל תאמין בעצמך עד יום מותך, וההוא חסידא אמר עד זקנותך בא לידי מכשול, כמפורש ירושלמי שבת פ"ק, והכונה דצריך לירא ולעשות סיגים כמו תמן דלא יקרא לאור הנר שמא יטה ולא יאכל עם הזבה כו', לכן אמר למען תירא כו' לשמור כל חקותיו כו' הוא לעשות סיגים וגדרים, שלא

יבואו לפרוץ גוף החק והמצוה (כמו יבמות כ"א) אתה ובנך ובן בנך כל ימי חייך, פירוש אף שיש לך בני בנים וא"כ אתה בזקנתך וכבר נחלש יצרך, אף על פ"כ לא תאמין בעצמך וצריך אתם לסיגים לשמור את החק והמצוה.

בכל הפרשה כתוב אשר ייטב לך, כי הוא כדברי בן עזאי שכר מצוה מצוה, שלנפש שלמה מה שמשיג האור האלדי בעת עשיית המצוה הוא בעצמו יקר מכל חיי העוה"ב, אבל זה בעצמו הטוב המורגש לנפש דק, ולזה אמר אשר ייטב לך, שהוא הוא הטוב האמיתי, וזה שאמר וטוב לכם, שתיכף בעת עשיית המצוה יגיע הטוב המוחלט, אבל אחר העגל היו רחוקים מהשלמות כתוב למען ייטב לך, שלא הרגישו הטוב בשעת עשית המצוה, לכן כתוב בעתיד למען ייטב לך, וזה אמר רחב"א שאלני אם נאמר בהן טוב שאיני יודע כו', שזה הוראה לפחיתת מעלתם. ודו"ק.

כאשר דבר ד' כו' ארץ זבת חלב ודבש. לפי משפטי הלשון היה צ"ל בארץ זבת כו', אמנם מרמז כי ברכתה של ארץ ישראל תלוי בבחירת בניה, אם שומעים לקול ד', אז תהיה הארץ זבת חלב ודבש, וכמוש"א סוף כתובות יעו"ש ובתענית כ"ג, וזה לעשות מה שייטב לך ותרבון מאד, והארץ תהיה כאשר דבר ד' א"א לך ארץ זבת חלב ודבש, שאם לא תשמע בקול לא תהיה הארץ זבת חלב ודבש ופשוט.

שמע ישראל. בספרי ישראל כו' דבר אל בני ישראל בני אברהם יצחק ויעקב לא נאמר כו'. ולפי מה דאמרו במ"ר ריש תולדות דאברהם ויצחק נקראו גם כן ישראל, אתי שפיר שהן פרסמו יחוד השי"ת.

ספרי פסקא ל"א. ואני אומר ומה אברהם שלא נצטוה אלא מצוה אחת [פירוש יתירה על ז' מצות] ירש את הארץ, אנו, שנצטוינו מצוות הרבה אינו דין שנירש את הארץ [דסבר כמ"ד בקדושין ל"א גדול מצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה עיי"ש], ומה נביא משיבם כו' עמדתם על חרבכם, ואיש את אשת רעהו טמאתם, פירוש, שגם השבע מצות שנצטוו ב"נ ע"ז, ג"ע, ש"ד עברתם. ופשוט. ומצאתי כן בתוספתא סוטה פרק ו' עיי"ש.

ואהבת את ד' אלדיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך. הכוונה, שכאשר הישראלי מוסר נפשו על קדוש שמו יתברך אין זה פלא, אם ימלאו כל חדרי לבבו אהבת ד' והדרת קדש, שזה דרך הטבע בהגבר המתנגד יוגבר העצם, כמו כאשר יוכבה המוקד מעט אח"כ יתגבר האש, כן באנוס העמים את ישראל לעבור או להרוג, יתבערו כל הרעיונים ויתלהבו העשתונות ויפיח אש האהבה למאד, שצריך לעשות דבר גדול ליהרג עצמו, לא כן הדבר הקטן יעשה השכל בעצלתים ומסבת הרגלו כמצות אנשים מלומדה, לכן הראשונים יקר בעיניהן פרוטה אחת, כמו שדרשו על יעקב ויותר לבדו, שנשאר בשביל

פכין קטנים (חולין צ"ב), כדי שירגיש הנפש בתת המעשר לד', ויעשה זה ברגש תשואות וחפץ אלדי הישועות, והוא שאמר בכל נפשך, היינו הענינים הנוגעים למסירת נפש, תן לבך ומלואה לאהבת השם, ובכל מאודך, בכל ענין וענין, הן בעשיית מצוה, הן בצדקה, הן בתפלה יהיה ברגשות קדש ובשלהבת אהבת ד', חדרי הנפש ימלאו בלי מקום ריק ופנוי מאהבתו יתברך, אף כי נקלה הדבר הזה לעשותו אף בלא מוקד ושלהבת האהבה [ולכן דרשו בספרי, ובכל מאדך זה יעקב, שהוא קיים ובכל מאדך, בשביל שמסר נפשו מקודם על פרוטה, לכן בערה בו שלהבת האהבה בעת בא לידו לקיים]. ומטעם זה לא כתיב בפרשה שניה בכל מאודך, שעל עבודה קאי קיום המצות. ודו"ק.

בכל לבבך כו'. האי מאן דבעי למיהוי חסידא לקיים מילי דברכות, זה הדבקות וההכרה שהכל בא מן השם וההודאה אליו, וזה בכל לבבך על השכליות. ואמרי לה לקיים מילי דאבות, זה מדות ותכונת הנפש וזה בכל נפשך, וא"ל לקיים מילי דנזיקין, כי האדם מדיני בטבע, ואוהב הקבוץ לרוב חסרונו, וכבר נתעורר בן זומא בראותו אוכלסא אמר כל מה שברא כו' אדה"ר כמה יגיעות יגע ואינו דומה לבע"ח שלבושו וביתו עמו, וחכם הרזים שמשתלם בדיעה ובחכמה ע"י חינוך זולתו, לכן מה דעלך סני, מה שאתה רוצה מזולתך תועליות ולא רע, כן את לזולתך. וזה ובכל מאודך עם מה שיש לך היתרון על כל הבע"ח, וזה מילי דנזיקין. ודו"ק.

ובכל מאדך, בכל מדה כו' בין במדת הפורעניות (ספרי). הפירוש, דמאד הוא הנוסף וזה היתרון להאדם על הבע"ח הוא שהאדם מסכן עצמו וסובל דברים המזיקין לגופו, כמו קור, וחום, וטלטול דרכים, ועובר ארחות ימים בשביל תועליות העתיד, לא כן הבע"ח הוא הוא מתרחק ממה שנגד טבעו בלא צפיה על הטוב העתיד, לכן צונו לאהוב השי"ת בזה היתרון בזו ההרגשה שיתירה באדם, שאפילו הוא מעניש ירגיש האדם שהכל לטוב העתיד, או למחילת עון, או לזכך החומר, וכדומה שאר דברים הנסתרים אל ההשגחה. **או** יתכן עפ"י דברי רבינו במורה, שההשגחה פרטיית אינה רק במדברים, ובבע"ח מינית לא פרטיית, וזה שאמר שתאהוב אותו במאד, ביתרונך שאתה מושגח בפרטיות ומכה אותך בדברים אשר לא לפי הטבע וזה רק כאב לבן וכמוש"כ ואוהבו שחרו מוסר. ודו"ק.

לפי מסורה שלנו טטפת דשמע חסר דחסר, משום דלר"ת פרשת שמע האחרונה, ויש כאן ארבעה פרשיות, לכן רמז טט פת, טט בכתפי שתים, פת באפריקי שתים וכדברי רבי עקיבא. ודו"ק.

תשעה שמות נזכרו בשני פרשיות של ק"ש, שם הוי' ברוך הוא, והם כנגד תשעה ספירות, ומלכות. שאמרה יעקב בשכמל"ו, זה ישראל שחקוק דיוקנו, והמה עשרה, ולכן היא בין חכמה לבינה, וזה סוד יסד ברתא. התבונן ודו"ק היטב.

ובתים מלאים כ"ט. אפילו קדלי דחזירי הותר בז' שכבשו כו'. לכן מסיק השמר לך, כי טבע דברים האסורים שמטמטם את הלב וכמו שכתוב, ונטמתם בם וכו' ואפילו אם אוכלן בהיתר. ודו"ק. ולכן יחלל שבת לחולה ולא יאכילנו נבלה. ודו"ק.

כי ישאלך בנך מחר כו'. ענין זאת הפרשה, שלא נאמר ביאה בארץ, הוא על זמן הגלות שישראל גולים מן הארץ, ואז ישאל הבן לאמר מה העדות והחקים כו', כיון שגליתם מן הארץ, וע"ז משיב האב שהשי"ת הוציאנו מארץ מצרים, למען הביא אותנו להארץ אשר נשבע לאבותינו, ויצונו לעשות החקים האלה לחיותנו כיום הזה שאנו מוכנים להארץ, כן גם היום נהיה מוכנים בתקוה, כי יביא אותנו להארץ הטובה ובשמירת העדות ניראה מהשם יתברך שזה הטוב האמתי והאומה מקויימת בגולה לחיות האומה שתהא ראוי' לתכלית הנרצה, בשכר שנשמור החקים, כאשר צונו בעת התגוררנו במדבר בלא אהל ומחסה.

ויצונו ד' לעשות כו' לחיותנו כהיום הזה וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות כו' כאשר צונו. הענין יראה, דהאדם המצוה דבר מה הלא הוא רק לתועלתו ולטובתו, ואם כן אין המצוה צריך לכוון רק לתועליות נפשו ג"כ, לא כן הבורא יתברך, אשר אין לו שום תועליות מן הבריאה, כי אם צדקת מה תתן לו כו', וא"כ מכוון שלו הוא רק לטובתינו ולחיותינו, וא"כ מהראוי שגם אנו בל נכוון לתועליות נפשינו, רק להפיק רצון הבורא המצוה יתברך בלי שום תועלת לעצמותו יתברך, וזה שאמר ויצונו כו' לטוב לנו לחיותינו כו', הוא רק לטובתינו, וצדקה תהיה לנו כי נשמור כו' לפני ד' אלדינו, הוא להפיק רצונו בלבד, כאשר צונו בלי שום תועליות וטובה אליו, כן גם אנחנו בעשייתינו לא נכוון לשום תוחלת מאומה. ודו"ק.

לא תתחתן בם. הגמרא פרק הערל (יבמות דף ע"ט) מסיק דבגירותן אית להו חתנות, וכתב הרמב"ן דמן התורה אינו אסור רק מי שהורתו שלא בקדושה אם נתגיר, אבל בניו מותרין כיון שנולדו בקדושה, דלא מנה בהם הכתוב דורות. והנה הטורי אבן במגילה דף י"ד הקשה, דא"כ ישאר קושיית התוס' בעו"ג, דלמא לא תתחתן קאי על כל העו"ג, כמו לא תחנם, ומצרי ואדומי דכתב רחמנא לאסור דור שני יעו"ש. והנה לשיטת רשב"י דדריש ביבמות ס' על מלחמת מדין החיו לכם ופנחס עמהם ודאי לק"מ, אבל לרבנן דסברי לעבדים ולשפחות נראה דא"כ איך התיר הכתוב יפ"ת להיות לו לאשה [ובמלחמת

הרשות הכתוב מדבר, רש"י בשם ספרי] הלא קאי בלא תתחתן ואיך התירו הכתוב להיות באיסור כל ימיו, והלא לא הותרה, רק ביאה ראשונה מפני יצה"ר, וכאן לא שייך מאי דאמר רב בקדושין דף כ"א הואיל ואישתרי אישתרי גבי כהן, דהכא קודם גירות לא הותר לאו דלא תתחתן, רק בתר גירות וזה פשוט.

כי אם כה תעשו להם, מזבחותיהם תתצו ומצבותם תשברו ואשריהם תגדעון ופסיליהם תשרפון באש כי עם קדוש אתה לד' אלקיך כו'. הנה בגר תושב כתוב לקמן בפ' ראה לא תאכלו כל נבלה לגר אשר בשעריך כו' כי עם קדוש אתה כו', הרי דגר תושב אינו בכלל עם קדוש, כן הכא לענין אבוד עו"ג אינו מצווה גר תושב, ואין זה בכלל, אבזרייהו דעו"ג דגר תושב מצווה ואף לר"מ דסבר דגר תושב צריך שיקבל כל התורה לבד מנבלות ג"כ אינו מצווה באבוד עו"ג. וזה ברור. כיון שכן, נתברר טעמא דירושלמי יבמות פ"ק הערל הלכה א' דגר תושב מבטל עו"ג כעכו"ם, היינו משום דישראל מצווה על אבוד עו"ג ולשקצה, וכי מאבד עו"ג הוא עושה מצד המצוה בלבד, לא מן הרצון, לכן אין זה בטול, אבל גר תושב שאינו מצווה על אבוד עו"ג, וכי מבטלה הוא מצד הרצון והשכל הוי בטול, כעו"ג שמבטל עו"ג. וזה טעם הירושלמי. ונראה, דטעם הבבלי דסבר דגר תושב אינו מבטל עו"ג, משום דלא פלח לא מבטל, טעמו משום דסבר, דגר תושב היה צריך להיות מצווה גם על אבוד עו"ג ג"כ, ומה דלא נצטוה הוא, משום דאבוד עו"ג אמר בספרי פרשה ראה דבחוצה לארץ אינו מצווה ע"ז רק בארץ, ומצות אבוד עו"ג הוי כחובת קרקע, שאינו נוהג רק בארץ לכן כתוב כל הימים, יעוי' באדרת אליהו להגר"א שביאר זה היטב, לכן כיון שבגר תושב, אם מוכרין לו קרקע או כל דבר שבמחובר עובר משום לא תחנם, לא תתן להם חני' בקרקע, כדמשמע מדברי רמב"ם פ' י' ה"ד *) מהלכות עו"ג, אם כן לכן אינו מצוה על אבוד עו"ג, דלדידי' כיון שאינו רשאי לקנות במחובר, הוי לדידי' כמו ישראל בחו"ל דפטור מאבוד עו"ג, ולחייבו בחו"ל לא יתכן לחייבו יותר מישראל גופי'. ודו"ק היטב.

לא מרובכם מכל העמים, כי אתם המעט כו' כי מאהבת ד' אתכם ומשמרו את השבועה כו' וידעת וכו' האל הנאמן שומר הברית וכו'. הרצון, דאם מפני השבועה, הלא תשאל איפוא הם הג' אומות קיני, קניזי, קדמוני, וידעת כי הוא נאמן שומר הברית ונאמן הוא שעוד יתן לכם ויוסיף לקיים השבועה בכללה, להוריש אותם מפניך.

שומר הברית והחסד לאהביו ולשומרי מצותיו. לפי הכתיב מצותו ראוי להיות הוא"ו בקמץ והתי"ו בחולם. הוא נאות עפ"י מה שאמרו ז"ל סוף פ"ק דקדושין בירושלמי הא דתנן כל העושה מצוה אחת מטיבין לו וזוכה ונוחל הארץ זה מי שיחד מצוה אחת ולא

עבר עליה מימיו וכמו שאמרו תיתי לן דקיימנא מצות ציצית כו', וזה שכתוב ולשומרי מצותו אף מצוה אחת אם שמרה ולא עבר עליה מימיו. ודו"ק.

עקב

והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה כו' והסיר ד' ממך כל חולי וכו'. ראה בעקדה דברים מתוקים. ויתכן להוסיף על דבריו, כי כאשר נתבלל דברי תורה בגופם ועמדו בנסיונות ארבעים שנה, אז נתהפך להם החקים למשפטים, כי הנפש הזך והבהיר משיג מה שמאכלות וביאות אסורות מטמטם הנפש ומרחקים הזכות והזוהר מאור האלקי, ולאנשים כאלה נחשב חקים למשפטים והבן. ועפ"י דבריו יתכן מה דאמרו איש יומא יצא דם ונכנס מים, כי קודם שנתעצם הכהונה באהרן ובניו היו צריכים לזריקת קרבנות עליהם, שמורה כמו שצריך ליתן נפשו לד', וזה הדם הוא הנפש, ויכפר על הנפש, ומזה השיגו הכהנים למסור נפשם עבור העבודה והכהונה, אבל לאחר שנתעצם הכהונה באהרן ובניו, אז די בהזאה שמורה על שיהא מך כאזוב וישפוך לב כמים, שזה צריך הכהן גדול לבלי רום לבבו בהכהונה גדולה ולשפוך לב כמים, כמו שאיתא בפיוט פרשת פרה. ודו"ק היטב.

שגר אלפיך ועשתרות צאנך. באבן עזרא, מפרש אחד היה בספרד כו' יעו"ש. ויתכן, דכוון דאלף הוא מלשון מאלפינו דעת, וכמו שדרשו אלף בינה. וזה, כי מהבהמות ששלח יעקב אמרו במד"ר ובירושלמי כתובות דמזה אנו למדים שיעור עונה יעוין רש"י שם, וביבמות אמרו, דמשיאין לו עצה ההוגנת ד' אין טפי לא, כי היכי דלימטי עונה בחודש, והוא כמו פרים, ששלח פרים עשרה ופרות ארבעים חד לארבע, וזה מלפנו מבהמות ארץ, ועשתרות הוא ג"כ ללימוד, לפי שלרחלים מאתים אילים עשרים, הרי אחד לעשר. ויעוין בדבריו ודו"ק.

לא תחמוד כסף וזהב עליהם ולקחת לך פן תוקש בו כי תועבת ד' אלודיך הוא. לפי דרשת הגמרא פרק ר"י, (עבודה זרה דף נ"ב) כתיב לא תחמוד כסף וזהב עליהם וכתיב ולקחת לך, דהוה ליה למיכתב לא תחמוד כו' לקחת לך הא כיצד פסלו לאלוה לא תחמד פסלו מאלוה, (שבטלו) ולקחת לך. ולפ"ז נראה לי לפי מה שפירשו הקדמונים דביטול לא מהני בנעבד לגבוה, דהוה כמו אתנן דאסור לעולם, עיין חידושי הרמב"ן, יש לפרש דהוא ע"ד המגבילות לא תחמוד כסף וזהב עליהם פן תוקש בו ולקחת, פירוש מה שאתה לוקח כשביטלו עכו"ם לע"ז הוא יהיה לך, פירוש לך ולא לגבוה כי תועבת ד' אלדיך הוא, להקרבה וכמו שאמר להלן לא תזבח שור ושה כו' כי תועבת ד' אלדיך הוא ונכון הוא

לפי הדרש. וכן מצינו בהפסוק אשכיר חצי מדם וחרבי תאכל בשר מדם חלל ושביה מראש פרעות וכיוצא בו הרבה לבעלי הלשון. ודו"ק.

ולא תביא תועבה אל ביתך, עיקר פשטו הוא בישראל המכניס עו"ג לביתו, והא שאמרו במשנה פ"ק דעו"ג דאין משכירין בית לדירה לעו"ג הוא אסמכתא דברי רבינו נסים. ונראה עיקר פשוטו, משום דכתיב ביפת תואר במלחמה והבאתה אל תוך ביתך, לכן אמר שהיא חסה על העו"ג על מחמדיה הכסף והתכשיטין שיש עליהם ותביא עמך לביתך, לכן אמר ולא תביא תועבה אל ביתך שלא יביא רק החשוקה לבדה ומגלגל עמה עד שתתגייר, לכן אף שהוא אינו זוכה בהעו"ג, כיון שלוקחה לאשה מוזהר על זה, לכן אסרו חכמים להשכיר בית למי שמכניסה לשם אף שאינה של ישראל, ולכן אמר תועבה, שכשהיא עדיין לא קבלה שבע מצוות, אז יכולה לבטל ויהי' ככל כסף וזהב שאינה חשובה אצלם ואין זה תועבה, *) ועיין שם בספר אור שמח. רק אם לא בטלה אסור להביא. כן נראה לפי הפשט ויעוין ספר המצות בזה.

כל המצוה, אשר אנכי מצוך היום כו' וירשתם את הארץ. ובסוף הפרשה השמר לך פן תשכח כו' והיה אם שכח תשכח והלכת אחרי אלדים אחרים העידותי כו' כי אבד תאבדון. הענין דאמרו במסכת שבת דמודעא רבא לאורייתא, ופירש הרשב"א דהעונש היה על מה שכיון שלא קיימו את התורה, לא ניתן להם ארץ ישראל שלא ניתן להם אלא ע"מ שיקיימו התורה, ונמצא דלא קיימו תנאם אפילו באונס בטלה המתנה. וזה שאמר כל המצוה תשמרון לעשות, מתחילתה ועד סופה, למען תחיון כו' ובאתם וירשתם את הארץ כו', ועיין מהרי"ק שורש קס"ד. ובסוף פרשה אמר והיה אם שכח וכו' והלכת אחרי אלהים אחרים, שהוא עבודה זרה, אז אבד תאבדון, שאף ע"פ שבטלה הקבלה, מ"מ נענשין על העו"ג כמו הגוים אשר ד' מאביד מפניהם, כי על עו"ג נצטוו ב"נ ג"כ ופשוט.

ולא ידעון אבותיך. לפי מה שהניחו המדקדקים דהנו"ן הוא להקטין, י"ל שעוגה שהוציאו ממצרים היה בה טעם מן, וא"כ אתה תדענו קודם שאכלו המן, אבל אבותיך לא ידעו שמץ מזה ואף ידיעה קטנה לא היה להן.

כי כאשר ייסר איש את בנו ד"א מיסרך. הודו לד' כי טוב זמרה אלודינו כי נעים. הביאור, דיש טוב ומועיל ועפ"י הרוב החסד הוא טוב, אך לא מועיל, ואמרו בפרק קמא דחגיגה לא מצא הקב"ה מדה טובה לישראל כו' אלא עניות והדין הוא עפ"י רוב מועיל, אך לא ערב, וזה שאמר רב אוכל ניר ראשים שרב התבואות והאוכלין הוא מהניר שחורשין וחופרין האדמה ועודרין אותה כדי שיהא ראוי לקבל הזרע ולהצמיח, כן יש נספה בלא משפט שלא שפטוהו בהנהגה מוסרית נספה ונאבד מזה, כי שבט לחינוך הנער מועיל

כמו חרישה להאדמה, ולזה חושך שבטו שונא בנו, וזה שאמר בדרכי השם ית', שחסדו הוא מועיל וטוב, וזה הודו לד' מדת הרחמים שמלבד שהוא מועיל הוא טוב, ואם מתנהג במשפט מדת הדין זה אלודים הוא נעים וערב לאוזן שומעת תוכחת חיים וצריך לזמר ע"ז ולמקבלינהו בשמחה כי נעים. ודו"ק.

ארץ חטה ושעורה תאנה וגפן ורמון ארץ זית שמן ודבש. בגמרא ברכות מ"א זה שני לארץ כו'. ונראה דהנך שני דברים זית שמן ודבש לא היו במצרים. ולכן כתב קרא ארץ בפני עצמו דלכן הראשון לארץ קודם משום דנתייחדה בו הארץ, וכן מוכח ממה ששלח יעקב מזמרת הארץ מעט דבש וכן מוכח בפרשת חקת מדאמרו אשר הוצאתנו מארץ מצרים כו' לא מקום זרע ותאנה גפן ורמון ולא הזכירו זית שמן ודבש, מכלל דזה לא היה להם אף במצרים.

ואכלת ושבעת וברכת וכו', מנין לברכת המזון מן התורה שנאמר וכו', אין לי לאחריו לפניו מנין אמרת קו"ח כשהוא שבע מברך כשהוא רעב לא כש"כ כו' א"ל אלא ברכת המזון ברכת התורה מנין קו"ח על חיי שעה מברך על חיי העוה"ב לא כש"כ (פרק ג' שאכלו, דף מ"ח). ובפרק מי שמתו (כ"א), אמר ר' יוחנן למדנו ברכת התורה לאחריה מן ברהמ"ז מקו"ח וברהמ"ז כו', ומסיק שם דברכה שלפניה הוא דרבנן, וכן בד"ת. וטעמא נראה, דאם נעיין על התשלום על גמול הטוב שגמל לו הקב"ה, אז הוא קו"ח מעליא מה על חיי שעה מברך על חיי עולם לא כש"כ, וכן מה כשהוא שבע מברך כשהוא רעב לא כש"כ, שזה תודה וברכה עבור גמולו הטוב שגמל אליו השי"ת. אך באמת אין הברכה על זה בלבד, רק הוא ענין ומכוון אחר, שכשאוכל ושבע, אז הוא עלול לבעט, וכמוש"א אכלת שבעת כו' שכחת שם ד' אלדיך מלי כריסי זני בישי (ברכות ל"ב), לכן צוה השי"ת שכשיאכל וישבע יזכיר שם אלוד' בתודה ויברכנהו ויזכור כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל ומידו לוקח האוכל למלאות נפשו כי ירעב, וזה שאמר בסמוך השמר לך פן תשכח כו' פן תאכל ושבעת כו' ורם לבבך ושכחת וזכרת כו' כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל, הראה לנו טעם הברכה שלא יקשיח לבבו מדרכי השי"ת ועדותיו, וזה יתכן דוקא כשהוא שבע לא כשהוא רעב, אכן בדברי תורה מעיקרא כי עביד אדעתא דנפשיה עביד, שלומד לעשות רב לקנות חכמה, ואם לא יזכיר השי"ת, כי התורה היא חיינו ואורך ימינו, ובה חנן את נפש הישראל באצילות חכמתו יתברך, יתגאה ויעשנה קרדום להתעטר בה, ויוכל היות סם מות למשמאילים בה, וכמו שאמרו ע"ז יערף כמטר לקחי, שד"ת ממיתין אותן, לכן צוה השי"ת כי שם ד' אקרא הבו גודל לאלדינו, ובזה יבוא לקיום התורה לשמה וללמוד אותה לשם יוצרה ומכשירתו ונהנין ממנו כו', וכמו

שאמרו (בנדרים דף פ"א) שלא ברכו בתורה תחילה ועיין ר"ן שם, אבל כשלמד אז אינו צריך ברכה, כי מוצאה מצא חיים ודעסיק בה אצולי מצלא דלא ליתי לידי חטא וכמו"ש פ"ג דסוטה (כ"א) עיי"ש, והתורה שמו של הקב"ה והדבק בה דבוק בשמו יתברך, כי מעון השי"ת היא התורה, וכמוש"א צמצמן בין שני בדי ארון להראות שנפש כל ב"י כלול בתוה"ק ועליהם כולם כאחד כשהן מחוברין עם העדות שורה עליהם שכינתו ומופעת עליהן באורה. וזה ביאור דברי הגמרא ערכין (דף ד') הכל חייבים בזימון כהנים פשיטא ל"צ דאכלי קדשים סד"א ואכלו אותם אשר כפר בם כו' והא כפרה היא קמ"ל ואכלת ושבעת אמר רחמנא והא איתנהו, פירוש, דסד"א כיון שזה האכילה הוא ענין דתי וחק ומצוה, וא"כ האכילה זו אינה גורמת לידי עון ואינו צריך לברך קמ"ל דאף באכילת קדשים צריך שלא יהא דעתו זחה עליו, כי אעפ"י שמצוות לאו ליהנות נתנו, בכ"ז הנאת הגוף דאיכא בהדיה לא בטיל, וכמו שאמרו בר"ה בנודר מן המעין שטובל בימה"ג ולא בימות החמה דהנאת הגוף אינה בטלה ועלול לשבוע ולשכוח ולהשתקע בגסות וחמריות אף כשהאכילה היא מצוה וקרובה לענין אלדי. ודו"ק היטב.

ויש להבין מה שאמרו הטוב ומטיב ביבנה תקנוה על הרוגי ביתר וכו', דצריך הסבר דעל ענין פרטי יתקנו חכמים ברכה קבועה, ועוד דעל שנוי יין צריך לברך הטוב והמטיב וזה פלא מדוע רק על יין. ועיין תוספות פסחים ורא"ש ברכות בזה. והבאור דכל ברכת המזון נתקנה על בנין האומה אשר נבנית ציבחר ציבחר באצבע ההשגחה, וזה בהשגחה פרטית במן במדבר ונזדככו נפשותם כל מ' שנה ולמדו מושכלות אלדים וכמאמרם לא נתנה תורה אלא לאוכלי מן כו' והיה להם ארץ וירושלים מרכז הארץ ובהמ"ק ששכן שמו עליו והתנהג בנסים רצופים תמיד, אמנם הטוב והמטיב תקנו על קיום האומה הבודדת במועדיה להיות הולכת בגולה זה אלפים שנה והיא קיימת ברוחה ובהודה ותפארתה וכל כלי יוצר עליה לא יצלח. והנה אחר החורבן חשבו, כי קיומה בלתי אפשר ועתידה לכלות ולנדוד כהצועים בלא תפארת אדם, כאשר ראו כי בביתר לא נושעו ע"י מלכות בן כוכבא שגדולי עולם היו מוטעים בו, אמנם כאשר ראו כי עמד מלך חסד אחד וגזר עליהן קבורה, כדאמרו ירושלמי תענית הבינו כי ישראל שה אחת בין ע' זאבים ובחסד ד' ע"י מלכי חסד יחליף כח ויוסיף דעת, וכאשר יהמיון גלי הים לשוטפם יבוא הרוח וישקיטם ע"י מושלי ויועצי ארץ אשר לבבם ביד ד' המלאה חסד, לכן תקנו הטוב והמטיב על קיום האומה ומקיום האומה הפלאי למדנו, כי נאמנו דברי נביאנו ודברי אבותינו אשר הנחילו לנו מורשה באמונת אומן כל ההנהגה האלקית בבנין ירושלים וארץ לכן המלכיות של הני ברכות תקנו להזכיר בהטוב ומטיב, ולכן על יין תקנו הטוב

והמטיב, כי זה מפלאות תמים דעים אשר אומה כזו בנימוסים כאלה אשר אסר להם החיתון וכמו שאמרו על קרא גלתה יהודה כו' מתוך שאוכלין ושותין כו' אין גלותן גלות כו', וישראל שאם נגע עו"ג ביינו אסור לו לשתות ומדיח כוסו ג' פעמים כמו שאמר המן ובכ"ז הן מתקיימין בגולה, אין זה רק צדקת פזרונו בישראל ובעה"ב יודע להפקיד כליו ושכינה גלתה עמהם לסוכך עליהן בגדפין דילה הוא כבוד השי"ת ויתעלה ודו"ק.

וארא והנה חטאתם לד'. באבות דר"נ אינו אומר וארא אלא שראה שפרח כתב מעליהן כו'. פירושו דכתיב והנה, מורה שראה דבר חדש, כמו והנה שורף, והנה היא לאה, ומהעגל הלא ידע קודם מהשי"ת שעשו, ועל כרחין שראה שפרח כתב מעליהן וזה היה דבר חדש אצלו. ופשוט.

על כל חטאתכם כו'. פירוש מה שהרגו את חור.

ובאהרן התאנף ד' מאוד. הזכיר חטא ישראל בפרט וחטא אהרן לא הזכיר, כמו ששנינו במגילה עגל ראשון נקרא ומתרגם ועגל שני נקרא ולא מתרגם מפני שאינו דומה בושת רבים בפני רבים לבושת יחיד בפני רבים, ולכן לא הזכיר בושתו דזה נגד תרגום, וכמאמר הספרי גבי שלש רגלים. יעו"ש ודו"ק.

ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא. ר"ל דגז"ד דצבור נקרע משא"כ ביחיד וכמפורש בר"ה, לכן אמר בעת ההיא, שהואיל ונתכפר לכם שאתם רבים נתכפר גם לו, וכמו דתנן בהוריות בכהן משיח דחטא עם הצבור שמתכפר לו עמהם וא"צ כפרה אחרת כלל.

ובשלח ד' אתכם מקדש כו' וירשו כו' ותמרו את פי ד' אלקיכם והי' בזה שני עניני מרי, הראשון ולא האמנתם לו וכמו שאמר לעיל דברים ובדבר הזה אינכם מאמינים כו' ולא שמעתם בקולו הוא על מרי השני שאמרתי לא תעלו ולא תלחמו ותמרו פי ד' ותזידו ותעלו, שזה לא היה מחסרון אמונה בכח והשגחת השי"ת, רק היו סבורים ע"ד שפירשו כל מה שיאמר לך בעה"ב עשה חוץ מצא שאם ידחוהו מתשובה כמו לאחר לא ישמע וישוב כן היה בדמיונם כי השי"ת מנסה אם ימסרו נפשם ונשמתם גם יחד למלאות רצונו האמיתי כי יבואו לארץ. ודו"ק.

ושני הלוחות בידי ולעיל כתוב ואפן כו' ושני לוחות על שתי ידי כו' ואשליכם מעל שתי ידי כו', כמבואר במד"ר שהכבידו על ידיו, ולכן כתיב על ידיו וזה שמתנצל משה למה שברן שהכבידו ע"י. ועיי"ש והבן.

בעת ההיא הבדיל ד' את שבט הלוי לשאת את ארון ברית ד'. מזה הבנתי מדוע לא נזכר במנין המצות רק לשאת הארון וכן בכל נביאים וכתובים לא נזכר רק נשיאת הארון לבד ולא המזבחות והשלחן והמנורה שנשאו כל אלה במדבר, מפני שזה לא היה מצוה

לדורות, רק הארון לבד היה מצוה לדורות. וכן אמר בדברי הימים א' כ"ג וגם אין ללוים לשאת את המשכן ואת כל כליו לעבודתו כו' רק הארון היה מצוה לדורות וכן בימי שלמה וישאו הלוים את הארון הרי דבארון דייק וישאו ואח"ז ויעלו כו', וכאן משום דצווי לדורות הוא כתוב בדיוק לשאת את ארון ברית ד' [ובפרשת וילך ויצו משה את הלוים נושאי ארון ברית ד' וכו', אף דבמדבר קאי לא הזכיר אך הארון, משם דשם משתעי על התורה הנתונה בארון].

ובזה מדויק לשון הפסוק בדברי הימים א' ט"ו וישאו בני הלוים את ארון האלדים כאשר צוה משה [זה שבמשנה תורה כתב כן שלדורות ישאו הלוים] כדבר ד' בכתפם במוטות עליהם שזה כתוב בספר במדבר שנקרא דבר ד' לעומת משנה תורה שנאמר בלשון שמשה מדבר עיין סוף מגילה וראה עוד שם בדה"י אז אמר דוד לא לשאת את ארון כו' כ"א הלוים כי בם בחר ד' לשאת כו' ולשרתו כו' הרי שנה הפסוק של בעת ההיא מפני שכאן מרומז המצוה לדורות, ובמנחות (דף צ"ח ע"ב) ונסעו הקהתים נושאי המקדש תרי כו' הרי דריש זה רק על הארון, יעו"ש, משום שאין מצוה רק בארון לדורות ודו"ק.

לשרתו ולברך בשמו. בסוטה דף ל"ח ר' נתן דריש ליה על ברכת כהנים דומיא דשירות ולשרתו על כהן קאי. אמנם יתכן עפ"י מה דאמרו בערכין י"א אר"י א"ש מנין לעיקר שירה מן התורה שנאמר ושרת בשם ד' אלדיו איזהו שירות שהיא בשם זו שירה, א"כ יתפרש לשרתו בשמו ולברך בשמו, ושירות בשמו הוא קאי על הלוי שמשורר בדוכן. ולפ"ז יתישב קושית הגמרא בסוף תענית אי מה משרת בעל מום לא אף מברך בעל מום לא הא איתקוש לנזיר ומאי חזית כו', ולפ"ז אם נפרש דלשרתו הוי פירושא על הלוי לשרתו בשמו וזה שירה הלא המשוררים אינם נפסלין במומין רק בקול, כמו ששנינו בסוף פ"ק דחולין, והלוים אינן נפסלין אלא בקול. ודו"ק. ומיושב הא דאמר בסוף הוריות הלוי קודם לישראל ומייתי מקרא דבעת ההיא הבדיל ד' את שבט הלוי, ומסיק בירושלמי דבשעת הדוכן שנינו, משום דכתיב לשרתו בשמו וזה הדוכן. והא דלא מביא שם מקרא דונגשו הכהנים בני לוי דמביא מזה בגיטין לענין קריאת התורה דשם לאקדומי, אבל כאן הוא אם אין רק לאחד להחיותו, ואפילו כן לוי קודם וזה מקרא דהבדיל ד' שלבדו הוא נבחר מישראל וכמו שפירש השאגת אריה סימן ס"ב הך דתדיר ומקודש יעו"ש. ומיושב מה שנתקשה בבאר שבע. יעו"ש ודו"ק.

שוב התבוננתי, כי ר' נתן לא כוון על הפסוק הזה דעל הלוי קאי באמת כמו שפרשתי רק קאי על קרא דסוף פרשת שופטים ונגשו הכהנים בני לוי כו' לשרתו ולברך בשם ד' דקאי על כהן במפורש. וכן הוא בספרי פ' נשא. וא"ש מה דמסיק מה משרת בעמידה

והלא בקרא גופא כתוב לעמוד, אמנם לפמש"כ שם בפ' עגלה ערופה לא כתיב עמידה. ודו"ק בכ"ז.

על כן לא היה ללוי וכו' כאשר דבר ד' אלדיך לו. וכן בשופטים י"ח והיינו שד' דבר לאהרן נשיא השבט בפ' קרח י"ח ויאמר ד' אל אהרן אתה וכו' שנתיחד הדבור לאהרן. ופשוט.

וישמע ד' אלי גם בפעם ההיא לא אבה ד' השחיתך. הבאור עפ"י מאמרם בברכות משל למלך שכעס על בנו כו' והיה אוהבו יושב כו' ומתירא כו' אלמלא אוהבי זה שיושב לפניך כו' אמר דבר זה תלוי בו כו', וזה שאמר וישמע ד' אלי כו' שלא אבה ד' השחיתך לכן שמע אלי וכמו שאמר הרף ממני והראהו שיש בידו למחול ע"י תפילה.

ועתה ישראל מה ד' וכו'. המשך הפסוקים כך שמע ישראל אתה עובר כו' אל תאמר בלבבך בהדוף ד' אלדיך כו' לא בצדקתך וביושר לבבך כו' למען הקים השבועה כו' וידעת כי לא בצדקתך כו' כי עם קשי ערף אתה ואינך צדיק זכור ואל תשכח את אשר הקצפת את ד' אלדיך וכו' ופורט כל החטאים, עגל ומרגלים, ומסה וכי"ב, הנך רואה כי לא היית צדיק לפני ד', ועתה ישראל מה ד' שואל מעמך האם לטובתו חלילה, מה מידכם יקח, רק ליראה כו' ולעבוד כו' לשמור כו' הכל לטוב לך בשביל טובתך, ובאמת מה אתה נחשב לפניו הן לד' אלדיך השמים ושמי השמים כו' ורק באבותיך חשק לאהבה אותם, פירוש בשבילם וע"ד סגולי.

ליראה את ד' וכו' ללכת בכל דרכיו ולאהבה כו' בכל לבבך וכו'. הפירוש ע"ד דברי התנחומא נח סימן י"ט כגון אדם שבנו משרת לפניו משרת בשמחה אומר אם אקלקל מעט לפני אבי אינו כועס עלי שהוא אוהב אותי כו' אבל העבד משרת ביראה אמר אם אקלקל כועס כו' עבדו ד' ביראה כו' פן יאנף. פירוש, אף בדבר מועט כועס עליכם, לכך אמר ליראה את ד', ללכת בכל דרכיו, בכולם, וכמידת העובד מיראה לאהבה כו' בכל לבבך, פירוש כדרך אוהב שעובד בכל לב. ודו"ק.

לשמר את מצות וכו' מצוך היום לטוב לך הן לד' אלדיך השמים וכו' רק באבותיך חשק ד' לאהבה כו' ויבחר בזרעם כו' כיום הזה ומלתם את ערלת לבבכם וכו'. הבאור, כי כל התורה בכללה הוא לטובת מין האנושי ולקיומו במיני ואשיי כאשר יאות לו כפי מה שיודע היודע האמיתי יתברך, ולכן לא נוסדו דרכיה על ענינים מחלשים את החומר וכוחותיו, רק כלליותיה המה דברים מחלשים התאוה, ולכן לא קבעה להתענות הרבה ולהתגודד כאשר כן דרך כל הסכלים בדתותיהם הבדויות, לבד מצוה אחת מצאנו מילה שהיא ג"כ להחליש התאוה כמוש"כ במורה, והיא בעוד הילד נער ובשרו רך וקל להתרפאות, והטעמים האמיתים הוא בסוד אלוד היודע האמתיות, וכפי דעת איזה

חכמים היא מרפא לחולי הגוף ג"כ והיא גם היא אם יש איזה סכנה בדבר אז אינו נימול וכל המל מתחייב בנפשו, והיודע דרכי ודתי העמים טרם הופיע אלדים על הר סיני היה לטבוח בניו ובנותיו, להתגודד (כעובדי הבעל) ולשפוך דם עליהם ולעשות מעשי רצח וכל זימה לא יבצר מהם וכפרו בדמם ודם בניהם הנשפכים לע"ז שלהם כל המון הדמים אשר רצח גזל ועשה עול, כן דרכם, ולזה אמר לשמר את מצות ד' כו' אשר אנכי מצוך היום לטוב לך, כי הבורא יתברך אינו צריך לשום שלימות מזולתו רק הטוב הוא לך, שאתה רואה הן לד' אלדיך השמים ושמי השמים כו' ומה יקבל מידך, רק באבותיך וכו' לאהבה אותם ומסבת אהבתם בחר בזרעם להטיב אותם בשלמות המצוה והתורה האלדית ורק לטובתכם ולא צוה אתכם לשפוך דם עליכם עבורו, והאות כי בחר בכם כיום הזה, שאינכם נימולים, שכל ל"ח שנה שהיו ישראל נזופים במדבר לא נשבה להם רוח צפונית ולא מלו עצמם עד יהושע ואעפ"כ בחר בכם, כיון שהמילה סכנה במדבר לא צוה אתכם למול במדבר, ומלתם את ערלת לבבכם שזה מרכז התורה והמצוה להחליש התאוה ומדות הרעות, כי ד' אלדיכם כו' אשר וכו' ולא יקח שוחד עושה משפט יתום כו', ואם תגזול יתום או תעשוק אלמנה אז לא תשחד אותו ברבבות אלפי אילים וכיו"ב. ודו"ק.

כי לא ישא פנים ולא יקח שוחד. מאמרם ז"ל אל תבטחו באלוף זה הקב"ה כו', שלא תאמר שהשי"ת ותרן הוא, שאינו דומה למסרב על מצותו של מלך שגוף העבירה איננו מזיק רק המרד, לכן בידו למחול, אמנם היא מחילה בנפש, וזהו אבני ביתו כו' מעידין, הוא על הגזל והחמס שהוא בקניני האדם, ועל עברות שע"י חימום ופעולות האברים אבריו מעידין עליו שנטמאו ע"י העון, והעברות שבמדות, היינו כעס ונקימה וכיו"ב שני מלאכים המלוין לו לאדם המה יצר טוב ויצר הרע נטמאו, ועל העברות שהן בשכל המה דעות כוזבות נשמתו של אדם וכו' וזהו שמור פתחי פיך שהדיבור מצויין בהם הנפש המשכלת, וכמו שתרגם אונקלוס והוה לרוח ממללא כו', כי כולן נטמאו ונטמטמו ע"י העונות, והוה כמו שלא מועיל מחילת הרופא לסלוח להחולה שיאכל דברים המזיקים לחיותו. ודו"ק.

את ד' וכו' ובו תדבק. רבינו משה פירשו לענין להדבק בת"ח, והרמב"ן ביארו על הדבקות המיוחד ליחידים ישתוקקו לשמו בכל פעולותיהם ומחשבותיהם והמה מעון לשכינה. וזה אין מדרך המצוה על רמי המעלה לבד. אמנם לדעתי היא מצוה פרטית כוללת כל אנשי האומה כ"א לפי ערכו, וזה מה שלא מצאנו בתורה רק רמזים עליה. וזהו ענין הבטחון שהפליג ירמיהו וקלל כל אשר שם בשר זרועו, ודוד בכל תהלותיו אחז בה,

בד' בטחתי כו' בית ישראל בטחו בד', וישעי' אמר בטחו בד' עדי עד. והענין, כי יש בטחון מוסרי, כבטחון העם בהמלך כי הוא ידאג למחסורם, ויש בטחון טבעי, כמו האשה תבטח בבעלה כי הוא ידאג בעד מחסורה, ויש בטחון יותר חזק, כבטחון הבן באביו המלך, כי ידאג בעדו, כמו שדואג עבור עניני עצמו ויזמין לו כל מחסורו, כל אלה הענינים נקבצו אצל השי"ת הוא מלכנו, הוא אבינו, אם כן הוא יושיענו, ומסבת האמונה כי השם דבוק לנבראיו להכין להם טרפם וצרכם ולהגן עליהם מהמדוה והחולי, והעדר הענינים הנדרשים ומרגיש עליהם יותר ממה שמרגיש האדם, וכביכול בכל צרתם לו צר והוא בעל היכולת האחד האמיתי, הנצחיי, ויודע כל מקריו ומצפוניו ועלילות בני אדם, אם כן הוא חושש לטובתם יותר מהם על עצמם, אם כן הלא יהיה האדם יושב בטח ושליו ושקט ולא יעשה הסבות המוכרחות רק למה שהטילה על הנבראים גזירת הבורא יתברך, כמו שדבר בארוכה החסיד בשער הבטחון, וזה הענין נקרא ובו תדבק, שכיון שיצייר האדם שהוא דבוק להההשגחה העליונה מהשי"ת ומרגיש השי"ת בעניניו יותר ממה שמרגיש האדם בעצמו ורוצה בהצלחת האדם יותר ממה שחפץ לבב האדם בעצמו, וכמו שדרשו על כי ידעתי את מכאוביו, ובאג"ב על מה אקוב כו', אז האדם בטוח ונח ואינו דואג מאומה לענייניו, כי מה יועיל יכלתו נגד יכולת הבורא הדבוק עמו ומרגיש בהעדריו כביכול, וזה נקרא דביקות, והיא מצוה כוללת בבחינות שונות לכל אנשי האומה בלא הבדל, וכמו שאמרו על קרא רבים מכאובים לרשע והבוטח בד' חסד יסובבנו, אפילו רשע ובוטח בד' חסד יסובבנו שבענין שהוא בוטח יושיעהו ד' מצד החסד. והנה ענין הבטחון חשב החסיד עשרה מדרגות, והאחרונה העליונה שבכולן, שימאס בעוה"ז ובמחמדיו ויברח במחשבתו, ונפשו, וגופו אל ד', וישתעשע בזכרו בבדידות, ואם יהיה במקהלות לא יתאוה כ"א לרצונו ותטרידהו שמחתו באהבתו יותר משמחת אנשי העולם בעולם, וזה עצם הדביקות שכתב הרמב"ן. והנה דברי יהושע לנו לעד שקודם מותו צוה לישראל לבטוח בד' כי הוא ילחום עבורם ולא יבקשו סבות לבקש קרבת העמים ולהיות שלום עמהם ולהתחתן בם, רק יהיו בטוחים בד', כי הוא ירדפם וירשו את ארצם, וע"ז אמר כ"א בד' אלדיכם תדבקו כאשר עשיתם עד היום הזה. ומלת עשיתם לעד, כי לא אמר כאשר הייתם, להורות שלחמו כאריות והיו בטוחים בד' ויורש מפניכם כו' [ולא מפני] ואתם כו' כי ד' אלדיכם הנלחם לכם, זהו מצות הבטחון האמיתית, ובענין המזון הראה להם למשמרת צנצנת המן, כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם, וכל מי שדואג על מחר הוא מחוסר אמנה (סוף סוטה), ובענין האויב במלחמה באו אזהרות בזה, לא ירך לבבכם, ואל תחפזו, ואל תערצו כו', וכ"ז לאומה הישראלית

בכללה, אבל לכל יחיד ויחיד באה מצות עשה ובו תדבק כמו שבארנו. ודרש הגמרא בסוף כתובות הוא על קרא דולדבקה בו בסוף נצבים, שזה כתוב אחר לאהבה את ד' לשמוע בקולו ולדבקה בו, שקאי אל הדבקות אל הקול, הוא משיא בתו לת"ח, אבל ובו תדבק שבא אחר מצות יראה, הוא על הבטחון שזה גדר האמיתי שלא לירא זולת השי"ת, כי אינו מפחד משום אדם ואויב ושום סבה רק מהשי"ת, אחרי כי הוא בוטח בד' לבדו. ובעוה"ר העדר הבטחון גרם לדורנו להתרחק מת"ח ולהרחיק הבנים מת"ת כי יחקורו על התכלית מה תהיה אחריתם. והמעיין יראה כי הבטחון גורם להדבק בת"ח. וזה דרוש ארוך אכמ"ל.

והנה השבת הוא באמת מיוחס להבריאה בכללה כאשר בארתי לעיל פרשת ואתחנן, ואפ"ה לא ניתן רק לישראל, משום שהשבת צריך לקיומו מדת הבטחון, שידע שכל הפרנסה קצובה אליו, ולכן ירמיהו, אחר שהפליג על מדת הבטחון ואמר ברוך הגבר אשר יבטח בד', אמר אחר כך על השבת, כי הבוטח שמח על שביתת השבת, כי הלא המלאכה בשאר ימי החול הוטל עליו מהבורא יתברך לטעמים ידועים אליו, כמו שפירש החוה"ל, יעו"ש דבריו הנעימים, ושביתתו כשביתת העבד ששמח בשביתתו, שמאמין שאינו חסר אליו מההשגחת הבורא עליו בפרטיות, וזה שאמר וזכרת כי עבד היית במצרים ויוציאך ד' אלדיך כו' הרי השגחתו הפרטית עליך, א"כ תאמין כי במה שתשבות בשבת לא תפסיד מאומה מפרנסתך, וברכת ד' היא תעשיר זה שבת, ועשירי בבל מפני שמכבדין את השבת, וזה שאמר ע"כ צוך לעשות את יום השבת ולא צוה לעמים אחרים, כי הם לא ידעו מההשגחה הפרטיית ולא יוכלו לקיים שמירתו, ולכן אימת זכו להשבת קודם מ"ת כשנכנסו במדבר בארץ שממה ולא שאלו מאין יתפרנסו עם רב כזה, וזכרתי לך חסד נעוריך כו' לכתך אחרי במדבר, כיון שנכנסו לבטחון גדול כזה וכשנתן להם המן נתן להם השבת שנקל לבעלי בטחון כהם לשמור את השבת.

ולכן כאשר לקחו בנ"י הפסח והכינו אותו כי כחצות הלילה ימותו כל בכור מצרים היה הבטחון הנפלא ואמונה גמורה בד', כי אם לא היה ברגע זו לא נשתייר מהן שריד, לכן היו ראוים לקבל השבת שלזה צריך להיות הבטחון והאמונה הגמורה, לכן נקרא שבת הגדול. ודו"ק.

בשבעים נפש ירדו כו', ועתה שמך ד' אלדיך כו'. זה בצאתם ממצרים. שבמדבר לא נתרבו מספרם, ומה כוון בזה, נראה דהוא הקדמה לפרשה והי', ולמדתם את בניכם דבאמת עיקר הטעם שלא נתן התורה להאבות כי המה היו מועטים ועדותן לא היה מתקבלת להדורות הבאין אחריהן ולא הי' נתפרסם, לכן המתין השי"ת עד שנתרבו

במספר עצום ועשה אתם הנוראות האלה, במן ובעמודי ענן ואש ארבעים יום, ונתפרסם הדבר במאד זמן ארבעים שנה אשר כולן עדים ע"ז, לכן כי באתם וירשתם הארץ ויהיו ניזונים מההשגחה הטבעיית עפ"י גשם ומטר ועשב השדה, יזכרו לשמר את כל המצוה וילמדו לבניהם כי גם המה ישמעו לאבותיהם הרבים המספרים נפלאות השי"ת והנוראות הגדולות, למען לידע כי הכל בהשגחה פרטיית ולשמור כל המצוה, ויהיו ישראל באי הארץ בהוראה אחת כמו הכוכבים המעידים על מציאות השי"ת, וכמו שאמר ישעי' שאו עיניכם וראו מי ברא כו' המוציא במספר צבאם, כן יהיו דור המדבר ודור באי הארץ אוכלי המן ורואי הנפלאות לעדים על הקבלה האמיתיית בהשגחה הפרטיית ותורה מן השמים, ושכר ועונש כאשר ראיתם במדבר, לזה הקדים בשבעים נפש כו', ועתה שמך ד' ככוכבי השמים לרב, שתהיו המעידים על שכר ועונש, ותורה משמים, כמו שמעידים הכוכבים על אמיתות הדעות הנעלמים מהחוש. ודו"ק.

אשר הציף מי ים סוף על פניהם ויאבדם עד היום הזה. עיין רמב"ן בזה. ועוד יש להתבונן, הלא הצפת מי ים סוף היה כמרוץ הטבעיי, רק הבקיעה היה נסיי, א"כ היה צ"ל ואשר הוביש מי ים סוף וישם אותו לחרבה, אבל באמת כי עברו ארבעים שנה מעת עברו בנ"י את הים, א"כ היה להם לאמר שזה ענין טבע שהיה עבבא פלוטא, המצוי בקצת המקומות באיזה ימים, לכן אמר אשר הציף מי ים סוף לחיל מצרים, אשר חיל מדינה כמוהו השכנים להים ועליו היו יושבים בטח היה להם חשבון מן הרגעים אשר המים רץ ממקומו, ואיך הציף המים על פניהם, ואיך רדפו אחריכם בתוך הים בשעה שהוא שב למקומו ועד כי המים צפים עד היום הזה זה ארבעים שנה, ושאל נא ליושבי הים, אם כל המ' שנה היה שם עבבא, כי אין בים זה במקום זה טבע זה כלל, וקאי מלות עד היום הזה על ואשר הציף את מי ים סוף ע"פ, שעדיין המה על מקומם ובל נסוגו אחור עד היום הזה.

וביהושע סי' כ"ד ותבואו הימה וירדו מצרים ויצעקו כו' ויבא עליו את הים ויכסהו, לא הזכיר קריעת ים שהוביש מי ים סוף מפניהם, שזה לא נחשב חדוש בעיניהם, כי גם המה ראו שהוביש ד' את מי ירדן מפניהם, לכן זכר רק מפני שהביא עליו הים ויכסהו שזה לא הי' אצלם.

ושמרתם את כל המצוה כו' למען תחזקו ובאתם וירשתם כו' ולמען תאריכו ימים על האדמה כו', והולך ומפרש הך דלמען תאריכו ימים כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה כו' ארץ כו' והי' אם שמוע כו' השמרו לכם כו' למען ירבו כו' על האדמה כו', ולסוף

מפרש הך דלמען תחזקו ובאתם וירשתם כי אם שמור תשמרון את כל המצוה כו' והוריש וירשתם כו' לא יתיצב איש כו'.

ספרי פסקא ל"ח ומה ארון שלא נעשה לשכר ולא להפסד אלא לשברי לוחות שבו נתברך בשבילו כו'. מבואר מכאן דארון שהביאו בשילה היה ארון שבו היו שברי לוחות מונחין, וזה מתנגד לדברי התוספות בעירובין דף ס"ג ע"ב שהעלו ע"פ ספרי דארון של שילה היה של לוחות שלמים והוא שעשאו בצלאל עיי"ש. וצ"ע במד"ר. ועיין ירושלמי שקלים פ"ו ה"א ותוספות סוטה מ"ב.

ארץ אשר ד' וכו' תמיד עיני וכו'. פירוש אף בזמן שלא יהיו בה בני ישראל ג"כ דורש אותה, משא"כ בשאר ארצות ד' דורש בזמן שישראל בקרבם, וכמוש"א גלו לבבל שכינה עמהן. ופשוט.

ובספרי פסקא מ' ארץ וכו' דורש אותה ניתנה לדרישה להפריש ממנה חלה תרו"מ או יכול אף שאר ארצות ניתנו לדרוש, פירושו, אעפ"י שאין חו"ל חייבת בחלה ובתו"מ מ"מ אם נכנסו פירות חו"ל לארץ חייבים בחלה ובתו"מ, ויכול דיהא מחוייב להביאן כדי שיתחייב ת"ל אותה כו' ולא ש"א ניתנו לדרישה דאינו מחוייב להביא כדי להתחייב בחלה ותו"מ ודו"ק.

ואגב אבאר מליצת התפלה והנשא על כל הארץ ביקרך, דיקר הוא לשון ארמי (מגילה דף ט'). והפירוש דארץ היא ארץ ישראל כמו שאמרו ושולח מים על ארץ וחוצות (תענית דף יו"ד), ובארץ ישראל יהיה הקדושה לעתיד עד כי יפלא מעין המלאכים רוחניות כזו אשר לא ראתה עין אלדים זולתך ואמרו (נדרים ל"ב) שמלאכי השרת אין יכולים לכנס למחיצתן, ועי' ילקוט בלק, וזה כוונת התפילה להגיע לקדושה רוחנית כזו ביקרך שאין מלאכי השרת יכולין לכנס במחיצתן, ולכן נאמר בלשון ארמי שאין מלאכי השרת יודעין אותו. ודו"ק.

ספרי. ולעבדו בכל לבבכם ראב"י אומר זו אזהרה לכהנים שלא יהיה לבם מהרהר בשעת עבודה, פירוש על מחקר פילוסופי החפץ לד' בזבח, הלא לו כל חיתו יער וכיו"ב, ע"ז הזהיר הכתוב. ולכן לא כתוב בכל מאדכם, שהכהן אוכל כל הקרבנות ומזונות בני אהרן מזה, ואיך יאמר ובכל מאדכם, זה נכסיכון. ופשוט.

בכל לבבכם ובכל נפשכם, בספרי פסקא מ"א, כאן לתלמוד כאן למעשה. פירושו, דבפרשה ראשונה כתיבא תלמוד ובפרשה שניה כתיב מעשה, לכן כתיב ולעבדו, ולא סבר ולעבדו זה תלמוד, לכן כתיב השמרו לכם פן יפתה לבבכם, דאילו בתלמוד בלא מעשה, אדרבא המאור שבה מחזירן למוטב, אבל במעשה בלא תלמוד יש מקום ליצר

הרע לפתות וכדדריש לקמן פסקא מ"ג השמרו לכם פן יפתה לבבכם אמר להם הזהרו שלא יטעה אתכם יצה"ר כו' שכיון שאדם פורש מן התורה הולך ומדבק לע"ג כו' [מנחלת ד' כו' אלא כיון שפוסק מד"ת ודריש על התורה דכתיב בה מורשה קהלת יעקב], לכן בפסקא מ"ב אמר רשב"י אימתי למד תורה אלא כו' וכשאין ישראל עושין רצונו של מקום מלאכתם ע"י עצמם נעשית, אע"ג דוהיה אם שמוע כתיב, בכ"ז כיון דבמעשה בלא תלמוד מיירי, מיקרי אין עושים רצונו של מקום. ונכון. ומדוייק שפיר מה דפליגי בשבת י"א מפסיקין לק"ש ואין מפסיקין לתפלה אר"י לא שנו אלא רשב"י וחבריו כו' אבל כגון אנו מפסיקין לק"ש ולתפלה, דבאמת ממדת חסידות אין אדם יכול לפטור עצמו מן התפלה במה שיתחסד ויעשה תורתו אומנותו, רק רשב"י לטעמו דסבר דמיירי בזמן שאין עושים רצונו של מקום כתיב ואספת, אבל בזמן שעושים ע"כ צ"ל תורתו אומנתו, א"כ בודאי אינו מפסיקים לתפלה, אבל אנן דקיי"ל כר' ישמעאל דסבר הנהג בהן מנהג דרך ארץ וסבר דהעיקר רצונו של הקב"ה הוא לנהוג בהן מנהג ד"א, שבזה יתכן קיום הכללי עפ"י התורה לעשות מלאכתו עראי, א"כ כמו דדרשת לבטל לאומנות מקרא דואספת, כן דרוש לבטל לתפלה דכתיב ולעבדו בכל לבבכם ואין עבודה אלא תפלה הרי דמבטלינן לתפלה, ואע"ג דמתחסד ועושה תורתו אומנותו, בכ"ז אינו יכול לבטל ממנו תפלה. והא דאמר סוף רה"ש ברב יהודה דלא הוה מצולי רק מל' יום לל' יום אפשר שפירושו שהיה מתפלל תפלה קצרה ודו"ק.

וזה דאמר אף כו' באספכם את תבואת הארץ, שתהיו אתם האוספים ותנהגו במנהג הטבעי ג"כ תדעו כי אתם מושגחים בפרטיות מהשי"ת ולקחתם כו' לפני ד' אלדיכם (בחלום).

ונתתי עשב בשדך לבהמתך ואכלת. כשבהמתך אוכלת ושובעת עובדת בכח את האדמה, וכן הוא אומר ורב תבואות בכח שור (ספרי). לפיכך אמר בגיטין נ"ב, דהוי מזבין ארעא וזבין תורי כו' אמר ר' יוסי מימי כו' אלא לשורי שדי. וכפי הנראה זה טעם ר' יוסי דאמר סוף תוספתא דבבא מציעא בהמתן וחיי אחרים ר' יוסי אומר בהמתן קודמת לחיי אחרים, דסבר דבהמה הוי כחיי עצמן, שחורשת השדות. ולפ"ז אינו מוכרח הא דבעי במנחות דף ע"ו דהתורה חסה על ממונן של ישראל מוהשקית את העדה ובעירם, דכיון דכן הוה כחייהם. ופשוט.

ולמדתם אותם וכו' וכן ושמתם כו' בלשון רבים, אמנם וכתבתם בלשון יחיד, מזה דרשו שתהא כתיבה תמה. ונראה דמרמז לנו, דחזינין דבדיני אדם עיר הנדחת ממונם אבד, ובדיני שמים אין להם חלק לעוה"ב [ואף הנדחים בכלל, יעויין רע"ב שם ובתוספות

סנהדרין מ"ז ד"ה כיון דאיקטל כו'] וחזינן דאם יש בה מזוזה אחת אינה נעשית עיר הנדחת וכתיב לא תעשון כן לד' אלדיכם, כוונתו כמו דאמר בספרי ר"ג אומר וכי תעלה ע"ד שישראל נותצין למזבחותיהם חו"ש, ולכן דריש ר' אלעזר דקאי על עיר הנדחת [ומסולק מה שמקשים דליתי עשה ולדחי ל"ת כיון דכל עיקר הקרא קאי ע"ז] וכמו שמצילה העיר מדין אדם, כן מצילה מדין שמים שיש להם חלק לעוה"ב, לכן קמ"ל קרא דאם ישראל יחיד כותב מזוזה וקובעה על מזוזת ביתו מציל רבים מדין אדם ומדין שמים, לכן כתוב וכתבתם בלשון יחיד למען ירבו ימיכם, שרבים ינצלו מזה עבור זכות היחיד. ודו"ק.

ראה

וירשתם אותה וישבתם בה. דעת הרמב"ן דישיבת ארץ ישראל בעשה. והרד"מ בחדושיו תמה ממה דדריש ר' שמלאי במסכת סוטה מ"מ נתאוה משה לכנוס לא"י כו' הרבה מצוות כו' ואין מתקיים אלא בארץ כו'. ומאי מקשה הלא ישיבת ארץ ישראל עשה היא בעצמה עיי"ש. ולק"מ, דלפי זה בני גד וב"ר לא קיימו מצות ישיבת ארץ ישראל, ובודאי אינו כן, דקיימו גם בארץ סיחון ועוג מצוה זו, שזהו האמורי מה שאמר והורשתם את הארץ וישבתם בה, וא"כ מדוע הי' משה מבקש לכנוס לארץ, ודאי כל זמן שלא הי' כבוש וחלוק בארץ היו מקיימים בזה ישיבת א"י. וזה פשוט.

אבד תאבדון את כל המקומות וכו' על ההרים הרמים וכו' ולא ההרים אלהיהם, (גמרא), שההרים עצמן מותרים כו' ואבדתם את שמם מן המקום ההוא, והמקום עצמו מותר. לא תעשון כן לד' אלדיכם, פירוש שלא תעשון כן לצורך ד' לאבד ע"ז מן המקום ולבנות מזבח במקומו דיש נעבד במחובר אצל גבוה, ומכשירי קרבן כקרבן דמי, כ"א אשר יבחר ד' אלדיכם ע"פ נביא מותר, שאין לך הר וגבעה שלא עבדו עליו ע"ז כדאמרו במשנה פרק כל הצלמים, וכן אמר בירושלמי על הך משנה סברינן מימר דבר שיש בו רוח חיים אעפ"י שאינו אסור להדיוט אסור לגבוה [וה"נ במחובר אסור לגבוה אעפ"י שאין לו תפיסת ידי אדם] בית הבחירה איכן נבנה ע"פ נביא ויעל דוד בדבר גד אשר דבר ביד ד', ועיין הראב"ע בפירושו. ונראה שרמב"ם פי' כן דז"ל כל שיש בו שם לעו"ג לא יעשה למלאכת הקודש, היינו אף שבטלו ודמחובר יעו"ש.

ונתצתם את מזבחותם ושברתם את מצבותם ואשריהם תשרפון באש ופסילי כו' תגדעון. שינה הכתוב במכוון דמזבחות ומצבות שאהובה לאבות, יתכן דהמה מהאבות שנבנו

לשמים, לכן ונתצתם את מזבחותם שהם עבדו לעו"ג, אבל אשירות ופסילים בטח הן נעשו לעו"ג ולכן אשירות ופסילים תיכף תשרופון, שהם ודאי נעשו לעו"ג. ופשוט.

לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה היום איש כל הישר בעיניו וכו'. הקשה לי אחד מלומדי למד בשופטים ב' ויקראו שם המקום ההוא בוכים ויזבחו שם לד', הרי זה היה אחר מות יהושע, ויהושע חי כ"ח שנה מיום שנכנסו לארץ כדאיתא בסדר עולם, והמשכן בשילה הוקם תיכף אחר י"ד שנה שכבשו וחלקו, וכמו שכתוב ביהושע י"ח ויקהלו כל עדת בנ"י שילה וישכינו שם את אוהל מועד כו' ובפסוק נ"א בקאפיטול י"ט אלה הנחלות כו' בשילה לפני ד' פתח אהל מועד, וכן בסדר עולם, א"כ אז היו הבמות אסורין ואיך זבחו בבוכים לד', וזה קושיא עצומה (בתוספות ביאור משלי). והשבתי, כי איתא בתוספתא סוף זבחים איזהו במה גדולה בשעת היתר הבמות [פירוש אימתי ואיך היתה במה גדולה אשר בשביל זה היו הבמות מותרין היינו להקריב בכל במות יחיד] אהמ"ע נטוי כדרכו [כמו במדבר ובשילה] והארון לא היה נתון שם [שבנוב וגבעון היה הארון בפלשתים, ובבית עובד אדום, וקרית יערים, ובירושלים], לכן הבמות מותרין, אבל בשילה היה הארון באהל מועד ולכך היו הבמות אסורים, זהו פירוש התוספתא. והא דבגלגל היו הבמות מותרות, משום דלא נחו מכבוש נחלה, וכמו דאמר בזבחים כי לא באתם עד עתה אל המנוחה דנחו מכבוש עו"ש. והנה מעשה זה דבוכים היה אחרי מות הושע ובימי הזקנים שעבדו את ד', וכמו שפירשו המפרשים והזקנים ימים האריכו, שנים לא, כמו שאמרו חז"ל, וא"כ היה תיכף אחרי מות יהושע, ובמיתתו נאמר ביהושע כ"ד ויאסוף יהושע את כל שבטי ישראל שכמה כו' ויתיצבו לפני האלדים, ובפסוק כ"ו ויקימה שם תחת האלה אשר במקדש ד' ופרש"י לפי שהביאו שם הארון כמו שנאמר למעלה ויתיצבו לפני האלדים, א"כ הי' אז הארון בשכם והי' האוהמ"ע כדין במה גדולה והיו הבמות מותרין ולכך זבחו שם בבוכים לד', וז"ב.

ובא וראה אמתת דבר זה שופטים כ' במלחמת ישראל ובנימין כתיב ויעלו כל בני ישראל ויבואו בית אל כו' ויעלו עולות ושלמים לפני ד', הרי דבבית אל הקריבו עולות ושלמים משום דכתיב תיכף וישאלו בנ"י בד' ושם ארון ברית האלדים בימים ההם, הרי דהארון היה אז בבית אל ולכך היו מותרין הבמות והיו מקריבין שם בבית אל כדין במת יחיד. ואוסיף לך להראות מי הביא אז הארון לבית אל, כי בסדר עולם אמרו כי הך עובדא בפלגש בגבעה היה בימי כושן רשעתים והיה אז ירושלים בלא איש מבני ישראל, וכמו שאמר לא נסור אל עיר נכרי, וזה היה סמוך למות יהושע ועיין בהגהות הגר"א לסדר עולם פרק י"ב ובשופטים א' ויעלו בית יוסף גם הם בית אל וד' עמם ויתירו בית יוסף

בבית אל, כי לדעתי פירושו כי היה הארון אתם וזהו וד' עמם, שהארון הוא משכנו וכמו שכתוב ויתיצבו לפני האלדים, לכן אז היה הארון בבית אל ואז היה עובדא דפלגש בגבעה וכ"ז ברור. ובמשנה פרק משוח מלחמה ד"א ההולך כו' זה מחנה הארון.

והנה בירושלמי מגילה פ"ק הי"ב ר' ייסא בשם ר' יוחנן זה סימן כל שהארון מבפנים, הבמות אסורין, יצא הבמות מותרות [וזהו כמו שפירשנו מהתוספתא] בעי ר"ז קומי ר' ייסא אפילו לשעה כגון ההיא דעלי. ולפי מה שפירשתי מוכח, דאפילו לשעה אם יצא הבמות מותרין, וצ"ל דדוקא כשצא למלחמה שלא נח בשום מקום שפיר בעי אם הבמות מותרין, משא"כ כאן נח בשכם ונח בבית אל. ודו"ק.

רמב"ן בפסוק כל הישר בעיניו כו' אבל אוכלים אותה במחנה וחוץ למחנה. נ"ב זה כרב הונא דאיתותב. והנה אמר דאכלו במחנה דוקא לא חוץ למחנה אם לא בעת מסעות וקרא מפורש בקדשי שעה במקום טהור הוא מטומאת מצורע וזה דוקא במחנה. יעוין זבחים דף נ"ה ובתורת כהנים שם ודו"ק.

השמר לך פן תעלה עולותיך. בכ"מ אשר תראה כ"א במקום אשר יבחר ד'. פירשו בירושלמי על פי הדבור כאליהו הנביא בהר הכרמל, עיין ירושלמי מגילה פ"ק. והביאור כי לכל מצוה להוראת שעה מצוה לשמוע לנביא רק בע"ז אף לצורך שעה קלה אין שומעין והנביא יומת כי דבר סרה, והנה טעם של קדשים בחוץ פירש הכתוב בפ' אחרי למען לא יזבחו עוד זבחיהם לשעירים וכמאמרם במד"ר לבן מלך שהיה להוט אחרי נבילות וטריפות כו', נמצא טעם הבמות שלא יבואו לעבוד ע"ז וכדרך כל מקטירים בגגות ובשדות, וכיון דאיכא בזה דררא דחשש ע"ז בזה לא היו שומעין אף לנביא מוחזק ובהוראת שעה אם לא כדאמרו ע"ז יבמות (דף צ') למיגדר מילתא שאני, וזהו דוקא למיגדר מילתא דעו"ג שהיו להוטים אז אחרי הבעל, ועי"ז אמרו ד' הוא האלקים ונמאס אצלו הבעל וכהניו ותפסו ושחטו אותם, ולכן הוי כמו שאמרו חלל שבת אחת כדי שישמרו שבתות הרבה, אבל מיגדר מילתא דעבירה אחרת לא היו רשאין לשמוע לנביא להקריב בבמה דאיכא בזה דררא דחשש שמא יבואו מזה לע"ז, ולכן דרשו בירושלמי הוריות גוי וקהל גוים גוי שעתיד לעשות כקהל גוים כו' שיקריבו בהר הכרמל. והנה בקראי דע"ז כתיב וכי תשגו ולא תעשו את כל המצות האלה את כל אשר צוה אליכם ביד משה מן היום אשר צוה ד', אמרו שכל המודה בע"ז ככופר בכל התורה כולה ובכל הנביאים, וכל הכופר בע"ז כמודה בכל התורה כולה, וזה שאמר השמר לך פן תעלה עולותיך בכ"מ אשר תראה כ"א במקום אשר יבחר ד' עפ"י נביא, אליהו בהר הכרמל, שם

תעלה עולותיך, ובאופן ושם תעשה כל אשר אנכי מצוך, שע"י זה תעשה קיום כפירה בע"ז וכמו שהיה למיגדר מילתא דע"ז. ודו"ק.

פן תעלה עולותיך. בספרי פסקא ע' עולותיך ולא עולת עו"ג דברי ר"ש ריי"א ולא עולת עו"ג שהקדישו בחו"ל. הנה בגמ' זבחים מ"ה מייתי פלוגתא דר"ש ור' יוסי אם חייבין על שחיטת חוץ בקדשי עו"ג עיי"ש, ולא איתמר שום טעם וסברא, גם בסוף מנחות אמר ר' יהודה חוני לשם שמים הקריב בבמה במצרים ועיין תוס' דף ק"ט ע"ב שכתבו ונראה דלבני נח היה מעלה לעו"ג, ועיין בה"ז וצ"ק, אמנם ד"ת עניים במקום זה ועשירים במק"א, הוא הספרי כאן שמפורש טעמא דר"ש, ור' יהודא לטעמו אזיל דאמר חוני לש"ש הקריב במצרים ודריש פן תעלה עולותיך בכ"מ אשר תראה, הא עולת עו"ג אם הקדישם בחו"ל והבן. ומסולק קושית תוספות בזבחים על הא דאמר אסור לעשות שליחותן. יעו"ש.

מלכים א' ג'. ויאהב שלמה את ד' ללכת בחוקות דוד אביו רק בבמות הוא מזבח ומקטיר. פירושו כי בדברי הימים כ"א כ"ב ויבן שם דוד מזבח לד' ויעל עולות ושלמים, פירוש בעצמו היה המקריב דזר מותר בבמה ואין כהונה בבמה, כדאמר סוף זבחים ויענהו באש מן השמים על מזבח העולה בעת ההיא בראות דוד כי ענהו ד' בגרן ארנן כו' הבין, שזאת הנחלה, זאת המנוחה, ופה יקבע המקום שכינתו, התחיל להתנהג כמו בקדושת אהל מועד, ויזבח שם, פירוש רק זביחה בלבד לא הקטרה והעלאת אימורים כו', ויאמר דוד זה הוא בית ד' האלדים וזה מזבח לעולה בירושלים, שלא יזבחו במקום אחר [לבד בבמת צבור שבגבעון], שכיון שיש בית לאלדים א"כ הבמות אסורות, וזה שאמר כאן רק העם מזבחים בבמות כי לא נבנה בית לשם ד' כו' ויאהב שלמה ללכת בחקות דוד אביו, רק בבמות הוא מזבח ומקטיר, שלא שמר כפי מה שצוה דוד אביו, שלא יקטירו ויקריבו בבמות. ודו"ק.

רק בכל אות נפשך תזבח ואכלת כו' הטמא והטהור יאכלנו כו', לא כתוב יחדיו כמו דכתיב אצל חולין ובכור בעל מום, משום דאמרינן (בכורות ל"ב) איזהו דבר שאין בו ברכה מחיים כו' הוי אומר זה מעשר בהמה, דמחיים אינו נמכר, והנה קיי"ל דמעשר בהמה אינו נוהג בשותפות, ואינו נמכר מחיים, גם אינו נמכר באיטלז, ונאכל מן הסתם לאיש וביתו, והבעלים אינו רק אחד [שמן הסתם אין דרכו למכור אחר שחיטה], ולכן לא כתוב יחדיו, שהבעלים אינו רק אחד, אבל בכור וחולין נוהג בשותפות, גם בכור בע"מ נמכר מחיים ויכול להיות שני שותפין בו, כתיב יחדיו שיד שניהם שוין בו. זה רמז נכון בס"ד. ואולי רמיז קרא, דנכון שלא ימכרו אותו לאחר שחיטה כמו דגזרו חכמים. ודו"ק.

על הארץ תשפכנו כמים. בספרי פסקא ע"א כמים מה מים מותרים בהנאה כו' מה מים מכשרים כו' מה מים פטורים מלכסות. פירוש דתלתא זימני כתיב על הארץ תשפכנו כמים בפסוהמ"ק ובכור וחולין, והסוגיא מתפרשת בפסחים דחזקיה משני שצריך קרא להכשיר הדם ותו חד קרא לכסוי וחד קרא שדם מכשיר וחד קרא שדם פסוהמ"ק מותר בהנאה סד"א הואיל וגיזן וחלבן אסור נבעי דמן קבורה קמ"ל כדאמר בחולין ל"ה, ובחולין דקא משני לר"ש דדם אינו מכשיר דצריך קרא להתיר דמן של פסוהמ"ק, היינו חד קרא דאינו צריך כסוי וחד קרא דפסוהמ"ק דמן מותר בהנאה, וחד קרא אולי סבר כר"ח ב"ג, דהך קרא ולא תאכל הנפש עם הבשר כי הדם כו', הוא אזהרה על דם מן החי, וצריך קרא להתיר דם מן החי בהנאה, דאל"כ לא הוי ידעינין היתר כל חד מחבריה, לא דם פסוהמ"ק מדם מן החי, ולא דם מן החי מדם פסוהמ"ק. ומסולק מה שנדחקו בתוס' בחולין ל"ה ד"ה למשרי דמן. ובפרט דכבר נתבאר בתוספות פסחים כ"ג דר"ש דאמר גיד הנשה אסור בהנאה לא מצי סבר כחזקיה, וע"כ צ"ל כמו שבארנו בס"ד. ועיין בפסחים, דהא דמשני על אבר מן החי ודו"ק. וא"ש לר"ח ב"ג דמשום חי מתסר, א"כ לא הוה ידעינן היתר הנאה דיליה וצריך קרא באנפי נפשיה, וכן משמע בסנהדרין דר' שמעון מוסיף על ר"ח ב"ג. יעו"ש ודו"ק היטב בכ"ז.

השמר לך פן תעזוב הלוי כל ימיך על אדמתך, וסמיך ליה כי ירחיב ד' את גבולך כאשר דבר לך. ופירושו אף אם ירחיב גבולך ויתן את הקיני, והקניזי, והקדמוני, ויהיה ללוי חלק ונחלה (עי' ב"ב נ"ד ועי' סמ"ג ומשל"מ סוף הלכות שמיטה) ולא יהיה נשתנה מכל שבטי ישראל, ואין לו תרומה ומעשר, אפ"ה לא תעזוב את הלוי ותן לו חלק מקדשים ושמחת עמו, וזה כל ימיך וכו'. ודו"ק.

וזבחת מבקרך וצאנך. הא דמומר לעבירה אחת מותר לאכול משחיטתו מפורש כן בשמואל א' גבי בעלת אוב ולה עגל מרבק בבית ותמהר ותזבחהו, ופשטא דקרא משמע שאין צריך בדיקת סכין כלל וכהחולקים על הרמב"ם יעו"ש. ואולי דכיון דבשעת מלחמה כשירעבו מותר אפילו קדלי דחזירי ולישנא קמא אפילו שלל דידהו והוא היה רעב כמפורש, לכן אכל.

אך כאשר יאכל הצבי והאיל כו' הטמא והטהור יחדיו יאכלנו וכן בסוף גבי בכור כתיב יחדיו, ובקרא דבכל אות נפשך הטמא והטהור יאכלנו ולא כתיב יחדיו. וכבר כתבתי בזה. והפשטיות מורה, דכאן מדבר דהאוכל זה לא יאכל קדש, לכן כתיב יחדיו, אבל שם מדבר דהאוכל קדש אוכל בשר תאוה או בשר פסוהמ"ק, דבמקום שאוכל מעשר שמה אוכל בשר פסוהמ"ק, לכן אינו אוכל הטהור יחד עם הטמא, שהאוכל אוכלין

טמאים נפסל גופו מלאכול בתרומה, ועיין פרק יוהכ"פ דיליף מקראי. ואפשר דלקדש נפסל גופו דבר תורה, וכיון שנגע בהן הטמא, הלא המה אוכלים טמאים ולכן לא כתיב יחדיו. ודו"ק.

ולא תאכל הנפש עם הבשר. ספרי פסקא סימן ע"ו ולא תאכל הנפש עם הבשר זה אבר מן החי, והלא דין הוא ומה בשר בחלב שמותר לב"נ אסור לישראל אבר מן החי שאסור לב"נ א"ד שיהא אסור לישראל כו' יעו"ש. קשה לי לו יהא דנילף בקו"ח, אם לא כתב קרא לאו לאבר מן החי, אז יהיה נאמרה לישראל ולא לבני נח, מידי דהוא אכל מצוה שנאמרה לב"נ ולא נשנית בסיני דלישראל נאמרה ולא לבני נח, א"כ מוכרח הכתוב למיהדר קראי, כדי שיהיה נאמרה ונשנית בסיני ונאמרה לב"נ ג"כ. וליכא למימר דהא דידעינין מקו"ח הוי כנאמרה ונשנית, ז"א דהא הגמרא משני בכה"ג בסנהדרין נ"ט דלמילתייהו הוא דנשנית. וצ"ע. שוב ראיתי, כי הוא גמרא ערוכה שם נ"ט על אבר מן החי לפרש"י שם, דלכן נשנה אבר מן החי כי היכי דתהא נאמרה ונשנית, ומיפת תואר ליכא יוכיח דלאו בני כבוש נינהו. ומהספרי הזה מוכח דאיכא מידי דלישראל שרי ולעו"ג אסור וכמו יפת תואר, ולא סבר דעו"ג לאו בני כבוש נינהו, ולכך אם נאמרה ולא נשנית הו"א דלב"נ נאמרה ולא לישראל וכמו יפת תואר, וכמו דפריך הגמרא שם בסנהדרין יעו"ש. ולפ"ז א"ש פסק רבינו משה שפסק כרב אחא בר יעקב דמפרכסת אסורה לב"נ כמו שמפורש בהלכות מלכים פרק ט' הלכה י"ב י"ג, והוא מן הספרי הנ"ל, ונכון. ואולי דהנך ברייתות דגמרא דסברי מי איכא מידי כו' אזלו בשיטת איסי בן עקיבא דמכילתא פ' משפטים גבי וכי יזיד איש על רעהו להרגו, רעהו פרט לעו"ג. יעו"ש ודו"ק. וצ"ע עוד.

שם בספרי. אף אתה אל תתמה על אבר מן החי שאף על פי שאסור לבני נח שיהא מותר לישראל. צ"ע לשיטת הריצב"א בשבועות דף כ"ה דעשה דשאינה זבוחה איכא, א"כ אסור משום עשה דשאינה זבוחה, ותו נילף בקו"ח דיהיה איסור לאו ועונשין מן הדין בכה"ג היכא דאיכא עשה, כמו שכתב הרב המגיד בהלכות מאכלות אסורות יעו"ש. ונראה דקאי למאן דאמר אין שחיטה לעוף מן התורה ואיסור אבר מן החי איכא אף בעוף יעו"ש, ולזה ליכא איסור דשאינה זבוחה ואבר מן החי איכא [וחכ"א העיר דלפ"ז מוכר דאסור אבר מן החי לבן נח בעוף, ועיין רמב"ם וכס"מ בזה]. ודו"ק.

רק קדשיך אשר יהיו לך. בן עזאי בספרי מפרש זה במעשר בהמה, ולכן אמר יהיו לך, שאינו נוהג בשותפין, וכן תרגם אנקלוס מעשר קודשך וכן תרגם בפ' נשא על קרא דואיש את קדשיו לו יהיו, דמשלמים ניתן חזה ושוק לכהנים, ומחולין מתנות וקדשי קדשים כולן לכהנים לבד מעשר דכולו לבעלים, ולכן אמר יהיו לך.

ספרי רק קדשך כו' ר"י אומר עד באר הגולה חייב באחריותם, כן סבר בתוספתא בכורים פ"א גבי בכורים וגם שם פליגי רבנן דעד הר הבית. ודו"ק.

ודם זבחיך ישפך וכו' והבשר תאכל. שלא יאכל הבשר עד שישפך הדם. לא צריך קרא דמקל וחומר דאימורים דכי ליתנהו לא מעכבי, מעכבי כי איתנהו, כש"כ דם, כמו שאמרו בפסחים דף ע"ז, רק מבעי קרא למאן דאמר דכיון דאיתקבול דם בכלי עומד לזרוק וכזרוק דמי ואפ"ה אין הבשר נאכל עד שיזרוק הדם. ועיין פ"ק דפסחים דף י"ג כזרוק דמי לחול עליו כל שם פסולי קדשים אבל לאישתרויי לא משתרי עד דזריק, רש"י. וזה נכון מאד, דקרא קמ"ל דאף אם נתקבל הדם בכלי ונשפך אין הבשר נאכל. ועיין מנחות ק"ב, ואכמ"ל. ודו"ק.

ולפום הך תנא דר"פ בית שמאי מנין לכל הדמים שטעונין מתן דם ליסוד ת"ל ודם זבחיך ישפך דקרא אמר דכל הזבחים נשפכין שירים ליסוד, ועל זה אמר קרא דאחרי מתן שירים ליסוד, אז והבשר תאכל, אבל קודם שפיכת שירים ליסוד לא תאכל הבשר, וע"ז לא ידענא קו"ח מאימורים דשירים לא מעכבי, וכיון שכאן כתב בעשה דקודם לא תאכל אתי שפיר מה דדרשו לאזהרה מקרא דל"ת על הדם והדם במזרק דג"כ על שפיכת שירים ליסוד, כמוש"פ חתני נ"י (ז"ל) שם. ודו"ק.

דברי הימים ב' ל"ה. ויסירו העולה לתתם למפלגות לבית אבות לבני העם להקריב לד' ככתוב בספר משה. הנה לפי המכוון היה צריך לכתוב ויסירו העולה להקריב לד' לתתם למפלגות לבית אבות לבני העם. והנראה דכיון אל מה שאמרו בשילהי תמיד נשחט בבלי וירושלמי ומתני בתורת כהנים והקטירו שלא יערב חלביו של זה בזה, וא"כ היו צריכים להקטיר כל חלבי קרבן בפני עצמו, ולזה אמר ויסירו העולה, היינו האמורים לתתם למפלגות לבית אבות, פירוש כל קרבן בפני עצמו שלא לערב חלבים זה בזה להקריב לד'. והנה מתן דמים ואימורים לא נזכר כלל בפסח, ובספרי פ' קרח יליף לה מהא דכתיב ודם זבחיך ישפך והבשר תאכל למתן דמים, ומתן אימורים יליף בקו"ח מבכור עיי"ש, והיכן כתיבא ודם זבחיך ישפך במשנה תורה, לכן אמר ככתוב בספר משה היינו ספרו משנה תורה, וכן אמר בקאפיטול כ"ה ואת בניהם לא המית ככתוב בתורה בספר משה אשר כו' לא ימותו אבות על בנים, וזהו במשנה תורה, שלכן אמר בספר משה, ועיין במדרש חקת י"ט כשאמר לו הקב"ה פוקד עון אבות כו' אמר משה רבש"ע כמה רשעים הולידו צדיקים כו' א"ל הקב"ה למדתני חייך שאני מבטל דברי ומקיים דבריך כו' וחייך שאני כותבן לשמך שנאמר ככתוב בתורה בספר משה אשר צוה ד', הרי הרגישו מה שאמר בספר משה שעל משנה תורה כוון. ודו"ק.

שמר ושמעת את כל הדברים האלה. לפלא איך יתכן שמירה קודם לשמיעה, ונראה דשמיעה הוא לשון קבלה, וכמו ולא שמעו אלי, ומזה דריש הגמרא במנחות האומר הרי עלי תודה בלא לחמה כו' כופין אותו ואומר לו שמור ושמעת, ובירושלמי נזיר פ"ק ה"ב הריני נזיר ע"מ שאהיה שותה יין כו' תמן אמרי אומרים לו שמור ושמעת, וזה שדברים שאינן רק בנדר ובקבלה שמקבל על עצמו צריך להיות השמירה קודם להקבלה שיקבל לעשות כדין תורה, וזה שמור ושמעת. ודו"ק.

כי תעשה הטוב והישר בעיני ד', ספרי הטוב בעיני שמים והישר בעיני אדם דברי רע"ק. פירוש דדייק קרא קמא דכתיב בפ' ואתחנן ו' ועשית הישר והטוב בעיני ד' דסמוך הטוב לד', ורי"ש דריש הך קרא דפ' ראה. ופשוט.

בקרבך נביא וכו'. בספרי בקרבך לרבות האשה. פירוש שאף אשה תוכל להיות נביאה, דדוקא אם מדברת לעבוד ע"ז לא תשמע אליה, הא לעבור לפי שעה בשאר מצות תשמע אליה, כן הוא פירוש הספרי, ויליף בקרבך גז"ש מהך דכתיב בשופטים י"ז כי ימצא בקרבך כו' איש או אשה כו' וילך ויעבוד כו', כן הכא בקרבך מרבה אשה, אבל גר ועבד לא מצי לרבות דכתיב נביא מקרבך מאחיך כמוני יקים לך ד' ומאחיך ממעט גר ועבד. ולקמן בפסקא צ"ג דריש נעשתה התועבה כו' בקרבך לרבות גרים ועבדים משוחררים [לפי גרסת הגר"א], שאם הדיחו ג"כ נעשית עיר הנדחת, דלרבות נשים לא מצי דריש, דהא כתיב בהדיא אנשים למעט נשים. אבל קשה, הא צריך שיהיה מאותו שבט כדאיתא בסנהדרין, ולא ידעתי איך לפרש, זולת שנאמר דאם הם נדוחים גם הם נידונין בסייף, וזה מגז"ש דכתיב לקמן פרשת תבוא ושמחת בכל הטוב כו' והגר אשר בקרבך יעו"ש, ויליף בקרבך בקרבך גז"ש, וכן דרכו כמוש"פ בכ"מ. ויעוי' בספרי אור שמח הל' עו"ג מש"כ בזה, וגם לפי גירסתו אמת נכון, פירוש שהגרים ועבדים עלולים לחזור לסורם לחטוא בעו"ג. וזה נכון הדבר.

ספרי פסקא פ"ד. או אל חולם החלום ההוא ולא חשוד למפריע, ופירש הגר"א דהנבואות שנבא קודם שנבא לעבוד ע"ז תשמע אליו שאינו נעשה חשוד למפריע, דכאן מיירי במי שהיה קודם מוחזק לנביא אמת כחנניה בן עזור. וצ"ע מדוע לא ילפינין מכאן חזקה מן התורה אע"ג דאתרעי, כמו הכא שהשתא נביא שקר הוא, ובתוספתא יליף חזקה ממה שאינו יוצא הרוצח עד מות הכה"ג ומוקמינין הכה"ג על חזקתו שהוא קיים, וצ"ע מאי ראיה דהא אינו רשאי ולהחמיר, וצ"ל מדהותרה דמו של הרוצח להגואל הדם אעפ"י שאינו יודע אם הכה"ג חי באותו שעה, דמוקמינין על חזקתו שהכה"ג קיים, אבל כ"ז היכא דלא איתרעי, אבל היכא דאיתרעי לא ידעינין, ומכאן הלא נוכל למילף לחזקה

היכא דאתרעי וכפי הנראה שאף אם אמר קודם לעבור על אחת ממצות האמורות בתורה להתיר לפי שעה, כמו אליהו בהר הכרמל ואח"כ אמר נבואת שקר ג"כ נשמע אל דבריו הקודמים, ובזה הא הוי תרתי לריעותא, חדא הרי משקר, ועוד דמוקמינין דבר האסור על חזקתו שהוא לא הותר, וצ"ע. ועיין טורי אבן מגילה פ"ג דף כ"ד ד"ה אף בלבנים לא יעבור יעו"ש, ועיין חולין דף יו"ד ע"ב, אולי רב אחא בר יעקב יליף מכאן דאזלינן בתר חזקה, ועיין תוס' שם ד"ה ודילמא כו', ודו"ק בכ"ז, ויעוי' תוספתא בכורות פרק ג'.

והנביא ההוא או חולם וכו' יומת. פליגי ר"ש ורבנן אם בסקילה או בחנק, ובאליהו מצאנו ששחט את נביאי הבעל, וזה בסייף, וצ"ל דמדין המלכות הרגם והוא עשה ע"י אחאב, כמו שמשמע שכל אשר עשה היה ברשותו שהיה אז שם, ולמלכות לא ניתן אלא סייף בלבד, כמבואר בתוספתא וירושלמי ורמב"ם. ולפ"ז א"ש דאמר ויגד אחאב לאיזבל כו' ואת אשר הרג הנביאים בחרב כו', אז ראתה כי הרגם מדין המלכות בלעדי רשותה והיא היתה המנהגת אז כל הממשלה, לכן חרה אפה ותשלח וכו'. וכן במדרש קהלת קורא על זה סכלות מעט, משום שהיה שלא עפ"י ד"ת. ודו"ק.

כי דבר סרה כו' להדיחך מן הדרך אשר צוך ד' כו'. בספרי אשר צוך זו מל"ת בה זו מ"ע. ועיין סוף הנחנקין גרסא אחרת. ואיזהו עשה יש בע"ג, מפרש בגמרא עשה דונתצתם. ונראה משום דבשופטים אמר ויעבדו העם את ד' כל ימי יהושע והזקנים כו' וגם כל הדור ההוא נאספו אל אבותיו כו', ופירושו שכל ימי יהושע והזקנים עבדו ד' בכל דבר, ואחרי מותו עברו קצת, אבל לא עבדו עו"ג, וכאשר נאסף הדור ההוא, אז קם דור אחר ויעבדו עו"ג, וכן אמר משה כי ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחיתון וסרתם מן הדרך כו', שיסורו מן הדרך תיכף אחרי מותו [ר"ל לאחר מות הזקנים שתלמידו חשוב כאילו הוא חי] וקראת כו' באחרית הימים כי תעשו כו', זה יהיה באחרית הימים, ונתבונן במה סרו מן הדרך תיכף אחרי מות הזקנים, תמצא בשופטים סימן ב' שמלאך ד' אמר להם ואומר כו' ואתם לא תכרתו ברית ליושבי הארץ כו' מזבחותיהם תתוצון מה זאת עשיתם כו', הרי דלא תעשה שלא לכרות להם ברית, ועשה דונתצתם את מזבחותם, ע"ז אמר משה, שיסורו מן הדרך, וכן כאן כי כתיב להדיחך מן הדרך הוא מ"ע ול"ת, עשה דונתצתם, ול"ת של לא תכרות להם ברית, וכריתת ברית דז' אומות הוא מל"ת דעו"ג, וכמוש"כ תוספות עו"ג דף כ' סד"ה דאמר קרא וכה"א ואתם לא תכרתו ברית ליושבי הארץ הזאת. ועיין לח"מ פ"ו מהלכות מלכים בזה ודו"ק בכ"ז.

המוציא אתכם מארץ מצרים והפדך וכו'. עיין ביאור הגר"א באדרת אליהו ענין נפלא על מדוע באתי ואין איש קראתי ואין עונה כו', כי תפלה הוא בגדר פדיון, ותורה בגדר הצלה

יעו"ש דבריו הנעימים. ויש להסביר דבריו עפ"י מה דחזינא דקדושת דמים נמשך בזמן, לא כן קדושת הגוף לא פקע, וניחזי דקדוה"ג אם משועבד או ממושכן הדבר מפקיע מידי שעבוד, אבל בקדושת דמים אין מפקיע מידי שעבוד, לכן תפלה בגדר חיי שעה (שבת ט') ולכך לא הוה רק קדושת דמים שאינו חל על עצם הנפש, לכן מידי שעבוד אינו מפקיע רק ע"י פדיון, היינו תפלה עם תשובה וצדקה, אבל תורה שהיא חיי עולם ודבוקה אל הנפש בעצמו, גם בהעדר החומר מפקיע מידי שעבוד בלא פדיון, וזה מה שקדושת דמים חל על החומר, לכן חמץ במועד לא מעל שאין עליו שווי, אבל קדושת הגוף אע"פ שאין שווי כמו חלב של נותר שאין שוה כלום, ואעפ"כ מעל כמוש"כ תוספות ישנים בכריתות. יעו"ש ודו"ק.

ידך תהי' בו כו'. מצוה ביד הניסת. התוי"ט סוף נגעים העיר, אם נקטעה יד הניסת אם חייב, ופשוט, דהא דין דנקטע יד העבדים אינו פוטר רק אם נקטע לאחר גמר דין, וכיון שכבר נגמר דינו של מסית אין מחזירין דינו לזכות, כל שכן דלא מיפטר על נקטע ידו של מוסת ופשוט.

כי בקש להדיחך מעל ד' אלדיך. הבאור עפ"י מה דאמרו תפלין דמארי עלמא כו' מי כעמך ישראל כו' לכן המסית ישראל לעו"ג רוצה שיסורו מהיות תפארת להשי"ת ומהיות חקוקין לתפליו, וזה מעל ד' אלדיך.

בספרי שלא יבנה עיר אחרת על שמה וכן הוא בגמ'. ודייק דכתיב את העיר הזאת את יריחו ש"מ דתרתי אמר. ורשב"א אמר בתוספתא וירושלמי דחיאל בנה עיר אחרת. ורש"י פירש דלא איתפריש מנ"ל הא. ונראה משום דמקשה שם דיריחו היא מן בנימין בחלק יהודה, ולמה נקיט בימיו על אחאב, ולכן משני דעיר אחרת בחלק יוסף או בשבט אחר בנה על שם יריחו שזה היה תלוי באחאב. ודו"ק. ובעיר הנדחת כתוב לא תבנה עוד, נראה משום דיריחו כיון שנבנית שוב אם תחרב מותר לבנותה, אבל בעיר הנדחת תו אף אם תבנה ותחרב עוד לא תבנה גם אחר זה. כן נראה ויעוין ירושלמי כיון שנבנית מותר לישב בה. ודו"ק.

ודע דבירושלמי סוף ברכות חשיב שלש דברים שהסכימו ב"ד של מטה והסכימו ב"ד של מעלה חרמה של יריחו, יעו"ש וכתוב חטא ישראל, ואם נאמר דחרם הוי ד"ת אין זה ראי'. וצ"ע, ולכאורה מפורש בהא דאמר, ארור כו' בבכורו ייסדנה כו', וכתוב מלכים ט"ז בימיו בנה חיאל כו' בכרו יסדה כו' כדבר ד' אשר דבר ביד יהושע כו', והיכן דיבר אם לא שהסכימו ב"ד של מעלה. ודו"ק. ונראה דאמר יהושע ארור האיש, ודייק האיש ולא הצבור, פירוש שאם הצבור כל ישראל אינם בכלל זה וכמו דאמר בספרי על חייבי

כריתות ונכרתה הנפש לא הצבור, כן כאן שהצבור אינם בכלל זה. ואולי היו מותרין לכתחילה לעשות כן. ודו"ק.

לא תבנה עוד. במשנה סוף סנהדרין רע"ק אומר לא תבנה עוד לכמות שהיתה אינה נבנית אבל נעשית גנין ופרדסין, דייק מעוד יתירא משמע דוקא עוד הפעם כמו שהיתה, ובירושלמי מייתי ע"ז דוגמא, וז"ל וכן הוא אומר לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד דג"כ עוד יתירא הוא, ודייק לישיבה אין אתה חוזר אבל אתה חוזר לסחורה ולפרקמטיא ולכבוש הארץ דר"ל עוד הפעם כמו שהיה אינו חוזר שבפעם ראשון הלכו לישיבה, כמו שאמרו לגור בארץ באנו. והפני משה לא פירש כן עיין ותראה האמת. ודוגמתו מצאנו לעיל בספרי במדבר קרח פסקא קי"ו, עיי"ש ודו"ק.

לעשות הישר כו'. לא נאמר הטוב שאין זה טוב לפני השי"ת במפלתן של רשעים, ולכן לא נאמר טוב, מגילה יו"ד.

בנים אתם לד' אלדיכם. ספרי ר"י אומר אם אתם נוהגין כבנים הרי אתם בנים כו' ר"י לטעמיה דבמשנה תורה דריש סמוכים (יבמות ד') והכי דריש, כי תשמע בקול וכו' לעשות הישר בעיני ד' בנים אתם ר"מ אומר ב"כ וב"כ אתם בנים וכה"א והיה מספר בני ישראל כחול הים. פירושו ע"פ מה דאיתא לעיל פסקא מ"ז כשישראל אין עושין רצונו של מקום והיה מספר בנ"י כחול הים (וכן ביומא כ"ב) ואמר שפיר ראיה מהא דכתיב והיה מספר הרי דאין עושין רצונו של מקום ואפ"ה כתיב והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר בני אל חי, הרי דקרוים בני אל חי אף בכשאין עושין רצונו של מקום. ועיין רש"י קדושין דף ל"ז ודו"ק.

לא תאכל כל תועבה. ספרי ר"א אומר מנין לצורם אזן בכור ואכל ממנו שעובר בל"ת כו'. יעוין בתוספות בכורות דמן התורה אסור עד שיולד לו מום אחר, ודיוקו מהא דכל אכילת טמאים כתוב בלשון רבים, לבד זה כתוב בלשון יחיד, דמום שנופל בבכור או ע"י עו"ג שלא לדעת ישראל שרי לאכילה, רק כי נעשה ע"י ישראל אסור (ועיין חולין קט"ו ד"ה כל שתעבתי לך) וזהו כעין קנס הואיל ועשה מום בהקדש, וזה שייך למקנס לאותו ישראל שעבר והטיל בו המום, אבל לישראל אחר אמאי אסור. וצ"ל דכל ישראל חשובים כאיש אחד וכלליות האומה כחד חשיבא (עיין ירושלמי נדרים פ"ט ה"ד), ולכן כתוב לא תאכל בלשון יחיד, דכל האומה כאחד חשיבא. ודו"ק.

בבהמה אותה תאכלו. בספרי פסקא ק"א ועדיין לא ארבה ולד טריפה שינקה מן הטהורה והטמאה ת"ל בבהמה, אבל אם אינה יונקת אלא מן הטמאה אסורה להדיוט, ועיין תמורה כ"ט ר"ח בן אנטיגנוס כשרה שינקה מן הטרפה פסולה לגבוה, התם משום

שנולדה מן הכשרה, אבל ולד טרפה שינקה מן הטרפה, דכל גדוליה באיסור, אסורה אף להדיוט, ועיין תוס' שם, והגר"א בביאוריו ליו"ד סימן סמך נתעורר מהספרי. עיי"ש.

כל צפור טהורה תאכלו. פירוש שאם יש לו כל הד' סימנים של טהרה אז תאכל הא אם אין לו כל הד' סימנים איכא לספוקי דלמא הוה מינא דפרס ועזניה, וזה כל, שיהא כולו טהור בכל הסימנים.

וזה אשר לא תאכלו מהם הנשר כו', הלשון קשה מאד שמהם משמע מן הצפרים הטהורות לא תאכלו, ובפרט למה דמסיק ר' יצחק בפרק שלוח הקן דצפור עוף טהור מקריא, עוף טמא לא מקריא. ואולי מזה דריש בספרי לאסור שחוטה של מצורע. ויתכן לפי מה שפרשו רבוותא בתוספות נדה דף נ' דביצת עוף טהור שיצא ממנה עוף טמא היינו בדמות נשר או פרס אסור, ולא דמי לקלוט בן פרה דשרי דהא לא נברא מן העוף רק מן הביצה א"ש כפשוטו, וזה אשר לא תאכלו מהם היינו מן הצפרים הטהורות הנשר כו'. וזה רמז נכון.

כל עוף טהור תאכלו. בילקוט בשם ספרי הביאו רמב"ן אלו החגבים טהורים, נראה דבא לחלוק על ר' יוסי במשנה דחולין דסבר דבעי שיהא שמו חגב, ולר"ש כל עוף אפילו שאין שמו חגב ג"כ יאכל. ופשוט. ועיין רמב"ן בחידושי חולין.

לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה. פירוש דמצוה להחיותו. ויתכן דסחורה אסור בנבלות, רק בנזדמנו מתיר רחמנא או מכור לנכרי, וכי נזדמנו לחד ישראל מותר לישראל אחר לקנות ממנו ולמוכרן לעו"ג כדברי קצת פוסקים, לזה אמר שכל זה בלא הגיע לגר שיכול לאוכלה, אבל כיון שבאה לרשות גר תושב שמותר לאוכלה אסור לישראל לקנות ממנו לעשות סחורה למכרה לעו"ג, וזה שהוצרך הכתוב לכתוב ואכלה. ודו"ק.

או מכור לנכרי כי עם קדוש אתה כו'. פירוש שאסור למכור לנכרי דבר שיכול למכור לישראל, עיין פרק השוכר את הפועל (עבודה זרה דף ס"ה ע"ב), רק נבלה מותר, דלא אתי למזבן מן גוי בשר כי עם קדוש אתה, ובמקום שאין מכריזין ג"כ חיישי דלמא נטרף או נתנבלה אף במקום דטבחים ישראל. ועיין פרק גיד הנשה (חולין דף צ"ה) בתוס' ד"ה ובנמצא.

כי עם קדוש אתה כו'. דברים שנהגו איסור א"א רשאי להתיר בפניהן. ספרי. זה קאי על איסורי אכילה דהוי דבר האסור כמו חלב דאייתרא דפרק מקום שנהגו, ועל דבר הנדור יליף קרא אחרינא בנדרים פ"א, יעו"ש.

והגה בפ' משפטים ואנשי קודש תהיון לי ובשר בשדה טריפה לא תאכלו כו'. והענין דבקדושין סוף פ"ב אמר דשער נזיר אסור בהנאה דכתיב קדוש יהיה גדל פרע כו' אי

מה קדש תופס דמיו ויוצא לחולין כו' מי קרינין קדש קדוש קרינין, עיי"ש ברש"י דקדש הוא שם דבר על הקדושה הנפרדת וכמו צדק, אבל קדוש הוא בהרכבת הגוף הנושא את הקדושה דמשמע שהוא קדוש ואינו יוצא ממנו הקדושה ולא נפרד ממנו, ולכן שינה הלשון דאמרו בפ"ק דברכות דף ז' ביקש משה שתשרה שכינה על ישראל ונתן לו, בקש שלא תשרה שכינה על אוה"ע רק על ישראל ונתנו לו שנאמר ונפלינו אני ועמך כו' ונתנו לו שנאמר גם את הדבר הזה כו' אעשה כו', ולכן במשפטים שהיה קודם ההבטחה והיה באפשרי, שאם יחטאו ישראל יסתלק שכינה מישראל ותשרה על האומות, אם יהיו מוכשרים לזה, כתיב ואנשי קודש תהיון לי כו' מה קודש תופס דמיו ויוצא לחולין, אבל כאן שכבר הבטיח, א"כ הקדושה לא תהא נפרדת מישראל לעולם, כתיב כי עם קדוש אתה, שהקדושה לא תהא סרה מאתך ותהא חלה על אחר, ולכן כתיב בשבת קדש היא לכם ודרשו שתהא מסורה לכם לפקוח נפש שאז יוצא קדושה ממנה על קדושת נפש ישראלי. ודו"ק. ולכן אמרו חלק דף צ"ב קדוש יאמר לו מה קדוש לעולם קיים אף צדיקים. יעו"ש.

למען תלמד ליראה את ד' אלדיך כל הימים אלו שבתות ויו"ט (האשה רבה דף צ"ד), והוא כמו שכתבו בתוס' פרק לא יחפור (בבא בתרא דף כ"א) שהמעשר מביא לידי יראה לפי שהיה עומד בירושלים כו' והיה רואה שכולן עוסקים במלאכת שמים ובעבודה גם הוא היה מכוון לי"ש ועוסק בתורה, אמנם מן הכהנים שפרנסתם מצויה וכן בעלי משמר לא יקבל תוכחה שהוא טרוד בעבודתו ומלאכתו להביא טרף לביתו, אמנם בשבת ויו"ט שהוא פנוי ממלאכתו, אז ילמד מהכהנים לעסוק בתורה ועבודת ד'. ויעוין תנדב"א פ"א ודו"ק.

בארצך אשר ד' אלדיך נותן לך. לפי דברי הספרי דכל הפסוק הוא להקדים אחד לחברו, יעו"ש וברש"י, נ"ל דכמו הך בארצך מורה שעניי ארץ ישראל קודמין, כן אשר ד' אלדיך נותן לך מורה שעניי יהודה וגליל קודמין לעניי עבר הירדן וכמד"א בספרי גבי בכורים פרט לעבר הירדן שנטלו בעצמן (פירוש בלא חלוקה עפ"י ד') ודו"ק.

פתח תפתח את ידך לו והעבט תעביטנו די מחסורו אשר יחסר לו. הוא כמו שאמרו בודקין לכסות ואין בודקין למזונות לכן אמר כי לו בלבד, ר"ל צורך מזונות תפתח ידך תיכף, אולם לדי מחסורו אשר יחסר לו תחקור ותשאל אם יש לו מה בבית תקח את העבוט ותעביטנו לו.

נראה לי רמז למה שאמרו מי שיש לו מאתים זוז לא יטול מן הצדקה, דבפרשה ערכין כתיב ואם מך הוא מערכך הרי דאם הוא מך מחמשים סלעים מקרי מך, א"כ כשיש ר'

זוז המה חמשים סלעים לאו מך הוא ואינו נוטל מן הצדקה ומעשר עני. והבאני לזה ההסבר בגמרא קדושין י"ז ר' שמעון מיכה מיכה מר דיליף דבחמשים סלעים לאו מך הוא וכאן נמכר מחמת מכותו וצריך להסיר ממנו העניות. ודו"ק.

כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה. בספרי פסקא קי"ח יש בעבד עברי מה שאין בעבריה כו' עברי יוצא בשנים וביובל ובגרעון כסף משא"כ בעבריה. ופוק חזי איך נפל ט"ס בגמרא דילן דשמה כתוב ובגרעון כסף ובמיתת האדון, וז"א דעבד עברי אינו יוצא במיתת האדון דעובד הבן, ואם כוונתו כשיש לו רק בת, א"כ מה משני הגמרא אמר רב ששת כגון שיעדה, הא אף אם יעדה האב או הבן ג"כ יוצאת במיתתן ונתרת לעלמא, וצריך לדחוק כגון שיש יבם וכי"ב. וכבר עמד על זה במקנה. ובמשנה נמי חשיב עבד עברי יוצא בשנים וביובל ובגרעון, וע"ז פריך הגמרא משא"כ בעבריה והא תנן יתירה עליו אמה העבריה כו' הרי ברור כשמש דגירסת הגמרא ט"ס. ודו"ק.

ובפשוט י"ל דברי הספרי, דודאי אי לא כתב קרא הך או העבריה סד"א שאינה יוצאה בשש וביובל, לכן קמ"ל קרא דהעבריה. וכן תנן במכילתא לא תצא כצאת העבדים כו' יכול לא תצא בשש וביובל כדרך שהעבדים יוצאין ת"ל כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה כו' הרי דמזה ידעינין מדכתיב או העבריה דיוצאת בשש ויובל, א"כ שפיר קאמר ספרי, דצריך למיכתב, דבלא זה לא הוה ידעינין דיוצאת באלו, אולם הגמרא מקשה שפיר דא"כ אמאי חשיב גרעון כסף, הא גרעון כסף ידענא באמה העבריה מוהפדה וכדיליף חזקיה בדף ס"ז שם, וע"כ כשנויא דגמ' כשיעדה, ולכך הכי קאמר כיון דאשכחן גונא דעבריה אינה יוצאה בודאי כגון שיעדה, לכן סד"א דאינה יוצאת בשש וחלוקה לגמרי. ודו"ק בכ"ז.

כי ימכר לך כו' הענק תעניק לו כו'. מוכר עצמו אין מעניקין לו. הענין דנמכר בב"ד בגנבתו מעניקין לו משום שהכסף של המכירה לקח הנגנב מב"ד, ונמצא דההענקה תהי' לו, אבל מוכר עצמו הלא בעת המכירה יודע הקונה אותו, כי בצאתו בשש הלא יוצרך להעניק לו ונמצא דיהי' נישום ההענקה לפחות עבור זה מדמי המכירה ומאי יועיל זה להעבד הלא טבא בוצינא מקרא. ודו"ק היטב.

בספרי פסקא קי"ט לו ולא ליורשיו, עיין גרסת הגר"א בהגהותיו על ש"ס ודבריו דברי א"ח למבין שמועת הסוגיא. אך נראה לי ענין נכון דתרי לו כתיבי הענק תעניק לו מצאנך ומגרנך ומיקבך ולבסוף כתב אשר ברכך ד' אלדיך תתן לו, וקא דריש יכול נתברך הבית כו' לא נתברך הבית בגללו אין מעניקים לו ת"ל הענק תעניק מ"מ א"כ למה נאמר אשר ברכך הכל לפי הברכה, א"כ א"ש דמה דממעט יורשיו הוא ממעט אם לא נתברך הבית

בגללו, דאז אין מעניקים ליורשיו רק לו לעצמו, דחסה רחמנא על נפשו של עבד, אבל אם נתברך הבית בגללו אז שפיר שייך ליורשיו דהוה כמו שכר פעולה, ולכן הא דאמר בגמרא דילן לו ולא למוכר עצמו קאי אסיפא נתן תתן לו (ואפשר דכצ"ל הגירסא בגמ') ומשני ההוא מבעי לו ולא ליורשיו, פירוש, דאף אם נתברך הבית אין מעניקים ליורשיו, ופריך הגמרא אף האי פעולתו ליורשיו ואם נתברך הבית בגללו הוה כשכר פעולה [והא דכתב קרא לא ירע לבבך בשלחך אותו כו' כי משנה שכר שכיר מיירי בנתברך הבית בגללו כמובן] ומשני לו ולא לבע"ח וא"כ כל שקלא וטריא דגמ' דילן קאי באופן שנתברך הבית בגללו, אבל לא נתברך הבית בגללו שפיר הוה כמו דרשת הספרי לו ולא ליורשיו, וא"כ הספרי עם הגמרא תואמים יחדיו, וגדולה מזו דראב"ע סובר דאם לא נתברך כו' לא מעניקין. והוא ענין נכון בס"ד.

הרמב"ם הלכות עבדים פ"ב כתב אפילו חלה והוציא עליו הוצאות הרבה אינו חייב לו כלום שנאמר יצא לחפשי חנם. מזה מוכח דמי שחלה וחברו הוציא עליו לרפאותו דחייב לשלם לחבירו והוה כפודה את חבירו מבית השבי דחייב לשלם לו ואפילו שכר בטילה חייב לשלם לו יעו"ש, כן ה"נ רק בעבד דרפא אותו אדעתא דידיה, כדי שיהיה לו עבד שישמשנו הוי כהוציא הוצאות על נכסי אשתו הוציא הרבא ואכל קמעא מה שהוציא הוציא ומה שאכל אכל, כן ה"נ מה ששימשו הוי כאילו אכל מנכסי אשתו. ובלא"ה רפואה שאין לה קצבה הוי כמזונות ואיהו חייב במזונותיו, ועיין חו"מ סימן סמ"ך. (ומצאתי מקור דברי רבינו בהראב"ע בשם ר' סעדיה גאון בפ' משפטים). ודו"ק.

ספרי פסקא ק"כ על כן אנכי מצוך את הדבר הזה היום, ביום רוצעים בלילה אין רוצעים. נראה, דהך ספרי קאי למאן דאמר מוכר עצמו הוא נרצע דאילו למ"ד דדוקא מכרוהו ב"ד נרצע ובמכרוהו ב"ד כתיב והגישו אדוניו אל האלדים ואיתא במכילתא אצל הדיינים שימלך במוכריו רבי אומר כו' אבל כאן (פירוש במוכר עצמו) אינו נרצע אלא בינו לבין עצמו, א"כ כיון דבעי דיינים ודין אינו רק ביום מדאיתקיש ריבים לנגעים וביום הנחילו כו', ולכן השמיטו הרמב"ם, משום דפסק מוכר עצמו אינו נרצע ובמכרוהו ב"ד ידעינין בלא הך קרא, דלא גרע משאר דינים, והספרי קאי למ"ד מוכר עצמו נרצע ונרצע בינו לבין עצמו, וצריך קרא דדוקא ביום. ודו"ק.

ואף לאמתך תעשה כן. יתכן דלפי הנך דמפרשי דאין יעוד אלא לדעת, פירוש מרצונה ודלא כר"ת בפ"ק דקדושין ה' עיי"ש הכי אמר שכמו שבעבד עברי לא רשאי לשעבדו, רק שיהא חפץ בזה ורוצה להיות עם אשתו השפחה ואהבך ואת ביתך, כן באמתך אשר אם תיעדה לא תיעד אותה בעל כרחה רק באופן שתשאל את פיה ותרצה בך להיות לך

לאשה, כי אוהבת אותך או את בנך. ורז"ל דרשו להענקה (עיין קדושין י"ט) וזה ואף לאמתך שההענקה הוא לאביה תעשה כן אף שאין ההענקה לעצמה. ודו"ק.

כל הבכור אשר יולד כו'. הנה לר' טרפון דמספקא ליה סוף פ"ב דבכורות ביוצא דופן אם קדוש בבכורה, יעו"ש, צריך להבין אטו לדידיה מספקא אם יוצא דופן כשר לקדשים. ונראה דסבר דלידה בקדשים גמרינן מלידה דאדם דליכא לידה רק ממקום שמזרעת, ויעוין פרק יש בכור (בכורות מ"ז ע"ב) בתוס' רק דסבר כרבנן דהזכר תקדיש היינו שיהא מצוה להקדישו בפה אע"ג דקדוש מאליו, ולזה אמר כל הבכור אשר יולד בבקרך ובצאנך מכלל דאיכא בכור דאינו נולד והוא יוצא דופן דלידה לא הוי רק ממקום שמזרעת ורק הבכור שנולד דרך רחם מצוה להקדישו, אבל יוצא דופן, כיון שאינו קדוש בתמורה והוי כאין מינו קרב יעוין רש"י תמורה י"ז, לכן אם כי קדוש להיאכל במומו, בכ"ז אין מצוה להקדישו. והא דאמר דמספקא ליה לר"ט כו' הוא מהשני הבא אחר יוצא דופן דנאכל במומו. ודו"ק היטב.

ספרי פ' קכ"ד כל הבכור מגיד שהבכור נאכל כל שנתו א"ל אלא בכור תם בעל מום מנין ת"ל כל הבכור מכלל שנאמר לא תעבד בבכור שורך מלמד שהבכור אסור בגיזה ועבודה א"ל אלא תם בע"מ מנין ת"ל כל הבכור. הרמב"ם פסק דבעל מום נאכל כל שנתו מן התורה ויעוין בחידושי לבכורות מה שישבתי מה דקשה עליו מסוגיא דירושלמי ר"ה. ולפ"ז נולד לנו דבר חדש דהא דהגוזז והעובד בפסולי המוקדשין לוקה (בכורות דף ט"ו) היינו מרבויא קרא וכל. ונסתר מש"כ התוס' בכמה דוכתי ומהם בביצה דף י"ב ובע"ז ס"ז דאמרינן כיון דאהדריה קרא אהדריה לאיסורא קמא. ובזה דחה ר"ת שיטת ר"י דאורלייניעש דטע"כ אין לוקין עליו דלא ידעינין רק מתעבירו באש, והא דצריך קרא דתזבח ולא גיזה בשר ולא חלב היינו משום דגיזה דמפקינין מקרא דכל לא הוה מרבינין למלקות וכמו דנפ"ל מקרא דכל חלב לרבות ח"ש ולא למלקות וכן כתב רמב"ם גבי היוצא מן הטמא טמא, עיי"ש או דצריך קרא לקדשים שנפדין במומן דמכל לא ידענא רק גבי בכור, אבל השתא דכתיב תזבח ולא גיזה ידעינן למלקות מכאן דכל עיקר לאו דגיזה ועבודה הוא מהכא הזכר תקדיש. ודו"ק.

לא תעבד בבכור שורך ולא תגז בכור צאנך. יתכן דקאי על בכור הנולד בעדרו של כהן כדמסיים לפני ד' אלודיך תאכלנו זה הכהן גם הוא אסור בגיזה ועבודה, ולכן כתוב שורך וצאנך, ולכן אמרו בגמ' לר"ש קשיא דכל קושיא יש לה תירוץ, בכורות דף ט'.

בספרי א"ד שישוה לו בגיזה ת"ל לא תעבד בבכור שורך ולא תגז. פירוש דמקו"ח אין עונשין מן הדין, לכן קאמר דידעינין מדכתיב ולא תגז וקאי אריש וכן קאי לא תעבד אסיפא, וכן איתא בגמ' חולין קל"ז. ודו"ק.

לפני ד' אלדיך תאכלנו לכהן הוא אומר כו' רש"י. ומזה דמדבר לכהן ואותו מצוה כל הבכור אשר יולד בבקרך ובצאנך הזכר תקדיש, וזהו כדברי המשנה פ"ב דבכורות הכהנים כו' חייבים שלא נפטרו אלא מפה"ב ופ"ח. ויעוין דף ד' ובתוס' שם ודו"ק. ולכן אמר בבקרך ובצאנך דוקא, שע"ז מצווה גם כהן ולוי.

לפני ד' אלדיך תאכלנו שנה בשנה וכו'. קשה לי כעת על הרמב"ן. בספר המצות בהשלמתו למ"ע מצוה א', דחשיב שנצטוינו לאכל מע"ש ובכורות לפני האל יתעלה, עיי"ש באורך. וא"כ אמאי לא חשיב ג"כ מה שנצטוינו לאכול בשר בכור בתוך שנתו דמקרא מפורש הוא בפ' ראה לפני ד' אלדיך וכו' במקום אשר יבחר ומרבויא דכל מרבה בספרי שאר קדשים (עיין ר"ה ה' ותוס' שם ודו"ק), ובפרט לשיטת רמב"ם ז"ל קאי ג"כ על בעל מום, דזה לא שייך בשאר קדשים דנפדין הן. ולאמר דזה הוה חלק מכלל המצוה של אכילת בכור לפני ד', זה לא שייך דהא הוא אינו נפסל לאחר שנתו וגם אחר שנתו מקיימינין עשה ואכלת לפני ד' אלדיך וכו' בכורות בקרך וצאנך, אם כי כבר עבר על מקרא דלפני ד' אלדיך תאכלנו שנה בשנה. וזה מחוור יותר ממש"כ הרמב"ן [בהשלמתו שמה] במצוה ט' לענין לתרום מן הרעה על היפה עיי"ש באורך. וצ"ע.

אשר יבחר ד' אלדיך לשכן שמו שם. בפסח ועצרת נזכר אשר יבחר לשכן שמו שם, ובסוכות נאמר אשר יבחר ולא כתוב לשכן שמו שם. נראה טעמו דבראש הפרשה כתוב ונתצתם כו' לא תעשון כן כו' כי אם אל המקום אשר יבחר ד' כו' לשכן שמו שם, משום דענין העו"ג היה להוריד רוחניות הכוכבים אל הצורה המכוונת, וכמבואר הכל בדברי הראב"ע, לכן אמר, כי במקדש לא תכוונו להוריד רוחניות שום משפיע רוחני או כוכב, לבד השי"ת ששכן שמו שם לשמו בלבד המיוחד. ובירושלמי פרק כל הצלמים אמרו דהטועים בעו"ג מודים דאין עו"ג שולט בים, ולכך כל הכשפים נבדקין על המים, משום שהמים באין מן הים ואין עו"ג שולט בו, לכן בפסח ועצרת שנדונין על התבואה ופירות האילן יש לטעות חלילה להוריד רוחניות ענין אחר זולת השי"ת, לכן אמר לשכן שמו שם, שרק הקב"ה לבדו הוא השליט, ולא מסר ההשפעה לשום נברא זולתו, אבל בחג שנדונין על המים, בזה גם הטועים מודים שאין זה שייך לשום נברא ולשום משפיע זולת השי"ת לבדו, וכמו שאמר היש בהבלי הגוים מגשימים, שגם הם מודים שאין שום מבוא לטבע בגשמים, ולכן הם יורדים בגבורה, לא הוצרך להזכיר לשכן שמו שם. ודו"ק.

מלכים ב' כ"ג עשו פסח כו' בספר הברית הזה. יתכן דפרשו שמצאו ספר התורה נגלל במקום יולך ד' אותך ואת מלכך כו', וזה בספר דברים ושם כתוב וזבחת פסח כו' צאן ובקר, ופירושו כתרגומו צאן לפסח ובקר לחגיגה, וכן צוה יאשיהו כמו שכתוב בדברי הימים סי' ל"ה שנתן צאן לפסח ובקר לחגיגה והקדשים בשלו בסירות כו' יעו"ש, וזה בספר הברית הזה במשנה תורה, שבשמות כתיב מן הכבשים ומן העזים תקחו. וברור. **לא** תוכל לזבוח את הפסח באחד שעריך. יעוין ספרי, ומביא זה בגמ' דזו אזהרה לשוחט פסח בבמת יחיד בשעת היתר הבמות. ונראה דהפסח פסול, ולא דמי לשלמי חגיגה דאמר בירושלמי מגילה דאם שחטן בבמת יחיד לא עלו לבעלים לשם חובה וכשרים, מכמה טעמים, והעיקר דאמרו בספרי לא יבכר מלמד שאינו רשאי לבכר יכול אם בכרו יהא מבוכר ת"ל לא יוכל הא אם בכרו אינו מבוכר, וכאן נמי כתיב לא תוכל לזבוח אה"פ, שלל ממנו את היכולת, ללמדך שאם שחטו פסול ואינו פסח. וראי' לזה מליצת הרמב"ם דפסק דלר' יוסי דסבר דשוחטין פסח על היחיד אם יכול לאכול את כולו, בכל זה אין שוחטין לכתחילה רק אם יכול לאהדורי ארבים מהדרינן קו"ח מפסח שני דרק יחיד שוחטו, בכל זה כתיב יעשו אותו בלשון רבים דמהדרינן ארבים כ"ש בפסח ראשון, וכי פליג ר' יהודה ואמר אין שוחטין על היחיד, הוא דאף בדיעבד אם שחטו על היחיד פסול, וטעמו משום דאיהו יליף מקרא דלא תוכל לזבוח את הפסח באחד שאין שוחטין על היחיד, וכתיב לא תוכל הרי דבדיעבד פסול, והוה"ד לדידן בבמת יחיד. ודו"ק.

לא תוכל לזבח הפסח באחד שעריך כו'. פירוש דכבר נתבאר בספר אור שמח שהפסח עיקרו לאכילה, ומי שאינו יכול לאכול כזית אין שוחטין עליו, ולכן פסלא בי' שלא לאוכליו, ונטמא הבשר לא יזרק הדם דעיקרו לאכילה והוי כשחיטת חולין, ובהעלאה בחוץ המעלה להדיוט פטור אבל בשוחט בחוץ אף להדיוט לוקה, לכן כתב דבפסח דהוי כשוחט להדיוט גם כן לוקה. ולר"ש דמפרש דגם בשוחט בבמת יחיד בזמן היתר הבמות גם כן לוקה, יתכן דכוון כן דבכל קרבנות חובה אין לאו בזמן היתר במות, ועל פי מה שנתבאר לעיל בקרא דהשמר לך פן תעלה עולותיך, דעפ"י נביא לסיג לעו"ג מותר לשחוט בחוץ למקדש, זה דוקא בעולה כמו דשחט הפר ביחיד אליהו לבדו, אבל אם יבוא נביא ויאמר לשחוט פסחים כל ישראל בהר הכרמל לא תשמעון אליו, דזה מבוא לעו"ג וכמו שנתבאר שם, לכן כתוב כי אם במקום אשר יבחר כו' לשכן שמו שם, זה בבית הבחירה או בבמת צבור, אבל גבי השמר לך פן תעלה עולותיך כתוב כ"א במקום אשר יבחר ד' זה עפ"י נביא כמו אליהו בהר הכרמל, וכפי מה שנתבאר שם. ודו"ק.

ובשלת ואכלת במקום כו'. דע דלא מצאנו דיוצא נפסל רק בחטאת דכתב הן לא כו' פנימה, כמו שאמרו ריש פרק בהמה המקשה, לכן קמ"ל קרא דגם בפסח נפסל ביוצא מירושלים מקום אכילתו, לכן צריך בשולו, היינו לצלותו באש במקום אשר יבחר ד', שאם יצלנו חוץ לירושלים יפסל ביוצא ולא יהא נאכל. ודו"ק.

ופנית בבקר והלכת לאהליך ששת ימים תאכל מצות. מן החדש. פירוש, דהקרא משמיע לנו שאינו צריך להמתין עד שיקריבו העומר, שחזקה שאין ב"ד של כהנים מתעצלין מלהקריבו, ועדיף מחזקה שליח עושה שליחותו כמוש"כ עירובין ל"ב, ולכן אמר ופנית בבקר והלכת לאהליך, ובכ"ז ששה ימים תאכל מן החדש. ודו"ק.

והנה מכאן יליף הגמ' פסחים דף צ"ה דטעון לינה ופרש"י לאחר יו"ט, מפני שיו"ט הוא יום של ראית פנים וראית קרבן. ולפלא דלא כתיב לינה בשום פרשה ובשום מקום רק כאן. והענין, דתוספות נתקשו שם הא מחויב בלינה משום שלמי שמחה, ותירצו שישמח בשלמי חברו, אבל איך יכתוב והלכת לאהליך, הלא אסור לו לילך מירושלים שמחויב לאכול שלמי שמחה, וכדאמר הגמרא בר"ה לענין אשה כו' ותיפוק ליה דהא איתא בשמחה, פירוש ומשום שמחה חייבת להיות בירושלים, לכן רק הכא שאמר קרא לא תוכל לזבוח הפסח באחד שעריך אשר ד' אלקיך נותן לך, והא הוי שחוטי חוץ ופרשוהו רז"ל בזבחים דף קי"ד דבהיתר במות הכתוב מדבר בגלגל ונוב וגבעון ואפ"ה עובר בל"ת אם שוחט שם הפסח, וכן כתב הרמב"ם פ"ק מהלכות קרבן הפסח וזה שאמר כי אם אל המקום אשר יבחר ד' היינו במת צבור שם תזבח הפסח כו' ובשלת ואכלת במקום אשר יבחר ד' ופנית בבקר וכו' ושם באחד שעריך תשחט שלמי שמחה ושמחת בחגיך, וכאן בפרשה ראה כתיבא כל עניני במה והתירה [דהיה תיכף בעבור הירדן ודו"ק] כמו דכתיבא לעיל לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה כו'. ועיין בכ"ז בזבחים ובתוספות בכמה מקומות המדברים מעניני לינה וביחוד בפסחים ובחגיגה ותראה כי הוא ענין אמתי בס"ד ודו"ק.

ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת כו' לא תעשה מלאכה. ולא כתב מלאכת עבודה, לרמוז דאף כי יום השביעי חל בשבת שאסור בכל מלאכה ג"כ ששה ימים תאכל מצות מן החדש, שלדברי הצדוקים היה צ"ל ממחרת השבת של הרגל והיה כל ימי הפסח אסור באכילת מצה מחדש, לזה אמר ששת ימים תאכל מצות מחדש אם כי יום השביעי אסור בכל מלאכה וזה שחל בשבת, אבל משאת ימים אין פירכא לצדוקים דדילמא כשחל יום הראשון של פסח בשבת אז מותרים לאכול ששה ימים מן החדש, ולכן אמר בפרק ר' ישמעאל דלית ליה פירכא. ולפ"ז מחוור יותר טעמא דבן דורתאי

דמפיק מוזבחת פסח כו' צאן ובקר דחגיגה דוחה שבת, דהך קרא מיירי בערב פסח בשבת כמוש"ב. ודו"ק.

מהחל חרמש בקמה. יתכן לתנא דבי ר"י קמא דסבר דמושב לאחר ירושה וישיבה, א"כ גבי עמר וספירה כתוב כי תבואו לחוד רק גבי איסור חדש בכל מושבותיכם, ויתכן דהיה נוהג העמר בי"ד שנים ראשונים טרם שכבשו וחלקו, רק חדש היה מותר באכילה טרם זמן הבאתן, והא דמצאנו דעמר בא להתיר, היינו דקצירה לקצור קודם העמר היה אסור בא"י וקצירת העמר התירה לקצור. וא"ש טובא דמשום כן היו מסתפקים ממן שבכליהם עד ששה עשר שהיו מותרים לקצור תבואות דעלמא, והא דאמר הגמ' דמעיקרא נמי אכיל היינו מה שהיו קוטפים ביד. ולפ"ז כאן דמדבר גם על שנים שקודם כבוש וחלוק, שאז הבמות מותרין, וכמו דפרישית בקרא דופנית בבקר לא מזכיר מיום הביאכם את עומר התנופה רק מהחל חרמש בקמה דהקצירה של העמר התירה קצירה, אבל הקרבתו לא התירה מאומה, דלא היו אסורים לאכול חדש עד גמר כבוש וחלוק. ודו"ק. היטב.

והגר והיתום והאלמנה אשר בקרבך. פירוש כי בעצרת המה פזורים בשדות ללקט לקט שכחה ופאה כמו רות, לכן אמר בקרבך, אבל בחג סכות זמן האסיף המה בשעריך. ופשוט.

ושמרת ועשית את החקים האלה. בספרי פסקא קל"ט מלמד שכל שנוהגים בעצרת נוהגים בפסח ובחג. פירושו דכתיבא בחג המצות את חג המצות תשמר ובסכות כתיבא את חג הסכות תעשה לך, וזה שאמר וזכרת כי עבד כו', ושמרת, זהו חג המצות, ועשית, זהו חג הסכות שתיהם יהיו את החקים האלה ודו"ק. ודרשה כזו אשכחן דר' שמעון דסתם ספרי כותי' בתורת כהנים ויקרא והבאת לרבות מנחת העמר להגשה כו'.

חג הסכות תעשה לך שבעת ימים באספך מגרנך ומיקבך. ובשמיטה ויובל שאין שם אסיפה של גורן ושל יקב ג"כ שבעת ימים תחוג לד' כו' כי יברכך בבטחון עצום כי בשכר זה יברכך ד' לעתיד בכל תבואתך כו' והיית אך שמח, פירוש תשמח בלא אסיפה של גורן ויקב רק שמחה של מצוה. ודו"ק.

או יש לפרש והיית אך שמח, שהיינו בשמיני שאך אתה שמח ולא האומות, שבשאר ימי החג שמחין גם האומות שמביאין עליהם פרי החג, יעוין סוף סוכה והבן, וכאילו כתוב והיית אך אתה שמח.

שבעת ימים תחג וכו' כי יברכך ד' בכל תבואתך. הרצון שבחג הסוכות עדיין לא עשרו התבואות, כמו"ש רש"י סוף סוכה בהומבה"י, לכן אמר שתהא בטוח כשתבוא למדוד

אחר החג תמצא ברכה בתבואתיך שכבר הובא לבית וגורן, ולכן לא כתוב בפרי אדמתך, משום שמעשר פירות אינו מן התורה לשיטת כמה פוסקים.

ובמכילתא פ' בא ריה"ג אומר שבעת ימים תחג לד' אלדיך להביא שבעת ימי פסח שיטענו חגיגה או אינו מדבר אלא בחג כשהוא אומר וחגותם אותו חג לד' הרי חג אמור כו'. כאשר תעיין בפרשה ראה תראה כי זה אינו רחוק מהפשט. ומה שאמר כי יברכך ד' אלדיך בכל תבואתך הוא הבטחה שבשביל זה יברכך ד' בתבואה שבפסח נידונין על התבואה. ולפ"ז נאמרה מצות שמחה גם בפסח שכתוב בהך קרא והיית אך שמח, ודלא כמו שחקרו רבותינו בתוס' חגיגה ח' ע"ב ד"ה ושמחת בחגיך, עיי"ש. והא דדריש בספרי כל שנוהגים בעצרת צריך קרא להורות דין חגיגה דמביא מן החולין וטופל מן המעשר וכי"ב. אולם סוגיא דגמרא דלא כריה"ג בכמה דוכתי אכמ"ל. ולכן אם שמח עבור ברכה גשמיית, אז והיית אך שמח שמחה שיש בה קנאה, כמו שאיתא בפסיקתא על קרא דתשפות שלום לנו, אבל כשישמחו בלולב ברוחניות כמו שהיו אומרים חסידים ובע"ת בשמחת בה"ש אשרי ילדתינו כו' אמר ושמחתם שמחה תמה ושלמה לפני ד' אלדיכם, במה בלולב. ולמ"ד דכל זה חובה ותשלומין זה לזה, וחגר בראשון ונתפשט בשני חייב, אבל בשמיני מודה דפטור, ואם נתפשט בשמיני פטור לכו"ע, ואתי שפיר מה דכתיב שבעת ימים תחג שחל החיוב עליהן בעצמן, אבל שמיני הוא תשלומין כמו בעצרת ודו"ק.

שופטים

שפטים

צדק צדק תרדוף הלוך אחר ב"ד יפה כו' ד"א אחד לדין ואחד לפשרה הרי שהיו שני ספינות כו' טעונה כו' היו שתיהן קרובות כו' הטל פשרה ביניהן ומעלות שכר זל"ז. פירוש הך פשרה הוא במקום שאין דין ע"ז, לכן כיון שאין ע"ז דין מצוה בפשרה, והמצוה על הבעלי דין, שהבעלי דינין מצווין לפשר, אמנם במקום שיש דין שעפ"י דין אחד זכאי ואחד חייב רק שבאים לדין, אז אין הבעלי דינין מצווים לפשר רק ברצונם תלוי אם ירצו דוקא בדין רשאים רק על הדיין כ"ז שאינו יודע או שלא נגמר הדין [כמו דפליגי תנאי בזה] אמרו בפ"ק דסנהדרין דמצוה להדיינים לאמר להם לפשר אי פשרה בעיתון כו', ויליף לזה מקראי דמשפט שלום שפטו בשעריכם זה שער ב"ד וכן ויהי דוד עושה משפט וצדקה כו'. ויתכן דלפי מה דאמר דפשר הוי משפט וצדקה, הא דאמר בצדק תשפוט מדבר ג"כ על הפשר שעושה הדיין במקום שיש דין, ורק אליבא דרבי דסבר משפט

וצדקה הוא משפט לזה וצדקה שהוציא גזילה מת"י אמר ריש לקיש דבצדק תשפוט מדבר על הדין לבד, ולכן כתוב אחד צדק וילף מהא דכתוב בלשון יחיד דאחד כשר לדון אין כמ"ל. ודו"ק ורק על פשרה במקום שיש דין שהדיין עושה פליגי תנאי אם רשות או מצוה, אבל על הבעל דין במקום שאין דין, מצוה לכו"ע לפשר.

לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח ד' אלודיך אשר תעשה לך. הענין כי הקרבנות אף כי המה חלק גדול מהתורה, והתורה קראתם לחמי לאשי פעמים רבות, בכ"ז נודע לנו הדבר מצד המושכל כי הבורא כל אינו ניזון מאומה, ואין נוסף בו שום שלמות חלילה מפעולות הנבראים, והוא בעצמותו בלא שנוי כמו שהיה טרם המציא הנמצאות, וכן הפליגו הנביאים אם צדקת מה תתן לו כו', החפץ לד' באלפי אילים, וכולם הסכימו שענין הקרבנות הוא מופלא ע"ד סוד ענין חוקי מפעיל פעולה נשגבה בנפש האדם ומוסיף בו שלמות ודביקות בהתבוננו על פעולתו, כי כל זה היה ראוי להיות על נפשו. וכיו"ב ענינים תמצאם בספר האמונות והדעות לר"ס גאון. ולפי מה שהעמיקו הזהר והמקובלים, כי זה מחבר ומקשר כל העולמות להיותם פונים למטרה המכוונת, אבל הבורא יתברך כמו שאינו צריך לשלימות כל המציאות, כן אינו צריך לשלימות פעולתם. והדברים עמוקים. והנה ידוע מהקדמונים מעשי הצאב"א, כי היו עובדים להמזלות וכוחות מופשטים, באופן שהיו מוסיפים להם כח ושפע ועבור זה בשביל הנאותם אותם בקרבנותיהם ובדם בניהם המה יתנו להם כח וברכה בכל מעשי ידיהם וכמו דברי הארורות להנביא.

וע"ז כוון האלדי בן עזאי, ז"ל בוא וראה [כי זה באמת הרגש נפלא מאד] מה כתיב בפרשת קרבנות, שלא נאמר בהן לא אל ולא אלודים אלא ד' שלא ליתן פתחון פה למינים לרדות (תו"כ ויקרא פ' ב'), וביאור דבריו, כי שם אלדים הוא כח כל הכחות העלולים ונמצאים מאתו יתברך, ושם אל הוא מורה על חוזק פעולותיו וחסדו לכל בשר, ואם היה כתוב כן בפרשת קרבנות היה פ"פ למינים, כי הוא צריך ליזון חלילה מהקרבנות, לכך נאמר בכל מקום ד', כי הוא מורה על היותו נמצא מחוייב במציאותו והוא מהוה וממציא כל, וא"כ לא יתכן בשכל לאמר כי הוא מקבל הזנה ותוספות מהנמצאים התלויים ברצונו ונבראים יש מאין הגמור רק בחפצו. והנה ידוע כי הדומם אינו ניזון ואינו ניתוסף כי הוא התערבות חלקים ויסודות דוממים פשוטים, ואשר נמצא כי יגדל האבן הוא באשר יתדבקו חלקי העפר אשר סביבו ויתקשו עד כי יהיו לאבן, אבל לא מיניה קא רבו (ב"מ ס"ד עיי"ש היטב), לא כן הצומח והחי ניזונים וגדלים ומוסיפים שלמות בחיותם תמיד כנודע, ולהורות כוונה זו צוה יתברך לעשות מזבח אבנים ולא יהיה בו שום עץ, להתבונן

כמו שהמזבח מקום הקרבנות הוא דבר שאינו ניזון וא"צ למים ומזון, כן כל ענין הקרבנות הוא לא לסבת הזנה והתוספות בשלמותו כלל, לזה נאמר לא תטע לך אשרה כל עץ [ודייק במלת אשרה, כמו שאמרו בתו"כ, קדושים עשרה שמות המגונים שנתגנתה בהם ע"ז כו' אשרה על שם שהם מתאשרים מאחרים והוא כמו שכתבנו] אצל מזבח ד' אלודיך אשר תעשה לך, כי כל ענין המזבח הוא אין צורך לו חלילה, ואינו שום הזנה אצלו, רק הוא צרכך ותועליותיך ועשייתו הוא לך לסבתך ולשלמותך.

והנה ידוע כי המשפט לאלהים והוא באמת ענין אלדי, ולא יתכן להיות אמת רק אם הדיין אינו מקבל שום תועליות לנפשו לא ממון ושום כבוד בעולם, וכן כשאינו מפחד מהבע"ד והוא שופט בלי שום מכוון חוצי. רק להוציא האמת והמשפט הגמור. וע"ד כוונה שניה אפשר כי כוונו לזה במאמרם כל דיין שדן דין אמת לאמיתו נעשה שותף להקב"ה במע"ב, היינו כמו שלא כוון הבורא יתברך בהמציאות שום תועלת ותוספות לעצמותו יתברך, והוא לאחר שנברא העולם כקודם שנברא העולם, כן הדן דין אמת לאמיתו, היינו בלא שום פניה, שיתכן להיות לפעמים יוצא דין אמת מפי הדיין ג"כ, לזה דייקו לאמיתו, שיתכוון להוציא הדין באמת, שזהו דבר המקיים את העולם בלא שום תועלת כלל, והנה באמת הקרבנות והמשפט בהצטרפותם המה ד"א להדביק ולקרב לבב בנ"י לאביהם שבשמים, וזהו עבודה בבחינת ובכל מאודך, זהו ממונו של אדם, רק המשפט הוא על ענין מה שבין אדם לחבירו, והקרבנות הוא לזכך נפשו המגואלה ממעשים רעים ומהרהורים רעים בחטאות ועולות, ולכן לא ניתן כפרה על מה שבין אדם לחבירו רק במשפט, וזה כוונו במכילתא למה נסמכה פרשת המשפטים לפרשת מזבח לומר לך שתשים סנהדרין אצל המזבח, כי בכללות שניהם נתקיימה האומה בשלמותה, ובוא וראה במה שחשב שמעון הצדיק בג' דברים שהעולם עומד, תורה, עבודה, גמ"ח, ורשב"ג חשיב שלשה, דין, אמת ושלום, והנה אם תעשם מוגבלות, תראה כי אמת זהו תורה, וגמ"ח זה שלום, ודין נגד עבודה, וכמו שבארתי. והנה כמו שאין להבורא יתברך שום תועלת בהקרבנות, כן יאות להיות בהמשפט להשופט שגם הוא ישפוט לא למטרה חוצי, רק להאמת התכליתי יהיה כל עיונו, ולזה כתב לא תטה משפט, לא תכיר פנים ולא תקח שוחד כו', לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח ד' היינו כוונה אחת. ומה נפלא מאמרם ז"ל כל המעמיד דיין שאינו הגון והוא שופט לתועליות כבוד או ענין אחר כאילו מעמיד אשרה אצל מזבח. ועיין סנהדרין ז' דהוה קרי עלייהו הוי אומרים לעץ אבי אתה, כי זה מכוון אחד שחושבים שהקרבנות המה תועליותו, וכן המשפט יעשו לתועליות השופט. ודו"ק.

ובספרי פסקא קמ"ה לא תטע לך אשרה וכו' כשהוא אומר אשר תעשה לך לרבות במה, משום דר"ש לטעמו דסתם ספרי כוותיה דסבר דבמת יחיד אינו צריך מזבח ואפילו על הסלע ועל הארץ כשר להקריב. ועיין פרק השוחט והמעלה (זבחים דף ק"ח ע"ב) מזבח באהמ"ע ואין מזבח בבמה, ולכך צריך קרא לרבות במה דאינו מזבח. ודו"ק.

לא תזבח לד' אלדיך שור ושה אשר יהיה בו מום. במשנה פ"ב דבכורות כל הקדשים שקדם מום קבוע כו', ובגמרא והשוחטן בחוץ פטור רב הונא מתני חייב כו' ואליבא דרע"ק. ועל מה קאי זה ופרש"י דהוא סיפא דתוספתא לעיל. וזה זר מאד דיפסיק הגמרא בפי' התוספתא קודם סיומה, ועוד אין המשך לברייתא, ועוד דבתוספתא בכורות ליתא, ויעוין רגמ"ה בזה, והברור דעל משנתנו קאי, ולפני הגמרא היה הגירסא במשנתנו בקדם הקדשן למומן והשוחטן בחוץ פטור ורב הונא מתני חייב, וקבעוה תנאי להך דרב הונא במשנתנו, וכמו דבכה"ג אמרו בזבחים פרק פרת חטאת יעו"ש. ואין ספק בזה כלל. וכן לפני רבינו משה בפי' המשנה היה הגירסא והשוחטן בחוץ פטור, יעו"ש, כיון שכן מובן, דבין בקדם מומן להקדשן, בין בקדם הקדשן למומן תנן והשוחטן בחוץ פטור אף דהאמת כן הוא, אבל אינן דבר והיפוכו דנחית תנא להשמיענו, לכן רב הונא משמיענו דבסיפא צ"ל חייב, ובדוקין שבעין, אבל בקדם מומן להקדשן פטור השוחטן בחוץ ור' אליעזר מתני חייב ברישא ובסיפא והשוחטן בחוץ פטור והוי דבר והיפוכו, ולכן מוקי לרישא דקדם מומן להקדשן אם שחטן בחוץ הוא בבמת יחיד חייב משום שוחט בעל מום שנאמר לא תזבח לד' אלדיך שור כו' אשר יהיה בו מום, ועל במה קאי ובזה תני בסיפא והשוחטן בחוץ פטור, פירוש דאם הקריבו בבמת יחיד, זה הבע"מ קודם שנפדה פטור ולא מחייב משום לא תזבח לד' אלדיך שור ושה אשר יהיה בו מום, משום דכיון דקדם הקדשן למומן ובדוקין שבעין אליבא דרע"ק דאם עלו לא ירדו לא מקרו תועבת ד' אלודיך, דלא כתיב תועבה רק בנרבע ואתנן דאם עלו ירדו, אבל בקדם מומן להקדשן דאף אם עלו ירדו לרע"ק חייב השוחט בבמה משום שוחט בע"מ, נמצא דר"א מא"י היה שונה במשנתנו ברישא חייב ובסיפא פטור ורב הונא בבלאה תני ברישא פטור ובסיפא חייב. ודו"ק. ויעוין ספרי דמרבה פיגול ונותר ועוד דרשות, אמנם לא למלקות, יעו"ש.

אשר יהיה בו מום וכו'. בספרי פסקא קמ"ז יכול המקדים קדשים זל"ז עולה לחטאת כו' ת"ל לא תוכל לאכול בשעריך מעשר דגנך כו' לא תוכל לזבח הפסח באחד שעריך כו' לא תזבח לד' אלדיך שור ושה וכו' כל דבר רע. פירוש מלא תוכל לאכול בשעריך דוקא זה לוקה, אבל המקדים מעשרות אינו לוקה, ומלא תוכל לזבח הפסח בשעריך בין למאן דמוקי בזבחים דף ק"ח בשוחטו קודם חצות עיי"ש [ולמאן דמוקי אחר חצות קרי בשעת

היתר הבמות קודם חצות עיי"ש] מוכח. דהא דמקדים פסח לתמיד בה"ע דאינו לוקה. עיין תמורה דף ה' ובמכילתא ודו"ק.

שם בספרי ר' יהושע היא תועבה ואין הולד תועבה. ר' יהושע לטעמיה אזיל דפליג על ר' אלעזר דסבר כל האסורין למזבח ולדותיהם אסורים, ומכחן מוכיח דולדותיהם מותרים, דכחן מרבה קרא אף הנך שנרבעו ונעבדה בהן עבירה ומוקצה וטרפה. ופלפול ארוך בדברי ר' יהושע בפרק אלו טריפות (חולין דף נ"ח), יעו"ש. וכפי הנראה מכאן כלישנא דאמר מחלוקת כשנרבעו כשהן מוקדשין, דומיא דבע"מ דמיירי ביה קרא דאפילו אם נולד בו מום כשהוא קודש הולד קרב. ועיין תמורה דף ל' ע"ב ושם ריש פרק אלו קדשים ליקרב ואליבא דר"א כו' לרעי' כו'. ואכמ"ל בפלפולים.

שם ר' שמעון אומר לפי שמצאנו ברובע ונרבע כו'. יכול אף בחדם ת"ל הוא בזבח דברתי ולא בזובח. אפשר דר' יהושע ידע זה מהא דאמרינן בפרק יוהכ"פ דף פ"ה מעם מזבחי ולא מעל מזבחי, וע"כ דבנגמר דינו מיירי דגג המזבח קולט אפילו מזיד, כמו שפרש"י פרק אלו הגולין דף י"ב ואפילו כן כשר לעבודה, אע"ג דנוגח פסול בבהמה, וא"כ מה"ת למילף רובע ונרבע באדם, כיון דלענין נוגח אינן שוין, והך דרשה דמעל מזבחי אינו מוסכם ואמוראי פליגי ביה, וזהו ר' יוחנן דירושלמי פרק אלו הגולין הלכה ו' ואני אומר לא גגו קולט כו', ועיין מראה הפנים שם בזה, וכן פסק רמב"ם, ואפשר דכן סבר ר' שמעון ותו צריך קרא להכשיר רובע ונרבע באדם, ומה שתירץ המראה הפנים דרמב"ם פסק כר' יוחנן לגמרי ז"א, שר' יוחנן סבר דאף בשוגג אינו קולט רק שש ערי מקלט בלבד ורמב"ם פוסק דשוגג קולטין אותו בעבודה בידו, אם לא דנימא דרמב"ם היה גורס אלא זה ששש ערי מקלט קולטים כו', פירוש דמי שערי מקלט קולטין אותו, אותו בלבד קולט גגו של מזבח בכהן. ודו"ק.

ודע דרבינו משה פסק דהרוגי מלכות קולטן המזבח אף קרנותיו, והוא זר כמו שאמר בירושלמי דמשו"ה ברח יואב שלא יהיה מהרוגי מלכות רק מהרוגי ב"ד, יעו"ש. והיינו דבמזבח כתיב לא תבנה אתהן גזית כי חרבך הנפת כו' ותחלליה, והמלכות אינה הורגת אלא בסייף וכמו שאמר בירושלמי ריש פרק ד"מ, ופסקו הרמב"ם ולכך אסור להרגו מדין המלכות, ולכן אמר אדוניה שהיה מחוייב מדין מלכות וקלטו קרנות המזבח (עיין שו"ת מקום שמואל) אמר ישבע לי כו' אם ימית את עבדו בחרב, שזהו מדין המלכות להרגו בסייף, ע"ז קלטו המזבח דכתיב כי חרבך הנפת עליה ותחלליה, א"כ ההורג מי שאוחז בקרנותיו הוא מחללו, משא"כ בב"ד אע"פ שרוצח נידון בסייף, מ"מ אם אינו יכול להמיתו אתה ממיתו בכל דבר שאתה יכול להמיתו, וכמו דמרבה הגמרא גבי רוצח

בפרק נגמר הדין (סנהדרין דף מ"ה), ועיין ריש מכות תוס' ד"ה כל, ועיין מש"כ בחידושי על הרמב"ם ודו"ק.

והוצאת את האיש ההוא כו' אל שעריך את האיש או את האשה התמיה מובנת, ויעוי' מורה ח"ג פרק ל"ז, ולזה בארה ג"כ בע"ז איש או אשה וכו'. ונראה דמשום זה דריש בספרי קרא לאתויי מדיחי עיר הנדחת, ולכן לא כתוב בהו ההיא משום שהם לא עשו שום מעשה, ובאמת בזה סתם ספרי לאו ר"ש הוי, דאילו ר"ש סובר בסנהדרין סוף פרק הנחנקין דמדיחי עיר הנדחת בחנק עיי"ש, ואילו כאן וסקלתם כתיבא בהו ולקמן גבי נביא שהדיח מייתי פלוגתייהו. והנראה בזה משום דאמר בדף מ"ז שאין קוברין רשע חמור אצל רשע קל, ופריך דנתקן ד' קברות ומשני ב' קברות גמירי, ובאמת חנק והרג או סקילה ושרפה פליגי תנאי איזה חמור, אבל דא סד"א כיון דכל הנסקלין אינן נתלין רק מגדף ועובד ע"ז, סד"א דנצריך ב' קברות לנסקלין דעלמא ולהנך דעובדין ע"ז דחמורין דנתלין, קברות לחודייהו, לכן קמ"ל דיכול להוציא האיש ההוא או האשה ההיא שעבדו ע"ז לסקילה עם הנך דנסקלין שלא עבדו ע"ז שאינן נתלין, וזה שאמר את האיש, דפירושו דאת כמו עם לא סימן הפעול, ולכן לא כתיב ההוא דבאיש ואשה דנסקלין דעלמא מיירי דאינן נתלין, ולומר דנסקלין במקום אחד ולא צריך להנך קבר לחודא. והנה בעיר הנדחת עפ"י נשים היא כיחידים, שכל אחד נידון בסקילה והמדיח הוה כמו מדיח יחיד דבסקילה לכו"ע, דדוקא מדיח רבים אמר ר"ש דבחנק, ולכן לדרשת הספרי אמר את האיש או את האשה דעל מדיחים קאי, ואעפ"י שבאשה מדיחים האשה בסקילה ועל כרחין דהנדוחין ג"כ בסקילה, ולפ"ז מצי גם ר"ש לסבור דרשא דספרי על המדיחים, וזה שאמר את האיש כו', דאין עושין עיר הנדחת עפ"י יחיד ועפ"י אשה, ולכן קמ"ל דבהאי גונא דהמדיח הוי חד או אשה כיון שכל העיר כיחידים דמו, תו להמדיח דין מסית יחיד אית ליה ומיתתו בסקילה, כיון שכל העיר נידון בסקילה וממונן פלט כיחידים. ודו"ק היטב בכ"ז.

ולאחר העיון בגמרא סנהדרין דף ט"ז נראה דתרי מיעוטי ממעטינין דבסנהדרי קטנה שבכל שער ועיר הוא רק באיש ואשה ולא בעיר הנדחת שדינה בסייף שאז דנין אותן בב"ד הגדול של ע"א בירושלים, וכן בשבט שהודח אע"ג דדינן בסקילה וממונן פלט, ג"כ אין מוצאין רק לב"ד הגדול בירושלים, ולכן האיש או האשה קמא ממעט שבט שהודח כולו, דאע"ג דנסקלין אין מוציאין אותו לב"ד של העיר שער סנהדרי קטנה, והאיש או האשה השני הוא למעט עיר הנדחת, אף שהם מיעוטו של שבט, כיון שיש להם דין אחר

של מרובים שהן בסייף וממונם אבד אין מוציאין אותן רק לב"ד שבירושלים סנהדרי גדולה, כיון שאינן בסקילה. וזה אמת לכל מבין משפט הלשון.

עוד י"ל דכיון לזה, דרק איש לבדו או אשה לבדה נסקלין, הא אם היו עובדין עו"ג איש עם אשה דיתכן שאחד מהם עבד לא בשביל שקיבל העו"ג לאלוד, רק עבד אותה לאהבת אשתו האדוקה או היא עבדה מיראת אישה האדוק, והעובד עו"ג מאהבת אדם או מיראת אדם סבר רבא דפטור, יעוין שבת ע"ב בתוס' ובתו"י בזה לכן דייק קרא את הדבר הרע הזה אל שעריך את האיש או את האשה שבאופן זה אם הוא רע יסקלו ג"כ ודו"ק.

את האיש או את האשה. ביאר כאן מה שלא זכר בחלול שבת וזולתו, לפי שהעובד עו"ג נתלה, והאיש נתלה ואין האשה נתלית, לכן ביאר כי בסקילה אל שער ב"ד בו שוה אשה לאיש. ויעוין מורה פל"ז ח"ג בזה.

את האיש או את האשה. נראה לפי מה שפרשתי באור שמח דאם עברו שנים עבירה אחת אין דנין שניהם ביום אחד, אך בשנאף עם אשה שע"י שניהם נעשה העבירה, אז נידונין ביום אחד, וזה שאמר כאן אף עם עברו שניהם האיש והאשה שעבדו עו"ג שניהם ג"כ יוציאו את האיש או האשה שידונו אותם בפני עצמן לא ביום אחד, אבל בפ' תצא גבי נערה המאורסה כתוב והוצאתם שניהם אל שער העיר שנידונין ביום אחד. וזה נכון מאד.

עפ"י שנים עדים כו' יומת המת. מעיקרא (ברכות י"ח). נראה דקמ"ל קרא דברוצח שברח או נתערב בין אותם שלא נגמרו דינן ובא אחד ואמר זהו שנגמר דינו בב"ד פלוני או זהו שנגמר דינו, לא מהני לענין מיתה, אע"ג דהוי כעין מלתא דעבידא לגלויי ובשאר מקומות עד אחד נאמן, הכא לא מהימן ובעי שני עדים, וכמו דתנן סוף פ"ק דמכות כ"מ שיעמדו שנים כו'. ודו"ק.

לא יומת ע"פ עד אחד. הרמב"ן בהשלמתו למצות ל"ת ל"ת ט' כתב שנמנענו שלא לקבל עדות מיוחדת בדיני נפשות כו' והוא אמרו יתעלה עפ"י שנים עדים כו' לא יומת עפ"י ע"א כו'. ועיין מגילת אסתר שלא ידע במח"כ דרך רבינו ז"ל, דרבינו פירש טעמא במצות ל"ת רצ"א שהזהיר העד מדבר בדין שהעיד עליו ואעפ"י שהוא חכם כו' ובאה האזהרה שלא לדבר בדבר נוסף על העדות וזה בדיני נפשות לבד והוא אמרו יתעלה ועד אחד לא יענה בנפש למות וכפל האזהרה בזה לא יומת עפ"י עד אחד כלומר לא יומת בטענת העדים כו', הרי נתבאר לך טעם רבינו. ובאמת המעיין לעיל פ' מסעי כל מכה נפש לפי עדים כו' דכתיב ברוצח וקרא דהכא, יתבונן כי חזון אחד להם ונכפל הענין בע"ז, וכן בחבורו לא הזכיר כלל דרשה דעדות מיוחדת. ויצא זה לרבינו מדברי הספרי על קרא דלא יומת עפ"י ע"א מנין שלא ילמד עליו עד חובה ת"ל לא יומת עפ"י ע"א, הרי דפירש דזהו

כפילות לאו וע"א לא יענה בנפש למות, ובדרשה דגמרא אפשר דמפרש דזה ע"ד הדרוש, וכמו שכתב רבינו במצוה מ"ה. עיי"ש בארך. ובאמת להרוג עפ"י ע"א נפקא לן מקרא דלא יקום ע"א באיש, ולשון ספרי אין לי אלא בד"נ כו', ועדות מיוחדת פירשתי בס"ד בענין עד זומם, דבדיני נפשות הוא ממש עד אחד עפ"י מופת הגיוני עיי"ש, א"כ גם זה נכלל בכלל דלא יקום עד אחד באיש. והגר"א הגיה שם, ולפי הגהתו שם בספרי נראה, דסובר דרבנן לא מצי דרשי כלל קרא דלא יומת לעד שטוען, דלשון לא יומת משמע דוקא חובה, והמה סברי דאפילו לזכות אינו עונה, וע"כ סברי דאזיל לעדות מיוחדת וכר"י. ודו"ק.

יד העדים תהיה בו בראשונה כו'. בסנהדרין נקטעה יד העדים פטור כו' יד העדים שהי' כבר, פירש דכתיב וסקלתם באבנים ומתו זה גמר דין (כמו דאמר בב"ק מ"ד והא השור יסקל כו') ולא נזכר יד העדים, דאף אם המה גידמים והא נגמר דינו למות משום דכיון דלא היה להם יד מעיקרא יומת עפ"י אחרים, אבל אחר גמר דין כתוב, יד העדים תהיה, היינו שכיון שנגמר דינו למות מעיקרא כמו דכתיב וסקלתם כו' ולסוף אין להעדים יד שאחר גמ"ד נקטעה ידם פטור דבעינין קרא כדכתיב, אבל באין לו בהן יד או רגל דבעינין קרא כדכתיב, ושם כתוב מקודם גבי דם שיתן על תנוך, לכן אם אין לו בהן מעכב הטהרה שכתוב קודם הטהרה אף אם לא היה לו בהן יד מעולם, ודלא כמו שנדחקו בתוס'. וזה נראה דכן פירשו בתוספות כתובות דף מ"ד ד"ה אין לה פתח בה"א, ודייקו מגיורת דאין לה כו' דלא בעי קרא כדכתיב אף דלא היה לה אב מעולם. וזה כמו שפרשנו, משום דשם כתוב פתח בית אביה קודם גמ"ד, ואם מעכב אז לא שנא בין אין לה מעיקרא לאין לה בסוף, שמת האב אח"ז. ומיושב מה שמקשים עליהם ודו"ק היטב ועיין בחכמת שלמה לרש"ל בסנהדרין שם.

וקמת מיד. ספרי. דמצאנו במשנה בפ"ז דפרה זה הלך ליבנה ג' מועדות, ובתוספתא מקואות פ"ד ובחולין דף מ"ח זה היה מעשה ועלו כו' ג' רגלים ליבנה ומכש"כ בירושלים הוי אמינא דבעלות לרגל יבואו שמה, לכן אמר דזה בספק ושאלה על הדין, אבל כי נחלקו החכמים דברי ריבות בשעריך (שער זה ב"ד) זה אוסר וזה מתיר אסור להשהות עד הרגל רק וקמת מיד. ולפי דברי הספרי נראה דפסוק ובאת אף לב"ד הגדול שביבנה וגלו ממקומן ואינן בירושלים, וכן בירושלמי לשאילה, פירוש שצריך לשמוע ועובר בל"ת וכתב הכהנים הלוים, שמע שיהא בב"ד הגדול כהנים ולוים, ומקרא דועשית הוא כשהב"ד בלשכת הגזית, והדבר כתב עפ"י התורה אשר יורוך כו' לא תסור, הוא גם על ב"ד הגדול שביבנה והאיש כו' לבלתי שמוע שחיוב מיתה אינו רק בממרה על ב"ד

שבלישכת הגזית, לכן כתוב העומד לשרת שם, שאם יש מזבח וכהן משרת, אז חייבים מיתה על המראתו, אבל על ב"ד שביבנה אם המרה אינו נהרג, ששם אין כהן משרת, ואף אם חזרו סנהדרין ללישכת הגזית, כיון שבשעת המראתו לא היו ב"ד בלישכת הגזית, רק חוץ לירושלים, אינו חייב הזקן הממרה מיתה, ומיושב כפלות הכתובים. ודו"ק.

ובאת אל הכהנים הלוים. מצוה בסנהדרין שיהיו כהנים ולוים ספרי. וכן עשה יהושפט בדברי הימים ב' קפ' י"ט וגם בירושלים העמיד יהושפט מן הלוים והכהנים וראשי האבות לישראל למשפט ד' דהוא סנהדרין גדולה.

לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך וכו'. ראיתי לברר בזה דעת הרמב"ם בשרשיו דעל כל דבר מדברי חכמים הוא עובר בלא תסור, והרמב"ן האריך בעוצם פלפולו לדחות זה מראיות רבות עצמו מספר, וכללי השגתו, דא"כ היה ראוי להחמיר בספיקן, וביטול דרבנן מפני דאורייתא, ואתי דרבנן ומבטל דאורייתא בתערובת, והאריך למאד בענינים אלו וחידש בהם שיטה אחרת. ואנכי עפר ואפר תחת רגליו אומר, כי לשיקול דעתי האמת כדברי רמב"ם, והעיקר הוא זה, כי התורה רצתה אשר מלבד ענינים הנצחים והקיימים לעד, יתחדש ענינים, סייגים, ואזהרות, וחומרות אשר יהיו זמניים, היינו שיהיה ביד החכמים להוסיף עפ"י גדרים, הנמסר להם [שבאופנים אלו ניתן להם רשות], ואם יעמוד ב"ד אחר גדול בחכמה ובמנין ובהסכם כלל ישראל כפי הגדרים שיש בזה, הרשות בידם לבטל, ולמען שלא ימצא איש אחד לאמר אני הרואה ואינני כפוף לחכמי ישראל, נתנה התורה גדר לא תסור כו', שאל"כ יהיה תורה מסורה ביד כ"א, ויעשו אגודות אגודות, ויתפרד הקשר הכללי, מה שמתנגד לרצון השם שיהיה עם אחד לשמוע לחכמיהם, ואם לא ישמעו, עוברים בלא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל, ואם כן המצוה דוקא לשמוע מה שיאמרו, אבל הענין בעצמו שאמרו וחדשו, אפשר דאינו מתקבל אל רצון הבורא, ואם יעמוד ב"ד אחר הגדול ויבררו טעותן, או שהוא דבר שאין הצבור יכול לעמוד, ויעשו היפך מזה, מותר, וכמו ר"י דשרי משחא ופרוזבול דאמר שמואל אבטליניה, וכן מאמר ר"ג על הישנות אנו מצטערים, ואף אם יכוונו האמת, כפי מה שהוא רצון הבורא באמת, בכ"ז לא רצה השם יתעלה לעשותו חק נצחיי מטעמים הכמוסים בחקר אלוד, רק שיהיה מעצת החכמים וברצונם, ורצה דוקא שנשמע בקולם, אבל לא בפרטי הדברים, ומצאנו דוגמתו בתורה ענין דומה לזה, מה שהחמירה תורה לשמוע בקול מלך יותר ממה שהחמירה לשמוע בקול חכמים, וחייבו מיתה בד"ק כל אשר ימרה את פיך מות יומת ובכ"ז לדוגמא שמעי בן גרא היה מצוה מן השם לשמוע בקול שלמה, לבלי לצאת מקיר העיר וחוצה וחייב מיתה ע"ז, אבל האם רצה השם

שיאמר זה שלמה, ואם היה חפצו יתברך בפרט הזה, שמה איכפת לרחמנא אם יצא, הלואי לא אמר שלמה זה, ולא היה מסבב לקחת בת פרעה ולסבב חורבן הבית וגלות ישראל, ככה שמה התורה לחוק לבנ"י לשמוע בקול חז"ל כקול מלך, מאן מלכי רבנן, אבל בפרטי הענין אין רצונו בצווי פרטי, [ומצאתי כן בביאור לרבינו משה פי"א מהלכות ברכות הלכה ג' נמצא ענין הדברים והצעתן כך הוא וכו'. יעו"ש], וזה פירוש הירושלמי סוכה, דיום ראשון מברך על נטילת לולב ושאר יומי מברך על מצות זקנים, דהמצוה לשמוע בקולם.

ומעתה נבאר כל השגותיו, כי מספקא לן בדברי תורה, שמא הוא חזיר, א"כ אף אם לא צוה הבורא על ספק, בכ"ז שמא הוא חזיר, א"כ אכלנו חזיר דבר המתועב באמת, אבל בספק עירוב, א"כ כיון שהענין הזה אינו בפרט רצון הבורא, רק שצוה לשמוע אליהם, וכיון שע"ז לא דברו, א"כ לא נקרא מי שאינו עושה כן, שאינו שומע בקולם, ומדוע לא יהיה מותר, וכן קטן נאמן, כיון שאינם עושים זה מפני שאין שומעין בקולם, א"כ תו לא עברנו על לא תסור [וכן לא שייך ע"ז לא יאונה לצדיק כל און, כי כשאינו יודע, אינו עושה איסור כלל וכלל, ועיין בתוס' שבת שהעירו מהא דר"י אישתלי וטעים מידי קודם הבדלה, ויש לדבר בזה הרבה ואכ"מ], וכן נדחה מפני דאורייתא, כי אם המה אמרו, אבל לא אמרו שזה הוה נצחיי, רק אם יעמדו ב"ד גדול בחכמה ויסכים דעתם הנאות יותר לפי הזמן לומר היפוכו הרשות בידם, א"כ איך תיבטל מפני זה דבר דאורייתא, וזה חזק יותר בסברא ממה שמצאנו דעשה דממון לפי שנתנה במחילה קילא. ויתר הפרטים עיין בחדושי להלכות עדות בס"ד.

ובזה סרה תמיהתו מדוע לא יקובל שמצות דרבנן אשר תקנו חכמים יהא נכלל בכלל תרי"ג, דכמו שיש סברא לומר שכל מצות מלך ופקודתו יהא נחשב בכלל תרי"ג, ככה תקבל השכל שיהא סוגי חז"ל בכלל תרי"ג מצות, וגם בתורה המה סמוכים פרשת זקן ממרה לפ' מלך. וכאשר תעיין בדברי רמב"ם בספריו תראה. כי דברי המה דבריו. וד' ינחני בדרך אמת.

ירושלמי ברכות פ"א הלכה ד'. ד"ת יש מהן איסור כו' יש בהן קלין ויש בהן חמורין, אבל דברי סופרים כולן חמורין הן כו' חמש טוטפות כו'. פירוש דדברי תורה האיסור בעצמו אסור והוי העובר כמו שהוא חולה והיא מטמא הנפש, לכן יש בהן קלין ויש בהן חמורין. כמו במאכלות שיש שמזיקין החולה ויש שממיתין אותו, אבל דברי סופרים הן אינן נדונין מצד עצמותן, רק מצד המצוה שאסור למרוד ולא תסור כו' והוה כמרד, א"כ כולן חמורין שבכל דבר הוא מורד, ולז"ה א"ש במוכר לו דברים האסורים באכילה מד"ת

אינו מנכה לו מן הדמים שאכל, שהאכילה אף שלא מרד, מ"מ גרמה מחלה בנפש, לא כן האסורים מד"ס מנכה לו מן הדמים שהאכילה בעצמותה אינה מזקת לו רק המרד וכאן לא מרד. וכזה כתב בנתיבות סימן רל"ב, והיינו דוקא רק במתעסק, דבכל מקום אינו חייב רק בחלבים ועריות שכן נהנה, אבל שוגג קרוב למרד דהוה ליה לדייק ולדעת, לכן אמר בגיטין נ"ג דבדרבנן קנסו שוגג אטו מזיד. וברור.

נראה לומר טעם ע"ד מושכל על הא דאין למידין קו"ח מדברי סופרים (עין ידים) דדוגמא דיליף התו"כ קו"ח שיהא סכות חייב במצה. ובקדושין יליף מה שפחה שאינה נקנית בביאה כו', וכן במסכת דרך ארץ א"א שאני אסור בה אינו דין שיהא אסור בבתה וכו', יעו"ש דהקל וחומר אין לו מקום בעומק העיון בסברא שיחוייב ההפכיות לפי משפט הנושאים למבין עומק טעמם [דוגמא לזה בברכות כ"ג ע"ב הא מילתא תיתי בתורת טעמא ולא תיתי בתורת קו"ח כו'] רק הי"ג מדות נמסרו מסיני שבהן ידונו ויקישו וילמדו, והבורא יתברך הבלתי בעל תכלית ידע, כי להסיר אופני הטעות אשר יפלו בשכל האדם כאשר לא ידע עומק דעת עליון גלה יתור או רמז, למען לא נבוא לכלל טעיות, וכל מה שאין עליו הוראה בתורה נלמוד בהנך י"ג מדות, ל"כ דברי סופרים אשר שכל האנושי ברוה"ק השורה עליו, אם כי השיגו האמת, אולם להקיף כל מה שנוכל ללמוד באופנים ענינים זרים ולהסיר הטעיות בתיבה מיותרת או במלה זרה, קשה זה לשכל האנושי התכליתי, ועוד כי באו בע"פ מה שאין באפשרי לדייק התיבות, לכן אמרו אין דנין קו"ח מד"ס (ובזה יהיה גם קצת טעם למה אין דנין מהלכה. ודו"ק). וכן במסכת דרך ארץ קו"ח של ר"י בן תודאי היה נכון אם היה איסור א"א מצד קורבה, אבל איסור אשת איש מצד שהיא אשת עמיתו והאיסור בבת אשתו אין זה איסור מצד אחר, רק מצד שכבר נשא אמה ואסור באשה ובתה זה הוא סבת איסורה, ולא תקרא בה בשם איסור בת אשתו, רק אשה ובתה, לכן בבת אחותו מותר וכיו"ב, א"כ לפי עומק הסברא אין כאן קו"ח כלל ובתורה מפורש להיפוך, לכן נדהו ר"ג. ונכון. ודו"ק היטב.

והנה מצאנו כמה פעמים בש"ס מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא. ונראה לבאר זה עפ"י מאמר תמוה מנחות כ"ט בשעה שעלה משה כו' וקושר קשרים כו' תלי תלין של הלכות כו' ולא היה יודע מה הן אומרים כו' ואתה נותן תורה ע"י כו' כך עלה במחשבה לפני וכו', והביאור דהבחירה חפשית, וידיעת השי"ת בשעה שאינה מתגלת לנבראים אינה מכרחת הבחירה רק ידיעת הנברא והעלול מכרחת הבחירה, והשי"ת בידיעתו הבלתי תכליתית וצופה ומביט על זמן העתיד כעל ההוה בהשויה גמורה, ועל זה מורה שם הויה, ששלשה זמנים האלו הם כאחד אצלו בלי קדימת אחד לחבירו, שדבר זה אין בכח

נברא להשיג איך הוא, ראה כי לפי מצב ישראל יתבוללו ישראל בגלותם בבבל בעמים וחצים מדבר אשדודות, וזה יהא סבה לשכחת התורה, ואז לפי העת ולקיום האומה יהא הכרח לאסור בשולי עו"ג, ועל זה רמזה התורה באכל בכסף תשברו, אבל לא שדבר זה מן התורה, רק השי"ת בידיעתו העתיד בהסכימו על מפעלות גדולי האומה העתידים רמז בחכמתו העליונה בתורה, בתגין וכיו"ב ושום נברא לא יכול להשיג טרם יהיה הדבר רמז הענין, כי אם ידע הלא תהא הבחירה נעדרת יוכרחו לישא נשים נכריות וכיו"ב. וזה אמר עקיבא בן יוסף כו' כמו דדריש מוא"ו דוגרושה לרבות חלוצה וכן כיו"ב, דזה אחרי שאסרו חכמים לפי צורך מצב האומה והדת מצא שידיעה העליונה העתידיות רמזה בתורה, וזה שאמרו ולא היה יודע מה אומר, שלא היה יכול לידע, שאילו ידע היה ידיעתו מכרחת, וזה כך עלה במחשבה לפני, שלא דרש דברים שלא כוונתי ולא רמזתי בתורה, רק שהמחשבה שלי שאינה מכרחת הבחירה כך עלה במחשבה, אמנם לא תוכל לידע, ואחר שיצא הדבר למציאות יתגלה לר' עקיבא וחבריו. ודו"ק.

שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך גמ'. וזו מצות עשה כמו שאמר ירא ד' בני ומלך, לכן אמרו סוף נזיר ושמע שאול והרגני והלא כבר היה עליו מורא בשר ודם, פירוש שמצות אימת מלך הוא מצד המצוה אין זה בכלל ומורא לא יעלה כו', רק כאן אמר ושמע שאול ולא המלך משום שכבר נקרע מלכותו, א"כ אינו רק בשר ודם שאין אימתו מצוה. ודו"ק. והקדמונים פירשו דמלך לב מלך ביד ד' והוא כמוכרח, שבחירתו אינו בידו רק ביד השי"ת ורק כיון שהוא שאול לא מלך הלא ירא אנכי ממנו כו'. ולזה יתכן מה דאמר בקרא עזרא ז' ברוך ד' כו' אשר נתן כזאת בלב המלך כו'. וכן רבינו הק' על אנטינינוס בירושלמי מגילה פרק בני העיר ה"ב דשדר מנרתא אמר ברוך ד' כו' אשר נתן בלבו כו', משום שבחירתו ולבו ביד ד'. ואולי גם זה נכלל בכוונת הגמ' ערכין ו' שאני מלכותא דלא הדרה בה, פירש שכיון שלבבו ביד ד' וד' נתן בלבו אינו בכלל לא לכם כו' שזה מיד השם. ודו"ק.

שום תשים. מת מנה אחר תחתיו, פי' שלא יוכל למנות הוא לאחר תחתיו עליך, רק בך תלוי שאתה תבחר ולא הוא. ופשוט.

ועוד יתכן לר' נהוראי דאין זה מצוה, רק אם יבקשו להם מלך אז מצוה, לכן אמר כיון שהיה להם מלך ואחר מותו אם לא ירצו בהנהגת מלך אז מצוה למנות אחר תחתיו.

והיתה עמו וקרא בו. הא דכתיב בו ולא בה, משום דקאי על הספר כהראב"ע. ויראה דמרמז לנו דדברים שבכתב אסור לקרותן בע"פ, וזה בו בספר, דייקא ולא בעל פה. ויעוין תוספות ישנים יומא דף ע' והבן.

לבלתי רום לבבו מאחיו. בספרי ולא משל הקדש. ותמוה. ונראה לישב קצת, דבמצוה דסוסים ונשים כתיב טעמא, אך בלא ירבה כסף וזהב לא נאמר טעמא, ונראה פשוט, דהפסוק לבלתי רום לבבו מאחיו ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל קאי לפרש הטעמים על שני הדברים שאסר למלך להרבות כסף וזהב, ולכתוב לו את משנה וכו' וע"ז אמר לבלתי רום לבבו, דמש"ה לא ירבה לו כסף וזהב, ולבלתי סור מן המצוה, מש"ה וכתב לו וכו', וכן תמצא ביהונתן על קרא דלא ירבה כסף נקיט טעמא דלא ירום לבבו, ודריש הספרי הך מאחיו כמו משל אחיו, פירוש מהונם ומכבודם, כמו דדרשו על קרא דהכהן הגדול מאחיו, יעוי"ש, וע"ז אמר ולא משל הקדש פירוש שלצורך הקדש יכול להרבות כסף, שבזה לא ירום לבבו, וכן מצאנו בדוד ואני בעניי הכינותי כסף וזהב כו', וכן כתב הרמב"ם שלהכין כלי כסף וזהב שירבה לאוצרות בית ד' מצוה ועיין ירושלמי פאה ריש פרק ה', שהי' דוד מקדיש ראשון ראשון שלא יעבוד על לא ירבה.

לא יהיה לכהנים הלוים וכו'. פירשו בירושלמי הוריות דעל מלוכה דסמיך ליה קאי שאין מעמידין מלך מכהנים, ועיין רמב"ן פ' ויחי. ונראה דהמלך נוטל מחצה בביזה, יעוין רמב"ם, ושבט לוי אסור לו ליטול, לכן אין מעמידין מלך משבט לוי, שאסור לו ליטול חלק בביזה, ולא ילחם עבור העם ברצון טוב, כיון שאין לו חלק בביזה. וא"ש הסמיכות. ודו"ק.

מאת זובחי הזבח, לפי מה דאמרו דאף שלל דידהו אשתרי בשבע שכבשו ושבע שחלקו, אם כן אשתראי לאכול נחורין, ובכל זה, אם ישחטו אותן חייבים במתנות, דהשחיטה מתרת אף אם ישארו לאחר מכאן (יעוי' חולין י"ז), ולזה אמר מאת זובחי הזבח. ודו"ק.

אם שור אם שה ונתן לכהן וכו'. בספרי פ' קס"ה אם שור וכו' בין בארץ בין בחו"ל. יתכן משום דמקום דשור או שה שוין הוא רק בח"ל, דאלו בארץ אסור לגדל בהמה דקה, ועיין בתמורה י"ח ע"א בתוס' סד"ה אפילו ממירעייהו, דפירשו ממקום שמותר לרעות בהמה דקה יעו"ש.

ראשית דגנך תרושך ויצהרך. בירושלמי שביעית פרק ז' על קרא דוישב בארץ טוב דריש שפטורה מן המעשר, פירוש דאינה טובה לגבי ארץ ישראל [אף לארץ הגלעד], אך שפטורה מן המעשר. ובזה מיושב לדעתי לשון המקרא דשופטים ט' ותאמר להם התאנה החדלתי את מתקי ואת תנובתי הטובה, שאצל זית וגפן לא כתוב הטוב, מפני שהשמן והיין חייבין במעשר ובתרומה, אבל היוצא מן התאנים פטור מן התרומה ומעשרות, לכך כתיב הטובה. ודו"ק.

ראשית גז צאנך כו'. מה דלא נאמר עד ערבות מואב א"ש לר' אלעי דאינו נוהג רק בארץ, ובמתנות לשי' רמב"ם צ"ל דאו כפי מה שדרשו דורשי רשימות שזה היה שכר פנחס, אם כן במדבר לא נהוג מתנות, כן למ"ד דנאסר בשר תאוה רק בשר נחירה, לכן לא נצטוו במדבר בבשר נחירה, ובשלמים ליכא רק חזה ושוק. ודו"ק.

לעמוד לשרת בשם ד' הוא ובניו כל הימים. יתכן דמורה לנו דאף בעלי מומין שאינם ראוים לעבודה ג"כ נוטלים ראשית הגז וזרוע ולחיים כו' ותרומה, דבניו ראוים לעבודה, אבל חללים איתמעטו דבניהם אינם ראוים לעבודה. והבן.

וכי יבא הלוי כו' אשר הוא גר שם. זה מורה כפי דעת ר"מ בסוף פ"ב דמכות דלא היו מעלין שכר ללוים, וכפי דאמר בירושלמי לבית דירה נתנו, פירוש ולא לנחלה, וזה דאמר אשר הוא גר שם, כמו גר אבל לא שהוא שלו לגמרי. ובזה יתפרש מה דפליגי ר"א ות"ק אם עושין מגרש עיר ומגרש שדה בשילהי ערכין דת"ק יליף מקרא דושדה מגרש עריהם לא ימכר, ור"א מחלק בין ערי הלוים לערי ישראל, משום דסבר דלבית דירה נתנו ולא למחלוקת, ולכן לא היו הרוצחים מעלים שכר ללוים, ומשו"ה לא היו הלוים מתודין (עיין פ"ה דמע"ש), ולכן אסורים לשנות מכפי שנתנו להם, אבל בערי ישראל דשלהן הן מותרין לעשות כאדם החפץ לעשות תוך שלו, ות"ק סבר דגם בלוים שלהן הן, לכן לא מחלק. ודו"ק.

ושרת בשם ד' אלקיו. איזה שירות שבשם זו שירה. פלא דקודם בראשית הגז כתוב לשרת בשם ד'. אך הכונה דכאן כתוב ד' אלדיו ולא נאמר אלדים בקרבנות רק הוי' לבד כדברי בן עזאי, לכן ע"כ דעל שירה קאי. ודו"ק.

נביא מקרבך מאחיך וכו'. בספרי מאחיך ולא מאחרים. פירוש דאף גר אתמעט כמו גבי מלך רק ממובחר שבאחיך, ולכן אמר מקרב אחיהם כו'. וע"ז אמר שם עוד יקים לך ולא לעו"ג, פירוש שעל עובדיה אמרו סוף פרק ז' דסנהדרין דגר אדומי היה, רק נבואתו לא היה שיאמר לישראל שיעשו איזה דבר, אך נבואתו היה למפלת עשו ואדום, וכמאמרם מיניה וביה וכו'. ופשוט.

נביא מקרב אחיך כמוני. פירוש כמוני בשתוף שם נביא לבד לא במעלה, וזה שאמר אליו תשמעון, אפילו לעבור על מצוה אחת שבתורה כאליהו בהר הכרמל, משום שכל התורה שמעו מפי משה, לכן יכולה להעקר לשעה עפ"י נביא שגם הוא נביא כמוהו בשתוף השם, אבל אנכי ולא יהיה לך ששמעו בעצמם מפי הגבורה אין נביא רשאי לעקור בעבו"ז אפילו לשעה, וכדאמר ר' יוחנן סוף הנחנקין. וזה הי' הטיבו אשר דברו, שאם שמעו הכל מפי הגבורה לא הי' יכול אליהו לזבוח בהר הכרמל ושאר נביאים. ודו"ק.

ואת האש הגדולה הזאת לא אראה עוד. פירוש כמו שדרשו על לא תבנה עוד לכמות שהיתה אבל כו', כן הכא לכמו שהיתה, אבל אראה בחנוך המשכן בשמיני דכתיב ותצא אש כו' וירא כל העם וירונו כו' וישתחו.

נביא אקים להם כו' והיה האיש אשר לא ישמע כו' אנכי אדרש מעמו. פירוש בזה לא יהא כמוך שלא יכול לאמור אם בריאה יברא ובזאת תדעון כו' לא מלבי רק אנכי אדרש מעמו, ולכן לא מצאנו בנביאים כזאת. ודו"ק.

והיה לנוס שמה כל רוצח וכו'. לא נזכר כאן בפרשה שישב שם עד מות הכה"ג. ונראה לי דמזה דרשו בריש כה"ג ההורג כ"ג או כ"ג שהרג, אינו יוצא משם לעולם, דגלי לן קרא כאן דעד מות הכה"ג אינו עיקר בענין הגלות, דאף באופן שלא יצא במות כה"ג גולה והגלות היא מצוה בפני עצמה בלא פרט זה. ובגמ' שם יליף לנוס שמה כל רוצח אפילו כ"ג במשמע, ואין כוונת הגמרא מתיבת כל לחודא, דהא הוה יליף מקרא דמסעי כל מכה נפש בשגגה, רק הכוונה מדלא כתיב כאן מיתת כה"ג בפרשה.

או י"ל עפ"י מה שאמרו בשבועות מתני ליה יכך ד' א"ל כנה כו', אבל בקראי אימא לא מכנינין קמ"ל, והואיל במשנה תורה אמר משה כמדבר מפי עצמו וכמו שאמרו בפרק הספינה מפי עצמו, יעו"ש, והיה כמדבר לאלעזר כה"ג שימות וזה לא נאות וכמו שאמרו כנה, לכן לא זכר זה כלל. ולכן ביהושע ק' כ' לא נזכר בפרשה זו אלעזר הכהן כמו שנזכר בסימן י"ט, כ"א. יעו"ש ודו"ק.

והיה לנוס שמה כל רצח. לפי עומק הפשט הוא כלל ופרט שכל רוצח אחד שוגג ואחד מזיד ינוס שמה ומפרש וזה דבר הרצח אשר ינוס שמה וחי, מפרש דין הרוצח שוגג שהוא ינוס שמה לחיותו, וכי יהי' איש שונא כו' ונס כו' ושלחו זקני עירו ומת וכריב"י במכות דאמר כן. יעו"ש ודו"ק.

ואם ירחיב וכו' כאשר נשבע לאבותיך וכו' בספרי הכל בזכות אבות, אשר דבר לתת לאבותיך הכל בזכות אבות. פירושו דמוכח דהשבועה אינה מכרחת לתת את כל הארץ להם ורק כי תשמור את כל המצוה הזאת כו' מוכח דמה שאינו נותן להם הג' ארצות קיני, קניזי, קדמוני שזה אדום, עמון ומואב הוא ג"כ בזכות אבות כמו שדרשו ז"ל והביאו רש"י בדברים על הפסוק עד מדרך כף רגל, שהכל בזכות אברהם, ולוט נחשב כבנו, וזה שלהם יש זכות אבות רק כי תשמר לעשות כו' אז יהא זכות אבותיך מסייעתך שתקח אותם.

והנה יש שתי אופני גאולות, האחת בעתה שזה אם לא זכו, ואז יתקיים ואת רוח הטומאה אעביר וכו' וגר זאב עם כבש ולא ישמע עוד שוד ושבר כו' ולא יהיה נרצח בשוגג ג"כ, והאחת דאחישנה, והיא כאשר יזכו ויהיה דור שכולו זכאי ואז יהיה עולם כמנהגו נוהג

ואין בין וכו' אלא שעבוד מלכיות בלבד, לכן אמר פה ואם ירחיב ד' את גבולך כי תשמר לעשות את כל המצוה, זהו האופן דאחישנה, אז ויספת לך עוד שלש ערים על השלש האלה.

לא תסיג גבול רעך. לפי שאמר להרוג הרוצח סד"א שממונו מותר לגזול, לכן אמר לא תסיג גבול רעך בעה"ט. ומה יאות עוד יותר עפ"י ההגהות אשר"י דאם הרג אדם אעפ"י דמיפטר משום קלבדר"מ, מ"מ מהני תפיסה ואם תפסו יורשיו נכסי הרוצח אין מוציאין מידו, ויעוין קצות סימן ת"י שהאריך, א"כ מטלטלים מועיל תפיסה אבל לא בקרקע, וקמ"ל עוד דאם הסיג גבול הרוצח בקרקע מוציאין מידו. ודו"ק.

ע"פ שנים עדים או ע"פ שלשה עדים יקום דבר. לעיל כתוב עפ"י שנים עדים או שלשה עדים יומת המת ולא כתוב ע"פ אצל שלשה עדים. ונראה הטעם משום דדרשו על פי ולא על פי כתבן, והנה בב"ד אמרינין דמועיל כתיבה במעשה ב"ד דהוי כאילו הגידו כבר העדים בפניהן ונחקרה עדותן והם חותמים שפיר המעשה ב"ד, והנה בדין ב"ד צריך להיות ביום ולא בלילה, וכן בשלא נתכוונו ולא הוזמנו להעיד כשיטת רשב"ם בפרק יש נוחלין גבי שלשה שנכנסו לבקר את החולה יעו"ש, ולזה אמר דאם הם עדים כגון שהוא בלילה או שהוזמנו להעיד וכיו"ב דמקרי עדים אף אם הן שלשה צריך מפיהן ולא מפי כתבן, אע"ג דלגבי ב"ד מועיל מעשה ב"ד ע"פ הכתב, זה הכל כשאינו מתורת עדות, הא כשהן עדים אף שהן שלשה שראוים להיות ב"ד לא מועיל מפי כתבן, ולכן גבי מיתה דשם אייריי בדיני נפשות, וצ"ל ב"ד של כ"ג, ואין רבותא בשלשה יותר משנים, לכן כתוב ע"פ למעט מפי כתבן רק אצל שנים ולא ע"פ שלשה. ודו"ק.

ועמדו שני האנשים כו'. הנה מצוה על העדים לעמוד ובריש פ"ב דזבחים מיושב שכן פסול להעיד, והוכיחו שם בתוספות מירושלמי דבדיעבד כשר אף בדיני נפשות, ומיושב לפ"ז במלכים כ"א והושיבו שני אנשים כו' נגדו ויעדהו כו' דרצה להתפרסם דנבות מורד במלכות הוא ונכסיו למלך כו' סנהדרין מ"ח, לכן מורד במלכות לא צריך למידייניה וסגי בישיבת העדים, ואי דהא חייבוהו סקילה כדין מגדף דנידון בחמורה וע"ז היו צריך למידייניה, ועל כרחין דבדיעבד גם במיושב כשר וכן עשו. ודו"ק. וכתיב ויעדהו חסר וי"ו, להורות דרק אחד העיד שברך השם והשני אמר אף אני כמוהו.

ועמדו כו' לפני הכהנים והשפטים כו' ודרשו השפטים היטב. והשמיט הכהנים משום דכהנים יש להם לדרוש אצל אורים ותומים, לכן דייק דלגבי עדים אף אם יבואו על אב ב"ד או משוח מלחמה להעיד שהרג נפש אין לשאול על העדים באורים ותומים, רק בדרישה מוחשת כדין שופט, שלא כדרך כהנים שהם שואלים באו"ת. ודו"ק.

והנה עד שקר העד. פירוש דאם נתברר לב"ד אחר שנגמר הדין שהעדים היו פסולים, אף כי נודע להם שהעידו בשקר ג"כ ליתא בהן דין הזמה, דהא נמצא דלאו עדים כשרים היו בשעה שהגידו העדות וכמו דאמר בפ' מרובה דאשתכח דבשעה דאסהידו אטביחה פסולים היו, יעו"ש, רק צריך שיהיו עדים כשרים בעת הגדת העדים רק ששקר היו בפיהם, והנה העד אשר הוא כשר להעיד נמצא דשיקר בעדותו כעת ע"ז יש הזמה, וזה עד שקר העד, שכשר להעיד, רק ששיקר בעדותו. ומה דכתיב עד חמס פירושו כהאונקלוס סהיד שקר רק נקרא עד חמס על מה שרוצה לחמוס הנידון, והוא כמו חמס בעצמו וע"ש סופו נקרא עד חמס ורואים אשר תכלית הרשע אשר עשה בהעידו לשקר קראתו תורה עד חמס אנו יודעין מזה דעד חמס הוא גזלן ודאי, פסול להעיד. ודו"ק.

ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו. ולא כאשר עשה. ונראה בעיני טעם מושכל ע"ז דתרי ותרי נינהו [וחדוש הוא], וא"כ חיישינן שמא כשנהרג הנידון בעדותם ע"י העבירה שעשה ילך גואל הדם, אביו או בנו, אשר לבבו מר עליו וישכור עדים להזימן בשקר ולהנקם מן העדים ולכפר קצפם בדם העדים אשר בעדותן נהרג בנו או אביו, לכן אמרינן כאשר זמם ולא כאשר עשה, דקודם שנהרג הנידון אם ישכור הנידון עדים שקרנים להעיד עליו להזים העדים המעידין על מיתתו הלא בטח יראה שלא יזימו השקרנין את העדים, רק כי ישכור אותם להכחישן וינצל הוא ויצא נקי מדינו, דאם יזימו העדים הלא העדים המחוייבים מיתה או מלקות יחפשו עדים אמיתים להזים השקרנים או אחרי עדים שקרנים ויהיה אין לדבר סוף, וא"כ טפי ניחא להו שישכור עדים להכחישן, דבזה גם העדים לא יחפשו כ"כ להזימן דהם ג"כ אין להם הפסד כלום לא חיוב ממון ולא חיוב נפשות. ודו"ק.

ולדבר הזה העירני רבינו שלמה בלשונו הזהב סנהדרין דף י"ז ד"ה ושני זוממי זוממין שמא יתחייב בע"ד עפ"י עדים וישכור שנים להזימן לפיכך צריך שנים אחרים בעיר שיתראו מהם אם נבוא להזים העדים יבואו אלו השנים ויזימו אותנו, עכ"ל. הרי דמתירא הבע"ד לשכור עדים להזימן וגם המזימין יתיראו ולכך לא ישכור רק להכחישן. ועיין ברבינו בחיי. וזה נכון. ומכל זה לא קשה על שיטת רמב"ם דבמלקות לוקין אף בכאשר עשה. היינו דבמלקות שיש להם קצבה ניחא לאינש דלתכפר, ועל מה שכבר הוכה מן הדין לא יוסיף עוד סרה לשכור עדי שקר. ודו"ק.

והנה במגדף דגם העד צריך לאמר ולנקוב השם, אם מתזם הרי נקב את השם, ויהרג למ"ד חבר אינו צריך התראה, ועל כרחין כיון דאין מתכוון לקוב השם רק להרוג את הנידון אין זדונו גדול כ"כ. וכן מצאנו בשבועות הפקדון, שאם נשבע לפטור את עצמו

אינו מביא חטאת רק אשם, דאין עבירה על שבועת שקר רק שהוא מתכוון להפסיד ממון חברו. והענין מושכל בכמה מקומות דעבירה חדא מקילה את חברתה.

לאחיו ולא לאחותו. יעוין רש"י. והטעם מושכל, דהתורה חששה על כבוד המשפחה של כהן ביותר והחמירה בשרפה לבת כהן, אבל כששקר הדבר והוזמו והעדים נהרגין, אם ישרפו העדים א"כ יחקורו על מה נשרפין ויאמרו, כי העידו על בת כהן שזינתה והוזמו, ויאמר השומע מאן יאמר דהני סהדי שקרי דלמא הני, וכמו שאמרו חידוש הוא מאי חזית כו', ויתחזק הלעז על בת כהן, ובפרט דמצות שריפה לא מצאנו רק בעריות וחששה רחמנא על כבוד המשפחה, וחששה רחמנא ע"ז שלא יהיו נהרגין העדים רק במיתת הבועל ולא ידברו מהבת כהן כלל ובפרט דסקילה או חנק איכא גם בהנך דלאו עריות, וישתכח הקול ממה שהעידו בשקר. ודו"ק.

לא תירא מהם כי ד' וכו' המעלך מארץ מצרים, פירושו ע"פ דברי הירושלמי ריש פאה דורו של דוד כולן צדיקים היו וע"י שהיה בהם דליטורין היו נופלין במלחמה כו' אבל דורו של אחאב עובדי ע"ז היו וע"י שלא היו דליטורין היו נוצחין כו', וזה בעת שהעלן מארץ מצרים היו עובדי ע"ז, כמפורש יחזקאל כ' ואת גלולי מצרים לא עזבו ולא היה בהם דליטורין, כמבואר במכילתא פ' בא, וזה שאמר שאף אם אתה נמוך במדרגה כמו שהעלוך ממצרים לא תירא מהם.

סוטה מ"ב מ"ש שמע ישראל, פירוש דכל הפרשה בלשון רבים ומ"ש שזה בלשון יחיד, כמו על כלליות האומה ביחד דמדבר בלשון יחיד כו', אלא אפילו לא קימתם אלא ק"ש שחרית וערבית כו'.

אל תיראו כו'. הוא אזהרה שבעת המלחמה לא יברחו, ולכן הבורח מקפחין את שוקו, וגם בזה אין עונשין אלא א"כ מזהירין, דהגם דהוי כרודף שנמוג את לב חבירו גם רודף צריך התראה, אבל קודם שפקדו שרי צבאות מי האיש הירא ילך וישוב לביתו, ויעוין רמב"ן סהמ"צ סימן נ"ח ואיננו טענה לפמש"ב. ופשוט. ומפורש כן בדברי רבינו הל' מלכים סוף פ"ז הלכה ט"ו ומאחר שיכנס בקשרי כו' עובר בל"ת. יעו"ש.

ילך וישוב לביתו. פירוש ילך ממקום המלחמה לספק מים ומזון ולתקן להם הדרכים, למען בכלות המלחמה ישוב לביתו ולא יספה במלחמה. ופשוט.

כל שללה תבוז לך וכו'. בספרי יכול תהיה ביזתם אסורה ת"ל תבוז לך ואכלת את שלל אויבך. הנה ע"כ כוונתו על דברים האסורים לאכול בכ"ז מותר, ואעפ"י שאינו במלחמת ז' עממין, רק מלחמת ערים הרחוקות, והוא כמוש"כ הרמב"ם בהלכות מלכים, דבכל מלחמה כשיבואו בנ"י לגבול העמים מותרים באכילת כל האיסורים כשירעבו, וכמו

שהותרה יפ"ת בשביה, ועיין באדרת אליהו להגר"א, ובפסקא ר"א אומר כי החרם תחרימם יכול תהיה ביזתם אסורה לך, פירוש שיהיה חרם לשמים כמו יריחו שהחרים יהושע, ת"ל ובתים מלאים כל טוב, ולפ"ז אפשר דמלחמת ז' עממים שוה לשאר מלחמות, והא דכתיב ובתים מלאים כל טוב, היינו להתיר דלאו חרם נינהו כמו יריחו, דסד"א לאסור מקרא דהחרם תחרימם. אולם בחולין י"ז סבר רב דמותר אפילו כתלי דחזירי אף שלא בשעת רעבון ובכל שבע שכיבשו, והיינו דלא סבר כהספרי רק הא דכתיב ובתים מלאים כ"ט היינו להורות דבשבע שכבשו היו מותרים אף בשלא בשעת רעבון בדברים האסורים והרמב"ם פסק כהספרי, ולכן מייתי הך קרא דבתים מלאים כ"ט על מש"כ דבשעת רעבון מותר בכל מלחמה. ודו"ק. ומש"כ הגר"א יכול יהיה שללה לשמים ת"ל תבוז לך יכול יהא אסור באכילה [היינו דברים האסורים כנבלות] ת"ל ואכלת את שלל אויבך, אשר לכאורה נפלא האיך סד"א ששללה לשמים, ונראה דסד"א כמו במלחמת מדין לקח מכס לד' תרומות לכהנים וללוים, לכן אמר תבוז לך, וזהו כהרמב"ם ודלא כהרמב"ן, דמצוה זו נוהגת לדורות, עיין בספר המצות, וכבר הושג מגמ' ערוכה מנחות ע"ז ע"ב. ודו"ק. בכ"ז.

עירובין דף ס"ג לא נענש יהושע שלא היו לו בנים אך בשביל שביטל את ישראל מפו"ר לילה אחת במלחמה. ובזה א"ש הא דאמר רבי בפרק הפועלים על ר' אליעזר ב"ש יש בן לאותו צדיק, מפני שהוא אמר שם על דביתהו דר"א ב"ש כמה פו"ר ביטלה רשעה זו מישראל, וא"כ עונשה שאין לה בנים, לכן שאל יש בן לאותו צדיק, ולכן אמר פרי צדיק עץ חיים זה ר"א בר"ש, שמצדו וזכות שלו יש לו בנים. והבן.

לא תחיה כל נשמה. פירוש באדם אבל בהמה בכלל שלל, ואינו דומה לעמלק שצוה להרוג משור ועד שה, דכתיב תמחה את זכר עמלק, וכדפירש במכילתא שלא יאמרו שור זה של עמלק, אבל בז' עממין החיו הבהמה כמפורש יהושע ק' י"א פסוק י"ד, וכן עשו לסיחון ועוג כמוש"כ בדברים רק הבהמה.

באדמה אשר ד' אלדיך נותן לך לרשתה. בספרי באדמה ולא צף ע"פ המים בשדה ולא טמון בגל, כן הגירסא בירושלמי ומחוור, ועיין בבלי וראה דהגירסא כלפנינו. עיי"ש.

שם בספרי נותן לך לרבות עבר הירדן. תימא דבפסקא רצ"ז (לפי גירסת הגר"א) אשר ד' אלדיך וכו' נותן לך ר"ש אומר פרט לעבר הירדן שנטלו מעצמן. והנה בירושלמי דבכורים מייתי לה, וקאמר דחצי שבט המנשי לא נטלו מעצמן, אבל תמוה לומר דלא מייתי עגלה ערופה רק בחלק חצי שבט מנשה, והרמב"ם לא פסק כן. ונראה בס"ד דדריש כי ימצא פרט למצוי, ומזה הוינא ממעט עבר הירדן דתמן שכיחי רוצחים, וכדאמר הספרי בפ'

מסעי לפי שרוב שופכי דמים בארץ גלעד, ובנדרים כ"ב אכתי לא עברת ירדנא, וא"כ הוי מיעוט חדא, ואשר ינחילך ד' אלקיך למעט עבר הירדן, וא"כ הוי מיעוט אחר מיעוט ומרבינין עבר הירדן, וכי ימצא פרט למצוי היינו עיר שרובה עכו"ם והמיעוט הראשון אינו נעקר לגמרי, וכמוש"כ הגר"א בפ' חוקת ובשנ"א מס' שביעית יעוי"ש.

זקני העיר ההוא ולא זקני ירושלים. פירוש שזקניה המה זקני כל ישראל, הן הסנהדרין שבלישכת הגזית. ובגמ' מייתי קרא אוחרי יעו"ש, משום דאמרו במכות דעיר שאין בה זקנים מביאה עגלה ערופה יעוי"ש.

וכל זקני העיר ההוא כו' ירחצו ידיהם. בספרי אפילו הן מאה, וכן ברמב"ם. אע"ג דמסיק בהוריות דכתיב כל עדת ישראל, פירוש אפילו רוב מן העדה וכן הגוי כולו, פירוש רובן מתוך כולן. ויעוין באר שבע שתמה. אך הכוונה, דהיה צ"ל הקרובה אל החלל ועל העיר הוי קאי, ואז הוה רובו מתוך כולו והוי ככולו ורוב עדה ככל עדה ורוב הגוי ככל הגוי, אבל כאן כתיב זקני העיר ההיא הקרובים אל החלל וקאי על הזקנים שהן קרובין וכל אחד מהן הוא קרוב, ומגיד מה גרם הרחיצה שהן קרובים לכן צריכים להיות כולן, שירחצו כולם ידיהם, ודוקא ארחיצה קפיד, אבל העריפה א"צ להיות בכולן וכן ברמב"ם. וזה ברור. ולפ"ז יתכן אם היו ב"ד שהוקמו אחר המציאה של החלל אינן צריכין לרחוץ, דהמה אינם קרובים אל החלל, רק העיר קרובה אל החלל ורוב זקניה ככולם. ודו"ק.

כפר לעמך ישראל אשר פדית ד', יעוין בספרי. והנראה דכוון למה דאמר פרק נגמר הדין דלא נענשו על הנסתרות עד שעברו הירדן ולחד מ"ד אף על הנגלות לא נענשו עד שלא קיבלו ערבות, ולכן אמר כפר לעמך ישראל אשר פדית, שאותם פדית באופן שלא היו ערבים, כן לא תעניש כעת על ערבות מה שנרצח אחד, ורוה"ק מבשרתן ונכפר להם הדם. ופשוט.

כי תצא

תצא

ונתנו ד' אלדיך בידיך ושבית שביו. נראה דהוא תנאי בהיתר יפת תאר, שדוקא אם ד' נותן האויב ביד ישראל, אבל כדרך המלחמות שאלו שובין מהם והאויב שובה מהם, והדרך כשעושים שלום או בתוך המלחמה מחליפין השבויים שאינן נאותין עוד למלחמה, אם כן יתכן, כי עבור היפ"ת שמגיירה ונושאה לאשה בעל כרחה יעכבו ישראל חשוב ונכבד ע"ז לא הותרה היפת תואר, רק באופן שנתנו ד' להאויב בידיך, אז יוכל לעכבה בעל כרחה. ודו"ק.

והיה אם לא חפצת בה. בספרי הכתוב מבשרך וכו'. פירוש, משום דכתיב והיה ואינו אלא לשון שמחה, וכמו שדרשו ז"ל, וזה מבשרך הכתוב בשורה טובה.

כי תהיין לאיש שתי נשים וכו'. בספרי פסקא רט"ו שתי כמשמעו מוציא אני את אלו ומוציא היבמה ת"ל וילדו לו בנים מי שהולדות שלו, יצאו אלו שאין הולדות שלו כצ"ל. ופירושו לפי שממעט שפחה שאין בה הויה לשום אדם, משא"כ בחייבי כריתות ומיתות ב"ד (וכזה עיין ירושלמי ריש אלו נערות) יכול שאני מוציא היבמה היינו מי שבעל יבמה של אחר שאין בה תפיסת קדושין לשום אדם, דאינו נוטל הבן בכורה וירושה קמ"ל, מי שהולדות שלו, והכא ביבמה הולדות מתיחסין אחריו. וכזה כתב רבינו תם ביבמות מ"ט. ולפי הגהת הגר"א כל שיש בה הויה הולדות שלו כו' הוא כפי סברת התוס' גיטין מ"ג ד"ה ואם אמרת עיי"ש. ובזה מאיר דבריהם. ודו"ק.

בכל אשר ימצא לו. בכ"מ דכתיב כי ימצא דריש בספרי בעדים, וכן נראה לי לדרשו כאן, דאם יש לו ממון אצל אחר שגנב וגזל מאתו ואין לו עדים, כיון דאינו יכול להוציאו בדיינין, דאף בקרקע אמרו בפ"ק דמציעא דאינו ברשותו להקדיש, לכן גם כאן אינו נוטל חלק בכורה. ועיין שו"ע סי' רע"ח ס"ק י' בהגהה ובאחרונים ודו"ק.

כי הוא כו' לו משפט הבכורה. משפט הבכורה לאיש ולא משפט הבכורה לאשה. פירוש דכתיב וילדו לו בנים האהובה והשנואה כו' לא יוכל לבכר כו' לתת לו בכל כו' כי הוא ראשית אונו לו, פירוש לבן השנואה משפט הבכורה ולא משפט הבכורה לבן האהובה, אף כי האהובה והשנואה ילדו בנים הרבה אין משפט הבכורה לו אף נגד אחיו בני האהובה בנכסי אמו, משום שאין דין בכורה בנכסי האם, כן המכוון מהדרשה, וזה מאמר הגמרא משפט הבכורה לאיש הוא בבן השנואה ולא לאשה הוא בן האהובה שהוא בן בכור לאחין בנכסי אמו. ודו"ק. ומיושב יותר לפי מה דמוקי רבא הך קרא לרע"ק בכה"ג והאחת שנואה בנשואיה שהיא בעולה והשניה בתולה (קדושין ס"ח) והוי בן האהובה בכור לאמו, ובכ"ז אין לו משפט בכורה.

כי יהיה לאיש בן סורר ומורה וכו'. בתוספתא דנגעים אמר ר"נ דאין בן סורר ומורה נעשה בירושלים. ונ"ל הטעם עפ"י מה דאמרו שאו שערים ראשיכם ויכנס יוחנן בן גרבאי כו' וימלא כריסו כו' לא נמצא נותר במקדש, ולפ"ז גם בירושלים היה תודה ושלמים ומע"ש, וחצרות של ירושלים בדוקות משום נותר (ירושלמי ריש פסחים) והוי אוכלים בשר הרבה ויין מע"ש, לכן אין חטא אם בא הנער אל מדת הזוללות. ופשוט.

וכי יהיה באיש חטא משפט מות והומת ותלית אותו וכו'. הפירוש דאיתא בספרי פ' שלח עונה בה לפי שנאמר פוקד עון אבות על בנים יכול אף בזה כן ת"ל עונה בה ולא בזרעה,

פירוש כי הזרע אינו מתיחס אחריו לפי שנאמר הכרת תכרת, ונכרת החבל לגמרי, והוי כמו זרע הבא מן הנכרי, לכן נתמרקה עונו בו ולא בזרעו, משא"כ בשאר עונות שזרעו מתייחס אחריו וברא מזכה אבא, לכן פוקד עונו של אב בשאוחזין מעשיהן בידיהן. וזה שאמר וכי יהיה באיש חטא משפט מות, פי' שלא יהיה החטא רק באיש לא בזרעו, וזה חטא של מגדף ועע"ז שבהן כתיב עונה בה לא בזרעה, בזה ותלית אותו על עץ, אבל בשאר החטאים לא והוא כחכמים דאינן נתלין רק מגדף ועע"ז. ולדעת ר' אליעזר פירושו וכי יהיה באיש חטא מ"מ, דדוקא באיש צריך להיות החטא שעליו נשפט למות, אבל חטא שלא נשפט עליו למות רק כדי שלא יעשה כמו הרודף אחרי נערה המאורסה שאין חטא בו רק שלא יחטא בזה אינו נתלה, ודוקא באיש הא בן שהוא סורר ומורה שנהרג ע"ש סופו שאם רצה אביו למחול מוחל ובכ"ז הוא נתלה. עיין סנהדרין מ"ה מ"ו ודו"ק.
ובספרי דריש אותו ולא עדיו, ובגמ' לא מייתי זה אף לר' אליעזר דכל הנסקלין נתלין משום דזמם לעשות לאחיו ואחיו קיים וכאן התליה זממו לעשות למת בשאינו קיים. ואולי מרמז שאם נתערב מגדף בשאר נסקלין אין תולין אחד מהן דלא רשאי לבזות אחרים וכמו שנתערב מחיים דכולהו פטירי, לכן כתוב אותו ולא עירובו. ודו"ק.
לא תלין נבלתו על העץ כי קבור תקברנו כו' כי קללת כו' ולא תטמא את כו'. יתכן לפרש ע"ד מוגבלות (הידוע לבעלי הפשט) לא תלין נבלתו על העץ כי קללת, כי קבור תקברנו ביום ההוא ולא תטמא את אדמתך אשר ד' וכו'.
כי קבור תקברנו. בסנהדרין אזהרה לקובר מתו כי קבור תקברנו, יעוי"ש. נראה דכפילות מורה אפילו מאה פעמים כמו דדריש הנך כפילות בפרק אלו מציאות ופעם הראשון כשהוא תלוי הקוברים אותו הוא מסור לב"ד שהם הרגוהו כו', אבל כשחטטוהו ואח"כ לקבור אותו פעם שני הוי ככל אדם. ומשמע מזה דבכל מת חייבים לקבור. ודו"ק.
כי קבר תקברנו כו'. בירושלמי מו"ק פ"ב אין מפנין את העצמות כו' ובתוך שלו אפי' מן המכובד לבזוי מותר מפני שערב כו' נינוח אצל אבותיו. מפורש במקרא וילך דוד ויקח את עצמות כו' בקבר קיש אביו, הרי דפינה אותו מקבר ישן לקבר אבותיו. ומה שכתוב ויצומו ד' ימים נתפשט המנהג לצום בהתחלת בה"ק כשנקבר יחידי, אם כי בקרא הוא על מה שנפלו במלחמה ונתמוטטה רגליהן של שונאי ישראל.
ולא תטמא את אדמתך כו' נחלה לרשתה. הנה במת עו"ג מוכח בקרא דיהושע שהוריד המלכים קודם בוא השמש. ונראה דזה רק משום לאו דלא תטמא, ואין זה רק בארץ ישראל, אבל בחו"ל אינו מצוה לקבור העו"ג [ורק משום דרכי שלום קוברין מתי עו"ג] וראיתי לרמב"ן שנסתפק בזה. וזה מיירי באופן שמשהין אותו לנבלו, אבל לכבודו

להביא לו תכריכין מותר, ומשום זה הוי אמינא דתלוי בב"ד ינולו אותו, קמ"ל דלא וכ"ש בשאר מת, ועיין רמב"ן וזה דוקא בארץ ישראל שנתחלקה לשבטים, אבל בירושלים שלא נתחלקה לשבטים שם אפילו להשהות לכבודו אסור, וכמו דחשיב במרובה אין משהין את המת בירושלים, ועיין בתו"כ פ' בחקתי על קרא דונתתם ביד אויב, וזה דייק ולא תטמא כו' אשר ד' אלדיך נותן לך נחלה לרשתה, אבל בירושלים אין מלינין המת כלל. ועיין מהרש"א בח"א ודו"ק.

לא תראה את שור אחיך או את שיו נדחים כו' השב תשיבם לאחיך, ואספתו והיה כו' אותו והשבותו לו מתחילה כתוב הכל בלשון רבים, ולסוף כתוב בלשון יחיד, וכאן באופן זה הפרשה מדברת בלשון רבים, וכמו ל"ת את חמור כו' או שורו נופלים בדרך כו', והענין כי אם אינו ידוע לו צריך לאסוף אותו אל ביתו, הדין שצריך להשיב לו שיהיה כדי השבה, שאין מאכילין יותר מכדי שויו, ואם הוא דבר שעושה ואוכל מטפל בו וא"ל מוכרו, והנה המוצא שור ושה והשור לעצמו אינו עושה מה שאוכל, רק השה יש בגיזתו להאכיל לשה וגם לשור, סד"א דמטפל בהם, קמ"ל דלא, שמא הן משני אנשים וא"כ להבעלים של השור לא יהיה השבה מאומה, ואף אם ידוע שהוא של בעלים אחד, מסתפקנא כעת אם צריך להטפל בהן או לא, מי אמרינן כיון דבהשור אינו מקיים השבה צריך למוכרו, או דהוי כהמפקיד פירות אצלו, דאפילו הן אבודין ל"י בהן משום דרוצה אדם בקב שלו. ומסתברא דצריך למוכרו, ולכן מתחלה מדבר בלשון רבים כאורחא דקרא, ולסוף אמר שאם לא ידעתו ואספתו אל תוך ביתך, תשקיף על כל דבר בפרט, על השור בפרט ועל השה בפרט אם יהיה ממנו מה להשיב לו והיה עמך עד דרוש אחיך, אבל אם כל דבר בפרט לא יהיה בו השבה, רק בכלל וצירוף שניהן יהיה מה להשיב, לא תאסוף אותו הביתה ותמכור אותו הפרט שאינו בו כדי להשיב. ונכון.

ובגמ' שה דאבדה לדברי הכל קשיא. ונראה דקמ"ל דאף אם מגדל בהמה דקה בארץ ישראל [שכל הפרשיות קאי על הא דאמר בפ' ראה אלה החקים והמשפטים וכו' בארץ אשר נתן כו'] שזה אסור עד שאמרו רועי בהמה דקה לא מורידין ולא מעלין שפקרו בגזל (לשון רמב"ם), הוי אמינא דאינו מצוה להשיב אבדתו, קמ"ל קרא דמצוה להשיב אבדה דשה. ואפילו ברועה נראה דחייב להשיב אבדתו. יעוין תוס' עו"ג דף כ"ו ודו"ק. ויעוין תוספתא ב"ק הא מה אני מקיים ל"ת את שיו נדחים במדברות שביודא.

והנה כאן כתוב לא תראה כו' ובמשפטים כי תראה, משום דשם כתוב שונאך ודרשו באלו מציאות אוהב לפרוק ושונא לטעון מצוה בשונא, וזה דמיירי כשיש עוד אבדה או

לפרוק, ומוכרח להתבונן ולחשוב איזה קודם, אבל כשאין רק אחד אסור אפי' לחשוב ולהתמהמה כמעט רגע.

השב תשיבם לאחיך לכדר"א דאמר כולן צריכין דעת בעלים חוץ מהשבת אבדה שרבתה בהן התורה השבות הרבה. פירוש כיון שנאבד מאחיך בטח דעתו עליו תמיד וכיון דהוא בחצרו במקום דמינטר הי' לו תיכף לראותו ולהכיר בו, כי זה שנאבד זה שנמצא, ודי למשיב אבדה דרחמנא רמיא עלי' בע"כ, ואם לא קרוב כו' ואספתו אל תוך ביתך והשבותו לו ראה איך תשיבנו אליו שלא יאכיל עגל, רק ימכרנו ויקח אצלו המעות, א"כ לר"ט דסבר דישתמש בהן ובאונס אם אבדו חייב עליהן דהוי כלוה על המעות כמוש"פ תוס' שם ודאי דצריך דעת, אלא אף לרע"ק דסבר דלא ישתמש בהן, מכל מקום מהיכי תיתי ירגיש האובד בהמעות שהונחו בביתו, כיון דנאבדו ממנו בעלי חיים והחזיר מעות בזה לכולי עלמא צריך דעת בעלים, לכן כתוב והשבותו לו פעם אחד כמו כל השבות שצריך דעת בעלים. ודו"ק.

ואם לא קרוב אחיך אליך ולא ידעתו כו'. פירוש, דהתורה מלמדת אותנו שצריך להכריז על האבדה, ולכן אם קרוב הוא, הלא יודע מההכרזה, רק אם לא קרוב אחיך ולא שמע מההכרזה ואספתו אל תוך ביתך שמתוך כך לא ידעתו, ומזה למדנו דין ההכרזה, ולכן כתב שה לגיזותיו, פירוש שאם אין לו מה להאכיל מוכר גיזותיו ומאכיל את השה, ומלמד לנו שאין צריך לתת ראשית הגז לכהן, ולא אזלינן בתר רובא דישראל הוי רובא בעלמא, דלא הלכו בממון אחר הרוב אף שאין לו תובעין כמו ראשית הגז או הזרוע והלחיים, ואימור הבעל אבדה הוא כהן, לכן והי' עמך עד דרוש אחיך אותו, ואינך צריך ליתן לכהן. ויעוי' אור שמח הלכות בכורות בזה ודו"ק.

ואספתו אל תוך ביתך והיה עמך כו'. ומי יזונו רק שור עובד ושה גוזז ואוכלין, והא איכא מעשר בקר וצאן דמחויב להפריש, ואימור דהן של מעשר והעובד והגוזז לוקה, רק דכל דפריש מרובא פריש וחולין הם, לכן מפסיק בין בע"ח וכייל חמור ושלמה, דבהו ליכא למיחש דשל הקדש הן. ודו"ק.

לא תראה חמור אחיך כו' ובמשפטים כתיב אויבך משום דבערבי פסחים אמר מי שרי לשנויי הא כתיב לא תשנא אחיך בלבבך, ומוקי בראה בו שעבר עבירה, וזה היה קודם העגל אשר היו כולם ממלכת גוי קדוש, אז הוה שרי לשנויי אם ראה בו עבירה, לא כן אחרי כל המסות אשר נכשלו בעונות, אם יראה אדם בחבירו חטא אם יפשפש במעשיו ימצא כמה מכשולים ופקפוקים, זה בפרט זה וזה בפרט זה, לכן אסור לשנוא איש כזה,

רק מי שהוא בעצמו סר מרע וצדיק תמים בדרכיו, אבל קשה למצא כמותו וע"ז אמרו ראיתי ב"ע והמה מועטים, לכן כתיב אחיך.

לא תזרע כרמך כלאים. בספרי סימן ר"ל אין לי אלא כרם שלך כרם של אחרים מנין ת"ל לא תזרע כרמך מ"מ. והגר"א גריס פה כדברי ר' יהודה. ולענ"ד נראה דרבנן דר"י לא מצי דרשי כר"י, דהנה בכלאי זרעים כתיבא שדך לא תזרע כלאים והכא כתיב לא תזרע כרמך כלאים, וכתוב כרמך אצל כלאים להורות דוקא כרמו ולא של חבירו דשל חבירו אינו נאסר, אבל ר' יהודה סובר בפ"ב דכלאים דאינו כלאים עד שיהיו שני חטים ושעורה, א"כ דריש שדך היינו שיהא שדה מחטים או שעורה ואח"כ יזרע עוד חטה ושעורה דהוי כלאים לבד משדך, אם כן אם הוה כתוב לא תזרע שדך כלאים אז אמינא דבחטה ושעורה סגי דשדה הוי מין דזריעה [ולא דמי להא דדריש ר' יאשיה גבי כלאי כרם שיזרע חטה ושעורה וחרצן, משום דכרם לאו זריעה וכתיב לא תזרע]. וכן מצאתי להגר"א בקוצר ז"ל דכתיב שדך ואח"כ לא עכ"ל, א"כ אין דיוק מדהפך הכתוב הסדר היינו משום דכלאי הכרם נאסרין ואין אדם אוסר דבר שאינו שלו, לכן דוקא שלו ומש"ה כתיב כרמך אצל כלאים, רק הטעם שהפך הסדר להראות דבכלאי זרעים בעי שני חטים ושעורה, ובאמת בשניהן כרם אחר נאסר. ודו"ק.

ובאמת צ"ב אם לקי על לאו דכלאי זרעים לרבנן דשל אחרים אינו נאסר אם לענין מלקות ג"כ לא לקי, דכרמך כתיב אצל הלאו וזה תמיה דיהיה גרע מכלאי זרעים. וראיתי שמביאים ראיה מהך דאמר בכלאים פ"ז מעשה באחד שזרע כרמו בשביעית ובא מעשה לפני רע"ק ואמר אין אדם מקדש דבר שאינו שלו, ובמכות תנן יש חורש תלם כו' בשביעית וחייב משום כלאים ומוקי כר"ע. אולם מהא אין ראיה, דהא רבינו שמשון כתב שם בכלאים דאף דהענבים לא נאסרו מ"מ הגפנים נאסרו דהא הזמורות אינם הפקר, וא"כ קרינא כרמך, ושפיר לקי עלה משום כלאים, רק דלקושיות תוספות דאטו אם זרק חלב לתוך קדירה של חבירו מי נאסר, ע"ז שפיר מתרץ, כיון דהיכא דכרם אינו שלו ליתא הך לאו, א"כ האיסור אינו רק על של עצמו, א"כ שוב שפיר אמרינן אין אדם אוסר דבר שאינו שלו. ודו"ק.

לא תחרש בשור וחמור יחדיו. בטעם הדבר כתבו דהשור מעלה גרה והחמור רואה ומצטער, וזה כשיטת רמב"ם דמן התורה דוקא מין אחד טהור ומין אחד טמא, ויש לכוון לזה מה דאמרו בירושלמי כלאים דלאיסי אסור לרכוב על הפרידה והכתיב וירכיבו איש על פרדו כו' אין למידין מן המלכות, דגבי מלכות מצינו שמצערין בעלי חיים, וכמו שאמר בפ"ק דעו"ג עוקרין על המלכים, ויעוין תוספות שם. אמנם במורה פרק מ"ט כתב

ויראה לי כי טעם איסור קבוץ שני מינים כו' ר"ל לא תחרוש כו' כי אם יקבץ שניהם יחד כיב אחד על חברו כו' אחד שור וחמור ואחד כל שני מינין כו', וזה מתנגד לשיטתו במשנה תורה, דאדרבא עיקר האיסור לפ"ז שייך רק בשני מינים טהורים או טמאים שאסורים בהרבעה ומתעברין זה מזה, אבל טהור מן הטמא אינו מתעבר ולא יבא להרכיב כל כך. והעיקר שזה חק מחקי התורה ואין לנו לחקור טעמו.

והנה הוא שם עלילת דברים. לא כתב והנה הוא שם לה כמו בראש הכתוב לפי הפשט דהבעל שונאה ורוצה להפטר ממנה בלא מוהר, לכן מוציא ש"ר עליה, וכמו שאמרו עבר על ואהבת כו' לשפוך דמים, אבל אביה תובע מה שנוגע לו, שהוא הוציא עליו שם רע שהוא ימסור בתו לזנות ויחנכה בחינוך פרוע כזה שתזנה בבית אביה, לכן אמר והנה שם עלילת דברים לאמר לא מצאתי לבתך בתולים, שיאמר על בתי ומה שגדלתי אותה שהיא זנתה אחרי שמרי אותה בחינוך טוב הוא חרפה לי וכאלו שם עלי עלילת דברים, לכן ישלם עבור הבזיון של אביה מאה כסף לאביה ולוקה על מה שרצה להורגה, לכן אין זה רק כמו מלקות לזה ותשלומין לזה, לכן לוקה ומשלם. ולפ"ז ביתומה פטור ממאה כסף וכדעת ריש לקיש בגמ', אבל במלקות חייב על היתומה ורק בתולת גרים ממעט גם ממלקות ופטור לגמרי. ודו"ק.

וענשו אותו מאה כסף. במורה ח"ג פרק מ"ט כפל המוהר שרצה להזיקה. ולזה אמר ירושלמי שלמד ר' יהודה דכתובה ראשונה של אב, שלמד ממוציא שם רע דזכי בהמאה כסף מכלל שהכתובה של אב. ובזה נפלא התוספתא דכתובות פרק א' הוציא ש"ר כו' הוציא ש"ר על היתומה לוקה ונותן ד' מאה זוז וכתובה קיימת, שאע"פ שנותן להיתומה עצמה כופל הכתובה, מ"מ כתובתה קיימת. ואכמ"ל ודו"ק.

וענשו אותו מאה כסף. הנה בכל מקום לא נזכר לשון עונש, רק כאן וגבי דמי ולדות ענש יענש, היינו דכל מקום אין אדם מתחייב שני עונשין ואינו לוקה ומשלם רק במוציא שם רע אע"פ שויסרו אותו מלקות ארבעים בכ"ז וענשו אותו מאה כסף. ובדמי ולדות שיטת הרמב"ם דאע"ג דאינו מתכוון היינו נתכוון להרוג את זה והרג את זה פטור דחיוב מיתה בידי שמים פוטרו כמו חייבי מיתות שוגגין דפטורין מתשלומין, בכ"ז גבי דמי ולדות גלי קרא דאם נתכוון לחברו והרג את האשה חייב בדמי ולדות, וזה ענש יענש. ועיין בפ"ד מהל' חובל ומזיק, ובמגדל עוז, ובבאורי הגר"א לחו"מ ודו"ק.

בכל מקום דכתיב באבנים כתוב ומתו ומת ומתה, יעוין אדרת אליהו, ובגמ' דריש ר"ל לרבות הורתה שלא בקדושה לסקילה דא"ק ומתה. יתכן דעיקר דרשתו הוא מהך דכתיב זקני העיר, זקני העיר ההיא וכאן כתוב וסקלוה אנשי עירה במפיק והיה לו לאמר

וסקלוה אנשי העיר (ובבן סו"מ כתוב זקני עירו, אנשי עירו) לכן דריש דאף אם אינן רק אנשי עירה לא של אביה דהורתה שלא בקדושה ואביה ואמה גרים הם ג"כ יסקלוה, וזה נכון מאד. או היה לו לכתוב והוציאו אנשי עירה. אמנם בירושלמי ותני חזקי' כן ממשמע שנאמר וסקלוה איני יודע שהיא מתה מה ת"ל ומתה כו'. וצ"ע. ואולי משום דכתיב בקדושים מות יומת לרבות בכל מיתה כו'. (מכאן עד סוף הפרשה על דרך ספר התורה והמצוה).

שוכב עם אשה בעולת בעל. בספרי להביא את שנבעלת בבית אביה ועדיין היא ארוסה. הובא בירושלמי פרק אלו נערות. ומתבאר משם פירושו כך, דבבני נח כתיב והיא בעולת בעל כמ"ש בעולת בעל יש להן נכנסה לחופה ולא נבעלה אין להם, דאין להם קדושין וחופה, לא כן בישראל קנין האשות וגמרה אינו תלוי דוקא בביאה, א"כ הוה לי' למכתב שוכב עם אשת רעהו, וכבר בא דין זה בפרשת קדושים בביאור הפרטים, לכן פירשו כי לעיל ביאר אם זנתה בבית אביה והיא בתולה בסקילה כתב אח"ז אם תהיה בעולה כשזנתה דינה בחנק, אף שהיא בבית אביה. ומשו"ה לא מצי למכתב אשת רעהו, דעיקר החידוש שהיא בעולה. אך א"כ לא הוה לי' למכתב בעולת בעל כיון שהאשות נקנה ע"י האירוסין ורק שחסר עליה שם בתולה מחמת שנבעלה והו"ל לכתוב בעולת בעל איש יהיה הבועל מי שהוא, לכן אמרו שבזה מורה לנו עוד פרט שדוקא הארוס עושה אותה בעולה כגון שנבעלה שלא כדרכה בבית אביה להארוס, דע"י ארוסה יצאתה מכלל בתולה לא ע"י אחר בביאה שלא במקום בתולים. וכן פירשו בפ"ק דקדושין דף ט', ור' ישמעאל סבר דמורה לנו על יבמה שאינו חייב עד שתבעל ליבם, דרק ביאה גומרת בה לא כסף ושטר וחופה [וכן איתא בקדושין ה' ע"ב מה לביאה שכן קונה ביבמה הא חופה לא] וביאה גומרת אף בלא נתכוון לקנותה, ורק בבעילה לחודא תליא אשותה, ור' ישמעאל לטעמו דיליף מקרא דאפילו חזרה לבית אביה שנתארמלה, מ"מ הבא עליה בחנק. עיין מ"ט א' ותוספות ד"ה ואימא. ויש להאריך ואכ"מ. ודו"ק.

בספרי גם שניהם ולא העושה מעשה חדודים כשהוא אומר גם לרבות הבאים מאחריהם. פירושו דדוקא ביאה שלא תוכל להיות רק אל אחת, משא"כ במעשה חדודים לא ימנע מלעשות כן לרבות כאל אחת, לכן משניהם שלא יתכן רק לשניהם איתמעיט מעשה חדודים [ורש"י בסנהדרין ס"ו פירש בד"א, עיי"ש] כשהו"א גם לרבות כו', פירוש ביאה שלא כדרכה דגם לרבות, ומרבה שאם שכב עמה כדרך שנבעלה לבעלה ג"כ ימותו, וכאן מיירי כשנבעלה לבעל שלא כדרכה כמו שפי'. וברש"י הגירסא הבאים אחריהם דהו"א דהא דנהרג הוא הראשון שאסרה לבעל, אבל השני פטור, לכן כתיב גם לרבות. ובמזרחי

פירש דהו"א דכיון דנגמר דינה הבא עליה כבא על המתה, לכן כתוב גם לרבות וזהו מתורתו של דואג במדרש תהלים נ"ב, ז"ל רב נחמן אמר על שהתיר דמו של דוד שאמר לשאול בן מות הוא ודמו מותר ואשתו מותרת להנשא לאחר. ועיין במד"ר נח פרשה ל"ב.
ומתו גם שניהם עד שיהיו שניהם שוים. סנהדרין דף ס"ו בתוס' דרבנן מוקמי לדרשא אחריתא, נראה לי דהך דרשא הוא דגומרין דין שניהם ביום אחד, אבל דוקא בשוין במיתה אחת, אבל כשהן שניהן שתי מיתות כמו בת כהן דבשרפה ובועלה בחנק אין דנין שניהם ביום אחד. וכמבואר בסנהדרין דף נ"ו.
ומתו גם שניהם. במשנה סוף פ"ק דערכין האשה שיצאה להרג אין ממתינין לה עד שתלד כיון שכבר נגמר דינה למיתה, ויליף בגמ' דומתו גם שניהם גם לרבות ולדותיהן, וכן פי' כאן רש"י. ונראה דהא נעקר הולד, היינו שישבה על המשבר לאחר גמר דין ממתינין לה עד שתלד כמוש"פ בתוס' הוא מקרא דשניהם הם ולא ולדותיהם, כמו דדריש במשנה פרק ששי דתמורה, יעוי"ש, ולקמן גבי אתנן זונה ומחיר כלב הם ולא ולדותיהם, ונראה דוהוצאתם את שניהם גבי נערה המאורסה דרשינין שניהם הם ולא ולדותיהם, ואשמועינין דאף ע"ג דהעובר ממזר, מ"מ עד שלא נגמר דינם או כשישבה על המשבר ונעקר ממקומו ממתינין עד שתלד ואינן ממיתין העובר הממזר, ובנשואה שמעינין דאף שמעוברת מבעלה בולד כשר, אם נגמר דינה ולא נעקר הולד אין ממתינין עד שתלד. ודו"ק.
האיש השוכב עם האשה. ספרי ואע"פ שהיא קטנה, דהו"ל למיכתב ומתו גם שניהם האיש והאשה, זה מורה לנו שלא נאמר שדוקא אם שניהם בני חיוב מיתה, אבל הבא על הקטנה יפטר, לכן אמר האיש השוכב עם האשה, שרק עליו יושקף בפרט אם הוא בר חיוב מיתה אע"פ שהיא קטנה, וכן האשה אע"פ שנבעלה לקטן.
ובערת הרע מישראל. בכולהו כתיב מקרבך דבמלת מקרבך לא נתמעט גר תושב, דכתיב ביה בקרבך ישב. ובאמת אין ב"ד מצווין להרוג העו"ג החוטא כמו שמצווין בישראל, כמו שחשב רמב"ם למצות עשה, וכן כתב רבינו בהלכות מלכים חייבין ב"ד לעמוד שופטים לאלו הגרים התושבים כו' מהם מעמידין, הרי דבשופטים גוים סגי, ונערה מאורסה ליכא בגוי, וכן כולהו כמו בן סו"מ וכיוצא בזה, לכן כתיב ובערת הרע מקרבך, אבל בעולת בעל איכא גם בגוי, ובן נח שבא על אשת חברו חייב מיתה וסד"א שגם על גוים היינו גרי תושב מצווים ב"ד להמיתו, לכן כתיב ובערת הרע מישראל, אבל בגר תושב אין אנו מצווים, רק מפני השחתת העולם מעמידין להם ב"ד שופטים אפילו מהם, וכן ברוצח בשפטים כתיב ובערת דם הנקי מישראל וטוב לך, הא בן נח שהרג חבירו אין

מצווין ב"ד להרגו אעפ"י שבן מיתה הוא. והא דבזקן ממרה כתיב ובערת הרע מישראל נראה דבא לרמז שלא נאמר שזו רעה והעדר כבוד השופטים ואם רצו ב"ד למחול מוחלין לו, קמ"ל שזו רעה חולי מתפשטת בכלל האומה הישראלית, שאם לא יבטל היחיד דעתו להרוב הגדולים באומה במקום האלדי תרבה הרעה, ויעשו בנ"י אגודות אגודות ויתפרד הקשר האמיץ, אשר בו יתוארו גוי אחד בארץ, וא"כ אין בכח ב"ד למחול, וכן ת"ר סנהדרין פ"ח על זקן ממרה לא הודו לו כדי שלא ירבו מחלוקות בישראל, כי כבוד האומה וקיומה אין בידם למחול וכמו מלך שמחל על כבודו דאינו מחול, כי כבודו הוא כבוד האומה, וזה חלק גדול מכחות התאוה להיות מצויין וממציא דרך חדש ולהבדל מן הכלל השם ישמרנו.

כי יהיה נערה בתולה מאורשה. בספרי מלמד שאינו חייב עד שתהא נערה בתולה מאורשה לאיש, דכתוב כאן כי יהיה ולא כי תהיה, דאז היה קאי על הנערה, אבל יהיה קאי על הענין שזה מורה שהוא מוכרח להיות בדין זה ומעכב כמו שנתבאר באה"ש סימן ת"ר, והוא הפרטים דבתולה לא בעולה נתבאר לעיל בעולת בעל שזה גם בבית אביה דינו בחנק, ומאורשה ונערה כתיב בכל הפרשה הנערה המאורשה שזה סבת החיוב בסקילה, אבל ומצאה איש בעיר אינו פרט מפרטי החיוב שגם אם לא מצאה בעיר רק באיזה אופן שיהיה אם ברצון שניהם נסקלין ובאונס הוא לבדו נסקל, רק שהכתוב מספר לנו דרך ההוה שאילו לא היתה יצאנית לא אירע לה זה.

ושכב עמה כל שכיבה כצ"ל. וכבר נתבאר במצורע סימן קס"ו כי את מורה על הפעול וזה מורה על שכיבה כדרכה שהיא מתפעלת ונהנית מביאה זו, אבל בשלא כדרכה לא יצדק לומר ששכב אותה, שהיא לא נתפעלה מביאה זו, וע"ז יאמר שכב עמה, יעו"ש. וע"ז נוסד מה שדריש כאן ולהלן בסימן רמ"ד ובסימן רמ"ה דכתיב ושכב עמה השוכב עמה כל שכיבה.

והוצאתם את שניהם אל שער ההיא. בכתובות מ"ה יליף דשער העיר שזינתה ולא שער העיר שנגמר דינה כמו עובד עו"ג, יעו"ש. ונראה לי דוקא היכא דנגמר דין שניהם למיתה אז צריך גם אותו להוציא אל שער העיר שזינו שם, אבל כשהיא אנוסה או קטנה או בלא התראה וכיו"ב שאז נידון הבועל לבדו, סוקלין אותו ככל הנסקלין במקום שנגמר דינו לא בשער העיר שזינתה בו, שזה רק יסור אל האשה ומשום ונוסרו כל הנשים ולא תעשינה כזימתכנה, לכן צריך מקום שער העיר אותה שזינו שמה, אבל כשאין כאן דין זונה רק דין הבועל לבדו הוא ככל הנסקלין, ולזה אמר קרא והוצאתם את שניהם, כשהן

נידונין שניהם דוקא, ולכן לא נזכר בברייתא שם רק דין הנערה לבד, יעוי"ש, לא דין האיש. ודו"ק.

וסקלתם אותם באבנים ומתו. בספרי יכול באבנים מרובות ת"ל באבן אי באבן יכול אפילו באבן אחת ת"ל באבנים אמור מעתה לא מתו בראשונה ימותו בשניה. עיין מה שנתבאר בקדושים סימן צ"ב בזה. ובאמת עיקר הדרשה הוא בפ' שופטים גבי והוצאת את האיש או את האשה וסקלתם באבנים, דשם מדייק דגבי אוב וידעוני כתיב ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב כו' באבן ירגמו אותם, אבל כאן דשניהם נסקלין, א"כ צריך לכתוב באבנים דאבן לכל חד, אולם הדין אמת דשניהם נסקלין באבן אחת, משום דהא דאין דנים שנים ביום אחד, אם הם במיתה אחת ובעבירה אחת דנין, כדאמר רב חסדא בפרק נגמר הדין, דדחוק לומר דהספרי קאי בשיטת תנאי דסברי דכ"מ דכתיב לשון רבים על רבים הוא לכל אחד רבים, כמו שנתבאר בפ' אחרי סימן כ"ג, דשם נתבאר דזה דלא כר' שמעון, יעוי"ש, דסתם ספרי כוותיה, אולם בגמרא דף מ"ג דריש זה מקראי דמקושש ומגדף, וזה משום דלשון סקילה באבנים לא מצאנו בכל התנ"ך רק בלשון רבים, אבנים, לא בלשון יחיד, ולכן דריש מלשון רגום באבנים דמצאנו אותו בין בלשון יחיד בין בלשון רבים, וכאשר נתבונן לא נמצא בכל התנ"ך מלת רגום על הבהמה רק על האדם, ומלת סקול מצאנו גם על הבהמה, ולכן בעבירות של עריות ששייך בהן גם הבהמה כתיב לשון סקילה, אבל בעבירות שאינו שייך רק באדם כתיב רגום כמו באוב וידעוני ונותן מזרעו למולך, לבד במסית כתיב לשון סקילה, דדינו כבהמה דדינן כדיני ממונות דמחזירין לחובה ולא לזכות ומטין עפ"י אחד, כמבואר סנהדרין ל"ו ובתוספתא יעו"ש. וגבי עכן כתיב וירגמו אותו אבן ויסקלו אותם כו' על השור והבהמה. ומה נפלא לפ"ז דברי הספרי לעיל פסקא קמ"ח, לפי שמצאנו שהנדחים בסייף יכול אף המדיחים ת"ל את האיש או את האשה וסקלתם באבנים כו' משום דמדיחים כתיב בהו לשון סקילה כבהמה, וזה מורה עומק חכמת חז"ל במשפטי הלשון.

את הנערה על דבר וכו'. בספרי כשהוא אומר על דבר אע"פ שהתראה וכו'. כבר נתבאר בפרשת אחרי סימן פ"ח שחתרו רז"ל להשיב מלת דבר המורה על ענין מה אל עיקר הוראתו שהוא בא על המבטא שזה עיקר הנחתו בלשון ומשם הושאל להוראות שונות, ולכן דרשו עפ"י התראה שמההכרח שיתרו אותו ויאמר הן ע"מ כן אני עושה, ומכאן דרשו להתראה מן התורה בסנהדרין מ"א. אולם לפלא, כיון שבהתראה תלוי, מה הבדיל הכתוב בין עיר לשדה, ומה תלוי הפטור במה שלא צעקה, הלא אם לא קבלה התראה ג"כ פטורה לגמרי, ויתכן דקיי"ל דתחילתו באונס וסופה ברצון אף אם אמרה הניחו לו

שאילו לא נזקק לה היא שוכרתו, אפ"ה פטורה דיצרה אלבשה (כתובות פ' נערה), לכן אם מצאוה עדים נבעלת לאיש בעיר והתרו בה והיא רוצה לבלי להפרש ממנו, חזקה שתחילת הביאה ברצון היה וחייבת מיתה, אבל בשדה אין זו עדות דאימור תחילת ביאה באונס וכעת יצרה אלבשה, דבשדה בסתם שהיא אנוסה וכמבואר בדברי הרמב"ם בריש הלכות נערה בתולה יעו"ש ועיין במכות דף י' לא נצרכה בבועל את הערוה דמבואר אם היו שני עדים על סוף הביאה נהרג. יעו"ש, ואכמ"ל.

ואת האיש על דבר אשה ענה את אשת רעהו. תמוה מאי ענה דאמר הלא אילו היתה אנוסה אינה נהרגת. ונראה משום דכתיב כי יהיה נערה בתולה, הא אם אינה בתולה אינה בסקילה וסד"א שדוקא אם השיר בתולי' היינו ששכב עמה במקום בתולים, הא אם שכב עמה שלא במקום בתולים והיינו שלא כדרכה אינה בסקילה, לכן קמ"ל קרא דאף באופן שענה והוא ששכב שלא כדרכה וכמו שאמרו ביומא דף ע' ובקדושין כ"ב ע"ב זה נהנה וזה מצטער שלא כדרכה מאי איכא למימר כו'. ודו"ק

ספרי אין לי אלא בעיר בשדה מנין ת"ל ואם בשדה. פירוש אין לי שהבא על נערה המאורסה דינו בסקילה דוקא בעיר אבל בשדה מנין שדינו בסקילה דמיתה סתם כתיבא ביה, ולזה אמר דהכתוב מספר לן דבר אחד וחולק בו בין בעיר לבשדה שאם בשדה ומת האיש כו' לבדו והנערה פטורה מורה לנו שלענין חיובו של השוכב שוה בין אם בא עליה בעיר או בא עליה בשדה, שכן מורה כל מקום שנאמר כלל וחילוק בפרט אחד, אז בשאר דברים הם שוים. ולפי מה דדריש לקמן לבדו שהראשון בסקילה והשני בחנק אף אם הוא שלא כדרכה דעדיין בתולה היא גבי קנס, בכ"ז השני דינו בחנק וכדעת רבי בפ"ק דקדושין דף ט'. ובסנהדרין ס"ו מוכח טפי דהראשון דינו בסקילה דלמיפטר להשני לגמרי אי את יכול דהא כבר כתוב מיתה גבי שוכב עם בעולת בעל.

ושכב עמה פרט לאחד מחזיק ואחד שוכב דברי ר' יהודה. הנה בגמרא פרק בן סו"מ דף ע"ג נתבאר כי בהא דרודף ניתן להצילו בנפשו חלוקים ר' יהודה וחכמים דר"י סובר דרודף אחרי חייבי כריתות מה דצותה התורה להרגו משום דמסרה נפשה לקטלא שלא תבעל לו שהיא בודאי לא תניח להיבעל והוא יעמוד עליה ויכול להיות מזה שתיהרג, לכן הורגין אותו, ובאומרת הניחו לו אין הורגין אותו וחכמים חולקים עליו וסברי דטעמא משום דקפיד רחמנא אפגמה דילה, דמה שרוצה לפגום אותה בביאת איסור של כרת הוא כשרוצה להרגה, לכן אף אם מניחתו שלא יהרגנה ג"כ נהרג, יעו"ש. ולכן ר' יהודה לטעמו סובר דאם אחד מחזיק ואחד שוכב איתמעיט מדין רודף דילפינן מהך פרשה ולית בזה דין רודף, דודאי אם תעמוד על נפשה לא יהרגנה המחזיק בה כדי שיגמר

תאותו של השוכב, וכיון שאינו בא על עסקי נפשות, לכן פטור מדין רודף, אבל אם הוא מחזיק והוא שוכב ודאי אם תעמוד כנגדו אש בנעורת, יבא להרגנה ג"כ לגמור תאותו וחפצו, וזה ר' יהודה לטעמו. ויצא לו זה מהפסוק, דבכל מקום שמדבר על האונס כתיב ותפסה ושכב עמה, והיא לא נתפסה שזה מורה שהשכיבה היה ע"י תפיסה ואונס, אבל כאן כתוב והחזיק שמספר לנו שהאונס היה ע"י שהחזיק בה אטו זה גורם הפטור, יהיה האונס מצד מה שהוא היא פטורה, וא"כ דמורה לנו שדוקא אם השוכב היה הוא המחזיק בה לא שהמחזיק אחר אז אין דינו כדין רודף. ובפנויה אמר השוכב עמה למעט התופס לאחר פטור התופס מקנס ורק השוכב נותן קנס. ודו"ק.

ולנערה לא תעשה דבר. מלמד שפטרה הכתוב מן המיתה מנין אף מן הקרבן ת"ל חטא. פירש דכל הקרא מיותר לכן דרשו כי גבי רוצח בשוגג כתוב ולו אין משפט מות, כי זה מורה שהחטא יאמר בנרדפים על השוגג כמו שנתבאר באה"ש סימן שס"ג ששם חטא רק לב"ד או בידי אדם אין לשופטו מות, אבל ההורגו אינו נהרג, אבל כאן אין לה אפילו חטא שעון שגגי אין לה, לכן פטורה מן הקרבן, מנין אף מן המכות ת"ל מות, פירושו ע"פ דברי רש"י דף י' מלקות במקום מיתה עומדת, דכיון דעבר על אזהרת בוראו ראוי הוא למות ומיתה זו קנס עליו הכתוב כו' הוה נמי מלקות כאחת מן המיתות, וזה שאמר אין לה חטא של מות ג"כ וזה מלקות שהחוטא ראוי להמיתו ורחמנא אקיל עליו בזה.

שם בספרי ומצילים אותם בנפשם. בהגהות הגר"א הגיה כפי מה שהוא בגמרא. והביאור דמן הסברא ברודף אחר חבירו להרגו ניתן להצילו בנפשו דפקוח נפש של זה דוחה הכל אף רציחה, וכן במחתרת אין לו דם לפי שבא להרגו, אבל הרודף אחר הנערה המאורסה או הזכור שהוא מכשול דתי לא ידענא דמותר להצילו בנפש של רודף דיעבור ויהיה אנוס ורחמנא פטריה, וכיון דיעבור באונס הנרדף למה לנו לחוב בדמו של זה, אולם בכתוב גבי רץ אחרי נערה המאורסה כתיב ואין מושיע לה כו', הא גבי רוצח לא כתיב, ולכן המקרא הזה מדבר על דרך הסברא כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה, אבל מן התורה רוצח נלמד מנערה המאורסה וכיו"ב כמו שאמרו ה"ז בא ללמד ונמצא למד, ומה שאמר כן הדבר הוא על ענין הזנות, ומה שאמר הזה הוא עפ"י מה שנתבאר בתורה אור צו סימן כ"ג כי ההוא על ענין נרמז רחוק, שאינו לפנינו, והזה מורה על נרמז קרוב, ובמקום שהנרמז אינו קרוב הוא למעט זה באופן זה שאנו מדברים ולמעט אחר, וזה דוקא מה שנפגם הוא רודף אחר הבהמה וכו' אעפ"י שהן בסקילה מ"מ כיון שאין בה פגמא משום העברה לחוד אין מצילין אותו בנפשו. ובזה סתם ספרי דלא כר"ש דאמר הרודף לעבוד עו"ג מצילין אותו כו'.

צעקה פרט לשאמרה הניחו לו. פירשו בגמרא שלא יהרגנה דקפדה אפגמה שלה, רק דמסרה נפשה לקטלא. וזה לפי שצעקה פירשו הקדמונים שאף אם לא צעקה ג"כ הדין כך דאנוסה היא דמה תועליות יהא אם צעקה, כיון שאין מושיע לה, ומפרש ר' יהודה דכוונת המקרא שהיא ממאנת להבעל לו ועומדת נגדו אף באופן ואין מושיע לה, שסוברת שלא תוכל להנצל ובכ"ז עומדת נגדו וממאנת ומסרה נפשה לקטלא.

ואין מושיע לה. הא יש לה מושיע בכל דבר שיכול להושיע (גירסת הגר"א). פירוש אף בנפשו של רודף, כן מובא בגמ' בשם תנא דבי ר"י, והוא שמלת עזר נמצא על הוספת חוזק בהנעזר וישועה הוא על הרוב במיתתו של השונא. וכן פירש רש"י ז"ל לישועתך כו' על שמשון שמתו שונאיו ויושע ד' מיד מצרים וירא ישראל את מצרים מת, ובכל מקום שנאמר תשועה בנ"ך הוא במיתת נפשו של השונא, ואילו היה אסור להצילה בנפשו של רודף אותה היה ראוי לכתוב ואין עוזר לה, אולם כתוב ואין מושיע לה להורות שבנפשו של רודף ראוי להושיע אם יש מושיע.

כי ימצא. זכר הכתוב שלשה תנאים, נערה, בתולה, לא ארשה. נערה להוציא בוגרת, בתולה ולא בעולה, לא ארשה כפי פשטיות הכתוב שקודם מדבר בנערה ארוסה ואח"כ בנערה אשר לא ארשה דאם תפס ארוסה אינו משלם. אך לפי דקדוק הלשון היה לו לכתוב אשר איננה ארוסה והוא שם התואר לא על הפעולה שמורה שעוד לא נעשה בה פעולת האירוסין אף שאיננה ארוסה כגון שנתגרשה בכ"ז אין בזה דין קנס, ולכן סבר חד אליבא דרע"ק הובא במשנתינו דארוסה איתמעיט לגמרי דאין בה דין קנס ופעולת האירוסין מפקיע זכות האב שאם נתארסה ונתגרשה קנס לעצמה, וכמו דסבר רע"ק שנפקע זכות האב בקטנה ע"י אירוסין לענין מכר לאמה, כן הופקע לענין קנס, וטעמא משום דהאב כבר הפקיע זכותו במה שארסה דאז לא היה בה דין קנס דהבועל במיתה ואין אדם מת ומשלם, וכיון דנפקע זכותו תו לא הדר אליו ע"י הגרושין רק היא לעצמה, אבל אם היה כשהיא ארוסה דין קנס אז לא שייך לומר שנפקע. זכות האב ע"י אירוסין, וע"ז בא ריה"ג לעקור זה מדיוק נפלא בעומק הלשון דבמפתה כתיב בתולה לא ארשה ונערה לא כתיב בה, וטעמא דידעינין מה אונס אינו חייב אלא על הנערה כש"כ מפתה הקל דין הוא שלא יהא חייב אלא על הנערה, וא"כ לא לכתוב בתולה ולא ארשה במפתה ואנן יליף מאונס בקו"ח, ורק דאילו כתב באונס ולא כתב במפתה, הו"א דדוקא בתנאים אלו יתן לאביה הא כשחסר התנאים או שהיא בעולה או שהיא נתארסה ונתגרשה יתן קנס לעצמה, ולכן לא כתוב במפתה ששם כיון שמדעתה עשה הא מחלה ליה, ולכן במפתה בכל האופנים ישלם לאביה וכחה גרע מאנוסה, לכן כתב בתולה גם

במפתה להורות דאין בזה דין קנס כלל אם חסר התנאים, אבל נערה ולא בוגרת לא תוכל למעט שאם היא בוגרת משלם לעצמה, ולכן במפתה דמדעתה עשה ישלם לאביה אף אם היא בוגרת, דזה דאינו לאביה ידענא מונתן לאבי הנערה ולא לאבי בוגרת, וא"כ נערה ע"כ למעט שלא יהא בבוגרת תשלומי קנס כלל, וא"כ ידעינין מפתה מקו"ח, וא"כ ידענא דאין דין קנס בנתארסה ונתגרשה כלל אף לעצמה. ובגרסת הספרים נפל קצת ט"ס וצ"ל במקום (עד) שנתארסה [על] שנתארסה ונתגרשה. ובהגהות הגר"א הגירסא מתוקנה ומבוארה, ור' עקיבא סבר דהדין נותן דנתארסה ונתגרשה קנסה לאביה הואיל ואביה זכאי בכסף קדושין כו' מה לענין קדושין לא הופקע זכות האב ואם נתגרשה חזר הזכות לאביה כן בקנס, ובמכילתא הגירסא הפרת נדרים ושם לא הופקע זכות האב בעת האירוסין ג"כ שאביה והארוס מפירין נדריה וכיון דגרשה הארוס הדר זכותו של האב, ותנא דמכילתא חשיב לזה הפקעא וע"כ הפירוש דאינה ארוסה, ואם תאמר כאן דמדבר קודם בארוסה א"ש אשר לא ארשה משא"כ במפתה ששם לא נזכר ארוסה כלל מה שייך שם, ע"ז אמר דמופנה לגז"ש. ובירושלמי אמר מ"ט דריה"ג אשר לא ארשה ורע"ק עד שלא נתארסה נותן לאביה נתארסה לעצמה ע"ד דרע"ק כו' בוגרת נותן לעצמה בתולה כו' מוכת עץ נותן לעצמה שנייא היא דכתיב נערה נערה כו' בתולה בתולה, פירוש דכתיב נערה בתולה לאבי הנערה בתולה באונס ובתולה במפתה להורות דבוגרת ומוכ"ע אינו נותן כלל וכמו שאמרו בספרי לית כתיב אשר לא ארשה אשר לא ארשה, פירוש תרי זימני חד באונס וחד במפתה אלא מלמד הימנו לגז"ש. כוון הירושלמי לדברי הספרי. והארכנו בזה ואכ"מ ולהבנת הספרי די.

ונמצאו בעדים. כבר נתבאר שמלת מציאה הוא על ברור הדבר ואין ברור גדול מעדים, וכאן דכתיב ונמצאו הוא צריך באור הלא הוא החייב ועליו שייך ונמצא. ויתכן דמרמז שכאן הוא פרט חדש, דבממון אם אחד אמר לו מנה לי בידך ויש עדים שיש לו מנה והוא אומר לא קבלתי ממך הוחזק כפרן, ובקנס אם אמר לו אנסת את בתי והוא אומר לא אנסתי אשה מעולם ועדים מעידין שאנס אשה ואינן יודעין של מי פטור וכמו דמפורש בריטב"א בשבועות ל"ד, וע"ז אמר ונמצאו שיהא מבורר ע"פ עדים מי היא ואי לא כן מקרי מרשיע את עצמו, וע"ז כתיב ונמצאו בעדים.

ונתן האיש כו' לאבי הנערה. כל שכיבה לאבי הנערה שיהיה שלו. ספרי. הנה לחייב קנס על כל שכיבה כבר דריש לעיל ושכב עמה כל שכיבה, וכאן הוא מורה דיוק נפלא דהשוכב עמה מיותר לגמרי דבשוכב מדבר קרא, אולם לעיל פסקא רמ"ב דריש ומת האיש אשר שכב עמה לבדו הראשון בסקילה והשני בחנק, דפירושו לענין אם באו עליה

עשרה שלא כדרכה הראשון לבד חייב סקילה וכדעת רבי בפ"ק דקדושין, ואמר דכאן לגבי קנס כולהו משלמי, וזה החידוש דסד"א דזכות האב בהקנס הואיל ובידו למוסרה לקדושין לכל מי שירצה וא"כ אין בידו למוסרה רק פ"א לקדושין, ולכן הוה"ד דרק פעם ראשון שייך לאביה, אבל אחר זה משלמין לה, לכן קמ"ל השוכב עמה, דעמה מורה על ביאה שלא כדרכה דאינה נפעלת מאומה מהשכיבה וכאשר נתבאר לעיל לאבי הנערה שיהיה שלו גם בזה דהקנס מזה ג"כ שייך לאביה, ולכן נזכר בספרי שני פעמים לאבי הנערה דכוונתו כל שכיבה לאבי הנערה שיהיה שלו אף אם באו עשרה שלא כדרכה ג"כ משלמי לאב. ומה דאמר ר"ז מודה רבי דלענין קנס דכולהו משלמי לקוח זה מספרי.

לא יוכל שלחה כל ימיו. משלחה הוא ליבם. הנה במוציא ש"ר כתיב לא יוכל לשלחה, והפירוש דהיכא דכתיב בל' הפעולה הוא מורה על התחלתה ועשיתה והוא נתינתו של הגט ולא יוכל לעשות זאת הפעולה כל ימיו שכל ימיו לא יוכל ליתן לה גט כריתות, וזה שדרשו אף לאחר זמן, אבל כאן כתיב הפעולה בלא ל' והוא על משך השילוח וקיומו שלא יכול לגרשה באופן שתהיה מגורשת בימיו הא אם מגרשה שתהא גט סמוך למיתתו או אם גמר מיתה דמועיל, עיין פרק יש נוחלין קל"ז דזה אינו גט רק לאפוקי אותה מיבם מותר. וקרוב לכלל זה נתבאר באה"ש סימן תק"ל ומפורש הוא בנדרים דף פ' ע"ב גבי יוה"כ דכתיב תענו כו' לענות נפש מלתא דאתי לידי ענוי, יעו"ש.

ולא יגלה כנף אביו. מצאנו ופרשת כנפיך על אמתך וזה על נשואין שאינו לפי כבודו ולא מסבת חשק אך מגדר רחמנות על אשה עניה לפרוש כנפיו ולהקרא שמו עליה כמו שאמר כנשר יעיר קנו יפרוש כנפיו להיות לו לאב, ולכן על ענין היעוד שהוא רק משום מצוה לרחם על דלה שאביה עני, שלכן אמר הכתוב ואם אחרת יקח לו שארה כו' לא יגרע, שהגם שעשה זה מצד הרחמים והמצוה היא כאשתו לכל דבר, וגבי יעוד אמר ואם לבנו יעדנה לכן הו"א דאין בזה משום אשת אביו וכדאמר קדושין דף י"ח ע"א סד"א לא ליבטלו הלכתא מינה קמ"ל, לכן אמר פה לא יגלה כנף אביו שלא יגלה ערות האשה המיועדת לאביו שפירש כנפו עליה. ודו"ק.

לא יבא פצוע דכה כו'. מנין אפילו מקצתו ת"ל דכה, כן הוא בהגהות הגר"א. ונראה דשרש דכא הוא באלף בכל התנ"ך רק כאן כתוב בה' כמו"ש במסורת רמ"ה, לכן דריש דעל הביצה אמר שהיא דק וא"כ דאפילו מקצתה, דאלו דק הביצה לגמרי הו"ל לאמר דכא על האדם שהאדם נידוק באברי הולדה שלו. ולפי גירסא שלפנינו הוא מהיקשא דכרות שפכה שמקצתו ג"כ שופך. ולפי גירסת הגר"א מפורש דלא כהאחרונים והנוב"י שרצו להכשיר בדק מקצתו.

לא יבא ממזר כו'. בין איש בין אשה כל שהוא ממזר מום זר. ספרי. הנה נתבאר באה"ש סימן ד' שדעת רז"ל כדעת גדולי הלשון שאין שורש של ד' אותיות, לכן ממזר הוא מזר ומ' הראשי הוא נוסף אולם יורה כמו מום זר, כי לא לתוהו בראה לשבת יצרה, והבנים המה מתמימים כוונת הבריאה באבותם, לא כן הבא על הערוה הבן הוא מום ליולדתו ופחיתותו וכמו שאמרו מעות שאינו יכול לתקן זו הבא על הערוה והוליד ממנה ממזר ויהא זכרון לפיכך אין עונותיו נמחקין (לשון רש"י) ולכן הוא מום זר, ולפיכך בין איש בין אשה בכלל זה. אמנם מלת זר מצאנו על אופנים רבים ובכל מקום יובן לפי ענינו, וכאן שמדבר מפסולי קהל ופסול ההולדה יובן זר מן הולדה זו ועל איזה דרך הוא זר, לכן נחלקו רבותינו רע"ק סבר לאו דקורבה דדבר הלמד מענינו, דמכל העריות שנאסרו בפ' אחרי כתיב כאן אשת אב בודאי דזה לגלות דהנולד מזה הוא מום זר ואסור לבא בקהל. ואם תאמר אשת אב חייבין עלי' מיתה וכרת, ע"ז אמרו בגמרא דסבר כר' יודא דולא יגלה כנף אביו לאנוסת אביו והוא בלאו, וכן לא נשנה כאן רק לאו דאשת אביו לאמר דהוא גרם, ושמעון התמני סבר כרבנן דולא יגלה כנף אביו באשת אחי אביו דבכרת וכן מורה, דמסברא דתלוי ממזרות בתפוסת קדושין ובח"כ לא תפסו קדושין יעוי' קדושין ס"ז, ור"י סבר כאשת אב דהיא מיתת ב"ד. ועיין בגמ' היטב.

לא יבא עמוני ומואבי כו'. עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית. הביאור, דאם בא על האומה בכללה אז אין שולל נקבות, אבל אם בא על היחיד בפרט אז עמוני ולא עמונית כמו שכתוב העברי או העבריה, וכאן מוכח דמדבר על כל פרטי ובדיוק עמוני ולא עמונית, דלמה הקדים כאן עמון למואב הלא בן הבכירה הוא מואב ובן הצעירה עמון והיה ראוי לכתוב מואבי ועמוני, וכן סבת החטא מה שעברו דרך ארצם הלא עברו קודם גבול מואב ואח"כ עברו גבול עמון וכמו שכתוב בדברים, יעוי"ש, ודרך המקראות לכתוב בדרך לא זו אף זו דהיינו שהדבר שיש בו חידוש יבא לבסוף, וכבר נתבאר זה בויקרא סימן שי"ב באורך. ומואבי ראוי לאיסור יותר מפני שהוא שכר את בלעם, ולכן כתיב ואשר שכר בלשון יחיד רק על מואב, הוה ליה למכתב לא יבא מואבי ואף עמוני, לכן פרש"י דקאי על כל פרט ועמוני ולא עמונית ובמואב מצד הסברא ראוי לאסור גם הנקבות מפני שהן החטיאו את ישראל בשטים וכמו שאמרו במדרש רות הנעלם ר' בון אמר אילו הוינא תמן כד אתקיימא הלכה מואבי ולא מואבית פליגנא עליו ואמינא מואבית ולא מואבי ומה מאי דכתיב בהו ויחל העם לזנות אל בנות מואב ותקראנה לעם כו' וכתיב הן הנה היו לבנ"י כו' וגוברין אסירי ואינון שריין כו' ועוד כתיב באורייתא תרי טעמי על דבר כו' ואשר לא קדמו עיקרא דמילתא גוברין הוי עכ"ל, הרי מורה לפ"ז

לא יבוא עמוני זכר ונקבה מותרת ולא עוד, ומואבי ג"כ ולא מואבית, דוקא זכר אסור ולא נקבה הגם דהיה ראוי להיות להיפוך. וזה הוכחה ברורה דלפ"ז קאי בדרך לא זו אף זו. ור' שמעון מדייק מדכתיב החטא שלא קדמו אתכם בלחם ומים ולא זכר החטא שהן החטיאו לבנ"י בזנות בשטים ע"כ משום דמואבי ולא מואבית וזכר החטא ששייך באנשים לא בנשים כמבואר במדרש הנעלם הנ"ל וביבמות דף ע"ו ע"ב, עיין שם ותבין מה שאמרנו בשני הפסקות הללו.

על דבר כו' על העצה. נתבאר כ"פ כי חז"ל בכ"מ ביארו לשרשו שהוא מורה על הדבור, גם מה שאמר בדרך בצאתכם ממצרים פשטיות המקרא תמוה, דהא מה שבני עמון לא קדמו אותם היה כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות ואיך אומר בצאתכם ממצרים, לכן אמר כי הוא מספר גודל העוול אשר בשעה שהייתם צריכים ללחם ומים בדרך שאינכם במנוחה בארץ, ובצאתכם ממצרים שהיא היתה גדולה באומות הושפלה על ידיכם ונגאלתם בזרוע נטויה ובמורא גדול אשר נפל פחדכם על כל העמים ובכ"ז לא הקדימו אתכם בלחם ומים, ואשר שכר עליך בלעם כו' הרי דבר לבלעם, פירוש דעל דבר קאי אתרווייהו על דבר אשר לא קדמו ועל דבר אשר שכר עליך את בלעם, ולכן א"ש על דבר מלשון דבור והוא העצה אשר שכר את בלעם שהעצה להחטיאם היה מבלעם ככתוב הן הנה היו בדבר בלעם.

לא תדרש שלומם וטובתם וכו'. מכלל שנאמר עמך ישב בקרבך יכול אף זה כן וכו' רש"י. המושכל דגר תושב מצוה לקרבו ולהושיבו באחד שעריך ולהחיותו, שאם יראה מעלות עם ד' ידבק בהם ויתן לבבו להתגייר (יעוין תוס' עו"ג דף כ' ד"ה להקדים ל"צ קרא), אבל עמון ומואב שכשמתגיירים אסורים לבא בקהל לא יתנו לבם להתגייר ובפרט למ"ד דבקהל גרים נמי קהל הוא א"כ לא יכול לישא עמונית שנתגיירה דהיא כשאר גרים שעמוני ולא עמונית, לכן אסור לקבל גר תושב מאתם ולהושיבו בקהל, ובזמן שאין כל יושביה עליה דאז אין היובל נוהג אסור להושיב גר תושב בארץ ישראל שמא ירבו הגרים מישראל תושבי המדינה ושלא כהראב"ד בהשגות פ"ד מאיסורי ביאה. ועיין בפ"י מהלכות עו"ג ובכס"מ שם ודו"ק.

והנה במדרש פ' פנחס דרש מהך קרא על אילנות מאכל שמותר לקוצצן וסבר שאלישע הורה הלכה שמותר, וזה וטובתם אילנות טובות. אמנם רבינו בפרק ו' ממלכים השמיט זה ופירש בפירוש המשנה בהקדמה דזה היה מהוראת שעה שנביא יכול להתיר לפי שעה וכפי הנראה מספרי.

בנים אשר יולדו להם וכו'. בנים ולא בנות דברי ר"ש וחכ"א אשר יולדו להם לרבות הבנות. הנה שם בנים תלוי אם הוא מגביל נגד אבות אז אינו שולל בנות ואם הוא בדיוק אז שולל בנות ובזה נחלקו ר"ש ורבנן ר"ש סובר דבנים שולל בנות ונקבות מותרות מיד שנתגיירו וחכ"א אשר יולדו להם לרבות, ובנים מגביל כאן נגד האבות המולידים, לכן אינו שולל בנות. ובאמת על יתור הלשון דבנים אשר יולדו להם פירשו רז"ל עומק הפשט ביבמות ע"ח דהוי אמינא דדור שלישי מאותן מצרים שהיו בימי משה יבואו לקהל אם יתגיירו, לכך פירש דזה הדין גם על בנים אשר יולדו להם להורות הדין דדור שלישי יבוא בקהל והוא ממי שיתגייר מנינן דור שלישי לבוא בקהל, וכמו שהמצרים שבדורו של משה שאינן בכלל בנים לא שני בין זכר לנקבה כן בבנים, רק ששם בנים מגביל אל האבות ולהם הוא כמו להם הדור שלישי והוא שאמרו מהם מנה, ור"ש דן קו"ח מעמוני ומואבי שאיסורן איסור עולם ואפ"ה נקבות מותרות ואמרו לו כו' אם לדין יש תשובה, ובגמ' מפרש התשובה מעריות שלא אסור בהם רק שלשה דורות בת בנו ובת בתו כבת בנו, ופריך מה להנך שכן כרת, ויעו"ש דיליף במה הצד ואכמ"ל. ואמרו עוד דור שלישי יכול ראשון כו' ושלישי יהא אסור דהו"א דבנים בן שלישי יבוא בקהל והוא דור רביעי מהאבות, לכך נאמר דור שלישי ובנים אשר יולדו להם להורות לדורות וכן מפורש ביבמות, עיי"ש.

בספרי כי תצא מחנה כשתהא יוצא הוי יוצא במחנה. פירש שאין יוצאין למלחמה אלא דרך מחנה. ובירושלמי סוף פ"ק דעירובין נחלקו כמה מחנה ותני ר' יהודה אומר י"ב אלף כמחנה ישראל שהלכו למדין יעו"ש. על אויביך כנגד אויביך אתה נלחם, פירוש כמש"כ שופטים סימן קצ"ב על אויביכם אתם יוצאים שאם תפלו כו' וזה להפחיד אותן שישמרו מכל דבר רע. מכל דבר רע שומע אני בטהרות והטומאות והמעשרות, ובאמת הקילו רז"ל במחנה מלדקדק בזה ופטרו מרחיצת ידים ומן הדמאי, וכשירעבו מותרים לאכול קדלי דחזירי כמוש"פ רמב"ם, לכן למד דכתיב בסוף הפרשה דכתיב ולא יראה בך ערות דבר דמה ערוה וכו' וזכר ג' דברים אלו עו"ג וש"ד וקללת השם מפני שדרכן במלחמה בהצלחת שונאו חלילה.

ונשמרת מכל דבר רע וכו'. לא רחוק לומר שכוונת הפסוק שלא לגלות מסתורין של המלחמה ושלא לספר ארחם ורבעם לשום איש. ומזה יאות שלא להניח לשום אדם לצאת מן המחנה שמא ישיגהו שונאיהם וימלטו מפיו תחנותם וכמו שהגיד המצרי לדוד בסוף שמואל א', וזה בכלל דבר רע שאמרו בספרי אפילו דיבור רע, וזה לשון הרע וכוונו למש"כ. ולזה אמר רק כי יהיה איש לא טהור ויצא אל מחוץ למחנה וכו', וכן מצינו

בירושלמי פאה אזהרה ללשון הרע מנין ונשמרת מכל דבר רע כו' תני רי"ש לא תלך רכיל בעמך כו', הענין דיש שני לאוין להירושלמי על שני סוגי לשון הרע (יעוין כתובות מ"ו), אחד על לשון הרע בתוך בנ"י עצמם מזה לזה וזה לא תלך רכיל בעמך בעם בני ישראל, והשני לשון הרע מחוץ למחנה ישראל, וזה פשט המקרא כי תצא וכו' ונשמרת מכל דבר רע שלא לגלות מסתורין כמו"ש, ועל זה באו שני כפרות האחד קטרת על לשון הרע שבסתר כדמפורש זבחים דף פ"ח וזה על לשון הרע שבתוך מחנה ישראל, שבזה יש אבק לשון הרע שאין אדם ניצל בכל יום וכולן באבק לשון הרע, אמנם קטרת שלפני ולפנים הוא על לשון הרע שמחוץ למחנה ישראל שלא נודע לישראל בלתי לד' לבדו ועל שתי הבדים וזה פעם אחת בשנה, וזה היה סיבת הגלות של מצרים כמו שאמרו אכן נודע כו' וסבת גלות של בבל ובשניה כמו שאמרו אקמצא ובר קמצא חרב והוא מביא לידי חלול השם החמור מעון עו"ג כמו שאמרו ירושלמי נדרים פ"ז, ולכן אף מחשבה שקולה כמעשה ומחשבה אין יודע רק השם לבדו, וזה לפני ולפנים שכל אדם לא יהיה באהל אפילו מלאכים שפניהם פני אדם כדאמר בירושלמי יומא ושם מכפר, והנה גם הגאוה מקור לעו"ג כמו שכתוב ורם לבבך ושכחת כו' ונידון על המחשבה ודנין עליה, לכן אמרו בירושלמי מפני מה אין כה"ג משמש בבגדי זהב משום הגאוה שנאמר אל תתהדר לפני מלך כו' והוא מפני שהש"י דן על המחשבה ודו"ק.

כי יהיה בך איש. בך ולא באחרים ששכבת זרעו של עו"ג אינו מטמא ואיש פרט לקטן, פירוש פחות מבן ט'. עי' נדה ל"ב ע"ב ומ"ג ע"ב.

אשר לא יהיה טהור מקרה לילה כו'. קרי יום מנין ת"ל כו'. פירש דהו"ל לומר ממקרה לילה, ולכן דרשו כי הוא מאמר בפני עצמו לא יהיה טהור מ"מ, כ"ז שהוא לא טהור כמוש"כ בפ' תזריע איש אשר תצא כו'. ועיין בראב"ע.

ויצא אל מחוץ למחנה כו'. ר"ש התמני אומר כו' זו מחנה לויה לא יבוא אל תתוך המחנה זו מחנה שכינה. עי' פסחים ריש אלו דברים דמפרש דנפקא ליה מדלא כתיב לא יבא אל תוכה וכתב עוד המחנה מזה דריש על מחנה לויה ומחנה שכינה. והגירסא בספרי כדמסיק בגמרא לפי גירסא דילן. ולפי גירסת הרמב"ם וכן בפירוש רבינו חננאל דלא יבוא אל תוך המחנה זו מחנה לויה צ"ע, דא"כ כי אמר אחרי כן וכבוא השמש יבואו אל תוך המחנה הא קודם בוא השמש לא, והא טבו"י דבר תורה אפילו עשה אין בו, ולכן מסתבר כפי גירסתנו. ופשטא דקרא מיירי במחנה שהולכין למלחמה והארון עמהם אך מיתור הלשון דרשו למחנה לויה, ולכן כתיב מקרה לילה דכ"ז דארון ושכינה שלא במקומו אסורים בתשמיש, רק דאורחיה דקרי למיתי בלילה כדאמר בסוף נזיר, ולכן

דרשו בכתובות מ"ה ונשמרת מכל דבר רע שלא יהרהר ביום כו' משום דסמוך לזה פסוק כי יהיה בך איש אשר לא יהיה כו' מקרה לילה, וזה דבר רע, דער שהוציא ש"ז לבטלה כתוב בו ויהי ער רע בעיני ד', ואנשי צבא שהלכו למדין הביאו קרבן לכפר על שמידי ההרהור לא יצאו.

לא תסגיר עבד אל אדוניו מכאן אמרו המוכר עבדו וכו'. ובגמ' פריך דאם כן אשר ינצל אליך מעמך וכו'. ונראה דגם הספרי מפרש דבעבד שברח מחוץ לארץ לארץ מיירי כראב"י, רק דכש"כ הוא אם מכרו רבו לחוץ לארץ או לעו"ג דגרע מחו"ל דמפקיעו ממצות ודאי דיצא בן חורין, ועיין שם בגמרא מעם אדוניו לרבות גר תושב, פירש דמיותר דהו"ל למכתב מעמו, והגמרא בגיטין מ"ה לא פריך דרק אם נאמר דכל המקרא מדבר על גר תושב, אבל כיון שעיקר הפסוק מדבר בעבד תו לק"מ דאגב דכתב כאן אדוניו כתוב גם שם.

עמך ישב בעיר עצמו, כן גריס הגר"א, ובהשגות פי"ד מאיסורי ביאה כפי הגירסא שהוא לפנינו. ונראה דדוקא שלא לישב בעיר המוקפת חומה קפיד קרא, דאם ישבו רוב נכרים בה בטלה קדושתה כמוש"כ תוספות כתובות מ"ה ע"ב, וזה עמך שהוא טפל ואתה העיקר. וכפי הגירסא שלפנינו שאין מושיבין גר תושב בירושלים נראה לפרש נוסח התפילה שמחה לארצך וששון לעירך, כי ששון נאמר על מי ששמח בעצמו ושמחה נאמר על מי שנכללו בשמחתו אחרים ג"כ, וזה מבקש כי יתן פחדו וישתחוו לפניך כל הברואים אז יוכלו לגור בארץ ישראל לא בירושלים, ע"ז נאמר ששון לעירך היינו לישראל עצמן שאחרים אינם שמחים בשמחתם ואנחנו בנ"י שמחים בעיר אלדינו. אמן.

בקרבך ולא בספר. פירש ששם יכול להתחבר אל האויב. ועיין עירובין מ"ה ע"א ובעיר הסמוכה לספר כו' וכן אין עושין עיר הנדחת סמוך לספר. אך קשה לי מברייתא דבפרק החולץ (יבמות מ"ח ע"ב) ובעיר הסמוכה לספר אין משהין אותו כל עיקר כו', וא"כ כיון דכל גר תושב אין משהין אותו בסמוך לספר מאי רבותא דעבד שלא רצה למול, וצ"ל דמישב לא ממעטינין רק דיותר מי"ב חדש אין מניחין לגר תושב בספר. אך בפ"ק דב"ב מוכח דיושב העיר גבי עיר הנדחת מקרי שלשים יום, יעוי"ש, וצ"ל דפחות משלשים יום שרי ובעבד אסור כלל. ודו"ק.

באחד שעריך. לפי הנתבאר בתזריע סימן מ"ג שמלת אחד בסמיכות הוא המובחר יכול בירושלים ת"ל שעריך ולא ירושלים, וכמו לא תוכל לאכול בשעריך מעשר דהוא חוץ לירושלים, כשהוא אומר באחד שלא יהא גולה מעיר לעיר בכל מקום שבוחר בטוב לו שהוא טוב לו ולא לאחרים כמו נוה הרעה לרגיל בו לא תוכל לגלותו לנוה היפה שכן

בודק, ועיין סוף כתובות. והא דאין מושיבין ג"ת בירושלים נראה דמרומז בקרא דישעיה נ"ב כי לא יוסיף יבוא בך עוד ערל וטמא.

לא תהיה קדשה כו' לא תביא אתנן זונה כו'. שכן היה מנהגי העו"ג הקדמונים שהקדשות לכפר עון הניאוף והדם אשר בידיהם הקריבו האתנן לאליליהם לכפר להם ונרצה עונם, לכן יאמר הכתוב מעשה הקדשות והקרבת קרבן כזה פיגול הוא לא ירצה, וע"ז אומר כי תועבת ד' אלדיך גם שניהם מעשה הקדשה והקרבת זו, וע"ז קאי שניהם, ופשוט לפי הפשט.

ספרי אין לי אלא אתנן זונה אתנן כל העריות מנין ת"ל כי תועבת מ"מ. כן גריס הגר"א. וכונתו דבכולהו עריות כתיב כי את כל התועבות האל עשו כו' וכיו"ב דרשו בתמורה דף כ"ט עיי"ש. ולפי הגירסא שלפנינו אתנן מ"מ נ"ל משום דלא תביא אתנן משמע אתנן שניתן לך אי את מביא, וזהו אתנן זכר דלנקבה בנוכח הלשון תביאי וכמו הביאי הבריה, ועיין תמורה שם. ושיטת הרמב"ם דכל שנותן לה מחמת ביאה אסורה הוי אתנן, אבל אם בא על הזונה ביאה מותרת רק שנעשית זונה מכבר אין זה אתנן זונה, ולא דמי לכהן ששם קפיד רחמנא שלא יקח אשה שהיא זונה אבל כאן קפיד רחמנא שלא יהא שכר ביאה חסורה, וראיה דכהן שנשא משוחררת פירשו רבנן קדמאי שלוקה משום זונה, וכן פסק רבינו פרק ח"י ה"ג וא"כ כיון דזונה היא בלא סיבת האיסור, א"כ כאן אם נימא דאתנן זונה אף דבא בהיתר על הזונה ג"כ אתנן הוא, מאי פריך שפחה לעבד משרי שריא ואמאי הוי אתנן זונה, הא זונה הואי וכי בא עליה בהיתר מאי הוי, וע"כ דוקא ביאת איסור הוי אתנן זונה. ולשיטת הסוברים דמשום מזרע ישראל אסור במשוחררת אין ראיה. ונ"ל אעפ"י דשיטת רבינו דכל חייבי לאוין אינו לוקה עד שיקדש ויבעול, בכ"ז על ביאה לחודא הוי אתנן זונה, ואכמ"ל מה שהסוגיא מבוארת לדעתו.

מחיר כלב. שהכלב היה מיוחד לזנות, כמו"ש ב"מ ע"א ארמלתא לא תרבי כלבא, והיה מנהג הגויים הקדמונים שאח"ז לכפרת העון היו מביאים המחיר לקרבן לעו"ג, ולכן אסרה התורה מחיר כלב למזבח, וזה ששאלו מבן זומא חגיגא מהו לסרוסי כלבא, דכיון דאף מחירו אסור משום שלא יזנו עמו כש"כ לסרוסי אותו מותר, והשיב דכל שבארצכם לא תעשו.

ובספרי יכול אפילו העבירו ברגלו כו' ת"ל כי תועבת כו' מה תועבה האמור להלן בזובח לשם אף תועבה האמור כאן בזובח לשם, כצ"ל. הנה יליף מגז"ש, דבאמת עיקר לשון הבאה בקרבנות הוא על ההקרבה ובכמה מקומות שמפרש כמו לא הביאו להקריב קרבן לד' דריש התם, ובפרט לפי מה שפירש רמב"ן לב"ה דסברי שניהם הן ולא שינוייהן,

א"כ גם קשיא, ופירש דלפי שאמר לעיל לא תזבח לד' אלודיך שור כו' אשר יהיה בו מום כו' כי תועבת ד' כו', לכן אמר שגם שניהן הן תועבה ודאי דבזביחה מיירי.

לכל נדר. נדר פרט לדבר הנדור כשהוא אומר לכל נדר לרבות במה. פירוש דמצאנו גבי בעל מום דלנדר לא ירצה ונדבה תעשה אותו, דנדבה הוי קדשי בדה"ב, ונדר קדשי מזבח, לכן יכול גם כאן שלבדק הבית מותרין, אבל כיון דדריש מבית ד' שאסור לעשותן צפויין למזבח, א"כ למה כתב נדר, לזה אמר פרט לדבר הנדור, פירוש דוקא שהיה מעיקרא חולין, אבל כי היה קודם קדש אף באופן דמה שנותן להזונה הוי מתנה וכמו קדשים קלים לריה"ג דממון בעלים או בממנה זונה על פסחו, בכ"ז כיון דנדור הוי לא נאסר, ודוקא שיהיה אתנן זונה נדור אחר כך פסול להקריבן. ויש כאן זרות, שלפי הענין היה לאמר לא תביא אתנן זונה ומחיר כלב לכל נדר בית ד' אלדיך, או לא תביא בית ד' אלדיך אתנן זונה כו', ולמה הפסיק בשם המקום בנשוא הענין, לכן דרשו בית ד' אלדיך לכל נדר, פירוש שאינו בית ד' לדברים של חובה רק לנדרים וגם שם לא תביא, וכמו שאמרו בפ"ק דמגילה זה הכלל כל שהוא נידר ונידב קרב בבמה וכל שאינו נידר ונידב אינו קרב בבמה, וצ"ל כמו שהוא בספרי לכל נדר לרבות הבמה, שמזה עיקר הדיוק, וזה כוונה שניה בפסוק כדרך רז"ל. עוד נלמד לעיל בשפטים מקרא דלא תזבח כו' כי תועבת, יעוי"ש בספרי דמרבה אתנן ומחיר דתועבה, והך קרא בבמה משתעי, כמפורש בגמ' בכורות י"ד.

לכל נדר לרבות העוף. נראה דדריש שכל נדר בהמה הלא יש הפשט ונתוח וקרב למזבח בחלקיו, אבל עוף כולו קרב למזבח ואינו מבדיל לחלקים, לכן דריש לכל נדר הוא נדר שהוא בכללו לשמים וכולו נדר וקרב כאחד לאשים, ובבמה פליגי אמוראי אם יש הפשט ונתוח סוף זבחים ודו"ק.

לכל נדר לרבות העוף כו'. ממלת כל דריש לרבות העוף, דהואיל דבעוף אף בקדשי מזבח אין מום פוסל בו, יכול שאתנן ומחיר לא יפסול בו. אולם שיטת רמב"ם דאף אם נתן לה מוקדשין בעוף אסורים, ואע"ג דמוקדשין ליתא בעוף רק או לעולה או לחטאת, ואם כן מלבד דהוי דבר הנדור הלא גם מתנתו אינו מתנה, ובכ"ז נאסרו, דאם במקדיש קדושת דמים, הלא הן ולא שנוייהם, ועיין משל"מ, וזה פלא, דהא אין מתנתו מתנה ובמה יאסרו. ונראה משום דחזינא דקדשים שמתו יצאו מידי מעילה דבר תורה דהואיל דליתא בגווייהו להקדש מידי, אם כן כי נותן הקדש באתנן ומחיר אם יאסרו הלא תו פקע ממונא דהקדש דאית בהו ונשארו חולין דבר תורה, רק בבהמות הלא אכתי איתא להקדש ממון בהו דראוי ליפול בהו מום ויפדו, וכדאמר במעילה י"ב אלא רבנן מ"ש ממחוסר זמן

אמרי מחוסר זמן מידי דהוה אבעל מום דבר פדיון הוא כו', וא"כ כאן גלי רחמנא דעופות כיון דלית בהו פדיון א"כ אם תאמר דפסולים תו פקע ממון הקדש דאית בהו דהא הוי כקדשים שמתו, לכן קדים איסור אתנן ופקע לקדושתן, וכמו דמצאנו כה"ג בענין קדושה להתקדש בכלי שרת, כמבואר ירושלמי פ"ג דיומא ה"ו כאחת קדושין ומתקדשין, ועוד כיו"ב גיטה וידה באין כאחד, דכן פירשו הא דגזלן שהקדיש דקני ביאוש ושנוי השם, דשינוי השם וקניית הגזלן בא כאחד, ורבות כיו"ב, לכן גלי רחמנא דהאיסור של אתנן חל ומפקיע קדושה דאית ביה, ובקדשי בה"ב אם נימא דאסורין לצפותן, הלא איכא בהו פדיה דשנוייהן יהיו מותרין, ועיין תוס' מעילה ט"ו ד"ה לא יהא אלא דאקדיש אשפה, ויש לנו בכ"ז פלפול עצום אכ"מ, [והנה המאמר הזה הובא בשם ר' שמעון, דסתם ספרי כוותיה בויקרא סימן ע"א עיי"ש].

לא תשיך לאחיך. הנה שם הפועל נקרא תשוך, אבל תשיך הוא מבנין הפעיל, וזה שהלוה בהלואתו ממנו במרבית עושה שישכנו המלוה וזה הפעיל, ואין סתירה מהא דכתיב לנכרי תשיך דשם הוא ג"כ הפעיל שתעשה בכל ההמצאות שינשך הנכרי והוא ג"כ מבנין הפעיל [או כמו שאמרו דלאפוקי אחיך דלא ומצות עשה הוא לאו הבא מכלל עשה] וכיון שללוה מדבר קרא א"כ הו"ל למיכתב לא תשיך לאחיך כספך, ועוד מה ששינה שם הפעולה בכל דבר הוא לרבות נשך כסף נשך אוכל, לכן דרשו שמרבה גם כסף מעשר, ואפילו למ"ד מע"ש ממון גבוה ואינו יכול למוכרו וליתנו במתנה ואינו בכלל כספך כיון שאין לו בו דין ממון, בכ"ז הואיל והיתר אכילה אית ביה ולאכילה ודאי יכול ליתנו לכו"ע, רק שלא יהא נחשב לענין דין פדיה להוסיף חומש. ויש להאריך ואכ"מ. ואוכל מרבה אוכל בהמה.

ולאחיך לא תשיך. הנה שם אח ימצא על חבר ואוהב כמו אח אני לתנים, אח לצרה יולד, להפר את האחוה, והנה המלוה עבור רבית ונשך אינו מכיר עצמו שהוא אח, אולם המלוה בחנם הוא הכיר עצמו להלוה לאח וריע, וזה שאמר ולאחיך מי שהכיר עצמו לאחיך והלוה אותך עבור שהוא אחיך לא תשיך אחר זה בשעת פרעון, לא תתן לו עבור שהיו מעותיו בטלות אצלו, והוה"ד לרבית מוקדמת.

כי תדר נדר לד' וכו'. נאמר כאן נדר כו' מה להלן נדבה עמו. פירוש דהתורה תדבר על ההוה שדרך אדם להתחרט על מה שנדר לא על מה שנדב, דנדבה היא מאמיתת הרצון בלב שמחה, לא כן נדר כמו"ש רבינו נסים פ"ק דנדרים דף ט', אבל בל תאחר איכא גם בנדבה, ומייתי כמו דגבי שלא יאחר אכילת בשר הזבח לא הבדילה תורה בין נדר לנדבה,

כן לענין איחור הקרבה לא הבדילה התורה בין נדר לנדבה, רק דבר הכתוב בהוה, ולכן לא מייתי מקרא דכתיב לקמן כאשר נדרת לד' כו' נדבה.

לד' אלודיך אלו הדמים והערכין כו'. פירוש שהוא דבר שהוא כולו לד' ואין לכהנים בהם כלום, רש"י.

לא תאחר לשלמו הוא ולא חלופיו. פירוש מדכתיב בכנוי לשלמו ולא כתיב לשלם מורה דאיחור הוא על זמן מיועד, שאם מאחר הזמן עובר עליו ולמדו שהוא שלשה רגלים, ואם הומם השור אחר שני רגלים וחילפו על אחר אימא דמצטרפין לעבור בב"ת, לזה אמר כמציין על הדבר שדוקא לשלמו את מי שנדרו אל יאחר מן הזמן ג' רגלים הא חילופיו לא מצטרפי. ופירש הירושלמי דבמפרישו ואומר הר"ז עולה קאי קרא דלא מצטרפי הא באומר הרי עלי עולה דל הפרשתו הרי עברו מאמירתו שלשה רגלים ולא הביא נמצא דעבר בב"ת, דלא עדיף מלא הפריש כלל ועבר על אמירתו לחוד. ועיין טורי אבן דף ה' בזה. וזה כפי מה שנתבאר דבנדר נכלל נדבה.

כי דרש ידרשנו. הנה בכל מקום שהזכיר המקור עם הפעולה דרשו חכמים על יתורא, ולזה אמר דרש אלו חטאות כו' דברים של חובה שנדרשים ממך, וע"ז יורה המקור בלא הכנוי, שהכנוי מרמז על דבר הנוכחי הנזכר למעלה וזה הנדר, אבל חטאות כו' חובה להביא לא מצד נדר.

ד' אלודיך. הנה כבר נזכר והו"ל לאמר כי דרש ידרשנו מעמך, לכן דרשו (כפי הגירסא בש"ס דילן) צדקות ומעשרות ובכור דבכל הני כתיב ולך תהיה צדקה לפני ד' וכו' ואכלת לפני ד' כו' מעשר, רש"י. אמנם בירושלמי שם הגירסא כמו שאיתא כאן זה הקדש בדק הבית, אולם זה כבר נרמז לעיל בקרא דלד' אלוקיך. ואולי מיירי כשהתפיס תמימים לבה"ב, דאע"ג דאסור ולר"י עובר בל"ת, בכ"ז דרש ידרשנו שימכר לצרכי עולה ודמיו יפלו לבה"ב.

מעמך זה לקט שכחה ופאה דכתיב ביה העני עמך, רש"י. ופירוש מ"ם כמו מ"ם הסבה מחמת עמך וזהו דוקא לקט שכחה דעזיבה כתיב בהו והעני שעמך מחוייב אתה ליתן לו ואי אינו עמך לא, משא"כ גבי תרומה דשוכר פרה ומביאה כו' כמבואר סוף פרק הזרוע קל"ד, יעו"ש. ובאמת עיקר דרשה דקרא והיה בך חטא כתיב עוד לעיל גבי עני סימן ט"ו ולהלן סימן כ"ד גבי עני, לכן דרשו דכאן ג"כ הנך דלעני בעי למיתב להו ולא יהיב ע"ז כתיב והיה בך חטא.

בך חטא ולא בקרבנך חטא. בגמרא סד"א קדשים דבני הרצאה נינהו אימא לא לירצו כו'. והפירוש הואיל ונעבדה בהן עבירה שאיחרו מלהקריבן, וזה לא יתכן רק בנדבה הא

בנדר דחייב תיכף משעת אמירתו כיון דאמר הרי עלי דל הפרשתו מכאן הרי עבר בב"ת, ואין העבירה בהקרבן עצמו, איך יפסל, הלא אם הפרישו אחר שעבר אבל תאחר כשר כן אם הפרישו קודם, ורק בנדבה שהוא סבת העבירה שהשהה אותו ג' רגלים ועבר בבל תאחר, לכן הוי אמינא דיפסל, והיה בך חטא, מורה שהחטא יהיה עליך קיים תמיד, כמו בלא תעשוק שכר שכיר שעובר כ"ז שלא נתן לו, וכן בהלוית עני, כן הכא כיון שעברו עליו ג' רגלים שוב כ"ז שאינו משלם החטא הוא עליו בקביעות, שכל יום ויום עובר בבל תאחר, א"כ אם תאמר דהקרבן נפסל הלא אינו ראוי להקריב עד שירעה ויפול בו מום ויפדה ויחליפנו, דהא אינו חייב באחריותו, א"כ אין תו החטא עליו תמיד עד שיפול בו מום ועל החליפין יעברו ג' רגלים, ולזה אמר דמוכח דאין בקרבנך חטא, דממ"נ על נדר כיון שמחויב לשלמו אחר שעבר בב"ת, תו אף אם הפרישו קודם אין סיבת הנדר השהייה והאחור של הקרבן, דלא גרע מלא אפרשיה כלל וכשר, ואם הוא נדבה הלא כיון דנפסל ואינו חייב באחריותו, תו ג"כ אינו עובר ונמצא דאין החטא עליו לאחר שעבר בב"ת, וע"כ דהקרבן כשר, וא"כ החטא עליו בכל יום כ"ז שאינו מביאו. בינה זה.

מוצא שפתיך זו עשה תשמור זו ל"ת. פירוש דכתיב מוצא שפתיך תשמור ועשית כאשר נדרת כו' א"כ היה לו למיכתב האתנח בתשמור, ומדכתיב האתנח בועשית ע"כ דמוצא שפתיך תשמור ועשית אמר, א"כ כאשר נדרת אהי קאי, ולכן פירשו כי קאי אדלעיל ושלמטה הימנו, מוצא שפתיך תשמור ועשית, תשמור ועשית כאשר נדרת, וכן אמרו לגבי לגר תתננה ואכלה או מכור כו' ועיין תוספות שם, והשמר דעשה עשה ודלאו לאו, ומוצא שפתיך תשמור היינו מה שיצא מפיו להקריב קרבן ישמור, וזהו השמר דקיום מעשה ודעשה עשה, תשמור ועשית כאשר נדרת, ובנדר כתיב כי תדור לא תאחר כו' כי ידור נדר כו' לא יחל דברו ובנדרי הקדש עובר ג"כ בבל יחל, כמפורש בירושלמי פ"ק דרה"ש וברמב"ם, והוי השמר דנדר דהוי לאוי והשמר דלאו לאו, ולכן הוי ל"ת, וזה אמת למעיין. ועיין תוס' שם.

ועשית זו אזהרה לב"ד שיעשוך. פירוש לא קאי על הב"ד, דבנודר מדבר קרא, והכי אמר דהנדר תשמור ותהא מוכרח לעשות שב"ד יעשוך, וכן כתב בחידושי הריטב"א. ולפ"ז אין ועשית צווי, רק פירושו שתהא מוכרח לעשות ותהיה עושה, וכמו ואם כו' ונקית משבועתי זאת שפירושו שתהיה נקי, כן כאן פירושו תהיה עושה עפ"י ב"ד. אך מנין למדו לפרש כן, הוא עפ"י הלכה המוסכמת דהקדש גמר בלבו חייב ועובר בבל תאחר, וכדאמר בשבועות דף כ"ו מכל נדיב לב עולות, יעו"ש, אם כן איך אמר מוצא שפתיך,

לזה דרשו שזה תהיה מוכרח להעשות זה עפ"י ב"ד, ומחשבה שבלב לא ידעי, לכן לית בהו כפיה, ומוצא שפתיך תהיה עושה ומקיימם עפ"י כפיית ב"ד.

ועשית כאשר נדרת כו'. פשט המקרא מוכיח הסמכות ללא תשיך שעל הלוה נאמר שאסור ליתן רבית וכללא דרביתא אגר נטר, לכן אמר שגם לגבוה לא יאחר לנדרו, ולא יעלה בדעתו שעל ההמשכת הזמן יתן רבית וישלם יותר מאשר נדר, לכן אמר לא תאחר לשלמו כו' רק מוצא שפתיך תשמור ועשית כאשר נדרת לד' לא יותר עבור האיחור. וזה צחות.

נדבה זו נדבה אשר דברת אלו קדשי בדק הבית. הנה בפ' אמור גבי בע"מ נדבה תעשה אותו ולנדר לא ירצה, שם פירשו ז"ל נדר על קדשי מזבח ונדבה על קדשי בדה"ב, אך כאן מדויק, כי ר' שמעון דסתם ספרי כוותיה סבר דהמקדיש רגלה של זו עולה נתקדשה כולה, ובקדשי בדה"ב הראוי לבדה"ב מה שמקדיש הוא קדוש ולא יותר, ולכן בנדר כתיב כאשר נדרת בכ"ף הדמיון שמצאנו במקום שאינו שוה לגמרי כמו שאמרו במדרש איכה ובזוהר פ' משפטים וסימנך ד' כארי ישאג, אבל כאן בקדשי בדה"ב כתיב אשר דברת ממש אשר דברת ולא יותר, וכן אמרו לכמה מ"ד דקדוה"ג שקידשה לזמן לא פקעה בכדי וקדושת בדה"ב פקעה ואי לא קידש אלא לזמן אחרי הזמן הזה אינו קדוש, וכ"ז בדבר הראוי לשם ולבדה"ב אבל באינו ראוי אז לענין נידון בכבודו הדין להיפך, כמבואר ריש ערכין ע"ש.

בפיך זו צדקה. פירוש דכיון דכתיב דברת, בפיך מיותר, ולזה דרשו דדיבור מצאנו אל הלב, כמו דברתי אני עם לבי, ובלבו ידבר כו', ולכן כתיב בפיך זו צדקה, שאין אדם מתחייב בלבבו היינו שגמר בלבבו רק באופן שיוציא בשפתיו, כשיטת הרא"ש הובא בחו"מ סימן ריי"ב וביור"ד סימן רנ"ח עיי"ש, משא"כ בהקדש דבגמר בלבבו סגי. ודו"ק.

כי תבא בכרם רעך. הנה אין לפרש כפשטא דקרא דבכל אדם, דלא שביק חיי לכל בריה, כדאמר בפ' הפועלים דף צ"ב, יעו"ש, והוציאו רז"ל מן הפסוק דאם בכל אדם ורחמנא אפקריה לאכלה לכל מי שיבוא, א"כ טפי ממה שהתירה תורה הוי גזל ועבר בלא תגזול, ולמה צריך למיכתב ואל כליך לא תתן, אם לא דאתי להורות דרק אל כליך לא תתן, הא לכליו של בעה"ב אתה נותן, לכן זכתה לו תורה לאכול, ורמב"ם כתב כי תבוא בכרם רעך ולשאר כל אדם הלא יש רשות לבעל הכרם למנוע אותו מלבוא תוך הכרם, ומי התיר לו לבוא, ורק בפועל שהוא בא בכרם וקמה, לו התירה תורה, וקרוב לזה בירושלמי דמעשרות מי שיש לו רשות להניף. יעוי"ש.

ענבים. ולא תאנים. בירושלמי דהפועלים, וכי מה יש בכרם לאכול אלא ענבים ללמדך היה עושה בענבים לא יאכל בתאנים. וזה עומק פשוטו. ראב"ח אומר מנין שלא יאכל פועל יותר משכרו ת"ל כנפשך. פירוש דנפש על הרצון לא מצאנו רק על המעט, ואם יש את נפשכם לקבור כו' פירש ת"א אם אית רעוא בנפשיכון, ושלחת לנפשה פירשו לעיל שאם היתה חולה ימתין, וכאן דריש דהשכר אמר עליו ואליו הוא נושא את נפשו שעל השכר מוסר נפשו ולכן אמר כנפשך. כן פי' רש"י. ורבנן דרשי לדרשות אחריני. יעוי"ש. ואל כליך וכו' בשעה שאתה נותן לכליו פירוש בשעת גמר מלאכה דוקא, ולא בשעת עידור וקשקוש.

כי תבא בקמת רעך כו'. בגמרא דריש כל בעלי קומה, וטעמא דהו"ל למכתב בשדה רעך דמצאנו בכל מקום שדה וכרם, לכן דריש זה רעך פרט לעו"ג, פירוש, דבעו"ג שרי להניף חרמש על קמת הבעה"ב וכן נותן לכליו. וחרמש לא תניף בשעה שאתה מניף כו', פירוש דבשעה שאינו גמר מלאכה אסור לקטוף ביד, אולם לשון הפסוק וחרמש לא תניף הוא על כרחין דוקא לצורך הפועל אינו במשמע כלל. ועיין ראב"ע. אולם לפירוש הרמב"ם א"ש דזה לאו בפני עצמו שלא יבטל ממלאכת בעה"ב ולא יקצור של בעה"ב ויאכל מה שקוטף רק כשימלא הסל, יעו"ש, לפ"ז וחרמש לא תניף כפשוטו א"ש, אך הרמב"ם נראה שפירש בד"א עיי"ש, ועיין ספר המצות מצוה רס"ז.

כי יקח איש אשה. הפרשה הזאת מדברת במי שלוקח אשה ומגרשה וניסת לשני וגירשה או מת שלא תחזור לראשון. ולפ"ז הא דריש לקמן דאף באירוסין של הראשון לחוד ג"כ לא יוכל לשוב לקחתה, וא"כ אין לומר דובעלה הוא ללמד שגומרת דלאיזה צורך כתב כן כאן, וע"כ דעל אירוסין לחוד קאי, ואם נימא דאירוסין לא הוי רק בקיחה וביאה לאח"כ, א"כ לא משכחת נערה בתולה מאורסה, וע"כ דקיחה איכא בלא ביאה, ובעלה הוא כמו או בעלה, ולכן כתב הרמב"ם דשטר מפורש בתורה דקונה, ועל כסף דקונה למדו בגז"ש קיחה קיחה משדה עפרון דמצאנו קיחה בכסף, ועל שטר מהיקשא דויצאת והיתה, וביאה מובעלה. וע"ז אמר שהיה בדין ללמד מאמה העבריה בקו"ח שתהא נקנית בכסף, היינו דאמה העבריה מיעדה האדון בכסף מקנתה, אלמא דנקנית לו לאישות בכסף, ואמר דהו"מ לדחות מיבמה, ובברייתא בגמ' דחי זה מה ליבמה שאינה נקנית בשטר, ואמר רב אשי דעיקר הפירכא שכן מאמה אין למילף שכן יוצאת בכסף, אבל משפחה כנענית לא מצי למילף דשפחה שכן קנינה לממון שפיר נקנית בכסף ולא בביאה, ולכן תנא דספרי עביד קו"ח מאמה ולא משפחה כנענית כדיליף במכילתא פ' משפטים עיי"ש, והובא בירושלמי.

ובעלה. כמוש"ב, ואמר דהיה בא בדין מיבמה, ואמר דאמה העבריה תוכיח שאינה נקנית בבעילה אעפ"י שנקנית בכסף, וע"ז פריך בגמ' מה לאמה שכן אין קנינה לשם אישות, פירוש דהגם דממה שנקנית בכסף שפיר מייתי לאשה משום דבאמה איכא גם קנין אישותי ע"י כסף מקנתה שמיעדה בע"כ דילה ושל אב כמו"ש בתוס' ה' בד"ה שכן נקנין בע"כ, אבל ממה שאינה נקנית בביאה אין ראיה כלל לאשה, דבביאה אינה ראויה לקנין דברים שאינן מעניני אישות, ובאמת יש קנין גם ממע"י שאינן של אישות, ופשוט, לולי שנדחקו בזה הקדמונים, ואמר משום דמיבמה ליכא למילף שכן זקוקה ועומדת, פי' דביבמה ליכא קנין רצוני רק ביאה קונה בע"כ, ודברים הנקנים בע"כ לאישות לא יתכן בהם רק הביאה דלהקמת זרע הוא ביבמה, ובדף ט' אמר ר' יוחנן על ברייתא זו ששנה רבי.

ובעלה. לעיל גבי מוציא ש"ר כתוב כי יקח איש אשה ובא אליה, משום דאינו חייב עד שיבעול כדרכה, וע"ז כתוב תמיד הלשון כן, ויבוא אליה, ואבוא אליה, ואבואה אליה, אבל כאן דאף שלא כדרכה חשיבא בעולה ע"י הארוס יעוי' קדושין דף ט', ופשטא דקרא דבמוציא ש"ר שזינתה בנערות כשהיא ארוסה, אם כן הקיחה והביאה אינן כאחד, וכאן כוון הכתוב שהיו תכופים האירוסין והביאה כאחד, ולא מצאה חן בעיניו כי מצא בה ערות דבר היינו שזנתה קודם הקידושין אע"ג דאינה אסורה עליו, מ"מ נשא אשה בחזקת שאינה זונה ונמצאת זונה רשאי לגרשה, יעוין ירושלמי כתובות פ"ג ה"ד דשקיל וטרי אם יש לה כתובה מנה, כן נראה הפשט הפשוט. ודו"ק.

והיה אם לא תמצא חן בעיניו כי מצא בה ערות דבר. ב"ש סברי דודאי הוא ערות דבר. של ענין הנוגע לאישות והוא שנטמאה בעדים ודבר דבר יליף מגז"ש דע"פ שנים עדים יקום דבר, אולם ב"ה דייקו דאילו היה דבר גלוי ערוה הוה ליה למכתב כי מצא בה דבר ערוה, כמו דבר מלכות, דבר שקר, אבל ערות דבר אין עיקר הוראתו ענין גלוי ערוה רק דבר תעוב ומאוס כמו דכתיב והיה מחניך קדוש ולא יראה בך ערות דבר, דעיקר הוראתו דבר מאוס ותעוב כמו שכתוב קודם וכסית כו' ומה שהוא דבר מאוס לדידיה אפילו הקדיחה תבשילו וכיו"ב, אולם נכלל בזה גם ענין גלוי ערוה וכמו שדרשו ז"ל לעיל על פסוק ערות הארץ שהלכו לשוק של זונות, יעו"ש, ולכן אמרו דעל שני ענינים אלו מגרשה ומותרת להנשא, שבל"ז הייתי אומר שהיוצאת משום ערוה לא תנשא, ורע"ק סבר אפילו מצא אחרת נאה הימנה, ומפרש בגמרא דמר סבר דכי מצא הוא כמו או מצא, וב"ש וב"ה סברי דהוה כמו דהא, וכמו לא צחקתי כי יראה. ובאמת לב"ש דחוק לשון אם לא תמצא חן בעיניו, דהלא מחוייב הוא לגרשה וב"ד כופין אותו על כך. וצ"ל

דאיכא עדי סתירה שאחרי קנוי והוא אינה רוצה להשקותה מפני שלא מצאה חן בעיניו, וכיון שאמר איני משקה שוב אינו יכול להשקותה כמו שבארו תוספות ביבמות צ"ה ע"א עיי"ש, וכן מפרש בירושלמי ריש סוטה ערות דבר על קנוי וסתירה. ועיין סוטה דף ל"א ע"ב, ואכמ"ל.

והנה בגמרא סוף גיטין מפרש ר' יוחנן הפסוק כי שנא שלח דשנאוי המשלח, וכן פירש האבן עזרא הך קרא כי שנא שלח אמר ד' אלודי ישראל וכסה חמס על לבושו אמר ד' צבאות, כי השם שנא המשלח אשת נעוריו, וכן שנא את המכסה חמס על לבושו, ולכן אמר ד' אלודי ישראל אף שבכל מלאכי כתוב ד' צבאות [ומכאן למדו ריש קדושין ירושלמי שאין גירושין בבני נח יעו"ש] לרמז שעל ישראל עצמו הלא מתחלה שנא ללאה ובכ"ז לא שלחה מביתו, ולזה פקד ד' ויפתח רחמה, וכמו שאמר וירא ד' כי שנואה לאה ויפתח רחמה, ולזה אמר בזווג ראשון כמו ביעקב.

וכתב לה, לשמה. הוא מעומק הפשט שיכתב לה הוא לצורך כריתות אישותה, ולכן חשיב כל הני גווני, שאף אם לא נתברר בעת הכתיבה שהוא לה ג"כ אינו גט. אין לי אלא בדיו בסם כו' ת"ל וכתב לה מ"מ. סתם כתיבה הוא בדיו, וכן כתוב ואכתב על הספר בדיו, וכן במגילת סוטה אמרו דבדיו דוקא, אבל כאן דריש מדכתיב תרי זימני וכתב לה, לכן דריש הכתיבה שיהא מורה לה שהוא ספר כריתות והיא מגורשת יהיה באיזה דבר שיהיה, רק שהוא של קיימא שתדע ממנו הכריתות, ועיין קדושין י"ד א"ק ספר א"ל כו' עלי קנים כו' ת"ל ונתן מ"מ א"כ למה נאמר ספר מה ספר מיוחד של קיימא יצאו אלו ריב"ק מה ספר מיוחד שהוא תלוש יצא מחובר כו', הדיוק הוא מדלא כתיב ונתנו בכנוי עליו כמו שבכל הפרשה מדבר הכל בכנוי, מורה כי כאן בא שם ספר בהרחבה שכולל כל דבר של קיימא כמו בכל ספר וחכמה דניאל א'. ובירושלמי מביא להא דריב"ב ומפרש דרבנן דפליגי על ריה"ג ומכשירין על האוכלין משום דסברי כריב"ב דכל דבר שהוא תלוש מתרבי מספר. אולם בגמרא בבלי אמרו ורבנן אי כתיב בספר כדקא אמרת השתא דכתיב ספר לספירת דברים הוא, ופירושו, שבכ"מ שמדבר בכתיבה בספר כתיב וכתב האלות כו' בספר או על הספר וכאן היה צריך לכתוב וכתב לה כריתות בספר, אבל לשון ספר כריתות הוא מדבר על תוכניות הענין הנכתב בגליון אשר בזה נקרא ספר כריתות, ולכן כמו דרבנן פליגי על ריה"ג כן פליגי על תנא דספרי דמצריך דבר של קיימא. והתוספתא דפוסלת על עלי בצלים הוא כתנא דספרי דמצריך של קיימא ורבנן פליגי עליה, ולכן לא זכר אותה הרמב"ם. ועיין ההמ"ג.

כריתות. שיהא כריתות מכ"א כו' הרי זה גיטך ע"מ שלא תלכי לבית אביך כו'. הפירוש, דאם ענין הספר שבקבלתו היא נתרת מאישותו לעלמא הוא רק כריתות, אם כן האשה תקרא כרותה מאישה, ובאמר כתיב גרושה מאישה, ובאמת גירושין הוא לשון הגט כמו דתניא סוף גט פשוט אני גרשתיה כו', ובירושלמי פ"ב דגיטין אפילו לא כתב אלא אני פלוני מגרש ית אתתי כו' והו"ל למכתב ספר גירושין ולכן דרשו שמגלה על אופן הגירושין שתכרת חבל אישותם שלא תהא מאוגדת בו כל ימי חייה, ולכן בכהנים שאפילו לא נתגרשה אלא מאישה כשאומר הרי אי את מותרת לכל אדם ג"כ אסורה לכהונה כתיב ואשה גרושה מאישה שרק מאישה היא גרושה, אבל לא כרותה שעדיין מאוגדת בו ג"כ פוסל בכהונה, וז"ב. המגרש את אשתו כו' ר"א מתיר. עיין גמרא גיטין דהני ד' זקנים שהשיבו יש מהם שפרשו דברי ר"א בחוץ מפלוני ויש שפרשו בע"מ לפלוני ושם פלפול ארוך, אכמ"ל. רע"ק אומר וכי במה החמירה תורה בגרושה או באלמנה כו' מה אלמנה קלה נאסרה מן המותר לה כו' שתהא אסורה מן האסור לה. בגמרא הובא מן התוספתא ושם מפורש דאם זה שנאסרה עליו היה כהן נמצאת אלמנה אליו ואסורה משום גרושה. יעו"ש, ולפי תנא דספרי אינו מדבר לענין כהן רק כך הוא תשובת רע"ק, דגרושה חמורה דאסורה לאחיו בכרת ומיתה מתרת לאחיו אף לאחר חליצה אינה בכרת להחולץ, הרי גרושה חמורה מאלמנה, ומה אלמנה קלה נאסרה לכו"ע ולא תפסי בה קדושין לרע"ק מסבת שהיא מותרת לאחיו, וכיון דנשאר אישות של המת שמסבתו מותרת לאחיו לכן אסורה לכו"ע, כש"כ בגרושה שאם אסורה מסבת איגוד אישותו לאחד, כש"כ שתהא אסורה לכו"ע ולא תפסי בה קדושין א"כ אין זה כריתות, וזה אם בחוץ אמר ר"א, אבל תנאה הוא מילתא אחריתא. ד"א הלכה וניסת כו', לא נמצאו בניו של ראשון ממזרים, ע"כ בעל מנת, וכן מפרש בגמרא שם, וכן בתו"כ פ' נגעים תשובה אחרת בתוספתא מהתו"כ ומצוי הרבה כיו"ב. ודו"ק בכ"ז.

בידה. אין לי אלא בידה מנין לרבות גגה חצרה וקרפיפה ת"ל ונתן מ"מ. הובא בפרק הזהב, ואמרו שם שמלת יד בהרחבה הוא על כל דבר שתחת רשותו של אדם וקנינו וכמו ויקח ארצו מידו, אבל במקום שיוכל להתפרש יד בדיוק הוא יד ממש, וכאן צריך לרבות, אולם מהיכן איתרבי הוא כלל נפלא מורגש במשפטי הלשון, שהחילוק בין נתינה בידו לנתינה לידו, הוא שהנתינה ביד הוא באופן שהמקבל בידו הוא ברצונו והסכמתו, והוא כמו שידו פתוחה ועינו צופיה לזה לקבלה רק שיותן בידו, וכלל זה מוסכם בכל התנ"ך, לבד ביחזקאל ק' כ"ג בדרך אחותך הלכת ונתתי כוסה בידך, ושם הוא להפלגת המליצה, שבידים פשוטות לקבל יותן הכוס בידה וכאשר ישישו מרירי יום למצוא קבר, כן תשיש

היא לקראת הכוס הזה, וכמו שאמר ושתית ומצית כו' (ועוד בזה, אכ"מ), אולם במקום שהוא באונס בלא רצון ומכוון כתוב לידו, וכמו שהוא תוחב בחזקה לידו, ולא נמצא רק והאלודים אנה לידו, שהוא בלא רצון ומכוון שלו, וכאן הלא גט שלא ברצונה והסכמתה היה צריך לכתוב ונתן לידה, וע"כ דידה רשותה גגה וחצירה שאינו בעל רצון ובחירה ופתוח לפניו ליתן בו. התנונן כמה רמו דרכי חז"ל.

ושלחה מביתו כו'. פירוש שיתן בתורת שלוחין באופן זה גומר הגט, אבל לא שיתן בתורת שטר, ואין הכוונה שישלחנה מביתו, דהא כתיב בתריה ויצאה מביתו, הרי דאפילו לא יצאה מביתו ג"כ מגורשת, דעד ויצאה מביתו הוא ספור של דברים המתירים אותה להנשא לאיש אחר ולא יותר, כמו דגבי בעל שני נשנה כל הויתו של הגט וכתב, ונתן, ושלחה, הרי דרק המה המכשירים הגט ולא יותר, וכיון שלא יצאה מביתו, מה מועיל מה שישלחנה מביתו, לכן פירשו רז"ל דיתן הגט באופן שתדע שהוא גט והיא משתלחת ממנו. וזה עומק הפשט (ועיין מש"כ ע"ז ברמב"ם פ"א מהלכות גירושין.

ויצאה מביתו כו' והלכה כו'. כתובות כ"ח ע"א מבואר היטב אחר כבר קראתו וכו', נתבאר לעיל פ' צו סימן י"ד עיי"ש. ושנאה האיש האחרון כו', פירוש מדבבעל ראשון כתיב והיה אם לא תמצא חן בתנאי, וכאן כתיב ושנאה ולא אם ישנאנה כו', ע"כ שהכתוב מבשר שיהיה כן.

לא יוכל בעלה הראשון וכו' אחרי אשר הוטמאה וכו' ולא תחטיא הארץ כו'. הוא טעם המצוה, לפי שאם יכול לקחתה תהיה אגידה בבעלה, ובעלה יסבב סבות שתחזור לו שיגרשה השני ותזנה אם בעלה הראשון בעוד היותה תחת בעלה השני, ותחטיא הארץ, מעשה כנענים, מעשה שגלו בה כנענים ומסלקת השכינה (ספרי רנ"ד), וזה כי תועבה היא לפני ד', שמסלקת השכינה, ולא תחטיא הארץ אשר כו' נותן לך נחלה, שגורם גלות הארץ, ולכך בקלקלה אחר הגירושין מותרת, וכן בלא קדושין מותר ויעוי' רש"י יבמות דף ק"ח ד"ה הא שבשא כו'. ולפי זה א"ש דמוכח דמיתת הבעל מתיר מדאיתקוש לגירושין, דטעם האיסור שתשקה את בעלה השני סף רעל ויהיה מותר לה בעלה הראשון, ועל כרחך מיתת הבעל מתיר. ודו"ק.

ובספרי אם סופינו לרבות אלמנה מה ת"ל גרושה אלמנה מותרת ליבם גרושה אסורה ליבם. פירוש, דאם כתב אלמנה דכבר מת בעל השני מ"מ לא יקחנה הראשון, כש"כ גרושה שעדיין בעלה בחיים ודאי דתהא אסורה לחזור לראשון, ע"ז קאמר דהו"א היפך דאלמנה לא נפקע מאתה קשר נשואי בעלה המת דהא אם אין לו זרע זקוקה ליבום להקים לו שם ונשאר אגד אישותו לאחר מיתה, אבל גרושה פקע האגד לגמרי, דהא

אסורה ליבם אף אם אין לו זרע, וא"כ הו"א דהראשון מותר לחזור לישאנה, לכן נאמר גם גרושה. ופשוט.

ומנין לנותן גט ליבמתו שאסורה לחזור לו ת"ל לא יוכל בעלה הראשון. הפירוש, דבכל מקום דכתיב באזהרה לא תוכל כמו לא תוכל לאכול בשעריך, לא תוכל לזבוח הפסח הוא במקום שבלא האזהרה היה יכולת בידו, וכן לא תוכל לתת עליך איש נכרי כי מצדו לא ימנע ורק שאתה לא תוכל ואם מנוהו אינו מנוי, ולכן במוציא ש"ר ובאונס כתיב לא יוכל לשלחה, כי רק היכולת נעדר ממנו, הא מה שלא היה ביכולתו גם קודם היינו הגט ברצונה זה רשאי גם עתה, וכן לא יוכל לבכר כו' רק היכולת נעדר ממנו, הא כשהבכור אומר איני נוטל רשאי ויכול לסלק עצמו, א"כ כאן לא יוכל לשוב לקחתה מוזר, האם קודם היה ביכלתו לקחתה לאשה, הלא תמיד היה הדבר תלוי ברצונה והו"ל למכתב לא ישוב בעלה הראשון לקחתה, לכן דרשו על גט שנתן ליבמה שמקודם היה ביכלתו לבוא עליה בע"כ ולהיות לו לאשה תו לא יוכל, ואם בא עליה צריכה חליצה דהוי ביאה פסולה. והספרי סבר כפי הנראה משיטת הירושלמי דכ"ז דבר תורה דגט פוסל ומאמר קונה במקצת ודלא כבבלי דסבר דהוי דרבנן. ועיין פרק ר"ג תוספות דף נ"א ע"ב ד"ה בפ' ואכמ"ל. ובירושלמי פרק ר"ג מביא לה בשם חזקי', יעוי"ש.

ומנין לאשה שהלך בעלה וכו'. אסמכתא בעלמא היא דמן התורה אנוסה היא ומותרת לבעלה ודריש דכתיב תרי סימנים עליו בעלה הראשון ואשר שלחה דמיותר ודריש זה דבעלה הראשון אף שלא שלחה ג"כ לא יוכל לשוב לקחתה. ועיין ביבמות דף צ"ד ופליגי ריב"כ ורבנן דריב"כ סבר בפשטא דקרא דאחרי אשר הוטמאה קאי על מה שניסת לבעל אחר הגירושין וטומאה באישות הוא על הביאה, לכן סבר דוקא מן הנשואין אסורה, אבל רבנן סברי דכתיב והיתה לאיש אחר והויה אירוסין בכ"מ וגם מאירוסין אסורה לחזור ודרשי הוטמאה לזנתה תחתיו וכמו דכתיב ונסתרה והיא נטמאה, וטעמא דטומאה באישות לא מצאנו רק בביאה אסורה כמו בעריות וטמא אשת רעהו, ונסתרה ונטמאה, אבל בביאת היתר לא שייך לשון טומאה, דא"כ כל אשה נטמאה לכ"ג בבעילתה, ולכן הלאו הזה כולל שני דברים אחד לא יוכל לשוב לקחתה, ועוד לא יוכל להיות לו לאשה אחרי אשר הוטמאה, ובכל התנ"ך בא בטומאה בנין נפעל נטמאה, נטמאו, לבד פעם אחד כאן בא בנין הופעל דבנין הופעל שאינו מזכיר הנפעל יורה יותר על שאינו תלוי ברצון הנפעל וכמו ויוסף הורד שהוא באונס גמור מצידו וכל מקום שמזכיר נטמא בבנין נפעל הוא על צד שהנפעל גרם עצמו לזה, אכן כאן כיון שאם נטמאה אשת כהן באונס ג"כ לא תוכל להיות לו לאשה, וזה הוא דפריך בפרק הבא ע"י, אשת כהן שנאנסה כו'

משום טומאה לא אימא אף משום טומאה. והא דדריש מן האירוסין לאירוסין מאשר שלחה פירושו דאשר שלחה מיותר להורות דכ"מ דבעי שלוח לא יוכל לשוב לקחתה, הרי דאף מן האירוסין ג"כ לא יוכל לשוב לקחתה. ויותר נראה דבכל מקום כתיב ושלחה מביתו וכאן כתוב אשר שלחה לבד ולא כתב אשר שלחה מביתו משמע שעדיין לא היתה בביתו של זה ששלחה וכל כמה דלא כניס לה לאו ביתו הוי (יומא דף י"ב) והוי מן האירוסין לאירוסין. ודו"ק.

כי יקח איש אשה חדשה וכו'. אין לי אלא בתולה אלמנה וגרושה מנין ת"ל ושמח את אשתו מ"מ פירוש מדלא כתיב ושמח את אשתו וכתיב ושמח, ועיין רש"י שהוא ישמח אותה והוא שהיא אלמנה וגרושה מאישה הראשון וכמוש"כ ולב אלמנה ארנין שהיא עצובה והוא ישמחה.

שנה אחת לפי סדר הלשון היה לו לאמר שנה אחת לא יצא בצבא ולא יעבר עליו כו' נקי כו' ושמח, לכן דרשו דגם עבור ביתו דאם לא חנכו ילך וישוב כו' כן אם חנכו נקי יהיה שנה אחת, ולביתו כמו עבור ביתו. ועוד דרשו מנקי יהיה לביתו דדרך בעלי דעה שיטע כרם שיהיה לו פרנסה ואח"כ יבנה בית ואח"כ ישא אשה וכמוש"פ רבינו בהלכות דעות פ"ה, ועיין כס"מ שם, וזה שאמר נקי יהיה לביתו בלא טרדה ודאגת הפרנסה שנה אחת זה כרמו.

ושמח את אשתו לא יחבול רחים ורכב כו'. לשיטת רבינו משה דאף בשעת הלואתו דמדעתי' ג"כ לוקח ע"ז, לכן סמך להך דנקי יהיה לביתו דאף אם מרצון שניהם לצאת בצבא ג"כ אסור. ואף במחילתה ג"כ השנה האחת יהיה לביתו. ויעוין חנוך בזה ודו"ק.

גונב נפש כו' מבני ישראל. להביא הגונב בנו ומכרו שהוא חייב דברי ריב"ב. ואין למחקו כי בירושלמי אמר מאי טעמא דריב"ב מבני ישראל. פירוש דבני ישראל דרש למעט עבדים דבכלל אחיך המה, יעוין בגמרא וכאן הו"ל לומר מאחיו בני ישראל בלא מ"ם וכמו שאמר בפ' בהר מהם תקנו עבד ואמה כו', ובאחיכם בני ישראל כו', וכן כאן שהעון שמוכר את ישראל ממכרת עבד הו"ל לומר מאחיו בני ישראל שהוציא העבד, לכן דריש דגם מבניו חייב, ובגמ' דריש מבני ישראל על חצי עבד וחצי בן חורין, יעוי"ש.

ובאמת צ"ע למה לי למעט גונב עבד מקרא הלא אין עונשין אלא א"כ מזהירין, ואזהרת המכירה מלא ימכרו ממכרת עבד כדמפרש בגמרא, וזה אינו בעבדים רק בישראל, אולם י"ל דצריך קרא דהוי אמינא דאם גנב עבד דאזהרה דיליה מלא תגנובו ונשתחרר ומכרו אח"כ חייב, לכן צריך קרא למעט דאם בשעת הגנבה היה עבד ואח"כ נשתחרר פטור, דכתיב וגונב נפש מבני ישראל, שבשעת הגנבה לא יהיה עבד. אך איך משכחת

שישחררנו בעת היותו גנוב, הא דבר שאינו ברשותו קיי"ל דאינו יכול להקדיש ולמכור דלא כצנועין ב"ק ס"ט. ואפשר דהיה עבד של גר שמת ואין לו יורשין דזכה בעצמו, ועוד דכיון שמשחררו פקע קנין איסור אע"ג דאינו ברשותו, וכיון דפקע קנין איסורא תו פקע קנין ממונא מעצמו, ולכן אמר בהשולח דף ל"ח אמתא דראב"ז אישתבאי שדר לה גיטה דחירותה אע"ג דאינן ברשותו, וטעמא כדפירשנו, ומחוסר ג"ש קיי"ל ג"כ דיכול לשחררו בגט דלא כל"ק דאמימר אף דודאי אינו ברשותו, כש"כ היכא דגנב או נשבה. ובגמרא מייתי ברייתא דמכרו לקרובים דמוכח דהיה לפניהם כתוב זה בספרי, עיי"ש וחסר בספרים שלנו.

ומת הגנב ההוא. בסתם מיתה האמורה בתורה בחנק. הנה לר"ש דחנק חמור מסייף, רוצח את חברו בסייף ומוכרו לעבד בחנק. וצ"ל דזה דמחטיאו דיחזיקו אותו לעבד ויפקיעו אותו ממצות קשה מן ההורגו, ולטעמו אזיל לעיל פסקא רנ"ב, יעו"ש, ולכן אמר בפרק בן סו"מ בדין הוא שתהא בת ראויה להיות כבן סו"מ שהכל מצויין אצלה בעבירה וכו', ובירושלמי בת ולא בן, יעו"ש, דלטעמי' אזיל שהמחטיא קשה מן ההורגו.

השמר בנגע הצרעת לשמר מאד ולעשות ככל אשר יורו וכו'. שלא תתלוש סימני טומאה ותקצץ הבהרת, רש"י, ראה מה שעשה ד' למרים בדרך שהמתין ז' ימים על הסגר מרים הקב"ה והעם [וכמאמרם ז"ל על ואחר נסעו העם] הלא היה לו לקוץ או לרפאותה. מזה בוא והבן גודל העון אשר יש בקציצת הנגעים.

ובספרי בנגע זה שער לבן הצרעת זו מחיה כו'. כבר נתבאר באה"ש כלל תע"ח ובתזריע סימן מ"ב ששם נגע יציין השער לבן ושם צרעת יציין המחיה, ושיעור גריס כתיב במחיה, לכן כשמציין שיהא בנגע כגריס מציין בשם צרעת על שיעור גריס, יעוי"ש, ובכל מקום כתיב נגע צרעת לבד מן ג' פעמים דכתיב נגע הצרעת, לכן דריש בהו דהוי שני דברים, זה על סימן טומאה דשער לבן וזה על סימן טומאה דמחיה, כדדריש במצורע על קרא דהנה נרפא נגע הצרעת מן הצרוע יעו"ש. וכן פירשו גבי זאת התורה לכל נגע הצרעת כו'.

אין לי וכו'. בר"ש משנזא הובא כך אין לי עד שלא נזקק לטומאה משנזקק לטומאה ולאחר הפטור מנין ת"ל לשמר מאד ולעשות. פירוש לעשות הוא על משנזקק לטומאה, ולשמר הוא על אחר הפטור. אין לי אלא נגעי אדם נגעי בגדים ונגעי בתים מנין ת"ל ככל אשר יורו אתכם הכהנים הלוים, משום דתואר הוראה כתיב בבגדים ובתים בפ' מצורע להורות ביום הטמא וביום הטהור כו'. אין לי אלא מתוך החלט מתוך הסגר מנין ת"ל כאשר צויתים תשמרו לעשות, פירוש מלשון ואביו שמר את הדבר שפירושו המתנה, שלא ירצה לטהר טרם כלה ימי הסגירו. אין לי אלא כולן מקצתן מנין ת"ל

לשמר מאד, פירוש מאד בא בכל מקום להפלגת הדבר שישמור אפילו ממקצתה, ולכן בלשמור שהוא לאחר הפטור שם כתב מאד להפליג אפילו מקצתו שאף שהוא טהור צריך לשמור שלא יקוץ אף כ"ש, וכ"ש בתוך הסגר ובהחליטו. לעשות, עושה אתה בה והולך ואי אתה חושש שמא הלכה לה צרעתו, ועיין בגמ' שבת קל"ב הגירסא כפי שהגיה הגר"א ופרש"י שלעשות בסיב מותר, וזה דחוק. ונראה משום דקרא אמר כאשר צויתים תשמרו לעשות וזה פלא שיאמר שישמרו לעשות כאשר יצוה את הכהנים, ולכן עומק הפשט נראה שמצאנו מצוה גבי כהנים שסתם צווי הוא יאמר על ל"ת, וזה שאמר ואת הנתק לא יגלח הוא כדי שיוכר אם פשה הנתק להעור מקום הגלוח דרך השער, ומשם דרשו בתו"כ דגם אם תולש סימני טומאה מתוך הנתק שעובר בל"ת, וזה שאמר כאשר צויתי לכהנים שהם לא יגלחו הנתק, שזה במכוון להטהרה כן אתה אי את עושה אבל שלא במכוון את עושה, וזה בסיב שע"ג רגלו ומוט שעל כתיפיו, ולכן אמר לעיל מתוך הסגר מנין ת"ל כאשר צויתים, כי שם מיירי בין הסגר ראשון להסגר שני. וזה מורה לנו על עומק הפשט שגלו לנו רבותינו. ובגמרא מוקי כר"ש ג"כ, דאע"ג דפסיק רישא הוא ואסור גם לדידיה ואפ"ה בצרעת מותר. וכבר פירש בחדושי הרשב"א דמשו"ה קרי לזה אינו מתכוון, דעיקרו של איסור הטהרה בלא כהן, וכיון שאינו מתכוון לטהרה לזה קרי אינו מתכוון, וזהו כדפרישית כאשר צויתים היינו שלא יטהרו באופנים כאלה כן אתם תשמרו לעשות. ועיין משל"מ פרק י' מהלכות טו"צ מש"כ בזה הספרי.

כאשר צויתם תשמרו לעשות. לפי שהלכות נגעים נתפרשו הרבה בתורה, לזה אמר שעוד איכא הלכות מועטין שצוה משה מה שקבל בעל פה מסיני, לזה אמר כאשר צויתם בע"פ, וזה מקרא מרובה והלכה מועט, או יתכן כאשר צויתם, פירוש כמו כהן אף אם הוא בעל נגע טהור והוא מום בו אסור לקוץ בהרתו ולעבוד עבודה, כן תשמרו לעשות, שאם ישראל מצורע, אסור לקוץ בהרתו ולהטהר לאכול פסח, ולכן פסיקא להגמרא שבת קל"ב דכהן אסור לקוץ בהרתו אף טהור לעבוד עבודה, יעו"ש, ולרש"י דפירש משום דגלי רחמנא בפסח שצבור מצורעים אסורים לעשות בטומאה ולא נאמר דיקוצו בהרתם, יעוי"ש, צ"ל דמאין ידע דכהן אסור לקוץ בהרתו אף נגע טהור דיליף מצבור ולית לן סברא דגברא דלא חזי לפום המסקנא, וכמו דמסיק בפ' אלו דברים לר"א דערל שלא מל ענוש כרת, יעו"ש ויעוין משל"מ פי"א מהלכות טו"צ ודו"ק.

כי תשה ברעך וכו'. לרבות שכר שכיר והקפת חנות כו'. הנה שכר כתף אמר בגמ' בברייתא שאתה נכנס ורק אם זקפו עליו במלוה נכלל בכלל משאת מאומה, אולם בהקפת חנות נראה ג"כ דבזקיפה במלוה מיירי, וכן לעיל פסקא קי"ב שמרבה שכר

שכיר והקפת חנות דשביעית משמטת דריש דוקא אם הם בזקיפה, יעו"ש. וכאן מפשטא דספרי הוי משמע דמאומה דריש דאף בלא זקיפה, אך ברייתא שבגמרא אומרת דוקא בזקיפה. ובנתיבות חקר לענין הקפת חנות ולא זכר דברי הספרי דכייל עם שכר שכיר כחדא.

לא תבא אל ביתו. הנה יש כאן כפילות בפסוק שהמקרא מדבר אל המלוה בנוכח ועל הלוה בנסתר, והיה לו לאמר בחוץ תעמד והוא יוציא אליך כו' על משקל שמדבר קודם ולמה אהדר עוד הפעם והאיש אשר אתה נושה בו, לכן דרשו בזה שמרומז כאן שליח ב"ד, ואיך הוא נחלקו רבותינו ז"ל, ודעת הספרי כשמואל בגמ' דילן דלא ימשכנו בעל כרחו אלא בב"ד, ושליח ב"ד ג"כ אינו נכנס לתוך ביתו, וזה שאמר והאיש אשר אתה נושה בו יוציא אליך כו' לרמז לנו שיש כאן עוד אשר הוא מכריחו להוציא החוצה, אבל זולתו אין אתה יכול למשכנו בעל כרחו אפילו מה שיש לו בחוץ, וכצ"ל יכול לא ימשכנו מבפנים אבל ימשכנו מבחוץ ת"ל בחוץ תעמד [ולא בחוץ תעביטנו] יכול לא ימשכנו מבחוץ אבל ימשכנו מבפנים ת"ל לא תבא אל ביתו לעבט עבטו, כשהוא אומר והאיש לרבות שליח ב"ד. ולפ"ז מדוקדק לשון החוצה שמרמז שהלוה מוציא העבט החוצה וע"י שליח ב"ד בא אליך.

ובגמ' לביתו אי אתה נכנס אבל אתה נכנס לביתו של ערב וכה"א לקח בגדו כי ערב זר כו'. נראה לי דהוא הדין להשיב העבט בלילה אינו מחוייב דכולהו בחד ענינא, וכן הוא אומר אל תהי כו' בעורבי משאות למה יקח משכבך מתחתיך. והוה"ד לענין שכר פועל ליתא בהשבת העבוט כמוש"כ בעל התרומות הביא בשמו הטור סימן נ', והרמ"ה חולק יעוי"ש. ועיין רה"ש דף ו' בזה.

ואם איש עני הוא וכו'. א"ל אלא עני עשיר מנין ת"ל ואם איש א"כ למה נאמר עני כו'. פירוש דבכ"מ בתורה דכתיב עני לא כתיב איש עני, לכן אמרו כי אם יאמר עני לבד הוא עני בהחלט אבל איש עני יובן בתואר, כמו ואני בעניי הכינותי פירש בירושלמי דפאה אמר ר' אבין מהו בעניי שאין עשירות לפני מי שאמר והיה העולם, כן אם יתנהג אדם בהנהגה דלא יתואר לזה איש עני, לכן אף אם הוא עשיר ויש לו קרקעות הרבה רק המצע או כסות יום אין לו רק אחת ובזה הוא עני צריך להחזיר לו. וכן פסקו הטור והשו"ע סימן צ"ז ולמדו זה מהספרי.

לא תשכב בעבטו. פירוש דזה אף עשיר אסור דהוי ריבית, לכן פירשו ועבטו אצלך, רש"י. ומדויק דכתיב לא תשכב בעבטו וגבי לוה כתיב ושכב בשלמתו, דאם הכוונה שלא ישכב בה ממש הו"ל לאמר לא תשכב בשלמתו.

לא תעשק שכר כו'. עובר בחמש לאוין ועשה, כצ"ל, משום בל תעשק בל תגזול בל תלין כו' ומשום לא תעשק שכיר כו' ומשום ביומו כו' ומשום ול"ת עליו השמש כו' ת"ל לא תעשק מ"מ. פירוש בקדושים כתיב סתמא לא תעשק רעך ולא כתב שום פרט בזה.

או מגרך זה גר צדק. הגר"א הגיה עפ"י הגירסא שבגמרא בברייתא, וכפי השלשה דעות שבגמרא לכולהו אתרבי גר תושב מבשעריך, ואם כן בג"ת עובר משום לא תעשק שכיר כו' ומשום ביומו תתן שכרו ומשום ולא תבוא כו'. והא דאמר במשנה ותנא דברייתא גר תושב יש בו משום ביומו תתן שכרו פירוש כל הנך קראי דמשנה תורה לבד דתו"כ לא, וכן פרש"י ז"ל וכש"כ משום לא תעשק שכיר דבגויה כתיב בשעריך. ולפ"ז נראה לגרוס כאן בספרי בשעריך זה גר תושב מלמד שעובר בשני לאוין ואח"כ מנין לרבות שכר בהמה כו' כפי גרסת הגר"א. ובירושלמי תניא גרך זה גר צדק בארצך זו בהמה ועבדים, פירוש שהן בעבודת האדמה, בשעריך אלו המטלטלין שאדם משמרן ומונחין בעיר תחת השגחתו. ופשטא דקרא ג"כ אינו מוכרח על גר תושב דמצאנו גבי גר צדק וכי יגור אתך גר בארצכם כו' שמדבר בגר צדק, וכן בשעריך מצאנו במכילתא יתרו דריש וגרך אשר בשעריך דכתיב בשבת על גר צדק והובא בפרק החולץ (יבמות דף מ"ח ע"ב) [ודברי התוספות כאן צ"ע], ולפ"ז ליכא שום אזהרה לא ל"ת ולא עשה גבי גר תושב. וצ"ב דברי רמב"ם שכתב בפרק י"א מה"ש וגר תושב יש בו משום ביומו תתן שכרו ואם אחרו אינו עובר בל"ת כמאן. וצ"ע.

ביומו תתן שכרו. מלמד ששכיר לילה גובה כל היום ושכיר יום גובה כל הלילה מנין ת"ל לא תלין ולא תבא כצ"ל. ומכוון לדברי ירושלמי הלכה י"ב א"ר לא זמנין דתיפתר ההין קרא לא תבוא עליו השמש לא תדנח עליו שמשא, פירוש זריחת השמש ובשכיר יום וזמנין דתיפתר לה לא תטמעי עילוי שמשא, פירוש שקיעת שמש ובשכיר לילה, ולכן בשכיר יום עובר משום בל תלין כו' עד בקר ומשום לא תבא. ועיין ריש ברכות דלמא ביאת אורו וברש"י שם ותוספות. ויש לנו עוד בזה דברים ואכ"מ.

ואליו הוא נושא את נפשו כו'. א"כ למה נאמר ואליו הוא נושא את נפשו. פירוש דהוה צ"ל ואליו נשא את נפשו בלשון עבר, דהא כבר גמר המלאכה, ועוד ד,,הוא" מיותר דהו"ל לאמר כי עני הוא ואליו נושא את נפשו, לכן מורה דעל השכר הוא נושא את נפשו, כי הבעה"ב נושא את נפשו של שכיר עם השכר.

והיה בך חטא. יכול אם קרא עליך יהיה בך חטא וא"ל קרא עליך לא יהיה חטא ת"ל והיה בך חטא מ"מ כו'. פירוש דבכל מקום דכתיב בך דריש ולא באחרים וכמו וכי יהיה בך איש לא טהור, וכאן אמרו בב"ק צ"ג כל המוסר דין ע"ח הוא נענש תחילה שנאמר אחד

הצועק ואחד הנצעק כו', וכאן כתיב והיה בך חטא ולא בהקורא, היינו משום דהחטא בך מ"מ, ונפרעין ממנו מכל מקום, ואין הקורא סבה שחבירו יהא נענש על ידו, לכן אין בהקורא חטא. וכן בסימן קי"ז, יעו"ש. ודוקא היכא שע"י מסירת דינו נפרעין ממנו לזה הוא נענש תחילה, אבל לא בהנך שבין כך וב"כ בחבירו יש בו חטא, אבל שם בנצעק יש חטא בצועק משום שהעונש של וחרה אפי והרגתי כו' אין רק אם צועק, אבל בלא צעקה ישנו בשמוע אשמע אבל לא בוחרה אפי. ודו"ק.

והיה בך חטא. המכוון שבאם שלם לו שכרו ביומו הוא זכות גדול יותר מהצדקה, שנתן לישראל להשתכר אצלו, אבל אם אין נותן לו שכרו אז נעשה מהמצוה חטא, ולכן אמר והיה בך חטא, וכן גבי נודר להקדש אם משלם הוא מצוה גדולה דטוב מזה ומזה נודר ומשלם, ואם מאחר נעשה חטא. ופשוט.

לא יומתו אבות על בנים. עיין סנהדרין כ"ח דדריש כל פסולי קורבה מכאן. ולפי שיטת הספרי נראה דלעיל פרשה מסעי פסקא ק"ס דריש דכמו דיינים פסולים קרובים להמוכה או להמכה כן עדים, יעו"ש, ובכ"ז לא ידענא רק לזכותו של הקרוב כמו דיינים, דאם המה קרובי המוכה יחייבוהו, ואם קרובי המכה יפטרוהו ולכן פסולים לישב בדין, לכן גם בעדים פסול כה"ג, אבל לחייב הקרוב מנ"ל, ודריש מכאן דכתיב לא יומתו עפ"י עדות אבות שזה לחייב, רואים אנחנו, דכמו שקרוב פסול לזכות כן פסול לחוב, כן לגבי שאר קרובים כמו דקרוב פסול לזכות מושפטו בין המכה ובין גואל הדם כן פסול לחובה. ומלא יומתו אבות ע"פ עדות בנים אפשר דבנים המה נוגעים, דרוצים בנחלה, אבל מבנים לא יומתו עפ"י אבות שפיר מייתי דקרוב פסול. אולם בירושלמי פרק ז"ב הלכה ט' אמר דתרי תנאי אינון, וזה כמ"ד דברה תורה כלשון בני אדם לא דריש ובנים ליתור, וזה כמ"ד דדריש לישני יתירא, והו"ל למכתב והם לא יומתו עפ"י אבות. יעו"ש. אולם בכ"ז אינו מתנגד לפי' בספרי. ועיין דברים נכונים בספר המצות מצוה רפ"ז.

וכפשוטו לא מפרש דל"ת בידי שמים מאי שייך, ועוד דלא מצאנו בכל משנה התורה שידבר על מה שבידי שמים, כמו כרת ומיתה בידי שמים לבד נביא השקר שצריך להודיע להם במה יובחן הנביא ובמה יאמינוהו, יעוי"ש, וכמו שאמר אלה החקים והמשפטים כו' לעשות בארץ, ואם על דיני מלכות קאי הלא גם כל אשר ימרה את פיך מות יומת לא נכתב בתורה, רק בע"פ נאמרה למשה בסיני ואתא יהושע ואגמרה, ועיין מש"כ בפ' בחקתי סימן קי"א, לכן דרשו ז"ל כי קאי על עדות בנים, וכתב איש כו' ללמד גם על משפט בידי שמים ולרמז גם על דיני מלכות. וממה שכתוב במלכים ב' י"ד מבואר דגם על משפטי שמים ומשפט המלכים מיירי קרא, ולכן פריך בגמ' יבמות דף ע"ט והא

כתיב לא יומתו אבות על בנים גבי בני שאול. ועיין תוס' ריש פרק אלו נערות. ולפ"ז דבריהם אינו מוכרח.

לא תטה משפט גר יתום כו'. זה נוהג אף בחוצה לארץ, לכן אמר וזכרת כי עבד היית במצרים כו' משם, ולכן אף בהיותכם עבדי אחשורש חייבים אתם שלא להטות משפט גר יתום, ששעבוד כמצרים לא יהיה עוד על כלליות האומה, אולם בשכחה ולקט, שזה מצוה הנוהגת רק בארץ ישראל, לכן אמר וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים הזכיר בארץ שהיו בארץ לא להם וכעת נתן להם ארץ כנען, לכן אנכי מצוך לעשות הדבר הזה. ודו"ק.

ולא תחבל בגד אלמנה. ר' שמעון אומר דברים שאתה חובל כו' אין אתה מחזיר לאשה כו'. בירושלמי ובתוספתא עניה אין ממשכנין אותה כ"ע עשירה ממשכנין אותה ואינו מחזיר שלא יהלך ובא אצלה שלא להשיאה ש"ר בשכנותיה. ופירוש שלא יהא רשאי להחזיר לה אף אם ירצה להחזיר לה בכל לילה שלא יהלך כו', וכן הכוונה בספרי אי את מחזיר אינך רשאי בעשירה.

כי תקצר פרט לשקצרוהו לסטים. פירשו בירוש' אפילו שלא לאבדה ואפילו ישראלים כיון דקרקע אינה נגזלת, א"כ במחובר לא קנו אותה הלסטים, וא"כ בעת קצירה הוי של בעל השדה, והוא אינו קוצר ולא ברשותו נקצר, וזה המיעוט תקצר שיהא הוא הקוצר או מה שעל פי צוויו ורשותו, אבל לא מה שבלא רשותך נקצר, לכן איתמעיט גם כרסמוה נמלים כו'.

קצירך פרט לשקצרוה עו"ג. שזה כלל גדול בכל מקום שבא שם הפעולה נוסף אל הפעל בא לבאר איזה פרט, וכאן שבא בכנוי הוא למעט אם הקציר הוא של אדם שאינו בכלל ישראל ואינו בחיוב המתנות לעניים, אם קצרוהו אע"ג שהוא ברשותו של בעל השדה, כיון שהם קוצרים לעצמם, כגון שנתן להם במתנה ג"כ נפטר הקציר מן שכחה וש"ד, אבל אם קצרוהו לצורך ישראל חייב במתנות עניים, כדאמר בירושלמי דהא הוי קצירך, וכי תקצר קרינא בהו, כיון דע"פ הבעלים נקצר, כן מסיק בירושלמי, ור' יהודה סבר דשכחת עמר כיון שבא לאחר הקציר לא איכפת לן אם בעל השדה היה גוי בעת הקציר, כיון דבעת העימור הוי ישראל, ורבנן סברי דשני שכחות יש, אחת קמה מה ששוכח לקצור ואחת מה ששוכח עמר לקחת אותו, וכל שיש לו שכחת קמה יש לו שכחת קציר, וכיון דהיה גוי בעת קצירה ולא היה לה דין שכחת קמה, תו גם בעת העימור אין שכחה דאשניהן יחד אמר קצירך. וכצ"ל בספרי ריה"ג אומר מכלל שנאמר כי תקצר קצירך בשדך ושכחת עמר כל שיש לו שכחה בקציר יש לו בעמר וכל שאין לו בקציר אין לו שכחה בעמר ומסיים כשתמ"ל קצר הקדש ולקח ישראל פטור כו', ולקח ישראל

פטור, פירוש אף משכחת עומרין, דברישא הא דאמר פטור הוא משכחת קמה, וכן אמר בירושלמי בשם רב יעו"ש. ומשנה זו נשנית בת"כ גבי פאה בקדושים סימן י"א מובקצרכם, יעו"ש.

בשדך פרט למעמר בשדה חבירו דברי ר' מאיר. פירוש למי שהכניס עמריו לשדה חבירו ושכח שם אחד ליקח אינו שכחה, ומשמע דאפילו עימר ברשות פליגי. ועיין סוטה דף מ"ה פרט לשצפו עומרין לתוך שדה חבירו, ואמר שם צפו אין מונחין לא והא בעינן בשדך וליכא אלא לתוך שדה חבירו ואפילו מונחין כו'. ולפי הספרי הוא מחלוקת. אולם אפשר דדוקא כשעימר ברשות פליגי חכמים וסברי דחייב בשכחה, והגמ' איירי בעימר שלא ברשות דומיא דצפו. ונכון. העומר ששכחוהו פועלים כו' הר"ז אינו שכחה. פירושו כמו שפרשתי לעיל דתקצר אל הקוצר מדבר, וקצירך הוא בעלים שהקציר שלו ועל שניהם אומר ושכחת, כי הכתוב מדבר על דרך שהבעלים הוא קוצר ובשכחתו איכא שכחת פועל ושכחת בעה"ב, ואם שכחו זה בלא זה אינו שכחה. וכן מפרש בירושלמי, יעוי"ש.

עמר ולא הגדיש כו' ת"ל לגר כו'. פירשו בירושלמי דגר ויתום כחדא חשיב להו ואלמנה כתיב בוא"ו ומשמע דדרשי זה על דעת אסמכתא לשיעור כמה הוי גדיש מדמיותר, דהו"ל למכתב אכולהו אח"ז לגר ליתום ואלמנה יהיו כדכתב בפ' קדושים, ודרש זה היתור לדרשא.

בשדה לרבות את הקמה. פירושו דאם לא הוה כתיב רק ושכחת עמר הו"א דרק בשכחת עמר מייריי, אבל כי כתיב בשדה שמיותר בא ללמדנו דיש כאן שכחת קמה, וזהו כי תקצר קצירך בשדך ושכחת עמר, פירוש ששכחוהו מלקצור, ושכחת עמר בשדה זה שכחת עמר, כן משמע לי. והמפרשים פירשו בשדה שיהא מחובר בשדה, וזה שכחת קמה מדמיותר בשדה. ועיין פרק עגלה ערופה (סוטה דף מ"ה) דפליגי בזה ר"י ורבנן, יעו"ש היטב. והדין שאמר מתבאר במשנה שם.

לא תשוב לקחתו פרט לראשי שורות. פירוש מלא תשוב משמע ממקום שהתחיל לקצור ועבר על עמר אחד ושכחו מלקצור הוא בבל ישוב לקחתו, הא אם יכול למנות העומר שהניח לשורה אחרת ממזרח למערב אינו בלא ישוב, דמה שחזר לשורה שניה אינו בלא ישוב כיון דיכולין השורות למנות ממזרח למערב. והעמר שהחזיקו בו להוליכו לעיר, נראה דכבר פי' בפסקא רמ"ה דהיכא דכתוב הפעולה בל' מורה על התחלת הפעולה, ולכן כאן דכתוב לקחתה מורה שלא ישוב לעשות תחלת הלקיחה, אבל אם כבר התחיל בלקיחה, שהתחיל בו להוליכו לעיר ואח"כ הניחו ושכחו אינה שכחה, ומדכתיב לקחתו

בכנוי מורה שיהא נוטלו כולו כאחד על כתפיו ושיערו חכמים ערך ב' סאים אינו נוטלו יפה.

לא תשוב לקחתו כו'. ספק בעה"ב המוציא מעניים עליו הראיה כו'. הנה בחורי הנמלים שאין אנו יודעין מהיכן הביאו אם מן של בעה"ב או מן הלקט תנן במשנה דספק לעניים, ועיין סוף פרק הזרוע (חולין דף קל"ד.) אולם כבר פירש המהרי"ט בחלק חומ"ש דאימת אמרו בספק ממון עניים להחמיר וליתן לעניים דוקא היכא דאיכא של עניים ואין אנו יודעין זה הדבר מהיכן הוא בא אם משל עניים או לא, בזה חזקת ממון דיליה אינו נגד עניים והוי של עניים, אבל היכא דמספקא לן ויש חזקת מ"ק מוקמינין בחזקת מרא קמא דיליה והוי של בעה"ב, וכאן אם ספק לנו על שיבולת זו אם נקצרת עם הקמה, הרי דספק לנו אם יצאה מחזקתו של בעלים או לא מוקמינין בחזקת מ"ק והיה צ"ל של בעה"ב. ואפשר לכך הוגה על שם הגר"א ספק לבעה"ב כו' אולם מצאנו במשנה איזהו עוללות כל שאין לו לא כתף ולא נטף כו' ספק של עניים, ופירוש הר"ש בפירוש קמא, דאם נראים האשכלות קטנים כאילו שוכבות זע"ז ואינן שוכבות יפה, דהוי ספק אם יש לו כתף או לא הרי הוא של עניים, הרי דספק אם העולל זה יצא מרשות הבעלים או לא ואוקי בחזקת מ"ק, והיה צ"ל של הבעלים. ויש לחלק דעולל שאני דמשנודע הוא לעניים. ובאמת נראה דהא דאזלינין בתר חזקת מ"ק הוא מצד דחזקת מ"ק הוי ככל החזקות המועילים באיסורי תורה, דאוקי אחזקה קמייתא וזה הוא חזקה המכרעת, לכן גם בממון עניים הוי ככל ספק איסור ואזלינין בתר חזקת מרא קמא, אולם כ"ז בספק המציאות שספק לנו המעשה איך היה, ע"ז מכריע לנו החזקה דמסתמא לא יצאה מחזקה קמא, אבל בספיקא דדינא דכבר כתב המשל"מ בפ"ב מהלכות טומאת צרעת דחזקה לא שייך בספיקא דדינא, דאטו מפני חזקתו של זה לא ישתנה הדין, הלא הספק אינו עליו בפרט, יעו"ש, ולפ"ז כאן בספק אם הוא כתף או לא הוי כספק דדינא, כאן אין החזקה מכרעת רק הוי כחזקת ממון דעלמא מצד תפיסת הבעלים, ובזה לגבי מתנות עניים הוי הם כתפוסים ומוחזקים, דגדולה מזו מצאנו להר"ש שכתב דלמה לן למעט מקרא דפאה פטור ממעשרות הא הוי לקוח אצל העניים, ותירץ דכיון דזכי להו רחמנא בהאי שדה תבואות זרעך קרינא ביה. ובאמת נראה דהא דמפיק ספק לקט נקט מקרא דלגר ליתום כו' הוא דיהיה משמע על הזית על הכרם, דעל העוללות היה כתוב לשון רבים, ולכן דריש דהוי כמו שהכרם לעוללות הוי שלו ורחמנא זכי לעני לזה בגוף הכרם וא"כ הוי בחזקת עני. ועיין מה שנתבאר בקדושים סימן כ"ב. וסברא זו דספיקא דדינא עיין במשל"מ פ"ו מהלכות עדות ותוספתא פאה פ"א פס' ט"ז שבולת שבקמה כו' נוטל

ומשליכה לאחוריו שספק לקט לקט מורה כפי גירסת הספרים. ויש לנו דברים ארוכים בזה ואכ"מ.

למען יברכך ד' אלודיך וכו'. אמר ראב"ע מנין למאבד סלע וכו' ת"ל לגר ליתום ולאלמנה יהיה. הנה מעומק הבנת ראיותיו של ראב"ע מוכח דסבר דמשעת שכחה הוא של עניים ויצא מרשות בעה"ב והוא ממתנות עניים וכבר זכו בו עניים, דאל"כ רק כ"ז דלא אתו לידיה לא זכו, אין דמיון למאבד סלע ומצאה עני, דשאני הכא משום דקיים לא תשוב לקחתו, וע"כ דהוי כבר של עניים, וא"כ אטו משום דלא גזיל לממון עניים בשביל זה מתברך, וע"כ הברכה משום דשכחה. וזה דאמר ת"ל לגר ליתום כו' יהיה פירוש אף אם חזר ולקחה שכבר זכו בזה עניים, וא"כ מכאן למאבד סלע כו' שמעלה עה"כ כאילו זכה. והמשל"מ נסתפק בזה. ולנו דברים ארוכים בזה, אכ"מ.

כי תחבט זיתך. הראשונים היו חובטין וכו' מכאן אמרו הזית שהוא עומד בין שלש שורות כו' ושכחו אינו שכחה כצ"ל. רמב"ם פירש ששלש שורות של זיתים עומדים ובין כל שורה מלבן אז האמצעי שבאמצעית אם שכחו אינו שכחה, וטעמא לפי שהוי כמו חיפוהו בקש שהזיתים שסביביו חיפוהו, וסיים בחבורו ולמה אמרו זית בלבד מפני שהיה חשוב בא"י באותו הזמן. נראה דחשיבותו מועיל להצטרף בהדי טעמא דחיפוהו דלא יהא עליו שכחה, ופירש כן בספרי דכי תחבט מפני שהראשונים היו חובטים זיתיהם כו' ודבר חשוב היה אצלם לכן אינו שכחה בכה"ג, ולא כיון לדברי ר' יוסי שאמר אין שכחה בזיתים ודלא כהשגות. והר"ש פירש ששלש שורות מקיפים אותו וביניהם לבינו רחוק שיעור שני מלבנות והוי כשדה המפוזרת עמרים, ומחמת שהיו חובטים יפה לעניים וגרס [ונותנים] בעין יפה הוי לזה כגרגרים וכעמרים מפוזרים ואינו שכחה עד שיעמר כל סביביו, יעו"ש בזה.

כי תחבט זיתך וכו'. בספרי מכאן אמרו כו' זית שהוא עומד כו' ושכחו אינו שכחה. יש מגיהים תיבת וכו' כל לשון המשנה שם, וקאי אסיפא דמשנה זית שיש בו כו' בד"א שלא התחיל בו, אבל התחיל בו אפילו כזית הנטופה בשעתו ושכחו יש לו שכחה, ופירוש דזיתך לשון יחיד ואם חבטו והתחיל בו תו יש לו שכחה אפילו זית הנטופה כו'. ועיין בירושלמי ה"א דבעי למימר דלר' יוסי בזית הנטופה אפילו התחיל בו כמו שלא התחיל בו, יעו"ש.

לא תפאר. פירושו כמו לא תעולל, ששם פירושו לא תלקט האשכולות הקטנות כמו עוללים בבני אדם, כן פירושו לא תלקט הפארות, אך בלשון פארות המה הענפים הארוכים כמו"ש יחזקאל י"ז ותשלח פארות, ובל"א ותארכנה פארותיו, אך א"כ המצוה

שלא ילקט הענפים הארוכים, וזה לא יתכן כלל, דאם כן כל הזית הוא לעניים, לכן פירשו כי הכוונה שלא יגמור ללקט את הזית ויניח פאה לאילן, וזהו שיניח ענפים שלא יחבוט אותם, וזהו שדרשו חכמים שלא תטול תפארתו ממנו והוא הפרי לגמרי, אבל כלל מוסד לרז"ל בכ"מ שהיה ראוי לכתוב דבר שאין לו רק כוונה מיוחדת וכתבה התורה דבר שיש לה שני מובנים פירשו רז"ל גם הכוונה השניה כפי שנתבאר באה"ש סימן רי"ב, לכן פירשו ז"ל, כי כאן היה ראוי לכתוב לשון מבואר, ובפרט כי ענף הוא לשון רגיל במקרא, לכן נדרש גם לא תפאר לעני, שלא יסייע לאחד מהם, שלא יהדר פני האחד על חבירו, ועיין קדושים סימן כ'. ויתכן כי הפארות הארוכים דרכם להיות בסוף האילן למטה, לכן אמר בסעפותיו קננו כו' ותחת פארותיו ילדו כל חית השדה, לכן צותה התורה להניח לעני למטה באילן כדי שלא יהא לו טורח לעלות, וכמו שאמרו מפני ד' דברים אמרה תורה להניח בסוף שדהו, וזה אפשר. ושיטת הרמב"ם דפשט המקרא הוא על שכחה וכמוש"כ בשורש תשיעי, ז"ל, אבל היא אזהרה אחת מענין אחת והוא שלא יקח מה ששכח מן התבואה או הפירות כשיאספם, והביא בזה שני דמיונים בענבים וזיתים, וקרא הנותר מהענבים עוללות, והנותר מהזיתים פארות, ופירוש לא תפאר, לא תחתוך מה ששכחת בקצת הפארות והם הענפים, עכ"ל.

אחריך מיותר, לכן פרשו ז"ל כי מורה שאם הלך מהאילן ושכחו לא ישוב לאחריו ללקוט, שכן דרך השכחה כל שלפניו אינו שכחה כו', וזה אחריך מה שנשאר מאחריך לא תלקט. אחריך מלמד שיש לו פאה, פירוש דבגז"ש גמר דלהוי פאה בכרם מזית אחריך אחריך, וזה מלמד שיש לכרם פאה, עיין חולין קל"א.

לגר ליתום, כו' אף כאן בעושה סאתים. פירוש דלא הוי שכחה. והגר"א גריס דפחות מסאתים הוי שכחה. ורמב"ם סבר דאם יש באילן כמה סאה הוה שכחה דשכוח אילן אחד מקרי, משא"כ גבי עמר דמקרי לענין זה גדיש וכמוש"כ בדף ע"ב בב"ב תורת גדיש עליו כו', רק אם התחיל באילן אז אם נשאר סאתים אינו שכחה דהפירות חשובין בבית סאתים, ודוקא בשכח כל האילן אז כיון שאין האילן חשוב והוא שכחו הוי שכחה, אבל בהתחיל ללקטו ושכח הפירות אז בית סאתים חשיבי, משא"כ לענין זית הנטופה דהאילן חשוב משום שהוא מסוים, אבל הפירות אינם חשובים, לכן אם לא התחיל ללקטו ושכחו אינו שכחה, אבל התחיל בו ושכחו א"כ שכח הפירות שהיה סבר שלקטו כולו הוי שכחה, דהפירות כ"ז שלא נשאר סאתים לא חשיבי והוי שכחה, וז"ב דלא כהרי"ק בכס"מ. ואפשר דפירש בעושה סאתים על העני, ולאפוקי מר"ג דאמר לעיל רפ"ג דבכה"ג אינו שכחה, ולשון המקרא שם האיש אשר עשיתי עמו כו', וזה בשעשה משני

עמרים סאתים, ויליף בגז"ש דגר יתום מעמר דסאתיים הוי גדיש ואינו שכחה, כן בזית וכרם סאתים אינו שכחה.

כי יהיה ריב בין אנשים ונגשו אל המשפט. בספרי אין לי אלא אנשים נשים מנין ת"ל ונגשו אל המשפט. פירוש מדלא כתיב ונגשו אל השופט או אל האלדים, לכן דרשו לרבות נשים, והוא ע"פ מש"כ הריב"מ הובא בראב"ש פרק שבועת העדות, דאין יכולין למנות אנטלר, רק נשים יקרות לא מזלזלינין בהו לבוא לב"ד דכל כבודה ב"מ פנימה אלא משדרינין ע"י שליח ב"ד, לכן כתיב ונגשו אל המשפט דהם בעצמם לא יגשו להשופט.

והצדיקו. ר"ש אומר והצדיקו צדקוה שלא ילקה. ויליף דפותחין לזכות בדיני מלקות כו'. וכמו שדריש רבי' בדיני נפשות בסנהדרין ל"ג, ועיי"ש דיליף חייבי מלקות מגז"ש דרשע, ור"ש יליף מהא דפתח בהצדיקו, בזה נכלל דפותחין לזכות ומחזירין לזכות ואין מחזירין לחובה, וע"ז אמר והצדיקו, יעו"ש בגמ' ותבין.

כדי רשעתו יכול יהא לוקה ומת יכול יהא לוקה ומשלם ת"ל כדי רשעתו אין לוקה ומת יכול יהא לוקה ומשלם ת"ל כדי רשעתו. משקל רשע מצאנו על שני משקלים כמו רשעו וכמו רשעתו, ורשעו הוא מן רשע, ורשעתו הוא מן רשעה, וכן צדקה וצדק, וההבדל כי רשעו יאמר על עצם הרשע הנשוא על הרשע הנושאה, וכשהיא בנפרד יאמר רשעה, ולכן בזכריה ישבת בתוך האיפה זאת הרשעה, ולכן ביחזקאל ל"ג אמר ורשעת הרשע לא יכשל בה ביום שובו מרשעו, ואח"ז כשאמר חבל ישיב כו' גזלה משלם אמר ובשוב רשע מרשעתו, כי שם מדבר מן הרשע שנשוא על האדם כמו שאכל איסורים ולא שמר שבת, הרשע דבוק אל הרשע, ולהלן מדבר בגזלה וחבול שהפעולה רעה בנפרד מן הרשע, לכן יאמר רשעתו, ולזאת כאן שאמר כדי רשעתו הפירוש שיהיה די המלקות עבור הרשע, לא שישתלם לחצאין, ובמיתה ומלקות הלא ודאי אין המלקות מועיל להסיר ממנו המיתה, שזה נגד המושכל, שבשביל שעבר גם על עברה קלה יפטר מן המיתה החמורה. וכמו שאמרו כיו"ב פרק הנשרפין אטו איתגורי איתגר, וא"כ אין במכות האלו די רשעתו שעדיין לא הומת, שבאמת פשטו של מקרא כדי רשעתו לפי ערך הרשע, שאם עבר עבירה שיש בה כמה לאוין לוקה לפי כל לאו, וכמו אכל נבלה וכיו"ב, וכ"ז רק שיש במלקות עבור הרשע, לא שיש עליו מיתה חמורה שאינו מסוג המלקות, וכאן הלא הוא רשע בשתים בעון מלקות ועון מיתה, ולא יוכל להלקותו כיון שלא יוכל להפטר במלקות על כל הרשעה לכך מת ואינו לוקה יכול יהא לוקה ומשלם ת"ל כדי רשעתו ולא כתב רשעו, וכמו שמצאנו בתורה סלח נא אל רשעו ואל חטאתו, ומדאמר רשעתו שמורה על רשע נפרד מן הרשע, והוא פעולת החמס שחבירו נעשק, ומורה שבזה אין די בהמכות

שמה מועיל להנגזל אם זה לוקה, ולכן פטור. ומורה פשטיות הספרי דלא קאי על שני דברים נפרדים ולא נחית בפלוגתא דר"מ וחכמים, רק קאי על עון מיתה, אם התרו בו למיתה דאינו לוקה מטעם שאין אדם לוקה ומת וכלישנא קמא במכות דף י"ג לרע"ק יעו"ש, וכן אין לוקה ומשלם קאי על לאו שניתן לתשלומין, וכמו גזל וכיו"ב, וכן מבואר בתוספתא סוף מכות כל עוברי ל"ת שעברו על מצות כו', ואע"פ שחייבין מיתה בידי שמים כו' מלקין אותו מיתת ב"ד אין מלקין אותו שנאמר כדי רשעתו מת אינו לוקה מת אינו משלם הרי כדפרישית. ובגמרא פריך מ"ה על לאו דכרת לא לילקי משום שאין די בהמכות, ומשני שרק במסורין לב"ד מדבר, אבל כרת הלא הוא מסור לשמים, ולהשופט אין רק להכותו. ובבלי אמר שרב שמואל בר יצחק קיבל זה מר' אבוה. ובירושלמי מבואר דלמד זה מהא דא"ר אבוה שוגג בחלב ומזיד בלאו לוקה ומביא קרבן והא אין לוקה ומשלם, ע"כ משום שקרבן אינו מסור רק לשמים, יעוין בירושלמי תרומות, וזה דלא כפירוש רש"י שקיבלה מיניה קאי על שקיבל הקושיא מראב"מ, יעו"ש ודו"ק. וכ"ז מורה על גודל חכמת הלשון לרז"ל.

בספרי כל היום קורא אותו הכתוב רשע אבל משלקה הכתוב קראו אחיך מלמד שכל חייבי כריתות שלקו נפטרו מידי כריתתן. הובא במשנה ובגמ' שקיל וטרי אם חלוקין עליו חביריו, יעו"ש. והנה לעיל סברי אמוראי קמאי דר' ישמעאל סבר דיש מלקות בחייבי מיתות ב"ד, ולפ"ז ודאי דפליג על דרשה דונקלה אחיך שהוא כאחיך לענין חיוב אחר לבד מחיוב מלקות, דהא סבר ר' ישמעאל דלאחר שמלקין אותו דנין ב"ד וממיתין אותו, וא"כ אינו כאחיך לאחר שלקה, כן לענין חיוב כרת, ובזה הא לא פליג ר' עקיבא על ר' ישמעאל ואזיל בשיטת ר' ישמעאל דמלקות אינו פוטרו מחיוב כרת, לכן פריך על ר' עקיבא דכמו דממעטו בחייב מיתה משום כדי רשעתו, כן למעט לחייב כרת ממלקות משום כדי רשעתו, דהא לא עביד עדיין תשובה ושתי רשעיות הוי. אבל למה דמסיק רבא דרק באתרו ביה למלקות סבר דלוקין ואין ה"נ דמחיוב מיתה בלא התראה מתכפר מחיוב מיתתו (לבד מרוצח דמכניסין אותו לכיפה) אם כן מצי סבר כר' חנינא ב"ג דנעשה כאחיך ופטור מכרת. וכן סבר רע"ק כרחב"ג, ולכן לא קשה דעדיין לא עבדי תשובה ואיכא שתי רשעיות, דכיון דאם ילקוהו ב"ד יפטר מכרת לא הוי שתי רשעיות. ויעוין מלחמות בסוף מכות בזה ומתורץ הקושיא דמשום רשעה אחת אתה מחייבו לכו"ע לרי"ש ולרע"ק, ואתי שפיר. ויעוין מהרש"א שהניח בקושיא מאי מתרץ רבא, דאדרבה הקושיא קמה לדידיה גם לרי"ש ודו"ק.

בדישו. אין לי אלא בדישו מנין לרבות שאר עבודות ת"ל לא תחסום מ"מ א"כ למה נאמר בדישו מה דיש מיוחד שגדולו מן הארץ ותלוש כו'. הפירוש כי דיש מצאנו על תבואה הנידושה נקראת דיש, וכמו והשיג לכם דיש את בציר, ופעולת הדישה מצאנו במשקל קומי ודושי ובכ"מ, וא"כ אם על פעולת הדישה אמר הו"ל למכתב לא תחסום שור בדישו, ואם על התבואה הנידושה אמר שלא יחסום השור מלאכול ממנה הו"ל למכתב לא תחסום שור מדישו, מן הדיש לא יחסום השור, ומדכתב בדישו דרשי שני הכוונות בעשות פעולת מלאכה בהתבואה הנקראה דיש אף שאין זה פעולת הדישה, אך א"כ למה נאמר בדישו לאמר שכל כעין דיש. וז"ב.

כי ישבו שני אחים יחדיו. לפי הענין היה ראוי לאמר איש כי ימות ובן אין לו לא תהיה אשתו החוצה כו' יבמה ו' כמו שאמר בפ' נחלות. ומזה יובן עומק הכוונה, דדוקא אם היה האח בחיי אחיו כבר בעולם ומת מהם ולא כולם אז יש דין יבום, פרט לא"א שלא היה בעולמו דלא הותר איסור אשת אח והוי ערוה גמורה ופוטרת צרתה ככל ערוה. וממה דכתיב יחדיו פירשו ז"ל כי דרך הכתוב לדבר בהוה, והאחים מן האב שהם משבט אחד המה יחדיו, לא כן אחים מן האם שיוכל להיות זה משכנו בשבט זה, וזה בשבט זה ואינם יחדיו. וזה עומק הפשט, והוא שאמרו ביבמות יחדיו המיוחדין בנחלה.

ומת אחד מהם כו'. מנין אפילו מתו כולן [פירוש ונשתייר רק אחד] ת"ל אחד מהם ולא נאמר אחד מהם. הכוונה דנתבאר בתזריע סימן מ"ג כי המה שני משקלים אחד ואחד, אחד בסגול הוא שם המספר ובא למעט אחד ולא שנים, אבל אחד בפתח הוא כשיבוא בסמיכות מורה על המיוחד במעלה, וכשיבוא בנפרד הוא מורה על אחד שיהיה, כמו ויהיו דבריך כדבר אחד מהם, ולא הריעותי אחד מהם, שפירושו כל שיהיה, ואם בא לאמר על המספר הו"ל אחד מהם, יעו"ש, וגם כאן הכוונה רק להענין המדובר בפרשה הוא להקים שם להמת ע"י יבום אשתו, שזה רק ליחיד ולא כשהיא אשת שנים, שאין שייך להקים שם שני אנשים ע"י אשה אחת, והענין המדובר הוא רק כשהוא נוגע ליחיד, והוא כשעשה אחד מאמר באשת אחיו ומת דאינו גומר ונקראת גם אשת הראשון. ולשיטת הבבלי דמאמר אינו קונה רק מד"ס משכחת לה באופן שקידש חוץ מפלוני או שקידש מעכשיו ולאחר ל' יום לר' יוחנן ריש האומר דכעין שרגא דליבני. ואכמ"ל.

לא תהיה אשת המת. זה היה כלל מוסד לחז"ל שכל מקום שכפל שם הנושא או הפעול הוא לכוונה, וכאן כפל אשת המת ולא כתיב אשתו וכן להלן על שם אחיו המת שמיותר לגמרי, כמו שאומר לקמן להקים לאחיו שם כו', מורה שהגם שכתוב קודם ומת אחד לשלול ענין היבום כשהיא אשת שנים, בכל זה לא תהיה לאיש זר רק חולצת ולא

מתיבמת, ולהלן שאם יבם אחד אשת אחיו וכבר נעשית אשתו, וכמו שאמרו ולקחה לו לאשה נעשית לו כאשה דלא בעיא חליצה ומתגרשת ממנו בגט אז יקום אחיו השלישי וייבם אשת השני להקים שמו.

הנותן גט פסלה לעצמו וכו'. כמו דריבה לעיל סימן ע"ר יכול יהא גט פוטרה ת"ל לא תהיה אשת המת החוצה כו' אלא בחליצה, פירוש דהאשה שהכניסה האיש לביתו היא נקראת שהיא תוך הבית של אישה, ולכן אמרו בפ"ק דיומא דארוסה אינה בכלל ביתו, וא"כ כאן כתיב אשר לא יבנה את בית אחיו, א"כ ארוסה שלא נכנסה עוד לביתו לא תתיבם, לכן דרשו ז"ל, שבאמת מלת החוצה מוזר שהוא מיותר, כיון דכתיב איש זר דהוא גדר יותר מדויק שבא לאסור גם אחיו שלא היה בעולמו שהוא זר לענין היבום, וכמו שאמרו ערכין י"א משורר ששיער כו' שנאמר זר לא יקרב כו' זר לאותה עבודה, אבל החוצה אינו שולל כלל משפחתו, וכמו בית אהרן ברכו ד', ולכן דרשו שהחוצה הוא שם הנשוא, והוא שאשת המת שהיא בחוץ לבית המת, היינו שלא נכנסה עדיין לביתו והיא ארוסה ג"כ לא תהיה לאיש זר, ומתבאר היטב ביבמות דף י"ג, אמנם בספרי דריש מזה, שאם נתן לה גט ששילחה מביתו שכן תואר הגט, כמוש"כ לעיל, והיא עומדת החוצה שהיא פסולה ליבום ובכ"ז לא חהיה לאיש זר, ולשיטת הבבלי להלכה הגט אינו פוסל רק מד"ס ומרבה ארוסה מזו, לכן לא זכרו דרשת הספרי, [ובזה יבואר דברי הירושלמי פרק ר"ג ה"א ולא תהיה לאיש זר כו' אם כשבא עליה אשתו היא אם בשחלץ לה תלך ותנשא לאיש זר כו', פירוש דכתיב לא תהיה לאיש זר החוצה, ופירוש החיצונה, וא"כ איך היא חיצונה אם בשבא עליה אם בשחלץ לה כו' וע"כ בנתן גט וז"ב שכוון לדברי הספרי], ובפ"ק דקדושין י"ד שקלו וטרו טובא בהא דאין אשה יוצאת בגט.

והנה על הדין שדן הספרי קו"ח מחליצה, הקשו בתוספות מה לאשת איש שכן נקנית בשטר ולכך דין הוא שתצא בשטר, וכמו דפריך שם דף ה' מה לשטר שכן מוציא, וכן לעיל פסקא רס"ח שטר שמוציא אינו דין שיכניס, ולק"מ לדעתי, דשם שייך שפיר דשאני שטר שקונה משום שרואים אנו שיש כח לשטר להוציא מאישות ולהתירה לכל, לכן יש לו כח לקנותה ולאוסרה אכו"ע דממה שהכניס קודם מוציא אחר כך, אבל הכא אנן בעינן לאשכוחי דיבמה אינה נתרת מאיסורה ואינה יוצאת מזיקתה הקלה בגט, ורוצה לאתויי בקו"ח דיוצאת בגט, מאי תאמר כיון דיבמה אינו מכניס לכן אינו מוציא, ז"א, הא מה שאינו מכניס הוא לעשותה לאשת איש להתחייב חנק על ביאתה בזה אינו מכניס רק בביאה, אבל אנן על יציאה מזיקת יבם אמרינן וזיקתה ליבם בא בכסף ושטר מבעלה המת שארוסה ג"כ זקוקה ליבום. ופשוט.

יבמה יבוא עליה. הנה התורה תדבר תמיד על צד המוסרי והד"א ודרכיה דרכי נועם, ומצד המוסרי והנמוסי שלא לקדש אשה בביאה ורב מנגיד ע"ז, ואפילו ביבמה דלא מהני מאמר כלל לשיטת הבבלי מן התורה והביאה צריך עדים, בכ"ז דרך המוסרי שלא לבוא עליה תיכף, וכמו שאמר רב הונא מצות יבמה מקדש ואח"כ בועל, וכן כתוב בתורה כי יקח איש אשה ובעלה, וכאן כתוב יבמה יבא עליה ולקחה לו לאשה, בתחילה הביאה ואחר זה הלקיחה נגד הד"א. לכן פירשו ז"ל כי הכוונה שאין התכלית של המצוה וגמרה תלויה רק בהביאה וביאה גומרת ואין כסף ושטר גומרין בה, וכן הוא בעל כרחה דאם אינה רוצית יבוא עליה בע"כ, ועל בע"כ דרשו ז"ל כפי שנתבאר באה"ש סימן תק"ל דלא מצאנו בכ"מ שנזכר ביאה או קריבה לאשה שיהא נזכר מלת על רק מלת אל ויבא אליה, ואקרב אליה ולא שימוש מלת על אחר ביאה בשום מקום בתנ"ך רק כאן גבי יבמה שמורה בע"כ. ובאורך נתבאר זה בקדושים סימן קכ"ב, יעו"ש דבר אמיתי, וכן ביבמות ח' ע"ב על כרחה מיבמה יבא עליה נפקא ליה, וכיון שבא עליה נעשית לו כאשתו, ואף אם גרשה מחזירה, ואיסור אשת אח כבר נפקע. וכ"ז עומק פשוטו של מקרא.

ויבמה. הוא מיותר שכבר ביאר הביאה והלקיחה וגם הוא סותר מה שאמר קודם ולקחה לו לאשה, כי יבמה היא אחות אשתו כמו שבכל הפרשה נקרא יבם ויבמה אף שחולצה, ואשת אחי בעלה נקראת יבמה כמו שובי אל יבמתך, אבל משנשא אותה שוב אינה יבמה אליו רק אשה, לכן רק הביאה הראשונה מתואר בשם יבום להורות שהוא מכיר את עצמו בתואר אחי בעלה שעליו מוטל להקים שם המת ע"י ביאת אשתו, אבל אחרי ביאה זו שאז כל הויה הוא רשות שוב היא אשתו ואיך אחרי שאמר ולקחה לו לאשה אמר ויבמה, ועוד מלת לו מיותר ובכ"מ דרשוהו ז"ל והו"ל ולקחה לאשה, על כן דרשו שמורה שידוע שבחייבי כרת אין קדושין תופסין ואין קנין אישות בהם, רק ביבום הו"א כמו דהותרה אשת אחיו כן הותרה אף דהיא משאר איסורי כרת כגון שהיא אחות אשתו ויש לו קנין אישותי בה, לכן אמר ולקחה לו לאשה שאנו מביטין אם מצד עצמו יש לו בה לקוחין וראויה להיותה קנויה לו לאשה בלי הבטה אל האח. ובזה יתואר לנו הגדר האמתי, כי איסור אשת אח בהשקפה שלא מצד אחיו הלא היתה ראויה אל היבם רק שאחיו אסרה, לכן הותרה ליבמה, אבל שאר חייבי כרת דבהשקפה אל עצמו לא אל המת אין לו באלו קנין אישותי, לכן לא הותרה גם ע"י מיתת האח, וזה שלמדו מכאן לאסור עריות. וצרות נפק"ל כך כי נתבאר בויקרא סימן קל"א כי בכ"מ שיבואו שנים או שלשה פעלים זה אחר זה על פעול אחד באופן שהפעלים השניים משלימים וגומרים פעולת הראשון יבא הפעל השני והשלישי בלא כנוי, כמו ויעש גדי עזים, ויוצא אליו כו' ויגש

כו' (שופטים י') ובכ"מ שבא בכנוי ידרשוהו רז"ל, ולכן כאן היה צ"ל ולקח ויבם, לכן דרשו ז"ל על כלל מורגש במשפטי הלשון כי במקום שיבואו שני פעלים זה אחר זה בלא ו' החבור ובכנוי בא למעט אז אינו שולל רק הפעולה השניה, וכיון שבארנו שהכוונה שבהשקפה מצדו יתיחס בה גדר לקוחין, אם כן אם היה כתוב ולקחה לו אז היינו אומרים שהשניה שאינו מיבם ממעט בכנוי דמפיק ה"א דמשמעו ולקח אותה ולא לחברתה, אבל כי כתיב ולקחה לו לאשה [דלאשה מורה על הבעילה כמו דאמרו קדושין דף ע"ח מודה במחז"ג שקידש ולא בעל כו' לאשה אמר רחמנא והא ליכא] הכנוי מוציא זו דוקא לקוחה לו לאשה הא צרתה יוכל היות לקוחה לו ולא לאשה, שכיון שיבם אחת פקע איסור אשת אח גם מהשניה דכבר הותרה אליו ותו אינה נפקעת הזיקה למפריע (עיין היטב יבמות י"א), והיא אינה רק בעשה או בלאו ופליגי בזה תוס' והרמב"ם, וזה אינו בצרת ערוה, דשם בחברתה מלבד שאינה ראויה להיות אשתו גם לקוחין אין בה, ולזה כתב ויבמה להורות דבאמת מחייבי כריתות היא לגביה דאין בה שום קנין אישותי, רק מחמת שהיא יבמה לכן בא עליה להקים זרע לאחיו, ולזה כיון דאין לו לקוחין בשניהם תו לא ע"ז צותה התורה ליבמה ונשאר איסור אשת אח שהוא בכרת, אבל שלא במקום מצוה צרת ערוה מותרת. דבמה תאסר, בשלמא כאן פקע מצות יבום ונשאר איסור אשת אח דבכרת, אבל שלא במקום מצוה שאיש אחר שהיה לו שתי נשים ומהן אחת ערוה לזו לא נאסרה השניה, ולכן אמר רב אשי בדף י"ג דצרת צרה לא צריך קרא לאוסרה, כיון דצרה נשאר באיסור אשת אח ערוה היא ופוטרת צרתה, וזה כמו שבארנו, ויבמה הכנוי ממעט צרת ערוה אינו מיבם, וגילה לנו בזה להורות הטעם מה שאסור בצרת ערוה, ומזה ידענא למשרי צרת ערוה שלא במקום מצוה, ודרשת רבי היא, ופירשנו כפי מה דאמר הגמרא מ"ל חד לאסור ערוה וחד לאסור צרה. ועוד לנו בזה ואכמ"ל. והגירסא שלפנינו לאסור צרות כעריות הוגה לדברי רבא בגמרא דערוה גופה ל"צ קרא, יעו"ש.

והיה הבכור אשר תלד יקום ע"ש אחיו כו'. הנה פשט המקרא קשה דהיה צ"ל יקרא ע"ש אחיו המת, ועוד דאחיו המת הו"ל לומר אחי אביו המת, ואי דהכתוב מזהיר ליבם דבן אשר תלד יקום ע"ש אחיו המת כדאמר ביבמות כ"ד הו"ל למכתב יקים, וזה על היבם יקים שם הבן וכמו הא' יקים את חבירו (קהלת), ועוד היה ראוי לאמר והיה הבן הבכור אשר תלד, וכמו שאמר בפרשת בכור והיה הבן הבכור לשניאה, ע"פ בן השנואה הבכור, לכן פרשו רז"ל ע"פ גז"ש המקובלת להם שם מבנות צלפחד שאמרו למה יגרע שם אבינו כו' תנה לנו אחוזה, הרי מה דבנותיו עומדים תחתיו בנחלה נקרא הקמת שם, ואף כאן מה שהיבם הנוטל את אשתו נוטל חלקו בנכסי אביו הוא הקמת שם,

והיה הבכור מכאן שמצוה בגדול ליבם, וזה שאמר והיה הבכור הוא על היבם באופן שיהיה גדול ויקום על שם אחיו המת, ואשר תלד הוא מאמר המוסגר שתהא היבמה ראויה ללדת, וכמו ונר אלודים טרם יכבה ושמואל שוכב בהיכל ד' שהמאמר ושמואל שוכב הוא מאמר המוסגר, וזו מדה מל"ב מדות דר"א בנו של ריה"ג, כן נ"ל בפירושו. ורמב"ם פירש דאשר תלד קאי על אמן של האחים, וזה דחוק, דאטו מאם אחת הן הלא יבום באחים מן האב לחוד תלי רחמנא. וכבר אמר הראב"ע כי כאשר מפעלות השם הטבעי יש בדבר אחד תועליות שונים לכמה מכוונים כאשר חשבו הרופאים והטבעים, כן דברי השם האלדים יש להם מכוונים שונים, ולענין ההלכה אמרו בזה דאתאי גזירה שוה ואפיקתא מפשוטו, אבל לענין הכוונה האלודית כפי מה שביארו בזוהר הקדוש ורמב"ן שהוא סוד נשגב במחצב הנפשות, וזה רמוז בפסוק וידע אונן כי לא לו יהיה הזרע, ובמאמר השכנות יולד בן לנעמי בזה אין המקרא יוצא מידי פשוטו דאינתיתיה אימיה ואחוה אבוה. ואכמ"ל.

ואם לא יחפץ האיש לקחת כו'. בספרי ולא שלא חפץ בה המקום מוציא אני וכו' ועדיין לא אוציא את הערוות שהן בל"ת ת"ל לא אבה יבמי ולא שלא אבה בה המקום. הנה בירושלמי הלכה א' מובא בשם תני דבי ר"י מאן יבמי ולא שמיאן המקום על חייבי ל"ת, ופריך א"כ חליצה לא תיבעי, ומשני יבמתו יבמתו ריבה, לכן לא מסתבר להגיה בספרי עריות שהן בכרת, ואפשר דצ"ל מוציא אני את העריות שחייבין כרת ומיתת ב"ד, וכפי הנראה מן הירושלמי סובר דזה הוי מן התורה, ואע"ג דחייבי לאוין לא יתיבמו מן התורה, אפילו כן אם בעלו קנו כמו דתפסי בהו קדושין אף שאסור לבוא עליהם, ולפ"ז נפרש ביאור הכתוב כך, כי ההבדל לדעתי בנרדפים בין לא חפץ ובין לא אבה, הוא, שגדר חפץ בשלילה הוא אחרי התישב בדעתו והשקלא וטריא בזה, ומאיזה סבה חצונית או שכליית לא חפץ בזה, אמנם לא אבה הוא על בלתי הרגש כלל להתאוות לזה ונפשו לא תחל לחקור ולדרוש ולחשוב ע"ז מאומה, ולכן בכל מקום בתנ"ך, בשמיעה כתיב ולא אבה, שאם אדם שומע ואח"ז לא ירצה אפשר שהתעשת בדעתו ומאיזה טעם אינו רוצה, אבל כשלא ירצה לשמוע, אין זה רק שמבלי שום סבה נפשו לא תחל להתאוות להדבר, כמו שמצינו לא אבו שמוע בתורת ד' (ישעי' ל'), ולא אבו לשמוע אלי (שם כ'), ולא אבו שמוע וכי"ב הרבה, ולא בא לעולם חפץ בשמיעה, וכן במסית כתיב לא תאבה לו שלא תהרהר כלל לחקור בזה ולא תשמע לו, וכן במרגלים כתיב ולא אביתם לעלות, שאילו התיעצו כמעט בדעתם ודאי היו עולים, וכמו שאמר קודם שדברו המרגלים טוב על הארץ, אולם ביפ"ת כתיב והיה אם לא חפצת בה ושלחת כו', שבלא סבה נפשו חשק

בה והכניסה לביתו, רק שהתישב בדעתו ורוצה לשלחה, לכן כאן ביבמה שהמצוה הוא היבום, רק שע"י היבום יש לו קנין אישות בה ונעשית כאשתו לכל דבר, אם כן הוא אומר שהיבום לקיים המצוה רוצה בכל לבבו, רק שמה שע"י היבום תהיה כאשתו אינו רוצה, או משום סבה רצינית שהוא ילד והיא זקנה, או יש לו אשה ויכניס קטטה לתוך ביתו, וליבמה ולגרשה אינו רוצה, או סבה שכליית מאיזה צד שיהיה והוא אחרי העצה, לכן כתיב ואם לא יחפץ, אמנם היא תבוא לבית דין ותאמר לא אבה יבמי, שבלא עצה ולא התחיל לחשוב ע"ז, אך מצד שהמצוה בזויה עליו ובלבו לא תתעורר שום רצון אל קיום המצוה. וזה עומק הפשט.

ולכן מלא יחפץ לקחת דריש דוקא שיכול לחפוץ להיות בה קנין אישותי, פרט לעריות דלא תפסי בהן קדושין, שלא יוכל לזה להיות בהן לקוחין לאישות, אבל לא אבה יבמי מורה שעל אופן שצריך להתיעץ מסבת מצות היבום אם ייבמנה, אבל חייבי לאוין שאין צריך לחשוב כלל על מצות יבום שהיבום אינה מצוה, היינו הביאה עליה, אף שלקוחין לאשה יש לו בה, ויבמתו ריבה רק על אלו שיש לו לקוחין בהם בזה צריכה לחליצה כמו שקדושין תופסין בה כן הזיקה לא פקעה עבור האיסור, משא"כ חייבי כרת, דכמו דקדושין לא תפסי כן פקעה הזיקה, וכן אמר בבלי דף כ' לרב ומה ראית מסתברא ח"כ לא תפסי קדושין ח"ל תפסי כו'. וזה נכון.

יכול שאני מוציא זקנה עקרה וכו' יבמתו ריבה הכתוב. פירוש כי הכתוב מדבר אם ע"צ המקרה ובן אין לו אבל מטבעו היה ראוי להולדה, צריך לראות שלא תמחה שמו מישראל, אבל אם מטבעו שמו מחוי אין בזה מצות יבום, וכן אשה אם היתה ראויה להולדה מתחלת טבעה או ע"י רפואות וכיו"ב, היא אשת המת שצריכה יבום, אבל אילונית שלא היתה ראויה לזרע מטבעה עד כי ר' יהודה אומר אילונית זונה היא וכל ביאה שאין בה פירצה אינו אלא זנות, א"כ אינה אשת המת שעומדת ליבום, ולכן גם צרתה מותרת, דהיא בעצמה החסרון שפוטרה מן היבום, שתלוי בהסבה בחסרונה באישותה אל המת, לא כן בכל עריות דהמה מצד המת אין דבר שפוטרם מיבום, רק מסבת היבם אחיו אין בהן תפיסת קדושין כלל, וכן מפרש בירושלמי, ולזה אמר דיבמתו ריבה, דהו"ל למיכתב לא יחפץ האיש לקחתה, ולזה מרמז הכתוב דאפשר שמסבה זו אינו חפץ שתהיה לו לאשה כמוש"ב לעיל משום שהיא עקרה וזקנה או קטנה, וכ"ז סבה רצינית אחרי העצה לבלי חפוץ היותה לו לאשה. ופשוט.

בישראל ולא בגרים מכאן אמרו וכו' הורתן שלא בקדושה כו' שנאמר בישראל ולא בגרים. תמוה כיון דהורתן שלא בקדושה אינם אחים מן האב רק מן האם וא"כ איך שייך

בהו דין יבום, ולכן ברישׁ מצות חליצה אמרו תרי בישׂראל כתיבי משום דלא צריך קרא למעוטי. אכן נראה דישׁ לומר דבכ"מ גר שנתגייר כקטן שנולד דמי, ולכן אם הורתן שלא בקדושה הוי כאילו נתגיירו אחר העיבור ואמרינן ביבמות ס"ב דגר שהוליד בנים בגיותו ונתגייר דר' יוחנן אמר דקיים פ"ו, דאע"ג דכקטן שנולד דמי מ"מ להקים זרע כיון דזרעו מיוחס אחריו בשעה שהוליד מיפטר כשנתגייר ולא חשיב לענין זה כקטן שנולד, תוס', וא"כ גבי יבום דאהקמת זרע לאחיו קפיד קרא, סד"א כיון דשניהן נחשבין זרע לאביהם עד דמיפטר אביהם לכשיתגייר מפו"ר, ה"נ מקים זה זרע לאחיו שהוא זרע לאביו כמותו, לכן צריך קרא בישׂראל. ועיין בזה בסוגיא דפרק נושאין בהא דא"ר הא דאמור רבנן אין אב לכותי כו' שיש בזה ליישב מה שתמוה. וכבר עמדו ע"ז בתוס' בכורות רישׁ יש בכור, עיי"ש ודו"ק כי נכון הוא.

וקראו לו כו'. מצוה בזקני עירו. פירוש ולא עירה, כדאמר בסנהדרין סוף ז"ב אף שזקני עירה גדולים יותר בחכמה ומנין, יעוי"ש.

ודברו אליו כו'. הגר"א הגיה כפי מה שהוא בגמ' יבמות ק"א. ולפי פשט הפסוק משמע דמדברים אליו שייבמה. אך לפ"ז היה צ"ל כך והיה אם עמד ואמר לא חפצתי לקחתה, פירוש שלא יחפוץ גם אחרי דברי הזקנים אליו במאמר תנאי וכמו והיה אם לא תמצא חן וכו', ולכן פירשו כי משיאין לו עצה לחלוץ אם ישר הדבר לפניו, ולכן א"ש ועמד ואמר בלא מאמר תנאי, אבל אין הדרש ממה שכתוב אליו ולא לו, כי כבר כלל לנו רש"י ז"ל בפ' חיי סימן כ"ד שדבור לא יתכן רק במלת אליו, אליהם, וכ"מ שנכתב לי אחרי דבור הוא כמו עלי, יעו"ש.

וירקה בפניו. ת"ל לעיני הזקנים רוק הנראה לעיני הזקנים. פירוש דבכל מקום דכתיב בתנ"ך בפניו אין הפירוש בפנים שלו רק כמו לפניו או בהבטת פניו כמו בדברים ויוציאך בפניו, וענה גאון ישראל בפניו, א"כ גם בפניו הכוונה בהבטת פניו, והוא שלא יהא סומא כמוש"פ רמב"ם אך מפני שכאן הוא דבר של בזיון כמוש"כ ההגמ"י בשם הבה"ג על המנעו מעשות מצות יבום, יכול שתהא מגעת הרוק בפניו ממש [כמו שהיא באמת כן דעת הצדוקים כמו שהובא במגילת תענית] לכן אמר ונגשה יבמתו לעיני הזקנים כתיב וא"כ אין נפקא מינה בין אם הגיע בו הרוק או לא, כיון שירקה לפניו והם ראו. ויעוין תוס' בנדה דף נ"ה ד"ה ניליף רוק רוק.

ר"י אומר מצוה על כל העומדים שם וכו'. פירוש דכתיב ונקרא בנין נפעל וכל הפרשה מדבר על הב"ד בתואר פועל וקראו, ודברו, והוה ליה למכתב וקראו שמו בישׂראל אם על

הדיינים קאי, ולכן דריש דעל כל העומדים שם הוא שהפועלים אינם מוזכרים בפרשה, לכן כתב בבנין נפעל. וכן אמר בגמרא ההוא מונקרא נפק"ל.

כי ינצו אנשים. הנה בפרשת משפטים כתיב כי ינצו אנשים כו' ומוקי לה בסנהדרין דף ע"ד דבמצות שבמיתה הכתוב מדבר, ואם כאן היה במצות שבמיתה הלא לא היתה חייבת על הבושת, דהמכה את אישה הוי רודף, לכן ודאי דלא מיירי במצות שבמיתה, והעד ע"ז דשם כתיב כי ינצו אנשים וכאן כתיב כי ינצו אנשים כו' איש ואחיו, והוא שאינו מצות שבמיתה, ולכן אמר בספרי אין שלום יוצא מתוך מצות וכה"א כו' מי גרם לזה ללקות הוי אומר זו מריבה שכיון שהמה אחים זה לזה ואפ"ה באו לידי הכאה.

איש ואחיו. פרט לעבדים שאין להם אחוה, פירוש לענין בושת ופלוגתתם מתבאר בפרק החובל.

וקרבה אשת האחד ולא אשת שליח ב"ד. בפרק המניח כ"ח ובירושלמי פרק החובל הלכה ג' ושלחה ידה ולא אשת שליח ב"ד, כיון שבעלה היה רשות לו להכותו והוא הכהו יכלה להצילו ולבישו. וכפי הנראה דדריש ושלחה ידה ולא שהיא עצמה שלוחה מבית דין, או דריש אשת האחד ולא מי שיש לו כח לכפותו ולרדותו שבא בכח הב"ד שהם ג' דפחות מג' לאו ב"ד לכפיה הוי, דלכפיה בעינן סמוכים וכש"כ שלשה לכולי עלמא כדאמר סוף גיטין אביי אשכחיה לרב יוסף דקא מעשה אגיטין, וזה פשוט.

והנה במקרא זה במשנה וכן רבי כאן דריש דעל תשלומי בושת קאי, ונתכוון להזיק אע"ג שלא נתכוון לבייש, דהיא מתכוונת להציל אישה מיד מכהו, רק מה שהחזיקה במבושיו מקום הבושת וכהת"א בבית בהתתי' חייבת בתשלומין והחזיקה נקרא האחיזה בתוקף, וזה מה שנתכוונה להזיקו כי הבושת האחיזה לבד הוא.

במבושיו כו' וקצותה את כפה מלמד שאתה חייב להצילה, ודרשו ז"ל כי קאי גם על שהיא רודפת להמיתו במקום סכנה יכול להצילה בנפשה אם אינו יכול להצילו באחד מאבריו, ור"י אמר דכתיב לא תחוס עיניך מה לעיל ממון, דלא תימא מה עשה לו ומה חסרו אם זמם לעשות לו רעה כיון שלא עשה, כן הכא לא תחוס עיניך לאמר מה עשתה לו שביישה אותו הלא לא נחסר ממון, וברודף לא שייך זה דודאי לא תחוס עיניך. ויתכן דלת"ק דסבר דלא תחוס עיניך הוא על הרודף שמצוה להרגו להציל הנרדף, א"כ מכי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש לא ילפינן לרוצח מנערה דרודף ניתן להצילו בנפשו דברוצח גופיה כתיב, ועל כרחין דמורה לן דזה הוי גופיה כאילו רצח אותה מה שע"י ביאת עבירה פוגמה, ולא משום דתמסור נפשה לקטלה והוי רודף להרגה, רק הדבר הזה הוא הפגימה בזנות הוי כאילו רצח אותה, לכן מצילים אותה אף במניחתו

שלא יהרגנה, אבל ר' יהודה סבר דלא תחוס עיניך ממון, וא"כ להציל בנפשו לא ידעינן ברוצח וקרא מבע"ל דרודף אחרי חבירו להרגו ניתן להצילו בנפשו, וכוונתו דכן הדבר הזה שהולך לרצחה אם לא תניח לו לגמר תאותו שכיון שעושה זה יעשה זה והוי רודף, אבל במניחתו לא ידעינן, ולכן סבר לעיל דבכה"ג דמניחתו לא ניתן להצילו בנפשו.

לא יהיה לך בביתך כו'. במשהה מדה של אחרים בביתו ודאי עבר, רק לא יהי' לך היינו דבאינו ידוע כגון שנחסר המשקל או ירושה ולא ידע אינו עובר כלל, ולזה כתב לא יהיה לך מדעתך, וכמו שפרשו על שלח לך. ובחמץ כתבו תוס' ריש פרק כ"ש דלא עבר בחמץ שאינו ידוע דלאו מצוי הוא, אבל יהיה כייל גם באינו ידוע, וכמו דמחלק בין בכורה לירושה לענין ראוי משום דכתיב אשר ימצא. ודו"ק. ויעוין מש"כ באור שמח הל' גניבה.

כי תועבת ד' אלדיך כל עושה אלה כל עושה עול. קאי על כללות הפרשה המכה את הנלקה יתר מכדי רשעתו שאין מי שיתבע דין הנעלב בזוי אדם הזה ואין מי דן דינו, וכן החוסם שור בדישו המצערו, וכן מי שאינו רוצה להקים שם, לאחיו המת שאין מי שיתבע עלבונו [ועל כיוצא בו אמרו ברכות דף י"ח] וכן המכה את הרודף ביכול להצילו באחד מאבריו, וכן משקלות שאינו יודע שיתבענו, ולפ"ז טעם החליצה והרקיקה הוא משום בזיון, לפי שאינו מיבם, וכזה כתוב בהגמ"י בשם בה"ג כי בכל הפרשיות בסדר זה מבואר הטעם תיכף לכל מצוה יעוין ותשכח, וע"ז אמר כל עשה אלה הדברים.

כל הנחשלים אחריך. בספרי מלמד שלא היה וכו' ונחשלו מתחת כנפי המקום ואתה עיף ויגע ולא ירא אלדים. כפי הנראה דצ"ל וכן הוא אומר ואתה עיף וכו' וכשיטת אחרים במכילתא דקאי על ישראל, או דצ"ל לקמן ולא ירא אלדים והיה בהניח ד' מכל אויבך מסביב שלא יאגד עליך אגודה (לשון הספרי), וזה משום דגלוי לפניו יצרם, שהוא כמו שאמר סוף וילך כי ידעתי את יצרו אשר הוא עושה היום כו', אבל כשישראל עושין רצונו של מקום אין להם לירא שמא יאגוד אגודה, וכן דרשו ז"ל על פסוק דפן תרבה עליך חית השדה כו'. ועיין רש"י שם.

והיה בהניח ד' כו' לא תשכח. פירוש כאשר יקויים כביכול זכור חרפתך מני נבל כל היום אל תשכח קול צורריך, אז יקויים מישראל זכר אשר עשה לך כו' לא תשכח.

בארץ אשר וכו'. משאתה יורש אתה מבקש כצ"ל, ופירושו דלעיל פ' קנ"ו אמר ר"י והלא מצוה היא מן התורה לשאול להם מלך, ולעיל פ' ס"ז ג' מצות נצטוו כו' בשעת כניסתן לארץ כו' ת"ל כי יד על כס וכו' כשישב המלך על כסא ד' כו', לכן קשה להספרי דכאן אמר בארץ אשר ד' אלודיך נותן לך נחלה לרשתה והלא הקמת מלך קודם למחיית עמלק,

לכן אמר משאתה יורש את הארץ אתה מבקש מלך הא קודם לא, ולכן מציין המקרא כאן על ירושת הארץ.
תמחה את זכר עמלק. בספר החנוך כתב דעל כל יחיד שיקרה לפניו מזרע עמלק מצוה זו. ולרש"י שפירש זכר מאיש כו' משור ועד שה שלא יאמרו גמל זה של עמלק, והוא מהמכילתא דפרשה בשלח, ועיין הגהת הגר"א כאן בספרי מוכח דעל יחיד אין המצוה דהרי מפורש בשמואל א' כ"ז ויעל דוד ואנשיו כו' והעמלקי כו' ולקח צאן ובקר כו' הרי דביחיד אין מצוה לאבד הצאן ובקר. והא דאמרו במכילתא שהרג גר עמלקי שאין מקבלין גרים מעמלק, היינו לכן הרגו בהודאת עצמו כמו בן נח שנהרג עפ"י עצמו. וברור.

כי תבוא

תבא
ולקחת מראשית כל פרי האדמה אשר תביא מארצך. יעו' רמב"ן שפי' אשר תביא לביתך. וספורנו פ' אשר תביא למקדש, יעו"ש. ויעוין תוס' ב"ב פ"ב בשם רבינו תם דלקיחה מן הבית וזה כהרמב"ן, וכ"ז כר"ש דסבר דהפרשה כהבאה גמר פרי, וזה כל פרי שיהא הפרי בשלמותו והפרי תהיה כולה נגמרת, ויעוין פסחים ס"א ובתוס' מכל נפש כל בכור. אמנם רבנן מפרשי דאשר תביא לנקבה נסתרת, וזה אדמה דהוי לשון נקבה וכאלו אמר ולקחת מארצך מראשית כל פרי האדמה אשר תביא שהאדמה מביאה הפרי בעודה מחובר. ולזה סברי דבהבאה כתיב הבאתי ראשית פרי האדמה וזה בגמר פרי, דאינו ראוי לקריאה טרם שנגמר כל פריו, אבל כאן בלקיחה זה הפרשה במחובר כתיב כל פרי, פירושו כל שחל עליו שם פרי בשתוף השם אפילו פגין, אפילו בוסר, ולזה אמרו ראה תאנה שבכרה כו' אבל בהבאה פרי המיוחד, ולזה כיון הירושלמי. ויעוין מפרשי משניות, ודו"ק.
ולקח הכהן הטנא מידך. הנה הגשה לר' שמעון דסבר דרק היכא דאיכא שירים במנחה הנאכלין לכהנים איכא הגשה הטעם דיהו אוכלים הכהנים ממה שרבו אוכל הוא המזבח, לכן מגיש למזבח והשירים מן המזבח אוכלים הכהנים כמוש"ב בפ' צו, לכן בתנופה של בכורים שכהן מניח ידו תחת יד הבעלים לרבי אליעזר ב"י דיליף מולקח הכהן עיקרו דתנופה הוא של הכהן הוי הטעם שמניף אל המזבח והוי קדשי מקדש ומתחלקת למשמרה ואוכלין משולחן גבוה. וזה שאמר מלאכי והיו לד' מגישי מנחה, שיאכלו ממה שרבם אוכל, וכן מורה בסוף נחמיה שהעמיד משמרות לבכורים וזכו בהן, לכן בעופות דליכא שתי אכילות ליכא בהו תנופה, אבל לר' יודא דיליף מקרא

דוהנחת דעקרו של תנופה הוא של הבעלים, לכן סבר דאינן נעשין קדשי מזבח ונותנין לכהן בטובה, ולכן אמר בירושלמי דאשרה שבטלה לר' יודא דעביד כקדשי הגבול יביא ממנה בכורים דזר אצל מזבח ליכא והבן. ואולי נראה דזה בכוונת הגמרא דרב גוברי' מנחות פ"א.

ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתת לי. קיי"ל בירושלמי דבכורים מכר שדה בקמתה וחזר ולקח ממנו מביא בכורים, אעפ"י שעכשיו אין הקרקע בידו מ"מ כיון שנגדלו הפירות והקרקע בידו וכעת מכר הקרקע וחזר ולקח ממנו הפירות מביא וקורא. וזה שאמר ויתן לנו את הארץ כו' ובנתים היה מה שהיה שהחטא גרם שמכרתי השדה ועתה הנה הבאתי פרי האדמה אשר נתת לי, שחזרתי ולקחתי. ודו"ק.

ושמחת בכל הטוב כו' ולביתך זו אשתו. ובאשה כתב הסמ"ק דנדרה שלא לשמוע שיר בעל מפיר דהוי ענוי נפש, לכן אצל אשתו מה הוי כל טוב הוי אומר זו שירה. ודו"ק.

בפ' בכורים נזכר י"ג פעמים שם הוי', לנגד שלשה עשר מדות של רחמנים, ובפרשה דויעבור ד' על פניו ויקרא כו' הי"ג מדות הזהיר על ראשית בכורי כו' תביא בית ד' כו'. ודו"ק.

ספרי ואכלו ושבעו תן להם כדי שבען מכאן אמרו אין פוחתין לעני בגרן מחצי קב כו'. בזה נראה לפרש משנה סתומה בפאה פ"ח מדה זו אמורה בכהנים ובלוים וישראל, ויעוין משנה למלך שהביא כל פירושים ודחאן. והנראה דאדסמיך ליה קאי דאבא שאול אומר ושאר כל הפירות כדי שימכרם ויקח בהם מזון שתי סעודות, והוי אמינא דאם נותן לעני כהן מעשר עני בשאר פירות דאיהו דכיון דהוא כהן מצי לאכול תרומה דהוי בזול, וכן לוי מצי אכיל מעשר דאם אסורה לזרים הוי בזול טפי, לכן סד"א דיהיב לחד עני כהן בשאר פירות שיעור שיכול לקנות בהם מזון שתי סעודות תרומה, או מעשר ללוי דהוי שיעור פחות ממזון שתי סעודות של ישראל, דהוי מזון שתי סעודות חולין דדמיהן יקרים (ויעוין במשנה כתובות בנותן מזונות לארוסה דנותן לבת כהן מחצה חולין ומ"ת, יעוי"ש), קא משמע לן דזה השיעור שוה בכולם שיקח בהן מזון שתי סעודות חולין אף אם העני כהן. ודו"ק. ואולי יליף כדכתיב ואכלו בשעריך וזה מקרי מה דטמא וטהור אוכלין כאחד וזה חולין, וכמו שאמר בשעריך תאכלנו הטמא והטהור יחדיו יאכלנו, וכן דריש בגמרא דף ע"ג יבמות ההוא דא"ל התם בשעריך תאכלנו כו'. וזה נכון מאד ב"ה. וזה מושכל שלעני נותנין דבר שיהא בו כדי נתינה בדבר שאינו צריך ליזהר בו לאכלו בקדושה.

לא אכלתי באני ממנו. פירש רשב"ם ממון שגזל כמו ידיו תשבנה אונו, ולא בערתי ממנו בטמא, פירוש בטומאת עריות וכתיב אל תטמאו בכל אלה, ולא נתתי ממנו למת זה לעו"ג, וכמו שכתוב ויאכלו זבחי מתים (וכן פירוש הראב"ע) וכמו שהיה דרך העובדים ע"ז, וכמו שכתוב עמוס ד' הרבו לפשוע כו' לשלשת ימים מעשרותיכם. וזה שאמר ג' עבירות אלה חמס, עריות, ע"ז לא עשיתי זה בההרמות האלה רק עשיתי ככל אשר צויתני כו'.

ובספרי פ' ראה פסקא ע"ב רש"א מכלל שנאמר לא אכלתי באני ממנו ולא בערתי ממנו בטמא כו' היכן הוא מוזהר איני יודע ת"ל לא תוכל לאכל בשעריך מעשר דגנך כו' יכול הנותן במתנה יהא חייב ת"ל לא תוכל לאכול בשעריך האוכל חייב ואין הנותן במתנה חייב. פירוש דקאמר סד"א דגם לא נתתי ממנו למת הוא אזהרה ולוקה אם לקח בדמיהן תכריכין למת או לשאר דברים שאין בהם צורך אכילה ושתיה, וה"ה אם נתן לאונן אחר לאכול דלוקה מלא נתתי ממנו למת, קמ"ל, דדוקא על אכילתן בטומאה לוקה ומוזהר, אבל על קנין ונתינה לדברים שאינן צורך אכילה אינו מוזהר ואינו לוקה. ועיין חינוך ופירוש הספרדי. והנלע"ד כתבתי.

השקיפה ממעון קדשך כו'. במשנה סוף מע"ש אבל לא גרים ועבדים משוחררים שאין יכולין כו' לתת לנו, ולא פליג ר' יודא בתוספתא לאמר דגר מתודה לפי שאברהם אביהם של גרים וכמו דפליג על בכורים בתוספתא. ויעוי' רמב"ם ומשל"מ. ומסתברא כן דהגר אומר ד' אלדי ולא נאות לאמור כן בעזרה לגר שהיה לו בעודו גוי אלדים אחרים, לכן בבכורים שאומר לכהן ד' אלדיך יכול הגר לאמר. וזה נכון.

השקיפה ממעון קדשך. הענין כי כתוב אבי יתומים ודיין אלמנות במעון קדשו, דיש מרחמים על יתומים, אבל אינם בביתו רק בבית פחות, לא כן השי"ת הוא מגדלם כבנים במעון קדשו, ולכן אמר נתתיו לגר ליתום לאלמנה כו', לכן השקיפה ממון קדשך. והנה אמרו בחגיגה פרק ב' זבול כו' ומיכאל מקריב קרבן מעון כו', הרי דמקום היתומים גבוה ממקום הקרבנות, כן אמרו בסוכה פ"ד דהעושה צדקה גדולה מכל הקרבנות שנא' עשה טוב נבחר מזבח. ודו"ק. והנה כתבו המחברים דמלאכת חוהמ"ע מותר ע"י פועל שאין לו בשר ויין לצרך הרגל, ועל כרחין דשמחת הרגל מפורש בתורה, לא כן איסור חוהמ"ע דרק אסמיכינהו אקראי, יעו"י בחגיגה בתוס' דף י"ח, לכן שמחת הרגל דוחה מלאכה. ומצאנו שפסק רמב"ם דדין יתום קודם לדין ת"ח, וכיון שמצאנו ששמחת מועד נדחית מפני ת"ח לענין הספד דאין מועד בפני ת"ח כ"ש דמלאכת חוהמ"ע נדחית מפני יתומים

דעדיפי מת"ח. ודו"ק. ולההלכה הוי צרכי רבים שביארן הרא"ש בשם ראב"ד ריש מע"ק דמלאכת הדיוט מותר בכל ענין. ואכמ"ל.

היום הזה ד' אלודיך כו' ושמרת ועשית אותם בכל לבבך ובכל נפשך. קאי על כל המצות והחקים, כי בספר זה נכללו כולן כמוש"כ הגר"א ז"ל ריש דברים, ע"ש. אולם על דרך צחות נראה ע"פ שאמרו בתענית דף ט' בכל אסור לנסות להקב"ה שנאמר לא תנסון חוץ מזו במעשר ע"ש, לכן אמר בביעור מעשר בערתי כו' וגם נתתיו ממנו ללוי כו' עשיתי ככל אשר צותני, לכן השקיפה מן השמים וברך כו', ואמר אחר כך אף דבזה מותר לנסות ועשר בשביל שתתעשר, מ"מ יותר מוטב שתתן בלא שום פניה ונסיון כלל רק לעשות את החקים האלה דייקא ושמרת ועשית אותם בכל לבבך ובכל נפשך בלי מחשבה זולתי קיום רצון הבורא יתברך.

וד' האמירך היום. חשיב המעלות שהבדיל את ישראל ורומם אותם כו', ולשמור כל מצותיו זהו כמו שאמרו בן נח ששבת חייב מיתה ואסור לשמור השבת ששקולה ככל המצות, וכן בן נח שלמד תורה חייב מיתה ששקולה כנגד כולם, רק לישראל נתן לשמור כל מצותיו.

להיות לו לעם סגולה כו', הוא בתורה ומצות, ולתתך עליון כו' לתהלה ולשם ולתפארת, פי' בחכמה ובעושר ובנימוס וסדר נאה, ולהיותך עם קדוש, הוא לבלי התערב בגוים ולבלי לעשות כמעשיהם, רק מופרש ומובדל בקדושה ובטהרה, כי בשעה שהמה בשפלות בעו"ה רוצים למצא חן בעיני עמי הארצות וכמקולקלין שבהן עשיתן ויש אשר יתחתנו עמהן, לא כן בשעה שיהיו לתהלה כו' ועליון יהיו עם קדוש מופרש ומובדל.

אבנים גדולות, ושדת אותם, וכתבת עליהן כו', ושדת אותם כו', תניף עליהם, אבנים שלמות כו'. הנה בכל מקום שהן מחוברין ביחד כתוב בלשון זכר ושדת אותם, ל"ת עליהם, ובמקום שמדבר כשהן נפרדות מדבר בלשון נקבה, ומה שכתוב וכתבת עליהן הוא כר"ש שעל גוף האבנים היה כותב, ולכן אמר וכתבת עליהן, היינו שלא יכתוב על המזבח כסדר ויהי' כתוב ענין אחד על שני אבנים, אורך השטה על שני האבנים שמא יתפרד השיד שבין אבן לאבן ויהי' קטוע הכתב, לכן אמר שיכתוב על אבן ואבן בפני עצמו הוא שיטה כרוחב האבן לא יותר, לכן אמר שיכתוב על האבנים בפרוד, לכן כתב לשון נקבה. ודו"ק.

והיה בעברכם את הירדן תקימו האבנים כו', בתוך הירדן ממש רש"י. הא דלא צוה בפירוש רק ברמז, כמו"ש רבנו משה שהמופתים לא היו שיאמינו רק שנצרכו לזה, ואמרו בירושלמי פ"ו דשביעית דשלח יהושע ג' כתבים שישלימו אם ירצו, והנה אם

השלימו והיו עוברים את הירדן בספינות כדרך עת שלוה במעברות הירדן, שיהושע שכתוב בתורה שהוא ינחיל את הארץ לא היה צריך למופתים, ולא האמינו בו מפני האותות כאשר כתב הרמב"ם על משה, ולכן כדי שתהיה הבחירה שלהם חפשית שאם ירצו ישלימו לא כתב בפירוש שיעמיד אבנים בירדן, שאם ישלימו הרי לא יעמידו בירדן וידיעת הנבראים מכרחת, לכן כתב רק ברמז וידיעת השי"ת אינה מכרחת.

לא תניף עליהם ברזל ולא כתב לא תניף עליו ברזל להורות אבן שנגע בו ברזל הוא פסול והשאר כשרות. כמוש"כ רמב"ם פ"א מהבהב"ח הל' י"ז והמזבח כשר רק האבן פסול.

אבנים שלמות תבנה את מזבח ד' וכו'. יתכן שהכוונה שאף הכבש שהוא אצל המזבח והוא את המזבח ג"כ יהיה מאבנים שלמות, וזה שאמר אבנים שלמות תבנה את מזבח דייק מה שהוא את המזבח, וכן דרשו רז"ל בזבחים פ"ז אין לי אלא מזבח כבש מנין ת"ל את המזבח, וכוונתם מה שהוא עם המזבח. אח"ז ראיתי כתוב כן ברמב"ם הלכות בהב"ח פ"א הי"ד כל אבן שנפגמה כו' הר"ז פסולה לכבש ולמזבח שנאמר אבנים שלמות תבנה את מזבח ד', כוונתו למש"כ. ובזה ניחא מה שהקשה במשל"מ אמאי לא הצריך שיהא מחובר לאדמה גם הכבש דשם מזבח לחודא כתיב. ודו"ק.

וידבר משה והכהנים הלוים אל כל ישראל כו'. מה שדברו הכא הלוים מה שלא מצאנו דוגמתו בתורה נ"ל ע"פ מה דאיתא במדרש תנחומא נצבים וילקוט שלש בריתות כרת הקב"ה אחת כשיצאו ממצרים ואחת בחורב ואחת כאן מפני אותה שכרת עמם בחורב בטלו בעגל, וא"כ הכהנים ולוים לא בטלו הברית שלא היו בעגל וכמו דאמרינן חגיגה דף ו' ובכ"מ, לכן הכא שהיום הזה נהייתה לעם, היינו בכריתת ברית (כמו"ש הספורני) לכן רק על ישראל, אבל הכהנים והלוים לא בטלו ברית הראשון ולכך הם המדברים אל כל ישראל. והנה בברית הראשון קבלו טרם ששמעו המצות [וכמו דפרש"י בשבת פ"ח דקדמיתו פומייכו לאודנייכו קודם ששמעתם אותה היאך היא קשה ואם תוכלו לעמוד בה קבלתם עליכם לקבלה], והכא היה אחר שמיעת כל המצות והעונשין, ולכך אמר הסכת, קשוב היטב אם תוכל לעמוד בה ואחר כך ושמע, קבל עליך לעשותם, שע"ז מורה לשון שמיעה כידוע, היום הזה נהיית כו' ושמעת בקול וכו' ועשית לא כן בברית הקודם בטלו הנעשה, וכמו דאיתא במדרש על פסוק שמע ישראל כידוע. ועיין שבת פ"ח. וזה פירוש הסכת לשון סוכה יסכה, לשון הבטה אם תוכלו לעמוד בה, וזה הבטה עיונית בעומק הענין.

שמעון ולוי וכו' כולם בו' מפני שהן כולן בני הגבירות והן מרחל ולאה כו' בהר עבל ראובן גד כו' וזבולון דן בלא ו', מפני שראובן הוא בן הגבירה וגד ואשר בני השפחה,

וזבולון בן הגבירה ודן ונפתלי בני זלפה ואין אמהות אלא ארבע, ומה שאמר וזבולון הוא מקביל נגד ראובן. ופשוט.

ארור האיש אשר יעשה פסל כו'. כתוב האיש לרמז על מה שאמרו במכילתא יתרו ואלהי זהב לא תעשו לכם שלא תאמר הואיל ונתנה תורה רשות לעשות בבהמ"ק [צורת כרובים] הריני עושה בבכ"נ ובמ"ד ת"ל לא תעשו לכם, לכן אמר האיש אשר יעשה ולא כשעושה לצבור בארון בבהמ"ק. או יתכן עפ"י דברי רש"י בפסוק אשר חלק ד' אלודיך אותם לכל העמים, שפירש לאלדות כדי להטרידן וכו' וא"כ השמש והירח מעשה ידי השי"ת המה, לכן אמר האיש. ועיין בפרק ר' ישמעאל (עבודה זרה דף נ"ה) בזה ודו"ק.

ארור מקלה אביו ואמו כו'. פירוש מלשון קל שמקניט אביו ומצערו מפני שיודע שאביו ימחול לו שחש על עונשו של בן יותר מהבן, לכן אררו ע"ז. ולכן לא שביק רב לבריה למשקל מניה סילוא דלמא חביל ביה (סנהדרין פ"ד) ולמחול ליה דקאי בארור. וזה מכוון הירושלמי ריש פרק ר"א בנדרים דהכל מודים שאין מעמיד על כבוד אביו לאחר מיתה, דבחיי אביו יאמר שלא איכפת ליה בנדר זה מה שאביו מצטער מניה דבטח אביו ימחול לו, מה שאין כן לאחר מותו. ולכן הכל מודים שאין מעמיד בכבוד רבו כו', דר"א סבר דגם רב שמחל על כבודו אין מחול כמו דסבר דנשיא גם כן אינו יכול למחול על כבודו דלא קבל הכוס מר"ג, יעוי' קדושין דף ל', עיי"ש והבן דמסיק דרבו הוי כמו נשיא.

ארור שוכב עם אשת אביו, ארור שוכב עם כל בהמה. לפי ששניהן בסקילה ובן נח מצווה על שניהם וכדמפרש רע"ק סנהדרין נ"ח ע"כ יעזוב איש את אביו זו אשת אביו וכו'.

ארור מכה רעהו בסתר. דבגלוי יענשוהו ב"ד פצע תחת פצע כו', אבל בסתר אם יתבעהו בב"ד יכפור בו, ואי דיהיה צריך שבועה הלא מדין תורה כופר הכל פטור ומפורש בכתוב דפטור.

ברוך פרי בטנך ופרי אדמתך ופרי בהמתך. במדרש למה הקדים פרי אדמה לבהמה לאמר לך מה פרי אדמה צריכה עישור אף פרי בטנך, וזה המילה שהוא אחד מעשרה שליטים כדאמר סוף פ"ג דנדרים, ואי דהא פרי בבהמה צריכה ג"כ עישור, אבל המילה מלבד מצותה הוא תיקון גם לגוף האדם, וכדאמר פרק יוהכ"פ וכן מאוסה הערלה כו', וכן פירש בתרומת הדשן דמשו"ה מיחשב תיקון לשבת משום דכשהוא ערל אסור לסוכו שמן תרומה וכיו"ב, והוא תיקון לגוף האדם לבד המצוה, לכן דומה לפרי אדמה ששם המעשר טובל, משא"כ במעשר בהמה שאינו טובל, וכן במעשר שרי לנסויי ולבקש שכר כמו שאמרו בחנוני נא, עיין פ"ק דתענית, לכן תקנו בברכה על המילה לבקש שכר עליה בשכר זה א"ח צוה להציל ידידות שארינו משחת כו'. ודו"ק. ד"א כדאי שתכפר פרי

אדמתו על פרי בטן, שהשתוקקות ישראל לאה"ק הוא לא לצורך דברים מותריים שאמרו רז"ל אתהלך בארצות החיים הלא צור וקסרי תמן שובעא תמן זולא, ורק שהן מסתפקים בדברים הכרחים, לכן בפרי בטן כדאי שיתכפרו בפרי אדמה, אבל פרי בהמה שהמה דברים שאינן נאכלין אלא לתאבון ענין מותר, לזה לא ישתוקקו אשר בצור וקסרי הוא מצוי יותר מבאה"ק.

יצו ד' אתך את הברכה באסמיך, בדבר הסמוי מן העין שיתרבו האסמים כו', וברכך בארץ אשר ד' אלדיך נותן לך, היינו כמו ששנו מעולם לא אמר אדם צר לי המקום בירושלים, וזה שאם יתרבו אנשי ישראל תחזיקם הארץ ותהיה למזון ולמחיה להם, והוא שאמר וברכך בארץ, ר"ל שגם הארץ עצמה תתברך להיות יותר רחבה וגדולה מכפי שהיתה בעת הכבוש, וכמו הברכה באסמיך האוסם הוא דבר המתברך כן הארץ הוא דבר המתברך.

ולא תסור מכל הדברים כו' ללכת אחרי אלהים אחרים לעבדם. בגמרא ב"ב פ"ט ברכן בשמונה מוהיה אם שמוע כו' עד לעבדכם. ותמוה הא זה תנאי הברכה כי תשמע כו' ולא תסור. ונראה ברור דהך ולא תסור הוא ברכה על בטול ע"ז, היינו יצרא דעו"ג, וזה הכל בא"י וכמו שאמר והותירך ד' כו' על האדמה כו', וכמו דאמר בגמ' ערכין דף ל"ב על אנשי כנה"ג בשלמא משה כו' דלא הוה ליה זכותא דארעא דישראל כו', ועיין דברי הרמב"ן בספר המצות סוף שרש ד', ודו"ק.

והיה אם לא תשמע כו' ובסוף הפרשה כתיב כי לא שמעת כו'. כי על מה שעבר בעת הצרות אין האדם נידון שדקדוקי עניות מעבירין האדם ע"ד וע"ד קונו, וכן אמר רשב"י יכול אני לפטור העולם כולו מן הדין כו' שכורת ולא מיין כו', ורק העון מה שלא שמע קודם שנתיסר, ולכן כתוב בתחלת הפרשה אם לא תשמע ואח"ז כתוב כי לא שמעת בעבר, לא כן בברכות השכר יגיע על ששומר התורה כשהוא מתברך והעושר אינו מגבה לבבו עבור זה בא השכר, לכן בכל הפרשה כתוב כי תשמע אל מצות בהוה.

הנה יעוין ברש"י דכל התוכחה נאמרה מפי משה בלשון נסתר יכך ד', ישלח ד' יעו"ש, לבד קרא דישלח ד' בך את המארה כו' בכל משלח ידיך אשר תעשה כו' אשר עזבתני בלשון נוכח, והיה צ"ל אשר עזבתו. ויתכן דבפ' ראה אמר תאכלנו כו' והלוי אשר בשעריך ושמחת כו' בכל משלח ידיך השמר פן תעזב את הלוי כו', לכן אמר אם יעזבו את הלוי ישלח המארה בכל משלח ידך, ולפי שמשה ראש הלוים יאמר על אשר עזבתני בלשון נוכח, וכן אמר מלאכי בסימן ג' בחנוני נא בזאת כו'.

שורך טבוח לעיניך ולא תאכל ממנו. אם אינו לעיניך בלא"ה אסור באכילה, רמז לבשר שנתעלם מן העין שאסור. עיין פרק גה"נ צ"ה.
אשר לא תוכל להרפא מכף רגליך ועד קדקדך. פירוש כי שני מיני טהרה יש למצורע, אחד שנרפא הנגע ואחד שנהפך כולו לבן, לכן אמר אשר לא תוכל להרפא בלתי שיהא הנגע פשה מכף רגליך ועד קדקדך זה יהיה אופן הטהרה שלך. כן פירש יונתן בתרגומו.
ושמן לא תסוך. בזה למדנו דשותה שמן אינו משלם חומש אם הוא תרומה דמזיק הוא לתרומה או להשותה, ועיין ריש פרק כיצד מברכין וגבי יין אמר ולא תשתה ממנו, ורק עומד שמן לסיכה, לכך הסך משמן ש"ת משלם חומש. ודו"ק.
תחת אשר לא עבדת וכו'. והסבה לזה שלא עבדת הוא מחמת שהיה לך שמחה וטוב לב מרוב כל, ואל תשמחי ישראל אל גיל כעמים, שמריבוי הטובה שמחים, לא כן נתן לך ד' שצריך לחיות בהסתפקות, והרוב כל משמחה וטוב לב, וכמאמרם ז"ל איזהו עשיר השמח בחלקו, וכמו שאמר לעיל ושמחת בכל הטוב אשר נתן לך ד' אלודיך, שזה צריך להיות השמחה כיון שד' נתן לו ודאי מצא חן בעיניו והגון לפניו, וע"ז ישמח.
ועבדת את אויבך כו' ובחסר כל, זה דעת (נדרים מ"א) תחת כו' בשמחה ובטוב לבב מרוב כל. יתכן דכמו דבן זומא התבונן כמה יגיעות יגע אדה"ר עד כו' חרש וקצר זרע עמר כו' לש ואפה ואח"כ אכל ואני משכים ומוצא כל אלו מתוקנים לפני כו' עד שמצא בגד ללבוש גזז ולבן כו' ואח"כ מצא בגד ללבוש כו', כן צריך האדם להתבונן אל חסדי הבורא ב"ה על השתלמות השכלי אשר כמה יגיעות יגע וחקירות ונסיונות עמל אברהם אבינו עד שהתבונן להרחיק הגלולים, ולהשכיל אמיתת מציאות השי"ת, ויחודו והשגחתו, והשארת הנפש, ואח"כ עמלו אבות הקדושים לעמוד על אמיתתו ויגעו אבותינו במצרים עד שנעשו ראוים לקבל תרי"ג מצות ותורתנו הק', והמה כולם אורות בהירים ומזהירים את הנפש אשר בכל אחת מהם יוכל האדם להתדבק בצחצחות האמיתית, הדבקות להיחיד האמיתי, ומה שיגעו כולם אני מוצא כל אלו מתוקנים לפני, כמה צריך האדם הנלבב להיות שמח ולהודות להשי"ת הטוב שזכוהו לכל זה. וזה בשמחה ובטוב לב מרוב כל, זהו מרוב הדיעות הצודקות והמשכילות, המזהירות בשכל האלקי, אשר זה יקרא הריבוי מכל, כמו שאמר על שלמה חכמה ותבונה הרבה כו' כחול כו'. וכבר התבונן החסיד בשער הבחינה, ז"ל והגדולה שבטובות שהטיב בהם הבורא לאדם כו' התורה הנתונה כו' כו', על זה צריך האדם לשמוח ולתת שבח והודיה להשי"ת מעומק לב ולהתנחם בזה על כל מדוי לבבו והמקרים המעיקים לו בשנות ימי חייו הספורים המועטים בעולם הנפסד והעובר.

אם לא תשמר לעשות כו' והפלא ד' את מכותך. מכאן דרשו ז"ל דעל לאו שאין בו מעשה אין לוקין רק מקלל חבירו בשם, משום דכתיב ליראה, ליראה את שם ד' אלדיך, ובירושלמי דשבועות דריש מזה גם לנשבע בשקר בשם, יעו"ש ובספר אור שמח הל' תמורה בזה. ובריש מסכת מכות אמר דמוציא ש"ר ועדים זוממין לוקין אעפ"י שאין בהן מעשה שכן יש בהם צד חמור, יעוי"ש. ובפי' המשנה בואלו הן הלוקין כתב ועדים זוממין חשב להם דבריהם מעשה לפי שהן נצרכים להגיד עדותן בבית דין עכ"ל, נראה דזה טעמא דמוציא ש"ר הואיל ובא לב"ד והביא עדים והוציא ש"ר בבית דין מיחשב כמעשה ולוקה. ואולי הוא זה צד חמור דעבירה דמתעבדא בפני בית דין שרוצה שב"ד ידונו שלא כדין ע"י אמירתו שקר בפניהם לוקה אף שאין בה מעשה. נראה לי, משום דמושב ב"ד נקרא על שם ד' יתברך, והמשפט לאלדים, ואלדים נצב בעדת אל הוי בכלל אם לא תשמר כו' ליראה את ד' הנכבד והנורא, זה נושא השם הנכבד והנורא, ע"ז נאמר והפלא ד' ולוקה. ודו"ק. ולכן ביד ב"ד לנקות, וכיון שנקלה הוא כאחיך ופטור מכל רע ומעותד לכל טוב סלה.

גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתובה בספר התורה הזאת. זו מיתתן של צדיקים, דימותו שלא לראות ברעה, אבל מש"כ בתורה מיתת אהרן ומשה וכיו"ב הוא לכפר על הדור, והראיה מכל הטוב הבא אחריהם, ומבאר ונשארתם מתי מעט [קוטן המעלה] תחת אשר הייתם ככוכבי השמים לרוב [היינו הצדיקים] וכמו דאמר ומצדיקי הרבים ככוכבים. ועיין ירושלמי ולא תימא ר"י כו' עלמא נפל וחד כוכבא סמיך ומנו ר"י. וזה שאמר ישעיה י"ג הנה יום ד' בא יום אכזרי ועברה וחרון אף לשום הארץ לשמה כו' כוכבי השמים וכסיליהם לא יהילו אורם [זהו מיתת צדיקים], לכן ופקדתי על תבל, יעו"ש.

גם כל כו' אשר לא כתובה בספר התורה הזאת. יעוין רש"י פ' נצבים כי הטפחה תחת בספר, והזאת הוא על התורה, לכן לשון נקבה, יעוי"ש, דלמאן דאמר ויכתוב יהושע את הדברים האלה בספר תורת אלודים על שמונה פסוקים מוימת משה, אם כן מיתת צדיקים להגין על הדור, כמו משה, כתוב בספר התורה, אבל לא בתורה עצמה, כי אחרי מות משה אין תורה, כמו שאמר זכרו תורת משה, וזה עיקר משלשה עשר עקרים.

אמר רב לר"ש ב"ש אחים לי בהספדאי דהתם קאימנא. יבואר בהקדם מה שהאדם קיים במין מצד חומרו ככל הנמצאים השפלים וקיים באיש מצד נפשו השכלית ככל האישים העליונים וכגרמי השמים. והנה טרם בריאתו היה ג"כ שכל נבדל משיג את בוראו כמאמרם בנדה דף ל' והיה קיים אישיי וירד לעולם השפל כדי לעשות מצות מעשיות התלוים בחומר, וכתשובת משה למלאכים כלום יש בכם גנבה כו', ולכן אמרו הלומד

שלא ע"מ לעשות (ירושלמי פרק היה קורא). נח שנהפכה לו שליתו ע"פ, משום דגם אז היה שכל נבדל משיג בוראו יתברך (קרבן אהרן בהקדמה), וכן אם מלמד לאחרים אז לימודו לתכלית, היינו שהוא קיום במין מצד הנפש, ולכן גם הלומד שלא ע"מ ללמד אמרו כן נח לו שלא נברא כו', ואף הקיום במין מצד חומר מצאנו בתורה שכוונתו שיהא קיים במין מצד הנפש, כמו שאמר השי"ת כי ידעתי אשר יצוה את בניו אחריו, ולכן אמרו ביש נוחלין בכו בכה להולך כו' זה הולך בלא בנים, זה הולך וכו' תלמוד, היינו ששניהם קיים במין ולתכלית אחד, ולכן אמרו בחלק אדם לעמל כו' זה ללמוד ע"מ לעשות ללמוד ע"מ ללמד, שרק לזה יולד וכמו שבארנו.

ובזה יובן מש"כ בחדושי לכתובות על הא דמצאנו בירוש' ברכות מי לא מודה רשב"י שמפסיקין לעשות סוכה לעשות לולב, ובסוכה פרש"י שהולכים ללמוד תורה פטורין מן הסוכה ולולב, ופרשתי תמן דלשימוש ת"ח היינו לימוד הגמ' שרי, עיי"ש. ולפ"ז הטעם מופלא, דאם ללמוד תורה הלא היה יכול טרם שנברא, וע"כ רק לעשות, ולכן להכנה דמצוה היינו עשיית סוכה ג"כ מבטלין דברי תורה, אבל ללמד אף הכנה דילה ג"כ עדיפה מקיום מצוה, דמצות ת"ת גדולה באפשר לקיים המצוה ע"י אחר, וכמאמר ירושלמי פאה, וזהו שימוש ת"ח להבין טעמי ההלכה על בוריה שאז יוכל ללמד לאחרים, שבלא שימוש ת"ח אינו יכול ללמד לאחרים, וכמו דאמרו בסוטה מבלי עולם אלו ת"ח המורים הלכה מתוך משנתן, ומטעם זה אמרו בברכות איזה ע"ה שקרא ושנה כו' ולא שימש ת"ח משום שאינו יכול להועיל לאחרים, ולכך לקיום מצוה מבטלין מלימוד תורה דע"ז נברא וזה היה יכול לקיים גם קודם שנברא. וזה שאמר רב אחים לי, דרב לימד לאחרים והרבה ישיבות וכמו דפרש"י ריש גיטין מכי אתא רב לבבל ובב"ק פ', ולכן רצה שיתקיימו הישיבות והלימוד תורה שקבע בחייו למען יהיה קיום גם במין מצד הנפש, וזהו דהתם (היינו בעולם החומרי) קאימנא מצד הנפש ג"כ. והבן.

וע"ד צחות אפשר דאמר רב לרב שמואל ב"ש משום דמלמד אסור לבטל גם למאלכת שמים מלימוד התנוקות, רק לתועליות שלהם שרי, ואמרו כל מי שאינו בוכה על אדם כשר כו' בניו קטנים מתים, וא"כ אם לא יבכו אז לא יהיה תועליות לתינוק ואסור ליבטל מלימודו, ולכן רב שמואל ב"ש שהיה מלמד תינוקות ורב למדו איך להתנהג בכ"מ, עיין כתובות נ' וריש ב"ב, וא"ל אחים לי היינו לבכות כו'. ודו"ק.

ולא נתן ד' לכם לב לדעת כו' עד היום הזה. הענין כי בארתי בכ"מ אשר טעיות בני ישראל בכמה מקומות היה כי חשבו למשה לפועל מעצמו ולכח האלדי השופע בו הבדילו מן היוצר, והוא לא היה רק לפה לאלדים לדבר אתו אודות הנוגע לכלל בנ"י, ואיפוא ראו כי

משה מעצמו אינו מנהיג ואינו שופע מאומה, ביום שמת משה, אז הבינו כי מחומר קורץ כמוהם וגם הוא בן תמותה ורק רצון הבורא הקיים בשלמותו בלא שינוי הוא האומר וגוזר והמשדד, והנה ידוע כי רז"ל אמרו שמשה אמר זה ביום מותו, ולכן אמר ולא נתן ד' לכם לב לדעת כו' עד היום הזה, יום שמת ונפשו הולך בצרור החיים אז תדעו ותבינו כי ד' הוא המנהיג ומשגיח בפרטיות בזמן ובאיש בכל מפעל ומצעד.

ובהתכת הכתובים אתם ראיתם את כל אשר עשה ד' לעיניכם כו' המסות הגדולות וכו' ולא נתן לכם ד' כו' ואולך אתכם ארבעים שנה נראה כי באמת לפי מצב הישראלי במדבר מן ירד מן השמים, ומים מצור החלמיש, שמלתם לא בלתה, עננים הולכים לפניהם, מי הוא אשר יבחר לסור מדרך הטוב, ורק כמו שהיו ישראל בארץ, שכל ענינם היה עפ"י טבע, אך בזמן שעשו רצונו של מקום הוסיפו כח בפמליה של מעלה, הוא הטבע המופקדה מהשגחה פרטית של השי"ת, עד כי בימי שמעון ב"ש עשו חטים כ"ב כליות כו', וכאשר יראה החכם בההנהגה שבימי דוד ושלמה, זהו תכלית ואושר הבריאה, רק הנהגתם הנסיית היה להשריש בלבבם יסודי הדת וללמדם כל פרטיה באותן מ' שנה, והמה היו סבה ויסוד להנהגת האומה עד היום אשר לא ימוש מפיהם דבר ד' עד עולם (וכמו שפירשתי להלן פסוק כי שם ד' אקרא), וזה שאמר אתם ראיתם את כל אשר עשה ד' לעיניכם המסות הגדולות כו' ולא נתן ד' לכם לב לדעת כו' עד היום הזה, והיום הזה בכלל, כל זמן שאתם מושגחים בהנהגה הנסית לא הגעתם אל התכלית הנרצה, כי לזה לא צריך לב לדעת ועינים לראות כו' ואולך אתכם ארבעים שנה שמלתך כו' לחם לא אכלתם כו' למען תדעו [על ימים העתידים לבוא] כי אני ד' [המנהיג הנהגה נסית אשר על זה הונח שם ד'] אלודיכם [הוא כח כל כחות הטבעיים המושפעים מאתו בהשגחה פרטית], וכל מפעל ממנו יתברך בלא שום צד אמצעית חלילה, ויהיה זה קיום לימים הבאים לשמור דתו ולילך בדרכיו בעת אשר יהיה הנהגתכם טבעי. ודו"ק.

ובמדרש על פסוק זה כיון שבא לכנס לארץ ישראל התחיל אומר אעברה נא ואראה כו' א"ל הקב"ה משה בטלת שלי ושלך קיימת אני אמרתי ואשמידכם וא"א סלח נא ונתקיים שלך כו' א"ל הקב"ה משה אין אתה יודע מה לעשות אתה רוצה לאחוז החבל בשני ראשין אם אעברה נא אתה מבקש לקיים בטל סלח נא ואם סלח נא אתה מבקש לקיים בטל אעברה נא. ויתכן פירושו, דאמרו פרק יש נוחלין אין זרעו של עשו נופל אלא בידי זרעו של רחל ומביא קראי דעמלק, נמצא דעמלק אינו נופל אלא בזרעו של רחל, והטעם אולי דבמכילתא על פסוק ויבא עמלק אמר יבא כפוי טובה ויפרע מכפויי טובה, א"כ מי הוא שעשה ושלם טובה עבור רעה יותר מיוסף ששלם טובה עבור רעה, לכן בניו המה

המנצחים את הכפוי טובה מי ששלם רעה בעד טובה, ומלחמתו הראשונה שאמר משה ליהושע צא הלחם בעמלק יוכיח לפי שהוא מזרעו של רחל, וכן שאול שלחו ד' להלחם בעמלק, ולזה המרגלים הפילו חתיתם בהזכירם הענקים אשר כחגבים בעיניהם ועמלק יושב בארץ הנגב, לפי שנכוו בעמלק כבר הזכירו רצועה שלקה בו. והנה עיקר כבוש ארץ ישראל הוא בזכות התחלת רצון ישראל ללכת ללחום עמים רבים ועצומים בעזר שמו יתברך, בזה המה מנצחים את כל מלכי כנען, וכן איתא בספרי כ"פ בשכר שתירש תשב, בשכר שתכבוש תירש, כי בהתחלת החפץ מישראל לכבוש במצותו ובהבטחם עליו לבדו הוא ההולך לפניהם לכבוש, והנה אם יפחדו ולא יבטחו בד' אז לא יצליחו נגד הגוים הרבים ועצומים מהם, לכן כדי לבטל מהם הפחד מהענקים, לחם משה את סיחון ועוג גדולי הענקים, והראן אשר ברצות ד' כקש נדף המה. והנה עוד היה עליהם חיתת עמלק כי ידעו אשר הוא רצועה ללקות לישראל, לכן אם משה יעבור עמהן הלא ידעו כי אין זרעו של עשו נופל בידי של זרעו של לאה, ועיקר המלחמה נקרא על הראש והמלך, ואם משה יעבור לפניהם הלא יראו מעמלק ולא ילכו בחפץ לבב ורוח בטוחה אל המלחמה, ולכן מוכרח היה לבלי עבור משה הירדן ומקומו ימלא יהושע אשר הוא מזרעו של יוסף הנלחם בעמלק, ואז לא יפחדו בנ"י מעמלק וילכו להלחם בשמו יתברך, וזכות זה יעמוד להם, דאם יעבור משה ויפחדו מעמלק הלא יהיו אוחזין מעשה אבותיהן בידיהן, ויפקוד עון אבות על בנים, ויתקיים ואשמידם כו' חלילה, ולכן נקרא זה אוחז החבל בשני ראשין, אם סלח נא כו' על עון מרגלים ע"כ אתה מבטל אעברה נא. וכן במלחמת היצר העיקר כי יהיה התעוררות לתשובה מהאדם, ואחרי זה הסיוע מהשי"ת כי יישר לפניו, וכל האנשים אשר פגע בהם אם אינו יודע מי המה השי"ת נותן בלבם שימחלו לו, וכן השי"ת עוזר לו לעשות תשובה בכל אופן, וזה שאמר, דרשו ד' בהמצאו בכל הדרישה והתעוררות התכליתי ואחרי זה יעזב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו, שהשם יתן שיעזבו דרכם ומחשבותם, ולכן בהמצאו בעשי"ת אף כי על דרכי התשובה בכל פרט ופרט לעקור כל שורש רע צריך הכנה גדולה ועמל רב והשקפה ארוכה, בכ"ז אם ההתעוררות יהא באמת יעזור השם וישיג להם לבוא אל עומק התשובה.

נצבים

ראשיכם שבטיכם. לפי הענין נראה שיש מצות שרק על הכלל כמו בנין בהמ"ק וכדומה, ויש שעל הפרט, לכן אמר שבטיכם המה הכללים וכל איש ישראל הוא הפרט. ולפי פרש"י אמר ראשיכם לשבטיכם, משום שכאן היה השבועה שנשבעו וענין השבועה אמר

לראשי המטות, לכן הקדים אותם. ועיין ירושלמי סוף הוריות. ואמר אחרי כן וגרך אשר בקרב מחניך מחוטב עציך וכו' הכל בלשון יחיד, כי ישראל מקושרים להש"י, והמה כמו קוים אל המרכז, ולכן נחשבין כולם כאחד, ולכן אמר במד"ר בני יעקב שעובדים לאל אחד נאמר בהם נפש, לזאת כיון שהרבים כל ישראל ראשיכם וטפכם כו' לפני ד' אלקיכם ונכללים כולם במקור המקורים, א"כ הם כל ישראל איש אחד, ולכן אמר וגרך כו' מחוטב עציך וכו' שהמה הנתינים שנתן משה לחוטבי עצים (יבמות דף ע"ט) בלשון יחיד. ודו"ק.

כי אתם ידעתם כו' ואת אשר עברנו בקרב הגוים אשר עברתם. הוא ע"ד מוסר תוכחה, כי משל לאחד שהלך עם בנו בעיר אצל בית הזונות ובנו עמד והסתכל שם ואח"כ הניח אותו לבדו, א"ל ראה בני לא תחטא ולא תכשל אצל בה"ז אשר עברת, כי אביו לא עבר שם רק בשתוף השם, אבל לא עמד שם, כן רמז להן משה לישראל הלא אתם עברתן אצל הגוים בעלי השקוץ, כי נכשלו בשטים ונלכדו ברשתם ויזבחו לעצביהם ויצמדו לבעל פעור, מה שלא יתכן לייחס זה אצל משה זה ובני העליה, רק העברה בשיטוף השם.

ותראו את שקוציהם כו' עץ ואבן כסף וזהב אשר עמהם. הביאור, דמשנה תורה כשמדבר אל כלל ישראל מדבר בלשון נוכח, אבל כשמדבר אל יחידים מדבר בלשון נסתר, ובמכילתא אמרו וינצלו את מצרים מגיד שכל ע"ז של כסף וזהב נתכת כמו שכתוב ובכל אלודי מצרים אעשה שפטים, הרי דהכסף והזהב היו נוטלים בני ישראל מן הע"ז, לכן אמר כסף וזהב אשר עמהם, היינו עם היחידים שנטלו להן מאנשי ישראל.

פן יש בכם שורש כו' והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי כי בשרירות לבי אלך למען ספות הרוה את הצמאה. יתכן ע"ד דרוש, כי הספרי דורש וסרתם מן הדרך ללכת לעבוד אלדים כו', כיון שסרתם מן הדרך שוב אתם עובדים כו', והנה יש אנשים אשר אומרים מה זה דרך התקרבות לאלדים, האם זה פלא כי יעצים עיניו ויגדור התאוה וירבה בלימוד ויתמיד בתפלה ובתשבחות ויהיה דבוק עי"ז בד', אלא יתערב ברחובות ובשווקים ויתיחד עם נשים האסורות וילך בשרירות לבו, ובכ"ז יוסיף אומץ ביראת ד' האחוזה עמוק בלבבו כגחלת בשלהבת, אז יעלה מעלה עד אין מספר, לזה אמר הכתוב פן יש בכם כו' לאמר שלום יהיה לי, [פירוש אימתי אשיג רום המעלה ותכלית שלמות הישראלי] כי בשרירות לבי אלך, לחמם התאוה ולהגדיל המדורה, ואז יהיה התועליות למען ספות הרוה את הצמאה, פירוש כמו חזיר וכיו"ב שנפשו של אדם קצה בהן ואין לאדם שכר על הפרישה, אם אוסיף על תאותי ואגרה יצרי בהן הלא הוא הכל איפוא חדא ואטול שכר כולן, לא יאבה ד' סלוח לו כי אז יעשן אף ד' כו'.

והבדילו ד' לרעה כו' ככל אלות הברית הכתובה בספר התורה כו'. כיון אל האמור בבחקתי ואף בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם, דזה רק בשבט, אבל ביחיד יהיה כל האלה הכתובה בספר הזה, זה משנה תורה, וכן אמרו פרק יש נוחלין גמירי דלא כלה שבטא, ולכן לא ימחה שמם, רק שיתקיים כל אלות הברית הכתוב בתורה בכללה, שכתוב הבטחה ואף גם וכו' לא מאסתים כו'. ודו"ק.

ואמרו על מה עשה ד' לארץ ככה כו' אשר כרת עמם ברית בהוציאו אותם מא"מ כו'. הפי' דישראל היו אנוסים על הברית שהיו במצב שהלכו במדבר ומצרים היו רודפים אותם ואם לא היו מתנהגים עפ"י נס בעמוד ענן ואש ומן ובאר הלא לא היה להם תקומה אף יום אחד דרך הטבע, והיו מוכרחים לקבל הברית כמוש"א מודעי רבא כו', רק שהעיקר כפי' הרשב"א שאם נתן השי"ת הארץ ע"מ שישמרו בריתו אם כן כשיעברו בטלה המתנה, שכיון שבטל הברית תו הדרא המתנה של הארץ, וזה שאמרו, שבעת הוציאו אותם ממצרים כרת עמהם ברית ויכלו לטעון טענת אונס, לכן בטלה המתנה לכן שפך אפו וחמתו על הארץ לבד, לא כסדום שאבדו עם הארץ וישליכם אל ארץ אחרת שיהיו מתנודדים וגרים בארץ לא להם כיום הזה, שהוציאם ממצרים ואותם לא השמיד, לכן כשישובו ככל הגוים כו' כמו שקבלוה בימי אחשורוש אז ישוב ויקבץ אותך מכל העמים כי יהי' בכל לבבך כו' בלא שום אונס. ודו"ק.

ואמרו על אשר עזבו את ברית ד' כו' אשר כרת עמם בהוציאי אותם ממצרים וילכו ויעבדו אלדים אחרים. הענין כי האומה הישראלית היא בעצמותה תחת כנפי ההשגחה הפרטית בלא שום אמצעי חלילה, וכבר אמרו ז"ל כי הקב"ה הטיל גורל עם שרי מעלה ונפלו ישראל בחלקו, להורות לנו, כי האומות הם מושפעים משרי מעלה לבד ישראל הנבדלים לחלקו יתברך, לא מצד התועליות להשלם האמתי היוצר הכל ית"ש, רק מצד הסגולה והמושכל האמיתי ליוצרנו יתברך, לכן אין רשאים לעבוד איש באחיו כי הוא כעובד עם בן מלך, הן הוציאו השם לחפשי מאת פמליא של מעלה המה השרים וכוכביהם אשר לכן אין לעבוד לשום מלאך ולאמר לגבריאל כו' היה סרסור ביני להשי"ת, כי כמוהו כמונו הם מתיחסים להשגחת האחד המחויב במציאותו ית"ש, ואיך ישתעבד בו בשר ודם קרוץ מחומר כמוהו. והנה ידוע כי הע"ז בימים הקדמונים היה להמשיך השפעות מכוכבי מעלה והשרים הממונים עליהם כידוע בעבודות מיוחדות להם כפי הוראת מערכותם, ולכן לא כגוים בית ישראל הם מאותות השמים לא יחתו ואין להם שום התיחסות כלל עמהם, לכן הוזהרו על השתוף. והנה מצאנו בירמיה ק' ל"ד שצוה להוציא לחפשי לבלי יעבוד יהודי איש באחיהו אמר זה הברית אשר כרת ד' עמהם ביום

הוציאו ממצרים כו', ופירש בירושלמי פרק ראוהו ב"ד דזה שנאמר בפ' וארא ויצום אל בני ישראל צום על שלוח עבדים וקרי עלה כו' ד"ת עניים במקומם ועשירים במק"א, לכן יאמר על אשר עזבו כו' ברית כו' בהוציאי אותם מארץ מצרים, היינו זהו הברית של שלוח עבדים ואינו נמכר יתר משש, כי עבדי הם, וכיון שלא עשו כן הם מסולקים בעון זה מהשגחה האלדית, וככל הגוים ב"י להיותם שוב מושפעים משרי מעלה, ולכן יכשלו לילך בדרכי ע"ז כי יקבלו השפעה משרי מעלה ע"י העבודות ההם, ולכן אמרו הנשים הארורות מעת חסרנו לקטר וכו' למערכות השמים חדלנו כל טוב, ולכן כתיב וחיית ורבית וברכך כו', ובמסורה ב' לא יקשה וכו' וברכך ד' אלודיך, דעבדי הם ולא עבד לעבדים.

ושבת עד ד' אלודיך וכו'. בילקוט (ומקצת בירושלמי) שאלו לחכמה חוטא מה ענשו נפש החוטאת היא תמות, פירוש בלא תשובה, תורה אמרה יביא קרבן, וזה שמקבלין קרבן אפילו ממומר לד"א, יעוין ריש חולין ובדברי התוספות שם, הקב"ה אמר יעשה תשובה, פירוש שאף אם הוא מומר לשבת או לג' עבירות הנקרא לשיטת פוסקים מומר לכל התורה כולה, בכ"ז אם יתעורר לעשות תשובה יתכפר כו' הה"ד מורה חטאים בדרך, בדרך של תשובה, שע"י קידוש השי"ת יבוא לדרך התשובה, וזה והשבות אל לבבך כי אהבת ישראל חקוק בלבבו ושומע את אשר חרות על לבבו מהר סיני ויזכר מחשבתו ואז ושבת עד ד' אלודיך, כי אחרי אשר ישוב אל עמו בטח ישוב אל אלודיו וישוב מכסלו ורפא לו. ועוד פירשתי בזה פסוקים רבים.

במדרש וידבר ד' אל משה לך עלה מזה כו' ד"א כלפי שאמר לו בשעת הכעס לך רד א"ל בשעת רצון לך עלה. הענין מבואר דאמרו ז"ל לא היה דוד ראוי לאותו מעשה כו' ולא היו ישראל ראוין לאותו מעשה כו' אלא למה עשו שאם חטא יחיד אומרים לו כלך אצל יחיד ואם חטאו צבור אומרים להם כלך אצל צבור כו' פ"ק דע"ז. הענין דאמר סוף יוהכ"פ ה"ד בעל תשובה מחוי ר"י באותו מקום באותו פרק באותו אשה וקראוהו תשובת המשקל. ונתבונן נא בחטא של דוד, הלא אמרו ז"ל כי לא היה גלוי ערוה דכתיב ואותה לקחת לך כו' לקוחין יש לך בה, פירוש דדריש דכתיב ואותה לקחת לך לאשה טרם ואותו הרגת בחרב בני עמון, לרמז שקודם ההריגה היה לו בה לקוחין, וכמו דדרשו פרק נושאין והא כתיב איש אשר יקח את א"א. בא להודיעך שהיה מותר בה עד שלא ניסת לאחיו כו' (ועיין בתוס' שנדחקו) ולא היה רק חלול השם, לכן הפליג אליו נתן הנביא רק הגזל והלקיחה מהכבשה אל העשיר שזה החטא, לא ענין הזנות, אך חסר פרט עיקרי מעיקרי

התשובה והוא באותו אשה שהיה לו לגרשה ולהסירה מביתו ולא להיות לו לאשה, ואם כי רז"ל אמרו ראויה היתה כו', בכ"ז אין זה תשובת המשקל.

והנ"ל משום דכיון דהיתה מותרת לו מצד הדין, א"כ אם יקחנה אחר הוי נושא אשתו של מלך ואסור להשתמש אף בשרביטו של מלך, לכן תהא עגונה כל ימיה ונמצא תקנתו קלקלתה, וכמה קשה גירושין אמרו כש"כ שתהא עגונה כל ימי' גלמודה, לכן לא היה באפשרי לעשות תשובת המשקל לגרשה. ובזה יש לפרש הפסוק ואני לצלע נכון שראויה בת שבע לדוד מששת י"ב, לכן וחטאתי נגדי תמיד שאין בידי תשובת המשקל, ולכן ואני כחרש לא אשמע כו' כאיש אשר אין בפיו תוכחות כו'. ובזה מיושב דברי הכתוב באמרו חטאתי לד' אמר גם ד' העביר חטאתך לא תמות, שבדבר שיש בו חלול השם אמרו לא יוהכ"פ מכפר כו' רק כו' ומיתה מכפרת, ולכן כיון שעשה תשובה אמר לא תמות אפס כי נאץ נאצת את אויבי ד' בדבר הזה, וכתרגומו דפתחת פומא דסנאך כו', כי תשובת המשקל אי אפשר, לכן יאמרו האויבים שעדיין דוד בחטאו עומד, לכן הבן הזה כו', כי מוכרח עתה להיענש כי החילול השם אינו סר לגמרי באשר היא אשתך, ולכן לקיים תשובת המשקל בא אליו מעשה דעשרה פלגשיו שאמרו בירושלמי סנהדרין פ"ב הלכה ג' מלמד שהיה דוד מקלעתן ומקשטן ומכניסן לפניו בכל יום ואומר ליצרו הרע תאבת דבר האסור לך חייך שאני מתאיבך דבר המותר לך, וכן מעשה דאבישג אך לא באותה אשה [הגם שהיו הפלגשים עגונות לא חשש לעיגון שלהם הואיל ולא פשע בזה במה ששכב אבשלום עמהן אבל בבת שבע פשע אם הוציאה, לעגנה זה אי אפשר. ועיין במש"כ רבנן בתוס' לענין חטא בשביל שיזכה חבירך לחלק באופן זה ריש שבת עיי"ש], ורבנן דקיסרי אמרי (שם בירושלמי) שמן הדין היו אסורות לדוד מה כלי הדיוט שנשתמש בו הדיוט אסור למלך כלי מלך שנשתמש בו הדיוט כו', והכוונה דסברי דאנוסת ומפותת אביו מותרת להדיוט, א"כ לפי מה שהחזיקו את אבשלום למלך הלא מותר להשתמש בשרביטו של מלך וכמוש"א אבישג מותרת לשלמה כו', ולכן אסורה אחרי זה לדוד, ותו ל"ק מה שהקשה המל"מ הא כלי קדש שנשתמשו להדיוט מותרים לגבוה, דז"א דשם נשתמשו באיסור משא"כ כאן, ודו"ק, ואידך סבר דמפותת אביו אסורה וא"כ נשתמש באיסור, לכן מותרת לדוד כיון שלאבשלום היתה אסורה אף לפי מה שהחזיקוהו כמלך, ולכן אמר חייך שאני תואב לך דבר המותר.

וזה שאמר מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום ד' מה רבו צרי רבים קמים עלי רבים אומרים לנפשי אין ישועתה לו וכו' ואתה ד' מגן בעדי כבודי ומרים ראשי, שכבר אמרו רז"ל מזמור לדוד קינה לדוד מבע"ל, ולפ"ז א"ש דרבים הקמים עליו דואג ושמעי ב"ג

וסיעתו אשר אמרו כדברי נבל רבו עבדים המתפרצים מפני אדוניהם כו', ואמרו עליו שבליסטות קיבל המלוכה, ובזה אמרו בירושלמי סוף הוריות דאין לזה דין מלך ולכן מיהוא בן נמשי ואילך לא נתכפרו בשעיר יעו"ש, ולפ"ז שאין לו דין מלך הלא חסר לו עיקר מעיקרי התשובה שלא הוציא את בת שבע מלהיות לו לאשה ואין ישועתה לו באלדים סלה, ואילו קם עליו אחד מקרובי שאול וכיו"ב הלא ודאי היו אומרים כן, אבל כיון שקם עליו בנו והיו העומדים עמו בעצה אומרים שדוד מלך מפי ד' ושייך המלוכה לבנו, רק שהוא סר מדרכו הטובה ובבחירתו קלקל מעשיו וראוי להמליך את בנו, א"כ לא היו רשאי לגרש בת שבע שלא יעגן אותה, וא"כ תשובתו מועיל אם יעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב עוד לכסלה, לכן אמר בברחו מפני אבשלום בנו, ד' רבים אומרים לנפשי אין ישועתה כו' וכעת נפל זה כשמחזיקים ביד אבשלום מצד שהוא בני, ואתה ד' מגן בעדי, פירוש אתה היודע תעלומות לב שתשובתי בשלמות, כבודי, שאתה מראה לי שדין מלך יש לי, ומרים ראשי, בזה אתה מרים ראשי, ולכן, בשבע בן בכרי אמר כי עתה ירע לנו כו' מן אבשלום, ששבע אמר שבליסטות ובאלמות נטל המלוכה, וא"כ אינו שב דוד כלל מחטאו, ולכן אמר שמעי בן גרא בעת ששב לבקש רחמים ממנו (שמואל ב י"ט:י"ז), וא"כ הלא כל מבין יאמר כי אינו שב באמת ועדיין במרדדו עומד רק שמתייירא מפניו אחרי אשר שב להמלוכה, לכן אמר כי ידע עבדך כי אני חטאתי, פירוש שמתחילה סבור שהשם רוצה להסירו מהמלוכה עלה בדעתו כי בטח בצדיה הרג כל בית שאול ובעצתו נהרג הבן איש בושת ואבנר וכיו"ב, אבל עכשיו יודע ברור שזה רק לייסרו על חטאו בב"ש, אבל הוא נשוי פשע אהוב לד', לכן יודע בטח כי לא אשם בדבר בית שאול, וזה אך בידיעה לא בהראות בפועל, כי אין תשובת המשקל להראות שמתחרט הוא, לכן אמר שם אל יחשב לי אדוני עון ואל תזכור כו' לשום המלך אל לבו, פירוש אף שהוא מדין מלך אינו יכול לעשות תשובת המשקל, בכ"ז יודע כי מתחרט הוא בלבו ולבו חלל בקרבו וזה רצוי לד', לכן כי ידע עבדך כי אני חטאתי בידיעה אם כי איננו יכול לעשות תשובת המשקל, וזה ראשון לכל בית יוסף כמדרשו אחי יוסף ג"כ כזה. ונפלא מאמרם במדרש שוחר טוב והנך ברעתך אסקופי של בת שבע מהלך לפניך, פירוש שעדיין לא עשית תשובה ולא גרשה לכן עדיין הנך ברעתך. ובזה א"ש דמאן דאמר עבירות שהתודה עליהן יוהכ"פ זה וכו' דלא קשה מקרא דפשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד דמביא ראב"י, משום דלא היה יכול לעשות תשובת המשקל.

והנה בישראל סבת חטאם היה מפני כי בושש משה, וכמו שאמרו ששטן הראה להם מטתו של משה באויר, והכוונה כי כח המסית הראה אותם כי ענינו של משה אינו מוסד

על יסוד קיים רק פורח באויר, וכמו שפרשו הקדמונים כי זה משה האיש, פירוש אינו רק איש, לא ידענו מה היה לו, באיזה תחבולה פעל כל אלה שקרע את הים וכדומה, וסברו שמת באויר העליון וכיו"ב, כיון שירד משה מן ההר ראו שטעו, ונמצא אין זה תשובת המשקל, שהחטא שלהם היה בלא משה מהראוי כי יתעוררו בתשובה בלא משה, אבל כיון שירד משה ורגזו וחלו ממנו אין זה תשובת המשקל, לכן אמר לו לך רד שבהליכתך ובירידתך מן ההר לא יהיה בגדר תשובת המשקל וכמוש"ב, לכן אמר משה אתם חטאתם חטאה גדולה ועתה אעלה אל ד' אולי אכפרה פירוש שכשיעלה אל ההר ויתמהמה עוד מ' יום ויהיו בלא משה כל משך זמן הזה, כמו שהיה קודם וישובו ויתנחמו ויעזבו דרכיהם המקולקלים יהיה מזה כעין תשובת המשקל, ובזו העליה יהיה כפרה שבזה יהיה תשובת המשקל, לכן אמר לו השם אחר זה לך עלה שמהליכתך אל העם יהיה כעין תשובת המשקל אחרי ששבו כל ימי היותם בלעדיך. אמנם אין זה במשקלו לגמרי כי ידעו כי הלך ושב אל המחנה סר מאתם כח המסית בהתמהמה עוד מ' יום, לכן באופן שאין ביד האדם לעשות תשובת המשקל כראוי מראין לו מדוד וישראל. וזה רעיון הגמרא לא היה דוד ראוי וכו' ולא היו ישראל ראוין וכו'. והוא שאמר שובה ישראל עד ד' אלדיך שהוא הבוחן כליות ולב יודע כי שבת באמת, וכדברי רמב"ם עד שיעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב אל זה החטא כו' כי כשלת בעוניך, כי אין בידך לעשות תשובת המשקל, וכמשל העשיר שמרוב טוב בעט במלכות שמים ואחרי זה נעשה עני, הלא אין בידו לשוב תשובת המשקל ולהראות בפועל, רק תלוי בלב וד' יודע תעלומות לב, לכן קחו עמכם דברים ושובו אל ד', כי בפועל להראות אין בידכם כי שבים אתם. ובזה יש לפרש בשמואל א' י"ב כי יספנו על כל חטאתינו רעה לשאול לנו מלך, מפני שהיו שבים מיראה שנעשו להן כשגגות, אולם עכשיו הלא עשו רעה, שאין עזיבת החטא ע"ז, שכבר המליכו את שאול ובפרט שהוא בזיון לשמואל, לכן צריך למחול על כבודו ולא נמות, אחרי כי אין עזיבת החטא פן לא יתכפר לנו, לכן אמר ועבדתם את ד' בכל לבבכם.

והטיבך והרבך מאבותיך. יעוין ירושלמי שביעית פרק ששי שאבותיך לא נתחייבו רק לאחר כבוש וחלוק ואתם כיון שעלה ראשון ראשון נתקדש הארץ, וכמו שכתוב ברמב"ם תרומות פרק א'. וכתוב ובפרי אדמתך לטבה חסר ו', לפי שדעת רבינו שבבית שני שלא עלו כל יושביה, תרומות ומעשרות מדבריהם, ונמצא הטובה חסר מצות מעשר, יעוי' אור שמח בזה, ובירושלמי שם על יפתח ארץ טוב שפטורה מן המעשר, אולם למעלה פ' תבא שבביאה ראשונה כתוב לטובה מלא שנתחייבו במעשרות. ודו"ק.

והטיבך והרבך מאבותיך. בירושלמי פרק ששי דשביעית מוקים ר' יוסי בן חנינא לגאולה שהי' בימי עזרה, יעו"ש באורך, ולפי זה אתי שפיר מה דאמר ומל ד' אלודיך את לבבך ואת לבב זרעך לאהבה את ד' כו' שזה קאי על מה שאנשי כנסת הגדולה בטלו יצרא דעבודה זרה כמבואר סוף יומא ולפ"ז בגאולה ראשונה בימות יהושע בן נון לא היה יכול לבטל זה שההבטחה היה על גאולה שני'. ולפי זה מאן דאמר שפגם השם בכבוד יהושע ב"נ מפרש כר' אלעזר דקאי על גאולה העתידה לעתיד לבוא. וצריך ביאור הסוגי' דסוף ערכין ואכמ"ל, ודו"ק.

ושב ד' אלדיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך כו', פירושו עפ"י מה דאמר יחזקאל ופתחתי את קברותיכם עמי והבאתי אתכם אל אדמתכם ונתתי רוח בכם וחייתם, וע"ז אמר ושב וקבצך מכל העמים כו' היינו המתים יבואו לארץ ישראל ושם יעמדו בתחיה, ושבותך הוא על החיים כי המתים אינם בשבי.

או יאמר כי ישראל אשר המה בשבי שמשתוקקים אל ארץ ישראל ורוצים לברוח מחוצה לארץ כמבור השבי המה ישיב מקודם, ורחמך ושב וקבצך מכל העמים כו' המה הישראלים אשר מצאו קורת רוח בארץ נכריה ובטל מהם התשוקה לארץ הצבי גם הם יקבצם השם וישיבם אחרי זה.

והותירך ד' בכל מעשה ידיך. בפ' תבא לא כתיב בכל מע"י משום דיש שני דרכים, יש כרשב"י ועמדו זרים ורעו צאנכם, ויש כר' ישמעאל ואספת דגנך, והנה לצדיק גמור נאה כרשב"י דמלאכתם תהא נעשית ע"י אחרים, אבל לבעל תשובה שכבר נשתרש בחטא, לו אין נאה לילך בטל ולעסוק רק ברוחניות משום דעלול הוא לחזר לסורו, לו יאות כר' ישמעאל שיגיעת דרך ארץ עם תורה משכחת עון כמו שאמרו ז"ל, ולכן כאן אחרי התשובה כתיב בכל מעשה ידיך. והבן.

כי תשמע בקול וכו' הכתובה בספר התורה הזה. דמי שמביט בתורה בשרירות לבו יאמר כי כתוב בה באופן אחר מהאמת, כי הרצון יטה לבבו לעקר דברי א"ח ולפרש אותם באופן אשר יסכים לתאותו וזדונו, לכן אמר כי תשוב אל ד' אלודיך בכל לבבך כו', שבלא שום נגיעה וחפץ תראה באר היטב מש"כ בתורה. וקרוב לזה פירש הראב"ע.

כי המצוה הזאת וכו' לא נפלאת היא ולא רחוקה וכו' כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו. הביאור מושכל, כי הבורא יצר כל בחכמתו הבלתי ב"ת ועשה מה שמוכרח יותר להיות מצוי יותר, האדם כשיולד בל יוכל לחיות אף רגע בלא מזון קל, הוכן לו תיכף חלב אמו מה שדומה לו במזגו ולפי ערך גדולו, וכן האויר אשר בל יוכל היות בלעדו הוכן לו בלא טורח, והמים אשר הוא צריך לא הכרחי כ"כ כמו האויר מצוי

לו, אך צריך קצת עמל להשיגו, והלחם אשר יותר יכול להתקיים בלעדו עד שלשת ימים צריך עמל יותר, והמעון אשר הוא בלתי הכרחי צריך עוד יותר עמל, רק באשר יעות האדם דרכו ויעדן עצמו במאכלים מותריים עד כי צריך עמל רב בלב ובשר להשיגם כמו המעדנות והבשר והורגל כ"כ עד כי ישוב אליו הכרחי, ועל כיו"ב אמרו הריעותי מעשי וקפחתי פרנסתי, שאם לא היה האדם רדוף אחרי המותריים היה מוצא לחמו בנקל, כן נתן לו השירות ועבדים נאמנים לכל צרכיו, המה המוחשים אשר בעין יראה האור ובאזן ישמע כו', והמה עבדים נאמנים לכל פעלו. אמנם כאשר ישטוף אחרי המותרות יאבד חושיו הטעם והראיה וכמו שאמרו ברזילי כו' שטוף בזימה היה כו'. כן ברא לו אשר ירגיש ברע לו ונתן לו ההרגש והתנועה, וכן במושכלות ומדות אשר הם עצמיות צורת אדם נתן לו ההכרחי בהיות האדם הולך משרים ולא יעקם אורחותיו, וזה במדות נתן ההרגש בנפש והעדינות בצורתה אשר בצורת הנפש נחקק אהבת המישרים, כמו הרחקת העול לזולתו, ומהם החמס והגזל ועריות אשת איש וכיו"ב, ובכלל כל מה דסני לך לחברך לא תעביד, וכאשר יוסר מהאדם כל תאוה מעורת שכלו והרגשתו, אז ימצא חקוק בה הרחקת העול ואהבת הטוב והמועיל, ולכן כאשר ימות האדם וישאר הנפש בלא כח תאוה וההכרח אשר המה בעוכרי זוהר הנפש לבל יביט מישור, אז הנפש בעצמה מרגשת העול והחמס הלא צודק אשר עשה, וכמו שאנו רואים אשר לאחר עשות העול ימלא חרטה, וכמו שאמרו רשעים מלאים חרטה, כי כאשר יעבור הערב נפשו תוהא, רק שתמיד מתוסף עליו יצה"ר להלוך נגד חוקי הצדק והרגשת האמת בלבבו, אולם כאשר מת אז נפלו ממנו עבותות התאוה ורואה וצועק חמס על עשייתו העול, וז"ש נשמתו של אדם מעידה בה ליום הדין, שהיא בעצמה מרגשת העול והעושק שעשה הרכבת מזגו הנקרא בחייו אדם.

וגם במושכלות נתן לו מושכל ראשון, וזה בשכל האנושי כי חקוק בלבבו אשר הכל יותר גדול מהחלק, כן המספרים אשר ב' פעמים ב' הוא ד', וכל ראשי החשבון והלימודיות כולם, וההפכים אשר המשולש אינו מרובע וכיו"ב ימצא האדם בצורת נפשו חקוק בלא לימוד, וכן השכל האלדי להשיג ולידע שיש בורא וממציא לנמצאים הנהו חקוק בשכל הישר הפשוט בלתי מעוות כי יש בורא יחיד, כמו שאם יכנס אדם לבית ויראה כי הכל מוכן בו על מכונו, ונר דולק בו באשון לילה לעת הצורך, ומזון מוכן בו לעת הצורך הלא יבין כי הוא מבעל הבית משגיח על האורח, כן כאשר נסתכל במאורות אשר הכין לנמצאים כל היום ובלילה מעט כפי הצורך, ומזון תדשא הארץ דשא ועושה פרי כל עץ, בקיץ תכין לחמה על החרף, הלא ישכיל כי הכל בכוונת ממציא ויש מנהיג לבירה

זו ברצון מוחלט אשר המציא הכל וממנו הכל, וכמו שהשכיל מזה אברהם אבינו כמו שאיתא במדרש, וזה חותם של הקב"ה אמת, כי שמו חקוק על הבריאה כולה להעין הרואה במבט ישר בלתי מעוות מתאות ודמיונים שונים. וכבר הרעים ע"ז ישעיה שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה המוציא במספר צבאם כו' מרוב אונים כו'. נמצא שבע מצות בני נח אשר המה צורת האדם והכרחי אליו, כי כאשר איננו שומר הז' מצות הוא כבהמה (ר"מ בפירוש המשנה לקמא) זה הכין השי"ת בשכל הפשוט הישר מושכל ראשון, רק האדם יעות דרכו עפ"י דמיונים כוזבים וההטעות עדי כי יבקש חשבונות רבות לעות השכל הישר ולהשכיח השם היוצר הבורא בחקירות כוזבות ובחשבונות מוטעות, וכמו שבעל התאוה המשולח בפרי תאותו יבקש כל ההשתדלות לעות חקי הצדק והרחק העול המורגש בנפשו, כן הבעל דמיון כוזב אשר יערבבו בחדוד הפלסופיא המטעת יבקש כל ההתאמצות להשכיח השם ולעקור צורה מיוצרה, וע"ז נאמר האלדים עשה האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים.

וזה כוונת מד"ר פ' ט' רחב"ח משל למלך שבנה פלטין ראה אותה וערבה לו אמר לו פלטין פלטין הלואי תהא מעלת חן לפני בכל עת כשם שהעלית חן לפני בשעה זו, היינו שלא ישטופו אחרי המותרות רק יסתפקו בענין קרוב להטבע המצוי לכל אדם כמעט, וירחיקו העול, ויעשו צדקה ומישרים החקוק בצורות נפשו של אדם ובהרגשתו. ר"י כו' למלך שהיה משיא בתו ועשה לה חופה ובית וסיידה וכיידה וציירה וראה אותה וערבה לו אמר לה בתי הלואי תהיה החופה הזאת מעלת חן לפני בכל עת כו', וזה שתהא ידוע לפניהם מציאות הש"י והמציאו כל הנמצאים, ולא ימשכו אחרי דיעות כוזבות כאשה זונה תחת בעלה, ולא יתנגדו להמושכל הישר הפשוט. וזה וירא כו' את כל אשר עשה והנה טוב מאד, שאלדים עשה אותו ישר רק המה הגבירו התאוה והדמיון ובקשו חשבונות רבים, ולכן אמר בירושלמי נדרים בן עזאי אומר זה ספר תולדות אדם אין לך כלל גדול בתורה מזה, והוא כי האדם כשהוא קרוב לתולדתו בלא שטוף תאות מגונות ובלא הפלגת מושכלים דמיונים כוזבים, הוא ספר גדול אשר בו כתוב וחקוק בעט אלודי הרחקת העול ובקשת הצדק והחסד ומציאות השי"ת וההרחק מהתאוה רק האדם ילמוד ממנו במבט ישר, וזה שאמר בצלם אלדים כו' שהוא כהאלדים לדעת ממנו טוב. ורע היינו ממנו עצמו ודו"ק.

אולם האבות אשר השכילו לעלות אל מרומי ההשגה זכו, אשר העליון יתברך רצה לחונן בניהם בשלמות בלתי תכליתית, שלמות מופלגת יותר מההכרחי [כי חסידי אומות העולם יש להם חלק לעולם הבא], וכמו שחונן את האדם בשכל אשר אין בכל הנמצאים,

כן חנן השם זרעם להודיעם, כי השגת השי"ת דבוקה בעולם וביחוד בהם, ושידעו כי עניני הנבראים אינם נעלמים מהשי"ת, וגם זה הוא מנפלאות שיש בכח האדם אשר בשכלו וצורתו יופיע אור אלדי בה יתודע מרצון השי"ת רצון באיזה פרט, הנחילם תורתו במעמד הר סיני בעשות ענינים רבים לעיני כל בנ"י נגד הטבע והמה ינחילו לבניהם אחריהם בכל דור, ונתקשרו לבבות בנ"י בפרט לאהבת השי"ת ולאהוב תורתו אשר היא כולה צדק ומישרים, ובנויה לאהוב השי"ת השלם האמתי בתכלית היוצר הכל, אשר בכלל האהבה הוא דבר מושג אצל בחירי הפלסופים אחרי הרחיקם מהתאוה ודמיון הכוזב אשר יבואו לזה בכח לא בפועל, וגם זה בזמן מהזמנים לא תמיד, רק להביא לזה אומה שלמה בכללה גדרה תורתו חקים מיוחדים ומצות פרטים אשר בשמרם ובקיום כולם יוכל כל איש לבוא לאהבת השי"ת ולפרסם הנפלאות אשר בההשגחה העליונה והדביקות להשי"ת, וזה כל התורה כולה, נמצא הז' מצות בני נח נלמדים מן העין, כי העין רואה הסדר הנאות בהמציאות והערכת הדברים הפרטים החלקים בסידורם זה אל זה, ובהכנת ההכרחיות לקיום הנמצאים והמפעל הנפלא בקיום המציאות בכללה אשר ישתלם זה מזה וזה מזה עדי כי יאמר מי ברא אלה ד' צבאות ד' שמו, והתורה שנתנה לישראל היא מיוחסת אל האוזן אשר נתקשר הישראלי בשמיעתו אצל הר סיני, וזה אוזן ששמעה בהר סיני היינו בקבלה מן האבות אל הבנים, וכמו שאמר שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך כו', ולזה אמר (ע"ד כוונה שניה) בינו בוערים בעם כו' הנוטע אזן הלא ישמע, ונטע אזן באדם לשמוע ולקבל המפורסמות, כי בלא זה בל יוכל האדם לבוא אף לדבר אשר זה כל האדם, אם יוצר עין הלא יביט, להביט על מפעלות השי"ת, לזה יצר עין, זה תשובה מספקת על שאמרו שלא יראה אדם ד' ולא יבין אלדי יעקב, פירוש שהכסיל אומר שאינו רואה מציאות השי"ת כו', היוסר גוים הלא יוכיח המלמד לאדם דעת זה המושכלות הראשונות אשר המה נקיים מכל עול המה צועקים יש אלודים יש מישרים נתנה תורה בסיני, וכל האמיתיות הוא דבוק במושכלות הראשונות, וזה נקרא דעת. ודו"ק.

והנה התורה כולה או מצות המסבבים לאהוב השי"ת, כמו ציצית ותפילין וקרבנות כולם, ועליה לרגל, שהם מצות שדרך האוהב לשגות באהבת הנאהב לזכרו תמיד ולחקוק שמו בזרועו, בבגדו, בביתו, ולעבדו בכל הפעולות אשר יורו התפעליות האוהב והגרשתו וכבדו את הנאהב בשמחה היוצאת מלב האוהב, וזה מצות החקוקים בלב ובפה האדם, המה להודות לחסדו ולספר השגחתו ודרכיו וטובו ומזה מצות ושננתם לבניך ק"ש ויציאת מצרים ותפילה ושמירת השבת והמועדים לפרסם אמונת החדוש

ויציאת מצרים והשגחת אלדית, וכמו שהאדם נפשו הוא ספר לדעת ממנו הז' מצות בני נח, כן נפש הישראלי נתקשרה בעבותות האהבה לאלדות (אשר לדעת רבים זה היה השבועה שנתקשר עם האומה בכללה על קיום התורה) ולתורתו, אשר בהסירו כל תאוה וחמדה ודמיון יקרא מבשרו, ומבשרו יחזה אלוד, פירוש כי ימצא חקוק בלבו נטיה לדרכי התורה לאהוב את השי"ת ולספר כבודו ולייחד פיו ולבבו להשי"ת, אך כאשר יתרחק מהתאוה והדמיון כוזב אשר יתכן כי על ההשחתות הנתהוה משני דברים אלו יקראו אף וחימה, אף הוא על דמיון כוזב משכנו במוח, וחימה הוא טל התאוני הבא מחום הדם ומרוצתו, ולזה ישראל שעמדו בהר סיני ניטלה ופסקה זוהמתן התאות המגונות לבהמה וכיו"ב או לרצח מתועב, כמו שאמרו בפ"ב דע"ז יעו"ש, ולזה אמר דגודנא דחימה משה הרגו, שזה פעל מעמד הר סיני לדורות בהאומה אשר המה נעדרי התאוה המגונה, ולכן אין שולט עליהם חימה. ולפ"ז זהו בעצם מה שאמרו פ"ק דע"ז דף ד' כתיב חמה אין לי וכתיב נוקם ד' ובעל חמה ל"ק כאן בישראל כאן בעו"ג, דמהם לא פסקה זוהמא ומתאות המגונות שעושים נגד החקוק בנפש האדם בזה מעלים החימה. ומתורץ קושית תוספות.

וזה שאמר כי תשמע בקול ד' כו' לשמר מצותיו וחקותיו, אימתי, כי תשוב כו' בכל לבבך ובכל נפשך, כשישוב ויתרחק מהתאוה ומהדמיון כוזב, אז ישמור מצותיו וחקותיו כי ישמע בקול ד' המתהלך בקרב לבב הישראלי ודופק בכליותיו לקיים דרכי התורה, וכמו שאמרו ב"ק יוצאה מהר חורב כו', כי הקול אלדי צועק ברוחו של הישראלי שמור ושמעת לעשות ככל התורה אשר קבלת מסיני, ומפרש כי המצוה הזאת פירוש התורה בכללה לא נפלאת כו' כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך, שכל התורה כולה נקראת מלבב ופה הישראלי אשר הם כוללים כל התורה כולה, וזה בכלל המד"ר למה"ד לבת מלך שלא היה אדם מכירה כו' מה אתם חביבים עלי שאין בריה בפלטין שלי מכיר את התורה ולכם נתתיה, שנאמר ונפלאת מעין כל חי, אבל אתם לא נפלאתם וכו'. ודו"ק בכ"ז.

כי המצוה הזאת. פירוש מצוה של תשובה כמו שפירש העקרים ראה נתתי לפניך היום את החיים כו' ואת המות, ובפרשת ראה אמר ראה נתתי לפניך הברכה והקללה כו', וזה קודם שאמר מצות התשובה, אבל כיון שאמר מצות התשובה הלא החשבון גדול מן הדין שהיה יכול לשוב ולא שב, וזה עבירה יותר גדולה ונתהוה מברכה וקללה חיים ומות, כי אם לא שב אז מהקללה נעשית מות חלילה, שכאשר אמר לו שישוב ולא שב העול יותר גדול, ולכן מסיים העידותי בכם היום, שנתתי לכם מצות התשובה כו' החיים

והמות נתתי לפניך הברכה והקללה שמהקללה נתהוה מות, ולכן ובחרת בחיים. וזה מוסר נורא.

בפיך ובלבבך לעשותו. התורה נתנה לכם בכתב ובעל פה, רש"י. הענין כי תלמוד תורה כנגד כולם, ואם למד ע"מ שלא לעשות נוח לו שנהפכה שליתו מעל פניו, וזה בפיך ובאופן שבלבבך לעשותו, הוא שאתה לומד בפיך ומחשבתך לעשותו.

ראה נתתי לפניך את החיים כו' ואת המות ואת הרע. הזכיר הרע אחר המות כי הוא סובב על הרע ההחלטי שבא אחרי המות, וכן הטוב הוא הטוב הנצחי, ולכן בעדות שמים וארץ לא הזכיר רע וטוב כי המה עדים על המות והקללה הזמנית, כמו שהזכיר בקללות ארור כו' פרי בהמתך, ברוך פרי בהמתך והמה עדים נאמנים וכמו שאמר ונתת שמיך כברזל וכו', אבל על הטוב והרע הנצחי הוא ענין גבוה, גבוה משמים וארץ אז נאמר ונגולו כספר לפניו כו' ועתידין צדיקים לישב לפנים ממחיצתו של הקב"ה כו'.

ויש לפרש עוד עפ"י מה שאמרו בפרק שבועות הדיינים בשאר עבירות הוא בדיניה ורשעים דמשפחה בדין חמור ורשעים דעלמא בדין הקל כו', וע"ז אמר החיים והמות להעושה אותם בעצמו ולאינשי דעלמא על ערבות שלהם הוא רק דין הקל, ולזה אמר טוב ורע והוא הכל על דבר אחד.

כי הוא חייך ואורך ימיך וכו'. ברכות פ' הרואה (ברכות דף ס"א) אמר רבה כגון אנו בינונים כו'. פי' דבינונים זה וזה שופטן, שיצר הטוב עם היצר הרע המה מנהיגים אותו כמו שמנהיגים שופטים להעדה, והנה רבה אמר על עצמו כי הוא אינו צריך להתגברות היצ"ט על הרע, כי אצלו יש גם ענין חיצוני אשר כח הטבעי מכריחו ללמוד תורה, וזה כמו שאמרו ברה"ש דף י"ח לכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עון בית עלי בזבח ומנחה אינו מתכפר אבל בתורה מתכפר כו' רבה דעסיק בתורה חיה ארבעין שנין כו', א"כ הוא סגולה לחיות, ונמצא שאף כח החומר [אשר הוא יצה"ר] מסכים שיהא עוסק בתורה והוא בינוני.

חגיגה דף ד' ר"א כי מטי להאי קרא בכי ויאמר שמואל כו' דאזיל שמואל ואתיא למשה בהדיה, ובויקרא רבה פ' כ"ו והרי דברים ק"ו מה שמואל שכתוב בו וידע כל ישראל מדן ועד באר שבע כי נאמן שמואל לנביא לד' ע"י שהיה סבור שהוא יום הדין נתיירא אני עאכו"כ. הענין כי אם האבות סבה הן לחטא הבנים אז נענשין הן בעון הבנים ואם אין סבה לחטא הבנים אז אין נענשין, והנה בעלי כתיב ולא כיהה בהם, אבל שמואל שהוכיח לאנשי דורו ושפט לכל ישראל ועלה מביתו מימים ימימה, א"כ איך יתכן שיוכיח לאחרים ולא לבניו, רק כתיב ולא אבו הלך בדרכיו שהבחירה חפשית והם לא

רצו, וכל ישראל ידעו כי נאמן שמואל לנביא לד' ואין בזה חלול השם שכל ישראל ידעו ששמואל אינו סבה לחטא בניו. והנה שמואל היה סבור שהוא נתבע לדין, שדימה כי עון בניו מתבקרים והוא נענש עבורם ואין הקב"ה דן אלא בשעת מעשה וכמו דכתיב באשר הוא שם, וכ"ז שבניו לא נתבקר פנקסם שלא חטאו כ"כ אינו מתבקש לדין, וכיון שחטאו אז נתבקש לדין, לכן קרא למשה בהדיה, וכדאמר במדרש סוף חקת זה אחד מג' דברים שאמר משה לפני הקב"ה ואמר לו כו' כשאמר לו הקב"ה פוקד עון כו' אמר משה רבש"ע כמה רשעים הולידו צדיקים כו' וכן נאה שיהיו הצדיקים לוקין כו' אמר לו הקב"ה למדתני חייך שאני מבטל דברי ומקיים דבריך שנאמר לא יומתו אבות על בנים וחייך שאני כותבן לשמך שנאמר ככתוב כו', לכן בקש שיבוא משה בהדיה שהוא נצח כביכול להשי"ת בדבר זה שכשאין סבה מהאבות לבנים אל החטא אינם נענשים לא בנים בעון אבות ולא אבות בעון בנים. ודו"ק.

שם דף ה' כי הנה יוצר הרים ובורא רוח מגיד לאדם מה שיחו אמר רב אפילו שיחה יתרה שבין איש לאשתו כו' דברי שחוק שלפני תשמיש, רש"י. ולדעתי יצא להם מקרא מפורש דכתיב אל תאמינו ברע אל תבטחו באלוף, ברע זה היצה"ר אם יאמר לך היצה"ר חטא והקב"ה מוחל לך א"ת שנאמר אל תאמינו ברע זה היצה"ר וא"ת באלוף זה הקב"ה, כן דרשו בחגיגה ט"ז, וע"ז מסיים המקרא איך הדין משוכבת חיקך שמור פתחי פיך, וזהו אפילו מזה צריך לשמור פיו כי גם ע"ז יתן דין וחשבון לפני ממ"ה הקב"ה.

דין וחשבון, פירש הגר"א דין על העבירה שעשה וחשבון על המצות שהיה יכול לעשות בעת שעשה העבירה. ולפ"ז תסמר שערת אנוש ביום הכפורים דקיי"ל דעם תשובה מכפר גם על חמורות ובלא תשובה גם על קלות אינו מכפר, א"כ כמה גדול החשבון שביום שנענה גם היחיד ואין השטן שולט עליו כמאמרם השטן בגי"מ שס"ד, ונקל לעשות תשובה, ובדבר קל יוכל לזכות לחיים הנצחים ולהיות אהוב למקום, ואם חלילה לא עשה תשובה יוכל להיות העונש על החשבון היינו העדר עשייתו התשובה כמו שיענש על כל חטאיו ואפשר יותר מהם והאחרון הכביד, וכאשר ברך ברכת שהחיינו שזה באמת שמחה אמתית שהקב"ה נתן יום סליחה לכל פשעי בני אדם להסיר מעליהם השטן, ויאות לברכו ולהודות לשמו על גודל רחמיו מצדו יתברך, אולם אם לא שב אדם מדרכו הרעה מוטב לו שלא היה יום הקדוש הזה ומוטב לו שנהפכה שליתו על פניו בערב יום הקדוש הזה, כי היום הזה הכפיל עוד ענשו לבלי קץ בעונש חשבון העדר התשובה, ע"ז ידוו כל הדוים. השיבנו ד' ונשובה אליך באמת ובתמים.

כבני אימרנא. דכבשים ועזים מצטרפין לענין מעשר וכן תמימים ובע"מ, אבל חדש וישן לא מצטרפין, כן הדורות נכנסין כל דור בפני עצמו, כי ההבדל בין חדש וישן גדול ממין בשאינו מינו כאשר רואים אנו בעוה"ר בחוש. כמעלות ב"ח שאין מקדרין בהרים בערי מקלט לפי שהן תורה כך בדאורייתא מדקדקין הרבה בדינו.

ר"ה דף י"ז ורב חסד מטה כלפי חסד היכי עביד ר"א אמר כובשו, עיין טורי אבן. ויתכן דמי שהוא בנו של מלך אם חטא חטאים קלים אשר יוכלו להפרע ממנו במשך הזמן גובה מאתו, אבל אם חטא חטאים כבדים אשר אין בכחו להפרע ממנו, אז מוחל לו לגמרי, רק ביום פקדו פקדתי, וכמו שהיה בעגל מפני גודל החטא מחל להם לגמרי, לא כן במתאוננים וכיו"ב, ולכן אם אין בהן עון פושעי ישראל בגופן אם היו מחשיבן לרובן עונות הלא היו בגיהנם י"ב חדש וכמו דפירשו תוס' ד"ה כי לית להו תקנה, ולכן כובש העון היינו כאילו הוא כבד מאד עד כי אין להתפרע מהן ולכך מוחל להן לגמרי, וזה שאמר יכבוש עונותינו, ולכן ישליך במצולות ים כל חטאתינו, כי לא ימצה לנו הדין כלל, כי מי יוכל לעמוד בדין, ואף החטאים לא יפרע ממנו אעפ"י שחטאים קלים הם. ומיושב גם הגמ' דערכין, עיי"ש היטב.

תקעו בחדש שופר בכסה כו' כי חק לישראל הוא משפט לאלדי יעקב. הביאור ע"פ ג' הקדמות הנה ישראל הונח על אנשי המעלה כפי הוראתו ויעקב הונח על כללות ישראל הממוצעים כמו"ש רז"ל, ואיתא במדרש וירושלמי מכות שאלו לחכמה חוטא מה יעשה כו' שאלו לנבואה כו' ימות, ושאלו להקב"ה כו' יעשה תשובה, כי באמת התשובה אשר בחרטה ועזיבת חטא יתוקן מה שפגם בנפשו ובעולם הוא רק מצד חסד השי"ת. ואיתא ריש פרק ראוהו ב"ד שחק הונח על דבר שנגמר דינו ומשפט הוא תחילת דין. והנה הצדיקים נחתמין לאלתר לחיים והבינונים בר"ה רק תחלת דינם, וביוהכ"פ אם זכו הוי גמר דינם לחיים, וזה שאמר תקעו בחדש שופר כו' כי חק לישראל הוא, שמצד אנשי המעלה הוא יום גמר דין שנחתמין לאלתר לחיים, משפט לאלדי יעקב, שמצד אנשים הבינונים הוא רק משפט תחלת דין, וזה לאלדי יעקב שממתין לתשובתם שיעשו תשובה אשר אינו מצד החכמה ולא הנבואה מסכמת לזה רק מה שהבורא עושה מצד חסדו יתברך שהוא הסולח לכל עונם.

סנהדרין קי"א ופערה פיה לבלי חק אמר ר"ל למי שמשייר אפילו חק אחד אר"י כו' אלא אפילו לא למד אלא חק אחד. פירוש דרשב"ל קאמר דיודע ואינו מקיים נידון בגהינם אפילו שייר חק אחד, ור"י קאמר דאם אינו יודע היינו שלא למד רק אחד תו אינו נידון בגהינם, דמה שלא קיים השאר הוא משום שלא ידע, ולא הוי פלוגתא רחוקה, אולם

בירושלמי קדושין תמצא שאלו ואלו דא"ח, וז"ל סוף פ"ק דשם למי שאין בידו מצוה אחת שיסייע לו לכף זכות הד"א לעולם הבא אבל בעולם הזה אפילו תתקצ"ט מלאכים מלמדים עליו חובה ומלאך אחד מלמד עליו זכות הקב"ה מכריעו לכף זכות, וטעמא נראה פשוט ע"פ דברי הכתוב כי נר מצוה, דכמו שמנר אחד יכול להיות נרות לאין מספר כן ממצוה אחת גוררת מצות הרבה, א"כ יש מה שיכול להתפשט בכח ספוגי לבלי תכלית ויהיה צדיק גמור ולכך ניצול מרדת שחת, אבל אחר המיתה דמה דהוי הוי, א"כ אם המאזנים שקולה נידון לגהינם י"ב חדש, ולפי מה דאיתא בספרי דאם עשה אדם מצוה ואל ישמח באותו מצוה לסוף גוררת מצות הרבה, הרי משכחת לפעמים דשמחה ששמח אדם על המצוה [ולא ידע דאם צדקת מה תתן לו כי אני ד' לא שניתי ולא העשיר כביכול להקב"ה רק ישמח שזכה לעשות בחרדת קודש] הורידהו לבאר שחת, דכיון דשמח במצוה לא תגרור מצות אחרות ושוב אינה מצלת בעוה"ז, הא אם לא שמח הרי בכח מצוה אחת להציל מרדת שחת ויחוננו ויאמר כו' מצאתי כופר. תסמר שערת המתבונן ע"ז.

יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו. מחשבות אדם המונחים בטבע כמו קנאה, תאוה כבוד, ותחבולותיו שיארג מהם חבילות חבילות, ויצרי מעללי איש המה המחשבות שנולדים מפעולות האדם אם ילך לטיאטראית וכיו"ב יולד בקרבו תאוות כאלה אשר אינם מונחים בטבע ועל מחשבות כאלה נידון שהוא עצמו גרם לזה, לכן אמר ואיש און שפעולתו און יעזוב גם מחשבותיו הנולדים בקרבו מפעולות האון.

וילך

יהושע הוא עובר לפניך כאשר דבר ד'. פירוש אימתי ד' עובר לפניך וישמיד הגוים האלה מלפניך דוקא באופן שיהושע עובר לפניך כאשר דבר ד', וזהו בריש פ' ואתחנן והוא ינחיל אותם שדרשו בספרי שם אם מנחילם נוחלין כו' אם אתה עובר לפניהם עוברין כו'. יעו"ש באורך.

לעיני כל ישראל חזק ואמץ. ע"ד צחות כי גם המלך נצטוה לבלי רום לבבו, ויהושפט מלך יהודה כשהיה רואה ת"ח כו' מחבקו ומנשקו כו' אבי אבי כו', אבל זה רק בצנעה, אבל לעיני העם מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול, ומפני מה נענש שאול על שמחל על כבודו, וזה אם קטן אתה בעיניך וירא וחרד מפני כל ונמוך בדעתך לכבד כל אדם, אבל לעיני כל ישראל חזק ואמץ, לא תתנהג בענוה ולא תראה להם מורך רק היה קשה כברזל וגבור כארי נגד העם.

כי אתה תבוא את העם הזה כו' ולהלן כי אתה תביא וכו' אמר ר"י וכו' אתה והזקנים שבדור עמך א"ל הקב"ה טול מקל והך על קדקדם (פ"ק דסנהדרין ורש"י הביאו). הענין דאמרו זקנים שבדור אמרו או לאותה בושה כו' משה כפני חמה יהושע כפני לבנה, הכוונה כמו הלבנה שאין לה אור בעצם רק שמקבלת האור מן החמה, ולכן אין כח להלבנה להאיר על דבר אחר שתהא מאירה לאחרים, רק כחה להאיר על הארץ אבל לא לעשות דבר אחר למאיר, אבל משה דימה כי יהיה במעלתו ויכול להאיר על הזקנים ולהשפיע עליהם שהם ישפיעו על זולתם, לכן אמר אתה והזקנים שבדור עמך, שגם המה ישפיעו, משא"כ השם שידע האמת שלא יהיה במעלתו והשגתו לעשות הזקנים למשפיעים ומאירים, ולכן אמר כי אתה תביא דבר אחד לדור ואין שני כו' רק הוא יהיה משפיע ע"י הארתו ממשה רבינו, אבל לא ישפיע על הזקנים שהם ישפיעו על זולתם.

עוד יש לפרש, כי משה אמר וד' הוא ההולך לפניך, וכל מקום שנאמר וד' הוא ובית דינו כמו שאמרו במד"ר שיר השירים על פסוק לסוסתי כו', א"כ אצל משה שהשם לבדו הלך לפניו היה הוא בעצמו המוליך ומביא אותם, משא"כ ביהושע שד' ובית דינו עוברים לפניו לכן גם הוא יהיה מעין דוגמא של מעלה לנהל הוא והזקנים עמו, אולם ד' אמר לו כי אתה תביא את העם הזה דבר אחד לדור טול מקל והך על קדקדם ואנכי אהיה עמך, פירוש בלא בית דינו רק השי"ת לבדו, ולכן אמרו בני גד וב"ר אל יהושע רק יהיה ד' אלדיך עמך כאשר היה עם משה, פירוש בעצמו ולא עם בית דינו, כל איש אשר ימרה את פיך מות יומת שדבר אחד לדור כו', וכשביטל ישראל מת"ת ופו"ר בא המלאך, וכמו שפירשו ז"ל במגילה עיי"ש.

ועוד יתכן עפ"י מה דאמר בפרק הדר דמשום דאלעזר הורה הלכה בפני רבו הלכות גיעולי מדין, לכן נענש שלא היה יהושע צריך אליו, לכן משה שהיה סבור שיהי' צריך לאלעזר אמר כי אתה תבוא את העם הזה, אבל השי"ת שהיה יודע שלא יהיה צריך אליו, לכן אמר כי אתה תביא את העם הזה, אתה לבדך ודו"ק.

כי אתה תבוא את העם הזה כו' פירוש חזק ואמץ כי כמו שמכל הנמנים ראשונה לא נשארו רק כלב ויהושע ונתקיים דבר ד' שאמר יהושע כו' הוא יבוא שמה, כן יתקיים דבר ד' מה שדבר כי הוא ינחילנה את ישראל, ולכן הוה בטוח ואתה תנחילנה וממה שאתה תבוא עם העם תדע כי תנחילנה.

ויתנה לכהנים בני לוי. בירושלמי פ"א דיבמות ראה את ראב"ע וקרא עליו נער הייתי כו' מכירו אני שהוא דור עשירי לעזרא ועיניו דמיין לדידיה. הענין כי מצאנו בעזרא ששינה הכתב, והוא כי באמת יאות לפי משפטי התורה אשר התורה תהא מסורה ביד הכהנים

הלוים והזקנים אשר יש בהם כל מכמני השלמות והפרושים היושבים בירושלים, וכל מי שנדבו לבו להתקרב אל התורה יבא לירושלים, כמו שמצאנו בר"א בן הורקנוס, והיו הישיבות הגדולות אשר נקבצו כל הראוי בהם לפי חכמת בינתם, וכן מצאנו בספרי על קרא דלמען תלמד ליראה את ד' [הביאהו תוס' ב"ב כ"ה], ומפני זה היה התורה כתובה בכתב עברי למען לא ילמד מי שאינו ראוי ויהיה כזורק אבן למרקוליס, ולא ירהב הנער בזקן לאמר גם אנכי הרואה ויודע סתרי החכמה כמוך. אמנם עזרא ראה בזמנו לפי פזור ישראל בעמים והשכח מאתם עקרי התורה (כאשר מצאנו בנחמיה ודה"י) ונסתם החזון ובטלו הרואים באספקלריא המאירה, יותר נאות לכותבה בלשון מובן לכל הרוצה לדעת וחכמות בחוץ תרונה, ומוטב להגיע אל המטרה הנאותה להרחיב הדעת בארץ [כאשר באמת נתפשטה עד מאד התורה בזמן בית שני, כידוע] ולסבול ההיזק המגיע אשר כבר הגיע מזה בבית שני כידוע מתלמידים שלא שמשו כל צרכן, וזה שפט ברוח הקודש רוח אלדי אשר הופיע עליו ממרום, והפליגו חז"ל זה עד כי אמרו ראוי היה עזרא להנתן תורה ע"י כמו ע"י משה, ואמרו עילם זכתה ללמוד ולא ללמד בבל זכתה כו', ערש"י, וכן מצאנו ענין כזה לראב"ע, שר"ג הנשיא היה בדעתו לסתום כל דבר המקובל ולבלי לפרש טעמו, כאשר מצאנו לו בכמה מקומות מקובל אני מאבותי, וכן שלא לקבל רק הנאות להגיע אל מטרת השלמות ולמעט התלמידים, וכל מי שאין תוכו כברו אל יכנס, לא כן ראב"ע מצאנו לו שמיד שישב בנשיאות אמר כל הרוצה לכנוס יבוא ויכנס ואתוספו ד' מאה ספסלי בבי מדרשא, וכן בכ"מ תמצא שמפרש טעם כל דבר, עיין בחגיגה טף למה באין אלא כדי ליתן שכר טוב למביאיהן, וכן בכ"מ הפליג בהתפשטות התורה וריבוי לומדיה, והוא שאמר ועינו, ר"ל עינו הצופיה למרחוק, הבטה כללית, כמו עיני העדה וכמו עיניך יונים (עיין מדרש), בהבטה על הנהגת הכלל הוא דומה להנהגת עזרא הסופר. ונכון.

מקץ שבע שנים במועד שנת השמיטה. שנה ראשונה לשמיטה ומציין על השמיטה, כי בשנת השמיטה היו פנוים מן טרדת המלאכה בשדה, כן מן טרדת המסחר שנשמט כל משה ידו, והיו פנוים לעבודת השי"ת כל העם כקטן כגדול, והיו דברי תורה הנשמעים להן נכנסין לאזנם בעומק ההבנה, ועוד כי כל התורה היא נסיונות להבדיל מן החמדה והתאוה והקנאה אשר החומר יכביד על הנפש, ולכן אחרי שחרישה וקצירה נאסר להן שנה תמימה, הלא בכליון עינים יביטו על זמן ההיתר לצאת איש איש אל כרמו ואל שדהו, אז מצוה להם להקהל ולשמוע דבר ד' בירושלים בעזרה למען ידעון דרך ד' בעשותם מלאכת שדה וכרם ובהטבעם במצולות החמדות החומריות, להמתין עוד מעט

לשמוע דבר ד' והבן. ולכן פרט הגרים, שאעפ"י שאין להן שדה וכרם, הן חייבים להקהל ככל ישראל, ובגר צדק הכתוב מדבר.

הקהל כו' והטף כו'. בחגיגה דף ג' מעשה כו' שהלכו לקבל פני ר' יהושע בפקיעין כו' ומה דרש בה אם אנשים באים ללמוד כו' טף למה הן באין כדי ליתן שכר למביאיהן כו' מרגלית טובה היה בידכם ובקשתם לאבדה ממני, יתכן עפ"י מה דאיתא בירושלמי יבמות סוף פ"ק ראה את ר' יהושע כו' זכור אני שהיתה אמו מוליכה עריסתו לבית הכנסת כדי שיתדבקו אזניו בדברי תורה, ולזה אמר ר' יהושע ובקשתם לאבדה ממני, שלו יאות המאמר כמרגלית טובה לבעליה שגם אמו עשתה כן. ופשוט.

ובניהם אשר לא ידעו ישמעו ולמדו ליראה כו', ולא נאמר אצל הבנים ישמרו לעשות את כל וכו' כמו קודם, דהנה בתורה יש עשה ול"ת, לכן על הגדולים אמר ילמדו ויראו את ד' כו' זה סור מרע שמירת לא תעשה שעל זה שייך מורא, ושמרו לעשות זה עשה טוב קיום המצות עשה, אבל הקטנים אם כי הגיעו לחנוך, בקום ועשה אינם מן התורה, דחינוך דרבנן כדאיתא בנזיר, אבל קטן האוכל נבילות אמרינין סוף פרק חרש דב"ד מצווין להפרישו, ולכן אמר ישמעו ולמדו ליראה לפרוש מן האיסור, אבל קיום העשה ליכא בהו מן התורה. ודו"ק.

וזנה אחרי אלהי נכר כו' בא שמה בקרבו. יעוי' ראב"ע. ופשוט, דהמכוון על חתון עם העו"ג וכמו שאמר מלאכי ובעל בת אל נכר, ובסנהדרין פ"ב כאלו מתחתן עם עו"ג, וכן מספר הכתוב בשופטים ק' ג' ויקחו בנותיהם להם לנשים, יעוי"ש.

ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלדי בקרבי מצאוני כו'. נתקשו רבים בזה דאמאי לא מועיל התשובה. ונתבונן דשם תשובה כפי מה שמורה שמה איך נחשבת למצוה שישוב מכסלו ולא יחטא עוד, הלא בלא המצוה מצווה ועומד לבלי לעבור על מצות השי"ת, וכי בשביל שעבר ושנה בה הותרה לו ס"ד, הנה האזהרה הראשונה המונעתו מחטוא טרם שחטא היא מונעתו מחטוא גם אחרי שחטא, ועיין ספרי סוף שלח בזה [וכן כתב רבינו בפירוש המשנה לנזיר פ"ו במשנה דנזיר שהיה שותה יין הרבה, יעו"ש דברים נמרצים]. אמנם מצות התשובה אשר על זה צריך מצות פרטית הוא שאם חטא ועזב את חטאו מצוה להתודות ולהגיד לפני השי"ת כי יודע בעצמו שחטא ומבקש כפרה, וכן הוא לשון רבינו בהלכות תשובה כשיעשה תשובה וישוב מחטאו [פירוש לבלי לחטוא מחמת הצווי שהוא מצווה שלא לעבור בפעם ראשון קודם שחטא בין מ"ע בין מל"ת] חייב להתודות לפני השי"ת שנאמר כו' והתודו כו', ומה שצריך שבשעה זו יחשוב שלא ישוב לכסלה ולא יעבור עוד מצות פי ד' הוא נכלל בהודוי, יעו"ש, וכן בא אחריו החנוך

וביאר דבריו, אבל על התשובה בעצמה אין לחשבה למצוה חדשה זולת הצוויים שכבר נצטוו עליהן. וז"ב.

אולם יש מדת התשובה אשר תתכן כי תתחדש רק אחרי שכבר עבר עליה, וזהו הוא כפי מה שביאר רבינו פ"ד משמונה פרקיו, כי כמו שהחולה יתרפא בדברים מרים היפך טבעו כדי להעמיד טבעו ומזגו ע"ד הממוצע אחרי התגברה בו בסבת האחרון הצד הנוטה, כן החולה שכבר חטא צריך להתנהג ולהטות לדרך ההפכי, כמו מי שגברה עליו תאותו יפרוש עצמו גם מן המותר, וכמו שאמרו ז"ל בירושלמי שהיה דוד מקשט לפלגשיו בכל יום ואמר ליצרו הנה תאבת דבר האסור לך חייך שאני מתעב לך דבר המותר, והתבונן בלשון חייך כי הכוונה המרכזית הוא הדרך הממוצע והמסרס עובר בל"ת, והמונע מנשואין עובר בעשה, ובל"ת אם יש לו אשה, ולא לתוהו בראה, רק כיון שפרץ הגבול צריך לרפאות אותו בדבר ההפכי כדי שיתקיים על הדרך המוכרח המכוון בבריאה מהבורא יתברך, וזה קיומו וזה חייך, והבינהו, ובאופן הזה נקרא תשובה שיעמיד כחות נפשו בקצה ההפכי נגד מה שעשה בחטאו ובעברו על המצוה, וכן כתב רבינו בריש הלכות דיעות, אמנם יש עבירות שאין שייך זה הגדר בתשובה והוא עו"ג אשר אין בה דבר המותר, שאינה כמו שאר מצות שיעבור ואל יהרג ובעו"ג יהרג ואל יעבור ולא הותרה מכללה כעריות ורציחה (תו"כ פ"א) וכן גר תושב שקבל עליו שלא לעבד עו"ג, ונביא בכל מצות שבתורה אם עוקר לשעה שומעין לו לבד עו"ג, ומחשבה כמעשה, ובמכלתא יתרו כל כך רדף הקב"ה אחר יצר הרע שלא ליתן פתחון פה למצוא לו מקום אמתלא של היתר [ומפני זה נראה דאסקו להלכה בסוטה על גאוה לא מינה ולא מקצתה כמוש"כ רבינו בפרקיו על משנה דמאד מאד הוי שפל רוח, משום דבפ' עקב פן תאכל ושבעת כו' ורם לבבך ושכחת כו' והיה אם שכח תשכח והלכת אחרי א"א ועבדתם, הרי דהגאוה מביא אל הע"ז אשר אין לה מקום אמתלא של היתר, לכן צריך להתרחק עד קצה האחרון לשפלות]. והנה מצות התשובה מעלתה שמדבקת את השב אל השם יתברך כמוש"כ שובה ישראל עד ד' אלדיך [לשון רבינו בהלכות תשובה], והנה אם עזב האדם את חטאו באופן שבארנו הנה עשה פרט ועיקר מהתשובה, שגודר את עצמו ולקח סמי מרפא להטות את עצמו לקצה האחרון המהופך מאשר התגבר עליו בחטאו, רק שחסר עוד דבר, הוא להתודות שחטא ומבקש סליחה, אבל בכ"ז פועל עליו התשובה ממעלות שיש לתשובה שמדבקת אל השי"ת, והוא כשני דברים המתירין שמעלין זה בלא זה, וכדאמר בפרק מצות חליצה (יבמות דף ק"ד), דמשו"ה בכבשים המקדשים את הלחם נתקדש ע"י שחיטה בלא זריקה רק שקדוש ואינו קדוש גמור

יעו"ש, וכן ברקיקה פועל במקצת יעו"ש, כן הכא כיון שהתחיל לעשות מפעל בפעולות התשובה, משיג ממעלות התשובה והוא הדביקות בד' יתברך שמו, משא"כ בע"ז שאין עזיבת החטא ממצות התשובה, רק מעצם הצווי של השי"ת שלא לעבוד ע"ז, וגר תושב מצווה על זה, א"כ בעזיבת החטא הלא לא פעלו מאומה מפעולות התשובה, א"כ עיקר התשובה הוא הודוי והבקשה שימחול השי"ת על חטאו, וכמו שאמרו בכריתות דף ז' שבין דאמר יכפר עלי חטאתי דמכיר שחטא ומבקש סליחה, א"כ בעזיבת החטא לא עשה מפעולות התשובה כ"ז שלא ביקש סליחה ומכיר שחטא ובוש מבוראו יתברך אין קונה ממעלות התשובה ואינו מדובק אל השי"ת, לכן אמר כאן הנך שוכב עם אבותיך כו' וזנה אחרי אלהי נכר הארץ ועזבני והפר בריתי, זה כל העבירות שבתורה וחרה אפי כו' ואמר כו' הלא על כי אין אלקי בקרבי מצאוני כו', פירוש עזיבת החטא שישוב לשמוע לקול ד', אבל לא יתודה שחטא ולא יבקש מהשם שיסלח לו, לכן כתיב בלשון נסתר ולא בלשון נוכח הלא כי אין אתה אל' כו', ואז על כל העבירות אשר נכללו בכלל ועזבני והפר את בריתי לא אזכור לו שהתחיל לעשות מפעולות התשובה, והוא להטות עצמו להצד השני מהקצוות אשר מצד המצוה [בלא החטא וצורך לתשובה], אבל על ע"ז הלא זה אינו מצד התשובה, לכן הסתר אסתיר את פני [שתהיה ההשגחה בדרך הסתר פנים בהעלם כחולדה הדרה בעיקרי בתים לא בהתגלות ודביקות להשי"ת] על כל הרעה אשר עשה כל פנה אל אלהים אחרים, שזה אינו נחשב בדרך תשובה רק שישוב לאמר שחטא ולבקש סליחה.

והנה על עזיבת החטא הלא גלוי לכל כי הוא עוזב חטאו ופורש עצמו מן דבר המותר, וכמו דוד שמנע עצמו מן הפלגשים ומן אבישג, אבל על הודוי והבקשה למי גלוי הלא לפני השי"ת לבדו, כי הוא לבדו בוחן כליות ולב, ולכן אמר שובה ישראל עד ד' אלקיך, שהוא עצמו יעיד עליך שהנך שב, כי כשלת בעוניך, שחטאך היה ע"ז, שבעזיבת החטא עדיין לא החילות מפעולות התשובה שהאדם צריך לרחק עצמו מע"ז עד קצה שבקצה האחרון ולהרחיקה לגמרי מגבולו לשרש ולעקר, ולכן מה תשובתך קחו עמכם דברים ושובו אל ד', הוא הודוי ובקשה לסליחה אמרו אליו [בנוכח, כי השם בעצמו מקבל שבים] כל תשא עון וקח טוב כו' אשור לא יושיענו ולא נאמר עוד אלדינו, הוא מהודוי שיקבל על עצמו לבלי לחטוא עוד. ועיין בפירוש הרמב"ן בזה.

או יאמר, כי האדם צריך לידע, שהיסורים הבאים מהשם הם בהכאה מכוונת כאב המכה בנו, ואינו כמו אדון שמסתיר פניו מעבדו וממילא באין עליו יסורים בלתי השגחת שומרו, אבל המה אומרים שהוא הסתיר פניו שאינו מביט עליהם, ובאמת הסתרת פנים,

הוא שאינו מביט הישראל מהשם שאינו רואה השגחתו להטיב, ולכן אינו תשובה גמורה כמוש"ב הקדמונים, לכן אמר הושע שובה ישראל כי כשלת בעוניך כו', שהמכשולים הרבים מכוונים מאת השי"ת, קחו כו' ושובו, פירוש שישובו ברעיונם כל המכשולים שפגעום וכל העונשים הוא אל ד', שיבינו שהם באים מאתו במכוון ואז ארפא משובתם, שירפא ד' חולי עמו בכלל ובפרט אוהבם נדבה. אמן.

כי ידעתי את יצרו אשר הוא עושה, פירוש בעניני ע"ז אשר בהם מחשבה כמעשה כדאמר סוף פ"ק דקדושין, ולכן אמר אשר הוא עושה.

לקוח את ספר התורה הזה וכו' בך לעד. הנה הוא לעד על המוקיר את ספר התורה ומחשב דבריו ומאמין בו, אבל כי יעזבו השם ויעבדו אלהי נכר הארץ, איך יעיד הספר תורה בעוד שהוא ילעג עליה, לכן אמר אנכי ידעתי את מריך ואת ערפך הקשה כו' בעודני חי עמכם ממרים הייתם עם ד', שאף שממרים הייתם בכל זה עם ד', דבוקים אל ד', וכמו בעגל שצוה להרוג איש באחיו ולא מיחו בני ישראל, ובפעור הוקיעו אותם וכל ישראל שתקו (לבר זמרי), ואף כי אחרי מותי בודאי אף שתמרו את פי ד', אך דבר ד' ואהבת תורתו יהיה בכם, כי כל הדתות הבדויות בעת היה המחוקק חי שחקו לעגו לו ואחרי מותם נתקדשו בשקרים רבים ובתועבות, לא כן דת הישראלי, אשר בחיי משה עמד בעצם תקפו, ולכן אמר הכתוב הן בעודני חי כו' אף כי אחרי מותי בודאי תהיו עם ד', לכן יהיה בך הספר לעד, וכן מצאנו בדורו של אחאב שעבדו עגלי זהב של ירבעם ואעפ"כ היו מכבדין את התורה כמבואר בסנהדרין דף ק"ב, כנ"ל ע"ד צחות.

הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם ושוטריכם. הנה מדבר אל נושאי ארון ד' ואמר זקני שבטיכם דר"ל זקני של כל השבטים, והיה לו לומר ושוטריהם, שוטרים של כל השבטים, ומשמעות הכתוב כאילו אמר זקני שבטים וזקני שוטרים, וזה לא יתכן, אמנם מה מדויק הפסוק עפ"י מה שאמרו ז"ל ביבמות דף פ"ו, בתחילה לא היו מעמידין שוטרים אלא מן הלוים, לכן אמר ושוטריכם, היינו השוטרים של הלוים, שכל השוטרים היו לוים.

וברש"י ולא תקעו היום בחצוצרות כו' לקיים מה שנאמר ואין שלטון כו', והוא מדרש פ' ויחי. ונראה משום שכל ימי משה הי' עמוד הענן, או שהלך לפניהם, או שהי' חונה על המשכן, ומסע הענן היה עפ"י משה שאמר קומה ד' שובה כו' ותקעו בחצוצרות, וכמו שמבואר בפ' בהעלותך בספרי ורש"י, וא"כ הענן שהיה כבוד השי"ת היה נוסע עפ"י חצוצרות ועפ"י משה, וכיון שמת משה ונפסק הענן כמבואר פ"ק דתענית, הוכרח לגנוז גם החצוצרות שהם היו כמצוים על הענן ואינו מן הכבוד שישאר אצלם החצוצרות

המצוים על הענן, ואולי היו מקדישים אותם ועושים אותם לאלוד, לכן הוכרחו לגנוז, ולמען שלא יאמרו ישראל כי אילו היה משה חי היה הענן וחצוצרות, לכן נגנזו בעודו בחייו להראות לישראל כי לא במשה תלוי רק להזמן שהיה צריך היה, וכעת שאין צורך להם גם בעוד משה חי נגנזו החצוצרות. ודו"ק בזה.

כי ידעתי אחרי מותי כי השחת וכו'. אף שנאמר ויעבדו את ד' כל ימי יהושע והזקנים כו', שתלמידו חשוב כעצמו. ובסדר עולם שיהושע חי כ"ח שנה והזקנים פחות משנתיים, וזה כי משה נחשב לתרומת העולם ואילו היה בעין יפה משתא אלפי דהוי עלמא היה חי ק"ן שנה זה אחד מארבעים כדאיתא באדרת אליהו, לכן כל השלשים שנה נחשב כאילו משה חי, והבן.

בהפטרה שובה ישראל עד ד' אלדיך כי כשלת בעוניך אמרו ביומא כמה לא חלי ולא מרגיש גברא דמרא סייעיה שאול באחת ועלתה לו דוד בשתים ולא עלתה לו. הענין כי להעבירה צריך הצלחה, כי באמת חלול השם שבא מן העבירה קשה כפלים יותר מן העבירה, והעד הנאמן ע"ז מאמר ר' אלעי בחגיגה אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו ילך למקום שאין מכירים כו', ולכן אמרו שהחמירה התורה בגנב מבגזלן כי לא חס על כבוד קונו, ומפני בשר ודם היה ירא ומפני השם לא היה ירא והוא מבזה כבוד השי"ת, ולכן לא יתכן אם הוא מודה בקנס פטור כי לא נמצא בעדים ואין כאן חלול השם כי לא היה במעמד אנשים, וכן לפי ערך האנשים הרואים ולפי הרגשת הדבר ופעולתו אצל הרואים, וכמש"א כי קדוש השם בפני עשרה מישראל וכן חלול השם בפני עשרה וכיו"ב לפי ערך. והנה העבירה עצמה עושה אותה במכוון להנאת העושה ולרצונו ולזדון לבבו, לא כן חלול השם אשר אינו מכוון כלל אצל העושה רק תלוי בפעולת הדבר אצל זולתו, ואין מקיפין בחלול השם אחד שוגג ואחד מזיד (פ"ק דקדושין), כי כאשר נהרג האדם בשוגג, מצוה ביד גואל הדם להרגו, דהא האיש נרצח, כן הדבר בחלול השם שכבוד הש"י נקלה אצל ההמון, ויש שני אנשים עברו עבירה אחת זה נתפייס עם קונו וזה לא נתפייס, כי זה עבר ולא ראו אנשים אשר פעל אצלם חלול השם, ומזה נסבה חלול השם, ולכן בעבירות דוד, עבירה דהסתה, כן עבירה דבת שבע לא היה חה"ש, כי מי ראה, ולכן הקפיד על יואב, וכמוש"א ואשר עשה לי יואב, שהראה מכתבו כי הוא גרם שיהיה חה"ש, לא כן עבירה דשאול שעבר על דברי הנביא בפרהסיא היה קיקלון לנביא השם וכבוד הש"י הוקל בעיני ההמון, וזה שדברנו כי לעבירה צריך הצלחה שלא יהא חה"ש, וע"ז אמרו גברא דמרא סייעיה, ולכן אמר שובה ישראל עד ד' אלדיך, כי מלכותא דרקיע כעין מלכותא דארעא, והנה על הכל יש שופטים וגבוה מעל גבוה כו'

ומימינים ומשמאילים, ופעמים מטים לכף זכות מחמת איזה זכות, אבל בעון מרד הנוגע בכבוד המלך, אז כולם מחייבים, כי מי יוכל למחול על כבוד המלך בלעדי המלך בעצמו יוכל למחול אחרי הבכי והרחמים, ולכן אמר שובה ישראל עד ד' אלדיך, פירוש שעד ד' בעצמו יגיע התשובה, כי מי יוכל למחול חוץ ממנו, כי כשלת בעוניך, כי היה לך העדר הצלחה, כי מלבד מכוון חטאך היה חלול השם גדול מאד ורק ד' ברחמיו רב חסד ומרבה לסלוח. ובירושלמי ריש סנהדרין אמרו אף הקב"ה אינו דן יחידי שנאמר וכל צבא השמים עומדים כו' וכשהוא חותם אינו חותם אלא ביחיד שנאמר ואגיד לך את הרשום בכתב אמת. והנה כל ימי תשובה שמלך יושב על כסא וצבא השמים עומדים עליו יכול להועיל רק על עבירות שאין בהם חלול השם שוקלין זכויות כנגד עבירות, אבל על חה"ש ע"ז אמרו אם יכופר לכם העון עד תמותון ב"י, כי אין יוהכ"פ מכפר (סוף יומא), ורק בעת החתימה שהשי"ת דן יחידי אז הוא שעת הכושר שהשי"ת יסלח מרוב טובו אחרי גודל הבכי והחרטה, כי אם הוא ימחול על חלול כבודו מי יאמר אליו, לכן בנעילה סדרו הפסוקים למה תמותו, השיבו וחיו כי לא תחפץ במות כו' וכיו"ב, כי הכל על עון חלול השי"ת, וזה הרשום בכתב אמת, כי יש מחשבה לתשובה ויש תחילת התנוצצות המחשבה אשר באמת לבבינו אטום, ורק להתוכן עלילות ובוחן כליות נגלה כי יש תחילת התנוצצות טהרה אשר אם יקרה איזה דבר טוב לאיזה ענין יולד מחשבה טהורה או גם פעולה טובה מן שעה זו, וע"ז נאמר כי אתה לבדך בוחן כליות ולב כי מחשבה שבלב גם מלאכים יודעים, ובשבת אמר הכותב ש"ש אינו חייב רק משום רושם, שזה סימן אם יוצרך הקרש לחבירו כי אין זה כתב, לכן בכתב אמת אצל השי"ת לבד גם רשום, היינו גם תחילת הטהרה אשר באמצעות הענינים אולי יוצלח גם הוא. והבן.

שובה ישראל עד ד' אלדיך. בנוהג שבעולם אדם המבזה כו', אבל הקב"ה כו' עשה תשובה ביני לבינך ואני מקבלך, ילקוט. נראה דבסוף יומא אמר כתוב מכסה פשעיו לא יצליח וכתוב אשרי כו' כסוי חטאה ל"ק כאן בעבירות שבין אדם לחברו כו', והוא דלחברו עושה צער בבזותו ברבים לכן מפייסו ברבים, ולהשי"ת אם חטאת מה תפעל לו, לכן די בינו לבין עצמו. וזה כל זמן שאין חלול השי"ת, אבל במקום שיש חלול השי"ת הוא עבירה שבין אדם לחברו שאצל אחרים מתחלל כבודו ונעשה כבודו כחולין חלילה והוא מחטיא את אחרים בזה, לכן בזה צריך לפרסם חטאו ברבים ולהודיע כי הוא מבקש מחילה מהשי"ת, לכן יואל אמר קראו עצרה אספו עם קדשו קהל, שישובו ויזעקו לד' ברבים ובפרסום משום שהיה חלול השם בעונם כמו שאמר למה יאמרו בעמים איה אלהיהם כו', אולם הושע אמר כי חלול השי"ת אינו כי כל באי עולם יכירו כי נואלו בית

ישראל באשר הלכו אחרי עצבי הגוים כי כשלת בעוניך והשם יתברך עשה דין בהם, לכן אמר שדי אם לא יפרסמו חטאם ברוב שאון והמולה רק שישובו בינם לבין השי"ת בעצמו, וזה שאמר בנצבים ואמרו כל הגוים כו' כו' ויחר אף ד' כו' ויתשם ד' שאז לא יהיה חלול השם שהגוים יכירו שהשי"ת עשה דין בהם ובארץ על המרותם אותו ועבדו עו"ג, לכן כי יבואו עליך כל הדברים האלה כו' והשבות אל לבבך ושבת עד ד' אלדיך, הוא שישובו בינם לבין השי"ת בעצמם, עד ד' בעצמו, ועזיבת החטא זה ושמעת בקולו ויתקבל תשובתם ושב ד' אלקיך כו'.

יומא סוף מכילתין גדולה תשובה שזדונות נעשו שגגות שנאמר כי כשלת כו' קרי ליה מכשול כו' נעשו כזכויות ל"ק כאן מאהבה כאן מיראה. יתכן ההסבר, דבאמת בכל נדרים בעינין חרטה דמעיקרא על מה שנדר, אבל חרטה דהשתא לא מועיל, יעוין ר"ן נדרים כ"א ע"ב. אמנם בשו"ת המיוחסות סימן רנ"ה כתב דזה דוקא בדברים שאינו רוצה בהם ונודר מהם, אבל בנוטל בקנס או עבור אחרים שהכריחוהו לנדור כמו אשה בגבית כתובה וכיו"ב סגי בחרטה דהשתא, ולפ"ז נראה דביראת העונש הוי כחרטה דהשתא, ולא מהני רק לעשות אותה כשגגות, וטעמא דהנפש של הישראלי הוא זך מאד חלק ד' מן השמים ואינו רוצה לעבור עבירה, רק החומר מכריחו וכמוש"כ רמב"ם בהלכות גירושין, וכשהוא שב מיראה והוי חרטה דהשתא, לגבי החומר נשאר החטא, אבל לגבי הנפש הוא השכל כיון שלא רצה בהעבירה, והוי כמו שהכריח אותו החומר, לכן סגי ליה בחרטה דהשתא, דהוא אינו רוצה בהעבירה רק בכדי להשקיט תאות החומרי, ולכן נשאר העבירה חומריות בלא השכל והוי כשוגג שהוא עבירה בחומר בלא רצון ומושכל הנפש. דו"ק. ונראה דזה דוקא בהפרט לא בכלל, שכלל הישראלי מקושר גם חומריותם להשי"ת במסירת נפש וע"ז היה השבועה שהשביעם משה שבכללות תהא האומה קשורה להשי"ת, רק שאברים אחדים מהאומה יכלו להתדלדל, ויש אברים המדולדלים שהן מעלים ארוכה שבמעט התעוררות יחזרו להכלל, וכיון שגם כלליות חומר של ישראל מקושר להשי"ת ורק סבות חוציות מכריחות אותן לעשות עברות לסור מהשי"ת, לדידהו גם להחומר סגי בחרטה דהשתא, היינו תשובה מיראת העונש, ולכן אמרו אליו כל תשא עון, היינו שלכלליות האומה תשא כל העון שלא ישתייר אפילו שוגג, וקח טוב פירוש חשבוהו כזכיות שהנשקע בעבירות קשה לו לעשות מצוה, ובכ"ז עושה והמה מכשירי מצוה וכמצוה דמו.

מדרש, וישב ראובן ששב לשקו ולתעניתו כו' לא היה אדם שחטא לפני כו' ופתחת בתשובה חייך כו' פותח בתשובה תחילה שנאמר שובה ישראל כו'. הבאור דבדת

הישראלי יש נמוסים והמה כמעט כל המצות שבין אדם לחברו, וחקים הם כמעט רוב מצות שבין אדם למקום, לכן על מצות שבין אדם לחברו צריך שירצה חברו, אמנם אף שהשיב הגזלה ופייס חברו, בכ"ז גם המושכלות המה המשפטים סבת חטאם מה שהאדם מתרחק מהתורה ונתרחק מהמקום ב"ה ונעשה השכל שלו מוטעה, וגם המשפטים המושגים מהשכל יעות ויעשה שוד ורצח כמו שרואים אנו במוחש היום, לכן ראובן שבלבל יצועי אביו וחטא בכבוד אביו, שזה מצד המושכלות ועשה ע"ז תשובת המשקל שהציל את יוסף אעפ"י שהפסיד על ידו הבכורה, וכמו שאמרה ראו מה בין בני לבן חמי כו' והכל כדי שלא יצער אביו, בכ"ז הבין סבת חטאו מה שהיה בדברים שבינו למקום ברחוק, זה גרם לו שבלבל יצועי אביו, ולכן פתח בתשובה תחילה על ההתחלה סבת החטא, ולכן שב לשקו ולתעניתו שהוא תשובה בינו לבין קונו, וכן הושע אמר שובה ישראל עד ד' אלדיך כי כשלת בעוניך, בעון שאתה חוטא נגד האומה עצמה היינו זה נגד זה, הסבה לזה מה שהורחקת מד' אלדיך, ולכן קחו עמכם דברים, היינו שירצו אחד לחברו ויפייסו זה לזה ואח"כ ושובו אל ד' שהסבה שחטאתם זה לזה הוא מה שחטאתם למקום, ולכן נשחתו ונתקלקלו הרגשותיכם בהמושכלות. והבן.

קח טוב הוא דברי הנביא לישראל שיקח טוב כן מפרש בילקוט, וכן אשר בך ירוחם יתום הוא דברי הנביא להאומה שירחמו על היתום, לכן אמר השי"ת ארפא משובתם כו' כי שב אפי ממני, שחרון אף לא נזכר בתורה רק בעו"ג ובאלמנה ויתום לא תענון, וכיון שמזה שבו שב אפי ממנו והבא לטהר מסייעין אותו ויזכו לתשובה גמורה. ויעוין מורה פרק ל"ו מח"א, והבן. והנה ערבות הוא רק על המזיד לא יתכן על השוגג, לכן אמר יכבוש עונותינו שעל העון חושב הנביא שהוא עצמו בכלל הערבות וירא מלדבר להשי"ת בנוכח, אכן על החטא אינו ערב ומדבר בנוכח להשי"ת ותשליך במצולות ים כל חטאתם.

שבת דף י' ע"א רבא שדי גילמיה ופכר ידיה ומצלי אמר כעבדא קמי מריה כו' כי איכא צערא בעלמא שדי כו'. רבא לטעמו אזיל דסבר בר"ה דף י"ז כמאן מצלינין האידנא אקצירי כר' יוסי דאדם נידון בכל יום, לכן אמר כעבדא קמי מריה. והנה הגמרא מייתי ראיה מקרא דועשית משפט עבדו ומשפט עמו ישראל דבר יום ביומו דאדם נידון בכל יום, וקצ"ע דאמר לקמן דצבור תשובה מקרעת כל השנה אף אחר גמ"ד, ומלך הוא כצבור, וא"כ שייך בהא דין כל יום ומאי ראיה ליחיד. וכן אמר בירושלמי דר"ה שם.

כי הנה עיניך פקוחות על כל דרכי בני אדם לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו. הכוונה, כי לשפוט איש פרטי ויחידי אינו דומה מי שהוא במקום צדיקים למקום רשעים,

וכן הזמנים אינו דומה, כי הרבה נתפעל האדם מהליכות זולתו והרגשת התבל בצדק ומשפט, עד כי ברבות הימים גם האדם אינו מרגיש על אשר עשו מסילות בלבבו לאט לאט ארחות תבל ודברת בני האדם כמוש"א אבנים שחקו מים, ורק לתוכן עלילות לו יאתה לחקור כליות ולב וסבות ומצעדי גבר אשר הביאו להרע, והדבר מורגש בלבב כל איש משכיל, לכן אמר אשר עיניך פקוחות על כל דרכי ב"א בכלל הליכות הזמן והמקום כשתבוא במשפט לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו, כי לא תדין האדם הפרטי רק בהשקיף על כל דרכי בני האדם בכלל בערך הזמן והמקום.

האזינו

יערף כמטר לקחי. בספרי אין עריפה כו' מה עגלה מכפרת על שפיכות דמים כך דברי תורה מכפרים על שפיכות דמים. פירוש על הסבוב לשפיכת דמים, שאלו הרוצח בעצמו אם נמצא אחרי עריפת העגלה נהרג, רק דבר הגורם לש"ד מכפר, לכן שאול שגרם לגבעונים ענין שהוא כמיתה שכתוב אשר המית כו' וקרי ליה בסוף ב"ק גרמא יעו"ש, לכן ניצול מפיבושת, וכמו דאמר בירושלמי ויחמול כו' על מפיבושת שהיה אדם גבור בתורה, כשעירים עלי דשא. מה שעירים הללו באים על חטאות ומכפרים, כך דברי תורה מכפרים על עבירות, וזהו על גוף החטאות כמו דמצאנו בעלי אם יתכפר עון ב"ע בזבח ומנחה כו' הא מתכפר בד"ת (רה"ש י"ח), ולכן נטלה הכהונה גדולה מבית עלי לטובתם, שכהן מרובה בבגדים לר"מ ומשוח לכ"ע אינו מתכפר רק בפר ואין עליו מה לכפר בד"ת, כי רק מה ששעיר מכפר ד"ת מכפר, שכהן משוח החטא יותר גדול וצריך פר מפני חלול שמו יתברך, שלפי גדולת הכהן המשיח החלול גדול יותר, וטובה קללתו של הקב"ה יותר מברכתו של בו"ד (וברוצח בשוגג אם ד"ת קולטין שקיל וטרי במכות. יעו"ש ודו"ק).

כי שם ד' אקרא הבו גודל לאלדינו. פירושו ע"ד מושכל, כי העיקר התכליתי אשר יתנהג האומה באופן טבעי מושגח פרטי, וזה כי יקצרו ויאספו דגנם וראשית כל אשר לו יובא בית ד' ולמשרתיו הקדושים, ושלש פעמים בשנה יעזבו כל אשר להם תחת כנפי הבטחון האלדי ויבואו להראות פני ד', וכאשר יישירו לכת תוסיף הארץ לתת פריה ותהיה חיתת ד' על הגוים סביב, ובכל מפעל ומצעד יזכיר ויברך שם הבוי"ת, וחיים כזה הוא חיים רוחניים, ויקר שעה אחת מכל חיי העוה"ב לכל מתבונן, לא כן בימי משה אשר נפרצו גבולות הטבע ונהרסו מבצרי ההנהגה התמידית, רק לא פעלו מאומה, והמן יורד וכל אחד רואה עמוד הענן וכבוד ד', וד' הולך לפניהם, הלזה יקרא תכליתי, הלא אין זה רק

חיי העוה"ב, חיים של מלאכים, וכמאמרם ז"ל לא נתנה תורה אלא לאוכלי מן, וכבר חז"ל בעמדם על ענין זה הפליגו לדבר ודרשו ברוח קדשם שקר החן זה דורו של משה והבל היופי זה דורו של יחזקיה, שגם בו היה נס ופלא במפלת סנחריב וכיו"ב בעמידת הצל וכיו"ב, אשה יראת ד' כו' זה דורו של ריב"א שהיו עשרה מתכסין בטלית אחד כו', וזה אשה הוא החומר שהחומר פעל פועל אלדי, לא כן בדורות הללו כמעט בטלה הבחירה ונהרסו מפעלי החומר, אך למה נצרכו לזה אם אין זה התכלית האמתי, אולם כאשר יסוד התורה אנכי ולא יהיה כן יסוד האמונה והאומה הוא מ' שנה האלו, כי בזמן כזה יכלו לפרש התורה היטב ולזכך נפשותם עד היותם יותר במעלה כאישים הנבדלים והשרישו האמונה והנפש האלדי בזרעם אחריהם, וגם זה המופת על האמת לקלי הדעת כמו"ש רמב"ם, ולכך הוצרכו למשה, וזה באבות לא נראה הקב"ה בהנהגה הנסיית רק אברהם נתן ד' כו' עבור כברת ארץ, וזה ושמי ד' לא נודעתי להם, לא כן במשה הוא איש האלדים בעילא דמטרוניתא (זוה"ק) שהוא ביטול מוסדות הטבע אשר היא המטרוניתא המנהגת בתבל (הגר"א), ולכן אמר להם משה דעו כי בכם יהיה הנהגה הטבעית אשר נקרא בשם אלדים, רק כי שם ד' אקרא, שזה הנהגה נסית, הבו גודל לאלקינו, שבזמן שישראל עושין רצונו ש"מ מוסיפין כח בפמליא של מעלה הוא הנהגה טבעית אשר היא הפמליא של מעלה. והבן.

כי שם ד' אקרא. בספרי שמלאכים מזכירים אחרי שלש תיבות ומשה אמר די לי שאהיה אחד מז' במלאכים, לכן הזכיר אחר כ"א תיבות. לכן מצאנו בפ' גיד הנשה שישראל מזכירין אחר ב' תיבות, הוא הכלל, אבל מלאכים המה פרטיים שאינן מתעלין זה מזה, וזה שאינן נתפעלין מזה אל זה, וזה שהשיב כלום רציחה יש בכם כו' שבכלליותם המה פרטיים שאינן צריכין זה לזה ואינן מתעלין ע"י הקבוץ, לא כן האדם הוא צריך לחברו וכמו שאמר ב"ז אדה"ר כו' לכן תורה תכליתה הוא הקבוץ והכלליות שנפעל כל אחד מחברו ונתעלה על ידו, לכן הכלל מתעלה יותר מעשרה פעמים מהיחיד, שבעשרה פעמים משני תיבות היה צ"ל למשה להזכיר אחר עשרים תיבות והוא היה מזכיר אחר כ"א תיבות, ולכן במאה אומר נברך כו' לאלדי ישראל, ועשרה פורסין על שמע ומזמנין בשם שמתעלין בכלליותן למאה עשר פעמים ככה, ומפני שהוא יותר מעשר לכן ט' וקטן מצטרפין, וכשמת הנפש ישראלי מתעלה כמלאך, לכן אמרו כשהוא חי קולו אחד כשהוא מת קולו שבע. ודו"ק.

כי חלק ד' עמו. כזה סדרו לנו מסדרי התפלה מה טוב חלקנו ומה נעים גורלנו וכו', כי חלק הוא לפי ערך האיש, גורל היה יכול להיות להיפך, כן באברהם ישמעאל היה

בן השפחה ויצחק בן הגבירה שרה הנביאה, בדין שיצחק בירר הטוב וישמעאל נטל הזוהמה, אבל יעקב ועשו שהיו שניהם בני רבקה הטוב שנטל יעקב בגדר גורל, אבל אצל יעקב פסקה זוהמא ומטתו שלמה כדאמר בשבת, לכן הוי כמו ירושה דכולן שוין בה. ולזה אמר מה טוב חלקנו שיצחק בירר הטוב, ומה נעים גורלנו שיעקב ברר הטוב כמו גורל, ומה יפה ירושתנו שכולנו שבטי ישרון בחירי אל חי. ושלשה הלשונות האלו נזכרו כאן בפסוק לפי התרגום אצל ישראל להשי"ת, וכן סדרו מהכרת השי"ת לישראל וכמו האמירך והאמרתיו.

יסבבנהו יבוננהו וכו'. בספרי עד שלא בא אברהם אבינו כו' אלא על השמים בלבד כו' המליכו על השמים ועל הארץ. פירוש דכתיב יסד ארץ בחכמה כונן שמים בתבונה, והנה האישים העליונים בני השמים משיגים הבורא יתברך מעצמם מבלי קדם להם מורה ומלמד, וזה כמו נבון שמבין דבר מעצמו, לא כן בני הארץ לא ידעו מהשם מבלי קדם להם מורה ומיישר דרך, רק אחד היה אברהם הוא השיג מעצמו ונעשו שתי כליותיו כשתי מעיינות ומעצמו התבונן על העולם שיש מנהיג לבירה, והוא היה הנבון האמתי כאישים העליונים והוריד ידיעת והשגת והשגחת הבורא לעולם השפל, וזה ויבוננהו שהמליכו על הארץ כדרך שמלך מקודם על השמים בלבד.

ובזה יתבאר ענין נכון מה דכתוב בראשית ברא אלודים את השמים ואת הארץ, וזהו בשביל ישראל שנקראו ראשית ובשביל משה שנקרא ראשית, כי הם היו בגדר חכמים ולא השיגו רק מחמת שכבר ידעו עיקרי הדת והאמונה מאבותם, וכמו שאמר לקמן בספרי פסקא שמ"ה, ובזה קדמה בריאת שמים לבריאת הארץ שהשגתן בעצמותן בגדר תבונה, לא כן להלן ואלה תולדות השמים והארץ ביום עשות ד' אלקים ארץ ושמים בהבראם אל תקרי בהבראם אלא באברהם שהוא השיג מעצמו שלמות הבורא ומציאותו, לכן אצלו קדום ארץ לשמים. ודו"ק.

שם. יסובבנהו בזקנים. פירוש שהיו יושבים בלשכת הגזית כחצי גורן עגולה, וזהו יסובבנהו שהיו יושבים סביב העזרה.

וינבל צור ישועתו, כי הטועים בעו"ג היו מכניסין דבריהן לאמר כי התורה כוונה לזה, עד שהשומעים אומרים אילו כיון זה הכותב חלילה המה דברי נבלה, לכן אמר ע"ז וינבל צור ישועתו שהוא כאילו אומרים שהוא חלילה מדבר דברי נבלה ונתקיים זה בכותים ובמינים ובכל הטועים, הש"י ישמרנו.

אסתירה. עיניו יחזו עפעפיו יבחנו בני אדם. פירושו שהעפעף מכסה העין כדי שלא יזיק לו ראיית השמש וכיו"ב ולא יוזק מאבק וכיו"ב, לזה אמר שההשגחה פרטית רק

מה שלפעמים נראה כאילו מכוסה, רשע וטוב לו וצדיק ורע לו הוא כדי לבחון בני אדם, שאל"כ לא היה הרשות נתונה והיו מוכרחים על מעשה הטוב והצדק כמוש"כ במנוה"מ סוף נר ג', לזה ההסתר הוא כעפעפיו רק כדי שיבחנו בני אדם והבן.

כי דור תהפוכות המה. פירוש כי האדם נטוע בכחות צדק ובכחות רעים כמו קנאה, תאוה, בושה, רחמים, והמה בהתמידים ברע הפכו כחות הטובים לרעה, כי נחסר מהם כח הבושה והחסד, לכן גם הקב"ה יהפך הטבע ושן בהמות אשלח בם מעשה שכבשים נושכים וממיתים היפוך הטבע של צאן. וכן כי יתמיד האדם בחסד וינוסה בטוב וכמו שאחר שחרש וזרע ועדר וקיצר בקור ובחורב בא לכלות שדהו ופאת קצירך כו' לעני תעזוב כו', שכח לא תשוב לקחתו, אסף עמר תרומה ומעשרות, מע"ש בירושלים, לשמוח בו היתום וכו' אז יתהפך הכח הרע שבו לטוב, וכן הוא מהפך את הטבע שכל המזיקים שבעולם יגינו בעדו והמה לו לשומרים. וכמו שאמרו בעולי רגלים שהזאבים היו משמרים בתיהם ורכושם, לכן אמר ירושלמי סוף מע"ש כמה גדול כח של עושי מצות שכל מקום השקפה אריה וכאן לשון ברכה.

אם לא כי צורם מכרם זה אברהם, ב"ר פ' לך, שברר המלכיות שלא יהיו בגיהנם שהמלכיות הוא בעוה"ז מעון עראי והגיהנם הוא בעולם הנצחי. אמנם בשעבוד בבל הקשה אי אפשר להיות אף עראי, כי הגזירות והרדיפות קשים ומכל מקרה קל עלול לכליון חרוץ, לכן מוכרח להיות ההשגחה בפרטיות למען לא יכלו בעמים, לכן אמרו וד' הסגירם שהוא יסגיר אותם שלא יכלו אותם הגוים אשר הם בתוכם. וע"ז אמרו גלו לבבל שכינה עמהם. ודו"ק.

כי דם עבדיו יקום כו'. בספרי מנין אתה אומר שהריגתן של ישראל כפרה הוא לישראל שנאמר מזמור לאסף אלודים באו גוים בנחלתך שפכו דמם כמים כו' אל תזכר לנו עונות ראשונים כו'. עפ"ז יבואר הפסוק שפכו דמם כמים סביבות ירושלים ואין קובר, דאיתא בסנהדרין דף מ"ז הרוגי ב"ד כיון דבדין קא מקטלי כו' תדע דתנן לא היו קוברין אותו בקברות אבותיו ואי ס"ד כיון דאקטול הוה ליה כפרה לקברו כו', ואיתא בפסחים כ"ב על הארץ תשפכנו כמים דם הנשפך כמים מכשיר פרט לדם קדשים שאינו נשפך כמים דלכפרה אתי, וזה שאמר שפכו דמם כמים, דלאו לכפרה אתיין, סביבות ירושלים, דאינה מביאה עגלה ערופה וא"צ כפרה על שפיכות דמים, ואין קובר, ואי ס"ד דכפרה אית להו לקברו, וע"כ דמיתתן אינה מכפרת, ובאמת הוא כפרה לעולם הבא לכלל האומה הישראלית, רק הנביא מקונן ששפכו כאילו לא אתיין לכפרה, וקבורה יקרא דחיי, לכן

אמר ואין קובר, ע"כ הוא כפרה לנו החיים, לכן אל תזכר לנו עונות ראשונים שגם לנו תכפר שאנו מתבזים מה שלא נקברו.

כי לא דבר רק הוא מכם, פירוש דבר שיוכל להתרוקן מכם, כי הוא חייך ואיך יכול האדם להתרוקן מן החיים, וא"ת פעמים צריך האדם להתרוקן כמו במרחץ ובה"כ, ע"ז אמר ובדבר הזה במה שתתרוקנו מזה במקום המוכרח תאריכו ימים. וזה פירוש הגמרא ברכות כ"ד ואם פסק מה שכרו אר"א עליו הכתוב אומר ובדבר הזה כו'. ועפ"י מכוון זה יתכן לפרש דקיי"ל כר' ישמעאל דהנהג בהן מנהג דרך ארץ, לכן אמר ובדבר הזה שתתרוקנו מזה בעת חרישה וקצירה תאריכו ימים על האדמה אשר אתם כו', אבל לעסוק במסחרים ובחרישה בארצות רחוקות זה אסור לבטל עבור מותרות ותענוגות בני אדם. ודו"ק.

וראה את ארץ כנען אשר אני נותן לבנ"י לאחוזה. ובפ' פנחס אמר לו עלה כו' וראה את הארץ אשר נתתי אותה לבנ"י, והענין כי כמו שאמרו רז"ל פרק המוכר פירות דא"ל לאברהם קום התהלך כו' כדי שתהא נוחה ליכבש לפני בניו, כן היה אצל משה שבראיתו היתה נוחה להכבש לפני בנ"י, וזה כל אחד לפי מעלתו, אברהם במה שהתהלך לפניו, כי היה ממרחק מקצות הארץ רחוק מידיעת השי"ת ונתגדל ונתחזק בחכמת לבבו להכיר מציאותו יתברך, והלך לקרב עצמו להשם ובהליכתו פרסם אמונתו והקריא בריות להשי"ת כמו שנאמר ויקרא אברם בשם ד', לכן היה בכח הליכתו לכבוש הארץ ולהפיל צבא השמים ממעל ולכבוש העמים אשר יהיו רק קמחא טחינא, וכן משה במה שנתגדל בהתגלות כבוד השי"ת להמון עם כולו וענן כבודו היה חופף עליהם מ' שנה, ובזה חיזק מוסדות האמונה, לכן הי' בכח ראות עיניו לגרום שתהא נכבשת הארץ לפני בנ"י, וזה שאמר והוא ינחיל אותם הארץ אשר תראה שכבר כבשה משה בראות עיניו יותר מה שכבשו יהושע וישראל במלחמותיהם, ולכן כיבוש הארץ היה האחת מה שכבשו עולי מצרים והאחת מה שכבשו עולי בבל, והנה ידוע דמה שכבשו עולי בבל הלא נשארה קדושתה, דקדושה שניה קדשה לע"ל ומה שכבשו עולי מצרים לא קדשה לע"ל, ולזה אמר שם וראה הארץ אשר נתתי לבנ"י, אבל כאן אמר וראה את ארץ כנען אשר אני נותן לבנ"י לאחוזה, זהו מה שכבשו עולי בבל שקדושה לעולם, וכאחוזה שאין לה הפסק ואינה נמכרת לעולם, כי ראות עיניו של משה חילקה את הארץ באופן הכבוש במה שתהיה לבנ"י לאחוזה ובמה שיופסק בחורבן בית ראשון. ודו"ק.

והאסף אל עמיך כאשר מת אהרן אחיך, ובפ' פנחס ונאספת אל עמיך גם אתה כאשר נאסף אהרן אחיך. ונראה דאמרו בסנהדרין יואב שלא הניח בן כמותו נאמרה בו מיתה

דוד שהניח בן כמותו לא נאמרה בו מיתה, והנה אמר ואהרן אחיך יהיה נביאך, ואמרו משה ואהרן אהרן ומשה מלמד שהיו שקולים זה לזה, והנה מקודם אמר השי"ת ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו במשפט האורים, ועל מנת זה הלא היה אלעזר במעלת אהרן וקם תחתיו, ולכן לא נאמר בו מיתה ונאמרה בו אסיפה, אבל אחרי זה השיב אלעזר לפני משה בגיעולי מדין וכפי מה שאמרו בפרק הדר המורה הלכה בפני רבו מורידין אותו מגדולתו כו' ולא אשכחן דאיצטריך ליה ואינו במעלת אביו, לכן אמר כאשר מת אהרן אחיך, שלא הניח בן כמותו.

על אשר מעלתם זה בחינת דין על אשר מעלו, על אשר לא קדשתם כו' זה בחינת חשבון מה שהיו יכולים לקדש שמו יתברך וכפרש"י וזה דין וחשבון, כמו שנתבאר בפ' וירא. יעוי"ש.

בהפטרה וישמע מהיכלו קולי כו' ויתגעש קרי והכתיב לפי הפשט ותגעש וכן בתהלים, והוא זר, שהקרי הוא נגד הפשט. ונראה דעל ההיכל קאי, שההיכל נתגעש ומזה ותרעש הארץ, וכמו שדרשו ביומא נ"ה מציון הארץ נבראת שנאמר מציון מכלל יופי וזה המרכז ושם נתגעש ומזה רעשה הארץ. ופשוט.

וזאת הברכה

ברכה

ספרי, ויאמר ד' מסיני בא שכשפתח משה כו' עד שפתח בשבחו של מקום כו' כו' ואף שמונה עשרה שתקנו חכמים הראשונים כו לא פתחו בצרכיהם של ישראל תחלה עד שפתחו בשבחו של מקום כו' קדוש ואח"כ כו' ומה שאנו אומרים בעשי"ת לאמר זכרנו לחיים וכתבנו בספר החיים הכל הוא לשבח השי"ת, וכמו שאמר דוד כי לא המתים יהללו כו', וכן הוא אומר מה בצע כו' היודך עפר, ולזה אמר וכתבנו למענך א"ח, עפ"י מה שבאר ר' נסים גאון במפתח על מאמרם ז"ל משה החייתני, יעוי"ש, ולכן אין מזכירין בשלש ראשונות רק לחיים לבד ולא לחיים טובים, שזה רק בקשת צבור, שאם יהיו חיים גם כן יש המפרסמין מציאות השי"ת האחד, ושלש אחרונות מדברים בזה כמוש"כ בתוס' סוף פ' אין עומדין. ודו"ק. ויעוי' מש"כ בטור בשם ר"מ מרוטנבורג, וכן אם יהיו בחיים אז אף אם אינן טובים גם כן יברכו שם השי"ת, כמו שאמרו הן הן גבורותיו, שה אחת בין ע' זאבים כו', וכן אמרו אם חסד לך אשירה אם משפט כו', ודו"ק.

וזרח משעיר למו, בספרי הלך אצל בני עשו כו' מה כתיב בה א"ל לא תרצח כו' אצל בני עמון ומואב כו' לא תנאף כו' אצל ישמעאל כו' מה כתוב בה לא תגנוב כו' אלא אף

שבע מצות שקבלו עליהם ב"נ לא יכלו לעמוד בהם עד שפרקום כו'. הצעת המאמר, דקיי"ל בסנהדרין כל מצוה שנאמרה לב"נ ונישנית בסיני לזה ולזה נאמרה, נאמרה ולא נשנית לישראל נאמרה ולא לב"נ, וא"כ שמא סבורים הגוים שלא תרצח וכן גזל ועריות אינם נשנים בתורה, וא"כ אם ינתנו לישראל יהיו נאמרים לישראל ולא לב"נ, וכן אילו קבלו אחרים היה נאמרה רק להמקבלים, וא"כ הרויחו בני עשו מה שלא קבלו דהותרו ברציחה וכיו"ב, ולכך כששאלו מה כתיב בה א"ל לא תרצח, וא"כ אף אם לא תקבלו יהיה הדין דלזה ולזה נאמרה ובין כך וב"כ לא הותרה אליכם רציחה וכולם כיו"ב, דרצון השי"ת היה שיקבלו התורה. ודו"ק.

מימינו אש דת למו. יתכן עפ"י הכתוב אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים, וזה שאמר מימינו הוא כמו שאמר ממעון שמים.

והם תוכו לרגליך, יתכן עפ"י מה דכתיב ויראו את אלדי ישראל ותחת רגליו כלבנת הספיר כו'.

תורה צוה לנו משה מורשה וכו'. בגמרא סוף מכות, בגימטריא תורה, אבל אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום, כי ירושה אינה יכולה להמכר לצמיתות רק לזמן, כן המצות אין בנביא מוחזק לבטלם רק לשעה וכן לב"ד הגדול, אבל ע"ז אפילו לשעה הוי מדיח, כי האמונה ואחדותו והעבודה לו לבדו הוא עצמיות נפש הישראלי אשר יופיע בה אור האלקי, והנה התורה כולה כללות ישראל בעצמם ראו ושמעו השם מדבר למשה ואתם עדי וכמו שהפליא לדבר בזה העיקרים, משא"כ המאמין מסבת אותות ומופתים אינה צלולה ואמיתית כאמיתת המוחש (מאמר ראשון פי"ח), לכן אף על מצות בני נח הם מצווים רק ממה שהש"י אמר למשה בסיני שישמרו זה, אבל אינם שומרים הדברים מחמת שנצטוה אדם ונח בהן, לפי שעל נביאותם בדבר השי"ת לא בא אמיתת עצמיות במוחש כמו שבא על נבואת משה, וזה שאמר בפ' גה"נ לא נצטוו ישראל אלא מסיני ואילך (רמב"ם בפירוש המשנה חולין), לא כן ב"נ הם אינם מצווים רק מנביאיהם [וע"י משה הודיע השי"ת שנצטוו בהן נביאיהן, כמוש"כ רבינו הלכות מלכים] שגם ההודעה מתורת משה לא ראו בעצמם רק סופר להם מקהל עדת ישראל, ולכן כיון שאין להם אימות מוחשי אם כן מצות שלהן הוא רק שמירת הסדר קרוב לדת הנימוסי, קל הבטול ע"י נביא באות ומופת ובפרסום, לכן אין להם רק סייף, שזה מיתה המסורה גם למלכות בהפר אחד דת הנימוסי חותכין ראשו בסייף בלבד, כמוש"פ רבינו, וכיון שכן א"ש דלהאמין על דבר בשכל אין שייך כפיה, רק על דבר המושג בשכל שכן הוא אך שהרצון אינו רוצה להיות משועבד ע"ז יתכן כפיה, וכמו שמצאנו שרק כאשר עמדו על הר סיני

וראו במוחש אמיתת התורה ושלמותה, אז כפה עליהן ההר שירצו להיות משועבדים, אבל כפיה להיות מאמין זה לא יתכן, לכן מצאנו אם כי אין כופין האומות להתגייר, אבל על ז' מצות כופין אותן, כי זה רק שמירת הסדר והכרת היוצר הבורא אשר עשה האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים, הטעה ושבושים, אבל העולם מעיד שהיוצר יצרה, לכן כי כופין לבלי להגדיל השקר בעו"ג וכיו"ב אז ממילא יבואו להכיר היוצר האחד האמיתי, וזה לנו מורשה ולא לב"נ, כי אצלנו הוא אימות המוחש ואף נפש הבנים הוא חלק מנפש האב וכמו שרמז אל זה הסוד הראב"ע, ונפש הישראלי מעיד על מעמד הר סיני, כי חקוק בצורת נפש הישראלי כל ההתפעלות אשר נרגש ונפעל הישראלי בעמדו על הר סיני, וזה ענין השבועה, ששבועה הוא קשר נצחי, ולזה כונו ז"ל אשר ישנו פה כו' שכל הנשמות עמדו בהר סיני, אבל לב"נ אינה מורשה, עיין בדברי רבינו סוף הלכות מלכים, שכוון לדברינו בקוצר בפ"ח ה"י [במש"כ רבינו ולכל הרוצה להתגייר יש סוד שגם נפש הגר היא מנשמת ישראל, ועיין שבת דף קמ"ו גרים מא"ל מזלייהו הוי. יעו"ש ודו"ק].

ולפי דברינו יתכן מה שסיבבה ההשגחה העליונה להביא את עמלק כדי שירצו לקבל את התורה שיראו כי אין להן תקוה טבעיית לבוא לרשת גוי לא בחרב וחנית, כי כאשר יניח משה ידו וגבר עמלק ויוכרחו לכוף יצרם וחומרותם הטבעי הרוצה בפריקת עול, לאחוז בעבותות אשר תשים התורה עליהם בפקודיה וחקיה, לכן כתוב ויסעו מרפידים ויחנו במדבר סיני, הוא ששם רפו ידיהם שראו שאין בכחן לחיות חיי טבעי ופראי ככל העמים, רק באופן השגחה פרטית ובשמירת התורה אשר יהיו ראוים בה להשגחה הפרטית. וזה ביאור הפסוק בפ' שלח את כל אשר צוה ד' אליכם ביד משה מן היום אשר צוה ד' והלאה לדורותיכם, כי ממעמד הר סיני נאמר וגם בך יאמינו לעולם, כי זה אמיתת המוחש אשר הם זכו לנבואה ושמעו איך השם מדבר אל משה, אבל קודם מתן תורה האמינו רק מפני האותות ומופתים. ולזה כיון ר' ישמעאל בהוריות דף ח' איזה מצוה שנאמרה תחילה זו ע"ג, שמן המצות שנצטוו באמיתת המוחש להאמין לדורות היה ע"ג תחילה. ומיושב קושית הגמרא דהא במרה נצטוו תחילה, יעו"ש ודו"ק בכ"ז.

וביותר ביאור לבאר דברי רבינו בפהמ"ש דפרק גה"נ והמשך הכתובים, וז"ל שם ושים לבבך על העיקר הג' הזה כו' והוא כו' לפי שאתה הראת לדעת שכל מה שאנו מרחקים היום או עושים היום אין אנו עושין אלא במצות הקב"ה ע"י משה רבינו ע"ה לא שהקב"ה אמר זה לנביאים שלפניו כו' וכמו כן אין אנו מלין מפני שאברהם אבינו ע"ה מל עצמו ואת בנו אלא מפני שהקב"ה צוה אותנו ע"י משה רבינו ע"ה שנימול כמו שנימול אברהם

אבינו ע"ה כו' הלא תראה מה שאמרו תרי"ג מצות נאמרו לו למשה מסיני וכל אלו מכלל המצות, אולם מה ששמח ע"ז ושם זה לעיקר גדול הלא דבר הוא. אמנם דבריו מוכרחים עפ"י מה שהאריך בספר המדע, והוא, כי רבינו סעדיה גאון האריך בספר אמונות והדיעות כיון שאמיתת הנבואה תלוי בנתינת אות ומופת, א"כ כי יבוא נביא אחר ויתן אות או מפת לסור מתורת משה, במה נאמן משה יותר מן זולתו, ואמר כי עמוד ענן מורה על אמיתתו וחזר ושאל אם יתן נביא אות וגם עמוד ענן מדבר ונשאר בקושיא, אולם רבינו משה בהלכות יסודי התורה פ"ח האריך, וז"ל הלכה ג' לפיכך אם עמד הנביא ועשה אותות ומופתים גדולים ובקש להכחיש נבואתו של משה אין שומעין לו ואנו יודעין בביאור שאותן האותות בלהט וכשוף הן לפי שנבואת משה כו' אינה עפ"י האותות כו' אלא בעינינו ראינו ובאזנינו שמענו ששמע הוא הא למה"ד לעדים שהעידו לאדם ע"ד שראה בעיניו שאינו כמו שראה כו' והואיל ואין אנו מאמינים במופת אלא מפני המצות שצונו משה רבינו ע"ה היאך נקבל מאת זה שבא להכחיש נבואתו של משה שראינו ושמענו, יעו"ש בדברי קדשו, ולפ"ז עדיין יש לפקפק חלילה אם יבוא נביא ויתן אות או מופת להפוך או לבטל הדברים שנצטוינו ע"י אברהם אבינו ע"ה או ע"י נח כמו אמה"ח, וגה"נ ע"י יעקב, לזה הורה רבינו לעיקר גדול כי לא נצטוינו רק ממשה שהשי"ת צוה ע"י משה שנימול כמו שאמר לאברהם, וכן כולם, ותו נבואת משה היה ע"י ראיה מוחשת בפרסום גדול במעמד כמה רבבות אלפים ישראל, וא"כ כל מי שיראה אות ומופת לבטל שקר בפיו, והוא ע"י להט או כשוף או בעבור לנסות כמפורש בתורה, ולכן נתנה התורה בימי משה ולא בימי האבות, כי אז היינו צריכים להאמינם, משא"כ בימי משה שהריבוי היה גדול מאד וכולם עדי ראיה, א"כ הבדל גדול באלו המצות שנצטווינו בהם טרם מתן תורה לקודם זמן נתינת כלל התורה בין לאחר זה, והוא כי קודם מ"ת היה אפשר לפקפק, ובבוא נביא אחר באות ומופת לבטל למי יאמין יותר, אבל אחר מ"ת כל האותות שבעולם וכל נביאים לא יוכלו להסיר אף דבר אחד מן דתנו הקדושה, וזה שאמר תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב [אחזנוה ולא נעזבוה רש"י] שאינה כפי מה שהיו במצות קודם מ"ת שהיה קל הביטול ולא הוחזקה עדיין, לא כן תורה צוה לנו משה מורשה ירושה היא לעולם לקהלת יעקב [ומפרש מפני מה] ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל, שזה היה בקבוץ כל כלל ישראל והיה מלך זה הקב"ה בתוכם וכולם זכו למעלת הנבואה וראו בראיה חושית גם אלדית ככל דברי התורה הזאת, ומפני זה יחי ראובן ואל ימות [מותא תניינא תרגום], כי אז בעברו עדיין לא היה מוחזקת כ"כ והיה מקום לחוש לפקפק. ודו"ק.

או ירמוז כי בסיני ודאי ראו כולם כבוד ד', אך גם באהל מועד שמשם נאמרו הפרטים ראו כבוד ד' בענן פתח האהל, וזה שאמר ויהי בישורון מלך ששכינת כבודו היה בישראל אף בשעה שקרא להנשיאים כשתקעו באחת, וזה בהתאסף ראשי עם, או בשעה שתקעו בשתי חצוצרות שאז נאספו יחד שבטי ישראל וראו כולם כבוד ד' בענן פתח האהל מועד. ודו"ק.

ורז"ל דרשו בפסחים מ"ט א"ת מורשה אלא מאורסה, והענין דפרק ח' שם איתא והיה ביום ההוא נאום ד' תקראי אישי ולא תקראי לי עוד בעלי אמר ר' יוחנן ככלה בבית חמיה ולא ככלה בבית אביה, והפירוש עפ"י מה דאמרו ביבמות דף מ"ג בשלמא נשואין בלא סעודה איכא שמחה אלא אירוסין בלא סעודה מי איכא שמחה, והוא שבזמן הבית היו ישראל ככלה בבית אביה, לכן היה השמחה האלדית ע"י סעודה, הוא השפעות חמריות ועניינים גשמיים אשר בסבת כולם חלה השמחה הרוחנית על הנפש ונעשה הנפש חפשי מן עבודת החומר והיא מקושרת לקונו יתברך, וכמו שאמרו במו"ק דף ט' דהיו מחנכים בהמ"ק והיו דוחין יוהכ"פ משום דשמחה בלא סעודה ליכא, עיי"ש, אבל לעתיד יהיה השמחה בד' בעצמותו יתעלה, וכמו שאמרו עתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים וכל אחד ואחד מראה עליו באצבעו, שישיגו שמחה מעצמות השגת אלדתו יתברך שנאמר נגילה ונשמחה בישועתו כביכול במה שנושע הוא בעצמו, וכמו שאמרו בירושלמי פ"ד דסוכה לכה לישועתה לנו לכה דייקא, ובפרט לעוה"ב שאין אכילה ושתיה כו', וזה ככלה בבית חמיה שהשמחה בהחתן ובלא סעודה איכא שמחה. והנה אמרו בירושלמי פרק יש נוחלין כל מקום שנאמר מורשה לשון דיהא הוא התיבון והא כתיב תורה צוה לנו משה מורשה אמרין כל כמה דלא לעי לית דיהא סגין מניה מכיון דאיהו לעי משכח טובא, הנה הכוונה כמו שאמרו בפסחים פ"י מעיקרא כי עביד אינש אדעתא דנפשי' עביד דעושה כן בשביל להתכבד או להתפרנס או כיו"ב, וכל כמה שאינו מייגע עצמו בשלמות התורה לאמיתה לשון דיהא, כי אינו נתגלה אליו עמקי חכמה וסתריה ואז הוא לשון ארוסה שאין שמחה בלא סעודה הוא הנאת החומר והטבע, אבל אם אדם מייגע על דברי תורה לשמה ואז נעשה כמעין המתגבר וזוכה להבין אמיתת התורה, אז היא בגדר נשואה דשמח בעצמות התורה בלא הנאת החומר כלל, וזה אל תקרי מורשה [לשון דיהא כמו"ש בירושלמי] אלא מאורסה כשעביד אדעתא דנפשיה להנאות טבעו או לאיזה מטרה זרה או היא אינה אצלו באמתיות רק דיהא ודו"ק.

ויתכן לפרש הפסוק דכתיב בני בכורי ישראל ויעלה בדעתך שישראל יש לו דין בכור, א"כ התורה היא כחלק בכורה, ואם אמר הבכור איני נוטל ואיני נותן רשאי דמתנה קריא

רחמנא (ב"ב קכ"ד) ע"ז אמר דלא כן, דהם תכו לרגליך כמו שדרשו רז"ל שכפה עליהם הר כגגית ומתנה ליכא בע"כ, לכן הוא מפרש כי תורה שצוה לנו משה מורשה היא לקהלת יעקב, ירושה היא משלשה אבות, רק מפני מה לא קבלו התורה עד בוא משה מפני כי המה היו אך פרטים ואין מלך בלא עם, לכן אז בעת היות כללות ישראל ששים רבוא אז היה בישרון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל, וכיון שהתורה ירושה וכבר יצאו האבות מכלל בני נח, א"כ בקדושין תליא מלתא ופלגש אביו מותר דנושא אדם אנוסת ומפותת אביו, וא"כ יחי ראובן ואל ימות במעשה בלהה. ודו"ק.

או יתכן כי התורה אינה נבדלת בין לקטן בין לגדול ואף משה רבינו ע"ה היה עליו כל אזהרות ועונשין כעל כל אחד מישראל, ולא יועיל רום זכות הנפש עד כי ישכון בשמים הרוחנים כמשה לבטל מצוה פרטית מעשית, וזה שאמר כי תורה צוה לנו משה מורשה, היא ירושה תמידית בלי תתנסח חלילה (כדברי רמב"ם) קהלת יעקב, פירוש לכל העדה בלי הבדל ופרוד, ואמר שמעלת משה היה שהיה בישורון מלך, וכמו שמלך צריך לשמור כל דברי התורה ולבלי לסור מן המצוה ימין ושמאל כן היה משה, ובהתאסף עם יחד שבטי ישראל שכל גדולת משה והנהגתו האלקי היה עבור ישראל, וכמאמר רז"ל במכילתא פרשת בא, עיי"ש.

תורה צוה לנו משה מורשה. רז"ל אמרו קימו וקבלו קיימו מה שקבלו כבר דעד כאן הי' מודעה רבא לאורייתא, והענין דכפה עליהם הר כגגית פירשו הקדמונים דהוא שהשכילו תכלית ההשגה העליונה וראו כי הוא דבר הכרחי והתורה היא קיומו של מעשי שמים וארץ ישראל מתנהגים בידך, יד שמאל, ובכ"ז הם תוכו העליונה אז היינו יכולים לקיים, אבל כשההנהגה האלדית מסתתרת בטבע אז אין אנו יכולים להתנהג עפ"י התורה, אמנם בימי אסתר שההשגחה היתה מסתתרת וישראל היו עבדי אחשורוש ובכ"ז מסרו נפשם הוי קבלה שלמה, והנה ימין הונח על הגלוי מסוד אלוד והנהגתו ויד שמאל הוא הנהגה המסתתרת בטבע, לכן אמר ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים, ולזה אמר, ד' מסיני בא כו' מרבבות קודש מימינו, מתכלית הגלוי הנסיית, אש דת למו ע"ז יש מודעא, אבל כשאף חובב עמים ר"ל בעת השי"ת באף על ישראל וחובב עמים כמו שפרשו במדרש משל למי שכועס על בנו מחבב את בן חורגו להקניט את בנו, וכל קדושיו היינו ישראל וארץ, וענין המודעא הוא דאמרו כשאנחנו בהשגה לרגליך ישא מדברותיך ומרבים צום ומוסרים על מצותיו אז תורה צוה כו' מורשה קהלת יעקב, שירושה היא לעולם ולא מועיל מודעא וסילוק לעולם. ודו"ק.

ואל עמו תביאנו. בספרי פליגי ר"מ ור"י, ור"מ אמר הא כתיב בקברי אשר כריתי לי, לי ולא לאחר עיי"ש, פשוט דפליגי בפלוגתת רשב"ג ורבנן אם לי ולא לזרעי, עיין גיטין ע"ג. **והם** רבבות אפרים והם אלפי מנשה. הענין דכתיב יפול מצדך אלף ורבבה מימינך, ור"ל דאלפים המה מצד הטבע ורבבות מצד הנסיי היינו השגחה הנסיית שמכונה ימין כמוש"כ לעיל (והאריך בזה הגאון ביע"ד) ויעקב אבינו שם אפרים מימינו שהמה מושגחים עפ"י הנסיי וכמו הנהגות יהושע בעמידת חמה וכיו"ב, לכן המה ממיתים רבבות, ומנשה לשמאל ישראל, לכן המה אינם ממיתים רק אלפים. ודו"ק.

עמים הר יקראו עיין בספרי שהן מתגיירין ולכן אמר עמים הר יקראו כמו אברהם שהיה תחילה לגרים וקראו הר. ויתכן דכוון אל מה שהתפלל שלמה וגם הנכרי כי יבוא מארץ רחוקה כו', וזה הבדל בין ישראל בארץ שבים כי יתפללו שם דרך ארצם הם נענים, אבל הנכרי מוכרח לבוא ואז נענה, לכן אמר עמים הר כי יבואו ויקראו יהיו נענים בתפלתם, לכן אמר עמים הר יקראו משום דמעלות בפ"ק דכלים, הר הבית מקודש כו' החיל מקודש ממנו שאין נכרים וט"מ נכנסים לתוכו, לכן רק בהר יקראו ולא בחיל ומעלות דאורייתא ביומא דף מ"ד ע"ב.

ים ודרום ירשה, עיין רש"י. ויתכן לפרש ירש אותה שלא בלשון צווי, והא דכתוב בלא מפיק מרמז להא דאמרו בב"ק שלא יעמוד קלע ויעמיד ספינה ורק צד במכמרות וברשתות. ולשיטת הרמב"ם מרמז דכל אדם מישראל מותר לצוד דגים בחכה מן ים של טבריא וירושתו בהים שע"ז כוון ים ודרום כמו שדרשו בב"ק (מלא חבל בדרום) לכן היא רפויה. וכמו כן פרש"י על ויקרא לה נובח בשמו, יעו"ש.

ברוך מבנים אשר. בספרי אין לך בכל השבטים שנתברך בבנים כאשר [ואיני יודע כיצד רש"י], ואולי יתכן עפ"י מה דראיתי בתנא דב"א רבא פ"ט וכימיך דבאיך אמרו חכמים על בנותיו של אשר שהזקנה כבתולה [פירוש נאה כבתולה כמו שדרשו על אבי ברזית, או כוון על סרח בת אשר] והבתולה אין לה דמים שנאמר ברזל ונחושת מנעליך וכימיך דבאיך, ואמרינן בפ"ק דכתובות כל אשה שדמיה מרובין בניה מרובין וכשם ששאור יפה לעיסה כו', ולזה אמר שאעפ"י שלא היו לבנותיו דמים, בכ"ז היו פרים ורבים כשאר שבטים אין זה רק שנתברך בבנים. ואולי על אותו הדור שהיו אסורים השבטים לבוא זה בזה שלכן ברכו בבנים. ויתכן שכל בנותיו היו נשואות לכהנים גדולים שלא יבואו לידי ספק נדה ושלא יטמאו במגען ובהיסטן, לכן נשאו בנות אשר שלא היו להן דמים.

בתרגום במימרי' איתעביד עלמא ותריך מקדמך סנאה. כיון לדברי ר' יצחק שהביא רש"י ריש בראשית דלא יאמרו כו' לסטים אתם כו'. ולזה כוון פה.

וישכון ישראל בטח כו' מי כמוך עם נושע בד' כו'. הענין דכבר פירשתי במק"א דמסידור הטבעי מעיד על אמיתת מציאות השי"ת, כמו שאמר ישעיה שאו עיניכם וראו מי ברא אלה כו', וכמו שאמר אברהם אבינו כלום יצאתה חמה ממערב כו', וזה מורה על מסדר ומוציא במספר צבאם והמה שלוחי ההשגחה וכגרזן ביד החוצב, אבל אם הטבע תשנה דרכה אז יבטל מציאת המופת על המסדר והבורא היחיד יתברך, אמנם זה יתכן אשר על ידי הנהגה הטבעית תשפיע ההשגחה רוב ברכה ויעשו חטים כשני כליות כבימי שמעון ב"ש, אבל אם ירדופו אותם בעלי בחירה אז פן ינכרו צרימו ויאמרו ידינו רמה ולא פעל ד', א"כ יהיה אז חלול השי"ת והעדר כבודו חלילה כי לא יחפוצו לדעת שיש משגיח ומסדר כל אורחות הטבע, אז יצא כגבור חמוץ בגדים ויאמר אני אני הוא ויהפוך סדור הטבעי, וזה שאמר וישכון ישראל בטח, פירוש בלא רודפים אז עין יעקב כברכתא דברכינון יעקב אבוהון אל ארץ דגן ותירוש בהשגחה פרטיית עפ"י דרכי הטבע, אמנם אשריך כו' מי כמוך עם נושע בד' על דרך נסיי מגן עזרך ואשר חרב רק לגאוה ולתכשיט כו'. ולזה ביאר ע"ד מוגבלות רוכב שמים בעזרך, שעפ"י הטבע צריך האדם לעסוק והשי"ת יעזר לו וישדד המערכה, אבל רק בדרך הטבע, ובגאותו כשירצה לקדש שמו יתברך אז שחקים ששוחקים מן לצדיקים וזה מן ע"פ דרך נסי לא בדרך הטבע כלל. ודו"ק.

ויראהו ד' את כל הארץ את הגלעד עד דן ואת כל נפתלי כו'. הנה מה שהראה השי"ת למשה הארץ היה לפי שאמר וכל מנאצי לא יראוה, רצה שלא יאמרו הבריות שמשה בכלל מנאציו חלילה לכן הראהו הארץ. והנה מפעלות משה היה לעין כל בפרהסיא לעיני רבבות אלפי ישראל העננים, וקריעת ים סוף, ומן, ומים מצור, ולכן אמר ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל, כי לא היה בזה כשאר הנביאים אשר מופתיהם מעט אשר היו בפרהסיא, לא כן משה אשר על ידו נתנה התורה היה בגלוי מאד למען לא יוכל אדם להכחישם בעתיד ולא יתלה זה דור אחרון כי יבוא בדמיון כוזב או במפעל אחר טבעיי, כי כל החולק על המפורסמות אינו רק בודד מחברת האדם, כי מי הביאהו לידיעת כתב ולשון ולכל הידיעות אם לא המפורסמות [עיין בפרק ב"מ גבי גר שבא לפני הלל אפיך ליה כו'] ולכן צריך ביאור מה היה המופת כי השם הראה אל משה כל הארץ.

אולם נתבונן מדוע כתבה התורה דן ונפתלי וארץ יהודה, יותר היה לכתוב כי הראה לו הארץ לגבולותיה, אך יתכן כי הארץ נתחלקה בגורל בשילה לפני כל ישראל, והיה כתוב ממשה ספר כולל כל הארץ לגבולותיה כפי מה שהראהו השם זה המחוז ארץ

יהודה וזה ארץ נפתלי וזה ארץ אפרים ומנשה וזה דן וזה מדתו כך וזה כך, כן הראה אותו הש"י, ולאחרי זה כשהפילו השבטים הגורלות ונפל בגורל כאשר היה כתוב בספר משה כפי מה שהראהו הש"י ראו הכל כי השם הראה למשה איך שיתחלק הארץ בגורל לכל שבט ושבט. ועפ"ז יתכן לפרש הכתוב ביהושע ויכתוב יהושע את הדברים האלה בספר תורת האלדים, כי רק אחרי שהפיל יהושע הגורל ראו הכל אמתת הפסוקים האלה איך שהראהו הש"י הכל למשה, והוא לא היה בגזירת דור המדבר ומת בעבור טעמים עמוקים וכמוסים בסוד אלוד. ועיין מכות י"א.

את הגלעד עד דן שהראהו פסל מיכה, זה למ"ד עד ועד בכלל, אבל למ"ד עד ולא עד בכלל, יתכן משום דבן גרשום בנו היה כהן לפסל מיכה לכן לא הראהו.

ואת כל ארץ יהודה עד הים האחרון. הנה לשון אחרון צ"ב. ונראה משום דאמרו ירושלמי שקלים ומ"ר דכשחטא דור אנוש היה צף האוקינוס והיה הולך עד כיפי ברברי' ובדור הפלגה צף עד יפה ועכו, ואם כן הראהו השי"ת שיותר לא יוסיף עוד לצאת ממקומו, וזה הים האחרון בזמן שיהיה אחרון, ומטעם זה אומר ר"י דרואה ים הגדול מברך שעשה הים הגדול משום שאינו מעשה בראשית שנעשה כשחטאו הדורות. ובמד' אמר שעד שלא נתן תורה היה דן השי"ת העולם בשצף קצף במבול ובהצפת הים ובהפיכת סדום להראות כי יש אלדים שופטים בארץ, אבל משנתן תורה לישראל המעידים על השגחת השי"ת דן השי"ת העולם במתון בנחת, לכן אמר ולא קם עוד נביא כו' ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל והם המעידים על ממשלת הבורא תמיד, ולכן יהיה הבריאה על מתכונתה לא ישתנו גבולותיה ויהיה כמו בראשית ברא אלדים שתשאר הבריאה כמו בראשית בעת ברואה מד'. ודו"ק.

עיר התמרים. בספרי מלמד שהראהו גן עדן וצדיקים מטיילים בו וכן הוא אומר וכו' ד"א מלמד שהראהו סמוכה מצדה (אצל גן עדן) גיהנם שהיא קצרה מלמעלה ורחבה מלמטה וכה"א עיר התמרים עד צוער אלו מציקי ישראל כו'. כוונתו להך דתני סוכה ל"ב, שני תמרות יש כו' ועולה עשן מביניהם כו', וזהו פתחה של גיהנם, וזה אמר וכה"א עיר התמרים שבין שני התמרים ולכן קצרה היא מלמעלה וכו'. ועיין מנחות דף צ"ט ע"ב.

ולא ידע איש את קבורתו. בספרי י"א אף משה עצמו אינו יודע מקום קבורתו שנאמר ול"י איש ואין איש אלא משה שנאמר כו'. הביאור כי בירושלמי סוף יבמות דהדין ג' ימים נפשא טייסא על גופא, ובשבת פרק שואל אמרו כי כל י"ב חדש נשמה עולה ויורדת כי להנפש יש קישור אל הגוף ויחס מה, וכדרך כל הנפרד שאינו רחוק ממקום הנפרד ממנו שחוזר ומגפפו, אבל האיש משה שאינו שייך אל הגשם כלל בחייו והיה נבדל

מאשה, וארבעים יום בלא לחם ומים, ודבר ד' עמו פנים אל פנים הוא תיכף משנפסק ההתקשרות בין הנפש לגשמו תיכף עלה בין אראלי קודש, ולא ידע היינו כמו לא הכיר [וכמו אשר ידעתיו וכיו"ב הרבה] שלא היה שייך אל מקום קבורתו כלל, והוא מטעם שהיה איש אלדים, בחייו ועניו מאד ולא היה מקושר ומסובך אל החומר ועניני כלל בחייו ככל האדם, וזה שאמרו ולא ידע איש אפילו משה.

ובגמרא סוף סוטה וי"א לא מת משה שנאמר וימת שם משה ונאמר ויהי שם עם ד' מה כאן עומד ומשמש אף שם עומד ומשמש. הענין כי האדם נקרא הולך כי הוא הולך ממדרגה למדרגה לזכך נפשו ורוחו ולהקשיח לבבו מהחומר ועניניו, לא כן המלאכים נקראים עומדים כי הם אינם הולכים ממעלה למעלה בזהירות עצמותם, כי המה שכליים מופשטים, ולכן כתיב ונתת לי מהלכים בין העומדים האלה וא"כ הצדיק שמת אף כי נפשו צרורה בצרור החיים בשמים מ"מ נקרא מת מצד מעלתו, כי הוא נעשה מהולך עומד ומיתה הונח על אפיסת הפעולה כמו שאמרו למה נמות לעיניך גם אנחנו גם אדמתנו, אבל משה שהשיג תכלית ההשגה מה שלא קם נביא עוד ולא יקום והיה למעלה ממלאכי השרת וראה מה שהי' יכול לראות א"כ הי' כמו המלאכים ואינו נקרא מת כלל, וזהו שאמרו משה לא מת כלל שנאמר וכו' ונאמר ויהי שם עם ד' [מדרגה הגבוה שבמדרגות] מה כאן עומד ומשמש, דייקו עומד שלא היה מדריגה שלא השיגה ונקרא עומד כהמלאכים כן שם עומד ומשמש, א"כ ודאי דלא מת כלל. והבן.

ויבכו בנ"י ישראל את משה כו'. בגמרא פ"ק דסוטה ומלאכי השרת אומרים צדקת ד' עשה ומשפטיו עם ישראל, עיין בכל המאמרים שם. דע כי יש בכי ומספד, בכי יש גם על עולל שנשרף באש אם לב אבן לו ימס כמים ויבך, אמנם מספד הוא התעוררות מדרכי המת ומדותיו ופעולותיו לזולתו, וזה שאמר מספד על שדים, פירש על משפיע לזולתו כמו השד שמניק ומשפיע להבן וכמוש"א שני שדיך זה משה ואהרן, כי אם לא להשפיע לזולתו הרי עשה בשביל אהבת עצמו, וזה לספוד לשרה [שכך עשתה טוב והרבתה חסדים לאחרים עד כי משרי נהיה שרה וכפרש"י כי שרה סתם שמה שהיא שרה על כל] ולבכותה, עליה בעצמה [שלא זכתה לקבל. עונג מבן שעשועיה מחמד נפשה להובילהו למטרה לראות ממנו זרע אשר זה חפץ האדם]. והנה למי יאות לספוד למי שידע דרכיו מיום הולדו עד מותו, כי אם לא כן אולי יפליג ויהיה בכלל כשם שנפרעין כו', ואם יקטין או ימעט זה בזיון להנספד, לכן ביעקב שהיה משפיע רק י"ז שנה במצרים ולא ידעו דרכיו מיום הולדו כתיב ויבכו אותו מצרים, אולם כשעלו לקברו כל עבדי פרעה וזקני מצרים ויבאו בעבר הירדן אז היו אותן שהכירו אותו מנעוריו ויספדו שם מספד גדול, כי

הכנענים היו יודעים אותו מנעוריו והמצרים מזקנותו. והנה במשה לא כתיב הספד, וע"ז אמרו כולם טעמים כי אין אנו יכולים להספידו, כי יש אשר בהתחלף הזמנים אז יהיו הפעולות אשר היו רמות בערכן במצב העם והזמן החולף, ובמצב הנוכחי של ההספד אין זה פעולה נאותה וידוע זה לחכמים כי הטובות הן בהצטרף להזמן והעם, ובפרט מקודם מתן תורה לאחר מתן תורה, כי ישראל נקראו אדם, ששם אדם יאמר על היחיד ועל המין בכלל ואינו בא בריבוי אדמים שכולן הן אדם אחד ומועיל אחד לחברו לפי שכולן המה קוים הפונים אל מרכז אחד הוא הבורא יתברך אשר נקרא לבן של ישראל וכמו שכתוב צור לבבי וחלקי (לשון רז"ל) וע"פ דרכי התורה המאחדת אותן, וכן אמרו במד"ר שבעשו כתיב נפשות ביתו וביעקב נפש לפי שעובדין לאל אחד הן נפש אחד, ולכן אמרו במכילתא שה פזורה ישראל מה שה אחת לוקה באחד מאבריה והיא מרגשת בכל אבריה כך ישראל אחד לוקה וכולן מרגישין, והפליגו רז"ל בזה שאמרו שאם היתה אשה מעוברת כו' ונבח בה כלב והפלה גורם לשכינה שתסתלק מישראל, כי הישראל בכללן הם מעון ומדור לשכינת השי"ת, ולכן מה שהיה נאות קודם מתן תורה כמו שאם ראה איש מצרי מכה עברי בן דת מאמין בד' אמת ומכיר מציאותו הסתכן עצמו והכניס עצמו לספק מיתה עבור זה, אם כי היא מצוה רבה וחשובה זה קודם מתן תורה אשר כל אחד היה לעצמו, לא כן אחרי מתן תורה יש חק ומשפט ואסור להסתכן עבור זה, כי אם ירצה למסור עצמו, אבל הוא היזק כללי להכלל כולו וכולן הם מרגישין בהעדרו ואיך רשאי להזיק להכלל וכיו"ב הרבה [ולכן בן נח מותר ליהרג על מצות שאין צריך ליהרג עליהן, משא"כ בישראל לשיטת רמב"ם, יעוי"ש, ולכן בתמר היא מוצאת ולא רצתה להלבין פני אדם ודו"ק], וא"כ איך יוכלו להספיד אותו אחרי אשר מה שהיה מעלות רמות ונשאות קודם מתן תורה, אחרי מתן תורה אשר הוא חק ומשפט בצרוף הכללי אז הוא אסור לעשות, וזה צדקת ד' עשה אז לפי המקום הזמן והעם, ולפי מה שראה תקון פרטי נצרך, אולם כעת משפטיו עם ישראל הוא הכלל אשר בצרופו נקרא ישראל יש משפט מה שאסור להרוס גדר הכללי.

והסבה השני', כי אם יבוא אדם לעיר אשר היא נהרסה, אין בה למוד ומוסר ודרך ארץ, והאיש יטריח ללמד את בניהם ולהשכילם ולהדריכם ולהעלותם על במתי המושכלות והפעולות הצודקות ואחר זה יתרגלו, ואחר זמן הרבה ישכחו הסבה ראשונה אשר הביאם לזה, כן משה לקח עם ממצרים הללו עובדי ע"ז כו', וממרים היו וכל שעה רצו לחזור למצרים, ונשאם כאשר ישא האומן את היונק בזרועו יקבצם, והביאם לכל המידות הטובות ודרכי ד' הגבוהים, וארבעים שנה לימד אותם תורה ומצות, ונעשו מאושרים

בשלמותם, עד כי מהם היו אומרים כי כל העדה כולם קדושים כו', א"כ אינם יודעים מה להוקיר אותו, כי הורגלו בדרכי הצדק ועשות מישרים, אולם הקב"ה אמר מי יקום לי עם מרעים, כשהיו ישראל מרעים, מי יתיצב לי עם פועלי און, מי יודע דרכיו אשר נתן נפשו עליהם עד כי הביאם להיות גוי קדוש עם סגולה, ואיך יוכלו להספידו ובאמת כל מעלתם ורוממותם הלא מאתו היה זאת להם.

הסבה הג', כי האדם בראשיתו עיר פרא אדם יולד, וצריך להתחזק בדרכי ד' לעקור ממנו כל רגש כבוד ותאוה ואז ניכר הפעולה בכל רגע ורגע, כמו שהולך התינוק לבית הספר הלא מרגיש שלומד בכל יום דבר חדש עד כי יגבה לבבו בדרכי ד', אז אינו ניכר ומורגש הפעולה בחוש, אבל בכ"ז הפעולה יותר נמרצה מאשר תפעול בעת ילדותו רק שאינו מורגש, והנה כבר בארנו דברי הירושלמי אברהם נטל את היצר ופישר עמו שנאמר ומצאת את לבבו נאמן כו' דוד לא היה יכול לו והרגו שנאמר ולבי חלל בקרבי, כי יצר האפקורסי המטעה בשכליות בחקירות שוא אינו יכול להיכבש מפני הניצוח רק מפני מופתים המראים דרך ויכוח, וזהו דרך פשרה, וזה היה אצל אברהם, שחקר כל הספיקות באמונה ונתוכח בפלסופיה עד כי הכיר את בוראו מעצמו ולא ידע מי הוא הבורא ונגלה עליו ואמר אני בעל הבירה, אמנם אצל דוד היה יצר תאוני, ותאוה יבוטל רק כי ידכאהו בנצוח גמור, וזה ולבי חלל בקרבי, אבל אין פשרה עם יצר התאוני, ולכן כתיב באברהם לבבו, ששני לבבות המה יצ"ט ויצה"ר, ששניהם נאמנו ונתפשרו, ובדוד כתיב ולבי חלל זה יצה"ר לבד, והנה משה היה מתפלסף תמיד באלקות עד כי חקר בדרכי ד' והתפלסף [כמו שניכר מספרו איוב שכולו התפלספות, וכמוש"א אכן נודע הדבר ופי' במדרש שלא היה יודע מפני מה ישראל גולים] עד כי הגיע לשורש דבר אמת תכלית השגה המדעית עד שיעור שיחול רוח הנבואי, והיה מתדבק עצמו לבורא יתברך עד כי היה בטל במציאותו נגד כבוד השי"ת השלם בלתי תכלית והיה מרגיש ביטול עצמו נגד השי"ת ונחשב לאין, ומזה זכה לחכמה אלדית וכמים שיורדים מגבוה לנמוך, וזה שאמר ואנחנו מה [ומה הוא ביטול גמור ובחינת חכמה], כן עקר מלבבו כל תאוה עד כי נהיה כמלאך ד' צבאות, ואמר לו פה עמוד עמדי, שפירש מן האשה, ולכן עכשיו כל המ' שנה הכירו אותו לשלם בכל דבר עד כי היה למלאך ד', אבל לא ידעו לספר טרם שהגיע לתכלית השלמות והיה מיגע עצמו להזדכך ולהשתלם, וכעת אינם מתפעלים מאתו, כי ידמו כי הוא לא שוה עם ילדי אשה יצורי חומר, וזה שאמר מי כהחכם ומי יודע פשר דבר הוא שפישר עם יצר המושכלי בדרכי החקירה, והחכמה מאין תמצא הוא שבזה בא לתכלית הענוה שהתדבק אל השגת השי"ת עד כי נהיה לאין בעיניו, וימת

שם משה עבד ד', שהיה דבוק לקונו ומצוי אצלו תמיד, לזה פירש מאשה והיה נבדל מן התאוה א"כ לא יוכלו הספידו, וסמליון אמר וימת משה ספרא רבא דישראל, פירוש כי מה שידעו מה שעשה באלו המ' שנה לא היה צורך להספידו, כי התורה נצחיות לא תשתכח מישראל מדור דור, ובה רשום וחקוק מפעלות משה ומעלותיו ועלילותיו להרים קרן ישראל, ודור לדור יביעו תהלתו בספר התורה אשר שם משה עפ"י ד' לבני ישראל. ודו"ק.

ויתמו ימי בכי אבל משה [מפני שנשתכחו ג' אלפים הלכות באבלו] ואע"פ שיהושע בן נון מלא רוח חכמה ובכל זה לא היה יכולת בידו למהדרינהו, מפני שלא קם נביא עוד בישראל כמשה, וזהו לנצחיות התורה שלא יוכל לחדש דבר מעתה וכמו"ש רמב"ם, ולכן תמו ימי בכיתו, וע"ד צחות י"ל מפני מה מצאנו ברבינו הקדוש שהספידוהו כל י"ב חדש, מפני שלא היו יראים שמא ישכחו הלכות שהוא כתב כל עקרי תורה שבע"פ במשנה שלו.

לכל היד החזקה הוא ההנהגה הנסיית ולכל המורא הגדול זו גלוי שכינה, ובמקדש כשכל ישראל באין לראות ברגל, היו מראים להם שלחם הפנים סלוקו כסדורו והוא ההנהגה הנסיית והיו מגלין פני הפרכת והכרובין מעורין זב"ז, וזה מעין גלוי שכינה מקום משכן כבודו ית', וזה לעיני כל ישראל ברגל.

לכל המורא הגדול אשר עשה משה וכו'. הרמב"ן פ' יתרו ביאר טעם דעשה דוחה ל"ת, דאף דל"ת חמור זה במי שעושה מדעת עצמו, א"כ העושה מעשה וממרה גדול חטאו ממי שאינו עושה מעשה ואינו מקיים רצון הש"י, אבל מי שעושה מרצון הש"י אם אנו נשקול במאזני צדק מה עדיפא טפי אם לעבור הל"ת או לקיים העשה ע"ז אמרינין דהעושה מעשה מראה אהבה להמצוה השי"ת, ומי שמונע מעשות ל"ת הוא בגדר ירא, וגדול מדת האהבה מהיראה אצל השי"ת, לכן עדיפא שתדחה העשה לל"ת כיון שמה שלובש כלאים בציצית אין זה מצד המרי רק מצד צווי השי"ת ללבוש גדילים, אבל כשעושה נגד רצון השי"ת ודאי גדול הממרה ועונשו חמור ממי שמתעצל ואינו עושה מצוה, זה ביאור דבריו. ולפ"ז א"ש דבמקדש שהשכינה שורה ועשרה נסים נעשו, ומרוב ההרגל של האדם בדביקות להשי"ת נקל למצוא מדת האהבה, לכך הזהירה תורה וממקדשי תיראו, ששם נקל לבעוט ולסור מדת הפחד מהאדם. ולכן אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, כי בעניני המקדש שם גדול התועלת מהיראה לבלי עשות מה שהזהירה תורה מהתועלת ממה שיעשה האדם מה שצותה תורה, וזה טעם מושכל. ולכך את ד' אלדיך תירא ואותו תעבוד, כי במקום העבודה נקל לקנות אהבה, צוה על היראה, ולכך בימי שלמה שהיה

התגלות כבוד ד' והבית מלא עשן והגיעו כל העם לראות השכינה ולבוא למעלת הנבואה כמוש"א וירונו הי' אהבה לא יראה, אבל בימי משה היה אהבה ויראה שבכל עת נענשו באופן נורא, וזה שאמר הכתוב לא קם נביא כו' לכל המורא הגדול ולגבי משה יראה מלתא זוטרתי, אבל בגדר אהבה של הש"י קם במלכים זה שלמה, וזה שכוונו חז"ל אבל במלכים קם ודו"ק, ולכן השי"ת שלם לו ככתוב וד' אהבו ונקרא ידידיה.

והנה במה מצאנו שנתגלה לו בשם אהיה אשר אהיה שזה סוד השם מ"ב שני פעמים כ"א כמנין אהיה, ורמז רבינו בהלכות תפילין פ"ד הלכה י"ד שכן יש הויות בפרשיות דתפילין ש"ר כ"א וכנגדן בשל יד בסה"כ מ"ב, וזה סוד התפילין שהראהו למשה, ולכן אמרו בפרק עשרה יוחסין היודעו אימתו מוטל על הבריות, ולפ"ז נ"ל דבתפילין שכל זמן שבין עיניך יהיו שתים וא"כ אם התפילה של ראש מונח גם השל יד מונח והוי שם מ"ב, ולכן דרשו וראו כל עמי הארץ כי שם ד' נקרא עליך ויראו ממך אלו תפילין של ראש דהוא שם מ"ב שאימתו מוטל על הבריות מי שיודעו. ובזה יש לפרש הכא ולכל המורא הגדול כו' זה שם מ"ב שנתגלה למשה שרמוז בבראשית שבו נברא העולם כמו שרמוז בכל מ"ב אותיות בהר"ד כמבואר ברבינו בחיי סוד עמוק, ולכן בשבת במקום תפילין אומרים ד' פעמים ז' ברכות שכנגד ז' אזכרות שבשיר ליום השבת כהירושלמי ושני פעמים שיר ליום השבת שהן מ"ב אזכרות ודו"ק.

ולכל המורא הגדול כו' בראשית, פירוש כי בעת ניסוך המים ושמחת בית השואבה היו שואבים רוה"ק אף מי שלא היה מוכן לנבואה כמו יונה בן אמיתי שלא היה מוכן לנבואה, ומשום זה בקש לברוח, (ירושלמי פרק החליל), ולכן אמר ולכל המורא הגדול זו גלוי שכינה לא קם, ואם תאמר הא בשלמה היה גלוי שכינה שמלא כבוד ד' בית ד' כו', זה היה בבהמ"ק מקום שבראשית ברא שית (כמו דתנא רי"ש א"ת אלא ברא שית) ומתחלת הבריאה היה המקום מוכן לרוה"ק ולגלוי שכינה, אבל משה הראה גלוי שכינה במדבר מקום שאינו מוכן לנבואה ולרוה"ק וכ"ש לגלוי שכינה, ע"ז לא קם כמשה. ודו"ק.

בשמחת תורה קורין וזאת הברכה ובמפטיר ויהי אחרי מות משה, ובש"ס סוף מגילה למחר קרינין וזאת הברכה ומפטירין ויעמוד שלמה, ועיין בתוס' ובירושלמי שלפנינו ליתא נוסחא אחרת. והנראה דדברי הגמ' היכא דלא מסיימי התורה בשתא חדא, וכמו שאמרו בני מערבא מסיימי אורייתא בתלתא שנין [ומש"ה אמרו בפ"ק דקדושין דף ל' במערבא פסקי ליה להאי קרא בתלתא פסוקי דקרו לתלתא שנין], ורק משום קדושת היום צריך לקרות וזאת הברכה לרמז אל מה שאמרו בסוף סוכה אר"א שבעים פרים כנגד ע' אומות פר יחידי כו' כנגד אומה יחידה משל כו' כדי שאהנה ממך, ולזה קורין

הופיע מהר פארן ואתא מרבבות קודש כו' אף חובב עמים שהניח כל האומות והשרה שכינתו על ישראל ונתן להם תורתו כו', ומפטירין ויעמוד שלמה, והוא ע"פ שאמרו בפ"ק דברכות הני תפילין דמ"ע מאי כתיב בהו א"ל מי כעמך ישראל כו' אמר הקב"ה אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם כו' שנאמר שמע ישראל כו' ואני אעשה אתכם חטיבה כו' שנאמר ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ [ובשמואל ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ, מורה כמו שאמרו פרק נגמר הדין חטא ישראל אעפ"י שחטא ישראל הוא, לכן כתוב ומי כעמך, ואפילו כשחוטא ואינו עושה רצונו של מקום, מי כישראל שאף שאינו עמך אין כישראל גוי אחד בארץ, וכמו שאמרו וירח את ריח בוגדיו שכנגד עשו גם הבוגדים טובים ומלאים מצוות, שלכן לבקר בין עשו ליעקב לא ביקר על הצדיקים שאינם בסוג ביקור רק בין בוגדים של יעקב נגד עשו ודו"ק], לכן משה שושבינא דמלכא אמר לישראל תורה כו' מורשה קהלת יעקב, וישראל אומרים ע"י שלמה שדבר אל השם אמר כי אתה הבדלתם לך לנחלה מכל עמי הארץ, השם אמר שהתורה נתונה למורשה לנו, ואנו אומרים שישראל הם להשם לנחלה, וכן כתוב אין כאל ישורון רוכב שמים כו' אשריך ישראל מי כמוך, וכן אמרו בספרי ישראל אומרים אין כאל ישורון ורוח הקודש אומרת אשריך ישראל מי כמוך, ישראל אומרים כו', יעו"ש שחשיב דברים רבים, אבל לדידן דמסיימי התורה בכל שנה קוראין ויהי אחרי מות משה להורות שהתורה לא תהא נוסף עליה ושום נביא לא יכול לשנות, וכמוש"א ליהושע לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו כו' כי אז תשכיל כו', וזה טעם מנהגנו מה שאנו משנים מסדר הש"ס. והנה בשבת חוה"מ קורין ראה אתה אומר אלי כו' גמ', והטעם ששם כתוב ששת ימים תעבוד וביום השביעי תשבות תוך המועדים אחר הפסח וקודם העצרת, וזה כשבת חוה"מ שחג לפניו וחג לאחריו, ולכן כתוב שם בחריש ובקציר תשבות להורות שקציר עומר דוחה שבת דמיירי בשבת חוה"מ, ודו"ק. וביום טוב של עצרת קורין כל הבכור דכתוב שמחה בעצרת.

איכה

איכה ישבה בדד העיר. ולא מחמת שמצאו חסרון בה ואז היתה כאשה גרושה, לא כן אך בע"כ נגלו והיתה כאלמנה שלא מחמת חסרונה עזבה אישה. ובאמת איך תהי' הפכיות כזו שמרוב עם תהי' בדד, לכן אמר הסבה שמתחילה היה ההתהפכות, שרתי במדינות היתה למס, שמתחילה המשילו על עצמם מלכי רומא כידוע מעובדא דחשמונאים, וזה היתה הנסבה להגלות.

בכה תבכה בלילה. שיש בכיה שבוכה כדי שישמעו אחרים וירחמו, ויש בכיה כאדם הבוכה על מתו שרק מחמת צערו, לכן אמר שבכייתה אינה לשמוע ולרחם עליה, שזה היתה צריך להיות יותר ביום ובאתר דשכיחי רבים, אך בכייתה מחמת צער, לכן בכה תבכה בלילה אף שאין אדם שומע, מפני מה, מפני שדמעתה על לחיה, פירוש כי אם יבכה אדם להושיעו ואחד יושיעו נקרא המושיע מוחה דמעות מעל פניו וכמ"ש ומחיתי דמעה מעל כל פנים, אבל בה אינו כן שדמעתה נשאר על לחיה כי אין לה מנחם להסיר דמעתה.

כל רעיה בגדו בה. ר"ל הרעים נעשו רעים, וזה האות כי גם בעת שלותה היו לה לאויבים מבקשים רעתה בהסתר, כידוע שאויב הונח על שונא מסתתר.

היו צריה לראש אויביה שלו וכו' על רוב פשעיה. פירוש ששמחו שד' החריבה מפני רוב פשעיה, הוי כסילים הלא עולליה הלכו שבי לפני צר ואלה הצאן מה חטאו, ע"כ דזה רק גזירה קדומה וכדברי הקלירי איכה את אשר כבר עשהו תבע מני לשלם נשיהו.

חטא חטאה ירושלים. פירוש שעברה עבירה ושנתה כמה פעמים, לכן הותרה לה ונעשית כדבר הקבוע ולא ידעה בושת, וכמו אשה נדה אשר עם היותה דוה בכ"ז לא תבוש כי וסתה קבוע ודבר טבעי הוא לה, כן בעוה"ר היה בירושלים להפלגת החטאים.

ידו פרש צר על כל מחמדיה. אילו זכיתם הייתם קוראים בתורה לא יחמוד איש את ארצך עכשיו כו' אתם קורין ידו פרש צר על כל מחמדיה, פירוש כי הקנאה הוא רק על החמודות שיש לחבירו אשר גם אצל החומד נחשב זה לחמודות, לא כן דברי תורה הנחמדים מזהב, אצל האומות אינם חמודות ואדרבא לטורח ועמל יחשב אצלם המתיגע בם, ובכ"ז מפני כי המה יודעים אשר אצל ישראל המה חמודות לכן יגזרו על ביטול תורה, וזה שאמר אלמלא זכיתם הייתם קוראים כו' ולא יחמוד איש את ארצך אף הארץ שאצל האומות המה נחמדים יותר מאצלך, ועכשיו אתם קורין ידו פרש צר על כל מחמדיה שרק אצלה המה חמודות, והיינו התורה ומצות.

לא אליכם כל עברי דרך כו' אשר הוגה ד' ביום חרון אפו. הכוונה כמו שאמר במדרש וכי אומות העולם אינם חוטאים אלא ישראל חטאו ולקו ואוה"ע אינם לוקים. והתירוץ אמאי לוקים פשוט שישראל מצווים ואוה"ע אינם מצווים. והנה ביבמות מ"ז ע"ב אמר מפני מה גרים מעונים בעוה"ז ששהו להתגייר, א"כ אמאי אין האומות לוקים שלא נתגיירו, ופשוט דעל מצוה כזו שלא הכניסו עצמם לחיוב אמרינן דבעידן ריתחא נענשין עליה, וא"כ כשמקבלין עליהן תרי"ג מצוות ואינן מקיימין קצת בעידן ריתחא נענשין על ששהו להתגייר. והנה בפרק במה מדליקין אמר על שעשיתם פתחי בתים כמחתרת וכיו"ב

שלא הכניסו עצמם לחיוב, וא"כ כי הוה עידן ריתחא על המצות שנצטוו נענשין גם על שאר מצות שלא הכניסו עצמן לחיוב, וזה שאמר לא אליכם כל עוברי דרך (עוברי דרכה של תורה, מדרש) הביטו וראו אם יש מכאוב כמכאובי כו' דאף בדברים שאנו שניהם שוין שלא הכניסו עצמן לחיוב, אשר הוגה ד' ביום חרון אפו בעידן ריתחא דעונשין עליה. ודו"ק.

ממרום שלח אש בעצמותי. ד"א וצדקתך אלדים עד מרום אלו שני המאורות כדאיתא בפ' משפטים במדרש בקרא דאם כסף תלוה, הלבנה לוה מן השמש והשמש לוה מן הלבנה שנאמר שמש ירח עמד זבולה, והמאורות עושין צדקה זה עם זה, וזה צדקתך עד מרום שבמרום עושין צדקה זע"ז.

גיטין פ' הניזקין אמר ר"י אמר רב מאי דכתיב עיני עיני יורדה מים מעשה בבנו ובת של ר"י כו'. הביאור עפ"י מה דאיתא בירושלמי מעשר שני א"ל חמי חד עינה נשקה חברתה א"ל ההוא גברא לאחתיה הוא חכים, וכן איתא הך עובדא ברכות דף נ"ו, וזה שאמר שעין אחת בוכה על השניה ויורדה מים על השניה, וזה אח ואחות בן ובת ר"י. ופשוט.

צוה ד' ליעקב סביביו צריו היתה ירושלים לנדה ביניהם. ע"ד דאמרינין בערבי פסחים נדה ההולכת בין שני אנשים או הורגת אחת או עושה מריבה ביניהן, וזה סביביו צריו והיא כנדה ביניהן, וזהו הצלה לישראל בארצות פזוריהם. והבן.

מה אעידך. אמר ר"י ששים רבוא מלאכי השרת ירדו כו' מאה ועשרים רבוא ירדו כו'. יתכן דפליגי בהא דאיתא מכילתא יתרו לאמר שהיו אומרים על הן הן ועל לאו לאו רע"ק על הן הן ועל לאו הן, לפ"ז לזה ק"כ רבוא א' על עשה וא' על ל"ת, ולזה חדא כמו שקבלו בלשון א'.

ראה ד' והביטה למי עוללת כה. כי המכה להסיר הזדון ישרש התכונה הרעה מלב העושה, ופה היה ההיפך אשר בשביל שנהרג במקדש ד' כהן ונביא ענשן באכזריות גדולה יותר שיבשלו בניהן. וזה פלא.

זכור תזכור ותשוח עלי נפשי זאת אשיב אל לבי על כן אוחיל. פירוש שעל דבר הנאבד שטות גדול לבכות והמשכיל יתחכם להקשיח לבו מהר, רק על דבר הבלתי מיואש ויש תוחלת שייך הבכי וכמו שאמר דוד לעבדיו במות בנו. ומטעם זה הבנין בהמ"ק ונחמות ציון וירושלים המה סבה והבכיה המסובב, אולם להיפך אמרו חז"ל כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בנחמתה, וא"כ הבכיה סבה לנחמות ציון, וכן במדרש אמר ר' איבו אמר הקב"ה בשכר אותה הבכיה אני מכניס גליותיכם, לכן אמר זכור תזכור, וכיון שיש

תקוה תשוח עלי נפשי זאת אשיב אל לבי על כן, פירוש בשביל הבכיה, אוחיל שבשכר זה יבנה המקדש ב"ב אכי"ר.

אמר ר' יוסי בן חלפתא כל מי שהוא יודע כמה שנים עבדו ע"ז הוא יודע אימתי בן דוד בא. הכוונה שנותן טעם מפני מה לבא לפומא לא גליא, יען ע"ז מצטרפת מחשבה למעשה למען תפוס ישראל בלבם (קדושין מ') ואתה ד' לבדך בוחן כליות ולב, כי אף המלאכים אינם יודעים מחשבה שבמוחין (עיין של"ה), לכן אינו ידוע הקץ. ודו"ק.

מדרש זכו נזיריה משלג אלו שהיו שותין את השלג. פירוש שהיו נשמרין לאכול על טהרת תרומה טהרת הקודש, ואמו של שמשון יוכיח שנאמר לה בהריונה עמו לא תאכלי כל טמא, והשלג אינו מקבל טומאה שאינו אוכל ולא משקה כמפורש פ' כל היד (נדה י"ז ע"א), לכן שתו השלג. ואולי בחלב הוא שיצא שלא לרצון עיין סוף מכשירין.

עורינו כתנור נכמרו. וחד אמר כתנור שלא הוסק כל צרכו, שאינו מקבל טומאה כמבואר כלים פרק ה', כן לא נטמאו בנות ישראל בזנות ובני ישראל בע"ז, וזה שאמר בסמוך נשים בציון ענו בתולות כו' בר מתלת נשים שנתעצלו ולא עשו כן ונתענו.

על הר ציון כו' שועלים הלכו בו. אמרו עקיבא לעולם אתה מתמיה עלינו אנו בוכים ואתה משחק. חשדוהו שהוא משחק שלפי דעתו הלא בן כוזיבא הוא משיח ועל ידו יעזרו בני ישראל, א"ל כו' ושמחתי שנתקיימו דברי אוריה ולסוף דברי זכריה כו' אם גם לסוף ולזמן רחוק יתקיים דברי זכריה הנני מנוחם. ובלשון הזה א"ל עקיבא נחמתנו תתנחם ברגלי מבשר, פירוש במשיח שיש לו קודם מבשר וכדאמר פ' מי שהוציאוהו דלא אתי משיח עד שיבוא אליהו ולא בבר כוכבא שאין לו מבשר קודם.

כספם בחוצות ישליכו במדרש פתיחתא כ"ג א"ר יוחנן אשכחת אמר כל דרומיה אמין שתין ופתיה שית מי יכיל קאים ואת אמר אוקמיה בבקעת דרא כו' עד שהביאו כל כסף וזהב שבירושלים ושפכו דימוס על רגליו כו'. הוא לימוד מרז"ל על דתות הבדויות והדיעות המוטעות שבאמת המה סתורות מעצמן מהמושכלות הראשונות ונגד המוחשות והמפורסמות, רק קיומן מפני שנשענים על דברי התורה האלדית והפלסופיא הדתית שהיה בירושלים, וכאשר נטלו זה והורום לבני עולם אשר הוא מתוק כאור השמש לעינים, עשו על זה טחי טפל הבלים ושטותים מתנגדים לעקרי התורה ויסודי הדת האמתית, ובשביל זה מתקיימים הבליהם וכזביהם וזה בקורת נמרצה.

פתיחתא ואנו ואבלו פתחיה אנינה מבפנים ואבלות מבחוץ פתחיה חורבן ראשון וחורבן שני. פירוש שראשונים נתגלו עונם ע"ז ג"ע וכו', אחרונים בעלי תורה ומצות רק שנאת

חנם, וזה בראשונים אבלות מבחוץ ובאחרונים אנינות מבפנים. ועיין דברי הגר"א על הך דיפה צפרנן של ראשונים כו'.

ירושלמי פרק שלשה שאכלו הלכה ג'. ירמיה אמר כו' לזה נאה לקרות גבור שהוא רואה חורבן ביתו ושותק כו' שאין נורא אלא בהמ"ק כו'. פירוש בנסים שנעשו בו, ולזה אמר הר המוריה שמשם יצאה מורא לעולם (תענית) דניאל כו' ולא אמר הגבור, פירוש שלא היה יכול לאמר מטעם ירמיה שהרי לא שתק בנבוכדנצר שנעשה חיה ובבלשצר שנהרג בלילה שנשתמש בכלי המקדש כו' החזירו הגדולה ליושנה [בבלי ביומא הן גבורותיו שה אחת בין ע' זאבים כו']. וזה שאמר הכתוב ד' בציון גדול ורם הוא על כל העמים, ואז יודו שמך גדול ונורא קדוש הוא, פירוש יהיה בהמ"ק ונורא אתה ממקדשך, ועוז מלך [היינו גבורתו של הקב"ה] במה שמשפט אהב, היינו שיעשה משפט כתוב בגוים, וכמו שאמר ימינך ד' תרעץ אויב, ודו"ק, יזכנו ד' לזה בב"א. וכעת אינו נתגלה כבוד השי"ת, רק אחרי ההתבוננות שה אחת בין ע' זאבים כו', אבל כשיעשה השי"ת משפט, אז יקויים בקשתנו, גלה כבוד מלכותך עלינו במהרה בלא שום צורך להתבוננות כלל. ודו"ק.

דרוש

דרוש בענין קדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לע"ל.

בנוסח ברכות ק"ש וכולם עושים באימה כו' ומקדישים וממליכים את שם כו' והאופנים כו' לעומתם ברוך יאמרו. צריך ביאור. ספרי פ' דברים א' דרש ר"י משא דבר ד' בארץ חדרך ודמשק מנוחתו זה משיח כו' אמר ר"י ב"ד למה את מעות כו' שאני מדמשק ויודע אני שיש מקום ושמו חדרך א"ל כו' שעתידה ירושלים להיות מגיע עד דמשק כו' ואין מנוחתו אלא ירושלים כו'. הנה פשוט דר"י לטעמי' בזבחים קי"ט מנוחה זו שילה נחלה זו ירושלים ור"י סבר כר"ש דמנוחה ירושלים עיי"ש, אך במה פליגי. נראה דר' יודא לטעמיה במס' יומא י"ב ירושלים נתחלקה לשבטים ולכך קרי לה נחלה, אך ר"ש סובר לא נתחלקה לשבטים, א"כ איך שייך נחלה, ע"כ דעל שילה קאי שהי' אחר כבוש וחלוק. ודו"ק. והנה שם רשב"י סובר זו וזו ירושלים וקאמר הגמ' בשלמא כו' אלא למ"ד זו וזו שילה ויקח מנוח כו' הוראת שעה היתה, ור"ש אזיל לטעמי' דסבר לא היתה הוראת שעה לעיל דסבר ר"ש אפילו העלה על הסלע כו' חייב מהכא, וע"כ סובר דבשילה הותרו במות דאל"ה איך רשאי להקריב, הא לא שמע מפי נביא מוחזק וצ"ל דר"ש סבר כרשב"י. ודו"ק. ואפשר דמפי מלאך אין נביא רשאי לעקור אפי' להוראת שעה. ומדויק הכתוב ואם תעשה עולה לד' כי לא ידע כי מלאך ד' הוא. עוד נראה דהיה להם מוחזק הא

שאמר עתה יבוא דבריך כו', יעוין מפרשים ודו"ק. ור' יהושע סבר בזבחים ק"ז שמקרבין אעפ"י שאין בית, וסבר קדשה לשעתה ולע"ל, ונחלה זו ירושלים ומנוחה זו שילה, וא"כ איך קאמר אם יבואון אל מנוחתי, הא אילו לא חטאו במרגלים משה נכנס עמם ובונה בהמ"ק בירושלים ולא הי' שילה כלל, וע"כ דקאי על עוה"ב, ולכך דריש בחגיגה באפי נשבעתי וחוזרני עיין תוס' שם ודו"ק. אך פלוגתת ר"א ור"י בקדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לע"ל נקדים דברי ר"ח כהן דכו"ע מודו דנאסרו הבמות, והני תנאי בהא פליגי דלמ"ד קדשה מקרבין, ולזה אין מקרבין וצריך טעם. ונראה פי' דהקשה הבא"ר איך מסתפקא למשה ב"ב קכ"א אם א"י מוחזקת תפשוט מדצריך שריפה גבי אשירות, ואל"ה סגי בביטול, עיין ע"ז דף נ"ז, ונראה פשוט עפ"י מה דאיתא במד' רבה פ' אמור אמר הקב"ה לאברהם אני נותן לך את הארץ ע"מ שיכנסו בניך ויקריבו העומר עיי"ש, א"כ כי הקריבו העומר הי' א"י מוחזקת למפריע, ואשירות טעון שריפה, אבל בכור לא שקיל דמתנה קריה רחמנא עד שאתי לידי' קודם שימות ודו"ק, וא"כ נראה שגם בקדושת ירושלים עכשיו ע"מ זה קדשא אם יכנסו לא"י, וא"כ אסור להקריב בחוץ, דהא בתר כן מקודש למפריע ויהי' שחוטי חוץ, אבל בבית גופי' תליא בפלוגתת ר"א ור"י, דר' אליעזר סבר סנהדרין צ"ז אם עושין תשובה נגאלין, א"כ הדבר ספק אם יגאלו ושמא לא יעשו תשובה ואין קדוש למפריע, אבל מקרבין במקום חול ור"י סבר הקב"ה מעמיד להן מלך קשה כו', וא"כ מקרבין דהגאולה ודאית. אך באמת ט"ס נפל בגמ' דילן כמו דאיתא ירושלמי תענית שר"א סובר יעמיד מלך קשה כו' וצ"ל במקום אל"א א"ל, ולפ"ז א"ש הויכוח. אך באמת נראה עפ"י שיטת הרמב"ם בהל' גירושין פ"ט דבעי שיצא התנאי בפועל, והאומר הר"ז גיטך ע"מ שלא אבוא בי"ב חודש ומת בתוך י"ב שבודאי לא יבוא אפ"ה לא תנשא שלא יצא אל הפועל עיי"ש, ודרך הקדושה יקרא לה הה"מ, א"כ ה"נ אף שודאי עושים תשובה בכ"ז עדיין לא יצא התנאי מכח אל הפועל. הבן. ולפ"ז נראה דאזלי לטעמייהו, דידוע דברי רמב"ם בידיעה ובחירה, שאין דעתו כדעתנו המוספת דעה רק הוא הדעת כו', והוא תירוץ אמתי, שעל דבר שלא ישיג בו השכל אין השאלה חלה עליו, וכמאמר החכם כל שאלה שאין עליה תשובה אינה שאלה, ודלא כהראב"ד (עיי' אפיקי יהודא), א"כ נראה למ"ד דלא תלי' בתשובה הנה שוב שפיר מקרבין דאצל הבורא העבר וההוה והעתיד כאחד, וא"כ שוב כבר נגאלו, ולכך קאמר בכ"מ לדור המדבר אשר נתתי בלשון עבר שכבר נתן, שהעתיד שוה אל העבר אצלו שהזמן ג"כ נברא, אבל למ"ד שמעמיד מלך קשה כהמן והוא יגרום לתשובה, א"כ ע"כ יהי' הבחירה חפשית דאל"ה לא שייך תשובה, וע"כ יש מקום לבחירה, א"כ להקב"ה שידיעתו אינה

מתנגדת לבחירה ומביט על זמן העתיד כעל העבר (דבר הנעשה בבחירת האדם, עיין ריב"ש ותוי"ט בשם ר"מ אלמושניני ואפי' ודו"ק), א"כ האור האלדי הטמון שורה כמקדם בתכלית העלם הפנימי כפי דעת הבורא יתברך שישובו ויגאלו, וכבר יצא מכוח אל הפועל, אבל להקריב דזה מורה התגלות (וכמו שכתב בפ' רמב"ן על דחיית עשה לל"ת החמורה שבעשה ניכר הגלות אהבת השם עיי"ש), א"כ הכא נמי מורה התגלות הופעת אור האלדי וזה א"א שמושג בידיעתו דא"כ אין מקום לתשובה ועדיין לא יצא אל הפועל שמחוסר תשובה, וכפי השגת הנבראים והופעת אורם אין קדושה לא"י רק לעתיד ונקדש למפריע ואזלו ר"י ור"א לטעמיה. ודו"ק. ובזה א"ש מאד הפסוקים בירמי' שהתנבא כו' כשילה יהי' הבית הזה ונתתי את הבית הזה כשילה, ששילה בטלה קדושתה כו', מות תמות מדוע נבאת בשם ד' לאמר כשילה יהיה הבית הזה, שבשם ד' בודאי שקר שהקדושה תשאר בירושלים שעתידים לגאל ויוקדש למפריע, וא"כ הופעת אור האלדי הפנימי לידיעתו הקדומה שצופה על העתיד כמו על העבר נשאר תמיד, ויאמר ירמיהו ד' שלחני להנביא כו' אשר שמעתם, פי' שהשם אמר להנבא, וא"כ בנבראים לא יושג שום קדושה שהבחירה חפשית ותלוי בתשובה ועדיין לא יצא בפועל ודו"ק. ונראה שישראל מזכירין אחר שני תיבות השם כנגד מחשבה דיבור והמלאכים המה מעשיו המה נאצלים אחר שישראל מקדשים בנר"ן ומקדשים אח"כ א"כ ג' תיבות, אבל החיות המה בחינת המחשבה עולם הקריאה ומשיגים מקדושת ישראל במחשבה והוא רוח נשמה, ולכך מזכירים אחר ב' תיבות והנה הם בחי' המחשבה משיגים אור האלדי המופיע ולכך אומרים ברוך ממקומו הוא בהמ"ק שקדשה לע"ל, אבל העושים אומרים מלא כל הארץ כבודו שאינם משיגים גדול במקום יותר. והדברים עמוקים וארוכים מאד ולא באתי רק להוציא מן הרעיון. המבקש שיזכה לגאולה בב"א.

ירושלמי פרק חלק אנטנינוס כו' צלי עלי כו' מצינתא כו' יתיר חד כסו וצנתא אזלא כו' משרבא כו' הי' צלי כו' כו' כדין כתוב ואין נסתר מחמתו. פירוש דמה שרבי אמר לו דכתיב לפני קרתו מי יעמוד זה קאי על השי"ת כמו משליך קרחו כו' ישלח דברו כו', דמהשי"ת לא תצא הרעות ויש עצה להנצל, וטובה כללתו של הקב"ה מברכותיו של בו"ד, אבל שרבא דכתיב ואין נסתר מחמתו זה קאי על השמש והוא כחתן כו' מקצה כו' מוצאו כו', ועל זה אין עצה כיון שהוא מהשליח השמש, לכן דא צלותא, ודו"ק.

ישעיה נ"ט. ודברי אשר שמתי כו' לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר ד' מעתה ועד עולם. יעו' ריש פרק הכותב דו"ד אין לי בנכסייך ובפירותיהן ובפירות פירותיהן עד עולם, ובגמ' תרוייהו דוקא דאי כו' אבל פירא דפירי פירות אכיל כו', וכן

אמר זרע זרעך עד עולם, היינו דור אחר דור עד עולם. והגמ' דריש מדמפסיק באמר ד' דשוב אינו פוסק.

מלאכי. כי חלל יהודה קודש ד' אשר אהב ובעל בת אל נכר, להורות דעבדים כנענים אע"ג דמצווים על כל המצות מותרים בעכו"ם לישא אותן כמו שכתבו תוס' סוף מס' עו"ג, לזה אמר קדש ד' שעבדים אינן קדושים, וכמו שאמרו בגיטין ל"ח דלהוי עם קדוש קאמר יעו"ש, ולכן אמר אשר אהב, כי הגרים אף דמותר בממזרת באשה נכרי' אסורים, וזה אשר אהב, וזה גר שנאמר ואהב גר לתת לו לחם כו' ודו"ק.